

E-ISSN:
2147-2971
P-ISSN:
2148-4163

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

YEAR: 14 - NUMBER: 85
SUMMER / 2021

EDITOR
Dr. Serdar BULUT

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Academic Social Science Studies dergisi yılda dört dönem yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir.

Academic Social Science Studies dergisinde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları www.jasstudies.com'a aittir.

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

Gönderilen yazılar iade edilmez.

The Journal Of Academic Social Science Studies, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir.

The Journal of Academic Social Science Studies is an international peer-reviewed journal that is published four terms per annum.

Language, science and the law of liability of all the articles published in the Journal of Academic Social Science Studies belong to their authors www.jasstudies.com.

The published articles partially or completely in any way cannot be printed, reproduced without the written permission of the publisher.

Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal. Submitted papers will not be returned to the authors.

The Journal of Academic Social Science Studies, is an international peer-reviewed and indexed journal.

e-ISSN: 2147-2971 / p-ISSN: 2148-4163

**Firat University Faculty of Education Turkish Education Department Elazig-
TURKEY**

30 / 06 / 2021

Number: 85 – Summer 2021

*The Journal of Academic Social Science Studies
International Journal of Social Science*

JASSS

*The Journal of Academic
Social Science Studies*

JASSS

International Journal of Social Science

Editor

Dr. Serdar Bulut

E-mail: info@jasstudies.com

Web: <http://www.jasstudies.com/>

Adress: *Firat University Faculty of Education Turkish Education Department Elazig-TURKEY*

The Journal of Academic Social Science Studies

Year: 14 Number: 85 - Summer 2021

ACADEMIC SOCIAL SCIENCE STUDIES

Uluslararası Hakemli Dergi / International Journal of Academic Social Science Studie

Editör / Editor

Dr. Serdar Bulut

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Ahmet AĞCA	Accounting and Finance	Dumlupınar University
Dr. Ali M. BAYRAKTAROĞLU	Photography	Trakya University
Dr. Ayça Can KIRGIZ	Product Management/Marketing	Yeditepe University
Dr. Barış TOPTAŞ	Music	Adiyaman University
Dr. Bayram TAY	Social Sciences Education	Ahi Evran University
Dr. Bulat SIBGATOV	Language and Literature	Tatarstan Academy of Sciences-Russia
Dr. Douglas KELLNER	Philosophy	University of California Los Angeles-USA
Dr. Elbrus VELIYEV	Philology	Nakhchivan State University-Azerbaijan
Dr. Erfumiye ERTEKİN	History	Mersin University
Dr. Erkan Turan DEMİREL	Business and Economics	Firat University
Dr. Fatih ÖZEK	Turkish Language and Literature	Firat University
Dr. Fatma Ebru İKİZ	Psychological Counseling and Guidance	Dokuz Eylül University
Dr. Fevzi RENÇBER	Theology	Şirnak University
Dr. Gözde EMEKLİ	Geography	Ege University
Dr. Guzalya KHAZIEVA	Language and Literature	Tatarstan Academy of Sciences-Russia
Dr. H. Sibel ÜNALAN	History of Art	Adnan Menderes University
Dr. Hanife Nalan GENÇ	French Language and Education	Ondokuz Mayıs University
Dr. Hilal Oytun ALTUN	Turkish Studies	Jagiellonian University-Poland
Dr. İbrahim Halil ÇANKAYA	Sociology	Uşak University
Dr. İbrahim ÜNAL	Science Education	İnönü University
Dr. Işıl TANRISEVEN	Primary Education	Mersin University
Dr. Julia BARTHA	Folklore and Ethnography	University of Debrecen-Hungary
Dr. Konrad HIRSCHLER	History	Freie Universität Berlin-Germany
Dr. Kürşat Yusuf AYTAÇ	Physical Education	Adiyaman University
Dr. Lütfiye CENGİZHAN	English Language Teaching	Trakya University
Dr. Mahmut ÖZTÜRK	Painting Job Training	B. A. I. Baysal University
Dr. Mehmet KURUDAYIOĞLU	Turkish Language Teaching	Abant I. Baysal University
Dr. Menent SHUKRIEVA	Philologia	Shumen University-Bulgaria
Dr. Mete Yusuf USTABULUT	Turkish Education	Presidency of The Republic of Turkey
Dr. Mümin DAYAN	Marketing	Arab Emirates University-United Arab Emirates
Dr. Mümin DAYAN	Marketing	U. Arab Emirates University
Dr. Murat SUNKAR	Geography	Firat University
Dr. Mustafa AKDAĞ	Educational Sciences	Erciyes University
Dr. Mustafa ŞENEL	Turkish Language	Kafkas University
Dr. Sabri SİDEKLİ	Education Classroom Teacher	M. Sitki Kocman University
Dr. Şebnem SOYGÜDER	Radio Television/Broadcasting	Ege University
Dr. Seda TAŞ	English Language and Literature	Trakya University
Dr. Sedat CERECİ	Radio Television/Broadcasting	Mustafa Kemal University
Dr. Selim YILMAZ	Linguistics	Marmara University
Dr. Şenay Sezgin NARTGÜN	Educational Sciences	A. İzzet Baysal University
Dr. Soyalp TAMÇELİK	International Relations	Gazi University
Dr. Süleyman KARACELİL	Religious Education	Mustafa Kemal University
Dr. Suzana CANHASI	Linguistics	Universiteti i Prishtinës-Kosovo
Dr. Türkan ERDOĞAN	Sociology	Pamukkale University
Dr. Yusuf GENÇ	Social Work	Sakarya University

Danışma Kurulu / Board of Advisory

Dr. Ahmet BURAN	Firat University
Dr. Alexandre KALACHE	Oxford University
Dr. Erdal ZORBA	Gazi University
Dr. Gloria GUTMAN	Simon Fraser University, Vancouver / Kanada
Dr. Güner GÜLSEVİN	Ege University
Dr. Han-Woo CHOİ	Dışişleri Kore Üniversite Araştırmaları / Güney Kore
Dr. Hassan ALİ	Maldivler Ulusal University / Maldivler
Dr. Horst UNBEHAUN	Robert Gordon University, Nürnberg / Almanya
Dr. İlhan GENÇ	Düzce University
Dr. İsmail BAKAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Dr. Jürgen NOWAK	Uygulamalı Bilimler Alice Salomon University / Berlin
Dr. Kim Hyo JOUNG	Dışişleri Busan University Çalışmaları / Güney Kore
Dr. Monika DOHNANSKÁ	Teknoloji, Slovakya Dubnica Enstitüt
Dr. Muammer ÇETİNGÖK	Tennessee Knoxville, ABD University of
Dr. Nurşen ADAK	Akdeniz University
Dr. Özden TEZEL	Eskişehir Osmangazi University
Dr. Remzi OTO	Dicle University
Dr. Ronald A. FELDMAN	Columbia University / ABD
Dr. Shannon MELİDEO	Marymount University, Arlington / ABD
Dr. Woo Duck CHAN	Busan University Yabancı Çalışmaları / Güney Kore

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Abdullah ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Bülent Cercis TANRITANIR	Yuzuncu Yil University
Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Faruk ÖZTÜRK	Kilis 7 Aralık University
Dr. Mustafa ÇOLAK	Birleşik Arap Emirlikleri University
Dr. Nadir İLHAN	Ahi Evran University
Dr. Nazmi ÖZEROL	Adiyaman University
Dr. Sevil H. MEHDİYEVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Dr. Tarık ÖZCAN	Firat University
Dr. Yücel YÜKSEL	Istanbul University

İndeks Sorumluları / Personsfor Index Process

Dr. Mehmet BAYANSALDUZ	M. Sitki Kocman University
------------------------	----------------------------

Hukuk Danışmanı / Legal Counselar

Av. Gürhan CANPOLAT	Istanbul Barosu Baro Sicili: 25490
---------------------	------------------------------------

Yabancı Dil Uzmanları / Foreign Language Specialist

Dr. Ozan Deniz YALÇINKAYA Dicle University
Lect. Özlem ALADAĞ BAYRAK Trakya University
Lect. Alize CAN Trakya University

Redaktörler / Redactors

Lect. Cihat BIÇAKCI Giresun University
Lect. Mehmet Akif KARA Giresun University
Lect. Osman ALBAYRAK Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editor

Dr. Zafer DANIŞ Sakarya University

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Sharing Nets Principal

Res. Assist. Hasan KIZILDAĞ Ondokuz Mayıs University

Derginin Tarandığı Dizinler / Indexes

- *Directory of Open Access Journal*
- *EBSCO*
- *GIGA German Institute of Global and Area Studies*
- *SOBIAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini)*
- *ROAD (Directory of Open Access Scholarly Resources)*
- *Base Biefeld Academic Search Engine*
- *EZB (EZB Electronic Journals Library)*
- *OpenAIRE*
- *Ulricsweb*
- *Microsoft Academic*
- *Europub*
- *ROOTINDEXING*
- *Scilit*
- *MLA Index*
- *Mendeley*
- *Index Copernicus*
- *OAJI (Open Academic Journals Index)*
- *DRJI*
- *ESJI (Eurasian Journal Index)*
- *SHERPA/ROMEO*
- *Academic Keys*
- *TEİ (Türk Eğitim İndeksi)*
- *İSAM*
- *Sparc Indexing*
- *Scientific Indexing Services*
- *Journal Index*
- *Akademik Dizin (Akademik Türk Dergileri İndeksi)*
- *MIAR (Information Matrix For The Analysis of Journals)*
- *Infobase Index*
- *Systematic Impact Factor*
- *Scholar Article Journal Index*
- *Research Bible*
- *ASOS*
- *ARASTIRMAX*
- *Journal Seek*
- *Advanced Science Index*
- *Acar İndeks*
- *Science Library Index*
- *Genamics*
- *ASI (Advanced Scientific Indexing)*
- *British Library*
- *TIB – Leibniz Information Centre for Science and Technology and University Library*
- *World Wide Science*
- *WorldCat*
- *Stanford Libraries*
- *Glasgow Caledonian University Sir Alex Ferguson Library*
- *University of Huddersfield*
- *London School of Economics and Political Science*
- *Robert Gordon University Aberdeen*
- *University of Birmingham*
- *University of York Yorsearch*
- *Royal Holloway University of London*
- *Newcastle University Library*
- *Northumbria University Library*
- *Edingburg Napier University Library*
- *Sheffield Hallam University Library Gateway*
- *University of Strathclyde Glasgow Library*
- *University of Bath*
- *University of California Riverside*
- *University of College London Library*
- *Imperial College of London*
- *University of Sheffield Star Plus*
- *University of Edinburg DiscoverEd*
- *University of Surrey Surrey Search*
- *MetSearch*
- *ExLibris*
- *The National Library of Wales*
- *London School of Hygiene and Tropical Medicine*
- *University of Westminster Library*
- *Bangor University Library and Archives*
- *Locate*

İÇİNDEKİLER / CONTENTS
YEAR: 14 – NUMBER: 85 / SUMMER 2021

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

EĞİTİM BİLİMLERİ, FEN BİLİMLERİ, MATEMATİK VE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME / EDUCATIONAL SCIENCES, SCIENCES, MATHEMATICS AND TEACHER TRAINING

Esra Lüle Mert

Okul Öncesi Öğretmenler ve Öğretmen Adaylarının “Çocuk” Kavramına İlişkin Algılarının Metaforlar Aracılığıyla Analizi - *Analysis of Preschool Teachers and Preservice Teacher Perceptions of the Concept of “Child” Through Metaphors* 1-14

Ayşegül Tural, Gülsün Şahan, Burcu Duran, Onur Yılmaz

Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi - *Examination of the 6th Grade Textbook in Terms of Values Education* 15-26

Melem Begüm Saatçı

Bir Resim Sanatçısının Türk Eğitim Tarihine Katkısı Nazmi Ziya Güran ve Öğretim Materyalleri Temini Görevi - *Contribution of a Painting Artist To Turkish Education History Nazmi Ziya Güran and His Assignment for Supplying Teaching Material* 27-48

Arzu Buyruk Genç

Investigation of Life Satisfaction of University Students According to Sociotropic-Autonomic Personality Characteristics and Certain Variables.- Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumlarının Sosyotropik-Otonomik Kişilik Özelliklerine ve Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi 49-61

Tuğrul Külünkoğlu

Sosyal Bilgiler Dersinde Uygulanan Değer Eğitiminin Öğrencilerin Dürüstlük Değerini Kazanmalarına Etkisi - *The Effect of Value Education Applied in Social Studies Course on Students' Gaining The Value of Honesty* 63-85

Yunus Emre Ömür

Disiplinsel ve Biyopolitik İktidarın Kesişim Noktasındaki Çağdaş Eğitime İlişkin Bir Tartışma - A Discussion on Contemporary Education at the Crossroads of Disciplinary and Biopolitical Power 87-106

Nihat Çetintürk, Aydın Balyer

Yönetmel İletişimde Sosyal Medya Araçlarının Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşleri - Teachers' Views on the Use of Social Media Tools in Managerial Communication 107-121

Özge Öncü, Hakan Koğar

TIMSS 2015 Sekizinci Sınıf Matematik Başarı Testinin OECD Ülkelerine Göre Ölçme Değişmezliğinin İncelenmesi - An Investigation Into The Measurement Invariance According to OECD Countries of TIMSS 2015 Eighth Grade Math Achievement Test 123-150

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Fatıma Betül Üyümez

Mahmûd Şukayr'ın el-Kuds Vahdehâ Hunâk Adlı Eserinde Mekânın Hafızası - The Memory of the Place in Mahmoud Shukair's al-Quds Wahdehâ Hunâk 151-162

Serap Sarıbaş

Destruction by Colonizers in Cities of Salt and the Bridge on the Drina - Tuz Kentleri ve Drina Köprüsü Romanlarında Sömürgeci Tahribatı 163-170

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

Banu Hatice Gürcüm, Arzu Arslan

Yuvarlak Örme Kumaşlarda Pens Uygulamalarının Statik Vücut Giysi Uyumuna Etkisi - The Effect of Dart Applications In Circular Knitted Fabrics On Static Body Garment Fit 171-198

Pınar Arslan

Creative Process in Textile Pattern Design: Wallas' Four-Stage Model - Tekstil Desen Tasarımında Yaratıcı Süreç: Wallas'ın Dört Aşamalı Modeli 199-218

İLÂHİYAT / THEOLOGY

Mehmet Bağış

Hız. Nûh Kıssasının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi - The Study of Phrophet Noah's Story in Terms of Values Education 219-232

Yahya Yaşar

Nebe 78/33. Ayetin Çevirilerine Eleştirel Bir Yaklaşım - A Critical Approach to the Translations of Nebe 78/33. Verse 233-247

İlyas Pür

Lisede Öğrenim Gören Öğrencilerde Yalnızlık ve Dindarlık Kavramlarının Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi (Mersin Örneği) - Examining the Concepts of Loneliness and Religiosity in High School Students in Terms of Some Demographic Variables (Mersin Example) 249-262

MÜHENDİSLİK / ENGINEERING

Ahmet Serdar Güldibi, Hüseyin Ceylan

Salgın Süresince Meslek Yüksekokullarında Verilen Uzaktan Eğitimin Değerlendirilmesi - Evaluation of Distance Education Given In Vocational Schools During The Pandemic 263-274

SAĞLIK BİLİMLERİ / HEALTH SCIENCES

Gülseren Günaydın, Saime Şahinöz, Mustafa Günaydın

Sığınak Farkındalığı: Trabzon İli Örneği - Wilde'ın Shelter Awareness: Case of Trabzon Province 275-287

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Mehmet Ali Özdemir, Oğuzhan Çırak, Okan Bozyurt, Ertan Kulaksız

GIS Based Landslide Sensitivity Analysis of Babadağ District (Denizli/Turkey) Landslide Areas - Babadağ İlçesi'nin (Denizli/Türkiye) CBS Tabanlı Heyelan Duyarlılık Analizi 289-308

Can Güldüren

Information Security Awareness Scale (ISAS) for University Students: A Validity and Reliability Study - Üniversite Öğrencileri için Bilgi Güvenliği Farkındalık Ölçeği (BGFÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması 309-326

Mehmet Serdar Atay

İnşaat İşletmelerinde KDV Uygulamaları - The V.A.T. Applications in Construction Businesses 327-336

Mihalıs Kuyucu

Medyanın Haber Verme İşlevi ve Covid-19 Virüsü: Gençler Korona Pandemisinde Medyanın Haber Verme Fonksiyonunu Nasıl Kullandı? - The Reporting Function of Media and Covid-19 Virus: How did the Youth Use the Reporting Function of Media in Corona Pandemic? 337-354

Özlem Işık

Analysis of Leadership Styles in Institutions in the Context of Bolman and Deal's Four Framework: A Comparative Research on the Banking Sector - Bolman ve Deal'ın Dört Çerçeve Kuramı Bağlamında Kurumlardaki Liderlik Tiplerinin Analizi: Bankacılık Sektörü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma 355-377

Vedat Şahin, Tuncay Akıncı

Demokrasi ve Askeri Darbeler Ekseninde Eğitim: Ülke Örnekleme Bir Değerlendirme - Education in the Axis of Democracy and Military Coups: A Country-Sampled Assessment 379-390

Serpil Sönmez

Vefâî Tekke ve Zaviyelerinin Anadolu Coğrafyasındaki Dağılımı (XI-XV. Yüzyıllar) - Distribution of Vefâî Lodges and Zawiyas Throughout Anatolian Geography (XIth-XVth Centuries) 391-404

Filiz Akçay

Türkiye Selçukluları Devleti'nin Moğollarla Sınırdış Olması ve Ögeday Kaan'ın Alâeddîn Keykubâd'a Tabiiyet İçin Elçi Göndermesi - Turkey Seljuks State Being Contiguous to the Mongolian State and Ogeday Kaan Sending Envoy to Alaeddine Keykubadi for Dependence 405-418

Mehmet Han Ergüven, Aysel Kaya

Havalı Bir Turistik Ürün Çeşidi: İklim Terapisi - Climate Therapy As A Touristic Product Type 419-430

İshak Turan

Hermeneutiğin Uluslararası İlişkilere Etkisi: Çin İle Filipinler Arasındaki Bölgesel Uyuşmazlık Sorunu - Hermeneutics and Its Effect on International Relations: Territorial Disputes Between China and The Philippines 431-447

Dilek Sacıhan

Özgürlük Kavramının Kant ve Spinoza Üzerinden İncelenmesi - Investigation of the Concept of Freedom on Kant and Spinoza 449-460

Burak Muhammet Gökler

Sanat Yoluyla Panoptikon - Panopticon Through Art 461-479

Sinem Çelik

Amerikan Kongre Binası (Capitol) Baskını: Uluslararası Tepkiler Üzerine Bir Değerlendirme - The U.S. Capitol Raid: An Assessment of International Reactions 481-492

Hüseyin Pala, Murat Sezgin

İnternet Reklamlarının Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi - The Effect of Internet Ads on Purchasing Behavior 493-517

Enes Polat, Özcan Demir

Muhasebe Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetim Alanındaki Güncel Gelişmelere Bakış Açıları: Elazığ İli Örneği - Perspectives of Professional Accountants on Current Developments in the Field of Independent Audit: The Case of Elazığ Province 519-540

Şenol Sırma

Yoksulluk Karşıtı Bir Hareket Olarak Tekel Direnişi - Tekel Resistance as an Anti-Poverty Movement 541-548

Sinan Sunar, Özgür Önder

Kamu Yönetimi Disiplininin Kıta Avrupası'nda Gelişimi; Kameralizm ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri - The Development of Public Administration in the Continental Europe: Cameralism and its Effects on the Ottoman State 549-558

SPOR BİLİMLERİ / SPORT SCIENCES

Kürşad Han Dönmez, Ahmet Salbacak, Rıdvan Türkeri

Kadınlar Bölgesel Basketbol (KBBL) Ligi'nde Oynayan Basketbolcularda Statik ve Dinamik Dengenin Geliştirilmesi - Development of Static and Dynamic Balance in Basketball Players Playing in the Women Regional Basketball League (WRBL) 559-574

Editörden;

Merhaba;

The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS) dergisinin 2021 yılı Yaz sayısı ile karşınızda olmanın mutluluğunu yaşadığımızı bilmenizi isteriz. Yoğun bir makale başvurusu bulunmasına rağmen editöryel ekip ve hakemlerimizin gayretleri sonucunda makale yayın süreçlerinin çok uzamadığını düşünüyoruz.

Akademide, yapılan çalışmaların görünür olması, topluma katma değer sağlaması ve yaygın etkisinin artması hem makale yazarlarının hem de makaleyi yayınlayanların ortak hedefidir. Bu bağlamda JASSS'ta yayınlanan makalelerin indirilme oranlarının yüksekliği bizleri memnun etmektedir. Ayrıca yayınlanan makalelere yapılan atıflar Sobiad (Sosyal Bilimler Atıf Dizini) veritabanında gösterilmektedir. Bu vesileyle yazarlarımızın görünürlüğüne katkı sağlamaktan gurur duymaktayız.

Yayınlanan makalelerin öğrenme ve öğretme sürecinde tüm akademisyenlere faydalı olmasını umuyoruz. Derginin hem elektronik hem de basılı ortamda yayınlanması sürecinde katkı sağlayan, yol gösteren, bakış açısı kazandıran herkese teşekkür ediyorum.

Yeni bir sayıda görüşmek dileğiyle...

Doç. Dr. Serdar Bulut
Editor of JASSS

From the Editor;

Hello;

We want you to know that we have the happiness of being with you with a year 2021 summer issue of The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS). Despite the presence of an intense article application, we think that the editorial team and the referees put great efforts to shorten the publishing processes.

The fact that the visibility of the work, provide added value to society and the widespread influences are both the common goals of both the writers of the articles and the publishers of the articles in academics. In this sense, we are pleased with the high downloading rates of the articles published in JASSS. References to published articles are also shown in the Sobiad (Social Sciences Citation Index) database. We are therefore proud to have contributed to the visibility of our authors.

We hope that the published articles will be useful to all academicians in the process of learning and teaching. I would like to thank everyone who contributed, guided, and provide perspective in the process of publishing of the journal in both electronic and printed media.

Hope to see you in a new issue...

Assoc. Prof. Dr. Serdar Bulut
Editor of JASSS

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)*, uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Elazığ-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) sayı olarak yayımlanır. Gerektiği durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar ve ek sayılar yayımlayabilir.

2. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)*, Eğitim Bilimlerinin tüm alanları, İlahiyat, İktisadi ve İdari Bilimler Alanı, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Dilbilim, Edebiyat gibi sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmalarını yayımlayan akademik bir dergidir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı hakem sürecine gönderilir.

4. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)* gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, JASSS dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayınlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazılardan doğabilecek herhangi bir yasal sorumluluk yazarlarına aittir. Editöryel ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *Jasss'ın (The Journal of Academic Social Science Studies)* yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça ve Almancadır. Ancak gerektiği takdirde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 200 kelimeden oluşan Türkçe (özet) ve İngilizce (Abstract), 5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve İngilizce (Key Words); Türkçe ve İngilizce başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *Jasss'a (The Journal of Academic Social Science Studies)* gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör tarafından eklenecektir.

8. *Jasss'ta (The Journal of Academic Social Science Studies)* makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcılar tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı hakemlere yönlendirilmektedir. Editör onayından geçen her makale için dört hakem atanmaktadır. Bu hakemlerden biri yabancı dil özet hakemi, biri yazım ve kaynakça kontrol hakemi iken diğer iki hakem ise ilgili anabilim dalında uzman akademisyenlerden oluşmaktadır. Yazar kendi ana sayfasından makalesinin hakem sürecini takip etmelidir.

9. *Jasss'ta (The Journal of Academic Social Science Studies)* makaleler, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden makalelerin hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden (1 yabancı dil, 1 yazım ve kaynakça kontrol ve 2 alan hakemi) raporların gelmesi beklenmelidir. Çünkü yazarlar, sisteme bir kez düzeltme ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği

düzeltilmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum bildirileri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayınlanabilir.

11. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre yazar soyadı büyük adı küçük yazılmış bir şekilde düzenlenmelidir.

12. *Jasss'a (The Journal of Academic Social Science Studies)* yazar veya hakem olarak üye olunurken istenilen bütün bilgiler eksiksiz olarak doldurulmalıdır. Özgeçmiş başlığında yazarın/hakemin çalışma ve ilgi alanları sıralanmalıdır. Anabilim dalı başlığında ise önce anabilim dalı sonra da bilim dalı yazılmalıdır. Örn: İşletme/Yönetim ve Organizasyon; Türk Dili ve Edebiyatı/Yeni Türk Dili.

13. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)*, % 15'in üzerinde intihal oranına sahip olan makaleleri yazarlarına iade etmektedir.

Okul Öncesi Öğretmenler ve Öğretmen Adaylarının “Çocuk” Kavramına İlişkin Algılarının Metaforlar Aracılığıyla Analizi

Prof. Dr. Esra (Lüle) Mert

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1650-6033>

İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Malatya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 10.02.2021

Kabul: 01.06.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Okul Öncesi Öğretmeni

Öğretmen Adayı

Metafor

Çocuk

Algı

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41702>

Öz

Okul öncesi eğitim, çocuğun ilerideki hayatını etkileyecek önemli bir süreçtir. Yapılan bilimsel araştırmalar ve çağdaş eğitim alanındaki uygulamalar; nitelikli, sağlıklı ve istenilen davranışlara sahip nesilleri yetiştirmek için eğitime çok küçük yaşlarda başlanılmasının gerekli olduğunu ortaya koymuştur. Çocuk eğitiminin öneminin artmasıyla birlikte evde de nitelikli bir eğitim verilmesi gerektiği bilincine varılmıştır. Okul öncesi öğretmenleri ise bu sürecin en önemli ögesidir. Öğretme-öğrenme sürecinin etkili olabilmesi için öğretmen-öğrenci arasında çok özel bir ilişkinin kurulması gerekir. Öğretmen adayları üniversitelerin bünyesinde bulunan öğretmenlik lisans programına devam eden, alanında öğretmenlik uygulaması yapan, eğitim ve öğretimini tamamladığında alanına yönelik öğretmenlik mesleğini yerine getirebilecek niteliklere sahip olan yükseköğretim kurumu öğrencisidir. Metafor, bir kavramın, durumun ya da nesnenin doğrudan kendisiyle değil, bir başka kavram ya da nesne kullanılarak dolaylı yoldan anlatılmasıdır. Araştırmanın problem tümcesi “Okul öncesi öğretmen ve öğretmen adaylarının “çocuk” kavramına yönelik sahip oldukları algılar nelerdir?” olarak belirlenmiştir. Nitel bir yapıda olan bu çalışmada olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde ise içerik analizi tekniğine yer verilmiştir. Araştırmanın katılımcıları 2019- 2020 eğitim- öğretim yılında Malatya’da çalışan okul öncesi 60 öğretmen ve İnönü Üniversitesi’nde eğitim gören 60 öğretmen adayından (15+15+15+15) oluşmaktadır. Toplamda 120 kişi ile çalışılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda okul öncesi öğretmen ve öğretmen adaylarının “çocuk” kavramına yönelik belirlediği metaforlar 9 ulamda toplanmıştır. Öğretmenler “çocuk” kavramına en fazla “nesne” (f26) metaforunu kullanırken öğretmen adayları “canlı” (f18) metaforunu kullanmıştır.

Atf Bilgisi / Reference Information

Lüle Mert, E. (2021). Okul Öncesi Öğretmenler ve Öğretmen Adaylarının “Çocuk” Kavramına İlişkin Algılarının Metaforlar Aracılığıyla Analizi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 1-14.

Analysis of Preschool Teachers and Preservice Teacher Perceptions of the Concept of "Child" Through Metaphors

Prof. Dr. Esra (Lule) Mert

Inonu University, Faculty of Education, Department of Turkish Education, Malatya – TURKEY

Article History

Submitted: 10.02.2021

Accepted: 01.06.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Preschool Teachers

Preservice Teacher

Metaphor

Child

Perception

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41702>

Abstract

Preschool education is an important process that will affect the future life of the child. Scientific researches and applications in the field of contemporary education; has revealed that it is necessary to start education at a very young age in order to raise the generations with qualified, healthy and desired behaviors. Along with the increasing importance of child education, it was realized that a qualified education should be given at home. Preschool teachers are the most important element of this process. In order for the teaching-learning process to be effective, a very special relationship must be established between the teacher and the student. Preservice teacher is a student of higher education institution that continues the teaching undergraduate program within the universities, performs teaching practice in its field, and has the qualifications to fulfill the teaching profession in its field when it completes its education and training. Metaphor is the indirect expression of a concept, situation or object, not directly with itself, using another concept or object. The problem sentence of the research was determined as "What are the perceptions of pre-school teachers and preservice teachers towards the concept of "child"? The phenomenology pattern was used in this qualitative study. In the evaluation of the data, content analysis technique is included. The participants of the research consist of 60 preschool teachers working in Malatya in the 2019-2020 academic year and 60 preservice teachers (15 + 15 + 15) studying at İnönü University. A total of 120 people were employed. As a result of this research, the metaphors determined by preschool teachers and prospective teachers for the concept of "child" were collected in 9 terms. While teachers used the most "object" (f26) metaphor to the concept of "child", preservice teachers used the metaphor of "live" (f18).

1. GİRİŞ

Günümüz çağdaş toplumlarının en büyük çabası hızla değişen ve gelişen dünyaya uyum sağlayabilecek nitelikli bireyler yetiştirebilmektir. Bunu sağlayacak en temel araç eğitimidir. Eğitim sisteminin en büyük parçası ise şüphesiz öğretmenlerdir (Kuran, 2002). Öğretmenler eğitim sürecinde ilk basamaktan son basamağa kadar öğrencilere yol gösterici konumdadır.

Okul öncesi dönem, çocuğun doğumundan altı yaşına kadar olan bir gelişim sürecini içerir (Naylor & Diem 2001). Bu süreçte çocuğun yaşadığı zengin nitelikli yaşantılar (Nash, 1997; Morrison, 2001; Poyraz ve Dere, 2003) çocuğun bilişsel, dil, motor, sosyal ve duygusal gelişimi için güçlü bir zemin oluşturmaktadır. Okul öncesi dönem çocuk için hem “kendi özgün, bireysel varlığını fark” ettiği hem de sosyalleşme ve toplumla iletişime geçme aşamasında bulunduğu toplumun beklentilerini “toplumun örf ve adetleri”ni öğrendiği bir aşamadır (Ulçay, 1983). Okul öncesi eğitim, çocuğun ilerideki hayatını etkileyecek önemli bir süreçtir. Yapılan bilimsel araştırmalar ve çağdaş eğitim alanındaki uygulamalar; nitelikli, sağlıklı ve istenilen davranışlara sahip nesilleri yetiştirmek için eğitime çok küçük yaşlarda başlanılmasının gerekli olduğunu ortaya koymuştur. Çocuk eğitiminin öneminin artmasıyla birlikte evde de nitelikli bir eğitim verilmesi gerektiği bilincine varılmıştır (Seçkin Koç, 1997). Çocukların becerilerini en üst seviyeye ulaştırmak için okul öncesi eğitime ihtiyaç vardır (Başturan, 2018). Okul öncesi eğitim kurumları çocukların gelişim düzeylerine uygun ve keşfederek öğrenebilecekleri ortamlar sunarak onların gelişimlerine katkı sağlar (Yeşilyurt, 2011).

Okul öncesi öğretmenleri ise bu sürecin en önemli ögesidir. Öğretme-öğrenme sürecinin etkili olabilmesi için öğretmen-öğrenci arasında çok özel bir ilişkinin kurulması gerekir (Tepeli ve Arı, 2011). Öğretmenlik, hem öğrenme hem de öğretmedir. Bu dengeyi kurabilen öğretmen, başarılı ve etkili bir öğretmendir. Bir şairin şiire ruh katması, bir heykeltıraşın taşa şekil vererek can katması, bir edebiyatçının duygu denizini anlam yüklü çakıl taşlarıyla dalgalandırması, bir bilim insanının yaptığı buluşlarla çağa damgasını vurmasına benzer şekilde öğretmenler de öğrencileri üzerinde silinmez izler bırakırlar (Kıroğlu ve Elma, 2017). Çocukların öğretmeni ile kurdukları ilişkilerin, çocuğun gelişimini etkilediği yapılan birçok çalışma sonucunda ulaşılmış bir gerçektir (Dereli, 2016; Tatlı ve Alakoç Pirpir, 2015). Öğretmen adayı üniversitelerin bünyesinde bulunan öğretmenlik lisans programına devam eden, alanında öğretmenlik uygulaması yapan, eğitim ve öğretimini tamamladığında alanına yönelik öğretmenlik mesleğini yerine getirebilecek niteliklere sahip olan yükseköğretim kurumu öğrencisidir (MEB, 1998). Öğretmenler ve öğretmen adaylarıyla ilgili olarak, zihinsel imaj çalışmalarına bakıldığında daha çok bilim insanı imajını ortaya çıkarma amaçlı çalışmalar yapıldığı görülmüştür (Chambers, 1983; Finson, Beaver ve Crammond, 1995). Buradan yola çıkılarak sahip olunan inanç ve imajlar, öğretmen adaylarının hem konu alanı bilgisi hem de pedagojileri hakkında yön verici bilgiler sağlamaktadır (Anderson ve Holt-Reynolds, 1995). Bu sayede öğretmen adaylarına verilecek eğitim ve kurslarda bu bilgilerin yönlendirici olacağı göz önüne alınmalıdır. Schunk ve Pajares’e (2002) göre bu bilgiler sayesinde öğretmen adaylarının öğretim stilleri ve sınıf içi pratikleri çözümlenebilir.

Metafor, bir kavramın, durumun ya da nesnenin doğrudan kendisiyle değil, bir başka kavram ya da nesne kullanılarak dolaylı yoldan anlatılmasıdır (Deant-Reed ve Szokolszky, 1993). Metafor kelimesi Grekçe bir kelimedir ve “meta: öte” ve “pherin: taşımak” kelimelerinden meydana gelerek “bir şeyi başka bir şey ile anlatmak” manasında kullanılır (Parın, 2017). Metafor, bir kavram veya bir terimin belirli bir benzerliği ifade etmek amacıyla farklı bir içeriğe uygulandığı bir dil formudur (Yıldırım & Şimşek, 2016). Metaforlar bir deneyimin başka bir deneyim terminolojisi ile ifade edilmesi yoluyla karmaşık konuların veya yeni durumların daha kolay anlaşılmasını sağlayan analogilerdir (Vosniadou ve Ortony 1989). Nalçacı ve Bektaş (2012), metaforlar aracılığıyla olgulara ilişkin elde edilen bilgiler arasındaki benzerliklerin farklı bir olgu üzerinden ifade edildiğini belirtmektedir. Soysal ve Afacan (2012), metaforu benzer bir alandaki bilginin çoğunlukla yeni ya da bilinmeyen bir alana doğru yansıtılması olarak tanımlamaktadır. Ayrıca metaforların öğrenenler açısından soyut kavramları somutlaştırdığı ifade edilmektedir. Gerçekliğin anlaşılıp oluşturulmasında önemli bir rol üstlenen bu metaforlar (Wittink, 2011) kullananların bakış açılarını genişletmektedirler. Kavramlar arasındaki ilişki üzerinde düşünülmesini sağlarken, çok belirgin olmayan,

kavrama ait daha farklı özelliklerin de ortaya konmasına katkı sağlarlar (Rundgren, Hirsch ve Tibell, 2009). Anlaşılması zor kavramların benzetmelerden faydalanılarak daha çok bilinen kavramlarla ilişkilendirilmesi öğrenmelerde karşımıza çıkmaktadır (Geçit ve Gencer, 2011). Metaforlar kavramların zihinde yapılandırılmasını sağlayarak algılanmasını kolaylaştırmaktadır (Kahyaoğlu ve Kırıktaş, 2016). Metafor günümüzde, daha ziyade söylemi süslemeye yönelik bir söz sanatı olarak bilinmekle birlikte, metafor kullanımı genel olarak dünyayı kavrayışımıza yardım eden bir düşünme ve görme biçimi anlamına gelmektedir (Meral, Küçük ve Gedik, 2016). Metafor, bir kavramın bireyde oluşturduğu etiket, anlam ya da kavramsal ifadelerdir. Bir görme ve anlama sürecidir. Bireylerin basit olarak bir kavramı bir başka kavramla açıklamasından daha önemli ve güçlü bir zihinsel üretimdir. Çünkü ilgili kavrama dönük sahip olunan derinliği ve deneyimleri ifade eder (Eraslan, 2011).

Bu çalışmada, metaforların kavram ve terimlerin öğrenimi sürecinde, soyut kavramların somutlaştırılmasında ve görselleştirmesinde önemli işlevleri olduğu düşüncesinden hareketle, 60 okul öncesi öğretmeni ve 60 okul öncesi öğretmen adayına yönelik “çocuk” kavramına ilişkin sahip oldukları algı durumlarını metaforlar aracılığıyla belirleme amaçlanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın problem tümcesi “Okul öncesi öğretmen ve öğretmen adaylarının “çocuk” kavramına yönelik sahip oldukları algılar nelerdir?” olarak belirlenmiştir. Araştırmanın problemi ışığında çözümü aranan alt problemler şunlardır:

1. 60 okul öncesi öğretmenin “çocuk” kavramına yönelik sundukları toplamda 60 metaforun ulamlara ayrılması, örnek açıklamaları, sayı ve yüzdeleri nelerdir?
2. 60 okul öncesi öğretmen adayının “çocuk” kavramına yönelik sundukları toplamda 60 metaforun ulamlara ayrılması, örnek açıklamaları, sayı ve yüzdeleri nelerdir?

2.Yöntem

Nitel bir yapıda olan bu çalışmada olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde ise içerik analizi tekniğine yer verilmiştir. İçerik analizi tekniği, elde edilen verilerin açıklanmasında gerekli olan kavramları ve ilişkileri ortaya koymakta kullanılır. “Olgu bilim araştırmalarında veri analizi yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu amaçla yapılan içerik analizinde verinin kavramsallaştırılması ve olguyu tanımlayabilecek temaların ortaya çıkarılması çabası vardır. Sonuçlar betimsel bir anlatım ile sunulur ve sık sık doğrudan alıntılara yer verilir. Bunun yanında ortaya çıkan temalar ve örüntüler çerçevesinde elde edilen bulgular açıklanır ve yorumlanır” (Yıldırım ve Şimşek 2011).

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları 2019- 2020 eğitim- öğretim yılında Malatya’da çalışan okul öncesi 60 öğretmen ve İnönü Üniversitesi’nde eğitim gören 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencisi olan 60 öğretmen adayından (15+15+15+15) oluşmaktadır. Toplamda 120 kişi ile çalışılmıştır.

	ÖĞRETMEN	ÖĞRETMEN ADAYI	TOPLAM
SAYI	60	60	120

Çizelge I. Katılımcı sayıları

Verilerin Toplanması

Katılımcıların “çocuk” kavramına ilişkin sahip oldukları metaforları ortaya çıkarmak amacıyla onların her birinden “Çocuk ... gibidir; çünkü ...” tümcelerini tamamlamaları istenmiştir. Katılımcıların belirttiği söz konusu ifadeler bu çalışmada temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Katılımcıların geliştirdikleri metaforlar dört aşamada analiz edilmiştir: (1) kodlama ve ayıklama aşaması, (2) örnek metafor imgesi derleme aşaması, (3) ulam geliştirme aşaması, (4) geçerlik ve güvenilirliği sağlama aşaması. Katılımcıların geliştirdiği toplam 120 metafor ışığında incelenen kavramlara ilişkin algı durumları sıralanmıştır. Metaforun bir araştırma aracı olarak kullanıldığı çalışmalarda “gibi” kavramı genellikle metaforun konusu ile metaforun kaynağı arasındaki bağı daha doğru bir biçimde çağrıştırmak için kullanılmaktadır. Bu çalışmada “çünkü” kavramına da yer verilerek, katılımcıların kendi metaforları için

bir gerekçe ya da mantıksal dayanak sunmaları istenmiştir. Forceville (2002), herhangi bir olgunun metafor olarak kabul görmesi için, konusunun, kaynağının ve kaynağından konusuna atfedilmesi düşünülen özelliklerinin (gerekçesinin) olması gerektiğini belirtmiştir. Saban (2004) bu ilişkiyi, “öğretmen bahçıvan gibidir. Çünkü bahçıvanın yetiştirdiği fidanlarla ayrı ayrı ilgilenmesi gibi öğretmeninde sınıftaki öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate almasıdır” ifadesinde, metaforun konusu “öğretmen”, metaforun kaynağı “bahçıvan” ve metaforun kaynağından konusuna atfedilmesi düşünülen özelliği “nasıl ki bir bahçıvan yetiştirdiği fidanlarla ayrı ayrı ilgilenirse, öğretmende sınıfındaki öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate almalıdır” biçimin açıklayarak, metaforun kaynağının, metaforun konusunu farklı bir bakış açısıyla anlamada filtre görevi gördüğünü belirtmiştir. Herhangi bir metafor ilişkisinde, en az üç temel öğenin varlığından söz edilmesi gerekir (Forceville, 2002): (1) metaforun konusu (örneğin, “Okul bir arıtma tesisi gibidir.” tümcesindeki “okul” sözcüğü), (2) metaforun kaynağı (örneğin, “Okul bir arıtma tesisi gibidir.” tümcesindeki “arıtma tesisi” kavramı) ve (3) metaforun kaynağından metaforun konusuna atfedilmesi düşünülen özellikler (örneğin, “Okul bir arıtma tesisi gibidir. Çünkü her kültürden, her kesimden gelen öğrenciler okulda eğitilir ve toplumun istediği bir vatandaş olarak tekrar topluma geri gönderilir...”). Katılımcıların sözlü olarak sunduğu, araştırmacının kaleme aldığı belirlemeler, bu araştırmada temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

Verilerin Analiz Edilmesi

Katılımcıların geliştirdikleri metaforlar dört aşamada analiz edilmiştir: (1) kodlama ve ayıklama aşaması, (2) örnek metafor imgesi derleme aşaması, (3) ulam geliştirme aşaması, (4) geçerlik ve güvenilirliği sağlama aşaması

Kodlama ve ayıklama aşaması:

Bu aşamada öncelikle kâğıtlar rastgele numaralandırılmıştır. Katılımcılar tarafından üretilen metaforlar alfabetik sıraya göre listeleri yapılmıştır. Bu listelerde öğretmenlerin çalışma yılları, öğretmen adaylarının sınıf düzeyleri, kaç numaralı katılımcı oldukları, hangi kavrama yönelik belirlemeleri kapsadığı, metaforlar ve açıklama tümceleri yer almıştır. Bu amaç doğrultusunda katılımcıların ifadelerinde belli bir metaforu belirgin ve anlaşılır bir biçimde dile getirip getirmediğine bakılmıştır. Bu aşamada, herhangi bir metafor imgesini içermeyen kâğıtlar ile boş bırakılan kâğıtlar (n=0) ayıklanmıştır. Bazı katılımcılar, örneğin, bir metafor imgesini sunmak yerine, genel olarak, kavramlarla ilgili kişisel düşüncelerini paylaşmış olabilir. Yine, bazı katılımcılar belli bir metafor imgesini dile getirdiği halde, söz konusu metafora ilişkin herhangi bir gerekçe (ya da mantıksal dayanak) sunmamış olabilir. Bütün bu gerekçelere bağlı olarak belirlemeler elenerek araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Yapılan bu listeler alfabetik sırayla kodlanmış; sonra tüm listeler kavram düzeyinde birleştirilmiştir. Böylelikle “çocuk” kavramına ilişkin 120 katılımcı açıklaması belirlenmiştir. Örnek metafor imgesi derleme aşaması: Katılımcıların zayıf yapılı metafor imgelerini içeren kâğıtların ayıklanmasından sonra, toplam 120 geçerli metafor elde edilmiştir. Bu aşamada, bu metaforlar tekrar alfabetik sıraya göre dizilmiş ve ham veriler ikinci kez gözden geçirilerek her metaforu temsil eden katılımcı kompozisyonlarından “örnek metafor ifadeleri” verilmiştir. Böylece, “örnek metafor listesi” oluşturulmuştur. Bu liste, iki temel amaca yönelik olarak derlenmiştir: (a) metaforların belli bir ulam altında toplanmasında bir başvuru kaynağı olarak kullanmak ve (b) bu araştırmanın veri analiz sürecini ve yorumlarını geçerli kılmak.

Ulam geliştirme aşaması:

Bu aşamada, temel olarak katılımcılar tarafından üretilen metafor imgeleri kavramlara ilişkin sahip oldukları ortak özellikler bakımından irdelenmiştir. Bu işlemde özellikle 120 metafor hakkında oluşturulan “örnek metafor listesi” ışığında her metafor imgesinin nasıl kavramsallaştırdığına bakılmıştır. Bu amaç için, katılımcılar tarafından üretilen her metafor imgesi (1) metaforun konusu, (2) metaforun kaynağı ve (3) metaforun konusu ile kaynağı arasındaki ilişki bakımlarından analiz edilmiştir. Daha sonra metafor aracılığıyla algı analizine ve kavramlara ilişkin diğer çalışmalar ışığında (Anılan, 2017; Arık ve Yılmaz, 2017; Budak ve Kula, 2017; Çelikkaya ve Seyhan, 2017; Ayyıldız, 2016; Harman ve Çökelez, 2017; Arık ve Özdemir, 2016; Kasapoğlu, 2016; Zhang, 2016; Ekici, 2016) ve okul öncesinde metaforları ele alan çalışmalara (Yazıcı,

Çelik, Yıldırım, Altıntaş ve Güneş, 2018; Sözbir ve Çakmak, 2016; Duran ve Dağlıoğlu, 2017; Uysal, Altınkaynak, Taşkın, Akman ve Dinçer, 2016; Korkmaz ve Ünsal, 2016; Usta ve Ültay, 2015; Çocuk, Yokuş ve Tanrıseven, 2015; Kart 2016; Tok, 2018; Uçuş, 2016; Akgün, 2016; Kök, Balcı ve Bilgiz, 2017; Temel, Kanat, Çoban ve Görgün, 2016; Alabay ve Demirbaş, 2017; Giren ve Durak, 2015; Tatlı ve Aytar, 2017; Ulusoy ve Altun, 2017; Pekdoğan ve Kanak, 2015) 17 ulam geliştirilmiştir. 120 metaforu, açıklama tümceleri ışığında 9 ulamdan birine uygun görülmüştür. Bu ulamların oranları belirlenerek yüzdeleri bulunmuş ve elde edilen veriler çizelgelerle sunulmuştur. Metaforların açıklayıcısı öğrenci açıklama örnekleri ise her beceri için ayrı bir çizelgede onar tane seçilerek sunulmuştur.

Geçerlik ve güvenilirliği sağlama aşaması:

Araştırma için kullanılan kodlamanın güvenilirliğini ortaya koymak amacıyla 120 kâğıttan rastlantısal olarak seçilen 1'i, uzman iki araştırmacı tarafından çözümlenmiş; araştırmacılar arasındaki tutarlığın güvenilir olduğu (%89) görülmüştür (Tavşancıl ve Aslan 2001). Bunun için aşağıdaki formül kullanılmıştır:

$$\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Uzlaşma sayısı}}{\text{Uzlaşma} + \text{Uzlaşmama sayısı}}$$

3. Bulgular

Birinci alt problem: 60 okul öncesi öğretmenin “çocuk” kavramına yönelik sundukları toplamda 60 metaforun ulamlara ayrılması, örnek açıklamaları, sayı ve yüzdeleri nelerdir?

Metafor	f	Metafor	f
Ağaç	4	Harç	1
Ayna	6	Huzur	1
Bahçe	1	Kâğıt	1
Bilgisayar	1	Kitap	3
Bitki	1	Kutu	4
Çiçek	4	Masumiyet	1
Deniz	1	Melek	1
Ekmek	1	Mutluluk	1
Enstrüman	1	Mücevher	1
Fidan	5	Neşe	1
Fotoğraf Makinesi	1	Oyun Hamuru	1
Gökkuşuğu	1	Sayfa	4
Gül	1	Sünger	1
Gülümseme	1	Toprak	1
Güneş	3	Umut	1
Güzellik	1	Yaratıcılık	1
Hamur	1	Yıldız	2

Çizelge II. Öğretmenlerin “çocuk” kavramına yönelik oluşturdukları metaforlar ve metaforların numaraları

Ulaşılan 60 öğretmen “çocuk” kavramını en çok “ayna” (f6) olarak nitelmiştir. Aynanın kendi yansıması olduğuna ve çocuğun öğretmenin yansımasını sağlayacağına dikkat çeken tümceler ile metaforu açıklamışlardır.

Ulam Sıra No	Ulamlar	Öğretmenler	f	Yüzde %
1	CANLI	Ö4,Ö6,Ö36,Ö25,Ö37,Ö38,Ö19,Ö20,Ö21,Ö55,Ö58,Ö48,Ö17,Ö9,Ö12	15	25
2	DUYGU	Ö3,Ö33,Ö27,Ö28,Ö29,Ö30,Ö60	7	11,6
3	NESNE	Ö2,Ö5,Ö35,Ö26,Ö39,Ö40,Ö41,Ö42,Ö22,Ö23,Ö24,Ö56,Ö57,Ö44,Ö45,Ö47 Ö16,Ö13,Ö14,Ö7,Ö8,Ö10,Ö11,Ö54,Ö49,Ö50	26	43,3
4	UZAY VE GÖKYÜZÜ	Ö1,Ö32,Ö31,Ö43,Ö46,Ö53	6	10
5	MEKÂN	Ö52	1	1,6
6	COĞRAFİ TERİM	Ö34,Ö18	2	3,3
7	SOYUT KAVRAM	Ö15,Ö51	2	3,3
8	ZAMAN	0	0	0
9	YİYECEK-İÇECEK	Ö59	1	0,6

Çizelge III. Öğretmenlerin “çocuk” kavramına yönelik belirlediği metaforların sıklıkları ve yüzdeleri
Ulaşılan öğretmenler %43 oranıyla çocuk kavramını “nesne” olarak tanımlamıştır. 26 öğretmen çocuk kavramını bir nesne ile özdeşleştirmiştir.

7

Ö No	Ulam	Sıklık (f)	Yüzde (%)
1	Canlı bir varlık olarak	15	25
2	Duyguları harekete geçiren bir varlık olarak	7	11,6
3	Nesne olarak	26	43,3
4	Doğanın bir parçası olarak	6	10
5	Mekânsal yapının bir parçası olarak	1	1,6
6	Coğrafi terim olarak	2	3,3
7	Soyut bir kavram olarak	2	3,3
8	Zamanın bir parçası olarak	0	0
9	Yiyecek- içecek olarak	1	0,6

Çizelge IV. Öğretmenlerin “çocuk” kavramına yönelik belirlediği metaforlar sıklıkları ve yüzdeleri

Öğretmen adayı kodu	Sınıf	Metafor	Açıklama
ÖA3	4	Elmas	O güzel bir şekilde işlenirse çevresine estetik değer katar.
ÖA8	3	Deniz	Üstten bakıldığında birçok şey görülemez ama detaylarında ve içinde çok zengin bir dünyayı barındırır bu da her miniği özel kılar.
ÖA52	4	Hamur	Nasıl eğitilirse o yönde ilerler. Şekil alır.
ÖA45	3	Ağaç	Ne kadar özenle dikkat edersen ve beslersen o kadar yeşerir.
ÖA33	1	Kutu	Çocuk İçine her şeyi koymaya müsait boş bir kutu gibidir. O kutunun içini güzel ve faydalı bilgilerle doldurmamızdır.
ÖA54	4	Ayna	Toplumun örf, adet, geleneklerini yansıtır. Kültürü ve toplumu geliştirir.
ÖA12	3	Çiçek	Bir çiçeğin büyüyüp açması için iyi bir bakıma, ilgiye ihtiyacı vardır.
ÖA5	4	Kalem	Bulunduğu ortamı renklendirerek, yansıtmaya değer bir ortam oluşturur.
ÖA31	1	Sabun	Eğer çocuğa fazla baskı yaparsak elimizden kayar, çocuğu bir kalıba koymak onu kaybetmemize neden olabilir.
ÖA24	2	Ağaç	Belirli aşamalardan geçer ve tıpkı bir ağaç gibi yeşermesini gelişmesini sağlamalıyız.

Çizelge V. Öğretmenlerin "çocuk" kavramına yönelik belirlediği metaforların açıklama örnekleri

İkinci alt problem: 60 okul öncesi öğretmen adayının "çocuk" kavramına yönelik sundukları toplamda 60 metaforun ulamlara ayrılması, örnek açıklamaları, sayı ve yüzdeleri nelerdir?

Metafor	f	Metafor	f
Ağaç	6	Kutu	1
Altın	1	Levha	1
Ayna	3	Masumiyet	1
Bahçe	2	Melek	1
Benmerkezci	1	Merak	1
Bitki	1	Öğretmen	1
Can	1	Sabun	1
Cevher	1	Sayfa	1
Çağdaşlaşma	1	Su	2
Çiçek	7	Sünger	1
Deniz	1	Toprak	1
Dünya	1	Tohum	1
Elmas	1	Yağmur	1
Fidan	2	Yarın	1
Fotoğraf Makinesi	1		
Gelecek	1		
Gökkuşluğu	2		
Gölge	1		
Güneş	5		
Hamur	1		
Hayat	1		
Işık	2		
Kalem	2		

Çizelge VI. Öğretmen adaylarının "çocuk" kavramına yönelik oluşturdukları metaforlar ve metaforların numaraları

Ulaşılan 60 öğretmen adayı çocuk kavramını en çok çiçek (f7) olarak nitelmişlerdir. Çiçeğin güzelliğine, kırılğanlığına, ilgiye ve sevgiye muhtaçlığına dikkat çeken tümceler ile metaforu açıklamışlardır.

Ulam Sıra No	Ulamlar	Öğretmen Adayları	f	Yüzde %
1	CANLI	ÖA1,ÖA36,ÖA26,ÖA37,ÖA38,ÖA39,ÖA19,ÖA45,ÖA46 ÖA48,ÖA10,ÖA11,ÖA12,ÖA53,ÖA27,ÖA56,ÖA57,ÖA58	18	30
2	DUYGU	ÖA34,ÖA40,ÖA41	3	5
3	NESNE	ÖA2,ÖA3,ÖA5,ÖA31,ÖA33,ÖA28,ÖA42,ÖA20,ÖA24 ÖA50,ÖA54,ÖA52,ÖA55,ÖA59	14	23,3
4	UZAY VE GÖKYÜZÜ	ÖA6,ÖA35,ÖA22,ÖA23,ÖA44,ÖA47,ÖA15,ÖA7,ÖA49 ÖA60	11	18,3
5	MEKÂN	ÖA4,ÖA17	2	3,3
6	COĞRAFİ TERİM	ÖA13,ÖA16,ÖA8,ÖA51,ÖA9	5	8,3
7	SOYUT KAVRAM	ÖA32,ÖA14,ÖA18	3	5
8	ZAMAN	ÖA29,ÖA30,ÖA21	3	5
9	YİYECEK-İÇECEK	ÖA25	1	0,6

Çizelge VII. Öğretmen adaylarının “çocuk” kavramına yönelik belirlediği metaforların sıklıkları ve yüzdeleri

ÖA No	Ulam	Sıklık (f)	Yüzde (%)
1	Canlı bir varlık olarak	18	30
2	Duyguları harekete geçiren bir varlık olarak	3	5
3	Nesne olarak	13	21,6
4	Doğanın bir parçası olarak	11	18,3
5	Mekânsal yapının bir parçası olarak	2	3,3
6	Coğrafi terim olarak	3	5
7	Soyut bir kavram olarak	3	5
8	Zamanın bir parçası olarak	3	5
9	Yiyecek- içecek olarak	1	0.6

Çizelge VIII. Öğretmen adaylarının “çocuk” kavramına yönelik belirlediği metaforlar sıklıkları ve yüzdeleri

Ulaşılan öğretmen adayları %30 oranıyla çocuk kavramını “canlı” olarak tanımlamıştır. 18 öğretmen adayı çocuk kavramını bir canlı ile özdeşleştirmiştir.

Öğrenci kodu	Çalışma yılı	Metafor	Açıklama
Ö2	10	Kitap	Okudukça yeni şeyler öğretir. Bambaşka dünyalara götürür.
Ö5	7	Enstrüman	İnsanın içindeki tüm duygusal karmaşaları dışa vurduğu, hangi notayı basarsan o sesi aldığın mükemmel bir varlıktır çocuk. Tamamen bizim yükleyeceğimiz ezgilerle şekil alır. Çocuğa ne hissettirirsek, ne verirsek bize aynı seslerle dönüş yapar. Tıpkı bir enstrüman gibi doğru notaları basarsak, dünyada daha güzel sesler yankılanacaktır ve dünya daha yaşanılabilir bir yer olacaktır.
Ö11	10	Ayna	Bizi bize yansıtır. Bizden ne görür ve ne işitirse onu yaparlar. Eğer çocuklarımızda istemediğimiz huylar görüyorsak ona nasıl davrandığımızı bakmak lazım.
Ö60	9	Ekmek	Ailede hamuru hazırlanır. Okul öncesi öğretmeni hamurun şekillenmesine rehber olur. Aile okul işbirliğiyle lezzeti ve kokusu ile sıcak bir ekmek gibi hayata hazırlanır.
Ö54	10	Ayna	Çevresindekilerin davranışlarını tekrar yoluyla öğrenirler.
Ö46	26	Yıldız	Bulunduğu ortamda parlar, enerji kaynağıdır.
Ö34	22	Deniz	Uçsuz bucaksızdır.
Ö12	8	Fidan	Çocuğa ne verirseniz onu alır ve daha sonra anladıklarını yaşantısına geçirerek sürdürür. Ama şunu unutmayalım ki en önce eğitim ailede başlar ve okulda devam eder.
Ö44	4	Kutu	Her çocuk farklıdır, ayrı bir dünyadır. Nasıl bir çocukla karşılaşacağınızı önceden bilemezsiniz.
Ö47	8	Harç	Hangi kaliba koyarsan o şekle uyar. Harcını sabırla katar ve işlersen sonuç mucize gibidir

Çizelge IX. Öğretmen adaylarının "çocuk" kavramına yönelik belirlediği metaforların açıklama örnekleri

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Schmitt (2005) metaforların nitel araştırma sonuçlarını net bir biçimde sunma ve nitel veri karmaşıklığını azaltma için kullanıldığını ifade etmiştir. Bu araştırma, 60 okul öncesi öğretmeni ve 60 okul öncesi öğretmen adayının çocuk kavramına ilişkin sahip oldukları imgeleri, metafor kullanarak belirlemek ve bu metaforları kavramsal kategoriler altında toplayabilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın sonucunda "çocuk" kavramının açıklanabilmesi için çok sayıda metafora ulaşılmıştır. Toplamda 120 metafor üretilmiştir. "Çocuk" kavramı için okul öncesi öğretmenleri "kâğıt", "kitap", "ayna", "mücevher" gibi metaforları kullanırken okul öncesi öğretmen adayları "ağaç", "bahçe", "fidan", "tohum" gibi metaforlar kullanmışlardır. Weade ve Ernst'in (1990) belirttiği gibi "metaforlar seçmecidir ve tanımlamaya çalıştıkları olgunun sadece bir parçasını temsil ederler, tümünü değil". Metaforlar, araştırmaların sonuçlarını analiz etme ve yorumlamayı sağlayan yaratıcı bir strateji olarak işlev göstermektedir (Patton, 1990). Bu araştırmanın sonucunda okul öncesi öğretmen ve öğretmen adaylarının "çocuk" kavramına yönelik belirlediği metaforlar 9 ulamda toplanmıştır. Öğretmenler "çocuk" kavramına en fazla "nesne" (f26) metaforunu kullanırken öğretmen adayları "canlı" (f18) metaforunu kullanmıştır. Akgün (2016) ise "çocuk" kavramına ilişkin 11 kategori, Kuyucu, Şahin, Kapıcıoğlu (2013) 10 kategori belirlemiştir. Öğretmen adayları çocuk kavramına canlı metaforunu yüklerken öğretmenlerin çocuk kavramına nesne metaforunu yüklemesi dikkat çekicidir.

Öğretmen adayları çocukları duygu, düşünce, istek, bireysel farklılıklar boyutuyla ele alırken; öğretmenler daha çok öğrencilerin yansıtma, işlenme, geliştirilebilir olma gibi özelliklerine yoğunlaşmıştır. Bu durum sahaya inen öğretmenin okul ortamında farklı değişkenler nedeniyle (veli, müdür, iş arkadaşları, programlar, kazanımlar...) çocuğa geliştirilebilir bir kimlik kazandırmak zorunda kalması ile açıklanabilir. Öğretmen adayları ise daha çok çocuğun duygularına, duygusal beslenmesine yoğunlaşmıştır. Bu durum öğretmen adaylarının lisans eğitimi sürecinde aldıkları alan yazın belirlemelerinden yola çıkılarak açıklanabilir. Öğretmen adayları okul ortamında çocuğun sadece duygu gelişiminin sağlanmasının yeterli olmayacağını fark ederken öğretmenler de öğrencinin duygu boyutunu ihmal etmektedir. Bu bağlamda okul öncesi eğitiminin çocuğun duygu, düşünce ve bedensel gelişimini sağlayan sarmal bir süreç olduğunun ve bu sürecin yürütülmesi için öğretmen ve öğretmen adaylarına gerekli eğitimlerin verilmesinin önemli olduğu görülmektedir. Araştırmalar çocukların okul başarısının öğretmen niteliğinden etkilendiğini göstermektedir (Darling-Hammond 2003). Daha iyi eğitilmiş, çocuk kavramını iyi anlamış sorunlara nasıl çözümler üretebileceğini bilen bir öğretmen çocuğun gelişim sürecinde de daha etkili olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akgün E. (2016). Okul öncesi öğretmen adaylarının “çocuk” ve “okul öncesi öğretmeni” kavramına ilişkin metaforik algıları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1652-1672.
- Alabay, E, Demirbaş, S. (2017). Okul öncesi dönem çocukların müdür algılarının belirlenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (41), 78-97
- Anderson, L. M. & Holt-Reynolds, D. (1995). Prospective Teachers' Beliefs and Teacher Education Pedagogy: Research Based on a Teacher Educator's Practical Theory. http://scholar.google.com.tr/scholar?q=Anderson%2C+L.+M.+%26+HoltReynolds%2C+D.+%281995%29.+Prospective+Teachers%E2%80%99+Beliefs+and+Teacher+Education+Pedagogy%3A+Research&btnG=&hl=tr&as_sdt=0%2C5&as_vis=1 sitesinden 01.01.2020 tarihinde erişildi.
- Anılan, B. (2017). Fen bilimleri öğretmen adaylarının kimya kavramına ilişkin metaforik algıları. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 7-27.
- Arık, S ve Özdemir, E. B. (2015). Fen ve teknoloji öğretmen adaylarının fen laboratuvarına yönelik metaforik algıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(2), 673-688.
- Arık, S ve Yılmaz, M. (2017). Fen bilimleri öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumları ve çevre kirliliğine yönelik metaforik algıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(3), 1147-1164
- Ayyıldız, T. (2016). Üniversite öğrencilerinin dans kavramına yönelik metaforik algılarının analizi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1(2), 13-25.
- Baştüran, C. (2018). *Devlet ve Özel Okul öncesi Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Mesleki Sorun Tanımlarının incelenmesi, İstanbul Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.*
- Budak, Y. ve Kula, S. S. (2017). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Algıları. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 18(2), 311-329.
- Çelikkaya, T ve Seyhan, O. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının evrensel değerlere ilişkin metafor algıları, *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 65-87.
- Çocuk, H. E.; Yokuş, G. ve Tanrıseven, İ. (2015) *Pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretmenliğe ilişkin öz-yeterlik ve metaforik algıları. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt 12, Sayı 32, s. 373-387*
- Darling-Hammond, L. (2003). Keeping good teachers: Why it matters, what leaders can do. *Educational Leadership*, 60 (8), 6-13.
- Duran, A. Dağlıoğlu, H.E.(2017). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Üstün Yetenekli Çocuklara İlişkin

- Metaforik Alguları, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 37(3), ss.855-881
- Ekici, G. (2016). Biyoloji Öğretmeni Adaylarının Mikroskop Kavramına İlişkin Algılarının Belirlenmesi: Bir Metafor Analizi Çalışması. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 17(1).615-636.
- Eraslan, L. (2011). Sosyolojik metaforlar. *Akademik Bakış Dergisi*, 27, 1-22.
- Giren, S, Durak, E. (2015). "Okul öncesi öğretmenlerinin oyuncak kavramına ilişkin metaforik algıları". *Bartın University Journal of Faculty of Education*. 4, 561-575
- Harman, G ve Çökelez, A. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının kimya, fizik ve biyoloji kavramlarına yönelik metaforik algıları. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*,46, 75-95.
- Kahyaoğlu, M ve Kırıktaş, H. (2016). Ortaöğretim ve üniversite öğrencilerinin "doğa" kavramına ilişkin algılarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 33, 58-76.
- Kart, M. (2016). *Pedagojik Formasyon Öğrencileri ile Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmen Kavramına İlişkin Metaforik Algıları*. Pamukkale Üniv Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Kasapoğlu, H. (2016). Öğretmen adaylarının Türk Eğitim Sistemine ilişkin algılarının metaforlar yoluyla analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 22(1), 59-80.
- Kıroğlu, K. ve Elma, C. (2017). *Eğitim Bilimine Giriş*. 94, 6, ISBN 978-605-5885.
- Deant-Read, C. H., & Szokolszky, A. (1993). Where do metaphors come from? *Metaphor and Symbolic Activity*, 8(3), 227-242.
- Dereli, E. (2016). Öğretmen Çocuk İlişkinin Çocukların Sosyal Yetkinlik Davranışları, Sosyal Problem Çözme Becerilerini Yordaması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 70-87.
- GEÇİT, Y. ve Gencer, G. (2011). Sınıf öğretmenliği 1. sınıf öğrencilerinin coğrafya algılarının metafor yoluyla belirlenmesi (Rize Üniversitesi örneği). *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23, 1-19.
- Harman, G ve Çökelez, A. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının kimya, fizik ve biyoloji kavramlarına yönelik metaforik algıları. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*,46, 75-95.
- Kök, M. Balcı, A. ve Bilgiz, Ş. (2017). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Ve Öğretmen Adaylarının Kaynaştırma Öğrencisine Yönelik Metaforları. *Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 9/ 36.
- Kuran, K. (2002). Öğretmenlik mesleği. A. Türkoğlu(Ed.),*Öğretmenlik mesleğine giriş*. Ankara: Mikro Yayıncılık.
- Kuyucu, Y. Şahin, M. Kapıcıoğlu, O. (2013). Okul öncesi öğretmenlerinin "çocuk" kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, II, 2, 43- 53.
- MEB, (1998). *Öğretmen adaylarının milli eğitim bakanlığına bağlı eğitim öğretim kurumlarında yapacakları öğretmenlik uygulamasına ilişkin yönerge*. <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25486> adresinden 12 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Meral, E., Küçük, B ve Gedik, F. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre kavramına ilişkin metaforik algıları. *Kastamonu Education Journal*, 24(1), 65-78.
- Morrison, A. P. (2001). The interpretation of intrusions in psychosis: An integrative cognitive approach to hallucinations and delusions. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 29(3), 257-276.
- Nalçacı, A. ve Bektaş, F. (2012). Öğretmen Adaylarının Okul Kavramına İlişkin Algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*. 13 (1), 239-258.
- Nash, M. (1997). How a child's brain develops. *Time* (3), 55.
- Naylor, D. T., Diem, R. (2001). *Elementary And Middle School Social Studies*. London: Mc Graw Hill
- Parın, K. (2017). Metaforlar: hayat, anlam ve dil. *Söylem Filoloji Dergisi*, 2(1), 149-151.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods*. CA: Sage Publications.
- Pekdoğan, S. Kanak, M. (2015). Okul öncesi öğretmen adaylarının yaratıcılığa ilişkin algıları: Metafor analizi örneği. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 138-147.

- Poyraz, H., & Dere, H. (2003). *Okul öncesi eğitimin ilke ve yöntemleri*. Ankara: Ani Yayıncılık.
- Rundgren, C. J., Hirsch, R., & Tibell, L. A. E., (2009). Death of Metaphors in Life Science? - A study of upper secondary and tertiary students' use of metaphors in their meaning-making of scientific content, *Asia Pacific Forum on Science Learning and Teaching*, 10(1).
- Seçkin, Nezahat ve G. Koç. (1997) "Okul öncesi Eğitimde Okul Aile İşbirliği", *Yaşadıkça Eğitim*. Sayı: 51, s.5-10
- Schmitt, R. (2005). Systematic metaphor analysis as a method of qualitative research. *The Qualitative Report*, 10 (2), 358-394.
- Schunk, D. H., & Pajares, F. (2002). The development of academic self-efficacy. In A. Wigfield & J. Eccles (Eds.), *Development of achievement motivation* (pp. 16-31). San Diego: Academic Press.
- Soysal, D. ve Afacan, Ö. (2012). İlköğretim öğrencilerinin "fen ve teknoloji dersi" ve "fen ve teknoloji öğretmeni" kavramlarına yönelik metafor durumları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 287-306.
- Sözbir, S.A. ve Çakmak, Ö., (2016). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Müzik Etkinlikleri Hakkındaki Görüşleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 6, 367-378.
- Tatlı, S. ve Alakoç Pirpir, D. (2015). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Öğretmenleriyle Olan İlişkilerinin Sosyal Beceri Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 31 (II), 429-441.
- Tatlı, S, Güngör Aytar, F. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Değerlere İlişkin Alguları Ve Bunları İfade Etme Biçimlerinin İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21 (2), 331-354.
- Temel, Z. F. Kanat, K. Çoban, M. N. & Görgün, E. (2016). İlkokul öğretmenleri 1. sınıf öğrencileri ve ailelerinin okul öncesi eğitimi ve öğretmenini algılamalarının metafor yolu ile incelenmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(5), 2609- 2624.
- Tepeli, K., Arı, R. (2011). Okul öncesi eğitim öğretmeni ve öğretmen adaylarının iletişim ve sosyal becerilerinin karşılaştırılması olarak incelenmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26.
- Uçuş, Ş. (2016). Sınıf Öğretmeni Adaylarının ve Okul Öncesi Öğretmeni Adaylarının Özel Eğitime İlişkin Metaforik Algularının İncelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 360-388.
- Ulçay, S. (1983). *Okul öncesi çocuk gelişimi ve eğitimi kurumlarında yıllık plan*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Ulusoy, M. & Altun, D. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı ve resimli çocuk kitapları ile ilgili metaforları [Pre-service preschool teachers' metaphors about children's literature and children's picture books]. Paper presented at International Conference on Quality in Higher Education (ICQH), Sakarya, Turkey.
- Usta, N. Ültay, N. (2015):"Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının "Kimya" Metaforlarının Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma". *KSBD, Hüseyin Hüsnü Tekişik Özel Sayısı*, 1, 7, 163-177.
- Uysal, H, Altınkaynak, Ş, Taşkın, N, Akman, B, Dinçer, F. (2016). Okul Öncesi Öğretmeni Adaylarının Okul Öncesi Öğretmenliği Programına İlişkin Metaforik Alguları. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 5 (3) , 1-15.
- Ünsal, S, Korkmaz, F. (2016). Destekleme ve Yetiştirme Kurslarının İşlevlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2).
- Weade, R., & Ernst, G. (1990). Pictures Of Life İn Classrooms, And The Search For Metaphors To Frame Them. *Theory Into Practice*, 29(2),
- Wittink, J. (2011). Reliable Metaphor Analysis in organizational Research. Towards a dual, dynamic approach. Erişim Tarihi: 05.11.2019.
http://www.academia.edu/450380/Reliable_metaphor_analysis_in_organizati

onal_research_towards_a_dual_dynamic_approach

- Yazıcı, E., Çelik, M. Yıldırım, F. N. Altıntaş, E. Güneş, A. (2018). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Okul Kavramına İlişkin Metaforik Algıları, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (35); 64-86.
- Yeşilyurt, Z.C. (2011). *Çocukları Anaokuluna Devam Eden Ebeveynlerin Okul Öncesi Eğitim Kurumlarından Beklentileri ve Kurumların Bu Beklentileri Karşılama Durumları*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Zhang, X. (2016). Examining english language teachers through metaphorical analysis. *Theory and Practice in Language Studies*, 6(8), 1659-1664.

Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*

Doç. Dr. Ayşegül Tural

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2009-7543>

Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Bartın – TÜRKİYE

Doç. Dr. Gülsün Şahan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1215-9727>

Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Bartın – TÜRKİYE

Doç. Dr. Burcu Duman

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7414-8866>

Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Bartın – TÜRKİYE

Dr. Onur Yılmaz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1006-4441>

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 10.09.2020

Kabul: 13.05.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Değer

Değerler Eğitimi

Ders Kitabı

Öğretim Programı

Sosyal Bilgiler

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma, Bartın Üniversitesi tarafından "2018-SOS-A-005, Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi" başlığıyla Bilimsel Araştırma Projesi olarak desteklenmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.46289>

Öz

Günümüzde eğitim ortamları, birey merkezli olarak şekillenmekte ve farklı yöntem teknikler ile öğretim kavramı bir sürece yayılmak istenmektedir. Son yıllarda hız kazanan bilimsel ve teknolojik ilerlemeler doğrultusunda, öğrenme-öğretme süreçleri de farklı bir kimlik kazanmaktadır. Özellikle günümüzün eğitim ortamlarında öğrenen birey merkezli aktif ve dinamik bir süreç vurgulanmaktadır. Bu temel vurgu neticesinde, öğretmenin rolü ve eğitim-öğretim süreçlerindeki araç, gereç ve materyallerin etkililiği de tartışılmaktadır. Öğrenme ortamlarında en temel araçlar denildiğinde, kuşkusuz ki ülkenin genel eğitim politikası ve felsefesini yansıtan öğretim programlarına uyumlu ders kitapları da ilk anda akla gelenler arasında yer almaktadır. Eğitimde yenileşme, gelişme ve kalitenin üzerinde durulduğu günümüz eğitim anlayışında, yapısal olarak disiplinler arası bir yaklaşımı olan sosyal bilgiler dersi başta olmak üzere, tüm derslerde bireyleri etkin kılmak ve bireylerin gelişmişliğini destekleyecek yeni unsurlar ortaya çıkmıştır. İşte "değer" ve "değerler eğitimi" kavramları da bu bakımdan önem kazanmıştır. Bu çalışmada, Sosyal bilgiler 6. Sınıf ders kitabının içinde yer alan metinler üzerinde durularak, ders kitabının değerler eğitimi açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda 6. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabı incelenmiş ve ders kitabı içerisinde yer bulan değerlerin sıklık olarak 181 kez vurgulandığı görülmüştür. Değerler içerisinde en çok sorumluluk, barış, aile birliğine önem verme vurgulanırken; en az ise tasarruf değerine rastlanıldığı anlaşılmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tural, A.; Şahan, G.; Duman, B. ve Yılmaz, O. (2021). Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 15-26.

Examination of the 6th Grade Textbook in Terms of Values Education

Assoc. Dr. Ayşegül Tural

Bartın University, Faculty of Education, Department of Social Studies Education, Bartın – TURKEY

Assoc. Dr. Gülsün Şahan

Bartın University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Bartın – TURKEY

Assoc. Dr. Burcu Duman

Bartın University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Bartın – TURKEY

Dr. Onur Yılmaz

Hacettepe University, Faculty of Literature, Department of German Language and Literature, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 10.09.2020

Accepted: 13.05.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Value
Values Education
Textbook
Curriculum
Social Studies

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.46289>

Abstract

Nowadays educational environments are shaped as individual-centered and it is desired to spread the concept of teaching with different method and techniques to a process. In line with the scientific and technological advances that have gained speed in recent years, the learning-teaching processes are also gaining a different identity. An individual-centered, active and dynamic process is emphasized, especially in today's educational environments. As a result of this basic emphasis, the role of the teacher and the effectiveness of the tools, equipment and materials in education processes are also discussed. When it comes to the most basic tools in learning environments, undoubtedly, textbooks that are compatible with the curriculum reflecting the general education policy and philosophy of the country are among the first things that come to mind. In today's understanding of education, where innovation, development and quality in education are emphasized, new elements have emerged that will enable individuals to be active in all lessons and support the development of individuals, especially the social studies course, which has an interdisciplinary approach structurally. Thus, the concepts of "value" and "values education" have gained importance in this respect. In this study, it is aimed to examine the textbook in terms of values education by focusing on the texts in the Social Studies 6th grade textbook. For this purpose, the 6th grade social studies textbook was examined and it was seen that the values included in the textbook were frequently emphasized 181 times. Among the values, responsibility, peace and family unity are emphasized; It is understood that the least saving value is found.

GİRİŞ

Değer ve değerler eğitimi hususları son dönemde eğitim ortamları ve tartışma platformlarında sıkça tartışılmaktadır. Değer kavramı insanlığa has ve tüm insanların özümsemesi gereken, gelişimlerini destekleyici bir husus olarak ele alındığından, birçok dersin içeriğinde yer alan bir konudur. Bu açıdan özellikle değerler eğitimine hizmet etme noktasında, eğitim sürecinde toplumun kültürel değerlerinin aktarılmasının gerekliliğinden hareketle, bireylerin değer kazanımı sürecine aktif katılımı ve değerleri içselleştirerek toplumsallaşmaları önemli konulardan birisi olmuştur (Sarıcı Bulut, 2012: 217). Değer, kelime anlamı olarak “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet; üstün nitelik, meziyet, kıymet” anlamına gelmektedir (TDK, 2020). Değer kavramı gerek bireysel olguları gerekse de sosyal olguları kapsamına almaktadır (Elbir ve Bağcı, 2013: 1322). Devletlerin eğitim politikalarına vatandaşlarına değer kazandırma fikri hâkim olmaktadır (Ulusoy, 2010: 33). Değerler genel yapı itibarıyla, toplumdan topluma farklılık gösterebilen kavramlar olmakla birlikte, bu durum toplumların eğitim sisteminde değerler eğitimi süreç ve yaklaşımlarının da farklılıklar içermesine yol açmıştır (Güzel Candan, Ergen, 2014: 136). Bireylere etkin, aktif, iyi bir vatandaş ve insan olmalarını sağlayabilecek çok yönlü bilgiler, davranış, beceriler ve alışkanlıklar kazandırmayı hedefleyerek eğitim süreci, değerlerle şekillendirilmiş bir takım etkinliği içermektedir. Bu bağlamda okullarda yürütülen değer eğitimi sürecinin ana hedeflerinden biri olarak öğrencilerin her daim daha sağlıklı, daha tutarlı ve dengeli bir kişilik geliştirmelerine destek verebilmektir. Bu bakımdan bireylerin eğitim alma sürecinde çok yönlü gelişmesi amaçlı süreç planlama önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra bireyin tutum ve davranışlarını biçimlendirmesi sürecinde önemli role sahip olduğu düşünülen değerler, öğrencinin sağlıklı ve dengeli gelişimine katkı sağlayabilecektir denilmektedir (MEB, 2018: 9). Bu bakımdan okullarda yürütülen değerler eğitimi için öğretim programlarının bireyin ve toplumun ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanması gerekli görülmektedir (Kurtdebe Fidan, 2009: 3). Etkili bir değerler eğitiminde okul, aile, sosyal çevre, medya araçları gibi birçok faktör etkili olurken, her bireye hitap edebilecek farklı öğretim yöntem, teknik, proje çalışmaları, eğitici oyunlar, grup olma bilincini geliştirici etkinliklerin de öğretim sürecinde yer alması gerektiği üzerinde durulmaktadır (Halstead, 1996: 11). Evde, okulda, çevrede sürekli devam eden değerler eğitimi süreci ile bireyin kendini, toplumu, hayatı bilimsel ve sistemli şekilde keşfetmesine de yardımcı olunmaktadır (Chaitanya, 2017; Veugelers ve Vedder, 2003). Değerler eğitimi sürecinde ders kitaplarının etkililiği ve güncel ihtiyaçlara göre yenilenmesi de kalitenin yansıtılması açısından güncel ve tartışılan bir konudur. Özellikle değerler eğitimi süreci açısından hem öğretmen hem de öğrencilerin sürekli şekilde etkileşim içerisinde bulunduğu ders kitaplarının görsel ve metinsel açıdan geliştirilmesi, değerler eğitimi için önemli bir materyal olması, hem eğitim sürecinin kalitesini yükseltecek, hem de eğitim programında belirlenen değer ve temel amaçlara eğitim-öğretim süreci içerisinde daha rahat şekilde ulaşılabilmesini sağlayacaktır (Kolaç, 2003: 106). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer alan ve “kök değerler” olarak ifade edilen değerler şunlardır: “adalet, dürüstlük, dostluk, sevgi, sabır, saygı, öz denetim, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik”. Bu değerler, programda ele alındıkları hali ile öğrenme öğretme sürecinde etkili oldukları düşünüldükçe, süreç odaklı kazandırılırken, bireylerin dâhil olduğu değer eğitimi sürecinde hem kendi başlarına, hem de birbiriyle ilişkili olduğu düşünülen alt değerler ve kök değerlerle birlikte ele alınarak kazandırılacaktır söylemiyle ifade edilmektedir (MEB, 2018: 4). Bu kapsamda öğretim programı içerisinde bulunan ve çalışmanın inceleme konusunu oluşturan ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’na bakıldığında program içerisinde yer alan değerler: Aile birliğine önem verme, Adalet, Barış, Bağımsızlık, Bilimsellik, Çalışkanlık, Özgürlük, Dayanışma, Duyarlılık, Sevgi, Estetik, Eşitlik Dürüstlük, Vatanseverlik, Saygı, Sorumluluk, Yardımseverlik, Tasarruf şeklinde sıralanmaktadır (MEB, 2018: 9).

Değerler eğitimi açısından Sosyal Bilgiler ders kitaplarını konu alan bazı araştırmalar (Kuş,

Merey ve Karatekin, 2013; Akyol, 2015; Kurtdede Fidan, 2013; Kılcan, 2009; Yaşar ve Çengelci, 2012) bulunmakla birlikte sayıları oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte güncel sosyal bilgiler ders programı temelinde hali hazırda kullanılan 6. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabının incelenmesi mevcut durumu ortaya koyması bakımından önemli ve gerekli görülmüştür. Bu çalışmada 6. Sınıf sosyal bilgiler ders kitapları değerler eğitimi kapsamında incelenmiş ve değerler eğitimi sürecinde ders kitaplarının yeri, önemi, rolünü konunun güncelliği ve etkililiği açısından ortaya koymak hedeflenmiştir. Konunun bu noktadaki güncelliği ve önemi bakımından ders kitaplarının değerler eğitim kapsamında incelenmesi ve ders kitabı ile program örtüşmesinin görülmesi gerekliliği (Aktan ve Padem, 2013: 45), özgün bir değer taşıdığı düşünülmektedir. Bu bağlamda değerler eğitimi kapsamında ele alınan ilgili ders kitabındaki metinler değerler çerçevesinde incelenmiş ve çalışmadan elde edilen bulgu ve sonuçlar yorumlanmıştır. Araştırma, Türkiye'deki Sosyal Bilgiler 6. Sınıf dersi öğretim süreci boyunca kullanılan ders kitaplarının değerler eğitimi çerçevesinde çözümlenmesi ile sınırlı tutulmuştur.

YÖNTEM

Sosyal Bilgiler 6. Sınıf ders kitabında değerlerin yer alma durumunun incelendiği bu çalışmada, çalışma sürecine uyum açısından nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanması sürecinde, 6. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabından doküman olarak yararlanılırken, verilerin toplanması sürecinde ise doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Toplanan veriler ise doküman analizi ile çözümlenmiştir. Nitel araştırma süreçlerinde doküman analizinden faydalanarak hazırlanan betimsel araştırmalarda, öne çıkan temalardan yararlanılarak, araştırma sürecinde durum tespiti yapılarak çoğunlukla bu teknikten yararlanılmaktadır. Doküman analizine bakıldığında, araştırmaya konu olan belli başlı olgu ya da olgularla ilgili olarak çeşitli bilgileri içeren dokümanların incelenmesini ve analiz edilmesi sürecini kapsadığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda araştırmalarda araştırmacı isterse bir araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerini kullandığı çalışmalarda ek bilgi sunabilecek yardımcı bir veri kaynağı şeklinde de kullanılabilirliğinden önemli görülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 188). Doküman analizi ile hazırlanan çalışmalarda, verilerin analizi aşamasında ya da daha öncesinde verilerin incelemesi yapılırken incelenmekte olan dokümanlar, nitel araştırma süreci için önemli ve değerli birer bilgi kaynağı şeklinde düşünülmektedir (Patton, 2014: 293). Bu çalışmada Sosyal Bilgiler 6. Sınıf ders kitabı değerler eğitimi kapsamında incelenmiş olup, bulunan değerler tablo haline getirilerek yorumlanmıştır. Bu incelemede Sosyal Bilgiler 6. Sınıf ders kitabında yalnızca 'metinler' göz önüne alınmıştır. Ders kitabındaki metinlerde değerlerin 'doğrudan' yer alma durumları geçerli sayılmış, 'dolaylı' olarak vurgulamalar ise listeleme kapsamına alınmamıştır. Verilerin analizi aşamasında, değerlerin metinler içerisinde veriliş durumu göz önüne alınırken, ders kitabındaki ölçme-değerlendirme kısımları inceleme dışı tutulmuştur. Araştırmanın geçerlik güvenilirliği açısından 2 alan uzmanı ile çalışmaya ilişkin olan tüm ham dokümanlar ve çözümlenmeler paylaşılarak uzman görüşleri alınmıştır. Araştırmacı tarafından geçerlik güvenilirliğin artırılması için verilere ilişkin bir kontrol listesi oluşturulmuştur. Kontrol listesinde uzmanlar tarafından uygun bulunan maddelere «1», uygun bulunmayanlara «0» puan verilmesi istenmiştir. Kontrol listesine ek olarak her değer ile ilgili rastgele olarak seçilmiş olan birer örnek de uzman görüşüne sunulmuştur. Uzmanlar arasındaki görüş birliğinin teyidi için istatistik programı aracılığı ile korelasyon hesaplaması yapılmıştır. Uzmanların görüşlerinin korelasyon katsayısı 0.99 bulunmuş olup, böylelikle çalışmanın puanlama güvenilirliğinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmanın veri toplama aşamasında elde edilen bulgulara ait olan sayfa numaralarını içeren liste, araştırmanın iç geçerliliğini arttırmak için ek olarak çalışma sonunda yer almaktadır.

BULGU VE YORUMLAR

Araştırmanın bu bölümünde, Sosyal Bilgiler 6. Sınıf ders kitabında yer alan değerlere ilişkin elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Değerlere ilişkin bulgular

Araştırmanın bu bölümünde Sosyal Bilgiler ders kitabındaki değerlerin metinlerde yer alış sıklık durumu incelenmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Değerler

Değerler	f
Sorumluluk	25**
Aile Birliğine Önem Verme	22 **
Barış	22**
Saygı	18
Bilimsellik	16
Özgürlük	15
Adalet	14
Eşitlik	12
Dayanışma	9
Yardımsverlik	6
Sevgi	6
Bağımsızlık	3
Duyarlılık	3
Estetik	3
Çalışkanlık	2
Dürüstlük	2
Vatanseverlik	2
Tasarruf	1*
Toplam	181

Tablo 1 incelendiğinde, 6. Sınıf aşamasında yararlanılan Sosyal bilgiler ders kitabı içerisindeki tüm metinlerde yapılan incelemeye dayalı olarak, ilgili metinlerde değerlerin 181 kez vurgulandığı anlaşılmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulgulara bakıldığında değerlerin Sorumluluk (25), Barış (22), Aile Birliğine Önem Verme (22), Saygı (18), Bilimsellik (16), Özgürlük (15), Adalet (14), Eşitlik (12), Dayanışma (9), Yardımsverlik (6), Sevgi (6), Bağımsızlık (3), Duyarlılık (3), Estetik (3), Çalışkanlık (2), Dürüstlük (2), Vatanseverlik (2), Tasarruf (1) şeklinde ders kitabı içerisinde dağılım gösterdiği dikkat çekmektedir.

“Sorumluluk (25)” değerine ilişkin olarak s. 31’den alınan örnekte:

“Karşılaştığımız sorunları çözerken haklarımız ve sorumluluklarımız doğrultusunda hukuka uygun hareket etmeliyiz’ ifadesi yer almaktadır.

Uluslararası belgelerle güvence altına alınan hak ve özgürlüklerimiz sadece yararlanılması gereken haklar değildir. Bu belgelerde sorumluluklarımız da vurgulanır.

Hak ve özgürlüklerin korunduğu ve yaşatıldığı ülkelerde, yaşam kalitesi oldukça yüksektir.

Haklarının ne olduğunu bilen bireylerden oluşan toplumlarda karşılaşılabilecek sorunlar azdır. Şahıslardan hatta devlet kurumlarından kaynaklanan sorunlar ile karşılaştığımızda neler yapmamız gerektiğini bilmeliyiz. Karşılaştığımız sorunları çözerken haklarımız ve sorumluluklarımız doğrultusunda hukuka uygun hareket etmeliyiz.

Tüketici olarak çeşitli sorunlarla karşılaşabileceğimizi ve bu sorunları çözerken neler yapmamız gerektiğini öğrenmişiz. (Yaşama hakkı, sağlıklı beslenme hakkı, eğitim hakkı, barınma hakkı, oyun hakkı vb.) İster çocuk ister yetişkin olalım kimi zaman temel hak ve özgürlüklerimiz kısıtlayacak, ihlal edecek (engellenecek) durum veya sorunlarla karşılaşabiliriz.

Görsel 1.21

Sıra Sizde

Aşağıdaki görsellerin hangi temel hak ve özgürlüklerimizle ilgili olduğunu örnekteki gibi boşluklara yazınız.

Yaşama Hakkı

Görsel 1.22

Görsel 1.23

Görsel 1.24

Görsel 1.25

BİREY VE TOPLUM 31

Resim 1. Sorumluluk Değerine İlişkin Örnek (s.31)

“Aile birliğine önem verme (22)” değeri için s.13'te verilen örnekte ise:

‘Sevinçlerimizin ve üzüntülerimizin paylaşıldığı ilk yer olan ailemiz hayatımız boyunca yer alacağımız gruplar içinde en önemlilerdendir’ denilmektedir.

Görsel 1.2: Geniş Aile

Aile içi rollerimizi yerine getirirken neden dayanışma ve yardımlaşma duygusu ile hareket etmeliyiz? Söyleyiniz.

Aile, bireyin içinde yer aldığı ilk sosyal kurumdur. Bunu daha sonra akraba, arkadaş çevresi ve okul takip eder. Yaşımıza göre zaman içerisinde bu gruplarda farklı roller üstleniriz.

Aşağıdaki görselleri inceleyerek Fatma'nın hangi rollere sahip olduğunu yazınız.

Bunların dışında sahip olduğu başka hangi roller olabilir? Yazınız.

Görsel 1.3

BİREY VE TOPLUM 13

Resim 2: Aile birliğine önem verme Değerine İlişkin Örnek (s.13)

“Barış (22)” değerine ilişkin olarak s. 234'te:

‘Türkiye barışa katkı sağlamak için binlerce askeriyle dünyanın dört bir yanında görev yapıyor’ cümlesi verilmektedir.

Resim. 3: Barış Değerine İlişkin Örnek (s.234)

"Saygı (18)" değeri ile alakalı olarak s. 82'de: 'Bu öğretiler aradan yüzyıllar geçmesine rağmen değerlerini korumakta ve tüm dünya tarafından saygıyla karşılanmaktadır' cümlesi görülmektedir.

"Bilimsellik (16)" değeri için s. 129'da:

'Akılcılığın zorunlu sonucu bilimseliktir' cümlesi dikkat çekmektedir. "Özgürlük (15)" değeri ile ilgili olarak s. 30'da:

'Çocukların temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kullanmalarını sağlamak için "Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme" hazırlanmıştır.' cümlesi vurgulanmaktadır. "Adalet (14)" değeri hakkında s. 54'te:

'Bu sözleşme, ahlak ve adalet ilkeleri açısından oldukça önemlidir.' cümlesi verilmektedir.

"Eşitlik (12)" değerine ilişkin olarak s. 59'da:

'... Eşitlik ve adalete önem verildi.' cümlesi görülmektedir. "Dayanışma (9)" değeri örnek olarak s. 13'te:

'Bu yüzden aile içi roller sevgi, saygı, dayanışma ve yardımseverlik duygularıyla yerine getirilmelidir.' cümlesi ile ifade edilmektedir. "Yardımseverlik (6)" değerine ilişkin olarak s. 82'de:

'Bir esnaf birliği olan ahiler yardımseverlikleriyle tanınmışlardır.' cümlesi ifade edilmektedir. "Sevgi (6)" değerine ilişkin olarak s. 15'te:

'Bugün okulda öğrencilerimin iyi birer insan olmaları, sevgi ve saygı ile yetişmeleri için çalışan bir öğretmenim.' cümlesi görülmektedir. "Bağımsızlık (3)" değerine dair s. 222'de:

'Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları Türk dış politikasına yeni bir boyut eklemiştir.' cümlesi bulunmaktadır. "Duyarlılık (3)" değerine ilişkin olarak s. 30'da:

'Biz çocuklar masum ve duyarlıyız.' cümlesi görülmektedir. "Estetik (3)" değeri s. 21'deki ilgili örnekte:

'Sanat toplumsal estetik anlayışını geliştirir.' cümlesi ile ifade edilmektedir. Çalışkanlık (2)" değerine ilişkin olarak s. 22'de:

'Çok tertipli, azimli ve çalışkandı.' cümlesi görülmektedir. Dürüstlük (2)" değerine ilişkin s. 63'te:

'Türkistan'a gelen müslüman tüccarların dürüstlükleri ile örnek oluşturmaları Türklerin İslamiyet'e olan ilgisini arttırmıştır.' cümlesi verilmektedir. Vatansızlık (2)" değerine s. 180'de yer alan örnekte:

'Zaten küçüklükten beri polis üniformaları çok dikkatimi çekerdi. Ancak polis olmak için vatansızlık ve polisliği sevmek...' cümlesi ile yer bulmaktadır.

“Tasarruf” değeri için ise s.176’dan:

‘Nitelikli insanlar tasarruflu kişilerdir. Zamanı, kaynakları ve emeği israf etmezler. Geliştirdikleri yöntemler, kullandıkları araçlar onların ürünleri ve zamanı daha verimli kullanmalarını sağlar’ ifadesi öne çıkmaktadır.

NİTELİKLİ İNSAN, GÜÇLÜ TÜRKİYE

Çevremizde mesleğini iyi şekilde yapan insanların özellikleri nelerdir?

Ekonominin en önemli kaynağı insandır. Sahip olduğumuz nüfus yapısı Türkiye ekonomisinin değişim ve temel unsurunu oluşturur. Bu sebeple iş hayatını düzenleyen birçok kanun hazırlanmış, çalışma hakkı anayasamızda yer almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982)

Madde 49 - Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir.

Anayasamıza göre çalışmak hem bir haktır hem de bir vatandaşlık sorumluluğudur. Mestek sahibi birey ürettiliğe kazanır, kazandığı kendine güvenir. Çalışan insan yaptığı üretimi, ihracat ve verdiği vergiyle ülkenin kalkınmasına da katkıda bulunur.

Aşağıdaki görsellerde ülkemizde gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerden bir kısmına yer verilmiştir.

Görsel 5.39

Görsel 5.40

Verilen ekonomik faaliyetlerin temelinde insan bulunmaktadır. Ancak bu mesleklerle sahip tüm insanlar aynı verimliliğe sahip değildir. Aynı mesleğe sahip insanların bir kısmı diğerlerinden daha verimli çalışabilmektedir. Yapılan işin hakkını veren, verimli insanlara nitelikli insanlar denilmektedir. Nitelikli insanların birçok özelliğiyle diğer insanlardan ayrılırlar.

Görsel 5.41. Bilgi fuarı

Nitelikli insanlar alanında iyi eğitim almış kişilerdir. Bu insanlar sadece yaptıkları işin okullarda eğitim almakla yetinmezler, bilgilerini, tekniklerini devamlı güncellerler. Devamlı bir araştırma ve kendini geliştirme telaşı içerisindedirler. Meslekleriyle ilgili farklı eğitimlere, toplantılara, ulusal ve da uluslararası fuarlara katılarak bilgilerini ve tecrübelerini daima artırır.

Nitelikli insanlar tasarruflu kişilerdir. Zamanı, kaynakları ve emeği israf etmezler. Geliştirdikleri yöntemler, kullandıkları araçlar onların ürünleri ve zamanı daha verimli kullanmalarını sağlar. Böylelikle nitelikli insanlar kendilerine ve çevrelerine daha fazla faydalı olurlar. Akıf şekilde çalışan nitelikli insanlar ülke üretimini artırıp verdikleri vergilerle ülkenin kalkınmasına yardımcı olurlar.

176 ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM

Resim. 4: Tasarruf Değerine İlişkin Örnek (s.176)

Araştırmanın bulguları genel olarak incelendiğinde, sorumluluk değerine ilişkin olarak hak ve özgürlükler kapsamında sorumlu davranmanın önemi ve gerekliliğinin vurgulandığı anlaşılmaktadır. Aile birliğine önem verme değeri çerçevesinde ailenin ve aile birliğinin devamlılığına dikkat çekilmektedir. Barış değerine ilişkin olarak barış değerinin dünya barışı kapsamında önemine vurgu yapılmaktadır. Saygı değeri le ilgili olarak farklı örnekler ile insan saygı, doğaya saygı vb. durumlara dikkat çekilmektedir. Bilimsellik değeri ile ilgili olarak bilimin teknolojiyle ilişkisine ve bilimsel düşünmeye vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Özgürlük değerinde özgür olmanın önemi, adalet değerinde adalet kavramının toplumlar için yönetsel anlamda yerine dikkat çekildiği anlaşılmaktadır. Eşitlik değeri için bireylerin eşit olmasının değerine değinildiği görülürken, dayanışma ve yardımlaşmanın toplumları birleştirici gücüne vurgu yapılmış olduğu ifade edilmektedir. Yine ilgili örneklerden yola çıkılarak sevgi değerinin çok yönlü incelendiği, bağımsızlık kavramının önemi vurgusu ve duyarlılık değeri için bireysel ve toplumsal olarak olaylara duyarlı olmanın gerekliliği açıklanmaktadır. Estetik değeri için sanatsal bakış açısı vurgusu öne çıkarken, çalışkanlığın gelişimsel açıdan gerekliliği, dürüstlüğün önemi ve vatanseverliğin toplumsal gelişim için yerine de dikkat çekildiği görülmektedir. Sosyal Bilgiler ders kitabında değerlerin yer alış sıklıkları bakımından incelenen bu çalışmada, en çok *Sorumluluk (25)*, *Barış (22)* ve *Aile birliğine önem verme (22)*; en az ise *Tasarruf (1)* değerinin tekrar edildiği görülmekte olup, ilişkili sayfalardan örnek görsellerle desteklenerek yorumlanmıştır.

Tüm bu ders kitabı içinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer alan 18 değere toplam 181 kez yer verildiği anlaşılmaktadır. İlk dört değere toplam 87 kez yer verildiği, geri kalan dayanışma, yardımseverlik, sevgi, bağımsızlık, duyarlılık, estetik, çalışkanlık, dürüstlük, vatanseverlik, tasarruf gibi değerlere daha az yer verildiği anlaşılmıştır. Her bir değer kendisi içinde önemli olup kitap içerisinde

eşit oranda yer bulması gerekliliği önemli görülmektedir. Bu farkın incelenen ders kitabının içerik açısından değerler eğitime yer vermede eksiklikleri olabileceği durumundan kaynaklandığı akla gelmektedir. Bu bağlamda ders kitapları incelenirken daha titiz değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir diye düşünülmektedir. Her ne kadar ders kitapları yardımcı kaynak da olsa öğrenciye programa uygun, programla örtüşen ders kitaplarının verilmesi gerekmektedir. En az yer alan tasarruf değerinin de en az diğer değerler kadar önemli olduğu, ülkelerin ekonomik gelişimi açısından tasarruf etmenin öneminin de vurgulanması gerektiği söylenebilir. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde ise sorumluluk, barış, aile birliğine önem verme, saygı, bilimsellik, özgürlük, adalet, eşitlik değerlerinin ders kitabında daha fazla yer bulduğu, dayanışma, yardımseverlik, sevgi bağımsızlık, duyarlılık, estetik, çalışkanlık, dürüstlük, vatanseverlik ve tasarruf değerlerinin daha az yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu bulgular çerçevesinde Sosyal Bilgiler 6. Sınıf ders kitabının değerler eğitimi kapsamında kullanıldığı ancak yapılan inceleme sonucunda değerlerin ders kitabında kabul edilebilir ölçüde yer bulmadığı, ders kitaplarının değerleri kazandırmada önemli kaynaklardan olduğu, ders kitaplarının program doğrultusunda belirlenen değerlere yeteri kadar yer vermesinin önemli ve gerekli olduğu söylenebilmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sosyal Bilgiler 6. Sınıf için hazırlanan ders kitabının değerler eğitimi kapsamında incelendiği bu araştırmada, çalışmanın genel sonuçlarına bakıldığında ders kitabı ve ilgili öğretim programında yer alan değerlerin bir kısmı ile uyumlu olduğu, programda yer alan tüm temel değerlere eşit oranda ders kitabında yer verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Değerler çerçevesinde yapılan incelemeye göre Sosyal bilgiler 6. Sınıf ders kitabında değerlerin 181 kez tekrar edildiği görülürken, her bir değer için farklı sıklıkta ders kitabı içerisinde yer bulduğu anlaşılmaktadır. Araştırmada, ders kitabı içerisindeki metinlerde değerlerden en çok *sorumluluk, barış ve aile birliğine önem verme*'nin vurgulandığı görülürken; dayanışma, yardımseverlik, sevgi bağımsızlık, duyarlılık, estetik, çalışkanlık, dürüstlük, vatanseverlik değerlerinin orta düzeyde vurgulandığı, tasarruf değerinin ise daha az yer aldığı yer aldığı anlaşılmıştır. Bu sonucu destekleyen bir çalışma olarak Balcı, Yanpar Yelken (2013)'in hazırladıkları çalışmada öğretmenlerin değerleri ilişkin görüşleri üzerine dikkat çektikleri ve katılımcı öğretmenlerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda bulunan tüm değerleri genel olarak çok önemli buldukları, fakat değerler çerçevesinde önem sırasına göre barış, adil olma, dürüstlük, duygu ve düşüncelere saygı gibi değerler ile hak ve özgürlüklere saygı gibi değerleri önem sırasına göre daha üst sırada tuttukları ve bu değerlerin de demokratik değerler arasında olduğunu düşündükleri gibi sonuçları ifade edilmektedir. Bu bakımdan çalışmanın sonuçlarının bu araştırmayı desteklediği düşünülmektedir. Susar Kırmızı (2014) nın 4. Sınıf Türkçe ders kitabındaki yer alan değerleri incelemiş olduğu çalışması da aile birliğine önem verme, saygı, dürüstlük gibi değerlere yaptığı vurgu ile bu araştırmanın sonuçlarına uygunluk göstermektedir. Aktan ve Padem (2013)'in 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki değerlere çok yönlü olarak yaklaştığı araştırma da, başta aile birliğine önem verme, barış, dürüstlük, saygı, sorumluluk gibi değerler olmak üzere, ders kitabı ile programdaki değerlerin örtüştüğünü ortaya koyması bakımından bu araştırmanın sonuçları açısından önemlidir denilebilmektedir. Bu çalışmadaki bulguları desteklemeyen Kuş, Meray ve Karatekin (2013)'in 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları içinde değerlere yer verilmeyi inceleyerek hazırladıkları araştırmada, sonuçları itibariye ilköğretim 4 ve 5. sınıf kitaplarında yoğun olarak vurgulanan değerlerin sırasıyla duyarlılık, vatanseverlik, sorumluluk, sevgi ve dayanışma olduğu; Sosyal Bilgiler öğretim programında yer almasına rağmen en az vurgulanan değerlerin ise temizlik, dürüstlük ve hoşgörü olduğu tespit edilmiştir. Akyol (2015)'ün hazırladığı ve 6.Sınıf Sosyal bilgiler ders kitabında bulunan okuma metinlerindeki çeşitli değerleri incelediği araştırmasında, incelenen metinler içerisinde en yoğun şekilde adil olma, sorumluluk,

bağımsızlık, bilimsellik değerlerinin en az olarak ise aile birliğine önem verme, dürüstlük, kültürel mirasın korunması, vatanseverlik ve sevgi değerlerinin yer aldığı görülmüştür. Tural (2018)'in değerler eğitimi açısından Emile eserini incelediği çalışmasının sonuçlarının bu araştırmayı desteklediği düşünülmektedir. Öte yandan Kurtdeğir Fidan (2013)'in öğretmen görüşlerine yer verdiği araştırmasında Sosyal Bilgiler dersinde kullanılan ders kitaplarının kültürel özellikler, gelenek ve görenekler açısından değerler eğitimi kazandırmada yetersiz olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Kılcan (2009)'ın yapmış olduğu çalışmada da 6. sınıf Sosyal Bilgiler dersinin öğretmenleri, Sosyal Bilgiler 6. sınıf programında yer almakta olan değerlerin, Sosyal Bilgiler 6. sınıf ders kitabı ile yeterince örtüşmediği konusunu belirtmişlerdir. Yaşar ve Çengelci (2012)'nin beşinci sınıf düzeyinde hazırladıkları ve Sosyal Bilgiler dersinin kapsamında değerler eğitimi sürecini etkililik açısından araştırdıkları çalışmada, öğretmenlerin değerler eğitimi konusunda ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının zengin bir kaynak olduğu yönündeki görüşleri ifade edilmiştir. Bununla birlikte programda yer alan diğer tüm değerlerin de farklı sayılarla, ders kitabında yer aldığı anlaşılmıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarının, ilgili dersin öğretim programına bağlı şekilde, değerler eğitimine hizmet etmesi bakımından, hem bireysel olarak hem de grupla işbirliği içinde çalışarak, değerleri kazandırmayı desteklediği söylenebilir. Yine Tural (2018)'in Dede Korkut Hikâyelerinde sosyal bilgiler öğretim programındaki değerler konulu çalışması da sonuçları çerçevesinde bu araştırmanın sonuçları ile uyumlu görülmektedir. Tural, Şahan, Işık, Özdemir, Uysal ve Yılmaz (2017)'in ders kitaplarını resim-metin ilişkisi kapsamında incelediği ve ders kitaplarının etkililiğine vurgu yaptığı çalışmada bu araştırmanın sonuçları ile uyumlu görülmektedir.

Sonuç olarak:

1. Ders kitapları hazırlanırken değerler eğitimine yönelik metinler ile etkinliklere daha fazla ve eşit oranda yer verilmesinin, değerlerin kazanımına hizmet etmesi bakımından yararlı olacağı düşünülmektedir.
2. Ders kitaplarının değerler eğitimine katkısı noktasında, öğrenme sürecinin okul içi ve okul dışı süreçleri destekleyecek şekilde planlanması ile öğretmen rehberliğinde, öğrenen bireylerin değerleri hayatlarına katmalarının desteklenmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Aktan, O., Padem, S. (2013). İlköğretim 5.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Kullanılan Okuma Metinlerinde Yer Alan Değerler. *Asya Öğretim Dergisi*, 1(2), 44-55.
- Akyol, Y. (2015). Ortaokul 6.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Kullanılan Okuma Metinlerinde Yer Alan Değerler. *INESJOURNAL Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5, 194-207.
- Balcı, F, A., Yanpar Yelken, T.(2013) İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerler ve Değer Eğitimi Uygulamaları Konusunda Öğretmen Görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14 (1), 195-213.
- Chaitanya, Mekala (2017). "Value Based Education And Methods, Strategies, Approaches To Impart It In Education". *International Journal Of Research Culture Society* 1 (5), 6-10.
- Elbir, B. ve Bağcı, C. (2013). Değerler Eğitimi Üzerine Yapılmış Lisansüstü Düzeyindeki Çalışmaların Değerlendirilmesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(1), 1321-1333.
- Güzel Candan, D., Ergen, G. (2014). 3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Temel Evrensel Değerleri İçermesi Bakımından İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161.
- Halstead, J. Mark (1996). *Values And Values Education In Schools*. J. Mark Halstead & Monica J. Taylor (Ed.). Values in education, education in values. First Edition. Falmer Press.
- Kılcan, B. (2009). *İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerler Öğretimine İlişkin*

- Öğretmen Görüşleri (Kırşehir İli Örneği), Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Kolaç, E. (2003). İlköğretim Dördüncü Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının Öğretmen Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *Xvii* (1), 105-137.
- Kurtdeğir Fidan, Nuray (2009). "Öğretmen Adaylarının Değer Öğretimine İlişkin Görüşleri". *Kuramsal Eğitimbilim* 2 (2), 1-18.
- Kurtdeğir Fidan, N. (2013). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi: Nitel Bir Araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (3), 361-388.
- Kuş, Z., Merey, Z. ve Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11 (25), 183-214.
- MEB. (2018). *İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*, [Http://Mufredat.Meb.Gov.Tr/Programdetay.aspx?Pid=155](http://Mufredat.Meb.Gov.Tr/Programdetay.aspx?Pid=155).
- MEB. (2018). *Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı*. Birinci Baskı. Devlet Kitapları.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (M. Bütün, S. B. Demir, Çeviri Ed. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Sarıcı Bulut, S. (2012). Gazi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(3), 216-238.
- Susar Kırmızı, F. (2014). 4. Sınıf Türkçe Ders Kitabı Metinlerinde Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12 (27), 217-259.
- TDK. (2020). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Tural, A. (2018). Dede Korkut Hikâyelerinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerler Açısından İncelenmesi, *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(11), 1337-1346.
- Tural, A. (2018). Rousseau'nun Emile Adlı Eserinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerler Açısından Analizi, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7600>, Number: 66 Spring II 2018, 69-75.
- Tural, A., Şahan, G., Işık, A. D., Özdemir, S., Uysal, H., Yılmaz, O. (2017). Türkiye ve Almanya'daki Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Resim Metin İlişkileri ve Kullanımları Bakımından Karşılaştırılması. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 6 (2), 770-782.
- Ulusoy, K. (2010). Değer Eğitimi: Davranışçı ve Yapılandırmacı Yaklaşımına Göre Hazırlanan Tarih Programlarında Değer Aktarımı. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 32-51.
- Veugelers, W., Vedder, P. (2003). "Values In Teaching". *Teachers And Teaching. Theory and Proctice*, 9 (4): 377-389.
- Yaşar, Ş ve Çengelci, T (2012). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimine İlişkin Bir Durum Çalışması. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (9), 1-23.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

EK. Değerlere ilişkin bulgulara ulaşılan sayfa numaraları

Sorumluluk: 14a, 14b, 14c, 14d, 14e, 15a, 15b, 15c, 19, 31a, 31b, 33, 35, 134, 174a, 174b, 174c, 174d, 187, 192, 193, 194, 206a, 206b, 206c

Barış: 55, 72a, 72b, 78, 86, 213, 220a, 220b, 220c, 220d, 220e, 220f, 220g, 220h, 221a, 221b, 223, 229, 234a, 234b, 234c, 234d

Aile Birliğine Önem Verme: 13a, 13b, 13c, 13d, 14, 17a, 17b, 17c, 22, 24, 43a, 43b, 43c, 43d, 171, 172, 206, 207a, 207b, 213, 238

Saygı: 13, 15a, 15b, 24a, 24b, 31, 82, 188, 198a, 198b, 198c, 198d, 198e, 198f, 201, 202, 206, 207

Bilimsellik: 121, 122a, 122b, 125, 127, 129a, 129b, 132a, 132b, 133, 134, 136a, 136b, 207a, 207b, 222.

Özgürlük: 30, 31a, 31b, 31c, 56, 174a, 174b, 188, 190, 196, 201, 206, 207, 213, 215

Adalet: 17, 43, 54a, 54b, 56, 59a, 59b, 62, 75, 81, 201a, 201b, 213a, 213b

Eşitlik: 43, 56, 59a, 59b, 62, 188, 189, 201a, 201b, 213, 215, 220

Dayanışma: 11, 13, 19, 26a, 26b, 27, 29, 181, 223

Yardımseverlik: 13, 17, 26, 27, 29, 82

Sevgi: 13, 15a, 15b, 17, 142, 148

Bağımsızlık: 203, 220, 222

Duyarlılık: 30, 199, 238

Estetik: 21, 45, 181

Çalışkanlık: 22, 25

Dürüstlük: 15, 63

Vatanseverlik: 180, 181

Tasarruf: 176

Bir Resim Sanatçısının Türk Eğitim Tarihine Katkısı Nazmi Ziya Güran ve Öğretim Materyalleri Temini Görevi

Doç. Dr. Meltem Begüm Saatçı Ata

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1679-8892>

Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Antalya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 10.03.2021

Kabul: 16.06.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Nazmi Ziya Güran

Coğrafya Eğitimi

Tarih Eğitimi

Öğretim Materyali Temini

Maârif Nezâreti

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.50619>

Öz

Osmanlı Devleti son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluş yıllarında resim sanatı çalışmaları ile devlet hizmetinde çalışmış olan Nazmi Ziya Güran (1881-11 Eylül 1937) izlenimci kuşağın Türkiye'deki öncülerindedir. Sanatçı kişiliği ile Türkiye tarihinde önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra Türk eğitim tarihini ilgilendiren konularda da önemli görevler üstlendi. Eğitimin farklı kademelerinde öğretmenlik, müdürlük, müfettişlik görevlerini yerine getirdi. Bunun dışında bu çalışmanın konusu olan öğretim materyalleri konusunda resim sanatı ve idarecilik görevlerini birlikte yürüttüğü işler de yaptı. 1915-1916 yılların kapsayan yaklaşık 11 aylık sürede, yani I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği dönemde Nazmi Ziya Maârif Nezâreti adına Almanya'dan ders araç gereç temini için görevlendirildi. Bu çalışmanın amacı Nazmi Ziya'nın Maârif Nezâreti tarafından okullarda kullanılmak üzere tarihi tablolar ve coğrafya levhaları gibi öğretim materyallerinin temini için görevlendirilmesindeki nedenleri ve görevi sürecindeki uygulamalarını, tercihlerini, nedenlerini ortaya koymaktır. Konunun temel yönlendirici belgeleri Osmanlı arşiv belgeleri ve Nazmi Ziya'nın kaleme aldığı yazılardan oluşmaktadır. Bu belgeler ve konu hakkındaki araştırmalar tarih araştırmaları yöntemine uygun olarak değerlendirildi. Nazmi Ziya'nın bu görevinde sanatçı, eğitimci ve bürokrat kimliklerinin gereği hareket ettiği, konuyu sanat ve eğitim yanı sıra ekonomik boyutuyla da ele aldığı görüldü. Milli sanat anlayışına uygun olarak toplum ve devlet yararı gözeterek yerine getirdiği bu görevinin sonuçları Osmanlı Maârif Nezâreti tarafından da gereğince değerlendirildi ve bu öğretim materyalleri hemen okullarda kullanıldı.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Saatçı Ata, M. B. (2021). Bir Resim Sanatçısının Türk Eğitim Tarihine Katkısı Nazmi Ziya Güran ve Öğretim Materyalleri Temini Görevi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 27-48.

***Contribution of a Painting Artist To Turkish Education History
Nazmi Ziya Güran and His Assignment for Supplying Teaching Material***

Meltem Begüm Saatçı Ata

Assoc. Prof. Dr. / Akdeniz University, Faculty of Education , Social Sciences Education, Antalya –
TURKEY

Article History

Submitted: 10.03.2021

Accepted: 16.06.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Nazmi Ziya Güran

Geography Education

History Education

Supply of Teaching Material

Ministry of Education

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.50619>

Abstract

Nazmi Ziya Güran (1881-September 11, 1937) is an artist who is one of the pioneers of the Impressionist movement in art in Turkey during the last years of the Ottoman Empire and the foundation days of the Republic of Turkey. He worked in the State service with painting art studies. Besides having an important place with his artistic works in the Turkish history he assumed important duties in matters concerning the Turkish education history. He worked at different levels of education system, as a teacher, director and inspector. Apart from this he also did works in which he carried out the art of painting and administration duties together. The subject of this article is one of these works which is about supply of course materials. Nazmi Ziya was assigned to supply course materials from Germany on behalf of the Ottoman Ministry of Education for 11 months between 1915 and 1916 that was during the First World War. The purpose of this study is to put forth the reasons of the assignment of Nazmi Ziya by the Ottoman Ministry of Education for the supply of teaching materials such as historical tables, geography plates to be used in the schools and to explain in detail his practices, preferences and their reasons in the process of his assignment in Germany. The main guiding sources of this study are the Ottoman archival documents and the articles written by Nazmi Ziya himself. These documents and articles also the other research papers are evaluated in accordance with the method of historical research. And it is understood that in this assignment Nazmi Ziya acted as an artist, educator and bureaucrat and he dealt with the subject of supplying these teaching material with the terms of art, education as well as its economic dimension. He fulfilled his task with the benefit of society and state in accordance with the national understanding of art. The results of his mission were evaluated by the Ottoman Ministry of Education and these teaching materials were used in the schools immediately.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti için farklı alanlarda önemli değişimlerin başladığı Tanzimat döneminde eğitim alanındaki örneklerden birisi ders araç gereçleri ve temini konusunda yaşandı. Bunun yöntemlerinden birisi bunları Avrupa'dan temin etmekte. Abdurrahman Sami Paşa'nın Maârif Nâzırlığı döneminde (Temmuz 1857-Aralık 1861) Mekâtib-i Umûmiyye Nâzırı olarak görev yapan Ahmed Kemal Efendi (1865'te Paşa unvanını aldı) (1808-1887) bu konudaki öncü isimdir. 1861-1878 yılları arasında 7 kez Maârif Nâzırı olarak görev alan Ahmed Kemal Paşa (Kuneralp, 1999: 6, 58) ilk olarak 1850 yılında Avrupa'daki okullarda eğitim konusunda gözlem yapmak ve ders araç gereç temini için görevlendirildi. Ulusçuluk akımının güçlenmeye devam ettiği bu dönemde Ahmed Kemal Paşa da özellikle coğrafya ve tarih derslerinde kullanılmak üzere küre ve harita teminine önem verdi. Paris ile başlayan gezisi Londra, Brüksel, Köln, Berlin, Viyana ve Cenova şehirlerini de kapsayan geniş bir alana yayıldı. Ahmed Kemal Paşa Temmuz 1850 - Nisan 1851 dönemini kapsayan bu gezi sırasında Mekâtib-i Umûmiyye Nâzırı idi (Cücük, 2020: 191-193, 216). Berlin'de elçi olarak görev yaptığı Haziran 1854-Temmuz 1857 tarihleri arasında veya Maârif Nâzırı olduğu 1861-1878 yılları arasında (Kuneralp, 1999: 45) ders araç gereç temini ile ilgilendiği bilinmektedir (Cücük, 2020: 192). Ahmed Kemal Paşa ile başlayan bu süreç 20. yüzyılda da devam etti.

Osmanlı Devleti'nde ders araç gerecinin temini konusundaki çalışmalara 1915 yılında Nazmi Ziya da katıldı. Ancak Nazmi Ziya'nın görev aldığı bu dönemin önemli özelliklerinden birisi bu işin I. Dünya Savaşı devam ederken yapılmaya çalışılmasıdır. Şimdiye kadar konu hakkında yapılan çalışmalarda 1915 tarihli bu görevlendirmeye gönderme yapılmakla beraber görev sürecinin ayrıntıları hakkında bilgi mevcut değildi. Bu çalışmanın farkı, Nazmi Ziya'nın bu görevi yerine getirdiği yaklaşık 11 aylık sürecin aşamalarını ayrıntılı olarak aktaran belgeleri ortaya koymasındadır. Osmanlı Maârif Nezâreti arşiv belgeleri ve Nazmi Ziya'nın bu görev öncesi *Şehbal* ve sonrası *Yeni Mecmua* adlı yayınlarda kaleme aldığı yazılar birinci elden kaynak grubunun en önemli örnekleridir. Bunlar dışında Nazmi Ziya'nın hayatı ile ilgili olarak örneğin Eyuboğlu'nun eseri her ne kadar basımından önce vefat etmiş olsa da Nazmi Ziya'nın sağlığında kaleme alınmış eser olması açısından önemlidir. Ancak bu eserde konumuz olan 1915-1916 yıllarını kapsayan görevlendirme ile ilgili bilgi mevcut değildir. Dönemin gazetelerinde çıkan yazılar da onun hayatı ile ilgili bilgi içeren önemli kaynaklardır. Özellikle öldüğü gün yayınlanmış olan kendi kaleme aldığı yazı (Nazmi Ziya, 1937) önemlidir. Bu çalışmanın amacı Osmanlı Maârif Nezâreti'nin içinde bulunulan savaş döneminde aynı zamanda müttefiki olduğu bir ülkeden ders araç gereç temini konusunda yaklaşımı, daha önemlisi Nazmi Ziya'nın tutumunun kendisinin sanat anlayışı ve milli yaklaşımı ile uyumunu ortaya koymaktır.

1915 Tarihli Görevlendirme Öncesi Hayatı Hakkında Bilgi

1881 yılında İstanbul Aksaray Sofular mahallesinde doğan Nazmi Ziya'nın aile geçmişi, Fatih Sultan Mehmed'in hocası Molla Gürani soyuna dayanmaktadır. Babası Divan-ı Muhasebatta kâtiplik, mümeyyizlik gibi görevleri yapan ve ilk Nüfus Umum Müdürlerinden olan Ziya Bey'dir. Öğrencilik dönemine ait kayıtlarda adı Süleyman Nazmi olarak geçen Nazmi Ziya (Ayhan, 2021: 148), babasından gelen Ziya adı ile soyadı kanunu sonrası Güran soyadını kullanmaya başladı. Vefa'da bulunan Şemsü'l-Maârif Mektebinden sonra Vefa İdâdisinde eğitim aldı. Nazmi Ziya'nın eğitim hayatı dönemin şartlarından bağımsız değildi. Tanzimat sonrası giderek gelişen batı tarzı eğitim anlayışı ve kurumları onun da eğitimini etkiledi. Aile çevresi ise onun yetişmesini etkileyen bir diğer önemli unsurdu. Lüks içinde yaşamamakla birlikte dönemin şartları için iyi denebilecek bir hayat süren bir aileye mensuptu (Eyuboğlu, 1937: 5). Babası devlet görevlisi olan Nazmi Ziya'nın amcası askeriyede ressam idi. Binbaşı Hasip Bey Nazmi Ziya'nın çocukluk yıllarında resme olan ilgisini geliştirmek istese de babası buna izin vermedi. Oğlunun sanat ile ilgilenmesi yerine kendisi gibi devlet görevinde çalışacak bir bürokrat

olması konusunda ağırlığını koydu ve Nazmi Ziya'nın Mekteb-i Mülkiyye'ye gitmesine neden oldu (Gökkaya, 2013: 59).

Temmuz 1901'de Mülkiye'den mezuniyetinden sonra Sadaret Mektûbî Kalemi Hulefâlığı'na tayin edildi (BOA, BEO, 1702/127624, H. 25 Rebû'l-âhır 1319/11 Ağustos 1901). 1901 yılında babasının vefatı Nazmi Ziya'nın meslek hayatını da etkiledi. Babasının onayı olmadığı için gidemediği Sanâyi-i Nefîse Mekteb-i Âlîsi 1902 yılında Nazmi Ziya'nın geleceğini şekillendirecek yer oldu. Akademinin resim bölümünde eğitim almaya başladı. İlk resim eğitimini aldığı Hoca Ali Rıza Bey dışında bu okulda Warnie, Vallery ve Oskan Efendi'den dersler aldı. Osman Hamdi Bey'in müdürlüğü döneminde Eylül 1908 tarihinde okuldan ikincilikle mezun oldu. Hocalarından özellikle Vallery ve Osman Hamdi Bey ile arasında sanat anlayışındaki farklılıktan dolayı Nazmi Ziya'nın Sanâyi-i Nefîse'den mezuniyetinin bir yıl geciktiği ifade edilir (Eyuboğlu, 1937: 7-8). Mezuniyeti sonrası Ekim 1909 tarihinde resim eğitimi için Paris'e gitti. Bu konuda iki farklı bilgi mevcuttur. Bu bilgilerden birisi açılan sınavdaki başarısından dolayı Maârif Nezâreti adına (Çankaya, 1968-1969: 908-909), diğeri ise kendi olanaklarıyla kendi hesabına gittiği (Eyuboğlu, 1937: 9; Erhan, 1975: 14) şeklindedir. Bu konuda resmi bir evrak bulunmamakla birlikte konumuz açısından önemli olan nokta dönüşünde Maârif Nezâreti bünyesinde farklı görevler almış olmasıdır. Paris'teki eğitimi sırasında Almanya ve Avusturya'ya da giderek kendisini geliştirmeye devam etti. Önce İstanbul, ardından Paris'te aldığı eğitimler sonucunda izlenimciliği (empresyonizmi) tercih eden bir sanat anlayışına sahip oldu. 1911 yılında Normandiya asıllı Marcelle Chevalier adında bir Fransız ile evlendi (Erhan, 1975: 13; Güvemli, 1977: 34).

Namık İsmail, Feyhaman Duran, Avni Lifij gibi Nazmi Ziya da özel imkân ve imtiyazlarla Avrupa'ya eğitime gönderilen ve 1914'te ülkeye dönen yetenekli gençlerden birisiydi (Tansuğ, 1993: 120). Nazmi Ziya 1914 kuşağı olarak anılan sanatçı grubunun önemli bir üyesidir. II. Meşrutiyet dönemi eğitim hareketleri içerisinde yurtdışına sanat eğitimi için gönderilenlerin I. Dünya Savaşı nedeniyle ülkeye geri dönmeleri gerekti. Sanâyi-i Nefîse mezunu bu öğrencilerden Nazmi Ziya ise bazı aile işlerini halletmek üzere daha erken bir tarihte Ekim 1913'te ülkeye geri döndü (Çakır, 2017: 68). Nazmi Ziya Paris'te aldığı eğitim ve Avrupa'daki gözlemleri sonucunda ülkeye döndüğünde izlenimciliğin Türkiye'de öncüsü oldu. Ancak bu özelliği ile eleştirildiği de oldu. Eğitim aldığı Avrupa'da 20. yüzyıl başında izlenimcilik yerine yeni akımların ortaya çıkmasına rağmen bu akımları ülkeye tanıtmamaları eleştirisi Nazmi Ziya için de yapıldı (Gökkaya, 2013: 58).

Nazmi Ziya'nın Mekteb-i Mülkiyye diploması yurda dönüşünden sonra Maârif Nezâreti bünyesinde idarecilik yapmasını etkilemiş olmalıdır. Savaş döneminde öğretmenlik ve idarecilik görevlerinde bulunan Nazmi Ziya ilk olarak 8 Kasım 1914 tarihinde İzmir Dârü'l-muallimîn Müdürlüğüne atandı. Bu okulda psikoloji (ilm-i ruh) ve pedagoji (fenn-i terbiye) derslerini yürüttü. Buradaki görevinden 4 ay kadar sonra 25 Mart 1915 tarihinde Maârif Nezâreti Tedrîsât-ı İbtidâiyye İstanbul bölgesi müfettişliğine atandı. Ancak idarecilik görevleri sürecinde de sanatçı özelliği hiçbir zaman gündem dışı kalmadı. Dünya savaşı devam ederken Çanakkale cephesine gönderilen Heyet-i Edebiyye'de yer aldı (BOA, MF.MKT., 1210/28, 22 Şabân 1331/5 Temmuz 1915). Burada 4 tablo eskizi yaptı. 1915 yılında Maârif Nezâreti tarafından Türk tarihini yansıtan tablolar yapmakla görevlendirilen Nazmi Ziya'nın bu tabloları arasında *İstanbul'da Bir Cirit Oyunu*, *Üçüncü Mustafa'nın Kılıç Alayı*, *Zigetvar Kuşatması* bulunmaktadır (Gökkaya, 2013. S. 60).

I. Dünya Savaşı döneminde savaşın moral destek kuvvetlerinden biri olarak aralarında yazarların ve ressamların bulunduğu Heyet-i Edebiyye olarak adlandırılan bir sanatçı grubunun Harbiye Nezâreti tarafından cepheye gönderilmesi ve onların desteğiyle milli propaganda oluşturması önemli bir olaydır. 11 Temmuz 1915'te İstanbul'dan yola çıkan heyet içerisinde ressam Nazmi Ziya da bulunuyordu. İstanbul'a dönüşünde heyet adına *Sabah* gazetesinde 'Hitabe-i Şükran' başlığıyla bir bildiri yayınlandı. Bu heyetin çalışmalarının yeterli olmadığına dair eleştiriler olmakla (Topallı, 2009:

632) birlikte konumuz açısından önemli olan nokta Nazmi Ziya'nın genel tutumunu anlayacağımız bir örnek olmasıdır. Gerek Sanâyi-i Nefise'deki öğrenimi sırasında gerek sonraki çalışmaları döneminde sergilediği milli yaklaşımları görmek açısından bu olay önemlidir. Bu durumu Çanakkale'deki görevi öncesi daha Paris'te iken 1911-1913 yılları arasındaki *Şehbal* ve 1917 yılında *Yeni Mecmua* adlı yayınlardaki yazılarından anlamak mümkündür.

1915 yılındaki görevlendirmeden önce *Şehbal*'de çıkan yazılarında medeni milletlerdeki sanata verilen değer onların medenileşmesindeki önemine dikkat çekmektedir. Bizde buna hiç önem verilmediğinin söylenemeyeceğini ancak gerileme dönemi ve atalet başladıktan sonra maksadın kaybedildiğini ifade etmektedir (Nazmi Ziya, 1912a: 476). Paris'ten kaleme aldığı yazısında toplumların akıl ve hissiyat ile ilerleme sağlayabildiği üzerinde duran Nazmi Ziya hissiyat kısmının resim, edebiyat, musiki, mimari ve heykel sanatı olmak üzere beş çeşidi olan güzel sanatlar (fünûn-u nefise) ile gelişebildiğini belirtir (Nazmi Ziya, 1912b: 34).

Heyet-i Edebiyye üyesi olmakla birlikte Nazmi Ziya'nın Harbiye Nezareti tarafından kurulan ve veliaht Abdülmecid Efendi'nin de desteklediği Şişli Resim Atölyesi (Gülaçtı, 2017: 56-57) üyelerinden olmadığı da bilinmektedir. Bu onun sanat anlayışındaki farkından da kaynaklıdır. Çanakkale'de Heyet-i Edebiyye üyeleri arasında bulunan örneğin Çallı İbrahim'in savaş ile ilgili resimler yaptığı bilinmektedir. Nazmi Ziya'nın bu görevi ile bağlantılı olarak bu tür resimler yapmadığı biliniyor (Topallı, 2009: 636). Nazmi Ziya için 1915 yılının bir diğer önemli gelişmesi hem yukarıda adı geçen tablolardan bazılarının çoğaltılması hem de ders araç gereçleri temini için Almanya'ya görevli olarak gönderilmesidir. Bu Nazmi Ziya için olduğu kadar Osmanlı Devleti için de önemli bir görevdir. Çünkü Nazmi Ziya yazılarında sanat ile ilgili olarak ifade ettiği gibi, Avrupa'yı taklit etmekle değil kendi değerlerine sahip çıkmakla sorunlara çözüm bulunabileceğini savunan bir sanatçıdır (Nazmi Ziya, 12 Eylül 1937: 5). Bu tutumu daha yurda dönmeden önceki yazılarında da bilinmekteydi. 28 Temmuz 1913 tarihli *Şehbal*'de çıkan Sanâyi-i Nefise: Müzeler ve Meşhurları başlıklı yazısında Avrupa'daki müzelerden bahsettikten sonra Fransa'da böyle yapılmıştır, biz de böyle yapalım demek istemediğini, aksine "bizim yapacağımız şey: her husustaki mahrumiyetimizi, geriliğimizi layıkıyla görüp çaresine bakmak ve kanaatin yanlış anlaşılman manası yerine memlekete bir ruh-u say ve saadet nefh etmektir" (Nazmi Ziya, 1913b: 140) sözü bunun göstergesidir. Çalışma ruhunun aşılması ve güzel kokunun yayılması (saadet nefh etmek) olarak gördüğü bu anlayışını Almanya'daki görevi sürecinde yaşadıkları, tercihleri, önerileri ile ortaya koymaktadır. Örnekleri aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Nazmi Ziya'nın 1915'te Öğretim Materyali Temini İçin Görevlendirilmesi

Nazmi Ziya Güran Türk resminin ulusallaşmasına yeni bir boyut getirdiği kabul edilen 1914 kuşağının önemli bir üyesidir (Tansuğ, 1993: 121). Sanatı ile ilgili gelişimini iki devreye ayıran Kaptan, Paris dönüşünü ikinci devre olarak kabul eder. İzlenimciliğin önemli isminin bu değişimini İstanbul'un güneşine bağlasa da (Kaptan, 1942: 92-93) aslında bu Nazmi Ziya'nın milli duyguları ile de ilgili olmalıdır. II. Meşrutiyet sonrası gelişmeler, savaşlardaki kayıplar, özellikle Balkan Savaşlarının onu nasıl etkilediği bilinmektedir. Bu durumun sanatına da yansımaları örneğin milli ruhun uyandırılması için şehirlerimize heykeller yapılması önerisinden anlamak mümkündür (Topallı, 2009: 634). Bulgarlar karşısındaki yenilginin onu çok üzdüğü bilinir (Nazmi Ziya, 1913a: 118). Bu duyguların ve İstanbul'a dönüşüyle başlayan farklılığın onun görev aldığı işlerdeki tutumunu da etkilediği görülür. 1915-1916 döneminde Almanya'dan siparişleri temin etmeye çalışırken de bu ürünlerin en iyisi ve dolayısıyla pahalısından ziyade mümkün olduğunca uygun şartlarda olanlarını tercih etti. Ayrıca Nazmi Ziya'nın bu görevi sürecinde örneğin haritalarda milli ve dini duyarlılığa uygun seçimler yapmaya çalıştığı bilinmektedir. Bu aynı zamanda onun sanat anlayışının yansımalarıdır. Kendisi mütareke döneminden

sonra sanat anlayışının değiştiğini, öncesinde sanatı sanat için yapanlardan olduğunu, sonrasında ise bu fikri yanlış bulduğunu ve sanatın halk için anlam ifade etmemesini yanlış bulduğunu belirtir (Eyuboğlu, 1937: 20; Erhan, 1975: 18).

Hoca Ali Rıza'nın Nazmi Ziya üzerindeki etkisinin Sanâyi-i Nefise'deki eğitiminden daha fazla olduğu bilinmektedir. Sanat anlayışı ve Sanâyi-i Nefise'deki kuru akademik eğitime önem vermemesi onun 1914 sonrasındaki hayatını da etkiledi (Tansuğ, 1993: 127). Ölümünden önce kendisiyle yapılan bir mülakatta kullandığı ifadeler onun kişiliğini ve çalışma anlayışını da yansıtmaktadır: "...sanatta en mühim şey sebatır. Saatlerce, hatta sabahlara kadar çalışmak. İstidadınız az olsa bile çok çalışmakla büyük bir sanatkâr olabilirsiniz" (Akşam, 12 Eylül 1937: 3). Öldüğü gün gazetede çıkan yazısındaki ifadeler onun 1915 yılında Almanya'daki görevi sırasındaki tutumunu da gösterdiği için önemlidir: "Biz Avrupalıları taklit ettikçe Avrupalılar bize haklı olarak gülecekler ve vatandaşlarımız da yaptığımız resimlere alaka göstermeyeceklerdir." (Cumhuriyet, 12 Eylül 1937: 5)

II. Meşrutiyet sonrası ve İttihat ve Terakki döneminin en uzun süreli Maârif Nâzırlığı yapan kişi Ahmet Şükrü Bey'dir (Kuneralp, 1999: 6). Ocak 1913 ile Aralık 1917 tarihleri arasında yaklaşık 5 yıl kaldığı görevi sürecinde Türk eğitim sistemine katkıları arasında öğretim materyallerinin teminindeki çalışmaları desteklemesi de bulunmaktadır (Tümer Erdem, 2015: 28). Nazmi Ziya'nın öğretim materyalleri ile ilgili bu görevlendirilmesi Ahmet Şükrü Bey döneminde yapıldı. Osmanlı Devleti'nde rüştiyelere öğretim materyalleri temini konusu Maârif Kütüphanesinin sorumluluğunda idi. Özellikle rüştiyelerin sayısının artmasıyla bu konunun daha önem kazandığı biliniyor (Ata, 2009: 29-30). 20. yüzyıl başında Osmanlı yetkilileri ders araç gereçlerini kendi imkânlarıyla üretme konusunda ilerleme kaydetmekle birlikte yurtdışından temin etme yolu da devam etmekteydi. 1915 yılında Nazmi Ziya'nın öğretim materyalleri temini için Almanya'ya görevlendirilmesi de bunun bir örneğidir. 1869 sonrası etkisi artan Fransız eğitim sistemi yerine Alman eğitim sisteminin yerleşmeye başlamasında da Ahmet Şükrü Bey döneminin çalışmaları etkili oldu. Ders araç gereçlerinin temini için Almanya'nın tercih edilmesinde dönemin siyasi ve ekonomik ilişkileri yanı sıra bu etki de önemlidir.

"Sanat medeniyetin anahtarıdır" (Cumhuriyet, 12 Eylül 1937: 5) sözleriyle kendisini ifade eden, Meşrutiyet döneminin yetiştirdiği ve Türkiye'de izlenimcilik (empresyonizm) alanında başarılı çalışmaları ile tanınan ilk Mülkiyeli ressam (Çankaya, 1968-1969: 2178) Nazmi Ziya Güran'ın mesleğini ve görevini yerine getirirken bu anlayışa uygun davranmaya özen gösterdiği bilinmektedir. Nazmi Ziya'nın sanat anlayışı hakkında kendi ifadeleri ile yapılacak değerlendirme onun Almanya'daki görevini hangi anlayışla yerine getirmeye çalıştığını da ortaya koymaktadır. Güzel sanatların millet olmadaki rolünün büyüklüğüne inanan Nazmi Ziya toplumun medeniyet seviyesinin gelişmesi için güzel sanatların her dalının önemli olduğunu belirtir. Ancak resmin bunlar arasındaki yerinin daha önemli olduğu görüşünü savunur. Her alanda resim sanatının kullanışlı olması nedeniyle daha yararlı olduğu görüşündedir (Topallı, 2009: 634). Resim sanatının önemine değindiği yazılarında da bunu görmek mümkündür. 14 Temmuz 1912 tarihli yazısında resim sanatının 14. yüzyıldan beri öneminin farkında olduğundan bahsettikten sonra "resmin şu iktidâr-ı mucize nemâsından terbiye-i umûmiyye hususunda pek çok istifade edilmektedir. Bugün eski Romalılarda olduğu gibi mekteplerde resimler kitaplara takaddüm etmiştir. Bi't-tecrübe sabittir ki çocuklara en küçük yaştan itibaren terbiye-i sanatkârane vermek ve onları resim dersleriyle meşgul etmek sanâyi-i muhtelifede tenmiye-i istidâdlarına (artarak gelişmelerine) büyük bir hüsn-ü tesir göstermektedir" (Nazmi Ziya, 1912c: 104). Konumuz açısından bu düşüncelerinin ve ders kitaplarında resim sanatının önemli bir yer tutmasının Nazmi Ziya'nın Almanya'daki görevini de etkilediği ortadadır.

Savaş döneminde bu göreve Nazmi Ziya'nın seçilmesindeki bir başka neden onun 14 Temmuz 1913 tarihli *Şehbal*'de çıkan Sanâyi-i Nefise ve Harb başlıklı yazısında ifade ettiği görüşleri olmalıdır. Yazısında savaşın insanlık var oldukça devam edeceğine, bu durumla baş edebilmek için güçlü olmak

zorunda olduğuna, bunun için gerekli olanların en önemlisinin sanâyi-i nefise olduğuna vurgu yapmaktadır (Nazmi Ziya, 1913a: 118). Elbette bilimsel yeterlilik, askeri donanım ve benzeri güçleri önemli buluyor ancak bunların gücünü arttıracak olan milli ruh için güzel sanatların önemli olduğu görüşünü savunuyor.

Nazmi Ziya'nın bu görevi ile ilgili ana yönlendirici belge 17 Kasım 1915 tarihli arşiv kayıdır (BOA, MF.MKT., 1213/15, H. 09 Muharrem 1334/17 Kasım 1915). Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi kayıtlarında yer alan belgenin içeriği Nazmi Ziya Güran'ın 1915 yılındaki görevlendirmesinin sürecini takibi sağlamaktadır. Dosya içerisinde konu ile ilgili belgeler 15 Ekim 1915 ile 6 Eylül 1916 tarihleri arasında kapsamaktadır. Bunlar arasında Osmanlıca ve dönemin devletler arası resmi yazışma dili olarak en fazla kullanılan Fransızca belgeler bulunmaktadır.

BOA, MF.MKT., 1213/15, H. 09 Muharrem 1334 kayıt numaralı dosya içindeki belgeler arasında tarihsiz olan bir sayfada Nazmi Ziya'nın görevlendirmesine konu olan coğrafya levhalarına ait ve Faik Sabri (Duran) tarafından tertip olunan mevzular olarak belirtilen bir liste mevcuttur (BOA, MF.MKT., 1213/15-12, tarih yok) (Bkz. Ek 1). Bundan sonraki yazılarda bu listeye gönderme yapılmaktadır:

Tablo 1: Faik Sabri (Duran) tarafından hazırlanan coğrafya levhaları listesi

1	Su buharı ve bulutlar yağmurlar	Bunun için muvafık bir resim bulunamadı
2	Yüksek dağlar ve dağların etekleri ve arasındaki yollar	8 numaralı resim münâsib görülmüştür
3	Çöl	7 numaralı resim münâsib görülmüştür
4	Sıcak memleket ormanları	10, 5 numaralı resimler münâsib görülmüştür
5	Soğuk memleket resmi	2, 3 numaralı resimler münâsib görülmüştür
6	Sıcak memleket resmi	6 numaralı resim münâsib görülmüştür
7	Mutedil memleket resmi	4 numaralı resim münâsib görülmüştür
8	Fırtına	Muvafık bir resim bulunamadı
9	Avârız-ı arz	12, 13, 14 numaralı resimler münâsib görülmüştür
10	Gece ve gündüz haritası	11 numaralı resim münâsib görülmüştür
12	Yayla, ova, dağ hayatı	15, 9, 1 numaralı resimler münâsib görülmüştür

Belgede hazırlanmış olan listede 11 numaralı sıra olmayıp 10'dan sonra 12'ye geçilmesinin nedeni anlaşılamadı. Yazım sırasında atlandığı düşünülebilir. Belgede ifade edildiğine göre bu resimlerin arzu olunan noktaları tamamıyla izah etmek şartıyla seçildiği ve bu konudaki malumatı tamamlamak için daha başka resimlerin de seçilebileceği belirtiliyor. Ayrıca üç adet numunenin takdim edildiği bildiriliyor. Ancak bunlarla beraber Tablo 1'in sağ sütununda belirtilen resimlerle ilgili başka bir belgeye ulaşılamadı. Aşağıdaki listede bununla ilgili sadece sıra numarası, adedi ve tutarı hakkında bilgi yer almaktadır.

Tablo 2: Takdim olunan resimlerin miktar ve tutarına dair liste

Numaralar	Adet	Fiyatı mark
1	10.000	20.800
2	10.000	10.400
3	10.000	10.400
4	10.000	10.400
5	10.000	10.400
6	10.000	10.400
7	10.000	10.400
8	10.000	10.400
9	10.000	10.400
10	10.000	20.000
11	10.000	10.400
12	10.000	18.200
13	10.000	18.200
14	10.000	21.500
15	10.000	14.000
	150.000	206.300
		12.378 Lira- yı Osmânî (takribi)

Bundan sonraki yazışmalarda Nazmi Ziya'nın görevlendirilmesinde bu tablolar üzerinden değerlendirmeler yapıldığı görülüyor. Sayı ve nitelik olarak değişikliklerin bu listeler üzerinden yapıldığı anlaşılıyor.

Nazmi Ziya'nın bu görevi sürecinde Leipzig'de Blücherstrasse no 5 adresindeki Hotel Monopol'de kaldığı anlaşılıyor. Leipzig'den konu ile ilgili ilk bildirim 31 Ekim 1915 tarihlidir. Bu yazısında dört gündür fiyat araştırması yaptığını, matbaaların bir taahhüt altına girmekten çekindiklerini ve teslimatın uzun süreceğini belirttiklerini ifade ediyor. Aldığı fiyatlar neticesinde iki matbaanın şartlarını uygun bulan Nazmi Ziya fiyatların İstanbul'dakilerden çok daha yüksek olduğunu belirtiyor. Tasvîr-i hümayûn için aldığı ortalama fiyatın 10 mark olduğunu, bunun da toplamda 30.000 Osmanlı lirası tutacağını, diğer iki tablo için 4 mark istendiğini, bunun toplamının ise 24.000 lira edeceğini, genel olarak ise 52.200 Osmanlı lirası kadar bir meblağa mal olacağını belirtiyor. Ancak tasvîr-i hümayûnu 3, en fazla 4 marka, diğer iki tabloyu 1, en fazla birkaç marka bitirtebilmek için her türlü yolu deneyeceğini bildiriyor ve bu nedenle işlerin uzamasından dolayı affını istirham ediyor. Miktarın çokluğundan dolayı tutarın yüksek olacağı, birine 50'şer bin, diğerine 20'şer bin gerektiğini belirten Nazmi Ziya eğer bundan daha az bir meblağ ayrılacaksa coğrafya levhaları hariç olmak şartıyla 16.000 lira kadar bir meblağa işin hallolabileceğini ifade ediyor. Coğrafya levhalarını 2'şer marka yaptırabilirse 6 levhanın her birinin 25'er bin olmak üzere 72.000 lira kadar tutacağını ifade ediyor. Eğer devlet bu meblağ için onay verirse en azından bir kısmının peşin olarak ödenmesi gerektiğini belirtiyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-16 (01-02), R. 18 Teşrîn-i evvel 1331/31 Ekim 1915).

Bundan sonra 11 Kasım 1915 tarihli belgede durum ile ilgili bazı önemli ayrıntılar hakkında bilgi veriliyor. Örneğin devam eden savaş nedeniyle matbaacıların iş yaptırmakta zorlandıklarını ifade ettiklerini belirtiyor. Bu matbaalar arasında en mühim matbaa olarak tanımladığı bir örnekten bahsediyor. Bu matbaayı önemli bulmasının nedeni matbaacının kendisine işlerin aynı nitelikte olmasa

da yakını çok daha ucuza yapabilecekleri bir yol göstermiş olmasıdır. Bu matbaanın kendisine folyo gravür veya fotolitografi denilen ve fevkalade sonuç ortaya koyabilecek yöntem yerine resimlerin litografi usulünde basılmasını önerdiğin belirtiyor. Ancak fiyatı diğerinin neredeyse onda birine denk geleceğini bildiriyor. Yani 4-5 marka mal olacak işin yarım marka bile yaptırılabilirliğini bildiriyor. Bunu tercih etmesinin gerekçesi olarak ise İstanbul'da bu ikisi arasındaki farkı anlayacak kişinin binde bir bile olmayacağını savunuyor. Ama en önemlisi bunu okullarımızda lazım olan neticeyi verebilir nitelikte olarak görüyor. Bununla ilgili Tablo 3'te aktarılan bilgileri içerin bir liste hazırlayarak maliyeti gösteriyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-17 (01-04), R. 29 Teşrin-i evvel 1331/11 Kasım 1915). Sadece bu örnek bile Nazmi Ziya'nın bu görevi sürecindeki tutumunu özetler niteliktedir.

Tablo 3: Tarihi tabloların miktar ve tutarı ile ilgili matbaadan alınan teklif

Kılıçsız tasvîr-i hümâyûn	2000 adet	3.064 mark
Kılıçlı tasvîr-i hümâyûn	25.000 adet	13.015 mark
Kılıçlı tasvîr-i hümâyûn	50.000 adet	22.980 mark
Köylülerin yaylaya çıkması	25.00 adet	10.195 mark
Köylülerin yaylaya çıkması	50.000 adet	17.861 mark
Prens Boçkay'ın tetevvücü	25.000 adet	23.531 mark
Tablonun cesameti kadar (144x100) santimetre	50.000 adet	41.857 mark
Aynı tablo ufak cesamette (102x72) santimetre	25.000 adet	13.128 mark
	50.000 adet	22.850 mark

35

302.000 adetten oluşan bu listenin tutarı 168.481 marktır. Ancak önemli bir sorun olarak hiçbir fabrikanın resimlerin İstanbul'da teslimini kabul etmediğini bildiriyor. Ayrıca Avusturya ve Bulgaristan'da ödenmesi gereken transit rüsumunun da henüz hesaba katılmadığını belirtiyor, İstanbul'da gümrükten muaf olması için gerekli işlemlerin yapılmasını bildiriyor. Bu tür belirsizliklerden dolayı görüşmelerin kesin bir neticeye bağlanamadığı bilgisini veriyor. Bu nedenle paranın tamamının resimlerin tamamının tesliminde ödenmesinin en uygun yol olduğunu düşündüğünü belirtiyor.

Coğrafya eğitimi için kati ihtiyaç olan ve Faik Sabri tarafından matbaalara tertip olunan resimlerden daha mükemmellerinin olduğunu ve bunların milli ve dini hiçbir nokta içermemelerinden dolayı bunların alınmasının çok yararlı olacağını ifade ediyor. Savaş koşullarından dolayı fabrikaların ellerindeki malları nakit paraya dönüştürmeye ihtiyaçları olduğunu, bu nedenle daha fazla indirim yaptırabileceğini düşünüyor. Böylece önemli miktarda alabileceklerini, bunun okullarımızda birdenbire büyük bir gelişim sağlayacağını belirtiyor. Bu resimlerin 15 çeşidinin her birinden 10.000'er adet almak şartıyla 150.000 kadar resim alınacak olursa İstanbul ve çevresindeki vilayetlerde coğrafya öğretiminin 20 senelik ihtiyacının mükemmel şekilde karşılanmış olacağını belirtiyor. Bunlar için şimdilik katalog fiyatından yüzde 30 iskonto ile 202.400 mark, yani yaklaşık 12.000 lira bir ücret ödenmesinin gerektiğini belirtiyor. Daha büyük iskonto yaptırılabilirliği, ama şimdilik bütçenin elverdiği kadarının alınabileceğini bildiriyor. Bunlardan başka târih-i Osmânî, târih-i medeniyet ve özellikle Sultânîler için pek lazım olan kozmoloji ve târih-i tabîî resimlerine önem verilirse eğitim açısından pek çok şey kazanılmış olacağını belirtiyor.

Eğer tasvîr-i hümâyûn pek nefis sûrette tab ettirilmek istenirse her biri için 4 mark ödenmesi gerektiğini, bunun ise 52.000 resim için 208.000 mark, yani yaklaşık 12.480 Osmanlı lirasına mal olacağını belirtiyor. Üstelik resimlerin bir buçuk yıl kadar sonra ancak teslim edilebileceğini belirtiyor.

Bu nedenle tasvîr-i hümâyûn resimlerinin bir miktarının veya yarısının nefis sûrette basılmasını öneriyor. Bu durumda ise teslimin ancak altı ayda mümkün olabileceğini belirtiyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-17 (01-04), R. 29 Teşrîn-i evvel 1331/11 Kasım 1915):

Tablo 4: Tarihi tabloların basımı, adedi ve tutarı ile ilgili matbaadan alınan teklif

Tasvîr-i hümâyûn kılıçsız	Sûret-i nefisede	5.000 adet	20.000 mark
Tasvîr-i hümâyûn kılıçsız	Sûret-i âdiyyede	25.000 adet	13.015 mark
Tasvîr-i hümâyûn diğerinde	Sûret-i âdiyyede	2.000 adet	3.064 mark
Köylülerin yaylaya çıkması	Sûret-i âdiyyede	25.000 adet	10.195 mark
Boçkay'ın tetevvücü (küçük boyutta)	Sûret-i âdiyyede	25.000 adet	13.128 mark
Coğrafya levhalarının	Sûret-i âdiyyede	15.000 adet	202.400 mark takriben
Târih-i umûmî levhalarının bazılarının	Sûret-i âdiyyede	10.000 adet	16.000 mark takriben
Terbiye-yi ruha hizmet edecek resimler (kış, ilkbahar, yaz, ilaahir manzaraları)		10.000 adet	16.000 mark takriben
Târih-i tabî levhaları		10.000 adet	12.000 mark takriben
			287.802 mark 18.348 lira-yı Osmânî

Tablo 4'te ayrıntıları verilen 127.000 adetten oluşan bu malzeme için sarf olunacak meblağın yüksek olduğunu ama bunun bir kerelik olacağını ve okulların 15-20 senelik ihtiyacını karşılayacağı için buna değeceğini belirtiyor. Bir an önce kontratın yapılmasını ve birer numune ile hazır olan coğrafya ve târih-i umumî resimlerini alarak okulların bu seneki öğretim yılının ortasına yetiştirmek için İstanbul'a hareket etmek istediğini bildiriyor. Ayrıca fabrikanın tasvîr-i hümâyûnun sûret-i nefis tabı için 3 mark fiyat verdiğini, ancak 5.000 adetten fazlasını yapamayacağını bildirdiğini belirtiyor. Bu miktarı da ancak 4-5 ayda yapabilecektir (BOA, MF.MKT., 1213/15-17 (01-04), R. 29 Teşrîn-i evvel 1331/11 Kasım 1915).

15 Kasım 1915 tarihinde Nazmi Ziya'dan siparişler ile ilgili bilgi isteniyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-3, R. 2 Teşrîn-i sâni 1331/15 Kasım 1915). Bir gün sonra ise kendisine okullarda kullanılmak üzere Almanya'ya sipariş edilmiş olan tasvîr-i hümâyûn hazret-i pâdişâhînin ve tarihi tablolarla coğrafya levhalarının tab ve tedariki için 5.000 kuruş harcırah verilmesi kararı alındığı belirtiliyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-1, R. 3 Teşrîn-i sâni 1331/16 Kasım 1915).

17 Kasım 1915 tarihli telgraf metninden anlaşıldığına göre Berlin sefâret-i seniyyesi vasıtasıyla Nazmi Ziya'ya resimleri ve levhaları sipariş etmesi bildiriliyor. Ayrıca coğrafya levhalarının nev'i ve adedini bildirmesi isteniyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-5, R. 4 Teşrîn-i sâni 1331/17 Kasım 1915).

18 Kasım 1915 tarihli belgeden coğrafya levhalarının sayısı hakkında henüz kesin karar verilmediği anlaşılıyor. İstanbul Maârif Müdüriyyetine Avrupa'dan alınması kararlaştırılan coğrafya levhalarının kaç adet alınacağı soruluyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-4, R. 5 Teşrîn-i sâni 1331/18 Kasım 1915).

Nazmi Ziya Avrupa'daki görevine başlamasının üzerinden yaklaşık bir ay geçtikten sonra 23 Kasım 1915 tarihinde Hotel Monopol'den konu ile ilgili ayrıntılı bilgi aktarıyor. Bu yazıda coğrafya levhalarının miktarı ve çeşidi hakkında şimdiye kadar Leipzig ve Berlin'den mümkün olduğu kadar ayrıntılı bilgi

topladığını ve matbaalarla pazarlığı sonucunda kendisine göre en uygun olanı bildireceğini belirtiyor. Coğrafya levhalarının Faik Sabri'nin tertip ettiği surette seçildiğini, indirim oranının yüzde 25 ile 30 arasında yapıldığını ancak bunun yüzde 50 olması için uğraşacağını bildiriyor. Bununla beraber kesin fiyatları bir iki gün sonra bildireceğini yazıyor. Ayrıca istenen 50'şer bin coğrafya levhalarının hazır bulunmasının zorluğundan dolayı bu seneki ihtiyacın karşılanması için 10'ar bin için girişimde bulunduğunu, kalıplar hazır olduğunda matbaaların bunları kısa sürede hazır hale getireceklerini temin ettiklerini bildiriyor. Bunun için Tablo 2'de belirtilen listede yer alan 1, 9, 10 ve 14 numaralı levhalardan şimdilik vaz geçmenin yeterli olduğunu, zaten en pahalı olanların bunlar olduğunu belirtiyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-14 (01-02), R. 10 Teşrin-i sâni 1331/23 Kasım 1915). İlgili tabloya bakıldığında her biri için 10.000'er adet yazılan levhalardan 1 nolu levhanın tutarı 20.800 mark, 9 numaralı levhanın tutarı 10.400 mark, 10 nolu levhanın tutarı 20.000 mark ve 14 nolu levhanın tutarı 21.500 mark olduğu görülüyor. Hâlbuki 9 nolu levha en düşük tutarlar arasındadır. Bundan daha yüksek olan 12, 13 ve 15 nolu levhalar var. Bununla beraber toplam tutar 206.300 mark iken önerdiği durumda toplamda 133.600 mark tutarında bir iş yaptırılmış olacaktır. Vaz geçilmesini önerdiklerinin toplamı 72.700 mark tutuyordu.

23 Kasım 1915 tarihli yazısında 18 ve 21 Kasım tarihli yazılarına gönderme yaparak bilgi aktarıyor. Tasvîr-i hümayûnun kılıçlısının 25.000 adet 13.015 marka ve diğerlerinin 2.000 adet alelade litografi usulünde tabı hakkında F.E. Wachsmuth matbaasıyla kontrat yapmak için son şartları kararlaştırmak üzere olduğunu bildiriyor. Aynı zamanda tasvîr-i hümayûnun fevkalade bir sûret-i tasvîrde tabı için de Meissner & Buch matbaasıyla her birinin 2,75 marka olmak şartıyla 5.000 adet için hemen görüşmelere başladığını bildiriyor. Bunlardan ikincisinin 2.000 adet yerine 4.000 adet yapılmasında fiyat farkı hiç denilecek kadar az olduğunu, bunun da fotolitografi usulünde nefis bir sûretle tabının onayının devlete ait olduğunu bildiriyor. Diğer tabloların her ikisinin de 25'er bin olmak şartıyla 23.322 marka yine evvelki matbaa ile kontrat yapılmak üzere olduğunu bildiriyor. Gerek tasvîr-i hümayûnun ve gerekse tabloların 50'şerine karar verildiği takdirde 50.000 adet için verilecek fiyat farkı dahi verildiği surette işlem yapılacağı kontrata eklenecektir. Kontrat işlemleri 8 günde biteceği için bu zaman içerisinde yanıtın sefâret aracılığıyla telgraf ile bildirilmesini rica ediyor. Ayrıca "buraca şayan-ı itimat bir vesika" diye tanımladığı "yed-i âcizide bir selahiyet-i resmiye" gerekliliğini bildiriyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-14, R. 10 Teşrin-i sâni 1331/23 Kasım 1915).

28 Kasım 1915 tarihli yazısında Nazmi Ziya 21 Kasım 1915 tarihli yazısına gönderme yapıyor. Buna göre Faik Sabri tarafından içeriği oluşturulan coğrafya levhalarının 150.000 adet hazır bulunmasının ihtimali olmadığını, hazır bulunan 40.000 kadarı için 27.000 mark gerektiğini bildiriyor. Nakliye masrafının da belirlenerek ayrıca ekleneceğini bildiriyor. 150.000 levha için katalog fiyatının yüzde 50-60 oranında indirim ile Tablo 2'de görüldüğü gibi 206.300 mark olan tutarın 151.000 mark kadar tutacağı hesaplansa da resimler tekrar tabettirileceği için şekil, boyut ve adet gibi değişikliklerle daha fazla indirim de yapılabileceğini düşünüyor. Çeşitli ticarethanelerde hazır bulunan ve okullarımız çok yararlı olacak olan coğrafya, tarih, târih-i tabîi levhalarının pek ucuza temin edilebileceğinden bu durumun yeniden değerlendirilmesinin yararlı olduğunu bildiriyor. Bu işleri halledip bir an evvel dönmek niyetinde olduğunu ancak matbaacılara güvenmediği için ilk numunelerin görülmesinin ve sürekli tedkik ve muayeneden geçirilmelerinin gerektiğini bildiriyor. İlk numunelerin hazırlanmasının iki ay süreceği için hazır olanların İstanbul'a gönderilmesi ve kendisinin iki ay sonra tekrar gelmek üzere İstanbul'a dönmesini talep ediyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-15, R. 15 Teşrin-i sâni 1331/28 Kasım 1915).

1 Aralık 1915 tarihli telgraf metninde Nazmi Ziya 40.000 coğrafya levhasının 37.000 marka siparişi için gereken kontratın imzalanması için arzu buyurulan miktarı siparişe hazır olduğunu bildiriyor. Telgraf metninin altına "Sipariş ediniz. Levhalar üzerindeki yazılar Türkçe olacaktır" ifadesi eklenmiştir (BOA, MF.MKT., 1213/15-6, R. 18 Teşrin-i sâni 1331/1 Aralık 1915). Bu dönemin eğitim anlayışını yansıtan önemli bir ayrıntıdır. Tanzimat ile başlayan eğitim yapısındaki dönüşümde artık Türkçe'nin öneminin daha iyi anlaşıldığını göstermektedir.

3 Aralık 1915 tarihli belgede Maârif müdürü tarafından yazılan 17 Kasım 1915 tarihli tezkireye yanıt veriliyor. Buna göre Avrupa'dan alınmasına karar verilmiş olan on beş levhadan oluşan tabloların her

birinden biner adede ihtiyaç olduğu belirtiliyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-21, R. 20 Teşrîn-i sâni 1331/3 Aralık 1915).

Nazmi Ziya 6 Aralık 1915 tarihinde Leibzig'den gönderdiği yazıda savaş döneminin matbaa işlerini de olumsuz etkilediğinden, matbaacıların müşkülâtlarından tekrar bahsediyor. Ayrıca bunlar arasında en makul yöntemi önerenin açıklaması hakkında bilgi veriyor. Diğer matbaaların verdiği fiyatın folyo gravür veya fotolitografi denen fevkalade yöntemin fiyatı olduğunu ve istediği gibi fiyat indirimi yapmadığını belirtiyor. Bu matbaanın gösterdiği yolun litografi usulünde kabaca tab etmek olduğunu belirtiyor. Nazmi Ziya bu yazısında 11 Kasım 1915 tarihli yazısındaki bilgileri tekrarlıyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-17 (01-04), R. 29 Teşrîn-i evvel 1331/11 Kasım 1915) ve bu matbaanın verdiği son teklifi bildiriyor (Bkz. Ek 2) (BOA, MF.MKT., 1213/15-13 (01-04), R. 23 Teşrîn-i sâni 1331/6 Aralık 1915):

Tablo 5: Tarihi tabloların miktar ve tutarı ile ilgili matbaadan aldığı son teklif

Kılıcsız tasvîr-i hümâyûn	2000 adet	3.064 mark
Kılıçlı tasvîr-i hümâyûn	25.000 adet	13.015 mark
Kılıçlı t tasvîr-i hümâyûn	50.000 adet	22.980 mark
Köylülerin yaylaya çıkması	25.00 adet	10.195 mark
Köylülerin yaylaya çıkması	50.000 adet	17.831 mark
Prens Boçkay'ın tetevvüçü	25.000 adet	23.531 mark
Tablonun cesameti kadar (144x100) santimetre	50.000	41.857 mark
Aynı tablo ufak cesameti (102x72) santimetre	25.000	13.128 mark
	50.000	22.850 mark

Görüldüğü gibi bu liste Nazmi Ziya'nın 11 Kasım 1915 tarihli listesi ile aynıdır (BOA, MF.MKT., 1213/15-17 (01-04), R. 29 Teşrîn-i evvel 1331/11 Kasım 1915). Bu yazısında Nazmi Ziya önemli bir duruma işaret ediyor. Hiçbir fabrikanın resimlerin İstanbul'da teslimini kabul etmediğini tekrarlıyor. Ayrıca nakliye masraflarının Avusturya ve Bulgaristan transit rüsumunun ilavesinin zaruri olduğu gibi İstanbul'da gümrükten muaf tutulması için lazım gelen muamelenin yapılması gerektiğini hatırlatıyor. Henüz görüşmelerin kati bir hal almadığını, resmi bir kontrat yapıldıktan ve numunelerin mühürlenmesinden sonra ödeme işine geçmenin, resimlerin kalanı alındığında ise paranın kalanının verilmesinin doğru olduğunu düşündüğünü yeniden dile getiriyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-13 (01-04), R. 23 Teşrîn-i sâni 1331/6 Aralık 1915).

Coğrafya eğitimi için kesin gerekli olan ve Faik Sabri tarafından tertip edilen resimlerin daha iyilerinin mevcut olduğunu bildiriyor. Bu resimlerde hiçbir sorun olmadığından mevcut olanları almanın pek çok yararı olduğu üzerinde duruyor. Savaş döneminin buhran koşullarından dolayı fabrikaların ellerindeki malları nakde çevirmeye çok ihtiyaçları olduğunu, bu nedenle büyük indirim yaptıklarını bildiriyor. Böylece 11 Kasım'da yaptırabileceğini ifade ettiği indirimi yaptırdığı anlaşılıyor. Bu resimlerden çok miktarda almanın okullarımızda önemli bir ilerleme sağlayacağını, bunun da devletin gayesine bir an evvel ulaşmasını sağlayacağını savunuyor. Bu resimlerin çeşidinin her birinden 10.000 adet almak şartıyla 150.000 kadar resim alacak olursak gerek İstanbul gerekse merkeze yakın vilayetlerin okul ihtiyaçlarının 20 senelik coğrafya eğitiminde mükemmeliyet temin edilmiş olacağını ısrarla tekrarlıyor. Bunlar için şimdilik katalog fiyatında yüzde 20 iskonto ile 202.400 mark yani 12.000 Osmanlı lirası kadar bir para verilmesi gerektiğini bildiriyor. Kesin alıcı olma durumunda daha fazla iskonta yapılabileceğini düşündüğünü belirtiyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-13 (01-04), R. 23 Teşrîn-i sâni 1331/6 Aralık 1915). Bu durumda 23 Kasım tarihli yazısındaki 1, 9 10 ve 14 numaralı levhaların alınmasından şimdilik vazgeçme önerisinin (BOA, MF.MKT., 1213/15-14 (01-02), R. 10 Teşrîn-i sâni 1331/23 Kasım 1915) kabul görmediği anlaşılıyor.

Bunlardan başka târih-i umumî, târih-i medeniyet ve özellikle okullarımız için pek lazım olan

fizyoloji ve târih-i tabîi resimlerinden birer miktar alınması ile pek çok şey kazanmış olacağımız üzerinde duruyor. 11 Kasım'da kozmoloji üzerinde dururken bu yazısında fizyoloji'den bahsetmesi bir farklılıktır. Ayrıca eğer tasvîr-i hümayûnunun pek nefis bir sûrette tabîi istenirse ve çok olursa her biri için 4 mark vermek gerekeceğini belirtiyor. Böyle olunca 52.000 resim için 208.000 mark yani 12.500 Osmanlı lirası gerekeceğini ve resimlerin tamamının tesliminin bir yıl kadar zaman alacağını belirtiyor. Nazmi Ziya bir seçenek daha sunuyor. 50.000 adet olacak tasvîr-i hümayûndan bir miktarının yahut yarısının nefis sûrette tabedilmesi durumunda teslimin altı ayda olabileceğini belirtiyor. Bunun da ilk parti olarak bir ayda bir kısmının teslim alınabileceğini belirtiyor (Bkz. Ek 3) (BOA, MF.MKT., 1213/15-13 (01-04), R. 23 Teşrîn-i sâni 1331/6 Aralık 1915):

Tablo 6: Tarihi tablolar ve coğrafya levhaları basım şekli, adedi ve tutarına dair liste

	Adı	Hali	Adet	Mark
Aynı matbaaya verilerek ısmarlanacak	Tasvîr-i Hümayûnunun kılıçlısından	Sûret-i nefisede	5.000	20.000
	Tasvîr-i Hümayûnunun kılıçlısından	Sûret-i âdiyyede	25.000	13.015
	Tasvîr-i Hümayûnunun diğerlerinden	Sûret-i âdiyyede	2.000	3.064
	Köylülerin yaylaya çıkması	Sûret-i âdiyyede	25.000	10.195
	Köylülerin yaylaya çıkması (küçük boyutta)	Sûret-i âdiyyede	25.000	13.128
Muhtelif matbaalardan alınacak	Coğrafya levhalarından (15 çeşit)	Sûret-i âdiyyede	150.000	202.400
	Târih-i Umûmî levhalarının bazılarında		10.000	16.000
	Sultânîler için lazım olan târih-i tabîi levhalarından		10.000	12.000
	Terbiye-yi ruhiyeye hizmet edebilecek ilkbahar kış ve yaz manzaralarının güzellerinden		10.000	16.000
				takriben 305.802 (18.348) lira-yı Osmânî

Yukarıdaki listeden anlaşıldığına göre bunlardan 59.402 Osmanlı lirası tutarındaki 82.000'inin aynı matbaaya, 246.400 Osmanlı lirası tutarındaki 180.000'inin ise farklı matbaalara verilmesi kararı üzerinde duruluyor. Nazmi Ziya metnin sonunda bu harcamanın okulların on beş yirmi senelik ihtiyacını karşılayacağı üzerinde özellikle duruyor. Eğer bu şartlar kabul ediliyorsa Maârif Nezâreti tarafından bankaya havale yapılmasını ve bir an evvel numunelerin mühürlenmesini, kontratın

yapılarak resimlerin ısmarlanmasını ve coğrafya levhaları ile târih-i umûmî tablolarının bu ders yılı ortasında okullara dağıtılması için hemen İstanbul'a hareket edeceğini bildiriyor. Bundan başka son haber olarak matbaalardan birisinin yapmış olduğu yeni indirim hakkında bilgi veriyor. Bu matbaanın tasvîr-i hümayûnun her birinin 2 marka mal olacağını ve ayrıca 4 ay içerisinde verebileceklerini bildirdiğini ifade ediyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-13 (01-04), R. 23 Teşrîn-i sâni 1331).

13 Aralık 1915 tarihinde Nazmi Ziya'ya mecbur olunursa paranın kalan kısmını eşyanın tamamen tesliminde ödeme şartı koyması bildiriliyor. 15 Kasım 1915 tarihli mektubunun alındığı ve aşağıda bilgileri verilen satın alınan uygun olduğu bildiriliyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-19 (01-02), R. 30 Teşrîn-i sâni 1331/13 Aralık 1915):

Tablo 7: Satın alınması uygun görülenlere dair liste

Tasvîr-i Hümayûnun kılıçlısından	Sûret-i âdiyyede	25.000 adet	13.015 mark
Tasvîr-i Hümayûnun kılıçsızından	Sûret-i nefîsede	2.500 adet	10.000 mark
Tarihi levha (Boçkay'ın tetevvücü)	Sûret-i âdiyyede	25.000 adet	13.128 mark
			36.143 mark

Sûret-i âdiyyede olması tercih edilen ve 36.143 mark tutarındaki 52.500 adet tablo dışında Nazmi Ziya'dan mektubundaki diğer levhalar için birer numunenin gönderilmesini matbaacılara önermesi isteniyor. Bu levhalarda bir değişiklik, düzeltme gerekip gerekmediği denetlenmek isteniyor. Ayrıca tasvîr-i hümayûn ile tarihi tabloyu sipariş edeceği matbaanın adresini bildirmesi isteniyor. Ödeme koşulları hakkında peşin ödemenin en az işlerine geldiğini belirterek levhaların bir kısmını teslim ettiklerinde paranın da bir kısmını vermeyi uygun buldukları belirtiliyor. Bunu kabul ettirmeye çalışması isteniyor. Peşin parada ısrar ederlerse bunun 36.143 marktan fazla olmamasına gayret etmesi isteniyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-19 (01-02), R. 30 Teşrîn-i sâni 1331/13 Aralık 1915).

Berlin sefâretine yazılan 13 Aralık 1915 tarihli belge Nazmi Ziya'nın bir başka görevini daha ortaya koyuyor. Bu yazıya göre Maârif müfettişlerinden Nazmi Ziya'nın tarihi tablolar ve coğrafya levhalarının siparişi ile beraber Avrupa'ya tahsile gönderiler öğrencilerin yerleştirilmesi ile de görevlendirildiği anlaşılıyor. Sefâretten kendisine yardımcı olunması isteniyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-20, R. 30 Teşrîn-i sâni 1331/13 Aralık 1915).

Berlin Sefâretinden Posta ve Telgraf Nezaretine yazılan 27 Aralık 1915 tarihli belgeden anlaşıldığına göre, bir aydan daha fazla süredir orada olan Nazmi Ziya'nın siparişi için görevlendirildiği eşya ile ilgili mukavelenamenin ayın 27'sine kadar imzalatılmadığı takdirde olacıklardan bahsediliyor. Buna göre kendisi tarafından hamaliyeti gerekeceğinden sefâret-i seniyyece kendisine izin verilmesini rica ettiği, ancak böyle bir iznin verilmediği anlaşılıyor. Kendisine bu durumun telgraf ile acilen bildirilmesi isteniyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-22, R. 14 Kânûn-ı evvel 1331/27 Aralık 1915).

1915 yılına ait bu son kayıttan sonra 1916 yılına ait belgeler arasında Ocak-Şubat ve bir tane Mart ayına ait belge mevcuttur. Eylül ayına kadar başka herhangi bir kayda ulaşılmadı. Eylül ayındaki kayıtlardan sonra ise doğrudan Nazmi Ziya'nın bu görevlendirmesi ile ilgili bir kayıt bulunamadı.

20 Ocak 1916'da tasvîr-i hümayûn ve bazı tarih tabloların tabı için Leibzig'de Wachsmuth ve Meissner&Buch idarehaneleri arasında imzalanan kontrat senetlerinin Berlin sefâreti aracılığıyla bu idarehanelere teslim edilmek üzere ilk gidecek kuryeye teslim edildiği bildirilmektedir (BOA,

MF.MKT., 1213/15-24, R. 7 Kânûn-i sâni 1331/20 Ocak 1916).

30 Ocak 1916'da Berlin sefiri Hakkı Paşa'dan alınan telgraftan anlaşıldığına göre Nezâret namına tasvîr-i hümâyûn-u mülûkânenin tabî için Nazmi Ziya tarafından verilen sipariş henüz Nezâret tarafından onaylanmamıştır. Bu nedenle siparişin vaktinde yerine getirilebilmesi için teyidin çabuklaştırılmasının Leibzig'deki Meissner&Buch adındaki matbaa tarafından rica edildiği bildiriliyor. Metnin altında ise mezkûr matbaaya cevap yazıldığı bildiriliyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-25, R. 4 Kânûn-i sâni 1331/30 Ocak 1916).

5 Şubat 1916 tarihli belgede adı geçen matbaaya 30 Ocak 1916 tarihinde yanıt verildiği ve tarihin Nazmi Ziya'dan tahkik edileceği yazıyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-26, 23 Kânûn-i sâni 1331/5 Şubat 1916).

7 ve 8 Şubat 1916 tarihli belgelerden Almanya'ya gönderilmiş olan İstanbul Maârif İdaresi tedrîsât-ı ibtidâiyye müfettişi Nazmi Ziya'nın mekâtib-i ibtidâiyyeye mahsus olarak muhasebe-i hususiyeden 5.000 kuruş borç aldığı anlaşılıyor. Bu paranın bir kısmını Leibzig'de bulunan Meissner&Buch matbaasına sipariş edilen tasvîr-i hümâyûn tablolarına karşılık adı geçen matbaaya emanet bıraktığı ve bu durumu belirten bir belge almıştır aldığı belirtiliyor. Bu belge ile muhasebe-i husûsiyyeden bu parayı almasının sağlanması istenmektedir (BOA, MF.MKT., 1213/15-27, R. 25 Kânûn-i sâni 1331/7 Şubat 1916; BOA, MF.MKT., 1213/15-28, R. 25 Kânûn-i sâni 1331/7 Şubat 1916; BOA, MF.MKT., 1213/15-29, R. 26 Kânûn-i sâni 1331/8 Şubat 1916).

5 Eylül 1916'da Leibzig'de bulunan Meissner&Buch ve Wachsmuth matbaaları tarafından mekâtib-i umûmiyye için tab edilerek hazırlanan tasvîr-i hümâyûn ile tarihi tabloların Schenker nakliyat kumpanyası tarafından taşınacağı bildiriliyor. Sevkin mezkur matbaalara tebliğ edildiği bilgisi veriliyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-40, R. 23 Ağustos 1332/5 Eylül 1916).

Bunun ardından Leibzig'de kain Meissner&Buch ve Wachsmuth matbaaları tarafından Nezâret için tab edilerek hazır hale getirilen tasvîr-i hümâyûn ve iki nüsha tarih tablosunun Schenker nakliyat kumpanyası tarafından İstanbul'a celbine karar verildiğinden bu hususta mezkur matbaalar ve Schenker kumpanyası tarafından müracaat edildiğinde tahsilat ile sefâretin ilgileneyeceği bildiriliyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-39, R. 23-24 Ağustos 1332/5-6 Eylül 1916). Aynı bilgileri içeren ve bu konuda karar verildiğini belirten bir yazı hazırlanıyor. Maârif Nezâreti için Leibzig'de Meissner&Buch ve Wachsmuth müesseselerine tabettirilen tasvîr-i hümâyûn ve levhaların Schenker adlı şirket aracılığıyla İstanbul'a naklinin kararlaştırıldığı bildiriliyor. Bu konuda Berlin sefâretinin ilgili olduğu bildiriliyor (BOA, MF.MKT., 1213/15-38, R. 24 Ağustos 1332/6 Eylül 1916).

Bu karardan sonra konu ile ilgili kayıt mevcut değil. Ancak bu görevlendirme sonrası tab ettirilen tablo ve levhaların eğitim sistemine katkısı hakkında önemli örnekler mevcuttur. 11 ay kadar süren bu görevin somut sonuçlarından birisi görevin yerine gelmesinden kısa bir süre sonra 1917 yılında görülmektedir. Nazmi Ziya'nın bu görevinde gerçekleştirdikleri ile 1917 yılında tarih eğitimine katkısını gösteren bir gelişme yaşandı. Tarih derslerinde kullanılan ders araç ve gereçleri arasında tarihi tablolar, haritalar, resimler, fotoğraflar önemli yer tutar. Nazmi Ziya'ya ait Lala Mehmed Paşa'nın Prens Boçka'ya Macar Krallık Tacını Giydirmesi, Zigetvar Muhasarası (Çankaya, 1968-1969: 912) bu makale konusu kapsamındaki önemli iki eserdir. Nazmi Ziya'ya yaptırılan Macar Prensi Boçka'ya Osmanlı Sadrazamı Lala Mehmed Paşa tarafından taç giydirilmesini konu alan ve tarih eğitimine de katkısı olan tablo 1917 yılında okullara gönderildi (Köksal, 2013: 462). *Resm-i Tetevvüç* adlı bu tablonun tarih dersinde nasıl kullanılabileceğine dair İhsan Sungu tarafından kaleme alınan yazı bu konunun önemini göstermektedir (Baymur, 1964: 94-100).

1915 Tarihli Görevlendirme Sonrası Hayatı Hakkında Bilgi

Nazmi Ziya'nın Mütareke döneminde yaprak tütün ticareti, tavuk çiftliği kurmak veya 6 ay

kadar süren kunduracılık yapmak gibi işlerle uğraşmak zorunda kaldığı biliniyor (Eyuboğlu, 1937: 15). 18 Eylül 1917 tarihli belgeden anlaşıldığına göre Nazmi Ziya artık Sanâyi-i Nefise Encümeni Başkâtibidir. Bu belgede Nazmi Ziya'nın İstanbul ve civarında yağlı boya veya karakalem resimler yapacağından masraflarının askeriye tarafından karşılanması için gerekli işlemlerin yapılması bildiriliyor (BOA, MF. MKT., 1213/15-48, 1 Zilhicce 1335/18 Eylül 1917). 9 Aralık 1918 tarihinde ise artık Sanâyi-i Nefise Mekteb-i Âlisi müdürlüğüne ve Resim bölümü müderrisliğine atandığı bilgisi mevcuttur (Cezar, 1973). 9 Mayıs 1921 tarihinde henüz anlaşılmayan bir nedenden dolayı uygun bir memuriyete tayin edilmek kaydı ifadesiyle açığa alındı. Ekim 1921 tarihinde emeklilik maaşı bağlanması amacıyla Maârif Nezâreti'ne başvurdu (Çankaya, 1968-1969: 908-909). Ülkede değişen siyasi tablo Nazmi Ziya'yı da etkiledi. İstanbul Hükümeti'nin hükmünün ortadan kalkması ve Ankara Hükümetinin yetkili güç olarak tüm ülkede egemenliğini sağlamasından sonra Nazmi Ziya'nın TBMM hükümeti Maârif Vekâleti tarafından Güzel Sanatlar Akademisi müdürlüğüne ve müderrisliğine atandığı biliniyor. Ancak bu konuda 2 farklı tarih zikredilmektedir. 1923 (Eyuboğlu, 1937: 14) ve Mart 1925 (Cezar, 1973). Eyuboğlu Nazmi Ziya'yı doğrudan tanıyan kişi olmasından dolayı 1923 bilgisi muteber gibi görünüyor. Ancak Nazmi Ziya'nın bir süre vekâleten yürüttüğü müdürlük görevine asaleten atanması ve kendisine buna göre maaş verilmesi ile ilgili arşiv kayıtları 1925 tarihini doğrulamaktadır (BCA, 30-18-1-1 / 13 31 17, 25 Mayıs 1925). Ayrıca titiz çalışan bir araştırmacı olan Cezar, 1923-1925 yılları arasında müdürlük görevini Ali Sami Boyar (9 Mayıs 1921-12 Eylül 1921) ve Cemil Bey (Eylül 1921-Mart 1925) tarafından yürütüldüğü bilgisini de vermektedir (Cezar, 1973).

Ekim 1926 tarihinde Paris'te resim öğrenimi alan öğrencilerin teftişi amacıyla geçici görevle Paris'e gönderildi (Çankaya, 1968-1969: 908-909). İki kız çocuğu olan Nazmi Ziya bu gidişi döneminde bundan sonraki hayatında kendisini mutsuz ettiği söylenen bir olay yaşadı. Cenân ve Mihriban adındaki kızlarının annesi olan eşi Marcelle Chevalier kendisinden boşandı (Eyuboğlu, 1937: 15; Erhan, 1975: 15). 18 Haziran 1927 tarihinde Güzel Sanatlar Akademisi müdürlük görevinden ayrılan Nazmi Ziya (Cezar, 1973) Eylül 1927 tarihinde İstanbul'a döndü. Bu tarihler ile ilgili bilgiler resmi yazışmalara değil dönemin yazılarına dayanmaktadır. Bu nedenle bunlar yaklaşık tarihler olmalıdır. Nazmi Ziya müdürlük görevinden ayrıldığında 70 lira asli maaşla Güzel Sanatlar Akademisinde desen hocalığı yaparak ders vermeye devam etti (Eyuboğlu, 1937: 25). 1931 yılında İstanbul'dan bağımsız milletvekili adayı oldu (*Cumhuriyet*, 23 Nisan 1931: 1, 4) ve hemen ardından adaylıktan vaz geçti (*Cumhuriyet*, 24 Nisan 1931: 5). 11 Eylül 1937 tarihinde kalp krizi nedeniyle vefat etti (*Cumhuriyet*, 12 Eylül 1937: 1, 9). Dönemin Kültür (Maârif) Bakanı Saffet Arıkan'ın girişimiyle Nazmi Ziya'nın cenazesi Güzel Sanatlar Akademisi tarafından kaldırıldı (*Cumhuriyet*, 12 Eylül 1937: 3). Fransızca'yı iyi derecede bilen Nazmi Ziya Almanca'ya da vakıftı (Çankaya, 1968-1969: 908-909).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemiyle beraber devlet işleyişindeki uygulamalar yanı sıra eğitim sisteminde de değişim yaşanmaya başladı. 1869 tarihli Maârif-i Umûmiyye Nizâmnamesi bu değişimin ana çizgisini belirleyen bir belgedir. II. Meşrutiyet döneminde siyasi yapının değişimine uygun olarak eğitim sisteminde de değişim yaşanması doğaldır. Okul sayısının veya türlerinin artmasından ders içeriklerine ve çeşidine kadar farklı alanlarda yaşanan bu değişim içerisinde öğretim materyalleri temini önemli konulardan biriydi. Bu konuda 1861-1878 yılları arasında Maârif Nâzırlığı yapmış olan Ahmed Kemal Paşa Osmanlı Devleti'ndeki öncü kişidir. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde yaşanan toplumsal sorunlara çözüm yollarından biri olarak görülen eğitim sisteminde topluma ortaklık bilinci verebileceği düşünülen derslere ayrı bir önem verildiği biliniyor. Ahmed Kemal Paşa'nın da kendi zamanında özellikle coğrafya ve tarih derslerine ve bu derslerde kullanılacak küre, harita gibi ders araç gerecinin teminine önem verdiği biliniyor. 1915 yılında Nazmi Ziya'nın

Almanya'dan özellikle tarih ve coğrafya derslerinde kullanılmak üzere tarihi tablolar ve coğrafya levhaları almak için görevlendirilmesi bu sürecin devamı niteliğindedir. Nazmi Ziya ise bu tablolar veya levhalarla beraber fizyoloji, kozmoloji ve târih-i tabîî resimleri almak için de çalıştı. Bu görevinde kendisinden alması istenenler için Faik Sabri tarafından hazırlanmış olan liste üzerinden işlemler yapıldığı anlaşılıyor. Ancak bu listenin birebir uygulanmadığı da biliniyor. Bunun gerekçesi olarak ekonomik nedenler yanı sıra pedagojik anlayış farkı ortaya konuluyor. Daha iyi ürünlerin daha ucuza mal edilebileceği ifade ediliyor. Buradan hareketle Nazmi Ziya'nın bu görevi sırasında sanatçı, eğitimci ve bürokrat bakış açılarının her birini dikkate alarak davrandığı sonucu çıkmaktadır. Sanatçı bakışıyla değerlendirdiğinde kendi tercih ettikleri ile daha iyileri ama pahalıları arasındaki farkı İstanbul'da anlayacak kişinin çok az olduğunu belirtiyor. Eğitimci kişiliği ile konuya yaklaştığında bu ders araç gereçlerinin temini ile Osmanlı Devleti'nin eğitim aracılığıyla ortaya koyduğu hedeflere çok daha kısa sürede ulaşabileceğini iddia ediyor. Ayrıca bu malzemelerin yurtdışından alınıyor olmasından dolayı üzerlerinde milli veya dini hiçbir noktanın olmamasına özen gösteriyor. Levhalar üzerindeki ifadelerin Türkçe olması konusunda verilen karar ise sadece Nazmi Ziya'nın değil Maârif Nezâreti'nin de üzerinde önemle durduğu bir konuydu. Bürokrat olmasının verdiği bakış açısıyla ise bu tedarikle ülkenin özellikle İstanbul ve çevresi için 15-20 yıllık ihtiyacının karşılanmış olacağını iddia ediyor.

Nazmi Ziya bu görevini Leibzig'de yerine getiriyor. Yaptığı araştırmalar sonucunda iki matbaa ile anlaşmaya varıyor. F.E. Wachsmuth ve Meissner & Buch matbaalarını tercih etmesinin nedenini, eğitim sürecinde aynı sonuçları doğurabilecek ürünler için folyo gravür veya fotolitografi gibi pahalı yöntemler yerine litografi usulünde basım gibi daha ekonomik teklifler sunmalarına bağlıyor. Dünya Savaşı'nın devam ettiği dönemde yaşanan ekonomik sorunların matbaacıların nakit paraya ihtiyaçlarını arttırmış olmasını fırsata çevirmeye gayret ettiği anlaşılıyor. Bu ürünlerin nakliyesi için ise Schenker firması ile anlaşılıyor. Bu süreçte Berlin Sefâreti ile temas halinde olan Nazmi Ziya ayrıca işlerinin kolaylaştırılması için de sefâretin kendisine yardımcı olması yolunda destek alıyor. Nazmi Ziya'nın 1915-1916 yılları arasındaki bu görevi sırasında Avrupa'ya tahsil amacıyla gönderilmiş Osmanlı gençlerinin yerleştirilmeleri ile de ilgilendiği biliniyor.

13 Eylül 1917 tarihli *Yeni Mecmua*'da kullandığı ifadelerden onun milli sanat anlayışı dışında maârif ile ilgili düşüncelerini de görmek mümkündür. Okullarımızın amacının milletin ruhen yükselmesi olduğunu belirterek başladığı yazısında Avrupa'nın bu dönemde elde ettiği başarısını serbest ve yüksek düşünceye borçlu olduğunu belirtiyor. Bunun için bilimin şart olduğunu, bilim için idrakin incelemesi, bunun ise ancak sanat ve özellikle sanâyi ile mümkün olabileceğini ifade ediyor. Bizde ise son asırlarda bu konuya önem verilmemesinden dolayı müşterekliklerimizin unutulduğunu ve birliğimizin kalmadığını belirtiyor: "Sanat herhangi millette milli bir gaye takip ederek yükselmiyor ise artık o millet çalışmak için kuvvet ve imkân bulamıyor; medeniyeti tevakkuf değil, inhitat değil, inkıraz buluyor." (Nazmi Ziya, 1917: 194-195). Bir amacı olmayan sanatın milletler için medeniyeti durdurmakla kalmayıp gerileme hatta tükenmeye götürceği anlayışla hareket eden Nazmi Ziya'nın 1915-1916 yılları arasında Almanya'daki görevi sırasında tarihi tablolar veya coğrafya levhalarının seçimindeki titizliğinin nedeni 1917'de ifade ettiği bu sözlerden anlaşılmalıdır.

Sonuç olarak, sanatçı, eğitimci, idareci olarak çalışan Nazmi Ziya Türkiye'de izlenimci kuşağın öncüsü olması dışında farklı niteliklere sahip bir insandı. 1915 yılında ders araç gereç temini için görevlendirildiği süreçte bu birikimlerini devlet ve toplumun yararına kullanmaya özen gösterdiği için önemli bir örnektir. Bu görevlendirmesi ile temin edilen tabloların ve levhaların okullarda önemli araçlar olarak kullanılması bunun göstergesidir.

KAYNAKÇA**Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

- BOA, BEO, 1702/127624, H. 25 Rebü'l-âhır 1319 (11 Ağustos 1901)
 BOA, MF.MKT., 1210/28, 22 Şabân 1331 (5 Temmuz 1915)
 BOA, MF.MKT., 1213/15, 09 Muharrem 1334 (17 Kasım 1915)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-12 (Tarih yok)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-1, 3 Teşrîn-i sâni 1331 (16 Kasım 1915)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-3, 2 Teşrîn-i sâni 1331 (15 Kasım 1915)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-4, 5 Teşrîn-i sâni 1331 (18 Kasım 1915)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-5, 4 Teşrîn-i sâni 1331 (17 Kasım 1915)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-6, 18 Teşrîn-i sâni 1331 (1 Aralık 1915)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-13 (01-04), 23 Teşrîn-i sâni 1331 (6 Aralık 1915)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-14 (01-02), 10 Teşrîn-i sâni 1331 (23 Kasım 1915)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-15, 15 Teşrîn-i sâni 1331 (28 Kasım 1915)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-16 (01-02), 18 Teşrîn-i evvel 1331 (31 Ekim 1915)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-17 (01-04), 29 Teşrîn-i evvel 1331 (11 Kasım 1915)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-19 (01-02), 30 Teşrîn-i sâni 1331 (13 Aralık 1915)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-20, 30 Teşrîn-i sâni 1331 (13 Aralık 1915)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-21, 20 Teşrîn-i sâni 1331 (3 Aralık 1915)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-22, 14 Kânûn-ı evvel 1331 (27 Aralık 1915)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-24, 7 Kânûn-i sâni 1331 (20 Ocak 1916)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-25, 4 Kânûn-i sâni 1331 (30 Ocak 1916)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-26, 23 Kânûn-i sâni 1331 (5 Şubat 1916)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-27, 25 Kânûn-i sâni 1331 (7 Şubat 1916)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-28, 25 Kânûn-i sâni 1331 (7 Şubat 1916)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-29, 26 Kânûn-i sâni 1331 (8 Şubat 1916)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-40, 23 Ağustos 1332 (5 Eylül 1916)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-39, 23-24 Ağustos 1332 (5-6 Eylül 1916)
 BOA, MF.MKT., 1213/15-38, 24 Ağustos 1332 (6 Eylül 1916)

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA, 30-18-1-1 / 13 31 17, 25 Mayıs 1925

Gazeteler

- Anonim. (23 Nisan 1931). *Cumhuriyet*. 1, 4.
 Anonim. (24 Nisan 1931). *Cumhuriyet*. 5.
 Anonim. (12 Eylül 1937). "Bir çırpıda Nazmi Ziya". *Akşam*. 3
 Anonim. (12 Eylül 1937). "Meşhur ressam Nazmi Ziya vefat etti". *Cumhuriyet*. 1, 3, 9.
 Nazmi Ziya. (12 Eylül 1937). "Resim sergisi hakkında". *Cumhuriyet*. 5.

Diğer Eserler

- Ata, B. (2009). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bir Ders Araç Gereçleri Lojistik Merkezi: Maarif Kütüphanesi (1872-1895). *Tarihin Peşinde*, (1), 27-36.
 Ayhan, İ. (2021). *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1908-1922): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, Hacettepe Üniversitesi, (basılmamış doktora tezi), danışman Doç. Dr. Seyfi Yıldırım, Ankara.

- Baymur, F. (1964). *Tarih Öğretimi*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Cezar, M. (1973). *Devlet Güzel Sanatlar Akademisi 1883-1973*. İstanbul: Renkler Matbaacılık.
- Cücük, E. (2020). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi ve Ahmed Kemal Paşa Biyografisi, Eğitim Politika ve Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çakır, Y. (2017). 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türk Resminde Manzara ve Nazmi Ziya Güran, Dumlupınar Üniversitesi, (basılmamış yüksek lisans tezi), danışman Yrd. Doç. Dr. Pınar Yazkaç, Kütahya.
- Çankaya, A. (1968-1969). *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler Mülkiye Şeref Kitabı*. III. Cild (1860-1923). Ankara: Mars Matbaası.
- Erhan, K. (1975). *Nazmi Ziya*. İstanbul: Halk El Sanatları ve Neşriyat A.Ş.
- Eyuboğlu, B.R. (1937). *Nazmi Ziya*. İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatından.
- Gökkaya, E. K. (2013). Türk Resminde Öcü Bir İsim. Nazmi Ziya Güran Dönemi, Hayatı, Sanatı. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (1), 56-67.
- Gülaçtı, İ. E. (2017). Osmanlı Resim Sanatında Propaganda: Padişah Resimleri ve Şişli Atölyesi. *Yıldız Journal of Art and Design*, 4 (1), 29-65.
- Güvemli, Z. (1977). Nazmi Ziya Güran. *Türkiyemiz*, (23), 33-36.
- Kaptan, A. (1942). Nazmi Ziya. *Güzel Sanatlar Mecmuası*, (4), 92-95.
- Köksal, H. (2013). İhsan Sungu'ya Ait Bir Tarih dersi Örneği: Taç Giydirme Töreni Tablosu. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 (14), 461-484.
- Kuneralp, S. (1999). *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*. İstanbul: İSİS.
- Nazmi Ziya. (1912a, 28 Şubat/15 Şubat 1327). Sanâyi-i Nefise: Teessüfle Mümtaz Bir Başlangıç. *Şehbal*, (48), 476-477.
- Nazmi Ziya. (1912b, 28 Mart/15 Şubat 1328). Sanâyi-i Nefise: Sanâyi-i Nefise Hakkında Biraz fennî bir küçük tetebbu. *Şehbal*, (50), 34-35.
- Nazmi Ziya. (1912c, 14 Temmuz/1 Temmuz 1328). Sanâyi-i Nefise: Resim Hakkında Birkaç Söz. *Şehbal*, (56), 154-155.
- Nazmi Ziya. (1913a, 14 Temmuz/1 Temmuz 1329). Sanâyi-i Nefise ve Harb. *Şehbal*, (78), 118-120.
- Nazmi Ziya. (1913b, 28 Temmuz/15 Temmuz 1329). Sanâyi-i Nefise: Müzeler ve Meşhurları. *Şehbal*, (79), 138-140.
- Nazmi Ziya. (1917, 13 Eylül). Sanâyi-i Nefise. *Yeni Mecmua*, (10), 194-195.
- Tansuğ, S. (1993). *Çağdaş Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Topallı, E. (2009). Heyet-i Edebiyye'de İki Ressam: Nazmi Ziya ve Çallı İbrahim. K. Pektaş (Yay.haz. Pektaş, K., Cirtil, S., Özgün Cirtil, S., Öztaşkın, G.K., Özdemir, H., Aktuğ, E., Uykur, R.), XIII. *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 14-16 Ekim 2009* (s. 631-638 içinde), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü yayınları.
- Tümer Erdem, Y. (2015). Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey'in II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikalarına Katkısı. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (32), 23-64.

Ek 2: Tarihi tabloların miktar ve tutarı ile ilgili matbaadan aldığı son teklif B(OA, MF.MKT., 1213/15-13 (01-04), R. 23 Teşrin-i sâni 1331/6 Aralık 1915)

4

تاریخ ۲۷ آذر ۱۳۳۱

مخاطب عالی حضرت عثمان

مردود عذر آنست
 حق حاکم توفیق بر طبع دار است اینست ان مقول جنتی بر روی هیئت دی . سندی قد . دیگر ولید ان ایست
 خطات (صلوات و...) در اخذ (فکر بطوراتی) در دیوانه خود ان در صورت طبع اجوده ای . بدولت بصورت
 ضمیمه اجاره ادراک قضاوتی قریه اطاعتی بر سر . بر طبعه که قوس و کای بل رکوی بطوراتی اصوله
 قیاس طبع اینست . بجهت طبع طبعه بیتر کره که اولد . کوزی اولد . ایسه در دیگر نیت استانی
 در جرده اولد . سلا اولد صورت ضمیمه (به الفه) ماده حساب اولد . سیر با بیج ماده با جود
 ده اشقی به هیئت بلور . دستگیر اجود لازم اولد شخصی در به بلور
 ترقی اطلاع همه بکده برقی به دولتی . مصیقت مسوده در کونجه اولد
 بر طبعه که چون در دیکی قضاوتی سوزند .

۷۰۶۴	عدد	۵۰۰۰	تعیین نظریه
۱۴,۱۱۵	"	۵۰۰۰	تعیین نظریه
۴۴,۹۸۰	"	۵۰۰۰	تعیین نظریه
۱۰,۱۹۵	"	۵۰۰۰	تعیین نظریه
۱۷,۱۴۲	"	۵۰۰۰	تعیین نظریه
۴۴,۵۴۱	"	۵۰۰۰	برقی بر حساب سوزند (۱۰۰ X ۱۰۰)
۴۱,۱۵۷	"	۵۰۰۰	
۱۴,۱۴۸	"	۵۰۰۰	عینا بلور به از اولد سوزند (۷۰ X ۱۰۰)
۴۴,۸۵۰	"	۵۰۰۰	

OSMANLI ARŞIVI
MF.MKT
1213 15 13

Ek 3: Tarihi tablolar ve coğrafya levhaları basım şekli, adedi ve tutarına dair liste. (BOA, MF.MKT., 1213/15-13 (01-04), R. 23 Teşrin-i sâni 1331/6 Aralık 1915)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARSIVİ DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

3

مردمان چو نه گشته در
 رکود تمام نمی نوده اند در حال ظهور اند بر آرد...
 بر چه باری از راه برآید...
 صورتها در حرفه غنای کبریا...
 خلاصه کرده ای مورخ

تاریخ	عدد	صورت نقسوده	نظریه نوین فیزیک
۴۰۰۰۰	۵۰۰۰	صورت نقسوده	
۱۶۶۱۵	۴۵۰۰۰	صورت نقسوده	
۲۰۷۶	۴۰۰۰	صورت نقسوده	
۱۰۱۹۵	۴۵۰۰۰	صورت نقسوده	
۱۶۱۴۸	۴۵۰۰۰	صورت نقسوده	
۴۰۴۹۰	۱۵۰۰۰	صورت نقسوده	
۱۲۰۰۰	۱۰۰۰۰	صورت نقسوده	
۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	صورت نقسوده	
۱۲۰۰۰	۱۰۰۰۰	صورت نقسوده	
۴۰۵۸۰	نظریه		
۱۹۲۶۸			

تاریخ...
 خفا...
 در دنیا...
 در دنیا...

MF.MKT.01213.00015.013

Investigation of Life Satisfaction of University Students According to Sociotropic-Autonomic Personality Characteristics and Certain Variables

Dr. Arzu Buyruk Genç

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4765-3274>

T. C. Ministry of National Education, Beşiktaş Bingül Erdem Anatolian High School, Istanbul –
TURKEY

Article History

Submitted: 09.11.2020

Accepted: 22.05.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Sociotropy

Autonomy

Life Satisfaction

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.47492>

Abstract

Sociotropic personality trait is a personality trait characterized by an emphasis on sincerity, sharing, empathy, understanding, acceptance, commitment, protection, guidance and helping in interpersonal interactions. Sociotropic personality traits are considered in three dimensions, which are concern about disapproval, concern over separation, and pleasing others. Autonomic personality trait is a personality trait characterized by the individual's happiness of directing her own activities, reaching her/his goals, controlling what is happening around her/his and being successful. Autonomous personality characteristics involve three dimensions, which are individual achievement, freedom from control, and preference for solitude. The study examines whether life satisfaction in university students is significantly predicted by gender; perceived socioeconomic level; concern about disapproval, concern over separation, and pleasing others as subfactors of sociotropy; and individual achievement, freedom from control, and preference for solitude as subfactors of autonomy. The study group consists of a total of 310 university students who are studying in two different public universities, were selected using the random sampling method, and voluntarily participated in the research. The "Satisfaction with Life Scale", the "Sociotropy-Autonomy Scale", and a "Personal Information Form" were employed to obtain the study data. Multilinear Regression Analysis was used for data analysis. The study found that life satisfaction levels of university students is significantly predicted by gender, perceived socioeconomic level; concern about disapproval, concern over separation, and pleasing others as subfactors of sociotropy. On the other hand, it was also found that individual achievement, freedom from control, and preference for solitude as subfactors of autonomy do not significantly predict life satisfaction levels of university students.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Genç, A. B. (2021). Investigation of Life Satisfaction of University Students According to Sociotropic-Autonomic Personality Characteristics and Certain Variables. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 49-61.

Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumlarının Sosyotropik-Otonomik Kişilik Özelliklerine ve Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Dr. Arzu Buyruk Genç

T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, Beşiktaş Bingül Erdem Anadolu Lisesi, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş:09.11.2020

Kabul: 22.05.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Sosyotropi

Otonomi

Yaşam Doyumu

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.47492>

Öz

Sosyotropik kişilik özelliği, kişilerarası etkileşimlerde samimiyet, paylaşım, empati, anlayış, kabul etme, bağlılık, koruma, rehberlik ve yardım etmeye önem verme ile karakterize bir kişilik özelliğidir. Sosyotropik kişilik özellikleri başkalarını memnun etme kaygısı, onaylanmama kaygısı ve ayrılık kaygısı boyutlarından oluşmaktadır. Otonomik kişilik özelliği ise bireyin kendi aktivitelerini yönlendirmekten, hedeflerine ulaşmaktan, çevrelerinde olup bitenleri kontrol etmekten ve başarılı olmaktan mutluluk duyması ile karakterize bir kişilik özelliğidir. Otonomik kişilik özellikleri kişisel başarı, özgürlük ve yalnızlıktan hoşlanma boyutlarından oluşmaktadır. Bu çalışmada üniversite öğrencilerinde cinsiyetin, algılanan sosyoekonomik düzeyin, sosyotropinin alt boyutları olan onaylanmama kaygısının, ayrılık kaygısının, başkalarını memnun etmenin; otonominin alt boyutları olan kişisel başarının, özgürlüğün ve yalnızlıktan hoşlanmanın yaşam doyumunu anlamlı bir biçimde yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu iki farklı devlet üniversitesine devam eden ve gelişigüzel örnekleme yöntemi kullanılarak seçilen ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 310 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada gerekli verileri elde etmek için "Yaşam Doyumu Ölçeği", "Sosyotropi- Otonomi Ölçeği" ve "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda cinsiyetin, algılanan sosyoekonomik düzeyin, sosyotropinin alt boyutları olan onaylanmama kaygısının, ayrılık kaygısının, başkalarını memnun etmenin üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunu düzeylerini anlamlı düzeyde yordadığı bulunmuştur. Otonominin alt boyutları olan kişisel başarının, özgürlüğün, yalnızlıktan hoşlanmanın üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunu düzeylerini anlamlı düzeyde yordamadığı bulunmuştur.

INTRODUCTION

Psychology often focuses on issues such as self-discovery of one's strengths, developing positive emotions, carrying them over to life to become happy individuals. As a parallel development, studies on concepts such as life satisfaction, well-being, psychological well-being, and subjective well-being have gained prominence (Seligman, 2002). Subjective well-being refers to self-assessment of one's life to arrive at a judgment about it (Myers and Diener, 1995). Such personal judgment of life involves three dimensions, which are defined as positive affect, negative affect, and life satisfaction. The dimensions of positive and negative affect represent the affective aspect of subjective well-being, while life satisfaction makes up its cognitive aspect. Having more positive emotional experience and less negative emotional experience means that the individual is generally satisfied with his/her life (Diener, 2000). First defined in 1961 by Neugarten, the concept of life satisfaction involves a comparison of the criteria ascribed by someone on themselves and the life conditions to come up with a self-appraisal of one's own life (Pavot and Diener, 1993; Deniz, 2006; Veenhoven, 1996). The amount of life satisfaction is determined by the concordance or discrepancy between one's desires and his/her actual conditions. The higher the concordance, the higher the life satisfaction. Life satisfaction refers to the overall happiness and well-being in life in general, rather than being satisfied only with a particular aspect of life or during a certain timespan (Diener, Oishi and Lucas, 2003). It encompasses satisfaction with one's present life conditions, with one's past and future, the desire to change one's life, as well as what one thinks about his/her own life. Domains relating to free time, money, health, business, family, and self are regarded as life satisfaction domains (Diener and Lucas, 1999).

Individuals who are pursuing their university studies are confronted with developmental tasks such as preparing for a specific career, building close relationships, and getting involved with social groups. University students need to have well-being to successfully complete such developmental tasks. Life satisfaction is a significant concept that provides insight into the psychological health and happiness levels of university students. As a matter of fact, a great majority of university students are known to value life satisfaction and happiness more than they value money (Diener, 2000). Studies have shown that students with high levels of life satisfaction have a greater need for achievement (Çivitçi, 2012); assume greater responsibility for different roles; and have more satisfaction in the domains of romantic involvement, school, and family and experience less stress (Bailey and Miller, 1998). Other research on university students found significantly positive correlations between life satisfaction and high socioeconomic level (Chow, 2005), self-esteem (Chow, 2005; Çeçen, 2008; Yetkin, 2017); being satisfied with their department of study (Serin, Serin and Özbaş, 2010), self-kindness (Tel and Sarı, 2016), having positive expectations from the future (Tuzgöl-Dost, 2007), and high academic achievement (Chow, 2005; Tuzgöl-Dost, 2007). On the other hand, some researchers have found negatively significant correlations between life satisfaction and burnout, anxiety (Eken and Ebadi, 2019) and depression, despair, and state and trait anxiety (Gündoğar, Gül, Uskun, Demirci and Keçeci, 2007).

Two other concepts that have been shown to be associated with depression are sociotropic and autonomic personality characteristics, concepts which Beck (1983) frequently mentioned in his cognitive theory and defined as the characteristics that have dominance upon individual psychological functionality (cited by Mazure, Raghavan, Maciejewski, Jacobs and Bruce, 2001). Sociotropy is characterized by a profound need for approval and reassurance in interpersonal relations and attaching importance to sincerity, sharing, empathy, understanding, acceptance, commitment, protection, guidance, and help in interpersonal interactions (Mazure et al., 2001; Sato and McCann, 2000). Individuals demonstrating a high level of sociotropic characteristics usually experience anxiety over being rejected by others and often display behaviors aiming to please others to strengthen and secure their interpersonal bonds. Sociotropic individuals intensely expect attention and approval from others (Fairbrother and Moretti, 1998). For such individuals, life satisfaction often relies on their relations with others. In other words, their positive self-image depends on whether they are approved, loved, and cared about by people who are important for them (Gorski and Young, 2002). Sociotropic personality traits are considered in three dimensions, which are concern about disapproval, concern over separation, and pleasing others. Individuals demonstrating a high level of sociotropic traits usually experience concern about rejection and disapproval by others and often display behaviors aimed to please others so that they can reinforce and secure their interpersonal bonds (Fairbrother & Moretti, 1998).

On the other hand, people with autonomous personality traits are success-oriented and control means a lot to them. Individuals with a high level of autonomous personality traits like to direct their own activities, to achieve their goals, to control their surroundings, and to be successful (Beck, 1983; cited by Robins, Bagby, Rector, Lynch

and Kenn, 1997). When they are confronted with failure in terms of their personal standards, they are relentless in their self-criticism and may experience guilt, feelings of inferiority, and depression (Nietzel and Harris, 1990). Autonomous personality characteristics involve three dimensions, which are individual achievement, freedom from control, and preference for solitude. Beck (1983) noted that these personality characteristics termed as autonomy and sociotropy may create susceptibility to different types of depression (cited by Nelson, Hammen, Daley, Burge and Davila, 2001). It is argued that people with sociotropic and autonomous characteristics often develop symptoms of depression when they are confronted with situations that prevent the fulfillment of their needs or with sociotropic-autonomous life events (Zuroff and Mongrain, 1987). As a matter of fact, various studies report that sociotropy and autonomy are correlated with depression (Sato and McCann, 2000; Robins et al., 1997).

Becoming a university student creates various changes in a person's life. University students are expected to accommodate themselves to a new academic and social environment and often to a new city. How they feel in these new environments may vary depending on the personality characteristics of the young person in question. Social relationships formed in this period may become more important for sociotropic individuals with a high level of concern about disapproval, concern over separation, and desire to please others. In a different vein, the new university environment might create uncertainty in autonomous individuals who very much value individual achievement, freedom, and solitude. All these new experiences may interact with the sociotropic-autonomous personality traits of the young person in question and have an impact on his/her life satisfaction as a result. It is believed that examining certain variables with potential relations with life satisfaction such as gender, socioeconomic level, and sociotropic-autonomic personality characteristics is important to enhance life satisfaction in university students. Therefore, it is expected that the findings of the present study may guide the contents of possible actions to enhance life satisfaction. This study examines whether life satisfaction in university students is significantly predicted by gender; perceived socioeconomic level; concern about disapproval, concern over separation, and pleasing others as subfactors of sociotropy; and individual achievement, freedom from control, and preference for solitude as subfactors of autonomy.

Methodology

Research Model

This is a study based on the correlational survey model which examines the extent to which life satisfaction in university students is predicted by gender; perceived socioeconomic level; concern about disapproval, concern over separation, and pleasing others as subfactors of sociotropy; and individual achievement, freedom from control, and preference for solitude as subfactors of autonomy. In correlational survey models, the aim is to determine the presence and extent of any change and variation between two or more variables or the level of the variable under study (Gürbüz and Şahin, 2016).

Study Group

The study group consists of a total of 310 university students who are studying in two different public universities, were selected using the random sampling method, and voluntarily participated in the research. Of the study group, 57.7% (n=179) are female and 42.3% (n=131) are male. In terms of perceived socioeconomic level, 6.8% of the study group (n=21) are in low-level, 66.8% (n=207) are in medium-level, and 26.5% (n=82) are in the upper-level.

Data Collection

The data were obtained from voluntary participants studying in different faculties and programs in two different public universities. The researcher contacted the students during class hours by obtaining permission from the lecturer. The students were informed about the purpose of the study and volunteering students first read and signed the informed consent form and then completed the data collection instruments.

The Data Collection Instruments Used

The Satisfaction with Life Scale (SWLS): The Satisfaction with Life Scale was developed by Diener, Emmons, Larsen and Griffin (1985) to measure life satisfaction. The scale was adapted to Turkish by Köker (1991). It is a 7-point Likert-type scale with five items. The lowest possible score is 5 and the highest possible score is 35. A high score obtained from the scale indicates high satisfaction with life. The scale's reliability coefficient obtained by the test-retest method is .85. Bölükbaşı (2017) performed a confirmatory factor analysis for the scale and found that the concordance values are at an acceptable level ($\chi^2 = 10.054$, $sd = 5$, $\chi^2 / sd = 2.011$, $GFI = .99$, $AGFI = .98$, $RMSEA = .04$, $CFI = .99$, $SRMR = .02$, $TLI = .98$). The Cronbach's alpha reliability coefficient of the scale was calculated to be .88

for the present study.

The Sociotropy-Autonomy Scale (SAS): This scale was developed by Beck et al. (1983) to assess the personality traits of dependence on others (Sociotropic) and independence from others (Autonomous). Şahin, Ulusoy and Şahin (1993) adapted the scale to Turkish. It is a 5-point Likert-type scale with 60 items. It assesses sociotropic and autonomous personality traits in two different subscales, each of which involves 30 items. The subscales are assessed separately and the scale does not yield a total score. The lowest score that can be obtained on each of the subscales is 0 and the highest possible score is 120. High scores obtained from the subscales indicate the strength of the factor in question. In the scale, sociotropic personality characteristics involve three distinct sub-dimensions, which are concern about disapproval, concern over separation, and pleasing others. Autonomous personality characteristics, on the other hand, consist of three sub-dimensions, which are individual achievement, freedom from control, and preference for solitude. The Cronbach's alpha coefficient of the Turkish version of the scale is .70 for the sociotropy subscale and .81 for the autonomy subscale (Şahin et al., 1993; Savaşır and Şahin 1997). As part of the present study, the scale's Cronbach's alpha reliability coefficient was calculated to be .87 for the sociotropy subscale and .71 for the autonomy subscale.

Personal Information Form: The Personal Information Form developed by the researcher includes questions aiming to determine the gender and perceived socioeconomic level of the university students who participated in the study.

Data Analysis

SPSS 23 Statistical Software Pack was used to analyze the data. Multilinear Regression Analysis was performed to determine how well the independent variables of the study predict the life satisfaction of university students. The dependent variable in the study was "life satisfaction". The independent variables included "concern about disapproval", "concern over separation", and "pleasing others" as subfactors of sociotropy and "individual achievement", "freedom from control", and "preference for solitude" as subfactors of autonomy. In addition, gender and socioeconomic level were also identified as independent variables in the study. Multilinear Regression Analysis was performed to analyze the data. Significance level was taken as .05.

The categorical variables in the personal information form were recoded as dummy variables before they were included in the regression analysis.

The dummy codings for the categorical variables in this study were carried out as follows:

a. A dummy variable was created for the gender variable:

- The gender variable: Female student: 1; Male student:0

b. Two dummy variables were created for the socioeconomic level (SEL) variable:

- SEL dummy 1 (upper): Upper SEL: 1; Medium SEL: 0 and Lower SEL: 0

- SEL dummy 2 (lower): Upper SEL: 0; Medium SEL:0 and Lower SEL: 1

Prior to the actual analyses, the dataset was examined as to whether it fulfills the assumptions required to perform a multilinear regression analysis. The main assumptions in a regression analysis are normal distribution, the presence of covariance, and unrelated independent variables (Kalaycı, 2006; Tabachnick and Fidell, 2014). In this regard, it was first examined through kurtosis and skewness coefficients whether the scores obtained from the "Satisfaction with Life Scale" had a normal distribution. In addition, Durbin-Watson Test was also performed to check for autocorrelation which creates systematic errors. Pearson Moment-Product Correlation Coefficients, Tolerance Values, and Variance Inflation Factor (VIF) values were also checked to test for collinearity between the independent variables.

Results-Findings

First, kurtosis and skewness coefficients of the scores obtained from the Satisfaction with Life Scale were examined to see if they have a normal distribution. For the Satisfaction with Life Scale, skewness coefficient is .66 and kurtosis coefficient is .28. The value range between +1.5 and -1.5 is acceptable for skewness and kurtosis values in a dataset (Tabachnick and Fidell, 2014). Thus, the skewness and kurtosis values obtained for the Satisfaction with Life Scale were confirmed to be within the acceptable range. Also, for life satisfaction scores, DW= 1.88. Durbin-Watson Test confirmed the lack of autocorrelation. A value Durbin-Watson Test value between 1.5 – 2.5 shows that there is no autocorrelation (Kalaycı, 2006). As a result of the analysis performed to check for multicollinearity between the independent variables, the Tolerance Values and VIF-Variance Inflation Values were examined. It is statistically significant to have tolerance values greater than .10 and VIF-Variance Inflation Values smaller than 10

(Çokluk, Şekercioğlu, and Büyüköztürk, 2016). For the study variables, the tolerance values range between .27 and .87, while the VIF values range between 1.15 and 3.78.

Also, Pearson Moment-Product Correlation Coefficients were computed to test multicollinearity between the independent variables. The correlation mean and standard deviation values for the study variables are shown in Table 1.

Table 1.

Pearson Moment-Product Correlation Coefficients, Mean and Standard Deviation Values for the Variables

Variables	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Life Satisfaction	1									
2. Concern over Disapproval	.20**	1								
3. Concern about Separation	-.05	.67**	1							
4. Pleasing Others	.02	.61**	.51**	1						
5. Individual Achievement	-.07	-.28**	-.21**	-.32**	1					
6. Freedom from Control	.05	.20**	.04	.09	.40**	1				
7. Preference for Solitude	.06	-.14*	-.37**	-.12*	.43**	.41**	1			
8. Gender Female (Dummy-1)	-.16**	.08	.25**	.11	.04	-.10	.01	1		
9. SEL-Upper (Dummy-1)	-.31**	-.14**	-.07	-.11	.06	.07	.12*	.01	1	
10. SEL-Lower (Dummy-2)	.28*	-.01	-.07	-.04	.11	.05	.04	-.03	-.16	1
Mean	16.27	19.76	31.95	13.21	33.43	31.13	14.97			
Standard Deviation	5.91	6.67	5.13	3.75	5.90	5.13	4.25			

*p<.05, **p<.001

As shown in Table 1, the Pearson Moment-Product Correlation Coefficient for the variables ranges between .01 and .67. A correlation value of .90 and above between the variables indicates the presence of the multicollinearity problem (Tabachnick and Fidell, 2015). No multicollinearity was detected between the variables in this study.

Multilinear regression analysis was performed to identify the variables that predict life satisfaction in the study. The analysis results are shown in Table 2.

Table 2
Results of the Multilinear Regression Analysis to Predict Life Satisfaction

Variables	B	Standard Error B	B	t	P	Double Correlation	Partial Correlation
Constant	19.46	2.70		7.21	.00		
Concern about disapproval	.32	.07	.37	4.61	.00	.26	.23
Concern over separation	-.12	.06	-.17	-2.15	.03	-.12	-.11
Pleasing others	-.22	.10	-.14	-2.17	.03	-.12	-.11
Individual achievement	-.09	.07	-.09	-1.41	.16	-.08	-.07
Freedom from control	-.01	.07	-.01	-.19	.08	-.01	-.01
Preference for solitude	.14	.09	.10	1.61	.11	.09	.08
Gender	-1.49	.64	-.12	-2.33	.02	-.13	-.12
Female (Dummy-1)	-3.41	.69	-.26	-4.92	.00	-.27	-.25
Perceived SEL Upper (Dummy-1)	5.21	1.2	.22	4.35	.00	.24	.22
Perceived SEL Lower (Dummy-2)							
R= 0.25		R ² = 0.23					
F _(9, 300) = 11.28		p= .00**					

*p<.05, **p<.01

Table 2 shows that concern about disapproval as a subfactor of sociotropy is a positively significant predictor of life satisfaction in university students ($t= 4.61, p<.05$). Concern over separation as a subfactor of sociotropy is a negatively significant predictor of life satisfaction ($t= -2.15, p<.05$). Pleasing others as a subfactor of sociotropy is also a negatively significant predictor of life satisfaction ($t= -2.17, p<.05$).

Table 2 also shows that individual achievement as a subfactor of autonomy is not a significant predictor of life satisfaction in university students ($t= -1.41, p<.05$). Freedom from control as a subfactor of autonomy is not a significant predictor of life satisfaction in university students ($t= -.19, p<.05$). Similarly, preference for solitude as a subfactor of autonomy is not a significant predictor of life satisfaction in university students ($t= 1.61, p<.05$).

As seen in Table 2, gender is a significant predictor of life satisfaction in university students ($t= -2.33, p<.05$). Life satisfaction among male students was found to be significantly higher than life satisfaction among female students.

As seen in Table 2, perceived upper socioeconomic level is a significant predictor of life satisfaction in university students ($t= -2.33, p<.05$). The students in perceived upper socioeconomic level were found to have lower life satisfaction levels when compared to the students in perceived medium and lower socioeconomic levels whose life satisfaction level was taken as the criterion variable.

It is seen in Table 2 that perceived lower socioeconomic level is a significant predictor of life satisfaction in university students. Life satisfaction levels of the students in perceived lower

socioeconomic level were found to be higher when compared to the students in perceived medium and upper socioeconomic levels whose life satisfaction level was taken as the criterion variable.

Table 2 clearly shows that the variables of gender, perceived socioeconomic level, concern about disapproval, concern over separation, and pleasing others as subfactors of sociotropy, and individual achievement, freedom from control, and preference for solitude as subfactors of autonomy altogether significantly predict life satisfaction levels among university students ($R=0.25$, $R^2=0.23$, $p<.01$) and these variables as a whole account for 23% of the total variance in life satisfaction.

Discussion

As a study result, gender was found to be a significant predictor of life satisfaction in university students ($t= -2.33$, $p<.05$). Life satisfaction among male students was found to be significantly higher than life satisfaction among female students. This study result is compatible with the results of other studies which report that men's life satisfaction scores are significantly higher than women's life satisfaction scores (Erdoğan, 2018; Goldbeck, Schmitz, Besier, Herschbach and Henrich, 2007; Mosknes and Espnes, 2014). On the other hand, there are other studies in the literature which report the finding that women have higher life satisfaction levels than men (Çam and Artar, 2014; Çelen-Demirtaş, 2010; Tuzgöl-Dost, 2007) or that gender does not have an impact in predicting life satisfaction (Myers and Diener, 1995) and there is no difference between women and men in terms of life satisfaction levels (Kermen, Tosun and Doğan, 2020).

University years is a period when people are expected to adapt to an unfamiliar environment as quickly as possible by using their own potentials and maintain this adjustment process (Karahan, Sardoğan, Özkamalı and Dicle, 2005), when they receive training to practice a profession. Özdemir (1985) noted that female students have more problems than males both in terms of the types and number of problems. In particular, female students are reported to experience more emotional stress than male students by participating in university life and engaging with the social and academic university circles (Sax, Bryant and Gilmartin, 2004). The cultural aspect of Turkish society involves certain practices that favor men over women. Indeed, it has been shown that roles representing bold, independent and strong personalities are more common among men in Turkish culture (Özkan and Lajunen, 2005). In university life, female students mainly have difficulty with separating from their families and developing autonomy (Josselson, 1987). The study result that gender significantly predicts life satisfaction and female students have significantly lower levels of life satisfaction when compared to male students could be attributed to the fact that such difficulties experienced by female students during their university years may have created a disadvantage for females in terms of life satisfaction levels.

It was found in the study that perceived upper socioeconomic level is a significant predictor of life satisfaction in university students. The students in perceived upper socioeconomic level were found to have lower life satisfaction levels when compared to the students in perceived medium and lower socioeconomic levels whose life satisfaction level was taken as the criterion variable. It was also found that perceived lower socioeconomic level is a significant predictor of life satisfaction in university students. Life satisfaction levels of the students in perceived lower socioeconomic level were found to be higher when compared to the students in perceived medium and upper socioeconomic levels whose life satisfaction level was taken as the criterion variable.

This study result does not seem to compatible with other research findings in the literature. Research has reported a positive correlation between life satisfaction and socioeconomic level in university students (Chow, 2005; Gündoğar et al., 2007; Tuzgöl-Dost, 2007; Yıkılmaz and Güdül, 2015). On the other hand, Myers and Diener (1995) reported that socioeconomic level does not have an effect in predicting life satisfaction. Boyce, Brown, and Moore (2010) noted that income is an important

instrument for fulfilling people's needs. And people whose needs are fulfilled are expected to have high life satisfaction.

The study's result that students in perceived lower socioeconomic level have greater life satisfaction can be explained by the theory of expectations, which sheds light into the relations between income and happiness. The theory of expectations argues that people are happy when their income-oriented expectations are met (Clark, Frijters and Shields, 2008). Income-oriented expectation signifies the gap between what one has now and what s/he had in the past or expects to have in the future. In this sense, one can argue that people who achieve their goals are happy and those who fail to achieve them are unhappy (Arthaud-Day & Near, 2005). The present research was conducted in two public universities in Istanbul. Therefore, those students who perceive themselves to live in the lower socioeconomic level but are studying in these universities might be feeling that they "have achieved their goals". And that could be the reason why they have higher life satisfaction levels.

It was found as a study result that as three subfactors of sociotropy, concern about disapproval positively and significantly predicts life satisfaction in university students, while concern over separation and pleasing others negatively and significantly predict life satisfaction.

The literature review produced no studies exploring the relationship between sociotropy-autonomy and life satisfaction. Yet, Seymen (2019) concluded that both sociotropy and autonomy predict job satisfaction among teachers. Furthermore, Kabakçı (2001) found significant correlation between the level of stress caused by sociotropic life events and depression levels. She notes that students showing moderate to high depression symptoms experienced sociotropic events involving a greater amount of stress in the last six months when compared to non-depressive students. In the same study, Kabakçı (2001) argues that there is no significant correlation between the level of stress caused by autonomic life events and depression levels. Other studies have demonstrated that both autonomy and sociotropy renders individuals prone to depression when they are faced with stressors (Beck et al., 2003; Mazure et al., 2000) and sociotropic personality traits are associated with depression (Singh and Manjula, 2018). Given the negative relationship between depression and life satisfaction (Cirhinlioğlu and Ok, 2010; Öncü and Çevik, 1999), the result of the present study that the subfactors of sociotropic personality characteristics (concern about disapproval, concern over separation, and pleasing others) negatively predict life satisfaction could be taken as an expected finding. Moreover, concern about disapproval, the desire to please others, striving to maintain relationships and fearing that a relationship might end are among the most salient characteristics of individuals with submissive personalities (Gilbert and Allan, 1994). Individuals with submissive personality traits are known to have low life satisfaction (Mamirova and Yılmaz, 2019). Hence the study result that life satisfaction is negatively predicted by sociotropic personality traits whose subfactors seem to parallel submissiveness.

In contrast, individual achievement, freedom from control, and preference for solitude as subfactors of autonomy do not significantly predict life satisfaction among university students. Research suggests positive correlation between life satisfaction and academic success (Chow, 2005; Tuzgöl Dost, 2007) and negative correlation between life satisfaction and solitude (Çeçen, 2007; Türkel, 2018). In a different vein, Türkdoğan and Duru (2011) university students have a low need for freedom. Both sociotropy and autonomy are defined as personality styles that promote the occurrence of stress in individuals (Lefevre, Jean, and Guihard, 2020). Yet, life satisfaction in individuals with autonomous personality characteristics rely on their personal achievements, individual supremacy, and control over others (Kolts, Robinson and Tracy, 2004). The result of this study that autonomy does not predict life satisfaction could be attributed to the social aspect of Turkish culture. In contrast to Western societies, individuals in Turkish culture are in general expected to adjust themselves to others, shape their goals according to social expectations, and obtain social approval (Üskül, Hynie, and Lalonde, 2004).

Concepts such as personal achievement, freedom, and solitude highlight the aspects of Western societies that are classified as “individualist”. Common social parental attitudes play a role in raising dependent individuals. In Turkish culture, individuals are usually raised as dependent people (Kağıtçıbaşı, 1996).

This study has certain limitations. The students’ socioeconomic levels were based on their perceived socioeconomic levels, which could be taken as a limitation of the study. Another limitation could be that the study was exclusively conducted with students at two public universities in Istanbul. Future research may aim to determine actual, rather than perceived, socioeconomic levels of the participants and be conducted with university students from different provinces. This study only examined life satisfaction as an indicator of subjective wellbeing. Future research may also include and study positive and negative affect, which are other indicators of subjective wellbeing.

As a result of the study, life satisfaction levels were found to be significantly higher among male students when compared to female students. This difference is attributed to the fact that female students experience greater emotional stress than male students as they participate in university life and engage with the social and academic university environment (Sax, Bryant and Gilmartin, 2004). For this reason, certain practices could be developed to enhance participation in social and academic events for female university students.

Life satisfaction was found to be negatively predicted by concern about disapproval, concern over separation, and pleasing others as subfactors of sociotropy. Therefore, psychoeducation programs could be developed for university students to reduce their concerns about disapproval and separation and their tendency to please others. Future research could be carried out to test the effectiveness of such programs.

REFERENCES

- Arthaud-Day, M.L., & Near, J.P. (2005). The Wealth of Nations and the Happiness of Nations: Why “Accounting” Matters, *Social Indicators Research*, 74, 511-548.
- Bailey, R.C., & Miller, C. (1998). Life Satisfaction and Life Demands in College Students. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 26(1), 51-56.
- Beck, R., Taylor, C., & Robbins, M. (2003). Missing Home: Sociotropy and Autonomy and Their Relationship to Psychological Distress and Homesickness in College Freshmen. *Anxiety, Stress, and Coping*, 16(2), 155-166.
- Boyce, C.J., Brown G.D.A., & Moore, S.C. (2010), Money and Happiness: Rank of Income, Not Income Affects Life Satisfaction, *Psychological Science*, 21(4), 471-475.
- Bölükbaşı, A. (2017). *Lise Öğrencilerinin Kariyer Uyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisinde İyimserlik ve Umudun Aracı Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Chow, H. P. H. (2005). Life Satisfaction among University Students in a Canadian Prairie City: A Multivariate Analysis. *Social Indicators Research*, 70 (2), 139-150.
- Cirhinlioğlu, F. G., & Ok, Ü. (2010). İnanç ya da Dünya Görüşü Biçimleri ile İntihara Yönelik Tutum, Depresyon ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiler. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34 (1), 1-8.
- Clark, A.E. & P. Frijters, P., & Shields, M.A., (2008), Relative Income, Happiness and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles, *Journal of Economic Literature*, 46(1), 95-144.
- Çam, Z., & Artar, M. (2014). Ergenlikte Yaşam Doyumu: Okul Türleri Bağlamında Bir İnceleme. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1). 23-46.

- Çeçen, A. R. (2008). Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doyumunu Yordamada Bireysel Bütünlük (Tutarlılık) Duygusu, Aile Bütünlük Duygusu ve Benlik Saygısı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 4 (1), 19-30.
- Çelen-Demirtaş, S. (2010). *The Role of Gender, Relationship Status, Romantic Relationship Satisfaction and Commitment to Career Choices in The Components of Subjective Well-Being among Senior University Students*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çivitçi, A. (2012). Üniversite Öğrencilerinde Genel Yaşam Doyumu ve Psikolojik İhtiyaçlar Arasındaki İlişkiler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (2), 321-336.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik*. Ankara: Pegem.
- Deniz, M.E. (2006), The Relationships among Coping with Stress, Life Satisfaction Decision Making Styles and Desicion Self Esteem: An Investigation with Turkish University Students, *Social Behaviour and Personality*, 34(9),1161-1170.
- Diener, E. (2000). Subjective Well-being: The Science of Happiness and a Proposal for a National Index. *American Psychologist*, 55(1), 34-43
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Diener, E., & Lucas, R. E. (1999). Subjective Well-being: Three Decades of Progress. *Psychological Bulletin*. 125(2), 276-303.
- Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2003). Personality, Culture, and Subjective Well-being: Emotional and Cognitive Evaluations of Life. *Annual Review Psychology*, 54, 403-425.
- Eken, F. O., & Ebadi, H. (2018). Anksiyetenin yaşam doyumunu üzerindeki etkisinde tükenmişliğin aracı rolü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 112-126.
- Erdinç, İ. (2008). *Evlü Çiftlerde, Evlilik Uyumu, Cinsel Yaşam Doyumu ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fairbrother, N., & Moretti, M. M. (1998). Sociotropy, Autonomy, and Selfdiscrepancy: Status in Depressed, Remitted Depressed, and Control Participants. *Cognitive Therapy & Research*, 22, 279-296.
- Gilbert, P., Pehl, J., & Allan, S. (1994). The Phenomenology of Shame and Guilt: An Empirical Investigation. *British Journal of Medical Psychology*, 67(1), 23-36. <http://dx.doi.org/10.1111/j.2044-8341.1994.tb01768.x>
- Goldbeck, L., Schmitz, T. G., Besier, T., Herschbach, P., & Henrich, G. (2007). Life Satisfaction Decreases during Adolescence. *Quality of Life Research*, 16(6), 969-979.
- Gorski, J., & Young, M. A. (2002). Sociotropy/autonomy, Self-construal, Response Style, and Gender in Adolescents. *Personality and Individual Differences*, 32(3), 463-478.
- Gündoğar, D., Gül, S.S., Uskun, E., Demirci, S., & Keçeci, D. (2007). Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doyumunu Yordayan Etkenlerin İncelenmesi. *Klinik Psikiyatri*, 10, 14-27.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Josselson, R. (1987). *Finding Herself: Pathways to Identity Development in Women*. Jossey-Bass.
- Kabakçı, E. (2001). Üniversite Öğrencilerinde Sosyotropik/Otonomik Kişilik Özellikleri, Yaşam Olaylar ve Depresif Belirtiler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12(4), 273-282.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *Family and Human Development across Cultures: A View from the Other Side*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

- Kalaycı, S. (2006). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayınevi.
- Karahan, F., Sardoğan M. E., Özkamalı E., & Dicle A. (2005) Üniversite 1. Sınıf Öğrencilerinin Üniversiteye Uyum Düzeylerinin Sosyokültürel Etkinlikler Açısından İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (30), 63- 71.
- Kermen, U., Tosun, N. İ., & Doğan, U. (2016). Yaşam Doyumu ve Psikolojik İyi Oluşun Yordayıcısı Olarak Sosyal Kaygı. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 20-29.
- Kolts, R. L., Robinson, A. M., & Tracy, J. J. (2004). The Relationship of Sociotropy and Autonomy to Post-traumatic Cognitions and PTSD Symptomatology in Trauma Survivors. *Journal of Clinical Psychology*, 60(1), 53-63.
- Lefeuvre, E., Jean, M., & Guihard, G. (2020). Refinement of the French sociotropy-autonomy scale: Validation of a 20-item measure of social dependency among first-year students at the university. *L'encephale*, 46(4), 248-257
- Mamirova, C. ve Yılmaz, H. (2019). İtaatkârlar Daha mı Mutlu? "Pozitif Psikoloji Perspektifinden Boyun Eğicilik", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (Ek Sayı 1): 1153-1169.
- Mazure C.M., Raghavan, C., Maciejewski P. K., Jacobs S. C., & Bruce M. L. (2001). Cognitive-personality Characteristics as Direct Predictors of Unipolar Major Depression. *Cognitive Therapy and Research*, 25 (2), 215-225
- Mosknes, U.K. & Espnes, G.A. (2014). Self-esteem and Life Satisfaction in Adolescents' Gender and Age as Potential Moderators. *Quality Of Life Research*, 22(10), 2921-2928.
- Myers D., & Diener, E. (1995). Who is Happy? *Psychological Science*, 6, 1-19.
- Nelson, D. R., Hammen, C, Daley S. H., Burge, D., & Davila, J. (2001). Sociotropic and Autonomous Personality Styles: Contributions to Chronic Life Stress. *Cognitive Therapy and Research*, 25(1), 61-76.
- Nietzel, M. T., & Harris, M. J. (1990). Relationship of Dependency and Achievement/Autonomy to Depression. *Clinical Psychology Review*, 10(3), 279-297.
- Öncü B., & Çevik, A. (1999). Somatoform Bozukluk Tanısı Alan Hastalar: Depresyon, Anksiyete, Yaşam Doyumu, Evlilik Uyumları, Duygu Kontrol Düzeyleri ve Olumsuz Yaşam Olaylarının Etkisi. *Türkiye Klinikleri Journal of Psychiatry*, 1(1), 84-89.
- Özdemir, E. (1985). *Gazi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Problemleri*, Hacettepe üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Psikolojik Hizmetler Ana-Bilim Dalı, Ankara.
- Özkan, T. & Lajunen, T. (2005). Masculinity, Femininity, and the Bem Sex Role Inventory in Turkey. *Sex Roles*, 52, 103-110.
- Pavot, W., & Diener, E. (1993). The Affective and Cognitive Context of Self Reported Measures of Subjective Well-being, *Social Indicators Research*, 28, 1-20.
- Robins, C.J., Bagby, R.M., Rector, N.A., Lynch, T.R., & Kenn, S., H. (1997). Sociotropy, Autonomy, and Patterns of Symptoms in Patients with Major Depression: A Comparison of dimensional and Categorical Approaches. *Cognitive Therapy and Research*, 21(3), 285-300.
- Sato, T., & McCann, D. (2000). Sociotropy-Autonomy and The Beck Depression Inventory. *European Journal of Psychological Assessment*, 16(1), 66-76.
- Sax, L. J., Bryant, A., & Gilmartin, S. (2004). A Longitudinal Investigation of Emotional Health among Male and Female First-year College Students. *Journal of The First-Year Experience and Students in Transition*, 2 (27), 39-65.
- Savaşır, I., & Şahin, N. H. (Eds.). (1997). *Bilişsel-Davranışçı Terapilerde Değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Şahin, N., Ulusoy, M., & Şahin, N. (1993). Exploring the Sociotropy-Autonomy Dimensions in a Sample of Turkish Psychiatric Inpatients. *Journal of Clinical Psychology*, 49 (6), 761-763.

- Seligman, M.E.P. (2002). *Gerçek Mutluluk* (Çev. S. Kunt Akbaş). Ankara: Hyb.
- Serin, N. B., Serin, O., & Özbaş, L. F. (2010). Predicting University Students' Life Satisfaction by Their Anxiety and Depression Level. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 9, 579-582.
- Seymen, Y. (2019). Öğretmenlerin Sosyotropi-Otonomi Kişilik Özellikleri ile İş Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Singh, A., & Manjula, M. (2018). Early Trauma Experiences, Parenting Styles, and Personality Patterns in Individuals with Depression from India. *International Journal of Culture and Mental Health*, 11(2), 146-156.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2014). *Using Multivariate Statistics* (6th Ed.). USA: Pearson Education Limited.
- Tel., F. D., & Sarı, T. (2016). Üniversite Öğrencilerinde Öz Duyarlılık ve Yaşam Doyumu. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 292-304.
- Tuzgöl-Dost, M. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumunun Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(22), 132-143.
- Türkdoğan, T. (2010). Üniversite Öğrencilerinde Temel İhtiyaçların Karşılama Düzeyinin Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(22), 199 – 223.
- Türkel, Z. (2018). *Ergenlerde Sosyal Medya Kullanımı, Yalnızlık ve Yaşam Doyumu Arasındaki Yordayıcı İlişkiler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Veenhoven, R. (1996). Happy Life Expectancy, *Social Indicators Research*, 39(1), 1-58.
- Yetkin, T. (2017). *Üniversite Öğrencilerinde Benlik Saygısı ile Algılanan Sosyal Destek ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıkılmaz, M., & Demir Güdül, M. (2015). Üniversite Öğrencilerinde Yaşamda Anlam, Bilinçli Farkındalık, Algılanan Sosyoekonomik Düzey ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiler. *Ege Eğitim Dergisi*, 16 (2), 97-315.
- Zuroff, D.C., & Mongrain, M. (1987). Dependency and Self-criticism: Vulnerability Factors for depressive affective states. *Journal of Abnormal Psychology*, 96(1), 14-22.

Sosyal Bilgiler Dersinde Uygulanan Değer Eğitiminin Öğrencilerin Dürüstlük Değerini Kazanmalarına Etkisi

Öğr. Gör. Dr. Tuğrul Külünkoğlu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7406-1477>

Giresun Üniversitesi, Tirebolu Mehmet Bayrak Meslek Yüksekokulu, Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, Giresun – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 16.03.2020

Kabul: 07.02.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Değer

Değer Eğitimi

Öğrenci

Dürüstlük

Doğruluk

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.42158>

Öz

Değer yozlaşması, dünyada son yıllarda küreselleşmenin bir etkisi olarak karşımıza bir sorun olarak çıkmıştır. Eğitimciler de bu sorun üzerine araştırma yapmayı zorunlu bir ihtiyaç olarak görmüşlerdir. Değerler hiyerarşisi alanında yapılan birçok çalışmada dürüstlük değeri en önemli değerlerden biri olarak görülürken öğrencilere dürüstlük değerini kazandırmaya yönelik çalışmaların olmaması ilginçtir. Bu araştırmanın amacı, ortaokul 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde uygulanacak olan değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin “dürüstlük” değerini bilişsel düzeyde kazanmalarına etkisini belirlemektir. Araştırma, ön test – son test kontrol gruplu deneme modelinde olup çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2016–2017 eğitim-öğretim yılında Giresun ili merkez ilçede, Çınarlar Mahallesi’nde MEB’na bağlı olan bir ortaokulun 5-A ve 5-H sınıfları oluşturmuştur. Grupların denklikleri incelenerek bu şubelerden birisi deney, diğeri kontrol grubu olarak seçilmiştir. 19 kişi deney grubunu, 23 kişi kontrol grubunu oluşturmaktadır. Uygulamadan önce ve sonra veri elde etmek için, ön test ve son test olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen bilişsel düzey ölçeği uygulanmıştır. Deney grubunda 8 hafta boyunca sosyal bilgiler dersi ile bütünleştirilerek ve değer eğitimi yaklaşımlarına uygun olarak hazırlanan program uygulanmıştır. Kontrol grubu ile deney grubu arasındaki ön test ve son test sonuçları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Veri elde etmek için kullanılan bilişsel ölçek nitel araştırma tekniklerinden içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Elde edilen bilgiler frekans ve yüzdelerle desteklenmiştir. Araştırmanın sonucunda değerler eğitimi programının uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin dürüstlük değerini kazanma düzeyleri, kontrol grubu öğrencilerinden daha fazla artış göstermiştir. Bu sonuca göre okullarda uygulanan değer eğitimi uygulamalarının öğrencilerin davranışlarında istendik yönde değişiklikler yapmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Külünkoğlu, T. (2021). Sosyal Bilgiler Dersinde Uygulanan Değer Eğitiminin Öğrencilerin Dürüstlük Değerini Kazanmalarına Etkisi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 63-85.

The Effect of Value Education Applied in Social Studies Course on Students' Gaining The Value of Honesty

Lect. Dr. Tuğrul Külünkoğlu

Giresun University, Tirebolu Mehmet Bayrak Vocational School, Department of Travel-Tourism and Entertainment Services Division, Giresun – TURKEY

Article History

Submitted: 16.03.2020

Accepted: 07.02.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Value
Value Education
Student
Honesty
Accuracy

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.42158>

Abstract

Degeneration of values has emerged as a problem in recent years as an effect of globalization in the world. Educators also considered doing research on this problem as a vital necessity. While the value of honesty is considered as one of the most important values in many researches conducted in the field of the hierarchy of values, it is interesting that there are no studies aiming at bringing in the value of honesty to students. The aim of this research is to determine the effect of value education to be applied in 5th grade Social Studies course on students' gaining the value of "honesty" at a cognitive level. The research had the pretest-posttest trial model with control group and qualitative research method was used in the research. The study group of the research consisted of two 5th grade classes of a secondary school, affiliated to the Ministry of National Education in Çınarlar District of Giresun province central district in the 2016-2017 academic year. One of these branches was selected as experiment and the other as control group by examining the equivalence of groups. 19 people form the experimental group and 23 people the control group. To obtain data before and after the application, the cognitive level scale developed by the researcher was applied as pretest and posttest. In the experimental group, the program integrated into the social studies course for 8 weeks and prepared according to the value education approaches was used. The pretest and posttest results between the control and experimental groups were analyzed comparatively. The cognitive scale used to obtain data was analyzed by content analysis technique, one of the qualitative research techniques. The information obtained was supported by frequencies and percentages. As a result of the research, the students' level of gaining the value of honesty was found to be significantly higher in the experimental group in which the values education program was applied compared to the students in the control group. According to this result, value education practices applied in schools make changes in students' behaviors in the desired direction.

I.GİRİŞ

Son yıllarda insanlık, bilim, teknoloji, ekonomik, gelişmişlik ve maddi refah açısından geçmiş yüzyıllarda kıyaslanamayacak derecede ilerlemeler kaydetmiştir, ama barış, huzur, istikrar, sosyal adalet, dayanışma ve paylaşma adına hiçbir şey ortaya koyamadığı gibi, daha pek çok insani değer de azalmasına ve bozulmasına neden olmuştur (Zıvalısız, 2014: 164)

Bütün dünya genelinde oluşan bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için başta eğitimciler olmak üzere her kesimden STK'ları yeni bir eğitim modeli bulmuştur. Bu eğitim modelinin adı "değerler eğitimi"dir (Yaman, 2014: 15). Gelecek nesillere daha iyi ve daha yaşanabilir bir dünya bırakabilmenin yolu, öncelikli olarak, onları iyi ve güzel değerlere inanmış bireyler olarak yetiştirmekten geçer. Değer eğitimi bu noktada önem kazanmaktadır.

İçinde yaşadığımız dönemde değer eğitimi eğitimin tabii bir işlevi olmasının ötesinde bir ihtiyaç olarak kendini hissettirmektedir. Dünyadaki tüm çocuklar şiddet, gün geçtikçe büyüyen sosyal problemler ve birbirine karşı ve onları çevreleyen dünyaya karşı saygı yoksunluğundan giderek daha çok etkilenmektedir. Pek çok ülkede ebeveynler, eğitimciler alarm çanları çalan bu eğitimi tersine çevirmek için değerler eğitimi üzerine de yeni bir bilinçle durmaya çalışmaktadır (Kaymakcan, 2015: 18).

Değer eğitimi alanında yapılan birçok çalışmada en önemli değerlerden biri olarak dürüstlük değeri görülmektedir. TDK(2005: 550)'nın sözlüğüne göre; dürüstlüğün tanımı doğruluktur. Doğruluk ise aynı sözlükte "1.is. Doğru ve dürüst olma durumu, doğru olana yakışır davranış, dürüstlük, adalet. 2. *fel.* Düşüncenin gerçeğe uyuşması, yargı ve önermelerin gerçeğe uygun olması."olarak tanımlanmaktadır.

Longman -Dictionary of Contemporary English (1989: 502)'de dürüstlük "dürüst olma kalitesi" olarak tanımlanırken, dürüst olmak ise "güvenilir; yalan söyleme, hile yapma ya da çalma olasılığı olmayan" olarak tanımlanmaktadır.

Dürüstlük sayesinde toplumsal huzur ve mutluluk sağlanacak, sağlıklı toplum yapıları inşa edilebilecektir. Dürüstlük kişinin doğuştan getirdiği bir özellik olmadığı için insanlar doğumla birlikte dürüst ya da dürüst olmayan kişi olarak adlandırılmaz (Güven, 2014: 96). Dürüstlük ilkeli bir duruştur. Yaptığının ve söylediğinin arkasında durabilmek; cesaret, sağlam bir irade gerektirir. Bize aykırı gelen anlayışlara, tutumlara diklenmeden dik durabilmektir. Yani ucuz kahramanlık değildir. Dürüstlük, muhataplarımızın yanında veya arkasında aynı tavrı sergileyebilmektir (Yılmaz, 2016: 48). Bu yüzden, insanların arasındaki güveni sağlayan en önemli ahlâki değerdir. Aristoteles'e göre (2019:107) ise; adalet, erdemın bir parçası değildir, ta kendisidir. Adalet tüm erdemleri kendisinde toplar.

Türk devletlerinde toplumsal huzuru sağlamak ve adaletli olmak için bazı uygulamalar yapılıyordu. Hun boylarının asil olma durumu onları birbirlerine karşı farklı hukuki haklarla donatmıyordu. Suç ve ceza konusunda hiçbir sınıf farklılığı ve ayrıcalık gözetilmiyordu. Hun kanunlarına göre hırsızlık yapanın mallarına el konulurdu (Taşağıl, 2016: 84). Adalet herkes için eşit olmak demektir.

Gök Türk devletinde töre hükümleri değişik şartlar altında etkinliğini sürdürebilmek için değişebilirdi. Ancak, törenin bazı hükümleri kesinlikle değişmez idi: Bunlar adalet, iyilik, eşitlik, insanlık idi (Taşağıl, 2016:179). Yani adalet, törede değiştirilemeyecek olan dört hükümden birisi idi. Gök Türk devletinde kağan olacak kişinin taşıması gereken en önemli özellikler bilge, alp, doğru sözlü ve erdemli olması idi (Taşağıl, 2016: 181). Doğru sözlü olmak da kağanın sahip olması gereken dört erdemden birisi idi.

Kırgızlarda, hırsızlık yapanların cezası başı uçurulmak idi. Hırsızlık yapan çocuğun başı babasının boynuna asılır ve ölünceye kadar bunu taşırdı (Taşağıl, 2016: 231). İlk düşünüldüğünde çok

acımasız gibi görünen bu uygulama Kırgızların dürüstlüğe ve doğruluğa verdiği önemi göstermektedir. Türklerin faziletleri ile Müslümanlığın faziletleri aynı olduğu için Türkler Müslümanlığı seçmişlerdir. Müslümanlığın en mühim esaslarından biri, insanın yaradılışında kötü olmaması, ancak iradesiyle kötü olacağını ortaya koymasındır. “Her doğan, sağlam bir yaradılışla doğar” hadisi bunu gösterir. Aynı sebeptendir ki, hakiki Müslüman, hiç kimseye kötü gözle ve bilhassa şüphe ile bakmaz. Büyük halk şairi Yunus Emre şu beyitte bunu demek istemiştir:

Cümleler doğrudur sen doğru isen

Doğruluk bulunmaz, sen eğri isen(Yücel, 2015: 105).

İslâm dininde olduğu gibi Musevilikte de dürüstlük ve doğruluktan söz edilmektedir. Ahdi Atik'in beş kitabından Huruç-Çıkış kitabının 23'üncü babındaki şu emirler de Musevilik ahlakı hakkında bizi aydınlatır. Onlar şunlardır:

-Yalan haberi yaymayasın. Haksız şahit olmak için kötü ile birleşmeyesin.

-Yalan şeyden uzak olasın.

-Rüşvet almayasın. Zira Rüşvet gözü gören kimseleri kör eder ve salihlerin sözlerini bozar(Yücel, 2015:

71).

Yine Musevilikte meşhur olan ve *Evamir-i Aşaredenilen* on emirden ikisi şunlardır:

-Hırsızlık etmeyesin.

-Komşununun aleyhinde yalan şahadet etmeyesin (Yücel, 2015: 72).

Musevilikte olduğu gibi Hindu dinine bağlı olan ve işlevlerini tümüyle yapan kişiler de gerçeğin, iyilik ve dürüstlüğün merkezinde yer alan geniş, esnek ve birbirleriyle bağdaşan ahlak kurallarına sahip olurlar. Kutsal kitap Mahabarata şöyle der: “*Hepsinin toplamı bu, yani dürüstlüktür.*” (Buscaglia, 1987: 90). Burada da dürüstlüğün en önemli erdem olduğundan söz edilmektedir.

Hristiyanlık incelendiğinde; Hristiyanın sevgisinin temelinde tüm kişilerin dürüst oluşu yer alır (Buscaglia, 1987: 103). Yani Hristiyanlıkta da en önemli erdem dürüstlüktür.

Tuttuğu yola Taoizm denilen Laozi, daha çok iç hayatı incelemiştir. Topluluk hayatını buna bağlar. İnsan, ancak manevi faziletleriyle insandır. Örnek inşa, iyi, merhametli, sadık, dürüst, mütevazı olandır(Yücel, 2015: 32). İnsan, dürüst olmadan insan olamıyor.

Konfüçyüs, yapmacıktan, uydurmacılıktan ve hele yalandan nefret ederdi: “İnsanın hayatı namuslu yollardan geçmeli. Eğri yollardan giderse felakete uğrar. Namuslu kimse,ne kendisini, ne de başkasını aldatır. Doğruluk insan kalbinin en sahih bir ifadesidir.” (Yücel, 2015: 38).

Bütün dinlerde dürüstlük olmazsa olmaz kural olduğu gibi İslâm dininde de insanların dürüst olması birçok ayette emredilmiştir. Nisa Suresi 135. Ayet : “*Ey iman edenler! Adaleti ayakta tutan ve kendiniz, ana-babanız aleyhine de olsa, yalnız ALLAH için şahitlik eden kimseler olunuz. Zira zengin de olsa, fakir de olsa, ALLAH ikisinede (sizden) daha yakındır. Nefsinizin arzusuna uyarak adaletten uzaklaşmayın. Eğer (şahitlik ederken) dilinizi eğer, bükerseniz veya çekinerseniz, şüphesiz ALLAH yaptıklarınızdan haberdardır.*” (Yazır, 2011: 63). Diye buyurmaktadır.

Görüldüğü gibi bir çok Türk devletinde ve birçok dinde toplum hayatını düzenleyen ve insanı olgunlaştıran erdemlerin en başında dürüstlük gelmektedir. İnsanın değerini belirleyen şey, herhangi bir konuda kötülük yapma ve elindeki imkanları kendi lehine çevirme fırsatı varken, iyilik ve dürüstlikle ilkelere uygun olarak hareket edebilmesidir (Tarhan, 2016: 41). Olgun insanlar dürüstlüğü bir değer olarak benimsemelidirler.

Karatekin, Gençtürk ve Kılıçoğlu (2013, 412)'nin Ankara, Trabzon, Kastamonu illerindeki üniversite ve bazı orta okullarda öğrenci, sosyal bilgiler öğretmen adayı ve öğretmenlerinin değer hiyerarşisini belirlemek amacıyla yapmış oldukları bir çalışmada, her üç grupta öne çıkan ortak değer dürüstlük olduğu tespit edilmiştir.

Özen (2015)'in Bursa'da yapmış olduğu araştırmasında toplumumuzda yaşanan değişimin

annelerin değerlerinde de bir değişime neden olabileceğini düşünerek, üç kuşaktan annelerin çocuklarını yetiştirirken önem verdikleri değerleri belirlemek ve belirlenen bu değerlerin zaman içindeki değişimi ile birlikte Türk Kültürüne özgü bir değer sınıflaması geliştirmeyi amaçlamıştır. Araştırmanın sonucuna göre üç kuşak anneler tarafından en çok önemsenen, üzerinde fikir birliğine varılan ilk on değer arasında “dürüst olma” ikinci sırada gelmektedir.

Yeşiltaş (2015), araştırmasında ilk ve ortaokullarda görev yapan okul müdürlerinin değer ve değer kazanımına ilişkin görüşlerini belirlemiştir. Araştırma Şanlıurfa il merkezinde ve merkeze bağlı ilkokul ve ortaokullarda çalışmakta olan 35 okul müdürü üzerinde yürütülmüştür. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre okul müdürlerinin yaşamına yön veren en önemli ilk üç değer “dürüstlük, sevgi ve saygı”dır.

Balcı ve Yanpar Yelken (2013) araştırmalarında, ilköğretim sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin değer öğretimindeki rehber konularından hareket ederek onların ilköğretim sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerler ve değer eğitimi ile ilgili uygulamalar konusundaki görüşlerini incelemiştir. Bulgulara göre öğretmenlerin sosyal bilgiler programında belirtilen değerlerin tümünü çok önemli buldukları ve bu değerlerden “adil olma”, “barış”, “dürüstlük” ve “duygu ve düşüncelere saygı” değerlerinin ise önem derecesi açısından ilk sıralarda yer aldığı tespit edilmiştir.

Kuş, Merey ve Karatekin (2015) araştırmalarında ilköğretim Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basılan 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında değerlere yer verilme durumunu incelemiştir. Sosyal Bilgiler programında yer almasına rağmen en az vurgulanan değerler ise temizlik, dürüstlük ve hoşgörü değerleridir.

Değerler eğitimi alanında yapılan bir çok araştırmada, en önemli değerlerden birisi olarak görülen “dürüstlük” değeri yine yapılan birçok araştırmanın da gösterdiği gibi değerler eğitimi açısından oldukça yetersiz bir seviyededir. Külünkoğlu (2010)’nun “İlköğretim Birinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin İlettiği Değerler Açısından İncelenmesi” adlı yüksek lisans tez çalışmasında incelenen 52 metin arasında 31 değer, tam 405 kez iletilmesine rağmen en önemli değer olarak kabul edilen dürüstlük değerinin sadece 1 metinde 1 kez iletildiği görülmüştür.

Bu araştırma “dürüstlük” değerinin değer eğitimi yoluyla kazandırılabilceğini ve bu eğitiminin ne şekilde olması gerektiğini göstermesi açısından önemlidir.

2. Alt problemler

1-Deney ile kontrol grubunun deneysel işlem öncesi dürüstlük değeri açısından bilişsel algıları nasıldır?

2-Deney ile kontrol grubunun deneysel işlem sonrası dürüstlük değeri açısından bilişsel algıları nasıldır?

3-Deney grubunun deneysel işlem öncesi il sonrası dürüstlük değeri açısından bilişsel algıları nasıldır?

4- Kontrol grubunun deneysel işlem öncesi ile sonrası dürüstlük değeri açısından bilişsel algıları nasıldır?

3. Yöntem

Araştırma, ön test – son test kontrol gruplu deneme modelindedir. Deneme modelleri, neden sonuç ilişkilerini belirlemeye çalışmak amacı ile doğrudan araştırmacının kontrolü altında, gözlenmek istenen verilerin üretildiği araştırma modelleridir. Deneme modeli ile yapılan her araştırmada, mutlaka bir karşılaştırma vardır. Bu belli bir şeyin kendi içindeki değişimleri ya da “şey”ler arası ayrımların karşılaştırılması anlamında olabilir (Karasar, 2008, 88). Ön test-son test kontrol gruplu modelde, yansız

atama ile oluşturulmuş iki grup bulunur. Bunlardan biri deney, öteki kontrol grubu olarak kullanılır. Bu gruplara deneysel işlem öncesinde ön testler, deneysel işlem sonrasında ise son testler uygulanır (Karasar, 2008, 97).

Araştırmada değer eğitimi verilen sınıf deney grubu (N=19) olarak belirlenmiştir. Değer eğitimi verilmeyen sınıf ise kontrol grubu (N=23) olarak kullanılmış, normal eğitime devam edilmiştir. Her iki gruba da, veri elde etmek amacıyla "bilişsel düzey ölçeği", değer eğitimi uygulamasından önce ön test olarak, değer eğitiminden sonra da son test olarak uygulanmıştır.

4. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, amacına ve yöntemine uygun olacak şekilde seçilmiştir. Araştırma da öncelikle değer eğitimi verilecek olan deney grubu ve değer eğitimi verilmeyecek olan kontrol grubu belirlenmiştir. Gruplar belirlenirken Giresun ili merkez ilçede, öğrencilerin sosyo-ekonomik bakımdan birbirlerine denk olduğu Cumhuriyet Ortaokulu'nda ön test çalışmaları yapılmıştır.

Deney grubu öğrencilerine (5-H sınıfı) 8 hafta boyunca sosyal bilgiler dersinde Kohlberg'in Ahlaki İkiyapılı Yaklaşımına ve Telkin Etme Yaklaşımına uygun olarak dürüstlük değer eğitimi verilmiştir. Kontrol grubuna ise dürüstlük değer eğitimi verilmeyip sadece var olan süreç gözlemlenmiştir.

Araştırmada deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin cinsiyet ve anne-baba eğitim durumları tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Deney Ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Cinsiyet Ve Anne-Baba Eğitim Durumları

	Cinsiyet		Anne Eğitim Durumu				Baba Eğitim Durumu			
	Kız	Erkek	ilkokul	Orta okul	Lise	Üniversite	ilkokul	Orta okul	Lise	Üniversite
Deney	9	10	4	3	9	3	1	4	10	4
Kontrol	12	11	7	10	5	1	4	6	11	2

Tablo 1 incelendiğinde deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin kız ile erkek sayılarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Aynı şekilde deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin anne ve baba eğitim durumları da birbirlerine oldukça yakındır. Bu durum deney ve kontrol grubunun dengeli olduğundan önemlidir.

5. Verilerin Toplanması

Araştırmada nitel veriler elde etmek amacıyla öğrencilerin bilişsel düzeylerinin ölçüldüğü kavram haritası hazırlanmıştır. Kavram haritası literatür taraması ve uzman görüşü alınarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Sosyal Bilgiler 5. sınıf ders kitaplarında da kullanılan kavram haritalarına benzer şekilde hazırlanan kavram haritası, öğrencilerin dürüstlük kavramını bilişsel düzeyde en basit şekilde ölçmek amacıyla, benzer sınıflara bir çok kez uygulanarak son şeklini almıştır (Bkz. Ek 1, Ek 2, Ek 3, Ek 4). Kavram haritaları Novak tarafından ileri sürülen, öğrenilecek kavramların ve kavramlar arası ilişkilerin görselleştirildiği bir şemadır. Kavram haritaları tek bir kavramın aynı kategorideki diğer kavramlarla ilişkisini belirten somut grafiklerdir (Avcı, 2007: 233). Bununla beraber,

kavram haritaları öğrencilerin özellikle kavramsal anlamalarını değerlendirmek amacıyla da kullanılabilir (Novak'dan akt. Kaya, 2003: 265-271). Öğrencilerin öğretim öncesi hazırladıkları kavram haritalarının değerlendirilmesi, mevcut kavramları nasıl ilişkilendirdiğini ve öğretim sonrası hazırladıkları kavram haritaları da özellikle derse ilişkin başarılarını belirlemede kullanılabilir. Bunun için, öğretmen ve öğrencilerin bir kavram haritasının hangi öğelerden oluştuğunu, hangi yaklaşımlara göre hazırlanabileceğini ve değerlendirme kriterlerini bilmeleri gerekir (Kaya, 2003: 265-271).

Öğrenciler,

- Öğretmenleri tarafından sağlanan kavram adlarını kullanarak,
- İskeleti oluşturulmuş bir kavram haritasını kullanarak,
- Kitap veya bir metinde bulunan kavram sözcüklerini kullanarak,
- İki veya üç kişiden oluşan bir grupta tartışılarak ve yardımlaşarak,
- Kısmen oluşturulmuş bir kavram haritasını tamamlayarak,
- Herhangi bir kaynağa bağlı olmadan kendi bireysel bilgilerini kullanarak farklı yaklaşımlar

içerisinde kavram haritalarını oluşturabilirler (Ebenezer ve Haggerty 1999'den akt. Kaya, 2003: 265-271).

Araştırmada, uygulamaya katılan öğrenciler, araştırmacı tarafından iskeleti oluşturulmuş bir kavram haritasını kullanmışlardır.

6. Verilerin Analizi

Öğrencilerin bilişsel ölçeğe verdikleri cevaplar, içerik analizi yaklaşımı ile Özden ve Durdu'nun belirttikleri gibi analiz edilmiştir. Özden ve Durdu (2016)'ya göre yapılan analiz, analizin derinliğine göre alt kategori, kategori veya üst kategori gibi boyutlara ayrılır. Alt kategorilerin, kategorilerin veya üst kategorilerin hiyerarşik bir şekilde bir araya getirilip tanımlandığı listeye kodlama şeması adı verilir.

Bu araştırmada, verilerden çıkarılan kavramlara göre kodlama yapılmıştır. Araştırmada bilişsel ölçek analiz edilirken, içerik analizi yöntemine uygun olarak öğrencilerin verdikleri cevaplar, önce verilerin kodlanması aşamasında "dürüst olan davranışlar" ve "dürüst olmayan davranışlar" şeklinde kategorilere ayrılarak kodlanmıştır. Kodlama işlemi Straus ve Corbin(1990'dan akt. Yıldırım ve Şimşek 2016: 244)'in kodlama biçimlerinden, "verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılan kodlama" biçiminde yapılmıştır. Sonra, kodlanan bilgiler temaların bulunması aşamasında, bir önceki aşama olan verilerin kodlanması aşamasında ortaya çıkan benzerlik ve farklılıklar saptanmıştır. Kodların ve temaların düzenlenmesi aşamasında bulguları ilk elden okuyucuya sunmak ve yorumlamada kolaylık elde etmek amacıyla frekans ve yüzde tablolarından yararlanılmıştır.

7. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda geliştirilen alt problemleri çözmek için gerçekleştirilen analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Analiz sonuçları tablolar halinde özetlenmiş ve açıklanmıştır.

7.1. Birinci Alt Amaca Yönelik Bulgular ve Yorum

Araştırmanın birinci alt amacı "Deney ile kontrol grubunun deneysel işlem öncesi dürüstlük değeri açısından bilişsel algıları nasıldır?" şeklindedir. Bu alt probleme cevap bulmak için deneysel işlem öncesi, gruplarda bulunan öğrencilerin bilişsel ölçek olarak kullanılan kavram haritasına yazdıklarının içerik analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar tablo 2 ve grafik 1'de yer almaktadır.

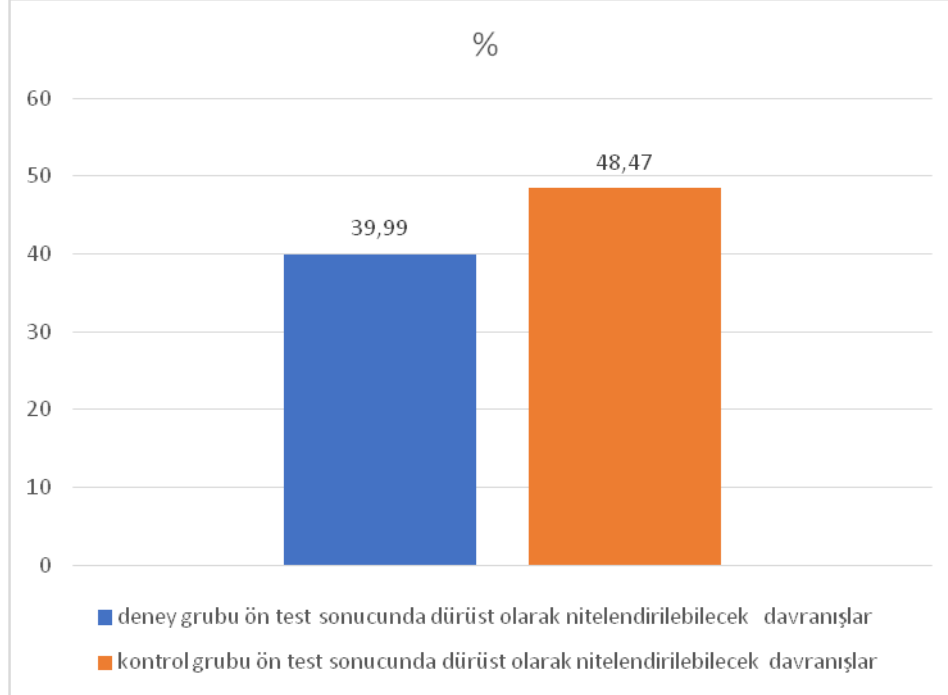
Tablo 2. Deney Grubu İle Kontrol Grubunun Bilişsel Ölçek Ön Test Sonuçlarının Karşılaştırılması

Deney grubu ön test		Kontrol grubu ön test				
dürüstlük deyince akla gelen davranışlar		f	%	dürüstlük deyince akla gelen davranışlar	f	%
yalan söylememek		15	33,3	yalan söylememek	22	28,8
eşyalarımızı paylaşmak		4	8,88	saygılı olmak	8	10,5
özür dilemek		4	8,88	yaşlılara yardım etmek	5	6,55
doğru söylemek		3	6,66	hoşgörülü olmak	4	5,24
ödev yapmak		3	6,66	dürüst olmak	3	3,93
hoşgörülü olmak		2	4,44	yardım etmek	3	3,93
uslu durmak		2	4,44	verdiğim sözü tutmak	3	3,93
iyi davranmak		2	4,44	hile yapmamak	2	2,62
Kavga etmemek		2	4,44	teşekkür etmek	1	1,31
rica etmek		1	2,22	cömertçe davranmak	1	1,31
izin istemek		1	2,22	söz verip yapmak	1	1,31
okula gelmek		1	2,22	anneme yardım etmek	1	1,31
arkadaşlarımı üzmemek		1	2,22	iyi davranmak	1	1,31
teşekkür etmek		1	2,22	kavga etmemek	1	1,31
anneye babaya kötü davranmamak		1	2,22	babama yardım etmek	1	1,31
arkadaşı dövmemek		1	2,22	arkadaşlarımızla kavga etmemek	1	1,31
büyüklerimize yardım etmek		1	2,22	kardeşime yardım etmek	1	1,31
TOPLAM		45	100	inandığımız insanın dediğine dürüstçe cevap vermek	1	1,31
				sevmediğimiz insana seni sevmiyorum dememek	1	1,31
				anne ve babaya iyi davranmak	1	1,31
				Paylaşmak	1	1,31
				bir şey aldığımızda izin istemek	1	1,31
				iyilik yapmak	1	1,31
				bahane uydurmamak	1	1,31
				başkasının eşyasını izinsiz kullanmamak	1	1,31
				doğruyu söylemek	1	1,31
				akıllı olmak	1	1,31
				emanet edilen eşyayı korumak	1	1,31
				zorbalık yapmamak	1	1,31
				sevgini belli etmek	1	1,31
				kötü söz söylememek	1	1,31
				kaba olmamak	1	1,31
				iyi söz söylemek	1	1,31
				arkadaşımın yanında olmak	1	1,31
				TOPLAM	76	100

Tablo 2’de görüldüğü gibi deneysel işlem öncesi, gerek deney grubunun gerekse kontrol grubunun dürüstlük değeri açısından bilişsel algıları oldukça zayıftır. Deney grubunun toplam frekans sayısı 45’dir. Fakat “dürüstlük deyince akla gelen davranışlar” olarak belirtilen davranışların büyük çoğunluğu dürüst davranışlar olarak nitelendirilemez. Bunlar ;“eşyalarımızı paylaşmak, özür dilemek, hoşgörülü olmak, ödev yapmak, uslu durmak, arkadaşlarımı üzmemek, teşekkür etmek, rica etmek, izin istemek, okula gelmek, iyi davranmak, kavga etmemek, anneye babaya kötü davranmamak, arkadaşı dövmemek, büyüklerimize yardım etmek. Tablo 2 incelendiğinde bu davranışların toplam davranışlar içindeki oranının % 59,94 olduğu görülmektedir. Deney grubunun “dürüstlük deyince akla gelen davranışlar” olarak belirttikleri davranışlar içinde dürüst davranışlar olarak nitelendirilebilecek davranışlar ise sadece “yalan söylememek ve doğru söylemek” olarak görülmektedir. Bu iki davranışın toplam davranışlar içindeki oranı ise % 39,99’ dur.

Kontrol grubunun “dürüstlük deyince aklınıza gelen davranışlar” olarak belirttikleri davranışların toplam frekans sayısı 76 olmasına rağmen bu davranışların çoğunluğu dürüst davranışları olarak nitelendirilemez. Bunlar “iyilik yapmak, cömertçe davranmak, saygılı olmak, yaşlılara yardım etmek, anneme yardım etmek, babama yardım etmek, hoşgörülü olmak, kardeşime yardım etmek, sevmediğimiz insana seni sevmiyorum dememek, anne ve babaya iyi davranmak, yardım etmek, kavga etmemek, teşekkür etmek, iyi davranmak, paylaşmak, arkadaşlarımızla kavga etmemek, akıllı olmak, zorbalık yapmamak, sevgini belli etmek, kötü söz söylememek, kaba olmamak, iyi söz söylemek, arkadaşımın yanında olmak”tır. Tablo 2 incelendiğinde bu davranışların toplam davranışlar içindeki oranının % 51,09 olduğu görülmektedir. Kontrol grubunun “dürüstlük deyince akla gelen davranışlar” olarak belirttikleri davranışlar içinde dürüst davranışlar olarak nitelendirilebilecek davranışlar ise “yalan söylememek, doğru söylemek, söz verip yapmak, dürüst olmak, inandığımız insanın dediğine dürüstçe cevap vermek, bir şey aldığımızda izin istemek, verdiğim sözü tutmak, bahane uydurmamak, başkasının eşyasını izinsiz kullanmamak, hile yapmamak, emanet edilen eşyayı korumak” olarak görülmektedir. Bu davranışların toplam davranışlar içindeki oranı ise % 48,47’ dir.

Grafik 1. Deney Grubu İle Kontrol Grubunun Bilişsel Ölçek Ön Test Sonuçlarının Karşılaştırılması

Tablo 2’deki verilerden elde edilerek çizilen grafik 1 incelendiğinde deneysel işlem öncesi, deney grubu ve kontrol grubunun “dürüstlük deyince akla gelen davranışlar” olarak belirttikleri

davranışlar içerisinde dürüst davranışlar olarak nitelendirilebilecek davranışların oranı deney grubunda % 39,99 kontrol grubunda ise % 48,47 olarak görülmektedir. Bu oranların birbirine yakın olması deneysel işlem öncesi deney ve kontrol gruplarının benzer özelliklerde olduğunu göstermektedir.

7.2. İkinci Alt Amaca Yönelik Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bir diğer alt problemi “deney ile kontrol grubunun deneysel işlem sonrası dürüstlük değeri açısından bilişsel algıları nasıldır ?” şeklindedir. Bu alt probleme cevap bulmak için deneysel işlem sonrası, gruplarda bulunan öğrencilerin bilişsel ölçek olarak kullanılan kavram haritasına yazdıklarının içerik analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar tablo 3 ve grafik 2’de yer almaktadır.

Deneysel işlem sonrası, deney grubunun “dürüstlük deyince akla gelen davranışlar” olarak belirttikleri davranışlar içinde dürüst olarak nitelendirilebilecek olan davranışlar şunlardır: “ yalan söylememek, doğru söylemek, sıra kapmamak, hile yapmamak, kopya çekmemek, izinsiz arkadaşlarımın eşyalarını almamak, eşyaları çalmamak, bahane üretmemek, ödevleri başkalarına yaptırmamak, notumu yükselterek söylememek, sırları paylaşmamak, annemin dediği saatte eve gelmek, hırsızlık yapmamak.”

Deneysel işlem sonrası, deney grubunun “dürüstlük deyince akla gelen davranışlar” olarak belirttikleri davranışlar içinde dürüst olarak nitelendirilemeyecek olan davranışlar ise şunlardır: “ kavga etmemek, kötü söz söylememek.”

Deneysel işlem sonrası, kontrol grubunun “dürüstlük deyince akla gelen davranışlar” olarak belirttikleri davranışlar içinde dürüst olarak nitelendirilebilecek olan davranışlar şunlardır: “söz verip yapmak, yalan söylememek, verdiğim sözü tutmak, başkasının eşyasının izinsiz kullanmamak, hile yapmamak, birisinin arkasından iş çevirmemek, güvenilir olmamak.”

Deneysel işlem sonrası, kontrol grubunun “dürüstlük deyince akla gelen davranışlar” olarak belirttikleri davranışlar içinde dürüst olarak nitelendirilemeyecek olan davranışlar ise şunlardır: “cömertçe davranmak, saygılı olmak, yaşlılara yardım etmek, hoşgörülü olmak, yardım etmek, paylaşmak, kardeşlerime örnek olmak, herkesin iyiliğini düşünmeye çalışmak, bana bir şey yaptıklarında iyi karşılık vermek, güzel sözlerle karşılık vermek, eşyalarımızı paylaşmak, yere çöp atmamak, arkadaşlarımı üzmemek, arkadaşlarımı mutlu etmek.”

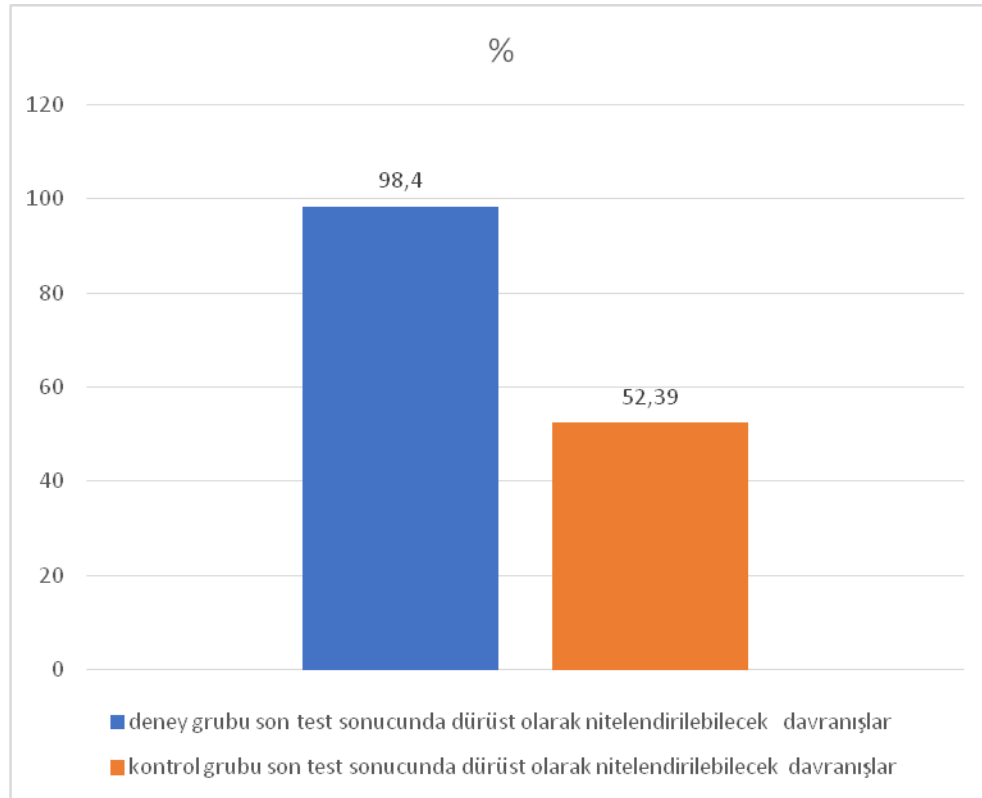
Tablo 3. Deney Grubu İle Kontrol Grubunun Bilişsel Ölçek Son Test Sonuçları Karşılaştırılması

Deney Grubu			Kontrol Grubu		
dürüstlük deyince akla gelen davranışlar	f	%	dürüstlük deyince akla gelen davranışlar	f	%
yalan söylememek	18	14,4	yalan söylememek	22	36,06
hile yapmamak	17	13,6	saygılı olmak	8	13,11
kopya çekmemek	17	13,6	yardım etmek	6	9,82
izinsiz arkadaşlarımın eşyalarını almamak	17	13,6	yaşlılara yardım etmek	4	6,55
ödevleri başkalarına yaptırmamak	14	11,2	başkasının eşyasını izinsiz kullanmamak	2	3,27
hırsızlık yapmamak	11	8,8	iftira atmamak	2	3,27
sıra kapmamak	9	7,2	hile yapmamak	2	3,27
bahane üretmemek	9	7,2	söz verip yapmak	1	1,63
annemin dediği saatte eve gelmek	5	4	verdiğim sözü tutmak	1	1,63

doğru söylemek	3	2,4	cömertçe davranmak	1	1,63
kavga etmemek	1	0,8	Paylaşmak	1	1,63
eşyaları çalmamak	1	0,8	hoşgörülü olmak	1	1,63
kötü söz söylememek	1	0,8	birisinin arkasından iş çevirmemek	1	1,63
notumu yükselterek söylememek	1	0,8	güvenilir olmak	1	1,63
sırları paylaşmamak	1	0,8	kardeşlerime örnek olmak	1	1,63
TOPLAM	125	100	herkesin iyiliğini düşünmeye çalışmak	1	1,63
			bana bir şey yaptıklarında iyi karşılığını vermek	1	1,63
			güzel sözlere karşılık vermek	1	1,63
			eşyalarımızı paylaşmak	1	1,63
			yere çöp atmamak	1	1,63
			arkadaşlarımı üzmemek	1	1,63
			arkadaşlarımı mutlu etmek	1	1,63
			TOPLAM	61	100

Grafik 2. Deney Grubu İle Kontrol Grubunun Bilişsel Ölçek Son Test Sonuçlarının Karşılaştırılması

73

Tablo 3'deki verilerden elde edilerek çizilen grafik 6'da görüldüğü gibi deneysel işlem sonrası, deney grubunun toplam frekans sayısı 125'tir. Kontrol grubunda ise deneysel işlem sonrasında toplam frekans sayısının 61 olduğu gözlenmektedir. Deney grubunun "dürüstlük deyince akla gelen davranışlar" olarak belirtilen davranışların içinde dürüst davranışlar olarak nitelendirilebilecek davranışların yüzde olarak oranı %98,4 olduğu, oysa kontrol grubunda bu oranın % 52,39 olduğu tespit edilmiştir. Aradaki büyük fark, deney grubunda gerçekleştirilen etkinliklerin öğrencilerin dürüstlük değeri algılarını geliştirmede etkili olduğunu göstermiştir.

7.3. Üçüncü Alt Amaca Yönelik Bulgular ve Yorum

Araştırmanın üçüncü alt amacı "deney grubunun deneysel işlem öncesi ile sonrası dürüstlük değeri açısından bilişsel algıları nasıldır?" şeklindedir. Bu alt probleme cevap bulmak için deneysel işlem sonrası, gruplarda bulunan öğrencilerin bilişsel ölçek olarak kullanılan kavram haritasına yazdıklarının içerik analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar tablo 4 ve grafik 3'de yer almaktadır.

Deneysel işlem öncesi, deney grubunun toplam frekans sayısı 45'dir. Fakat "dürüstlük deyince akla gelen davranışlar" olarak belirtilen davranışların büyük çoğunluğu dürüst davranışlar olarak nitelendirilemez. Bunlar; "eşyalarımızı paylaşmak, özür dilemek, hoşgörülü olmak, ödev yapmak, uslu durmak, arkadaşlarımı üzmemek, teşekkür etmek, rica etmek, izin istemek, okula gelmek, iyi davranmak, kavga etmemek, anneye babaya kötü davranmamak, arkadaşı dövmemek, büyüklerimize yardım etmek." Tablo 4 incelendiğinde bu davranışların toplam davranışlar içindeki oranının % 59,94 olduğu görülmektedir.

Deney grubunun "dürüstlük deyince akla gelen davranışlar" olarak belirttikleri davranışlar içinde dürüst davranışlar olarak nitelendirilebilecek davranışlar ise sadece "yalan söylememek ve doğru söylemek" olarak görülmektedir. Bu iki davranışın toplam davranışlar içindeki oranı ise % 39,99'dur.

Deneysel işlem sonrası, deney grubunun "dürüstlük deyince akla gelen davranışlar" olarak belirttikleri davranışlar içinde dürüst olarak nitelendirilebilecek olan davranışlar şunlardır: "yalan söylememek, doğru söylemek, sıra kapmamak, hile yapmamak, kopya çekmemek, izinsiz arkadaşlarımın eşyalarını almamak, eşyaları çalmamak, bahane üretmemek, ödevleri başkalarına yaptırmamak, notumu yükselterek söylememek, sırları paylaşmamak, annemin dediği saatte eve gelmek, hırsızlık yapmamak."

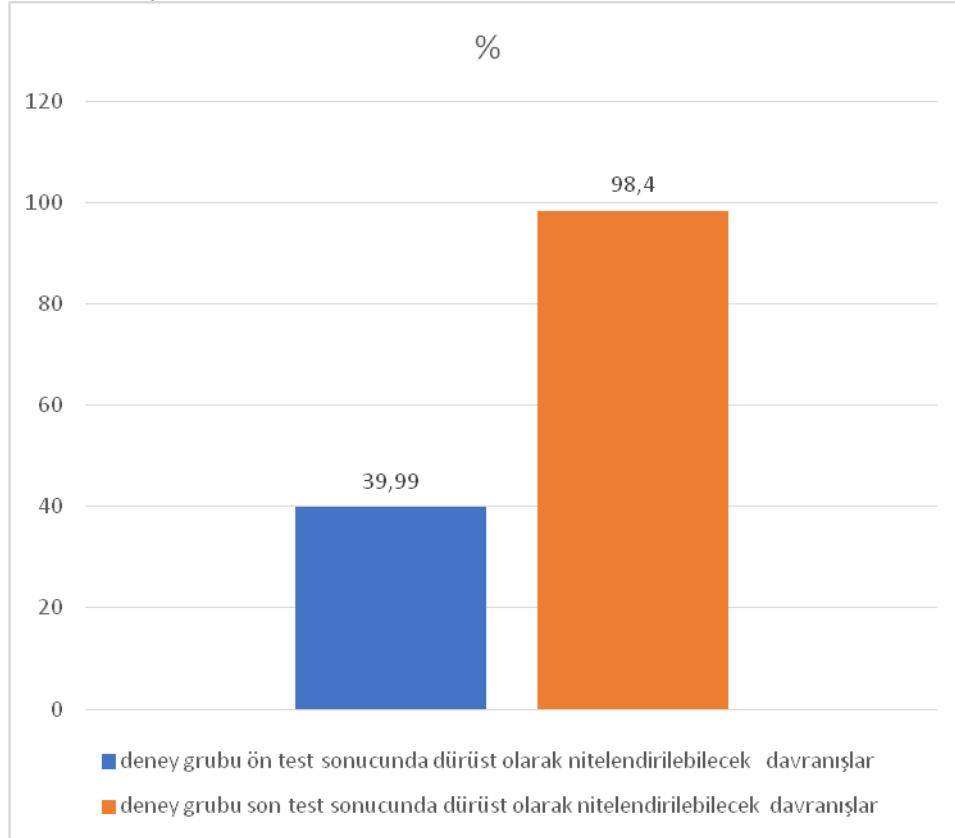
Deneysel işlem sonrası, deney grubunun "dürüstlük deyince akla gelen davranışlar" olarak belirttikleri davranışlar içinde dürüst olarak nitelendirilemeyecek olan davranışlar ise şunlardır: "kavga etmemek, kötü söz söylememek."

Tablo 4. Deney Grubunun Bilişsel Ölçek Ön Test İle Son Test Sonuçlarının Karşılaştırılması

deney grubu ön test			deney grubu son test		
dürüstlük deyince akla gelen davranışlar	f	%	dürüstlük deyince akla gelen davranışlar	f	%
yalan söylememek	15	33,33	yalan söylememek	18	14,4
özür dilemek	4	8,88	hile yapmamak	17	13,6
eşyalarımızı paylaşmak	4	8,88	kopya çekmemek	17	13,6
ödev yapmak	3	6,66	izinsiz arkadaşlarımın eşyalarını almamak	17	13,6
doğru söylemek	3	6,66	ödevleri başkalarına yaptırmamak	14	11,2
iyi davranmak	2	4,44	hırsızlık yapmamak	11	8,8
uslu durmak	2	4,44	sıra kapmamak	9	7,2

hoşgörülü olmak	2	4,44	bahane üretmemek	9	7,2
rica etmek	1	2,22	annemin dediği saatte eve gelmek	5	4
izin istemek	1	2,22	doğru söylemek	3	2,4
arkadaşlarımı üzmemek	1	2,22	kavga etmemek	1	0,8
okula gelmek	1	2,22	eşyaları çalmamak	1	0,8
kavga etmemek	1	4,44	kötü söz söylememek	1	0,8
anneye babaya kötü davranmamak	1	2,22	notumu yükselterek söylememek	1	0,8
arkadaşı dövmemek	1	2,22	sırları paylaşmamak	1	0,8
teşekkür etmek	1	2,22	TOPLAM	125	100
büyüklerimize yardım etmek	1	2,22			
kavga etmemek	1	2,22			
TOPLAM	45	100			

Grafik 3. Deney Grubunun Bilişsel Ölçek Ön Test ve Son Test Sonuçlarının Karşılaştırılması

Tablo 4’de ve tablo 4’den elde edilerek çizilen grafik 3’de de görüldüğü gibi deneysel işlem sonrası, deney grubunun toplam frekans sayısı 125’tir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu rakam deneysel işlem öncesi 46 idi. Ayrıca, deney grubunun “dürüstlük deyince akla gelen davranışlar” olarak belirtilen davranışların içinde dürüst davranışlar olarak nitelendirilebilecek davranışların yüzde olarak oranı %98,4 olduğu, oysa bu rakamın deneysel işlem öncesi %39,99 olduğu görülmektedir. Aradaki büyük fark, deney grubunda gerçekleştirilen etkinliklerin öğrencilerin dürüstlük değeri algılarını

geliştirmede etkili olduğunu göstermiştir.

7.4. Dördüncü Alt Amaca Yönelik Bulgular ve Yorum

Araştırmanın dördüncü alt amacı “Kontrol grubunun deneysel işlem öncesi ile sonrası dürüstlük değeri açısından bilişsel algıları nasıldır?” şeklindedir. Bu alt probleme cevap bulmak için, kontrol grubunun deneysel işlem öncesi ile deneysel işlem sonrası, bilişsel ölçek olarak kullanılan kavram haritasına yazdıklarının içerik analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar tablo 5 ve grafik 4’de yer almaktadır.

Kontrol grubunun deneysel işlem öncesinde, “dürüstlük deyince aklınıza gelen davranışlar” olarak belirttikleri davranışların toplam frekans sayısı 76 olmasına rağmen bu davranışların çoğunluğu dürüst davranışlar olarak nitelendirilemez. Bunlar “iyilik yapmak, cömertçe davranmak, saygılı olmak, yaşlılara yardım etmek, anneme yardım etmek, babama yardım etmek, hoşgörülü olmak, kardeşime yardım etmek, sevmediğimiz insana seni sevmiyorum dememek, anne ve babaya iyi davranmak, yardım etmek, kavga etmemek, teşekkür etmek, iyi davranmak, paylaşmak, arkadaşlarımızla kavga etmemek, akıllı olmak, zorbalık yapmamak, sevgini belli etmek, kötü söz söylememek, kaba olmamak, iyi söz söylemek, arkadaşımın yanında olmak”tır. Tablo 5 incelendiğinde bu davranışların toplam davranışlar içindeki oranının % 51,09 olduğu görülmektedir.

Kontrol grubunun deneysel işlem öncesi, “dürüstlük deyince akla gelen davranışlar” olarak belirttikleri davranışlar içinde dürüst davranışlar olarak nitelendirilebilecek davranışlar ise “yalan söylememek, doğru söylemek, söz verip yapmak, dürüst olmak, inandığımız insanın dediğine dürüstçe cevap vermek, bir şey aldığımızda izin istemek, verdiğimiz sözü tutmak, bahane uydurmamak, başkasının eşyasını izinsiz kullanmamak, hile yapmamak, emanet edilen eşyayı korumak” olarak görülmektedir. Bu davranışların toplam davranışlar içindeki oranı ise % 48,47’dir.

Kontrol grubunda deneysel işlem sonrasında ise toplam frekans sayısının 61 olduğu gözlenmektedir. Deneysel işlem sonrası, kontrol grubunun “dürüstlük deyince akla gelen davranışlar” olarak belirttikleri davranışlar içinde dürüst olarak nitelendirilebilecek olan davranışlar şunlardır: “söz verip yapmak, yalan söylememek, verdiğimiz sözü tutmak, başkasının eşyasının izinsiz kullanmamak, hile yapmamak, birisinin arkasından iş çevirmemek, güvenilir olmamak.” Bu davranışların toplam davranışlar içindeki oranı yüzde olarak oranı % 52,39 olduğu tespit edilmiştir.

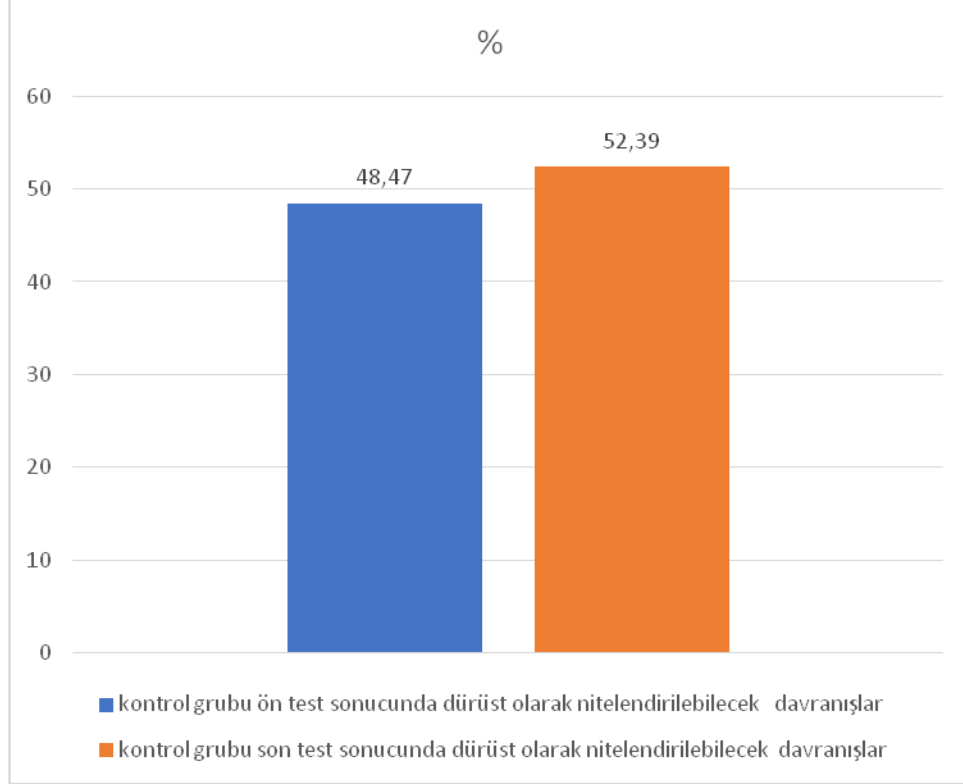
Deneysel işlem sonrası, kontrol grubunun “dürüstlük deyince akla gelen davranışlar” olarak belirttikleri davranışlar içinde dürüst olarak nitelendirilemeyecek olan davranışlar ise şunlardır: “cömertçe davranmak, saygılı olmak, yaşlılara yardım etmek, hoşgörülü olmak, yardım etmek, paylaşmak, kardeşlerime örnek olmak, herkesin iyiliğini düşünmeye çalışmak, bana bir şey yaptıklarında iyi karşılık vermek, güzel sözlere karşılık vermek, eşyalarımızı paylaşmak, yere çöp atmamak, arkadaşlarımızı üzmemek, arkadaşlarımızı mutlu etmek.”

Tablo 5. Kontrol Grubu Öğrencilerinin Bilişsel Ölçek Ön Test ve Son Test Sonuçlarının Karşılaştırılması

Kontrol ön test		Kontrol son test	
dürüstlük deyince akla gelen davranışlar	f %	dürüstlük deyince akla gelen davranışlar	f
yalan söylememek	22 28,94	yalan söylememek	22
saygılı olmak	8 10,52	saygılı olmak	8
yaşlılara yardım etmek	5 6,57	yardım etmek	6
hoşgörülü olmak	4 5,26	yaşlılara yardım etmek	4
yardım etmek	3 3,93	başkasının eşyasını izinsiz kullanmamak	2
verdiğimiz sözü tutmak	3 3,93	hile yapmamak	2

dürüst olmak	3	3,93	iftira atmamak	2
hile yapmamak	2	2,62	verdiğim sözü tutmak	1
anneme yardım etmek	1	1,31	hoşgörülü olmak	1
babama yardım etmek	1	1,31	Paylaşmak	1
cömertçe davranmak	1	1,31	söz verip yapmak	1
kardeşime yardım etmek	1	1,31	birisinin arkasından iş çevirmemek	1
inandığımız insanın dediğine dürüstçe cevap vermek	1	1,31	cömertçe davranmak	1
sevmediğimiz insana seni sevmiyorum dememek	1	1,31	kardeşlerime örnek olmak	1
anne ve babaya iyi davranmak	1	1,31	herkesin iyiliğini düşünmeye çalışmak	1
iyilik yapmak	1	1,31	bana bir şey yaptıklarında iyi karşılığını vermek	1
kavga etmemek	1	1,31	güzel sözlere karşılık vermek	1
teşekkür etmek	1	1,31	eşyalarımızı paylaşmak	1
bir şey aldığımızda izin istemek	1	1,31	yere çöp atmamak	1
			arkadaşlarımı üzmemek	1
bahane uydurmamak	1	1,31	arkadaşlarımı mutlu etmek	1
başkasının eşyasını izinsiz kullanmamak	1	1,31	güvenilir olmak	1
iyi davranmak	1	1,31	TOPLAM	61
paylaşmak	1	1,31		
doğruyu söylemek	1	1,31		
arkadaşlarımızla kavga etmemek	1	1,31		
akıllı olmak	1	1,31		
emanet edilen eşyayı korumak	1	1,31		
zorbalık yapmamak	1	1,31		
sevgini belli etmek	1	1,31		
kötü söz söylememek	1	1,31		
kaba olmamak	1	1,31		
iyi söz söylemek	1	1,31		
arkadaşımın yanında olmak	1	1,31		
söz verip yapmak	1	1,31		
TOPLAM	76	100		

Grafik 4. Kontrol Grubunun Bilişsel Ölçek Ön Test İle Son Test Sonuçlarının Karşılaştırılması

Tablo 5 ve tablo 5'deki verilerden elde edilerek çizilen grafik 4'de de görüldüğü gibi kontrol grubunun bilişsel ölçek verileri, deneysel işlem öncesi ile sonrası olarak karşılaştırıldığında, kontrol grubu öğrencilerinin sonuçlarında çok önemli bir değişiklik olmadığı tespit edilmiştir.

8. Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın alt amaçlarından elde edilen bulgulardan aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Araştırmanın bir diğer alt problemi "Deney ile kontrol grubunun deneysel işlem öncesi dürüstlük değeri açısından bilişsel algıları nasıldır?" Şeklinde dir. Bu alt probleme cevap bulmak için deneysel işlem öncesi, gruplarda bulunan öğrencilerin bilişsel ölçek olarak kullanılan kavram haritasına yazdıklarının içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi yapılırken frekans ve yüzde oranlarından yararlanılmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre deneysel işlem öncesi deney ile kontrol gruplarının bilişsel algılarının birbirlerine yakın seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Deney grubunun "dürüstlük deyince akla gelen davranışlar" olarak belirttikleri davranışlar içinde dürüst davranışlar olarak nitelendirilebilecek davranışların toplam davranışlar içindeki oranı % 39,99'dur. Kontrol grubunda ise bu oranın %48,47 olduğu görülmektedir.

2. Araştırmanın bir diğer alt problemi "deney ile kontrol grubunun deneysel işlem sonrası dürüstlük değeri açısından bilişsel algıları nasıldır?" Şeklinde dir. Bu alt probleme cevap bulmak için deneysel işlem sonrası, gruplarda bulunan öğrencilerin bilişsel ölçek olarak kullanılan kavram haritasına yazdıklarının içerik analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları frekans ve yüzde tablolarıyla desteklenmiştir.

Deney grubunun "dürüstlük deyince akla gelen davranışlar" olarak belirtilen davranışların içinde dürüst davranışlar olarak nitelendirilebilecek davranışların yüzde olarak oranı % 98,4 olduğu,

oysa kontrol grubunda bu oranın % 52,39 olduğu tespit edilmiştir. Aradaki büyük fark, deney grubunda gerçekleştirilen etkinliklerin öğrencilerin dürüstlük değeri algılarını geliştirmede etkili olduğunu göstermiştir. Aynı sonuca dürüstlük ölçeğinde de ulaşıldığından ölçekler arasında tutarlılık vardır.

Aladağ (2009) araştırmasında deney grubuna uygulanan programın, öğrencilerin vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda başarılı olduğunu tespit etmiştir. Kontrol grubunda ise öğrencilerin sorumluluk değeri ile ilgili sorulara vermiş olduğu cevapların yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür.

3. Araştırmanın bir diğer alt problemi “deney grubunun deneysel işlem öncesi ile sonrası dürüstlük değeri açısından bilişsel algıları nasıldır?” Şeklinde dir. Bu alt probleme cevap bulmak için, deney grubunun deneysel işlem öncesi ile deneysel işlem sonrası, bilişsel ölçek olarak kullanılan kavram haritasına yazdıklarının içerik analizi yapılmıştır.

Deney grubunun “dürüstlük deyince akla gelen davranışlar” olarak belirttikleri davranışlar içinde dürüst davranışlar olarak nitelendirilebilecek davranışların toplam davranışlar içindeki oranı ise % 39,99’dur. Deneysel işlem sonrası bu rakamın % 98, 40’a yükseldiği görülmektedir. Aradaki büyük fark, deney grubunda gerçekleştirilen etkinliklerin öğrencilerin dürüstlük değeri algılarını geliştirmede etkili olduğunu göstermiştir. Bu sonuçlar dürüstlük ölçeği sonuçları ile tutarlılık göstermektedir.

Dünyada farklı ülkelerde benzer şekilde değer eğitimi verilen gruplarda öğrencilerde eğitim öncesi ve eğitim sonrası olumlu yönde anlamlı farklılık olduğu gözlenmiştir.

ABD’de YDEP’ni bütün okul olarak uygulayan bir okul Florida’da en iyi okullar arasında birinci oldu. Okul müdürü “en basitinden hiç zorbalık yok.” Dedi. (Tillman, akt. Aktepe, 2014: XXVII). Kısaca okullarda uygulanan değer eğitiminin sonucunda öğrencilerin davranışlarında olumlu yönde değişiklik olduğu tespit edilmektedir.

4. Araştırmanın bir diğer alt problemi “Kontrol grubunun deneysel işlem öncesi ile sonrası dürüstlük değeri açısından bilişsel algıları nasıldır?” Şeklinde dir. Bu alt probleme cevap bulmak için, kontrol grubunun deneysel işlem öncesi ile deneysel işlem sonrası, bilişsel ölçek olarak kullanılan kavram haritasına yazdıklarının içerik analizi yapılmıştır.

Kontrol grubunun deneysel işlem öncesi, “dürüstlük deyince akla gelen davranışlar” olarak belirttikleri davranışlar içinde dürüst davranışlar olarak nitelendirilebilecek davranışların toplam davranışlar içindeki oranı ise % 48,47’dir. Deneysel işlem sonrasında da oranın %52,39 olmuştur. Kontrol grubunun bilişsel ölçek verileri, deneysel işlem öncesi ve sonrası olarak karşılaştırıldığında, kontrol grubunun sonuçlarında çok önemli bir değişiklik olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar dürüstlük ölçeği sonuçları ile de tutarlılık göstermektedir.

Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

1.Çalışmaya benzer birçok çalışmanın da gösterdiği gibi, değer eğitimi verilen grupların değer algılarında olumlu yönde değişiklik olmaktadır. Değer eğitimi programlarının öğrencilerin değerleri kazanımında etkili olduğu bütün araştırmacılar tarafından kanıtlanmıştır. Bu yüzden, son yıllarda bütün dünyada yaşanan ahlaki yozlaşma sorununun değer eğitimine önem verilmesi yoluyla en aza indirilebileceğine inanılmaktadır. Ancak, değer eğitiminin diğer derslerin programının içinde öğrencilere verilmeye çalışılmasının değer eğitiminin etkililiği açısından faydalı ama yeterli olmadığı yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur (Özyurt, 2015: 127). Uygun (2013), Yeşilyurt ve Kurt (2012), Fidan (2013), Ekiz ve Akyıldız (2011) çalışmalarında bu durumu tespit etmişlerdir. Değer eğitimi çalışmalarının etkililiğini artırmak amacıyla üniversitelerde “Değer Eğitimi Araştırma Ve Uygulama Merkezleri” açılmalıdır. Şu ana kadar yapılan akademik çalışmalar uygulamada dikkate alınmalıdır. Değerler eğitimi çalışmalarında tespitler, durumlar, sonuçlar, öneriler bir araya getirilip eksik kalan

konular yeniden değerlendirilmelidir.

2. Değer eğitimi dersi almamış ve şu anda MEB'de öğretmenlik görevini yürütmekte olan öğretmenler için hizmet içi seminerler yoluyla öğrencilere değerlerin nasıl kazandırılacağına yönelik değer eğitimi verilmelidir. Hizmet içi seminerler üniversiteler ile işbirliği içinde düzenlenmeli. Üniversitelerdeki değer eğitimi uzmanları, öğretmenlere değer eğitimi yaklaşımlarını öğretmeli. Daha önce alanda yapılan çalışmalardan yararlanılarak Türkçe, DKAB, Sosyal Bilgiler, Fen ve Teknoloji derslerinin ders kitaplarında geçen değerlerin nasıl öğretileceğini seminerlerde öğretmenlere öğretmeliler.

3. Öğrencilerin eğitiminde okul ve aile işbirliği önemlidir. Bu yüzden okullarda değer eğitimi uzmanları tarafından ailelere de, aile içinde değer eğitiminin nasıl olacağına yönelik bilgilendirmeliler. Çünkü öğrencilerin okulda öğrendikleri değerleri kendi hayatlarında içselleştirebilmeleri için aile içi yaşantılarında da tutarlı olmaları gerekmektedir. Öğrenci okulda yalan söylememesi gerektiğini öğrendikten sonra aile içinde yalan konuşulduğunu görürse, kendi iç dünyasında neyin doğru, neyin yanlış olduğu hakkında karar veremez duruma gelecektir. Öğrenciyi bu ikilemden kurtarmak için ailelerin de okulda öğretilenler ile tutarlı yaşantılar geçirmeleri gerekmektedir.

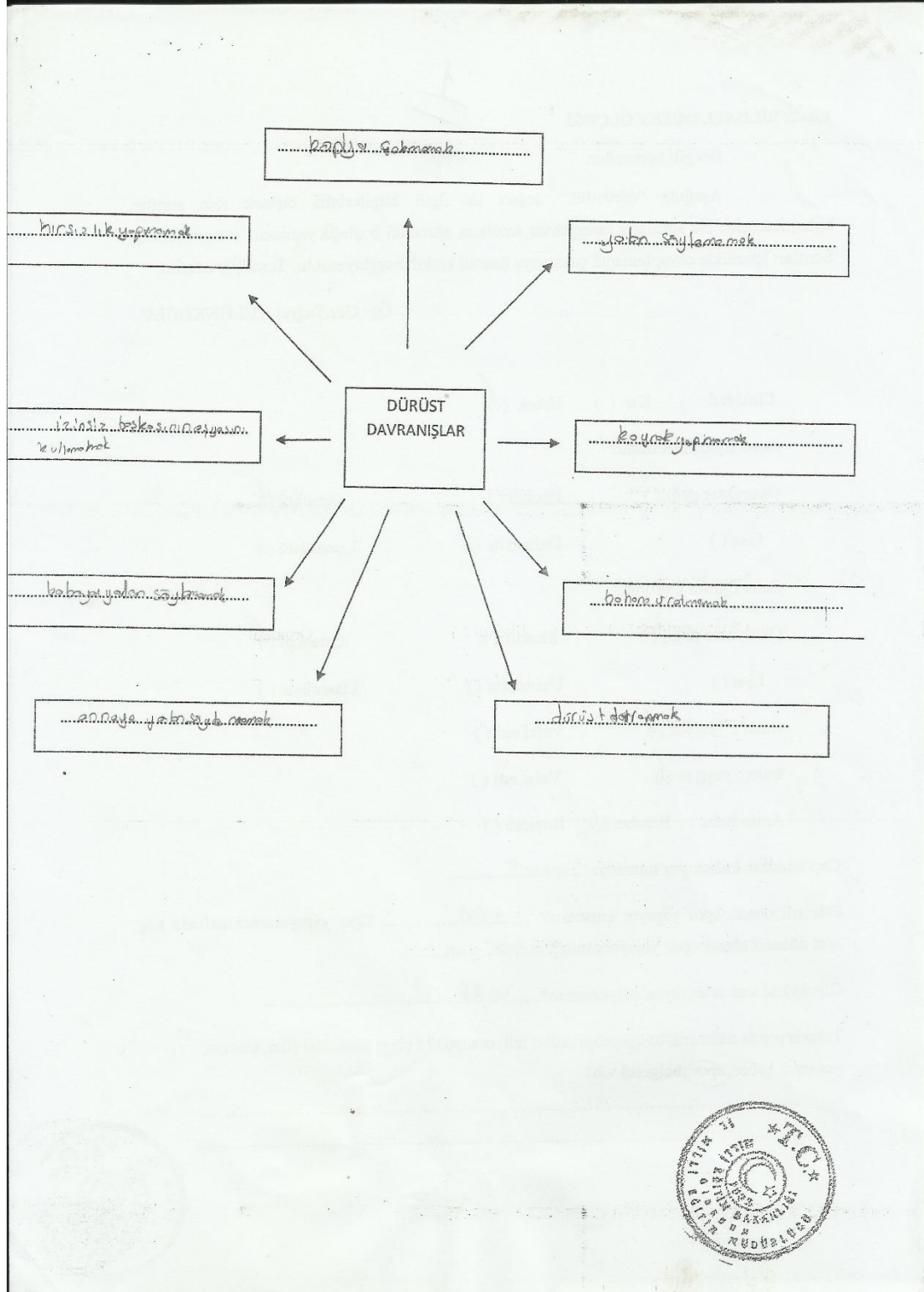
4. Öğrencilerin eğitiminde model alma yoluyla öğrenmenin çok etkili olduğu düşünülerek, öğrencilerin model aldıkları siyasetçi, sanatçı ve sporcu gibi medyatik insanlar, onların davranışlarının toplumu etkilediği konusunda uyarılmalı ve bu konuda yardımları istenmeli. Bu özellikteki insanlar tarafından gönüllü olarak oluşturulacak kişilere kamu spotları hazırlatılarak televizyon, sinema, radyo ve sosyal medyada yayınlatılmalıdır.

KAYNAKÇA

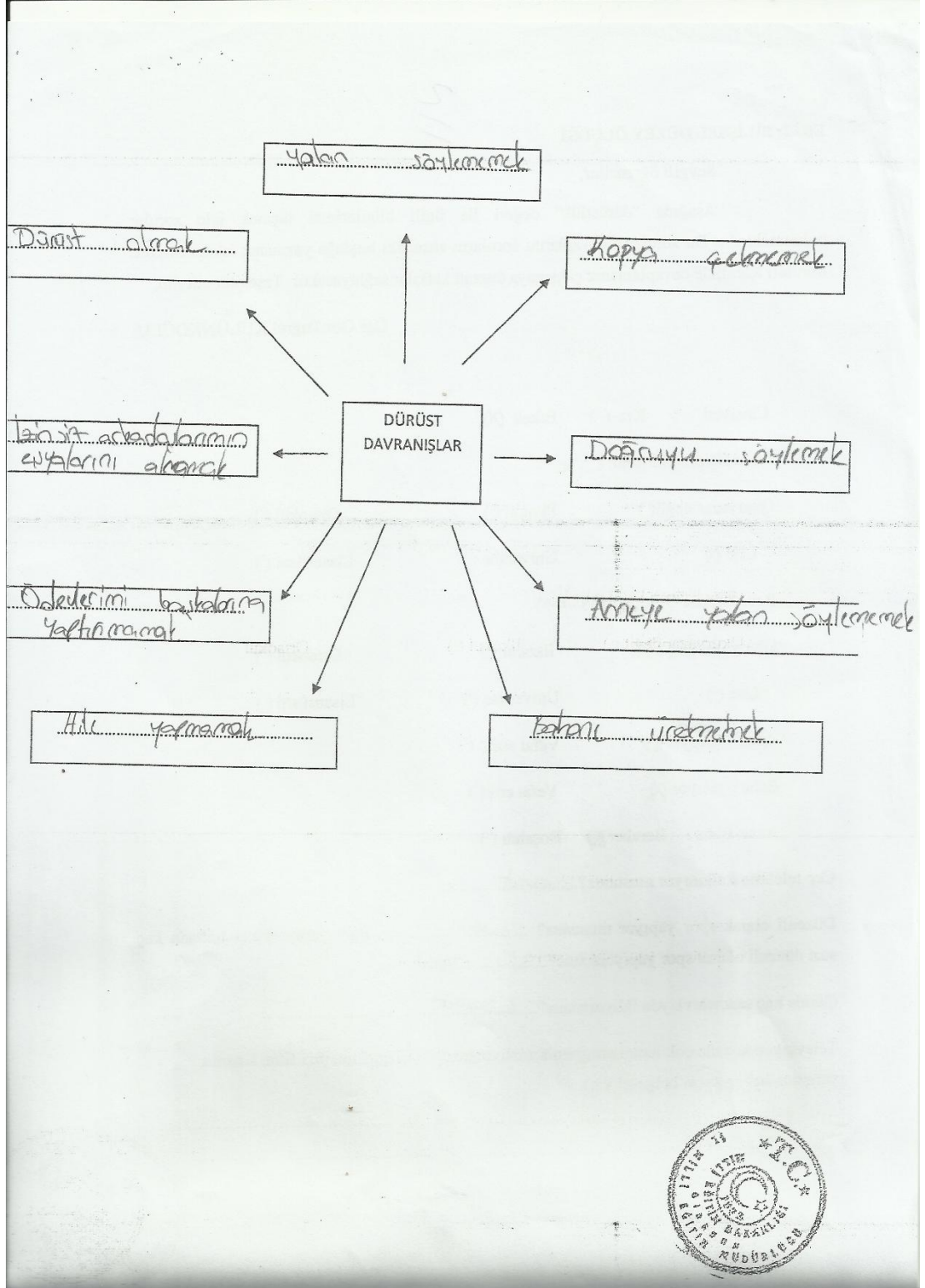
- Aladağ, S. (2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Aristoteles, (2019). *Nikokmakhos'a Etik*. (4. Baskı). İstanbul : Say Yayınları.
- Avcı, G. (2007). *Öğretmen Adayları KPSS Eğitim Bilimleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Balcı, F. A. ve Yanpar Yelken, T. (2013). İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerler ve Değer Eğitimi Uygulamaları Konusunda Öğretmen Görüşleri, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14 (1), 195-213.
- Buscaglia, L. (1987). *Kişilik*, (çev.Ebcioğlu, N.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Doktaş Yeşiltaş, P. (2015). *Okul Müdürlerinin Değer Ve Değer Kazanımına İlişkin Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Ebenezer, J. V. ve Haggerty, M. S. (1999). (akt. Osman Nafiz Kaya, 2003). *Becoming Asecondary School Science Teacher*. New Jersey: Merill Press.
- Ekiz, D. ve Akyıldız, S. (2011) *Sosyal bilgiler 4 ve 5. sınıf öğretim programlarında yer alan doğrudan verilecek değerlerin kazanım, etkinlik ve ders kitabı açısından incelenmesi*. Değerler Eğitimi Sempozyumu, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Fidan, N.K. (2013). *Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi: Nitel Bir Araştırma*. International Journal of Social Science, 6 (3): 361-388.
- Güven, A. Z. (2014). *Değerler Eğitimi ve Türkçe Derslerinde Değerlerin Kullanımı*, Konya: Palet Yayınları.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, (18. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karatekin, K. Gençtürk, E. ve Kılıçoğlu, G. (2013). "Öğrenci, Sosyal Bilgiler Öğretmen Adayı Ve Öğretmenlerinin Değer Hiyerarşisi", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (14) : 411-456.

- Kaya O.N. (2003). Eğitimde Alternatif Bir Değerlendirme Yolu: Kavram Haritaları, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 25 : 265-271.
- Kaymakcan, R. (2015). *Değerler ve Eğitimi –II Sempozyum Bildirileri Kitabı*, R. Kaymakcan, N. Tınaz, Z.Ş. Altın, M. Zengin, A.Y. Okudan, H. Yiğit. (Editörler), Açılış Konuşması, Ertem Basım, Ankara.
- Kuş, Z.,Merey, Z. ve Karatekin, K. (2015). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214
- Külünkoğlu, T. (2010). *İlköğretim Birinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin İlettiği Değerler Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Longman, (1989). *Dictionary of Contemporary English*. Longman Group Limited UK.
- Novak, J. D. (2001). (akt. Osman Nafiz Kaya, 2003). *The Theory Underlying Concept Mapsand How to Construct Them*:<<http://cmap.coginst.uwf.edu/info/>> (2002).
- Özden, M. Y. ve Durdu, L. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara : Anı Yayıncılık.
- Özen, R. (2015). *Türk Toplumundaki Üç Kuşak Annelerin Çocuklarında Olmasını İstedikleri Değerler Ve Değer Sınıflaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Özyurt, M. (2015). *İlkokul Üçüncü Ve Dördüncü Sınıf Değer Eğitimi Programının Geliştirilmesinde Okul Temelli Yaklaşımın Etkililiğinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Straus, A.L.&Corbin, J. (1990). (akt. Yıldırım, Ali ve Şimşek Hasan, 2016). *Basics Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park, CA: Sage
- Tarhan, N. (2016). *Değerler Psikolojisi ve İnsan*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taşgöl, A. (2016). *Kök Tengri'nin Çocukları*. (8. Basım). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tillman, D. (2014). *Yaşayan Değerler Eğitimi Etkinlikleri*. (Çev. Vedat AKTEPE). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Türkçe Sözlük (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uygun, S. (2013). *Değerler Eğitimi Program Tasarılarının Değerlendirilmesi (Antalya örneği)*. *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(2): 263-277
- Yaman, E. (2014). *Değerler Eğitimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yeşilyurt, E. ve Kurt, İ. (2012). *Değerleri Kazandırmasındaki Etkililik Açısından Resmi Ve Örtük Program İle Okul Dışı Etmenlerin Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi*. *International Periodical For The Languages, Literature*
- Yılmaz, S. (2016). *Şahsiyet ve Değerler Eğitimi*. Aksaray: Vize Yayıncılık.
- Yücel, H. A. (2015). *İyi Vatandaş İyi İnsan*, (8.Basım), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Zıvalısız, S. (Editör). (2014). *Değerler Eğitimi*, İstanbul : Ensar Neşriyat.

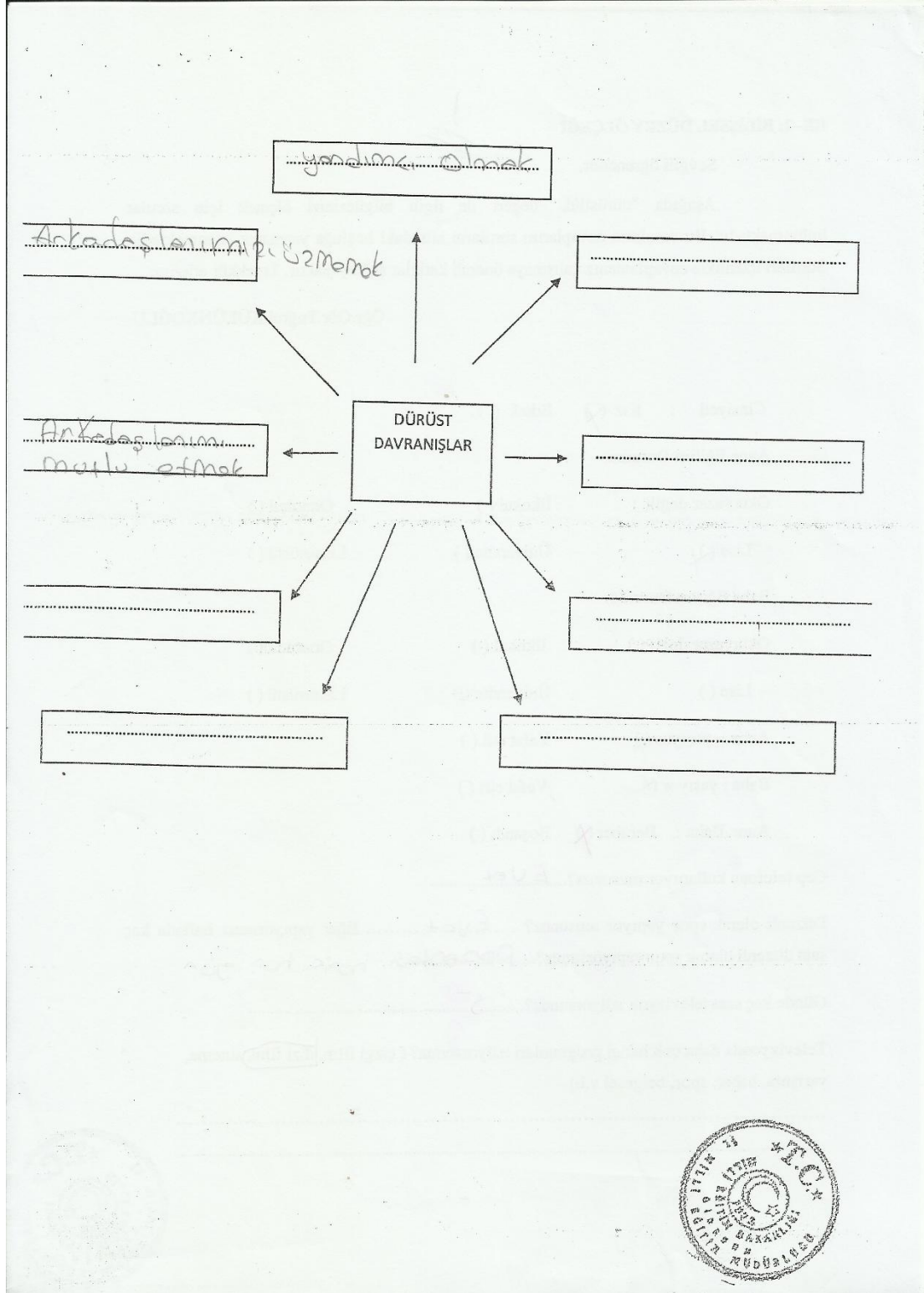
Ek 1 : Deney Grubu Ön Test Kavram Haritası Örneği

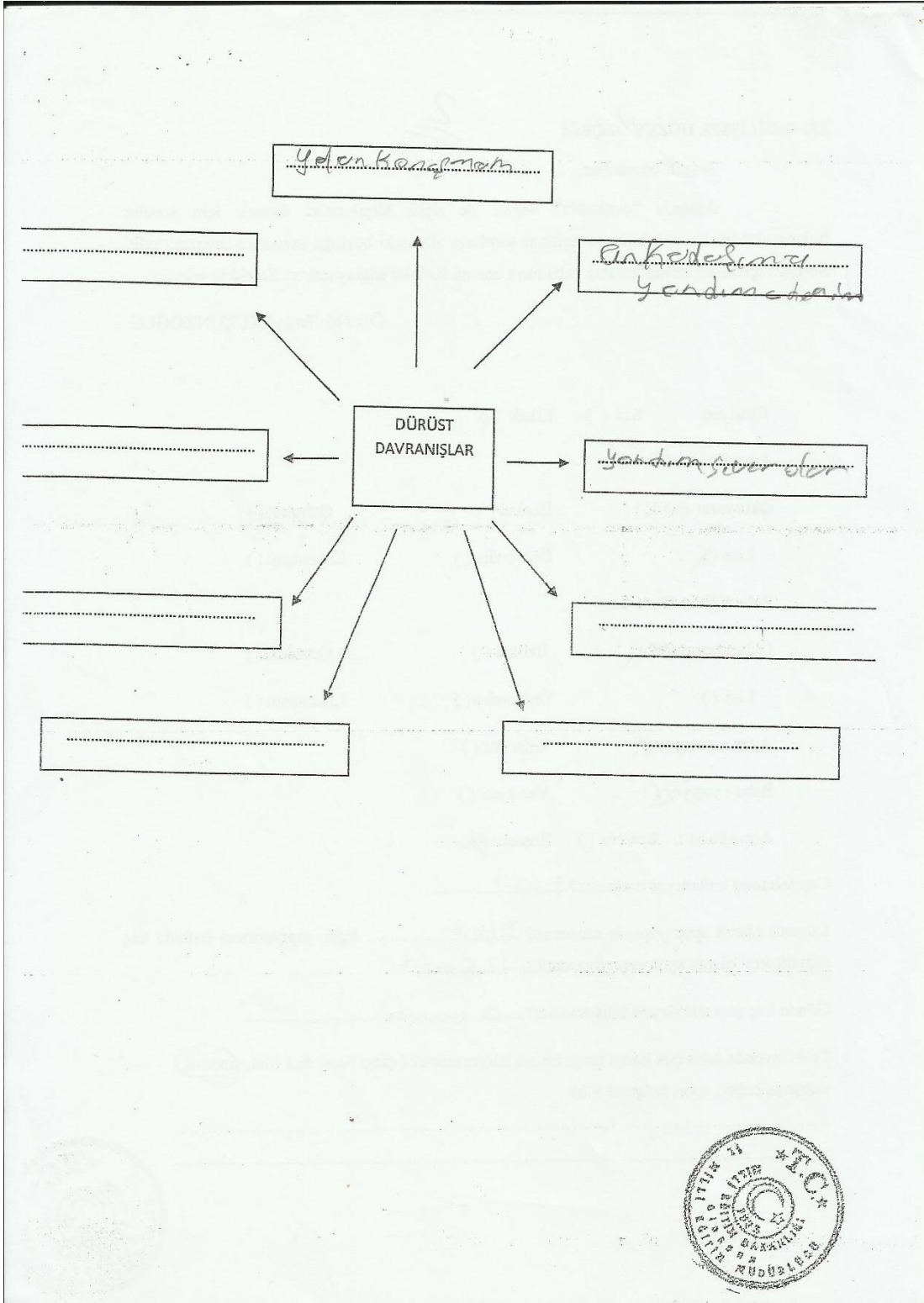
Ek 2 : Deney Grubu Son Test Kavram Haritası Örneği

Ek 3: Kontrol Grubu Ön Test Kavram Haritası Örneği

Ek 4: Kontrol Grubu Son Test Kavram Haritası Örneği

Disiplinsel ve Biyopolitik İktidarın Kesişim Noktasındaki Çağdaş Eğitime İlişkin Bir Tartışma*

Yunus Emre Ömür

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1535-3461>

Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 30.10.2020

Kabul: 10.02.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Biyopolitika

Disiplin

İktidar

Beşeri Sermaye

Neoliberalizm

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma, yazarın Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Prof. Dr. Hasan Hüseyin Aksoy danışmanlığında yürüttüğü doktora tezinin kavramsal çerçevesinden türetilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.47244>

Öz

Bugün eğitime ilişkin tartışmaları şekillendiren söylemler, hâkim iktidar ilişkileri dolayımında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla eğitime ilişkin herhangi bir tartışmayı yürütmek, eğitimi iktidar ilişkileri bağlamında tartışarak onu politik bir temele yerleştirmeyi gerekli kılmaktadır. Çünkü kurumları destekleyen düşünce türlerinin bilinmesi, en az kurumların kendisinin bilinmesi kadar büyük bir önem arz etmektedir. Bu yaklaşım eğitim ve öğretimi, sadece devlete veya hükümete ilişkin doğal bir gerçeklikmişçesine ele almanın ortaya çıkardığı düşünsel engellerin aşılmasına katkıda bulunacaktır. Bir diğer deyişle bugünün eğitimine ilişkin hâkim söylemlerin hangi iktidar ilişkileri çerçevesinde ortaya çıktığının ele alınması gerekmektedir. Bu çalışmada da, eğitim-öğretim meselesi, disiplinsel ve denetimsel iktidar ilişkileri bağlamında ele alınarak, neoliberal bir çağda eğitimin bir beşerî sermaye yatırımı olarak öznellik imali süreciyle nasıl eklemlendiği tartışılmıştır. Michel Foucault'un iktidar kavramsallaştırmasından hareketle yürütülmüş olan bu tartışma eğitimi, iktidarın denetimsel ve disiplinsel kipleri ilişkili olarak ele almıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle disiplinsel iktidarın ne olduğuna yönelik bir tartışma yürütülmüş, okulların hangi nitelikleriyle disiplinsel bir kurum oldukları ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonrasında iktidarın denetimsel kipi olan biyopolitik iktidar ve disiplinsel iktidar arasındaki farklara değinilerek, neoliberal anlamda beşerî sermaye söylemi olarak eğitimin öznellik imaline nasıl eklemlendiği tartışılmıştır. Sonuç olarak zorunlu eğitim, hem disiplinsel iktidar, hem de denetimsel iktidarın kesişiminde bulunan bir kurum olarak neoliberal öznenin imalinde etkin bir rol oynamaktadır.

Atf Bilgisi / Reference Information

Ömür, Y. E. (2021). Disiplinsel ve Biyopolitik İktidarın Kesişim Noktasındaki Çağdaş Eğitime İlişkin Bir Tartışma. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 87-106.

*A Discussion on Contemporary Education at the Crossroads of Disciplinary and Biopolitical Power**

Ress. Asst. Yunus Emre Ömür

Yildiz Technical University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Istanbul –
TURKEY

Article History

Submitted: 30.10.2020

Accepted: 10.02.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Biopolitics

Disciplin

Power

Human Capital

Neoliberalism

Research Article

* This study was prepared from the conceptual framework of the author's doctoral dissertation, which he conducted under the supervision of Prof. Dr. Hasan Hüseyin Aksoy, Ankara University.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.47244>

Abstract

The discourses that shape the debate on education today emerge in the mediation of dominant power relations. Hence, conducting any discussion of education necessitates discussing education in the context of power relations and placing it on a political basis. Because knowing the types of thinking that support institutions is as important as knowing the institutions themselves. This approach will contribute to overcoming the intellectual barriers created by treating education and training as if it were just a natural reality of the state or government. In other words, it is necessary to examine in which power relations the dominant discourses of today's education emerge. In this study, the issue of education is discussed in the context of disciplinary and supervisory power relations and how education is articulated with the process of subjectivity fabrication as a human capital investment in the neoliberal age. This discussion, which is carried out on the basis of Michel Foucault's concept of power, handles the supervisory and disciplinary modes of power in relation to education. In line with this purpose, first of all, what disciplinary power is discussed, and it is tried to reveal the qualities of schools as a disciplinary institution. Afterward, by mentioning the differences between biopolitical power, which is the supervisory mode of power, and disciplinary power, it is discussed how education is articulated to the fabrication of subjectivity as a neoliberal discourse of human capital. Consequently, compulsory education plays an active role in the production of the neoliberal subject as an institution at the intersection of both disciplinary power and supervisory power.

GİRİŞ

Bugün eğitim bilimleri alanının, araştırma nesnesini inşa ederken ve yorumlarken başvurduğu 'alet çantasının' Esgin'in (2015) dikkat çektiği doksalardan uzaklaştırılması ve eğitim-öğretimin bambaşka araçlarla ele alınması gerekmektedir. Foucault'nun (2015a) da ifade ettiği gibi kurumları destekleyen düşünce türünün ne olduğunun araştırılıp bilinmesi, en az kurumların neler olduğunun ve nasıl işlediğinin bilinmesi kadar önemlidir. Bu da en başta eğitim-öğretim meselesini, sadece bir teknik ve siyasa meselesi olarak ele almanın ötesine geçerek eğitimin siyasal bir gerçeklik olduğunun kabulüyle başlayacaktır. Böylece eğitim-öğretim meselesini salt devlete veya hükümete ilişkin doğal bir gerçeklikmişçesine ele almanın getirdiği görüş darlığı aşılabilecektir (Özsoy, 2012). Çünkü bugünün eğitimi, birçok iktidar ilişkisinin ve bu ilişkileri mümkün kılan tertibatların imal ettiği bir gerçekliktir. Diğer bir deyişle eğitime ilişkin psikolojist ve teknokrat gözlüğünü çıkarıp yerine soybilimsel bir anlayışın benimsenmesi oldukça elzem görünmektedir. Böylece eğitime ilişkin bugünün bakışını şekillendiren söylemlerin, nasıl oluştuğunun anlaşılması, eğitime ilişkin daha yerinde bir kavramsallaştırma yapılabilmesine kapı aralayacaktır. Soybilimsel araştırma, şimdije ilişkin gerçekliklerin hangi iktidar ilişkilerinden, hakikat rejimlerinden ve söylemlerden süzülerek bugün her nasılsa öyle olduğunun araştırılmasıdır. Foucault (2005) soybilim ile bir tür tarihi, içinde bulunulan hayata açıklık getirmesi için geçmişe yönelik yapılan derinlemesine bir araştırmayı tarif etmektedir. Kuşkusuz çağdaş eğitimin bir soybilimini yapmaya kalkışmak, bu çalışmanın kapsamıyla sınırlı kalacak bir çaba değildir fakat bu bakış açısının benimsenmesi, en azından mevcut doksalara bir yenisinin daha eklenmesinin önüne geçecektir. Bu çalışmada da, eğitim-öğretim meselesi, disiplinsel ve denetimsel iktidar ilişkileri bağlamında ele alınarak, neoliberal bir çağda eğitimin bir beşerî sermaye yatırımı olarak öznellik imali süreciyle nasıl eklemelendiği tartışılmıştır.

Disiplinsel İktidar

Akay'ın (2016) da ifade ettiği gibi her çağın belli bir "ışık rejimi" vardır. Bugün zorunlu eğitim olarak tanımlanan toplumsal kurumların ortaya çıkması da, kendisini meydana getirecek ışık rejiminin vücut bulmasıyla mümkün olmuştur. Diğer bir deyişle bir tarihsel dönemdeki bilgi-iktidar ilişkileri, o dönemdeki eğitim anlayışını ve eğitime ilişkin kanıları ve söylemleri oluşturur. Bugün zorunlu eğitim olarak atıfta bulunulan olgu, Müller, Ringer ve Simon (1987) ve Melton'un (1988) da ortaya koydukları gibi, sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkmış ve öncesinde gerçekleştirilen eğitimsel etkinliklerden çok daha farklı bir mahiyette oluşmuştur. Batılı anlamda eğitim belirli bir zümreye özgü olmaktansa kiteselleşmiş, söze dayalı verilen eğitim yazıya dayalı hale gelmiş ve dini kurumların belirleyiciliğinden sanayinin belirleyiciliğine geçmiştir (Müller, Ringer, & Simon, 1987; Melton, 1988)

Zorunlu eğitimin ortaya çıkışını mümkün kılan tarihsel dönemde eğitime ilişkin yaşanan bu değişimi nasıl açıklamak gerekir? Elbette sanayi devrimi ve kapitalizmin ortaya çıkışı haklı bir şekilde bu değişimin temel nedeni olarak ileri sürülebilir. Nitekim Polanyi'nin (2016) de gözler önüne serdiği gibi sanayi devrimi ile beraber ortaya çıkan sanayi kapitalizmi, toplumsal hayatta büyük bir dönüşümün hızla yayılmasına sebep olmuştur. Öte yandan bu dönüşüm, basitçe ticari kapitalizmin sanayi kapitalizmine evrilmesi ve dolayısıyla işgücünü yeni toplumsal örgütlenmenin ihtiyaçlarına uyumlaştırma çabalarıyla açıklanandan daha derin bir dönüşüme işaret eder. Söz konusu dönüşüm, toplumu yönetmenin yeni bir aklının vücut bulması ile gerçekleşmiştir.

Bu yeni akıl ile yönetme edimi, bilgi ve iktidar arasında kurulan ilişki sayesinde topraktan ziyade insanları, yani bedenleri yönetmeyi kendine amaç edinmiştir. Artık toplumda yeni bir iktidar teknolojisi yerleşmiştir ve bu yeni teknoloji, örneğin orduda yerleştirilmekte olan yeni gözetim sisteminde veya okullarda çocukların her gün öğretmenlerinin bakışına maruz kalma biçimlerinde görülmektedir (Foucault, 2005). Bu iktidar mekanizmaları bireysel bedenler aracılığıyla işler ve dolayısıyla yönetilenlerin birer bilgi nesnesi olarak kurulması iktidar ilişkileri açısından elzem hale

gelir. Çünkü “iktidar ve bilginin birbirlerini doğrudan içerdiklerini; bağlantılı bir bilgi alanı olmadan iktidar ilişkilerinin olmayacağını, aynı zamanda iktidar ilişkilerini varsaymayan ve oluşturmayan bir bilgi ve bilgi alanının olmayacağını kabul etmek gerekir” (Foucault, 2017, s. 65).

Disiplinsel iktidar, yasa-hükümler ikilisinin oluşturduğu ölüm üzerine egemenlikten, normlar aracılığıyla bütün bir hayatın disipline edilmesini, normsallaştırılmasını hedefleyen yeni bir iktidar mekanizmasına geçişi temsil etmektedir (Güler, 2016). Hükümdarlık olarak iktidarın birey yaşamındaki etkisi ölümüne hükmetmek veya yaşanmasına izin vermek noktasında belirirken, Foucault'nun (2017) disiplinsel olarak betimlediği iktidar bireyin bütün yaşamını kapsayacak bir nitelik kazanmıştır. Kuşkusuz bu disiplinsel iktidar kapitalizmin ve onun yönetsel aklı olan liberalizmin doğuşu ve serpilmesine koşut olarak kök salmıştır ve disiplin mekanizmaları, nüfus artışından veya randımanı artırmaya, kuvvetleri düzenlemeye ve bütün bir faydalı gücü bedenlerden elde etmeye çalışan bir üretimin yükselişinden ayrı düşünülemez (Deleuze, 2013). Artık iktidar kapatma, cezalandırma, gözetleme ve normalleştirme tertibatları aracılığıyla disipline ederek uysal ve üretken bedenlerin imaline yönelmiştir; dolayısıyla hizmetlerin ve malların tasarrufu yoluyla işleyen feodal iktidardan artı değere uyumlanmış bir iktidar biçimine doğru değişiklik meydana gelmiştir (Foucault, 2017).

Bireyin işe yarar olabilmesi için hem üretken hem de tabi olması gerekmektedir (Foucault, 2017). Bunun için de beden çok yönlü kuşatılmalıdır; eylemler üzerine uygulanan bir eylem, ancak onun tüm sahasının tüm koşullarının yapılandırılmasıyla mümkün hale gelir (Utkan, 2014). Bunun için iktidar bireyi, hem mekânsal hem de zamansal olarak kuşatır. Bir mekân içine hapseder ve zamanının tümünü yapılandırır. Çünkü işgücünün sömürülmesinden önce, ilk olarak, yaşam süresinin çalışma süresiyle sentezlenmesi, bireylerin üretim mekânına akışına vakfedilmesi ve üretim çemberine tabi kılınması gerekir (Lemke, 2016a). Disiplin, yaşamın parçalara bölünerek ayrı ayrı düzene tabi tutulması ve bu yapılırken de bedenin sürekli olarak düzenin işaretlerine uyarlanmasıdır (Baştürk, 2016). Disiplinsel iktidar, bedenleri kuşatmak ve birer bilgi nesnesi olarak bakışa tabi tutarak görünür kılmak için mekânlar üretmiştir. İktidarın deneyimlenmesi birtakım bireyler, kurumlar ve organizasyonlar üzerinden çeşitli mekânlarda çeşitli formlar biçiminde gerçekleşir; mekân, iktidar ve bilgiye ilişkin söylemlerin soyut bir kavrayış ve ideolojiden iktidar ilişkilerinin gerçekleştiği yere dönüşür (Ertürk, 2013). Foucault (1984) için mekân, herhangi bir birlikte yaşamın temelidir ve bir iktidar deneyiminin temelinde de yine mekân yatar. Çünkü disiplinsel mekânlar, bireyi dönüştürme amacıyla kurgulanmışlardır; bu mekânların temelinde bireyi önce-sonra olacak şekilde iki parçaya ayırmak ve aradan geçen sürede nitel olarak farklılaştırmak yatar (Baştürk, 2016).

18. yüzyılda yönetim sanatına ilişkin hemen her tartışma kentleşme, kolektif alanlar ve özel yapılar üzerindeki düşünceleri de içermektedir (Foucault, 1984). Dolayısıyla disiplinsel iktidar, toplumsal bedeni kuşatabilmek için mimari ile yakından ilgilenmiştir. Sonuçta malların ve insanların dolaşımı, dağıtımı ve mübadelesi meselesi liberalizme ait bir meseledir. Foucault'ya (2017) göre disiplinsel iktidarın büyüğü görülmeden gözetebilmesinde yatar; dolayısıyla Jeremy Bentham'ın ortaya koyduğu ve “panoptikon” olarak adlandırılan hapisane tasarımı, disiplinsel toplumda okul, hastane, tımarhane gibi mekânlar için uygun bir örnek olsa da bu tasarım rasyonalitesi, aynı zamanda disiplin toplumunun arketipini oluşturmaktadır.

Hapishane, bir ışık rejiminin parıltısından ortaya çıkar; bu ışık rejimi bu alanda iktidara bağlıdır çünkü o binanın içinde mahkûmlar görmeden görünürler, gardiyanlar ise görülmeden görürler (Akay, 2016). Aydınlanmacı aklın bir yansıması olan panoptikon, birey yaşamının içine kapatıldığı bütün kurumlarda inceleme ve gözetim yoluyla bireyin bilgisini elde eder; bireyleri sınıflandırır, gözler, kaydeder ve davranışlarının karşılaştırmalı analizlerini yapar (Gücüyener, 2011). Bu teknoloji, gerçekten gözetlensin veya gözetlenmesin, her an gözetlenebilme ihtimaline karşı bireylerin kendi

kendilerini denetlemelerini sağlar. Panoptik iktidar, gözetlenmedikleri zamanlarda bile bireylerin gözetleniyormuşçasına davranışlarını düzenlemelerini ve sınırlandırmalarını gerekli kılar. Dolayısıyla panoptikon, disiplin altına almak için kapatılanların deneyimledikleri belirsizlikten faydalanır (Lyon, 1994). “Gözetleyen iktidar hem görünürlüğe sahiptir, hem de varlığı kanıtlanamaz; belirsizliği sayesinde itaat ettirmeyi başarır.” (Gücüyener, 2011, s. 16). Diğer bir deyişle panoptikon, denetleme ve gözetleme aracılığıyla sağlanan kontrol işlevinin hükümdardan bireyin kendisine geçişini sağlayan bir iktidar teknolojisidir (Gordon, 1991). Saklanacak hiçbir yeri ve saklayacak hiçbir şeyi kalmayan bireye itaat etmekten başka bir seçenek kalmaz; çünkü kapatılan bedenlerin maruz kaldıkları asimetrik bakış bunu teminat altına alacak kadar etkilidir (Lyon, 1994). Gözetlenenler davranışlarını sınırlandırır ve disiplinin gözetlenenlerce içselleştirilmesi sağlanır (Gücüyener, 2011).

Disiplinsel Kurumlar, Norm ve Öznellik

Belli kurumlarda kök salarak zamanla tüm toplumsal bedene yayılan disiplinsel iktidar, öncelikle eylemin dağıtılması işini üstlenir ve okullar, hastaneler, tımarhaneler, askeri örgütlenmeler ve fabrikalar bu işlemin ilk mekânsal modelini oluşturur (Utkan, 2014). Toplumsal eylemlerin mekânlar içinde dağıtılması işine girişen disiplin, bu dağıtımlar sanatını çitleme, çerçeveleme, işlevsel yerleşimler ve mertebelenendirme gibi tekniklerden istifade ederek icra eder (Foucault, 2017). Çitleme ile bir mekâna tabi olan bedenler, çerçeveleme ile bu mekân içinde de ayrıştırılarak işlevsel bir dağılım sağlanır ve bedenler arasında oluşturulan mertebeler ile gözetim ve disiplin yoğunlaştırılır. Disiplin, bir mekânı inşa eder ve kendisine öğelerin hiyerarşik ve işlevsel dağılımı sorusunu sorar; burada bireyler, kendilerinden performans beklenen bedenlerdir (Foucault, 2016). Disiplinsel iktidar, mekânda dağılım, zamanda düzenleme ve mekân-zamanda kompozisyon teknikleriyle işler (Deleuze, 2013). Bu teknikler de karmaşık, tehlikeli ve yararsız kalabalıkları bir düzene sokarak hem bireyin birey olarak niteliklerinin belirlenmesine hem de bir çoğulluğun düzene sokulmasına olanak veren “hücresele” denilebilecek disiplinsel iktidarın mikro-fiziği için bir taban oluşturur (Foucault, 2017).

Panoptikon modeli, toplumun siyasi teknolojisi ile hapisane kurumunun kesiştiği bir imge olmakla birlikte bu teknolojinin hedeflerinin de bir göstergesidir (Barış, 2006). Bentham da bu modelin sadece hapisanelerde değil, denetimin gerekli görüldüğü her yerde uygulanabileceğini ileri sürmüştür (Lyon, 1994). Panoptikon sadece kurumlar içinde mekânsal olarak örgütlenmemiştir; o, iktidar ilişkilerinin gözetim yoluyla yeniden üretilen bir iktidar mantığının geçerli olduğu toplumsallığın bir ifadesidir (Deleuze, 2013). “Disiplin herhangi bir kurum veya aygıtlı özdeşleştirilemez çünkü bütün aygıtları ve kurumları birbirlerine bağlamak, sürdürmek, kesiştirmek ve yeni bir işleyiş kazandırmak suretiyle kat eden bir tür iktidar veya bir tür teknolojidir” (Deleuze, 2013, s. 45). Dolayısıyla Panoptikon sadece basit bir hapisane modeli değil, bir toplum ve bir iktidar türünün ütopyasıdır (Foucault, 2011).

Kısacası panoptikon, disiplinci bir toplum tahayyülüne ilişkin akıl yürütmelerin somutlaştığı bir tasarımdır. Bu toplumda hastalar doktorlarının, çocuklar ebeveynlerinin, çalışanlar amir ve patronlarının, öğrenciler ise öğretmenlerinin bakışları altında kendi kendilerini denetlemektedirler. Disiplin toplumunda yönetimin bir sanat olarak icra ediliyor oluşu da bu başarısında yatmaktadır. İktidar ilişkisi artık belirli bir alanda kendini göstermekten ziyade, komşu kavgaları, ebeveyn ve çocuklar arasındaki kavgalar, ev içi anlaşmazlıklar, sefahat düşkünlüğü ve sokak dalaşmaları gibi en ufak tekilliklerin ve kuvvet ilişkilerinin bulunduğu her yere girer (Deleuze, 2013). Bu ilişkide iktidar, çok yönlü olduğundan insanlarla birçok farklı şekilde ilişkiye girer; bir manastırda başrahabin veya bir öğretmenin bir çocukla ilişkisi aralarında prensin devletiyle ilişkisinin de bulunduğu iktidarın vechelerinden sadece birer tanesidir; öte yandan bütün bu iktidar ilişkiler ise devlet ve toplumla iç içedir (Gordon, 1991).

Disiplinsel iktidar, bedeninin eylemlerinin çok dikkatli bir şekilde kontrol edilmesine olanak vermekle birlikte onun güçlerinin bağımlılığını sürekli sağlamlaştırır ve bir itaatkârlık-kullanılabilirlik

ilişkinisi bireylere dayatır; böylece kuşatılmış bedenler sadece istenilen şeyi yapmakla yetinmez, onu istenildiği gibi yaparlar. (Urhan, 2013). Bu iktidar sadece okula, hastaneye veya tımarhaneye kapatılan özneler üzerinde işlemez. Her ne kadar mekânsal bağlamda belirli uzamlara tekabül etse de, asıl önemi toplumun geri kalanı üzerinde sunduğu görünürlük olmuştur; panoptikon sapkın bedenlerin kapatıldığı bir mekân olarak, kapatılması gerekenleri tanımlamaktan ziyade dışarısını tanımlar; çünkü kimlerin içeride tutulması gerektiği dışarıdaki süreçlerin sonucunda belirlenir (Baştürk, 2016). Panoptisizm, özneleri kendi gözetimlerinin taşıyıcısı haline getirir (Lyon, 1994).

Disiplinsel iktidar, uysal ve üretken bedenler üretebilmek tek bir kişinin birçok kişiden oluşan bir çokluğu sürekli gözetimi altında tutmasına ihtiyaç duyar (Bowdridge & Blenkinsop, 2011). Bu gözetim, hakkında bilgi sahibi olunan nesnenin hareket alanını, yönelimini, dolayısıyla geleceğini belirleyebilme ve bu öngörü alanı içerisinden sürekli olarak henüz olmamış olanı idare etme biçimidir (Baştürk, 2016). Disiplinsel iktidar hiyerarşik, sürekli ve işlevsel gözetim sayesinde bütünleşmiştir; disiplinsel iktidarın hem aleni, hem de gizli bir şekilde işlemlerini sağlayan gözetim, kendi kendini kendi mekanizmalarıyla destekleyen ve gösterimlerin parlaklığının yerine hesaplı bakışların kesintisiz oyununu ikame eden ilişki bir iktidarı işletmektedir (Foucault, 2017). Hiyerarşik ve kesintisiz bir bakış, bedenlerin detaylı bilgisinin edinilmesine olanak sağlayarak bireyi atomize eder ve böylece bireyin sınıflandırılmasının, tasnif edilmesinin ve nitelendirilmesinin mümkünlük koşullarını oluşturur. Dolayısıyla bu merkezi bakış, disiplin toplumunun en sabit yönetici ilkelerinden birini oluşturur (Foucault, 2015a).

Kışla, hastane, hapishane, tımarhane veya okul gibi kurumlar içinde bireyin kesintisiz bir gözetimin nesnesi haline getirilmesi, disiplinsel iktidarı bazı taktiklerin kullanımına itmektedir. Disiplinci iktidar, on sekizinci yüzyıldan beri sürekli ve planlı bir şekilde insanlar üzerinde dışlama stratejileri geliştirip yürürlüğe koymuştur (Urhan, 2013). Disiplin toplumu bu dışlamayı tarihsel ve kültürel temelli birtakım marjlara göre yapar; mevcut toplumda davranış ve düşüncelerin kendisine göre düzenlendiği bir ölçüt işlevi gören ve kurgulanmış bir hakikat olan marja uymayan düşünce ve davranışlar, o toplumdaki egemen unsur tarafından dışlanır (Doğan, 2004). Foucault (2015a), bütün toplumlarda var olan dört dışlama sistemini şöyle tanımlar: Bireyin ekonomi ve çalışma alanından dışlanması, aile kurumundan dışlanması, söylemden dışlanması ve başkalarıyla aynı konumu paylaşmayan bireylerin oyundan dışlanması. Bu ekonomik, toplumsal, söylemsel ve oyunsal üretim alanlarında marjinalleşen bireyler toplumdaki dışlanırlar ve deli figürü bu dört dışlama kategorisinin aynı anda her birine uymaktadır; delinin fiziksel bir mekâna kapatılabilmesi için onun önce toplumdaki dışlanması gerekmektedir (Urhan, 2013). Kısacası dışlanmış olan şey, toplumsal ve ekonomik üretim ve çalışma normuna tabi tutulamayan tüm bir kitledir; dolayısıyla disiplinsel iktidar suçluyu, deliyi, hastayı, malthusçu çifti, sapkını, tembeli, yaşlıyı ve eğitilmemiş olanı dışladığı görülür fakat bu dışlama herkesin yerinin belirlenmesini, gece gündüz gözetlenmesini, kendi kimliğine sıkı sıkıya bağlanmasını sağlar (Foucault, 2015a).

Normun dışına çıkanların oluşturduğu bu kitlenin dışlanması, kapatma pratikleri için uygun bir zemin hazırlar. Daha öncesinde toplumsal bir sorun olarak görülmeyen deli, üretme yeteneğinden yoksun olması nedeniyle marjinal bir konuma itilmiş ve toplumdaki dışlanmaya başlamıştır (Urhan, 2013). Foucault'ya (2015a) göre deli, ekonomik ve toplumsal üretime katılmadığı için dışlanması, kapatılması ve terbiye edilmesi gereken bir özne figürüdür. Disiplinsel iktidarın dışlama prototipi nasıl ki deli figürü üzerine inşa edilmişse, kapatma prototipi de suçlu üzerine inşa edilmiştir (Doğan, 2004). Bu kapatma pratikleri, kapatılan öznenin gözlenmesini ve yönetilmesini sağlarken ürettiği söylem aracılığıyla kapatılmayanları nesne olarak ele alır. Cezalandırma korkusu, izlenme kaygısı ve dışlanma ihtimalleri birbirine dolayımlanmış ve kişiyi kuşatmıştır; kişi tüm bu ihtimaller, kaygılar ve gerçeklikler içerisinde sürekli olarak kendisini yeni baştan ele almak zorunda kalmaktadır (Baştürk, 2016). Her ne

kadar disiplin, dışlayarak kapatma pratiklerine zemin hazırlasa da doğrudan zorlayıcı etmenlerle işlemez; görünürlük alanına tabi kılınan kişi, bu görünürlük ilişkisinin sonuçlarını kendince hesaplar ve kendisini onların karşısında yeni baştan ele alır, değerlendirir ve karar (Foucault, 2017). Böylece iktidar, bireyleri yönetmek için güç kullanmaya ihtiyaç duymaz.

Kimin normal ve kimin anormal olduğuna karar verilmesini sağlayan şey, istatistik, psikoloji ve tıp gibi bilimler dolayısıyla oluşan normlardır ve bilgi iktidar ilişkisi bu noktada büyük önem arz etmektedir. Disiplinler, insan bilimlerinin sağladığı özel bir insan bilgisinin üretimine ihtiyaç duyar; disiplinsel toplumda insan bilimleri doğal insanı değil, yaşayan, çalışan ve konuşan insanı inceler (Lemke, 2016a; Hülür, 2008). Özellikle insan bilimleri, bireyin kim olduğunu, kimin normal ve kimin anormal olduğunu, kimin ne yeteneğinin bulunduğunu, bireylerin öngörülebilir davranışlarının neler olduğunu ve hangi davranışların ortadan kaldırılması ve hangilerinin pekiştirilmesi gerektiğine ilişkin bilgiyi sağlamaları açısından önem taşımaktadır (Doğan, 2004). Böylece disiplinsel iktidar deliyi bir psikiyatriste, hastayı bir doktora ve öğrenciyi bir öğretene ihtiyaç duyduğuna inandırabilmektedir (Foucault, 2015a). Dolayısıyla disiplin toplumu, hukukun egemen olduğu bir toplumdaki ziyade normların egemen olduğu bir topluma gönderme yapar. Burada hukuksal olmayan araçlar vasıtasıyla fiili olarak kurulmakta olan başka tipteki bir iktidardır; örneğin suçlu, sadece yasaya aykırı olduğu için değil norma oranla bir sapma olduğu için dışlanır, kapatılır, cezalandırılır ve terbiye edilir (Foucault, 2015a). Dolayısıyla iktidar artık hukuksal bir zeminde devlete ilişkin olarak işlemez; çünkü devlet, bütün fiili iktidar ilişkilerini kapsayabilecek nitelikte değildir (Hülür, 2008). O yüzden disiplin söyleminin, yasa ve egemenlik söylemiyle herhangi bir ortak yanı yoktur; elbette disiplin söyleminin içinde kurallardan söz edilebilir fakat bu egemenlikten doğan yasal bir kural değil, bir normdan kaynaklanan doğal bir kuraldır (Foucault, 1980). Bu toplum öğretmen-yargıçların, doktor-yargıçların, eğitimci-yargıçların, hekim-yargıçların toplumdur; evrensel kural koyma sanatı artık onların elindedir (Doğan, 2004). Bu yargıçlar, davranış ve düşüncelerde normdan sapanlara derhal müdahale edebilecek kişilerdir. Her birey, nerede olursa olsun kendini, bedenini, duruşunu, davranışlarını, yeteneklerini, başarılarını hep bu normallik yargıçlarının gözetiminde ve denetiminde elde eder (Foucault, 1980).

“Her yerdeki yapıp etmelerde normallik ve anormalliğin doğrularını belirleyen disiplinlere dayalı iktidar ilişkilerinin akışkan, devinimli, çoğalan, çok yönlü ve ayrıntıya hükmeden bir doğası vardır” (Hülür, 2008, s. 154). Normun bilimsel bilgiler ışığında üretilmiş olması, onun toplumsal bedenin en ücra kıvrımlarına kadar ulaşmasını sağlamakta ve norma tözsel bir doğallık niteliği kazandırmaktadır. Doğallık mertebesine yükselmiş normlar ise ürettiği söylemler sayesinde belli bir kavrayışın hakikat olarak ele alınmasını sağlar. İktidar baskı kurmadan, ideolojikleştirmeden, soyutlamadan ve maskeleymeden önce hakikati üretir (Deleuze, 2013). Hakikat, bireylere tek taraflı olarak dayatılarak eylem ve düşünceleri dışarıdan yönetmez; bireyler inceleme ve araştırma yoluyla bu hakikatin hem üretim araçları, hem de nesnelere haline gelirler ve bu söylemler bireyleri farklılık ve çoğulluğa katarak onların eylem ve düşüncelerine eşlik eder (Hülür, 2008). Bu iktidar biçimi bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşamına müdahale eder ve bu, bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir (Foucault, 2014).

İktidarın tek işlevi dışlamak bastırmak veya cezalandırmak değil, davranışa nüfuz ederek bedeni çalıştırmak ve üretmektir (Foucault, 2015a). Bu iktidar şeyleri dönüştürür ve üretir, zevk sağlar, bilgiyi biçimlendirir, söylem üretir; işlevi baskı olan negatif bir durum olmaktan çok bütün toplumsal bedende çalışan üretici bir şebeke olarak kavranmalıdır (Hülür, 2008). İktidar, özneler üzerinde değil özneler aracılığıyla var olur; özne bilmek yoluyla kendini inşa ederek aslında iktidarın nesnesi haline dönüştüren bir dizi pratiğin içine yerleşmiş olur (Baştürk, 2016). Disiplinsel iktidarda birey, her zaman iktidarın aracıdır ve iktidar bireyleri bir geçiş yolu olarak kullanır (Çelebi, 2013). Bu durum, disiplinsel

iktidara karşı herhangi bir alternatif tahayyülünün mümkünlik koşullarını da ortadan kaldırır çünkü disiplinsel iktidar, kendi yarattığı düzenin gereksinimlerine uyan özneleri yine kendisi yaratır (Hülür, 2008). Çünkü öznenin bir tözü yoktur, o iktidar ilişkileri içinde var olur (Foucault, 2015a). Özne, varoluş koşullarını belirleyen normsallığın bilgisiyle kendi kendini inşa ederken, kendisi üzerinde gerçekleşecek bir iktidar ilişkisinin zeminini de hazırlamış olur.

Disiplinsel Bir Kurum Olarak Okul

Okullar, disiplinsel iktidarın dışlama ve dâhil etme mekanizmalarından sadece biridir; normalleştirir ve kendi hakikatini dayatır. Ancak okullar, disiplinsel iktidar bağlamında diğer kapatma kurumlarına nazaran farklı bir konumda değerlendirilebilir. Örneğin tımarhane, bireyi delirdikten sonra, hapisane ise suç işledikten sonra kapatmaktadır. Bu kurumlar normu, normdan sapanlar aracılığıyla topluma yaymaktadırlar. Öte yandan hızla kitleselleşen ve zorunlu hale gelen okullar ise, belli bir yaş aralığındaki nüfusun tümünü içermeye çalışmaktadır. Diğer kapatma kurumları normun dışına çıkanları kapatıp terbiye ederken okullar, normun ve özneliğin üretilmesine yönelik işleyen makinalardır. Bireyi çok küçük yaşlarda içerip normsallaştırılmasını sağlayarak bireyin geri kalan hayatında da bu norma uygun yaşamasını teminat altına almaya çalışırlar. Dolayısıyla modern okulları on yedinci yüzyıl Avrupası'nda çoğalmaya ve yayılmaya başlayan disiplinsel iktidar bağlamında değerlendirmek gerekir (Deacon, 2006).

Okullar da bireyi sürekli gözetler, denetler, cezalandırır, dışlar, kapatır, kategorize eder, sınıflandırır ve terbiye eder. Dolayısıyla okulun kapattığı bireylere sunduğu her bir deneyim, disiplinsel iktidara eklenenecek şekilde yapılandırılmıştır. Okuma yazma talimatları anlayıp uygulayabilmeyi sağlar; resim, şekil ve şemaların anlamlandırılabilmesine yarar; matematik asgari oranda rasyonel hesap yapma yetisini geliştirir; beden eğitimi sayesinde fiziksel güç gelişir ve iyi bir vatandaş olabilmek, sosyal bilgiler dersini gerekli kılar (Dolgun, 2008). Bunun yanı sıra okullar disiplin işlevini sadece öğretim programları ile gerçekleştirmez. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren okula başlama yaşı düşmeye başlamışken bireylerin okullarda geçirdikleri sürelerde de büyük bir artış olmuştur; okullar fabrika modelini temel alarak bireyleri yeni elektro-mekanik teknolojilere ve üretim bandına uygun hale getirmişlerdir (Toffler, 1980). Her şeyi zamanında yapmak, itaatkâr olmak ve gösterilen şeyi yaratıcılık veya bireysel kararlar vermeden istendiği gibi aynen ezberlemek modern okullarda kazandırılmaya çalışılan en önemli becerilerdir (Dolgun, 2008).

Disiplinsel toplumda okul, bireysel davranışın tümüyle görülebilirliği ve ideal tanımını görsel şeffaflık eğretilmesinde bulan bir ilişkiler mekânıdır (Bauman, 2003). Hiçbir kural boşluğunun bulunmadığı, katı disiplinin nezaret ettiği ve kimsenin gözetimden kaçamayacağı bir kurum olarak tasarlanmışlardır (Dolgun, 2008). Eğitim örgütlenmeleri bireyleri yaşlarına, cinsiyetlerine, sahip oldukları kapasite ve yeteneklerine göre sınıflandırır. Bütün okul türleri, belli bir kapasite türüne referansla öğrencileri alır ve öğretim etkinliklerini bu kapasite ve yeteneklerini maksimize etmek ve uyumlaştırmak üzere yürütür. Bu, okulların açıkça amaçlarında görülebilir. Eğitim sistemleri ayrıca zımnî bir şekilde sınıfsal ve etnik olarak da bir sınıflandırma yaparlar. Okulların bu sınıflandırma işlemlerinde de bilim ve iktidar arasındaki sarmal ilişkiyi gözlemlemek mümkündür.

Bitip tükenmeyen bir görünürlük, bireylerin sürekli sınıflandırılması, hiyerarşikleştirme, nitelendirme, sınırların oluşturulması ve teşhis koyma norma dayalı disiplin toplumunun temelini oluşturur (Foucault, 2015a) ve bu özelliklerin her birini modern bir okulda tespit etmek mümkündür. Haftaya, güne ve derse başlama ritüelleri, titizce tutulan yoklama tutanakları, öğretmenin her bir öğrenciyi görmesini sağlayan sınıf ve oturma düzenleri, öğrencilerin yaş gruplarına, ilgilerine, kapasitelerine ve başarılarına göre sınıflandırılarak hiyerarşikleştirilmesi, öğrencilerin ölçme ve değerlendirmeler yoluyla atomize edilmesi, normun dışına çıkan ve başarısız öğrenciler için sunulan rehberlik servisleri gibi okullardaki birçok unsur disiplinsel iktidarın görünür yüzeyleridir. Okullar da

diğer disiplinler makinalar gibi disiplin sorunlarını, büyük miktardaki kişilerin az sayıda insanın eline bırakılmasıyla çözümlenmesine imkân sağlar. Örneğin eğitim kurumlarında on dokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar klasik düzen olarak adlandırılan oturma düzeni yerine öğrencilerin öğretmen etrafında grup halinde ayakta durduğu düzenin hâkim olduğu bilinmektedir; öğrencilerin sırada oturmasıyla öğretmen, okula gelip gelmediklerini, neyi yapıp neyi yapmadıklarını, hayale dalıp dalmadıklarını gözetleyerek disiplinsel iktidarı bu küçük teknikler ile işletebilir (Foucault, 2014). En nihayetinde pedagojinin doğuşu, tamamen disiplinsel iktidarın ihtiyaçlarından ortaya çıkmıştır (Akar, 2007).

Okullar bireyi mekân içinde dağıtıp, zaman içinde sıralayarak onu hiyerarşik ve kesintisiz gözetime tabi tutar ve bir bilgi nesnesi haline getirir. Öğrencilerin okul mekânı içerisindeki yapıp etmeleri ve kavrayışlarına ilişkin kurallar o kadar yapılandırılmıştır ki, bireyin norma kıyasla değerlendirilemeyecek en ufak bir davranışı veya düşüncesi olamaz. Çünkü okullar, herhangi bir sınıftaki herhangi bir öğrencinin, aynı kategorideki diğer tüm öğrenciler ile kıyaslanabilmesini sağlayan bir teknik olan sınava sahiptir. Bu kıyaslama, bireylerin en ince ayrıntısına kadar görünebilir kılınmasının yolunu açar.

Sınav ise bireyin hem psikolojik, hem de biyolojik anlamda bilinebilmesini sağlar. Böylece bireyin istenileni istenilen şekilde yapıp yapamayacağını veya ne derecede yapabileceğini belirleyerek bireyin sahip olduğu kapasitelerden hareketle tasnif edilmesi ve dağıtılması mümkün hale gelir. Bu da sınavın bilgi iktidar bağintısında son derece tipik bir örnek olduğunu ortaya koyar (Akar, 2007). Kendisiyle birlikte, belli bir iktidar icraatını belli bir bilgi oluşumu tarzına bağlayan koskoca bir mekanizmayı taşıdığını söyleyen Foucault (2017) sınavların, bireyleri görülebilir kılmak, bireyselliği belgesel bir alana sokmak ve her bireyi bir “şık” haline getirmek için icra edildiklerini ifade eder. Disiplinsel iktidar, kendini görünmez kılarak var olmakta ve boyun eğdirdiklerine zorunlu bir görünürlük ilkesini dayatmaktadır (Foucault, 2017). Sınav yoluyla iktidar gücünü uyruklara yaymak yerine uyruklarının yapıp etmelerini ölçebilmekte ve bu sayede onlar üzerinde etkin olmaya çalışmaktadır (Akar, 2007). Disiplinsel iktidar, egemen olduğu mekân içerisinde nesnelere düzene sokarak gücünü dışarı vurmakta ve sınav, bu nesneleştirme bir töreni olmaktadır. (Foucault, 2017).

Sınavlar, disiplinsel iktidarın bireyselleştirme araçlarından bir tanesidir. Sınavlardaki dereceler, tüm ayrıntılarıyla dosyalanır, kaydedilirler ve iktidar uyruklarının, düzey ve kapasiteleri hakkında detaylı bilgilere sahip olabilir (Akar, 2007). Titizlikle arşivlenen sınav kayıtları, disiplinsel iktidar ilişkileri dâhilinde bireyin öznelliğine eklenir ve bireyin normalliğinin ve işlevselliğinin birer vesikası işlevi görür. Bireyselliği belgesel bir alana sokan sınav, bedenler ve güçler düzeyinde oluşan bir arşiv bırakmaktadır; böylece tasvir edilebilir ve çözümlenebilir bir nesne olarak var olan bireylerin, diğer bireylere nazaran sapmalarının belirlenmesine imkân sağlanmış olur (Foucault, 2017).

Belgesel tekniklerle çevrelenmiş olan sınav aracılığıyla bir “şık” haline gelmiş olan birey artık tasvir edilebilir, tartılabilir, ölçülebilir ve diğerleriyle kıyaslanabilir bir bireydir ve bu birey aynı zamanda terbiye edilecek, tasnif edilecek, normsallaştırılacak ve dışarı atılacak bir bireydir (Foucault, 2017). Birey artık sınavlar aracılığıyla tescillenmiş belgeler üzerinden kendini kurmakta ve hayatını ispatlamak zorundadır. Herkesin ne kadar normun içinde olduğunun veya normdan ne kadar saptığının delillendirilmesi gerekmektedir. Her birey, öznelliğini bir bilgi alanı içerisinde kurmalı ve kendini iktidara bir bilgi nesnesi olarak sunmalıdır. Sınav, bireysel farklılıkların saptanması olarak herkesin kendi özgünlüğüne iğnelenmesi olarak aldığı ve statüsel olarak onu karakterize eden ve onu her halükârda bir “şık” haline getiren sapmalara, “notlara” bağlandığı yeni iktidar tarzının ortaya çıkışını işaret etmektedir (Foucault, 2017). Yaşlarına, başarı durumlarına ve hatta kimi zaman cinsiyetlerine göre hiyerarşikleştirilmiş öğrencilerin norma olan uzaklıkları sınavlar yoluyla sürekli olarak ölçülmekte ve açık veya gizli müfredat müdahaleleri ile düzeltilmeye çalışılmaktadır. Buna ek olarak öğretmen-öğrenci arasındaki ilişki de, hiyerarşik bir ilişkidir ve öğretmen, normun temsilcisi ve

denetleyicisidir. Dolayısıyla sayısal olarak azınlık halindeki bir zümrenin, bir çokluğun eylemlilikleri üzerinde eylemlilikte bulunması olarak da anlaşılabilir eğitimel ilişkiler, Bowdridge ve Blenkinsop'un (2011) da ifade ettiği gibi bir iktidar ilişkisidir ve okullarda başarı, nesneleştirilmiş birey olan öğrencinin gösterdiği sadakat ile doğrudan ilişkilidir.

Modern anlamda okullaşmanın, disiplinci iktidar ve kapitalizm ile yakından ilişkili olduğunu söylemek, basitçe okulların kapitalizm ve modernitenin bir ürünü olduğu anlamına gelmez. Henüz zorunlu hale gelmemiş olsalar bile okullar, iktidarın disiplinselleşmesinden önce de vardı fakat mesleki eğitim okullar yerine usta çırak ilişkisi dâhilinde atölyelerde gerçekleştirilirken okullar müsrif, etkisiz ve hatta zararlı olarak görülürdü (Deacon, 2006). Modern okullar, kapitalizm tarafından icat edilmiş veya onun bir sonucu olarak ortaya çıkmış değildir fakat kapitalizm, onları asimile etmiş ve kendine uyarlamıştır (Marshall, 1989). Öncesinde yararsız olarak görülen okullar, disiplinci iktidarın, insan kitlelerini oluşturan bireylerin sahip oldukları kapasite ve potansiyellerini bilme, bireyleri sınıflandırma, normsallaştırma, terbiye etme ve faydalı kılma ihtiyacını karşılayabilecek şekilde disiplinsel iktidara eklenmiştir. Sınavlar ve sınıflandırıcı süreçler ile nesneleştirilen ve normsallaştırılan bireyler okullarda hesaplanabilir hale getirilerek yönetilebilir kılınmıştır (Marshall, 1989). Okulların disiplinsel iktidara mikro düzeyde işleyebilecek bir alan sunduğunun anlaşılması üzerine okuldaki ilişkiler düzenlenerek uyumlaştırılmış, okullar yaygınlaşarak kitleleşmiş ve eğitime ilişkin oluşan söylem, eğitimin hakikatlerini üretmeye başlamıştır.

Biyopolitik İktidar

Disiplin toplumu, toplumsal ve ekonomik ilerlemeye olan inancın hâkim olduğu bir toplum adına bireylerin disipline edildiği bir toplumdur. Hâlbuki yirmi birinci yüzyılda eğitim meselesini çözmek, iktidar ilişkilerini disiplinsel bir zeminde ele almanın da ötesine geçmeyi gerekli kılmaktadır. Toplumda hegemonik olan artık disiplinsel iktidar değildir; disiplin, iktidarın mümkün işleyiş biçimlerinden sadece bir tanesidir (Foucault, 2014). Bilgi toplumu, post-modernizm veya neo-liberalizm gibi tanımlamalarla birçok farklı veçhesine vurgu yapılan bu toplumda, toplumsal ilişkilendirme biçimleri değişmiştir. Disiplinsel iktidarın, iktidarın kendisinden ziyade onun mümkün formlarından sadece bir tanesi olduğu düşünülürse, dönüşüm geçiren toplumsal ilişkiler bağlamında iktidar ilişkilerinin de dönüşüm geçirdiği açıktır. Bu toplum artık iktidar ilişkilerinin disiplinden ziyade güvenlik eksenli bir şekilde vücut bulduğu denetim toplumdur. Öte yandan burada kronolojik bir kopuştan veya disiplinsel iktidarın yerini denetime bırakması söz konusu değildir. Bu, iktidar ilişkilerinin daha etkili olmak için üstlendikleri tarihsel tamamlanmadır; yeni sanayi üretiminin yol açtığı değişim, denetimi gerekli kılmıştır (Revel, 2006). İktidar ilişkileri, disiplinsel iktidarı da içererek denetimsel iktidara evrilmiştir. Bu iktidar, denetimin yerini almaktan ziyade onu ele geçirir çünkü disiplin, öğelerin yer değiştirmesini, niteliklerine göre sınıflandırılıp sıralamasını sağlaması açısından denetim için oldukça yararlıdır (Revel, 2006).

İktidar ilişkilerindeki bu dönüşüme kapı aralayan sebeplerden birinin de aydınlanma düşüncesi çerçevesinde bilime, akla ve hem toplumsal hem de ekonomik ilerlemeye duyulan güvenin sarsılmış olmasıdır. Bilimsel araştırmalar ve rasyonel akıl, Batı medeniyetini daha yüksek bir ahlaka ulaştırmaktansa art arda gelen ekonomik buhranlar ve iki büyük dünya savaşının sebep olduğu yıkımla karşı karşıya bırakmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın kör gözlelere bile gösterdiği ahlaki çoraklığımız karşısında, insan bilimlerindeki ilerleme ile ahlaki iyileşme arasında bir doğru orantı olduğuna inanmak artık neredeyse imkânsızdır (Bernauer, 2005). Böyle bir bağlamda serpilenden denetimsel iktidar, bireylerin bedenleri üzerinde işleyen beden politik anatomisinden, o zamana kadar iktidarı ilgilendirmeyen bir şeye, bireylerin yaşamını merkeze alan bir iktidar olan biyopolitikaya evrilmiştir.

Güvenlik toplumu olarak da adlandırılan iktidarın bu denetimsel kipinde, toplum ve birey kavramları da değişmiştir. Disiplinsel iktidara ilişkin olan sınıf ilişkileri, güvenlik toplumunda artık

yönetim ilişkilerine kaymıştır (Bidet, 2016). Nesnesi değişen iktidar, artık yaşam üzerindeki bir iktidara dönüşmüştür. İktidarın nesnesi olarak beden-insan, yerini bir canlı varlık olarak yaşayan insana bırakmıştır (Foucault, 2001b). Dolayısıyla suni mekânlarda bireysel bedenlerin zamansal ve mekânsal olarak sabitlenmesi, bilinmesi ve belirlenmesi yerine insan çokluklarının yönetimi, dolaşımı, güvenliği ve yaşamı biyopolitik iktidarın temel meselesi haline gelmiştir. Artık insanlar yaşama özgü doğum, ölüm, üretim, hastalık gibi toplu süreçlerden etkilenen, küresel bir kitle oluşturması nedeniyle insanların çokluğuyla ilgilenmektedir (Foucault, 2001b).

Denetimsel iktidarın nesnesi artık başka bir bedendir. Bu beden, çok sayıdaki bedenden oluşan sonsuz olmasa da en azından sayımı zorunlu olmayan sayıda bir sürü başı olan 'nüfus' kavramıdır (Foucault, 2001b). "Nüfuslar, insanların yalnızca uysallık ve yararlılığının değil, bütün yaşamlarının ele geçirilip sömürülebilmesi için iktidarın zorunlu bir icadıdır; çünkü iktidar, olağanüstü idare aracı haline gelen bu nesne kurgusu olmadan, başkalarının eylemi üzerindeki eylemi icra etmeyi başaramaz" (Revel, 2006, s. 145). Modern toplumda sağlık, hıfzıssıhha, hijyen, doğum oranı, yaşam süresi, ırk gibi yaşam süreçlerine özgü olguların rasyonalize edilmesi, biyopolitikanın merkezinde yer alır (Foucault, 2015b). Kısacası biyolojik olan artık siyasallaşmış durumdadır.

Nüfus demek aynı zamanda iş gücü, üretim ve tüketim kapasitesi demektir. Kapitalist topluma içkin bu unsurlar, modern toplumun ekonomik ve sosyal gelişimi için toplumsal bedene ilişkin tüm dinamiklerin rasyonel tekniklerle yönetilmesi gerekliliğini ortaya koyar (Arpacı, 2011). Artık iktidar, nüfusun bilgisini de elde etmeye ve sınamaya ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Dolayısıyla disipline edilerek itaatkâr kılınmış, normlara göre ayarlanmış ve terbiye edilerek yetenekleri artırılmış bedenlerin bir çokluk halinde sürdürdükleri yaşamlarına ilişkin eğilimler önem arz etmeye başlamıştır. Nüfus, sanayi üretiminin ve liberal sistemin temel ögesi olan işgücünün sürekliliğini üretme, denetleme ve güvence altına alma gerekliliğine karşılık verir; üretim çevrimi asla duramaz çünkü liberal maksimalleştirme, istikrarlı bir işgücüne dayanmak zorundadır (Revel, 2006).

Bu toplumda artık öncelikli olan nüfusun güvenliğinin sağlanmasıdır. Çünkü nüfus, zenginliğin kaynağını oluşturur ve nüfusun gereken yerde, gereken şeyi gerektiği gibi üretebilmesinin güvence altına alınması önem kazanmıştır (Foucault, 2016). Bu, disiplini de kapsayarak onu aşan farklı teknikleri gerekli kılar. Disiplinsel iktidarın doğrudan bireysel bedenleri nesneleştirerek yürüttüğü anatomik politikadan ziyade nüfus ve nüfus üzerinde etkisi olduğu düşünülen unsurların düzenlenmesi biyopolitikaya olan kaymayı ortaya koyar. Artık uyrukların itaatinin sağlanmasından ziyade nüfustan uzak görünen fakat hesaplama, çözümleme ve düşünsel çaba yoluyla nüfus üzerinde etkin bir rol oynadığı anlaşılan şeylere hâkim olarak bu unsurları yönetmek gerekmektedir (Foucault, 2016).

Foucault'nun (2001b) düzenleyici bir iktidar türü olduğunu söylediği güvenlik toplumunda, disiplinin aksine normal olan ile anormal olana ilişkin farklı normallik eğrileri saptanır ve normalleştirme işlemi, normallığın bu farklı dağılımlarının birbirlerine göre hareketlendirilmesinden ibarettir (Foucault, 2016). Disiplinci sistem, yerleşik normu varsayarken, güvenlik teknolojileri başlangıç noktası olarak görgül normu alır (Lemke, 2016b). Burada nüfus, doğal, müdahale edilebilir ve verili olarak ele alınır ve bu doğal çokluk içinde normal olan, dağılımların gösterdiği düzenlilikten çıkarılır. Bu nüfus üretime sahip olduğu kapasitelerle, yatınlıklarla, yaşayış ve kavrayış biçimleriyle, ilişkileri ve duygulanımlarıyla katılan bir çokluktur. Bu çokluk iklim, maddi çevre, ticaretin yoğunluğu veya zenginliklerin dolaşımı, tâbi olduğu yasalar, alışkanlıklar, çocukların yetiştirilme biçimleri gibi birçok değişkenle yakından ilişkilidir (Foucault, 2016). Artık nüfusa ve nüfusu oluşturan bireysel bedenlere doğrudan müdahale yerine nüfusa etki eden etmenlerin düzenlenmesi önem kazanmıştır. Çünkü yaşamın sorumluluğunu yüklenmiş bir iktidar için yasaklardan daha fazlasına, düzenleyici ve denetleyici araçlara ihtiyaç vardır (Erol, 2017).

Hükümler belli bir toprak üzerinde, disiplin bireylerin bedenleri üzerinde, güvenlik ise bireylerin oluşturduğu biyolojik çokluk ya da nüfus üzerinde etkiye bulunurken bu üç farklı teknoloji, birbirini destekleyebilir ve birbiri şemsiyesi altında çalışabilir (Koyuncu, 2016). Bu yönetimin temel hedefi nüfus olmakla birlikte baskın bilgi biçimini ekonomik politik ve temel mekanizmalarını da güvenlik düzenekleri oluşturmaktadır (Foucault, 2016). Bu noktada yönetimselliği, yönetim ile karıştırmamak gerekir. Yönetimsellik, yönetimde olduğu gibi doğrudan bir kurumsallığın ifadesi değil, insanların düşünce, arzu ve tutumlarını belirli bir çerçevede kurmaya, yönetmeye, yönlendirmeye, teşvik etmeye yönelik usulleri imleyen akılsal etkinliğin adıdır (Mitchell, 1999). Doğrudan bireylerin emir veya yasaklar ile yönetilmesi değil, bireylerin sahip oldukları tutumların yönetilmesidir (Lemke, 2015). Bu yönetimselliğin temel mekanizması olan güvenlik araçlarının, yani devlet müdahalelerinin esas işlevi ise nüfusa içkin süreçlerin güvenliğini sağlamaktır (Foucault, 2016).

Bu akılsal etkinlik esasen neoliberalizmdir. Fakat neoliberalizmi sadece iktisadi bir perspektiften ele almak, çağdaş yönetimselliği ve onu mümkün kılan iktidar ilişkilerini yadsımak anlamına gelecektir. Neoliberalizme karşı böylesi bir tavır, güçlü ekonomik aktörlere karşı kamunun çıkarlarını savunan bir aktör olarak ulus devlete nostaljik bir imgeyi davet eden küreselleşme karşıtı söylem ve yönetimin neoliberal tarzına ilişkin kimi eleştirel açıklamaların düştüğü tuzağa düşmek anlamına gelecektir (Lemke, 2015). Oysa Ören'in (2014) de vurguladığı üzere bir neoliberalizm çözümlemesi onu, ekonomik ve politik uygulamalarının başarıları ve başarısızlıkları üzerinden çözümleyen siyasal bir program olarak öne çıkararak değil; onun etkililiğine, özneliği ve toplumsal ilişkileri hangi biçim ve araçlar ile dönüştürdüğüne odaklanmalıdır.

Neoliberalizm, insan doğasına değinen daha kapsayıcı fakat daha soyut bir düşüncedir (Baştürk, 2012). Neoliberalizmi bir yönetsel akıl olarak ele alabilmek için, Foucault'nun (2015b) vurguladığı gibi kapitalizmin geleneksel Marksist çözümlemesi olan ve sadece sermaye birikimi mantığından hareketle yapılan kapitalizm çözümlemelerinin bir kenara bırakılması gerekmektedir. Bu noktada kapitalizm ile liberalizmi eşanamlı kullanmamak önem kazanmaktadır. Kapitalizm, bir ekonomik sistem iken liberalizm ise bu sistemin varlığını sağlayan yönetsel akıldır. Öte yandan neoliberalizm, klasik liberalizme içkin kimi kavramsallaştırmaları yeniden değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Klasik liberalizm, piyasayı doğal bir unsur olarak ele alır. Bir 'görünmez elin' yönettiği piyasada özne, bireysel faydasını en çoklaştırmak için mübadelede bulunan homo economicustur. Klasik liberalizm, mübadele eğilimini taşıyan ekonomik özneyi merkeze koymaktadır (Read, 2012). Bu da piyasaya yönelik yapılan her müdahalenin, onun doğallığını bozacağı gibi bir çıkarımın yapılmasının önünü açar. Dolayısıyla herhangi bir müdahale piyasanın doğal dengesini bozacaktır. Görünmez el tarafından yönetilen bu piyasada kazanç arzusuyla harekete geçen herkes piyasanın oyun kuralları çerçevesinde kendine azami yarar sağlamaya çalışır; her türlü dış müdahale bu uyumu bozmaktan başka bir işe yaramayacaktır (Dardot & Laval, 2012).

Çağdaş kapitalizmin yeni akılsallığı olan neoliberalizmi anlamak için, onu her türlü köstekten kurtulmuş bir kapitalizm ideolojisi olarak gören eleştiriye aşmak gerekir (Dardot & Laval, 2012). Neoliberalizm, politik veya ekonomik bir program olmaktan ziyade insan doğasına ve toplumsal varoluşa dair bir anlayıştır; neoliberalizmi başarısızlığı veya başarısı üzerinden çözümlemek suretiyle siyasal bir program olarak öne çıkarmak yeterli olmayacaktır (Read, 2012). Aksi taktirde neoliberalizm, devletin küçülmesi ve piyasaların kuralsızlaştırılması gibi politikalar üzerinden bir okumayla değerlendirilir ki bu da, Keynesyen politikalara yönelik nostaljik bir söylemin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Liberalizmin, fizyokratların mirasından devraldığı 'bırakınız yapsınlar' ideolojisi ile neoliberal dönüşüm açıklandığında, uygulamada ortaya çıkmış olan bir paradoks gözden kaçır: Neoliberal devlet aygıtının küçülme yerine büyümesi, otoriterleşme eğilimi ve azalacağına artan bürokrasi (Çamuroğlu Çığ & Çığ, 2013). Çünkü tarihsel olarak neoliberalizmi mümkün kılan koşullar,

klasik liberalizme özgü bırakınız yapsınlar anlayışının tam da kendisinden kaynaklanmaktadır. Zira neoliberalizm sadece bir birikim krizine değil, aynı zamanda bir yönetsellik krizine de cevap verir ki bu da o zamana kadar hâkim olan iktidar biçimlerinin keskin bir krizidir (Dardot & Laval, 2016).

Klasik piyasada her bir öznenin kendi faydasını gözeterek yaptığı mübadeleyi düzenleyen ilahi görünmez elin, vadettiği genel refah yerine iktisadi buhranlar ve dünya savaşları doğurduğu bir bağlamda piyasanın doğallığına ve fiziki yasalar misali işleyen mekanizmalarının varlığına olan dogmatik inanç yıkılmıştır. Liberalizmin krizleri sonucu devletlerarası sürtüşmeler ile ortaya çıkan Birinci Dünya Savaşı sonrası yükselen totalitarizmlerin doğurduğu “kapitalizmin sonu” gibi bir momente karşı, ekonomik ve toplumsal yaşantıya dair kavrayıştaki farklılaşma ile cevap verilmiştir (Dardot & Laval, 2012). Kısacası doğal yasaları yoluyla işleyen mekanizmalara sahip bir piyasa dogmasından kurtularak, inşa edilmesi gereken bir piyasa fikri benimsenmiştir. “Yeniden icat edilen neoliberalizmin yeniliği, piyasa düzenini inşa edilmiş bir düzen olarak düşünebilmekte, dolayısıyla yerleşmesini ve daimi gelişimini hedefleyen gerçek bir politik program saptayabilir durumda olmasında yatar” (Dardot & Laval, 2012, s. 151).

Neoliberal Homo Economicus

Klasik liberalizme göre piyasa etkinliğinin merkezi unsurunu mübadele oluşturur. Neoliberallere göreyse piyasanın özünde rekabet bulunur ve neoliberalizmin temelinde, politik iktidarın genel icrasının piyasa ekonomisinin ilkelerine nasıl adapte edileceği sorusu bulunur (Foucault, 2015b). Neoliberalizm, piyasanın rekabet ilkesinin bireyler, toplumlar ve devletler nezdinde benimsenmesi ve insani olanın dönüştürülmesidir (Çamuroğlu Çığ & Çığ, 2013). Bu toplumda ticaretin yerini rekabet almıştır ve neoliberal tahayyülün piyasa üzerine kurulu toplumunda düzenleyici esası oluşturan ürünlerin mübadelesi değil, rekabet mekanizmalarıdır; elde edilmek istenen, ticaret etkisine maruz bırakılmış bir toplumdan ziyade rekabet dinamiğine tabi tutulmuş bir toplumdur (Foucault, 2015b).

Düzenleyici iktidar, bireysel bedenlere dokunarak onları terbiye etmekten ziyade, nüfusun eylemlerini ortaya koyduğu bağlam üzerinde düzenlemeler yaparak uzaktan yönetimi benimseyen bir iktidar tipidir. Böylece iktidar, piyasanın iyi işlemesini sağlayacak toplumsal çerçevenin oluşturulması için çalışan bir çerçeve politika öngörerek ekonomik aktörlerin toplumsal çerçeveleri üzerinde etkide bulunur (Taylan, 2016). Çerçevenin düzenlenmesi yoluyla yapılan müdahaleler, doğrudan ekonomik alana müdahaleler değil, ekonomik olarak eylemde bulunan failer üzerinde müdahale olduğundan, söz konusu olan bir ekonomik yönetim değil, nüfus üzerinde derinlemesine müdahalelerde bulunan bir toplum yönetimidir (Foucault, 2015b). Burada söz konusu olan, toplumsal olanın tamamının, şehircilik politikalarından eğitim politikalarına uzanan bir çerçeve içerisinde dönüştürülerek bu alanın piyasa ekonomisinin gelişimine tamamen adapte edilmesidir (Taylan, 2016).

Neoliberalizmin homo economicus ise, bitimsiz bir inşa sürecinde sürekli kurulan bir öznedir. Düzenleyici iktidar toplumsal olarak var olduğu çevreyi düzenleyerek öznenin kurulacağı çerçeveyi oluşturur. Öznenin toplumsal olarak var olabilmesi ise bilgi ve iktidar arasındaki bağıntıyla belirlenir. Bu ilişki sonucunda sınırları ve sapsmaları belirlenen normallik eğrisi, öznenin toplumsal olarak var oluş sınırlarını oluşturur. Öte yandan burada özne ile yapı arasında, yapının özneyi belirlediği belirlenimci bir ilişki söz konusu değildir. Neoliberalizm sadece özneye, belirlediği normallik sınırları dâhilinde kendini kurarak var olabileceği sınırları sunar fakat bu özneliği inşa edecek yine öznenin kendisidir. Çünkü neoliberalizm psikolojik bir insan figüründen beslenir ve bu figür, piyasa ilişkilerinin temelini oluşturan rekabeti meşrulaştıran bir niteliğe sahiptir (Taylan, 2016).

Neoliberal homo economicus, psikolojik bir birey tahayyülüne dayanmak zorunluluğundadır. Çünkü bireyin tutumları, davranışları ve duygulanımları üzerinde eylemlilikte bulunarak bireyi aktif olarak rekabet oyununu içine sokmak, psikolojik niteliklerinin bilinerek bunların yönetilmesini gerekli

kılmaktadır. Neoliberal iktisadın temel konusu, tarihsel/toplumsal bir yapı ve ilişki kümesi olarak ekonomiden piyasadaki insan davranışlarının incelenmesine dönüşerek bireyin piyasa ilkelerine göre davranışları, duygular ve iç dünyası incelikli ve derinlemesine inşacı bir müdahale ile yönlendirilebilir psikolojik insanın bir yönetim teknolojisi olarak icadını hazırlamıştır (Gürkan, 2016). Bu öznenin diğer failer ile kurduğu ilişkiler eşit olmayan özneler arasındaki rekabet temelinde oturmaktadır. Bu özne hesapçı ve rasyonel bir töz değil, tutkuları, arzuları, çıkarları, hayalleri, gücü ve güçsüzlüğü, inanç ve tutumları olan; sermayeye çevrilebilen ve daha önemlisi yeni deneyimlere daima açık, sürekli oluşum halinde, akışkan, geçici, esnek bir canlı varlıktır (Ören, 2014).

Beşeri Sermaye ve Kendilik Girişimi Olarak Eğitim

Neoliberalizm, iktisadi olmayan alanları, davranışları ve insanlar ilişkilerini iktisadi analitiğin alanına sokarak bireyin var oluşunu bir sermayeye dönüştürmekte ve böylece kendi yönetim teknolojilerini ve araçlarını geliştirmektedir (Gürkan, 2016). İnsan biyolojik varlığının bir sermaye oluşu ise emeğin ekonomik analiz sahasına farklı bir şekilde dâhil edilmesini gerekli kılar. Emeğin kaç paraya alındığı, ne ürettiği veya kattığı değer ne olduğundan ziyade en temel sorun, çalışan kişinin sahip olduğu kaynakları nasıl kullandığıdır (Foucault, 2015b). Öznenin doğuştan getirdiği nitelikler ile birlikte sonradan edindiği tutum, davranış ve yetenekler bireyin beşeri sermayesini oluşturur. Bu tasavvura göre emeğin karşılığı olarak kişinin elde ettiği ücret, toplumsal/politik üretim ilişkilerinin maddi gerçekliğinde belirlenmektense, öznel sermayesiyle yatırım yaparak kendi beden gücünün rasyonel bir işletmecisi ve girişimcisi olan öznenin seçimleriyle ilişkili bir şekilde ortaya çıkan fiyattır (Gürkan, 2016). Dolayısıyla neoliberalizmde her bir birey, kendi özneliğinin bir girişimcisi olarak diğer özneliliklerle rekabet halinde olan bir bireydir. Çünkü neoliberalizm, belirli bir yaşam biçimiyle açıklanmaktadır (Read, 2012). Neoliberal ekonomik analizin temelinde bireyin, işlemlerin, mekanizmaların değil, şirketlerin bulunması gerekir: şirket birimlerinden oluşan bir ekonomi, şirket birimlerinden oluşan bir toplum (Foucault, 2015b). Birey, kendi özneliğinin yaratıcısıdır ve piyasa, ekonomik öznenin kendisini oluşturma süreci olarak bireyin davranmayı öğrendiği, kendini eğittiği ve kendini disipline ettiği öznel bir süreçtir (Dardot & Laval, 2012). Piyasada kurulmak istenen homo economicus, girişim ve üretim insanıdır (Foucault, 2015b).

Yapılmak istenen şirket biçimlerinin sayısını artırmak, gittikçe genelleştirmek ve yaymak suretiyle ulusal veya uluslararası büyük şirketlerden, ya da devlet tipi büyük şirketlerden ibaret kalmasını engellemektir (Foucault, 2015b). Böylece toplum bütün insan ilişkilerini çevreleyen bir rekabet ve yatırım mantığını benimseyebilir (Read, 2012). Her bir özneliğin, bir şirketmişçesine kurulması için ise beşeri sermaye anlayışı stratejik bir önem kazanmaktadır. Bu anlayışın önemi ise iki farklı olguyu kapsamasından ileri gelir: Bir yandan ekonomik analizin o ana kadar ayak basılmamış bir alana açılması, diğer yandan da o zamana kadar ekonominin dışında kalan bir alanın, salt ekonomik kavramlarla yeniden yorumlanabilir hale gelmesi (Foucault, 2015b).

Neoliberalizm, pek çoğumuzun dünyayı yaşama ve anlama şekliyle bütünleşmiştir (Harvey, 2015). Read'in (2012) de dikkat çektiği üzere rekabet ilişkisi, diğer bütün toplumsal ilişkilerin yerine geçer ve bu da beşeri sermaye anlayışında somutlaşır. Beşerî sermaye anlayışı, bireylerin rekabet mantığıyla yönetilmesini sağlar. Birey-şirket hem rakipleri ile sürekli bir rekabet halinde olmalı, hem de sürekli olarak kendini aşmalıdır. Dolayısıyla eğitimden sosyal yaşama, deneyimden tüketim kalıplarına, oturduğu semtten çocuğunun gittiği okula kadar tüm yaşam alanında, herkes, kişisel sermayesine değer katacak yaşam stratejileri bulmak zorundadır (Ören, 2014).

Beşerî sermaye, insanların yaşamak ve çalışabilmek için sahip oldukları yatkınlık, yetenek ve beceri stokudur (Foucault, 2015b). Dolayısıyla uygun niteliklere sahip daha az sayıdaki bir nüfus, uygun olmayan nitelikteki daha fazla sayıdaki bir nüfustan ekonomik olarak daha değerlidir. Beşerî sermaye anlayışı ile insanda potansiyel olarak sonsuza kadar yenilenebilecek bir değer kaynağı

keşfedilmiş olur ve bu da kıt ve çatışma yaratan kaynakların işlenmesine mahkûm bir ekonomi fikrini yalanlar (Paltrinieri, 2016). Dolayısıyla bireyde var olan sermayeyi asıl çoğaltacak ve onu işler hale getirerek bir yatırım haline dönüştürecek fail yine bireyin kendisidir. Neoliberalizmde her birey bir kapitalisttir ve asıl girişimi ise bireyin kendisidir. Çünkü bireyin varoluşu, tıpkı bir firmanınki gibi, kendi tercihlerine bağlıdır ve bireyin tüketim veya boş zaman alışkanlıkları bile bir insan sermayesi yatırımdır (Bröckling, 2011).

Bireylerin eğitim ve yetiştirmeyle ilgili aldıkları kararlar ve yaptıkları tercihler, sahip oldukları beşeri sermayelerinin oluşmasında büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü aynı anda hem bireysel beşerî sermayesini, hem de nüfusun niteliğın artırmak için tek yol eğitimidir ve eğitim, fırsat maliyetlerinin yeteneğe ve dolayısıyla, insan zamanının ekonomik bir değere dönüştüğü alandır (Paltrinieri, 2016). Bireyin sahip olduğu bilgi, beceri ve sağlık durumu ile birlikte dış görünümü, toplumsal itibarı, çalışma etiği ve kişisel alışkanlıkları yatırım yapılacak, bir unsur olarak beşerî sermaye kapsamında değerlendirilmektedir (Bröckling, 2011). Bir söylem olarak beşerî sermaye, bireyin varoluşuna ilişkin bütün unsurların sermaye olarak ele alınmasını, şirket-birey girişiminde üretime koşulmasını ve diğer bireyler ile rekabet halinde olmasını salık verir. Dolayısıyla bir öznelliğe ilişkin yatırım ve girişimlerin doğduğu andan itibaren başlaması gerekmektedir. Bireye yatırım, doğumundan itibaren ailede başlar, ailenin yönlendirmesi ile okulda devam eder ve sonrasında ise bireyin kendisi bu yatırımları sürdürmek durumundadır.

Beşeri sermaye anlayışı, neoliberal yönetimselliğe uygun olarak öznelliğe, aileler ve eğitim kurumları aracılığıyla şekillendirilen bireyin kendi kavrayışını yöneterek üretir. Çünkü çalışma kapasitesi, yetenek, beceri, tüm bunları bir şey üreten kişinin kendisinden ayrı tutulamayacağından beşeri sermaye diğer sermayelere benzemez; işçinin becerisi bir makine olarak ele alınabilir fakat bu makine işçinin kendisinden ayrı düşünülemez (Foucault, 2015b). Dolayısıyla beşeri sermaye yatırımı yapmak demek, aynı zamanda kişinin kendi öznelliğini inşa etmesi, kendilik girişiminde bulunması demektir.

Neoliberal devletin, beşerî sermaye bağlamında birey ile kurduğu ilişkide, basitçe eğitim hizmetlerinin kamu veya özel sektör tarafından sağlanıp sağlanmadığının herhangi bir önemi yoktur. Diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da devlet, rekabet normunun içselleştirilmesi için gerekli hukuki ve çevresel müdahaleleri yapar ve beşerî sermaye anlayışı sadece neoliberal homo economicus'un hayatta kalıp diğer bütün toplumsal varoluş biçimlerinin ortadan kalkacağı toplumsal ve kurumsal zemini gerekli kılar (Pierce, 2013). Devlet, kupon veya charter sistemleri gibi radikal serbest piyasa araçları ile müdahalelerde bulunur ve toplumsal hayatı rekabet çerçevesinde düzenleyerek nüfusun sahip olduğu niteliklerin en ekonomik şekilde kullanılmasını sağlayabilir (Pierce, 2013).

Beşeri sermaye açısından yaşam, her bir özneyi kendi çıkarını gözetecek bir fail olarak kuran, pedagoji ve piyasa stratejileri aracılığıyla yönetilen bir stok olarak ele alınmaktadır; bu anlayış, sürekli genişleyen ekonomik bir çerçeve içerisinde yaşamların değerlemesinin yapılması etrafında kurulmuştur (Pierce, 2013). Her bir bireyin ekonomik değeri, sahip olduğu beşeri sermayesi dolayısıyla bir diğerinden farklıdır. Her bir şirket-birey kalıtsal olarak sahip olduğu beşeri sermaye kaynağını verimlilikle kullanmalı, yeni bilgi ve beceriler ile kendini donatarak beşeri sermayesini artırmalı ve rekabet yarışında kendi avantajını kendisi yaratmalıdır. Piyasa normlarını benimseyemeyen ve rekabet edemeyen bireyler, toplumsal olarak normal kabul edilen sınırlar içinde bir hayat yaşayabilme şansını kaybederler. Çünkü beşeri sermaye anlayışı herhangi bir toplumsal grubun ekonomik ve toplumsal başarısı veya başarısızlığını, o grup üyelerinin var olan toplumsal normlara uyum sağlayarak diğer bireylerle eşit koşullarda rekabet edebilirliğinin bir göstergesinden hareketle değerlendirir (Satzewich & Wotherspoon, 2000). Bu da beşeri sermaye kuramının, sosyal Darwinist bir perspektifi benimsediğini

dile getirir. Öjenist genetikçilerin DNA'ları manipüle ederek 'değerli' ve 'değersiz' olarak sınıflandırması ile beşeri sermaye stratejilerinin faydasız olarak düşünülen beşeri sermayeleri ıskartaya çıkararak eğitilen nüfustan en fazla değeri elde etmesi arasında pek bir fark bulunmamaktadır (Pierce, 2013).

Beşeri sermaye kuramının bu "seçilimci" niteliği, neoliberal piyasanın iktisadi faili olan homo economicus'a içkin birey anlayışını yansıtır. Çünkü neoliberalizm, çıkarını en iyi şekilde kollamayan, hesapçı ve aktif olmayan bir öznenin tahayyül edilemediği bir akılsallıktır (Dardot & Laval, 2012). Bu birey anlayışı, beşeri sermaye kuramının üzerinde yükselmiş olduğu varsayımlarda da açıkça görülmektedir. Kuramın iki temel varsayımından biri metodolojik bireycilik iken diğeryse rasyonel seçim teorisidir (Tan, 2014). Metodolojik bireycilik, bütün toplumsal olguların temelinde bireysel davranışların yattığını varsayar ve beşeri sermaye, ekonomik öznelerin kendi çıkarları doğrultusunda eylemde bulunmaları sonucunda oluşur (Blaug, 1992). Böylece her bireyin kendi beşeri sermayesini oluşturmasının sorumluluğu ne ailesine ne de devlete yüklenebilir; her birey muhtemel riskleri de hesaba katarak faydasını ve maliyetini belirlemek ve kendi girişimini yapmak zorundadır. Bu sorumluluk, bireyin beşeri sermaye yatırımlarını yaparken tercihlerinde rasyonel davranmasını da gerekli kılar. Bireyin yaptığı bütün tercihler, hepsi farklı derecelerde cazibesi olan iki veya daha fazla seçenek arasından birini, yine kendi faydasını gözeterek seçmesi anlamına gelmektedir (Bröckling, 2011). Kısacası neoliberal strateji, mümkün olan en fazla sayıda piyasa durumunu yaratmaktan ibarettir; böylelikle bireyler piyasanın durumunu gerçeklik olarak kabul ederler ve eğer oyunda kaybetmek istemiyorlarsa, kendi beşeri sermayelerini, birikimin yaşamın genel yasası olarak gözüktüğü bir evrende değerlendirerek bireysel çıkara dayalı bir hesap işlemini gerçekleştirirler (Dardot & Laval, 2012).

Rasyonel seçim ve metodolojik bireycilik varsayımlarıyla birlikte ele alındığında beşeri sermaye anlayışı özneye, kendisini bir girişim, bir şirket birimi olarak kurmaktan başka bir seçenek bırakmaz. Neoliberal özne bir şirket olarak değerlendirildiğinde ise işçinin çalışma dolayısıyla aldığı maaşı, onun basitçe emek gücünü sermayedara belirli bir zaman diliminde sunması sonucu elde ettiği gelir değildir. Maaş, belirli bir sermaye biçiminden elde edilen geliri simgeler (Lemke, 2016a). Beşeri sermayeye göre maaş, işgücünün kullandığı zaman karşılığı ödenen bir ücret değil, sermayenin bir geliridir; sermaye ise bir kişinin belli bir maaşı kazanmasını sağlayan fiziksel ve psikolojik faktörlerin tümüdür (Foucault, 2015b). Kısacası işçiler bir girişimciye bağlı çalışanlar değillerdir; işçiler artık kendilerinin girişimcileridir (Gordon, 1991).

Eğitimin ve öğrenmenin bir beşeri sermaye yatırımı olarak kavramsallaştırılması ise bireylerin, kendi öznellikleri üzerinden yönetilebilmesine olanak sağlar. Çünkü İnsel'in (2000) de vurguladığı üzere piyasa toplumu rekabet ilkesinin yarattığı genelleşmiş kaygı ve korku toplumudur. Bu toplumda uzun vade yoktur (Sennett, 2012). Bireylerin sahip olduğu beşeri sermayeler, kısa sürede yararsız veya yetersiz hale gelebilir ve birey rekabeti kaybeder. Çünkü bugün artık birey olmak, sürekli bir yenilenme içinde olarak istihdam edilebilir olmak demektir (Brine, 2006). Bu durumda öğrenme, devamlı beceriler geliştirmek ve kazanılan becerileri etkili bir şekilde yönetmek anlamına gelmekle beraber eğitim de giderek sertifika fetişizmini icra etmek üzere gerçekleştirilen bir araç haline dönüşmektedir (Güllüpnar & Gökalp, 2014). Çağdaş toplumun diğer pek çok yönü gibi belirsizliğin tehlikeleri de bir kuralsızlaştırma işleminden geçmiş ve sonuçlarla başa çıkma görevi de özelleştirilerek bireyselleşmiştir (Bauman, 2015). Böylece yönetimsel akıl, kendi iç dengesini korumasını sağlayan rekabet sayesinde müdahalesini en az hale getirebilecek ve sisteme ait sorunları sanki bireylerin bir eksikliğiymiş gibi gösterebilecektir (Özmkas, 2015).

Ruh, cezalandırılanlar üzerinde uygulanan bir iktidarın işleyişi aracılığıyla beden çevresinde, yüzeyinde, içinde sürekli olarak üretilir (Foucault, 2017). Neoliberal özne de hem disipline edilmiş ve

hem de rekabet etmeyi öğrenmiş bir homo economicus'un ruhuna sahip olması gereken bir öznedir. Bu öznenin disipline edilmesi ve varoluşunu bir sermaye olarak inşa edecek bir beşeri sermaye stokuna dönüştürülmesi sürecinde eğitim kurumları önem kazanmış durumdadır. Her ne kadar sadece iktisadi bir kuram olarak insan sermayesi bağlamında eğitim ve istihdam arasında doğrudan bir ilişkiden söz edilmesi artık mümkün olmasa da, hakikati üreterek bireysel varoluşları şekillendiren bir söylem olarak beşeri sermaye, hiç olmadığı kadar önemli bir hale gelmiş durumdadır. Okullar artık sadece fabrika modeline göre disipline edilmiş itaatkâr bedenler üretmek üzere terbiye eden kurumlar değildir. Okullar artık piyasa, girişim ve rekabet normunu içselleştirmiş normal öznelliklerin üretilebilmesi için yapılan çevresel müdahaleler kapsamında değerlendirilmelidir. Eğitim ve öğretim meselesi doğuştan rekabetçi ve girişimci olmayan bir varlığın bir kendilik girişimi olarak inşa edilmesi sürecine gönderme yapmaktadır. Çünkü girişim kültürü ve girişim ruhu okuldan itibaren öğrenilebilir (Dardot & Laval, 2012). Okullar da beşeri sermaye anlayışına göre çocukları ve gençleri disipline eden kurumlar olmanın yanı sıra kendilik girişiminin ilk yatırımlarının yapıldığı ve bireylerin artık belirli bilgilerden ziyade ömür boyu süren beşeri sermaye yatırımlarının nasıl yapılacağını, kendiliğın nasıl bir girişimci gibi kurulup yönetileceğini öğrendikleri bir uzama dönüşmektedir. Disiplinsel mekânlar olarak okullar, bir norm çerçevesinde bireysel bedenleri terbiye eden kurumlar olma niteliklerini devam ettirirken hâkim norm artık girişimcilik olmuştur. Bu doğrultuda hükümetler de özerk, kendi kendini denetleyebilen, üretken ve kendi çabaları ile kendi geleceğine ilişkin sorumluluklar üstlenebilen girişimci kimlik ve öznelliklerin üretilmesini sağlayacak müdahalelerde bulunmaktadır (Down, 2009).

Bu müdahaleler ise beşeri sermaye teorisinin temel kavramlarının yenilenmesi yoluyla öğrencinin müşteri, öğretmenin üretici ve öğrenmenin de çıktı olarak değerlendirilmesi için ulusal müfredatlar, standart testler, sınıflandırmalar, sıralamalar ve hesap verebilirlik bağlamındaki denetimler şeklinde gerçekleşmektedir (Down, 2009). Dolayısıyla eğitim alanında neoliberalizm ile ilişkilendirilen birçok dönüşüm, denetimsel iktidarın piyasa şartlarını ve girişimci şirket-bireyi üretmek rekabet normunun eğitim alanında da hâkim kılınmasına yönelik müdahalelerdir. Özellikle eğitimdeki standartlaşma ve ölçme fetişizmi, Dardot ve Laval'ın (2012) de vurguladığı gibi herkesin kendi sonuçlarının hesabını ve bunların kendisine buyurulan hedefleri günü gününe tutarak kendi kendinin gözetmeni olmasıdır; çünkü ancak inşa edilen şey değerlendirilir ve ancak ölçülebilir olana indirgenen şey ölçülür. Eğitimde ise öğrenmenin ölçülmesi demek, aynı zamanda bireyin öznelliğinin ne kadar uyumlu olduğunun belirlenerek sınıflandırılması ve ne derecede rekabetçi olduğunun belgelendirilmesidir. Çünkü bireyin kim ve ne olduğu hesaplı seçimler sonucunda oluşan öğrenmeler ile belirlenir ve bu öğrenmelerin güncel ve işlevsel olmanın yanı sıra başkalarıyla karşılaştırılabilir olması da gerekir; girişimci özne, işlevsel öğrenmelerini rekabetçiliğini artırmak adına kullanabilen öznedir (Simons, 2006). Dolayısıyla bireyin tüm öğrenme etkinlikleri, bütün yaşamını sahip olduğu insan sermayesinin sürekli sınanarak değerlendirilmesi ve güncellenmesi üzerine kurulmuştur (Bröckling, 2011).

SONUÇ YERINE

Bugün eğitim-öğretime ilişkin teorik veya politik tartışmaların, iki farklı kutupta toplandığı ileri sürülebilir. Birincisi, eğitimi sadece teknik ve psikolojik süreçlerin hâkim olduğu bir mesele olarak ele almaktadır. Herhangi bir tekniğin nasıl ve neden uygulanması gerektiği veya neden uygulanmaması gerektiği üzerine yoğunlaşan bu tartışmalar, eğitimin politik veçhesine değinmekten özellikle imtina eder gibidir. Diğer yandan eleştirel cenahta yer alma iddiasıyla şekillenen tartışmalar ise, neoliberalizmi bir birikim krizi olarak değerlendirdiği için eğitim meselesini piyasalaşma gibi sonuçlar üzerinden tartışmaktadır. Bu iki farklı yaklaşım da beşerî sermaye anlayışını, sadece eğitim ve istihdam arasındaki ilişki üzerinden değerlendirilmekte ve eğitim meselesini iktidar ilişkileri bağlamına oturtmamaktadır.

Hâlbuki eğitim, bir siyasa düzeyinden ziyade politik bir temelde ele alındığında, eğitim meselesine ilişkin söylemlerin belli bir ışık rejiminde, iktidar ilişkileri dolayımında şekillendiğini iddia etmek mümkündür. Çünkü diğer toplumsal ilişkiler gibi eğitimsel ilişkiler de döneminin hegemonik akılsallığına koşut olarak şekillenir. Modern kitlesel eğitimin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması, sonrasında ise eğitimin bir beşerî sermaye yatırımı olarak görülmesi bunun örnekleri arasında gösterilebilir.

Mevcut neoliberal çağda ise beşerî sermaye bağlamındaki eğitim, öznelliklerin üretilmesiyle ilişkili olarak değerlendirildiğinde hem disiplinsel, hem de denetimsel iktidar ile eklenen bir söylem olarak ortaya çıkmaktadır. Neoliberalizme göre inşa edilmesi ve hukuksal müdahaleler ile sürdürülmesi gereken piyasa, aynı zamanda bu piyasaya uygun öznelliklere de ihtiyaç duymaktadır. Çünkü neoliberal homo economicus, mübadele eden değil rekabet eden bir varlık olmakla birlikte, doğal olmaktan ziyade inşa edilmesi gereken bir öznelliğe gönderme yapar.

Bu noktada bir beşerî sermaye yatırımı olarak değerlendirilen eğitim, rekabet eden girişimci bireyin inşa edilmesi sürecine dâhil olan disiplinsel ve denetimsel bir teknoloji olarak ele alınabilir. Bir diğer deyişle eğitimsel süreçler bireyi, kendilik girişiminde bulunabilecek bir özne olması için disipline eder; sınıflandırır, hiyerarşikleştirir ve sürekli olarak gözetir. Bu disiplinsel teknikleri ise neoliberal yönetimselliğin temellerini oluşturan girişimcilik, rekabet, sorumluluk ve rasyonel tercih normlarına göre yapar.

Dolayısıyla birey için toplumsal olarak normal kabul edilen bir öznelliğe sahip olabilmek, bireyin yeterli ve doğru beşerî sermaye yatırımı yaparak giriştiği rekabette başarılı olmasında yatar. Böylece bir beşerî sermaye yatırımı olarak eğitim, bireyin kendisini bir şirketmişcesine yönetebilmek için kendi öznelliğine yaptığı bir yatırım haline dönüşür.

KAYNAKÇA

- Akar, M. Y. (2007). *Marksist ve Foucaultcu iktidar anlayışları üzerine sosyolojik bir karşılaştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Akay, A. (2016). *Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları*. Ankara: Doğu Batı.
- Arpacı, M. (2011). *Biyo-iktidar ve karnavalesk beden: Foucault ve Bakhtin'in beden kavramsallaştırmalarının karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Barış, J. (2006). *Sinemasal Özne ve Gözetlemenin İktidarı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Baştürk, E. (2012). Michel Foucault'da Liberalizm Eleştirisi: İktidar, Yönetimsellik Ve Güvenlik. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 14: 65-78.
- Baştürk, E. (2016). *Gözetimin Soykütüğü*. İstanbul: Kalkedon.
- Bauman, Z. (2003). *Yasa Koyucular İle Yorumcular*. (Çev. K. Atakay). İstanbul: Metis.
- Bauman, Z. (2015). *Bireyselleşmiş Toplum (3. baskı)*. (Çev. Y. Alagon). İstanbul: Ayrıntı.
- Bernauer, J. (2005). *Foucault'nun Özgürlük Serüveni*. (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı.
- Bidet, J. (2016). *Foucault'yu Marx'la Okumak*. (Çev. Z. Cunillera). İstanbul: Metis.
- Blaug, M. (1992). *The Methodology of Economics*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Bowdridge, M., & Blenkinsop, S. (2011). Michel Foucault Goes Outside: Discipline and Control in the Practice of Outdoor Education. *Journal of Experiential Education*, 34(2): 149-163.
- Brine, J. (2006). Lifelong Learning and Knowledge Economy: Those That Know and Those That Do Not - The Discourse of European Union. *British Educational Research Journal*, 32(5): 649-665.
- Bröckling, U. (2011). Human Economy, Human Capital: A Critique of Biopolitical Economy. Bröckling, Krasman ve Lemke (Ed.), *Governmentality* (s. 247-268). New York: Routledge.

- Çamuroğlu Çığ ve Çığ, Ü. (2013). Neoliberal Akılsallığın Bir Semptomu Olarak Kriz İletişimi ve Yönetimi. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1-2): 79-97.
- Çelebi, V. (2013). Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1): 512-523.
- Dardot, P. ve Laval, C. (2012). *Dünyayın Yeni Aklı. (Çev. I. Ergüden)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dardot, P. ve Laval, C. (2016). Neoliberal Sistem ve Kapitalizm. (Çev. F. Keskin). *Felsefe Logos*, 63: 7-20.
- Deacon, R. (2006). From Confinement to Attachment: Michel Foucault on The Rise of The School. *The European Legacy: Toward New Paradigms*, 11(2): 121-138.
- Deleuze, G. (2013). *Foucault*. (Çev. B. Yalım, E. Koyuncu). İstanbul: Norgunk.
- Doğan, M. (2004). *Michel Foucault'da Bilgi/İktidar İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dolgun, U. (2008). *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu*. İstanbul: Ötüken.
- Down, B. (2009). Schooling, Productivity and the Enterprising Self: Beyond Market Values. *Critical Studies in Education*, 50(1): 51-64.
- Erol, F. Ö. (2017). *Michel Foucault'da İktidar Analitiği Ve Direnme Problemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ertürk, M. (2013). *Mekanın Diyalojisi: Kent Mekanı - Kent Öznesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Esgin, A. (2015). Sosyal Bilimci Mi, Yoksa Doksalog Teknisyenleri Miyiz? Türkiye'deki Bazı Sosyoloji Pratikleri Üzerine Eleştiriler. *Sosyoloji Konferansları*, 52(2015-2): 191-220.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1984). Space, Knowledge and Power. Rabinow (Ed.), *The Foucault Reader* (s. 239-256). New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (2001b). *Toplumu Savunmak Gerekir. (Çev. Ş. Aktaş)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2005). *Entelektüelin Siyasi İşlevi. (Çev. I. Ergüden, O. Akınhay, F. Keskin)*. İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2011). *Büyük Kapatılma. (Çev. I. Ergüden, F. Keskin)*. İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar (4. Baskı). (Çev. I. Ergüden, O. Akınhay)*. İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2015a). *İktidarın Gözü (4. Baskı). (Çev. I. Ergüden)*. İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2015b). *Biyopolitikanın Doğuşu. (Çev. A. Tayla)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2017). *Hapishanenin Doğuşu (7. Baskı). (Çev. M. A. Kılıçbay)*. Ankara: İmge.
- Foucault, M. (2016). *Güvenlik, Toprak, Nüfus. (Çev. F. Taylan)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gordon, C. (1991). Governmental Rationality: An Introduction. Burchell (Ed.), *The Foucault Effect* (s. 1-52). Chicago: The University of Chicago Press.
- Gücüyener, M. (2011). *Panoptik Gözetimden Synoptisizme Gözetim Toplumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Güler, Ö. (2016). *M. Foucault'nun Biyo-Politika Görüşününün M. Hardt ve A. Negri'nin Siyaset Felsefesine Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güllüpnar, F. ve Gökalp, E. (2014). Neoliberal Zamanın Ruhu, Yaşam Boyu Öğrenme ve İstihdam İlişkileri; Yaşam Boyu Öğrenme Politikalarının Eleştirel Bir Analizi. *Mülkiye Dergisi*, 2: 67-92.
- Gürkan, C. (2016). Foucault'da Neoliberal Yönetimselliğin Tarihsel Boşlukları: Erken Neoklasik İktisat ve Kamusal Seçim Teorisi. *Felsefe Logos*, 63: 87-106.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi (2. Baskı). (Çev. A. Oncaka)*. İstanbul: Sel.

- Hülür, H. (2008). İktidar/Bilgi Sarmalı: Michel Foucault'da Disiplinsel Doğruluk ve Özne. *EKEV Akademi Dergisi*, 12(35): 149-164.
- İnsel, A. (2000). *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Koyuncu, E. (2016). Foucault'nun Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuşu. Kartal (Ed.) *Biyopolitika - Cilt 2: Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri* (s. 21-60). Ankara: Nota Bene.
- Lemke, T. (2015). *Foucault, Yönetimsellik ve Devlet*. (Çev. U. Özmakas). Ankara: Pharmakon.
- Lemke, T. (2016a). *Politik Aklın Eleştirisi: Foucault'nun Modern Yönetimsellik Çözümlemesi*. (Çev. Ö. Karlık) Ankara: Phoenix.
- Lemke, T. (2016b). *Biyopolitika (3. Baskı)*. (Çev. U. Özmakas) İstanbul: İletişim.
- Lyon, D. (1994). *The Electronic Eye: The Rise of Surveillance Society*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Marshall, J. D. (1989). Foucault and Education. *Australian Journal of Education*, 33(2): 99-113.
- Melton, J. V. (1988). *Absolutism and The Eighteenth-Century Originsof Compulsory Schooling in Prussia and Austria*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mitchell, D. (1999). *Governmentality: Power And Rule in Modern Society*. Londra: Sage.
- Müller, D. K., Ringer, F. ve Simon, B. (1987). *The Rise of Modern Educational System: Structural Change and Social Reproduction 1870-1920*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ören, E. (2014). Neoliberal Yönetimsellik, Çalışma İlişkileri ve "Girişimci" Özne. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(1): 155-169.
- Özmakas, U. (2015). İnsan Sermayesinin Kaynağı: Maddi Olmayan Emek. *Toplum ve Bilim*, 135: 8-26.
- Özsoy, S. (2012). Eğitimi Politik Düşün(eme)mek Üzerine Bir Örnek Olay İncelemesi: 4x3'lük Zorunlu Eğitim Tartışmaları. *Eğitim Bilim Toplum*, 10(39): 93-123.
- Paltrinieri, L. (2016). Niceliği Nitelemek: Ekonomi, Demografi ve Eğitim Arasında İnsan Sermayesi. (Çev. F. Keskin). *Felsefe Logos*, 63: 31-48.
- Pierce, C. (2013). *Education in the Age of Biocapitalism*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Polanyi, K. (2016). *Büyük Dönüşüm (13. Baskı)*. (Çev. A. Buğra). İstanbul: İletişim.
- Read, J. (2012). Homo Economicusun Bir Soykütüğü: Neoliberalizm ve Öznelliğin Üretimi. *Cogito*, 70-71: 82-95.
- Revel, J. (2006). *Michel Foucault: Güncelliğin bir ontolojisi*. (Çev. K. Atakay). İstanbul: Otonom.
- Satzewich, V. ve Wotherspoon, T. (2000). *First Nations: Race, Class, and Gender Relations*. Regina, Sask: Canadian Plains Research Centre.
- Sennett, R. (2012). *Karakter Aşınması*. (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı.
- Simons, M. (2006). Learning As Investment: Notes On Governmentality And Biopolitics. *Educational Philosophy and Theory*, 38(4): 523-540.
- Tan, E. (2014). Human Capital Theory: A Holistic Criticism. *Review of Educational Research*, 84(3): 411-445.
- Taylan, F. (2016). Çevreye Müdahale ve Noliberalizm. *Felsefe Logos*, 63: 21-30.
- Toffler, A. (1980). *The Third Wave*. New York: Bantam Books.
- Urhan, V. (2013). *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*. İstanbul: Say.
- Utkan, T. (2014). *Michel Foucault: Gözetlemenin İktidarı Ve Kameralı Takip Sistemi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

Yönetmel İletişimde Sosyal Medya Araçlarının Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşleri

Nihat Çetintürk

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3249-0898>

Doktora Öğrencisi / Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul – TÜRKİYE

Doç. Dr. Aydın Balyer

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4157-1155>

Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 30.03.2020

Kabul: 22.05.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

İletişim
Sosyal Medya
Yönetim
Okul Müdürü
Öğretmen

Araştırma Makalesi

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.50615>

Öz

İçinde yaşadığımız bilişim çağında, bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişime toplumun parçası olan okullarda kayıtsız kalmamış ve sosyal medya araçları okul paydaşları tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Okul müdürleri de bu noktada öğretmenler ile sosyal medya araçları gibi farklı iletişim kanalları ile iletişim kurmaya başlamışlardır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, okul yöneticilerinin yönetmel iletişimde sosyal medya araçlarının kullanımına ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemektir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Örneklem türü olarak amaçlı örnekleme türlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul ili Çekmeköy ilçesinde görev yapan 12 öğretmen oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formundan faydalanılmıştır. Toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, sosyal medya araçlarının okul yöneticileri tarafından kullanılması, sağladığı faydalar nedeniyle yönetmel iletişimde olumlu sonuçlar meydana getirdiği tespit edilmiş ancak bununla beraber bir takım iletişim sorunlarına da yol açtığı tespit edilmiştir. Sosyal medya araçlarının yönetmel iletişimde okul saatleri dışında kullanılması öğretmenlerin bir kısmına göre olağan karşılandığı, bir kısım öğretmenlere göre ise rahatsız edici olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Sosyal medya araçlarının yönetmel iletişimde kullanılması, öğretmenler tarafından verilerin başka amaçlar için kullanılabilme ve verilerin yurt dışına gidebilme ihtimali gibi nedenlerden dolayı güvenilir bulunmamıştır. Ayrıca sosyal medya araçlarının bağımlılığı arttırdığı, bu durumun ise iletişimin bozulmasına ve çeşitli psikolojik rahatsızlıklara sebep olabileceği tespit edilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çetintürk, N. ve Balyer, A. (2021). Yönetmel İletişimde Sosyal Medya Araçlarının Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 107-121.

Teachers' Views on the Use of Social Media Tools in Managerial Communication

Nihat Çetintürk

PhD Student / Yildiz Technical University, Institute of Educational Sciences, Department of Educational Sciences, Istanbul – TURKEY

Assoc. Dr. Aydın Balyer

Yildiz Technical University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Istanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 30.03.2021

Accepted: 22.05.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Communication

Social Media

Administration

School Principal

Teacher

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.50615>

Abstract

Social media tools have been used intensively by the stakeholders in schools in line with the development in communication technologies in the information age. At this point, school principals started to communicate with teachers through different communication channels such as social media tools. In this context, the purpose of this study is to determine teachers' views on the use of social media tools in managerial communication of school administrators. The phenomenology design, one of the qualitative research designs, was used in the study. The maximum diversity sampling, one of the purposeful sampling types, was used as the sampling type. The working group of the research consists of 12 teachers working in Çekmeköy district of Istanbul province. Semi-structured interview form was used to collect the data. Collected data were analyzed by the content analysis method. According to the findings obtained in the study, it was determined that the use of social media tools by school administrators has positive results in managerial communication due to the benefits they provide, but it has also been found to cause some communication problems. It has been determined that the use of social media tools in managerial communication outside of school hours is considered normal according to some of the teachers and disturbing according to some teachers. It was not found reliable due to reasons such as the use of social media tools in administrative communication, the teachers' use of data for other purposes, and the possibility of data going abroad. In addition, it has been determined that social media tools increase addiction, which can lead to disruption of communication and various psychological disorders.

GİRİŞ

Çağdaş okulda okul yönetiminin başarılı olabilmesinin anahtarı, okul yöneticisinin diğer okul paydaşlarıyla (öğretmenler, destek personeli, veliler vb.) birlikte çalışma yeteneğine sahip olmasıdır. Okul yöneticileri okul paydaşlarıyla ortak bir misyon, vizyon, değerler ve hedefler oluşturabildikçe, okul daha etkili hale gelebilir. Bu kapsamda okul yöneticilerinin diğer okul paydaşları ile sağlıklı bir ilişki kurması etkili iletişimi zorunlu hale getirmiştir (Lunenburg,2010).

Koçel'e (2013) göre iletişim süreci, bir yöneticinin görevlerini başarıyla yerine getirmesi için temel bir araçtır. Bu yüzden iletişim süreci yöneticilerin başarısı ve örgütlerin etkinliği ile ilgili en önemli süreçlerden biridir. Alibec and Sirbu'a (2019) göre iletişim, yönetim sürecindeki en önemli araçlardan biri olarak kabul edilir ve yönetimin her bir işlevini etkiler. Pauley'e (2010) göre ise, bir okul yöneticisinin etkili bir iletişim geliştirmekten daha büyük sorumluluğu yoktur.

Yönetim, yönetsel iletişimin kapsadığı iletişim teknikleri olmadan çalışamaz. Yönetsel iletişim, yöneticilerin faaliyetlerini ve insanları planlamak, organize etmek, yönlendirmek ve kontrol etmek için iletişim sistemini kullanma anlamına gelir. Dahası, her kuruluş, iş performansını kolaylaştırmak ve insanlar arasında memnuniyeti artırmak için etkili bir iletişim sistemi kurabilmelidir. Yönetsel iletişim, gerçekleştirildiği örgütsel çerçeve nedeniyle diğer iletişim türlerinden oldukça farklılık gösterir. Yönetsel iletişim, yöneticinin yönetsel bilgileri örgütün üyelerine ve iş ortaklarına gönderme yollarını ifade eder ve karşılığında onların geri bildirimleri yöneticinin kararlarını etkiler. Birçok uzman, iletişimsel yeterliliğin yönetsel başarının özü olduğunu ve kişinin yeterli iletişim araçlarını kullanarak muhatabının davranışını etkileyebileceğini düşünür. İletişim aynı zamanda kişinin görüşlerini başkalarıyla paylaşırken benimsediği süreçtir (Alibec and Sirbu,2019). Bell and Roebuck'a (2015) göre ise, çoğu zaman bireyler, yönetsel iletişim becerilerini geliştirme ihtiyacının farkında olmadan yönetim veya liderlik becerilerini ortaya koyarlar. Bu kişilerin, teknik beceriler anlamında başarılı olma ihtimali mevcuttur ancak bir yönetim veya liderlik rolünü üstlendiklerinde, iş birliğini teşvik etmek gibi gerekli yönetsel iletişim becerilerine sahip olmadıkları zaman yönetsel anlamda başarısız olabilirler. İletişim, bir organizasyonun can damarı ve yönetsel liderler için kritik bir yetkinlik olduğundan, yönetsel iletişim uygulayıcılar tarafından önemsenmelidir.

İnternetin kullanılmaya başlamasından sonra insanlar arasında iletişim yolları büyük ölçüde genişlemiştir ancak iletişim süreçlerini daha da geliştiren şey sosyal medyanın gücünün artmasıdır (Raush, 2011). Ruleman'a (2012) göre, mobil teknolojilerdeki hızlı büyüme, kullanıcıları arasında iletişim, iş birliği ve bağlantı kurmak için etkili bir mekanizma sunan sosyal medya araçlarının gelişimini sağlamıştır. Sosyal medya, kolayca bulunabilen çevrimiçi yayınlama araçlarını kullanarak bireyler veya şirketler tarafından oluşturulan içeriktir. Sosyal medya, kişisel ve ticari ilişkiler kurmak için çevrimiçi dünyadaki diğer kişilerle bağlantı kurmanın hızlı ve kolay bir yolu olduğu için son derece popüler hale gelmiştir. Sosyal medya aynı zamanda insanların başkalarıyla daha fazla iletişim kurmasını sağlamaktadır. Kullanıcılar yakınlarıyla daha önce hiç olmadığı şekilde bağlantı kurmaktadır. Çünkü sosyal medya kullanıcılara iletişim kurmanın ücretsiz, hızlı ve kolay bir yolunu sunmaktadır. Bu durum, özellikle insanların farklı şehirlerde veya ülkelerde ikamet edenlerle güçlü arkadaşlıklar kurmaları veya başka türlü sahip olamayacakları kişilerle ilişkiler kurmaları imkânı sağlamaktadır. Sonuç olarak, sosyal medya hem bireylerin hem de şirketlerin günlük yaşamlarını sürdürme biçimlerinde köklü değişikliklere yol açmış ve bu durum halen devam etmektedir (Raush, 2011). Joosten'a (2012) göre sosyal medya, kullanıcılarının yeni fikirleri, düşünceleri ve bilgileri daha etkileşimli ve sanal bir ortamda dağıtmasını ve paylaşmasını sağlayan çeşitli web tabanlı araçlardan oluşur. Williams (2012) sosyal medyayı, dünyanın her yerinde milyarlarca kullanıcının birbirleriyle iletişim ve iş birliği yapmasına izin veren bir iletişim mekanizması olarak tanımlamıştır. Bryer (2011)

ise, sosyal medya araçlarını sosyal etkileşimleri kolaylaştırmak, olası iş birlikleri sağlamak ve birden fazla kişi arasında müzakereleri mümkün kılmak için kullanılan teknolojiler olarak tanımlanmaktadır.

Sosyal medya araçları son yıllarda okul yöneticileri ve öğretmenler tarafından da yoğun bir şekilde iletişim kanalı olarak kullanılmaktadır. Cox and McLeod'e (2014) göre, sosyal medya araçları, okul müdürlerinin karar alma süreçlerini ve okulun başarılarını, vatandaşların tercih ettiği iletişim kanallarını kullanarak paydaşlarla düzenli olarak paylaşabilecekleri bir yöntemdir. Bu tür paylaşımlar, proaktif olarak kamusal imajlarını etkileyebilir. Sık sık blog gönderileri, tweet'ler, sosyal ağ sitelerinde yapılan güncellemeler ve benzerleri, çalışanların, öğrencilerin, ebeveynlerin ve topluluk üyelerinin paydaşlar için uygun zamanlarda çok az maliyetle veya hiç ücret ödemedi okul hakkındaki bilgilere erişmesine olanak sağlayabilir. Şahin (2017), sosyal medyanın eğitim kurumlarında kullanılmasının okul paydaşları arasındaki iletişime katkı sağladığını ifade etmiştir. Özmen, Aküzüm, Sünkür ve Baysal (2012) ise, okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin bilgi paylaşımı noktasında sosyal ağları kullanmalarının teşvik edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Alanyazında eğitim kurumlarında sosyal medyanın kullanımına ilişkin araştırmaların daha çok öğrencilerin akademik başarısına etkisine yönelik olduğu görülmektedir (Feyzioğlu, 2016; Menteşe, 2013). Ancak yapılan araştırmaların odak noktasında, eğitim kurumlarında yönetmel iletişimde sosyal medyanın kullanılması yer almamaktadır. Bu kapsamda sosyal medya araçlarının kullanımına yönelik araştırmanın, okul ortamında sağlıklı ve etkili yönetmel iletişimin kurulmasına katkı sağlayacağı, aynı zamanda yönetici ve öğretmenlere bu anlamda rehberlik edeceği düşünülmektedir.

Bu kapsamda araştırmanın başlıca amacı okul yöneticilerinin yönetmel iletişimde sosyal medya araçlarının kullanımına ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemektir. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki soruların yanıtları araştırılmıştır:

1. Okul yöneticilerinin yönetmel iletişimde sosyal medya araçlarını kullanmalarına yönelik öğretmenlerin görüşleri nelerdir?
2. Yönetmel iletişimde sosyal medya araçlarını (WhatsApp vb.) okul ortamında kullanmalarına ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
3. Yönetmel iletişimde sosyal medya araçlarını (WhatsApp vb.) okul dışında kullanmalarına ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
4. Yönetmel iletişimde sosyal medya araçlarını (WhatsApp vb.) güvenilirliğine ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
5. Yönetmel iletişimde sosyal medya araçlarının (WhatsApp vb.) bağımlılığa (teknoloji ya da dijital bağımlılık) ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama aracı, veri toplama süreci ve analiz işlemlerine yer verilmiştir.

Araştırmanın Deseni

Araştırma, yönetmel iletişimde sosyal medya araçlarının kullanımına ilişkin öğretmenlerin bakış açılarını tespit etmeye yönelik nitel bir çalışmadır. Labuschagne 'a (2003) göre, nitel araştırmalar, esas olarak fenomenin özellikleri, durumu ve karakteri (yani fenomenin doğası) ile ilgilidir. Nitel kelimesi, titizlikle incelenen ancak miktar, miktar veya sıklık açısından ölçülmeyen süreçlere ve anlamlara vurgu yapılmasını ifade eder. Niteliksel yöntemler tipik olarak çok daha az sayıda kişi ve vaka hakkında çok sayıda ayrıntılı veri üretir. Niteliksel veriler, doğrudan alıntılar ve durumların, olayların, etkileşimlerin ve gözlemlenen davranışların dikkatli bir şekilde tanımlanması yoluyla derinlik ve ayrıntı sağlar. Yapılan çalışmada araştırmanın amaçlarına ulaşabilmek için öğretmenlerin deneyimlerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple araştırma nitel araştırma modellerinden olgu bilim deseni

gerçekleştirilmiştir. Fenomenoloji, araştırmacıların insanların deneyimini yakından ve ayrıntılı yollarla incelemelerini sağlar (DeMarrais,2004).

Çalışma Grubu

Yapılan araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul ili Çekmeköy ilçesinde farklı okul türlerinde görev yapan 12 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada çalışma grubu belirlenirken amaçlı örnekleme türlerinden olan maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Creswell'e (2002) göre, maksimum çeşitlilik örnekleme, araştırmacının bazı özellikler bakımından farklılık gösteren vakaları veya bireyleri örneklediği, amaçlı bir örnekleme stratejisidir. Bu kapsamda maksimum çeşitliliği sağlamak amacıyla araştırmada cinsiyet, branş ve okul türü farklı öğretmenler ile görüşülmüştür. Öğretmenlere ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğretmenlere Ait Ayrıntılı Bilgiler

Sıra No	Kod	Cinsiyet	Branş	Okul Türü
1	Ö1	E	Din Kültürü	Lise
2	Ö2	E	Sınıf Öğretmeni	İlkokul
3	Ö3	K	Sınıf Öğretmeni	İlkokul
4	Ö4	E	Felsefe	Lise
5	Ö5	E	Sınıf Öğretmeni	İlkokul
6	Ö6	K	Sınıf Öğretmeni	İlkokul
7	Ö7	E	Sosyal Bilgiler	Ortaokul
8	Ö8	K	Türkçe	Ortaokul
9	Ö9	K	Fen ve Teknoloji	Ortaokul
10	Ö10	E	PDR	Ortaokul
11	Ö11	K	Bilişim Teknolojileri	Lise
12	Ö12	K	İngilizce	İlkokul

Araştırmada yer alan katılımcılara ait cinsiyet, branş ve okul türüne ait bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacının ele almak istediği konu alanlarına dayanan bir dizi açık uçlu soru içerir. Sorunun açık uçlu doğası, araştırılan konuyu tanımlar, ancak hem görüşmeci hem de görüşülen kişi için bazı konuları daha ayrıntılı tartışmak için fırsatlar sağlar (Mathers, Fox and Hunn, 1998). Yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulurken konu ile ilgili literatür çalışması yapılmış ve sonrasında görüşme soruları oluşturulmuştur. Oluşturulan görüşme soruları için eğitim bilimlerinde bir uzman akademisyen ve sosyal medya konusunda deneyimli bir öğretmen ile görüşülerek soruların kapsamı anlamında görüşleri alınmıştır. Bu uzman görüşleri sonucunda alınan geribildirimlerle görüşme formu yeniden revize edilmiştir. Çalışma kapsamında iki öğretmen ile pilot görüşme yapılmıştır. Yapılan pilot görüşmeler sonrasında bazı sorularda düzenlemeler yapılarak yarı yapılandırılmış görüşme formunun son şekline ulaşılmıştır. Yapılan görüşmeler, okul müdürlerinden izin alarak öğretmenlerin rahat hareket edebilecekleri düşüncesi ile görev yaptıkları okullarda ve derslerinin olmadığı günlerde gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler sessiz bir ortam olması nedeniyle görüşme odalarında gerçekleştirilmiştir. Salgın nedeniyle bazı öğretmenler uzaktan online görüşme talebinde bulunmuşlardır. Bu yüzden, görüşmelerin bir kısmı uzaktan online olarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler ses kaydına alınmıştır fakat bazı öğretmenler görüşmenin ses kaydına alınmasına izin vermemişlerdir. Görüşmeler ortalama 30 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Öğretmenler ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Bauer 'e (2000) göre, içerik analizi yazılı metinlerin sistematik olarak sınıflandırılmasını ve metin birimlerinin sayılmasını içerir. Böylece büyük miktarda materyal, bazı özelliklerine göre kısa bir tanıma dönüştürülür. Görüşme kayıtları araştırmacılar tarafından birkaç defa ayrı ayrı dinlenerek yazılı metin haline getirilmiştir. Araştırmacılar tarafından ayrı ayrı oluşturulan yazılı metinler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Detaylı analiz sonucu araştırmacıların oluşturduğu yazılı metindeki farklılıklar, kayıtların tekrar dinlenmesi ile giderilmiş ve yazılı metnin son haline ulaşılmıştır. Verilerin analizinde kolaylık sağlaması açısından aynı soruya verilen cevaplar alt alta yazılmıştır. Veri seti birkaç kez okunarak öncelikle kodlar oluşturulmuş, anlam bütünlüğü sağlayan kodların bir araya getirilmesiyle kategori ve temalar oluşturulmuştur. Elde edilen tema ve örüntüler yaşanan olgu ile ilişkilendirilerek açıklaması yapılmıştır. Verilerin analiz sürecinde iki uzmandan geri bildirim sağlanmıştır.

İnandırıcılık ve Etik

Guba'ya (1981) göre, inandırıcılığı artırmanın en önemli yöntemlerden birisi katılımcı kontrolüdür. Bu kapsamda öğretmenler ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen veriler öğretmenlere gönderilerek yazılanları kontrol etmeleri istenmiştir. Böylelikle öğretmenlerin söylediği ifadeler ile yazılanlar arasında uyumluluk kontrolü yapılmıştır. Ayrıca, eğitim yönetimi bölümünde bir akademisyen tema ve kodların analizini yapmıştır, böylece iki farklı araştırmacının tespit ettiği kod ve temalar arasında benzerlik analizi yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin kimlikleri deşifre olmaması için gerçek isimleri kullanılmamıştır. Her birine Ö1 ile Ö12 arasında bir kod tanımlanmıştır.

Araştırmanın etik kısmında öğretmenlere çalışmanın gönüllük esası ile yürütüleceği belirtilerek istedikleri zaman görüşmeyi terk edebileceği belirtilmiştir. Öğretmenler araştırmaya kendi rızaları ile katıldıklarını beyan eden aydınlatılmış onam formunu imzalamışlardır. Yine bu kapsamda görüşülen öğretmenlere, elde edilen verilerin güvenli bir şekilde muhafaza edileceği ve üçüncü şahıslarla paylaşılmayacağı açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca Yıldız Teknik Üniversitesi akademik etik kurulundan, araştırma kapsamında verilerin toplanabilmesi için 21.03.2021 tarih ve 2021/01 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Bulgular

Araştırmada, öğretmenler ile yapılan görüşmeler neticesinde içerik analizi yapılmış ve bunun sonucunda beş tema belirlenmiştir. Bu temalar, sosyal medya araçlarının kullanımı, sosyal medya araçlarının okul ortamında kullanılması, sosyal medya araçlarının okul dışında kullanılması, sosyal medya araçlarının güvenilirliği, sosyal medya araçlarının teknolojik bağımlılığıdır.

Tema 1. Sosyal Medya Araçlarının Kullanımı

Okul yöneticilerinin, yönetmel iletişimde sosyal medya araçlarını kullanmalarına yönelik öğretmenlerin görüşleri, genel olarak olumlu yönler ve olumsuz yönler olmak üzere iki farklı kategoride toplanmıştır. Bu çerçevede oluşturulan kategori ve temalar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Yönetmel İletişimde Sosyal Medya Kullanımı Temasına İlişkin Kod ve Kategoriler

Kod	Kategori	Tema
İletişimin hız kazanması	Olumlu yönler	Sosyal Medya Araçlarının Kullanımı
Zaman tasarrufu		
Pratik olması		
Bilgiye kolay ulaşım		
İletişimin kolaylaşması		
Liderlik becerisi	Olumsuz yönler	
İletişim kazaları		
İletişimin bozulması		
Çalışanı kullanmaya zorlama		

Olumlu yönler olarak okul müdürü ile öğretmenler arasındaki iletişimin hızlanması, zaman tasarrufu sağlaması ve iletişimin her an yapılabilmesi anlamında pratiklik sağladığı ifade edilmiştir. Ayrıca öğretmenler sosyal medya araçları sayesinde yönetsel iletişimde bilgilere kolaylıkla ulaşabildiklerini belirtmişlerdir. Son olarak öğretmenler, yönetsel iletişimde sosyal medya araçlarının kullanılmasının yöneticilerin liderlik becerilerini olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Diğer yandan öğretmenler olumsuz yönler olarak ise yönetsel iletişimde sosyal medya araçlarının kullanılmasının iletişim kazalarına yol açacağı ve iletişimin olumsuz yönde etkilenip bozulmalara neden olabileceğini ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerin sosyal medya araçlarının kullanımı temasına ilişkin söylediği ifadelerden bazıları aşağıdadır:

Çağımızın gereği olarak artık sosyal medya araçları bir gereksinim haline gelmiştir. Bunda en önemli sebep iletişimde hızlı olmaktır. Kalabalık öğretmen kadrolarının olduğu bir ortamda yöneticilerin sosyal medya araçlarını kullanması normaldir. (Ö2)

Bu araçlar yöneticiler açısından büyük kolaylık sağlamaktadır. Üst makamlardan gelen resmi yazı ve haberler sosyal medya ile öğretmenlere duyurulmaktadır. Ayrıca, kurum içi yönetsel sözlü emir ve talimatlar da sosyal medya ile paylaşılmaktadır. Özetle; sosyal medya araçları yönetsel açıdan zamandan tasarruf anlamında büyük kazanç sağlamaktadır. (Ö7)

.....Bu iletişim kanalları genellikle herkesin yorum yapmasına açık şekilde kuruluyor. Bir süre sonra ise amacına hizmet etmeyerek, karşılıklı tartışma ve atışma ortamlarına dönüşüp yöneticiler tarafından öğretmenlerin yazı yazmasına kapatılmaktadır. Çünkü insanlar yüz yüze söyleyemeyecekleri şeyleri, yüz yüze kuramayacakları cümleleri bu ortamlarda kurabilmektedir. Bu da iletişim sorunlarının yaşanmasına ve ilişkilerin bozulmasına neden olmaktadır. (Ö5)

Yönetsel iletişimde sosyal medya araçları kullanıldığı zaman bütün personel bu araçları kullanmaya mecbur bırakılmış oluyor. Akıllı telefonu olmayan (ya da tercih etmeyen), İnternet sıkıntısı yaşayan, ya da kendince önemli sebeplerden sosyal medya hesabı olmayan kişiler bu iletişimin dışında kalmak zorunda kalıyor. Mesela benim instagram hesabım yok ama katılmak istediğim bazı hizmet içi eğitimler instagram üzerinden yapılıyor. Bu yüzden katılamıyorum (Ö9)

Öğretmenler okul müdürlerinin yönetsel iletişimde sosyal medya kullanmalarına sağladığı kolaylıklar nedeniyle olumlu olarak gördüklerini, ancak bu durumun iletişimde birtakım problemlere yol açabileceğini belirtmişlerdir.

Tema 2. Sosyal Medya Araçlarının Okul Ortamında Kullanılması

Araştırmada yer alan öğretmenlerin sosyal medya araçlarının okulda kullanılmasına ilişkin görüşleri fayda sağlama ve zarar verme olarak iki alt kategoride toplanmıştır. Bu tema altında verilen kod ve kategoriler Tablo 3’de gösterilmiştir

Tablo 3. Sosyal Medya Araçlarının Okul Ortamında Kullanılması Temasına İlişkin Kod ve Kategoriler

Kod	Kategori	Tema
Kolaylık sağlaması	Fayda sağlama	Sosyal medya araçlarının okul ortamında kullanılması
İletişimin hızlanması		
Bilgi kirliliğini önlemesi		
İş yükünü azaltması		
İletişim kazaları	Zarar verme	
İletişimin bozulması		
Öğrenciye kötü örnek olma		
Resmîyetinin olmaması		

Öğretmenler, fayda sağlama açısından sosyal medya araçlarının kullanılmasının iletişimde kolaylık sağladığını, kurumda yüz yüze görüşmeye ihtiyaç kalmadan iletişimi hızlandırdığını, tek elden sosyal medya araçları işe bilgiye sahip oldukları için bilgi kirliliğinin önlendiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca sosyal medya araçlarının kullanılması ile bir konu hakkında genel cevap verilebileceğini bu durumunda idarecilerin iş yükünü hafifletebileceğini belirtmişlerdir.

Diğer yandan zarar verme açısından ise, sosyal medya araçlarının kullanılması ile yüz yüze iletişimin azalmasına bağlı olarak iletişim kazalarının yaşanmasına ve iletişimin bozulmasına neden olabileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca ders esnasında yönetim tarafından gönderilen mesajlara bakmak isteyen öğretmenlerin öğrencilere kötü örnek olabileceğini belirtmişlerdir. Son olarak, yönetmel iletişimde kullanılan sosyal medya araçlarının resmiyetinin olmaması öğretmenler tarafından olumsuz bir durum olarak ifade edilmiştir.

Sosyal medya araçlarının okul ortamında kullanılması temasına ilişkin öğretmenlerin görüşlerinden alıntılar aşağıda yer almaktadır:

Daha önceden idareciler duyuruları çıktı alıp kalın bir klasör içinde öğretmenler masasına bırakırdı. Bu klasördeki dosyaları öğretmenler tek tek imzalardı. Burada önemli duyuruların gözden kaçma riski vardı. Sonraları duyurular nöbetçi öğrenciler tarafından dolaştırılıp imzalatılmaya başladı. Yine bazı duyurular gözden kaçırıldı. Çünkü öğrenci o an dersi olmayan öğretmeni bulması zordu. Bazen de dersin ortasında nöbetçi sınıfa gelip imzalatırdı. Bu da dersin bölünmesine dikkatin dağılmasına yol açardı. Whatsapp kullanımı yaygınlaşınca okulunda yaklaşık 7 yıl önce okul whatsapp grubu kuruldu ve duyurular buradan yapılmaya başlandı. Yazılar kâğıt israfi olmaksızın öğretmenlere iletilebildi. Bu çok büyük kolaylık sağladı. (Ö9)

Okul ortamında sosyal medya araçlarının sıkça kullanılmaya başlanması öğretmenler ile eğitim yöneticileri arasında haberleşmeyi hızlandırsa da araya örülen duvar vazifesi yapmaya başladı. Yüz yüze ve göz göze iletişimi azalttı. Bazen bir bilgiyi aktarırken kuracağınız cümleler, jest ve mimikler, ses tonu ikna ve inandırıcılık konusunda etkili olabilmektedir. Whatapp yoluyla sadece haberdar edebiliyorsunuz, bilgiyi aktarabiliyorsunuz ancak duyguları yansıtamıyorsunuz. Örneğin bir proje başvurusu veya yarışma duyurusunu whatsapp'tan duyurmak personelin motivasyonu ve öğretmenlerin katılımını sağlamak için tek başına yeterli olmamaktadır. (Ö5)

...eskiden resmi yazılar ya da okul iş ve işlemleri ile ilgili duyurular imza karşılığında öğretmenlere bizzat haber veriliyordu. Ancak sosyal medya uygulamalarının kullanılmaya başlamasıyla gözden kaçan yazılar, ihmal edilen, sonra okurum deyip geçilen duyurular sorunlara sebep olabiliyor. (Ö8)

Sosyal medya araçlarının yönetmel iletişimde okul ortamında kullanılması öğretmenler tarafından olumlu olarak ifade edilmiş, bununla birlikte okul müdürü ile öğretmen arasındaki iletişimde problemler yaratabileceği belirtilmiştir.

Tema 3. Sosyal Medya Araçlarının Okul Dışında Kullanılması

Sosyal medya araçlarının okul dışında kullanılmasına ilişkin öğretmenlerin verdikleri yanıtlara göre faydalı ve zararlı olmak üzere iki kategori belirlenmiştir. Bu tema kapsamında oluşturulan kod ve kategoriler Tablo 4 'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Sosyal Medya Araçlarının Okul Dışında Kullanılması Temasına İlişkin Kod ve Kategoriler

Kod	Kategori	Tema
Samimiyeti arttırıyor	Faydalı	Sosyal medya araçlarının okul dışında kullanılması
Zorunluluk		
Bilgi aktarımı		
Özel hayatın ihlali	Zararlı	
Bıkkınlığa yol açıyor		
İletişim becerisi		
Rahatsız edici		

Sosyal medya araçlarının okul dışında kullanımında faydalı olarak gördüklerini ifade eden bazı öğretmenler, okulda göremedikleri öğretmenleri bu sayede gördüklerini ve bu durumun samimiyeti geliştirdiğini belirtmişlerdir. Bu kapsamda yapılan görüşmelerin artık zorunluluk haline geldiğini ve okul dışında da gün içinde gözden kaçmış bazı yazıların gönderilebildiğini ifade etmişlerdir. Diğer yandan bazı öğretmenler ise, sosyal medya araçlarını okul dışında kullanımını zararlı olarak nitelendirmişlerdir. Yapılan yönetsel iletişimin özel hayatın ihlaline yol açtığını, kullanımın fazlaşmasıyla birlikte bir süre sonra öğretmenlerde bıkkınlığa yol açtığını ve yöneticilerin sosyal medya araçlarını sadece gerektiği zamanlarda kullanma becerisine sahip olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Son olarak bazı öğretmenler mesai saatleri dışında sosyal medya araçlarının yönetsel anlamda kullanılmasını rahatsız edici olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin bazılarının verdikleri yanıtlar aşağıda yer almaktadır:

...olması gerektiğini düşünüyorum. Arada kutlamalar olması da çalışanlar arasında iletişimi sağladığı için, örneğin Öğretmenler Günü'nde birbirimizin gününü kutlamamız okulda yüz yüze göremediğimiz arkadaşlara ulaşmamızı sağlıyor, samimiyeti arttırıyor. (Ö3)

Unutmayalım ki okul dışında öğretmenin bir aile hayatı ve bir özel hayatı vardır. Çok çok önemli durumlar haricinde (depresyon, sabotaj, doğal afetler vb.) bu türden iletişim araçlarının okul dışında kullanılmasını doğru bulmuyorum ayrıca okul dışında sık sık bu tür iletişim araçlarıyla öğretmenlere mesajların gitmesi öğretmenlerin okul içindeki stresli ortamdan da uzaklaşmasını engeller. Her ne kadar biz öğretmenler evden çıktığımızda okula gidiyoruz desek te (işe gidiyoruz demeyiz) sonuçta okul ortamındaki stresimizi atmak için beynimizi boşalttığımız özel hayatımızda bu türden mesajları almak doğru değildir. (Ö2)

İster yönetici ister öğretmen olsun okul dışına çıktığı zaman işle ilgili tüm durumları okulda bırakmak ister. Çünkü herkesin özel bir hayatı var. Ancak sosyal medya bu açıdan kişilerin kendiyile kalma, biraz rahatlama, özgür hissetme gibi insani şeyleri yerle bir edebiliyor. Her an ulaşılabilir olmak insanı sürekli meşgul eden ve yoran bir şey. Sosyal medya kullanımında dengeli olmak ve gerçekten ihtiyaç anında kullanmak çok önemli. Aksi takdirde her şey önemini yitirip sıradanlaşıyor. (Ö6)

Öğretmenlere göre, sosyal medya araçlarının yönetsel iletişimde okul dışında kullanılması iletişim anlamında önemli problemlere yol açtığı ifade edilmiş, bazı öğretmenlere göre ise, içinde yaşanan teknoloji çağında sosyal medya araçlarının kullanılması olumlu olarak yaklaştıkları belirtilmiştir.

Tema 4. Sosyal Medya Araçlarının Güvenirliliği

Sosyal medya araçlarının güvenirliliği temasına ilişkin kodlar ve kategoriye Tablo 5'de yer verilmiştir.

Tablo 5. Sosyal Medya Araçlarının Güvenirliliği Temasına İlişkin Kod ve Kategoriler

Kod	Kategori	Tema
Veriler yabancı ülkelere akıyor	Güvenilir değil	Sosyal Medya Araçlarının Güvenirliliği
İzleniyoruz		
Verilerin izinsiz kullanılabilme ihtimali		
Farklı amaçlarla kullanılabilir		
Veri oluşturup bunları satıyorlar		
Mesajların kayıt altına alınması		
Sosyal ağlar yurt dışı kaynaklı		
Veriler 3. şahısların eline geçebilir		

Araştırmaya katılan öğretmenler yönetmel iletişimde sosyal medya kullanımını farklı sebepler yüzünden güvenilir olarak görmediklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenler bu konuda, sosyal medya araçları ile kullanılan verilerin yurtdışına gittiğini, insanları izlemek amacıyla kullanılabileceğini, sosyal ağların yurt dışı kaynaklı olduğunu, verilerin üçüncü şahısların eline geçebileceği ve izinsiz bir şekilde kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenler sosyal medyada kullanılan mesajların kayıt altına alındığını ve bunların farklı amaçlarla kullanılabilceğini ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerin sosyal medya araçlarının güvenilirliği temasına ilişkin söylediği ifadelerden bazıları aşağıda yer almaktadır:

WhatsApp'ın son zamanlarda kullanıcılarına gönderdiği kullanım koşulundan sonra aslında güvenilir olmadığını da görmüş olduk. Sosyal medyada iz bıraktığımız farkında olarak yaptığımız her şeye, her türlü yazışmaya çok dikkat etmeliyiz. Çok sevdiğim bir söz var. "Ürüne Para Ödemiyorsanız Ürün Sizziniz". Ücretsiz sunulan sosyal medya uygulamaları aslında bizimle ilgili veri oluşturup bunları satıyorlar. Bu da biz insanlar için aslında oldukça korkutucu. Bu sebeple çok dikkatli olmalıyız. İyi niyetle yazdığımız bir şey hiç beklemediğimiz bir anda önümüze çok başka bir niyet ile çıkabilir. (Ö6)

Sosyal medya araçlarının güvenilir olduğunu kesinlikle düşünmüyorum. Özellikle ülkemizin konumunu düşünürsek ve tüm sosyal ağların yurt dışı kaynaklı olduğunu düşünürsek kimse çıkarı olmadan yıllarca kafa yorup yatırım yaptığı bir uygulamayı karşılıksız kullanıma açamaz. Bu sebeptendir ki farkında olalım ya da olmayalım sosyal medya ortamında paylaştığımız hiçbir bilgi veya görüntü güvende değil. Sonuç olarak sosyal medya kullanırken son derece dikkatli ve titiz olmalıyız. (Ö8)

Sosyal medya araçlarını güvenilir bulmuyorum. Önemli bilgilerimiz (T.C. kimlik numarası, ibanno, maaş bilgilerimiz, adresimiz gibi) okul grubunda paylaşılabilir. Bu bilgilerin kötü amaçlı 3. şahısların eline geçmesi sıkıntı olabilir. (Ö9)

Sonuç olarak, çalışmaya katılan öğretmenlerin tamamı sosyal medya araçlarının yönetmel iletişimde kullanılmasını farklı nedenlerden dolayı güvenilir görmediklerini ifade etmişlerdir.

Tema 5. Sosyal Medya Araçlarının Teknolojik Bağımlılığı

Öğretmenler, yönetmel iletişimde sosyal medya kullanımının bağımlılığa etkisini bağımlılık yapıcı ve bağımlılığa etkisiz şeklinde ifade etmişlerdir. Bu kapsamda elde edilen kod ve kategoriler Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Sosyal Medya Araçlarının Teknolojik Bağımlılığı Temasına İlişkin Kod ve Kategoriler

Kod	Kategori	Tema
Çok fazla zaman geçiriliyor	Bağımlılık yapıcı	Sosyal Medya Araçlarının Teknolojik Bağımlılığı
Psikolojik rahatsızlıkların tetikleyicisi		
Geri dönüşü olmayan bir hastalık		
Bağımlılık iletişime zarar veriyor		
Sürekli sosyal medyaya bakma isteği		
Telefonlar sürekli elimizde	Bağımlılığa etkisiz	
Bağımlılık kişiye bağlı		
Yerinde kullanım bağımlılık yapmaz		
Yönetmel iletişimde bağımlılık yapmaz		

Öğretmenler sosyal medyanın bağımlılık yapıcı yönü olarak öğretmenlerin sosyal medya araçlarıyla çok fazla zaman geçirdiklerini, bu durumun psikolojik rahatsızlıkların tetikleyicisi olabileceğini, insanlar arasındaki iletişime zarar verdiğini belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenler sürekli telefona bakma isteklerinin oluştuğuna değinmişlerdir. Diğer yandan öğretmenlerin bir kısmı sosyal

medya araçlarının bağımlılığa etkisinin bulunmadığını belirtmişlerdir. Bu duruma göre sosyal medya araçlarının yerinde kullanımının bağımlılık yapmayacağını ifade edilmiştir. Ayrıca bağımlık kişiye bağlı olarak değişmektedir.

Sosyal medya araçlarının teknolojik bağımlılığı temasına ilişkin öğretmenlerin görüşlerinden alıntılar aşağıda yer almaktadır:

Zaten çoğu öğretmen bağımlı bence. Okul işleri olmasa bile ekran süresi günlük 3 saatin altına düşmüyor diye tahmin ediyorum. YouTube burada süreyi en çok artıran araç. O da çok kullanışlı, zengin ve kaliteli içeriğe sahip olduğu için. (Ö1)

Yöneltil iletişiminde sosyal medya araçlarının tek başına bağımlılık yaratacağını düşünmüyorum. Günlük hayatta farklı mecralarda sosyal medyanın yoğun ve gereğinden fazla kullanımından kaynaklı ortaya çıkan bağımlılığa küçük bir katkı yapabilir. (Ö11)

Artık en küçük aile toplantılarında dahi ailenin en küçük fertleri dahi sosyal medya kullandığı için bu geri dönüşü olmayan bir hastalık haline geldi. Anneler-babalar iş görüşmelerini, çocuklar okul işlerini bahane ederek sosyal medyanın da tutsağı olup çıktı. (Ö4)

Yöneltil iletişim tartışmasız olarak zaruri bir ihtiyaçtır fakat bunu tamamını WhatsApp üzerinden sağlıyor olmak bağımlılığa davetiye çıkarmak anlamına gelebileceği gibi yüz yüze iletişimi de ortadan kaldırma ihtimalini içermektedir. Bir süre sonra insanlar iki ayrı büyük problemle yüzleşmek zorunda kalacaklar birincisi yazının soğuk dilinden dolayı mimiklerin ses tonunun ve duyguların aktarılmadığı iletişim kararları içerisinde bir türlü kendilerini doğru ifade edemiyor olmanın acısını yaşayacaklar ve sürekli iletişim kazalarına davetiye çıkaracaklar. İkincisi ise insanlar artık birbirlerinin yüzlerine birbirlerinin gözlerine bakarak konuşma cesaretini kaybedecekler. Söylemek yerine yazı vermek daha kolay hale gelecek ve bu da iletişimin pratikliği kisvesi altında gerçek iletişime büyük bir darbe vuracak. (Ö12)

Sonuçta öğretmenler sosyal medya araçlarının yöneltil iletişimde kullanılmasının önemli ölçüde bağımlılığa neden olabileceğini, bazı öğretmenler ise bu şekilde sosyal medya araçlarının kullanılmasının bağımlılığa etki etmeyeceğini belirtmişlerdir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, okul yöneticilerinin yöneltil iletişimde sosyal medya araçlarının kullanımına ilişkin öğretmenlerin görüşleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Öğretmenler, okul yöneticilerin yöneltil iletişimde sosyal medya araçlarının kullanmalarını iletişimde hız sağlaması, kolaylık sağlaması ve iletişimin kolaylaşması gibi nedenlerden dolayı olumlu olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Diğer yandan öğretmenlerin bir kısmı iletişim kazalarına yol açması ve iletişimin bozulması gibi nedenlerden dolayı sosyal medya araçlarının kullanımını olumlu karşılamadıklarının ifade etmişlerdir. Bu bulgulara dayanarak sosyal medya araçlarının okul yöneticileri tarafından kullanılması, sağladığı faydalar nedeniyle yöneltil iletişimde olumlu sonuçlar meydana getirdiği tespit edilmiş ancak bununla beraber bir takım iletişim sorunlarına da yol açtığı tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre öğretmenlerin, sosyal medya araçlarının okul müdürleri tarafından yöneltil iletişimde kullanmalarına sağladığı faydalar nedeniyle olumlu yaklaştıkları söylenebilir. Fakat bununla birlikte sosyal medya araçlarının yöneltil iletişimde okul müdürleri tarafından kullanılması birtakım problemlere yol açtığı da söylenebilir. Çalışır 'a (2015) göre, sosyal medya araçları kişiler arası iletişime hem olumlu hem de olumsuz yönde etkisi bulunmaktadır. Vural ve Bat' a (2010) göre, sosyal medya araçları hızlı ve etkili bir şekilde iletişime imkân sağlamaktadır. Bununla birlikte Kocabaş'a (2016) göre ise, sosyal medya araçlarıyla yapılan iletişim yüz yüze iletişimin yerine tutmamaktadır ve güvenlik açısından olumsuz sonuçlara sebep olabilmektedir.

Sosyal medya araçlarının yöneltil iletişimde okul ortamında kullanılmasına ilişkin bulgular incelendiğinde sosyal medya araçlarının yöneltil iletişimde kolaylık sağladığı ve iletişimi hızlandırdığı

tespit edilmiştir. Baruah'a (2012), göre sosyal medya araçları iletişim sağlamak, kişileri organize etmek ve bilgileri yaymak için basit ve ucuz yollar sağlamaktadır. Billington and Billington (2012) ise, sosyal medya araçlarının işletmelerce iletişim sağlama ve duyurularında bulunmak gibi nedenlerle talep gördüğünü belirtmiştir. Diğer yandan Vural ve Bat (2010) göre sosyal medya, katılımcılarını iletişim kurma konusunda cesaretlendirmektedir. Araştırma bulgularına göre, sosyal medya araçlarının okul ortamında kullanılmasının olumlu olduğu gibi olumsuz olaylara da sebep olduğu anlaşılmıştır. Araştırmada bazı öğretmenlerden elde edilen bulgulara göre, sosyal medya araçlarının yönetmel iletişimde okul ortamında kullanılması yüz yüze iletişimi azalttığı, bu durumun ise iletişim kazalarına yol açtığı ve okul yönetimi ile öğretmenler arasında iletişimin bozulmasına neden olduğu tespit edilmiştir.

Öğretmenlere göre sosyal medya araçlarının yönetmel iletişimde okul dışında kullanılmasına ilişkin bulgular incelendiğinde ise, sosyal medya araçlarının samimiyeti arttırarak iletişime olumlu yansıdığı ve yönetmel iletişimde okul dışında da kullanımının zorunlu hale geldiği tespit edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, bu anlamda sosyal medya araçlarının yönetmel iletişimde okul dışında mesai saatleri dışında kullanılması öğretmenler tarafından olumlu karşılandığı söylenebilir. Erkek 'e (2016) göre sosyal medya araçları, zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın iletişim ortamı sunan iletişim araçları haline gelmiştir. Diğer yandan öğretmenlerin görüşlerine göre, sosyal medya araçlarının okul dışında veya mesai saatleri dışında kullanılması rahatsız edici ve özel hayatın ihlali olarak görülmüştür. Bu duruma göre ise, okul dışında sosyal medya araçlarının okul dışında kullanılmasının olumlu yanları olduğu gibi iletişimde problemlere yol açtığı söylenebilir. Bu sonucu destekler nitelikte araştırmalara bakıldığında, Ayyagari, Grover and Purvis'e (2011) göre, yöneticilerin iş saatleri dışında bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaları çalışanların stres düzeylerini arttırmaktadır.

Araştırma bulgularına göre, sosyal medya araçlarının yönetmel iletişimde kullanılması, öğretmenler tarafından verilerin başka amaçlar için kullanılabilme ve verilerin yurt dışına gidebilme ihtimali gibi nedenlerden dolayı güvenilir bulunmamıştır. Bu duruma göre, öğretmenlerin sosyal medya araçlarının kullanımı konusunda azami derecede güvenlik kaygılarının olduğu anlaşılmıştır. Nadaraja and Yazdanifard'a (2013) göre, sosyal medya araçlarını kullanmak kurumlar için gizlilik ve veri güvenliği gibi sorunlara yol açmaktadır. Benzer şekilde Drahošová and Balco (2017), yaptıkları araştırmalarında sosyal medya kullanımının dezavantajlarını internet bağımlılığı ve güvenlik eksikliği olarak tespit etmişlerdir.

Sosyal medya araçlarının yönetmel iletişimde bağımlılığa etkisine ilişkin bulgular incelendiğinde, sosyal medya araçlarının bağımlılığı arttırdığı, bu durumun ise iletişimin bozulmasına ve çeşitli psikolojik rahatsızlıklara sebep olabileceği tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre, sosyal medya araçlarının yönetmel iletişimde kullanılması sosyal medya bağımlılığını arttırdığı ve beraberinde birtakım problemlerin yaşanmasına sebep olduğu söylenebilir. Gazi, Çetin ve Çakı (2017) benzer şekilde, yaptıkları araştırmalarında sosyal medya araçlarını fazla kullanmanın bağımlılığı arttırdığını tespit etmişlerdir. Savcı ve Aysan'a (2017) göre, teknolojik bağımlılıklar, kişiler arası iletişimde çatışma yaşanmasına sebep olmaktadır. İliş ve Gülbahçe'de (2019) yaptıkları araştırmalarında, sosyal medya bağımlılığı arttıkça iletişim becerilerinin azaldığını tespit etmişlerdir. Diğer yandan Sağar, (2019) yaptığı araştırmasında ise yetişkinlerin sosyal medya bağımlılığının genel anlamda düşük düzeyde olduğunu tespit etmiştir.

Sonuç olarak, yönetmel iletişimde sosyal medya araçlarının okul yönetimleri ve öğretmenler tarafından kaçınılmaz olarak kullanıldığı ve bu durumun yönetmel iletişimde önemli kolaylıklar sağladığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte sosyal medya araçlarının kullanımı ile yönetmel iletişimde problemlerin de ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Oluşan problemlerin çözümü noktasında birtakım

adımların atılması gereklidir. Araştırma sonucunda şu öneriler geliştirilmiştir.

Teknoloji ve internet dünyasının sürekli geliştiği bir dünyada sosyal medya araçlarının iletişimde pratiklik ve hız anlamında önemli kazanımlar sağladığı aşikârdır. Okul yönetimleri, zamanın çok kıymetli olduğu bir süreçte okul öğretmenleriyle sosyal medya araçları ile iletişim sağlama yoluna gitmektedirler ve whatsapp benzeri sosyal medya araçlarını yaygın bir şekilde kullandıkları görülmektedir. Burada en önemli sorunların başında güvenlik kaygılarının oluşması ve sosyal medya araçlarının kullanımı konusunda resmi bir çerçevenin çizilmemiş olması gelmektedir. Bu noktada Millî Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda yönetsel iletişimde whatsapp benzeri sosyal medya araçlarının kullanılmasının resmi olarak çerçevesi çizilmelidir. Yayınlanacak resmi yazı ya da genelge ile okul idaresi ve öğretmenler arasında iletişimde hangi şartlarda sosyal medya araçlarının kullanılabileceği ya da kullanılmayacağı açık bir şekilde ifade edilmelidir.

Sosyal medya araçlarının kullanılması durumunda, güvenilirlik kaygılarını asgari düzeyde tutabilmek amacıyla yerli yazılıma sahip sosyal medya araçları tercih edilmelidir. Güvenlik açısından diğer bir husus ise, zaman zaman sosyal medyada bakanlık tarafından gönderildiği iddia edilen ve aslı olmayan resmi yazıların geçerliliğinin önüne geçmek, aynı zaman da oluşabilecek bilgi kirliliğini önlemek amacıyla yasal düzenleme getirilmelidir.

Diğer yandan bakanlık, okul idaresi ve öğretmenler arasındaki yönetsel iletişimi güçlendirmek için var olan sistemlerinde güncellemeler yapmalıdır. Örneğin öğretmenler, Doküman Yönetim Sistemleri (DYS)'de sisteme tanımlanabilmeli ve okul yönetimi toplu olarak öğretmenlere yazı veya mesaj gönderilebilmelidir.

Okul müdürleri, yönetsel iletişimde sosyal medya araçlarını kullanırken zaruri ve acil durumlar haricinde öğretmenlerin özel yaşamlarına gerekli hassasiyeti göstermeli, mesai saatleri dışındaki sosyal medya iletişimini asgari düzeyde tutmaya özen göstermelidirler.

Sosyal medya konusu bakanlığın hizmet içi eğitim programlarında yer almalıdır. Bu kapsamda öğretmenlere ve yöneticilere, sosyal medyayı etkin ve bilinçli kullanabilmeleri adına sosyal medya kullanımı hakkında hizmet içi eğitimler ve seminerler verilmelidir.

Son olarak sosyal medya araçları, yönetsel iletişimde tek ve alternatifsiz iletişim aracı olarak görülmemelidir. Olayın niteliğine, yapılacak bilgilendirmenin içeriğine ve önemine göre uygun iletişim şekli ve iletişim kanalı seçilmeli, bu sayede olası iletişim sorunlarının önüne geçilmelidir. Örneğin MEB (2015) ortaöğretim kurumları yönetmeliğine göre, öğretmenlerin okutacakları haftalık ders programı okul müdürünün onayı ile imza karşılığı öğretmenlere tebliğ edilmesi gerekmektedir. Böyle bir durumda okul yöneticisinin whatsapp vb. sosyal medya araçları ile ders programını öğretmene iletmesi gerek yasal gerekse iletişimsel olarak olumsuz sonuçlar doğurabilir.

KAYNAKÇA

- Alibec, C., & Sirbu, A. (2019). Managerial communication in english. *Scientific Bulletin" Mircea cel Batran" Naval Academy*, 22(1), 1-5.
- Ayyagari, R., Grover, V., & Purvis, R. (2011). Technostress: technological antecedents and implications. *MIS Quarterly*, 35(4), 831-858.
- Bell, R., & Roebuck, D. (2015). An increasing usefulness for managerial communication research on the main topics of management. *Journal of Management Policy and Practice*, 16(2), 71-108.
- Bauer, M. W. (2000). Classical content analysis: A review. In M. W. Bauer & G. Gaskell (Eds.), *Qualitative researching with text, image and sounds* (pp. 131-151). London, UK: Sage.
- Baruah, T. D. (2012). Effectiveness of social media as a tool of communication and its potential for technology enabled connections: A micro-level study. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 2(5), 1-10.

- Billington, M. G., & Billington, P. J. (2012). Social Media Tools for Leaders and Managers. *Journal of Leadership, Accountability and Ethics*, 9(6), 11-19.
- Bryer, T. A., & Zavattaro, S.M. (2011). Social Media and Public Administration: Theoretical Dimensions and Introduction to Symposium. *Administrative Theory & Praxis*, 33(3), 325-340.
- Cox, D., & McLeod, S. (2014). Social media strategies for school principals. *NASSP Bulletin*, 98(1), 5-25.
- Creswell, J. W. (2002). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative* (pp. 146-166). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Çalışır, G. (2015). Kişilerarası İletişimde Kullanılan Bir Araç Olarak Sosyal Medya: Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *NWSA: Humanities*, 9(6), 115-144.
- DeMarrais, K. (2004). Qualitative interview studies: Learning through experience. In K. deMarrais & S. D. Lapan (Eds.), *Foundations for research: Methods of inquiry in education and the social sciences* (pp. 51-68). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Drahošová, M. and Balco, P. (2017). The Analysis of Advantages and Disadvantages of Use of Social Media in European Union. *Procedia Computer Science*, 109, 1005-1009.
- Erkek, S. (2016). Kamu Kurumlarında Sosyal Medya Kullanımı: Sağlık Bakanlığı Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 141-150.
- Feyzioğlu, B.İ. (2016). *Eğitimde sosyal medyanın kullanılmasına ilişkin okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisan tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyon.
- Gazi, M. A., Çetin, M. ve Çakı, C. (2017). "The research of the level of social media addiction of university students". *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(2), 549-559.
- Guba, E.G. (1981). Criteria for assessing the trustworthiness of naturalistic inquiries. *Educational Resources Information Center Annual Review Paper*, 29(2), 75-91.
- İliş, A., Gülbahçe, A. (2019). Sosyal Medya Bağımlılığı ile İletişim Becerileri Arasındaki Yordayıcı İlişkinin İncelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, (78), 45-60.
- Joosten, T. (2012). *Social media for educators: Strategies and best practices*. Hoboken, NJ, USA: Jossey-Bass.
- Kocabaş, İ. (2016). Halkla İlişkiler Aracı Olarak Sosyal Medya: Arçelik ve Bosch Markalarının Kurumsal Facebook ve Twitter Hesapları Üzerine Bir İnceleme. *Selçuk İletişim*, 9 (2), 69-91.
- Kocel, T. (2013). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Labuschagne, A. (2003). Qualitative research: Airy fairy or fundamental?. *The qualitative report*, 8(1), 100-103.
- Lunenburg, F. C. (2010). Communication: The process, barriers, and improving effectiveness. *Schooling*, 1(1), 1-10.
- Mathers, N. J., Fox, N. J., & Hunn, A. (1998). *Using interviews in a research project*. NHS Executive, Trent
- MEB. (2015). *Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği*. Erişim Tarihi :20 Mart 2021, http://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_11/01062228_meb_ortaogretim_kurumlari_yonetmeliği_28_10_201629871.pdf
- Menteşe, M. (2013). *Sosyal Medya Ortamı ve Araçlarının Eğitimde Kullanımına İlişkin Okul Yöneticilerinin ve Öğretmenlerin Görüşleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Nadaraja, R., Yazdanifard, R. (2013). Social Media Marketing: Advantages and Disadvantages. *Center of Southern New Hampshire University*, s. 1-10.
- Pauley, J. A. (2010). *Communication: The key to effective leadership*. Milwaukee, WI: ASQ Quality Press.
- Raush, E. R. (2011). *Social Media: Revolutionizing the Business World*.

- Ruleman, A. B. (2012). Social media at the university: A demographic comparison. *New Library World*, 113(7/8), 316-332.
- Sağar, M. E. (2019). Yetişkin bireylerde Sosyal Medya Bağımlılığının İrdelenmesi. *Sağlık Bilimlerinde Eğitim Dergisi*, 2(1), 29-42.
- Savcı, M. ve Aysan, F. (2017). Teknolojik bağımlılıklar ve sosyal bağlılık: İnternet bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı ve akıllı telefon bağımlılığının sosyal bağlılığı yordayıcı etkisi. *Düşünen Adam*, 30(3), 202-216.
- Şahin, M. (2017). *Okulun çevre unsuru olarak sosyal medyaya ilişkin yönetici, öğretmen ve veli görüşleri*. Yayımlanmamış doktora tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Özmen, F., Aküzüm, C., Sünkür, M., & Baysal, N. (2011). Sosyal Ağ Sitelerinin Eğitsel Ortamlardaki İşlevselliği, 6th International Advanced Technologies Symposium (IATS'11), 16-18 Mayıs, Elâzığ.
- Vural, B. A. ve Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya : Ege üniversitesi iletişim fakültesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yaşar University*, 5(20), 3348-3382.
- Williams, D. L., Crittenden, V. L., Keo, T. and McCarty, P. (2012). The use of social media: An exploratory study of usage among digital natives. *Journal of Public Affairs*, 12 (2), 127-136.

TIMSS 2015 Sekizinci Sınıf Matematik Başarı Testinin OECD Ülkelerine Göre Ölçme Değişmezliğinin İncelenmesi

Öğrt. Özge Öncü

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8642-0000>

T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, Antalya – TÜRKİYE

Doç. Dr. Hakan Koğar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5749-9824>

Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Antalya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 16.11.2020

Kabul: 12.06.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

TIMSS 2015

Matematik Başarısı

Ölçme Değişmezliği

Çoklu-Grup Doğrulamalı Faktör Analizi

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma, birinci yazar Özge Öncü tarafından ikinci yazar Doç. Dr. Hakan Koğar danışmanlığında 2019 yılında hazırlanan "TIMSS 2015 Sekizinci Sınıf Matematik Başarı Testinin OECD Ülkelerine Göre Ölçme Değişmezliğinin İncelenmesi" başlıklı Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.47644>

Öz

Bu araştırmanın amacı Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması (TIMSS-Trends in International Mathematics and Science Study) 2015 verileri kullanılarak, matematik başarı testine katılan 8. Sınıf öğrencilerinin matematik başarılarının İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (The Organisation For Economic Co-Operation and Development OECD) ülkelerine göre ölçme değişmezliğinin incelenmesidir. Araştırma 11 no'lu kitapçığı almış olan 7.223 öğrenciye ait veri seti üzerinden yürütülmüş olup, ülkelerin 8. Sınıf matematik başarı testi puanları için, test istatistikleri, normallik testleri ve güvenilirlik katsayılarına bakılmış, merkezi eğilim ve dağılım ölçülerinin birbirine yakın olduğu sonucuna varılmıştır. Her ülke için ayrı ayrı doğrulamalı faktör analizi yapılarak χ^2/sd oranının oldukça iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uyum indeksleri genel olarak değerlendirildiğinde tüm ülkelere ait ölçme modelleri tüm gruplar için ayrı ayrı doğrulanmıştır. OECD üyesi ülkelerin matematik başarı testi puanları için kovaryans matrislerinin eşitliği testi sonuçlarını ele aldığımızda, uyum indeksleri oldukça iyi olduğu görülmektedir. Ölçme değişmezlik çoklu-grup doğrulamalı faktör analizi ile test edilmiştir, yapısal değişmezlik için uyum indekslerinin değerleri kabul edilebilir düzeydedir ve model doğrulanmıştır. Araştırma sonuçları OECD üyesi ülkeler için ölçme değişmezliğinin sağlanmadığını, ölçme değişmezliğine ilişkin modeller arasında en iyi çalışan modelin güçlü faktöriyel değişmezlik modeli olduğunu göstermiştir. Tüm sonuçlar değerlendirildiğinde, TIMSS 2015 uygulamasında matematik başarısına ait elde edilen sonuçların farklı ülkeler, diller, cinsiyetler ve kültürlere sahip katılımcılardan elde edilen sonuçların karşılaştırılabilirliği ve buna bağlı olarak yapılan yorumların ölçme değişmezliğinin sağlanmadığı görülmektedir. Uygulanan ölçme aracının tüm katılımcılar için aynı anlamı ifade etmemesi nedeniyle, TIMSS 2015 uygulaması tartışmaya açık hale gelmektedir. Bu araştırma geniş ölçekli sınav uygulamalarının sonuçları değerlendirilirken ölçme değişmezliğinin sağlanamıyor oluşuna, özellikle ülkeler arası karşılaştırmalar ve yorumlamalar yapılırken bu durumun titizlikle göz önünde bulundurulmasına dikkat çekmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Öncü, Ö. ve Koğar, H. (2021). TIMSS 2015 Sekizinci Sınıf Matematik Başarı Testinin OECD Ülkelerine Göre Ölçme Değişmezliğinin İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 1-30.

An Investigation Into The Measurement Invariance According to OECD Countries of TIMSS 2015 Eighth Grade Math Achievement Test

Teach. Özge Öncü

T. C. Ministry of National Education, Antalya – TURKEY

Assoc. Dr. Hakan Koğar

Akdeniz University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Antalya – TURKEY

Article History

Submitted: 16.11.2020

Accepted: 12.06.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

TIMSS 2015

Mathematics Achievement

Measurement Invariance

Multi-Group Confirmatory Factor Analysis

Abstract

The research, by using Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) 2015 data, was conducted on the data set of 7,223 students who received the booklet number 11. 8th grade math achievement test scores of the countries, test statistics, normality tests and reliability coefficients were examined. It is concluded that the central tendency and distribution measures are close to each other. Confirmatory factor analysis was performed for each country separately and it was concluded that χ^2 / sd ratio was quite good. When the fit indexes were evaluated in general, all countries' measurement models were verified separately for all groups. When we take the results of the equality test of covariance matrices for mathematics achievement test scores of The Organisation For Economic Co-Operation and Development (OECD) member countries, the fit indices are quite good. Measurement invariance was tested by multi-group confirmatory factor analysis, the values of the fit indices for structural invariance were acceptable and the model was confirmed. The results of the study showed that the measurement invariance could not be achieved for OECD member countries and that the best working model among the measurement invariance models was the strong factorial invariance model. When all the results are evaluated, it is seen that the results of mathematics achievement in TIMSS 2015 are comparable to the results obtained from participants from different countries, languages, genders and cultures and the measurement invariance related to these results cannot be achieved. TIMSS 2015 is open to discussion as the measurement tool does not have the same meaning for all participants. This research draws attention to the fact that measurement invariance cannot be achieved when evaluating the results of large-scale examination applications, and that this situation is taken into consideration carefully when making comparisons and interpretations between countries.

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.47644>

GİRİŞ

Çağımızda her geçen gün teknoloji başta olmak üzere bütün alanlarda kendisini iyice hissettiren rekabet ortamı, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin en önemli hedefini olan sürdürülebilir gelişmeyi gerçekleştirmeye odaklanmaktadır. Dünya üzerinde gerçekleşen bu gelişmelerin aynı zamanda eğitim sistemini de derinden etkilediği söylenebilir.

Sovyetlerin uzaya ilk kozmonotlarını yollamaya başlaması ile dünyanın birçok ülkesinde teknoloji hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Bulduğumuz çağa damgasını vuran bilgi teknolojileri, özellikle 1900'lü yılların ikinci yarısından itibaren başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde fen ve matematik bilimlerine ve bunların eğitimine verilen önemin giderek artmasına sebep olmuştur ve eğitim hedefleri zaman içerisinde büyük değişimlere uğramıştır (Korkmaz, 2004). Ülkelerin statüsünü belirleyen en önemli unsurlardan biri olan bilim ve teknoloji toplumsal ilerlemenin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir (Atalay, Bayır ve Çakıcı, 2016). Özellikle teknolojik yarışta geri kalmak istemeyen bu ülkeler çareyi fen bilimleri ve ilgili alanlara önem vermekte ve bu önem doğrultusunda öğretimi geliştirmekte bulmuşlardır (Ayas, Çepni, Johnson ve Turgut, 1997). Teknolojik gelişmeler, insan kaynakları ve bu alanda verilen eğitim, ülkelerin gelişmesini, yaşam standartlarının yükselmesini, daha bilgili nesiller yetişmesini sağlamasından dolayı, kalite ve verimin merkezinde bulunması sebebiyle de bilgi toplumlarında oldukça önemli bir konumdadır (Ergül, 1999). Bu duruma günümüzde de oldukça önem verilmektedir ve artan bir şekilde devam etmektedir.

İnsan gücü kaynağının çağın gereklerine uygun bilgi ve becerilere sahip olarak yetiştirilmesi ülkelerin sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan ilerlemesinin vazgeçilmez gereklerindedir. Bilgi ve teknolojilerin sürekli gelişmesi nedeniyle insan kaynağının gerekli donanımlarla yetiştirilmesi için eğitim ve öğretimin sürekli güncellenmesi gerekmektedir. Bu nedenle önemli bazı uluslararası kuruluşlar eğitim alanında araştırmalar yapmaktadır. Sonuçlarının ülkelerin eğitim politikalarına yön verdiği uluslararası düzeyde yapılan bu araştırmalar, ülkelerin eğitim sistemleri üzerine getirebilecekleri önemli birer eleştiri ve geri bildirim niteliğindedir.

Küreselleşen dünyada, eğitim politikalarının belirlenmesinde ve yeniden düzenlenmesinde etkili olan ulusal ölçme ve değerlendirme çalışmalarının yanı sıra uluslararası çalışmalar da önem kazanmaktadır. Uluslararası düzeyde ülkelerin eğitim sistemi açısından hangi konumda olduğunun, diğer ülkelerle olan farklılıklarının ve eğitim eksiklerinin belirlenebilmesi için birçok ülke tarafından referans olarak kabul edilen ve uluslararası düzeyde uygulanan sınavlar bulunmaktadır. Öğrenci başarıları göz önünde bulundurularak pek çok ülkede eğitim sistemi ve öğelerine yönelik eksikliklerin belirlenmesi ve gereksinim duyulan alanların geliştirilmesi çalışmaları yürütülmektedir (MEB, 2014). Bunların yüksek önem taşıyan araştırmalar olduğu düşünülmektedir çünkü değerlendiriciler, öğrenci performansını karşılaştırmak ve katılımcı ülkelerdeki eğitim politikalarının ve uygulamalarının etkililiğini değerlendirmek için bu araştırmaların sonuçlarını kullanmaktadır (Gierl, 2000).

Gelişmiş ülkelerin zamanın şartlarına uygun fen bilimleri ve matematik eğitim programlarını geliştirme çabası içinde olmaları, ülkemizin de bu doğrultuda eğitim sistemini sürekli gözden geçirmesi gerektiğini düşünmesine yol açmıştır. Avrupa ve Orta Asya bölgelerinde 29 ülkeyi içeren güncel bir araştırmaya göre eğitim, Türk vatandaşlarının endişelendiği en önemli konudur. (Çelebi, Güner, Kaya ve Korumaz, 2014). Bu doğrultuda Türkiye'de, fen bilimleri ve matematik eğitimindeki gelişmelerini daha iyi görebilmek için TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study), PISA (Programme for International Student Assessment) ve PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) gibi uluslararası düzeyde karşılaştırma sınavlarına katılmıştır.

Türkiye'nin de katıldığı uluslararası düzeyde öğrenci başarılarını belirlemek amacıyla eğitim araştırmaları yürütülmektedir. Bu araştırmalardan biri de Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırmasıdır (TIMSS-Trends in International Mathematics and Science Study). Öğrencilerin

matematik ve fen alanlarında kazandıkları bilgi ve becerilerin değerlendirilmesine yönelik bir tarama araştırması olan TIMSS, Uluslararası Eğitim Başarılarını Değerlendirme Kuruluşu (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) IEA'nın bir projesidir ve dört yıllık aralıklarla dördüncü ve sekizinci sınıf düzeyindeki öğrencilere uygulanmaktadır.

TIMSS'de yer alan matematik ve fen soruları daha önceden belirlenen kazanımlar çerçevesinde ülke temsilcileri tarafından ortak olarak hazırlanır. Hazırlanan bu sorular IEA'nın Fen ve Matematik maddeleri inceleme komitesi tarafından incelenir ve açık uçlu soruların puanlama anahtarları hazırlanır. Daha sonra oluşturulan yedek ve esas sorular, taslak bloklar halinde incelenir ve sorulara son şekli verilir. Hazırlanan sorular katılımcı ülkelerde çeviri, uyarlama işlemlerinden sonra pilot uygulama ile test edilir. İşleyen sorular önceki uygulama soruları ile birleştirilerek pilot uygulamadan bir yıl sonra nihai uygulamada yer alır.

Uluslararası Eğitim Başarılarını Değerlendirme Derneğine (IEA) göre TIMSS, genel olarak fenden çok uluslararası bir matematik değerlendirmesi olarak kabul görmektedir ve dördüncü ve sekizinci sınıflarda 1995'ten bu yana her dört yılda bir yapılmaktadır (Arora, Foy, Martin ve Mullis, 2012).

Ülkeler 4. ve 8. sınıf düzeyinde uygulanan sınava sadece 4. sınıf veya sadece 8. sınıf düzeyinde katılma hakkına sahip olmasının yanında, her iki düzeyde de katılabilme şansına sahiptir. Öğrencilerin bulunduğu okul ve sınıflar büyük bir titizlikle her bir ülkeyi temsil etmesi sağlanacak şekilde seçilmektedir. Toplam 28'e ayrılan parçalardan 14'ü matematik ve geriye kalan 14'ü fen bilimleridir. PISA'nın matematik ve fen okuryazarlığını ölçtüğü bir sınav olmasının aksine TIMSS'in genel olarak matematik ve fen başarısını ölçtüğü bir sınav olması sebebi ile her bir bloktaki sorular 4. ve 8. sınıf seviyesinde ve bilgiyi anlamadan çok bilme ve uygulama basamakları yoğun bir şekilde işlenen bir sınav olması ile tanınır.

TIMSS şablonu bir bütün olarak değerlendirilirse, her ülkenin farklı eğitim sistemi, farklı kültürü, farklı demografik yapısı, farklı düşünce tarzı ve farklı eğitim sistemi olduğu aşikârdır. Bir ülke eğitimde ahlâğa ve çalışkanlığa önem verirken, başka bir ülke bilgiyi bilmeye, daha başka bir ülke ise bilgiyi yorumlama ve anlamlandırmaya ve daha birçok ülke birçok kritere göre eğitimine o alanda önem vermektedir. Mesela bu kriterleri ülkeler ile ilişkilendirildiğinde, eğitimde ahlak ve çalışkanlığı genel olarak Japonya'nın yansıttığını, eğitimde bilgiyi bilmeye Türkiye'nin önem verdiğini ve verilen bilgiyi yorumlama ve anlamlandırmaya da Finlandiya'nın önem verdiği söylenebilir. TIMSS uygulamasına katılan 4. ve 8. sınıf öğrencilerinin bulunduğu okullarda bu sınavın nasıl bir süreçten geçtiği, her ülkenin eğitim sisteminde nasıl ele alındığı, okul uygulamalarındaki benzer ve farklı yönleri, ne gibi dönütler aldığı, ne kadar verimle yordama yapabildiği vb. bilgileri TIMSS havuzunda karşılaştırma bilgi düzeyinde toplanır ve bu bilgiler değerlendirilerek sınav sonu raporu hazırlanır. Tüm bu bilgiler TIMSS'in amacını ifade etmektedir ve matematik ve fen bilimleri başarısını yordayan bu proje belirtilen karşılaştırmalı bilgilerden yola çıkarak her bir ülkenin eğitim sisteminde bulunan eksiklikleri, farklılıkları ve olumlu yanları analiz ederek, öğrencilerin bu sınavlardaki başarılarının hangi kritere daha yaklaştığını göstermektedir. Bununla birlikte bu proje uygulamasında öğrencilere çeşitli anketler ve başarı testleri uygulanmış, bu anket ve başarı testlerine bağlı olarak, okulların yönetim, eğitim-öğretim düzeyi şeması, öğrencilerin karakteristik özellik ve bilgi düzeyi şeması, eğitim ve öğretim programları, bu programlara dayalı olarak işlenen ders kazanımları, sınava katılan öğrencilerin matematik ve fen başarıları ölçülmüştür. Bu bilgiler ışığında tüm veriler TIMSS havuzunda toplanarak her bir ülkenin eğitim durumuna değinilmiştir. (EARGED, 2014; TIMSS, 2015.).

Bu projenin bir diğer amacı, matematik ve fen alanında öğretimi ve öğrenmeyi geliştirmek için kullanılabilecek önemli bir arka plan bilgisi sağlamaktır. Örneğin TIMSS, müfredat ve müfredat uygulaması, öğretim uygulamaları ve okul kaynakları hakkında ayrıntılı bilgi toplar. Bu amaç

doğrultusunda başarı testleri ve çeşitli anketler kullanılarak öğrencilerin fen ve matematik alanındaki performansları, eğitim sistemleri, öğretim programları, öğrenci özellikleri, öğretmen ve okulların karakteristik özellikleri ile ilgili bilgiler toplanmaktadır. TIMSS, düzenli aralıklarla başarıdaki değişiklikleri izlediğinden, yeni veya gözden geçirilmiş eğitim politikalarının başarıyı etkileyip etkilemediğini araştırmak için değerli bir araçtır.

TIMSS 2015 uygulaması, eğitim sistemindeki performansların daha iyi anlaşılması ve bu konudaki uzmanlara yön vermesi amacıyla yapılmakta olup, matematik ve fen alanında iki ayrı eğitim seviyesindeki (4. ve 8. sınıf) öğrencilerin bilgilerini karşılaştırmaktadır. Bu karşılaştırmalar yapılırken bir takım veriler de toplanır. Bunlar: eğitim sistemi, idareciler, öğretmen, okul bilgileri ve öğrenci anketleri gibi verilerdir. Böylece, matematik ile fen başarısında eğitim sisteminin nasıl işlediği konusunda bilgiler sağlanırken, eğitimde yapılacak reform ve gelişmeler için de değerli birer kaynak oluşturulmaktadır (Arora, Foy, Martin and Mullis, 2012).

Böylesine detaylı olan TIMSS uygulamasının merkezini Boston College ve TIMSS, PIRLS Uluslararası Çalışma Merkezi oluşturur. Bu birimler tarafından ele alınan her ülkeye dair matematik ve fen başarısı, anketler vb. datalar bu birimler bünyesinde depolanır ve yorumlanır. Ayrıca bu ulusal kurum uluslararası kurumlarla bağlantı halinde olup gerekli olan verileri işbirliği içerisinde devam ettirmektedir. Türkiye’de TIMSS projesinin başında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Ölçme ve Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ÖDSGM) vardır.

Uluslararası sınavlar kadar bu sınavların ölçme kriterlerine uygunluğu da çok önemlidir. Kültürler arası karşılaştırmaların geçerliliği, psikoloji ve eğitimle ilgili araştırmalardaki birçok uygulama için öneme sahiptir. Kültürler arası araştırmanın geçerlilik kanıtı farklı ülkelerden elde edilen test puanlarının aynı metriğe ait aynı yapıyı ölçmesidir (Li, Wu and Zumbo, 2007). TIMSS ülkelerin fen ve matematik başarılarını tek bir ölçme aracıyla değerlendirip karşılaştıran bir uygulamadır. Yapılan karşılaştırmaların anlamlılığından bahsedebilmek için kullanılan ölçme aracının farklı gruplarda aynı özelliği ölçtüğünün doğrulanması gerekmektedir (Öğretmen ve Uzun, 2010).

50 yıldan uzun bir süre önce literatüre girmiş olan ölçme değişmezliği testinin önemi ancak değişmezlik testi için kullanılan istatistiksel teknikler daha çok son yıllarda ulaşılabilir hale geldiğinden araştırmacıların ölçme değişmezliğini test etmesi günümüzde daha kolay ulaşılabilir ve uygulanabilir hale gelmiştir (Bornstein and Putnick, 2016). Faktör yapılarının denkliliğini araştıran ve yazan ilk araştırmacı Jöreskog (1971) olmuştur. Ölçme değişmezliği kavramı ise ilk olarak Byrne, Muthe’n ve Shavelson (1989) tarafından tanıtılmış ve daha sonra test edilmiştir.

Byrne ve Watkins’e (2003) göre ölçme değişmezliği, tüm gruplarda ölçme aracındaki maddelerin tamamıyla aynı biçimde algılanıp yorumlanması şeklinde tanımlanmaktadır. Ölçme değişmezliğinin temelinde, karşılaştırma yapılan gruplar için yapılan ölçümlerin geçerliliğinin sağlanması yatar (Tyson, 2004). Herdman’a (1998) göre ölçme değişmezliği bir psikolojik ölçme aracının güvenilirlik ve yapı geçerliliği gibi psikometrik niteliklerinin farklı gruplardaki eşitliğinin biçimsel olarak değerlendirilmesi şeklinde ifade edilmektedir (Akt: Moraes ve Reichenheim, 2002). Ölçme değişmezliği, gizil bir yapıyı ortaya koymak için geliştirilmiş bir ölçeğin psikometrik bir özelliğidir. Aynı yapı ülkeler, kültürel birimler, zaman hususları veya ülkeler içindeki bölgeler gibi farklı gruplar arasında aynı şekilde ölçüldüğünde ölçümün değişmez olduğu kabul edilir (Davidov ve diğerleri, 2014; Horn and McArdle, 1992; Lance and Vandenberg, 2000; Meredith, 1993; Millsap, 2011). Ölçme değişmezliği sağlandığında gizil değişken üzerinde yapılan gruplar arası karşılaştırmaların geçerliliği sağlanabilir; aynı zamanda gelecekte yapılacak olan çalışmalarla gizil değişken puanlarının oluşumu, belirleyicileri ve sonuçları da kıyaslanarak değerlendirilebilir (Hox, Lugtig and Schoot, 2012).

Uzun ve Öğretmen (2010), TIMSS 1999 verileri üzerinde yürüttükleri çalışmalarında, öğrencilerin fen bilimleri başarısını belirleyen değişkenleri belirlemişler ve bu değişkenlerin cinsiyet

bazında değişmezliğini incelemişlerdir. Özyeterlik, önem, tutum ve sınıf içi öğrenci etkinlikleri için aşamalı şekilde ölçme değişmezliği testleri yapılmış ve elde edilen uyum indeksleri sonucunda modelde yer alan değişkenlerin yalnızca metrik değişmezlik modeline kadar uyum gösterdikleri görülmüştür. Cinsiyet alanında oluşturulan grupların ise katı değişmezlik koşullarını sağlayamadıkları belirlenmiştir.

Ölçülüoğlu (2015), TIMSS 2011 Türkiye sekizinci sınıf matematik başarısını etkileyen faktörlerin bölgelere göre incelenmesini ele alan yüksek lisans çalışmasında, TIMSS 2011 verileri ile Türkiye'deki sekizinci sınıf öğrencilerinin matematik başarısını etkileyen değişkenleri modellemiş ve modelin coğrafi bölgelere göre ölçme değişmezliğini inceleyerek değişkenlerin bölgeler bakımından farklılık gösterip göstermediğini analiz etmiştir. Matematik başarısının yordandığı yapısal model, yedi coğrafi bölgede ayrı ayrı test edilmiş ve modelin bütün bölgelerde geçerli olduğu bulunmuştur. YEM ile kurulmuş model sonucunda duyuşsal özellikler değişkeninin matematik başarısını belirlemede en yüksek paya sahip olduğunu göstermiştir. Daha sonra modele alınan değişkenlerin coğrafi bölgeler arasında karşılaştırılabilmesi için matematik başarısına ilişkin kurulan modelin çoklu grup doğrulayıcı faktör analizi ile ölçme değişmezliği incelenmiştir. Modele alınan değişkenlerinin bölgelere ait regresyon katsayılarındaki farklılıklar incelendiğinde okul gizil değişkeninin İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi hariç ülke genelindeki gibi matematik başarısını yordamadığı saptanmıştır.

Ankan, Sarı ve Yıldızlı (2017), TIMSS 2015 sekizinci sınıf matematik akademik başarısını yordayan faktörler çalışmalarında, matematik başarısındaki farklılıklarda öğrenci ile ilgili değişkenlerin (öğrenci, öğretmen ve okul faktörlerinin) %34'ünün açıkladığını dile getirmişlerdir. Duyuşsal özellik olan öz-yeterlik inancı 8.sınıf öğrencilerinin matematik başarılarını yordamada en önemli değişken olduğu ve diğer önemli değişkenin öğrencilerin evde sahip oldukları eğitimsel kaynakları olduğunu ifade etmiştir. Duyuşsal alan içerisinde yer alan tutum ile matematik başarısı arasında negatif yönde ilişki gözlemlendiğini söylemişlerdir. Araştırmada zorbalık, okula aidiyet ve öğretim etkinlikleri ile matematik başarısı arasında anlamlı bir ilişkinin olup bu ilişki matematik başarısını yordamada daha az öneme sahip olduğunu vurgulamışlardır. Tüm değişkenler bir aradayken okullardaki 8. sınıflar arası başarı farkının %29'unu açıklanmaktadır. Öğrenmede çevre faktöründe yer alan öğrencilerden kaynaklı sorunlar ve okulda başarıya verilen önem öğrencilerin matematik başarısını yordamadaki en önemli iki değişken olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ayvallı (2016), PISA 2012 matematik okuryazarlığı testinin ölçme değişmezliğinin incelenmesini ele aldığı yüksek lisans çalışmasında, matematik okuryazarlığı testinin Türkiye'deki cinsiyet, bölge grupları ve OECD ülkeleri arasında ölçme değişmezliğinin sağlanıp sağlanmadığını çoklu grup doğrulayıcı faktör analizi aracılığıyla test etmiştir. Tüm gruplarda ayrı ayrı doğrulayıcı faktör analizi sağlanmasından sonra kovaryans matris eşitliği de sağlanmış, ardından ölçme değişmezliği testleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda Türkiye'de cinsiyet ve bölge grupları için ölçme değişmezliğinin sağlandığı, OECD üyesi ülkeler için ise ölçme değişmezliğinin sağlanmadığı görülmüştür.

Karakoç Alatlı (2016), PISA 2012 okuryazarlık testlerinin ölçme değişmezliğinin incelenmesi doktora çalışmasında, PISA 2012 matematik ve fen okuryazarlık testleri ile okuma becerileri alt testlerinin teste katılan Avustralya, Şangay-Çin, Türkiye ve Fransa grupları arasında belirli kriterlere göre ölçme değişmezliğinin sağlanıp sağlanmadığını belirlemeyi amaçlamıştır. Dil değişkenine göre incelenen çalışmada; Çoklu Grup Doğrulayıcı Faktör Analizi (ÇGDFA), Genelleştirilmiş Aşamalı Doğrusal Modelleme (GADM), Simultaneous Item Bias Test (SIBTEST) ve Madde Tepki Kuramı'na dayalı Olabilirlik Oran (MTK-OO) gibi farklı teknikleri kullanmıştır. Araştırmada ÇGDFA sonuçlarına göre, PISA 2012 matematik ve fen okuryazarlığı testleri ile okuma becerileri testlerinin belirlenen ülke örneklemeleri arasında dil değişkenine göre ölçme değişmezliğinin sağlanmadığını belirlemiştir. Ayrıca

temel model olan yapısal değişmezliğin sağlandığını ancak metrik değişmezlik modelinin sağlanmadığını gözler önüne sermişlerdir.

Köse, Uysal ve Yandı, (2017), PISA 2012’de bulunan veriler üzerinden farklı yöntemlerle ölçme değişmezliğinin araştırılmasını ele aldıkları çalışmalarında, PISA 2012 verileri ile istatistiksel varsayımlar açısından farklı olan yöntemler kullanılarak ölçme değişmezliği ile ilgili sonuçların incelenmesini amaçlanmışlardır. Ayrıca normallik varsayımı yapılması gereken ve gerekmeyen yöntemlerin normallik varsayımı sağlanamayan durumlarda farklı sonuçlar gösterip göstermediğine bakılmıştır. Bu amaca göre PISA 2012 alt ölçeklerinden beş maddeden oluşan Problem Çözmeye Açıklık ölçeği Türkiye ve Finlandiya örneklemi veri seti üzerinde yapısal eşitlik modellemesi içerisindeki ortalama kovaryans yapılarının değişmezliği analizi ve örtük sınıf analizi çatısı altındaki çoklu grup örtük sınıf analizi yöntemli analizler gerçekleştirilmiştir. Sonuçlara göre farklı metodlar kullanıldığında ölçme değişmezliği bulguları oldukça değişiklik göstermiştir. Bu durumda yöntemler için gerekli varsayımların mutlaka incelenmesi ve gizil ve gözlenen değişken yapıları göz önünde bulundurularak uygun yöntem seçmeye dikkat edilmesi hususuna dikkat çekmişlerdir.

Başusta ve Gelbal (2015), gruplararası kıyaslamalarda PISA öğrenci anketi örneğinde ölçme değişmezliğinin test edilmesini ele aldıkları çalışmalarında, PISA 2009 öğrenci anketinde yer alan fen bilgisi ve teknolojileri ile ilgili maddelere ait faktörleri belirleyerek bu faktörlerin cinsiyet grupları arasında ölçme değişmezliğine sahip olup olmadığını incelemişler ve Türkiye örneğini ele almışlardır (Büyüköztürk, Çakan, Tan ve Atar, 2014). Anket verilerinin analizi için yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılmış ve ölçme modeli aşama aşama sınırlandırılıp test edilmiştir. Değişmezlik testi olarak uyum indeksleri farkı alınmış ve analiz sonuçlarından elde edilen uyum indeksleri standart değerler baz alınarak karşılaştırılmış ve ölçme değişmezliğinin cinsiyet değişkeni bakımından sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle, ölçme modelinin kız ve erkek öğrenci grupları için aynı ve doğru şekilde ölçüm yaptığı söylenebilir.

Kıbrıslıoğlu (2015), kültürlerle ve cinsiyete göre PISA 2012 matematik öğrenme modelinin ölçme değişmezliğinin incelenmesinin ele alındığı yüksek lisans çalışmasında, matematik öğrenme alt boyutu anketleri ile oluşturulan matematik öğrenme modelinin ülke ve cinsiyet grupları arasında ölçme değişmezliğinin sağlanıp sağlanmadığını belirlemeye çalışmıştır. Türkiye, Endonezya ve Çin-Şangay örneklemelerini ele almıştır. Açımlayıcı faktör analizi (AFA) ile oluşturduğu matematik öğrenme algısı modelini doğruladıktan sonra, ölçme değişmezliği analizlerinde çoklu grup doğrulayıcı faktör analizini kullanarak modeli incelemiştir. Elde edilen araştırma sonuçlarına göre model ülkeler arasında ölçme değişmezliğinin tüm koşullarını sağlayamamış olup cinsiyet grupları arasında ise model ölçme değişmezliğini her aşamada sağlamıştır. Buradan hareketle modele ait ortalama, varyans ve kovaryansların yalnızca cinsiyet grupları arasında karşılaştırılabilir olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca farklılıkların cinsiyet farkından dolayı olduğunu da belirtmiştir.

Asil ve Brown (2015), PISA 2009 okuma becerileri testinin dil, kültür ve ekonomik gelişim düzeylerinde ölçme değişmezliğini test etmişlerdir. Araştırmaya, örneklem büyüklükleri göz önünde bulundurulduğundan 55 ülke ele alınmıştır. Avustralya’nın referans olarak seçildiği çalışmada, İngilizce konuşulan yalnızca üç ülkenin Avustralya ile skaler değişmezliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca elde edilen verilerden hareketle, eğitimde sosyo-ekonomik kaynakların ölçme değişmezliğinde önemli bir rol oynadığı ancak dil faktörünün ve dil eğitimi uygulamalarının etkilerinin daha az olduğu görülmüştür.

Doğan ve Uyar (2014), PISA 2009 Türkiye örneğinde öğrenme stratejileri modelinin farklı gruplarda ölçme değişmezliğinin incelenmesinin ele alındığı yüksek lisans çalışmasında bazı bölümlerin içinde yer aldığı aynı isimli makaleden birkaç eklem yaparak, PISA 2009 Türkiye örneğinde öğrenci anketinde yer alan öğrenme stratejilerine ilişkin bir modeli; cinsiyet, okul türü ve

istatistiksel 12 bölge gruplarına göre incelemiş ve ölçme değişmezliğinin sağlanıp sağlanmadığını belirlemeye çalışmışlardır. Sınırlı ve sınırlı olmayan modelden elde edilen değerler arasındaki farklara bakılıp, parametrelerin değişmez olup olmadığı incelenmiştir. Yaptıkları analizler sonucunda; modelin cinsiyet ve okul türleri gruplarında ölçme değişmezliğinin sağlanmadığını, istatistiksel bölge gruplarında ise tüm değişmezlik koşullarını yerine getirerek değişmezliğin sağlandığını belirlemişlerdir.

Bahadır (2012), PISA 2009'a verileri ile Türkiye'deki öğrencilerin okuma becerilerini etkileyen değişkenlerin bölgelere göre incelenmesinin ele alındığı yüksek lisans tezi çalışmasında, okuma becerisini etkilediği düşünülen aile ve öğrenci özelliklerini faktör analizi sonucunda üç boyutta ele almıştır. Anne-baba eğitim düzeyi ve öğrenciye sağlanan imkanların olduğu aile değişkeni, evde bulunan kültürel varlıkların olduğu kulvar değişkeni ve öğrencilerin okumaya karşı tutumlarının olduğu tutum değişkeni çalışmanın boyutlarını oluşturmaktadır. Öğrencilerin okuma becerileriyle modele alınan değişkenler arasındaki uyumu test etmek için Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) kullanılmıştır. Ölçme değişmezliği test edilerek modeldeki değişkenler coğrafi bölgeler arasında kıyaslanmıştır. Modelin skaler değişmezlik şartlarını sağlamaması sebebi ile kısmi değişmezlikten faydalanılarak değişmezlik aşamaları test edilerek bölgeler arasında en büyük farklılığın anne-baba eğitim düzeyi ve öğrenciye sağlanan olanaklarda olduğu görülmüştür.

Gülleroğlu (2017), PISA 2012 matematik okuryazarlığı testine katılan Türk öğrencilerin duyuşsal özelliklerinin cinsiyete göre ölçme değişmezliğinin incelenmesini ele aldığı çalışmasında, matematiğe yönelik ilgi, matematik kaygısı, matematiğe yönelik benlik algısı ve matematik öz yeterliliği boyutlarının cinsiyete göre değişmezliğini tespit etmeyi amaçlamıştır ve verilere Çoklu Grup Doğrulamalı Faktör Analizi (ÇG-DFA) uygulamıştır. Matematiğe yönelik ilgi, matematik kaygısı ve matematik benlik algısı değişkenlerinde hem kız hem de erkekler için aynı yapının var olduğunu ve bu örtük değişkenlerin gruplar için bile değişmez olduğunu ancak matematik öz yeterliliği değişkeninin bunu sağlamadığını gözler önüne sermiştir. Matematik kaygısı ve matematiğe ilgi boyutları için kız ve erkek gruplarının maddelere benzer şekilde cevap verdiği ve iki gruptan elde edilen puan karşılaştırmalarının anlamlı olduğu sonucu vurgulanmıştır.

Erdinç ve Ertürk Akan (2018), TIMSS 2015 matematik başarıları ile ilgili bazı değişkenlerin cinsiyet açısından ölçme değişmezliğinin incelenmesinin ele alındığı çalışmalarında, Çok Gruplu Doğrulamalı Faktör Analizi (ÇG-DFA) yöntemi kullanılarak öğrencilerin matematik performansı ve ilgili değişkenler yorumlanmıştır. Araştırmada yer alan matematiği sevme, matematiğe olan ilgi ve matematiğe ilişkin özgüven gizil değişkenleri için cinsiyet açısından sırasıyla biçimsel, metrik, skalar ve katı değişmezlik testleri yapılmıştır. Analizlerde biçimsel değişmezlik testine hiçbir sınırlamanın yapılmamış ve diğer değişmezlik testlerine kademeli olarak fazla sınırlama getirilerek arasındaki CFI karşılaştırmalı uyum iyiliği indeks farkları kıyaslanmıştır. Araştırmada cinsiyet gruplarında katı değişmezlik koşulunu sadece "matematiği sevme" gizil değişkeninin karşıladığı ancak test edilen üç gizil değişkenin biçimsel değişmezlik koşulunu karşıladığı bulgusu gözler önüne serilmiştir.

Koğar ve Yılmaz Koğar (2015), (2017), TIMSS 2015 matematik başarıları ile öğretmenlerin matematik konularına yönelik hazırlıklı gelme düzeylerinin ilişkisini ele aldıkları çalışmalarında, Türkiye ve Singapur örneğinde bulunan başarı testi ve öğretmen anketinden yola çıkarak matematik öğretmenlerinin matematik öğrenme alanlarını, öğretmedeki yeterlik düzeylerini ortaya koyarak 8. sınıf öğrencilerinin bu alandaki başarılarının öğretmenlerin konuya hazırlıklı gelmesinden mi yoksa öğrencilerin bu konu hakkındaki başarılarından kaynaklı mı farklı sonuçlar verdiğini ayrıca ülkeden ülkeye farklılaşp farklılaşmadığını analiz etmişlerdir. Singapur'daki öğretmenlerin Türkiye'deki öğretmenlere kıyasla matematik konularına daha iyi hazırlandıkları sonucuna varılmıştır ve derse hazırlık ne oranda artarsa öğrenci başarıları da aynı oranda artmaktadır. TIMSS'te bulunan

matematik öğrenme alanları ile TEOG'ta bulunan matematik öğrenme alanları örtüşmektedir ve konulara hazırlık düzeyi ile matematik başarısı arasında pozitif uyum bulunan bu araştırmada öğretmenin konulara hazırlıklı gelmesindeki artışın öğrencilerin TEOG matematik başarılarında da yükseliş sağlayabileceği düşünülmektedir.

Alanyazında yapılan araştırmalar incelendiğinde ölçme değişmezliği ile ilgili birçok çalışmanın özellikle psikolojik yapıların kültürler arası genellenabilirliğini incelemek ve bu yapıların karşılaştırılabilirliğini belirlemek için yapıldığı açıkça anlaşılmaktadır.

Kültürler arası karşılaştırma çalışmalarının hem psikometrik hem de kavramsal bir tarafı vardır. Bu bağlamda ölçme değişmezliği incelenirken test yanlılığı ve test eşitliği gibi kavramsal ve yöntemsel durumlardan da bahsedilebilir (Ayvalli, 2016).

Bu doğrultuda araştırmanın problemini, çalışmalarda daha çok cinsiyetler, bölgeler, gelenekler gibi değişkenler çalışılmış olup, bilişsel alanların ölçülmesinde kullanılan çoktan seçmeli ve açık uçlu testler ve öğrenci ölçekleri üzerinden yürütülen çalışmaların özellikle de fen bilimlerine oranla matematik alanında yapılan araştırmaların azlığı saptanması dolayısı ile, TIMSS 2015 uygulamasındaki matematik başarısının OECD üyesi ülkeler için ölçme değişmezliğinin test edilmesi oluşturmaktadır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, TIMSS 2015 matematik testinin sekizinci sınıf uygulamasının OECD üyesi ülkeler için ölçme değişmezliğinin test edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın alt problemleri ise aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

TIMSS 2015 uygulaması sonucunda elde edilen veri seti için sekizinci sınıf matematik başarı testi, OECD ülkeleri arasında;

ölçme değişmezliğini sağlamakta mıdır?

şekil değişmezliği sağlamakta mıdır?

metrik değişmezliği sağlamakta mıdır?

ölçek değişmezliğini sağlamakta mıdır?

katı değişmezliği sağlamakta mıdır?

1.2. Araştırmanın Önemi

Belirli gruplar arası karşılaştırmaların yapıldığı birçok çalışmada araştırmacılar genellikle ölçme araçlarının, ölçme değişmezliğini/eşitliğini sağladığı varsayımına dayanarak söz konusu karşılaştırmaları yaparlar. Ancak bilişsel özelliklerin analiz edilip ölçülmesi sürecinde, en çok da farklı dil, kültür, cinsiyet ve geleneğe sahip gruplar için bilişsel özellikleri ölçen testlerin aynı sonucu verip vermediği, aynı anlama gelip gelmediği gibi sorulara yanıt bulmadan bu karşılaştırmaları yaparak sonuçlardan bazı çıkarımlar elde etmek yanlış bulgulara ve yorumlamalara sebep olabilir (Lance and Vandenberg, 2000).

TIMSS ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, duyuşsal özellikleri ölçen araçlara ilişkin ölçme değişmezliğinin incelendiği literatür taraması sonucu ulaşılabilen çalışma sayısı oldukça fazladır.

Öğretmen ve Uzun (2010), TIMSS 1999 verileri üzerinde yürüttükleri çalışmalarında, öğrencilerin fen bilimleri başarısını belirleyen değişkenleri belirlemişler ve bu değişkenlerin cinsiyet bazında değişmezliğini incelemişlerdir.

Karakoç Alatl (2016), doktora çalışmasında PISA 2012 okuryazarlık testlerinin ölçme değişmezliğini incelemiştir.

Ayvalli (2016), yüksek lisans çalışmasında PISA 2012 matematik okuryazarlığı testinin ölçme değişmezliğini incelemiştir.

Arıkan, Sarı ve Yıldızlı (2017), çalışmalarında TIMSS 2015 sekizinci sınıf matematik akademik başarısını yordayan faktörleri incelemişlerdir.

Ölçülüoğlu (2015), yüksek lisans çalışmasında TIMSS 2011 Türkiye sekizinci sınıf matematik başarısını etkileyen faktörlerin bölgelere göre incelenmesini ele almıştır.

Köse, Uysal ve Yandı (2017), çalışmalarında PISA 2012’de bulunan veriler üzerinden farklı yöntemlerle ölçme değişmezliğinin araştırılmasını incelemişlerdir.

Başusta ve Gelbal (2015), çalışmalarında gruplar arası kıyaslamalarda PISA öğrenci anketi örneğinde ölçme değişmezliğinin test edilmesini ele almışlardır.

Kıbrıslıoğlu (2015), yüksek lisans çalışmasında kültürlere ve cinsiyete göre PISA 2012 matematik öğrenme modelinin ölçme değişmezliğinin incelenmesini ele almıştır.

Asil ve Brown (2015), PISA 2009 okuma becerileri testinin dil, kültür ve ekonomik gelişim düzeylerinde ölçme değişmezliğini test etmişlerdir.

Doğan ve Uyar (2014), yüksek lisans çalışmasında PISA 2009 Türkiye örneğinde öğrenme stratejileri modelinin farklı gruplarda ölçme değişmezliğinin incelenmesini ele almışlardır.

Bahadır (2012), yüksek lisans tezi çalışmasında PISA 2009’a verileri ile Türkiye’deki öğrencilerin okuma becerilerini etkileyen değişkenlerin bölgelere göre incelenmesini ele almıştır.

Gülleroğlu (2017), çalışmasında PISA 2012 matematik okuryazarlığı testine katılan Türk öğrencilerin duyuşsal özelliklerinin cinsiyete göre ölçme değişmezliğinin incelenmesini ele almıştır.

Erdinç ve Ertürk Akan (2018), çalışmalarında TIMSS 2015 matematik başarısı ile ilgili bazı değişkenlerin cinsiyet açısından ölçme değişmezliğinin incelenmesini ele almışlardır.

Koğar ve Yılmaz Koğar (2017), çalışmalarında TIMSS 2015 matematik başarısı ile öğretmenlerin matematik konularına yönelik hazırlıklı gelme düzeylerinin ilişkisini ele almışlardır.

Tüm bu alanyazı araştırmalarına bağlı olarak çalışmalarda daha çok cinsiyetler, bölgeler, gelenekler gibi değişkenler çalışılmış olup, bilişsel alanların ölçülmesinde kullanılan çoktan seçmeli ve açık uçlu testler ve öğrenci ölçekleri üzerinden yürütülen çalışmaların özellikle de fen bilimlerine oranla matematik alanında yapılan araştırmaların azlığı saptanmıştır. Ayrıca değişmezlik çalışmalarında OECD ülkelerinin ele alındığı çalışmalara daha az ulaşılmış olup OECD ülkeleri arası matematik başarı performanslarında farklılıklar tespit edilmiştir (TIMSS, 2015). Buradan yola çıkarak araştırmada farklı gruplarda farklı bireysel özelliklere sahip kişiler arasında ölçme değişmezliği çalışmasının yapılması, geniş ölçekli testler ve bu testlerin sonuçlarının doğru yorumlanabilmesi gerekmektedir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, verilerin elde edilmesi ve verilerin analizine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

2.1.Araştırma Modeli

Bu araştırmanın modelini, TIMSS 2015 uygulamasında yer alan sekizinci sınıf matematik başarı testi yapılarının OECD üyesi ülkeler arasında ölçme değişmezliğini sağlama durumunun belirlenmesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışma, TIMSS 2015 değerlendirmesine ait bilişsel testin geçerlilik düzeyini belirlemeye yönelik olduğu için ilişkisel tarama modelinde yürütülmüştür (Balcı, 2013).Tarama modelinde yürütülen çalışmalarda, evreni temsil eden belirli bir örneklem grubu üzerinde yapılan çalışmalarla evren hakkında genel bir yargıya varabilme amaçlanır (Bailey, 1982).

2.2.Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini OECD ülkelerinden TIMSS 2015 uygulamasına katılan 8. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. TIMSS 2015 uygulamasında örneklem arası katılımcı sayılarının diğer kitapçıklara göre birbirine daha yakın olması sebebi ile 11 nolu kitapçık seçilmiştir. Bu kitapçığı alan bireylerin OECD ülkeleri için dağılım tablosu Tablo 1’deki şekildedir.

Tablo 1.
OECD Ülkelerine Göre Örneklem Dağılımı

Ülke	N	%
Amerika	741	10.26
Avustralya	732	10.13
Hong Kong	288	3.99
İngiltere	342	4.73
İrlanda	339	4.69
İsrail	393	5.44
İsveç	303	4.19
İtalya	321	4.44
Japonya	345	4.78
Kanada	631	8.74
Kore	384	5.32
Macaristan	354	4.90
Norveç	342	4.73
Şili	348	4.82
Slovenya	301	4.17
Türkiye	441	6.11
Yeni Zelanda	618	8.56
TOPLAM	7.223	100

Tablo 1 incelendiğinde 8. sınıf öğrencisi bulunan 17 OECD üyesi ülkede 7.223 kişiden çalışmaya dâhil edilen bireylerin dağılımı incelendiğinde en fazla katılımcıya sahip ülke %10,26 (741 kişi) ile Amerika, en az katılımcıya sahip olan ülke 3,99 (288 kişi) ile Hong Kong'dur. Örneklem büyüklüklerinin tümü kullanılan istatistiksel teknik için yeterlidir. Bu nedenle örneklerle analizlerde bir sorun oluşmamıştır.

Diğer ülkelerin katılımcı oranları ise %10,13 ve %4,17 (732 ve 301 kişi) arasında değişmektedir.

2.3.Araştırma Verileri

Verilere TIMSS'e ait resmi web sitesinin International Database - SPSS Data ilgili bölümünden ulaşılmış ve <http://timssandpirls.bc.edu/timss2015/international-database/> adresinden indirilmiştir.

TIMSS döngüleri ve Türkiye'nin katılımına Tablo 2'ye bakacak olursak; TIMSS'e 41 ülkenin katılım gösterdiği 1995 ve 46 ülkenin katılım gösterdiği 2003 yıllarında ülkemiz katılmamıştır. 38 ülkenin katılım gösterdiği 1999 senesinde sadece 8. sınıf düzeyinde katılmış olup, 1999 katılımı ilk katılımımızı oluşturmuştur. Daha sonra 59 ülkenin katılım gösterdiği 2007 senesi 8. sınıf düzeyinde, 66 ülkenin katılım gösterdiği 2011 senesi ilk kez 4. ve 8. sınıf düzeyinde ve en yakın tarih olan 2015 senesinde 61 ülkenin katılımı ile 4. ve 8. sınıf düzeyinde sınava katılmıştır. 2019 senesinde yapılan TIMSS'in verileri henüz yayınlanmamıştır.

Tablo 2.

TIMSS'e Ait Yıllara Göre Temel Bilgiler ve Katılım Durumu

Yıl	Katılımcı Ülke Sayısı	Türkiye'nin Katılım Durumu
1995	41	Katılmamıştır.
1999	38	Sekizinci sınıf düzeyinde katılmıştır.
2003	46	Katılmamıştır.
2007	59	Sadece sekizinci sınıf düzeyinde katılmıştır.
2011	66	Dördüncü ve sekizinci sınıf düzeyinde katılmıştır.
2015	61	Dördüncü ve sekizinci sınıf düzeyinde katılmıştır.

TIMSS değerlendirmesinde çoktan seçmeli test ve uçlu soru türleri kullanılmaktadır. 14 kitapçıktan seçilen 11 nolu kitapçıkta açık uçlu ve çoktan seçmeli maddeler bulunmaktadır. Bu araştırmada maddelere ait puanlamalar madde türüne göre farklılık gösterdiği için sadece matematik başarısına ait, 16 çoktan seçmeli ve 13 açık uçlu olmak üzere toplam 29 madde analize dâhil edilmiştir.

TIMSS matematik maddelerinin bilişsel alanlara göre yüzdesel dağılımı Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3.

TIMSS Matematik Maddelerinin 8. Sınıf Bilişsel Alanlara Göre Yüzdesel Dağılımı

Bilişsel Alan	Maddeler
Bilgi	%35
Uygulama	%40
Akıl Yürütme	%25

Sorulara bilişsel alanlar bağlamında bakıldığında Türkiye'de eskiden kullanılan ezbere dayalı sorular değil, artık yenilikçi eğitim anlayışıyla günümüzde uygulanan anlamaya, keşfetmeye, yorumlama gücüne dayalı sorular kullanılmakta olduğu gözler önündedir. Ayrıca sorular bilgi, kavrama, uygulama basamaklarını yoklamaktadır. TIMSS uygulamasında, sekizinci sınıf seviyesinde matematik ve fen bilimleri cevap anahtarında bilişsel alan ve öğrenme alanı olmak üzere iki kısım bulunmaktadır. TIMSS 2015 verilerine dayanarak 8. sınıf matematik sorularının uygulama ağırlıklı olduğu görülmektedir. Sonrasında bilgi ve en son sırada da akıl yürütme becerisi gelmektedir.

Tablo 4.

TIMSS Matematik Maddelerinin Sekizinci Sınıf Matematik Öğrenme Alanlarına Göre Yüzdesele Dağılımı

Öğrenme Alanı	Alt Öğrenme Alanı	Yüzde
Sayılar	Doğal Sayılar	%30
Cebir	Kesirler, Ondalık Sayılar ve Tam Sayılar	%30
	Oran, Orantı ve Yüzde	
	Örüntüler	
	Cebirsel İfadeler ve İşlemler	
Geometri	Eşitlik ve Eşitsizlikler	%20
	Formüller ve Fonksiyonlar	
	Geometrik Şekiller	
	Geometrik Ölçme	
Veri ve Olasılık	Dik Koordinat Sistemi (Bir Noktanın Yeri, Yansıma, Öteleme ve Dönme)	%20
	Veri Kümesinin Özellikleri	
	Verileri Yorumlama	
	Olasılık	

Tablo 4'e bakıldığında 8. sınıf matematik sorularının öğrenme alanı ve alt öğrenme alanları gözükmekte, sayılar ve cebir öğrenme alanlarının daha yoğun olduğu, geometri ve veri olasılık öğrenme alanlarının kısmen daha az olduğu belirtilmektedir. Alt öğrenme alanı bakımından çoğu kazanıma yer verilmeye çalışıldığı gözükmektedir.

2.4. Verilerin Analizi

Aritmetik Ortalama: Aritmetik ortalama, en çok kullanılan merkezi eğilim ölçüsüdür. Birimlerin belirli bir değişken bakımından aldıkları değerlerin toplamının birim sayısına bölümü olarak tanımlanır. Eşit aralıklı ve oran ölçme düzeyinde ölçülen değişkenler için kullanılır. Aritmetik ortalama hem kitle hem de örneklem için hesaplanır.

Tepe Değer (Mod): Bir veri grubunda en çok tekrarlanan değere tepe değer(mod) denir. Tepe değerini hesaplanmasında birimlerin büyüklük sırasına konulması şart değilse de, bu işlemin yapılması tepe değerini bulunmasında kolaylık sağlar.

Ortanca (Medyan): Bir veri grubundaki değerlerin küçükten büyüğe sıralandığında tam ortaya düşen değer ortanca değeridir. Kitledeki birimlerin sayısı çok fazla ise verilerin özetlenmesinde merkezi eğilim ölçüsü olarak ortanca kullanılabilir. Ortanca, sınıflama ölçme düzeyi ile ölçülen değişkenler için kullanılmaz. Eşit aralıklı, oran ve sıralama ölçme düzeyinde ölçülen değişkenler için kullanılır.

Varyans ve Standart Sapma: Varyans, birim değerlerinin ortalamadan sapmalarının kareler toplamının birim sayısına bölünmesi ile elde edilir. Varyans gözlem sonuçlarının aritmetik ortalamadan ne ölçüde farklı olabileceğini ortaya koyan bir dağılım ölçüsüdür.

Değişim Genişliği (Ranj): Bir veri grubunda en büyük değer ile en küçük değer arasındaki farka değişim genişliği denir, R ile gösterilir.

KR-20 ve KR-21: Güvenirliği testteki soruların birbirleriyle uyumunu, tutarlılığını gösteren güvenilirlik hesaplama yöntemleridir. Testin bir kere uygulanması yeterlidir. KR-20 hesaplanırken testteki sorular 1 ve 0 (doğru-yanlış) şeklinde puanlanır ve madde güçlük indeksini içeren formül kullanılarak hesaplanır. KR-21 hesaplanırken madde güçlük indeksi yerine test puanlarının ortalaması kullanılır. (Akgün, Büyüköztürk, Çakmak, Demirel ve Karadeniz 2008; Büyüköztürk, 2002).

Veriler analiz edilmeden önce sınava katılan ülkelerin öğrenci sayısı, ortalaması, mod, medyan, standart sapma, ranj, K_y , B_s , KR-20 değerleri kısacası merkezi eğilim ölçüleri, basıklık ve çarpıklık katsayıları, KR-20 güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin literatür sonuçlarıyla değerlendirilerek normal dağılıma uygun olduğu belirlenmiştir. Verilere Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmış ve tek faktörlü yapıda olduğu bulunmuştur. Yapı geçerliliğine ilişkin kanıt elde edebilmek amacıyla DFA (Doğrulayıcı Faktör Analizi) yapılmıştır. Daha sonra kovaryans matrislerinin eşitliği test edilerek, maddelere ait ölçme değişmezliği OECD üyesi ülkelere göre ÇGDFA (Çok Gruplu Doğrulayıcı Faktör Analizi) yöntemi ile test edilmiştir. Analizler çeşitli

veri analizi paket programları kullanılarak yapılmış, asimtotik kovaryanslar matrisi üzerinden model parametrelerinin kestirilmesinde en çok ağırlıklandırılmamış küçük kareler yöntemi (unweighted least square-ULS) kullanılmıştır.

İki kategorili veriler için tetrakorik korelasyon kullanılırken, polikorik korelasyon ikiden fazla kategoriye sahip veriler için kullanılır. Ordinal veriler için geliştirilen tahmin yöntemlerinden bazıları en küçük kareler ağırlıklı (WLS), ağırlıklandırılmamış en küçük kareler (ULS) ve çapraz ağırlıklandırılmış en küçük kareler (DWLS) yöntemleridir (Babakus, 1985).

Alanyazında yapılan araştırmalar sonucunda normalde istatistiksel yöntemler içerisinde yer alan regresyon çözümlemesi için en çok kullanılan yöntem en küçük kareler yöntemidir. Olası birçok regresyon yöntemlerinin dışında, genellikle matematiksel hesaplamalardaki kolaylığından dolayı veri analizi uygulamalarında en küçük kareler yöntemi (WLS) kestiricileri yaygın olarak tercih edilmektedir. (Alma ve Vupa, 2008)

Fakat alanyazında yapılan bazı araştırmalar sonucunda ağırlıklandırılmamış küçük kareler (ULS) yöntemlerinin, ordinalde daha az standart hata olan parametreleri daha iyi tahmin ettiği bulunmuştur. Parametrelerin tahmininde ağırlıklandırılmamış en küçük kareler (ULS) yöntemi daha düşük örneklem boyutlarında daha iyi sonuçlar verdiği ve çapraz ağırlıklandırılmış en küçük kareler (DWLS) yönteminin ise yüksek örneklem boyutlarında daha iyi sonuçlar verdiği gözlenmiştir. Ayrıca ağırlıklandırılmamış küçük kareler (ULS) yöntemi, bir kerede tüm parametreleri tahmin yeteneği gibi bazı özelliklere sahiptir ve en az yineleme sayısına sahip parametreleri tahmin etmiştir bu durumda tüm veri kümeleri ve ilgili örnek verinin parametrelerini tahmin etmek için daha doğru bir yöntemdir (Koğar ve Koğar, 2015). Bu yüzden analizde ilgili çalışmada OECD ülkeleri ile analiz yapılması sebebi ile örneklem azalmış ve bu sebeple ağırlıklandırılmamış en küçük kareler (ULS) yöntemi kullanılmıştır.

Analizlerin yapılabilmesi için veri setinin temel varsayımları karşılayıp karşılamadığı test edilmiştir. Bu varsayımlar ait sonuçlara Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5.
OECD Üyesi Ülkelerin 8. Sınıf Matematik Başarı Testi Puanları için Test İstatistikleri, Normallik Testleri ve Güvenilirlik Katsayıları

Ülke	N	\bar{x}	Mod	Medyan	S	Ranj	K_y	B_s	KR-20
Amerika	741	14.21	19	14	6.14	29	.109	-.733	.87
Avustralya	732	13.87	11	13	6.42	28	.073	-.890	.89
Hong Kong	288	19.99	25	22	5.93	28	-1.155	.744	.89
İngiltere	342	15.47	12	15	6.25	28	.132	.749	.88
İrlanda	339	15.64	21	16	6.34	27	-.220	-.795	.88
İsrail	393	14.10	10	13	7.54	28	.110	-1.197	.92
İsveç	303	13	6	13	6.45	28	.191	-.697	.89
İtalya	321	12.57	9	12	5.70	28	.136	-.360	.86
Japonya	345	12.24	24	19	6.58	26	-.427	-.830	.90
Kanada	631	15.70	17	17	5.65	28	-.238	-.611	.85
Kore	384	22.70	28	24	5.34	27	-1.008	.532	.83
Macaristan	354	15.40	16	15	6.85	28	-.031	-.929	.90
Norveç	342	12.62	12	12	5.43	27	.351	-.329	.84
Şili	348	10.25	11	10	5.28	26	.598	.055	.84
Slovenya	301	14.41	13	14	5.61	25	.204	.589	.85
Türkiye	441	10.95	5	10	6.42	29	.669	-.404	.89
Yeni Zelanda	618	13.84	9	14	6.28	28	.148	-.849	.88

K_y : Çarpıklık katsayısı

B_s : Basıklık katsayısı

KR-20: Güvenilirlik katsayısı

Tablo 5'te yer alan sonuçlara göre, matematik okur-yazarlığı test puanlarının OECD ülkelerine ait merkezi eğilim ölçülerinin birbirine yakın olduğu söylenebilir. Normallik için basıklık ve çarpıklık katsayıları incelendiğinde 17 ülkeden 14 ülkeye ait değerlerin ± 1 arasında yer alıyor olması veri setinin normale yakın bir dağılım gösterdiği anlamına gelir. Ülkelere ait güvenilirlik katsayıları (KR-20) incelendiğinde ise güvenilirliğin .83 ile .92 arasında değiştiği görülmüştür. Bazı ülkeler için sonuçların kabul edilebilir düzeyin üstünde, bazı ülkeler içinse altında olması, yapılan araştırma bir ölçme aracı geliştirme çalışması olmadığı için sadece raporlaştırılmış ve herhangi bir işlem yapılmamıştır. ÇGDFA yapılmadan önce ülkelere ait kovaryans matrislerinin eşitliği test edilmiştir.

Araştırmada kullanılacak uyum indekslerine bakacak olursak Ki-Kare uyum iyiliği testi, GFI, AGFI, RMR, SRMR, NFI, CFI ve RMSEA genel olarak kullanılmaktadır. Aşağıda bu indekslerin daha detaylı açıklamalarına yer verilmiştir:

Ki-kare değeri (χ^2): Ki-kare değeri genel olarak model uyumunun genelini değerlendirmek için kullanılan geleneksel bir ölçümdür ve örneklem ile uyumlu kovaryans matrisleri arasındaki uyumsuzluk kısmını inceler (Hu ve Bentler, 1999: 2). İyi bir model uyumu .05 düzeyinde sonucu manidar değildir (Barrett, 2007). Böylece ki-kare istatistik testi literatürde çoğu zaman "kötülük uyumu" (Kline, 2005) veya "uyum eksikliği" (Mulaik ve diğerleri, 1989) şeklinde tanımlanır. Alwin, Muthen, Summers ve Wheaton, (1977) tarafından önerilen örneklem büyüklüğünün etkisini azaltan normlaştırılmış ki-kare istatistiği (χ^2/sd) bulunmaktadır ve bu değer kabul edilebilir düzeyinin en fazla 5, en az 2 (Fidell and Tabachnick, 2013) kabul edilebileceği belirtilmiştir.

RMSEA: Modelde en uygun değeri veren fakat modelin bilinmeyen parametre tahminleriyle birlikte evrenlerin kovaryans matrisine ne oranda uyduğunu gösterir (Byrne, 1998). RMSEA istatistiğinde uyum indeksini belirlemek için için .06'ya yakın bir kesme noktası iyi uyum olarak değerlendirilirken (Hu ve Bentler, 1999) .05 ile 0 arasındaki değerler modelin mükemmel uyum gösterdiği anlamına gelir (Jöreskog and Sörbom, 1993; Brown, 2006; Marcoulides and Raykov, 2008).

GFI: Geliştirilmesi Jöreskog'la beraber bu alanda çalışan Sörbom tarafından yapılan GFI, tahmini evren kovaryansı ile açıklanan varyans oranını hesaplamakta yaygın olarak kullanılan bir uyum indeksidir (Fidell and Tabachnick 2013). GFI 0 ile 1 arasında değerler alır ve örneklem büyüdükçe GFI değeri artar (Bollen, 1990; Miles and Shevlin, 1998). Genel olarak GFI için kesme noktası olarak .90 önerilmektedir ancak elde edilen sonuçlar simülasyon çalışmaları, faktör yükleri ve örneklem büyüklüğü küçük olduğunda .95 değerindeki kesme noktasının daha uygun olduğunu göstermektedir (Miles ve Shevlin, 1998). Bu genel ifadeler ışığında, AGFI da örneklem büyüklüğünün artmasıyla birlikte artış gösterir ve 0 ile 1 arasında değerler alır. AGFI, .90 ve üzerinde değer alıyorsa bu modelin mükemmel uyum gösterdiğini ifade etmektedir.

SRMR ve RMR: Veri seti içerisindeki örneklemde bulunan kovaryans matrisi ve varsayımda bulunulan kovaryans modelinin artık değerlerinin arasındaki farkın karekökü alınarak SRMR değeri bulunur. Bir ölçek, değişik düzeyde maddeler içeriyorsa (bazı maddeler 1 ile 5 arasında değişirken, diğerleri 1 ile 7 arasında değişiklik gösteriyorsa) SRMR'nin yorumlanması gittikçe zorlaşır (Kline, 2005). Çünkü SRMR değer aralığı her bir göstergenin değer ölçeğine bağlıdır Standardize edilmiş RMR (SRMR) bu sorunu çözdüğü için yorumlanması daha kolaydır. SRMR değerlerine genel olarak bakacak olursak 0 ve 1 düzeylerinde değiştiğini ve .05'ten küçük değerler model uyumunun iyi olduğunu göstermektedir (Byrne, 2013). Buna ilaveten .08'e kadar olan SRMR değerleri de kabul edilebilir düzeyde bulunmaktadır (Bentler ve Hu, 1999). SRMR'nin 0 değerine yaklaşması uyumun iyileştiğini, 0 değerini alması mükemmel uyumu işaret etmektedir ancak SRMR modelde çok sayıda parametre olduğunda ve büyük örneklem büyüklüklerine sahip modellerde diğer uyum indekslerinde olduğu gibi düşük değer göstermeye eğilimlidir.

NFI: Yokluk hipoteziyle oluşturulmuş modelin χ^2 değeriyle, normal modelin χ^2 değerini, karşılaştırarak ölçülür ve *NFI* değeri bulunur. Yokluk hipotezine dayalı oluşturulan model, değeri bulunan tüm değişkenlerin korelasyonsuz olduğunu belirttiği için en kötü durumları açıklayıp gösterdiği söylenebilir. Bu istatistik sonucu için çıkan değerler 0 ile 1 arasında yer alır. Bentler ve Bonnet (1980) .90'dan büyük değere sahip modellerin iyi uyum sergilediğini söylemişlerdir. Küçük örneklemelerin kullanıldığı durumlarda, diğer istatistikler iyi uyum değerleri gösterirken NNFI zayıf uyum değeri gösterebilir (Bentler, 1990; Kline, 2005; Tabachnick ve Fidell, 2007). Önemli araştırmacılardan Bentler ve Hu (1999), NNFI için kesme noktası kriterinin .95 ve üzerinde olması gerektiği önerisinde bulunmuşlardır. Bu öneri genel olarak kabul görmüştür. Bu uyum indeksi örneklem büyüklüğüne karşı hassasiyet gösterir (Bennet, James, Lind, Mulaik, Stilwell, ve Van Alstine, 1989; Bentler, 1990) ve bu sebepten ötürü *NFI* indeksine analiz yorumlamalarında tek başına güvenilmemesi gerekmektedir (Kline, 2005). Bu sorun, daha basit modelleri tercih eden Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (NNFI, aynı zamanda Tucker-Lewis indeksi olarak da bilinir) ile iyileştirilmiştir ve günümüzde çokça kullanılmaktadır. (Boehm, Lyubomirsk, Özer ve Tucker, 2006).

CFI: *NFI*'nın örneklem boyutu küçükken dahi iyi sonuç verdiği, örneklem boyutunu göz önünde bulundurulduğu Byrne (2010) tarafından literatüre kazandırılmıştır. Ayrıca Fidell ve Tabachnick (2013), *NFI*'nın revize edilmiş halinin *CFI* olduğunu da belirtmiştir. *NFI* gibi *CFI* istatistiği de örneklem kovaryansını, yokluk hipotezine dayalı olarak oluşturulan model ile kıyaslar ve tüm örtük değişkenlerin korelasyonsuz olduğunu kabul eder. *NFI*'da olduğu gibi bu istatistik için de değerler 0 ve 1 kesme değerleri arasında değişkenlik gösterir ve değerler 1'e yaklaştıkça model uyumu artar yani model benzerlik kazanır. Literatüre bakıldığında yapılan çalışmalarda göre mükemmel uyum değeri sayılabilmesi için .95'den büyük olması gerektiği kabul edilmektedir (Hu ve Bentler, 1999). Günümüzde bu indeks örneklem boyutundan en az etkilenen uyum indekslerinden biri olduğundan en çok rapor edilen uyum indekslerinden biri olmuştur ve böylece tüm YEM programlarına dâhil edilmiştir ve en sık kullanılan uyum indeksi sayılabilir (Fan, Thompson, ve Wang, 1999).

Uyum İndekslerini Raporlaştırma: Yapılan bir çalışmada alanyazında en çok rastlanan ve genel olarak kullanılan uyum indekslerinin SRMR, GFI, CFI, RMSEA, NNFI ve *NFI* olduğu bulunmuştur (Ho ve McDonald, 2000). Örneklem büyüklüğünden etkilendiği için Ki-kare istatistiğinden yola çıkarak yapılan değerlendirmeler bu istatistiğin, serbestlik derecesi ve ona bağlı p değeriyle birlikte her zaman kullanılması gerektiği söylenmektedir (Kline, 2005; Boadu, Boulianne, Cumming, Hayduk and Pazderka-Robinson, 2007). Bunun yanında, normal dağılımdan sapma gösteren ve örneklem büyüklüğünün çok olduğu koşullarda, Satorra-Bentler istatistiği ($S-B_{\chi^2}$) normallik gösteren ve küçük örneklemeye sahip durumlarda hesaplanan değerine yakın değerler üretir ve böylece bu bilgiler ışığında hesaplanır. (Satorra and Bentler, 2011). $S-B_{\chi^2}$ yani Satorra-Bentler düzeltmesi farklı puan dağılımına ve örneklem büyüklüğüne ve sahip veri setlerinde, örneklem büyüklüğünün üzerindeki etkisini azaltmak için kullanılan güvenilir bir istatistiktir (Byrne, 2013).

Test sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6.

<i>OECD Üyesi Ülkelerin Matematik Başarı Testi Puanları için Kovaryans Matrislerinin Eşitliği Testi Sonuçları</i>							
Grup	$S-B_{\chi^2}(sd)$	P	χ^2/sd	RMSEA	GFI	CFI	SRMR
OECD Üyesi Ülkeler	18179.21(6960)	.00	2.61	.063	.94	.92	.063

Tablo 6'da χ^2/sd oranı 3'ün altında çıktığı, RMSEA değerinin .08'in altında, SRMR değerinin .08'in altında, CFI değerinin .90'ın üstünde ve GFI değerinin .90'ın üzerinde çıktığı görülmektedir. Uyum indeksleri literatür ile değerlendirildiğinde χ^2/sd manidarlığı oldukça iyi, RMSEA değerinin iyi

uyum, SRMR değerinin iyi uyum, CFI ve GFI değerlerinin oldukça iyi uyum gösterdiği görülmüştür. Ülkelere ait kovaryans matrislerinin oldukça iyi bir uyum gösterdiği ifade edilebilir. Ülkelere ait DFA sonuçlarının çok sayıda ülke olması sebebiyle ÇGDFA sonuçlarından ayrı tablo halinde sunulması uygun görülmüş ve sonuçlar Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7.

OECD Üyesi Ülkelerin Matematik Başarı Testi Puanları için Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ülke	S-B χ^2 (sd)	p	χ^2 /sd	RMSEA	GFI	CFI	SRMR
Amerika	804.71(377)	.00	2.13	.039	.93	.97	.040
Avusturalya	818.38(377)	.00	2.17	.040	.93	.97	.039
Hong Kong	552.84(377)	.00	1.47	.040	.87	.98	.053
İngiltere	542.46(377)	.00	1.44	.036	.90	.97	.048
İrlanda	485.21(377)	.00	1.29	.029	.91	.98	.045
İsrail	595.53(377)	.00	1.58	.038	.90	.98	.042
İsveç	734.07(377)	.00	1.95	.056	.86	.94	.058
İtalya	707.66(377)	.00	1.88	.052	.87	.93	.057
Japonya	554.64(377)	.00	1.47	.037	.89	.98	.047
Kanada	689.57(377)	.00	1.83	.036	.93	.96	.040
Kore	583.17(377)	.00	1.55	.038	.89	.97	.050
Macaristan	556.80(377)	.00	1.48	.037	.90	.98	.046
Norveç	496.84(377)	.00	1.32	.031	.91	.97	.047
Şili	553.27(377)	.00	1.47	.037	.90	.96	.050
Slovenya	460.58(377)	.00	1.22	.027	.91	.98	.049
Türkiye	827.03(377)	.00	2.19	.052	.88	.96	.049
Yeni Zelanda	796.14(377)	.00	2.11	.042	.92	.96	.042

Tablo 7’deki sonuçlara göre 17 ülkenin χ^2 /sd oranının 3’ün altında olduğu görülmektedir. Bu durum da bize χ^2 /sd sonucunun iyi olduğunu göstermektedir. Uyum indekslerine bakıldığında tüm ülkelere ait CFI değerleri 0.90’nın üzerinde yani iyi uyum göstermektedir. GFI değerleri Hong Kong, İsveç, İtalya, Japonya, Kore ve Türkiye için iyi uyuma yakın, diğer ülkeler için iyi uyum göstermiştir. Hong Kong, İsveç, İtalya hariç diğer ülkelere ait SRMR değerlerinin .05’in altında olduğu, Hong Kong’a ait SRMR değerinin .053, İsveç’e ait SRMR değerinin .058, İtalya’ya ait SRMR değerinin .057 olduğu görülmektedir. Uyum indeksleri genel olarak literatür ile değerlendirildiğinde tüm ülkelere ait modellerin 17 OECD üyesi ülke için ayrı ayrı doğrulandığını kararı alınmıştır.

Tablo 8.
OECD Ülkelerinin Pearson Korelasyon Değer Aralığı

Ülke	N	Pearson Korelasyon Değer Aralığı	Çoklu Bağlantı İstatistiği	
			VIF Değeri	Tolerans Değeri
Amerika	741	.021 - 0.195	1.075 - 1.546	0.717 - 0.923
Avusturalya	732	.042 - 0.258	1.043 - 1.761	0.707 - 0.884
Hong Kong	288	.100 - 0.339	1.078 - 2.049	0.709 - 0.927
İngiltere	342	.068 - 0.323	1.085 - 1.776	0.725 - 0.922
İrlanda	339	.015 - 0.300	1.116 - 1.573	0.719 - 0.896
İsrail	393	.110 - 0.312	1.197 - 1.936	0.711 - 0.835
İsveç	303	.039 - 0.268	1.153 - 1.818	0.709 - 0.867
İtalya	321	.029 - 0.234	1.151 - 1.877	0.719 - 0.869
Japonya	345	.020 - 0.270	1.163 - 1.827	0.736 - 0.912
Kanada	631	.016 - 0.138	1.097 - 1.560	0.722 - 0.965
Kore	384	.086 - 0.397	1.136 - 1.758	0.771 - 0.872
Macaristan	354	.101 - 0.298	1.078 - 1.656	0.726 - 0.947
Norveç	342	.014 - 0.125	1.157 - 1.656	0.726 - 0.947
Şili	348	.052 - 0.232	1.111 - 1.580	0.736 - 0.955
Slovenya	301	.024 - 0.159	1.183 - 1.553	0.807 - 0.915
Türkiye	441	.017 - 0.138	1.182 - 1.838	0.732 - 0.914
Yeni Zelanda	618	.019 - .0205	1.100 - 1.786	0.774 - 0.909
Toplam	7.223	-		
Değer Aralığı	-	.014 - 0.397	1.043 - 2.049	0.707 - 0.965

Ölçme değişmezliğinde ülkeler bağımsız değişkenleri göstermektedir. Bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonlara Tablo 8’deki değerler için bakılmış ve değişkenler arasındaki korelasyonların genel olarak .014 ile .397 arasındaki değeri görülmüştür. Tolerans değerleri .01’den büyük olduğu durumlarda çoklu bağlantı probleminin olmadığı söylenebilir (Fidell and Tabachnick, 2013). Tolerans değerleri .71 ile .97 arasında değişmektedir. Elde edilen değerler dikkate alındığında çoklu bağlantı problemi olmadığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede, literatür bilgileri ışığında veri setine ilişkin tüm sayıtların karşılaştığı söylenebilir.

Yapılan araştırmada veri setine ilişkin yapı geçerliliği kanıtlarını ortaya koymak amacıyla her bir grup için ayrı ayrı DFA yapılmıştır. DFA sonuçları bulgular bölümünde verilmiştir. Araştırmada, S-B χ^2 düzeltmesi farklı örneklem büyüklüğüne ve puan dağılımına sahip veri setlerinde, örneklem büyüklüğünün χ^2 üzerindeki etkisini azalttığı için, değeri olarak S-B χ^2 kullanılmış ve model uyumuna karar verilirken χ^2 , χ^2/sd , CFI ve SRMR uyum indeksleri dikkate alınmıştır.

Ölçme modelleri karşılaştırılırken ise uyum indekslerindeki değişimler incelenerek, bu indeksler arasındaki farka bakılmıştır. İlk olarak karşılaştırılan modellerin, χ^2 istatistiği ve serbestlik dereceleri arasındaki (sd) fark ($\Delta\chi^2$ ve Δsd) incelenir. Karşılaştırma sonucunda elde edilen farkın anlamlı olup olmadığı χ^2 tablosundaki değerler $p \leq .01$ ya da $p \leq .05$ düzeyinde karşılaştırılarak tespit edilir. Eğer χ^2 tablosundaki değer elde edilen sonuçtan büyükse modeller arasında anlamlı fark olduğu kabul edilir (Kline, 2005). Bu araştırmada χ^2 olarak S-B χ^2 değeri temel alındığı için fark derecesi belirlenirken Ts değerleri hesaplanmış ve modeller arasındaki farkın manidarlığı elde edilen Ts değeri ile χ^2 tablosundaki kritik değerler $p \leq .05$ düzeyinde karşılaştırılarak belirlenmiştir. Bununla birlikte

model karşılaştırmalarında ΔCFI , $\Delta SRMR$, ΔNFI , ΔGFI , $\Delta RMSEA$, ΔTLI gibi uyum indekslerinin değerlendirilmesi önerilmiştir (Cheng and Reinsvold, 2002). Araştırmada ΔCFI ve $\Delta SRMR$ değerleri temel alınarak karşılaştırmalar yapılmıştır. (Çelebi, Güner, Kaya ve Korumaz, 2016).

Bu karşılaştırmalar için kabul düzeyleri,

$n > 300$ olduğunda metrik değişmezlik için $\Delta CFI \geq -.010$ ve $\Delta SRMR \geq .015$, güçlü ve katı faktöriyel değişmezliğin karşılaştırılmasında $\Delta CFI \geq -.010$ ve $\Delta SRMR \geq .010$.

$n < 300$ olduğunda metrik değişmezlik için $\Delta CFI \leq -.005$ ve $\Delta SRMR \geq .025$, güçlü ve katı faktöriyel değişmezliğe ait karşılaştırmalarda $\Delta CFI \geq -.005$, $\Delta SRMR \geq 0.005$ olarak belirlenmiştir (Chen, 2007).

Tüm durumlara bakıldıktan sonra ölçme değişmezliğine karar verme aşamasında dikkat edilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır.

Şekercioğlu'na (2018) göre bunlardan ilki χ^2 ' de örnek sayısı arttıkça önem de artmaktadır, bu sebeple alternatif modeller, model çerçevesindeki faktör yapılarının veya kovaryans matrisleri arasındaki uyumun uygun değerlerde olup olmadığını araştırır. Bu değerler arasında ilk önce χ^2 değeri ve serbestlik derecesi karşılaştırılır Bu bağlamda, daha sınırlandırılmış modelden elde edilen χ^2 değeri, daha az sınırlandırılmış modelden elde edilen χ^2 değeri ve serbestlik derecesi arasındaki "delta" değeri (delta fark demektir ve sembolü Δ 'dır) hesaplanır. Bu hesaplama ile $\Delta\chi^2$ ve Δsd değerleri belirlenmiş olur. Bu belirleme sonucunda elde edilen χ^2 değerinin anlamlılık düzeyi, dağılım tablosundaki kritik değerler karşılaştırılarak $p \leq .01$ veya $p \leq .05$ düzeyinde kontrol edilir (Byrne, 2010; Jöreskog, 1971; Kline, 2005; Lee ve Leung, 1982; Steiger, 2007; Leung and Van de Vijver, 1997).

Bu durumda, H_0 ve H_1 hipotezleri aşağıdaki formatta geliştirilebilir:

H_0 : Daha sınırlandırılmış model ile daha az sınırlandırılmış model arasında uyum açısından anlamlı bir fark yoktur.

H_1 : Daha sınırlandırılmış model ile daha az sınırlandırılmış model arasında uyum açısından anlamlı bir fark vardır.

Bundan dolayı, belirli bir Δsd seviyesindeki serbestlik derecesi farkları temelinde hesaplanan $\Delta\chi^2$, kritik tablo değerlerinden düşükse, H_0 kabul edilir. Başka bir söyleyiş ile iki model arasında uyum açısından anlamlı bir fark yoktur, bu nedenle araştırmacı, $\Delta\chi^2$ 'ye dayanarak ölçme değişmezliği hakkında karar verebilir. (Büyüköztürk, Çokluk ve Şekercioğlu, 2010-2012).

3. BULGULAR

Test Eşitliği: Test eşitliği farklı ölçme işlemleri sonucu elde edilen puanların farklı gruplarda farklı zamanlarda karşılaştırılabilir olmasını sağlayan bir kavramdır. Yani test sonuçlarının farklı zamanlarda ve farklı kültürlerde olsa dahi aynı anlama gelmesi demektir. Van de Vijver ve Leung (1997); yapısal eşitlik, ölçme birimi eşitliği ve tam puan eşdeğerliği olmak üzere test eşitliği kavramını üç gruba ayırmışlardır. Yapısal eşitlik, ölçülen özelliğin kültürler arasındaki teorik eşitliğinin sağlanabilmesiyle ilgilidir. Ölçme birimi eşitliği, ölçülen özelliğin eşit aralıklı ölçek ya da oran ölçeği gibi aynı ölçek düzeyinde ölçülmesi demektir. Tam puan eşdeğerliğinde ise ölçme aracı aynı ölçme birimine ve başlangıç noktasına sahiptir. Bu eşitliğe, en üst düzey eşitlikte denebilir. Bu eşitlik sağlandığında kültürler arasında karşılaştırma ve birçok istatistiksel analiz yapılabilir (Matsumoto and Van de Vijver, 2012).

Ölçme değişmezliği, çoklu grup doğrulayıcı faktör analizi ile dört adet hiyerarşik modelin test edilmesi ile ortaya konmaktadır. Bu modeller sırasıyla "yapısal değişmezlik (configural invariance)" (Model 1), "metrik değişmezlik (metric invariance = weak factorial invariance)" (Model 2), "güçlü faktöriyel değişmezlik (strong factorial invariance = scalar invariance)" (Model 3) ve "katı faktöriyel

değişmezlik (strict factorial invariance)" (Model 4) olarak adlandırılmaktadır. Aşamalılık içeren bu dört modelin test edilmesi gereklidir (Meredith, 1993).

Tüm bunlar dikkate alınarak ölçmelerin kusursuz bir biçimde sağlanabilmesi yönündeki çalışmaların yapılması gerekir. Kurulan bir ölçme modeline ait yapının farklı gruplar için aynı olması, kullanılan ölçme aracındaki maddelerin faktör yüklerinin, faktör korelasyonlarının, hata varyanslarının aynı olması anlamına gelir (Bollen, 1989; Byrne, 1998; Jöreskog ve Sörbom, 1993). Ölçme değişmezliğinde deneysel olarak, gizil değişken puanları ile gözlenen puanları ilişkilendirerek bir ölçme modeli oluşturulur ve bu model üzerinden incelenebilir.

Bu bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda kullanılan veri seti için TIMSS 2015 matematik başarısının, OECD üyesi ülkelere göre değişmezliğine ilişkin bulgulara ve söz konusu gruplara ait test istatistiklerine, normallik testlerine ve güvenilirlik katsayılarına yer verilmiştir.

Araştırmanın problemi olan TIMSS 2015 Türkiye uygulaması 8. sınıf matematik başarı testi OECD ülkeleri için ölçme değişmezliğinin sağlanıp sağlanmadığı sorusuna cevap aranmıştır.

TIMSS 2015 matematik başarısının, ülkeler arasında ölçme değişmezliğinin sağlanıp sağlanmadığını tespit etmek amacıyla yapılan çoklu grup doğrulayıcı faktör analizi (ÇGDFA) sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9.

OECD Üyesi Ülkelerin Matematik Başarı Testi Puanları için Çoklu Grup Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	S-B χ^2 (sd)	M.K.	$\Delta\chi^2$ (Δ sd)	χ^2 /sd	$\Delta\chi^2$ / (Δ sd)	CFI	Δ CFI	SRMR	Δ SRMR	Karar
Model 1^A	23382.36 (7337)	-	-	3.19	-	.86	-	.069	-	
Model 2^B	17923.45 (6873)	M1-M2	5458.91 (464)	2.61	.58	.91	-.05	.048	.021	H ₀ : Ret
Model 3^C	10735.69 (6409)	M2-M3	7187.76 (464)	1.68	.93	.96	-.05	.042	.006	H ₀ : Ret
Model 4^D	23030.71 (6873)	M3-M4	-12295.02 (-464)	3.35	-1.68	.86	.10	.061	-.019	H ₀ : Kabul

* p<.05

** Model karşılaştırmaları (M=Model)

AYapısal (Biçimsel) Değişmezlik (Temel Model) (Faktör yükleri, faktör korelasyonları ve hata varyansları sabit)

BZayıf Faktöriyel (Metrik) Değişmezlik (Faktör yükleri serbest, faktör korelasyonları ve hata varyansları sabit)

CGüçlü Faktöriyel (Ölçek / Scalar) Değişmezlik (Faktör yükleri ve hata varyansları serbest, faktör korelasyonları sabit)

DKatı Faktöriyel (Tam) Değişmezlik (Artık Varyans Değişmezliği) (Hata varyansları serbest, faktör yükleri ve faktör korelasyonları sabit)

İlk olarak, matematik testi puanı için gerçekleştirilen analiz sonucunda elde edilen uygunluk indeksleri incelendiğinde, uygunluk indekslerinin genel olarak kabul seviyesini karşıladığı söylenebilir.

Ülkelerin sahip olduğu faktör yükleri, faktör korelasyonları ve hata varyanslarının sabit çıktığı Model 1 (yapısal değişmezlik)'de kovaryans matrislerinde faktör yüklerinin buna bağlı olarak faktör korelasyonlarının ve daha sonrasında hata varyanslarının tüm gruplar için eşit olup olmadığının test edilmesi sonucunda S-B χ^2 (sd) sonucunun 23382.36(7337) olduğu, S-B χ^2 ve serbestlik derecesi oranının χ^2 /sd=3.18695 çıktığı, 5'in altında ve 3'e yakın olması sebebi ile iyi, CFI değerinin .86 olduğu yani .90'a yakın olması sebebi ile kabul edilebilir düzeye yakın ve SRMR değerinin .069 olduğu yani .1'in altında

.05 ile .08 arasında olması sebebi ile iyi uyum gösterdiği görülmektedir. Uyum indekslerinin değerlerinin kabul edilebilir düzeylerde olduğu ve modelin doğrulandığı söylenebilir. Bu durumda yapısal değişmezliğin sağlandığını söylemek mümkündür.

Faktör yükleri, faktör korelasyonları ve hata varyanslarının sabit olduğu Model 1 (yapısal değişmezlik) ile faktör korelasyonları ve hata varyanslarının sabit, faktör yüklerinin serbest bırakıldığı Model 2 (zayıf faktöriyel değişmezlik) karşılaştırıldığında $S-B_{\chi^2}(sd)$ sonucunun 17923.45(6873) olduğu, χ^2/sd oranının 2.6078'e düştüğü yani oranın 3'ün altına düşerek daha da iyileştiği görülmektedir. $\Delta\chi^2(\Delta sd)$ 'nin 5458.91(464) olduğu, böylece $\Delta\chi^2/\Delta sd$ oranının da .5791 olduğu görülmektedir. $S-B_{\chi^2}$ fark derecesinin manidar olup olmadığını tespit etmek için T_s değeri hesaplanmış ve bu değer 7161.3943 olarak bulunmuştur. T_s değerinin χ^2 dağılımı tablosundaki kritik değerden büyük olduğu tespit edilmiştir, $\chi^2_{fark}(464) = 515.2183$, $p < .05$. Bu durumda modeller arasındaki farkın manidar olduğunu ifade etmek mümkündür. CFI değerinin .86'dan .91'e yani .90 ile 1 arasına yükselmesi değer giderek daha da iyileştiği ve iyi uyum gösterdiği söylenebilir. SRMR değerinin .069'dan .048'e düşmesi değer giderek daha da iyileştiği göstermekte iyi uyum gösterdiğini ifade etmektedir. Ayrıca ΔCFI değerinin $< -.01$ ve $\Delta SRMR \geq .025$ kabul düzeylerini sağlayıp sağlamadığına bakılmıştır. ΔCFI değerinin $-.05$ ($< -.01$) olması dolayısı ile manidar bir fark vardır. $\Delta SRMR$ değerinin .021 ($< .025$) olması dolayısı ile farkın manidar olmadığı ifade edilebilir.

Model 1 ve Model 2 karşılaştırmasında Model 2'de genel olarak değerlerin iyileştiği, diğer bir ifadeyle Model 1'de sağlanan ölçme değişmezliğinin daha da iyileştiği ve Model 1 ile Model 2 yani yapısal değişmezlik ile zayıf faktöriyel (metrik) değişmezlik arasındaki değerler genel olarak incelendiğinde, manidar bir fark olduğu söylenebilir. Bu durumda Model 1 ve Model 2 arasında manidar bir fark olması sebebi ile H_0 ret edilmiştir.

Faktör yükleri serbest, faktör korelasyonları ve hata varyanslarının sabit olduğu Model 2 (zayıf faktöriyel değişmezlik) ile faktör yükleri ve hata varyanslarının serbest, faktör korelasyonlarının sabit olduğu Model 3 (güçlü faktöriyel değişmezlik) karşılaştırıldığında, $S-B_{\chi^2}(sd)$ sonucunun 10735.69(6409) olduğu, $\Delta\chi^2(\Delta sd)$ 'nin 7187.76(464) olduğu, böylece χ^2/sd oranının 1.6750'e düştüğü görülmektedir. $\Delta\chi^2/\Delta sd$ oranının 1.6750 olduğu ve oldukça iyileştiği tespit edilmiştir. $S-B_{\chi^2}$ fark derecesinin manidar olup olmadığını tespit etmek için T_s değeri hesaplanmış ve bu değer 13212.7076 olarak bulunmuştur. T_s değerinin χ^2 dağılımı tablosundaki kritik değerden büyük olduğu tespit edilmiştir, $\chi^2_{fark}(464) = 515.2183$, $p < .05$. Bu durumda modeller arasındaki farkın manidar olduğu ifade etmek mümkündür. CFI değerinin .91'den .96'ya yani .90 ile 1 arasında 1'e daha yakın bir değere yükselmesi değer giderek daha da iyileştiğini göstermekte iyi uyum gösterdiğini ifade etmektedir. SRMR değerinin .048'den .042'ye düşmesi değer .00 ile .05 arasında bir değere gelmesi ve .00'a giderek yaklaşması sebebi ile değer giderek daha da iyileştiği göstermekte iyi uyum gösterdiğini ifade etmektedir. Ayrıca ΔCFI değerinin $< -.01$ ve $\Delta SRMR > .01$ kabul düzeylerini sağlayıp sağlamadığına bakılmıştır. ΔCFI değeri $-.05$ ($< -.01$) olması dolayısı ile manidar bir fark vardır. $\Delta SRMR$ değerinin .006 ($< .01$) olması dolayısı ile manidar bir fark yoktur denilebilir. Model 2 ve Model 3 karşılaştırmasında Model 3'te sağlanan ölçme değişmezliğinin daha da iyileştiği ve Model 2 ve Model 3 yani zayıf faktöriyel (metrik) değişmezlik ile güçlü faktöriyel değişmezlik arasındaki değerler ($S-B_{\chi^2}(sd)$, χ^2/sd , $\Delta\chi^2(\Delta sd)$, CFI, SRMR, ΔCFI , $\Delta SRMR$, T_s değeri ve χ^2_{fark} kıyaslaması) genel olarak incelendiğinde, manidar bir fark olduğu ifade edilebilir. Bu durumda Model 2 ve Model 3 arasında manidar bir fark olması sebebi ile H_0 ret edilmiştir.

Faktör yükleri ve hata varyanslarının serbest, faktör korelasyonlarının sabit olduğu Model 3 (güçlü faktöriyel değişmezlik) ve hata varyanslarının serbest, faktör yükleri ve faktör korelasyonlarının sabit olduğu Model 4 (katı faktöriyel değişmezlik) karşılaştırıldığında, $S-B_{\chi^2}(sd)$ sonucunun 23030.71(6873) ve $\Delta\chi^2(\Delta sd)$ 'nin -12295.02(-464) olduğu, χ^2/sd oranının 3.3508'e yükseldiği yani oranın 3 ile 5 arasında bir değer olarak yeterli uyum sağladığı ancak Model 2 ve Model 3 kıyaslamasına göre

oldukça kötüleştiği görülmektedir. $\Delta\chi^2/\Delta sd$ oranının -1.6758 olduğu ve oldukça kötüleştiği tespit edilmiştir. S-B χ^2 fark derecesinin manidar olup olmadığını tespit etmek için T_s değerine bakılmış ve değerlerinin oldukça kötü olması dolayısı ile hesaplanamamış, ayrıca χ^2_{fark} değeri değer aralığı dışında çıkmış ve hesaplanamamıştır. Bu sebepten T_s değerinin χ^2 dağılımı tablosundaki değerle kıyaslaması yapılmamış ve sonuç vermemiştir. Bu durumda modeller arasındaki farkın manidar olmadığını ifade etmek mümkündür. CFI değerinin .96'dan .86'ya bir başka deyişle .90 değerinin altına düşmesi uyumun kötüleştiğini göstermektedir. SRMR değerinin .042'den .0461'e yükselmesi, değer .00 ile .05 arasında olmasına rağmen Model 3'e göre değer kötüleşmesi sebebi ile iyi uyum göstermediğini ifade etmektedir. Ayrıca ΔCFI değerinin $<-.01$ ve $\Delta SRMR >.01$ kabul düzeylerini sağlayıp sağlamadığına bakılmıştır. ΔCFI değerinin .10 ($>-.01$) manidar bir fark olmadığı ve değer biraz daha kötüleştiği tespit edilmiştir. $\Delta SRMR$ -.019 ($<.01$) manidar bir fark olmadığı yani SRMR değerlerinin de kötüleştiği, sonuçların genel olarak kötüleştiği ve manidar bir fark gözlenmediği tespit edilmiştir. Model 3 ve Model 4 karşılaştırmasında, Model 4'te genel olarak değerlerin kötüleştiği bu durumda Model 3 ve Model 4 yani güçlü faktöriyel değişmezlik ile katı faktöriyel değişmezlik arasında manidar bir fark olmadığını söylemek mümkündür. Bu durumda Model 3 ve Model 4 arasında manidar bir fark olmaması sebebi ile H_0 kabul edilmiştir.

Tüm model karşılaştırmalarına ait bulgular değerlendirildiğinde karşılaştırılan dört model içerisinde en iyi çalışan model güçlü faktöriyel değişmezlik (Model 3) modelidir. Bu doğrultuda yapılan analizler sonucunda TIMSS 2015 matematik başarısının faktör yapısının OECD üyesi ülkeler için eşit olmadığı ve ölçme değişmezliğini sağlamadığı kararı alınmıştır.

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

TIMSS 2015 matematik başarısı OECD üyesi ülkeler arasında ölçme değişmezliğinin sağlanıp sağlanmadığını belirlemek için test istatistikleri, normallik ve güvenilirlik hesaplamaları yapılmıştır. Bu hesaplamalar sonucunda veri setinin normale yakın bir dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. 17 ülke arasında kovaryans matrislerinin uyum düzeyini belirleyebilmek için yapılan kovaryans matrislerinin eşitliği testi sonucunda, ülkeler arasında kovaryans matrislerine ait modelin iyi uyum gösterdiği sonucuna varılmıştır. TIMSS 2015 matematik başarısının OECD üyesi ülkelere göre ölçme değişmezliğinin çoklu-grup doğrulayıcı faktör analizi ile dört model temel alınarak test edilmesi sonucunda temel model olarak kurulan Model 1'e ait uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu ve modelin doğrulandığı tespit edilmiştir. Bu durumda OECD ülkelerine göre yapısal değişmezliğin sağlandığı ifade edilebilir. Model 1'e alternatif olarak kurulan Model 2, Model 3 ve Model 4'ün yuvalanmış model (nested) temel alınarak karşılaştırılması sonucunda, Model 2 ve Model 3'e ait uyumun oldukça iyileştiği ancak manidar farklar olması sebebi ile ölçme değişmezliği olmadığı belirlenmiştir. Model 3 güçlü faktöriyel değişmezlik ve Model 4 katı faktöriyel değişmezlik arasında manidar bir fark olmadığını söylemek mümkündür.

Tüm model karşılaştırmalarına ait bulgular değerlendirildiğinde karşılaştırılan dört model içerisinde en iyi çalışan model güçlü faktöriyel değişmezlik (Model 3) modelidir. Bu doğrultuda TIMSS 2015 matematik başarısının faktör yapısının OECD üyesi ülkeler için eşit olmadığı ve ölçme değişmezliğini sağlamadığı kararı alınmıştır. Ölçme değişmezliğinin en iyi güçlü faktöriyel değişmezlik düzeyinde sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır. TIMSS 2015 Matematik başarı değişmezliğinin 11 no'lu kitapçık üzerinden değerlendirildiği bu araştırmanın bulguları, OECD üyesi ülkeler arasında ölçme değişmezliğinin sağlanmadığını göstermektedir.

Ülke değişkenine ilişkin sonuçlar değerlendirildiğinde, geniş ölçekli sınavlarda kullanılan ölçme araçlarının farklı dillere ve kültürlere uyarlanmasının sınırlılık oluşturduğu söylenebilir.

1. Bazı araştırma sonuçları farklı ülkelerde uygulanan geniş ölçekli çalışmalarda farklı ülkeler arasında ölçme değişmezliğinin sağlandığını raporlamışlardır (Akyıldız, 2009; Marsh ve diğerleri, 2006;).

2. Bazı çalışmalar farklı dil ve kültürler sahip bireyler arasında kullanılan ölçme araçlarında ölçme değişmezliğinin sağlanmadığını raporlamıştır (Ercikan ve Koh 2005; Karakoç Alatl, 2016; Kıbrıslıoğlu, 2015; Marsh ve diğerleri, 2013; Öğretmen, 2006; Wu ve diğerleri 2007).

Bununla birlikte, geniş ölçekli sınav uygulamalarının sonuçları değerlendirilirken ölçme değişmezliğinin sağlanamıyor olması, özellikle ülkeler arası karşılaştırmalar ve yorumlamalar yapılırken göz önünde bulundurulmalıdır. Tüm sonuçlar değerlendirildiğinde, TIMSS 2015 Türkiye uygulamasında matematik başarısına ait elde edilen sonuçların farklı ülkeler yani, farklı kültür ve dillere sahip katılımcılardan elde edilen sonuçların karşılaştırılabilirliği ve buna bağlı olarak yapılan yorumlar ölçme değişmezliğinin sağlanamaması yani uygulanan ölçme aracının tüm katılımcılar için aynı anlamı ifade etmemesi nedeniyle tartışmaya açık hale gelmektedir.

Araştırma süreci ve elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, uygulamaya yönelik ve araştırmacıya yönelik olmak üzere iki grupta öneriler verilebilir.

Uygulamaya yönelik öneriler:

1. Araştırma sadece OECD üyesi ülkelere ait veri seti üzerinden yürütülmüştür. Gelecek çalışmalarda bu araştırmada yer almayan diğer ülkelerin de bulunduğu ve demografik değişkenlerin dâhil edildiği araştırmalar yapılabilir.

2. Araştırmada çalışma yapılırken en güncel uluslararası sınav olan TIMSS 2015 ele alınmıştır. Sonraki araştırmalar TIMSS 2019 ya da PISA 2019 güncel data setinde yapılabilir.

3. Bu araştırma yalnızca TIMSS 2015 uygulaması 11 no'lu kitapçıkta bulunan 8. sınıf matematik başarısına ilişkin maddeler üzerinden yürütülmüştür. Sonuçların genellenebilmesi için gelecek araştırmalarda farklı kitapçıklarda ya da farklı başarı alanlarına (okuma becerileri, anketler ve fen başarısı) ilişkin ölçme değişmezliği incelenebilir.

4. Bu araştırmada ölçme değişmezliği çoklu-grup doğrulayıcı faktör analizi kullanılarak test edilmiştir. Gelecek araştırmalarda farklı yöntemler kullanılarak ölçme değişmezliği test edilirse, yöntemler arası karşılaştırmalar yapılması ve hangi yöntemin daha etkili olduğuna karar verilmesi mümkün olabilir.

5. Araştırmada ülkeler arasında ölçme değişmezliğinin sağlanmadığının belirlenmiş olması, farklı gruplar (cinsiyet, dil vb.) arasında karşılaştırmalar yapılmadan önce yapılan yorumların anlamlı ve daha sağlıklı olabilmesi için uygulanan ölçme aracına ilişkin ölçme değişmezliği çalışmalarının yapılmasının oldukça önem taşıdığını göstermiştir.

Uygulayıcıya yönelik öneriler:

1. Her ülkenin kendine has yaşanmışlığı, tarihi ve kültürel değer ve gelenekleri olduğu bir gerçektir. Bu sebeple madde yazımı ve çeviri komisyonlarında her bir ilgili kültürdeki temsilcilerin de yer alması gerekmektedir. Sadece birebir çevirinin yeterli olmadığı bilinmelidir.

2. Bu araştırmaya göre özellikle ortalamalar kullanılarak yapılan hipotez testlerinin bulgularının tartışmalı olduğu bilinmelidir. Bu bulgulara dayalı olarak verilecek eğitimsel ve politik kararların da tartışmalı olacağı gözden kaçırılmamalıdır.

3. Geniş ölçekli olarak yürütülen ölçme ve değerlendirme uygulamalarında, ölçülen özelliğin ya da yapılan uygulamanın türüne göre ölçme değişmezliğinin farklılık gösterdiğini, elde edilen sonuçlara göre sonucu bulma, karşılaştırma ve yorumlama yapılmadan önce ölçme değişmezliği çalışmalarının titizlikle yapılması gerektiği göz ardı edilmemelidir.

4. Araştırmalar sonucunda TIMSS'in PISA'ya nazaran daha az çalışıldığı görülmüştür. Araştırmacılar TIMSS üzerinde birçok alanda daha fazla çalışma yapabilirler.

5. Araştırmalar sonucunda TIMSS matematik başarı testinin fen başarı testine nazaran daha az çalışıldığı görülmüştür. Araştırmacılar matematik başarı testi üzerinde daha fazla çalışma yapabilirler.

KAYNAKÇA

- Akgün, Ö.E., Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. Demirel, F., ve Karadeniz, Ş. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Alma, Ö. ve Vupa, Ö. (2008). Regresyon analizinde kullanılan en küçük kareler ve en küçük medyan kareler yöntemlerinin karşılaştırılması. *Sdü Fen Edebiyat Fakültesi Fen Dergisi (E-Dergi)*, 3(2), 2008, 219-229
- Alwin, D. F., Muthen, B., Summers, G. F. & Wheaton, B. (1977). Assessing reliability and stability in panel models. *Sociological methodology*, 8(1), 84-136.
- Arıkan, S., Sarı, M. H. ve Yıldızlı, H. (2017). 8. Sınıf Matematik Akademik Başarısını Yordayan Faktörler-TIMSS 2015. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 8(3), 2017, 246-265.
- Arora, Foy, P., Martin, M.O. & Mullis, I. A. (2012). *TIMSS 2011 international results in mathematics*. 2012, 1.
- Asil, M., & Brown, G. T. L. (2015). Comparing OECD PISA reading in English to other languages: Identifying potential sources of non-invariance. *International Journal of Testing*. Advance online publication. [Çevrim-içi: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15305058.2015.1064431>] Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2018.
- Atalay, Ö. Bayır, E. ve Çakıcı, Y. (2016). Fen bilimleri öğretmenlerinin bilimin doğasına ilişkin görüşleri: Bilişsel harita örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 1419-1436.
- Ayas, A., Çepni, S., Johnson, D. ve Turgut, F. (1997). *Fizik Öğretimi*. Ankara: YÖK/Dünya Bankası, Milli Eğitim Geliştirme Projesi
- Ayvallı, M. (2016). *PISA 2012 matematik okuryazarlığı testinin ölçme değişmezliğinin incelenmesi. An investigation into the measurement invariance of PISA 2012 mathematical literacy test*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2016.
- Babakus, E. (1985). *The sensitivity of maximum likelihood factor analysis given violations of interval scale and multivariate normality*. Doctoral dissertation, The University of Alabama. [Çevrim-içi: <https://elibrary.ru/item.asp?id=7467190>] Erişim Tarihi: 14 Eylül 2018.
- Bahadır, E. (2012). *Uluslararası öğrenci değerlendirme programına (PISA 2009) göre Türkiye'deki öğrencilerin okuma becerilerini etkileyen değişkenlerin bölgelere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2012.
- Bailey, K.D. (1982). *Methods of social research*. (Second Edition). New York: The Free Press.
- Balcı, A. (2013). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler* (10. baskı). Ankara: Pegem Akademi
- Barrett (2007). *Personality and Individual Differences*, 42(5), 859-67.
- Başusta, N.B. ve Gelbal, S. (2015). Gruplararası karşılaştırmalarda ölçme değişmezliğinin test edilmesi: PISA öğrenci anketi örneği. Examination of measurement invariance at groups' comparisons: a study on PISA student questionnaire. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(4), 80-90.
- Bennet, N., James, L.R., Lind, S., Mulaik, S.A., Stilwell, C.D.& Van Alstine, J., (1989). Evaluation of goodness-of-fit indices for structural equation models. *Psychological Bulletin*, 105(3), 430-45.
- Bentler, P. M. & Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological bulletin*, 88(3), 588.

- Bentler, P.M. & Hu, L.T. (1999). Cut off criteria for fit indexes in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Bentler, P. M. & Satorra, A. (2011). A scaled difference chi-square test statistic for moment structure analysis. *Psychometrika: A Journal of Quantitative Psychology*, 66(4), 507-514.
- Boadu, K., Boulianne, S., Cummings, G., Hayduk, L. & Pazderka-Robinson, H. (2007). Testing! Testing! One, two, three—testing the theory in structural equation models!. *Personality and Individual Differences*, 42(5), 841-850.
- Boehm, J. K., Lyubomirsk, S., Özer, D. J. & Tucker, K. L. (2006). Testing for measurement invariance in the satisfaction with life scale: A comparison of Russians and North Americans. *Social Indicators Research*, 78, 341–360.
- Bollen, K. A. (1989). *Structural equations with latent variables*. New York, NY: Wiley
- Bollen, K. A. (1990). Overall fit in covariance structure models: two types of sample size effects. *Psychological bulletin*, 107(2), 256.
- Bornstein, M.H. & Putnick, D.L. (2016). *Measurement invariance conventions and reporting: The state of the art and future directions for psychological research*. *Developmental Review* 41, 2015, 71-90.
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. Newyork: Guilford Publications, Inc.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Şekercioğlu, G. (2010-2012). *Sosyal Bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Byrne, B.M. (1998). *Structural equation modeling with LISREL, PRELIS and SIMPLIS: basic concepts, applications and programming*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Byrne, B. M. (2010). Testing for multigroup equivalence of a measuring instrument: A walk through the process. *Psicothema*, 20(4), 872-882.
- Byrne, B. M. (2013). *Structural equation modeling with LISREL, PRELIS, and SIMPLIS: Basic concepts, applications, and programming*. Psychology Press.
- Byrne, B. M., Muthen O. & Shavelson, J. (1989). Testing for the Equivalence of Factor Covariance and Mean Structures: The Issue of Partial Measurement Invariance May 1989 *Psychological Bulletin* 105(3):456-466 DOI: [10.1037/0033-2909.105.3.456](https://doi.org/10.1037/0033-2909.105.3.456)
- Byrne, B. M. & Watkins, D. (2003). The issue of measurement invariance revisited. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 34(2), 155-175.
- Chen, F. F. (2007). Sensitivity of goodness of fit indexes to lack of measurement invariance. *Structural equation modeling*, 14(3), 464-504.
- Cheng, Y. & Reinsvold, R. B. (2002). *Factors Associated with foreign language writing anxiety*. Retrieved 25, 2002. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1944-9720.2002.tb01903.x>
- Çelebi, N., Güner, H., Kaya G. T. ve Korumaz, M. (2016). Teachers loyalty to their supervisors and organizational commitment. *Educational Research and Reviews*, 11(12), 1161-1167.
- Çelebi, N., Güner, H., Kaya G. T. ve Korumaz, M. (2014). Neoliberal eğitim politikaları ve eğitimde fırsat eşitliği bağlamında uluslararası sınavların (PISA, TIMSS ve PIRLS) analizi. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 33-75. doi: 10.5897/ERR2016.2808 (Yayın No: 2864277)
- Davidov & others, (2014). The Goals of Regulating Work: Between Universalism and Selectivity [Çevrim-içi: [https://www.academia.edu/17915574/The Goals of Regulating Work Between Universalism and Selectivity](https://www.academia.edu/17915574/The_Goals_of_Regulating_Work_Between_Universalism_and_Selectivity)] Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2018

- Davidov & others, (2014). Comparing results of an exact vs. an approximate (Bayesian) measurement invariance test: a cross-country illustration with a scale to measure 19 human values. *Frontiers in Psychology*, 5, 982.
- Doğan, N. ve Uyar, Ş. (2014). PISA 2009 Türkiye örnekleminde öğrenme stratejileri modelinin farklı gruplarda ölçme değişmezliğinin incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 30-43.
- EARGED (2014). *TIMSS 2011 ulusal matematik ve fen raporu: 8. sınıflar*. 01 Eylül 2018 tarihinde <http://timss.meb.gov.tr/wp-content/uploads/TIMSS-2011-8-Sinif.pdf> adresinden alınmıştır.
- Erdoğan Akan, O. ve Ertürk, Z. (2018). TIMSS 2015 matematik başarıları ile ilgili bazı değişkenlerin cinsiyete göre ölçme değişmezliğinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, UBK-2018, 204-226, Aralık 2018 Journal of Theoretical Educational Science, ICSE-2018, 204-226, December 2018* [Çevrim-içi: <http://www.keg.aku.edu.tr>] Erişim Tarihi: 08 Temmuz 2018
- Ergül, H. (1999). Uzaktan öğretimde kalite verimlilik ve üretkenlik. *Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Kurgu Dergisi*, 16, 283-296.
- Fan, X., Thompson, B., & Wang, L. (1999). Effects of sample size, estimation methods, and model specification on structural equation modeling fit indexes. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 56-83.
- Fidell, L.S. & Tabachnick, B.G. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). New Jersey: Pearson.
- Gierl, M.J. (2000). Construct equivalence on translated achievement tests. *Canadian Journal of Education*, 25(4), 280-296.
- Gülleroğlu, H. D. (2017). PISA 2012 matematik uygulamasına katılan Türk öğrencilerin duyuşsal özelliklerinin cinsiyete göre ölçme değişmezliğinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37, 1, GEFAD / GUJGEF 37, 1: 151-175 (2017) Yayına Kabul Tarihi: 27.12.2016
- Ho, M.-H.R. & McDonald, R.P. (2002). Principles and practice in reporting statistical equation analyses. *Psychological Methods*, 7(1), 64-82.
- Horn and McArdle, (1992). Life satisfaction across adulthood: different determinants at different ages. [Çevrim-içi: https://www.academia.edu/14360191/Life_satisfaction_across_adulthood_different_determinants_at_different_ages] Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2018
- Hox, J., Lugtig, P. & Schoot, R., (2012). A checklist for testing measurement invariance. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(4), 486-492.
- Jöreskog, K. G. (1971). Simultaneous factor analysis in several populations. *Psychometrika*, 36, 409-426.
- Jöreskog, K. G. & Sörbom, D. (1993). *LISREL 8: structural equation modeling with the simplis command language*. USA: Scientific Software International, Inc.
- Karakoç Alatlı, B. (2016). *Uluslararası öğrenci değerlendirme programı (PISA - 2012) okuryazarlık testlerinin ölçme değişmezliğinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kıbrıslıoğlu, N. (2015). *PISA 2012 matematik öğrenme modelinin kültürlere ve cinsiyete göre ölçme değişmezliğinin incelenmesi: Türkiye-Çin, (Şangay)-Endonezya örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. (Second Edition) New York: Guilford Press.
- Koğar, H. ve Yılmaz Koğar, E. (2015). Comparison of different estimation methods for categorical and ordinal data in confirmatory factor analysis. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 6(2), 2015, 351-364

- Koğar, H. ve Yılmaz Koğar, E. (2017), Öğretmenlerin matematik konularına yönelik hazırlık düzeylerinin matematik başarıları ile ilişkisi: TIMSS 2015 Türkiye ve Singapur örneği. *Başkent Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(2), 2017, 108-121,
- Korkmaz, H. (2004). *Fen ve teknoloji eğitiminde alternatif değerlendirme yaklaşımları*, Yeryüzü Yayınevi, Ankara.
- Köse, İ., Uysal Ö. ve Yandı, A. (2017). Farklı yöntemlerle ölçme değişmezliğinin incelenmesi: PISA 2012 örneği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi - Mersin University Journal of the Faculty of Education "Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi"*, 13(1), 2017, 243-253. doi: <http://dx.doi.org/10.17860/mersinefd.305952>.
- Lance, C. E. & Vandenberg, R. J. (2000). A review and synthesis of the MI literature: suggestions, practices, and recommendations for organizational research. *Organizational Research Methods*, 3, 4-69, 4-70. 24 Ekim 2005 tarihinde <http://orm.sagepub.com/cgi/reprint/3/1/4.pdf> adresinden alınmıştır.
- Lee, S. Y. & Leung, T. K. (1982). Covariance structure analysis in several populations. *Psychometrika*, 47, 297-308.
- Leung, K. & Van de Vijver, F. J. R., (1997). *Methods and data analysis for cross-cultural research*. Newbury Park, CA: Sage
- Li, Z., Wu, A. D. & Zumbo, B. D. (2007). Decoding the meaning of factorial invariance and updating the practice of multigroup confirmatory factor analysis: A demonstration with TIMSS data practical assessment, *Research and Evaluation*, 12(3), 1-26.
- Marcoulides, G. A. & Raykov, T. (2008). *An Introduction to Applied Multivariate Analysis* (First Edition). NY: Taylor & Francis Group.
- Matsumoto, D. & Van de Vijver, F. J. (Eds.). (2011). *Cross-cultural research methods in psychology*. NY:Cambridge University Press.
- Martin, M.O. & Mullis, I.V.S. (Eds.) (2012). *Methods and procedures in TIMSS and PIRLS 2011: Characteristics of national samples*. Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College. Retrieved, February, 16, 2015, from http://timss.bc.edu/methods/pdf/T11_Characteristics.pdf
- Meredith, W. (1993). Measurement invariance, factor analysis and factorial invariance. *Psychometrika*, 58, 525-543.
- Miles, J. & Shevlin, M. (2007). A time and a place for incremental fit indices. *Personality and individual differences*, 42(5), 869-874.
- Millsap, R. E. (2011). *Statistical Approaches to Measurement Invariance*. New York, NY: Routledge.
- Moraes, C.L. & Reichenheim, M.E. (2002). Cross-Cultural measurement equivalence of the revised conflict tactics scales (CTS2) portuguese version used to identify violence within couples. *Saúde Pública*, 18, 3. Retrieved October, 26, 2018 from http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid
- Öğretmen, T. ve Uzun, B. (2010). Fen başarıları ile ilgili bazı değişkenlerin TIMSS-R Türkiye örneğinde cinsiyete göre ölçme değişmezliğinin değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35, 155, 26-35.
- Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü. 22 Şubat 2018 tarihinde <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/> adresinden alınmıştır.
- Ölçülüoğlu, R. (2015). *TIMSS 2011 Türkiye sekizinci sınıf matematik başarılarını etkileyen değişkenlerin bölgelere göre incelenmesi*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi. [Çevrim-içi: www.openaccess.hacettepe.edu.tr] Erişim Tarihi: 18 Ocak 2019

- Steiger, J. H. (2007). Understanding the limitations of global fit assessment in structural equation modeling. *Personality and Individual Differences*, 42, 893-898.
- Şekercioğlu, G. (2018). *Measurement invariance: Concept and implementation*. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 5(3), 609-634. 02 Temmuz 2018 tarihinde <http://iojet.org/index.php/IOJET/article/view/439/257> adresinden alınmıştır.
- TIMSS 2015 Ulusal Raporu. 17.03.2018 tarihinde http://timss.meb.gov.tr/?page_id=147 adresinden alınmıştır.
- TIMSS PIRLS web adresi. 22 Temmuz 2018 tarihinde <http://timssandpirls.bc.edu/> adresinden alınmıştır.
- Tyson, (2004). Theories Underlying Literary Criticism. [Çevrim-ıçı: https://www.academia.edu/7113249/THEORIES_UNDERLYING_LITERARY_CRITICISM] Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2018

EXTENDED ABSTRACT**1. Introduction**

In the globalized world, international studies as well as national measurement and evaluation activities, which are effective in determining and reorganizing educational policies, gain importance. In order to determine the position of countries at international level in terms of education system, their differences with other countries and lack of education, there are exams which are accepted by many countries as reference and applied at international level. In many countries, studies are carried out in order to identify the deficiencies of the education system and its components and to develop the required areas in consideration of student achievement (MEB, 2014). These are considered to be of high importance because evaluators use the results to compare student performance and evaluate the effectiveness of educational policies and practices in the participating countries (Gierl, 2000).

In this study, by using TIMSS 2015 data, the mathematical achievement of the eighth grade students who participated in the mathematics achievement test is analysed. It is tried to determine what kind of invariance is the best provided if this success is different in terms of countries, whether it provides invariance or not. Considering common and different aspects in the studies conducted previously in this field, the recommendations for the practitioner and the research are mentioned in important points.

2. Method

In first step, among cognitive test booklets implemented in TIMSS 2015, booklet 11 which was used commonly by all countries was selected for this correlational survey study and the study was conducted using dataset belonging to 301.472 students that took booklet 11 in the countries that attend TIMSS. Test statistics, normality tests and reliability coefficients were examined for the eighth grade mathematics achievement test scores of the countries and it was concluded that the measures of central tendency and distribution were similar. For simplicity, it is possible to say that the data set has a close distribution to normal. The reliability coefficients and internal consistency of test items were generally good. In the following stage, OECD countries were selected and 7.223 students attending the eighth grade in these countries were subjected to confirmatory factor analysis and the measurement models were validated for all groups. The χ^2 / sd ratio was found to be quite good. When considered to the compliance indices, it is seen that CFI datas are compatible with the patterns in all countries. It is determined GFI datas are delivering compatible results in Hong Kong, Swedish, Italy, Japan, Korea and Turkey, for the other countries it extremely shows the compatible results, SRMR datas are closed to harmony in Hong Kong, Swedish, Italy, and for the rest of the other countries it is estimated that they show the best compatible. When compatible index evaluated in general, it is decided that evaluation models of all countries are verified for all groups.

Then, for all groups, covariance matrices were tested for equality. The other step is testing of measurement invariance. Considering the results of the covariance matrices equality test for the mathematics achievement test scores of OECD member countries, it can be stated that the fit indexes are in good agreement. H_0 (there is no significant difference between the more restricted model and the less restricted model) and H_1 (there is a significant difference between the more restricted model and the less restricted model) hypotheses are established, and the measurement invariance is tested by multi-group confirmatory factor analysis. It can be said that the values of the fit indices for the structural invariance are acceptable and the model is confirmed. Then, H_0 has been rejected because of a significant difference between the models based on the nested model based on Model 2, Model 3 and Model 4, which were established as an alternative to Model 1, respectively the configural (structural) invariance (Model 1) and the weak factorial invariance (Model 2), configural (structural) invariance (Model 1) and strong factor invariance (Model 3), weak factorial invariance (Model 2) and strong

factorial invariance (Model 3). (H_1 was accepted.) H_0 was accepted because of a significant difference between the configural (structural) invariance (Model 1) and the strict factorial invariance (Model 4), the strong factorial invariance (Model 3) and the strict factorial invariance (Model 4) (H_1 was rejected). As a result, the results of the study showed that the measurement invariance was not achieved for OECD member countries, and the best model for measurement invariance was the strong factorial invariance model.

3. Findings, Discussion and Results

In the literature, some research results reported that the measurement invariance between different countries was ensured in large scale studies. On the contrary, some research results reported that the measurement invariance could not be achieved in the measurement tools used among individuals with different languages and different cultures. In the context of these results, the necessity of the presence of people from different cultures and nationalities in the article writing because each country has its own unique experience, historical, cultural values and traditions. From the preparation of the exam question, to the implementation of the exam and even to the examination and analysis of the exam result, the decision-makers and politicians in the education should not be too confident in the group fixtures because they have very important functions in these exams. The interpretation of the measurement invariance according to the measured characteristics and the type of application, and the efforts to be meticulously performed, create suggestions for the practitioner. Including different countries and demographic variables in future studies as suggestions for research, analysis of different booklet types and success areas, determining which method can be more effective by testing the measurement invariance with different methods, In order to make the interpretations made before different comparisons between different groups such as language, gender and culture, to be more meaningful and healthy, it is very important to carry out the measurement invariance of the measurement tool with great care.

When all the results are evaluated, the comparability of the results obtained from the results of mathematics achievement in the TIMSS 2015 application against the participants with different countries, languages, genders and cultures, and the comments made accordingly, cannot be ensured by the measurement invariance is becoming. However, measurement of the results of large-scale exam applications cannot be achieved in measuring the results, especially when making comparisons between countries and must be taken into consideration diligently.

Mahmûd Şukayr'ın el-Kuds Vahdehâ Hunâk Adlı Eserinde Mekânın Hafızası

Doç. Dr. Fatıma Betül Üyümez

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1931-526X>

Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Yaygın Öğretim Bölümü, Eskişehir – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 15.02.2021

Kabul: 01.05.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Kudüs

Filistin

Mahmûd Şukayr

Küçürek Öykü

Mekân

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49442>

Öz

Filistin edebiyatının yaşayan en önemli isimlerinden biri olan Mahmûd Şukayr 1941 yılında günümüzde artık Kudüs'ün bir mahallesi hâline gelen Cebelu'l-Mukebbir'de dünyaya gelir. 1967 yılında Kudüs'ün tamamının İsrail işgali altına girmesinin ardından 1975 yılında sınır dışı edilen Şukayr, on sekiz yıl vatanından uzak yaşadıkdan sonra 1993 yılında imzalanan Oslo Anlaşması neticesinde Kudüs'e geri döner.

Yazarlık kariyerine kısa öykü ile başlayan Şukayr, gerçekçi ve klasik bir anlatım tarzında ortaya koyduğu ilk öykülerinde 1967 işgali öncesinde Filistin kırsalında yaşayan insanların sorunlarını, yoksulluğu, cehaleti, şehirli burjuva sınıfı ve köylüler arasındaki mücadeleyi ele alır. 1967 sonrasında işgal altındaki halkının sorunlarını ve direniş mücadelesini de anlatmaya başlar. Zaman içinde klasik anlatım metotlarından uzaklaşarak yeni türlere yönelir. 1986 yılında yayımlanan *Tukûs li'l-Mer'eti's-Şakiyye (Bedbaht Kadının Ritüelleri)* adlı eseri sadece küçürek öykülerden oluşur. Bu kitap, hem Filistin hem de Ürdün'de küçürek öykü türünde yayımlanan ilk eserdir. Şukayr, kısa öykü ve küçürek öykünün yanı sıra roman, otobiyografi, günlük, anı, senaryo, drama gibi farklı mecralarda da eserler verir. Aynı zamanda Filistin'in önde gelen çocuk ve gençlik edebiyatı yazarlarından biridir.

Mahmûd Şukayr'ın 2010 yılında yayımlanan *el-Kuds Vahdehâ Hunâk (Kudüs Orada Tek Başına)* adlı kitabı yüz elli beş ardışık küçürek öyküden meydana gelmiştir. Öykülerin bağlantılı olması eserin bazı eleştirmenler tarafından bir roman olarak da değerlendirilmesine yol açmıştır. Yazar, Kudüs'te İsrail işgali altında yaşayan Filistinlilerin durumunu, üstkurmaca, metinlerarasılık, ironi gibi teknikleri kullanarak, şimdiki zaman ile tarihi, gerçek ile hayali harmanlayarak postmodern bir yapıda ortaya koymuştur.

Bu çalışmada, Mahmûd Şukayr'ın *el-Kuds Vahdehâ Hunâk* adlı eserindeki Kudüs'ün tarihî ve güncel temsilleri incelenmiş, bu bağlamda Şukayr ve Filistinliler için şehrin değeri ve önemi analiz edilmiştir.

Atf Bilgisi / Reference Information

Üyümez, F. B. (2021). Mahmûd Şukayr'ın el-Kuds Vahdehâ Hunâk Adlı Eserinde Mekânın Hafızası. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 151-162.

The Memory of the Place in Mahmoud Shukair's al-Quds Wahdehâ Hunâk

Assoc. Dr. Fatıma Betül Üyümez

Anadolu University, Open Education Faculty, Department of Non-Formal Education, Eskisehir –
TURKEY

Article History

Submitted: 15.02.2021

Accepted: 01.05.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Jerusalem

Palestine

Mahmud Shukair

Short Short Story

Space

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49442>

Abstract

Mahmoud Shukair, who is one of the most significant alive names of Palestinian literature, was born in Jabal al-Mukaber, now a district in Jerusalem, in 1941. Shukair, who was deported by Israel in 1975, returned to Jerusalem as a result of Oslo I Accord signed in 1993 after having lived away from his homeland for eighteen years.

Shukair whose writing career started with short stories, deals with the problems of people living in Palestinian countryside before the Israeli occupation in 1967, poverty, ignorance, the conflict between bourgeois people in cities and villagers in his first stories written in a realistic and classical style. He also begins to tell the problems and struggle of his people under the occupation after 1967. Drifting away classical narration methods, he turns to new genres in time. *Tuqûs li'l-Mar'a al-Shaqiyya (The Miserable Woman's Rituals)* published in 1986 comprises only of short short stories. This book is the first short short story collection published in both Palestine and Jordan. In addition to short stories and short short stories, he has works in different styles such as novel, autobiography, diary, memory, scenario, drama. He is also one of the most prominent writers of children and youth's literature in Palestine.

Mahmoud Shukair's *al-Quds Wahdehâ Hunâk (Jerusalem Stands Alone)* that published in 2010, consists of one hundred and fifty-five sequential short short stories. The fact that the stories are in connection leads some critics to acknowledge the work as a novel. The writer addresses the conditions of the Palestinian living under Israel's occupation in Jerusalem in a postmodern frame by using techniques like metafiction, intertextuality, irony, and by blending present and history, reality and imagination.

This study focuses on historical and contemporary representations of Jerusalem in Shukair's *al-Quds Wahdehâ Hunâk*, and aims to analyze the meaning and the significance of Jerusalem for Shukair and for Palestinians.

GİRİŞ

Mahmûd Şukayr, 1941 yılında günümüzde artık Kudüs'ün bir mahallesi hâline gelen Cebelü'l-Mukebbir'de dünyaya gelir. Kudüs'teki Reşidiye Koleji'nden 1959'da mezun olduktan sonra Ramallah yakınlarında bir köyde öğretmen olarak çalışmaya başlar. Daha sonra el-Bîre'de ve Kudüs'te de öğretmenliğe devam eder. Bu dönemde Şam Üniversitesi'nde Felsefe ve Sosyal Bilimler bölümüne kayıt yaptırır, sınavları dışarıdan vermek suretiyle mezun olur. 1965 yılında Komünist partiye giren Şukayr, 1967 Altı Gün Savaşı'ndan¹ sonra Kudüs'ün tamamının İsrail işgaline girmesiyle birlikte siyasi faaliyetleri dolayısıyla takibe alınır, 1969 ve 1974 yıllarında iki kez onar ay hapis yatar. 1975 yılında hapisten çıkarılır ve sınır dışı edilir. Beyrut'ta sekiz ay kaldıktan sonra Ürdün'ün başkenti Amman'a gider ve on dört yıl orada yaşar. Amman'da dokuz yıl boyunca fiilen öğretmenlik yapar. Daha sonra Prag'da üç yıl geçiren Şukayr, Oslo Anlaşması (1993) neticesinde on sekiz yıllık sürgün hayatının ardından Kudüs'e geri döner. Emekli olana kadar Filistin Kültür Bakanlığı'nda çalışır (Ubeydullah, 2014: 20-24; Şukayr, 2016). 1977-1987 yılları arasında Ürdün Yazarlar Birliği başkan yardımcılığı görevini yürütmüş, 1987-2004 yılları arasında Filistin Yazarlar ve Gazeteciler Birliği Genel Sekreterliğinde üyelik, 1994-1996 yılları arasında Kudüs'te yayımlanan haftalık *et-Tal'â* gazetesinde yayın yönetmenliği, 1997-2000 yılları arasında Filistin Kültür Bakanlığınca yayımlanan *Defâtir Sekâfiyye* dergisinde yöneticilik yapmıştır (Tâjâ, 2014: 325). 2011 yılında Mahmûd Derviş ödülüne lâyık görülmüştür (Şukayr, 2020: 180).

İlk öyküsü 1962 yılında Kudüs'te *el-Ufuku'l-Cedîd (Yeni Ufuk)* dergisinde² basılan (Ubeydullah, 2014: 19; Şukayr, 2011: 546) Şukayr'ın 1967 yılı öncesi yazdıklarını da içeren ilk öykü kitabı *Hubzu'l-Âharîn (Başkalarının Ekmeği)* ancak 1975 (Ubeydullah, 2014: 31), ikinci öykü kitabı *el-Veledu'l-Filestîni (Filistinli Çocuk)* ise 1977 yılında yayımlanmıştır. 1986 yılında basılan *Tukûs li'l-Mer'eti's-Şakiyye (Bedbaht Kadının Ritüelleri)* ilk küçürek öykü koleksiyonudur. Yazarın küçürek öykülerini içeren diğer eserleri şunlardır: *Samtu'n-Nevâfiz (Pencerelerin Sessizliği)* 1991, *Murûr Hâtf (Hızlı Bir Geçiş)* 2002, *Bâha Sağıra li Ahzâni'l-Mesâ' (Akşam Kederleri İçin Küçük Bir Alan)* 2004, *İhtimâlât Tafife (Önemsiz İhtimaller)* 2006, *el-Kuds Vahdehâ Hunâk (Kudüs Orada Tek Başına)* 2010, *Medînetu'l Hasârât ve'r-Rağbe (Kayıpların ve Arzunun Kenti)* 2011, *Sukûfu'r-Rağbe (Arzunun Tavanları)* 2017 (Şukayr, 2020: 253). 2003 yılında yayımlanan *Sûretu Şakîra (Shakira'nın Resmi)* ve 2004 yılında yayımlanan *İbnet Hâletî Kundûlîza (Teyzemin Kızı Condoleezza)* ise ironi ve kara mizah türünde yazdığı öyküleri bir araya getiren öykü kitaplarıdır. Mahmûd Şukayr'ın üçleme şeklinde bir roman serisi de mevcuttur. Bu romanlardan ilki *Feresu'l-Âile (Ailenin Kırsığı)* 2013, *Medîh li Nisâi'l-Âile (Ailenin Kadınlarına Övgü)* 2015 ve *Zilâlu'l-Âile (Ailenin Gölge)* 2019 yılında yayımlanmıştır. Yazar bu romanlarında Kudüs kırsalında yaşayan Bedevî Abdullât kabilesinin yerleşik hayata geçişi ve nesiller boyunca yaşadıklarını anlatır. Bütün bu eserlere ek olarak Şukayr'ın anı, gezi yazısı, günlük ve otobiyografi türünde eserleri ile dramaları ve televizyon dizileri için kaleme aldığı senaryoları, çocuk ve gençler için yazdığı çok sayıda öykü kitabı ile yedi romanı olduğunu da belirtmek yerinde olacaktır.

Hafıza Ahmed, Şukayr'ın ilk öykülerini gerçekçi ve klasik bir anlatım tarzında ortaya koyduğunu, ilk öykü kitabı olan *Hubzu'l-Âharîn*'de 1960'larda Filistin kırsalında yaşayan insanların sorunlarını, yoksulluğu, cehaleti, şehirli burjuva sınıfı ve köylüler arasındaki mücadeleyi ele aldığını ifade eder (2011: 508). Mahmûd Şukayr kendisi de ilk çalışmalarından bahsederken, köy kökenli

¹ Haziran Savaşı olarak da adlandırılan ve Arap Devletleri (Mısır, Ürdün, Suriye) ile İsrail arasında gerçekleşen bu savaşta Arapların yenilmesiyle, İsrail Kudüs'ün tamamını, Gazze Şeridini, Batı Yakasını, Süveyş'e dek uzanan Sina Yarımadası'nı ve Golan Tepelerini işgal etmiştir (Karaman, 1991: 92).

² 1961-1966 yılları arasında Kudüs'te yayımlanan *Yeni Ufuk* dergisi, bünyesinde barındırdığı genç yazarlar ile bir ekol haline gelir. Eleştirmenler Mahmûd Şukayr'ı de "Yeni Ufuk Kuşağı" adı verilen bu ekolün bir üyesi olarak görürler. Halîl es-Sevâhirî, Mâcid Ebû Şerâr, Subhî Şahrûrî, Nemir Serhân, Fahri Ka'vâr Yeni Ufuk Kuşağı içinde sayılan diğer isimlerdir (Ubeydullah, 2009: 307-308).

olmasının ve Filistin kırsalındaki köylerde geçen ilk öğretmenlik deneyiminin, Filistin kırsalı ve köylüleri üzerine kısa öyküler yazmasında etkili olduğunu belirtir. (2011: 546). Yazarın ikinci öykü kitabıyla birlikte işgal altındaki halkının sorunlarını ve direniş mücadelesini de anlatmaya başladığı görülür (Ahmed, 2011: 508). Şukayr zaman içinde klasik anlatım metotlarından uzaklaşarak yeni türlere yönelmiştir. 1986 yılında yayımlanan *Tukûs li'l-Mer'eti's-Şakiyye* adlı eseri sadece küçürek öykülerden meydana gelir. Muhammed Ubeydullah, bu kitabın hem Filistin hem de Ürdün'de küçürek öykü türünde yayımlanan ilk eser olduğunu söyler ve izleyen yıllarda bölgede küçürek öykünün yaygınlaşmasındaki tesirine dikkat çeker (2009: 349). Şukayr, bu tarzda yazmaya başlamasında Nathalie Sarraute tarafından 1939 yılında kaleme alınan *Tropisme* adlı eserin kendisine ilham verdiğini belirtir, ayrıca şiirlerinde öyküsel bir anlatım tarzı benimseyen Yunan şair Yannis Ritsos'dan etkilendiğini de ifade eder (2011: 549). Öte yandan küçürek öykü, ülkesinden sürgün bir yazarın, uzak kaldığı ülkesi ile ilgili kısa mekân tasvirleri yapması için de uygun bir türdür. Yazar, 2000'li yıllarda ayrı ayrı okunabileceği gibi ardışık olarak da okunmaya imkân veren küçürek öykülerden oluşan kitaplar yayımlar; *İhtimâlât Taaffe, el-Kuds Vahdehâ Hunâk, Medînetu'l-Hasârât ve'r-Rağbe, Sukûfu'r-Rağbe* roman olarak da değerlendirilen bu tarzdaki eserleridir (Şukayr, 2019, parag. 14).

İbrahim Taha'ya göre modern Arap edebiyatında küçürek öykünün ortaya çıkıp yaygınlaşmasında, son yıllarda deneyimlenen bilimsel gelişmelerin ve bu gelişmelerin modern hayata yansımalarının etkisi vardır. Edward el-Harrât ise bu türün ortaya çıkışında politik sebepleri, özellikle de 1967 Haziran Savaşı sonrasında Arap dünyasında görülen sosyal krizleri ve sosyalist ideallere dair yaşanan hayal kırıklıklarını etkili bulur (2000: 60). Bütün bunlara ilaveten Şukayr özelinde küçürek öyküye yönelmenin, sürgün olarak vatanından uzak olmakla da bir ilişkisi vardır. Nitekim küçürek öyküye yönelişini kendisi şöyle yorumlar:

İtiraf edeyim ki İsraililerin elinde işgal altında olan vatanımın dışında sürgünken vatanımda yaşarken yazmaya alışık olduğum kısa öyküleri -ilk kitabım *Hubzu'l-Âharîn*'deki gibi- artık yazamaz olmuştum. Bu belki de ilk öykülerimin doğuşuna şahit olan o ilk mekândan uzak olmam sebebiyleydi, onun yerine, eksiksiz bir mekân tasvirine ihtiyaç duymayan küçürek öyküyü koydum. Çünkü bir kafede bir masa, bir trende bir koltuk küçürek öyküde mekân olmaya yeter (Şukayr, 2019, parag. 12).

Ramazan Korkmaz ve Mutlu Deveci'ye göre de "küçürek öyküler anlatı kişilerinin zamansızlık ve yurtsuzluk sorunlarının metinleşmesi gibidir". Öte yandan "yoğun ve örtük söylemi ile şiire yakın duran küçürek öykülerde; anlık aydınlanmalar, şok uyarı ve etkiler" öne çıkar. Öykülerin kurgulanmasında bir olayın içsel anlamı ve anlık sezgilerde yoğunlaşmak önem kazanır (2017: 18-19).

Yeniliklere açık bir edebiyatçı olan Mahmûd Şukayr, vatanından uzak olduğu 1980'lerde küçürek öyküye yönelerek duygu ve hislerini derin anlamlar ve imalarla yüklü bir dille ifade etmeye başlar. Kısıtlılığı, yoğunluğu ve örtük söylemi ile şiire yakın bir teknikle yazılsa da Şukayr bu öykülerde mecazlarla dolu şiirsel bir dil kullanmaktan yana değildir. Gerçeğin içindeki şiiri bulmaktan ve bunu günlük hayatın dilini kullanarak öykü formunda sunmaktan yanadır (Şukayr, 2011: 550). Vatanına, ilk mekânına döndükten sonra da küçürek öyküler yazmaya devam eder. Bu öykülerde Kudüs'ü anlatırken ve işgal altındaki halkının sorunlarının ifadesinde kısa ancak yoğun ve etkili bir anlatım tekniği kullanır.

Kudüs'ü "bedendeki ruh" olarak tanımlayan Şukayr için "Kudüs, onun bir parçası ve o da Kudüs'ün bir parçasıdır." (Tâjâ, 2014: 327). Çocukluğunda ilk gördüğü andan itibaren Kudüs onu adeta büyülemiş ve bir daha hiç terk etmemiştir (Şukayr, 2020: 15).

Yazarın hayatındaki vazgeçilmez yerine binaen Kudüs, eserlerinde Filistin gerçeğinin yansıtıldığı en önemli sahne olarak karşımıza çıkar. *El-Kuds Vahdehâ Hunâk, Medînetu'l-Hasârât ve'r-Rağbe, Zill Âhar li'l-Medîne (Şehrin Başka Bir Gölgesi), Kâlet lena'l-Kuds (Kudüs Bize Dedi ki)* kitaplarının başlığında açıkça

gördüğümüz, diğer eserlerinde de önemli bir mekân olarak işlediği Kudüs'ü, İsrail'in Yahudileştirme politikalarına karşı Arap İslâm kültürünü ve Filistinli kimliğini vurgulamak üzere özellikle ele aldığını belirtir (Tâjâ, 2014: 327-328). Bir röportajda kendisine eserlerinde Kudüs'ün devamlı surette yer almasının sebebi sorulduğunda, bunun kısmen çocukluğundan beri yaşadığı bu şehirle arasındaki ilişkiden kaynaklandığını, kısmen de şehrin dinî, mimari, kültürel değerlerinin, kökeninin, tarih ve kutsallığının ifadesi olduğunu belirttikten sonra şunları söyler:

Bu aynı zamanda, Kudüs'ün Yebûsî, Kenanlı, Arap, Filistinli bir şehir olduğunu, Müslüman ve Hristiyan halkının bu şehirde sağlam kökleri olduğunu, adetlerinin, gelenek ve göreneklerinin asırlar boyunca bu şehirde kök saldığını söyleyen inkâr edilemez gerçeklere rağmen onu sahiplenmelerini ve Yahudileştirmelerini haklı çıkarmak adına sahte bir tarih yaratmaya çalışanlara karşı onu savunma görevini ifa etmektir (Şukayr, 2019, parag. 9).

Nitekim *el-Kuds Vahdehâ Hunâk*'ın birçok öyküsünde Kudüs'ün Kenanlı, Filistinli, Arap, Eyyûbî, Osmanlılar zamanına ait tarihini, şehrin farklı mekânlarında gözle görülür, elle dokunulur bir hâle getirir. Gaston Bachelard'ın "Mekân, peteklerinin binlerce gözünde, zamanı sıkıştırılmış olarak tutar." (2013: 39) şeklinde ortaya koyduğu, zamanın mekânda görünür hâle gelmesi durumu, bu eserde Kudüs'ün tarihî yapılarında, sokaklarında, han ve çarşılarında geçmişin farklı kesitlerinin sahnelenmesiyle ifade bulur.

Bu eserdeki zaman mekân ilişkisi Mikhail Bakhtin'in kronotop kavramıyla da açıklanabilir. Einstein'ın uzay-zaman ilişkisinden hareketle ortaya koyduğu görelilik kuramı, Mikhail Bakhtin'in zaman-mekân birlikteliğini açıklamak için kullandığı kronotop kavramına ilham vermiştir. Yunanca kronos (zaman) ve topos (yer) sözcüklerinden meydana gelen kronotop, edebî eserde zaman ve mekânın birbirinden ayrılmaz olduğunu ve daima duyguların ve değerlerin izlerini taşıdığını ifade eder (Bakhtin, 2001: 316). Zaman mekân birlikteliği sayesinde zaman, edebî eser içinde yoğunlaşarak adeta gözle görülür bir hâl alır, mekân ise somutlaşan zaman sayesinde duyguların ve değerlerin ifadesine dönüşür.

Zaman-uzamın temsil etme bakımından taşıdığı önemden güçlü bir biçimde etkilenmekten kaçınamayız. Sonuçta, zaman dokunulur ve görünür hale gelir; zaman-uzam anlatıdaki olayları somutlar, cisimleştirir onlara yaşam kazandırır. Bir olay iletilebilir hale gelir, bilgiye dönüşür, kişi olayın geçtiği yer ve zamana dair kesin bilgi verebilir hale gelir (Bakhtin, 2001: 324).

Bu makalede, zaman-mekân ayrılmazlığı³ bağlamında *el-Kuds Vahdehâ Hunâk* adlı eserde Kudüs mekânlarının zamanı somutlaştırarak şehrin hafızasını ve işgal altında yaşayan Filistinlilerin duygularını yansıtmaya üzerinde durulurken, farklı mekânların içerdiği sembolik anlamlar da çözümlenmeye çalışılacaktır.

El-Kuds Vahdehâ Hunâk (Kudüs Orada Tek Başına)'da Mekânın Hafızası

Üstkurmaca, metinlerarasılık, ironi gibi tekniklerin kullanıldığı, gerçek ve hayalin, tarih ve bugünün iç içe geçtiği postmodern yapıda kaleme alınan *el-Kuds Vahdehâ Hunâk*, yüz elli beş ardışık küçürek öyküden meydana gelir. İlk baskısı 2010 yılında yapılmıştır. Bağlantılı öykülerde, karakterlerin belli bir olay örgüsü etrafında işlenmesi sebebiyle eser bazı eleştirmenler tarafından bir roman olarak da değerlendirilmiştir (Şukayr, 2019, parag. 14). Eserin kurgusu adeta bir yapboz gibidir, okuyucunun okuma sürecine aktif olarak katılması, anlatıda yarım bırakılan yerleri tamamlaması beklenmekte, bütünsel resmi görerek düğümü çözmek için zaman zaman geri dönerek önceki öyküleri birleştirmesi

³ Günümüzde Arapçada "zemekân" kavramıyla ifade edilmektedir.

gerekmektedir. Öykülerde kullanılan bazı imgeler sembolik anlamlar da taşımakta, çok yönlü okumaya ve yorumlanmaya zemin hazırlamaktadır.

Olayları Kudüs'te geçen eserde karşımıza çıkan ilk karakter anlatıcıdır. Başlangıç öyküsü olan "Medîne" (Şehir)'de anlatıcı, Kudüs çarşılarında sabah yürüyüşü yaptıktan sonra Şam Kapısı Kafesi'nde çarşıya bakan bir avluya oturur, önüne kâğıtlarını açar (Şukayr, 2010: 5). Onun bir yazar ve gazeteci olduğu ilerleyen öykülerde anlaşılır. "Yirmi yıldan beri şehir hakkında yazıyorum, mazisini bugünüyle iç içe geçmiş bir halde görüyorum. Şu anda kırk yaşındayım. Savaş⁴ kırk iki yaşında. Şehrin yaşı bununla kıyaslanmayacak kadar büyük." (Şukayr, 2010: 14). Bu sözlerden anlatıcı yazarın 1969'da doğduğunu ve anlatı zamanının 2009 yılı olduğunu anlarız. Yanında sürekli kâğıtları ile gezen anlatıcının yazmakta olduğu bu kitap ise Muhammed Ubeydullah'a göre şu anda okuduğumuz kitaptan başkası değildir (2014: 201). Nitekim eserde üstkurmaca tekniği kullanılmıştır; anlatıcının eşi olan Rabâb eserin ilerleyen bölümlerinde anlatıcıya, eserin başlarındaki bir öyküde anlattığı Rabâb'ın kendisi olmadığını zira o öyküyü yazdığı zaman henüz tanışmadıklarını söyler (Şukayr, 2010: 151).

Diğer ana karakterler, Kudüs'ün surlar içindeki eski şehir bölgesinde yaşayan ve Kudüs çarşısında balıkçılık yaparak ailesinin geçimini sağlayan Abdurrezzak ve eşi Hatice'dir. Anlatıcı yazarla evlenen büyük kızları Rabâb üniversitede İngiliz Edebiyatı okumaktadır. Sevdiği kadını bulmak için ülke dışına giderek izini kaybettiren ailenin büyük oğlu Mervân, taş atma eylemine katıldığı için hapse atılan küçük oğulları Abdurrahman, küçük kızları on üç yaşındaki Esmahan, bir yıl önce Marsilya'dan gelen ve evlerinin bir odasını kiraladıkları Suzan öykülerde karşılaştığımız diğer karakterlerdir.

Eserde dikkat çeken diğer bir karakter ise Kudüs'ün güvenliğinden sorumlu polis teşkilatının başında bulunan İsraili polis müdürü Yoram'dır. Yoram'ın Kudüs'le ilişkisi eserde ortaya konulan sorunsalı özetler niteliktedir. Yoram bir gün aniden yanında tıpatıp kendisine benzeyen bir kişi görür, ilk başta benzerinin etrafındaki aynalardan yansımaları olduğunu düşünür, ancak çevresinde ayna olmadığını ve kendisinin yanında bir benzeri olduğunu fark edince dehşete düşer (Şukayr, 2010: 19). Yoram karakterinin zaman zaman gördüğü ve "benzer" olarak tanımlanan bu sanrı, gerçekliğin kopyası veya sahte bir varoluş şeklinde yorumlanarak, Şukayr'ın İsrail'e bakışının bir göstergesi olarak düşünülebilir. Yoram'ın ikili varlığı, Kudüs'te gerçek tarihe alternatif olarak oluşturulmaya çalışılan sahte tarihi temsil eder. Nitekim Yoram sürekli olarak Kudüs'ün tarihi ile ilgilenmekte, tarihe müdahale etmeye çalışmaktadır. Eski belgeleri okuyarak Kudüs hakkında bilgi edinmeye ve şehirle ilgisi olan her şeyi anlamaya kendisini adayan Yoram, geçmişin izlerini kendi zamanında bulup yok etmeye çalışır. Söz gelimi eski bir belgede Kudüs Hristiyanlarının demir atölyelerini ve bu atölyelerde yaptıkları alet ve eşyalar konusunu okuyunca, Filistinlilerin bu atölyeden faydalanarak bugün roketlerine namlu yapabileceklerini düşünür. Belge eski olsa da atölyenin belgede adı geçen ortaklarının bulunması ve şüpheli bir durumla karşılaşıldığı takdirde tutuklanmaları için bir polis ekibi görevlendirmeyi düşünür (Şukayr, 2010: 99). Zaman algısı bozulan Yoram aslında şehrin geçmişinden gelen gücünü şimdiki zamanda bulup yok etmeye, böylece geçmişini silmeye çalışmaktadır.

Yoram boş zamanlarında şehrin tarihi hakkında her şeyi okuyor. Şehrin tarihindeki pek çok şey onun uykularını kaçırıyor, keşke tarihi ortadan kaybolursa, keşke tarihçiler onu unutulmuş karanlıklarına gönderseler de şehir, o ve gelecek nesilleri için tertemiz olsa (Şukayr, 2010: 147).

Yoram tarih boyunca on yedi kez yıkıldığı hâlde her defasında tekrar inşa edilen bir şehirle baş etmeye çalışmaktadır, ancak sonunda tek bir şehrin içindeki on sekiz şehre hâkim olması gerektiğini ve bunu yapacak gücü olmadığını anlar. Kudüs'ün tarihini yenemeyeceğini fark eden Yoram intihar ederek yaşamına son verir (Şukayr, 2010: 170-171).

⁴ Yazarın kastettiği savaş 1967 yılında İsrail ile Arap Devletleri arasında yaşanan ve Altı Gün Savaşı olarak adlandırılan savaştır.

İlk öyküde Kudüs'ün çarşılarında sabah yürüyüşü yapan anlatıcının şu sözleri eserdeki zaman-mekân ilişkisine dair ilk ipuçlarını verir: "Farklı çağlardan erkekler ve kadınlar görüyorum, muhtelif yaşlarda erkekler, farklı zamanlardan kadınlar." (Şukayr, 2010: 5). Bir ve ikinci öykü, anlatıcı yazarın şehirle ilgili gözlem ve düşüncelerini içerir. Üç, dört, beş ve altıncı öyküler balıkçı, ailesi ile pansiyonerlerine odaklanmıştır. "Kapılar" başlıklı yedinci öyküye gelindiğinde, tekrar anlatıcı yazarın şehri anlattığı akşam evine dönüş macerasıyla karşılaşırız:

Halil Kapısı tarafından evime dönüyordum. Orada kapının yanında beni askerler durdurdu. Başlarında miğferler, ellerinde kılıçlar vardı. Beni teftiş ettiler ve: "Nereye?" dediler. "Evime." dedim. Komutanları Latince konuştuğu için onların Frenk askerleri olduğunu anladım. Zayıf bir Arapça ile: "Yürü, uzaklaş." dedi.

İsraililerin surların eteklerine yaptıkları parkın yanından Cedid Kapısı'na doğru yürüdüm. İsraili sokak kadınlarından biri beni geçti ve "Yeşil otları görüyor musun? Her yataktan daha iyi." dedi. Ondand kurtuldum ve Cedid Kapısı'na yaklaştım. Orada beni yeni Frenkler durdurdu. Başlarında kurşundan miğferler, ellerinde otomatik tüfekler vardı. Kimlik kartımı istediler. Kimliği incelediler, komutanları "Mi eyfu eta⁵ (Nerelisin)?" diye sordu. Cevapladım. Zayıf bir Arapça ile: "Yürü, uzaklaş."⁶ dedi.

Şam Kapısı'na doğru yürüdüm. Yolda fakir bir dilenci görümlü bir adama rastladım. Batı Kudüs tarafında doğru gidiyor, korkmuş halde ara sıra arkasına dönüp bakıyordu. Ondand şüphelendim ve yürümeye devam ettim. Atlarının sırtında bir grup süvari gördüm. Başlarında Eyyûbiler zamanından miğferler vardı, bellerinden Yemen kılıçları sarkıyordu. Onların yakınından geçtim, beni durdurmadılar.

Nablus Caddesi'nden yürüdüm ve evime ulaştım. Aynaya baktığımda başımda bir miğfer gördüm, yarım saat boyunca aynaya bakakaldım (Şukayr, 2010: 12-13).

"Kapılar" başlıklı bu küçürek öyküde anlatıcı yazarın akşam evine dönerken Kudüs surlarındaki üç farklı kapıda, tarihin farklı kesitlerinden gelen üç asker grubu ile karşılaşması söz konusudur. Halil Kapısı'nda karşılaştığı ilk asker grubu Latince konuşan Haçlılar zamanından askerlerdir. İsraililerin yaptırdığı parkın yanından geçerek gittiği Cedid Kapısı'nda karşılaştığı ikinci grup askerın İsrail askerleri olduğunu açıklar. Öyküde bu asker grubu tanımlanırken İsraili kelimesi kullanılmaz, "yeni Frenkler" ifadesi kullanılır, hangi dilde konuştukları da belirtilmez. Ancak işgal altında doğan yazarın onların konuştukları dili anlaması, Arapçalarındaki aksan bize İsrail askerleri olduklarını düşündürür. Yazarın onları da Frenkler olarak tanımlaması, askerlerin onu bir tehlike addederek durdurmaları, kimliğini inceleyip, nereli olduğunu sormaları anlatıcı yazarın onlara bakış açısının bir ifadesidir. Frenk, Haçlı Seferlerinden sonra Arapların Avrupalıları isimlendirmek için kullandıkları bir kelimedir (Mu'cemu'l-'Arabi'l-Esâsî, 96). Frenk kelimesinin Haçlı askerlerinin yanı sıra İsrail askerleri için de kullanılmış olması onların da yabancı ve işgalci olduğuna bir imadır. Üçüncü asker grubu ise Eyyûbi askerleridir, anlatıcı onların yakınından geçtiği halde bu askerler tarafından durdurulmaz. Silahlarının Yemen kılıcı olduğunun belirtilmesi ortak kültürel kökenlerine dair bir işarettir. Alıntılanan bu parçadan, öyküde, Haçlılar ve İsraililerin hâkim olduğu dönemlerde şehrin Arap halkının durumu ile Eyyûbilerin hâkim olduğu dönemdeki durumları arasındaki farka bir gönderme olduğu düşünülebilir. Anlatıcının eve döndüğünde başında gördüğü miğfer ise şehrin tarihinin onun üzerindeki bir yansıması olarak okunabilir. Öte yandan anlatıcıya güven veren Eyyûbî askerleri Yoram'ın gözünde endişe sebebidir:

⁵ İbranice olan bu ifade metinde Arap harfleriyle yazılmış, parantez içinde Arapça çevirisi ile verilmiştir.

⁶ Arapçada رُح git, uzaklaş vb. anlamlara gelir. Metinde bu ifade İsraili askerın aksanını yansıtmak üzere رُح şeklinde geçmektedir.

Yoram Şam Kapısı'na yaklaştığında bir süvari birliği gördü. İlk anda bunun kendi yönetimindeki birliklerden olduğunu düşündü ve gönül rahatlığı ile birliğe yaklaştı. Ancak atların üstündeki süvarilerin alışılmadık kıyafetlerde olduğunu fark etti, başlarında Eyyûbîler zamanından kalma miğferler vardı, bellerinden Yemen kılıçları sarkıyordu.

Yoram kaygılandı, neyse ki kılık değiştirmişti, yoksa süvarilerden biri kılıcıyla onu yere sererdi.

Yoram, arkasını döndü ve süvari birliğinin tasfiye edilmesi emrini vermek üzere komuta merkezine gitti. Polis kuvvetleri sabaha kadar şehirde Eyyûbîler döneminden gelen süvarileri aradılar fakat bu vasıflarda hiç kimseye rastlamadılar.

Yoram, birliğin bir yerde saklandığı ve onları bir akşam yakalayacağı düşüncesini taşımaya devam etti (Şukayr, 2010: 52-53).

İsraili polis müdürü Kudüs'ün caddelerinde Eyyûbî askerlerini görmeye devam etse de onları asla yakalayamaz (Şukayr, 2010: 116). Şimdiki zamanda mekâna hâkimdir fakat geçmiş zamana hâkim olamamaktadır, tarihe müdahale etme çabası nafiledir. Yok edemediği Eyyûbî askerleri, Yoram'ın yani İsrail'in silemediği Kudüs tarihini ve Filistinlilerin bu tarihten gelen gücünü simgeler.

Kudüs, tarih boyunca yaşadığı onca yıkım ve savaşa rağmen hâlâ ayaktadır. Ancak geçmişin izlerini de taşımaya devam etmektedir. Yazar, bir öyküde, Kudüs'ün tarihinde yaşanan bazı acı olayların izlerinin şehrin hafızasında hâlâ canlı olduğunu etkileyici bir üslupla ortaya koyar. "Bir Sahne" adlı küçürek öyküde anlatıcı Mescid-i Aksâ'ya giden yolda yürürken zihninde korkunç bir sahne canlandığını anlatır ve devam eder:

...Haçlı askerlerinin kılıçları şehir halkından yetmiş bin kişiyi kesti. Çarşılarından, meydanlardan akan kan insanların dizlerine kadar çıktı.⁷

Yolda yürüyorum ve ayaklarımın üstünün kanla kaplandığını hissediyorum. Sağ ayağımı, sonra sol ayağımı kaldırıyorum, kafam allak bullak oluyor, her şey birbirine karışıyor, sağa sola yalpalayarak yürüyorum.

Gözümün önünden şehrin çarşılarından, meydanlarından kan aktığı sahne gitmiyor ve hâlâ kan akıyor (Şukayr, 2010: 165).

Şehrin sokaklarında geçmişin yeniden canlanması, hâlâ görülen kan, bugün Filistin'de dökülmeye devam eden kana ve yaşanan acılara göndermedir.

Eserdeki karakterler Kudüs'ün değişik mekânlarında zaman zaman meşhur tarihî karakterlerle de karşılaşılır. "Yukarı Çıkış" başlıklı küçürek öyküde anlatıcı Hz. İsa'yı nasıl gördüğünü anlatır. "Aslanlı Kapı'ya doğru çıkan dar yolda yürüyordum, onu, kendisini asla unutmayacak olan şehre doğru omuzlarında çarmihını taşıyarak çıkarken gördüm." (Şukayr, 2010: 49). "Adam" başlıklı öyküde ise anlatıcı, eşi Rabâb ile birlikte Selahaddin Eyyûbî'yi gördüklerini anlatır. Selahaddin Eyyûbî, sakin ve huzurlu bir yaz akşamında Şam Kapısı'ndan girerek Mescid-i Aksâ'ya gider. Muhafızlarını uzaklaştırarak orada tek başına oturur ve şehrin başına gelen ve gelecek olan şeyleri düşünmeye koyulur (Şukayr, 2010: 120-121).

"Han Tenkiz"⁸ başlıklı küçürek öyküde anlatıcı ve eşi Rabâb'ın bir gece Kudüs'te yedi yüzyıl geriye gidişleri konu alınır. Rabâb, sur içindeki eski şehirde uyumayı özlediği gerekçesiyle ailesinin evine gitmeyi önerince, eşi Memlükler zamanına giderek bir gece orada geçirmeyi teklif eder.

⁷ Kudüs, 1099 yılında Haçlılar tarafından ele geçirildiğinde şehirde büyük bir vahşet sergilenmiştir. "Haçlılar evlerde, camilerde ve yollarda bulunan herkesi kadın, çocuk demeden öldürdüler. Mescid-i Aksâ'ya sığınmış olanlar da kılıçtan geçirildi. Bu katliamın görgü tanığı olan tarihçi Raimundus, mâbedlerin bulunduğu bölgeye (Harem-i Şerif) giderken cesetlerin ve dizlerine kadar çıkan kan birikintilerinin içinden geçmek zorunda kaldığını söyler." (Demirkent, 2002: 330).

⁸ Memlükler dönemi devlet adamlarından Şam Emiri Tenkiz en-Nâsîrî tarafından 1336 yılında yaptırılan bir handır. Günümüzde Kudüs Üniversitesi'nin Kudüs Araştırmaları Merkezine ev sahipliği yapmaktadır (Aljazeera, 2016).

Çantalarını bir yolculuğa çıkar gibi hazırlayıp yola koyulurlar. Memlûk askerleri kapıyı kapatmak üzereyken Şam Kapı'sından sur içine girerler ve kendilerini bir anda yedi yüzyıl öncesinde bulurlar. Mescid-i Aksa tarafına yönelirler, dükkânlarda fenerler yanmaya başlamıştır. Pamukçular çarşısının girişinden kapalı çarşıya dönerler oradan da Han Tenkiz'e girerler. Bir oda tutarlar ve çok rahat uyudukları bir gece geçirirler. Ertesi sabah sur dışındaki evlerine gitmeleri için yedi yüzyıl kat etmeleri gerekecektir (Şukayr, 2010: 141-142). Douwe Draaisma'ya göre "Bir şeyi hatırlamak isteyen bir kişi bu mekâna tekrar girerek muhafaza altında tutulan şeyleri tekrar elde etmeye çalışır." (2014: 51). Filistinli aile de şimdiki zamanda özlemini çektikleri huzur ve güven duygusunu Memlûkler döneminden kalan Han Tenkiz'de bulmaya çalışmıştır.

Başka bir öyküde anlatıcı ve eşi Rabâb Kudüs'ün çarşılarında gezerken 5000 yıl öncesine, Yebûsiler⁹ dönemine giderek "Barış Kralı" olarak da anılan Melkisedek'i (Melik-i Sadık)¹⁰ görürler (Şukayr, 2010: 159). Şehrin sokaklarında yalnızca askerlere ve ünlü kişilere değil, tarihin her döneminden sıradan insanlara da rastlamak mümkündür. Eski şehrin çarşılarında Osmanlılar Dönemi'nden bir esnaf kumaş satarken ya da kimi zaman manda yönetimi döneminden Kudüslü bir Ermeni çanta satarken görülebilir (Şukayr, 2010: 132, 150).

Şukayr'ın eserindeki kahramanların, Kudüs'te şimdiki zamanda yüzlerce yıl öncesini yaşamaları Yahya Kemal'in "Süleymâniye'de Bayram Sabahı" şiirinde tasvir ettiği sahneleri anımsatır. Şairin, Süleymâniye Camii'nde tozlu zaman perdesi aralanınca memleketin dokuz yüzyıllık tarihini görmesi gibi, Şukayr'ın karakterleri de Kudüs'ün binlerce yıllık tarihini şehrin sokakları içinde capcanlı bir şekilde görürler. Gökhan Tunç, şiirdeki zaman mekân ilişkisini açıklarken Süleymâniye Câmii'nin "herhangi bir mekân olmanın ötesinde, geçmişi, şimdiki ve hatta gelecek zamanı bünyesinde taşıyan zaman-mekân" yani kronotop olduğunu ifade eder (2018: 132). Benzer şekilde bu eserde de Kudüs'ün geçmişi ve şimdiki içinde barındıran zaman-mekân yani kronotop olduğu görülür. Hz. İsa'nın, Kudüs'ü Haçlılardan geri alarak tekrar İslam egemenliğine kavuşturan Selahaddin Eyyûbî'nin, Haçlı ve Eyyûbî askerleri imgesinin eserde sembolik anlamlar taşıdığı aşikârdır. Bu imgelerin, Kudüs sokaklarında eserdeki karakterlerce görülebilir olması şehrin hafızasının bir yansımasıdır. Geçmiş zamanların Kudüs'te devam eden varlığı ve etkisi tarihin silinemezliğinin göstergesidir.

Anlatıcı, "Miğfer" başlıklı küçürek öyküde, sur içinde çarşıda yürürken Kudüs'e hükmeden bir Frenk kralını gördüğünü anlatır. Haçlılar zamanında şehre gelip yerleşen Venedikli bir satıcıya, hatıra olarak kralın miğferi tarzında bir miğfer almak istediğini söyleyince Venedikli elinde kalmadığını, bir hafta sonra Floransa'dan gelecek siparişleri olduğunu söyleyerek ertesi hafta gelmesini ister. Satıcı ile sözleştiği tarihi unutup başka bir zaman oraya giden anlatıcı ne satıcıyı, ne dükkânı, ne Frenk kralını ne de onun etrafındaki atlıları bulabilir. Anlatıcının "şehir orada tek başına kalmıştı" (Şukayr, 2010: 58) sözü, bir taraftan köklü geçmişin izlerinin şehrin içinde var olmaya devam ederken bir taraftan da şehrin şimdiki zaman içinde sıradan yaşamını sürdürdüğünü ifade eder.

Şehrin hafızası bazen şehrin sokaklarında, tarihî mekânlarında, bazen de şehrin eski sakinlerinden kalan eşyalarda canlanır. Nitekim anlatıcının hatıralara düşkünlüğü, bazen bir miğfer ya da ahşap bir koltuk, eski bir el yazması, bakır veya gümüş bir kaşık, resimli fincanlar gibi eski eşyalar edinme ve bunları evinde kullanma konusundaki çabası, geçmişi yaşama ve yaşatma çabası olarak okunabilir. Öte yandan "Akşam olunca yüz yıllık ömrü olan ahşap koltuğa oturuyorum. Kendimi taçsız bir sultan gibi hissediyorum." (Şukayr, 2010: 127) ifadelerinde geçen koltuğun veya hatıra olarak saklanmak istenen miğferin simgesel anlamları da vardır. Miğfere sahip olma ve koltuğa /tahta oturma

⁹ Çeşitli bulgular, Kudüs'ün Kenânlıların bir kolu olan Yebûsilerce kurulduğunu gösterir (Karaman, 1996: 89).

¹⁰ Bazı Müslüman kaynaklarda Melkisedek'in tektanrıca "melik-i sadık" olduğu ve Kudüs'ü onun kurduğu ifade edilir (Hasanoğlu, 2009, parag. 7).

Filistin halkının kaybettikleri askeri gücü ve iktidarı tekrar ele geçirme arzularını yansıtır.

Kudüs'ün surlar içinde yer alan ve eski şehir olarak adlandırılan bölgesinde yaşayan Abdurrezzak ve ailesinin başından geçenler eser boyunca farklı öykülerde ele alınır. Evlerinden çıkarılma tehdidiyle karşı karşıya olan aile, evlerinin karşısına taşınan uzun sakallı beş kişiden dolayı rahatsızdır. Yanlarında zaman zaman başka kadınlar ve sakallı erkekler beliren, sürekli etraftaki evleri gözlemleyen, akşamları kavga çıkarıp havaya ateş eden, balkona çıktıklarında otomatik silahlarını duvara dayayan bu kişiler (Şukayr, 2010: 21, 29) aileyi huzursuz etmektedir. Abdurrezzak'ın İsraili olduğu anlaşılan bu komşular konusunda "Görünmez"¹¹ başlıklı küçürek öyküde ifade edilen sözleri anlamlıdır:

Balkonumuzun karşısındaki balkona çıktıklarında onlara gözlerimi dikip bakıyorum, bana doğru bakmıyorlar, gözlerime bakmıyorlar. Bana karşı sanki yokmuşum gibi davranıyorlar. Bakışları eve odaklanmış durumda, evin taşlarını, pencerelerini, çamaşırları asmak için ve bazen gece sohbet etmek için kullandığımız terası dikkatle inceliyorlar. Mekânla ilgili olan her şeyi dikkatle inceliyorlar. Onlara "Bana bakın! Gözlerinizi gözlerime çevirin." diyorum. Ama sanki görünmezmişim gibi bana dikkat etmiyorlar. Görünen tek şey olarak eve bakıyorlar. "Benim yerim burası, sizin yeriniz burası değil." diye bağıryorum onlara, ama umursamıyorlar (Şukayr, 2010: 38).

Eserde İsraililerin odağı haline gelen bu ev imgesi Filistin'i sembolize etmektedir. İsraililerin büyük bir dikkatle izledikleri ve sahiplenmeye çalıştıkları ev, Filistin toprağını, onların bir türlü görmedikleri ve görmek istemedikleri ev halkı ise Filistin halkını temsil eder. Abdurrezzak'ın "Benim yerim burası, sizin yeriniz burası değil." sözleri Filistinlilerin İsrail'e bakış açısının yansımasıdır. Bireyleri görünmez olan ev imgesi, Yahudi göçlerini ve İsrail Devleti'nin kuruluşunu haklı kılmak adına Filistin için kullanılan "halksız toprak"¹² söylemine bir gönderme olarak yorumlanabilir. Abdurrezzak'ın eşi Hatice için yaşadığı evi çok değerlidir; evlendiği günden beri bu evden sadece bir iki gün uzak kalan Hatice "kendisini ve evi ayrılmaz tek bir beden" gibi hissetmektedir (Şukayr, 2010: 64). Komşularına bu evden ancak "öldüğü gün çıkacağını" (Şukayr, 2010: 81) söyleyen Hatice'nin bu sözleri Filistinlilerin Filistin'e karşı besledikleri sevginin ve vatanlarında kalma kararlılıklarının bir ifadesidir. Öte yandan ailenin diğer bireyleri de Filistin halkının farklı kesimlerini temsil eder. Evden ayrılarak sevdiği kadını bulmak için Batı'ya giden, izini kaybettikleri ve hatta yaşayıp yaşamadığını bile bilmedikleri en büyük oğulları Mervan, Filistin dışındaki Filistinlilere bir göndermedir. Taş attığı için hapse atılan ve orada kendisini dine veren küçük oğulları Abdurrahman Filistin halkının İslâmi hareket içinde olan kesiminin bir sembolü, anlatıcı ile evlenen büyük kızları Rabâb eğitilmiş ve kültürlü Filistin kadınının bir temsilidir. En küçük kızları Esmahan ise konuşmaktan çok dinlemeyi seven sakin bir çocuk olmasına rağmen içinde patlamaya hazır gizli bir enerji taşıyan (Şukayr, 2010: 125) Filistinli genç nesli sembolize eder. Surlar içindeki eski şehirde yaşadıkları bu evden çıkmaları için baskıya maruz kalan aile evlerinden/vatanlarından vazgeçmemek ve direnmek konusunda kararlıdır. Abdurrezzak bir sabah erken saatlerde gelerek evin duvarlarını kırmızı boya ile işaretleyen kişilere uzaklaşmalarını söylemiş. Onlardan birinin "Bu bizim evimiz, elimizde bunu kanıtlayacak belgeler var." demesi üzerine o belgelerin sahte olduğunu haykırmıştır. Yabancıların evin duvarlarını işaretlemeye devam etmeleri üzerine Hatice eline geçen bir çiçek vazosunu onlara fırlatmış bunun üzerine içlerinden biri havaya ateş

¹¹ "Görünmez Adam" tabirinin, İsrail'de yaşayan Filistinlileri tanımlamak için bazı akademik çalışmalarda da kullanıldığı görülür (Pappe, 2017: 21).

¹² Samir N. Anabtawi bu söyleme itirazını "Pek çok Siyonistin dünyayı inandırmaya çalıştığı gibi, Filistin, toprağı olmayan bir halk için ayrılmış halkı olmayan bir toprak değildi... Filistinliler orada yüzyıllardır yaşamaktaydı." şeklinde ifade ederken (Anabtawi, 1970: 57; Aktaran: Karaman, 1991: 11), niceliksel bilgiler de Yahudilerin göçünden önce Filistin'in boş ve halksız bir toprak olmadığını göstermektedir (Ersoy Ceylan, 2020: 70-71).

açarak karşılık vermiştir. Olay büyüyünce, etrafa insanlar, gazeteciler, fotoğrafçılar, televizyon kanalları toplanmış ve en sonunda gelen askeri birlik kalabalığı dağıtmıştır (Şukayr, 2010: 76). Ev ekseninde yaşanan bu gelişmeler, Filistin'in işgal edilmesini, Filistinlilerin kendi yurtlarında yaşamış oldukları kuşatılmışlık duygusunu, çaresizliklerini ve vatanlarını kaybetme korkularını metaforik bir dille yansıtır.

SONUÇ

Filistin'in Kudüs'te yaşamını sürdüren en önemli edebiyatçılarından biri olan Mahmûd Şukayr, *el-Kuds Vahdehâ Hunâk* adlı eserindeki küçürek öykülerde 2009 yılının Kudüs'ünü binlerce yıl öncesinin Kudüs'ü ile iç içe geçmiş bir şekilde sunar. Kudüs'te İsrail işgali altında yaşayan Filistinlilerin bugününü ve uzak geçmişini eserde postmodern bir algıyla bir araya getirir.

Kudüs'ün sur içindeki eski şehir bölgesi, sokakları, çarşıları, hanları, sur kapıları ve bu mekânlarda karşımıza çıkan Kenanlılar, Romalılar, Haçlılar, Eyyûbiler, Memlûkler, Osmanlılar döneminden kişiler mekânın hafızasının canlılığının göstergesidir. Eserdeki öykülerde şehrin tarihî, dinî, kültürel dokusunu yansıtan farklı asırlardan tarihî kişilerin geçmişten bugüne değişmeden kalan Kudüs mekânlarında sahnelenmesi Kudüs'ü bir kronotop olarak değerlendirmemizi sağlar. Şukayr, Kudüs'ün bugününü tarihiyle iç içe sunarak işgal altındaki Filistinlilerin Kudüs'teki köklü geçmişlerini ve bu geçmişin silinemezliğini ortaya koymaya çalışır.

Eserde yalnızca mekânlar değil geçmişten kalan eşyalar da Kudüs'ün binlerce yıllık tarihini gözle görülür, elle tutulur kılmaktadır. Tarihe müdahale ederek onu yok etmeye çalışan İsraili polis müdürü ve Filistinli ailenin evini ele geçirmeye çalışan İsraililer imgesiyle İsrail'in işgal politikalarını yansıtan yazar, polis müdürünün Kudüs karşısındaki çaresizliği ve intiharı ile Filistinlilerin bu topraklardaki geleceğine dair ümidini yansıtır.

KAYNAKÇA

- Ahmed, H. (2011). Mahmûd Şukayr ve't-Tecrîb Dâhile'l-Husûsiyyeti'-Filestîniyye 'İhtimâlât Taffife' Numûzecen. M. Ubeydullah (Ed.), *es-Serdu'l-'Arabî-Evrâk Muhtâra min Multeka's-Serdi'l-'Arabî*. (s.507-526). Amman: Râbitatu'l-Kuttâbi'l-Urduniyyîn.
- Aljazeera (2016, 6 Nisan). Me'âlimu'l-Kuds: Hân Tenkiz. [video] Erişim tarihi: 31 Ocak 2021, <https://www.aljazeera.net/news/alquds/2016/4/6/معالم-القدس-خان-تنكز-فيديو>
- Bachelard, G. (2013). *Mekânın Poetikası* (Çev. A. Tümertekin). İstanbul: İthaki.
- Bakhtin, M. (2001). Romanda Zaman ve Kronotop Biçimlerine İlişkin Sonuç Niteliğinde Kanılar. *Karnavaldan Romana: Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar* (Çev. C. Soydemir). İstanbul: Ayrıntı.
- Demirkent, I. (2002). Kudüs. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.26, s.329-332) İçinde. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Draaisma, D. (2014). *Bellek Metaforları: Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi* (Çev. G. Koca). İstanbul: Metis.
- Ersoy Ceylan, T. (2020). *İsrail'de Çatışan Kimlikler: Filistinliler ve Yahudiler*. İstanbul: Küre.
- Hasanoğlu, E. (2009, 6 Mart). Eski Dünyada Kudüs: Uru-Şalim. Şarkul Avsat. Erişim tarihi: 1 Şubat 2021, <https://turkish.aawsat.com/home/article/1620686/eldar-hasanoğlu/eski-dünyada-kudüs-uru-şalim>
- Karaman, M. L. (1991). *Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*. İstanbul: İz.
- Karaman, M. L. (1996). Filistin. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.13, s.89-103) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Korkmaz, R. ve Deveci, M. (2017). *Türk Edebiyatında Yeni Bir Tür: Küçürek Öykü*. Ankara: Akçağ.
- Mu'cemu'l-'Arabi'l-Esâî (ty.). *el-Munazzamatu'l-Arabiyye li't-Terbiyye ve's-Sekâfe ve'l-'Ulûm: Lârûs*.

- Pappe, I. (2017). *Unutulmuş Filistinliler: İsrail'deki Filistinlilerin Tarihi* (Çev. T. Ersoy Ceylan). İstanbul: Küre.
- Şukayr, M. (2010). *El-Kuds Vahdehâ Hunâk*. Beyrut: Nevfel.
- Şukayr, M. (2011). Ene ve'l-Kitâbetu'l-Kıyasiyye ve Muhâvelâtu't-Tecdîd. M. Ubeydullah (Ed.), *es-Serdu'l-'Arabî-Evrâk Muhtâra min Multeka's-Serdi'l-'Arabî*. (s.545-558). Amman: Râbitatu'l-Kuttâbi'l-Urduniyyîn.
- Şukayr, M. (2016, 30 Eylül). Bernâmeec Âşık Min Filestîn -Mahmûd Şukayr-Kâtib Filestîni. MaanNetwork. [video]. YouTube. Erişim tarihi: 1 Şubat 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=K1H9VScGCmk&t=1227s>
- Şukayr, M. (2019, 21 Şubat). Mahmûd Şukayr: Tetedâhalu Sîreti's-Şahsiyye Me'a Sîreti'l-Kuds. Minassatu'l-İstiklâli's-Sekâfiyye. Erişim tarihi: 18 Ocak 2021, <https://dipc.ps/page-460.html>
- Şukayr, M. (2020). *Tilke'l-Emkine*. Beyrut: Nevfel.
- Taha, I. (2000). The Modern Arabic Very Short Story: A Generic Approach. *Journal of Arabic literature* 31, no. 1 (pp: 59-84). Erişim tarihi: 19 Ocak 2021, <http://www.jstor.org/stable/4183407>
- Tâjâ, W. (2014). *er-Rivâyetu'l-Filestîniyye..Hıvârât Nakdiyye*. Kudüs: el-Cundi.
- Tunç, G. (2018). *Kavramlar ve Kuramlarla Modern Türk Şiiri İncelemeleri*. Ankara: Hece.
- Ubeydullah, M. (2009). Me'âlimu'l-Kıssati'l-Kasîra fi Filestîn ve'l-Urdun fi'l-Karni'l-'İşrîn. S. Cerrâr (Ed.), *Me'âlimu'l-Hayâti'l-Edebiyye fi Filestîn ve'l-Urdun (1950-100)*. (s.273-442). Amman: Muesseset Abdulhamîd Şomân-el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr.
- Ubeydullah, M. (2014). *Tehavvulâtu'l-Kıssati'l-Kasîra fi Tecribet Mahmûd Şukayr*. Amman: Dâru'l-Ezmine.

Destruction by Colonizers in *Cities of Salt* and *the Bridge on the Drina*

Asst. Prof. Dr. Serap Saribaş

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4079-8024>

Karamanoglu Mehmetbey University, Faculty of Literature, Department of English Language and Literature, Karaman – TURKEY

Article History

Geliş: 15.10.2020

Kabul: 18.04.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Keywords

Colonialism

Petro-City

Inhabitants

Ethnic and Racial Considerations

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.46938>

Abstract

Colonialism, initially used for an economic purpose, led many powerful nations to discriminate against indigenous people, forcing them to accept their way of living. These colonialist countries brought their languages, religions, beliefs, traditions, and technologies to the native land, creating upheaval in the lives of the locals as they attempted to recreate their homelands in these new places. During this establishment process, colonizers both affected the land by exploiting it and the natives by interfering with their way of living. Many writers have represented this process of change in the lands and lives of natives in their works either in positive or negative ways. Abdelrahman Munif and Ivo Andrić are among those who characterized the effect of colonizers on changes in the cities of Harran and Višegrad, respectively. Although Andrić does not stress the impact of change in the novel as Munif does, both novelists show the negative aspects of change by the colonizers. The aim of this paper is to show how Abdelrahman Munif in *Cities of Salt* and Ivo Andrić in *The Bridge on the Drina* represent the destruction of Harran and Višegrad by the “colonizers”. Abdelrahman Munif is an Arabian writer and writes about more contemporary issues in his novel when compared with Ivo Andrić, who is a Serbian writer focused on the past of his own country. Although they belong to completely different literary canons and refer to different times within their novels, what connects them is their accounts of how the cities are affected by the colonizers.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Saribaş, S. (2021). Destruction by Colonizers in Cities of Salt and the Bridge on the Drina. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 163-170.

Tuz Kentleri ve Drina Köprüsü Romanlarında Sömürgeci Tahribatı

Dr. Öğr. Üyesi Serap Sarıbaş

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Karaman –
TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Submitted: 15.10.2020

Accepted: 18.04.2021

Published Online: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Kolonyalizm

Petrol Şehri

Sakinler

Etnik ve Irksal Değerler

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.46938>

Öz

Sömürgecilik ekonomik nedenlerle ortaya çıkmış olsa da birçok güçlü devletin yerlilere karşı ayrımcılık yapmasına ve onları kendilerini yaşam şekillerini kabul etmeye zorlamasına sebep olmuştur. Sömürgeci ülkeler yerli topraklara kendi dil, din, inanç, genel ve teknolojilerini götürmüş, yerlilerin yaşamına birçok değişiklik getirerek kendilerinininkine benzeyen yeni bir yer yaratmaya çalışmışlardır. Bu inşa sürecinde hem toprakları sömürmüş hem de yerlilerin yaşam tarzlarına müdahale etmişlerdir. Yerlilerin toprakları ve yaşamlarında görülen bu değişim sürecine birçok yazar olumlu veya olumsuz bir şekilde eserlerinde yer vermişlerdir. Abdelrahman Munif ve Ivo Andrić, sömürgecilerin etkisiyle sırasıyla Harran ve Vişegrad kentlerinde görülen değişikliklerden bahseden yazarlar arasında yer alır. Andrić değişimin etkisine Munif kadar vurgu yapmamış olsa da her iki yazar da sömürgecilerin etkisiyle ortaya çıkan değişimin olumsuz yanlarını ortaya koymuşlardır. Bu çalışmanın amacı, *Tuz Kentleri* adlı eserinde Abdelrahman Munif'in ve *Drina Köprüsü* adlı eserinde Ivo Andrić'in Harran ve Vişegrad kentlerinin sömürgecilerce tahribini nasıl gösterdiklerini ortaya koymaktır. Abdelrahman Munif daha çok çağdaş meselelerden bahseden bir Arap yazar, Ivo Andrić ise kendi ülkesinin geçmişinden bahseden bir Sırp yazardır. Bu iki yazar birbirinden tamamen farklı edebi kültürlerden geliyor ve farklı dönemlerden bahsediyor olsalar da şehirlerin sömürgecilerden nasıl etkilendiklerini ortaya koyan bu romanlar yazarlar arasındaki bağı oluşturan unsur olarak karşımıza çıkar.

INTRODUCTION

The child of a Saudi father and Iraqi mother, Abdelrahman Munif is an Arabian writer born in Amman and is commonly accepted as “the patriarch” of Arabian literature in the twentieth century (Enderwitz, 2010: 134). Since he uses literature to express his ideas, Munif’s works include strong political elements concerning the elite class of Saudi Arabia in the petroleum age. In *Cities of Salt* (1989), Munif introduces the audience to a traditional Arabian town which turns into a ‘modern’ petro-city with the coming of Americans. The town of Harran has experienced many changes in its political, economic, natural, and cultural life, but its citizens are not ready for such significant and sweeping changes, so the process of adaptation is painful for them. While talking about the changes in the cities of the Arabian Gulf, Ahmed Kanna states that “The people inhabiting these cities went from *bedu* simplicity to modernity overnight, scarcely knowing how to absorb the changes with destructive effects on their traditional society and supposedly heroic worldview” (2005: 60). Like Harran, these cities seem to be flourishing, but they actually create a kind of “modern dystopia” for their inhabitants (Kanna, 2005: 60) due to the great suffering the citizens seem to face.

Nobel-prize winner Ivo Andrić was born into a Croatian family in Bosnia and Herzegovina, but later went to Serbia for his studies. Due to his links to these many countries, he cannot be claimed by any one country and is thus accepted as one of the most important writers of Serbian, Croatian, and Bosnian literatures. In his writings, he deals with the history of his native land especially under the Ottoman rule, and represents the multi-national aspect of the region. His renowned novel, *The Bridge on the Drina* (1945), spans nearly five-hundred years and tells the story of Višegrad under both the Ottoman and Austro-Hungarian Empires. What must be sustained is Višegrad’s diversity in ethnic, religious, and cultural sense during the time of colonizers. This quiet Balkan town undergoes many changes during the occupancy of the Austro-Hungarian Empire, which affects the inhabitants of the town. Although the town is modernised with many technological, economic, and institutional changes, this so-called utopia is destroyed by the bombing of the famous Bridge of Drina. (How is it destroyed? What happens? Expand this idea)

This literary research paper aims to analyse how these two novels, *Cities of Salt* and *The Bridge on the Drina* exemplify the destruction caused by colonization by examining the effects brought about on the lives of natives and on the towns themselves.

The Destruction of Harran and Višegrad

Despite belonging to different times and regions, these two novels clearly portray the negative effects of colonizers on the lives of natives and the town. However, the issue of colonizers differs in *Cities of Salt* and *The Bridge on the Drina* because of the time and location. In *Cities of Salt*, Munif talks about imperialism which is “the use of state power to secure economic monopolies for national companies” (Wolfe, 1997: 388). In imperialism, the state not only looks for economic profit, but also tries to dominate the inhabitants by affecting their social and cultural lives. However, in *The Bridge on the Drina*, Andrić details a kind of dynastic colonialism in which, as described by Moore, “a power conquers neighbour peoples” (1997: 118). While Munif’s colonialism comes from overseas with economic gain at the centre, Andrić’s is more local and natural considering proximity of borders. Despite the different types of colonialism in both towns, the experience of the local people is similar as the colonizers bring with them alien ideas, beliefs, and systems to the colonized land. The destruction of Harran and Višegrad should be analysed in two respects. The first is the natural, historical, institutional, and technological changes experienced by the town, while the second is the cultural, moral, and ethnic issues affecting the inhabitants

Considering the destructive effects of the colonizers on the land, natural disasters come first in

Munif's novel, *Cities of Salt*. The novel opens with the destruction of the oasis village Wadi al-Uyoun by an American oil company which bulldozes all trees, destroys the spring, and forces the villagers to leave. The destruction is expressed in the line: "The butchery of Wadi al-Uyoun had begun, and it continued until everything was gone" (1989: 106). Without trees, the desert becomes hotter, affecting the inhabitants negatively. Without the spring, their water source, the villagers cannot live in the village any longer and must obey the Americans order to leave Wadi al-Uyoun. The natural life of the village is completely destroyed by the colonizers for economic reasons and the bonds between the people of Wadi al-Uyoun and the land are broken. Munif, in his interview with Tariq Ali, explains the destruction in his fictitious town with reference to the title of his novel: "Cities of salt means cities that offer no sustainable existence. When the waters come in, the first waves will dissolve the salt and reduce these great glass cities to dust. In antiquity, as you know, many cities simply disappeared" (Ali, 2004). From a purely ecological point of view, what the Americans do to the green town of Wadi al-Uyoun is a massacre of natural habitat.

There is a similar theme of environmental or ecological destruction in Andrić's novel as well. The Austro-Hungarians cut down trees in the city for the construction of their railway and deforest the city to build their timber factory. Deforestation happens solely for the profit of colonizers who find new ways to invest in the town: "Felling began in forest and brought with it foreign contractors, engineers and workers, and provided varied sources of gain for the ordinary people and traders" (Andrić, 1977: 175). As it is clear, both Munif and Andrić represent the destruction of the nature of old towns by the colonizers for the sake of profit regardless of their reasons.

Eradication of the History

Colonizers did not only affect the habitat of the dominated land, but were also blind to the history of the local inhabitants. Compared with Andrić's emphasis on the history of Višegrad, Munif remains slightly more implicit in his representation. In *Cities of Salt*, the history of Wadi al-Uyoun is eradicated when the inhabitants are forced to leave the town. Before the arrival of the Americans, these people had a long history of caravan trade with many experiences, but their history disappeared with the scattering inhabitants of Wadi al-Uyoun. So, it is obvious that Munif connects eradication of the town with the natural disaster that fell upon it. However, the issue of the destruction of history is represented differently in Andrić's *The Bridge on the Drina*. Grand Vizier of the Ottoman Empire, Sokollu Mehmed Pasha had ordered the building of a bridge and a caravanserai in his hometown during his reign. Although the bridge remained in good condition, the caravanserai or, as the locals called it, the Stone Han turned into a ruin because of years of neglect. In fact, although the interior of the caravanserai was in poor condition, its white stone walls were still whole and standing. All it required was some renovation to restore it to its former glory. Rather than renovating this historic building, the Austro-Hungarians took it down stone by stone. In its place, they built an ordinary edifice with no historical significance. Andrić regrettably explains the painful story of Stone Han and the construction of a barracks which contrasts with the originality of the town:

"A little more than a year, instead of the former caravanserai of white stone, there rose a high, massive, two-storied barracks, washed in a pale blue, roofed with grey corrugated iron and with loopholes in the corners [...] So, disappeared the lovely bequest of the Vezir and so the barracks, which the people true to ancient custom went on calling Stone Han, commenced its life on the level by the bridge in complete lack of harmony with all that surrounded it. The bridge now remained completely isolated." (Andrić, 1977: 139-140).

Andrić connects one historical artefact to another when he talks about the bridge, which is incomplete without the caravanserai. At first, the significance of the bridge is reduced with the construction of the railway since the bridge loses its duty to connect East and West. Even the locals use

the railway to travel to Sarajevo, relegating the bridge to just another ordinary construction within the town. Andrić states the tragic destiny of the bridge in the lines: "For three whole centuries it had endured and experienced everything and, unchanging, had truly served its purpose, but human needs had altered and world conditions changed; now it's task had betrayed it" (1977: 228). However, historical destruction does not end here; the most striking example comes at the end of the novel with the bombing of the Drina Bridge. Alihodja unbelievably examines the bridge after he recovers from the destruction caused by the bombs: "The *kapia* was there where it had always been, but just the *kapia* the bridge stopped short. There was no longer the seventh pier, between the sixth and eighth yawned a gulf through which he could see the green waters of the river" (Andrić, 1977: 311-312). With the destruction of the old bridge, the Austro-Hungarians destroyed one of the crucial elements of life in Višegrad as the bridge was strongly connected to the local culture as well. Clearly, colonizers in Wadi al-Uyoun and Višegrad are ignorant of historical elements; they do not respect the inhabitants' past.

Renovation of Harran and Višegrad

In many countries, colonizers bring their own industries, governmental organisations, and systems to the countries that they dominate. Generally, a great change occurs in the structure of a city with a more modernised view. In *Cities of Salt*, this change begins with the foundation of ARAMCO, the oil industry. Munif emphasizes this change in Harran in every chapter of the book by stressing the fast modernisation of the city. After the Harranis built their new homes, they began to build a city which included everything they had never dreamed of. "The original three shops doubled in size and expanded every month," (Munif, 1989: 242), "several kinds of restaurants had opened in Harran" (Munif, 1989: 247), a medical clinic was opened, and transportation between the cities of Harran and Urja commenced. These huge buildings, resembling those of the Americans, were far removed from the simplicity of Bedouin life. Every change disturbed the Harranis since they believed that all the things Americans brought were evil. In the city, the "Desert Army" is founded with the support of the Americans because the emir needed soldiers to silence rebellious workers against the American Oil Company (Munif, 1989: 557). A new judicial system is introduced in Harran where people who do not obey the rules will be punished or sent to prison. All these changes applied by the emir are actually what the Americans want. The emir is simply their puppet. The locals start to feel that their town is beginning "to be a dangerous city" with many soldiers, policeman, guards, and servants (Munif, 1989: 536). As their town changes, they feel insecure, their prophecies about the fate of the Harranis prove true and create chaos within the town.

With the dominance of the Austro-Hungarians in Višegrad, the city undergoes many changes affecting the lives of people. Many foreign people came to the city to work as civil servants. They destroyed old shops in the city centre and built modern ones; only Alihodja escaped this renovation. Andrić tells of the rapid modernisation of town:

"Indeed, the town changed rapidly in appearance, for the newcomers cut down trees, planted new ones in other places, repaired the streets, cut new ones, dug drainage canals, built public buildings. In the market-place those old-fashioned shops which were out of line and which, to tell the truth had up till then inconvenienced no one. In place of those old-fashioned shops with their wooden drop-counters, new ones built, well sited, well tiled roofs and metal rollers on the doors." (Andrić, 1977: 138).

However, the townspeople, especially the elders, are not content with the new face of Višegrad because they see "this unhealthy activity as a bad omen. Had it been left to them; the town would have gone on looking as any other little oriental town" (Andrić, 1977: 139). The empire sent many soldiers and built barracks in the town. The presence of soldiers throughout the town, especially in the *kapia*, disturbs people. They also brought their judicial system and courts to the town. Although the Austro-

Hungarian Empire seems to be bringing modernity to the town, it is not welcomed by the inhabitants. They do not want the city to lose its originality and these changes cause frustration among the townspeople. Consequently, the governmental organisations, industries and institutions of colonizers cause destruction in the originality of the town and on the psyche of its inhabitants who are not accustomed to such things.

The Process of Adaptation

Apart from the changes that destroy the cities themselves, there are other changes that destroy the lives of inhabitants. The effects of modernisation disturb the local people and they lose their ethics and morals during the process of adaptation. In both novels, technology affects the cities as well as the people's lives. The guns used by the Americans were in contrast to the Bedouin lifestyle since they were not used to machinery. In the novel, guns are used as a way of oppressing the people, of forcing them to submit. During the time of the riot, one of the soldiers shouts to frighten the inhabitants: "One step closer and we'll open fire" (Munif, 1989: 614). Technology in the form of electricity also comes to the town, although the Harranis do not make much use of it. Although brought in as a method of modernization, the Harranis feel it was more for the benefit of the Americans than anyone else. The emir becomes fascinated by the technology brought in by the Americans. With every gift they bestow upon him, he becomes so mesmerized by the 'miraculous' changes in his life that he forgets that his people are under the domination of the Americans. For example, the emir is so intrigued by the 'magic box', the radio, that he listens to it day and night. He uses the telescope he is gifted to search the American ships for naked white women. While the people of Harran are affected by the modern technologies provided by the Americans, the emir is truly under their spell. Such rapid modernization in his life causes him to break contact with his people and destroys his morals and social life.

With the changes brought about by the colonizers, morals begin to change in both cities. The inhabitants begin to get used to the looser morals of the colonizers and allow their own values to relax. The weakening of morals in Harran starts with the arrival of Americans in huge ships full of beautiful nearly naked women. When the Harrani men see those women dancing, singing, and hugging the American men, they are astonished since they have never seen such a sinful thing before. The Harrani men become restless in their thoughts: "They obsessed everyone and visited the uneasy sleep of men in the form of phantoms; their repressed desires swarmed over them as the night wore on. Those men who went to bed wide awake, whose sleep came to in uneasy fits, woke in vivid terror only to be filled with desire and warmth, fear and expectation" (Munif, 1989: 223). Again, the emir is more deeply affected by these 'loose morals'. He and his deputy appear to contract a mysterious illness, and when ships come to Harran, the emir and his deputy "spent all their time alone, unable to speak or to receive anyone" (425). It is only when these ships depart that they can return to their normal lives. The arrival of 'Satan's ship', as it is called by the locals, heralds a new era in the town. People are so shocked with the new Harran, with the loosening of their town morals, that one old man says "they may build a whorehouse over the graveyard" (Munif, 1989: 258). Clearly, the Americans have contributed to the loss of morality among the Harranis through their vulgar displays of sexuality on the ships.

The issue of morals in Andrić's town is more or less the same with Munif's town. Before the arrival of the colonizers, the townspeople satisfied their pleasures secretly. However, after the colonizers come, people were become freer in their behaviours:

"Pleasures which up till then had been stolen and concealed, could now be purchased and openly displayed, which increased their attraction and the number of those who sought them. [...] Many passions, appetites and demands which till then had been hidden in remote places or left completely unsatisfied could now be boldly and openly sought and fully or at least partially satisfied." (Andrić, 1977: 176).

Typically, in Višegrad, no woman, whether Muslim or Christian, could sit in the *kapia*, since it was considered a shame in their culture. However, with the arrival of the colonizers, this custom changed: "These idle, laughing women were a scandal to all, some more some less. The people wondered and felt insulted for a time and then began to grow accustomed to them, as they had grown accustomed to so many other innovations, even though they did not approve them" (Andrić, 1977: 142). Although they feel a kind of shock at the beginning, they get accustomed to these new habits, as they did for many other innovations. In Harran, the opening of a whorehouse is given as a condemnation of the loosening morals; however, in Višegrad it actually occurs. But again, it is not immediately accepted by the locals. Even Lotika, the hotel owner who has offered entertainment for men for years, is angered by Terdik, who blatantly opens a whorehouse in the town: "That shameless and insolent boor, Terdik, had opened his house 'under the poplars' and enticed away many of Lotte's guests, offering them easily and immediately all that they had never able to get in her hotel however much they paid" (Andrić, 1977: 258). It is clear that the rapid modernisation introduced by the colonizers destroys the morals of both towns, Harran and Višegrad. As Ibn Naffeh claims in *Cities of Salt*: "My boy, foreign lands are corrupt, and foreign people bring corruption, and money corrupts worst of all" (Munif, 1989: 335). The values of the West do not correspond with those of the East, so the locals are almost forced to swallow these new values.

The arrival of colonizers also has effects on the cultural lives of Harran and Višegrad, which have totally different cultures compared to the West. In *Cities of Salt*, there is an "enormous leap from the traditional desert life, with its Bedouin ethos and cosmic sense of time" (Hafez, 2006: 54). The Americans create a new modern culture away from the Bedouin principles. The Bedouin Harranis start to work all day and are always in a rush in their new modern cities. And this concept of rushing causes them to withdraw from their previously social lives: "In spite of the crowds and the endless flux of new people, each man became a world unto himself" (Munif, 1989: 247).

The situation is no different in Višegrad. The local people there cannot understand the endless rush of the foreign lifestyle:

"The newcomers were never at peace; and they allowed no one else to live in peace. It seemed that they were resolved with their impalpable yet ever more noticeable web of laws, regulations and orders to embrace all forms of life, men, beasts and things and to change and alter everything, both the outward appearance of the town and the customs and habits of men from the cradle to grave." (Andrić, 1977: 135).

The colonizers not only impose new cultures on the natives, but they also eradicate their old cultures. One of the most striking examples of the cultural destruction is the loss of the *kapia* culture. The, *kapia*, or the town square located on the bridge, is the most important part of Drina Bridge, where people come together, drink coffee, and socialize. Since the bridge was built, the *kapia* has been an essential part of the cultural and social life of Višegrad. With the invasion of the Austro-Hungarian Empire, the *kapia* begins to be occupied by soldiers, and the place begins to lose its importance day by day. People are lost in the rush of daily life, and the *kapia* culture slowly becomes extinct. Andrić expresses the loneliness of the *kapia* after so many joyful years: "On the *kapia*, instead of a festival mood and the gaiety of men released from work, there was the silence of the dead. A guard had already been mounted. A soldier in a new uniform paced slowly from the sofa to the spot where an iron manhole covered the way down into the mined pier" (Andrić, 1977: 280).

CONCLUSION

Lastly, ethnic and racial issues come into consideration with the arrival of the colonizers. In *Cities of Salt*, there is a clear-cut difference between the Americans and the Arabs. Everything is divided

into two parts in the city: American Harran and Arabian Harran. American workers do not live and work in the same areas as the Arabs. Those groups come together only when the emir wants to visit the Americans or vice versa. The Arabs do not work under the same conditions as the American workers and their barracks are in shambles when compared with the Americans' modern houses. Munif expresses the discrimination of the Arabs clearly: "When silence fell, the workers guessed that the Americans had gone into their air-conditioned rooms whose thick curtains shot everything out: sunlight, dust, flies, and Arabs" (391). On the Balkan side, after many peaceful years under Ottoman rule, there is chaos in the city. With the assassination of Austro-Hungarian Archduke Ferdinand by a Serbian nationalist, animosity ignites against the Serbs. Also, the rise of nationalism led different ethnic groups to clash, harming the multi-national structure of Bosnia. Andrić expresses the tension and discrimination in the town clearly: "The Turks went to the Turkish houses and the Serbs, as if plague-stricken, only to Serbian homes" (290). It is obvious that with the arrival of colonizers, the peace period in their homeland ends; chaos affects the land negatively.

Therefore, it is clear from this analysis of *Cities of Salt* and *The Bridge on the Drina* that any kind of colonial activity, regardless of its type, affects both the land and its inhabitants negatively and creates destructive effects. Although the two novels are set in totally different regions and times, and the colonizers are different in both, both sets of local inhabitants endure the same type of suffering at the hands of their colonizers. Starting with the destruction of the land and history, they also destroy social, cultural, and moral life. They destroy old cities and cultures under the guise of modernisation. They change the lifestyles of the local inhabitants with their alien values, forcing them to adapt in order to fit in to the newly colonized town. Consequently, it is clear that the colonizers reach their aim of dominating these new lands politically, economically, and culturally.

REFERENCES

- AL-Sarrani, A. A. (2015). From Soil to Oil: The Resistance of the Environment in the Cities of Salt. *International Journal of Comparative Literature & Translation Studies*, 3(4): 20-26. <http://dx.doi.org/10.7575/aiac.ijclts.v.3n.4p.20>
- Albalawi, M. (2015). Disrupting the Desert Scene: The Impact of Oil Discovery in Abdelrahman Munif's *Cities of Salt*. *Linguistics and Literature Studies* 3(5): 194-202. <http://www.hrpub.org> DOI: 10.13189/lis.2015.030502
- Ali, T. (2004). *A Patriarch of Arabian Literature*. Retrieved: 12 June 2020, <http://www.counterpunch.org/2004/02/01/a-patriarch-of-arab-literature/>
- Andrić, I. (1977). *The Bridge on the Drina*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Enderwitz, S. (2010). "Memories for the Future: Abdelrahman Munif." In *Arabic Literature: Postmodern Perspectives*, (Eds. Euwirth, Pflitsch, Winckler), London: Saqi Books, 134-145.
- Hafez, S. (2006). An Arabian Master. *New Left Review*. (37): 39-65.
- Kanna, A. (2005). The 'State Philosophical' in the 'Landwithout Philosophy 2: Shopping Malls, Interior Cities, and the Image of Utopia in Dubai. *TDSR*. 16(2): 59-74.
- Moore, D. C. (2001). Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post Soviet? Toward a Global Postcolonial Critique. *PMLA*, 116(1): 111-128.
- Munif, A. (1989). *Cities of Salt*. New York: Vintage Books.
- Wolfe, P. (1997). History and Imperialism: A Century of Theory, from Marx to Postcolonialism. *The American Historical Review*. 102(2): 388-420.

Yuvarlak Örmeye Kumaşlarda Pens Uygulamalarının Statik Vücut Giysi Uyumuna Etkisi

Prof. Dr. Banu Hatice Gürcüm

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9687-9598>

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Tekstil Tasarımı Bölümü, Ankara – TÜRKİYE

Öğr. Gör. Arzu Arslan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9231-934X>

Giresun Üniversitesi, Şebinkarahisar Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Tasarım Bölümü, Moda Tasarımı Programı, Giresun – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 10.12.2020

Kabul: 07.05.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Yuvarlak Örmeye Kumaşlar
Pens Uygulaması
Vücut Tipleri
Statik Vücut Giysi Uyumuna

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.46881>

Öz

Hazır giyim sektörü açısından giysi, seçilen tekstil malzemelerinin kullanıcının istediği modele ve vücut özelliklerine göre model uygulanmış kalıplarla kesilerek hazırlanması ve optimal iş akışı ile giysi parçalarının bir araya getirilip dikilmesi sonucunda elde edilen bir üründür. Giysinin vücut ile statik ve dinamik uyumu giyim konforunun sağlanması için gerekli olduğundan, pens uygulaması giysinin vücuda iyi oturmasını sağlamak amacıyla dokuma kumaşlar için geliştirilmiştir. İlmek yapısı nedeniyle vücut tipine göre şekil alabilen, çıkarıldıktan ve bir süre serilerek dinlendirildikten sonra ilk formuna dönebilme yeteneğine sahip yuvarlak örmeye kumaşlar, yumuşaklık, tuşe, nem çekme ve sıcak tutma gibi konfor özellikleri ile son yıllarda pek çok giysi türünde tercih edilmektedir. Bu nedenle bu araştırmanın amacı dokuma kumaştaki giysi üretiminde bir gereklilik olan pens uygulamasının yuvarlak örmeye kumaştaki üretilmiş giysilerde vücut giysi uyumuna etkisinin ortaya konması olarak belirlenmiştir. Bu amaca ulaşmak için kontrol grubu son test deney desenli bir araştırma tasarlanmıştır. Kontrol grubu olarak dokuma kumaşa seçilen üç pens tipi uygulanarak toplam üç kontrol numunesi dikilmiştir. Deney grubunda ise seçilen üç pens tipinin dört farklı yuvarlak örmeye kumaşa uygulanmasıyla toplam on iki giysi oluşturulmuştur. Numuneler üzerine renkli ipliklerle kalıp üzerindeki göğüs ve ön orta hattı işaretlendikten sonra deney setleri kontrol numuneleri ile görsel olarak kıyaslanmıştır. Bulgular tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Gürcüm, B. H. ve Arslan, A. (2021). Yuvarlak Örmeye Kumaşlarda Pens Uygulamalarının Statik Vücut Giysi Uyumuna Etkisi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 171-198.

The Effect of Dart Applications In Circular Knitted Fabrics On Static Body Garment Fit

Prof. Dr. Banu Hatice Gürcüm

Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Art and Design, Department of Textile Design, Ankara
- TURKEY

Lect. Arzu Arslan

Giresun University, Sebinkarahisar Vocational School of Technical Sciences, Design
Department, Fashion Design Program, Ankara - TURKEY

Article History

Submitted: 10.12.2020

Accepted: 07.05.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Circular Knitted Fabrics

Dart Application

Body Types

Static Body-Garment Fit

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.46881>

Abstract

From the classic point of view of ready-made clothing industry, cloth is a product obtained by preparing the selected textile materials through cutting of modified basic patterns according to the model and body characteristics of the user and bringing them together by sewing the cut pieces of clothing through an optimized workflow. Since the static and dynamic harmony of the clothes with the body is required for the wear comfort, dart application is developed for the woven fabrics to ensure garment-body fit. Due to the nature of the loop structure, the circular knitted fabrics, which may take the form of the body easily and return to the original form after being taken off and laid down for a while, is preferred in various clothing types because of their comfort properties such as softness, handle, stretch, moisture absorption, and warmth. Thus, the aim of this research is to advocate the effect of dart applications, which is regarded as compulsory in garment manufacture of woven fabrics, in circular knitted fabrics over static body-garment fit. To fulfill this aim, an experimental 2 Group, Post-test Comparison was designed. As the control group, a total of three control samples were sewn by applying three types of darts on woven fabric. For the experimental group, a total of twelve garments were constructed by applying three dart types to four types of circular knitted fabrics. After the bust line and center-front line were marked with colored threads on each sample, the experimental-group samples were compared visually with the control-group samples. Findings are discussed and recommendations are presented.

1. GİRİŞ

On dokuzuncu yüzyıldan günümüze kadar gelen ve pek çok araştırmanın yapıldığı en genç bilim dalı olarak tanımlanan Antropoloji yani insan bilimi, bir yanıyla Psikoloji, Sosyoloji gibi Sosyal Bilimlerle, diğer yanıyla Biyoloji, Kimya ve Fizik gibi Temel Bilimlerle bağlantılıdır. Antropolojinin alt alanları arasında tarihsel olarak insanın canlılar arasındaki evrimini, bin yıllar içerisindeki çevre şartlarına uyumunu inceleyen **Paleoantropoloji**, kültürel olarak insanın uyumunu, gelişimini, değişimini inceleyen **Kültürel Antropoloji** ve kendi içerisindeki biyolojik çeşitliliği, katımsal özellikleri ve insan vücudunun ölçülebilir ve morfolojik özelliklerini inceleyen **Fiziki (Fiziksel) Antropoloji** de bulunmaktadır. “Fiziksel antropoloji özellikle ölçüm ve gözlem yoluyla insan evrimi, varyasyonu ve sınıflandırmasının karşılaştırmalı çalışmasıyla ilgilenmektedir” (Url1). “Fiziksel antropolojinin bir dalı olan **Somatoloji** ise, gözlem ve ölçüm yöntemini kullanarak insan vücudundaki farklılıkları araştırmakta ve insan vücutlarını sınıflandırmaktadır” (Brannon, 1971; Url1). Etimolojik olarak incelendiğinde somatoloji kelimesi Yunanca *somo* (σῶμα) “vücut” ve *logia* (λογία) “bilim” kelimelerinden türetilmiştir. Somatolojinin alt dalları; dudak şekli, saç rengi gibi bireylerin veya toplumun metrik (sayısal) olarak ölçülemeyen vücut niteliklerini araştıran **Somatoskopi** ile ağırlık, boy gibi sayısal olarak ifade edilebilen (metrik) vücut özelliklerini tespit eden **Antropometridir** (Akın, Özkoçak ve Timur, 2017).

Yunanca *antropos* (ἄνθρωπος) “insan” ve *metron* (μέτρον) “ölçü” kelimelerinden türetilerek Antropometri olarak ifade edilen bilim dalı insan ırkının evrimsel farklılıkları, insan nüfusunun etnik değerleri, insan vücudundaki uzuvların uzunluğu, büyüklüğü, ağırlığı, simetrisi ya da birbirlerine oranı (bel kalça oranı gibi) ve bu boyutların insan hayatı boyunca büyüme, yaşlanma, obezite gibi nedenlerle değişikliğe uğraması ve nihayetinde insanın estetik özellikleri gibi konularda yapılan araştırmaları, insan vücudunun ortaya konan boyutsal tanımlar üzerinden standart yöntemlerle sistematik ölçülmesini ve fiziksel, ırksal, psikolojik özellikleri ile ilişkilendirilmesini konu alır. Bilimsel olarak ilk kez Belçikalı bir gökbilimci, matematikçi, istatistikçi ve sosyolog olan Lambert Adolphe Jaques Quetelet tarafından (Jahoda, 2015) kullanılan Antropometri, “boyut ve biçimin yanı sıra insan bedenindeki yağ, kemik, su gibi bileşenlerin hangi oranlarda bulunduğu” (Duyar, 2000) ile, “bilimsel manada, insan vücut ölçüleri ve vücut hareketleri ile bu hareketlerin frekans ve sınırları gibi vücut özellikleri” (Mülayim, 2009: 3) ile, “vücut ölçüleri, şekli, kuvveti ve çalışma kapasitesi” (Dawal, Zadry, Syed Azmi, Rohim and Sartik, 2012: 461) ile “insanın kullanımı için tasarlanan ürünlerin oluşturulması” (Shiru and Abubakar, 2012: 132) ile ve “vücut kompozisyonu” (Majumder, 2014: 54) ile ilgilenmekte olduğundan ergonomi için düzenli bir veri seti oluşturmaktadır. İnsanın kullandığı eşyaların, çalışma, dinlenme, barınma nesnelere, özellikle bu araştırmanın konusu olduğu için-tekstil ürünlerinin ve giyim eşyalarının tasarımı ve üretimi için temel kaynak verilerini antropometri ortaya koymaktadır. Ürünlerin optimizasyonu ve giysi ergonomisi açısından kullanıcının vücut boyutları hakkındaki istatistiksel, oransal ya da dağılımsal veriler, endüstriyel tasarım, mimari, otomotiv gibi diğer pek çok sektörde önemli olduğu kadar giyim sektörü için de önemlidir. Bu nedenle antropometri teknikleri giyim endüstrisinde giysi kalıplarının temel referansı olarak kullanılmış, insan anatomisi ve antropometriye dayanan veriler üzerinden kalıp hazırlama sistemleri yapılandırılmıştır. Kidwell (1979: 9)’e göre bunun nedeni “tarihsel olarak insan vücudundaki belirli noktalar arasındaki doğrusal ölçümlerle temsil edilen verilerin, mezurlu ölçüler gibi derecelendirilmiş ölçüm aletleri kullanılarak, boyutlandırma verileri olarak toplanmasında kullanılmış” olmasıdır.

Bu nedenle bu araştırmanın amacı doküma kumaştan giysi üretiminde bir gereklilik olan pens uygulamasının yuvarlak örme kumaştan üretilmiş giysilerde vücut giysi uyumuna etkisinin ortaya konması olarak belirlenmiştir. Bu amaca ulaşmak için kontrol gruplu son test deney desenli bir araştırma tasarlanmıştır.

2. SOMATOTİPLER

Giysinin vücut ile statik ve dinamik uyumu giyim konforu için gerekli olduğundan, giysinin vücuda oturmasını sağlamak amacıyla bazı metotlar geliştirilmiştir. İnsan vücudu beden, baş ve ekstremitelerin belirli mekanik ve dinamik kurallarla bir arada bulunduğu bir mimari yapıya benzetilse de bu dış yapı ile etkileşim içerisinde bulunan ve biyonomik kurallarla düzenlenmiş bir kor (içyapı) bulunmaktadır. Dış ve iç yapının sağlıklı bir süreçte devam edebilmesi için vücudu etkileyen iç ve dış unsurların vücutta meydana gelen denge durumunun sürekli olması, vücut konforunu bozmayacak şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu durumu (Taraftar 1995; Aktaran: Fidan 2017: 11) şu şekilde açıklamaktadır:

Kumaş yapısı ve modeli, giysinin fiziksel konforu için oldukça önemlidir. Çünkü bunların deriye sürtünme, sıkı oturma, kaşındırma ve batma gibi etkileri vardır. Bu etkiler (fiziksel konforsuzluk), deriyle temas anında açığa çıkan hislerden veya giysinin vücuda oturmaması, şekil uygunsuzluğundan kaynaklanabilir.

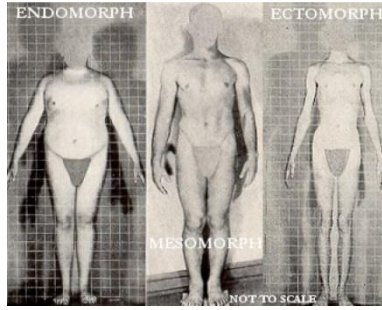
Bilindiği gibi giysinin vücut ile uyumu hem statik hem de dinamik olmalıdır. Statik uyum ile dinamik uyum koşulları arasında farklılıklar bulunduğundan bu iki şart için gerekli olan parametrelerin ayrı çalışmalar halinde incelenmesi uygun görülmüştür. Bununla birlikte vücut giysi uyumu giysi konforunun en önemli bileşenlerinden bir tanesidir.

Hançerlioğulları (2009; Aktaran: Şener ve Sayım 2013: 179-180) giysi konforunu “kişinin kendisiyle giysi ve çevresiyle kurduğu psikolojik, fizyolojik ve fiziksel (antropometrik) değerlerin tatmin durumu” olarak tanımlar. Konfor olumlu bir kavram olmasına rağmen karşılandığı durum değil, karşılanmadığı durumlar araştırma konusu olmaktadır. Zira giysinin koruma, sosyal ve estetik ihtiyaçları karşılama gibi temel üç işlevi optimal düzeyde sağlayamadığı durumda ortaya çıkan fiziksel, psikolojik veya sosyal rahatsızlık giyim konforunun olmadığını göstermektedir. Giysi konforu, giyim endüstrisi ve moda tasarımı sektörlerinde önemli parametrelerden biridir. Giyim endüstrisinde giysinin üretilme amacı, giyileceği ortam ve kullanım koşullarının dinamik, statik ve termal gereklilikler incelenerek ve insanın fiziksel konforunun sağlanması için antropometrik ölçü sistemi verilerine dayanarak üretilmesidir. Avşar (2006: 3) da “giysi hazırlık ve üretiminde çalışan kişinin insan vücut yapısı ve özelliklerini iyi tanınması” gerektiğini, vücut yapısının giysi üretimi için temel olduğunu ifade etmektedir.

Vücut sistemlerinin (kemik, kas, sinir, endokrin vb.) temel yapıları düşünüldüğünde tüm insanlar için ortak oldukları ifade edilebilir. Oysa genetik kalıtım yoluyla her bireyin fiziksel, fonksiyonel ve psikolojik açıdan kendine özgü özellikleri vardır. “Son dönemlerde insan vücudu pek çok somatolojik çalışmanın (Simmons, Istook and Devarajan, 2004; Connell, Ulrich, Brannon, Alexander and Presley, 2006) konusu olarak incelenmiştir. Şekil ya da form genellikle iki boyutlu bir yapı olarak dış yüzey çizgisinin (konturunun) kapalı olarak ifade ettiği alan olarak tanımlandığından, insan vücudu genellikle bir perspektiften bilinen şekillere benzetilerek iki boyutlu olarak ifade edilir. Benzer bir yaklaşımla Cottle, Ulrich ve Teel (2014: 350) “insan bedenlerini özellikle de kadın bedenini tartışırken, şekil terimlerinin yaygın örnekleri üçgen, dikdörtgen, armut, elma ve kum saatinden oluşmaktadır” ifadesini kullanmaktadır.

Amacı insan vücudunu, vücut şekline göre tiplere ayırarak incelemek olan en erken çalışmalar yirminci yüzyılın başında ortaya konmuştur. 1940'larda insanların iskelet çerçevesi ve vücut kompozisyonuna dayanan kalıtsal vücut tipini tanımlamak üzere “vücut tipleri veya somatotipler kavramı” William H. Sheldon tarafından ortaya atılmıştır (Url3). 1940 yılında Harvard Üniversitesi'nde psikolog olarak görev yapan Sheldon, sonuç olarak erkek deneklerin fotoğraflarının görsel analizi ve sınıflandırılmasına dayanan üç farklı insan vücudu şeklini tanımlayan bir araştırma yayımlamıştır. Sheldon, çeşitli psikolojik bozukluklarla ilişkilendirmek amacıyla **endomorf** (kısa/şişman), **mezomorf**

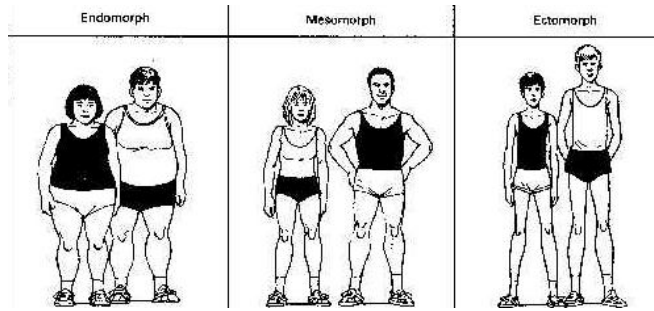
(zayıf/kaslı) ve **ektomorf** (uzun/ince) olarak tanımladığı üç somatotip geliştirmiştir. (Görsel.1) (Cottle vd., 2014: 350).

Görsel.1 Sheldon tarafından sunulan somatotipler. Sheldon'ın çalışması, fotoğraf ile Kartezyen ızgara yapısını birleştiren ilk görsel vücut tipi sınıflandırma örneğidir (Sheldon 1940; Aktaran: Cottle vd. 2014: 350)

Endomorflar, daha büyük bir yapıya sahip olma eğilimindedir (Görsel 2). Dar omuzlara, daha geniş kalçalara, daha şişman bir bedene, ince ayak ve el bileklerine sahiptir (Chisosa ve Muzenda, 2020: 97). Nispeten kısa kollar ve küçük eller, kısa bacaklar ve küçük ayaklar, büyük bir yuvarlak karın üzerinde baskın bir yuvarlak kafa, üst kol ve uyluğun üzerinde çok miktarda derialtı yağ dokusu ile "elma şeklinde" tanımlanan bu vücut tipine sahip insanlar diğerlerinden daha fazla hem kas hem de yağ taşırlar. Yapı ve fizyoloji açısından yüksekliği ne olursa olsun (uzun, orta veya kısa) kalın ve geniş kemiklere, büyük eklemlere, geniş bel ve kalçalara sahip büyük bir iskelet ile karakterizedir (Florescu, 2016: 48).

Mezomorf bir vücudun eğilimi doğal olarak kaslı, güçlü bacaklar ve kollardır ve az miktarda yağ içerir (Chisosa ve Muzenda, 2020: 97). Büyük bir baş, geniş omuzlar ve derialtı yağ dokusu az olan ve ağır kaslı uzuvlar ile tıknaz, "üçgen adam" olarak tanımlanan (Url4) mezomorflar atletik, sağlam ve güçlüdür (Url3). Yapı ve fizyoloji açısından, geniş omuzlar ve ince bel, büyük kas kütlesi ve düşük vücut yağı ile karakterizedir (Florescu, 2016: 48). Mezomorfik özelliklere sahip insanlar, ortak sporların çoğunda iyi performans gösterir ve genellikle "doğal sporcular" olarak gözlemlenenler tarafından kabul edilir (Url5) (Görsel 2).

Görsel.2 Vücut tipleri (Url2)

Ektomorflar ince ve zayıf vücutları, dar kalçaları, dar göğüsleri, dar omuzları, uzun bacakları ve uzun kolları ile belirgindir (Chisosa and Muzenda, 2020: 97). Az miktarda vücut yağı veya kas kütlesi olan, ince yüzlü ve uzun boyunlu, "leylek gibi" tanımlanan (Url4) ektomorflar, yapı ve fizyoloji açısından ince kemikler ile karakterize edilirler, ince kaslı, düşük kas kütlesi ve düşük vücut yağı olan

uzun boylu bireylerdir (Florescu, 2016: 47). Ektomorfik özelliklere sahip kişi rekabetçi bir güç gösterme, vücut geliştirme veya daha büyük bireylerle çarpışma sporlarında rekabet etme konularında genellikle zorluk çekerler (U15) (Görsel 2).

Sheldon tarafından belirlenen üç temel somatotip dışında çoğu insan ektomorf, mezomorf ve endomorf olarak bilinen üç vücut tipinin benzersiz kombinasyonları olarak doğmaktadır. Klasik kombinasyon somatotipleri arasında ince, narin üst gövde ile kalça ve uyluklarda yüksek yağ depolama özelliğine sahip armut biçimli **ekto-endomorf**lar ve gövdenin orta kısmında yüksek yağ depolama özelliği olan ve üst bedene göre alt bedenleri daha ince olan elma şekilli **endo-ektomorf**lar bulunur (U13). “İnsanların genetik yapıları, yaşadıkları yerlerden kaynaklanan beslenme düzeyleri ve alışkanlıkları ile diğer sosyoekonomik koşulları birbirlerinden farklıdır. Bu farklılıklar vücut ölçülerini de etkilediğinden, farklı etkenler altında bulunan insanlardan farklı ölçüm değerlerinin elde edilmesi doğaldır” (Çitoğlu 2001; Aktaran: Ay 2007: 11).

Yapı ve vücut formu, Sheldon’ın 1940’ta yaptığı bu araştırmadan günümüze kadar pek çok bilimsel araştırmaya konu olmuş, ergonomi, mimari, endüstriyel ürün tasarımı gibi alanların dışında tekstil alanında çalışan profesyoneller ve akademisyenler tarafından kalıp hazırlama ve vücut giysi uyumu ile arzu edilen fiziksel görünümü en üst düzeye çıkarmak açısından irdelenmiştir. “Özellikle fonksiyonel giysilerde uyum ve hareket serbestliği estetik unsurlardan önce geldiğinden, bu tür giysilerin kalıp formunun oluşturulmasında vücudun anatomik yapısının bilinmesi son derece önemlidir” (Türk 1996: 2; Aktaran: Ada 2010: 14).

Bireyler somatotipler olarak kendi içinde sonsuz varyasyonlar gösterirken cinsiyet farklılıklarının dışında ırklara ve ülkelere bağlı benzerlikler üzerinde durulması gerekmektedir. Başer (1978: 29; Aktaran: Ada 2010: 14) bu konuyu irdelemekte ve “Kuzey Avrupa ülkelerinde yaşayan insanların vücut özellikleri, Uzakdoğu ülkelerinde yaşayanlardan daha farklıdır ve kalıp hazırlamaya esas teşkil eden ölçülerde bulunan farklılık ve benzerlikler kesinlikle dikkate alınmak zorundadır” diye belirtmektedir. “Beden ölçüleri arasındaki oranlar vücudun görünüşünü etkilediği gibi bu görünüşte kas ve yağ dokusunun da önemli rolü vardır. Ayrıca giysinin yapısının belirlenmesinde kol, bacak, gibi hareketli organların hareket sırasında giysiye etkileri dikkate alındığında, eklem biçimleri ve insan vücudunun dinamik özellikleri de önem kazanmaktadır” (Boskurt 1995: 45; Aktaran: Ada 2010: 15).

Vücut yapısı ve ölçüleri giysi üretimi için temel teşkil etmektedir ve bu temeli oluşturan özellikler şu şekilde özetlenmektedir (Mete, 1999: 1):

- İnsan vücudu üç boyutludur (en, boy ve derinlik).
- İnsan vücudu beden, baş, kollar ve bacaklar olmak üzere bölümlere ayrılır.
- Vücut bölümleri arasında belirli orantılar vardır.
- Statik vücut ile hareket halindeki vücut ölçüleri arasında farklılıklar vardır.
- Vücutlar kadın, erkek ve çocuk olmak üzere üç gruba ayrılabilir.
- Normal vücut yapılarında tipik, bireysel farklılıklar görülebilir.
- Farklı oturma biçimleri ve vücut deformasyonları normal yapılardan farklılıklar gösterir (Mete, 1999: 1).

Farklı antropometrik ölçüm değerleri vücut anatomisinin benzersizliği ile birleşince gerek bireysel gerekse fabrikasyon (hazır giyim) giysi üretiminde giysi konforunun ilk bileşeni giysinin vücuda statik uyumunun sağlanması olmaktadır. Bu nedenle bir sonraki bölümde giysi vücut statik uyumu için gerekli olan pens ile vücut formuna uyumlandırma açıklanmaktadır.

3. VÜCUT İLE GİYSİNİN UYUMLANDIRILMASI

Hazır giyim sektörü açısından giysi, kullanıcının istediği modele ve vücut özelliklerine göre temel kalıpların oluşturulması, seçilen tekstil malzemelerinin model uygulanmış kalıplarla kesilerek hazırlanması,

optimal iş ve malzeme akışı ile giysi parçalarının bir araya getirilip dikilmesi sonucunda elde edilen bir üründür. Bireyler açısından ise giysi, kendilerini dış etkenlerden korumak amacıyla kullanılan aynı zamanda sosyal bir statü sembolü olabilen, uyumlu ana ve yardımcı malzemelerin kullanılması, model uygulamasının tekniklere göre yapılması, tasarım ve üretim süreçleri sonucunda vücut-giysi uyumunun sağlanması ile konfor şartlarını karşılaması, rahatlık, hafiflik, hareket serbestliği, vücuda uygunluk ve vücutla bütünlük hissini sunması beklenen ürünlerdir. Bilindiği gibi kişinin vücut ölçülerinin doğru alınmasının ardından model uygulama çalışması temel beden kalıbı çizimi üzerine yapılmaktadır. Başlangıçta stilistin hazırladığı düzlemsel bir çizim olan giysinin, daha sonra imgesel veya biçimsel somutlama ile düşünme süreçlerinden geçmesi ve nihayetinde üç boyutlu giyilebilen bir ürün haline dönüşebilmesi için kalıp mühendisliğinin de düzgün yapılması gerekmektedir. “Kalıp mühendisliğinin en temel bileşenleri vücut formuna karşılık giysi formu, giysinin vücuda oturma miktarı, kumaş özellikleri, giysi dikim teknikleri ve nihai kullanım amacıdır” (Anand, 2011, 358). Giysi kalıbının hazırlanabilmesi için vücut ölçülerinin uygun kriterlere göre tespit edilmesi gerekmektedir (ISO, 1981: 3635). Bu durumu Çileroğlu (2006; Aktaran: Ay 2007: 17) şu şekilde açıklamaktadır:

Vücut ölçülerinin belirlenmesi, insanın tüketim ve kullanımına yönelik üretim yapan birçok alanda ürünlerin boyutlandırılması için ilk basamağı oluşturur. Hangi ürün kategorisinde üretim yapılacak ise, ihtiyaç duyulan ölçülerin hedef kitleyi temsil eden bir örnekleme grubundan alınması, ölçüler arasındaki ilişki ve oranların saptanması, konuya ilişkin sorunların çözümüne en büyük katkıyı sağlayacaktır.

Giysi kalıbı için gerekli ölçüler doğrudan birey üzerinden ölçülebildiği gibi normal yapıdaki bireylerden temel ölçüler olarak ifade edilen boy uzunluğu, göğüs çevresi, bel ve kalça çevresi ölçülerinden orantı yoluyla hesaplanarak diğer ölçüler tespit edilebilmektedir (Kalınkara ve Kayabaşı 1995; Aktaran: Boğday Saygılı 2012: 13). Bunun için mezura adı verilen derecelendirilmiş esnek ölçekler kullanılmaktadır.

Beden ölçülerinin kişi üzerinden alınması ile elde edilen bireysel ölçü tabloları giysi üretimi için kullanılırken fabrikasyon üretimin artmasıyla geneli temsil eden vücut ölçülerinin giysi kalıplarına aktarımını sağlayacak cinsiyet ve yaş gruplarına uygun standart ölçü tablolarına ihtiyaç duyulmuştur. “İnsan vücudundaki farklılıklara rağmen vücut ölçüleri arasında sabit sayılabilen oranlar söz konusudur. Bu oranlar temel alınarak standart ölçü tabloları oluşturulmuştur” Ağaç ve Gürşahbaz (2013:189). Günümüzde de “standart ölçü tabloları oluşturularak belirli grupları bir araya getirme konusunda yapılan çalışmalar devam etmektedir” (Turan 1998: 61; Aktaran: Ada 2010: 14). Bugüne kadar insanların antropometrik ölçülerini bulmak amacıyla birçok araştırma yapılmıştır (Gupta ve Gangadhar, 2004: 458). Ülkemizde hazır giyim sanayinin özel kesim atölyelerinde kullanılan ölçü standartları, tecrübeli modelistler tarafından beden ölçülerinin bir düzene konulması veya yurt dışındaki ölçü sistemlerinin adaptasyonu ile elde edilmektedir (Topaloğlu 1995: 466; Aktaran: Kaftan 2007: 5).

Standart ölçü tablolarının kullanılmasından başka vücut formlarının standardizasyonu üzerine yapılan araştırmalar da tekstil ve moda sektörünü etkilemiştir. W. Sheldon tarafından *Varieties of Human Physique* başlıklı kitabında 1970 yılında literatüre kazandırılan somatotip kelimesi vücut tiplerinin standardının ortaya konması konusunda süregelen elli yıllık araştırma sürecini ifade etmektedir. *Manual of Physical Anthropology* başlıklı kitabında ise Comas (1960)'in bireyin psikolojik ve fiziksel yapısını çalışan “Biotipoloji” bilimine atıfta bulunduğu görülmektedir (Devarajan ve Istool, 2004:3). 1977 yılında ise Auburn Üniversitesi'nden Dr. Helen Douty “görsel somatometri” adını verdiği bir yöntem sunmuştur. Douty (1954; 1968a; 1968b; 1968c; Aktaran: Makhanya,2015:46), Sheldon'ın vücut şekli sınıflandırmasını benimsemiş ve daha da geliştirerek vücut yapısını ve duruşunu analiz etmek için daha az invaziv bir yöntem olan grafik somatometri veya fotoğraf fikrini ileri sürmüştür. Bu yöntemle ızgaralı bir ekrana yansıtılan kadın deneklerin silüetleri (somatograflar), duruş, genel vücut kütlesi, oranı, kontürü, denge ve simetri açısından incelenmiştir. Bu inceleme beşli vücut yapı ve beşli postür ölçekleri kullanılarak ön ve yan görseller kullanılarak yapılmaktadır. Bu metot vücut varyasyonlarını form ve şekil olarak da ortaya koymaktadır (Kwong, 2004: 201; Aktaran: Makhanya,2015:46). İlerleyen dönemde Gazzuolo (1985), deneklerin vücutlarını

ön ve yan görünümüne göre sınıflandırmış ve bu çalışma, kadın vücut şekillerine uygun kalıp geliştirmek için 2 boyutlu ve 3 boyutlu araçların kullanılmasını başlatmıştır (Makhanya, 2015:47).

2002 yılında bir doktora tezi olarak sunulan Vücut Şekli Değerlendirme Ölçeği (The Female Figure Identification Technique -FFIT) (Simmons, 2002; Aktaran: Devarajan ve Istool, 2004:6) araştırması Amerikan halkına en uygun kadın vücut tiplerinin matematiksel temsilini çalışmak amacıyla tasarlanmıştır. Sonuç olarak vücut şekli ile giysi imalatında kullanılacak ölçü tablolarına ulaşma amacıyla kum saati, armut /üçgen, dikdörtgen ve ters üçgen olmak üzere dört vücut şeklini tanımlayan Vücut Şekli Değerlendirme Ölçeğini geliştirilmiştir (Simmons ve diğerleri, 2004a; 2004b: Connell ve diğerleri, 2008; Aktaran: Makhanya, 2015:47).

Vücut Şekli Değerlendirme Ölçeği ABD’de geliştirilmiş ve geçerliliği onaylanmıştır. Bu yazılım, vücut tarama ölçüm verilerini girdi olarak kullanmakta ve denekleri dokuz farklı vücut şeklinden birine sınıflandırmaktadır. Bu vücut şekilleri şunlardır: kum saati, alt kum saati, üst kum saati, kaşık, dikdörtgen, elmas, üçgen ve ters kum saatidir. FFIT, deneklerin bedenlerini sınıflandırmak için altı çevresel ölçüm kullanmaktadır: göğüs, karın, mide, bel, kalçalar ve yüksek kalçadır.

Mezura ile bireysel ölçü alma ya da standartlaştırılmış vücut formlarına ait genelleştirilmiş tablolardan elde edilen ölçüleri kullanma dışında üç boyutlu tarama yöntemleri ile de vücut ölçüleri alınmaktadır. Yu (2004:153; Aktaran: Makhanya, 2015:24)’ya göre:

3 boyutlu vücut tarayıcıları Sanal provalar sırasında vücut tarayıcıları tüketicilerin vücut ölçülerini ve vücut şekillerini tahmin etmekte ve tüketicilerin kıyafetlerini doğru giyim tarzında dijital olarak denemelerini olanak vermektedir, 3 boyutlu vücut taraması görüntülerindeki renk kombinasyonlarını tüketicilerin vücut şekilleri ile giysi ve stil uyumluluğunu da aynı zamanda uzaktan değerlendirerek gerçeğine benzetmektedir.

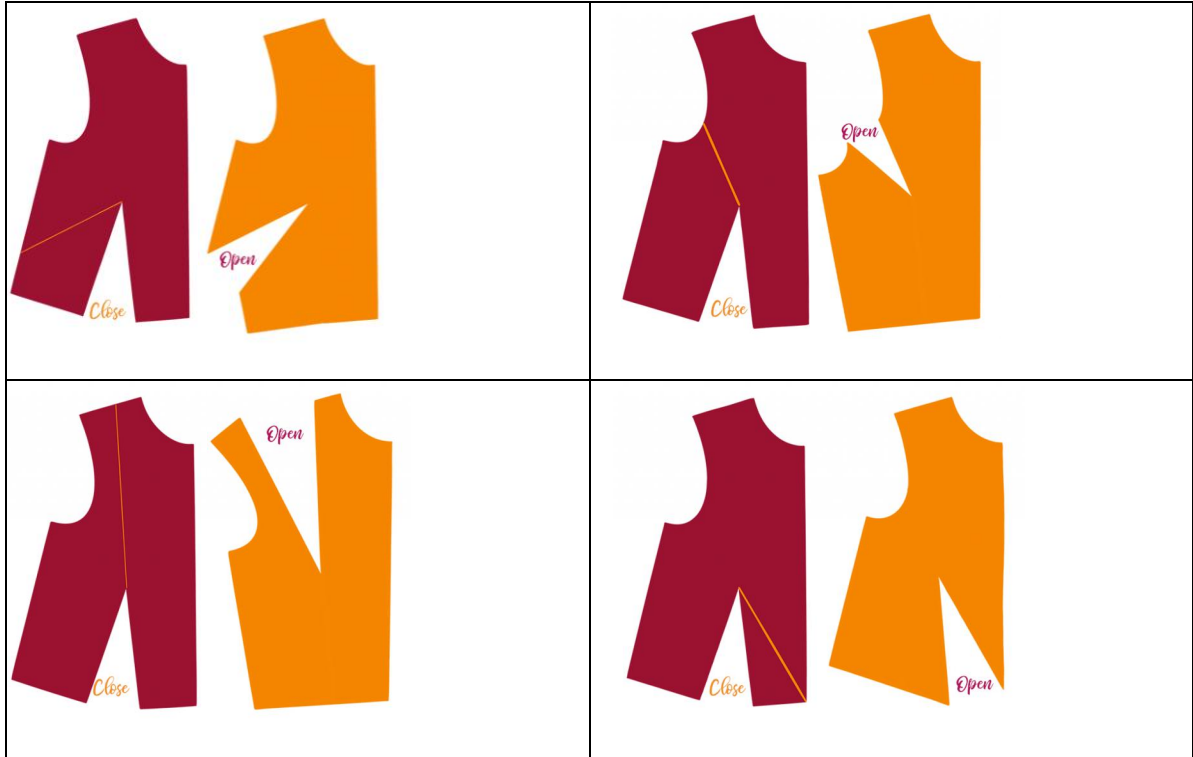
Giysilerin tüketicinin vücuduna uygun hale getirilmesi yani giysi vücut uyumunun sağlanması konusunda yeni eğilim kitlesel kişiselleştirme (Mass customization) olarak ifade edilmektedir. Ashdown (2007) tarafından, standart giysilerden kişiye özel giysilere geçiş, tek beden (one-size-fits-all; standart beden grupları (hazır giyim beden grupları), genişletilmiş beden grupları (kitlesel kişiselleştirme) ve her birey için ayrı beden (made-to-measure) olarak 4 aşama olarak verilmiş, kitlesel kişiselleştirme kavramı ise genişletilmiş beden grupları ile eşleştirilmiştir. Hazır giyim ile kişiye özel üretimin yaygınlaşmış hali arasındaki geçiş fazı olan kitlesel kişiselleştirme süreci de son yıllarda hazır giyimin dijitalleşmesine örnek gösterilebilir. Bu konuda ürün döngülerini kısaltmayı, iş akışını ve bilgi yönetimini optimize etmeyi, tasarım ve kalıp hazırlama sistemlerinde dijitalleşmeyi, üç boyutlu giysi tasarımları, sanal provalar, vücut tarayıcıları, üç boyutlu kalıp sistemlerini destekleyen gelişmeler yaşanmaktadır.

İster vücut üzerinden el ile ya da dijital taranarak alınsın ister standart ölçü sistemleri kullanılarak hesaplanarak elde edilsin, tasarlanan giysilerin giyecek kişiye uygun üretilmesi için biçki kalıbının çıkartılması gerekmektedir. İnsan vücudunun antropometrik özelliklerine göre kalıp çıkartma için **Fransız Sistemi, Metrik Sistem, Avusturya Sistemi, Optimas** ya da **Lenas sistemi** gibi pek çok metod mevcuttur. Ancak ülkemizde yaygın olarak kullanılan Michael Müller tarafından geliştirilmiş olan Müller sistemidir. “Bu sistem insan vücudunun anatomik yapısını dikkate alarak geliştirilmiş olup, ölçüler çıplak vücut üzerinden ya da giysi çeşidine göre belli bir rahatlama payı verilerek mezürle alınır (Kuru, Duyar, Solak ve Soyer, 2009: 119). Mete (2001:70) Müller biçki sisteminde “üst beden (torso) temel kalıbının hazırlanmasında vücut üzerinden alınan tüm boy, göğüs çevresi ve bel çevresi temel ölçülerinin dışındaki tüm diğer ölçüler ve kalıp üzerindeki referans eksenleri ve noktaları vücut oranlarını veya sabit tecrübe değerlerini esas alan çeşitli formüllerle hesaplanarak” bulunduğunu ifade etmektedir.

Temel beden biçkisi standart vücut formu için kalıp ortaya koymaktadır. Standart olmayan vücut tipleri ya da somatografide standart olarak kabul edilmeyen vücut tipleri için temel beden biçkisi yapmak ise model uygulama gibi kalıpcının bilgi veya deneyimine dayanmaktadır. Kalıp biçki sistemlerinde giysi vücut uyumunun kontrol edildiği noktalar beden, bel, kalça hatları, paça boyu ile kol boyu gibi dikey ölçülerdir. En temel giysi vücut uyumunun sağlanması için bu ölçülerin yanı sıra vücudun üst ve alt kısmı arasındaki genişlik farklarını pens veya kup kullanarak ortadan kaldırmak da gerekmektedir. Kup uygulaması bu

araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bel penslerine ait pens payları, temel beden kalıbı çiziminde bolluk ilavesi olmayan genişlik ölçülerine (ön genişlik, koltuk genişliği, arka genişlik) ilave edilen bolluk payları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bolluk payları, temel beden kalıbı çizimi sırasında bel ve kalça hatlarında gerekli ölçü hesaplamalarının yapılmasıyla elde edilir ve kişinin vücut yapısına göre ön-arka beden kalıplarının bel hattı yan dikişlerine ve arka beden de bel hattı üzerine yerleştirilmiş bir ya da iki pens şeklinde dağıtılmaktadır.

Pens uygulamasının amacı giysi konstrüksiyonunda iki boyutlu kumaşın üç boyutlu vücuda oturmasını sağlamaktır. "Pensler bir giysiye üç boyutlu şekil sağlayan kumaşa dikilmiş katlamalardır. Kadın giyiminde giysiyi giyen [kişin]in [vücut] şekline uygun hale getirmek amacıyla sıklıkla kullanılırlar" (Calderin, 2009). İstenmeyen kumaş kalınlığını ortadan kaldırmak amacıyla ve giysinin şeklini tesviyelemek (düzenlemek) amacıyla kullanılan en etkin yöntemlerden birisidir. "Genellikle üçgen ya da eşkenar dörtgen şeklinde olup karşılıklı kenarların dikilmesi ile arada kalan gereksiz kumaşın katlanması ya da kesilip atılması ile oluşur" (Calderin, 2011). İstenmeyen pensi katlayıp kapatarak pensin kaydırılacağı yeni yerden boşluk açarak pensi kalıp üzerinde başka yere taşıma sanatı için pens kaydırma terimi kullanılmaktadır (Campbell, 2014). Eğer pens kaydırma doğru yapılmışsa vücut giysi uyumu etkin bir şekilde sağlanacaktır (Mohammed Mansour, 2017). "Pens kaydırma kalıp biçiminin en yaratıcı ve esnek kısmıdır. Ortaya konabilecek olasılıklar sonsuzdur ve tek sınır tasarımcının hayal gücüdür" (Mohammed Mansour, 2017). "Pensler pilelere, büzgülere ya da stil hatlarına taşınabilirler. Penslerin vücuttaki yerleşimleri oldukça önemlidir. Pens kaydırma teknikleri sadece uyum, form ve hacim ortaya koymakla kalmaz giysinin stilini ve tasarımını da değiştirir" (Fischer, 2009). Pens uygulamasının etkinliği, pensin beden üzerinde duruşu, kumaşın pens dikişi ile uyumluluğu pens yönüne göre değişmektedir. Görsel.3 'te çeşitli pens uygulamaları örnek olarak sunulmuştur.

Görsel 3. Çeşitli pens uygulamaları (Url6)

Pens yönleri uygulanmak istenen modele göre, giysinin vücuda oturma miktarına göre,

kullanılan kumaşın teknik özelliklerine göre kalıp üzerinde değişebilir. Pens kumaşın çözgü (düz boy ipine) ipliğine paralel, atkı ipliğine paralel (enlemesine) ya da verev yönde yerleştirilir. Düzgün bir pens uygulaması pensin yerleşimine, yönüne önemli ölçüde bağlıdır. Bu araştırma kapsamında incelenen pens tipleri 5.3. Pens Uygulaması başlıklı bölümde detaylı olarak gerekçelendirilmiştir.

Pens yerleşimi vücut giysi uyumunu artıran, giysinin vücut kusurlarını gizlemeye yardımcı olan ya da giysinin estetik özelliklerini artıran bir konstrüksiyon tekniğidir. Bu nedenle pens uygulamasının giysi konstrüksiyonuna teknik katkılarının yanı sıra tüketicinin memnuniyeti, psikolojik konforu açısından da önemlidir. Bu alanda taranan araştırmalar (Labat ve DeLong, 1990; Labat, Salusso ve Rhee 2007; Feather, Herr ve Ford, 1997; Robinson, 2003; Chattaraman ve Rudd, 2006; Makhanya, 2015:186) tüketicinin giyim konusundaki uyum beklentisini ve tercihlerini ortaya koymaktadır. Makhanya (2015:186)'ya göre giysi tüketicileri kendilerini daha ince ideal bedenle karşılaştırma eğilimindedir ki, bu da negatif vücut kateksisi ve giysi uyumu konusunda bir memnuniyetsizlikle sonuçlanır. Yeşilpınar ve Bulgun (2007) rastgele seçilen 589 Türk kadını ile yürüttüğü araştırmasında %9,2'lik bölümünün giysi vücut uyumu ile ilgili bir problem yaşamadıklarını geri kalan büyük bir çoğunluğun giysi ve vücut uyumu ile ilgili çeşitli sorunlar yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Araştırmalar, ortalama vücut ölçülerine sahip tüketicilerin vücutlarından ve vücut giysi uyumlarından memnun olma durumlarının daha büyük bedenli kadınlara göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Fan, 2004: 33; Aktaran: Makhanya, 2015:186). LaBat ve DeLong (1990) tarafından yapılan bir araştırmada da genellikle alt gövdelerinden memnun olmayan kadınların, giysinin alt gövdeye uyumundan da memnun olmadığını doğrulamıştır. Tüm bu açıklamaların ışığında pens giysi konstrüksiyonunun temelidir ve dokuma kumaşlarda vücuda modeli uyumlandırmak için kalıp biçiminde kullanılmaktadır. Bu durum metraj kumaş olarak üretilen yuvarlak örme kumaşlarda pens uygulamasının sonuçlarının ortaya konmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle bu araştırmada 3 farklı pens uygulaması yuvarlak örme kumaşlar üzerinde denenmiş, sonuçları sunulmuştur.

4. YUVARLAK ÖRME KUMAŞ ÖZELLİKLERİ

Örme kumaşlar, örücü elemanlar yardımıyla ilmek adı verilen ipliğin ard arda bağlantılar yapmasıyla oluşan tek ya da çok iplik sistemli tekstil yüzeyleridir. Özellikle son yıllarda pek çok giysi türünde tercih edilmeye ve kullanılmaya başlanan örme kumaşların kullanıma bağlı esneme, şekil alabilme, dinlendirildiğinde ilk haline dönebilme yeteneğine sahip olması yanında nem çekme özelliğinin iyi olması, sıcak tutma özelliği gibi konfor özellikleri bu kumaşların tercih edilme sebeplerinden sadece birkaçıdır. Örme kumaşlar ilmek formu yapısının doğal sonucu gereği giydirildiği vücut tipine göre (geniş omuz, büyük meme yapısı, ince bel, geniş kalça gibi) çabuk şekil alabilen ve vücuttan çıkarıldıktan ve bir süre serilerek dinlendirildikten sonra ilk formuna yakın bir görünüme dönebilme yeteneğine sahip kumaşlardır. Süprem, Jarse, Havlu, Ribana, İnterlok, Pike, İki iplik, Üç iplik, Ringelli, Selanik, Dublufas, Ottoman, Kapitone gibi pek çok çeşidi olan örme kumaşlardan bu araştırmanın kapsamına alınan dört kumaşın teknik özellikleri aşağıda açıklanmıştır:

İnterlok kumaşlar ön ve arka yüzleri aynı görünüme sahip olduğundan çift yüzlü bir kumaş türüdür. Sadece çift plakalı yuvarlak örme makinelerinde üretilen ve sıkı bir yüzey yapısına sahip olan interlok kumaşlarda kullanılan iplik miktarı yüksek olup desen ve yüzey tasarımı sınırlıdır. En yönünde sınırlı bir elastikiyeti olup boy yönünde oldukça yüksek esneklik ve elastikiyet özelliğine sahiptir. En yönünde elastikiyetinin az olmasına bağlı olarak şeklini koruyabilme özelliği ile boyutsal stabilitesi yüksektir. Kullanım yerine göre yüksek gramaajlı olarak üretilebilme imkânı veren interlok kumaşlar gerilme altında kenarından ilmek kaçma eğilimi, en son ilmekten de dönme eğilimi gösterebilir. Sıcak tutma özelliğine sahip interlok kumaşlar hacimli oldukları için nem çekme özellikleri de iyidir bu nedenle de iç giyim, dış giyim ve yazlık ürünlerin üretiminde tercih edilmektedir (Akkış,

2009: 25). Elektronik jakarlı makinelerin türlerinden biri olan ve son yıllarda örme işletmelerinin de tercih ettikleri ribana-interlok jakarlı makinelerde üretilen interlok jakarlı kumaşların ön yüzeyinde desen oluşmakta, arka yüzeyinde ise örgüde kullanılan renkli iplikler karışık olarak yer almaktadır (Url7). Mekanik jakarlı makinelerde daha çok enine yönde ve birbirine paralel desenler yapılabilmektedir.

Ottoman kumaşlar ince çözü ve kalın atkı iplikleri kullanılarak yuvarlak örme makinelerinde üretilmektedir. Ottoman kumaşın yüzeyinde enine çizgilerle göze hitap eden bir görünüm elde edilmektedir (Url8). Kumaş hem enine hem de boyuna yönde yaklaşık olarak aynı oranda esneme özelliğine sahiptir. Diğer örgülerle karşılaştırıldığında daha az desenlendirme olanağına sahip ottoman kumaşın buruşma eğilimi azdır (Url9).

Üç iplik örme kumaşlar, zemin ve astar ipliğine üçüncü bir ipliğin (bağlama ipliği) katılmasıyla elde edilirler. Birbirlerinden farklı olan üç iplikten biri zemin ipliği olup zemin örgüyü, astar ipliği olan ikinci iplik yüzeyi, üçüncü iplik ise yapının daha sağlam olmasını ve astar ipliğinin ön yüzde görünmesini engellemektedir (Url10). Enine stabilitesi iyi olan, ağır ve gramajlı olan üç iplik kumaşların en önemli özelliği kalın ipliğin yüzeyde daha az görünmesi sağlanarak iki yüzeyi farklı renk kumaşlarda yüzey görüntü niteliği sağlamasıdır (Url11).

Kaşkorse kumaş, enine yönde elastik olması sebebiyle "lastik örgü" olarak da adlandırılmaktadır. Esnekliği yüksek olmasından dolayı giyim sektöründe tercih edilen kaşkorse kumaş, şeklini koruyabilme özelliği sayesinde iç çamaşırı, gecelik, gömlek, bluz ve elbise üretiminde kullanılmaktadır. Bu kumaşın vücudu sarma özelliği olup kullanım açısından kişiyi rahatsız etmez. Kumaşın ön ve arka yüzey görüntüleri birbirinin aynısı olup ürün tercihine göre ince ya da kalın kumaş şeklinde üretimi mümkündür (Url12). Lıklı, çizgili, jakarlı türlerde üretilmektedir. Kumaş özellikleri kullanılan elyaf türüne göre farklılık gösterse de kumaşın yapısı dayanıklılık açısından yüksektir. Kaşkorse kumaşlardan üretilen ürünler makinede kolaylıkla yıkanabilmektedir. Ters ve yüz ilmeklerinin sayısı eşit ise kumaşın ön ve arka yüzü aynı görüntüye sahip olur ve kumaşın kenarları ile kesilen kenarlarda kıvrılma meydana gelmez, yalnızca son ilmekten dönme ve kaçma yapabilir. Kumaş çift plakalı örme makinesinde üretildiğinden dolayı iplik sarfiyatı yüksektir. Enine yönde esneme oranı boy yönü ile kıyaslandığından oldukça yüksek olup, bu özelliğine bağlı olarak kumaşın vücudu sarma ve vücutla uyum gösterme özelliği oldukça iyidir. Hacimli yapısından dolayı nem çekme özelliği iyi olup vücudu sıcak tutar. Yüksek gramajlı kumaşlar elde edilebilmesinin yanında iç ve dış giyimde elastikiyet özelliğinin iyi olmasından dolayı giysilerin kol, yaka ve bel kısımlarında lastik örgü olarak da kullanılabilmektedir (Url13).

5. MATERYAL VE METOT

5.1. Metot

Bu araştırmada dokuma kumaş giysi konstrüksiyonunda kullanılan pens uygulamalarının yuvarlak örme kumaş giysi konstrüksiyonunda kullanılmasıyla vücut giysi uyumuna etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için **kontrol grublu son test deney desenli** bir araştırma tasarlanmıştır. **Kontrol grubu** olarak seçilen üç pens tipi dokuma kumaşa uygulanarak toplam üç kontrol numunesi dikilmiştir. **Deney grubunda** ise seçilen üç pens tipinin dört farklı yuvarlak örme kumaşa uygulanmasıyla toplam on iki giysi oluşturulmuştur. Numuneler üzerine renkli ipliklerle kalıp üzerindeki göğüs ve ön orta hattı işaretlendikten sonra deney setleri kontrol numuneleri ile görsel olarak kıyaslanmıştır.

5.2. Somatotip

Bu çalışma için kontrol grubu ve deney grubu üst temel beden olacağı için araştırmada kullanılacak vücut formunun gövdenin orta kısmında yüksek yağ depolama özelliği olan ve üst bedene

göre alt bedenleri daha ince olan elma şekilli endo-ektomorf olması kararlaştırılmıştır. Araştırmada giysileri giyen denek endo-ektomorf bedene sahip olan öğrenciler arasından rastgele olarak seçilmiş ve araştırmaya dahil edilmiştir.

5.3. Materyal

Bu araştırmada deney grubu olarak 4 adet örme kumaştan ve kontrol numunesi olarak bezayağı örgülü dokuma kumaştan (patiska) numuneler dikilmiştir. Kontrol numunesi olarak kullanılan dokuma kumaşın gramajı (138 gr/m²), kaplama faktörü (çözgüde 24, atkıda 18 olan) 24X18 olan çözgü Ne18/1 ve atkı Ne20/1 (%100) pamuk iplikten üretilmiş, diri tutumlu apreli pamuklu kumaştır. Kontrol numunesinin **gramaj ağırlığı** TSE 251 standardına göre, **atkı ve çözgü sıklığı** TSE 250 EN 1049-2 standardına göre ve **çözgü ve atkı iplikleri uzunluklarının** hesaplanması TSE 254 standardına göre yapılmıştır.

Deneyisel çalışma için pastal seriminde esnemeyen ve sanayi tipi dikiş makinelerinde kolay dikilebilen, boyutsal stabilitesi ve tokluğu yüksek ancak çok sert olmayan, metrekafe gramajı orta olan çift plaka kumaşlar tercih edilmiştir. Bu nedenle ham ağırlığı 250gr /m² ve üzerinde olan jakarlı interlok, ottoman, üç iplik ve kaşkorse kumaşlar (Görsel 4) kullanılmıştır.

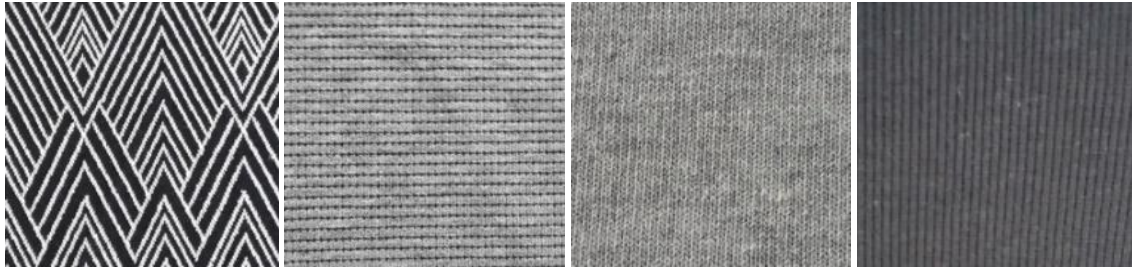
Bu kumaşların özellikleri aşağıda sunulmuştur:

Jakarlı interlok kumaş; 340 gr /m² ağırlığında, ham eni 150 cm, kumaş kompozisyonu dışında 70 denye poliamid 6.6 özünde 40 denye elastan kaplı siyah gipe ipliği (70/40), Ne28/1 Polyester Viskon (%65/35) siyah iplik ve Ne 30/1 beyaz renk pamuk iplikten oluşmaktadır.

Ottoman kumaş, 250 gr/m² ağırlığında, ham eni 155 cm kumaş kompozisyonu, dışında 70 denye poliamid 6.6 özünde 40 denye elastan kaplı siyah gipe ipliği (70/40), Ne28/1 Pamuk Polyester (%50/50) gri iplik, 150D/48F Polyester beyaz iplikten oluşmaktadır.

Üç iplik kumaş, 265 gr / m² ağırlığında, ham eni 180 cm kumaş kompozisyonu, Ne30/1 Pamuk Polyester (%50/50) Gri melanj iplik, Ne20/1 (%100) Karde iplikten oluşmaktadır.

Kaşkorse kumaş; 280 gr / m² ağırlığında, ham eni 144 cm kumaş kompozisyonu, Ne30/1 Pamuk Polyester (%50/50) siyah iplikten oluşmaktadır.

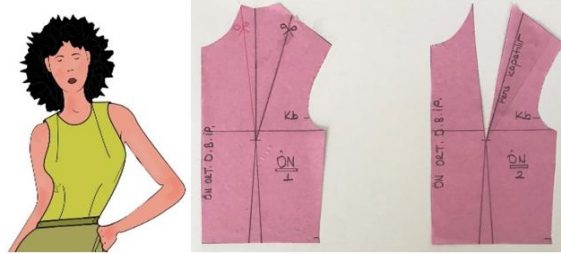

Görsel 4. Çalışmada kullanılan kumaş örnekleri (Soldan sağa; Jakarlı interlok kumaş, Ottoman kumaş, Üç iplik kumaş, Kaşkorse kumaş)

5.4. Pens Uygulamaları

Araştırmanın kavramsal bölümünde açıklandığı üzere pensin yönü / kumaş üzerine yerleşimi pens düzgünlüğü açısından önemlidir. Bu nedenle seçilen penslerin boyuna, enine ve vevv yönde üç farklı yönde yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Dokuma ve örme kumaşlar üzerine uygulanacak pens kaydırma modellerinin kalıpları, Temel Beden Kalıbı üzerine bir giysi kalıbı hazırlanırken dikkat edilmesi gereken hususlar (pens kaydırma işlemine bağlı düzeltme işlemleri, gerekli yazılar ve işaretler, dikim için gerekli olan şablon payları, fermuar payı gibi) dikkate alınarak hazırlanmıştır (Görsel 5-7). Kalıp kurallarına göre göğüs pensi göğüs ucuna kadar

dikilmez, pens ucundan 2-3 cm cetvelle işaretlenir ve pens kenarları yeni pens ucuyla yeniden çizilerek pens tamamlanır. Bu çalışmada göğüs formu da önemli bir kriter olması nedeniyle üç pens tipinde de pens göğüs ucuna kadar dikilmemiştir.

Görsel 5. Pens uygulaması 1 (Pens çizimleri 25 eşel ile yapılmıştır)

Pens Uygulaması-1

Bu pens uygulaması (P1) göğüs pensinin ucu sabit kalmak suretiyle yeni pens yerinin yaka oyuntusu ile omuz çizgisinin birleştiği noktaya (küçük omuz başına) alınmasıyla ve bel pensinin kapatılmasıyla elde edilen temel pens uygulamalarından biridir (Görsel 5). Omuz başı kesişme noktası göğüs pensinin ucu ile cetvel yardımıyla birleştirilir. Yeni pens yeri makasla pens ucuna kadar kesilir. Eski pens olarak tanımladığımız göğüs pensinin bir kenarı yine makas ile pens ucuna kadar kesilir. Devamında göğüs pensi yapıştırılarak kapatılır ve göğüs pensi yeni yerine kaydırılmış olur. Bu pens türü (P1) dokumada çözgü yönü düz boy iplik olarak bilinen yönde, örme kumaşta ise may yönü olarak ifade edilen kumaş boyuna paralel yerleşmiştir.

Pens Uygulaması-2

İkinci pens (P2) uygulamasında göğüs pensi ön ortası hattına kaydırılmıştır. Müller biçki sisteminde temel pens kaydırma tekniklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Pens kaydırma işlemi göğüs ucu noktası referans alınarak uygulanmıştır (Görsel 6). Göğüs pensinin uç noktasına (meme ucu) gönye ile dik açı uygulanır. Yeni pens yeri makasla pens ucuna kadar kesilir. Eski pens olarak tanımladığımız göğüs pensinin bir kenarı yine makas ile pens ucuna kadar kesilir. Devamında göğüs pensi yapıştırılarak kapatılır ve böylece göğüs pensi yeni yerine kaydırılmış olur. Bu pens tipinde hem göğüs pensi hem de bel pensi kapatılmış olup her iki pens genişlikleri ön ortasına kaydırılmıştır. Bu pens türü (P2) dokumada atkı yönü, kumaşın eni olarak bilinen yönde, örme kumaşta ise kurs/ sıra yönü olarak ifade edilen kumaş enine paralel yerleşmiştir.

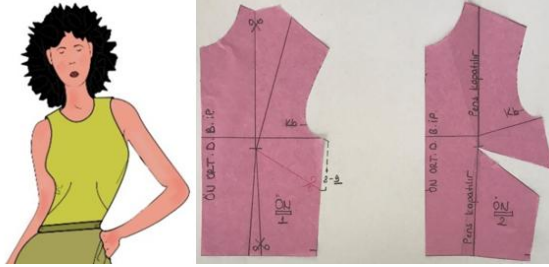

Görsel 6. Pens uygulaması 2 (Pens çizimleri 25 eşel ile yapılmıştır)

Pens Uygulaması-3

Üçüncü uygulama (P3) da Müller biçki sisteminde uygulanan temel pens kaydırma tekniklerinden biridir (Görsel 7). Göğüs ucu merkez alınarak, yeni pens yeri için kol altından aşağıya doğru (yan dikiş üzerinde) 8-9 cm (9 cm) işaretlenir. Belirlenen bu nokta göğüs pensinin

göğüs ucu noktası ile cetvel yardımıyla çizilerek birleştirilir. Yeni pens yeri makasla pens ucuna kadar kesilir. Eski pens olarak tanımladığımız göğüs pensinin bir kenarı yine makas ile pens ucuna kadar kesilir. Devamında göğüs pensi yapıştirılarak kapatılır ve böylece göğüs pensi yeni yerine kaydırılmış olur. Bu pens türü (P3) kumaş üzerinde verev yönde yerleşmiştir.

Görsel 7. Pens uygulaması 3 (Pens çizimleri 25 eşel ile yapılmıştır)

Ayrıca kontrol numunelerinde olduğu gibi deney numunelerinin arka beden kalıplarına da aynı özellikte bel pensi uygulanmıştır.

5.5. Numunelerin Dikilmesi

Normal sıklıkta dokuma kumaştan üretilen giysinin dikiş işlemlerinde kullanılan standart makine ayarlarının örme kumaşlarda da aynı şekilde kullanılmasına dikkat edilmiştir. Bu noktada patiska kumaştan hazırlanan kontrol numuneleri ile deney numunelerinin pens, omuz ve yan dikiş birleştirme dikişleri sanayi tipi düz dikiş makinesinde yapılmıştır. Tek iğne zincir dikişte kullanılan dikiş adım büyüklüğü 2,5 mm, düz dikiş baskı ayağında, üst ve alt iplik gerginliği normal düzeyde ayarlanmıştır. Pens dikiminde dikiş hattının esnemesini engelleyici tedbir (hazır giyim üretiminde kullanılan) alınmamış olup, hiçbir numunenin dikiminde esnek olmayan şerit ya da tela kullanılmamıştır.

Bu araştırmada kontrol numunesi olarak dokuma kumaşa 3 pens uygulaması yapılmıştır (KP1-KP2-KP3) (Görsel 8 ve Tablo 1 ilk sütun). Deney grubunda ise 3 adet pens tipinin 4 örme kumaşa uygulanmasıyla toplam 12 giysi elde edilmiştir (Ö1P1-Ö2P1-Ö3P1-Ö4P1-Ö1P2-Ö2P2-Ö3P2-Ö4P2- Ö1P3-Ö2P3-Ö3P3-Ö4P3).

Görsel 8. (KP1) kodlu kontrol numunesinin manken üzerindeki görüntüsü (Ön / Arka beden)

5.6. Verilerin Analizi

Her deney seti kendisine ait kontrol numunesi ile görsel olarak kıyaslanmıştır. Vücut giysi uyumunun belirlenmesi için daha önemli olan ön görüntü tercih edilmiştir. Değerlendirmenin daha etkin yapılabilmesi amacıyla dikilen numunelerin üzerine farklı renkte ipliklerle, kalıp üzerindeki beden ve ön orta hatları işaretlenmiştir. Vücut giysi uyumunun belirlenmesi ve görsel görüntü noktasında ilk aşamada giysinin ön duruşu ile karşı karşıya kalındığı için arka penslerin duruşu değerlendirmeye dâhil edilmemiş, yalnızca **ön görüntü** değerlendirmeye alınmıştır. Görsel kıyaslamada değerlendirme noktaları, beden hattı-omuz, kolevi çevresi, beden hattını sarması ve bedene oturması, beden hattı-bel arası, yan dikiş ve bel çevresi ile yüzey görüntüsüne bağlı kırışıklık olarak belirlenmiştir. Kontrol ve deney numunelerinin uyum değerlendirilmesi araştırmacılar tarafından yapılmıştır.

Uygulanan 16 numuneye ait görseller Tablo.1' de sunulmaktadır.

6. BULGULAR

Bu bölümde örme kumaşlara uygulanan üç farklı pens tipinin statik vücut üzerinde gösterdikleri uyuma dair bulgulara yer verilmiştir.

6.1. Kumaş Çeşitlerine Göre Pens Uygulamalarının Karşılaştırılması

a. Dokuma Kumaş (K)

Dokuma Kumaşta pens uygulaması 1 (KP1) Beden hattı-omuz arasında oldukça net ve düzgün bir oturma sağlanmış, yaka çevresinde bolluk oluşmamıştır. Pensin yerinden kaynaklı beden hattında kolevi yönünde kumaşta katlamalar meydana gelmiş, kumaşın verev yönde esnekliği göğüs pensinin beden hattında potluk ve bolluk oluşturmuştur. Beden hattı-bel arasında vücut tipi ile bel penslerinin verev yöne gelmesinden dolayı bolluk oluşmuş, bel pensleri ön ortası yönünde eğim almıştır. Kumaşın esneme özelliğinin az olması yüzeyde oldukça fazla kırışıklık oluştururken vücuda uygun şekil almasını engellemiş, bol bir görüntü sergilemiştir.

Dokuma Kumaşta pens uygulaması 2 (KP2) Beden hattı-omuz arasında düzgün ve net bir duruş elde edilmiş, yaka çevresinde bolluk, meme ucunda sivrilik oluşmamıştır. Kolevi çevresinde sıkı bir beden oturması sağlanmış, kolevi çevresinde katlanma, dalgalanma meydana gelmemiştir. Bel penslerinin de yeni pense kaydırılmasından dolayı bel çevresinde az bolluk oluşurken, bel penslerinin olmaması belirgin bir yan dikiş formunu engellemiştir. Yan dikişte dalgalanmalar, etek çevresinde bolluk, yüzeyde az kırışıklık gözlenmiştir.

Dokuma Kumaşta pens uygulaması 3 (KP3) Beden hattı-omuz arasında düzgün ve net bir duruş elde edilmiş, yaka çevresinde bolluk, meme ucunda sivrilik oluşmamıştır. Göğüs pensi ve bel pensinin tamamı yan dikişe kaydırıldığından kolevi çevresinde bolluk ya da katlanma oluşmamış, düzgün bir oturma ve sarma sağlanmış, yalnızca kol altında az düzeyde dalgalanma oluşmuştur. Pensin yan dikişe kaydırılmış olması beden hattındaki bolluğu ortadan kaldırarak hem beden hattının oturmasını hem de yan bel formunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Beden hattı-bel arasında beden ön ortasında bolluk oluşmuş ancak bu bolluk yan dikişlere doğru vücudu sarma şeklinde bedene uyum sağlamış, giysi yüzeyinde kırışıklık oluşmuştur.

Tablo 1. Statik vücutta pens tiplerinin örme kumaşlar üzerindeki görüntüleri

	DOKUMA KUMAŞ	ÖRME KUMAŞ 1 JAKARLI İTERLOK KUMAŞ	ÖRME KUMAŞ 2 OTTOMAN KUMAŞ	ÖRME KUMAŞ 3 ÜÇ İPLİK KUMAŞ	ÖRME KUMAŞ 4 KAŞKORSE KUMAŞ
	ÖN GÖRÜNTÜ	ÖN GÖRÜNTÜ	ÖN GÖRÜNTÜ	ÖN GÖRÜNTÜ	ÖN GÖRÜNTÜ
PENS UYGULAMA-1					
	KP1	Ö1P1	Ö2P1	Ö3P1	Ö4P1
PENS UYGULAMA -2					
	KP2	Ö1P2	Ö2P2	Ö3P2	Ö4P2
PENS UYGULAMA -3					
	KP3	Ö1P3	Ö2P3	Ö3P3	Ö4P3

b. Jakarlı İterlok Kumaş (Ö1)

Jakarlı İterlok Kumaşa pens uygulaması 1 (Ö1P1) May yönünde esneme özelliği kumaşın göğüse uygun form almasını sağlamış, beden hattı-omuz arasında oldukça net ve düzgün bir oturma sağlanmıştır. Enine esneklik özelliği az olsa da yaka çevresinde bolluk oluşmuş, kolevi çevresinde katlanma oluşmamıştır. Yine kumaşın az esneklik özelliği bel penslerinin ön ortası yönünde eğim almasını engellemiş, beden hattı ve yan dikişte bolluk oluşturmamıştır. Kumaşta elastan ipliğin kullanılmış olması bel çevresinde bolluk oluşmasını engellemiştir. Pens dikişleri çizgili desenin devamlılığı noktasında kırıklıklar

oluşturmuş olsa da desende bozulma olmamıştır. Kumaşın ağır gramajlı olması örgü bedeninin may yönünde düzeltme ihtiyacını ortadan kaldırmış, buruşma gözlenmemiş, pens dikişleri yüzeyde belirginleşmemiştir.

Jakarlı İnterlok Kumaşta pens uygulaması 2 (Ö1P2) Beden hattı-omuz arasında net ve düzgün bir oturma elde edilmiş olsa da yaka çevresinde bolluk oluşmuştur. Kolevi çevresinde katlanma oluşmamış, yan bel formu ortaya çıkmıştır. Bel penslerinin kullanılmaması kısmen bolluk oluştursa da kumaşın en yönde esnekliğinin az olması ve kumaş stabilitesinin iyi olması göğüs pensinin beden hattında potluk ve bolluk oluşturmamasını engellemiş, kesişen iki pens ucunda sivrilik oluşturmamış yalnızca etek ucu çevresinde bolluk oluşmuştur. Kumaştaki çizgili desende pens dikişlerinden kaynaklı kırıklık oluşmuştur.

Jakarlı İnterlok Kumaşta pens uygulaması 3 (Ö1P3) Beden hattı-omuz arasında düzgün ve net bir duruş sağlayarak may yönünde iyi esneklik özelliği kumaşın vücuda uygun şekil almasını sağlamıştır. Göğüs pensinin kullanılmaması yaka çevresinde bolluk oluşturmuştur. Kolevi çevresinde düzgün bir oturma ve sarma sağlanmış, bolluk ve katlanma oluşmamış, yalnızca kol altı hizasında bolluk oluşmuştur. Penslerin tamamının yan dikişe çekilmesi bel formunu ortaya çıkarmış, bedeninin ön ortasında bolluk oluşturmamıştır. Az enine esneklik özelliği daha az kırışıklık oluşturmuş, kumaşın ağır gramajlı olması buruşmasını engellemiş, vücut üzerinde düzetme ihtiyacı doğurmamıştır.

c. Ottoman Kumaş (Ö2)

Ottoman Kumaşta pens uygulaması 1 (Ö2P1) Her iki yönde aynı esneme oranı beden hattı-omuz arasında net ve düzgün bir görüntü oluşmasını engellemiş, yaka da yuvarlak yaka olmasına rağmen kumaş özelliği ile V yaka görüntüsü almıştır. Kolevi çevresinde dik bir görüntü oluşmuş, aynı oranda esneklik özelliği beden hattında ve yan dikişte bolluk oluşturmuştur. Beden hattı-bel arasında göğüs pensi-bel pensleri birbirlerini takip etmiş, kumaşın boyutsal stabilitesi iyi olsa da göğüs pensinin meme ucunda potluk oluşturmuştur. Bel pensleri ön ortasına paralel ilerlemiş olsa da göğüs altında bolluk oluşmuş, yan dikişte ve bel çevresinde istenen oturma sağlanamamıştır.

Ottoman Kumaşta pens uygulaması 2 (Ö2P2) En ve may yönünde aynı esneme özelliği beden hattı-omuz arasında dalgalı bir oturma sağlamış, yaka çevresinde bolluk oluşmamıştır. Kolevi çevresinde dalgalanmaya bağlı bolluk, yan dikişte dalgalı kırıklıklar meydana gelmiş, bel formu ortaya çıkmamıştır. Kumaş yumuşak tutumlu olsa da kesişen pens dikişlerinde potluk oluşmuş, kumaş iki meme arasındaki boşluğa uygun form alamamış, potluk ve sivrilik oluşmuştur. Penslerin tamamının tek pense dönüştürülmesi ile her iki yönde aynı oranda esneme özelliği bel çevresinde bolluk oluşturmuştur. Kumaştaki çizgili desen pens dikişlerine bağlı beden hattı-omuz arasında yukarı yönde, beden hattı-bel arasında enine yönde hareket almış, kumaş ağır gramajlı olsa da yüzeyde kırıklıklar ve dalgalanmalar oluşmuştur.

Ottoman Kumaşta pens uygulaması 3 (Ö2P3) Kumaşın her iki yönde esneklik özelliği beden hattı-omuz arasında dalgalanma oluşturmuş, net ve düzgün bir duruş elde edilememiş, yaka çevresinde bolluk gözlenmiş, göğüs ucunda sivrilik oluşmuştur. Kolevi çevresinde göğüs pensinden kol çevresi yönünde belirgin bolluk ve katlanma oluşmuş, pens yan dikişte olsa da bel formu ortaya çıkmamış, belirgin katlamalar ve dalgalanmalar gözlenmiştir. Örgü beden vücudu sarmamış, pens dikişinde büzülme oluşmuştur. Beden hattı-omuz arasında kırışıklık oluşmazken, beden hattı-bel arasında katlanmalara bağlı

kırıxıklık oluşmuş, pens yerini vücut üzerinde düzeltme gereksinimini doğurmuştur.

d. Üç İplik Kumaş (Ö3)

Üç İplik Örme Kumaşta pens uygulaması 1 (Ö3P1) Kumaşın esneklik özelliği az olsa da memeye uygun form almış, beden hattı-omuz arasında istenilen düzeyde net ve düzgün bir oturma sağlanamamıştır. Göğüs pensi kumaşta yatay yönde dalgalanma oluşturmuş, V görüntü yaka çevresinde bolluk oluşturmuştur. Kolevi çevresinde katlanma olmamış, beden hattında istenilen oturma ve sarma sağlanamamıştır. Beden hattı-bel arasında bel pensleri ön ortası yönünde eğim almış, yan dikiş formu ortaya çıkmamış, bel çevresinde bolluk oluşmuştur. Kumaşın yapısal özelliğine bağlı kumaş kenarında kıvrılma meydana gelmiş, belirgin bir desen söz konusu olmadığından pens dikişleri görüntüyü etkilememiş ancak kumaşın kalın olması pens dikişlerini yüzeyde belirginleştirmiştir.

Üç İplik Örme Kumaşta pens uygulaması 2 (Ö3P2) Beden hattı-omuz arasında dalgalı bir oturma yaşanırken, yaka çevresinde bolluk oluşmamıştır. Pensin beden hattı-ön ortası hattına çekilmiş olmasıyla kolevi altında bolluk gözlenmiş, yan dikişte volanlı bir görünüm oluşmadığından bel formu ortaya çıkmıştır. Beden hattı ve bel çevresinde bolluk oluşmamış, kumaşın ağır gramajlı olması penslerin kesişme noktasında potluğa neden olmuştur. Kumaşta belirgin bir desen kullanılmadığından pens dikişleri genel görünümü olumsuz etkilememiş, kırıxıklık oluşmamış yalnızca kumaşın etek ucu kenardan geri kıvrılması numune boyunda kısalmaya neden olmuştur.

Üç İplik Örme Kumaşta pens uygulaması 3 (Ö3P3) Beden hattı-omuz arasında net ve düzgün bir duruş sağlanmış, yaka çevresinde bolluk oluşmuştur. Pens dikişine bağlı meme ucunda sivrilik oluşurken göğüs pensinin yan dikişe çekilmiş olması kolevi çevresinde bolluk ve katlanma oluşturmamıştır. Bel formu ortaya çıkmış ancak yan dikişte pens dikişine bağlı kırıklıklar ve katlanmalar gözlenmiştir. Kumaşın enine stabilitesi iyi olsa da örgü beden vücudu sarmamış, beden hattı-omuz arasında kırıxıklık oluşmamış, beden hattı-bel arasında katlanmalara bağlı kırıxıklık meydana gelmiştir. Pens yeri, örgü beden vücutta düzeltilme ihtiyacını doğurmuştur.

e. Kaşkorse Kumaş (Ö4)

Kaşkorse Kumaşta pens uygulaması 1 (Ö4P1) En yönde esneklik beden hattı-omuz arasında net ve düzgün bir oturma sağlamış, yaka çevresinde bolluk oluşmuştur. Beden hattında göğüsten dolayı kumaştaki fitillerin açılması kol altında bolluğa neden olmuştur. Beden hattı-bel arasında pensler belirgin bir eğim almış, beden hattı-bel arasında bolluk gözlenmiştir. Burada oluşan bolluk yan dikişte dalgalanmalara, bel çevresinde oturmayı engellemiştir. Kumaşın fitil yapısına bağlı çizgili desen pens dikişlerinden dolayı kırıklığa uğramış, pens dikişlerini yüzeyde belirginleştirmiştir.

Kaşkorse Kumaşta pens uygulaması 2 (Ö4P2) Beden hattı-omuz arasında kumaşın fitil yapısına bağlı net ve düzgün bir oturma elde edilememiş, yaka çevresinde bolluk oluşmamıştır. Beden hattının kol altı hizasında bolluk oluşurken yan bel formu ortaya çıkmıştır. Bel penslerinin kullanılmaması ve kumaşın fitil yapısı bel çevresinde ve beden hattında bolluk oluşturmuş, beden hattının ön ortası yönünde eğim almasına neden olmuştur. Beden ve göğüs penslerinin tamamının tek bir penste toplanması etek ucuna bolluk olarak yansımıştır. Kumaş iki meme arasındaki boşluğa uygun form alamamış, kesişen pens uçlarında sivrilik oluşmuştur. Boyuna fitil yapısı desenin devamlılığı noktasında kırıklıklar oluşturmuş, kumaşın ağır gramajlı olması kırışmasını engellenmiş, etek ucundaki kıvrılmalar ve dönmelerden dolayı numune boyu kısalmıştır.

Kaşkorse Kumaşta pens uygulaması 3 (Ö4P3) Beden hattı-omuz arasında düzgün ve net bir duruş sağlamış, may yönünde iyi esneklik pensin ve kumaşın vücuda uygun şekil almasını sağlamıştır. Yaka çevresinde bolluk, meme ucunda sivrilik oluşmamıştır. Kolevi çevresinde düzgün bir oturma ve sarma sağlanmış, yalnızca kol altı hizasında bir bolluk oluşmuştur. Göğüs ve bel penslerinin tamamı

yan dikişe çekilmiş olsa da yan bel formu ortaya çıkmamış, fitil yapı bedeni en noktasında genişletmiş, bolluk oluşturmuştur. Bel çevresindeki bolluk ön ortasından yan dikişlere doğru eşit oranda dağılmış, fitil yapı yüzeyde kırışıklığın oluşmasını sağlarken ağır gramaajlı olması buruşmasını engellemiş, vücut üzerinde düzeltme gereksinimi doğurmamıştır.

6.2. Pens Uygulamasına Göre Örmek Kumaş Çeşitlerinin Kıyaslanması

Dokuma, en yönünde atılan atkı iplikleri ile boy yönünde sabitlenen çözgü ipliklerin birbirlerini 90° kesmeleriyle oluşan bir yüzeydir. Örmek kumaşlarda ise dokuma kumaşlardaki gibi belirgin bir en-boy yönü yoktur. Ancak örgü kumaşların temel yapı birimi olan ilmeklerin birbirleriyle bağlanmalarıyla boy yönünde üst üste oluşan bağlantılar "ilmek çubuklarını", en yönde yana yana oluşan bağlantılar ise "ilmek sıralarını" oluşturmaktadır. Boy ve en yönde esneme özelliği oldukça az olan bundan dolayı da vücutla uyum sağlaması ve vücut tipine uygun şekil alabilme özelliği oldukça düşük olan dokuma kumaşlara kıyasla esneme ve vücuda uygun şekil alabilme özelliği oldukça yüksek olan örmek kumaşların ilmek çubuğu ve ilmek sırası yönünde göstereceği uyumun belirlenmesi önemlidir.

Seçilen pens tiplerinin farklı kumaş tipleri üzerindeki duruşlarının değerlendirildiği görsel analiz sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

a. Pens Uygulaması 1 (P1)

Pens uygulaması 1, beden hattı- omuz arasında jakarlı interlok kumaş ve kaşkorse kumaşta net ve düzgün bir duruş sağlamış, ottoman kumaş ve üç iplik kumaşta istenilen oturma elde edilememiştir. Yaka çevresinde jakarlı interlok kumaş dışında, ottoman kumaş ile kaşkorse kumaşta bolluk, üç iplik kumaşta ise kumaşın esneme özelliğine bağlı yuvarlak yaka oyuntusunun V yaka görüntüsü almasına bağlı bolluk oluşmuştur. Ottoman kumaş ile üç iplik kumaşta pens dikişleri belirgin şekilde yüzeye yansırken, jakarlı interlok kumaş ile kaşkorse kumaşta bu durum gözlenmemiştir. Jakarlı interlok kumaş dışındaki tüm kumaşlarda göğüs ucunda potluk oluşmuştur. Beden hattı-bel arasında ottoman kumaş ile kaşkorse kumaş vücut ile uyumlu form alamamıştır. Yan dikişte yalnızca jakarlı interlok kumaş düzgün bir form alırken, diğerlerinde dalgalanma görülmüştür. Genel görünüm açısından ottoman kumaş ve kaşkorse kumaş genişleme göstermiş, üç iplik kumaşta geri kıvrımlar şeklinde kısılma oluşmuş, jakarlı interlok kumaşta ise ne kısılma ne de genişleme görülmüştür (Tablo.2).

b. Pens Uygulaması 2 (P2)

Pens uygulaması 2 beden hattı-omuz arasında jakarlı interlok kumaş ve üç iplik kumaşta net ve düzgün bir duruş sağlarken, ottoman kumaş ile kaşkorse kumaşta elde edilememiştir. Tüm kumaş türlerinde yaka çevresinde bolluk oluşmamıştır. Yine tüm kumaş türlerinde pens dikişleri belirgin şekilde görünüme yansımış, göğüs ucu formu jakarlı interlok kumaş dışındaki kumaşlarda potluk /sivrilik veya kırıklık şeklinde kendini göstermiştir. Beden hattı-bel arasında ise ottoman kumaş, üç iplik kumaş ve kaşkorse kumaşta bolluk gözlenmiştir. Yan dikişte yalnızca ottoman kumaşta dalgalanma oluşurken, jakarlı interlok kumaş, üç iplik kumaş ve kaşkorse kumaşta düzgün bir duruş elde edilmiştir. Genel görünüm olarak jakarlı interlok kumaşta en yönde genişleme, ottoman kumaşta kısılma, üç iplik kumaşta kıvrılmaya bağlı kısılma ve kaşkorse kumaşta geri kıvrımlar şeklinde kısılma oluşmuştur (Tablo.2).

c. Pens Uygulaması 3 (P3)

Pens uygulaması 3, beden hattı-omuz arasında yalnızca ottoman kumaşta dalgalı bir duruş sergilerken, jakarlı interlok kumaş, üç iplik kumaş ile kaşkorse kumaşta net ve düzgün bir duruş elde edilmiştir.

Tablo 2. Pens uygulamalarının kumaş türlerine göre değerlendirilmesi

PENS UYGULAMASI - 1	KUMAŞ TÜRLERİ				
	DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ	JAKARLI İNTERLOK	OTTOMAN	ÜÇ İPLİK	KAŞKORSE
		Ö1	Ö2	Ö3	Ö4
Beden hattı-Omuz arası	Net ve düzgün duruş	Net ve düzgün duruş oluşmamış	Net ve düzgün duruş oluşmamış	Net ve düzgün duruş	
Yaka çevresi	Bolluk oluşmamış	Bolluk oluşmuş	V yaka görüntüsüne bağlı bolluk oluşmuş	Bolluk oluşmuş	
Pens dikişleri	Belirgin değil	Belirgin	Belirgin ve yüzeye yansımış	Belirgin değil	
Meme ucu	Potluk / sivrilik oluşmamış	Potluk oluşmuş	Potluk oluşmuş	Potluk oluşmuş	
Beden hattı-Bel hattı arası	Vücut ile uyumlu	Vücut ile uyumlu değil	Vücut ile uyumlu	Vücut ile uyumlu değil	
Yan dikiş	Düzgün	Dalgalanma	Dalgalanma	Dalgalanma	
Genel görünüm	Kısalma ve genişleme göstermemiş	Genişleme	Geri kıvrımlar şeklinde kısalma	Genişleme	
PENS UYGULAMASI - 2	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	
Beden hattı-Omuz arası	Net ve düzgün duruş	Net ve düzgün duruş sağlanamamış	Net ve düzgün duruş	Net ve düzgün duruş sağlanamamış	
Yaka çevresi	Bolluk oluşmamış	Bolluk oluşmamış	Bolluk oluşmamış	Bolluk oluşmamış	
Pens dikişleri	Belirgin	Belirgin	Belirgin	Belirgin	
Meme ucu	Kırıklık / potluk / sivrilik oluşmamış	Potluk / sivrilik oluşmuş	Kırıklık oluşmuş	Kırıklık oluşmuş	
Beden hattı-Bel hattı arası	Vücut ile uyumlu	Bolluk oluşmuş	Bolluk oluşmuş	Bolluk oluşmuş	
Yan dikiş	Düzgün	Dalgalanma	Düzgün	Düzgün	
Genel görünüm	En yönde genişleme	Kısalma	Kıvrılmaya bağlı kısalma	Geri kıvrımlar şeklinde kısalma	
PENS UYGULAMASI - 3	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	
Beden hattı-Omuz arası	Net ve düzgün duruş	Dalgali duruş	Net ve düzgün duruş	Net ve düzgün duruş	
Yaka çevresi	Bolluk oluşmuş	Bolluk oluşmuş	Bolluk oluşmuş	Bolluk oluşmamış	
Pens dikişleri	Belirgin değil	Belirgin	Belirgin	Belirgin değil	
Meme ucu	Kırıklık / potluk ya da sivrilik oluşmamış	Kırıklık oluşmuş	Kırıklık oluşmuş	Sivrilik oluşmuş	
Beden hattı-Bel hattı arası	Vücut ile uyumlu değil	Vücut ile uyumlu değil	Vücut ile uyumlu	Vücut ile uyumlu değil	
Yan dikiş	Az miktarda dalgalanma	Tamamında dalgalanma	Az miktarda dalgalanma	Tamamında dalgalanma	
Genel görünüm	Genişleme	Kısalma	Genişleme, etek ucunda kıvrımlar	Genişleme	

Yaka çevresinde jakarlı interlok kumaş, ottoman kumaş ve üç iplik kumaşta bolluk oluşurken, kaşkorse kumaşta istenilen yaka çevresi oturması sağlanmıştır. Ottoman kumaş ile üç iplik kumaşta

pens dikişleri belirgin bir şekilde görünümüne yansırken, jakarlı interlok kumaş ve kaşkorse kumaşta bu durum gözlenmemiştir. Meme ucunda ise yalnızca jakarlı interlok kumaşta sivrilik /potluk oluşmamış, ottoman kumaş ile üç iplik kumaşta kırıklık, kaşkorse kumaşta sivrilik oluşmuştur. Beden hattı-bel arasında yalnızca üç iplik kumaş vücut ile uyumlu form alırken, diğer kumaş türlerinin tamamı vücut ile uyum göstermemiştir. Yan dikişte jakarlı interlok kumaş ve üç iplik kumaşta az düzeyde dalgalanma oluşurken, ottoman kumaş ile kaşkorse kumaşın tamamında dalgalanma gözlenmiştir. Genel görünüm olarak ottoman kumaşta kısılma, jakarlı interlok kumaş ile kaşkorse kumaşta genişleme, üç iplik kumaşta ise hem genişleme hem de etek ucunda kıvrımlar oluşmuştur (Tablo.2).

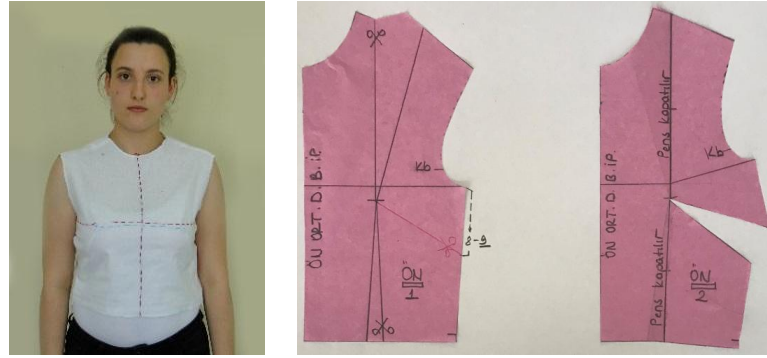
6. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Tüketiciler giysi satın alma sürecinde düşüncelerinde şekillendirdikleri giysileri bulma ve satın alma eylemine girişmektedirler. Ancak bu süreçte tasarladıkları ya da bulmayı umdukları giysilerin vücut tiplerine uygunluğunu dikkate almamaktadırlar. Ancak giysiyi bedenleri ile buluşturdıklarında giysinın duruşunu, rahatlığını, kumaşın yapısına bağlı duruş bozukluklarını, hareket rahatlığı gibi farklı etmenleri farketmeye başlayarak satın alma kararlarını da değiştirmeye başlamaktadırlar. Bu nedenle giysinın talep görmesi için kalıbının vücut uyumunu sağlaması, bu açıdan giyen kişiye ilk başta statik konfor şartlarını sunması gerekmektedir. Bilindiği üzere atkı ve çözgü yönünde boyutsal stabilitesi bulunan dokuma kumaşların vücut üzerinde esneme özellikleri dokuma örgüsüne ve kullanılan ipliklerin elastikiyet özelliklerine bağlıdır. Bununla birlikte atkılı yuvarlak örme kumaşlarda yapısal olarak bulunan esneme özelliği dokuma kumaşların pazar payını daraltmakta ve bir zamanlar dokuma kumaşlar kullanılarak üretilen pek çok ürünün örme kumaşlarla üretilmesine imkan sağlamaktadır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı dokuma kumaşta bir gereklilik olan pens uygulamasının örme kumaş yapısında etkisinin ne olduğunun ortaya konması olarak belirlenmiştir. Yukarıda tek tek ve kıyaslamalı olarak sunulan araştırma bulguları bu bölümde yorumlanarak tartışılmıştır.

Dokuma kumaşta üç pens tipinde beden hattı-omuz arasında net ve düzgün bir oturma sağlanmış, yaka çevresinde bolluk oluşmamıştır. Pens tipi 1'de beden hattında bolluk ve potluk oluşmuşken, pens tipi 2'de pens yerine bağlı sıkı bir beden sarması elde edilmiştir. Pens tipi 3'te yeni pens uygulaması beden hattında istenilen oturma ve sarmayı sağlarken aynı zamanda yan bel formunu da ortaya çıkarmıştır. Kolevi çevresinde pens tipi 1'de katlanma, pens tipi 2'de beden hattından omuz yönünde dalgalanma oluşurken, pens tipi 3'te bolluk, katlanma veya dalgalanma oluşmamıştır.

Beden hattı-bel arasında pens tipi 1'de bolluk, pens tipi 2'de yeni pens yerine bağlı bel hattında bolluk meydana gelmiştir. Pens tipi 3'te göğüs ve bel penslerinden dolayı yalnızca ön ortası hizasında bolluk oluşurken, bu bolluk yan dikişlere doğru vücut formuna uygun sarma ve oturma sağlayarak kendini toparlamıştır. Yan dikişte üç pens tipinde de dalgalanma oluşmuştur. Bel çevresinde pens tipi 1 ve pens tipi 2'de bolluk oluşmuşken, pens tipi 3'te yalnızca kol altı hizasında dalgalanma oluşmuş, etek çevresinde de herhangi bir bolluk gözlenmemiştir. Buna bağlı olarak üç pens tipinin yüzey görüntülerinde de farklı derecelerde kırışıklık gözlenmiştir. Pens tipi 1 de en fazla kırışıklık oluşurken, pens tipi 2 ve 3'te daha az kırışıklık oluşmuştur.

Üç pens tipinin dokuma kumaşta uygulanması sonucu olarak değerlendirme noktaları olarak kontrol edilen beden hattı-omuz, kolevi, beden hattının sarması ve oturması, beden hattı-bel arası, yan dikiş ve bel çevresi ile yüzey görüntüsüne bağlı kırışıklık kriterleri açısından pens tipi 3'ün statik vücutta giysi ile daha iyi uyum sağladığı sonucuna varılmıştır (Görsel 9).

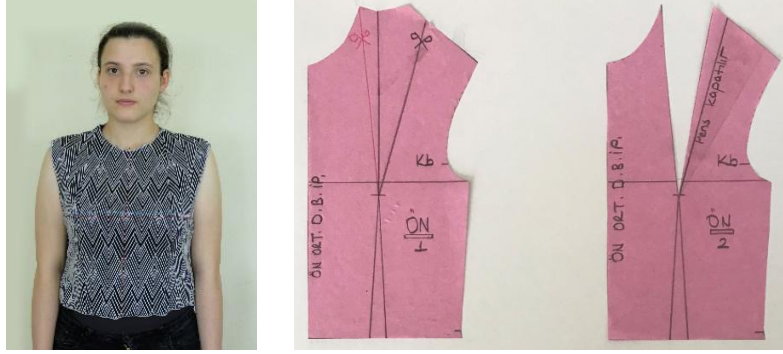
Görsel 9 (KP3). Dokuma kumaşta pens tipi 3'ün statik vücut-giysi uyumunu daha iyi sağladığı sonucuna varılmıştır.

Beden hattı-omuz arasında pens tipi 1 gözü rahatsız edecek bir duruş bozukluğu oluşturmamıştır. Pens, beden hattında eğim almadığından meme ucu noktasında yer değişimi olmamış, göğüs penci ile bel penslerinin birlikte kullanımı beden hattında bolluk oluşturmayarak istenilen oturma sağlanmıştır. Pens tipi 2 ve 3'te yeni pens yerlerinden dolayı oluşan bolluk beden hattına genişleme şeklinde yansımış, kol çevresi mankenin kolu üzerine düşüklük göstermiştir. Ön orta beden hattındaki pens tipi 2, beden hattında kısmen de olsa bolluk oluşturmuştur. Pens tipi 3'te yan dikişe kaydırılan göğüs ve bel pensleri, yan dikişte gerginlik oluşturduğundan beden hattında istenilen oturma sağlanamamıştır.

Yaka çevresindeki bolluk pens tipi 2 ve 3'teki kadar çok değildir. Pens tipi 2 ve 3'te yaka çevresindeki belirgin bolluktan dolayı yaka çevresi boyunu sarmamıştır. Kolevi çevresinde göğüs pensinin yerinde kullanıma bağlı en düzgün kolevi duruşunu pens tipi 1 sağlamıştır. Pens tipi 2'de pensin yerinden kaynaklı beden hattı eğim aldığından kolevi mankenin kolu üzerine düşüş almış, pens tipi 3'te kolevi çevresinde belirgin dalgalanma oluşmuştur. Beden hattı-bel arasında pens tipi 1 bedeninin ön ortası hizasındaki bolluğun toparlanmasını sağlayarak yan bel formunu ortaya çıkarmış, etek çevresi bel çevresini sarmıştır. Yan dikişte bel penslerinin dikişine bağlı olarak yan dikişte dalgalanma oluşmuştur. Pens tipi 2 ve 3'te bel penslerinin yeni pense kaydırılmasına bağlı her iki bedeninin ön ortası hatlarında bolluk oluşmuş, yan bel formu ortaya çıkmamıştır. Pens tipi 2'de beden hattının eğimine bağlı olarak yan dikişte kırılma, pens tipi 3'te ise pens yerine bağlı olarak belirgin kırıklık ve dalgalanma oluşmuştur. Her iki pens tipinde bel penslerinin kullanılmamasına bağlı olarak ön ortası hattında bolluk oluşmuş, etek çevresi bel çevresini sarmamıştır.

Yüzey görüntüsü pens tipi 1'de boyuna yöndeki pens dikişlerine bağlı kırışıklık, dalgalanma veya buruşma oluşturmamış, desen görüntüsünü olumsuz etkilememiştir. Penslerin boy yönde olması örgü bedeninin boy yönde kılmasını engellenmiş, vücut yapısına bağlı duruş düzeltmesi ihtiyacı doğurmamıştır. Pens tipi 2 ve 3'te bel penslerinin kullanılmamasından dolayı yüzeyde bombeler oluşmuş, en belirgin boy kılması pens tipi 3'te gözlenmiştir.

Jakarlı interlok kumaş ile en iyi uyum gösteren uygulamanın pens tipi 1 olduğu sonucuna varılmıştır (Görsel 10).

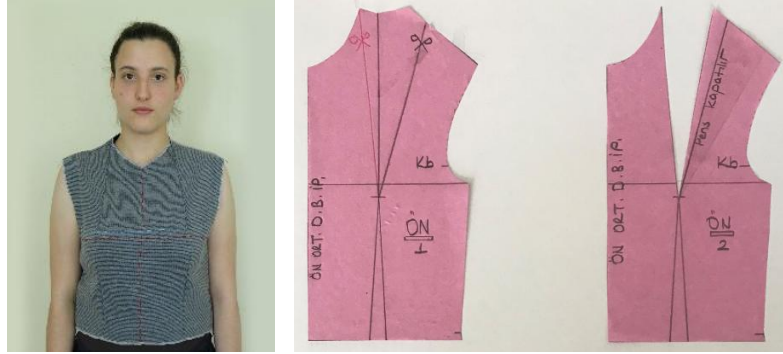
Görsel 10 (Ö1P1). Jakarlı İnterlok kumaşta pens tipi 1'in statik vücut-giysi uyumunu daha iyi sağladığı sonucuna varılmıştır.

Beden hattı-omuz arasında pens tipi 1'in dikişi belirgin olsa da olumsuz bir görüntü yaratmamış, yaka çevresinde V görüntü söz konusu olsa da yaka oyuntusu sonrasında düzeltme işlemine tabi tutularak istenilen yaka formu sağlanabilir. Göğüs ve bel penslerinin yerinde kullanılması bolluk oluşmasını engelleyerek beden hattı ve göğüs ucu noktalarında yer değişimini engellemiş, istenilen oturma ve sarma sağlanmıştır. Pens tipi 2'de göğüs pensini ön ortası beden hattına çekildiğinden beden hattından omuz yönüne doğru dalgalı bombeler oluşmuş, iki meme arasında uygun oturma sağlansa da yan dikişe doğru beden hattında kırıklık meydana gelmiştir. Pens tipi 3'te beden hattında oluşan bolluğun nedeni göğüs pensinin yan dikişe çekilmiş olmasına bağlanabilir, bu pensler beden hattında bolluk oluşmasına neden olmuştur.

Kolevi çevresinde pens tipi 1'de istenilen oturma ve sarma sağlanarak net ve düzgün bir görüntü elde edilmiştir. Pens tipi 2'de beden hattı-omuz arasında pensin olmayışı kol çevresinde bolluk oluşturarak kolevi çevresinde form bozukluğu meydana gelmiştir. Pens tipi 3'te göğüs pensinin yan dikişe çekilmesinden kaynaklı kolevi yönünde belirgin bolluk ve dalgalanma oluşmuştur. Beden hattı-bel arasında pens tipi 1'de göğüs ve bel pensleri bolluğun oluşmasını engelleyerek kısmen de olsa yan dikiş formunu ortaya çıkarmış, bel penslerinin dikişine bağlı yan dikişte yalnızca dalgalı bir görünüm ortaya çıkmıştır. Bel çevresinde bolluk oluşmamış, etek çevresi bel çevresini sarmıştır. Pens tipi 2'de pensin ön ortasına çekilmiş olması pens tipi 3'te bel penslerinin ve göğüs penslerinin yan dikişe kaydırılmış olmasından dolayı bedeninin ön ortası hattında bolluk oluşmuş, yan bel formu ortaya çıkmamıştır. Her iki penste hem beden hattındaki gerginliğe bağlı dışa dönük dalgalanma ve belirgin kırıklık hem de bel penslerinin kullanılmamasına bağlı ön ortası hattında bolluk oluşmuş, etek çevresi bel çevresini sarmamıştır.

Yüzey görüntüsü değerlendirildiğinde pens tipi 1'de boyuna yöndeki pens dikişleri kırışıklığın oluşmasını engelleyerek boy yönde kısılmayı da engellemiş, duruş düzeltme ihtiyacı doğurmamıştır. Pens tipi 2'de bel penslerinin kullanılmamasına bağlı olarak yüzeyde dışa doğru bombeler, pens tipi 3'te pens dikişi etrafında dalgalanmalar oluşmuştur. Her iki penste yeni pens yerine bağlı boy yönde kısılma, mankenin vücut yapısına bağlı duruş düzeltmeleri ihtiyacı gerektirmiştir.

Ottoman kumaş ile en iyi uyum gösteren uygulamanın pens tipi 1 olduğu sonucuna varılmıştır (Görsel 11).

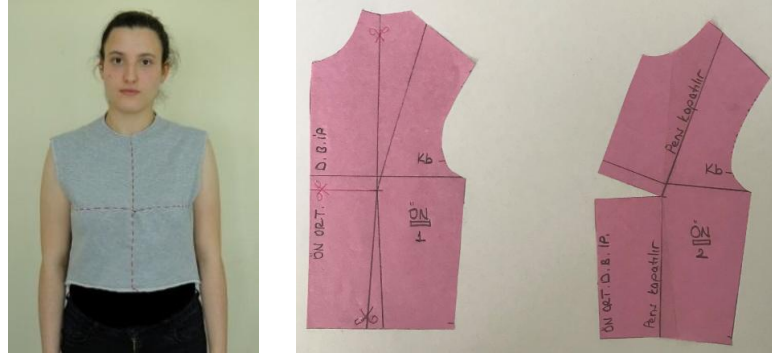
Görsel 11 (Ö2P1). Ottoman kumaşta pens tipi 1'in statik vücut-giysi uyumunu daha iyi sağladığı sonucuna varılmıştır.

Beden hattı-omuz arasında en net ve düzgün görüntü pens tipi 2'de elde edilmiştir. Göğüs pensini ön ortası-beden hattı arasında herhangi bir potluk ya da dalgalanma oluşturmadığından istenilen oturma ve form sağlanmıştır. Pens tipi 1'de pens dikişi beden hattının yer değiştirmesine bağlı göğüs ucuna doğru eğim almış ve görüntüyü bozmuştur. Pens tipi 3'te göğüs pensinin olmamasından dolayı beden hattı-omuz arasında vücudu sarmamış, omuz yönünde dalgalanma oluşmuştur. Ayrıca pens paylarının yan dikişte olmasından dolayı beden hattı yer değiştirmiş, istenilen beden oturmasını engellemiştir.

Yaka çevresinde pens tipi 2'de istenilen yaka oyuntusu formu elde edilmiş, kolevi çevresinde herhangi bir form bozukluğu oluşmamıştır. Pens tipi 1'de V yaka görüntüyle birlikte meme ucu noktasından omuz yönünde gerginliğe bağlı dalgalanma meydana gelmiştir. Pens tipi 3'te yaka oyuntusunun ön ortası ile birleştiği yerde yaka aşağıya düşerek genişlemiş, beden hattının yer değiştirmesine bağlı kolevi yönünde dalgalanma oluşmuştur. Beden hattı-bel arasında pens tipi 2'de penslerinin tamamı ön ortası-beden hattına kaydırılmış olduğundan örgü numune beden hattını sarmıştır. Yan dikişte bel formu kendini göstermiş, herhangi bir kırıklık oluşmamış, etek çevresi bel çevresini sarmıştır. Pens tipi 1'de bel penslerinin eğim almasından dolayı beden hattı-bel arasında bolluk oluşmuş, yan dikiş koleviden etek ucuna doğru genişleme göstermiş, yan dikiş formu ortaya çıkmamıştır. Pens tipi 3'te pensin yan dikişte olmasından kaynaklı ön ortasında belirgin bir bolluk, yan bel formunda kırıklık oluşmuştur. Her iki pensin etek çevresi bel çevresini sarmamıştır.

Yüzey görüntüsü açısından pens tipi 2'de en yondeki pens dikişleri herhangi bir kırışıklığa neden olmamıştır. Pens tipi 1'de meme ucu ve bel penslerinde gerginliğe bağlı çekmeler, pens tipi 3'te ise pens dikişlerine bağlı kırıklıklar ve dalgalanmalar oluşturmuştur.

Üç iplik kumaş ile en iyi uyum gösteren uygulamanın pens tipi 2 olduğu sonucuna varılmıştır (Görsel 12).

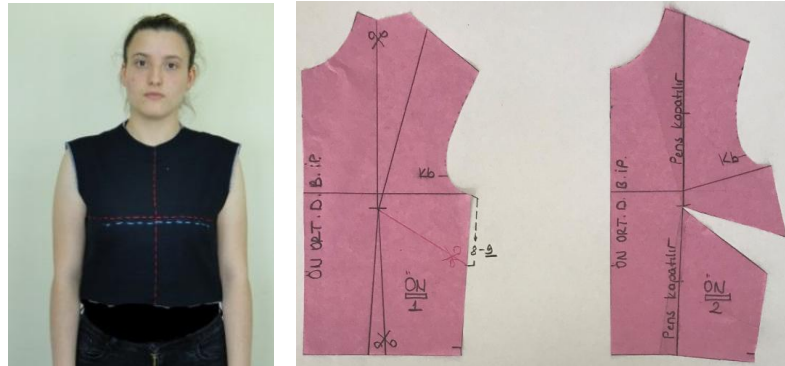
Görsel 12 (Ö3P2). Üç iplik kumaşta pens tipi 2'in statik vücut-giysi uyumunu daha iyi sağladığı sonucuna varılmıştır.

Beden hattı-omuz arasında pens tipi 3 diğer daha net ve düzgün bir form sağlamıştır. Beden hattı ve göğüs ucu yer değiştirmemiş, penslerin tamamı yan dikişlere çekildiğinden istenilen beden oturması sağlanmıştır. Pens tipi 1'de göğüs penci dikişlerinden kaynaklı bolluk, pens tipi 2'de beden hattından omuz yönünde katlanma şeklinde düzgünsüzlük oluşmuştur. Her iki penste göğüs penci ve bel pensleri kumaşın fitil yapısına bağlı olarak genişleme göstermiş, istenilen oturma elde edilememiştir.

Yaka çevresinin sarması açısından pens tipi 3 yaka oyuntusuna en uygun formu almış, göğüs pensinin kullanılmaması herhangi bir olumsuzluk yaratmamıştır. Kolevi çevresinde penslerin tamamı yan dikişe çekilmiş olsa da kolevi çevresinde herhangi bir olumsuz görüntü oluşmamıştır. Pens tipi 1'de yaka çevresinde genel bir bolluk, kolevi çevresinde ise pens dikişine bağlı bolluktan dolayı düşük kol görüntüsü oluşmuştur. Pens tipi 2 de yalnızca omuz hizasında bolluk oluşmuş, ön ortası-beden hattına kaydırılan pens dikişinden dolayı beden hattı eğim aldığından kol çevresinde gerginliğe bağlı katlamalar meydana gelmiştir. Beden hattı-bel arasında pens tipi 3 ön ortadaki bolluğun yan dikişlere kaymasını sağlamış, yan dikişte kırıklık ve dalgalanma oluşmamıştır. Pens tipi 1 ve 2'de pens dikişlerinde açılma ve kırılma meydana getirdiğinden ön orta hizasında belirgin bir bolluk oluşmuş, pensler oluşan bol görüntüyü toparlayamamıştır. Pens tipi 1 de kırıklık ve dışa dönük dalgalanmalar, pens tipi 2'de ise dışa dönük bel hattında kavisli kıvrımlar meydana gelmiştir. Bel çevresinde en az bolluk pens tipi 3'te gözlenmiş, en yoğun bolluk pens tipi 1'de oluşmuştur.

Yüzey görüntüsü değerlendirildiğinde pens tipi 3'te pens dikişine bağlı kırıklık oluşmamıştır. Pens tipi 1'de beden hattı-bel arasında belirgin dalgalanmalar gözlenmiş, pens tipi 2'de ön ortası beden hattındaki pens dikişinin yerinden kaynaklı belirgin dalgalanmalar oluşmuştur.

Kaşkorse kumaş ile en iyi uyum gösteren uygulamanın pens tipi 3 olduğu sonucuna varılmıştır (Görsel 13).

Görsel 13 (Ö4P3). Kaşkorse kumaşta pens tipi 3'ün statik vücut-giysi uyumunu daha iyi sağladığı sonucuna varılmıştır.

Pens uygulamaları örme kumaşlarda statik vücut üzerinde yaka çevresi, beden hattı, vücutta oturma, vücut tipine uygun form alma açısından olumlu sonuçlar vermiştir. Ancak bu çalışmada sınırlı sayıda pens tipi, sınırlı sayıdaki örme kumaş üzerinde uygulandığından bu tür araştırmaların sayılarının artırılması gerekmektedir. Elde edilen sonuçlardan yola çıkarak örme kumaşların örgüsüne ve iplik yapısına uygun pens tiplerinin belirlenmesi sağlanmalıdır. Ayrıca farklı örme kumaş türlerinde farklı pens uygulamalarıyla birlikte kumaşta farklı kesim yönleri (kumaşın en ve boy yönü) kullanılan büzgü, biye, volan gibi parçaların da denemeleri yapılarak kumaşların özellikleri ile ilişkilendirilmeli ve hangi kumaş türlerinin bu tarz giysi parçalarında daha iyi sonuç vereceği ortaya konulmalıdır. Statik durumda toplanan ölçümlerden yola çıkarak oluşturulan, ölçü tablolarından yararlanılarak hazırlanan giysi kalıplarının dinamik vücutta nasıl sonuçlar doğurduğu da cevaplanması gereken sorular arasındadır. Bu araştırmanın devamı niteliğinde farklı pens uygulamalarının dinamik vücutta giysi ile ne denli uyumlu oldukları da ortaya konulmalıdır. Yine bu çalışmada ele alınamayan diğer vücut tipleri üzerinde de benzer çalışmalar yapılması, vücut tipine uygun örme kumaşların ve pens tiplerinin de belirlenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ada, E. (2010). *Dağ Sporlarında Kullanılan Giysilerdeki Kumaş ve Tasarım Özelliklerinin Ergonomik Açıdan İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ağaç, S. ve Gürşahbaz, N. (2013). "Farklı Kalıp Sistemleriyle Hazırlanan Bayan Pantolonunun Türk Kadın Vücuduna Uyumu", 19. Ulusal Ergonomi Kongresi, 27-29 Eylül, Balıkesir.
- Akın, G., Özkoçak, V. ve Gültekin, T. (2017). Somatoskopi ve Antropometri Tekniklerinin Adli Bilimler İçin Önemi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2): 703-714.
- Akkış, B. (2009). *Farklı İplik Numaralarından Örülmüş Değişik Örgü Tiplerinin Kumaşın Fiziksel Özelliklerine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Anand, N. (2011). Pattern Engineering and Functional Clothing. *Indian Journal of Fibre & Textile Research*, Vol. 36:358-365.
- Ashdown, S. (2007). *Sizing in Clothing: Developing Effective Sizing Systems For Ready-To-Wear Clothing*. Woodhead Publishing Limited and CRC Press LLC.
- Avşar, R. (2006). *Mesleki ve Teknik Orta Öğretim Kurumlarında Temel Kalıpların Uygulanmasında Karşılaşılan Problemler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ay, N. (2007). *Kara Kuvvetleri Mensubu Kadın Subayların Eğitim Elbiselerinin Ergonomik Kalıp Formu İçin Örnek Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Boğday Saygılı, B. (2012). *Erkek Ceketinde Vücut-Giysi Kalıp Uyum Problemlerinin Belirlenmesi ve Kalıp Önerisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Brannon, E. (1971). *Graphic Somatometry In The Development and Application of Posture and Body Build Scales For Men*, Unpublished Master's Thesis, Auburn University, Alabama.
- Calderin, J. (2009). *Form, Fit and Fashion*. Rockport Publishers Inc.
- Calderin, J. (2011). *Fashion Design Essentials, 100 Principles Of Fashion Design*. Rockport Publisher.
- Campbell, H. (2014). *Designing Patterns: A Fresh Approach to Pattern Cutting*. Stanley Thornes Publisher, Ltd.
- Chattaraman, V. & Rudd, N.A. (2006). Preferences For Aesthetic Attributes in Clothing As A Function Of Body Image, Body Cathexis, And Body Shape. *Clothing and Textile Research Journal*, 24(1):46-

61.

- Chisosa, Denford F. and Muzenda, V. (2020). Designing for the Plus-Size Men: Towards A Better Fitting: A Case of Harare, Zimbabwe. *Journal of Textile Engineering & Fashion Technology*, 6(3): 95–100.
- Connell, L. J., Ulrich, P. V., Brannon, E. L., Alexander, M. and Presley, A. B. (2006). Body Shape Assessment Scale: Instrument Development for Analyzing Female Figures. *Clothing and Textiles Research Journal*, 24 (2): 80-95.
- Cottle, F. S., Ulrich, P. V. and Teel, K. P. (2014). "Framework of Understanding Somatological Constructs Relative to the Fit of Apparel", 5th International Conference on 3D Body Scanning Technologies, 21-22 October, Switzerland.
- Dawal, S. Z., Zadry, H. R., Azmi, Sharifaf N. S., Rohim, S. R. and Sartika, S. J. (2012). Anthropometric Database for The Learning Environment of High School And University Students. *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, 18 (4): 461–472.
- Devarajan, P and Istool C.L. (2004). Validation of Female Figure Identification Technique (FFIT) For Apparel Software, *Journal of Textile, Apparel, Technology and Management*, 4(1):1-23.
- Duyar, İ. (2000). *Antropometri Ders Notları*. Ankara.
- Feather, B. L., Herr, D. G., and Ford, S. (1997). Black and White Female Athletes' Perceptions of Their Bodies and Garment Fit. *Clothing and Textiles Research Journal*, 15(2), 125–128.
- Fidan, E. (2017). *Sportif Giysi Uygulamaları İçin Fonksiyonel Atkılı Örme Kumaşların Tasarımı ve Özelliklerinin Karakterize Edilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Fischer, A. (2009). *Basics Fashion Design 03: Construction*. APA Publishing SA.
- Florescu, O. (2016). The Determining Factors in the Formation of The Three Body Types (Ectomorph, Mesomorph and Endomorph). *Marathon*, V / N.VIII (1): 43-50.
- Gupta D., and Gangadhar B.R. (2004). A Statistical Model for Developing Body Size Charts For Garments. *International Journal of Clothing Science and Technology*, V/ N.16 (5): 458-469.
- ISO (International Organization for Standardization) (1981). *Size Designation of Clothes- Definitions And Body Measurement Procedure*. 3635. Switzerland.
- Jahoda, G. (2015). Quetelet and the Emergence of The Behavioral Sciences. *SpringerPlus*, 4:473:2-10.
- Jones, D.A. (2011) *Differences in Body shape*. Doi: 10.13140/RG.2.1.2508.9760 https://www.researchgate.net/publication/281207423_Chapter_3_in_the_series_on_body_shape adresinden 22.03.2021'de alınmıştır.
- Kaftan, H. (2007). *Bayan Giysi Triko Giysi Üretimine Yönelik Kalıp Hazırlama, Kalıp Serileştirme ve Kalıpların Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Kidwell, C. (1979). *Cutting A Fashionable Fit: Dressmakers Drafting Systems in the United States*. Washington: Smithsonian Institute Press.
- Kuru, S., Duyar, İ., Solak, L. ve Soyer, N. (2009). Giysi Konstrüksiyonunda Kullanılan Ölçülerin Antropometrik Açıdan İncelenmesi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, V / N. 4 (3): 118-129.
- Labat, K. L., & Delong, M. R. (1990). Body Cathexis and Satisfaction with Fit of Apparel. *Clothing and Textiles Research Journal*, 8(2), 43-48.
- LaBat, K., Salusso, C. and Rhee, J. (2007). Home Sewers' Satisfaction with Fit Of Apparel Patterns. *Journal of Fashion Marketing and Management*, V/ N. 11(3): 429-440.
- Majumder, J. (2014). Anthropometric Dimensions Among Indian Males – A Principal Component Analysis. *Eurasian Journal of Anthropology*, V / N. 5 (2): 45-53.
- Makhanya, B. P. (2015). *Body Shape Characteristics, Body Cathexis and Apparel Fit Preferences And Problems*

- Of African And Caucasian Women. PhD Consumer Science (Clothing Management) Department of Consumer Science, University of Pretoria.
- Mete, F. (1999). *Bayan Giyiminde Serilendirme*. İzmir: TMMOB Tekstil Mühendisleri Odası Yayınları.
- Mete, F. (2001). Doğrudan Vücut Ölçülerine Dayalı, Vücuda Tam Oturan Yeni Bir Bayan Üst Beden Temel Kalıp Hazırlama Tekniğinin Geliştirilmesi. *Dokuz Eylül Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi, C / S. 3 (2): 69-82*.
- Mohamed Mansour, O. S., (2017). Integrating the Concept of Modular Design and Dart Manipulation Technique for the Innovation of Fashion Design for Women. *Egyptian Journals International Design Journal, 7(4):87-97*.
- Mülayim, A. (2009). *Bedensel Özürlüler İçin Mimari Mekan Tasarımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Robinson, T. R. (2003). *Clothing Behavior, Body Cathexis and Appearance Management of Women Enrolled in A Commercial Weight Loss Program*, Virginia Polytechnic Institute and State University. PhD Thesis.
- Shiru, J.J. and Abubakar, S. (2012). Anthropometry in Engineering Design (A Case Study Of Cassava Grating Machines Installed In Doko And Kutigi Metropolis Of Lavun Local Government Areas Of Niger State) *Nigerian Academic Forum, V /N. 22 (1): 132– 139*.
- Simmons, K. P. (2002). *Body Shape Analysis Using Three-Dimensional Body Scanning Technology*, Unpublished doctoral dissertation, North Carolina State University, Raleigh.
- Simmons, K., Istook, C. And Devarajan, P. (2004). Female Figure Identification Technique (FFIT) For Apparel. Part I: Describing Female Shapes. *Journal of Textile and Apparel, Technology and Management, V / N. 4 (1) :1-16*.
- Şener, H. Fatma, Sayım, F. (2013). “Büyük Beden Kadın Giysilerinde Tüketicilerin Yaşadığı Ergonomik Sorunlar”, 19. Ulusal Ergonomi Kongresi, 27-29 Eylül, Balıkesir.
- Yeşilpınar, S. ve Bulgun, E. (2007). *Garment Fitting Problems Of Turkish Females Towards Mass Customization*. Proceedings of Autex, Tampere University of Technology, Finland.
- Url1-<https://www.merriam-webster.com/dictionary/physical%20anthropology>, Erişim tarihi: 05.09.2020.
- Url2-<https://lifeinthegym.files.wordpress.com/2013/03/1olive1.jpg>, Erişim tarihi: 28.07.2020.
- Url3-https://www.uh.edu/fitness/comm_educators/3_somatotypesNEW.htm, Erişim tarihi: 28.07.2020.
- Url4-https://www.researchgate.net/publication/281207423_Chapter_3_in_the_series_on_body_shape, Erişim tarihi: 29.07.2020.
- Url5-<https://www.drbezilla.com/app/download/7152125704/Fitness+Tip+4.pdf>, Erişim tarihi: 29.07.2020.
- Url6- <https://www.thecreativecurator.com/dart-manipulation-types-of-darts/> Erişim tarihi: 22.03.2021.
- Url7-<https://www.derstekstil.name.tr/component/k2/item/135-yuvarlak-orme-rr-interlok-jakarli-orguler.html>, Erişim tarihi: 22.03.2021.
- Url8-<https://www.tekstildershanesi.com.tr/makaleler/ottoman-orme-kumas-nedir.html>, Erişim tarihi: 22.03.2021.
- Url9-<http://www.yasinorme.com/ottoman-detay.asp>, Erişim tarihi: 22.03.2021.
- Url10-<http://www.sarteksorme.com.tr/urun.asp?id=23>, Erişim tarihi: 22.03.2021.
- Url11-<https://tekstilbilgi.blogspot.com/2016/10/uc-iplik-kumas.html>, Erişim tarihi: 22.03.2021.
- Url12-<https://tekstil-tr.blogspot.com/2019/10/kaskorse-kumas-nedir-ozellikleri.html>, Erişim tarihi: 22.03.2021.
- Url13-<https://tekstilbilgi.net/kaskorse-kumasi-nedir.html>, Erişim tarihi: 22.03.2021.

Creative Process in Textile Pattern Design: Wallas' Four-Stage Model

Ress. Asst. Dr. Pınar Arslan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6917-3642>

Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Art and Design, Department of Textile Design, Ankara
– TURKEY

Article History

Geliş: 11.02.2021

Kabul: 18.05.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Keywords

Design
Creative Process
Textile Design
Sketch
Pattern

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49901>

Abstract

The effect of creativity is an undeniable fact in the design process. The design product that will emerge with the integration of thoughts with creativity becomes equipped with qualifications like being original, different, innovative, suitable for the age, etc. However, excellently managing the creative thinking process is incredibly essential in generating appropriate and valid solutions to the design problem. In the first stage of the designed idea, the concepts or ideas in the mind are abstract. Ideas take shape and take a solid form after going through certain stages. The first of the studies related to this is the creative thinking process is the one which is developed by Wallas consisting of preparation-incubation-illumination-verification stages. This method, which expresses what kind of way individuals follow while transferring their feelings and thought internalized in their minds, at the time same time this allows to identify the design problem, which is the first stage of the design and to determine whether the solutions developed for the problem are suitable.

In the study, the 4-stage model developed by Wallas has been used to establish effective and suitable design solutions for complex design problems in textile designs and to pursue the idea creation and implementation stages in the textile pattern design process. Within the scope of the study, this research aims to create a collection of textile patterns based on Wallas' creative thinking method and to more clearly express what are the mental processes during textile pattern designs and to analyze the stages of the process. The experimental research method was used as a method in the research. While the population is composed of Ankara Hacı Bayram Veli University Textile Design Department's freshmen, the sample of the research is the textile pattern designs designed by 7 freshmen from Ankara Hacı Bayram Veli University, Department of Textile Design, based on the "Ankaraland" theme, where they describe the Ankara situated in their dreams. In the study, the stages of Wallas' creative thinking method (preparation, incubation, illumination, and validation/verification) were followed. Within the study's framework, students with differing readiness levels used Wallas' creative thinking model to formulate design ideas for the Ankaraland theme, generate design stories and sketches based on the theme, and have developed seven unique and creative pattern designs.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Arslan, P. (2021). Creative Process in Textile Pattern Design: Wallas' Four-Stage Model. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 199-218.

Tekstil Desen Tasarımında Yaratıcı Süreç: Wallas'ın Dört Aşamalı Modeli

Arş. Gör. Dr. Pınar Arslan

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Tekstil Tasarımı Bölümü, Ankara –
TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Submitted: 11.02.2020

Accepted: 18.05.2021

Published Online: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Tasarım
Yaratıcı Süreç
Tekstil Tasarımı
Eskiz
Desen

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49901>

Öz

Tasarım sürecinde yaratıcılığın etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Düşüncelerin yaratıcılıkla bütünleşmesiyle birlikte ortaya çıkacak olan tasarım ürününe özgün, farklı, yenilikçi, çağa uygun vb. nitelikler kazandırılmaktadır. Ancak tasarım problemine ilişkin uygun ve geçerli çözümler üretilmesinde yaratıcı düşünme sürecinin iyi yönetilmesi son derece önemlidir. Tasarlanan fikrin ilk aşamasında zihinde kavramlar veya fikirler soyut haldedir. Fikirler şekillenerek belirli aşamalardan geçtikten sonra somut biçime dönüşmektedir. Bununla ilgili yapılan çalışmalardan ilki Wallas tarafından geliştirilen hazırlık-kuluçka-aydınlatma-doğrulama aşamalarından oluşan yaratıcı düşünme sürecidir. Bireylerin zihinlerinde içselleştirdiği duyguları, düşünceleri aktarıırken nasıl bir yol izlendiğini ifade eden bu metod, aynı zamanda tasarım ilk aşaması olan tasarım probleminin belirlenmesine ve probleme ilişkin geliştirilen çözümlerin uygun olup olmadığının tespit edilmesine de olanak tanımaktadır.

Tekstil tasarımlarında karmaşık tasarım problemlerine etkili ve uygun tasarım çözümleri geliştirebilmek ve tekstil desen tasarım sürecinde fikir oluşturma ve uygulama aşamalarını takip edebilmek için çalışmada Wallas'ın geliştirdiği 4 aşamalı model kullanılmıştır. Araştırma kapsamında Wallas'ın yaratıcı düşünme metoduna dayanarak tekstil desen koleksiyonu oluşturmak ve tekstil desen tasarımlarını oluştururken, mental süreçlerin ne olduğunu daha açık bir şekilde ifade etmek ve süreçle ilişkin aşamaları analiz etmek bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Araştırmada yöntem olarak deneysel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tekstil Tasarımı Bölümü 1. Sınıf öğrencileri oluştururken, araştırmanın örneklemini ise Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi 1. sınıf Tekstil Tasarımı Bölümü öğrencilerinden 7 öğrencinin hayallerindeki Ankara'yı betimledikleri "Ankaraland" temasından yola çıkarak tasarladıkları tekstil desen tasarımlarıdır. Çalışmada Wallas'ın yaratıcı düşünme metodunun aşamaları (hazırlık, kuluçka, aydınlanma ve onaylama/doğrulama) izlenmiştir. Araştırma kapsamında farklı hazırlanmışluk düzeylerine sahip öğrenciler tarafından Wallas'ın yaratıcı düşünme sürecinin uygulanması sonucunda Ankaraland temasına yönelik tasarım fikirleri ortaya konulmuş, temaya uygun tasarım hikayeleri ve eskiz çizimleri yapılmış, özgün ve yaratıcı birbirinden farklı 7 adet desen tasarımı geliştirmiştir.

1. INTRODUCTION

Cross (1999) defines design as "a matter of human intellect, something that can be achieved by all people which is distinguishing people from other animals and machines (up until now)". According to Friedman (2003: 507-508) design is the process where creating something new with an original and innovative perspective is followed for a specific goal. Norman (2013: 229-242) notes that design is defining the problems for the needs and finding the solutions by developing the right hypotheses for the problems encountered, as well as the concept of design is a complex activity. A further similar approach to the design concept can be stated as the formation of the original product or output as a result of mental activity. Nevertheless, along with the cognitive activities implemented to address the design problem, the designer's personal and environmental experiences and socio-cultural characteristics are also effective (Önal, 2011: 155-156).

It is understood from the artworks and design products that civilizations in the past had a full grasp of design thinking, perception, and imagination. According to this, it is shown from the existence of man that he can design thanks to the capability coming from his core (Cross, 2011: 10-11).

In the realization of the design practice, the concept of creativity remains at the center. Creativity, which is described as an action, idea, or product that changes the current condition or converts into a new state, is not an attribute endowed to some unique individuals. It is only the most solid expression of the sociocultural accumulation of a person has (Csikszentmihalyi, 1996: 23-28). In other words, creativity is a mental and cognitive mechanism that identifies/perceives issues in a subject, produces new ideas for this question, develops hypotheses, experiments, and delivers the results of the data. It means approaching problems with a different perspective during the formation of original ideas. Creativity can also be defined as a successful step taken with a sense of curiosity, thinking outside the box, the desire to explore with the imagination, creating a bridge between ideas, making new connections between ideas, etc. (Torrance, 1969: 3-4; Onur and Zorlu, 2017: 1541). Mayer (1989: 205) defines creativity as "the ability to solve problems in a way that a person has not learned to solve them before".

The creation phase of design combines human creativity with a different mechanism of reasoning and incorporates it with values regarding knowledge, experience, and aesthetics. When you create a design idea, it is important to ensure that it is original, innovative, functional, aesthetic, and marketable (Chan, 2015: 262). The key to a design to be original and innovative is to perform creative thinking.

According to Amabile (1998: 79), creative thinking is "the ability of people to articulate how they address challenges and solutions, to put together existing ideas in a different combination." Kamyliş and Berki (2014: 6) defines students' creative thinking as a "thinking mechanism that enables them to produce their ideas, questions, and hypotheses, try within alternatives by their imagination, and to evaluate their own ideas and peers' ideas, final products, and processes". The first method developed regarding the creative thinking process is the creative thinking method which includes the preparation, incubation, illumination and validation/verification stages as stated by Wallas (1921). Since this method of thinking is also an approach to problem-solving, the steps in this process are the actions of the scientific method. It can be applied in various fields such as design, architecture, math, etc. One of these fields is the textile design area.

Textile design refers to the design phase of various fabrics such as knitting, weaving, printing, and is a broad topic that covers design fields from wallpaper to interior decor, apparel, fashion, and architecture. The textile designer has to understand what kind of design process to pursue with which fabric and how to produce a suitable textile surface for a given theme, trend, and collection. Catching up with the contemporary world in terms of color, pattern, theme, fashion, trend, etc. in the fabric

designs created is important for designers. From the start of the creation process until the end, the textile designer continues this process by gathering and evaluating ideas through investigating the world and examining them quite well (Steed and Stevenson, 2012: 9-12).

The textile designer is a person who discovers new places by traveling, explores new cultures, follows everything about art and design, is interested in interdisciplinary studies and combines it with his/her designs, is also aware of current events and knows the limits of the pattern styles, themes, production method and technique for a specific textile surface which they will be applied. When looking for sources of inspiration while designing, the designer always seeks to address customer needs and expectations accurately by pursuing technological developments (Birrell, 1973: 8-9).

While producing their exciting ideas, designers can be inspired by various creative disciplines such as streets, films, television, magazine, store, art gallery, museums, bookstore, library, music, literature, architecture, sculpture, painting, photography, and urban environment. While designing, they can be inspired by the elements of the current life, can take the past as a reference, benefit from various styles such as art, design, tradition, culture, etc. Photographs, sketches, color charts, typographic examples, some drawn ideas, words, etc. can be used as tools in this process (Ambrose and Harris, 2010: 60-62).

Different regions, environments, and places have different cultural properties peculiar to them. In today's world, textile designers can be affected by both urban and rural environments. Especially they observe the differences in their environment and examine cultural elements such as life, environment, architecture, nature, color, form, structure, etc. and also experience the culture in which they belong by wandering around. Therefore, the information they have collected will establish sources of inspiration for their latest designs. So, they can use the visual and experiential richness as a design source and transfer it to their designs. Particularly in the design phase, what makes the textile designer unique is s/he creates a new perspective, by utilizing the imagination when observing an environment. Instead of seeing everything as it is, s/he can discover its surroundings from a design perspective (Steed and Stevenson, 2012: 34-40).

The textile designer uses artistic creativity in the design process. First of all, to cope with this ambiguity, the designer who faces uncertainty in his / her mind identifies the problem of design. And then, expresses the design problem visually. S/he reaches a creative solution through solid and symbolic expressions (Getzels and Csikszentmihalyi, 1976: 246).

With this changing world, the established paradigms relevant to the solution of design problems should be determined in textile pattern designs, and they need to be updated to keep up with the century. This work is very significant in terms of offering clarity regarding the conscious and unconscious steps during the design of textile patterns. The research aims to create a collection of textile patterns built on the creative thinking method of Wallas and to explain more explicitly which mental processes are present during the creation of textile pattern designs and to examine these process stages. At the same time, it aims to develop effective and appropriate design solutions by using the creative thinking process for complex design problems in the textile field.

In this study, Wallas' creative process stages (preparation, incubation, illumination, and validation/verification) are discussed in detail as the method. Textile design students were included in an experimental study about a design subject by following the creative process stages (preparation, incubation, illumination, and validation/verification) of Wallas.

Within the scope of the research, a literature review was carried out based on the resources available on the subject. The experimental research method was used as a method in the study. While the population of the study is the freshmen of Ankara Hacı Bayram Veli University Textile Design Department, the sample of the study is the textile pattern designs which are designed by 7 freshmen

from Ankara Hacı Bayram Veli University Textile Design Department based on the “Ankaraland” theme in which they describe the Ankara they dream of.

In the first stage of the research, a group of 7 students determined the design problem and conducted extensive research on this problem. The students turned the data they obtained as a result of their research into a presentation. 7 different keywords were determined related to this specific theme. In line with these keywords, students have created their design stories. The phases of creating design ideas, sketching, and coloring are discussed in detail with Wallas' thinking method and explained in subheadings.

2. WALLAS' CREATIVE PROCESS STEPS

According to Wallas, the creative process consists of 4 stages. The first of one is the determination and research of the problem, the second is the resting phase where there is a break from thinking about the problem, the third is the illumination stage where the “happy idea” pops up, and finally, the verification phase where the solution is controlled, if necessary corrected and improved (Wallas, 1926: 80).

Photo 1: Wallas Creative Process

2.1. Preparation

Throughout the preparation phase, which is the first stage of the creative process, ideas are formed regarding the subject to be examined, the study question is developed, and extensive and thorough research is carried out. At this stage, the research problem is defined by various actions such as literature review, data collection, research, discussion, asking questions, taking notes, reviewing possible solutions, etc. related to the subject. (Hartmann, 1941: 367; Kneller, 1965: 48; Mardianti and Pradnyo Wijayanti, 2018: 155-156).

In the creation phase, conducting a rigorous study about experience, knowledge, and subject are the points that should be underlined in the preparation phase, which is the first phase of the creative process. Human memory can create things in its own way. The necessity of the sketches (preliminary designs) and drafts for designers' inspiration for their design fields (machine, poetry, painting, building, fabric, etc.) should not be overlooked. When developing something new, working effectively with the hypothesis put forth in this context is incredibly necessary. The designer's mind should be filled with various elements such as themes, patterns, colors, motifs, compositions, figures, etc. (Ribot, 1906: 163).

The researcher should be aware of which field to approach during the creative idea process. S/he should use the forms and methods to efficiently express the stated problem (Kneller, 1965: 51).

This stage is a period in which more comprehensive knowledge is gathered on the research issue and ideas can shift rapidly. While reading various sources about the problem is applicable, on the other hand, other methods of obtaining information are discussing, interviewing, or connecting with other people working in the field about the research problem. A long-term mental effort may be needed to reach out to the source of the problem information. The preparatory phase can be short-term like a few minutes, a few hours, but also can last for months or even years. The researcher can experience different emotional states at this time, including skepticism, anxiety, and disappointment (Patrick, 1955: 11-12).

2.2. Incubation

In her study, Amabile (1998: 79) stated that while encountering difficulties in examining the incubation problem, there is a brief diversion from the subject under review, moving to something else and approaching the question from a different perspective.

The second stage of the creative process is incubation. It's time to engage with new things, stop thinking about the problem before seeking a solution, or become involved with the idea from time to time but giving a break occasionally. In this process, the idea is constantly changing until it is fully defined (Patrick, 1955: 13).

The idea emerges instantaneously in the incubation phase while changing in different thought processes. The researcher generally stopped thinking at this stage, and the activities such as exercise, relaxation, rest, sleep, reading books, etc. may help the mind to feel more relaxed. The incubation period can be short or long term depending on performed work. This stage takes a few hours or days while sketching an artwork/design product, however, this period may be extended during a scientific experiment while inventing something (Patrick, 1955: 27-28).

After the conscious mind functions during the preparation period, the phase of unconscious activity begins during the incubation period. Here, various unconscious thoughts that are not under pressure establish unexpected solution relationships in the creative process and determine the situations (Kneller, 1965: 51).

The explanation of why the incubation process appears shocking is that the problems, exhaustion, deviation from the issue, and moving away from the answer are now renewed and refreshed again (Hartmann, 1941: 368). It is also possible to do research more freely from different perspectives to find answers at this stage. The answers sought to transform the ideas of the research problem via unusual directions as well. The incubation stage provides alternative solutions as well as transforming the ideas (Guilford, 1979: 4).

While solving a creative problem, researchers conduct studies by broadening their information networks beyond their own expertise to pinpoint solutions to these problems. The incubation period facilitates this and helps them to come up with new ideas (Sio and Ormerod, 2009: 107-110). Also, unexpected combinations may arise between ideas generated (Csikszentmihalyi, 1996: 79).

In brief, the incubation phase of the ideas depends on the intensive work carried out in the preparation phase, which is the first phase of the creative process. Rather than worrying about the problem of research, it is the stage where the thoughts are put on a shelf without being conscious or voluntary, allowing relief and rest to take place without any conscious intervention. (Incubation as an Important Component in the Creative Process, 1979: 3). Also, it can be named as the full maturity stage of the problem.

2.3. Illumination

While Wallas (1926) calls this stage "illumination", some researchers (Csikszentmihalyi, 1996) refer to it as "insight". Illumination is the third stage of the creative process. The "Aha!" moment or the Archimedes' "Eureka!" moment when the pieces of the puzzle came together (Csikszentmihalyi, 1996: 79-80).

The idea incubated is considered to be completely formed at the illumination stage, as well as being felt internally via strong intuition. This stage which can take place in any area such as poetry, painting, design, etc. is the moment of when general points are determined, sketches or drafts are created, and the description of the problem solution is provided for the first time, and it is the inspiration moment when the solution is determined initially. The process of the rapid and sudden emergence of ideas is the clearest indicator of illumination. Emotions such as happiness about the problem solution, pleasure, and satisfaction for being in the state of clarification, etc. are experienced in

this period (Patrick, 1955: 29-40).

The sketch is a drawing of an idea that represents the visual work that enables ideas to become solid on paper. Sketching, which is the backbone of the design studies, is the sine qua non of the creative process and a visibility-based thinking mechanism with its evolving quality and development. (Steed and Stevenson, 2012: 136). Hua (2019: 903) mentions that sketch is an important part of the design that supports design thinking and creativity. In addition to this approach, it is discussed that the sketch helps the activities in the mind of the designer before the design phase. In this sense, Fish (2004: 151) stresses that, in addition to being the starting point of the design phase, sketching forms the foundation of design, and its primary role is to help the designer's imagination.

Sketches are the medium of transition when the design starts to take form, and when the collection of ideas is combined with paper, and the idea of design spreads. In Turan 's study (2011: 168), the ambiguous and unpredictable nature since each pencil trace on the paper has various definitions and those traces are subject to interpretation also reveals that the sketch feeds the designer as a means of expressing ideas and the sketch 's role in the design is emphasized.

In the stage of illumination which peaks the moment of creation, all ideas become apparent with the effect of inspiration. Inspiration relies not only on foresight but also has a self-affirming impact. One is convinced by listening to his/her inspiration's voice before stating the idea which s/he found (Kneller, 1965: 53-54).

Even though the moment of illumination seems to have arisen spontaneously as a consequence of the conscious phase (preparation) and unconscious phase (incubation), it is based on a comprehensive and dedicated work and concerted effort before the idea of a solution arises. It is the completion of the chainrings about the answer during the big jump (Stamatoplos, 2014: 9).

2.4. Verification

At this stage, it is the period of self-criticism that allows the researcher to realize how significant the idea s/he found during the illumination stage is. In this process, the researcher can hesitate about solving the problem. It is the last step whether the problem reaches the final solution in the creative process and whether the solutions found are suitable are decided (Csikszentmihalyi, 1996: 80).

This phase, called verification or revision, is the part where the imagination is transformed through the mind filter into a solid and realistic idea. Within this phase, the inspiration which forms the raw material of creativity is tested. And whether the idea developed by intuition is valid or not is concluded (Kneller, 1965: 56). For example, the artist can make changes such as additions/exclusions or changing colors in the items used on the painting s/he draws. The designer, on the other hand, may need revisions in terms of the colors, patterns, etc. of the products designed. Thus, the idea is made compatible with the principles and techniques of the field of science or art. This stage can take minutes, months, years, etc. depending on the solution to the problem (Patrick, 1955: 47).

3. TEXTILE DESIGN TRIALS BASED ON WALLAS' CREATIVE THINKING MODEL

In the framework of the study, as described in the research method following Wallas' creative thinking model, the study started with seven students and they were requested to choose a particular theme. The theme of Ankaraland was chosen in this sense.

3.1. Preparation

In this study conducted by the project executive on textile design, 7 students were provided details about Wallas' creative thinking process, and the students were told to define the problem of design and perform research on the question. The research problem is the application of different dimensions to the subjects addressed in textile patterns and the incorporation of cultural richness in textile pattern design.

Regarding the problem, students have performed extensive research about how original, cultural, and thematic fabric designs can be depicted. Throughout the preparation phase, which is the first stage in the creative process, students analyzed Ankara's cultural features and collected historical and cultural data relevant to the Ankara theme from several sources. A presentation was organized and shared in the classroom regarding the data collected. The path of each student was mapped and the research purpose was assessed. The research's goal is to create original, innovative, and culture-based textile patterns by combining the cultural symbols of Ankara with the imagination world.

3.2. Incubation

Within the group, the students shared ideas to develop answers to the design problem they identified. However, the design idea for the development of textile patterns could not be generated at certain times because of the introduction of similar ideas. In this situation, the students avoided focusing on the problem of research and diverted their attention with different tasks such as sleeping, reading books, etc. and postponed thinking about the problem of design. At this point, although the students are interested in design studies, they cannot trigger their creativity because they were adapted to a certain topic. For this reason, the time is given to them in this process to enable producing design ideas.

3.3. Illumination

Lockard (1982: 3) divides the sketches into three: design, art, and mechanical. Revealing the feelings of the artist from the inner world and presenting it on paper is a priority in the design sketch, which is one of these kinds. Besides controlling and guiding the design process of the sketch drawing effectively, it also has a side that signifies the mind's visual memory.

Goldschmidt (2014) stresses that the most efficient strategy in the preliminary design process is design sketching. She talks in her research about the role sketches play in the design phase, the characteristics, and the contributions they offer. In this sense, during the phase of creation and production of the idea, designers use the time efficiently and competently when drawing sketches. The person draws effectively in this process. When the designers transfer thoughts to the paper, it is acknowledged that compared to the stage of production, this is a lower-cost process. The designer's sketch drawing proceeds when the person feels content and openly shares the feelings, but when the production of ideas ceases, you need to see the task which requires minimal rules if you try to move to the next sketch. Sketches are drafts and can be transformed as well. It provides the designer with feedback and allows for adjustments, changes, corrections, and alternatives to the design problem. Maybe not all of the situations in the mind be fully transferred to paper. Sketches for this reason have a draft structure that can be finalized. During the design process, the sketches will shift in various directions. Some thoughts can give rise to other ideas at this stage, which can provide more useful cues for the visualization of the idea of design, and thus, it means that sketches can evolve.

Sketches require a large process of research in which ideas are formed on paper, and the resulting drawings are carefully thought through, but the result remains unclear. Sketch drawing is a creative and interactive procedure in which images that exist in the mind are evaluated and transferred to the drawing. The sketching process enables the emergence of ideas that have not been thought before about the design idea, allows the association of ideas, and helps the development of the design as the drawing continues by relying on intuition (Ching, 1990: 181-184).

At the first stage of design which is the sketches, the designers demonstrate their ideas and inspiration through them. Sketchbooks were designed for the documentation of drawings. In these notebooks, drawings, photographs, pieces of fabric, etc. are kept. Sketchbooks are valuable for encouraging designs to be created/produced and generating new ideas (Wilson, 2001: 14).

Students desired to express the Ankara from their own eyes, in their own fantastic worlds of

imagination. So that, the Ankaraland theme has arisen during the stage of illumination. Based on the theme of Ankaraland, various iconic elements of Ankara were addressed, fictionalized with the students' imagination, and the design process began by identifying keywords relating to the theme. The designs' preliminary sketching phase was planned and formulated in a table following the keywords chosen (See Table 1.)

Table 1. Sketch Stage in Textile Pattern Design

Design Theme	Student	Design No	Keywords
Ankaraland	A	Design 1	Ankara minibusses
	B	Design 2	Billboard
	C	Design 3	Angora goat
	D	Design 4	Crowd
	E	Design 5	Ankara Gates
	F	Design 6	Atakule Tower
	G	Design 7	Angora cat

Stories of the designs were prepared separately, and sketches of textile pattern designs were created as per the defined keywords. Here are detailed stories and sketches from every design.

The minibusses of Ankara were determined as keywords in Design 1 and a design story and sketch were created accordingly (See. Photo 2). Student A talks about the story of the design as follows:

"If I had imagined Ankara in another universe, the minibusses would have been one of the 3 items I wanted to take with me. Every city has its own rules and laws and colors which are invisible. As a person who looks both from the outside and from the inside, I think that one of the factors which is separating Ankara from other cities is the minibusses. They color the gray city almost from one end to the other. They're furious. But at the end of the day, they are transferring us to the location we want to go as quickly as possible.

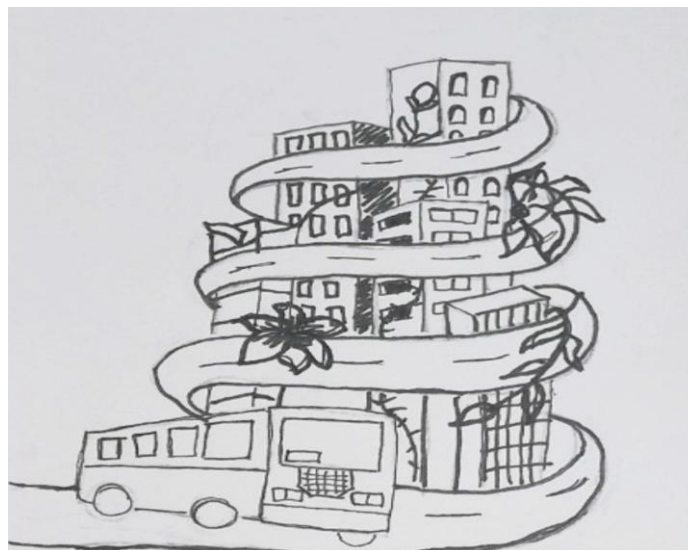

Photo 2. Sketch of Textile Pattern Design

In Design 2, the billboard named "They Look Here" was determined as a keyword and a design

story and sketch were created accordingly (See. Photo 3). Student B talks about the story of the design as follows:

“The place where you can see the poster here is actually a billboard. The message which promises that if you advertise here, people will look at this board has tried to be conveyed. But it seems that no one has advertised there, which has made “They Look Here” become the symbol of Ankara. What interests me is that, even though it is not used for its intended purpose, it attracted people’s attention and they are somehow made to look there.”

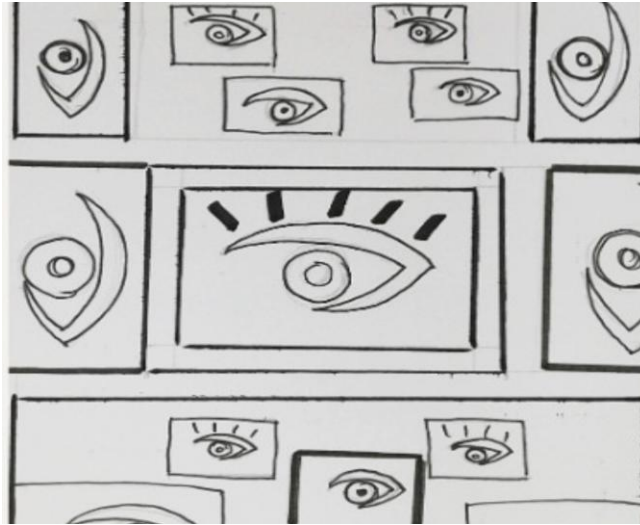

Photo 3.: Sketch of Textile Pattern Design

Angora goat was determined as a keyword in Design 3 and a design story and sketch were created accordingly (See Photo 4). Student C talks about the story of the design as follows:

“An Angora goat, which is peculiar to the Ankara is included in my design. In my opinion, this animal may not only be in white, but it may be in all colors of the world.”

Photo 4: Sketch of Textile Pattern Design

In Design 4, crowded was determined as a keyword and a design story and sketch were created accordingly (See Photo 5). Student D talks about the story of the design as follows:

"How many people are looking at each other's faces all day long in a crowded city. Very few. So, from our perspective, Ankara might be consisting of tired people, the faces of people who want to catch up, but their different personalities might felt like being in the Wonderland. Ankara is still Ankara... The crowd is still crowd... instead of changing the facts in my design, I aimed to change our perspective upon them. Because Wonderland actually always promises the truth."

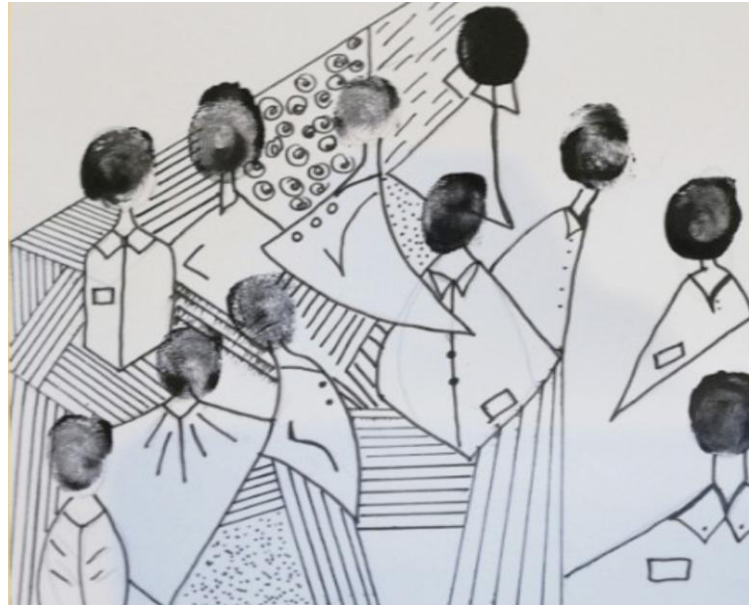

Photo 5: Sketch of Textile Pattern Design

In design 5, Ankara gates are determined as keywords and a design story and sketch are created accordingly (See Photo 6). Student E talks about the story of the design as follows:

"Rapunzel appears in my mind each time I see the entrance door of Ankara. Besides the fact that the Wonderland vibes already exist inside it, I added a few things as well. I have presented the section of the bridge as if the bricks were lined up and I rendered it appear simple by just coloring the roof and middle part. The explanation to include ivy is that the plant in which the ivy is placed upon dries after a while. I applied this to cover the door, and after a while, to symbolize the disappearance of the concrete illustration of Ankara."

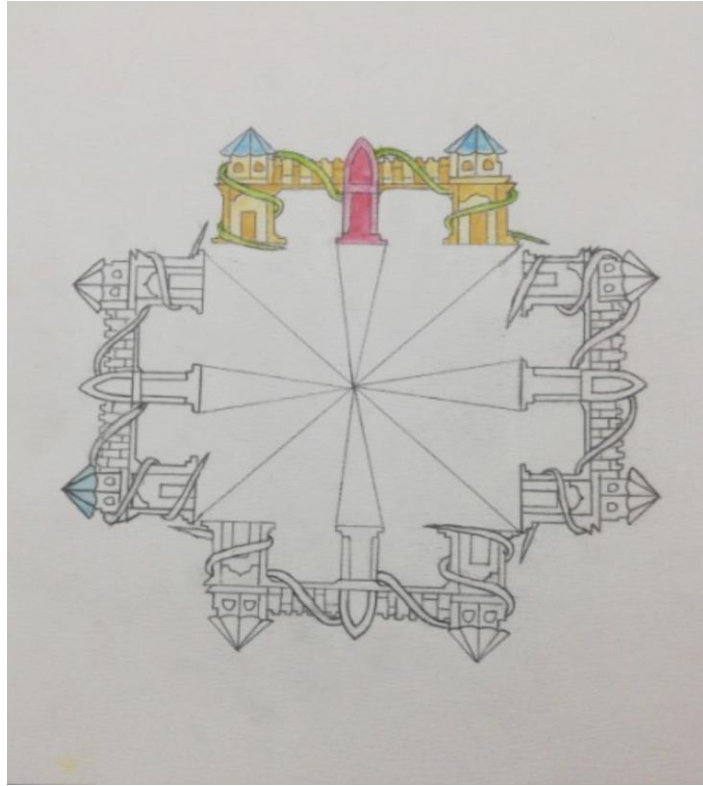

Photo 6: Sketch of Textile Pattern Design

In Design 6, Atakule was determined as a keyword and a design story and sketch were created accordingly (See Photo 7). Student F talks about the story of the design as follows:

"Atakule was designed to be a symbol of Ankara and attract attention. I created a dragon curled around the tower by using a different interpretation of this symbol. The fairy tales have inspired me here. The explanation is that in the fairy tales there is usually a castle and a princess is in this castle. This castle always has a guardian. On that basis, I drew a dragon to guard the tower. There was a banner hanging on the tower sometime after the tower was built that says "Tower is yours: a shopping mall." Based on that, I assigned the tower to the most faithful guardians for life.'

Photo 7: Sketch of Textile Pattern Design

211

In Design 7, the Angora cat was identified as a keyword and a design story and sketch were created accordingly (See Photo 8). Student F talks about the story of the design as follows:

“The Angora cat is a Turkish cat accepted in the world. Its homeland is the Anatolia. Angora cat is a long-haired cat breed based on its characteristics and is considered the ancestor of long-haired cats. The Angora cat, which was the favorite of the noble class in Europe in the 18th century, has lived in the palaces.”

Photo 8: Sketch of Textile Pattern Design

The ideas which suddenly emerged in the students' minds transformed into meaningful things during the illumination stage of the creative thinking process. In this sense, the students' formulation of the Ankaraland concept, the formation of keywords and sketches relevant to this theme are the ideas of solutions that suddenly appear at this stage. At this point, sketches have shaped the design problem, which has been defined as combining Ankara's cultural symbols with the imagination and creating original, innovative, and culture-based textile patterns.

3.4. Verification

The course executive and the project team were involved in coordinating the sketches that describe Ankaraland. Through reviewing the sketches portrayed by the students in their own imaginations, the ideas were revised in line with the required principles of design, and the students were given feedback on sketch, pattern, and color based on the theme. The course coordinator modified the textile pattern designs that emerged based on the theme by directing the students at all stages of the creative process. At the verification stage, which is the final phase of the creative thinking process, the final designs are confirmed as acceptable for the theme.

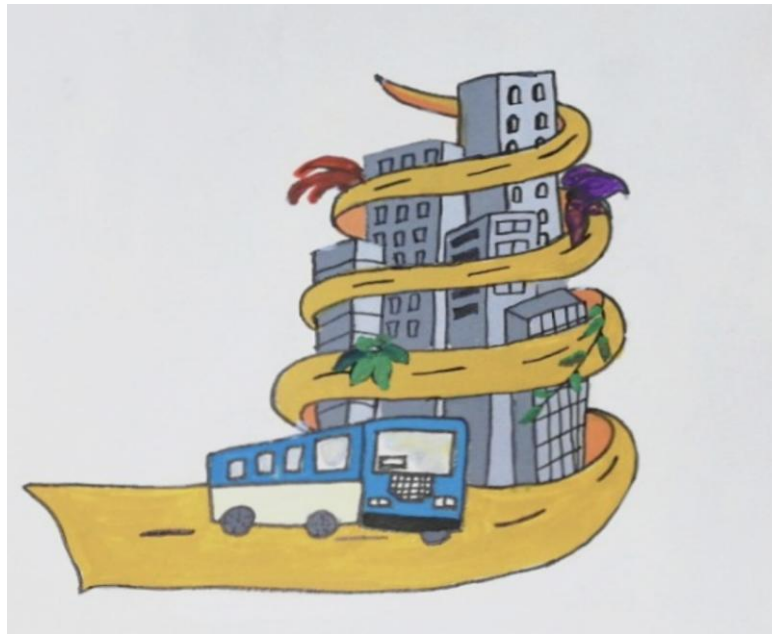

Photo 9: Coloring of Textile Pattern Design

Photo 10: Coloring and Composition of Textile Pattern Design

Photo 11: Coloring of Textile Pattern Design

Photo 12: Coloring of Textile Pattern Design

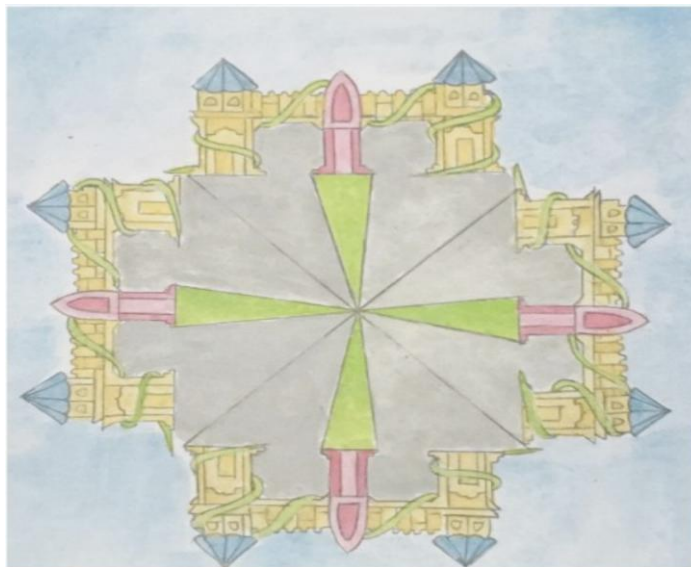

Photo 13: Coloring of Textile Pattern Design

Photo 14: Coloring of Textile Pattern Design

Photo 15: Coloring of Textile Pattern Design

CONCLUSION AND DISCUSSION

The creative thinking process is required to be carried out for the development of effective, original, contemporary, unique, and thematic pattern designs in textile design. In the area of textile design, an experimental study has been undertaken. Wallas' creative thinking method is discussed at length in this research. This process has 4 stages. These stages are; the preparation in which the problem of design is defined, the incubation in which the thoughts about the problem is suspended, the illumination in which the idea of the sudden solution pops up in mind, and the verification stage in which the solution created is examined or reviewed for adequacy for the current problem.

Within the scope of the study conducted with students, Wallas' 4-stage model was utilized to

determine the pattern design process.

The students performed thorough research during the preparation phase, which is the first stage of this process in order to define the design problem. A presentation of the research has been organized accordingly. At this stage, the students determined the design problem as incorporating a different dimension to the subjects covered by textile patterns and integrating cultural richness into textile pattern design.

At the incubation stage, students suspended their studies about the research problem and focused on different things such as sleeping, reading books, etc. Thus, time is provided to mature the design idea.

At the stage of illumination, students suddenly brought solutions to the problem of design which they stopped thinking about. At this stage, the idea of the Ankaraland theme was discovered by students who wanted to convert Ankara based on their perspective through their own fantastic imaginary worlds. The theme-related stories and keywords of the designs were defined, and sketches were created.

In the verification stage, evaluations were performed regarding the students' sketches. Also, at this point, it has been checked whether the sketches are appropriate for the theme and the design stories. The students provided the relevant feedback on drawing, pattern, and color, and the final designs were accepted at this stage. At the same time, pattern designs are colored. Additionally, the students painted the pattern designs on their faces, lived the Ankaraland theme in Ankara's streets, and turned this experience as a short film.

In this study, the process of creative thinking was practically handled. In this approach, it has been shown that how students can effectively utilize their imaginations when designing patterns, and how they manage this process. At the end of this process, students with varying levels of readiness created original and innovative pattern designs within the research framework. We found that students gained new perspectives, improved their abstract and creative thinking skills, and revealed and shaped creative design concepts due to their active engagement in this process and involvement at all stages. Students struggled to identify the design issue during the creative thinking process preparation phase and present new design ideas during the incubation phase. The students managed the illumination and verification stages better because of the sudden emergence of creative design ideas and transforming these ideas into designs. When the results of the pattern design applications created using Wallas' creative thinking model are analyzed, it is believed that the use of this method in textile design and all other design areas would be advantageous as it encourages students' imagination and the subsequent designs are combined with creativity and turn into original designs.

REFERENCES

- Amabile, T. M. (1998). How to Kill Creativity. *Harvard Business Review*, 76 (5): 77-87.
- Ambrose, G. and Harris, P. (2010). *Basics Design 08: Design Thinking*. Switzerland: AVA Publishing.
- Birrell, V. L. (1973). *The Textile Arts: A Handbook of Weaving, Braiding, Printing, and Other Textile Techniques*. New York: Schocken Books.
- Cannon, W. B. (1945). *The Way of an Investigator: A Scientist's Experiences in Medical Research*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Chan, C.-S. (2015). *Style and Creativity in Design*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Ching, F. D. K. (1990). *Drawing a Creative Process*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Cross, N. (1999). Natural Intelligence in Design. *Design Studies*, 20 (1): 25-39.
- Cross, N. (2011). *Design Thinking: Understanding How Designers Think and Work*. Oxford, U.K: Berg Publishers.

- Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. New York: Harper Collins Publishers.
- Fish, J. (2004). Cognitive Catalysis: Sketches for a Time-Lagged Brain. Goldschmidt and Porter (Ed.), *Design Representation* (p. 151–184). London, UK: Springer-Verlag.
- Friedman, K. (2003). Theory Construction in Design Research: Criteria: Approaches, and Methods. *Design Studies*, 24 (6): 507–522.
- Getzels, J. W. and Csikszentmihalyi, M. (1976). *The Creative Vision: A Longitudinal Study of Problem Finding in Art*. New York: John Wiley & Sons.
- Goldschmidt, G. (2014). Modeling the Role of Sketching in Design Idea Generation. Chakrabarti and Blessing (Ed.), *An Anthology of Theories and Models of Design* (p. 433-450). London: Springer-Verlag.
- Guilford, J. P. (1979). Some Incubated Thoughts on Incubation. *The Journal of Creative Behavior*, 13 (1): 1-8.
- Hartmann, G. W. (1941). *Educational Psychology*. New York: American Book Company.
- Hua, M. (2019). The Roles of Sketching in Supporting Creative Design. *The Design Journal*, 22 (6): 895-904.
- Incubation as an Important Component in the Creative Process. (1979). *Gifted Child Quarterly*, 23 (1): 1–5.
- Kampylis, P. and Berki, E. (2014). *Nurturing Creative Thinking*. International Academy of Education, UNESCO.
- Kneller, G. F. (1965). *The Art and Science of Creativity*. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Lockard, W. K. (1982). *Design Drawing* (revised edition). Tucson: Pepper Publishing.
- Mardianti, I. and Pradnyo Wijayanti, M. (2018). Students' Creative Thinking Process Based on the Wallas Stage in Solving Mathematical Modeling Problems. *Advances in Intelligent Systems Research (AISR)*, 157: 154-157.
- Mayer, R. E. (1989). Cognitive Views of Creativity: Creative Teaching for Creative Learning. *Contemporary Educational Psychology*, 14 (3): 203-211.
- Norman, D. (2013). *The Design of Everyday Things*. New York: Basic Books.
- Onur, D and Zorlu, T. (2017). Theoretical Approaches towards the Concept of Creativity. *Journal of the Human and Social Sciences Researches*, 6 (3): 1535-1552.
- Sio, U. N. and Ormerod, T. C. (2009). Does Incubation Enhance Problem Solving? A Meta-Analytic Review. *Psychological Bulletin*, 135 (1): 94–120.
- Önal, G. K. (2011). Architectural Design Process in Creativity and Cultural Schema Context. *Uludağ University Journal of The Faculty of Engineering*, 16 (1): 155-162.
- Patrick, C. (1955). *What is Creative Thinking*. New York: Philosophical Library.
- Poincaré, H. (1914). *Science and Method*. New York: Thomas Nelson And Sons.
- Ribot, T. A. (1906). *Essay on the Creative Imagination*. Chicago: The Open Court Publishing Company.
- Stamatoplos, A. (2014). Creativity in Information Literacy Teaching: Part One—Understanding Creativity. *LOEX Quarterly*, 41 (1): 8-10
- Steed, J. and Stevenson, F. (2012). *Basics Textile Design 01: Sourcing Ideas: Researching Colour, Surface, Structure, Texture and Pattern*. Switzerland: AVA Publishing.
- Torrance, E. P. (1969). *Creativity. What Research Says to the Teacher, Series, No. 28*. Washington, D.C.: National Education Association.
- Turan, B. O. (2011). 21. Yüzyıl Tasarım Ortamında Süreç, Biçim ve Temsil İlişkisi. *Megaron*, 6 (3): 162-170.
- Wallas, G. (1926). *The Art of Thought*. New York: Harcourt Brace.
- Wilson, J. (2001). *Handbook of Textile Design: Principles, Processes and Practice* (first edition). Cambridge:

Woodhead Publishing.

Hz. Nûh Kıssasının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bağış

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6472-9480>

Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Şırnak – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 25.02.2021

Kabul: 20.04.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Tefsir
Hz. Nûh
Kıssa
Değerler Eğitimi
Ahlak

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.50148>

Öz

Değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçüdür. İnsanların tutum ve davranışlarının oluşmasında, bu tutum ve davranışların biçimlendirilmesi ya da yönlendirilmesinde değerlerin önemli bir rolü vardır. Değerler eğitimi, genellikle değer oluşturma, ahlak eğitimi, karakter eğitimi ve vatandaşlık eğitimi gibi aşamalar kapsamında ele alınmaktadır. Bu aşamalardan ahlak eğitimi, dış etkilerden sınırlı ve özgür bir şekilde yargıda bulunup iyi tutum ve davranışlar sergileyebilen bireyler yetiştirmeyi amaç edinir. Ahlak eğitiminde genellikle sevgi, saygı, sabır, şükür, merhamet, yardımseverlik, hoşgörü, empati kurma, alçak gönüllülük, adalet eşitlik ve dürüstlük gibi evrensel ilkeler kazandırılmaya çalışılır. Değerler eğitiminin ve özellikle de ahlak eğitiminin sağlıklı bir şekilde verildiği toplumlarda düzen, huzur, güven ve mutluluğun meydana gelmesinin yanı sıra o toplumun bireylerinde aidiyet duyguları gelişir. Bu çalışmada Hz. Nûh'un hem kendi şahsında hem de kavmine tebliğ ettiği hususlarda mevcut olan ahlaki ilkeler tespit edilerek açıklanmaya çalışılacaktır. Kur'an'da muhtelif yerlerde zikri geçen kıssada, Hz. Nûh'un kavmine birçok ahlaki değeri öğretip kazandırmaya çalıştığı görülmektedir. Hz. Nûh, öncelikli olarak kavmini, tevhid esaslı inanç sistemine göre eğitip ıslah etmeye gayret etmiştir. Bunun yanı sıra onun davet metodunda adalet, eşitlik, sabır, merhamet, iyiliği emretme, kötülükten sakındırma, sevgi, saygı, samimiyet, tevazu, kanaat, fedakârlık, şükür bazen de tehdit ve beddua gibi tutum ve değerler görülmektedir. O, uzun peygamberlik süreci boyunca yaşadığı bütün zorluklara rağmen davetini sürdürüp vazifesini sonuna kadar hakkıyla yerine getirmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bağış, M. (2021). Hz. Nûh Kıssasının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 219-232.

The Study of Phrophet Noah's Story in Terms of Values Education

Asst. Prof. Dr. Mehmet Bağış

Sirnak University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, Sirnak – TURKEY

Artcile History

Submitted: 25.02.2021

Accepted: 20.04.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Tafsir
Prophet Noah
Story
Values Education
Morality

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.50148>

Abstract

Value is the abstract measurement which determines the importance of something. Values have an important role in the formation of people's attitudes and behaviours, and shaping or directing these attitudes and behaviours. Values education is generally addressed in stages such as value formation, moral education, character education and citizenship education. From these stages, moral education aims to educate individuals who are free from external influences and freely judge and display good attitudes and behaviours. In moral education, universal principles such as love, respect, patience, thanksgiving, compassion, tolerance, empathy, humility, justice, equality and honesty are tried to be gained. In societies where values education and especially moral education is provided in a healthy way, feelings of belonging to somewhere develop in the individuals of that society as well as order, peace, trust and happiness.

In this study both the moral principles that exist both in the personality of prophet Noah and in the matters in his speech to his people will be determined and explained. In the Qur'an, in the various places havin been mentioned in the story, it is explained that Prophet Noah tried to teach his people many moral values. Firstly, Prophet Noah tried to educate and chasten his people according to the religious cult based on monotheism. In addition, in his invitation method, attitudes and values such as justice, equality, patience, compassion, commanding goodness, avoiding evil, love, respect, sincerity, humility, opinion, sacrifice, thanks sometimes threats and curse are seen. Despite all the difficulties he experienced during the long prophecy, Prophet Noah continued his invitation and fulfilled his duty thoroughly to the end.

GİRİŞ

Allah (c.c) tarafından kendilerine verilmiş risâlet ve rol modellik misyonuyla, toplumun önderleri mesabesinde olan peygamberler, ifsat olmuş toplumların yapısını, düzenini ve yaşantı biçimini her yönüyle ıslah etmeyi amaç edinmişlerdir. Bu amaçları doğrultusunda, davetlerinin karşılık bulması için davet süreci boyunca üstlendikleri vazifenin büyüklüğü ve ağırlığı altında büyük sıkıntılar çekmişlerdir. Buna rağmen peygamberler, karşılaştıkları sıkıntı ve zorluklar sebebiyle davetten vazgeçmemiş; aksine davetin kabul görmesi için sürekli çabalamış ve muhataplarıyla, farklı yöntemlerle iletişim kurmaya çalışmışlardır. Peygamberlerin davetiyle ilgili argümanlara bakıldığında, bunların içerisinde toplumdaki insanların yaşam şartlarını düzenleyen hukuki ve pratik kuralların yanı sıra toplumun huzur ve istikrarını sağlayan manevi değerler de yer almaktadır.

Değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçüdür.¹ İnsanların dünyaya bakış açılarını etkileme, insani algıları geliştirme ve değiştirme gibi konularda oldukça etkili olan değerler, toplumdaki insanların tutum ve davranışlarının belirlenmesi ve biçimlendirilmesinde önemli rol oynar.² Aynı şekilde kültürün birer ögesi olan değerler, toplumsal standartlar olarak kabul edilmektedir. İyilik, güzellik ve doğruluk gibi kavramlar, toplumsal yaşamda temel değerleri oluştururlar. Bu yönüyle toplum hayatında olması veya olmaması gereken davranışları belirten değerler, bir anlamda insanın kişiliğinin temelini oluşturarak toplumsal çevrenin nasıl algılanması gerektiğini belirler.³ Değerler, toplumsal normların ya da kuralların temelini oluşturmaları sebebiyle, bir nevi toplumsal denetim aracı olarak görev icra ederler.⁴ Toplumsal hayatın hemen her aşamasında yer alan en belirgin değerler şunlardır: Yardımlaşma, dayanışma, hoşgörü, vefa, misafirperverlik, vatanseverlik, doğruluk, dürüstlük, iyilik, temizlik, çalışkanlık, sevgi, saygı, duyarlılık, adalet, paylaşımcılık, uyumluluk, hırsı denetim altına alma, başkalarının mutluluğunu isteme, kendini denetleyebilme, deneyimli ve bilgili olma, aileyi önemseme, dost edinme, evlat yetiştirme, eser oluşturma, cesaretli olma, nazik ve hoşgörülü olma.⁵ Bu değerler toplumda genel kabul görmüş değerlerdir. Aynı şekilde insanın duygu ve düşünce dünyasında önemli bir yer kaplayan bu değerler, insanın davranışlarını hatta kişiliğini belirleyici etkiye sahiptir. Bu sebeple değerlerin bir eğitim süreci dahilinde farkına varılması, benimsenerek davranışlara dönüştürülmesi son derece önemlidir.

Değerler eğitimi, neredeyse hayat boyu devam eden bir değer kazanma/kazandırma sürecidir.⁶ Aynı şekilde insani, ahlaki, kültürel, ruhsal, toplumsal ya da evrensel boyutlarda kişide oluşabilen duyarlılıkların özümsemesi ve benimsenmesi süreci, değerler eğitiminin esasını teşkil etmektedir.⁷ Değerler eğitimi, genellikle değer oluşturma, ahlak eğitimi, karakter eğitimi ve vatandaşlık eğitimi gibi aşamalar kapsamında icra edilmektedir.⁸ Ahlak eğitiminde amaç, insanların ahlaki değerleri bilmesi ve değerleriyle tutarlı davranışlar ortaya koymasıdır.⁹ Ahlak eğitimi sayesinde bireyler, özgür ve dış etkilerden sıyrılmış bir şekilde yargıda bulunabilir iyi tutum ve davranışlar sergileyebilirler. Çünkü

¹ Bk. Taha Yazar, "Toplumsal Yaşam ve Değerler", *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*, ed. Refik Turan, Kadir Ulusoy (Ankara: Pegem Akademi Yayınevi, 2019), 103.

² Bülent Dilmaç, *İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sınanması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 13; Kadir Ulusoy, *Karakter Değerler ve Ahlak Eğitimi* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2019), 69.

³ Bk. Yazar, "Toplumsal Yaşam ve Değerler", 103.

⁴ Kadir Ulusoy; Ali Arslan, "Değerli Bir Kavram Olarak 'Değer ve Değerler Eğitimi'", *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*, ed. Refik Turan, Kadir Ulusoy (Ankara: Pegem Akademi Yayınevi, 2019), 3.

⁵ Ertuğrul Yaman, *Değerler Eğitimi/Eğitimde Yeni Ufuklar* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2016), 17, 19-20; Tezcan, *Değerler Eğitimi*, 10.

⁶ Yaman, *Değerler Eğitimi*, 18.

⁷ Yaman, *Değerler Eğitimi*, 17.

⁸ Oktay Akbaş, "Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış", *Değerler Eğitimi Dergisi* 6/16 (Aralık 2008), 9.

⁹ Akbaş, "Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış", 20.

ahlak, bütün toplumu ayakta tutan temel değerler sistemidir. Ahlaki değerlerin hiçe sayılmaları, en başta toplum denilen sosyal birliğin ortadan kalkmasına ve böylelikle bütün değerler sisteminin çökmesine sebebiyet verir. Herkesin kendi çıkarları uğruna çalıştığı ve başkalarını düşünmediği bir toplumda ne sanat hayatından ne ekonomik ne de sosyal hayattan söz edilebilir.¹⁰

Temel değerler sisteminin kaim olduğu ideal bir toplum düzenini oluşturma gayesi güden peygamberler de birer rol model olarak kendi kavimlerine ahlaki değerleri öğretip kazandırmaya çalışmışlardır. Bu gaye uğruna uzun ve meşakkatli bir çaba sarf eden peygamberlerden birisi, insanlığın ikinci atası kabul edilen¹¹ Hz. Nûh'tur. Hz. Nûh, 950 senelik peygamberlik süresi boyunca bıkmadan usanmadan kavmini her anlamda ıslah etmeye ve birçok ahlaki değeri kazandırmaya çalışmıştır. Hz. Nûh kıssasına değerler eğitimi açısından bakıldığında, Hz. Nûh'un öncelikli olarak kavmini tek bir Allah'a inanıp O'na ortak koşmamaya çağırdığı ve böylece toplumda tevhid esaslı inanç sistemini hâkim kılmaya çalıştığı görülecektir. Aynı şekilde o, uzun davet süreci boyunca kavmini iyiliğe teşvik etmiş, kötülükten sakındırmış ve toplumda adaleti, eşitliği, dürüstlüğü ve diğer ahlaki değerleri tesis etmeye çalışmıştır. Bu anlamda eşsiz bir sabır, sebat, fedâkarlık ve tevazu örneği göstermesinin yanı sıra kavmine sevgi, şefkat, samimiyet ve aidiyet bilinciyle yaklaşarak hem onları kazanmaya çalışmış hem de kendisinden sonra gelecek nesiller için bir değerler eğitim modeli ortaya koymuştur.

1. Hz. Nûh Kıssasının Genel Muhtevası

Hz. Nûh, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde geniş bir şekilde tanıtılan ve "ülü'l-azm" olarak adlandırılan beş büyük peygamberden biridir.¹² Hz. Âdem'in oğlu Şit'in (a.s) neslinden Lamek'in oğlu olan Hz. Nûh¹³, Kur'an'da kavmiyle olan mücadelesine yer verilen peygamberlerin ilkidir.¹⁴ Kavmini uzun bir müddet boyunca Allah'ın dinine davet etmesine rağmen putperest olan kavmi, davetini reddedip kendisini sapıklıkla itham etmiş (el-A'râf 7/60) hatta tebliğe devam etmesi durumunda onu taşıyıp öldüreceklerine dair tehditte bulunmuşlardır (eş-Şu'arâ 26/116).¹⁵ Bununla birlikte kavminden her nesil, kendilerinden sonrakilere Hz. Nûh'a inanmamaları, ona muhalefet etmeleri ve hatta onunla savaşmaları konusunda tavsiyede bulunmuşlardır. Dolayısıyla onların tabiatları, çocukluktan itibaren iman etmeme ve hakka tabi olmama üzerine neşet etmiştir. Bu sebeple Hz. Nûh onların bu durumunu beyan etme kabilinden, *وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاَجْرًا كَفَّارًا* "Onlar günahkâr ve kâfir nesilden başkasını doğurmazlar/yetiştirmezler."¹⁶ demiştir.¹⁷

Hz. Nûh'un kavmi, onun tebliğini dinlememiş, bilakis onu yalanlamış ve iman edenlere eziyet etmiştir. Aynı şekilde onu, "Yalan söylemiyorsan, iddia ettiğin azabı getir!"¹⁸ diye alaya alıp zorlamışlar ve

¹⁰ Akbaş, "Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış", 21.

¹¹ Hz. Nûh'un insanlığın ikinci atası olduğu hususu için bk. Necmeddin Şeker, "Hz. Nûh (as) ile İlgili Hadislerin Değeri ve Yorumu", III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nûh'un Gemisi Sempozyumu, ed. Oktay Belli (İstanbul: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2011), 506; Nurullah Agitoğlu, "Hz. Nuh'un Gemisi ile İlgili Tabii Katade'den Gelen Bazı Rivayetler Üzerine", Uluslararası Hz. Nûh ve Cudi Dağı Sempozyumu, ed. Hamdi Gündoğar vd. (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2014), 292.

¹² Ömer Faruk Harman, "Nûh", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/224; Hüseyin Güneş, İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Nuh Tufanı ve Cudi Dağı (Şırnak: Şırnak Belediyesi Yayınları, 2020), 62.

¹³ Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, Tefsîrül-Kur'âni'l-Azîm, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 3/387; Hayreddin Karaman vd., Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 3/163.

¹⁴ Karaman vd., Kur'an Yolu, 5/464.

¹⁵ Abdülkerîm Zeydân, el-Müstefâd min Kasasi'l-Kur'ân (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 1/129; Karaman vd., Kur'an Yolu, 3/164; İhsan Süreyya Sırma, Peygamberler Tarihi (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019), 38-39.

¹⁶ Nûh 71/27.

¹⁷ Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, Kasasu'l-Enbiyâ, thk. Abdülkâdir el-Arnâvut (Dimeşk: Dâru'l-Feyhâ, 1430/2009), 87; Geniş bilgi için bk. Hüseyin Güneş, İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Nuh Tufanı ve Cudi Dağı (Şırnak: Şırnak Belediyesi Yayınları, 2020), 66-67.

¹⁸ Hûd 11/32.

öldürmekle tehdit etmişlerdir. Ancak o, inanmayanların azabı ve helâkı ısrarla istemelerine rağmen ilk zamanlarda onlar için böyle bir neticeyi istememiş ve “Allah dilerse o azabı size getirir ve siz O’nu aciz bırakamazsınız. Allah sizi azdırmak isterse de ben size nasihat etmek istesem bile fayda etmez. O, sizin Rabbinizdir ve O’na döndürüleceksiniz, demiştir.”¹⁹ Nihayetinde çok uzun bir zaman yaptığı tebliğ müspet bir cevap alamayan Hz. Nuh, yaşamaya devam ettikleri müddetçe inkârcıların Allah’ın diniyle savaşmaya devam edeceklerini düşünmüş, iman edip ıslah olacaklarına dair ümidini yitirmiş ve onlara beddua etmiştir.²⁰ Allah Teâlâ, bu konuda Hz. Nûh’a icabet ettiğini ayette şöyle haber vermektedir: *“وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ نَدِينَا نُوْحٌ فَلْنِعْمِ الْمُجِيبُونَ وَنَجِّنَا مِنْ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ”* *“Andolsun ki Nuh bize dua etmişti. Biz de ne güzel icabet etmiştik. (Tufan’da) onu ve ailesini, büyük sıkıntıdan kurtarmıştık.”*²¹

Hz. Nûh’un bu bedduayı, ümitsizliğe düşmesi veya usanıp yorulması sebebiyle değil de Allah’ın ona, kavminden çok az kişi hariç, kimsenin iman etmeyeceğini bildirmesinin ardından yaptığını söyleyenler de vardır. Nitekim Katâde’den nakledildiğine göre Allah (c.c) Hz. Nûh’a, iman etmişlerin dışında bundan sonra başkasının iman etmeyeceğini bildirince (Hûd 11/36), o da *“وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ نَدِينَا نُوْحٌ فَلْنِعْمِ الْمُجِيبُونَ وَنَجِّنَا مِنْ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ”* *“Nûh ‘Rabbim! Yeryüzünde inkârcılardan hiç kimseyi bırakma! dedi.”*²² şeklindeki bedduayı yapmıştır. Yani o ana kadar iman etmişlerden başkasının iman etmeyeceğine kesin olarak kanaat getirince böyle bir bedduada bulunmuş ve devamında *“إِنَّكَ أَنْ تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا”* *(Ey Rabbim!) Sen onları bırakırsan kullarını saptırırklar; günahkâr ve kâfir nesilden başkasını doğurmazlar/ yetiştirmezler.”*²³ demiştir.²⁴

Neticede Hz. Nûh’un kavminden müşrikler, tufan ile helak olmuş; inananlar ise Hz. Nûh ile birlikte gemiye binmişlerdir. Daha sonra *“Ey toprak suyunu yut! Ve ey gök sen de (suyunu) tut, denildi. Su çekildi, hüküm yerini buldu ve gemi Cûdî’nin üzerine oturdu.”* (Hûd 11/44) ayetinde bildirildiği üzere, gemi Cûdi dağı üzerine inmiş²⁵ ve müminler kurtulmuştur. Rivayete göre Hz. Nûh tufandan sonra 350 sene yaşamış ve Mekke’de vefat etmiştir.²⁶

2. Hz. Nûh Kıssasında Değerler Eğitimi

Kur’an kıssaları ibret alınan, doğruluk ve gerçeklik niteliği taşıyan tarihî olaylardır.²⁷ Bunların büyük çoğunluğu, yaşadıkları toplumlarda rol model olan peygamberlerin hayat hikayesinin ele alındığı kıssalardır. Söz konusu bu kıssalarda geçtiği üzere peygamberler, insanlara evrensel ve ahlaki değerleri öğretip benimsetmeye ve böylece iyi toplumlar inşa etmeye çalışmışlardır. Kur’ân’da geçen peygamber kıssalarında genellikle insanların ortak ihtiyaçlarına yönelik mesajlar yer almaktadır. Bu yönüyle Kur’ân kıssaları, pratik hayatta insanların yaşamını düzenleyen bazı kurallar ile toplum hayatında huzur ve istikrarı sağlayan evrensel ve ahlaki değerlerin yaşam alanı bulduğu süreçlerdir. Kur’ân’da geçen kıssalardan birisi de uzun peygamberlik dönemi boyunca Allah’tan aldığı vahiyleri kendi hayatında ve kavmiyle olan münasebetlerinde tatbik eden ve böylece kendisinden sonra gelecek nesillere rol model olan Hz. Nûh’un kıssasıdır.

Hz. Nûh, Kur’ân’ın haber verdiği üzere 950 sene boyunca kavmini Allah’ın dinine davet

¹⁹ Hûd 11/33-34.

²⁰ İbn Kesîr, *Kasasu’l-Enbiyâ*, 87; Sırma, *Peygamberler Tarihi*, 34-35, 39.

²¹ es-Sâffât 37/75-76.

²² Nûh 71/26.

²³ Nûh 71/26.

²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Hazrecî el-Kurtubî, *el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî; İbrâhîm Atfîş (Kâhire: Dâru’l-Kütübî’l-Mısriyye, 1384/1964), 18/312; Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecme’u’l-Beyân li Tefsîri’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Ulûm, 1426/2006), 10/107.

²⁵ Hz. Nûh gemisinin Cûdi dağına inmesi hakkındaki rivayetler için bk. Ahmet Özdemir, “Hadis Kaynaklarında Cûdi Dağı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (Asos Journal)*, 9/114 (Mart 2021), 66-77.

²⁶ Bk. İbn Kesîr, *Kasasu’l-Enbiyâ*, 104.

²⁷ İdris Şengül, “Kıssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/498.

etmiştir. Bu uzun davet süreci kapsamında da kavmine birçok insani ve ahlaki değeri öğretmeye ve benimsetmeye çalışmıştır. Dünya hayatında, toplumdaki bireyleri olgunlaştırıp, onların huzur ve mutluluğunu sağlamaya yönelik konulmuş bu değerler, Hz. Nûh'un yaşantısında bizzat hayat bulmuş, onun söylem ve eylemlerinde, tutum ve davranışlarında pratize edilmiştir. Şimdi Hz. Nûh kıssasında ele alınmış bu değerleri ve değerler eğitimi kapsamında Hz. Nûh'un kavmi ile olan münasebetlerini sırasıyla görmekte fayda vardır.

2.1. Tevhid Esaslı İnanç Sistemi

Kur'ân kıssalarında peygamberlerin ısrarla üzerinde durdukları temel konu, Allah'a imandır. Ancak onların davet üsluplarına bakıldığında, Allah'ın varlığından ziyade, O'nun tevhidi üzerinde durdukları görülür.²⁸ Tevhid, Allah'ın zâtında, sıfatlarında, mâbud oluşunda bir ve tek olduğunu kabul etmektir. Kâinatı yaratan ve yöneten en yüce varlığın mevcudiyetinin yanı sıra O'nun bir ve tek oluşu inancı, insanın selim fıtratının önemli bir özelliğidir. Tevhid esaslı inanç sistemi, maddî ve mânevî özellikleri bakımından yaratılmışların en üstünü olan insanın vicdan hürriyetini sağlama hedefine yönelik bir sistemdir. Buna göre insan yalnız en yüce varlığa boyun eğmeli, O'ndan başka hiçbir mevcudu kutsamamalı ve ona kulluk etmemelidir.²⁹ Tevhid inancına sahip bir insan, şirk-i hafî olarak (gizli şirk)³⁰ adlandırılan ve duygu ve düşüncelerinde kendisini bağımlı hale getiren mal, mülk, makam ve aşırı arzular gibi ilahlarından kurtulmuş, böylece özgür olmuş olur. Nitekim Kur'ân'da bu duruma şu şekilde dikkat çekilmiştir: *أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوِيَّةً* "Kendi hevâsını (aşırı arzularını) ilâh edineni gördün mü?" Ayetten de anlaşılacağı üzere, insan kendi aşırı arzularının kölesi olur ve onları bir nevi ilah edinirse, bu durumda onları elde etmek için sahip olduğu inanç, adalet, eşitlik, dürüstlük, gurur ve şeref gibi birçok değeri feda edebilir.

Yukarıdaki ayetin kapsamı içerisinde mal, mülk, makam ve aşırı şehvi duyguların dışında ırk, kabile, mezhep ve ideoloji taassubu da insanın edindiği ilahlar içerisinde değerlendirilebilir. Bunun da neticesinde geçmişten günümüze değin taassuba bağlı olarak bazen ırk ve kabile savaşları bazen de mezhep, cemaat, tarikat çatışmaları, etnik ve dini aidiyetler biçiminde şiddete dönüşerek vuku bulmuştur.³¹

Tevhid esaslı inanç sistemi, değerler eğitimi kapsamında Hz. Nûh'un kavmine kazandırmaya çalıştığı ilk değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavmini sadece tek olan Allah'a ibadet etmeye ve Allah'ın dışındaki put vb. ilahları reddetmeye davet eden Hz. Nûh, ayetin ifadesiyle kavmine şöyle seslenmiştir: *لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ*

"Şüphesiz ki Biz, Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da 'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Şüphesiz ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum' dedi."³² Hz. Nûh'un ifsat olmuş kavmi, içerisine düştükleri şirk bataklığından ancak tevhid akidesi ile kurtulabilirlerdi. Dolayısıyla o da muhtelif ayetlerde belirtildiği üzere³³ kavmine bu hakikati haykırmış ve gerekli uyarıları yapmıştır.

Aslında hem Hz. Nûh'un hem de onun zürriyetinden gelen bütün peygamberlerin ilk davası, insanlara Allah'ın vahdaniyetini (tevhidi) kabul ettirmek şeklindedir.³⁴ Zira tevhîd, bütün peygamberlerin ortak davetidir. Ayet-i kerîme'de bu durum şöyle beyan edilmiştir: "Senden önce

²⁸ Bk. İdris Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri* (Ankara: Otto Yayınları, 2019), 248-249.

²⁹ Bk. Mevlüt Özler, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18-20.

³⁰ Şerafettin Gölcük - Süleyman, Toprak, *Kelam (Tarih – Ekoller - Problemler)* (Konya: Tekin Kitabevi, 2001), 143.

³¹ Geniş bilgi için bk. Fevzi Rençber, "İslam Birliği İnşasında Bir Engel Olarak Mezhep-Cemaat Taassubu ve Çözüm Yolları", *Mezhep Araştırmaları Dergisi (e-makâlât)* 10 (Bahar 2017), 80-83.

³² el-A'râf 7/59.

³³ Hûd 11/25; el-A'râf 7/59; Nûh 71/2-3.

³⁴ İbn Kesîr, *Kasasul-Enbiyâ*, 84.

gönderdiğimiz her peygambere muhakkak, 'Benden başka ilah yoktur. Bana kulluk edin', diye vahyetmişizdir."³⁵

2.2. Adalet ve Eşitlik

Dünya hayatında câri olan imtihan gereği, yeryüzünde bozgunculuk yaparak sünnetullâh'a³⁶ aykırı davranan ve fiilleriyle canlılara zarar veren kötü kimselere, belli bir zaman ve fırsat tanınmıştır. Bu zaman veya fırsat, bu kimselerin yapıp ettikleri üzerinde düşünüp değerlendirme yapabilmeleri, böylece tövbe etmeye imkân bulabilmeleri içindir. Ancak Allah Teâlâ her ne kadar dünya hayatında kötülere belli bir mühlet veya imkân tanımış olsa da her hâlükârda ya dünyada ya da ahirette onları cezalandıracaktır. Dolayısıyla O, insanlara düşünüp tövbe edecekleri kadar bir mühlet verse de hiçbir şeyi ihmal etmez. Nitekim Hz. Nûh kıssasında da bu duruma şu ayetlerle işaret edilmiştir:

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ

"Nihayet emrimiz gelip de tandırdan sular taşınca, Nûh'a, 'Her cins canlıdan birer çift ile daha önce haklarında hüküm verilmiş olanların dışında, aileni ve iman edenleri gemiye bindir!' dedik. Zaten onunla birlikte çok az kişi iman etmişti."³⁷ Burada Allah (c.c), Hz. Nûh'un kavmine düşünüp değerlendirme yapabilmeleri için çok uzun bir müddet ve fırsat tanıdıktan sonra inkâra meylettikleri için en sonunda onları helak etmiştir.³⁸ Sonuç itibariyle Allah'ın yüce adaleti gereği Hz. Nûh'un kavminden olan zalimler cezalarını çekmişlerdir.

Bunun yanında adaleti hayatının her alanında şiar edinmiş Hz. Nûh, kavmindeki diğer insanları sırf beşer olmaları itibariyle eşit görmekteydi. Zira kavminden ileri gelen kâfirler,

مَا نُرِيكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نُرِيكَ إِلَّا الذِّبْنَ هُمْ أَرَادْنَا بِأَدْيِ الرَّأْيِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ

"Biz, senin ancak bizim gibi bir insan olduğunı görmekteyiz. İlk bakışta sana uyanların da ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunı görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü görmüyor hatta sizin yalancı olduğunuzu düşünüyoruz."³⁹ dediklerinde, kendisinin Allah tarafından seçilmiş bir kul olduğunu ve dolayısıyla onlardan üstün olduğunu iddia etmemiş ayetin ifadesiyle onlara, "Ey Kaomim! Şâyet ben Rabbinden gelen apaçık bir delil üzerinde isem ve O, kendi katından bana bir rahmet vermiş, ancak siz buna karşı kör kalmışsanız, istemediğiniz hâlde sizi buna zorlayacak mıyız?"⁴⁰ diyerek cevap vermiştir. Hakikatte Hz. Nûh beşer olması yönüyle her ne kadar onlarla eşit durumda olsa da kendisine nübüvvet ve risalet vazifesi verildiği için makam itibariyle hem onlardan daha üstün hem de itaat edilmeye ve tabi olunmaya daha hak sahibidir.⁴¹

Diğer bir ayette⁴² de kafirler Hz. Nûh'tan; etrafında bulunan fakir, zayıf ve kendilerine göre düşük tabakadan olan kimseleri yanından kovmasını istemişler ve ancak bu şekilde ona tabi olacaklarını ima etmişlerdir.⁴³ Ancak o, ayette geçtiği üzere وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْبَيْنِ أَمْنُوا لَهُمْ مَلَأُوا رِيحَهُمْ وَكَيْبِي أَرَايَكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ "Ben o iman edenleri kovacak değilim. Onlar Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizi cahilce davranan bir kavim olduğunuzu görüyorum."⁴⁴ şeklinde cevap vermiştir.

Görüldüğü üzere Hz. Nûh, üstünlüğü mal, mülk ve makamda gören kafirlerin isteklerine boyun eğmemiş, bu isteklerini reddetmek suretiyle beşer olarak bütün insanların eşit olduğunu ve asıl

³⁵ el-Enbiyâ, 21/25.

³⁶ Sünnetullâh: Tabiat ve toplum hayatının düzenli ve sağlıklı bir şekilde devam etmesi için Allah'ın koymuş olduğu ilâhî kanunlar. bk. İlyas Çelebi, "Sünnetullâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/159-160.

³⁷ Hûd 11/40.

³⁸ bk. Zeydân, *el-Müstefâd min Kasasi'l-Kur'ân*, 1/130.

³⁹ Hûd 11/27.

⁴⁰ Hûd 11/28.

⁴¹ Zeydân, *el-Müstefâd min Kasasi'l-Kur'ân*, 1/137.

⁴² eş-Şu'arâ, 26/111.

⁴³ Zeydân, *el-Müstefâd min Kasasi'l-Kur'ân*, 1/140, 160.

⁴⁴ Hûd 11/29.

üstünlüğün insani ve ahlaki değerlerde olduğunu vurgulamıştır. Aynı şekilde o, insanlar arasında ayırım yapmadan ve dünyalık menfaate tevessül etmeden tebliğini herkese karşı adil ve eşit bir şekilde yapmıştır.

2.3. İyiliği Teşvik Etmek (Terğîb)

Hz. Nûh'un uzun ve meşakkatli tebliğ süreci baştan sona iyiliğe davet anlamındadır. Çünkü dünya ve ahirette insanların iyiliğe ve mutluluğa erişmesini sağlamaya çalışmak, bütün peygamberlerin öncelikli görevlerindedir. Bu bağlamda Hz. Nûh, kavmine kendisinin apaçık bir uyarıcı olduğunu dolayısıyla onların da kendisine tabi olup Allah'a ibadet etmeleri gerektiğini tebliğ etmiş, böyle davranmaları durumunda işledikleri günahların bağışlanacağını ve onlara belli bir zamana kadar mühlet verileceğini haber vermiştir.⁴⁵

Hz. Nûh iyiliğe teşvik kabilinden kavmini gece-gündüz, gizli-açık bulduğu her fırsatta Allah'ın dinine davet etmiş ancak onlardan çok az kimse hariç, iman etmemişlerdi. Bunun üzerine daveti farklı üsluplara yönelmek suretiyle sürdüren Hz. Nûh, Allah'ın bu dünyada insanlara verdiği umumi nimetleri hatırlatma yoluna başvurmuş ve onları tefekkür etmeye sevk etmiştir.⁴⁶ Kur'ân'da bu durum şöyle anlatılmaktadır:

أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا وَاللَّهُ أَنْتَبَهُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ثُمَّ يُعِيدُهُمْ فِيهَا
 وَيُخْرِجُهُمْ إِخْرَاجًا وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بِسَاطًا لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا وَجَاجًا
 “Görmediniz mi, Allah yedi göğü tabaka tabaka nasıl yaratmıştır? Nasıl da onların içinde ayı, bir ışık, güneşi de bir kandil yapmıştır? Allah, sizi (babanız Âdem'i) yerden bitki bitirir gibi bitirdi (yarattı.) Sonra sizi yine oraya (yere) döndürecek ve kesinlikle sizi (tekrar) çıkaracaktır. Yeryüzündeki geniş yollarda yürüyebilirsiniz diye onu sizin için bir yaygı yapmıştır.”⁴⁷

Aynı şekilde davete icabet edip sadece Allah'a ibadet etmeleri ve günahlarından bağışlanma dilemeleri durumunda, dünyada arzuladıkları hususi nimetlere de kavuşacaklarını söyleyerek onları iyiliğe teşvik etmiştir. Kur'ân bu durumu şöyle haber vermektedir:

“فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبِّي إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيُمِدُّكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلُ لَكُمْ أَنْهَارًا
 “Onlara şöyle dedim: Rabbinizden bağışlanma dileyin, şüphesiz O, çok bağışlayandır. Size gökten bol yağmur indirir. Mallarımızı ve oğullarımızı arttırır, size bahçeler bahşeder ve sizin için ırmaklar akıtır.”⁴⁸

2.4. Kötülükten Sakındırmak (Terhîb)

Hz. Nûh, yapacağı davette muhatapları etkilemek için her zaman iyiliğe teşvik metodunu kullanmamış bazen de insanları kötülükten sakındırmış ve yapılacak kötülüklerin doğuracakları kötü sonuçları da zikretmek suretiyle insanları düşünmeye sevk etmiştir. Onun bu davet metodu ayetlerde şöyle ifade edilmektedir: “إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
 “Şüphesiz biz Nûh'u, 'Kendilerine elem dolu bir azap gelmeden önce kavmini uyar' diye gönderdik.”⁴⁹ Mukâtil'e göre ayette zikri geçen azap, dünya hayatında tufan ile boğulmalarıdır.⁵⁰ Burada Hz. Nûh, ayette söz konusu edilen azapla kavmini tehdit ederek onları kötü yoldan vaz geçirmeye çalışmıştır.

Diğer bir ayet de şudur: فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

“Hz. Nûh, 'Ey kavimim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Şüphesiz ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum' dedi.”⁵¹ İbn Kesîr'in naklettiğine göre bu azap da kıyamet gününün azabıdır.⁵²

⁴⁵ Nûh 71/2-4.

⁴⁶ Hâmid Ahmed et-Tâhir el-Besyûnî, *Kasasu'l-Kur'ân* (Cezâir: Dâru'l-Besâir, 2005/1426), 88-89.

⁴⁷ Nûh 71/15-20.

⁴⁸ Nûh 71/10-12.

⁴⁹ Nûh 71/1.

⁵⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hasen b. el-Hüseyn et-Teymî Faḥruddîn er-Râzî, *Mefâtiḥu'l-Ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420/1999), 30/649; Zeydân, *el-Müstefâd min Kasasi'l-Kur'ân*, 1/134.

⁵¹ el-A'râf, 7/59.

⁵² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 3/387; Zeydân, *el-Müstefâd min Kasasi'l-Kur'ân*, 1/134.

Hız. Nûh'un takip etmiş olduğu bu metoda değerler eğitimi açısından bakıldığında, toplumun bireylerini olumlu anlamda etkileyen değerlerin kazandırılıp bu değerlerin insanın karakterine ve davranışlarına yansması için davetçi, öğretmen veya eğitmen pozisyonundaki kişilerin, öncelikle insanlara, iyiliğin zıddı olan kötülüğün ne olduğunu ve kötülüğün doğuracağı olumsuz sonuçları öğretmeleri gerektiği ortaya çıkmaktadır. Zira fıkıh usulü ilminde geçtiği gibi "Eşyalar zıtlarıyla bilinir."⁵³ kaidesi gereğince, bir şeyin tam olarak ne olduğunu kavramak için zıddını da bilmek gerekmektedir.

2.5. Aidiyet Bilinci Kazandırmak

Toplumu bir arada tutan, bireyleri duygu ve düşüncelerde birbirine yaklaştıran değerlerden birisi de aidiyet bilincidir. Aidiyet bilinci, toplumun bireyleri arasında ortak noktaları arttırarak birbirleri arasında gönül bağı kurmalarını sağlar. Aidiyet bilincinin var olduğu toplumlarda bireyler, karşılaştıkları olumlu veya olumsuz durumlarda ya da maruz kaldıkları problemlerin çözümünde birlikte hareket ederler. Aidiyet bilinci ile işe koyulan Hız. Nûh da kavmini hak dine çağırırken, kendisinin onlardan bir fert olduğunu ve dolayısıyla onlar için sadece iyilik istediğini, başlarına kötü bir şey gelmesi durumunda ise son derece üzüleceğini ifade etmiştir:

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

"Andolsun ki Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da 'Ey kavimim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Şüphesiz ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum' dedi."⁵⁴ Hız. Nûh hem bu ayette hem de kıssasının anlatıldığı başka ayetlerde⁵⁵ muhataplarına "يَا قَوْمِ" (Ey kavimim!) şeklinde hitap etmek suretiyle kendisinin onlardan birisi olduğunu vurgulamış ve yakınlık kurarak onları ikna etmeye çalışmıştır. Diğer bir ayet de şöyledir: "كَارِهُوا أَنْ يَأْتِيَهُمْ مِنَ اللَّهِ نَزْلٌ أَوْ يَذُوقُوا الْعَذَابَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ" "Kardeşleri Nûh onlara, 'İnkârdan sakınmayacak mısınız?' demişti."⁵⁶ Ayette geçen ve nesep kardeşliğini ifade eden "أَخُوهُمْ" (kardeşleri) kelimesi de bağlılık ve aidiyet duygularını pekiştiren dolayısıyla muhatabı etkileyen bir kelimedir.

Görüldüğü üzere Hız. Nûh muhataplarını ötekileştirmeden "biz" kavramıyla hareket ederek onları kendine yakınlaştırmaya çalışmış ve böylece arada sıcak bir ilişkinin kurulmasına zemin hazırlamıştır.⁵⁷

2.6. Sabır, Tahammül ve Fedakârlık

Toplumda istikrar ve huzurun devamını sağlayan değerlerin başında sabır gelmektedir. Tahammül, müsamaha ve fedakârlık gibi ahlaki duygu ve davranışların da kaynağı olan sabır, toplumun bireylerini zorluklara ve kötülöklere karşı eğitip olgunlaştırır. Kur'ân-ı Kerim'de bildirildiğine göre Hız. Nûh kavmi arasında 950 sene kalmış ve onları sabırla hak dine davet etmiştir.⁵⁸ Hız. Nûh bu davet sürecinde muhatapları ikna etmek için hemen hemen her yolu deneyerek, o zamana kadar bilinen ve bilinmeyen birçok üslupla onlara yaklaşmıştır.⁵⁹ Bu durum ayetlerde şöyle ifade edilmektedir:

"Nuh, 'Ey Rabbim! قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا، ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جَهْرًا، ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا. Gerçekten ben kavmimi gece gündüz davet ettim. Sonra onları açık açık davet ettim. Sonra, onlarla hem açıktan

⁵³ İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsi, *Fethü'l-Kadîr* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 8/238; İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Ğarnâfi, eş-Şâtîbî, *el-Muwâfakât*, thk. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasen es-Selmân (b.y.: Dâru İbn Affân, 1417/1997), 5/121.

⁵⁴ el-A'râf 7/59.

⁵⁵ Hûd 11/29; el-Mü'minûn 23/23; Nûh 71/2.

⁵⁶ eş-Şu'arâ, 26/106.

⁵⁷ bk. Şaban Özkavukcu, *Kur'ân-ı Kerim'de Peygamber Kıssaları -Günümüz İnsanına Hisseler-* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 75.

⁵⁸ el-Ankebût, 29/14.

⁵⁹ Besyûnî, *Kasasu'l-Kur'ân*, 88

açığa hem de gizli gizli konuştum.' dedi."⁶⁰

Ayetlerden anlaşıldığı üzere Hz. Nûh gece gündüz demeden bazen toplu mekanlarda bazen de bireysel olarak veyahut muhatabın durumuna göre açık veya gizli bir şekilde bulduğu her fırsatta kavmini hak dine çağırmıştır. Buna rağmen kavmi, onunla mücadele ederek; ona tuzak kurma, hakaret etme, alay etme ve taşlamakla tehdit etme gibi çeşitli eziyetlerde bulunmuş⁶¹ ve çok azı hariç, iman etmemiştir.⁶² Hz. Nûh'un bu uzun müddet boyunca bıkmadan, yorulmadan, bir bakıma kendi hayatından ve ailesinden feragat ederek her fırsatı değerlendirip davette bulunması, buna karşılık birçok meşakkat ve eziyetlere tahammül etmesi, eşsiz bir sabır ve fedakârlık örneğidir.

Bu anlamda Hz. Nûh'un kavmine karşı sergilemiş olduğu bu tutumunda, alışılmışın dışında yeni fikirlerle toplum önüne çıkan insanların her türlü iftira, hakaret ve tehditlere hazır olmaları ve bunlara tahammül edip sabretmeleri gerektiği vurgulanmaktadır.⁶³

2.7. Sevgi, Şefkat ve Samimiyet

Hiç şüphesiz ki toplumu bir ve beraber kılan, insanlar arasında huzur ve mutluluğu sağlayan değerlerin başında bireylerin birbirlerine karşı besledikleri sevgi, şefkat ve samimiyet duyguları gelmektedir. İnsanlar kendilerini seven ve kendileri için üzülen insanların tavsiyelerini daha çok dinlerler.⁶⁴ Özellikle toplumu idare ve eğitim işini üstlenenlerin bu görevlerinde başarılı olabilmeleri için toplumdaki diğer insanlara sevgi, şefkat ve samimiyete dayalı bir üslupla yaklaşmaları gerekir. Bu anlamda Hz. Nûh da Allah'tan (c.c) aldığı ilahi mesajları aktarırken böyle bir üslubu takip etmiş, kavmine duyduğu sevginin yanı sıra onlar için kaygılandığını mesajlarına yansıtmıştır. Ayette geçtiği üzere kavmini, öncelikli olarak kendilerine gelecek acıklı bir azaba karşı uyarması *قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ* "Ey kavimim! Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım"⁶⁵, başka ayetlerde de *إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ* "Şüphesiz ben sizin için büyük bir günün azabından korkuyorum."⁶⁶, *أَتْلِفُكُمْ رَسُولَ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ* "Ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ediyor ve bütün samimiyetimle söylüyorum."⁶⁷ şeklinde hitapta bulunması, kavmine ne kadar düşkün olduğunu göstermektedir.⁶⁸ Halbuki onlar, Kur'an'ın ifadesiyle, onunla alay ettiler⁶⁹, ona tuzaklar kurdular⁷⁰, davetini reddedip onunla mücadele ettiler⁷¹, en sonunda da taşıyıp öldürmekle tehdit ettiler.⁷² Buna rağmen Hz. Nûh, onlarla ilişkiyi kesmemiş ve 950 sene boyunca tebliğ vazifesini sürdürmüştür.

Hz. Nûh'un şefkat ve merhametini gösteren örneklerden birisi de gemiye binmeyen oğluyla yaşadığı şu tablodur: O, kendine inananlarla birlikte oğlunu da gemiye binmesi için davet etmiş ancak oğlu, yardımı Allah'tan değil de Allah'ın yarattığı dağlardan beklemiş ve kendisini sulardan koruyacak yüksek bir dağa sığınacağını ifade ederek daveti reddetmiştir. Bu davette Hz. Nûh'un, ayette geçtiği üzere oğluna *يَا بُنَيَّ اذْكَبْ مَعَنَا* "Hadi yavrucuğum! Bizimle (gemiye) sen de bin."⁷³ diye seslenmesi ve daveti reddeden oğlunun sularda boğulmasından sonra Allah'a, *إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي* "(Ey rabbim!) Oğlum da

⁶⁰ Nûh 71/5, 8, 9.

⁶¹ Nûh 71/21-24; Hûd 11/27, 32, 38; eş-Şu'arâ 26/116.

⁶² Hûd 11/36, 40.

⁶³ bk. Özkavukcu, *Kur'an-ı Kerim'de Peygamber Kıssaları*, 64.

⁶⁴ Ahmet Münir, *Psikolojik ve Sosyolojik Tahlillerle Peygamber Kıssaları ve Davet Metodları* (İstanbul: Dua Yayıncılık, 2019), 65; Özkavukcu, *Kur'an-ı Kerim'de Peygamber Kıssaları*, 75.

⁶⁵ Nûh 71/2.

⁶⁶ el-A'râf 7/59.

⁶⁷ el-A'râf 7/62.

⁶⁸ bk. Zeydân, *el-Müstefâd min Kasasî'l-Kur'ân*, 1/131-132.

⁶⁹ Hûd 11/38.

⁷⁰ Nûh 71/22.

⁷¹ Hûd 11/32.

⁷² eş-Şu'arâ, 26/116.

⁷³ Hûd 11/42.

ailemendir.”⁷⁴ şeklinde nidâda bulunması, oğlunun helâk olmasına dayanamayan bir babanın şefkatli yakarışlarıdır. Netice itibariyle peygamber çocuğu da olsa, inkârcı birisinin helâk olması, Allah’tan başka sığınakların hiçbir fayda etmeyeceğini ve hiç kimsenin kendi emeği ve ürünü olmayan şeylere güvenmemesi gerektiğini bizlere ifade etmektedir.⁷⁵

2.8. Tevâzû

Büyüklenmemek ve kendi değerini olduğundan daha düşük göstermek anlamına gelen tevazû⁷⁶ insanlar arası muhabbeti arttıran ve ilişkilerin sağlıklı bir şekilde işleyişini sağlayan ahlaki değerlerdendir. Mütevazî insan kendini diğer insanlardan üstün görmediği için onlarla daha kolay iletişim kurabilir. Hem dini hem de dünyevi açıdan toplumun en üst kesimi olan peygamberler de kendilerine verilen rol modellik gereği son derece mütevazîdirler. Bu bağlamda peygamberlerin büyüklerinden olan Hz. Nûh, kavmi ile olan münasebetlerinde hiçbir zaman kibirlenmemiş ve daima alçak gönüllü davranmıştır. Mesela ona tabi olanlara bakıldığında bu kimseler genellikle fakir, muhtaç ve dünyalık bakımından düşük statülerde olan insanlardı.⁷⁷ Ancak Hz. Nûh bunlarla birlikte olmaktan ve toplumun ileri gelenlerine karşı bu kimseleri koruyup kollamaktan geri durmamıştır. Bu durum Kur’ân ayetlerinde şöyle anlatılmaktadır:

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا تَرِيكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا تَرِيكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادْنَا بِآدِي الرَّأْيِ وَمَا تَرِي لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلِ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ “Biz, senin ancak bizim gibi bir insan olduğunı görmekteyiz. İlk bakışta sana uyanların da ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunı görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü görmüyor hatta sizin yalancı olduğunuzu düşünüyoruz.”⁷⁸ Görüldüğü üzere ayette kavminden ileri gelen inkârcı kimseler, Hz. Nuh’a inananları ve dolayısıyla onu da aşağılamışlardır. Ancak o, cevaben onlara şöyle demiştir: “Ey Kavmim! Şâyet ben Rabbinden gelen apaçık bir delil üzerinde isem ve O, kendi katından bana bir rahmet vermiş, ancak siz buna karşı kör kalmışsanız, istemediğiniz hâlde sizi buna zorlayacak mıyız?”⁷⁹ Aslında Hz. Nûh, kendisine verilen peygamberlik vazifesi sebebiyle her hâlükârda onlardan daha üstün bir konumdadır.⁸⁰ Buna rağmen o böyle bir iddianın peşine düşmemiş, tevazu göstererek onlarla iletişimi devam ettirmiştir.

Yine kavmi ona; أَتُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَدْلُونَ “Toplumun en alt tabakası sana uymaktayken, -biz kendimizi onlarla bir tutup- sana inanır mıyız?”⁸¹ diyerek, yanındaki alt tabakadan olan insanları kovması durumunda kendisine tabi olabileceklerini ima etmişlerdir.⁸² Ancak o, وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا “Ben o iman edenleri kovacak değilim.”⁸³ demek suretiyle bu talebi reddetmiş ve zayıf müminlerle birlikte olmayı tercih ederek onlara sahip çıkmıştır.

2.9. Kanaat ve Şükür

Arapça kökenli bir kelime olan *kanaat*; yetinme, rıza gösterme, doyunluk ve memnuniyet gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁴ Bu meziyete sahip olan bir insan, kendisini ilgilendirmeyen konularda diğer insanların işlerine karışmadığı ve ayrıca başkalarının malında ve diğer kazanımlarında gözü olmadığı için toplum tarafından sevilip sayılır. Bir peygamber olarak Hz. Nûh da tebliğ vazifesi gereği insanları hak dine çağırıp, kendisinin peygamber olduğunu söyleyince kavminden ileri gelenler, onun

⁷⁴ Hûd 11/45.

⁷⁵ bk. Özkavukcu, *Kur’ân-ı Kerim’de Peygamber Kıssaları*, 69.

⁷⁶ Ebu’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Manzûr, “vd’a”, *Lisânü’l-Arab* (Beirut: Dâr Sâdır, 1414/1993), 8/397.

⁷⁷ Zeydân, *el-Müstefâd min Kasasi’l-Kur’ân*, 1/139-140.

⁷⁸ Hûd 11/27.

⁷⁹ Hûd 11/28.

⁸⁰ Bk. Zeydân, *el-Müstefâd min Kasasi’l-Kur’ân*, 1/137.

⁸¹ eş-Şu’arâ 26/111.

⁸² Zeydân, *el-Müstefâd min Kasasi’l-Kur’ân*, 1/140, 160.

⁸³ eş-Şu’arâ 26/114.

⁸⁴ İbn Manzûr, 8: 297-298.

kendilerine üstünlük ve hakimiyet kurma amacıyla ya da bir menfaat beklentisiyle böyle bir iddiada bulunduğunu düşünüp daveti reddettiler. Çünkü insani ilişkilerde herhangi bir menfaat veya beklentinin girdiği her türlü çaba, genellikle şüphe ile karşılaşılır. Aynı şekilde menfaatin bulunduğu yerde samimiyet azalır ve insanları inandırmak zorlaşır.⁸⁵ Kur'ân-Kerîm Hz. Nûh ile kavmi arasında cereyan eden bu durumu şöyle haber vermiştir:

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مَّا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأُولَى
 “Kavminden ileri gelen kafirler, ‘Bu, ancak sizin gibi bir beşerdir. Size karşı üstünlük sağlamak istiyor. Eğer Allah (peygamber göndermek) isteseydi muhakkak ki melekler indirirdi. Biz önceki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.’ dediler.”⁸⁶ Hz. Nûh kavminin bu sözlerine karşılık, قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كُنْتُ بِنَايَ “Ey Rabbim! Yalanlamalarımın karşı bana yardım et!” dedi.⁸⁷ Diğer bir ayette de يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ “Ey kavimim! Buna karşı ben sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim mükafatım ancak Allah’a aittir.”⁸⁸ diyerek bu konuda onlardan hiçbir beklentisinin bulunmadığını, aynı şekilde bu davet karşılığında Rabbinden gelecek mükafata kanaat ettiğini ve dünyalık hiçbir menfaatte gözü olmadığını ifade etmiştir.

Hz. Nûh aynı zamanda çok şükreden bir kul idi.⁸⁹ Elde edilen bir nimet karşılığında o nimeti bahşedene gösterilen iyilik veya minnettarlık anlamındaki şükür,⁹⁰ Hz. Nûh’un hayatının her aşamasında ve her eyleminde görülmekte idi.⁹¹ Bunu İsrâ sûresi 17/3. ayette geçen شَكَرًا “çok şükreden” kelimesinden anlamak mümkündür. Çünkü söz konusu kelime فِعْلٌ kalıbında gelmiştir. Arapça gramerde mübâlağalı ism-i fâil olarak adlandırılan bu kalıp, failin ilgili fiili mübâlağalı, tekitli ve çokça yaptığını ifade etmek üzere kullanılır.⁹²

2.10. Bütün Canlı Haklarının Gözetilmesi

Hz. Nûh kıssasında anlatıldığı üzere tufan kopunca gemiye sadece insanlar değil, Allah’ın emriyle her cins canlıdan erkekli-dişili birer çift alınmıştır.⁹³ Bu durum ayette şöyle ifade edilmektedir:

فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ

“Nûh’a, ‘Gözetimimiz altında ve vahyimize göre o gemiyi yap’ diye vahyettik. Emrimiz gelip de tandırdan sular taşınca, gemiye her cins canlıdan birer çift al.’ dedik.”⁹⁴

Gemiye her cins canlıdan erkekli-dişili birer çift alınmakla, insanların yanı sıra diğer bütün canlıların hakları korunmuş ve nesillerinin devamı istenmiş olmaktadır. Aynı şekilde bu tabloda, hayvanların ve bitkilerin insan hayatı için vazgeçilmez oldukları anlaşılmaktadır.⁹⁵ Dolayısıyla kıssada, bütün canlı haklarının gözetilmesi ve hiçbir canlı türünün neslinin yok olmasına razı olunmaması gerektiği vurgulanmış olmaktadır.

SONUÇ

İnsanların tutum ve davranışlarının oluşması, biçimlendirilmesi ve yönlendirilmesinde değerlerin önemli bir rolü vardır. Ancak toplum hayatının düzgün ve sağlıklı bir şekilde idamesi ve bireylerin ortak duygu ve düşüncelerde buluşması için bu değerlerin sağlıklı bir zeminde oluşup

⁸⁵ Münir, *Psikolojik ve Sosyolojik Tahlillerle Peygamber Kıssaları*, 73-74; Özkavukcu, *Kur’ân-ı Kerîm’de Peygamber Kıssaları*, 64.

⁸⁶ el-Mü’minûn 23/24.

⁸⁷ el-Mü’minûn 23/26.

⁸⁸ Hûd 11/29.

⁸⁹ Bk. el-İsrâ 17/3.

⁹⁰ Bk. Mustafa Çağrıç “Şükür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/259.

⁹¹ Besyûnî, *Kasasul-Kur’ân*, 92.

⁹² Abduh er-Râcîhî, *Tatbîkû’s-Sarfî* (Beyrut: Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, 2009), 77-78.

⁹³ Gemiye alınan canlılar hakkındaki rivayetler ve yorumları için bk. İbrahim Kutluay, “Hz. Nûh ve Tûfanla İlgili Rivayetlerin Hadis Tekniği Açısından Değeri ve Bu Rivayetlere İsrâiliyat’ın Tesiri”, *Uluslararası Hz. Nûh ve Cudi Dağı Sempozyum*, ed. Hamdi Gündoğar vd. (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2014), 311-312. (295-318).

⁹⁴ el-Mü’minûn 23/27.

⁹⁵ Özkavukcu, *Kur’ân-ı Kerîm’de Peygamber Kıssaları*, 68.

şekillenmesi gerekmektedir. Bu da hiç şüphesiz eğitimle mümkün olabilir. Bu durumda idare ve eğitim-öğretim işlerini yerine getiren kimseler ile dini bir görev olarak davet vazifesini yapmakla yükümlü olan insanların değerler eğitimine yönelerek toplumu eğitip bilinçlendirmeye çalışmaları gerekmektedir.

Kur'ân'da geçen peygamber kıssaları, günümüzde popüler hale gelmiş olan değerler eğitimi konusu için model olabilecek niteliktedir. Zira Allah (c.c) tarafından kendilerine risâlet ve önderlik misyonu verilen peygamberler, ideal bir toplum düzenini oluşturma gayesiyle kendi kavimlerine temel ahlaki değerleri öğretip benimsetmeye çalışmışlardır. Bu peygamberlerden birisi de bu gaye uğruna büyük bir çaba sarf eden Hz. Nûh'tur. Dünya hayatında toplumdaki bireyleri olgunlaştırıp, onların huzur ve mutluluğunu sağlayabilecek pozisyonda olan değerler, hem Hz. Nûh'un bizzat şahsında hem de kavmi ile olan münasebetlerinde hayat bulmuştur. O, 950 senelik peygamberlik süresi boyunca bıkmadan usanmadan kavmini her anlamda ıslah etmeye ve onlara birçok ahlaki değeri öğretip kazandırmaya çalışmıştır. Hz. Nûh, öncelikli olarak kavmini tek bir Allah'a inanıp O'na ortak koşmamaya çağırılmış ve böylece toplumda tevhid esaslı inanç sistemini hâkim kılmaya çalışmıştır. Buna göre insan, yalnız en yüce varlığa boyun eğecek, O'ndan başka hiçbir varlığa kutsallık atfetmeyecek ve kulluk etmeyecektir. Tevhid inancına sahip bir insan, duygu ve düşüncelerinde kendisini bağımlı hale getiren ve bir bakıma ilahlaştırılan mal, mülk, makam ve aşırı arzular ya da ırk, kabile, mezhep ve ideoloji taassubu gibi duygu ve düşüncelerinden kurtulur, böylece özgür olmuş olur. Aynı şekilde uzun davet süreci boyunca iyiliği emredip, kötülükten sakındıran Hz. Nûh, toplumda adaleti, eşitliği, dürüstlüğü ve ahlaki tesis etmeye çalışmıştır. Bu anlamda eşsiz bir sabır, sebat, fedâkarlık ve tevazu örneği göstermesinin yanı sıra kavmine sevgi, şefkat, samimiyet ve aidiyet bilinciyle yaklaşarak hem onları kazanmaya çalışmış hem de kendisinden sonra gelecekler için bir değerler eğitim modeli ortaya koymuştur.

Hz. Nûh kıssasında göz ardı edilemeyecek bir nokta da bu kıssada sadece insan hayatının değil, bütün canlıların hayatının önemli ve vaz geçilmez olduğunun vurgulanmasıdır. Zira tufanda helak olmamaları için gemiye her cins canlıdan erkekli-dişili birer çift alınması, bu durumu açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abduh er-Râcîhî. *Tatbîkî's-Sarfî*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye. 2009.
- Agitoğlu, N. "Hz. Nuh'un Gemisi ile İlgili Tabîî Katade'den Gelen Bazı Rivayetler Üzerine". *Uluslararası Hz. Nûh ve Cudi Dağı Sempozyumu*. ed. Hamdi Gündoğar vd. 285-293. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Akbaş, O. "Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış". *Değerler Eğitimi Dergisi* 6/16 (Aralık 2008), 9-27.
- Besyûnî, Hâmid Ahmed et-Tâhir. *Kasasu'l-Kur'ân*. Cezâir: Dâru'l-Besâir, 2005/1426.
- Çağrı, M. "Şükür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/259-261. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çelebi, İ. "Sünnetullâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/159-160. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Dilmaç, B. *İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sinanması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Gölcük, Ş.; Toprak, S. *Kelam (Tarih – Ekoller - Problemler)*. Konya: Tekin Kitabevi, 5. Basım. 2001.
- Güneş, H. *İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Nuh Tufanı ve Cudi Dağı*. Şırnak: Şırnak Belediyesi Yayınları, 3. Basım. 2020.
- Harman, Ö. F. "Nûh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/224-227. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Kasasu'l-Enbiyâ*. thk. Abdülkâdir el-Arnâvut. Dimeşk: Dâru'l-Feyhâ, 1430/2009.
- İbn Kesîr, E. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1419/1998.

- İbn Manzûr, E. "vd'a", *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdır, 3. Basım, 1414/1993.
- İbnü'l-Hümâm, K. *Fethü'l-Kadîr*. 10 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Karaman, H. vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kurtûbî, E. *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî; İbrâhîm Atfîş. 20 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Basım, 1384/1964.
- Kutluay, İ. "Hz. Nûh ve Tûfanla İlgili Rivayetlerin Hadis Tekniği Açısından Değeri ve Bu Rivayetlere İsrâiliyat'ın Tesiri". *Uluslararası Hz. Nûh ve Cudi Dağı Sempozyumu*. ed. Hamdi Gündoğar vd. 295-318. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Münir, A. *Psikolojik ve Sosyolojik Tahlillerle Peygamber Kıssaları ve Davet Metodları*. İstanbul: Dua Yayıncılık, 5. Basım, 2019.
- Özdemir, A. "Hadis Kaynaklarında Cûdî Dağı". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (Asos Journal)*. 9/114 (Mart 2021). 66-77.
- Özkavukcu, Ş. *Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamber Kıssaları -Günümüz İnsanına Hisseler-*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.
- Özler, M. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Râzî, F. *Mefâtîhu'l-Ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 3. Basım, 1420/1999.
- Rençber, F. "İslam Birliği İnşasında Bir Engel Olarak Mezhep-Cemaat Taassubu ve Çözüm Yolları". *Mezhep Araştırmaları Dergisi (e-makâlât)*. 10 (Bahar 2017). 77-102.
- Sırma, İ. S. *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 6. Basım, 2019.
- Şâtıbî, İ. *el-Muwâfakât*. thk. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasen el-Selmân. 7 Cilt. b.y.: Dâru İbn Affân, 1417/1997.
- Şeker, N. "Hz. Nûh (as) ile İlgili Hadislerin Değeri ve Yorumu". III. *Uluslararası Ağrı Dağı ve Nûh'un Gemisi Sempozyumu*. ed. Oktay Belli. 503-511. İstanbul: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2011).
- Şengül, İ. "Kıssa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/498-501. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Şengül, İ. *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*. Ankara: Otto Yayınları, 2019.
- Tabersî, E. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'Ulûm, 1426/2006.
- Ulusoy, K.; Arslan, A. "Değerli Bir Kavram Olarak 'Değer ve Değerler Eğitimi'". *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*. ed. Refik Turan, Kadir Ulusoy. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi, 3. Basım, 2019. 1-16.
- Ulusoy, K. *Karakter Değerler ve Ahlak Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2019.
- Yazar, T. "Toplumsal Yaşam ve Değerler". *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*. ed. Refik Turan, Kadir Ulusoy. Ankara: Pegem Akademi, 3. Basım, 2019. 95-114.
- Zeydân, A. *el-Müstefâd min Kasasi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1419/1998.

Nebe 78/33. Ayetin Çevirilerine Eleştirel Bir Yaklaşım

Dr. Öğr. Üyesi Yahya Yaşar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8521-1541>

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Nevşehir – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 12.02.2021

Kabul: 23.05.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Kur'ân

Meal

Çeviri

Tefsir

Lafız

Anlam

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49911>

Öz

Tefsir ilmi, Kur'ân lafızlarını dilbilimsel açıdan tahlil ederek o lafızlarla kastedilen manayı güç yettiğince tespit etmeye çalışır. Müfessirler yapmış oldukları yorum veya tahlilleri Kur'ân'ın anlaşılmasında bir veri olarak takdim ederler. Çeviri yapan kimseler, lafzın delalet ettiği anlamı yakalamada bu verilerden faydalanır. Fakat çeviri faaliyeti tüm bu verilerin dikkatlice analiz edilmesini gerektiren daha hassas bir uğraştır. Sözcüklerin kelime anlamlarından yola çıkarak harfî çeviri yapmak yerine bu kelimelerin delalet ettiği anlamın yakalanması gerekir. Bazı meallerde Nebe 78/33. ayette geçen "kevâ'ib" kelimesi, "Göğüsleri tomurcuklanmış kızlar", "Göğüsleri çıkmış genç kızlar", "Turunç göğüslü genç dilberler" gibi ifadelerle çevrilmiştir. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim bu türden konuları eşsiz bir üslupla aktarmıştır. Kur'ân çevirisi yapanlar, bu üslubu meallerine mümkün olduğu kadarıyla yansıtmaları gerekirdi fakat bunun yapılmadığı görülmektedir. Diğer bazı meallerde ise "Müthiş uyumlu harika eşler", "dengi dengine gözalcı eşler" şeklinde erkek ve kadın cinsini kapsayan genel kavramlarla çevrilmiştir. Ancak Arap dilinde "ka'ib/ku'ub/kevâ'ib" kalıpları sadece kadın cinsini niteleyen sözcüklerdir. Dolayısıyla her iki çevirinin de hatalı olduğu söylenebilir. İlkinde kelimeye harfî anlam verilmesinden, ikincisinde kelimenin etimolojik anlamından kopuk çeviri yapılmasından kaynaklanan bir hata meydana gelmiştir. Bu çalışmada söz konusu çeviriler dilbilimsel, Kur'ân'ın bütünlüğü ve üslup özellikleri açısından incelenip analiz edildi. Bu yapılırken doğru ve isabetli olduğu düşünülen meal de zikredilerek bundan sonra yapılacak meal çalışmalarına katkı sağlanması hedeflendi.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yaşar, Y. (2021). Nebe 78/33. Ayetin Çevirilerine Eleştirel Bir Yaklaşım. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 233-247.

A Critical Approach to the Translations of Nebe 78/33. Verse

Asst. Prof. Dr. Yahya Yaşar

Nevsehir Hacı Bektash Veli University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, Nevsehir –
TURKEY

Article History

Submitted: 12.02.2021

Accepted: 23.05.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Quran
Meal
Translation
Tafsir
Speech
Meaning

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49911>

Abstract

The science of tafsir tries to determine the meaning of the words as much as possible by analyzing the words of the Quran linguistically. The mufassirs present their comments or analyzes as data for understanding the Quran. People who translate use these data to capture the meaning of the words. However, translation is a more sensitive work that requires careful analysis of all this data. Instead of making literal translation based on meanings of the words, the true meaning behind these words must be captured. In some translations of Nebe 78/33, the word "kevä'ib" is translated with expressions such as "Girls with budded breasts", "Young girls with breasts". However, the Quran conveyed such subjects in a unique style. Those who translated the Quran should have reflected this style in their translations as much as possible, but it seems that this was not done. In some other translations, it is translated with general concepts that include male and female gender as "perfectly harmonious wonderful spouses", "equally attractive wives" "Citrus-breasted young dilbers". However, in the Arabic language, "ka'ib / ku'ub / kevä'ib" patterns are only words that describe the female gender. It can be said that both translations are erroneous. In the first, a mistake was made due to using the literal meaning of the word. In the second example the mistake is made by disconnecting the word from its etymological meaning. In this study, the mentioned translations are being analyzed in terms of linguistic, integrity and stylistic features of the Quran. It is being aimed to contribute to the translation studies to be carried out from now on by mentioning the translations which are thought to be correct and accurate.

GİRİŞ

Bir sözün doğru ve söyleyenin maksadına uygun bir şekilde anlaşılabilmesinde şüphesiz o sözcük için seçilen lafızlarla onlara yüklenen anlamın paralelliğinin önemi büyüktür (Kahveci, 2009: 190; el-Emmarî, 1999: 35-36). Yüce Allah insanoğluna vermek istediği mesajları en uygun lafızlarla iletmiştir ve bu bakımdan eşsiz bir üsluba sahiptir. Kur'ân-ı Kerim, anlama ve kavrama yeteneğine sahip insanlar için ayetleri açıklanmış (bk. Fussilet 41/3), ilk indirildiği kavim dikkate alınarak açık ve anlaşılır bir Arapça ile nazil olmuş bir kitaptır (bk. eş-Şu'ara 26/195; ez-Zuhruf 43/3). Arapça olması nedeniyle Kur'ân dilinde Arap kültürüne ve hayat tarzına ait özelliklerin ve unsurların olması gayet tabiidir (Gökkır, 2009: 339). Bu ilahî kitabın ilk muhatabı olan sahabe nesli kendi dilleri ile nazil olan ve kendi kültürel kodlarından emareler taşıyan Kur'ân'daki lafızları anlamada ciddi sayılabilecek bir problemle karşılaşmadı. Onlar bozulmamış Arap selikası ve hassas belagat zevkine sahiptiler, bu sayede Kur'ân'ın i'cazını anlayabiliyorlardı (bk. Zerkani, 1995: 1/267). Abdullah b. Abbas gibi gerek rivayetlere gerekse Arap diline vakıf sahabiler bildiklerini tâbiûn nesliyle paylaştı, onlar da bu bilgileri sonraki nesillere aktardı. İslam'ın Arap olmayan milletler nezdinde kabulüyle birlikte Arap dilinin inceliklerine vakıf olmayan insanlar, lafızlardaki manayı, diğer bir ifadeyle ayetlerdeki murad-ı ilâhîyi kavramada zorluklar çekmeye başladılar (bk. Demirci, 2003: 94-95). Tefsir ilmi bu sorunu çözmeye yönelik bir faaliyet olarak ortaya çıktı ve Kur'ân lafızlarını Arap dili ve edebiyatı açısından tahlil ederek o lafızlarla kastedilen manayı güç yettiğince tespit etmeye çalıştı (bk. Çalışkan, 2017: 12-13). Özellikle Hicri II. asırda başlayan lügat çalışmaları (bk. Kılıçarslan, 2018: 231-253) öncelikli olarak Kur'ân lafızlarının anlamlarını tespit ederek onun doğru anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflediler (Pak, 2020: 102). Lafızların dilbilimsel tahlilleri şeklinde başlayan bu süreç (Karagöz, 2010: 148-149) büyük bir tefsir külliyyatının oluşmasına vesile oldu.

Tefsir ilmi bu bağlamda lafız eksenli bir etkinliktir ve lafzın zahiri olarak yüklenebileceği manaları beyan eder (Kılıç, 2011: 67). Lafzın anlaşılmasına katkı sağlayabilecek tüm verileri ortaya koyar. Kur'ân'ın tercümesi faaliyeti ise bu muhtemel anlamlardan en isabetli olanı tercih etmeyi gerektiren bir etkinliktir. Diğer bir ifade ile lafızdan kastedilen manayı doğru bir şekilde yakalamak durumundadır. Bu anlamda çeviri, tefsirden daha fazla dikkat isteyen bir konudur.

Bu dikkat daha ziyade her dilin kendine mahsus bir ifade biçimi ve rengi, kendine özgü deyimleri ve kendine has bir atmosferi olmasındandır. Tercüme yaparken bunları iyi hesaplamak ve her dilin kendi deyimlerini kullanabilmek, yapılan bir çevirinin doğru, edebî ve bilimsel olmasına önemli katkılar sağlar. Tercümelerde en büyük başarı, metindeki çeviri kokusunu hissettirmemektir. Bunu sağlayabilmenin en önemli şartlarından biri de tercümesi yapılan metnin dilinde kullanılan deyimleri, sırf çeviri tarzıyla tercüme etmeyip, karşı dildeki o deyimlere tekabül eden tabirleri bulup kullanmaktır (Işıcık, 2007: 94). Lafzın mana ve maksatlarını tespit edip hedef dile yansıtmak gerekir (Zerkani, 1995: 2/ 92). Bu elbette kolay değildir, öncelikle ilahî kelamın beyan tabiatını iyi bilmek ve okuyucu odaklı bir üslup geliştirmek gerekir. Bunu yaparken lafzın etimolojik anlam sınırlarını ihlal etmemek de son derece önemlidir.

Çeviri faaliyeti, kelimelerin çokanlamlı olmasından yola çıkarak sözlüklerde sıralanan anlamlardan birini tercih etmek demek değildir. "Her sözcük ancak söz'ün bütünü içinde anlamlıdır" (Cündioğlu, 2011: 49). Ayetin sibakı –en azından- böyle bir anlama imkân vermelidir. Aksi takdirde bir anlam tahrifinden söz edilebilir. Doğru anlam tespit edildikten sonra söz konusu anlam en uygun üslupla hedef metne aktarılmalıdır. Üslup eşdeğerliliğini yakalamak bu aşamada vazgeçilmez bir gerekliliktir.

Kur'ân-ı Kerim en mahrem konuları dahi nezih bir üslupla aktarmıştır. Çeviri yapanlar bu nezih üslubu mümkün olduğunca yaptıkları çevirilere yansıtmak durumundadırlar. Bu yapılmadığı takdirde bir üslup tahrifinden söz edilebilir. Böylesi bir çeviri probleminin yaşandığı yerlerden birisi de

Nebe 78/33. ayettir. Bu makale çerçevesinde söz konusu ayetin çevirisinde var olan problemler analiz edilmeye çalışılacak ve ideal olduğu düşünülen meal örnekleri sunulacaktır.

1- Nebe 78/33. Ayet ve Meali

Nebe sûresi Mekke'de inmiştir (el-Meydanî, 2009: 182). Sûre adını birinci ayette geçen, "önemli haber" anlamındaki "nebe" kelimesinden almıştır (Karaman, Çağrı, Dönmez, Gümüş, 2017: 5/533). Sûrede ağırlıklı olarak Allah'ın varlık ve kudretini gösteren deliller, kıyamet, öldükten sonra dirilme, hesap, cennet, cehennem ve melekler konusuna yer verilmiştir (bk. Nebe 78/6-32). Ele alınacak olan 33. ayetin sibakında takvâ sahipleri için hazırlanmış (büyük) bir kurtuluş, bahçeler ve üzüm bağlarından bahsedilmektedir (bk. Nebe 78/31-32).

Bu nimetlerden biri de "وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا" şeklinde bir sıfat tamlaması olarak geçmektedir. Bazı meallerde¹ bu tamlama, sıfat ile mevsufun sözlük manasından hareketle şu şekilde tercüme edilmiştir:

Abdülbaki Gölpınarlı: "Memeleri yeni sertleşmiş yaşıt kızlar."

Ahmet Tekin: "Göğüsleri irileşmiş, genç kızlık çağında, yaşıt dilberler."

Ahmet Varol: "Göğüsleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar."

Diyanet İşleri (Yeni): "Göğüsleri çıkmış genç kızlar."

Ömer Nasuhi Bilmen: "Ve nar memeli, hep bir yaşta (cariyeler vardır)."

Elmalılı Hamdi Yazır: "Memeleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar var."

Elmalılı (Orijinal): "Ve turunç sîneli yaşıtlar var."

Suat Yıldırım: "Turunç göğüslü genç yaşıt dilberler."

Yaşar Nuri Öztürk: "Göğüsleri turunç gibi yaşıtlar."

İsmail Hakkı İzmirli: "Sineleri ağırşaklanmış yaşıt kızlar."

Ümit Şimşek: "Turunç göğüslü yaşıt güzeller."

Besim Atalay: "Memeleri tomurmuş genç kızlar."

Diğer bazı mealler ise dişiliği çağrıştıran kısımlardan arındırılmış bir çeviriyi tercih etmişlerdir. Bu bağlamda her iki cinsi çağrıştıran "eş" manası ön plana çıkarılarak şöyle tercüme edilmiştir:

Erhan Aktaş: "Dengi dengine, yaşıt, görkemli eşler."

Mehmet Türk: "Gepgenç, olağanüstü güzellikte eşler."

Muhammed Esed: "Müthiş uyumlu harika eşler."

Mustafa İslamoğlu: "Dahası, dengi dengine göz alıcı eşler..."

Yukarıda zikredilen ilk grup çevirilere bakıldığında "وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا" ayetinde geçen "kevâ'ib" kelimesinin "memeleri yeni sertleşmiş", "Göğüsleri irileşmiş", "Göğüsleri tomurcuklanmış", "memeleri tomurmuş" gibi anlamlar verildiği ve "etrâb" kelimesinin "yaşıt kızlar", "yaşıt dilberler" şeklinde tercüme edildiği görülmektedir. Bazı meallerin Elmalılı'nın orijinal mealini esas alarak "turunç sîneli", "turunç göğüslü" şeklinde tercüme ettikleri görülmektedir. İsmail Hakkı İzmirli mealinde bu kelimeye "göğsün yumrulanıp kabarması" anlamına gelen (Dilçin, 1983: 3) "sineleri ağırşaklanmış" manası verilerek ortalama bir meal okuyucusunun dahi anlamakta zorlanacağı bir dil kullanılmıştır. İlk grup meallerde "etrâb" kelimesinin tercümesinde gerek kelimenin semantik tahlili gerekse kelimeye yüklenen anlam bakımından problem yoktur. Bu kelime yaşıt, akran, emsal anlamlarını içermektedir (Halil b. Ahmed, 2003: 1/182; Ezherî, 1964: 14/275; İbn Manzûr, ts.: 1/425; Firûzâbâdî, 2005: 61). Ancak "kevâ'ib" sözcüğü Kur'ân'ın nezih üslubunu yansıtmayan bir dille ve hatalı bir şekilde tercüme edildiği söylenebilir.

İkinci grupta yer alan Erhan Aktaş, Mehmet Türk, Muhammed Esed ve Mustafa İslamoğlu meallerinde ise mütercimlerin "kevâ'ib" kelimesine "görkemli eşler", "gepgenç, olağanüstü güzellikte

¹ Türkçe Kur'ân Mealleri web sitesindeki mealleri esas aldık (<https://www.kuranmeali.com/MealBilgi.php>). (Erişim: 03.03.2021)

eşler” “harika eşler”, “gözümlü eşler” şeklinde mana vermeyi tercih ettikleri görülmektedir. Mehmet Türk’ün vermiş olduğu meal Erhan Aktaş, Muhammed Esed ve Mustafa İslamoğlu’nun meallerinden farklıdır. Zira Mehmet Türk “dengi dengine”, “müthiş uyumlu” şeklinde her iki cinse (kadın-erkek) delalet eden açıktan bir ibare kullanmamıştır, ancak mealini gerekçelendirirken benzer bir argümana dayanmış şu açıklamayı yapmıştır: “(كَوَاعِبُ) kelimesi mecâzen: “çarpıcı, göz alıcı, harika, olağan üstü güzel” anlamlarına gelmektedir. Yukarıdaki tercüme bu durum dikkate alınarak yapılmıştır. Tefsir ve meâllerin genelinde verilen anlam ise, “cennetin sadece erkeklere ait ve kadınların da onlara ikram edilen bir meta’ olduğu” kanaatini verdiği için tercih edilmemiştir” (<https://www.kuranmeali.com>). Mehmet Türk gerekçelendirdiği bu anlamı her iki cins için de kullanılabilen “eşler” kelimesiyle karşılamaya çalışmıştır.

Yukarıda yer verdiğimiz ikinci gruptaki meallerin dördü de yaptıkları çevirileri gerekçelendirme adına bazı argümanlar ortaya koymuşlardır. Ayette geçen “ka’ib” kelimesinin dışı olmadığı, tek bir cinse hamledilemeyeceğini, her iki cinsi de kapsadığını dile getirmişlerdir (bk. Esed, 1999: 3/1227; İslamoğlu, 2011: 1215; Erhan Aktaş ve Mehmet Türk mealleri için bk. <https://www.kuranmeali.com>). “Eşler” şeklindeki tercümeden kastettikleri erkek ve kadın olmak üzere her iki taraftır. “Ka’ib” kelimesinin görkemli, yüce, değerli anlamlarına da geldiğini söyleyerek her iki cinse (kadın-erkek) atfen bu nitelermeleri kullanmayı tercih etmişlerdir (bk. Esed, 1999: 3/1227; İslamoğlu, 2011: 1215). Muhammed Esed ve Mustafa İslamoğlu’nun, bu tercihlerini Vakıa 56/37. ayete de yansıttıklarını görmekteyiz zira bu ayette geçen عُرْبًا آتْرَابًا ifadesini “sevgi dolu ve uyum içinde” (Esed, 1999: 3/1105), “sevgi dolu, denk ve uyumlu” (İslamoğlu, 2011: 1077) şeklinde tercüme etmişlerdir. “Etrâb” kelimesine yaşıt ve akran anlamının değil denk ve uyumlu manasının verildiği görülmektedir ve bu, “kevâ’ib” kelimesine verdikleri anlamın gerektirdiği bir çeviridir. Erkek ve kadınların birbirleriyle uyumlu ve denk oldukları kastedilmektedir. Yapılan bu tercümelemler, ayette geçen kelimelerin etimolojik ve semantik bağlamından kopuk olduğunu düşünüyoruz.

Makalemizin ana eksenini oluşturan ilk grup çeviriler ele alındıktan sonra ikinci grup çeviriler de analiz edilecektir.

2. Lafızların Harfî Anlamı Üzerinden Yapılan Çeviriler

Arapça sözlüklerde ve tefsirlerde ilk grupta sıralanan çevirilere imkân verecek bilgiler vardır (bk. İbn Fâris, 1979: 5/186; İbn Manzûr, ts.: 5/3888; Firûzâbâdî, 2005: 131; Zebidî, 1965: 4/152; Semerkandî, 1993: 3/539; Zemahşerî, 1987: 4/690; Râzî, 1420 h.: 31/21). Ancak çeviri faaliyeti, kelimelere dair muhtemel tüm anlamların zikredildiği sözlüklerdeki tüm dilbilimsel açıklamaları veya ayetlere dair muhtemel tüm anlamların bir veri olarak sıralandığı tefsirlerdeki bütün bilgileri herhangi bir anlam süzgecinden geçirmeden olduğu gibi nakletmek demek değildir. Çeviri daha dikkatli olunması gereken bir uğraştır. Ayrıca tefsirlerde geçen verilerin, yukarıda zikrettiğimiz çevirilere düzgün bir şekilde yansıtıldığı da söylenemez. Dolayısıyla bu çeviri örnekleri pek çok açıdan sorunludur.

2.1. Dilbilimsel Açıdan

Ayet, “kevâ’ib” ve “etrâb” olmak üzere iki sözcükten oluşmaktadır. “Kevâ’ib” kelimesi “ka’b” kelimesinin çoğulu olup “yükselme, kabarma, çıkıntı yapma, dolma, yücelme, değerli olma, küp” gibi anlamları ifade etmektedir (İbn Fâris, 1979: 5/186; İbn Manzûr, ts.: 5/3888; Firûzâbâdî, 2005: 131; Zebidî, 1965: 4/152). En yaygın anlamı kabarma ve çıkıntı yapmadır. Ayak topuğuna “الكعب” denmesi mafsaldaki çıkıntıdır. “كعب التدي” dendiğinde “göğsün kabarması” anlaşılır. “المكعب” küp ve kare anlamına gelmektedir. “أعلى الله كعبه” denildiğinde “Allah onun şerefini yüceltti” anlamı verilmiş olur. Beytullah’a Kâbe denmesi küp şeklinde olması, yerden yükseltilmiş ve şerefli olmasındandır (İbn Manzûr, ts.: 5/3889; Firûzâbâdî, 2005: 131). Araplar küp şeklindeki her eve “ka’be” derler (Halil b.

Ahmed, 2003: 4/34; İbn Manzûr, ts.: 5/3888; Firûzâbâdî, 2005: 131).

Yukarıda zikredilen meallerin, “kevâ’ib”/“ka’ib” kelimesinin lügavî çözümlemesini ifade eden “göğsün kabarması” anlamından yola çıkarak söz konusu çevirileri yaptıkları görülmektedir. Kelimenin harfî anlamı böylesi bir tercümeyle imkân vermiş olsa da kelimenin delalet ettiği kavramsal anlam gözden kaçırılmıştır. Arap dilinde bu kelime ism-i fail kalıbında “ka’ib” olarak gelir ve “gençlik/ergenlik dönemine girmiş gencecik kız” demektir. Göğsünün kabarması bu yaşa gelmiş genç kızın fizyolojik bakımdan ayırt edici özelliğidir (Alûsî, ts.: 30/18; İbn ‘Âşûr, 1984: 30/44; Tantavi, ts.: 15/257; Hatîb, ts.: 16/1424; Komisyon, 2009: 583). Türkçede kişinin ihtiyarladığı dönemi ifade etmek adına “saçı sakalı ağarmış” veya bir gencin delikanlılık dönemine ulaştığını vurgulamak için “bıyıkları terlemiş” ifadelerini kullanırız. Bu ifadeler, kişinin saçına veya bıyıklarına dikkat çekmek için değildir; o şahsın hangi yaş aralığına ulaştığını vurgulamaktır. Sözelimi Arapçada “الحائض” kelimesinin harfî anlamı “hayız gören kişi”dir (bk. Zemahşeri, 1998: 1/226; Kal’acî, Kuneybî, 1988: 1/171). Hadislerde bu anlamda kullanıldığı yerler de vardır.² Ancak bu kelimeyle çoğu zaman kastedilen, kadının o an hayız görmesi değil, hayız görme yaşına ulaşmış olduğudur. Bu ifade kadının dinî ve hukukî sorumluluğunun başlangıcını ifade eder (Şâfiî, 1990: 2/121; Yavuz, 1998: 17/52). Nitekim Hz. Peygamber (sav) bir hadislerinde “Allah hayızlı kadının, başörtüsüz namazını kabul etmez” buyurmuştur (Tirmizî, 2002: Kitâbu’s-salât 161; Ebû Dâvûd, 2001: Kitâbu’s-salât 86). Bilindiği üzere kadınlar hayız süresince dinî mükellefiyetler açısından bazı muafiyetlere tâbi tutulmuştur ve o dönemde namaz kılamazlar (Serahsî, 1993: 3/152; Şâfiî, 1990: 1/80; İbn’ul- Hümmam, ts.: 1/164; Merğînânî, ts.: 1/33). Dolayısıyla hadiste kastedilen “hayız o an görüyor olması” değil “sorumluluk yaşına” ulaşmış olmasıdır. Bu örneklemeler dikkate alındığında söz konusu ayette geçen “kevâ’ib” kelimesinin, kadının göğsünü nitellemek için değil onun gençlik/ergenlik çağına ulaştığını belirtmek için olduğu görülür.

Arap dilinde otorite kabul edilen Ebû İshak ez-Zeccâc (ö. 311/923), *Me’âni’l-Kur’ân ve i-râbüh* adlı eserinde “وَكُوَاعِبَ أَثْرَابًا” ayetini “وهن في غاية الشباب والحسن ، وهن أي أسنانهن وأحدة ، /onlar gencecik, olağanüstü güzellikte yaşıt kızlardır” şeklinde tefsir etmiştir (Zeccâc, 1988: 4/338). Zeccâc burada kelimenin harfî anlamını zikretmek yerine lafzın metin içinde kazandığı anlamı belirlemiş, kelimeyi anlaşılır kılmıştır. Kur’ân çevirisi yapanların yapması gereken esasında budur. Sarf, nahiv, lugat gibi filolojik imkânlar, kelimenin metin içerisinde kazandığı anlama, yani ayetin delalet ettiği temel anlama ulaşmak için birer araç mesabesinde. Bazen lafzın ifade ettiği anlamı bulmak için şiirle istişhâd, kabile lehçelerinden yararlanma yoluna gidilir ancak tercümede sadece kelimenin metin içinde kazandığı anlam zikredilir.

Bir örnek üzerinden meseleyi netleştirmek gerekirse İbn Manzûr (ö. 711/1311) “ka’b” kelimesinin lügavî anlamlarını zikrettiği yerlerden birinde (bk. İbn Manzûr, ts.: 5/3889) istişhâdî olarak Ebu Davud’un (ö. 275/889) *Sünen’inde* geçen bir hadisi zikreder. Ebu Hureyre’nin naklettiği haliyle Rasûlullah (sav), kişinin hanımı ile olan ilişkilerini başkasına aktarmasının çirkinliğinden bahsettiği bir yerde kadınlara dönerek “Sizin içinizde de (bu gibi sırları başkalarına) anlatan kimse var mı?” dedi. Onlar da sükût ettiler. Bunun üzerine gencecik bir kız dizlerinin biri üzerine oturarak ve sözünü (iyi) işitmesi ve kendisini görmesi için boynunu Rasûlullah’a (doğru) uzatarak; Ey Allah’ın Rasûlü bu erkekler de bu kadınlar da anlatıyorlar” dedi (Ebû Dâvûd, 2001: Kitâbu’n-nikâh, 2174). “Gencecik kız” şeklinde çevirdiğimiz ifadenin orijin hali “فتاةٌ كعابٌ” şeklindedir. “Fetâtün” kelimesi zaten genç kız anlamına gelmektedir. “Ke’ab/ كعابٌ” kelimesi onun sıfatı olarak zikredilmiştir. Hadisi rivayet edenin bu sıfatı neden eklediği hadis metninin iç bağlamından anlaşılmaktadır, zira bu kızın boynunu uzatarak

² “عن ابن عباس عن النبي (صلى الله عليه و سلم) في الأذى يأتي المرأة وهي حائض قال: “يَصَدَّقُ بِدِينَارٍ أَوْ نِصْفِ دِينَارٍ” özel hâlinde iken hanımıyla beraber olan kimse hakkında şöyle buyurmuştur: “O kişi bir dinar (4,25 gr. altın) veya yarım dinar sadaka vermelidir.” (Ebû Dâvûd, 2001: Tahâret, 105).

(تَطَاوَلَتْ) ve tek dizinin üstüne oturarak (فَبَجَّتْ عَلَىٰ إِحْدَىٰ زَيْنَتَيْهَا) kendini belli etmeye ve sesini duyurmaya çalıştığı görülmektedir. Bu durum kızın ileri bir yaşta değil, gençliğinin ilk aşamasında olduğuna ve olgunluk yaşına gelen kadınlar gibi endamlı olmadığına delalet etmektedir (İbn Reslân, 2015: 9/555). Bu hadisteki ifadelerin akışından “ke’ab” kelimesi ile o kızın göğüslerine değil yaşına ve bedensel niteliğine vurgu yapıldığı çok açıktır.

Alûsî (ö. 1317/1899) ve İbn Aşûr (ö. 1973) Nebe 78/33. ayetin tefsirini yaparlarken “kevâ’ib” kelimesiyle 15 yaş ve civarında olan genç kızların kastedildiğini belirtmişler ve bu şekilde nitelenmesinin bu yaştaki kızların göğüslerinin kabarmasından kaynaklandığını vurgulamışlardı (İbn Âşûr, 1984: 30/44). Alûsî ve İbn Aşûr’un yapmış oldukları bu yorumdan anlaşılmaktadır ki bu kelime, kadının bedenine dair cinsel bir nitelemeye bulunmak için değil kızların gençlik/ergenlik dönemini ifade etmek için kullanılmıştır.

Arap dilinde kızların fizyolojik özellikleri dikkate alınarak buldukları döneme dayalı isimlendirmeler yapılır. Ebû Mansûr es-Seâlibî (ö. 429/1038), *Fıkhü'l-Luğa ve Sırrü'l-'Arabiyye* isimli eserinde kız çocuklarının en küçük haline “طفلة/tıfletün” denildiğini, kendi kendine hareket etmeye başladığında “وَلِيدَةٌ/velîdetün”, göğsü kabardığında “كَاعِبٌ/kâ’ibun”, daha endamlı ve çekici hale geldiğinde “نَاهِدٌ/nâhidun”, sorumluluk alacak yaşa geldiğinde “مُصْرُونٌ/mu’sırun”, gençliğinin son aşamasına geldiğinde “عَانِسٌ/anis” şeklinde isimlendirildiğini ifade eder (Seâlibî, 1317 h.: 73).

Bu dönemsel isimlere bakıldığında Arap zihin dünyasında “ka’ib” ve “nâhid” ibareleri kızların bedensel anlamda güzel ve çekici bir aşamaya geçtikleri gençlik/ergenlik dönemlerine karşılık gelmektedir. Bunun en belirgin alametlerinden birisi “göğsün kabarması” olduğu için bunun üzerinden bir tanımlama yapılmıştır. Arap şairi el-Mütenebbî (ö. 354/965) bir şiirinde savaş esirlerinden bahsederken onların bedensel açıdan hizmet edebilecek bir yaşa(ergenlik) geldiklerini ifade etme babında وَقَد كَعَبَتْ بِنْتُ وَشَبَّ عَلَامٌ (kızlar/cariyeler yetişti, esirler ergenlik çağına erişti) ifadelerini kullanır (Mütenebbî, 1983: 392). Bu şiiri şerheden Arap dili âlimi el-İffîlî’nin (ö. 441/1050) bu ibareyi “والغلام منهم شاب، والجارية كاعب” şeklinde açıklaması, erkek ve kadın esirlerin gençlik/ergenlik dönemlerine ulaşmış olduklarına delalet etmektedir (İffîlî, 1992: 2/270). Zira erkek esirlerin gençlik (şebâbet) döneminin karşılığı, kadınlarda “ka’ib” olarak zikredilmiştir.

Bunu destekler mahiyetteki diğer bir veri de bu ayet bağlamında müfessirlerin yapmış oldukları yorumlardır. Erken dönem tefsir geleneğinde “kevâ’ib” sözcüğü “nâhid” kelimesinin çoğulu olan “nevâhid” kelimesiyle tefsir edilmiş (bk. Taberî, 2001: 24/41; İbn Ebi Hatim, 1997: 10/3395; Maverdî, ts.: 6/188; Neseî, 1998: 3/393), bu kelimelerin harfî anlamı olan “göğsün kabarması” nadiren³ zikredilmiştir. Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767) “ka’ib” kelimesini insan eli değmemiş, iffetli, bakire anlamına gelen “azârâ” kelimesiyle tefsir etmiştir (Mukâtil b. Süleyman, 1423 h.: 4/564). Arap dilcilerinin “ka’ib” kelimesinin böylesi bir anlam içerdiğini belirtmeleri (bk. Firûzâbâdî, 2005: 131; Zebîdî, 1965: 4/151) Mukatil’in zikrettiği yorumu destekler niteliktedir.

“Nâhid” kelimesi harfî anlamda “ka’ib” ile benzer bir anlam içeriyor olsa da kavramsal düzeyde kızların sorumluluk yaşı (mu’sırun) öncesi gençliğin/ergenliğin olgunluk dönemine (genç yetişkin) karşılık gelmektedir. Bu kelime cinsel bir içerik çağrıştırmadığı gibi kızların endamlı, olgun ve çekici hale geldiği yaş aralığını ifade etmektedir. Arapların kız çocuklarına “nâhid” ismini vermeleri⁴ bu kelimenin doğrudan cinsel bir çağrışıma sahip olmadığını göstermektedir. Zira insanlar kendi

³ Sadece Taberî İbn Zeyd’den bir görüş olarak “göğüslerin kabarması” açıklamasını zikretmiştir. Bk. (Taberî, 2001: 24/41).

⁴ <https://www.pampersarabia.com/ar-sa/newborn-baby/tips/article/the-most-popular-baby-girl-names-in-the-middle-east> (Erişim: 27.01.2021).

evlatlarını cinsel bir obje ile nitelemezler. Doğrudan dememizin nedeni her sözcüğün çağrıştırdığı pek çok anlam olmasındandır. Yukarıda örneğini verdiğimiz “hâid” kelimesi “sorumluluk yaşına” ulaşmış olmayı ifade etse de pek çok olguyu çağrıştırmaktadır. Nikâh kelimesinin asıl/kök anlamı “cinsi münasebet” olsa da (bk. İbn Fâris, 1979: 5/475; el-Cevherî, 1987: 1/413; İbn Sîde, 2000: 3/46) ⁵ öncelikli olarak zihin dünyamıza “evlilik akdi” gelmektedir. Zira bu anlamı diğer tüm manaları kapsamaktadır.

Tefsir geleneğimizde “kevâ’ib” sözcüğünün “nâhid”in çoğulu olan “nevâhid” sözcüğüyle tefsir edilmesi ve detaylara girilmemesi hicri 4. asrın sonlarına kadar devam etmiştir. “Kevâ’ib” ve “nevâhid” sözcüklerinin bu döneme kadar harfî anlamının nadiren zikredilmesi, erken dönem nesillerin bu kelimenin ifade ettiği genel anlama vakıf olduklarını göstermektedir. Kur’ân diline kısmen yabancılaşma süreci başlayınca kelimelerin dilbilimsel çözümlemelerine ihtiyaç duyulmaya başlanmış olabilir. Ayete ilişkin ilk detaylı açıklamayı yapan Maturidî (ö. 333/944) “kevâ’ib” kelimesinin erkekler için çekici hale gelmiş ve ergenlik yaşına ulaşmış kızlar (nevâhid) anlamına geldiğini ve bunun belirtisinin de göğüslerin kabarması olduğunu zikretmiştir (Mâturîdî, 2005: 10/398). Maverdî (ö. 450/1058) ise “kevâ’ib” kelimesinin iki anlama gelebileceğini, bunlardan ilkinin “nevâhid”, diğerinin ise iffetli, bakire anlamına gelen “azârâ” olduğunu söyler (Maverdî, ts.: 6/188). Buna delil olarak da Kays b. ‘Asım’a ait olan şu şiiri zikreder:

وَمِنْ كَاعِبٍ لَمْ تَدْرِ مَا الْبُؤْسُ مُعْصِرٌ
وَكَمْ مِنْ حَصَانٍ قَدْ هَوَيْنَا كَرِيمَةً

Nice iffetli ve şerefli kadınları esir aldık

İçlerinde sefalet nedir görmemiş, el değmemiş, gencecik kızlar vardı.

Vermiş olduğumuz bu bilgiler göstermektedir ki yukarıda zikrettiğimiz mealler “kevâ’ib” kelimesinin delalet ettiği anlam yerine lügavî anlamını vermeyi tercih etmişlerdir. Meal kuramı açısından bu isabetli bir tercih değildir. Tüm dilbilimsel veriler ve analizler lafzın delalet ettiği anlama ulaşmak içindir. “Kur’ân lafızlarının delalet ettiği manalar gündelik Arap dilinin delaletleriyle sınırlı değildir” (Gökkır, 2009: 334), dolayısıyla bu ilahî metnin sahibinin kastının tespiti sadece lafızların harfî/lügavî anlamlarıyla tespit edilemez. İlahî muradın ortaya konulması daha hususi ve detaylı bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. “Ka’ib” kelimesinin lügavî anlamı “göğsün kabarması/tomurcuklanması” olsa dahi delalet ettiği mana “ergenlik yaşına yeni ulaşmış gencecik, körpe kız” şeklindedir. Meal yazarları en azından bu anlama delalet eden yorumlar zikretmiş olan Zeccac, Mukatil b. Süleyman, Maturidî, Maverdî, Alûsî ve İbn Aşur gibi dilci ve müfessirleri dikkate alarak çeviri yapabilirlerdi ancak bu tefsir ve yorumları da görmezden gelmişlerdir. Hâlbuki “وَكَاَعِبٍ أَثْرَابًا” ayeti “gencecik, çekici, el değmemiş yaşıt kızlar/dilberler” veya “gencecik, olağanüstü güzellikte yaşıt kızlar” (Yakın çeviriler için bk. Abdullah-Ahmet Akgül ve Cemal Külünkoğlu Meali.) şeklinde çevrilebilirdi. Yukarıda zikrettiğimiz dilbilimsel veriler böylesi bir çeviriyi daha isabetli kılmaktadır.

2.2. Kur’ân’ın Üslup Özellikleri Açısından

Kur’ân-ı Kerim hem lafzının yapısal özellikleri hem de üslubu ile mu’ciz bir kelimadır. Bu ilahî metin, en mahrem ilişkiyi ifade ederken dahi nefsanî birtakım duyguları tetikleyecek bir üslup kullanmamıştır. Cinsel olgular gibi açıktan söylenmesi çirkin sayılan ancak dile getirilmesi zaruri olan konuları “örtülü anlatım” olarak tanımlanan kinayeli anlatım yoluyla aktarmıştır (Durmuş, 2002: 26/34).

Bunun en güzel örneklerinden birini Bakara 2/187. ayette görmekteyiz, zira eşler arasındaki mahrem ilişki, *rafes, libas, mübaşeret* gibi farklı kelimelerle ifade edilerek hem ifadede çeşitlilik sağlanmış hem de nezih bir dil kullanılmıştır. ‘Rafes’ kelimesi Arapçada müstehcen, uygunsuz ve çirkin söz

⁵ Râğıb el-el-İsfehânî nikâhın aslının “evlilik akdi” olduğunu, daha sonra istiâre yoluyla “cinsel ilişki” manasına dönüştürüldüğünü belirtir (bk. İsfehânî, ts.: 505).

söylemek anlamına gelir (Ezherî, 1964: 15/77; İbn Fâris, 1979: 2/421; Râzî, *Muhtâru"s-sihâh* 1999: 1/125). Ayette kastedilen manası ise kocanın hanımı ile beraber olmasıdır (Taberî, 2001: 3/229; Mâturîdî, 2005: 2/90; Maverdî, ts.: 1/259; Kurtubî, 1964: 2/407). Ayette "Onlar sizin için bir elbise ve siz de onlar için bir elbise gibisiniz" ifadesi eşlerin birbirleriyle sarmaş dolaş olmasından kinayedir (Taberî, 2001: 3/231; Zemahşerî, 1987: 1/230; Râzî, 1420 h.: 5/270). Yüce Allah onlardan her birine libâs (elbise/örtü) adını vererek eşler arasındaki genel ilişki ve beraberliğin nasıl olması gerektiğine de işaret etmiştir. Söz konusu ifade "Nasıl ki elbise ayıpları örter, soğuk ve sıcaktan korursa, eşlerden her biri de diğerinin halini gizleyip örter, namusunu koruyup, günahlardan muhafaza eder" anlamını içermektedir (Yazır, ts.: 2/14). Ayette geçen *mübaşeret* kelimesi lügatte bir işe girişmek, başlamak ve çıplak derinin deriye dokunması gibi anlamlara gelmektedir ('Umer, 2008: 1/207). Ayette bu kelimeyle cinsi münasebet kastedilmiştir (Maverdî, ts.: 1/245; Kurtubî, 1964: 2/317). Eşler arasındaki mahrem ilişkinin anlatıldığı kelimeler bununla sınırlı değildir. Elbisenin insanı örtüp koruması anlamına gelen (İbn Fâris, 1979: 4/425; 'Umer, 2008: 2/1620) "teğaşşâha" (el-A'raf 7/189), yakınlaşma ve yakın durmayı ifade eden (İbn Fâris, 1979: 5/80) "kurb" (el-Bakara 2/222), gelmek anlamına gelen (Halîl b. Ahmed, 2003: 1/55; İbn Manzûr, ts.: 1/21) "ityan" (el-Bakara 2/222), içli dışlı/sarmaş dolaş olma anlamına gelen (İbn Fâris, 1979: 4/508; İbn Manzûr, ts.: 5/3431) "ifda" (en-Nisâ 4/21), yararlanma, istifade etme anlamına gelen (İbn Manzûr, ts.: 6/4127; İsfehânî, ts.: 461) "istimta'" (en-Nisâ 4/24), dokunmak manalarına gelen (İbn Manzûr, ts.: 6/4201; İsfehânî, ts.: 467) "mess" (el-Bakara 2/236-237) ve "mülânese" (en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6) kelimeleri karı-koca arasındaki mahrem ilişkiyi nitelemektedir (Taberî, 2001: 10/617; Mâturîdî, 2005: 2/134; Kurtubî, 1964: 7/337; Beydâvî, ts.: 3/45; Neseî, 1998: 1/624; Şevkânî, 1414 h.: 2/312). Yine Bakara 2/223. ayette geçen *كَمْ حَزْتُمْ لَكُمْ* şeklindeki ifade Kur'an'ın üslup özelliklerini yansıtan güzel bir örnektir. Ayette geçen "hars" kelimesi ekin yeri anlamına gelmektedir ('Umer, 2008: 1/466). Böyle bir ifadeyle kadın tarlaya, erkeğin nutfesi tohuma, doğacak çocuk da meydana gelecek hâsılata benzetilerek bir istiare yapılmış, karı-koca ilişkisi anlamlı ve derunî bir boyuta taşınmıştır (bk. Yazır, ts.: 2/100). Yûsuf sûresi 12/23. ayette, Aziz'in karısının Hz. Yûsuf'a cinsel istek duyması, kinaye yoluyla *mürâvede* kelimesiyle ifade edilmiştir (İbn 'Âşûr, 1984: 12/250). Bu kelime esasında "iki taraftan birinin istemediğini diğerinin istemesi yüzünden taraflar arasında çıkan çekişme ve bu çekişme sırasında arzuladığını elde etmek için her türlü hile ve tuzağa başvurma" anlamına gelmektedir (İsfehânî, ts.: 207; Zemahşerî, 1987: 2/455).

Mahrem konuların dillendirilmesinde aynı üslubu Hz. Peygamber de kullanmıştır. Sözelimi Cuma günü yapılabilecek şeylerin faziletini anlatırken "Cuma günü kim yıkar, yıkanır... (' مَنْ عَسَلَ يَوْمَ)" (İbn Mâce, ts.: İkâmetu's-salavât, 80; Ebû Dâvûd, 2001: Tahâret, 129) şeklinde bir ifade kullanmış, Araplarda var olan bir kullanımdan hareketle eşler arasındaki cinsel ilişkiyi, kinaye yoluyla anlatmıştır (Aynî, 1999: 2/167).

Açıktan söylenmesi uygun olmayan meselelerin örtük ifadelerle anlatıldığı yerler karı-koca ilişkileri ile sınırlı değildir. Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa'nın beşeriyetine vurgu yapılan Mâide 5/75. ayette geçen "كَمَا نَأْكُلَانِ الطَّعَامَ" /...Her ikisi de yemek yerlerdi...⁶ ifadesinin beşeriyetin muktezası olarak yemek yeme işleminden sonra tabii olarak meydana gelen kada-i hacet'ten kinaye olduğu söylenmiştir (Mâturîdî, 2005: 3/567; Semerkandî, 1993: 1/452; Bağavi, 1420 h.: 2/72; Zemahşerî, 1987: 1/665; İbnü'l-Cevzî, 1422 h.:1/572; Râzî, 1420 h.: 12/409; İbn Kesîr, 1999: 3/159). Çünkü tuvalete gitmenin müsebbibi yiyip içmektir. Ancak bunu açıkça zikretmek çirkin olduğu için, Allah "O ikisi yemek yerlerdi" mealinde çok nezih bir ifade kullanmıştır. Öte yandan, tuvalet ihtiyacını gidermekten kinaye olarak

⁶ ما التسيح ابن مريم إلا رسول قد خلت من قبله الرسل وأمه حديقة كانا يأكلان الطعام انظر كيف نبين لهم الآيات ثم انظر أي يؤذكون

"çukur yer" veya "alçak arazi parçası" anlamına gelen (İbn Fâris, 1979: 4/402; İbn Manzûr, ts.: 5/3316) *gâit* kelimesi kullanılmıştır (el-Mâide 5/6). Kur'ân'ın dil ve üslubundaki bu nezahatin bir tezahürü olarak Türk-İslam geleneğinde de tuvalet yerine "ayakyolu" ve "kademhane" gibi tabirlerin kullanımı yaygınlık kazanmıştır (Öztürk, 2003: 229).

Vermiş olduğumuz bu bilgiler göstermektedir ki açıktan söylenmesi çirkin sayılan konular, genel olarak İslam Medeniyetinde özel olarak da Kur'ân'da örtük ifadelerle zikredilmiştir. Dolayısıyla ele aldığımız ayette kadının en mahrem bölgelerinden birinin açık bir dille ifade edilmiş olması mümkün gözükmediği gibi makul da değildir. Kur'ân-ı Kerim bu türden konuları eşsiz bir üslupla aktarmıştır. Kur'ân'ın çevirisini yapanların bu üslubu tercümelerine mümkün olduğu kadarıyla yansıtmaları gerekir, aksi halde üslup eşdeğerliliğinden bahsedilemez. Yukarıda örneklerini zikrettiğimiz çeviri örnekleri, Kur'ân'ın sahip olduğu nezih üslubu yansıtmamaktadır.

2.3. Kur'ân'ın Bütünlüğü Açısından

Kur'an'da geçen bir ayete veya bir ifadeye doğru bir anlam verilebilmesi için Kur'an'ın tamamının bir bütünlük içinde göz önünde bulundurulması gerekmektedir (bk. Öz, 2016: 128). Nebe 78/33. ayet, takvâ sahipleri için hazırlanmış nimetlerden biri olarak hûrilerden bahsetmektedir. Ancak hûrilerin anlatıldığı başka ayetler de vardır. Hûri kelimesi esasında sadece Türkçede kullanılır (Topaloğlu, 1998: 18/387). Arapça karşılığı h-v-r kökünden türemiş olan "hûr" kelimesidir (İbn Manzûr, ts.: 2/1043). Kur'ân-ı Kerîm'de hûr kelimesi dört âyette geçer. Bunların üçünde "iri, kara gözlüler" anlamındaki "în" kelimesiyle birlikte zikredilmektedir (ed-Duhân 44/55; et-Tûr 52/20; el-Vâkıa 56/22). Bir ayette "Çadırlarda iskân edilmiş" mânasındaki "maksûrât" kelimesiyle beraber zikredilir (er-Rahmân 55/72). Hûriler üç âyette, hûr kullanılmadan "bakışlarını kocalarına hasretmiş iri gözlü hanımlar" (es-Sâffât 37/48), "bakışlarını yalnız kocalarına hasretmiş yaşıt hanımlar" (Sâd 38/52) ve "bakışlarını yalnız eşlerine çevirmiş, onlardan önce hiçbir insan ve cinin dokunmadığı hanımlar" (er-Rahmân 55/56) anlamlarında "kâsîrâtü't-tarf" terkihiyle, bir âyette de "iyi huylu güzel kadınlar" anlamında "hayrâtün hisân" kelimeleriyle (er-Rahmân 55/70) anlatılmıştır (bk. Topaloğlu, 1998: 18/387). Vâkıa 56/37. ayette "eşlerine düşkün yaşıt kızlar" anlamında "urub-etrâb" nitelemesi geçmektedir. Medenî sûrelerde hûriler "tertemiz eşler" mânasında "ezvâc-ı mutahhara" şeklinde ifade edilmiştir (el-Bakara 2/25; Âl-i İmrân 3/15; en-Nisâ 4/57).

Hûrilerin niteliklerinin anlatıldığı bu ayetlere bakıldığında cinsel herhangi bir objeye açıktan temas edilmediği görülür. Güzellikleri, çekicilikleri ve ahlaki nitelikleri genel ifadelerle zikredilmiştir. Cennet hayatı anlatılırken gençlik, bâkirelik, aynı yaşlarda olma gibi özelliklerden söz edilmesindeki amaç mahiyet bilgisi vermekten ziyade, oradaki nimetlerin, dünya nimetleri gibi gelip geçici olmadığını, dolayısıyla insanların bunlardan mahrum kalıp tekrar elde edebilmek için özlem ve hasret hissetmeyecekleri yahut paylaşma kaygısı, kıskançlık ve birbirlerini çekememe gibi olumsuz durumların söz konusu olmayacağını belirtmek, bu hayatta gerçekleşmesi mümkün olmayan istek, özlem ve hayallerin, kısacası mükemmelliğin ve tam manasıyla mutluluğun ancak orada bulunabileceğini somut bir anlatıma kavuşturmak ve dolayısıyla da böylesi olağanüstü güzellikteki bir hayat için çabalamaya teşvik içindir (bk. Karaman vd., 2017: 5/222).

Dikkat edilirse Rahmân 55/56. ayette "Hiçbir insan ve cinin dokunmadığı hanımlar" nitelemesi yapılırken dahi cinsel temastan kinaye olarak "dokunmak" anlamına gelen (Halîl b. Ahmed, 2003: 3/59; İbn Manzûr, ts.: 4/2701; İsfehânî, ts.: 307) "طمت/tamese" fiili tercih edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim hûrilerin cezbedici niteliklerine değinirken dahi eşsiz bir üslup kullanmıştır. Dolayısıyla cinsel teması dahi örtülü ifadelerle nakleden Kur'ân'ın, kadının en mahrem bölgelerinden birine açıktan ve doğrudan vurgu yapmış olması makul değildir.

3. “Kevâ’ib” ve “Etrâb” Kelimelerinin Her İki Cinsle Hamledilerek Yapılan Çevirileri

“Kevâ’ib” ve “etrâb” kelimelerini her iki cinsle (kadın-erkek) hamlederek yapılan çeviriler de sorunludur. Ayette geçen kelimelere etimolojik ve semantik bağlamından kopuk anlamlar verilmiştir. Yapılan çeviriler Kur’ân’ın cinsiyet ayrımı yapmadığı/yapmayacağı (Esed, 1999: 3/1227), ayette geçen “ka’ib” kelimesinin her iki cinsi de kapsadığı (İslamoğlu, 2011: 1215) ve cennet nimetlerinde kadın-erkek ayrımcılığının olmaması gerektiği varsayımı üzerine kuruludur. Esed’in kendi mealini gerekçelendirmesi “...onların tümünün karşılıklı tamamlayıcılıkları ve eşit ölçüdeki değerleri vurgulanmış olmaktadır” şeklindedir (Esed, 1999: 3/1227). Mehmet Türk ise “Tefsir ve meâllerin genelinde verilen anlam, ‘cennetin sadece erkeklere ait ve kadınların da onlara ikram edilen bir meta’ olduğu’ kanaatini verdiği için tercih edilmemiştir” demektedir (bk. <https://www.kuranmeali.com/MealBilgi.php>).

Hemen şunu ifade etmek gerekir ki Arap dilinde “ka’ib/ku’ub” kalıbı her iki cinsi de kapsamamaktadır. Bu kelime, “hâid” kelimesinde olduğu gibi sadece kadın için kullanılmaktadır (Zebidî, 1965: 4/151). Kızların fizyolojik özellikleri dikkate alınarak buldukları döneme dayalı isimlendirmeler yapılırken “ka’ib” kalıbının kullanılması (Seâlibî, 1317 h.: 73) bunu açıkça ortaya koymaktadır. Arapçada “gencecik kız” anlamında “فتاة كعاب” ifade kalıbı kullanılabilirken (İbn Manzûr, ts.: 5/3889) “غلام كعاب” şeklinde bir kullanım yoktur. Sadece erkek ismi olarak “كعاب” kalıbı vardır (İbn Manzûr, ts.: 5/3889). Ayrıca Nebe 78/33. ayete verdikleri mealî destekleme babında zikrettikleri Vâka 56/37. ayette geçen “urub-etrâb” nitelemesine her iki cinsi de kapsayacak şekilde “Sevgi dolu, denk ve uyumlu” anlamını vermek, ayeti bağlamından kopararak çeviri yapmaktır. Zira söz konusu ayetin sibakındaki iki ayette cennetteki kadınlardan/hûrilerden (إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنشَاءً فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا) bahsedilmektedir. Dolayısıyla her iki cinsi de kapsayacak genel bir anlam vermek ayetin kompozisyonu ile uyuşmamaktadır. Çünkü burada “hunne” zamirinin açık delaletiyle eşlerine tutkun kadınlardan/kızlardan bahsedilmektedir. Müfessirlerimiz “urub” kelimesine “sevgi dolu” gibi genel bir anlam değil, kocalarına tutkun, cilveli gibi kadınsı özellikleri öne çıkaran manalar vermişlerdir. (Taberî, 2001: 22/327; Maverdî, ts.: 5/455; Neseî, 1998: 3/423; İbn Kesîr, 1999: 7/531; Şevkânî, 1414 h.: 5/184; Kutub, 1412 h.: 6/3464). Ayetin sibakı da böyle bir anlamı gerektirmektedir.

Lafzın ifade ettiği anlamı yakalamada iki önemli şartın yerine gelmesi gerekir. Bunlardan ilki, lafzın yapılan yoruma imkân tanınmasıdır. İkincisi ise yapılan yorumun başka bir nass ile çelişmemesidir (bk. Zerkeşî, 2006: 417). کواعب kelimesi فواعل vezninde gelmiştir. Arap dilinde bu kip birkaç istisna dışında (فوارس/ فوارس/ نواكس/ هواجس) akıllı dişil/müennes veya akılsız çoğul varlıklar için kullanılmaktadır. Akıllı eril kişileri nitelemede bu kalıp kullanılmamaktadır (Galâyînî, 1982: 2/53). Aynı durum “yaşıt”, “akran”, “emsal” anlamına gelen أتراب kelimesi için de geçerlidir. Kur’ân’da üç yerde geçen (Sâd 38/52; el-Vâkı’a 56/38; en-Nebe 78/33) bu kelime sadece kadın cinsini nitelemek için kullanılmıştır. Arapçada bu sözcük daha ziyade kadınların aynı yaşta ve nitelikte olduklarını belirtmek için kullanılır (İbn Sîde, 1996: 3/375; İbn Manzûr, ts.: 1/425; Maverdî, ts.: 5/456; Kurtubî, 1964: 17/211; Muhtar, 2008: 1/7; Heyet, ts.:1/83; İbn ‘Âşûr, 1984: 30/44; Tantavî, ts.:15/257). Ayette erkek ve kadınların birbirleriyle denk ve uyumlu olduğu değil, cennet kadınlarının/hûrilerin birbirleriyle yaşıt ve aynı niteliklere sahip oldukları belirtilmektedir.⁷ Söz konusu lafzların semantik yapısı her iki cinsi kapsayan bir yoruma imkân tanımamaktadır. Yapılan çevirilerde tüm bu dilbilimsel kurallar ve yorum kıstasları görmezden

⁷ Detaylı bilgi için bk. Mukâtil b. Süleyman, 1423 h.: 4/564; Taberî, 2001: 20/123; Mâturîdî, 2005: 10/398; Semerkandî, 1993: 3/394; Sa’lebi, 2002: 9/209; Maverdî, ts.: 5/456; Bagavî, 1420 h.: 5/202; Zemahşerî, 1987: 4/100; İbn-i Atıyye, 2001: 5/245; Kurtubî, 1964: 19/183; Beydâvî, ts.: 5/179; Neseî, 1998: 3/593; İbn Kesîr, 1999: 7/532; Ebussuûd, ts.: 8/194; Şevkânî, 1414 h.: 5/184; Merâği, 1946: 27/139; Kutub, 1412 h.: 6/3808; İbn ‘Âşûr, 1984: 30/44; Tantavi, ts.: 14/168).

gelinmiştir. Bu da ayetin vermek istediği temel mesajın perdelenmesine neden olmuştur.

Gerek Nebe 78/33. ayet gerekse Vâkı'a 56/37. ayete kadın cinsini öne çıkararak meal vermenin "cennetin sadece erkeklere ait ve kadınların da onlara ikram edilen bir meta' olduğu kanaatini uyandırdığı" şeklindeki argüman dönemsel bir bakış açısının tezahürü gibi durmaktadır ve çeviride sağlam bir dayanak değildir. Çeviri yapan kişiye düşen görev, ayet veya ayet grubunu dilbilimsel bir tahlile tabi tutarak doğru anlamı tespit etmek, sonra da hedef dile uygun sözcüklerle aktarmaktır. Ayrıca dillendirilen argüman, Kur'ânî referanslar bakımından da isabetli değildir. Sorumluluk ve mükâfat bakımından, Yüce Allah'ın iki cinsten birini diğerine üstün tutarak zulmetmesi mümkün değildir (bk. Âl-i İmrân 3/57, 95). Erkek olsun, kadın olsun Allah katında en faziletli insan Allah'a karşı en saygılı/takva sahibi insandır (bk. el-Hucurât 49/13). Karı-koca ilişkileri dışında, kadın ile erkeğe, birbirini tamamlayan, birbirine destek veren, iki inanan, iki "insan" olarak bakıldığını gösteren pek çok ayet⁸ vardır (bk. Kırbaoğlu, 1997: 261-262). Cenab-ı Hakk'ın "...Mümin olarak ister erkek ister kadın, kim makbul ve güzel bir iş yaparsa, işte onlar cennete girer ve orada hesapsız nimetlere/rızıklara nail olurlar" (el-Mümin 40/40) şeklindeki ifadesi bu gerçeği net bir şekilde ortaya koymaktadır. "Hesapsız nimet/rızık" genel bir ifadedir ve zihni, ruhi ve maddi her türlü nimeti içermektedir. Dünyevî hayallerin ötesinde, insan tasavvuruyla algılanamayan sınırsız güzellikleri ve zenginlikleri akla getirmektedir (Râzî, 1420 h.: 27/519). Nitekim Hz. Peygamber (sav), Cenab-ı Allah tarafından, sevgili kulları için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir insanın aklına gelmeyen nimetler hazırlanmış olduğunu ifade etmiştir (Buhârî, ts.: "Tefsîr", 32/1; Müslim, 2006: "Cennet", 2-5). Şura 42/22. ayette "İman edip salih amel işleyenler ise, cennet bahçelerindedirler. Rab'leri yanında, cennette, istedikleri ne varsa kendilerine verilecektir. İşte bu da pek büyük bir lütuftur" denilmesi, erkek ve kadın ayırt edilmeksizin arzu ettikleri her şeyin kendilerine verileceğini göstermektedir. Her iki cinsin arzu ve istekleri farklı olabilir. Kadına çekici gelen nimetler, erkek için çekici olmayabilir. Kadına ahirette verilecek nimetlerin daha veciz ve kapalı ifadelerle zikredilmiş olması anlaşılır bir durumdur. Erkek ve kadına eşit veya aynı mükâfat verme eşit değer verme anlamına gelmemektedir. Esed ve Türk'ün bu konudaki argümanları, kadın ve erkeğin fizyolojik ve duygusal arzuları dikkate alındığında son derece zayıf durmaktadır.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim tercüme edilirken yeri geldiğinde lafzın harfî anlamı tercih edilebilir. Ancak Kur'ân'ın üslup özellikleri, içerdiği zengin anlamlar, kullanılan sanatlar dikkate alınmadan yapılan harfî çeviriler bazen hatalı anlamların verilmesine neden olabilmektedir. Nebe 78/33. ayette geçen "kevâ'ib" sözcüğünün tercümesinde böylesi bir yanlışla düşülmüştür. Lügavî anlamı "göğsün kabarması/tomurcuklanması" şeklinde olsa da "ergenlik çağına ulaşmış gencecik kızları" ifade eden bir sözcüktür. Arap zihin dünyasında "ka'ib" ve "nâhid" ibareleri kızların bedensel anlamda güzel ve çekici bir aşamaya geçtikleri gençlik/ergenlik dönemlerine karşılık gelmektedir. Buna dair pek çok dilbilimsel karine vardır. Ayrıca hürilerin niteliklerinin anlatıldığı ayetlerde cinsel herhangi bir objeye açıktan temas edilmemiştir. Güzellikleri, çekicilikleri ve ahlaki nitelikleri genel ifadelerle zikredilmiştir. Dolayısıyla "kevâ'ib" sözcüğüne "memeleri yeni sertleşmiş", "göğüsleri irileşmiş", "göğüsleri tomurcuklanmış", "memeleri tomurmuş" gibi anlamlar vermek Kur'ân'ın üslup özellikleriyle uyumsuzdur. Ayetin "gencecik, çekici, el değmemiş yaşıt kızlar/dilberler" veya "gencecik, olağanüstü güzellikte yaşıt kızlar" şeklinde çevrilmesi daha isabetli olurdu.

Tercüme faaliyeti esasında lafzın çözümlenmesine yönelik bir etkinliktir. Bunu gerçekleştirme adına dilbilimsel verilerden azami derecede yararlanılır. Öncelikle çözümlenecek lafzın metin

⁸ bk. et-Tevbe 9/71; en-Nahl 16/97; el-Ahzâb, 33/35, 36; Muhammed 47/19; el-Mümtahine, 60/12; et-Tahrim 66/11.

içerisinde kazandığı anlam tespit edilir. Tespit edilen anlam, metin bütünlüğü içerisinde bir karineye dayandırılması gerekir. Ayette geçen “ka’ib” kelimesinin her iki cinsi de kapsadığı şeklindeki argüman doğru değildir. Arap dilinde “ka’ib/ku’ub/kevâ’ib” kalıpları kadın cinsini niteleyen sözcüklerdir. Kadınların dönemsel olarak ulaştıkları yaş aralığını ifade etme adına kullanılır. Dolayısıyla Kur’ân’ın ilk muhatapları konumunda bulunan Arapların dilsel ve kültürel kodlarını dikkate almadan yapılan çevirilerin hatalı olma ihtimali yüksektir. İlk neslin hiçbir şekilde dillendirmediği, tefsir literatürüne girmemiş ve herhangi bir karineye dayanmayan yorumlar ihdas etmek doğru değildir. Çeviride yapılması gereken, ayet veya ayet grubunu dilbilimsel bir çözümlemeye tabi tutarak doğru anlamı tespit etmek, sonra da hedef dile uygun sözcüklerle aktarmaktır. Lafzın etimolojik anlam sınırları içerisinde kalınması son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihabu'd-Din es-Seyyid Mahmud. (ts.) *Ruhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve Seb'i'l-Mesânî*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsî'l-Arabî.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn. (1999). *Şerhü Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Halid b. İbrâhim el-Mısrî. Riyâd Mektebetü'r-Rüşd.
- Bagavî, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud. (1420 h.). *Mealimü't-Tenzil*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsî'l-Arabî.
- Beydâvî, K. N. *Envâru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl*. (ts.). Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsî'l-Arabî.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. (ts.). *el-Camiu's-Sahîh*. Dımaşk, Dâr-u İbn-i Kesîr.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil. (1987). *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.
- Cündioğlu, D. (2011). *Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çalışkan, İ. (2017). *Tefsir Usûlü*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Demirci, M. (2003). *Tefsir Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Durmuş, İ. Kinaye. (2002). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 26 (s.34-36) içinde Ankara: DİB Yayınları.
- Ebû Dâvûd, Süleyman İbn el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî. (2001). *Sünenü Ebi Dâvud*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Ebussuûd, Muhammed el-İmadî. (ts.). *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*. Beyrut: Dar-u İhyai't-Turâsî'l-Arabi.
- Emmarî, A. M. H. (1999). *Kadiyyetü'l-Lafz ve'l-Ma'nâ*. Kahire: ys.
- Esed, M. (1999). *Kur'ân Mesajı-Meal-Tefsir*, Çev: Cahit koytak, Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları,
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-Luğa*. (1964). thk. Muhammed 'Alî en-Neccâr. Kahire: ed-Dâru'l-Mısrıyye li't-Te'lif ve't-Terceme.
- Firûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-muhîf*. (2005). thk. Mektebetu Tahkîki't-Turas fi Mü'esseseti'r-Risâle. Beyrut: Mü'essesetu'r-Risâle.
- Galâyînî, M. (1982). *Câmiu'd-Durûsî'l-Arabiyye*. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye.
- Gökkır, N. (2009). *Tefsir Usulünde "Lafız-Mana" İlişkinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi*. Ankara: Kur'ân ve Tefsir Akademisi.
- Halîl b. Ahmed, (2003). *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. 'Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- Hatîb, A. Y. (ts.). *et-Tefsîru'l-Kur'âni li'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Arabî.
- Heyet (Karaman H., Çağrıncı M., Dönmez, İ K., Gümüş, S.) (2017). *Kur'an Yolu*. Ankara: DİB Yay.
- Heyet, *el-Mu'cemu'l-Vasît*. (ts.) Kahire: Dâru'd-Da've.
- Işıcık, Y. *Kur'an Tercümesinde Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar ve Muhammed Esed Meali'ne Genel Bir Bakış*, (2007). Kur'ân Mealleri Sempozyumu-Eleştiriler ve Öneriler-(1) (24-26 Nisan 2003 İzmir). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- İbn 'Âşûr, M.T. (1984). *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye.
- İbn-i Atıyye. (2001). *El-Muharrerü'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Ebi Hatim, Abdurrahman b. Muhammed. (1997). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim*, thk: Es'ad Muhammed et-Tayyib. Riyad: Mektebetu Nezar Mustafa el-Baz.
- İbn Fâris. (1979). *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Dımaşk: Dâru'l-Fikr.
- İbn Manzûr. (ts.). *Lisânu'l-'Arab*, thk. 'Abdullah 'Aliyyu'l-Kebîr-Muhammed Aḥmed Ḥasbullâh-Hâşim Muhammed eş-Şâzelî. Kahire: Dâru'l-Me'arif.
- İbn Reslân, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin b. Hasen er-Remlî. (2015). *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. Riyad: Dâru'l-Felah.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. (1999). *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm*. Riyad: Dâr-u Tayyibe.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvînî. (ts.). *Sünen*. Riyad: Mektebetu'l-Meârif.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâîl. (2000). *el-Muhkem ve'l-Muhîtü'l-A'zam*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâîl. (1996). *el-Muhassas*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-'Arabi.
- İbn'ul- Hümmam, Kemaleddin Muhammed b. Abdulvahid es-Sivasî. (ts.). *Fethu'l-Kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman. (1422 h.). *Zâdü'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî.
- İflîlî, (1992). *Şerhu Şi'ri'l-Mütenebbî*. Beyrut: nşr. Mustafa Uleyyân.
- İsfehânî, R. (ts.) *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İslamoğlu, M. (2011). *Hayat Kitabı Kur'an- Gereçeli Meal-Tefsir*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Kahveci, N. (2009). "Lafız Mana İlişkisi Bağlamında İşaretin Delaleti", C.14 (s. 185-202) içinde. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*.
- Karagöz, M. (2010). *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Kılıç, S. (2011). *Tefsir Nasıl Bir İlimdir?* İstanbul: Ensar Yayıncılık.
- Kılıçarslan, M. (2018). Kur'an'ın Günümüz Arapça Gramerine Muhalefeti (∇ Harfi Örneği). *The Journal of Academic Social Science Studies JASSS*. 70.
- Kırbaçoğlu, H. (1997). Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler. *İslami Araştırmalar*. C/S. 10 (4): 271-283.
- Komiyon. (2009). *et-Tefsîru'l-Müeyesser*. Suudi Arabistan: Mecmeu'l-Melik Fahd.
- Kuneybî, M. R. K. – Sâdık H. (1988). *Mu'cemu Luğati'l-Fukahâ'*. Beyrut: Dâru'n-Nefaîs.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed. (1964). *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye.
- Kutub, S. (1412 h.). *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru's-Şurûk.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. (2005). *Te'vilâtu'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Maverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. (ts.) *en-Nüket ve'l-Uyûn*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Merâği, A. M. (1946). *Tefsîrül Merâği*. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babi el-Halebî.
- Merginânî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr. (ts.). *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî.
- Meydanî, A. H. H. (2009). *Kavaidü't-Tedebbürî'l-Emsel li Kitabillahi Azze ve Cell*. Dımaşk, ys..
- Muhtar, A. (2008). *Mu'cemu's-Sevabî'l-Lügavî Delîlu'l-Musakkafî'l-'Arabî*. Kahire: Alemi'l-Kutub.
- Mukâtil b. Süleyman. (1423 h.). *Tefsîr'u Mukâtil b. Süleyman*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-'Arabi.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac. (2006). *el-Câmiu's-Sahih*. Riyad: Dâr-u Taybe.

- Mütenebbî, (1983). *Divan*. Beyrut: Dâr-u Beyrut.
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed. (1998). *Medârikü't-Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib.
- Öz, A. (2016). *Kur'an'ı Anlamada Bağlam*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Öztürk, M. (2003). Kur'ân Dilinde Örtük Anlatım: Kinaye ve Ta'riz. *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C/S. 3/2. Temmuz-Aralık.
- Pak, Z. *Tefsir Usulü*. Ankara: Bilay Yayınları, 2020.
- Râzî, F. (1420 h.). *et-Tefsîru'l-Kebîr, (Mefâtihu'l-gayb)*. Beyrut: Dâr-u İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- Râzî, Zeynuddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir el-Hanefî. (1999). *Muhtârü's-Sihâh*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- Sa'lebi, Ebu İshak. (2002). *El-Keşf ve'l-Beyan*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Seâlibî, Ebû Mansûr. (1317 h.). *Fikhü'l-Luğa ve Sırrü'l-'Arabiyye*. Mısır, Matba'a Edebiye.
- Semerkindî, Ebu'l-Leys. (1993.) *Bahru'l-Ulum*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed. (1993). *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris. (1990). *el-Ümm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. (1414 h.). *Fethu'l-Kadîr*. Dımaşk/Beyrut: Dâru İbn Kesîr- Dâru'l-Kelimi't-Tayyib.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. (2001). *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*. Kahire: Dâr-u Hicr.
- Tantavi, M. S. (ts.) *et-Tefsîru'l- Vesît li'l-Kur'ân'ı'l-Kerîm*. Kahire: Dâr-u Nahde.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed İbn İsâ. (2002). *el-Câmiu's-Sahîh*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Topaloğlu, B. (1998). Hûri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.18 (s. 387-390) içinde. İstanbul: DİB Yayınları.
- 'Umer, A. M. (2008). *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âşıra*. Kahire: 'Âlemü'l-Kutub.
- Yavuz, Y. V. (1998). Hayız. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.17 (s. 51-53) içinde. İstanbul: DİB Yayınları.
- Yazır, E. M. H. (ts.). *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Azim Yayıncılık.
- Zebidî. (1965). *Tâcu'l-'arûs*. thk. Heyet. Kuveyt: Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhim b. es-Serî b. Sehl. (1988). *Me'ânî'l-Kur'ân ve İ'râbuh*, thk. Abdülcelîl Abduh Şiblî. Beyrut: 'Alemü'l-Kutub.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer (1998). *Esâsü'l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer (1987). *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-kitabi'l-'Arabî.
- Zerkanî, M. A. (1995). *Menahilü'l-'İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî,
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh. (2006). *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Hadîs.

Lisede Öğrenim Gören Öğrencilerde Yalnızlık ve Dindarlık Kavramlarının Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi (Mersin Örneği) *

Dr. İlyas Pür

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7795-8212>

T. C. Milli Eğitim Bakanlığı / Yenişehir Mersin Anadolu Lisesi, Mersin – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 21.01.2021

Kabul: 18.04.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Din Psikolojisi

Dindarlık

Yalnızlık

Lise

Öğrenci

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma, Prof. Dr. Hasan Kayıklık danışmanlığında yazar İlyas Pür tarafından hazırlanan "Ortaöğretim Öğrencilerinde Dini Hayat İle Kaygı ve Yalnızlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.48999>

Öz

Bu çalışma lise öğrencilerinde yalnızlık ve dindarlık kavramlarını bazı değişkenler açısından araştırmayı amaçlamıştır. Bireyin çocukluktan yetişkinliğe geçişini sağlayan diğer gelişim dönemlerinden farklı bir evre olan lise çağı, gencin kendisini, hayatı ve toplumu sorgulayarak eskisinden daha farklı bir biçimde dünyayı algıladığı bir dönemdir. Zira lise döneminde biyolojik anlamda vücut organlarında bir gelişme gözlenirken; psikolojik yönden de nasıl davranılması gerektiğini bilememesinden dolayı bir davranış karmaşıklığı yaşanmaktadır. Yalnızlık ise günümüz toplumunun en önemli sorunlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Yalnızlık, lisede öğrenim gören gençlerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyerek onların duygu dünyasında tahribatlara sebep olmaktadır. Kişiden kişiye farklılık arzettiği düşünülen yalnızlığın eğitim üzerinde de büyük bir risk oluşturduğu düşünülmektedir. Dinin ise insan hayatının bütün evrelerinde özellikle bireyin duygu, düşünce ve davranışlarında önemli bir faktör olduğu bilindiğinden insanın yaşadığı birçok psikolojik durum ile dindarlık ilişkisinin araştırılmasını gerekli hale getirmiştir. Lise öğrencilerinin yalnızlık ve dindarlık kavramlarının araştırılması, bu soruna bilimsel açıdan çözümler sunulabilmesi ve eğitimdeki amaçlara en iyi biçimde ulaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Lise öğrencilerinin yalnızlık düzeylerinin cinsiyet, yaş, okul türü, aylık gelir düzeyi, din önem düşüncesi, öznel dindarlık algısı ayrıca dindarlık düzeylerinin cinsiyet, yaş, okul türü, aylık gelir düzeyi gibi çeşitli değişkenler açısından araştırılmasını amaçlayan bu çalışmamızın araştırma grubunu Mersin ilinde liselerde öğrenim gören 204'ü kız ve 227'si erkek olmak üzere toplam 431 öğrenci oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında UCLA Yalnızlık Ölçeği, Dinsel Yaşayış Ölçeği ve Kişisel Bilgi Anketi kullanılmıştır. Elde edilen veriler analiz edilerek şu sonuçlara ulaşılmıştır: Öğrencilerin yalnızlık düzeyleri üzerinde cinsiyet, yaş ve din önem değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmadığı ancak okul türü, aylık gelir düzeyi ve öznel dindarlık algısı değişkenlerinin ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturduğu görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin dindarlık düzeyleri üzerinde cinsiyet ve yaş değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmadığı fakat okul türü ve aylık gelir düzeyi değişkenlerinin ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Pür, İ. (2021). Lisede Öğrenim Gören Öğrencilerde Yalnızlık ve Dindarlık Kavramlarının Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi (Mersin Örneği). *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 249-262.

Examining the Concepts of Loneliness and Religiosity in High School Students in Terms of Some Demographic Variables (Mersin Example)

Dr. Ilyas Pür

T. C. Ministry of National Education / Yenişehir Mersin Anatolian High School, Mersin – TURKEY

Article History

Submitted: 21.01.2021

Accepted: 18.04.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Psychology of Religion

Religiosity

Loneliness

High School

Student

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.48999>

Abstract

This study aimed to investigate the concepts of loneliness and religiosity in high school students in terms of some variables. High school age, which is a different stage from other developmental stages that enable the individual to transition from childhood to adulthood, is a period in which the youth perceives the world in a different way than before by questioning himself, life and society. Because while a biological improvement is observed in body organs in high school period; There is a behavioral complexity due to the psychological not knowing how to behave. Loneliness is considered as one of the most important problems of today's society. Loneliness negatively affects the quality of life of high school youth, causing damage to their emotional world. Loneliness, which is thought to differ from person to person, is also thought to pose a great risk on education. As it is known that religion is an important factor in the feelings, thoughts and behaviors of the individual at all stages of human life, it has made it necessary to investigate the relationship between religiosity and many psychological conditions that people experience. Researching the concepts of loneliness and religiosity of high school students is important in terms of providing scientific solutions to this problem and achieving the goals in education in the best way. The research group of this study, which aims to investigate the loneliness levels of high school students in terms of various variables such as gender, age, school type, monthly income level, religious importance perception, subjective religiousness perception, and their level of religiousness, is the research group of the high school students in Mersin. It consists of a total of 431 students, 204 of whom are girls and 227 are boys. UCLA Loneliness Scale, Religious Life Scale and Personal Information Questionnaire were used to collect data. The following results were obtained by analyzing the data obtained: It was observed that gender, age and religion significance variables did not make a statistically significant difference on the loneliness levels of the students, but the variables of school type, monthly income level and subjective religiousness perception did not create a statistically significant difference. In addition, it was determined that gender and age variables do not make a statistically significant difference on the religiousness levels of the students, but the variables of school type and monthly income level make a statistically significant difference.

GİRİŞ

Dünya nüfusunun neredeyse üçte birini gençler oluşturmaktadır. Gençliğin sorunları ülkeler bazında düşünüldüğünde bu sorunlar bu ülkelerin en temel problemlerden biri haline gelmektedir. Lise çağı genellikle bunalımlı ve stresli bir dönem olarak bilinir. Günümüze bakıldığında bu bunalımların ileri boyutlara ulaştığı gözlenmektedir. Bu durum hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde farklı kültürlerde ve farklı zamanlarda meydana gelen evrensel bir olgudur. Bu bunalımlardan biri olan yalnızlık duygusu ise hayatın her döneminde ister yaşlı ister genç olsun neredeyse bütün bireyler tarafından yaşanabilen psikolojik bir durumdur. Hoş olmayan bir durum olarak yalnızlık, tarihsel süreçte hemen hemen her toplumda yaşanmıştır. Bununla birlikte günümüzün modern toplumunda nüfusun ve teknolojinin artmasıyla birlikte gençlerin yalnızlığının da hem nicel hem de nitel olarak arttığı gözlemlenmiştir. Zira küreselleşen dünyada sosyal ve toplumsal anlamda bir hareketlilikten bahsedilse de yaşam koşulları ve ekonomik nedenler kalabalıklar içinde bile gençleri yalnız bırakabilmektedir. Yalnızlık insanın duygu, düşünce ve davranışını etkilediği için din psikolojisinin bir konusu olmuş ve bu bağlamda lise öğrencilerinde yalnızlık bazı değişkenler açısından araştırılmıştır.

Günümüz dünyası teknolojik ve sosyal değişimlerin etkisi altında hemen hemen her alanda geleneksel yapıdan modern yapıya doğru ilerlemektedir. Bu açıdan bakıldığında Türk toplumunun da karşı karşıya kaldığı değişimin dinamikleri içinde dinin fonksiyonu önem arz etmektedir (Günay, 1999: 17). Lise çağındaki gençlerin sadece maddi, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması onların psikolojik olarak sağlıklı olmaları için yeterli değildir. Aynı zamanda bu bireylerin dinî, manevî ve psiko-sosyal bakımdan da gelişmeye ihtiyaçları vardır. Bu itibarla lise öğrencilerinin dinî, manevî ve psiko-sosyal ihtiyaçlarının karşılanması onların psikolojik bakımdan da daha sağlıklı olmalarını sağlayacaktır. Bu kapsamda ibadet ve dualar bu gençlerin Allah ile olduğu kadar diğer insanlarla da yakınlaşmasını sağlamak suretiyle onların yalnızlığına bir çare olmaktadır. Benzer duygu ve davranışlara sahip insanlarla bir arada olmak gence huzur, güven ve sevgi verecektir (Kimter, 2014: 226-227). Bu kapsamda kişilerin ve toplumların ruhsal sağlıklarının korunmasında ve geliştirilmesinde en güçlü psikolojik fonksiyon olan dinin doğru yönde ve bilimsel olarak açıklanması gerekmektedir (Hökelekli, 2015: 29). Bu itibarla lise gençliği, çocukluk dönemine kıyasla biyo-psiko-sosyal değişimlerin etkisi ve hızlı duygusal iniş-çıkışların yaşanması gibi sebeplerden ötürü bireyin yalnızlık ve dindarlık ile ilgili sorunlarının artmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı bu çalışmanın amacı, lise öğrencilerinde yalnızlık duygusu ve dindarlık ile ilgili bazı demografik değişkenleri incelemektir. Ayrıca bu çalışma, lise öğrencilerinin yalnızlık duygusunu ve dindarlığını bazı değişkenler açısından araştırması ve bu değişkenlerin hangi yönde gerçekleşeceği konusunda özgün bir çalışma olması açısından önemlidir.

YÖNTEM

Bu çalışmamız, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı farklı okullarda öğrenim gören öğrencilerin yalnızlık ve dindarlık düzeylerinin bazı demografik değişkenlerle olan ilişkilerini ortaya çıkarmaya çalışan nicel araştırma yöntemi ile ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha fazla değişkenin birlikte incelenerek değişimin varlığının var olup olmadığı, varsa derecesinin ne yönde olduğunu belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2009). Uygulama 2018 yılı ocak ayında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini, Mersin il merkezinde liselerde öğrenim gören öğrenciler, örneklemini ise bu liselerde okuyan öğrenciler arasından basit tesadüfi örneklem yoluyla ulaşılan 204'ü (% 47.3) kız; 227'si (% 52.7) erkek olmak üzere 431 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin 73'ü (% 16.9) 13-14 yaş; 210'u (% 48.7) 15-16 yaş; 148'i ise (% 34.3) 17-18 yaş grubundadır. Örneklemin % 81.7'sini (n: 352) Anadolu Lisesi; % 8.6'sını (n: 37) Meslek Lisesi; % 9.7'sini (n: 42) İmam-Hatip Lisesi

öğrencileri oluşturmaktadır.

Araştırmamızın bağımlı değişkenleri yalnızlık ve dindarlık düzeyi; bağımsız değişkenleri ise cinsiyet, yaş, okul türü, aylık gelir düzeyi, din önem düşüncesi ve öznel dindarlık algısı değişkenleridir. Verilerin girilmesi ve çözümlenmesinde SPSS for Windows 20 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde ve hipotezlerin test edilmesinde t Testi ve Varyans Analizi (Tek Yönlü ANOVA) kullanılmıştır. İki değişken grubun ortalamasının farklı olup olmadığı t Testi ile test edilmiştir. Varyans Analizi ise, bir değişkene ait ikiden çok grubun ortalamaları arasında önemli bir farkın olup olmadığını araştırdıktan sonra aralarında istatistiksel olarak önemli bir fark varsa, bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Ayrıca bu analizlere ek olarak deneklerin ölçeklerden elde ettikleri ortalama skorlarının saptanmasında tanımlayıcı istatistiklerden aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri kullanılmıştır. Deneklerin demografik bilgilerine bağlı olarak verilerin yüzdelik dağılımlarının saptanmasında frekans analizinden yararlanılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu kısımda örnekleme uygulanan UCLA Yalnızlık Ölçeğinden elde edilen verilerle yapılan istatistiksel işlemler ve bu işlemlerin sonucu elde edilen bulgularla ilgili yorumlara yer verilmiştir. Araştırma amacı kapsamında Mersin ilinde liselerde öğrenim görmekte olan öğrencilerin yalnızlık puanları cinsiyete dayalı olarak karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda ulaşılan bulgular, Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Örneklemin Cinsiyet Değişkenine Göre Yalnızlık Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bağımsız Gruplar için t Testi Sonuçları

	N	Ortalama	SS	sd	t	P
Erkek	227	42.73	9.13			
Kadın	204	41.01	9.86	429	1.88	0.06

Tablo 1’e göre; öğrencilerin yalnızlık puanlarının cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak için yapılan bağımsız örneklem için t Testinde, kız öğrencilerin puan ortalaması ile ($\bar{x}=41,01$) erkek öğrencilerin puan ortalaması ($\bar{x}=42,73$) arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($t(429)=1,88$, $p>0.05$). Burada ulaştığımız bulguları ilgili alanyazın ile karşılaştıracak olursak, cinsiyet yalnızlık farklılıklarını daha iyi analiz edebiliriz: Schultz ve Moore (1986); Page (1990) ve Baumeister & Storch, (2004) tarafından yapılan araştırmalarda cinsiyet ile yalnızlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p>0.05$). Fakat Özkürkçügil (1993); Halat (2009) ve Turhan (2019) tarafından yapılan araştırmalarda kadınların yalnızlık puanları erkeklerden yüksek çıkmıştır ($p<0.05$). Cinsiyet ile yalnızlık arasındaki ilişkinin anlamlı düzeye ulaşmaması, bu ilişkinin doğrudan değil dolaylı bir ilişki olduğu ve cinsiyetin yalnızlığı dolaylı olarak etkilediği anlaşılmaktadır (Kızılgeçit, 2015: 138). Araştırmamızın amacı kapsamında, liselerde öğrenim görmekte olan öğrencilerin yalnızlıkları yaş grubuna dayalı olarak kıyaslanmıştır. Analizler sonucunda ulaşılan betimsel istatistikler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Örneklem Yaş Değişkenine Göre Yalnızlık Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Yaş Grubu	N	Ort.	SS
13-14	73	41.36	10.61
15-16	210	41.44	9.62
17-18	148	42.87	8.73
Toplam	431	41.92	1.13

Tablo 2'ye göre; yaş değişkeni ile öğrencilerin yalnızlık duyguları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($F(2-428)=1,13, p>0,05$). Yukarıda ulaştığımız bulguları ilgili alanyazın ile karşılaştıracak olursak, yaş yalnızlık farklılıklarını daha iyi analiz edebiliriz. Seepersad (2001); Lauder ve diğerleri (2006); Yılmaz ve Karaca (2008); Kızılgeçit (2015); Kimter (2014) ve Eni (2017) tarafından yapılan araştırmalarda yalnızlık ile yaş arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$). Özkürkçügil (1993); Rokach (2001); Springer vd. (2003); Sheikholeslami vd. (2012) ve Özkaya (2017) tarafından yapılan çalışmalarda yalnızlık düzeyi yaş ile birlikte artmakta ve bu da anlamlılık düzeyine ulaşmaktadır ($p<0,05$). Bireylerin yaşı ilerledikçe iş sahibi olma, evlenme, göç gibi nedenlerden dolayı çevresindeki arkadaşlarından veya akrabalarından uzaklaşmakta ve bu durumda birey sorunlarını paylaşabileceği kişileri bulmakta zorlanarak yalnızlık ile baş başa kalabilmektedir. Fakat Kozaklı (2006); Aksakal (2008); Yılmaz (2012) ve Yakut'un (2016) yaptıkları çalışmalarda ise yaş ilerledikçe yalnızlık seviyesi azalmaktadır. Çalışmamızın amacı kapsamında, lisede öğrenim görmekte olan öğrencilerin yalnızlık düzeyleri okul türüne dayalı olarak kıyaslanmıştır. Analizler sonucunda ulaşılan betimsel istatistikler Tablo 3'te sunulmuştur.

253

Tablo 3: Örneklem Okul Türü Değişkenine Göre Yalnızlık Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Okul Türü	N	Ort.	SS	F	P
Anadolu Lisesi	352	41.01	9.65		
Meslek Lisesi	37	44.46	8.5		
İmam Hatip Lisesi	42	47.33	6.6		
Toplam	431	41.92	9.51	10.17	0.00

Tablo 3'te yer alan bilgilere göre; okul türü değişkeni ile öğrencilerin yalnızlık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($F(2-428)=10,17, p<0,05$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey post hoc analizi sonucunda Anadolu Lisesinde okuyan öğrenciler ile İmam Hatip Lisesinde okuyan öğrenciler arasında olduğu belirlenmiştir. Yalnızlık ölçeği ortalama puanı en yüksek İmam Hatip Lisesinde, en düşük Anadolu Lisesindeki öğrencilerde olduğu saptanmıştır. Yukarıda ulaştığımız bulguları ilgili alanyazın ile karşılaştıracak olursak, okul türü yalnızlık farklılıklarını daha iyi analiz edebiliriz. Araştırmamızdan elde ettiğimiz verilerde İmam Hatip Lisesinde okuyan öğrencilerin yalnızlık puanının diğer liselerde okuyan öğrencilerin puanına göre yüksek çıkmasının sebebi bu okullarda okuyan öğrencilerden toplumun beklentisinin yüksek olduğu düşünülebilir. Diğer bir ifadeyle, toplumun bu öğrencileri *örnek insan* olarak görmesi sebebiyle öğrenciler üzerinde baskı ve otoritenin bulunması öğrencileri yalnızlığa

itmektedir. Diğer bir neden de İmam Hatip Lisesinde okutulan dinî içerikli derslerin diğer derslere oranla okul döneminde daha az kullanılması olabilir. Araştırmamızın amacı kapsamında, lisede öğrenim görmekte olan öğrencilerin yalnızlık düzeyleri aylık gelir düzeyi değişkenine dayalı olarak kıyaslanmıştır. Analizler sonucunda ulaşılan betimsel istatistikler Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Örneklem Aylık Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Yalnızlık Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Gelir Düzeyi	N	Ort.	SS	F	P
1500 ve altı	95	43.84	9.18		
1500-3000 arası	171	42.40	9.0		
3000 ve üstü	165	40.31	9.9		
Toplam	431	41.92	9.51	4.61	0.01

Tablo 4'te yer alan bilgilere göre; Aylık gelir değişkeni ile öğrencilerin yalnızlık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($F(2-428)=4,61$, $p<0,05$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey post hoc analizi sonucunda 1500 TL altı ile 3000 TL ve üstü öğrenciler arasında olduğu belirlenmiştir. Yalnızlık ortalama puanı en yüksek 1500 TL ve altı, en düşük 3000 TL ve üstü aralığındaki öğrencilerde olduğu belirlenmiştir. Yukarıda ulaştığımız bulguları ilgili alanyazın ile karşılaştıracak olursak, aylık gelir düzeyi yalnızlık farklılıklarını daha iyi analiz edebiliriz. Günaydın (1996); Kavlak ve Saruhan (2002); Gürsoy ve Bıçakçı (2006); Yapıcı (2011); Yılmaz (2012); Oruç (2013); Kimter (2014); Kızılgeçit (2015); Özkaya (2017) ve Aksak (2017) tarafından yapılan araştırmalarda yalnızlık ile gelir düzeyi arasında anlamlılık ($p<0.05$) seviyesine ulaşan ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle örneklem gelir düzeyi arttıkça yalnızlık düzeyi azalmaktadır. Lauder, Mummery ve Sharkey'in (2006) bulguları da bu durumu desteklemektedir. Esasen gelir durumunun yükseldikçe yalnızlığın düşmesi, ekonomik durumun yalnızlık üzerinde belirleyici bir faktör olduğunu düşündürmektedir. Zira gelir durumunun yüksek olması bireyler için hem geniş sosyal birliktelikler sunmakta hem de farklı alanlarda çeşitli etkinliklere katılım sağlamaktadır. Çalışmamızın amacı kapsamında, lisede öğrenim görmekte olan öğrencilerin yalnızlık düzeyleri din-önem düşüncesi değişkenine dayalı olarak kıyaslanmıştır. Analizler sonucunda ulaşılan betimsel istatistikler Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Örneklem Din-Önem Düşüncesine Göre Yalnızlık Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Din Benim İçin	N	Ort.	SS	F	P
Hiç Önemli Değil	25	38.68	10.02		
Biraz Önemli	67	41.42	9.66		
Önemli	167	42.20	9.79		
Çok Önemli	172	42.31	9.08		
Toplam	431	41.92	9.51	1.18	0.32

Tablo 5'te yer alan bilgilere göre; öğrencilerin dine verdikleri önem ile yalnızlıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($F(2-428)=1,18$ $p>0,05$). Fakat anlamlı olmasa da öğrencilerin yalnızlık ortalama puanı en yüksek dini kendileri için çok önemli görenler, en düşük dinin kendileri için hiç önemli olmadığını belirten öğrencilerde olduğu saptanmıştır. Yukarıda ulaştığımız bulguları ilgili alanyazın ile karşılaştıracak olursak, din önem düşüncesi yalnızlık farklılıklarını daha iyi analiz edebiliriz: Rote vd. (2013) 2165 yetişkin birey üzerinde yaptıkları araştırmada, dinsel katılımın daha yüksek sosyal bütünleşmeye ve sosyal desteğe katkıda bulunduğunu ayrıca sosyal bütünleşmenin ve sosyal desteğin daha düşük yalnızlık düzeyleri ile negatif yönde ilişkisinin bulunduğunu tespit etmişlerdir. Benzer şekilde Kirkpatrick ve diğerleri (1999) Protestan, Katolik ve Yahudi toplam 184 öğrenci üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada sosyal destek ile yalnızlık arasında negatif ilişki bulmuşlardır. Diğer bir ifadeyle; öğrencilerin sosyal desteği arttıkça yalnızlıkları azalmaktadır. Araştırmada sosyal destekten sonra yalnızlığı etkileyen en önemli faktörden birisinin de din olduğu ve dine önem verme, Tanrı'ya inanç ve Tanrı'ya güvenli bağlanma ile yalnızlık arasında negatif ilişki bulunduğu görülmüştür. Ayrıca yalnızlık ölçümlerinde erkeklerin kadınlardan daha yüksek puan aldıklarını ve kadınların yalnızlıkla başa çıkmada duanın etkili bir fonksiyonunun bulunduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmamızın amacı kapsamında, lisede öğrenim görmekte olan öğrencilerin yalnızlık düzeyleri öznel dindarlık algısı değişkenine dayalı olarak kıyaslanmıştır. Analizler sonucunda ulaşılan betimsel istatistikler Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Örneklem Öznal Dindarlık Algısına Göre Yalnızlık Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Öznel Dindarlık	N	Ort.	SS	F	p
Hiç Dindar Değil	75	39.77	9.25		
Biraz Dindar	179	41.66	10.09		
Dindar	140	42.29	8.89		
Çok Dindar	37	46.11	8.22		
Toplam	431	41.92	9.51	3.86	

Tablo 6'da yer alan bilgilere göre; Bununla birlikte öğrencilerin öznel dindarlık algısı ile yalnızlık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($F(2-428)=3,86$, $p<0,05$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey post hoc analizi sonucunda kendilerini çok dindar bulanlar ile kendilerini biraz dindar ve kendilerini hiç dindar bulmayan öğrenciler arasında olduğu tespit edilmiştir. Yalnızlık ortalama puanı en yüksek olanlar kendilerini çok dindar bulanlar, en düşük olanlar ise kendilerinin hiç dindar olmadığını belirten öğrenciler olduğu tespit edilmiştir. Yukarıda ulaştığımız bulguları ilgili alanyazın ile karşılaştıracak olursak, öznel dindarlık algısı yalnızlık farklılıklarını daha iyi analiz edebiliriz: Yaparel (1987) yirmi-kırk yaşlar arası kişilerde dindarlık ile psiko-sosyal uyum üzerine yaptığı araştırma sonucuna göre dinî yaşayışın farklı boyutları olan inanç, ibadet ve dua ile yalnızlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yine Yapıcı (2011) Çukurova Üniversitesinden toplam 614 öğrenci üzerinde dindarlığın farklı görüntüleriyle yalnızlık ilişkisi üzerine yaptığı çalışmasında 133 bulgunun % 87.97'si nötr, % 3.01'i pozitif, % 9.02'si ise negatif ilişki göstermiştir. Bu bulgulara göre dindarlık yalnızlık arasındaki ilişkinin tek yönlü ve tek boyutlu olmadığı tespit edilmiştir. Yine Kimter'in (2014) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında öğrencilerin dindarlık dereceleriyle yalnızlık puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Buna benzer olarak Certel vd. (2016), İmam Hatip Lisesinde okuyan toplam 144 öğrenci üzerinde yaptıkları çalışmada dindarlık ile yalnızlık arasında anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir.

Tarafımızdan elde ettiğimiz verilerde dinî yaşayış (genel), inanç ve ahlâk alt boyutları ile yalnızlık arasında anlamlı bir ilişkinin çıkmaması fakat dinî yaşayış ibadet alt boyutunun yalnızlık ile düşük düzeyde pozitif ilişkinin bulunması Yaparel (1987), Yapıcı (2011), Kimter (2014) ve Certel vd. (2016) tarafından yapılan çalışmalarla kısmen uyushmaktadır. Çalışmamızın amacı kapsamında, lisede öğrenim görmekte olan öğrencilerin dindarlık düzeyleri cinsiyet değişkenine dayalı olarak kıyaslanmıştır. Analizler sonucunda ulaşılan betimsel istatistikler Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Örneklemin Cinsiyet Değişkenine Göre Dindarlık Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bağımsız Gruplar için t Testi Sonuçları

	N	Ortalama	SS	sd	t	p
Erkek	227	201.15		429	0.93	0.35
Kadın	204	196.6				

Tablo 7'de yer alan bulgulara göre, öğrencilerin dinî yaşayış durumlarının cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak için yapılan bağımsız örneklem için t Testinde, kız öğrencilerin puan ortalaması ile ($\bar{x}=196,69$) erkek öğrencilerin puan ortalaması ($\bar{x}=201,15$) arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($t(429)=0,93$, $p>0,05$). Yukarıda ulaştığımız bulguları ilgili alanyazın ile karşılaştıracak olursak, cinsiyet dindarlık farklılıklarını daha iyi analiz edebiliriz: Özbaydar (1970); Köktaş (1993); Hülür ve Kalender (2003); Yapıcı ve Zengin (2003a; 2003b); Akdoğan (2004); Atalay (2005); Kimter (2008); Kızılgeçit (2015); Geçioğlu (2018) tarafından yapılan araştırmalarda dindarlık ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Cinsiyet ve dindarlık değişkeni açısından aralarında anlamlı bir ilişki çıkmaması Özbaydar (1970); Köktaş (1993); Hülür ve Kalender (2003); Yapıcı ve Zengin (2003a; 2003b); Akdoğan (2004); Atalay (2005); Kimter (2008); Kızılgeçit (2015); Geçioğlu (2018) tarafından yapılan çalışmalarla kısmen örtüşmektedir. Cinsiyetler arasında dindarlığın bazı göstergelerinde erkekler lehine anlamlı, bazılarında ise anlamlı olmayan farklılıkların ortaya çıkması cinsiyet ile dindarlık arasındaki ilişkinin tek taraflı olmadığını ortaya koymaktadır. Zira bu durumu Yapıcı'ya (2013: 249) dayanarak söyleyecek olursak; Müslüman Türk örnekleminde gerçekleştirilen çalışmalarda erkeklerin dindarlık puanlarının kadınlardan daha yüksek çıktığı görülmektedir. Fakat bu durumu genelleştirmemek gerekir. Çünkü kadınların erkeklerden daha dindar olduklarını ortaya koyan çalışmaların yanı sıra her iki cinsiyet arasında anlamlı farklılıkların bulunmadığını ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Batı'da kadınların erkeklerden daha dindar olduğunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Örneğin; Miller ve Hoffmann (1995: 63-64), dindarlıkta cinsiyet farklılıkları üzerine yaptıkları araştırmada kadınların erkeklerden daha dindar oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Bu araştırmada kadınların dinsel faaliyetlere katılımlarının erkeklere nazaran yüksek olduğu, düzenli olarak kutsal kitabı okudukları ve dua ettikleri tespit edilmiştir. Yine Beit-Hallahmi (1989: 70) tarafından yapılan araştırmada dindarlık ve dinî ilginin her türlü ölçümünde, kadınlar erkeklerden daha yüksek puan almışlardır. Çalışmamızın amacı kapsamında, lisede öğrenim görmekte olan öğrencilerin dindarlık düzeyleri yaş değişkenine dayalı olarak kıyaslanmıştır. Analizler sonucunda ulaşılan betimsel istatistikler Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8: Örneklemin Yaş Değişkenine Göre Dindarlık Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Yaş Grubu	N	Ort.	SS	F	p
13-1	73	191.6	58.06		
15-16	210	200.1	44.6		
17-18	148	201.2	52.7		
Toplam	431	199.0	49.9	0.99	0.37

Yine Tablo 8' de yer alan bulgulara bakıldığında, yaş değişkeni ile öğrencilerin dinî yaşayış durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır ($F(2-428)=0,99$, $p>0.05$). Fakat anlamlı fark olmasa da dinî yaşayış ölçeği ortalama puanı en yüksek 17-18 yaş aralığında, en düşük 13-14 yaş aralığındaki bireylerde olduğu belirlenmiştir. Yukarıda ulaştığımız bulguları ilgili alanyazın ile karşılaştıracak olursak, dindarlık yaş farklılıklarını daha iyi analiz edebiliriz: Yaş değişkeni ile dindarlık arasındaki ilişkiyi ele alan bazı çalışmalarda anlamlılık düzeyine ulaşmayan sonuçlarla karşılaşmaktayız. Örneğin; Yaparel (1987); Akdoğan (2004); Atalay (2005); Şengül (2007); Kimter (2008); Gürsu (2011); Yapıcı (2013) ve Yakut (2016) tarafından yapılan araştırmalarda yaş ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dindarlıkla ilgili yapılan birçok çalışmada yaş değişkeni sıklıkla kullanıldığı için bu konuda birbiriyle uyuşan ve uyuşmayan pek çok bulguyla karşılaşabiliriz. Genel anlamda bir değerlendirme yaptığımızda, ülkemizde gerçekleştirilen araştırmalardan elde edilen sonuçlar yaşa bağlı olarak dindarlığın artma eğiliminde olduğunu göstermektedir (Yapıcı, 2013). Örneğin; Argyle ve Beit-Hallahmi (1975); Köktaş (1993); Voltan-Acar ve diğerleri (1996); Günay (1999); Çelik (2002); Hülür ve Kalender (2003); Arslan (2004); Özel (2012); Kartopu (2012); Demir (2013); Yıldız (2014); Kula (2015); Kızılgöçer (2015); Baynal (2015) ve Hayta (2015) tarafından yapılan araştırmalarda örneklemin yaş grubu yükseldikçedindarlık puanlarının yükseldiği ve bunun anlamlılık seviyesine ulaştığı bulunmuştur. Araştırmamızdaki bulgularda yaş değişkeni ile dinî yaşayış (genel), inanç, ahlâk ve ibadet alt boyutları arasında anlamlı bir farklılığın ortaya çıkmaması şöyle açıklanabilir: Bilindiği üzere çalışmamız Mersin ilindeki liselerde öğrenim gören öğrencilerle sınırlıdır. Bu nedenle öğrencilerin aynı sosyo-kültürel çevreden gelmiş olması ve yaşlarının birbirine yakın olması dinî yaşayışta yaş farkını kapatabilir. Diğer bir sebep alt sınıfta okuyan öğrencilerin üst sınıftaki öğrencilerle özdeşim kurması olabilir. Teknolojik ilerlemeler neticesinde medya ve kitle iletişim araçlarının benzer bilgileri sunuyor olması da dinî yaşayışta yaş farkını ortadan kaldıracaktır. Araştırmamızın amacı kapsamında, lisede öğrenim görmekte olan öğrencilerin dindarlık düzeyleri okul türü değişkenine dayalı olarak kıyaslanmıştır. Analizler sonucunda ulaşılan betimsel istatistikler Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9: Örneklemin Okul Türü Değişkenine Göre Dindarlık Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Okul Türü	N	Ort.	SS	F	P
Anadolu Lisesi	352	193.7	51.0		
Meslek Lisesi	37	218.6	38.2		
İmam Hatip Lisesi	42	228.5	32.5		
Toplam	431	199.0	49.9	13.05	0.00

Tablo 9'daki bilgilere göre, okul türü değişkeni ile öğrencilerin dinî yaşayışları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($F(2-428)=13,05$, $p<0,05$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey post hoc analizi sonucunda Anadolu Lisesinde okuyan öğrenciler ile İmam-Hatip Lisesinde okuyan öğrenciler arasında olduğu belirlenmiştir. Dinî yaşayışın farklı görüntülerinin öğrenim görülen okul türü değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını sorgulayan tek yönlü varyans analizine (ANOVA) dayanarak söyleyecek olursak; öğrenim görülen okul türü değişkenine göre dinî yaşayış (genel) düzeyleri ile inanç, ibadet ve ahlâk alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($p<0,05$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey post hoc analizi sonucunda Anadolu Lisesi'nde okuyan öğrenciler ile İmam Hatip Lisesinde okuyan öğrenciler arasında olduğu belirlenmiştir. En yüksek puanı İmamHatipLisesi öğrencileri; en düşük puanı ise Anadolu Lisesi öğrencileri almıştır.

Onay (2004); Yıldız (2006); Kimter (2008); Gürsu (2011); Yapıcı (2013); Demir (2013); Hayta (2015) ve Kula'nın (2015) bulgularına göre din eğitimi alan öğrenciler daha dindardır. Yine benzer şekilde Kartopu (2012) tarafından yapılan araştırmada da okul türü ile kader inancı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin diğer liselere göre kader inançları daha yüksek bulunmuştur. Fakat alınan dinî bilgilerin bireyi her zaman olumlu yönde etkilediğini söylememiz doğru bir yaklaşım değildir. Gülfil (2018: 125-126) ve Hökelekli (2015) tarafından yapılan bir araştırmada bazı katılımcılar, çocukluk çağında aile ve çevrenin etkisiyle kendilerine verilen dinî bilgi ve dinsel aktarımların ister istemez kendilerinin bilinçaltına yerleştiğini dile getirmektedirler. Bu durumda özellikle inançlı aile ortamında yetişen genç bireyler, yaşadıkları bunalım, gerilim ve arayış neticesinde zıt bir kimlik geliştirerek inançsızlığı tercih edebilirler. Çalışmamızın amacı kapsamında, lisede öğrenim görmekte olan öğrencilerin dindarlık düzeyleri aylık gelir düzeyi değişkenine dayalı olarak kıyaslanmıştır. Analizler sonucunda ulaşılan betimsel istatistikler Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10: Örneklem Aylık Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Dindarlık Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Gelir Düzeyi	N	Ort.	SS	F	P
1500 ve altı	95	216.1	44.1		
1500-3000 arası	171	205.0	43.3		
3000 ve üstü	165	182.9	54.8		
Toplam	431	199.0	49.9	16.4	0.00

Tablo 10'a göre aylık gelir değişkeni ile öğrencilerin dinî yaşayışları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($F(2-428)=16,43$, $p<0,05$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey post hoc analizi sonucunda 3000 TL ve üstü bireylerle diğer gelir durumuna sahip bireyler arasında olduğu belirlenmiştir. Yukarıda ulaştığımız bulguları ilgili alanyazın ile karşılaştıracak olursak; aylık gelir düzeyi dindarlık farklılıklarını daha iyi analiz edebiliriz. Dinî yaşayışın farklı görüntülerinin aylık gelir durumu değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını sorgulayan tek yönlü varyans analizine (ANOVA) dayanarak söyleyecek olursak, dinî yaşayış ölçeği ortalama puanı en yüksek alt gelir grubundaki öğrencilerde; en düşük üst gelir grubundaki öğrencilerde olduğu belirlenmiştir. Köktaş (1993); Voltan-Acar ve diğerleri (1996); Günay (1999); Atalay (2005); Yıldız (2006); Yapıcı (2013); Demir (2013) ve Karlı (2019) tarafından yapılan araştırmalarda sosyo-ekonomik durum yükseldikçe dindarlık puanlarının düştüğü bulunmuştur. Kartopu (2012)

tarafından yapılan araştırmada kadere inanma ile aylık gelir düzeyi arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle, örneklemin aylık gelir düzeyi arttıka kadere kesin olarak inanmada bir düşüş olmaktadır. Onay (2004) tarafından yapılan araştırmada da üst gelir grubunda bulunan öğrencilerin dindarlık düzeyleri, alt ve orta gelir grubunda olanlara nispeten daha düşük çıkmış ve bu durum ($p<0.05$) düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Fakat Kimter (2008), Yapıcı (2013) ve Çayır (2014) tarafından yapılan araştırmada dindarlık ile aylık gelir düzeyi arasındaki ilişkide gelir durumu yüksek olan öğrencilerin dinî inançları benimseme ve dinî pratikleri yerine getirme derecelerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle, aylık gelir düzeyi yükseldikçe örneklemin dindarlığı artmaktadır. Kızılgeçit (2015) tarafından yapılan araştırmada da iki değişken arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, günümüz insanının ruhsal yapısı yalnızlık, gerginlik ve yarışma gibi faktörler üzerine temellendiğinden bu durum organizmanın dengesini bozarak bireylerde can sıkıntısı, yorgunluk ve ruhsal anlamda çöküntü durumlarına neden olmaktadır. İnsan ibadetler sayesinde dış dünyadan yalıtılmıő ve Allah ile baş başa hissederek O'na teslim olur. İbadetler kişide sorumluluk duygusunu geliştirerek, dengeli bir şahsiyet oluşmasına ve yalnızlık duygusunun azaltılmasına yardımcı olur. Genel olarak hem ülkemizde hem de Batı'da yapılan çalışmalarda dinî yaşayış ve yalnızlık arasında tek yönlü ve doğrusal olmayan ilişkiler bulunmakla birlikte çoğu zaman dindarlık ve özellikle iç güdümlü dindarlık ve yalnızlık arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, iç güdümlü dindarlık arttıka yalnızlık azalmaktadır. Elde edilen verilere bakıldığında dindarlığın inanç, ibadet ve duygu seviyelerinin yüksek oluşu, örneklem grubunun Allah ile birebir ve doğrudan temas kurma hallerinin yoğun ve dinsel hayatının canlı olduğu düşünölmektedir. Bu durum iç güdümlü motivasyon sonuçları ile uygunluk göstermektedir. Dini bir amaç olarak kabul eden ve Allah ile ilişkisini yaşamının merkezine alan birey, yalnızlık durumlarında sahip olduğu ulvî gayenin yüceliği ile gönlü rahatlayacak ve bu durumun kendisi için bir hayır olduğunu düşünecektir. Seküler anlamda karşılaşılan sıkıntıların da geçici olduğunun bilincinde olan iç güdümlü dindar kişi, maddi anlamdaki sıkıntılara ve yalnızlık gibi görölen durumlara karşı daha soğukkanlı ve metanetli bir tavır takınacaktır. şunu da belirtmek gerekir ki yalnızlık çoğu zaman olumsuz bir durum gibi gözükse de islamî kaynaklarda ve bilhassa tasavvuf biliminde bir eğitim vasıtası olarak düşünölmüş ve pozitif olarak değerlendirilmiştir. Sonuçta, olumlu bir din anlayışına sahip bireylerin yalnızlıklarının azaldığını; buna karşın olumsuz bir din anlayışına sahip bireylerin yalnızlıklarının arttığını ya da bunlara etkisinin olmadığını söyleyebiliriz. Araştırmamızdan elde ettiğimiz sonuçlara göre önerilerimiz şunlardır:

a) Dinî yaşayışın yalnızlık üzerindeki etkisi sadece din psikolojisinin değil bilakis, rehberlik ve psikolojik danışmanlık, psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji ve psikiyatri gibi bilim dallarının da çalışma kapsamına girmektedir.

b) Dinî hayatın ve dindarlığın farklı göröntülerinin yalnızlık üzerindeki pozitif etkileri göz önüne alındığında, ilköğretimde, liselerde, Kur'an kurslarında ve camilerde verilen dinî eğitim ve öğretiminde modern ve yenilikçi araştırmaların yapılması önerilebilir.

c) Tartışma ve bulgular bölümünde dinî yaşayış ile yalnızlık arasındaki ilişki hakkında tabloladıştırdığımız verilerde pozitif sonuçların yanında negatif sonuçlarında bir hayli fazla olduğu görölmektedir. Bu kapsamda problemlerin çözümünde okul aile birliği başta olmak üzere okul müdürlüğü, Milli Eğitim Müdürlükleri, özel okul ve kolejler, Kur'an kursları ve müftölükler gibi hem resmi hem de özel kurumlarınca işbirliği içerisinde çalışmaların yapılmasına gereksinim duyulmaktadır.

d) Bu araştırmanın örneklemini Mersin ilinin farklı liselerinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmuştur. Bu kapsamda hem farklı yaş gruplarında hem de farklı illerde bulunan bireyler üzerinde araştırmamıza benzer bir çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. (2004). *Sosyal Değişme ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Aksak, M. (2017). *Farklı Lise Türlerine Devam Eden Lise Öğrencilerinin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumları ile Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Gaziosmanpaşa İlçesi Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aksakal, S. (2008). *Obez Lise Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Argyle, M. & Beit-Hallahmi, B. (1975). *The Social Psychology of Religion*. London & Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Arslan, M. (2004). *Türk Popüler Dindarlığı*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Atalay, T. (2005). *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma: Diyarbakır Örneği*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Baumeister, A. L. & Storch, E. A. (2004). Correlations of Religious Beliefs With Loneliness For an Undergraduate Sample. *Psychological Reports*, 94, pp. 859-862.
- Baynal, F. (2015). Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), ss. 206-231.
- Beit-Hallahmi, B. (1989). *Psikoloji, Din, Sanat, Kimlik* (H. Kayıklık, Çev.), London and Toronto: Associated University Press.
- Certel, H., Yakut, S., Yakut, İ. ve Gülsün, B. (2016). Öğrencilerde Yalnızlık Problemi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), ss. 3069-3084.
- Çayır, C. (2014). Ergenlerin Dinî İnanç, Şüphe ve Dinî Tutumları Üzerine Bir Araştırma. *Bilimname*, 27(2), ss. 59-88.
- Çelik, C. (2002). *Şehirleşme ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Demir, Ş. Ç. (2013). *Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dinî Başa Çıkma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Eni, Ş. (2017). *Lise Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanma Sıklığının Yalnızlık Algılarına Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Geçioğlu, A. R. (2018). *Evlilik Uyumu Dindarlık İlişkisi: Adana Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Gülfil, D. (2018). *Psikolojik Açıdan Ateizm: Nitel Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Günay, Ü. (1999). *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Yaşayış*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı.
- Günaydın, N. (1996). *Yaşlı bireylerde Yalnızlığın İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Genel Kurmay Başkanlığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gürsoy, F. ve Bıçakçı, M.Y. (2006). Ergenlerin Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi. *Journal of Qafqaz University*, 18, ss. 140-146.
- Gürsu, O. (2011). *Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Halat, M. I. (2009). *Yatırım Kuramı Bağlamında Evli Çiftlerde Uyum, Nedensel ve Sorumluluk Yüklemeleri ile Yalnızlık Arasındaki Bağlantılar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hayta, A. (2015). İbadetler ve Ruh Sağlığı, Hökelekli (Ed.) *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi* içinde (ss.

- 137-179). İstanbul: Dem Yayınları.
- Hökelekli, H. (2015). *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Hülür, H. ve Kalender, A. (2003). *Sosyo-Politik Tutumlar ve Din: Konya Araştırması*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayıncılık.
- Karslı, N. (2019). Gençlerde Sınav Kaygısı, Dindarlık ve Dua İlişkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(13), ss. 190-219.
- Kartopu, S. (2012). *Kaygının Kader Alguları ile İlişkisi (Kahramanmaraş Örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Kavlak, O. ve Saruhan, A. (2002), Interfil Kadınlarda Yalnızlık Düzeyi ve Bunu Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. *Ege Tıp Dergisi*, 41(4), ss. 229-232.
- Kızılgöçer, M. (2015). *Yalnızlık, Umutsuzluk ve Dindarlık Üzerine: Psiko-sosyal Bir Çalışma*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Kimter, N. (2008). *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kimter, N. (2014). Kişilerarası İlişkilerde Tehdit Hissetme, Psikik İzolasyon ve Dindarlık: Üniversiteli Gençler Üzerinde Ampirik Bir Araştırma. *Bilimname*, 27(2), ss. 207-236.
- Kirkpatrick, L. A., Daniel, J. S. & Susan, L. K. (1999). Loneliness, Social Support and Perceived Relationships with God. *Journal of Social and Personal Relationships*, 16(4), pp. 513-522.
- Kozaklı, H. (2006). *Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlık ve Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye’de Dinî Yaşayış*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Kula, N. (2015). Gençlik Döneminde Kimlik ve Din, Hökelekli (Ed.) *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi* içinde (ss. 33-81). İstanbul: Dem Yayınları.
- Lauder, W., Kerry, M. & Sharkey, S. (2006). Social Capital, age and religiosity in people who are lonely. *Journal of Clinical Nursing*, 15(3), pp. 334-340.
- Miller, A. S. & Hoffmann, J. P. (1995). Risk and Religion: An Explanation of Gender Differences in Religiosity. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 34(1), pp. 63-75.
- Onay, A. (2004). *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Oruç, T. (2013). *Üniversite Öğrencilerinde Psiko-Sosyal Değişkenlere Göre Yalnızlık ile Otomatik Düşünceler İlişkisinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Özbaydar, B. (1970). *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Özel, İ. (2012). Mahkûmların Dindarlık ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Samsun Örneği. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 14(54), ss. 163-192.
- Özkaya, G. (2017). *Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri İle Umutsuzluk ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özkürkçügil, A. Ç. (1993). Cezaevinde Yalnızlık ve Yalnızlığın Depresyonla İlişkisi. *Kriz Dergisi*, 6(1), ss. 21-31.
- Page, R. M. (1990). High School Size as a Factor in Adolescent Loneliness. *The High School Journal*, 73(3), pp. 150-153.
- Rokach, A. (2001). Strategies of Coping with Loneliness throughout the Lifespan. *Current Psychology*, 20(1), pp. 3-18.
- Rote, S., Hill, T. D. & Ellison, C. G. (2013). Religious Attendance and Loneliness in Later Life. *The*

- Gerontologist*, 53(1), pp. 39-50.
- Schultz, N. R. & Moore, D. W. (1986). The Loneliness Experience of College Students: Sex Differences, *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 12 (1), pp. 111-119.
- Seepersad, S. S. (2001). *Analysis of The Relationship Between Loneliness, Coping Strategies and The Internet*. University of Illinois at Urbana-Champaign.
- Sheikhholeslami, F., Masole, S. R., Rafati, P., Vardanjani, S. A. E., Talami, M. A. Y. & Khodadadi, N. (2012). The Relationship Between The Religious Beliefs and The Feeling of Loneliness in Elderly. *Indian Journal of Science and Technology*, 5(3), pp.2411- 2416.
- Springer, R. M. B., Weaver, A. J., Linderblatt, R. C., Naditch, R. B., Newman, R. A., Siritsky, R. N., et al. (2003). Spirituality, Depression and Loneliness Among Jewish Seniors Residing in New York City. *The Journal of Pastoral Care & Counseling*, 57(3), pp. 305-318.
- Şengül, F. (2007). *Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turhan, Ö. (2019). *Duygusal Emeğin Örgütsel Vatandaşlık Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Yaşamda Yalnızlığın Aracı Rolü: Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Voltan-Acar, N., Yıldırım, I. ve Ergene, T. (1996). Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 12, ss. 45-56.
- Yakut, S. (2016). *Öğretmenlerde Yabancılaşma, Yalnızlık ve Dindarlık İlişkisi: Polatlı Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Yaparel, R. (1987). *Yirmi-Kırk Yaşlar Arasında Kişilerde Dinî Yaşayış ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yapıcı, A. (2011). Gençlerde Dindarlığın Farklı Görüntüleri ile Yalnızlık Arasındaki İlişkiler: Çukurova Üniversitesi Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi* 9(22), ss. 181-208.
- Yapıcı A. (2013). *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A. ve Zengin, Z. S. (2003a). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi* 1(4), ss. 173-206.
- Yapıcı, A. & Zengin, Z. S. (2003b). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin dinin Etkisini Hissetme Düzeyleriyle Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişki, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3(2), ss. 65-127.
- Yıldız, M. (2006). *Üniversite gençlerinin benlik tasarımlarının dinsel yönelim biçimleri ve bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi*. *İslamî Araştırmalar* 18(3), ss. 501-510.
- Yıldız, M. (2014). *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*. İzmir: İzmir İlâhiyat Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, M. G. (2012). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri ile Utangaçlık Düzeyleri Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, E. ve Karaca, F. (2008). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Destek ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi. *Genel Tıp Dergisi*, 18(2), ss. 71-79.

Salgın Süresince Meslek Yüksekokullarında Verilen Uzaktan Eğitimin Değerlendirilmesi

Arş. Gör. Dr. Ahmet Serdar Güldibi

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7021-060X>

Karabük Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi, İmalat Mühendisliği Bölümü, Karabük – TÜRKİYE

Doç. Dr. Hüseyin Ceylan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7070-3949>

Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale Meslek Yüksekokulu, Elektronik ve Otomasyon Bölümü, Kırıkkale – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 22.12.2020

Kabul: 30.03.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Covid-19

Uzaktan Eğitim

Meslek Yüksekokulu

Eğitim Kalitesi

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.48504>

Öz

Covid-19 salgını 2020 yılı Mart ayının başlarından itibaren Türkiye’de de görülmeye başlanmış, tüm dünyada olduğu gibi sosyal yaşam ve iş yaşamının yanında, eğitim-öğretim hayatını da derinden etkilemiş ve birçok yükseköğretim kurumu uzaktan eğitime geçmiştir. Türkiye’de sanayinin ihtiyaç duyduğu, yeterli bilgi ve beceriye sahip nitelikli eleman yetiştirme misyonu endüstri meslek liseleri ile beraber meslek yüksekokullarına yüklenmiştir. Yükseköğretim temel göstergelerine göre Türkiye’de 2019-2020 eğitim-öğretim yılı itibarıyla 907’si devlet, 112’si vakıf üniversitelerine bağlı olmak üzere 1019 meslek yüksekokulu bulunmakta, bu okullarda 22.391 öğretim elamanı görev alırken, 975.435 öğrenci de öğrenim görmektedir. Ülke sanayisinin ana insan gücünü yetiştirme noktasında kritik bir öneme sahip olan meslek yüksekokullarında verilen eğitimin kalitesi her zaman önemli bir tartışma konusu olmuştur. Salgın ile birlikte, meslek yüksekokullarında uzaktan eğitime geçilmesinin, uygulama ağırlıklı olan bu okulların eğitimini nasıl etkilediği sorusu doğmuştur. Salgınla beraber zorunlu olarak eğitimin uzaktan yapılıyor olması, öğrencilerin daha çok kendi kendilerine öğrenmek durumunda olmaları ve sınavların uzaktan yapılıyor olması, verilen eğitimin kalitesini daha da tartışmalı hale getirmiştir. Bu çalışmada, Covid-19 salgınıyla uzaktan eğitime geçen meslek yüksekokullarında, uzaktan eğitimin, verilen eğitimi nasıl etkilediği ve öğrencilerin örgün eğitime kıyasla uzaktan eğitime olan memnuniyetleri araştırılmıştır. Anket olarak hazırlanan çalışmada, çevrimiçi ve e-posta listesi örnekleme ile Kırıkkale Üniversitesi öğrencilerinden 193 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Bu amaçla 28 sorudan oluşan bir anket hazırlanmış ve Kırıkkale Meslek Yüksekokulu’nda eğitim gören öğrencilere uygulanmıştır. Genel olarak uzaktan eğitim ile birlikte, öğrencilerin eğitim öğretim masraflarındaki değişim, uzaktan eğitimden memnuniyetleri, uzaktan eğitim materyallerinin yeterliliği ve sınavlarla ilgili düşünceleri araştırılmıştır. Sonuçlara göre, en yüksek memnuniyet uzaktan eğitimde öğrencinin öğretici ile iletişimde gerçekleşmiştir. En yüksek memnuniyetsizlik ise uygulamalı derslerin uzaktan eğitimi ile ilgili olmuştur.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Güldibi, A. S. ve Ceylan, H. (2021). Salgın Süresince Meslek Yüksekokullarında Verilen Uzaktan Eğitimin Değerlendirilmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 263-274.

Evaluation of Distance Education Given In Vocational Schools During The Pandemic

Ress. Asst. Dr. Ahmet Serdar Güldibi

Karabuk University, Faculty of Technology, Department of Manufacturing Engineering, Karabuk –
TURKEY

Asst. Prof. Dr. Hüseyin Ceylan

Kirikkale University, Kirikkale Vocational School, Department of Electronics and Automation, Kirikkale
– TURKEY

Article History

Submitted: 22.12.2020

Accepted: 30.03.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Covid-19

Distance Education

Vocational High School

Education Quality

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.48504>

Abstract

Covid-19 pandemic has begun to affect the people in Turkey in the start of March and affected the public, educational and commercial life in Turkey as well as in the whole world. Because of pandemic, many higher education institutes decided to use distance educational methods. In Turkish educational system, vocational schools and vocational high schools are responsible for the training qualified persons for the industry. According to council of higher education, there are 1019 vocational schools, 907 of which are affiliated to state and 112 to private universities. Totally there are 22.391 lecturers, and 975.435 students are studying in these schools. The quality of the education in these schools is still a debate because of their high importance on commercial and industrial sectors. As a result of precautions against Covid-19 pandemic, vocational schools have also decided to use web-based distance education methods. Distance education methods make practical trainings impossible which is crucial for vocational schools. It is a debate topic how the distance education affected the quality of the education in this schools. The aim of this study investigates on the effect of distance education on education quality and the satisfaction of the students. The survey with 28 questions was employed in the study, and it was carried out on 193 students studying at Kirikkale University through e-mail sampling. In general, the changes in the educational expenditures, satisfaction with distance education, competences of the educational materials and the opinions of the students about the exams were investigated. According to the results, the highest contentment was about the communication of the students with the lecturer. The lowest pleasure was about the practical lessons in distance education.

GİRİŞ

Toplumların gelişiminde göz ardı edilemeyecek en büyük olgu eğitimidir. Bu önemli olgunun en büyük sorunu, yapılan doğru veya yanlışların etkilerinin yıllar sonra ortaya çıkmasıdır. Bu nedenle, eğitim sektöründeki verilerin sürekli ölçülmesi ve takip edilmesi, hataların ve eksikliklerin daha büyük tahribatlara yol açmadan fark edilip düzeltilmesine olanak sağlayabilmektedir. Aksi halde, yıllar sonra daha büyük ve üstelik çözülmesi çok daha zor problemlerle karşılaşacağız. Bilhassa henüz iradesi elinde olmayan 18 yaş altı kesim düşünüldüğünde, düşük eğitim sahibi bu gençlerin irade sahibi olmalarıyla birlikte ortaya çıkacak kaosun vereceği zarar zihinlerimizde tahayyül edilemeyecek kadar büyük olması muhtemeldir.

1 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Hubei eyaletinin başkenti olan Wuhan ilinde ortaya çıkan Koronavirüs, dünyada eğitimde, ticarete, sanayide ve sosyal yaşamda çok büyük ve köklü değişimlere yol açmıştır. Hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla ilan edilen sokağa çıkma yasağı, insanlarda ruhsal değişimlere neden olmuş, bir kısım psikologlar, insanların bu konuda olumsuz etkilenebileceğini bildirmiştir (Tarhan, 2020). Bununla birlikte, uygulanan sokağa çıkma yasağı sonucu, insanların tüketimleri azalmış, neticesinde dünyanın birçok yerinde hava kirliliği değerlerinde ciddi düşüşler görülmüş, Türkiye'nin 29 büyükşehir'inde hava kirlilik değerlerinde %29 düşüş olduğu bildirilmiştir (Toros and Özkaynak, 2020). Koronavirüsün yol açtığı büyük değişimlerden, eğitim sistemi de etkilenmiş, en gelişmiş ülkelerde bile eğitime ara verilmiş, akademik takvimlerde değişiklikler yapılmış, Güney Kore gibi bazı ülkeler, bir dönem üniversite eğitimlerine ara vermiştir (Ulucak and Aytekin, 2020). Bunun yanı sıra, bazı ülkeler de ise, üniversiteler özerk yapıları sayesinde kendi çözümlerini geliştirmiştir. Harvard gibi dünyaca meşhur bir kısım üniversiteler, uzaktan eğitim yöntemlerini tercih etmiştir (Karar Gazetesi, 2020). Üniversite eğitimleri dışında ise, bazı ülkelerde eğitim öğretimin bütün kademelerinde uzaktan eğitim yöntemlerini tercih eden ülkeler olmuştur (BBC, 2020).

Uzaktan eğitim, öğrenci ve öğretmenin aynı mekânlarda bulunmak zorunda olmadığı ve bilgi teknolojilerini kullanarak eğitim öğretim faaliyetini yürüttüğü bir eğitim sistemi modelidir (Şişman, 2019). Uzaktan eğitimin en büyük avantajı ise, çoğaltılabilir, dağıtılabilir ve kolay erişilebilir olması olarak sıralanabilir (Al and Madran, 2004). Uzaktan eğitimin sağladığı bu kolaylıkların aynı zamanda ekonomik bir kazanım sağlayarak eğitim masraflarını düşürdüğü sonucuna da varılabilir. Fakat kaliteli eğitimin, ekonomi üzerine olan etkileri düşünüldüğünde, bu kazancın bir kayba dönüşmemesi için uzaktan eğitimin en az örgün eğitim kadar ve belki çok daha iyi bir eğitim verecek şekilde düzenlenmesi gerekliliği unutulmamalıdır. Bununla birlikte uzaktan eğitim öğrencinin kendi kendine çalışmasının beklenildiği bir eğitim metodudur (Eygü and Karaman, 2012). Yapılan bir başka çalışmanın sonuçlarına göre, bilgisayar imkanı, motivasyon ve uzaktan eğitim algısı, başarıda birinci derece öneme sahiptir (İbicioğlu and Antalyalı, 2005).

Araştırma Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması yapılmış ve veri toplama yöntemlerinden biri olan betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Durum çalışması, nitel araştırmalarda kullanılan önemli bir tekniktir ve durum çalışması araştırmacıların bir durumu, olayı, eylemi bir veya daha fazla bireyi derinlemesine analiz ettiği bir araştırma desendir (CAN, 2020). Durum çalışmasında işlenen konu, sosyal bir grup, kurum veya topluluk olabilmektedir (Subaşı and Okumuş, 2017). Tarama, var olan bir durumu, var olduğu şekilde belirleme amacı taşıyan araştırma modelidir (Cumhur and Ahıskalı, 2018; Karasar, 2020).

Çalışma Eylül-Ekim ayları arasında, web tabanlı uzaktan eğitim görmekte olan öğrencilere gönüllülük esasına dayalı olarak internet ortamında uygulanmıştır. "Google Forms" uygulaması kullanılarak oluşturulan anket formu linki gönüllü öğrencilere gönderilerek doldurmaları sağlanmıştır.

Çalışmayla öğrencilerin uzaktan eğitim esnasında yaşadığı sorunları ve faydaları değerlendirmek üzere hazırlanmış 5'li likert anket ile değerlendirilmiştir. Araştırmada kullanılan anket soruları, öğrencilerin uzaktan eğitim memnuniyetini ölçmeye, yaşadıkları sorunları değerlendirmeye ve eğitim maliyetlerindeki değişiklikleri tespit etmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Katılımcılara anket soruları, Google Anket kullanılarak internet ortamında gönderilmiştir. Ankete Kırıkkale Meslek Yüksekokulu Elektronik Teknolojisi, Elektronik Haberleşme Teknolojisi, Elektrik, Kontrol ve Otomasyon ve Rafineri ve Petro-Kimya Teknolojisi programları 2. Sınıf öğrencilerinden 193 öğrenci katılmıştır.

Uzaktan eğitim alan Kırıkkale Üniversitesi öğrencilerinin, uzaktan eğitimde yaşadıkları sıkıntılar, uzaktan eğitimin öğrencilere maliyeti ve uzaktan eğitimin eğitim kalitesine etkilerinin değerlendirildiği çalışmada, öğrencilerle anket çalışması yapılarak çözüm önerileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anket Sonuçları

Yapılan çalışmada anket sorularını cevaplayan öğrenci sayısı 193 kişidir. Katılımcı öğrencilerin lise mezuniyetleri değerlendirildiğinde, %65,8'i mesleki eğitim veren bir liseden mezun olurken, %34,2'si mesleki eğitim veren liselerin dışında kalan liselerden mezun olmuşlardır. Burada öğrencilerin çoğunluğunun *meslek yüksekokulunda okumakta olduğu mesleki alanda eğitim veren bir liseden mezun olmaları dikkat çekicidir.*

Öğrencilerin uzaktan eğitim için kullandıkları cihazlar araştırıldığında, %52,8'i uzaktan eğitim için cep telefonunu kullandığını belirtmiştir. %35,8'i laptop bilgisayar, %10,9'u masaüstü bilgisayar kullandıklarını belirtmiştir. Tablet kullanım oranı ise sadece %0,5 oranında kalmıştır. Cep telefonu kullanımının bu derece yaygın olmasının nedeni, cep telefonunun çok amaçlı bir cihaz olması ve iletişim ihtiyacı nedeniyle herkeste bulunmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Cep telefonları her ne kadar birçok işlevi yerine getirebilir olsa da hala bir bilgisayara göre çok eksik cihaz olduğu muhakkaktır. Özellikle cep telefonlarının ekranlarının bilgisayarlara göre küçük olması, görsel olarak ekrana yansıtılan pek çok görselin takibini güçleştirmektedir. Öğrencilerin %52,8'inin uzaktan eğitimde, cep telefonunu tercih etmelerinin bir nedeninin de salgınla birlikte hızlı bir şekilde uzaktan eğitime geçilmiş olması ve uzaktan eğitim uygulamasının salgın etkileri geçene kadar yani sınırlı bir süre uygulanacak olması, öğrencileri yeni bir ürün satın almak yerine mevcut imkânları kullanmaya yönelttiği düşünülmektedir.

Uzaktan eğitim ile birlikte internet ve bilgisayarlara olan talebin arttığı, şirket yöneticileri tarafından çok kez dile getirilmiştir (*EPN Haber Merkezi*, 2020). Artan internet talebi internete bağlanma sorunlarını doğurduğu bilinmektedir (Baş, 2020). Belirtilen bu sorunların öğrencileri ne kadar etkilediği ile ilgili yöneltilen anket sorularında, öğrencilerin verdikleri cevaplara göre, %40,4'i ikametinde uzaktan eğitime sürekli erişebildiğini belirtmiştir. %34,7'si ikametinde uzaktan eğitime genellikle erişebildiğini belirtmiştir. %5,7'si ise ikametinde uzaktan eğitime nadiren erişebildiğini belirtirken, %15'i ikametinde uzaktan eğitime erişmekte sorunlar yaşadığını belirtmiş ve %4,1'i ikametinde uzaktan eğitime erişemediğini belirtmiştir. Genel olarak bakıldığında %75,1 oranında uzaktan eğitime ikamet edilen konuttan erişmekte herhangi bir sıkıntı olmadığı görülmüştür.

Uzaktan eğitim için öğrencilerin günde kaç saat ayırdıkları sorulduğunda, %8,3'ü 1 saatten az süre harcadığını belirtmiş, %29,5'i 1-2 saat arası zaman ayırdığını ve %49,2'si 2-4 saat arasında uzaktan eğitim için vakit ayırdığını belirtmiştir. Öğrencilerin %13'ü ise 4 saatten daha fazla zamanı uzaktan eğitim için ayırdığını belirtmiştir. Öğrencilerin verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde, katılımcıların 78,7'sinin bir kısmının uzaktan eğitim için günlük ayırdığı zamanın 2 saatten daha az olduğu görülmektedir. Uzaktan eğitimin öğrencilere daha fazla zaman kazandırdığı, uzaktan eğitim ile teknoloji kullanılarak anlatılan dersler için öğrencilerin daha az zamana ihtiyaç duyduğu

düşünülmektedir.

Uzaktan eğitim ile birlikte birçok öğrencinin, ailesinin yanında ikamet edebilme imkânına sahip olması nedeniyle, eğitim masraflarında düşüş beklenmiştir ve durumu değerlendirmek amacıyla, eğitim masraflarındaki değişim sorulmuştur. Sonuçlara göre, katılımcılardan %25,9'i uzaktan eğitim ile birlikte eğitim masraflarının çok azaldığını belirtmiştir. %31,1'i eğitim masraflarında bir miktar azalma olduğunu belirtirken, %28'i eğitim masraflarında kayda değer bir değişim olmadığını belirtmiştir. Cevap verenlerden, %8,3'i eğitim masraflarının uzaktan eğitim ile birlikte arttığını bildirirken, %6,7 'i uzaktan eğitim ile birlikte eğitim masraflarının çok arttığını belirtmiştir. Toplamda %57'lik bir kısımda uzaktan eğitim nedeniyle eğitim masraflarında düşüş görülmüştür. Uzaktan eğitimin daha ekonomik bir eğitim yöntemi olması, teknolojik altyapıyı kullanarak, zamandan ve mekândan tasarruf sağlaması nedeniyle katılımcıların masraflarında düşüş yaşadığı düşünülmektedir.

Salgın nedeniyle uzaktan eğitime geçilmesi sonrası, evden uzakta eğitime ulaşılabilmesi için gerekli teknolojik altyapıya sahip olma ile ilgili yöneltilen sorulara verilen cevaplar değerlendirildiğinde, katılımcıların %56'sı sahip olduğu bilgisayar ve internet donanımının uzaktan eğitim için yeterli olduğunu bildirmiştir. Katılımcılardan %18,1'i evine internet bağlatmak zorunda kaldığını bildirmiştir. Evine bilgisayar almak zorunda kaldığını belirtenler ise %8,3 oranındadır. Evine hem bilgisayar almak hem de internet bağlatmak zorunda kalanların oranı ise, %17,6 olarak ölçülmüştür. Sonuçlara göre, katılımcıların %56'sı yeterli teknolojik donanıma sahipken, %44'ü internet, bilgisayar veya her ikisinin birden eksikliğini yaşadığı görülmüştür.

Uzaktan eğitim derslerinin en az örgün eğitim dersleri kadar verimli olduğu önermesine verilen cevapların dağılımlarına bakıldığında, katılımcıların sadece %8,3'ü kesinlikle katıldığını, %25,4'ü ise katıldığını belirtmiştir. Önermeye katılmayanların oranı %21,8 olarak ölçülürken, %39,4'ü hiç katılmadığını belirtmiştir. Katılımcılardan %5,2'si fikir belirtmemiştir. Verilen cevaplar, bir önceki sorularla beraber değerlendirildiğinde, katılımcıların yaklaşık %33'lük bir kısmı, uzaktan eğitimden memnuniyet duyduğunu belirtmiştir. Uzaktan eğitimden memnuniyetsizliğin daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Bu memnuniyetsizliğin nedenlerinin diğer anket sorularına verilen cevaplarla açıklanabileceğini düşünülmektedir.

Uzaktan eğitimde ders süreleri yeterlidir önermesine verilen cevaplar değerlendirildiğinde, katılımcıların %21,2'si kesinlikle katılıyorum cevabı verirken, %43'ü katılıyorum cevabı vermiştir. Katılmıyorum diyenlerin oranı %13 oranında iken, %14,5'ü hiç katılmıyorum cevabı vermiştir. %8,3 oranında fikir belirtmeyen kişi olmuştur. Ders sürelerini genel olarak yeterli bulanların oranı toplamda %64,2 oranında gerçekleşmiştir.

Uzaktan eğitimde yapılan canlı derslere katılıyorum veya daha sonra kaydedilmiş dersleri izliyorum ve bunu devam zorunluluğunu yerine getirmek için değil, dersi anlamak ve öğrenmek için yapıyorum önermesine verilen cevapların dağılımlarına göre, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı %32,1, katılıyorum diyenlerin oranı %39,4, katılmıyorum cevabını verenlerin oranı %14 hiç katılmıyorum diyenler ve fikrim yok diyenler ise, sırasıyla %9,8 ve %4,7 oranındadır. Toplamda %71,5 oranında katılımcı, dersleri öğrenmek amacıyla izlediğini belirtmiştir. Bu önermeye verilen cevaplar bir önceki önerme cevapları ile değerlendirildiğinde, katılımcıların dersleri takip ettikleri ve genel olarak ders sürelerini yeterli buldukları görülmektedir.

Uzaktan eğitimde ders esnasında çok rahat soru sorabilmekteyim önermesine verilen cevaplar değerlendirildiğinde, %23,3 oranında kesinlikle katılıyorum, %42'si katılıyorum, %15'i katılmıyorum ve %13,5'u ise hiç katılmıyorum cevabını vermiştir. %12'si ise fikir belirtmemiştir. Sonuçlara göre, katılımcıların %65,3'ü uzaktan eğitimde soru sorabilmektedir. %22,7'si ise, uzaktan eğitimde ders esnasında soru sormakta sorun yaşadığını belirtmiştir. Bu durumun, uzaktan eğitimde soru sormanın genel olarak mikrofon yerine mesaj kısmından yapılması nedeniyle kaynaklandığı düşünülmektedir.

Uzaktan eğitimde dersin hocası ile ders saatleri dışında da aklıma takılan soruları sormak için iletişim kurabilmekteyim önermesine verilen cevaplar değerlendirildiğinde, katılımcıların %16,1'i kesinlikle katılıyorum, %43,5'u katılıyorum cevabını vermiştir. %14,5 oranında katılmıyorum cevabı verenler varken, %20,2'si hiç katılmıyorum cevabını vermiştir. %11'i ise fikir belirtmemiştir. Ders dışı iletişime bakıldığında, bir önceki önermeye göre bir miktar düştüğü ve %59,6'sının ders dışında hoca ile ders konusunda iletişim kurabildiğini belirtmiştir. Bu durum öğrenci ile hoca arasındaki iletişimin daha çok tek yönlü olduğu ve öğrencinin dersin öğreticisi ile iletişimde sorunlar yaşadığını gösterdiği görülmektedir.

Uzaktan eğitim ile ders alıyor olmak, örgün eğitime göre bana daha keyifli gelmektedir, önermesine verilen cevaplar değerlendirildiğinde, katılımcıların %15,5'u kesinlikle katılıyorum ve %20,2'si katılıyorum cevabını vermiştir. Katılımcıların %19,2'si katılmıyorum, %42'si hiç katılmıyorum cevabını vermiştir. %3,1 oranında fikir belirtmeyenler olmuştur. Sonuçlara göre, katılımcıların örgün eğitimden daha fazla keyif aldıkları açıkça görülmektedir. Şüphesiz örgün eğitimde, öğrencinin fiziksel olarak sınıf ortamında bulunması, ders materyalleri, hoca ve sınıf içi etkileşimin görme, duyma ve diğer duyuları da etkilemesi ile iletişimi daha fazla güçlendirmesinin etkisi olduğu düşünülmektedir.

Uzaktan eğitimde tarafıma verilen ders materyalleri ve tavsiye edilen ders kitapları eğitimim için yeterlidir önermesine verilen cevapların dağılımlarına göre, %9,8'i kesinlikle katılıyorum ve %35,2'si katılıyorum cevaplarını belirtmiştir. Katılımcıların %17,1'i katılmıyorum derken, %23,3'ü hiç katılmadığını belirtmiştir. Bu konuda fikir belirtmeyenlerin oranı %14,5 oranındadır. Oranlara bakıldığında, ders materyallerinin yeterliliği noktasında bir tatminsizlik olduğu muhakkaktır. Bu durumun, salgınla birlikte ani bir kararla uzaktan eğitime geçilmiş olması ve uzaktan eğitim için bilgisayar ortamına aktarılması gereken ders materyallerinin kısıtlı zaman nedeniyle yeterince hazırlanamamış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Uzaktan eğitim, daha fazla kendi kendime ders çalışabilmemi gerektirmektedir önermesine verilen cevaplara bakıldığında, kesinlik katılıyorum cevabını verenlerin oranı %34,2 oranında, katılıyorum diyenlerin oranı ise, %36,3 değerinde ölçülmüştür. Önermeye katılmayanların oranı %15, hiç katılmıyorum diyenlerin oranı ise, %9,8 oranındadır. Katılımcılardan %4,7'si fikir belirtmemiştir. Sonuçlar, uzaktan eğitim ile verilen eğitimde, öğrencinin bireysel çalışmalarında artış olduğunu göstermektedir.

Uzaktan eğitimde sık sık ses ve görüntü kopmaları olmakta, bu durum benim derse olan konsantrasyonumu azaltmaktadır önerisine verilen cevaplara göre, %41,5 kesinlikle katıldığını belirtmiştir. %25,9 katılıyorum cevabını vermiş, %16 katılmadığını belirtmiştir. %11,9 oranındaki katılımcılar ise, hiç katılmadığını belirtmiş ve %4,1 fikir beyan etmemiştir. Sonuçlara göre, Covid-19 salgını nedeniyle dünyanın birçok ülkesinde uzaktan eğitime olan talep artışının, uzaktan eğitim altyapı hizmeti veren, internet sağlayıcıları ve uzaktan eğitim platformları gibi birçok şirkette altyapısının yetersiz kalması nedeniyle oluştuğu düşünülmektedir. Nitekim kaliteli bir uzaktan eğitim altyapısı için gerekli optimum kriterlerin sağlanması gereklidir (McDougall, Young and Apan, 2003). Bir başka araştırmaya göre, 2016 yılında Türkiye internet indirme hızında 14,1 Mps hızındadır ve bu değer bir önceki yıla oranla düşüş göstermiştir (www.speedtest.net, 2020). Bununla birlikte, bir başka araştırmaya göre, internet hızında Türkiye 2019 yılı internet hızı sıralamasına göre Dünya'da 102'nci sıradadır (seasia.co, 2019).

Uzaktan eğitimde düşük ses ve görüntü kalitesi derse olan konsantrasyonumu azaltmaktadır önerisine verilen cevaplara bakıldığında, %41,5 oranında katılımcılar kesinlikle katılıyorum cevabı verirken, %29'u katılıyorum cevabını yöneltmiştir. %17,6 oranında katılımcılar, bu öneriye katılmıyorum cevabını verirken, %10,4'ü asla katılmadığını belirtmiştir. Fikrim yok diyenlerin oranı %1,6 oranındadır. Toplamda uzaktan eğitimde, internet hızı ve görüntü kalitesinden kaynaklı

memnuniyetsizliklerin oranı %70,5 değerindedir. Bir önceki önerme ile birlikte değerlendirildiğinde, uzaktan eğitimde altyapı hizmetlerinin kalitesi önem taşımaktadır. Bununla birlikte, iletişimde sadece ses ile yapılmasının yanı sıra, diğer duyuların da iletişime dâhil edilebilmesi eğitimi daha etkili hale getirmektedir (Suskind, 2015). Diğer duyuların da iletişime dâhil edilebilmesi için, öncelikle ses ve görüntü kalitesinin artması gerekliliği açıktır.

Uzaktan eğitimde Kırıkkale Üniversitesi başarılı olmam için yeterli imkânları sunmaktadır önerisine verilen cevaplara bakıldığında, katılımcıların %19,2'si kesinlikle katıldığını belirtmiştir. Katılımcıların %36,3'si katıldığını belirtmiştir. %14 oranında öneriye katılmadığını belirtmiştir. Asla katılmıyorum diyenlerin oranı %18,7 oranındadır. Fikir belirtmeyenlerin oranı ise %11,9 oranındadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, Kırıkkale Üniversitesi'nin uzaktan eğitimde öğrencilere sunduğu imkânlar %55,5 oranında memnuniyet oluşturmuştur. Memnuniyet oranının, daha yüksek olmaması salgınla ile birlikte uzaktan eğitime hızlı bir geçiş yapılması nedeniyle oluşan eksikliklerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Uzaktan eğitimde öğretmen-öğrenci etkileşimi yeterlidir önerisine verilen cevap ise, %15,5 oranındaki katılımcılar kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. %37,8 oranındaki katılımcılar katılıyorum cevabını verirken, katılmadığını belirtenlerin oranı ise %20,7 oranındadır. Asla katılmıyorum diyenlerin oranı ise %15,5 oranındadır. Fikir belirtmeyenlerin oranı %10,4 oranındadır. Uzaktan eğitim, her ne kadar bilgisayar ortamında öğrenci ve öğretici arasında bağ kurmayı amaçlasa da fiziksel birlikteliğin sağlanamaması öğretim elemanlarına ulaşmada sorun oluşturabilmektedir. Genel olarak bu öneriye verilen cevaplara bakıldığında, %43,8 oranında katılımcılar, öğrenci-öğretmen etkileşimini yeterli bulurken, %45,8 oranında katılımcılar bunu yetersiz bulmuştur.

Uzaktan eğitimde uygulamalı dersler kesinlikle yüz yüze yapılmalıdır önerisine verilen cevaplar değerlendirildiğinde, %41,5 oranında katılımcılar kesinlikle katıldığını belirtmiştir. %16,1 oranındaki katılımcılar katılıyorum derken, katılmayanların oranı %19,7 oranındadır. Hiç katılmadığını belirtenlerin oranı ise %14'dür. Fikir beyan etmeyenlerin oranı ise, %8,8 oranındadır. Verilen cevaplar değerlendirildiğinde, uzaktan eğitim ile uygulamalı derslerin eğitimlerinde büyük bir memnuniyetsizlik görüldüğü ve uygulamalı derslerin uzaktan eğitim yöntemi ile yapılamayacağı açıktır. Toplamda %57,6 oranındaki katılımcılar ki bunun %41,5 oranı kesinlikle katıldığını belirtmiştir, uzaktan eğitimin kesinlikle yüz yüze yapılması gerektiğini belirtmiştir. Burada dikkate alınması gereken, katılımcıların okudukları bölümler olabilir. Örneğin, bilgisayar programcılığı okuyanlar için uygulamalı dersler, ev ortamında yapılabilecek iken, makine ve inşaat gibi programlarda okuyanlar için bu imkânların ev ortamında mümkün olmayacağı açıktır. Burada katılımcıların eğitim gördükleri program önemlidir.

Uzaktan eğitim, uygulamalı derslerin anlaşılmasını zorlaşmaktadır önerisine verilen cevaplar değerlendirildiğinde, kesinlikle katıldığını belirtenlerin oranı %40,4 oranındadır. Katılıyorum beyanında bulunanların oranına bakıldığında %22,3 oranındadır. Katılmıyorum diyenlerin oranı ise, %15 oranındadır. Asla katılmıyorum diyenlerin oranı ise %13 oranındadır. Fikir belirtmeyenlerin oranı ise, %9,3 oranındadır. Bir önceki öneri ile benzer bir sonucun elde edildiği bu öneriden de görüleceği üzere, uzaktan eğitimde uygulamalı derslerin daha zor anlaşıldığını belirtenlerin oranı toplamda %62,7 değerindedir.

İnternette çok sayıda deney/uygulama videoları olduğu için, uzaktan eğitim uygulamalı dersler açısından bir problem teşkil etmemektedir önerisine verilen cevaplara bakıldığında, %19,2 oranında kesinlikle katılıyorum cevabı verirken, %22,3 oranındaki katılımcılar katıldığını belirtmiştir. %17,6'sı katılmıyorum derken, %28,5 oranındaki katılımcılar hiç katılmadığını belirtmiştir. Fikir beyan etmeyenlerin oranı ise, %12,4 oranındadır. Toplamda %41,5 oranındaki katılımcılar internetteki uygulama videolarının yeterli bulurken, %46,1 oranındaki katılımcılar bunu yeterli görmemiştir. Bu

sorun, uygulamalı dersler için, görevli öğretim elemanının deneyleri laboratuvarda yaparak ve kamera ile kayıt altına alarak doğrudan öğrencileri ile paylaşmasıyla bir derece çözülebileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, öğrencinin bizzat kendisinin deneyi yapamıyor oluşu bir eksikliklerdir.

Uzaktan eğitimde uygulamalı dersleri evimde aldığım malzemelerle yapmam mümkündür önerisine verilen cevaplara bakıldığında, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı %12,4, katılıyorum diyenlerin oranı ise %23,3 oranındadır. Katılmadığını belirtenlerin oranı %24,4, hiç katılmıyorum diyenlerin oranı ise %32,1 oranındadır. Fikir belirtmeyenlerin oranı ise %7,8 oranındadır. Toplamda bakıldığında %56,5 oranındaki katılımcılar uygulamalı dersleri kendi başlarına yapmalarının mümkün olmadığını belirtmiştir.

Uzaktan eğitimde uygulamalı dersleri yapmak için kesinlikle okula gitmem ve laboratuvar imkânlarını kullanarak bu uygulamaları yapmam gerekmektedir önerisine verilen cevaplara göre, kesinlikle katıldığını belirtenlerin oranı %35,2 oranındadır. Katılıyorum cevabı verenlerin oranı %23,3 oranındadır. Katılmadığını belirtenlerin oranı %17,1, hiç katılmıyorum diyenlerin oranı ise %15 oranındadır. Fikir belirtmeyenlerin oranı %9,3 oranındadır. Uzaktan eğitimde teknik bilimlerde bir laboratuvar ihtiyacı olduğunu görenlerin oranına bakıldığında %58,5 oranında katılımcılar, laboratuvara giderek uygulamaları yapmak gerektiğini belirtmiştir. %32,1 oranında katılımcılar ise, bu görüşe katılmamıştır. Verilen cevaplar değerlendirildiğinde, öğrencilerin uygulamalı eğitimler için laboratuvar uygulamalarını oldukça önemsedikleri görülmektedir.

Uzaktan eğitimde derslerin uygulamalarında oluşan eksiklikler, dersi tamamen anlamamı imkânsız hale getirmektedir önerisine verilen cevapların dağılımına göre, %28'i kesinlikle katıldığını belirtmiştir. %24,9'u katıldığını belirtirken, %21,8'i katılmadığını belirtmiştir. Hiç katılmıyorum diyenlerin oranı %13,5 iken, fikir belirtmeyenler %11,9 oranındadır. Oranlara bakıldığında uzaktan eğitimde uygulamalı derslerde oluşan eksiklikler dersin anlaşılabilirliğini etkilemektedir diyenlerin oranı %52,9 oranındadır. Bu durum, uygulamalı dersler için laboratuvarın önemini göstermektedir.

Uzaktan eğitim ile birlikte uygulamaları kendi başıma yapmak zorunda kalmam, dersi daha iyi anlamamı sağlamaktadır önerisine verilen cevaplara bakıldığında, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı %12,4, katılıyorum diyenlerin oranı ise %25,4 oranındadır. Katılmıyorum diyenlerin oranı %22,3 oranında iken, hiç katılmıyorum diyenlerin oranı %25,4 oranındadır. Fikir belirtmeyenlerin oranı ise %14,5 oranındadır. Sonuçlara göre, sadece %37,8'i bu önermeye olumlu cevap verirken, %47,7 oranında katılımcılar olumsuz fikir belirtmişlerdir. Sonuçlar, uygulamaların profesyonel destekle laboratuvar ortamında yapılması gerektiğini göstermektedir.

Uzaktan eğitimde uygulamalı derslerin uygulamalarını kendi başıma yapmam bana ciddi bir masraf oluşturmaktadır önerisine bakıldığında, %31,6 oranındaki katılımcılar kesinlikle katılıyorum derken, %23,3 oranındaki katılımcılar katıldığını belirtmiştir. Katılmıyorum diyenlerin oranı %18,7 oranında iken, hiç katılmıyorum diyenlerin oranı %11,9 olarak ölçülmüştür. %14,5 oranında katılımcılar fikir belirtmemiştir. Bu önermeye verilen cevaplara bakıldığında %54,9 oranındaki katılımcılar, uygulamaları kendi başlarına yapmalarının kendileri için masraf oluşturduğunu belirtmişlerdir.

Uzaktan eğitimde yapılan sınavlarda, katılımcıların etik kurallara olan dikkatini değerlendirmek amacıyla yöneltilen, uzaktan eğitimde yapılan sınavlarda etik kurallara uyuyorum önerisine verilen cevaplara bakıldığında, katılımcıların %50,8'si kesinlikle katıldığını belirtmiştir. %37,8'si katıldığını belirtmiştir. %4,1 oranı katılmadığını, %3,6'sı hiç katılmadığını belirtmiştir. %3,6 oranında katılımcılar ise fikir belirtmemiştir. Oranlara bakıldığında katılımcıların %88,6'sı etik kurallara uyduğunu belirtmiştir.

Uzaktan eğitimde yapılan sınavlarda diğer arkadaşlarımda da etik kurallara uyduğunu ve sınavların adil olduğunu düşünüyorum önerisine verilen cevaplara bakıldığında, %31,6'sı kesinlikle katılıyorum cevabını verirken, %30,6'sı katılıyorum cevabını vermiştir. Katılmıyorum diyenler %8,8

oranında, hiç katılmıyorum cevabını verenlerin oranı ise %21,8 oranındadır. Fikir beyan etmeyenlerin oranı ise, %7,3 oranındadır. Bir önceki önermede katılımcıların %88,6'sı etik kurallara dikkat ettiğini belirtirken, bu önermede katılımcıların sadece %62,2'si diğer arkadaşlarının da etik kurallara uyduğunu düşündüğünü belirtmiştir.

Sınavlar ile ilgili yöneltilen sorulara verilen cevaplar değerlendirildiğinde, katılımcıların %88,6'sı etik kurallara uyduğunu belirtirken, katılımcılar diğer katılımcıların etik kurallara uyması ile ilgili verdiği cevaplar, büyük oranda tam tersi bir göstergeye sahiptir. Katılımcılar, diğer katılımcıların sınavlarda etik kuralları ihlal ettiğini düşünmektedir. Bu durum belki de tam tersine değerlendirilerek, katılımcıların aslında etik kuralları sınavda ihlal ettiklerini gösterebilir. Bununla birlikte sonuçlar, örgün eğitimde yapılan sınavlar ve uzaktan eğitimde yapılan sınav sonuçları olarak değerlendirildiğinde, uzaktan eğitimde bilgisayar üzerinden yapılan sınavlarda başarı oranının yüz yüze yapılan sınavlardaki başarı değerlerine oranla daha yüksek olması, esasında etik kurallara dikkat edilmediğini göstermektedir. Tablo-1'de Kırıkkale MYO Kontrol Otomasyon Programı, 2018-2019 ve 2019-2020 Bahar Dönemleri Sayısal Tasarım Dersi Not Dağılımları verilmiştir. Sayısal Tasarım dersi Kontrol Otomasyon programı için temel meslek derslerinden birisidir. 2018-2019 Bahar Döneminde sınavlar yüz yüze yapılırken, 2019-2020 Bahar Döneminde sınavlar bilgisayar üzerinden uzaktan yapılmıştır. Tablo-1 incelendiğinde sınavların yüz yüze yapıldığı 2018-2019 eğitim öğretim döneminde öğrencilerin yaklaşık %29'u Sayısal Tasarım dersinden başarı olurken, sınavların uzaktan yapıldığı 2019-2020 eğitim öğretim döneminde bu oran yaklaşık %68'e çıkmıştır. Burada örnek olarak Sayısal Tasarım dersi için yapılan karşılaştırma, diğer dersler için de yapıldığında benzer sonuçlar görülmektedir.

Notlar	2018-2019 Bahar Dönemi (Yüz Yüze Sınav)	2019-2020 Bahar Dönemi (Uzaktan Sınav)
AA	3 kişi (%9,7)	8 kişi (%18)
BA	2 kişi (%6,5)	13 kişi (%29,5)
BB	0 kişi (%0)	7 kişi (15,9)
CB	1 kişi (%3,2)	2 kişi (%4,5)
CC	3 kişi (%9,7)	0 kişi (%0)
DC	3 kişi (%9,7)	0 kişi (%0)
DD	0 kişi (%0)	4 kişi (%9)
FD	2 kişi (%6,5)	1 kişi (%2,2)
FF	17 kişi (%54,8)	9 kişi (%20)
Toplam	31 kişi	44 kişi
Geçen Sayısı	9 (%29)	30 (%68)
Kalan Sayısı	22 (%71)	14 (%32)

Tablo-1: Kırıkkale MYO Kontrol Otomasyon Programı, 2018-2019 ve 2019-2020 Bahar Dönemleri Sayısal Tasarım Dersi Not Dağılımları

Tartışma ve Öneriler

Uzaktan eğitim, eğitim modelleri içerisinde en ideal model değildir. Ancak eğitime erişmekte güçlük yaşayan kesimler için tercih edilmektedir. Benzer şekilde, salgınla birlikte, karar alıcılar iki vazgeçilmez olan insan sağlığı ve eğitim arasında bir tercih yapmak durumunda kalarak, uzaktan eğitimi tercih etmişlerdir.

Uzaktan eğitimde, öğrencilerin yüz yüze eğitimi, uzaktan eğitime oranla daha etkili bulunduğu görülmektedir. Öğrenciler, uzaktan eğitimde dersi veren öğretim elemanı ile iletişimde rahatça iletişim

kuramadıkları da anket sonuçlarından görülebilmektedir. Literatürde bu konuyla ilgili yapılan benzer çalışmalarda, benzer sonuçlar görülmüştür (Keskin and Özer Kaya, 2020). Öğrencilerin uzaktan eğitimdeki iletişim sorunlarını gidermek amacıyla, daha dinamik ve öğrenci katılımını teşvik edici yöntemler uygulanması gerekmektedir. Bununla birlikte, bütün duyulara hitap eden ve öğrenci-öğretici arasındaki iletişimin güçlü olduğu yüz yüze eğitim kalitesinde bir uzaktan eğitim günümüzde oldukça zor görünmekle birlikte, imkânsız değildir. Özellikle uygulamaya dayanmayan, bilgiye dayanan eğitimlerde uzaktan eğitim günümüzde en iyi alternatif olma özelliğini devam ettirmektedir. Artan teknoloji ile birlikte, gelecekte uzaktan eğitimin, eğitim payı içerisindeki oranının artacağı kesindir. Nitekim açık ders kaynakları ile MIT online olarak uzaktan eğitim yöntemiyle, 2001 yılında başlattığı OCW projesi ile dünyanın her yerindeki öğrencilere, ücretsiz eğitim imkânı sunmaktadır. Bu uygulamaya geçen süre içerisinde başka üniversiteler de eklenmiş ve uzaktan eğitim yayılarak devam etmektedir.

Uzaktan eğitimde, öğrencilerin dersi takip etme oranları düşüktür. Bir kısmı ya hiç canlı derslere katılmamakta, bir kısmı ise sisteme bilgisayar/cep telefonu ile girmekte ve dersi dinlememekte veya dersi dinlese bile, derste aktif olarak katılımcı olamamaktadır. Bu durumda teorik derslerde öğrenci dikkatini derse yeterince verememektedir. Uygulamalı derslerde ise, deneylerin yapılamaması veya deney yerine simülasyonların yapılması verimliliği düşürmektedir.

Uygulamalı derslerde yaşanan bu sorunları azaltmak için, meslek yüksekokullarındaki deney setlerinin sayısı artırılıp, öğrenciler küçük gruplar halinde laboratuvarlara alınarak, maske, mesafe ve hijyen kullarına uyarak seanslar halinde uygulamalı dersler yapılabilir. Her seanstan sonra laboratuvarlar havalandırmak için gereken süre miktarınca ara verilerek, laboratuvarların havalandırılması ve kullanılan eşyaların dezenfekte edilmesi sağlanabilir.

Öğrenci performanslarının doğru bir şekilde ölçülmesi esastır. Uzaktan yapılan ya da ödev şeklinde uygulanan sınavların, önceki yıllarda yüz yüze yapılan sınavlarda alınan notlarla kıyaslandığında, sonuçların objektif olmadığı düşünülmektedir. Tablo-1’de örnek olarak verilen not dağılımı bu durumu doğrulamaktadır. Online yapılan ara sınavların, ortalama hesabında ağırlığının azaltılması ve çeşitli teknolojik yazılımlar vasıtasıyla anlık kontrol edilmesi ve final sınavlarının ise mümkün olduğunca yüz yüze yapılması bu soruna çözüm olabilir. Öğrencinin bilgisayar ekranını paylaşabileceği ve kendisini de kamera ile kaydedeceği bir çevrimiçi sınav düzeninin oluşturulması bu soruna çözüm olabilecek bir diğer alternatif olabilir.

Bu dezavantajlarının yanı sıra, uzaktan eğitimin sağladığı büyük imkânlar vardır. Fiziksel olarak aynı mekânda bulunmadan eğitim alınabiliyor olması, özellikle hayat boyu öğrenme felsefesine büyük kolaylık sağlamakta ve çalışan kişilerin de eğitim alabilmesinin önünü açmaktadır. Bununla birlikte, uygulamalı eğitimler için tam olarak uygulamanın gerekliliklerini yerine getirmekten henüz uzak olsalar da simülasyon programları kullanılarak uygulamanın görselleştirilerek zihinde canlanması ve gerçek hayata yakın bir benzetim yapılarak dersin işlenmesi sağlanabilir veya öğretim elemanı deneyi laboratuvarında yaparak, deney sürecini video kaydına alarak uzaktan eğitim platformunda öğrencileri ile paylaşabilir.

Uzaktan eğitimde sistemin performansı analiz edilecek olursa, birden fazla bileşene bağlı olduğu görülebilir. Bu bileşenler ise, öğretim elemanının sahip olduğu teknik yetenekleri, bilgisayar ve internet erişimi altyapısı, sahip olduğu yazılımlar ve bu yazılımlara olan hâkimiyetidir. Eğer ki öğretim elemanının bilgisayar donanımı ve yazılımları uzaktan eğitim dersleri için yeterli düzeyde ise, uygulamalı dersler için de simülasyon programları ve laboratuvarında yapılan deneylerin video kaydı için gerekli kamera düzeneği mevcut ise, büyük oranda uzaktan eğitimin etkinliği artacaktır ve örgün eğitim ile olan aradaki farkı azalacaktır. Nitekim bugün en popüler video kanallarında elektronik, makine vs. gibi teknik konularla ilgili uygulamaları gösteren birçok video olduğu düşünüldüğünde,

insanların eğitim amacıyla uzaktan eğitimi zaten kullandığı rahatlıkla söylenebilmektedir.

Günümüzde artan teknoloji ile birlikte, bir öğrencinin eğitim alabilmesi için zaman ve mekân mefhumları önemsizleşmiştir ve öğrenci veya öğretici zamandan ve mekândan bağımsız eğitim sürecine katılabilmektedir. Nitekim Avrupa’da ve Amerika’daki uzaktan eğitim programları dünyanın her yerinden katılımcılara açıktır, birçok uzaktan eğitim sertifika programı hali hazırda devam etmektedir. Sonuç olarak, uzaktan eğitimde eğitim kurumlarının kamera, bilgisayar ve yeni bilgisayar yazılımları gibi yapacakları bazı yeni yatırımlarla birlikte uzaktan eğitimde öğrencilerin, örgün eğitimin eksikliğini hissetmeyeceği muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- Al, U. and Madran, R. O. (2004) ‘Web Tabanlı Uzaktan Eğitim Sistemleri: Sahip Olması Gereken Özellikler ve Standartlar’, *Bilgi Dünyası*, 5(2), pp. 259–271. Available at: <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/9979/259-271.pdf?sequence=1>.
- Baş, H. (2020) *Evde internet hızına doping*. Available at: <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/hanife-bas/evde-internet-hizina-doping-6305104> (Accessed: 10 October 2020).
- BBC (2020) ‘Koronavirüs: Ülkelerin okul stratejileri neler?’ Available at: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53901681>.
- CAN, E. (2020) ‘Coronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları’, *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), pp. 11–53. Available at: <https://dergipark.org.tr/en/pub/auad/issue/55662/761354>.
- Cumhur, A. and Ahıskalı, H. (2018) ‘İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları: Hitit Üniversitesi Örneği’, *İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları: Hitit Üniversitesi Örneği*, 7(2), pp. 310–319.
- EPN Haber Merkezi (2020) ‘Uzaktan Eğitim Teknolojik Ürünlere Olan Talebi Artırdı’. Available at: <https://epnext.com/uzaktan-egitim-teknolojik-urunlere-olan-talebi-artirdi/> (Accessed: 10 October 2020).
- Eygü, H. and Karaman, S. (2012) ‘Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Memnuniyet Alguları Üzerine Bir Araştırma’, 1(Ocak 2013), pp. 36–59. Available at: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/181058>.
- İbicioğlu, H. and Antalyalı, Ö. L. (2005) ‘UZAKTAN EĞİTİMİN BAŞARISINDA İMKAN, ALGI, MOTİVASYON VE ETKİLEŞİM FAKTÖRLERİNİN ETKİLERİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR UYGULAMA’, pp. 325–338. Available at: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/50240>.
- Karar Gazetesi (2020) ‘Harvard Üniversitesi gelecek yıl dersleri internetten yapacak’. Available at: <https://www.karar.com/harvard-universitesi-gelecek-yil-dersleri-internetten-yapacak-1573216>.
- Karasar, N. (2020) *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Keskin, M. and Özer Kaya, D. (2020) ‘COVID-19 Sürecinde Öğrencilerin Web Tabanlı Uzaktan Eğitime Yönelik Geri Bildirimlerinin Değerlendirilmesi’, *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), pp. 59–67. Available at: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ikcusbfd/issue/55773/754174%0Ahttps://dergipark.org.tr/en/pub/ikcusbfd/issue/55773/754174>.
- McDougall, K., Young, F. R. and Apan, A. (2003) ‘Operational infrastructure for quality distance and online geospatial programs’, *Cartography*, 32(1), pp. 25–38. doi: 10.1080/00690805.2003.9714232.
- seasia.co (2019). Available at: <https://seasia.co/2019/07/12/rank-of-countries-with-fastest-and-slowest-internet-in-the-world-2019> (Accessed: 24 October 2020).
- Şişman, A. (2019) *Uzaktan Eğitim, Uzaktan Eğitim*. Edited by E. TEKİNARSLAN and M. D. GÜRER. Pegem Akademi Yayıncılık. doi: 10.14527/9786052412411.

- Subaşı, M. and Okumuş, K. (2017) 'Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması', *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), pp. 419–426. Available at: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/474049>.
- Suskind, D. (2015) *Thirty Million Words*. New York: Dutton, New York.
- Tarhan, N. (2020) *Prof. Dr. Nevzat Tarhan: '65 Yaş Yasağı, Ölüme Yakınız Duygusu Ruhsal Travmayı Tetikleyebilir'*. Available at: <https://npistanbul.com/koronavirus/prof-dr-nevzat-tarhan-65-yas-yasagi-olune-yakiniz-duygusu-ruhsal-travmayi-tetikleyebilir> (Accessed: 11 October 2020).
- Toros, H. and Özkaynak, Ş. (2020) 'koronavirus-onlemleri-hava-kirliligini-de-azaltiyor-477904 @ www.trthaber.com'. Available at: <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/koronavirus-onlemleri-hava-kirliligini-de-azaltiyor-477904.html>.
- Ulucak, Z. and Aytakin, E. (2020) 'Güney Kore'de koronavirüs vakalarında artış', *Anadolu Ajansı*, 5 February. Available at: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/guney-korede-koronavirus-vakalarinda-artis/1724913>.
- www.speedtest.net* (2020). Available at: <https://www.speedtest.net/reports/tr/turkey/> (Accessed: 24 October 2020).

Sığınak Farkındalığı: Trabzon İli Örneği

Öğr. Gör. Gülseren Günaydın

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2471-5329>

Trabzon Üniversitesi, Tonya Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Trabzon – TÜRKİYE

Prof. Dr. Saime Şahinöz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0915-9344>

Ordu Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Dahili Tıp Bilimleri Bölümü, Ordu – TÜRKİYE

Öğr. Gör. Mustafa Günaydın

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7753-8541>

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Araklı Ali Cevat Özyurt Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Trabzon – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 21.12.2020

Kabul: 12.06.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Afet

Sığınak

Uyarı İşaretleri

Trabzon

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma, yüksek lisans tezinden üretilmiştir ve daha önce "1. Uluslararası 11. Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi"nde sözlü (özet) bildiri olarak sunulmuştur.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.48478>

Öz

Trabzon il merkezinde bulunan kamu kurumlarında çalışan personeller ile gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı; kamu çalışanlarının sığınak, afet ve uyarı işaretleri konusunda farkındalıklarının araştırılmasıdır. Literatürde yer alan çalışmalar incelenmiş ve araştırmacı tarafından veri toplama aracı geliştirilmiştir. Veriler araştırmacı tarafından yüz yüze anket çalışması yöntemiyle toplanmıştır. Araştırma kapsamında Trabzon İl Valiliği'nden ve Gümüşhane Üniversitesi Bilim Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 30.04.2015 tarihli ve 2015/1 sayılı bilim etik kurul izni alınmıştır. Araştırma sonuçlarının değerlendirilmesinde veri toplama formundan elde edilen sayısal veriler; frekans, yüzde ve ki kare testleri uygulanarak IBM SPSS Statistics 22 programı ile istatistiksel olarak çözümlenmiş ve bulgular değerlendirilerek sonuca ulaşılmıştır. Verilerin analiz sonuçlarına göre; katılımcıların %18,1'inin sığınak bilgisini yeterli bulduğu, %8,9'unun afet bilgi düzeyi yeterli bulduğu, %11,8'inin uyarı işaretleri bilgilerini yeterli bulduğu, %29,3'ünün kurumlarında sığınak olduğunu bildiklerini, %3,6'sının kurumlarında sığınak donanımlarını yeterli bulduklarını, %19,2'sinin kurumlarda sığınak yerini gösteren işaretlerin farkında olduğunu ve %42,6'sının kurumlardaki sığınakların depo-arşiv olarak kullanıldığını sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen "afet denilince aklınıza ilk olarak ne gelmektedir" sorusuna yönelik %56,2' lik oranla deprem olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak; katılımcıların sığınak, afet ve uyarı işaretleri konusunda yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Sığınakların büyük çoğunluğunun amaçları dışında kullanıldığı görülmüştür. Afet, sığınak, uyarı işaretlerine yönelik yeterli, etkili ve düzenli aralıklarla eğitimler ve programlar, uygulamalı senaryolar ile düzenlenerek farkındalıklarının yüksek tutulması önerilmektedir.

Atf Bilgisi / Reference Information

Günaydın, G.; Şahinöz, S. ve Günaydın, M. (2021). Sığınak Farkındalığı: Trabzon İli Örneği. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 275-287.

Shelter Awareness: Case of Trabzon Province

Lect. Gülseren Günaydın

Trabzon University, Tonya Vocational School, Department of Medical Services and Techniques,
Trabzon – TURKEY

Prof. Dr. Saime Şahinöz

Ordu University, Faculty of Medicine, Department of Internal Medicine, Ordu – TURKEY

Lect. Mustafa Günaydın

Karadeniz Technical University, Araklı Ali Cevat Ozyurt Vocational School, Department of Property
Protection and Security Division, Trabzon – TURKEY

Article History

Submitted: 21.12.2020

Accepted: 12.06.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Disaster

Shelter

Warning Signs

Trabzon

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.48478>

Abstract

The aim of this study, which is carried out with personnel working in public institutions in the city center of Trabzon; the awareness of public employees about shelter, disaster and warning signs. Studies in the literature were examined and a data collection tool was developed by the researcher. The data were collected by the researcher using face-to-face survey method. Within the scope of the research, the permission of the science ethics committee dated 30.04.2015 and numbered 2015/1 was obtained from Trabzon Provincial Governorship and Gümüşhane University Scientific Ethics Committee. The numerical data obtained from the data collection form in the evaluation of the research results; By applying frequency, percentage and chi-square tests, they were analyzed statistically with IBM SPSS Statistics 22 program, and the results were evaluated and the result was reached. According to the analysis results of the data; 18.1% of the participants found the shelter knowledge sufficient, 8.9% found the disaster information level sufficient, 11.8% found the warning signs information sufficient, 29.3% knew that there were shelters in their institutions, 3%, It was concluded that 6 of them found the shelter equipment sufficient in their institutions, 19.2% were aware of the signs indicating the shelter location in the institutions, and 42.6% of the shelters in the institutions were used as storage-archives. Within the scope of the research, it was concluded that there was an earthquake with a rate of 56.2% regarding the question of "what comes to mind first when you think of disaster". As a result; it was determined that the participants were insufficient in terms of shelter, disaster and warning signs. It has been observed that most of the shelters are used for purposes other than theirs. It is recommended to raise awareness of disasters, shelters and warning signs by organizing adequate, effective and regular trainings and programs with practical scenarios.

GİRİŞ

Yaşam alanlarında var olan düzensizlik, birtakım olumsuz sonuçları da beraberinde getirmektedir. Yaşam düzeninin bozulmasına bağlı olarak toplumun; afetlere karşı kendini güvence altına alma yeteneği azalmaktadır (Kızıloğlu vd., 2006: 53-58). Dünya genelinde yaşanan doğal veya doğal olmayan afetler toplum ve çevre üzerinde önemli etkiler oluşturmaktadır (The Reducing Disaster Toll, 1989; Hoyonis vd., 2006). Afet, halkın tamamının ya da bir kısmı için kayıplar oluşturan, yaşam ve yaşam için gerekli durumları durduran ya da bağlantıyı koparan, etkilediği toplumun potansiyelinin yetmediği olaylar olarak ifade edilmektedir (Atabek ve Karadağ, 2011: 102; Yavaş, 2004: 12; www.afad.gov.tr, 2021). Afetler çoğu zaman beklenmeyen olaylardır ve bu bakımdan önemli bir risk durumuna sahiptirler (Damon, 2011: 10). Afet riskinin belirlenmesi için ilk olarak afete yol açabilme durumundaki büyüklükleri, tehlikelerin neler olduğunu, tekrarlanma zamanları, yerleri, oluş sıklıkları ve etki edebilecekleri alanların tespit edilmesi, bu tehditlerden zarara uğrayacak, halk, alt-üst yapı inşaatlar, maddi- manevi nitelikler, çevre gibi bütün niteliklerinin dokümantasyonunun oluşturulması ve tehditlerinin oluşması durumunda, bu niteliklerin maruz kalabileceği fiziki, sosyal, ekonomik ve çevresel kayıpları önceden tespit etmek gerekir (Gökçe vd., 2008: 5). Bu bağlamda afetler ve etkileri göz önüne alındığında hayatın devamlılığını sağlamak ve can kaybını önlemek amacıyla afetlerde sığınakların önemi artmaktadır.

Doğal afetler canlı ve cansız kayıp oluşturmadığı sürece afet sayılmazlar (Özey, 2011: 3; Şahin ve Sipahioğlu, 2007: 3; Aydın, 2010: 802). Doğal afetler sınır tanımayan ve yönetilmesi konusunda işbirliği gerektiren olaylardır (Lövei, 2007: 211). Doğal olmayan afetler, doğanın kendinden kaynaklı olmayan insanın doğaya olan etkileşiminin fazlaşması sonucunda oluşan afetlerdir (Koç, 2013; www.afadem.afad.gov.tr, 2019). İnsan etkilerinin çoğalması ya da doğal afetlerin etki etmesi sonrasında ortaya çıkan kazalar, hastalıklar, çevresel tehlikeler, savaşlar ve tehditler vb. şeklinde karşımıza çıkmaktadırlar. (Alkan, 2013: 11; Arda, 2006:139). Doğal olmayan afetler incelendiğinde temelinde insan ve insana ait unsurları bulunduranın yanında doğal afetlerin etkileri ile de meydana gelebildikleri görülmektedir (Gökçe ve Tetik, 2012: 20).

Afetlerin son zamanlarda görülme sıklığının arttığı; etkileri ve olumsuz sonuçlarında katlanarak çoğaldığı düşünülürse; bireysel ve toplumsal olarak bilgi eksikliklerinin giderilmesi ve afetlere karşı hazırlıklı olma durumları oldukça önemlidir (Kırıkkaya vd., 2011: 27; Erkal ve Değerliyurt, 2009: 149; Yavaş, 2005:15; www.afad.gov.tr, 2021). Afet ve etkilerinden korunmak amacıyla; afetleri bilmek kadar iyi bir yönetim sürecinde oldukça önemlidir. Bu yönetim süreci; afetleri engellemek ve afet zararlarını en aza indirilmesi amacıyla risk ve zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve yeniden iyileştirme safhalarında yapılması gerekli olan çalışmaların planlanması, koordine edilmesi, yönlendirilmesi, destek verilmesi ve uygulanabilirliği için toplumun bütün kurumlarıyla, var olan kaynaklarının bu süreç ışığında yönetilmesini ve etkin uygulanmasını sağlayan çok geniş bir süreçtir (Özmen vd., 2005: 1472; Çelik, 2017: 257; T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009; www.mku.edu.tr, 2019). Afet yönetimi devamlılık gerektiren dinamik bir yönetim biçimi, multidisipliner ve çok sayıda kurumun yer aldığı bir yapıdır (Akdağ, 2015: 93-96). Afet yönetim sürecinde devletin ve halkın bilinçli olması yada bilinç seviyesinin yüksek tutulması afet etkilerinden az kayıpla çıkmamızı sağlar. Afetlere yönelik bilinçli ve hazırlıklı olmak toplum afet kültür düzeyinin önemli bir ögesidir. Afet öncesi ve sonrası halkın bilinçlenmesi kapsamına eğitim verilmesi oldukça önemlidir ve ayrıca güvenli arazi seçimi ve bu yerlere sığınakların inşa edilmesi önemlidir (Opdykea vd., 2018:132). Meydana gelen afetlerin etkileri birbirinden farklı olsa da ortak yanları bulunmaktadır. Bu ortak yanları bilmek, afet kaynaklarını ve afetleri iyi bir şekilde yönetmemizi sağlar (Köseoğlu, 2015: 9; T.C. Başbakanlık AFAD, 2013).

Ülkelerde geçmişten günümüze kadar yaşamış olan savaşlar, güçlü devletler ve en önemlisi

yaşanılan can kayıpları ve dünya üzerinde ülkemizin jeopolitik konumu ve yanı başımızda yaşanan savaşlar düşünüldüğünde her an hazırlıklı olunması zorunluluğundan ötürü sığınakların önemi gittikçe artmaktadır (Karabulut, 2014: 174-175; Monteyne, 2011:35-75; Rose, 2015:186-213). Sığınaklar, herhangi bir KBRN silahları ve etkilerine yönelik, doğal afetler karşısında ve toplum değerlerini korumak amacıyla ülke gücünün korunarak oluşturulan güvenilir alanlardır (Dursun, 1997:1). Diğer bir tanımlamada ise; nükleer ve konvansiyonel silahlarla, biyolojik ve kimyasal savaş malzemelerinin etkilerinden, doğal afetlerden kişilerle, insanlığın devamı ve devletin savaş gücünün devamlılığı için her türlü değerlerini korumak amacıyla yapılan korunma alanlarıdır (Resmi Gazete, Tarih: 29/9/2010, Sayı: 27714, Kanun No: 3194). Sığınak inşasında hedef; ölüm ve maddi kayıplarını minimumda tutarak, afete hazırlıklı olmak ve afetten uzaklaştırmak, maliyet oranını azaltarak toplu koruma sağlamaktır (www.afad.gov.tr, 2021). Yeterli sayıda sığınak varlığı bir felaketin ilk aşamalarında insan sağ kalımı üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır (Bashawria, 2014:925).

Sığınak yapıları; kullanacaklar ve kullanım amacı şeklinde iki sınıfa ayrılırlar. Kullanacaklara göre; özel sığınaklar (özel ve kamusal alanlar vb.) ve genel sığınaklar (insan topluluğunun yoğunlukla olduğu yerler) şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Kullanım amacına göre; basınç sığınakları (KBRN silahlarının direk etkilerinden korunmak amacıyla) ve serpinti sığınakları (KBRN silahlarının parça tesirlerine karşı korunmak amacıyla) şeklinde ikiye ayrılmaktadır (www.afad.gov.tr, 2021). Serpinti sığınakları kamu ve özel yapılarda, binanın en alt bodrum katında inşa edilir. İmar Yönetmeliği'ne uygun şekilde bina bahçelerinde, toprak yapısına göre yerin üst kısmında ya da tamamı veya kısmen yerin altında inşa edilirler (www.resmigazete.gov.tr, 2021).

İşyerinde oluşabilecek acil durumlar karşısında; tehlikeli kimyasallardan kaynaklanabilecek yayılma ve patlama riski, yangın, doğal afet olaylarının oluşma riski, sabotaj durumları, tıbbi yardım ve tahliye gerektiren durumlar ile risk değerlendirmesi sonuçları ele alınarak alınacak tedbirler ile toplu şekilde korunmak esas alınmaktadır (www.mevzuat.gov.tr, 2021). İşyerlerinde işverenler yapılan işin tehlike sınıfına göre ilkyardım, arama ve kurtarma, tahliye, yangın söndürme ile ilgili yeterli donanım ve beceriye sahip ve gerekli eğitimleri almış bir eleman görevlendirmek zorundadır. Çok tehlikeli sınıfta her 30 çalışana bir, tehlikeli sınıfta her 40 çalışana bir ve az tehlikeli sınıfta her 50 çalışana bir destek elemanı görevlendirmesi yapılır (www.mevzuat.gov.tr, 2021).

Sığınakların yapımı ve oluşan her türlü maddi harcama; ilgili yerlerin sahipleri ve idareleri tarafından yaptırılır. Olası durumlarda genel sığınak olarak kullanılması gereken yerler ise; metrolar ve bunların ona göre inşa edilmesi, ayrıca tiyatro, sinema, otopark ve pasaj gibi yapıların yeraltında inşa edilmesine belediyelerce teşvik edilmesi ve gereken durumlarda sığınak olarak kullanılması sağlanması zorunlu bir durumdur (www.mevzuat.gov.tr, 2021).

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu bünyesinde tüm çalışma yerlerinde (kamu+özel) sağlık ve güvenlik işaretleri yönetmeliği uygulanması zorunludur. Yönetmelik kapsamında sığınak ve acil toplanma alanlarını gösteren levhalar sabit ve kalıcı işaretler içerisinde acil kaçış yolları ve ilk yardım işaretleri içerisinde yer alır. Bu işaretlerin temel özellikleri; kare veya dikdörtgen şeklinde, yeşil zemin üzerine beyaz piktogram (yeşil bölümler işaret alanının en az %50'si olacak) şeklindedir. Ayrıca bu işaretlerin amacı tehlike yok, acil çıkış ve ilkyardım. Kullanıcılara verdiği talimat ve bilgi ise normale dön, çıkış yer ve yolları, kapılar, tesisler ve donanım şeklindedir (www.mevzuat.gov.tr, 2021). Bunlara ek olarak her hangi bir acil durum da toplanma ve barınma alanlarının nerede olduğunu kolayca anlayabilmemiz amacıyla ilgili belediye ve il afet müdürlükleri tarafından önceden belirlenmiştir. Toplanma alanı levhası üzerinde bulunan ek bilgi levhalarında QR kod ve yanındaki numaralar ile en yakın toplanma alanı bilgilerini içermektedir. İlk dört haneli numara sırasıyla il ve ilçe kodlarını, sonraki üç haneli numara mahalle kodunu ve son numara ise bölgedeki alan numarasını ifade etmektedir (www.afad.gov.tr, 2021).

Günümüze kadar dünyada farklı boyutlarda çok sayıda nükleer kazalar meydana gelmiş ve büyük hasarlar oluşturmuştur. Kimyasal, biyolojik, radyolojik, nükleer (KBRN) silahları etki mekanizması, hızlı ve türüne göre fark edilmemesinden dolayı da oldukça risklidirler (Altıntaş, 2003: 132). Ayrıca nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlarında kullanılması birçok öldürücü sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Özgüven, 2007: 1114- 1132; Atabek ve Karadağ, a.g.e., s. 109-110). 1986 yılında Ukrayna'da Çernobil Nükleer Santral'inde meydana gelen kaza başta olay bölgesi olmak üzere başta Türkiye olmak üzere birçok ülkeyi etkilemiştir. Ayrıca 2011 yılında Japonya'da yaşanan deprem ve depreme bağlı oluşan tsunami felaketide Fukushima Daiichi Nükleer Santral'ine zarar vermiştir. Yaşanan bu olaylar sonucunda; hem kazanın meydana geldiği alanlar, hem olay çevresi hem de komşu ülkeler bu facialardan önemli derece etkilenmiş ve tüm dünya üzerinde güvenlik açısından büyük bir etki bırakmıştır (Kılıç, 2017: 152; www.afad.gov.tr, 2021).

Teknolojinin hızlı gelişimi ve dünya genelinde yaşanan güç savaşları değerlendirildiğinde her an afetlerde ve bunların etkilerine karşı korunmak amacıyla halihazırda olmak ve bunun için gerekli uyarı sistemlerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir (Özgüven, a.g.e., s. 1131-1132). Uyarı sistemleri, tüm alanlar için standart payda, olası bir tehlikenin (tehdit edici, çevresel veya sağlık değerlerini) bildirilmesi için bir erken uyarı sistemleri oluşturulmuştur. Erken uyarı sistemlerinin temel amacı, duyarlılık gösteren bireyleri ve toplulukları, zaman kaybettirmeden ve yaralanma, can kayıpları, maddi zararlar ve çevreyi göz ardı etmeyecek şekilde güçlendirmektir (Djimesah, 2018:320). Erken uyarı sistemleri insan merkezli olarak anlaşılması, erişilebilir, zamanında ve yanıtla bağlantılı olacak şekilde tasarlanırsa etkili olmaktadır (Mukhtar, 2018:207-208; Liua vd., 2017:493; Yiğit, 1998: 2). Herhangi bir tehdit ya da tehlike karşısında halkı uyarmak amacıyla uyarı sistemleri ile birlikte haberleşme altyapısını kullanarak uyarı sesleride kullanılmaktadır (www.afad.gov.tr, 2021; Landwehr vd., 2016:33-34). Bu uyarı işaretleri; sarı ikaz (Hava saldırısı ihtimali olduğunu haber eder ve 3 dakika boyunca süreli düz siren sesi), kırmızı ikaz (Hava saldırısı tehlikesi olduğunu haber eder ve 3 dakika boyunca süren yükselip alçalan dalgalı siren sesi), siyah alarm (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik, Nükleer saldırı tehlikesini haber eder ve 3 dakika boyunca süreli kesikli siren sesi) ve beyaz ikaz ise (Tehlike geçti) şeklindedir (www.afad.gov.tr, 2021).

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu araştırmanın temel amacı kamu çalışanlarının doğal afetler ve insan kaynaklı afetler, sığınaklar ve uyarı işaretleri konusunda bilgi düzeylerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu çalışma Trabzon il merkezinde 30.04.2015-30.09.2015 tarihleri arasında, araştırmaya katılmayı kabul eden kamu kurumları ve çalışanlarını kapsamaktadır. İlgili tarih aralığında bu kurumlarda toplamda 1539 çalışandan; 631 katılımcı araştırmaya katılmayı kabul etmiştir. Çalışmada verilerin toplamasında birinci kişiden toplanan veriler de daha çok tercih edilen yöntem olan anket tekniği tercih edilmiştir. Literatürde yer alan çalışmalar incelenmiş ve araştırmacı tarafından veri toplama aracı geliştirilmiştir. Veriler araştırmacı tarafından yüz yüze anket çalışması yöntemiyle toplanmıştır. Veri toplama aracında demografik verilere ilişkin bölüm ve afet, sığınak ve uyarı işaretleri ile ilişkin soruların olduğu toplamda iki bölümden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında Trabzon İl Valiliği'nden kurum izinleri ve Gümüşhane Üniversitesi Bilim Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 30.04.2015 tarihli ve 2015/1 sayılı bilim etik kurul izni alınmıştır. Veri formları doldurulmadan önce katılımcılara araştırma hakkında gerekli bilgi verilmiş ve izinleri alınmıştır. Araştırma sonuçlarının değerlendirilmesinde veri toplama formundan elde edilen sayısal veriler, frekans, yüzde ve ki kare testleri uygulanarak IBM SPSS Statistics 22 programı ile istatistiksel olarak çözümlenmiş ve bulgular değerlendirilerek sonuca ulaşılmıştır.

BULGULAR

Katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımı Tablo 1’de gösterildiği üzere %26,43’ü 18-34 yaş aralığında, %49,53’ü 35-49 yaş aralığında, %23,45’i 50-64 yaş aralığında, %0,55’i 65-74 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların %74,4’ü erkek, %25,6’sının ise kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların %80,16’sı evli, %19,83’ünün ise bekar olduğu görülmektedir. Katılımcıların %50’si yüksekokul/fakülte mezunu, %31,3’ünün lise ve eşdeğeri, %7,4’ünün ilkokul, %6’sı ortaokul, %4,8’inin lisansüstü, %0,3’ünün okur yazar ve %0,2’sinin ise okur yazar olmadığı görülmektedir. Katılımcıların mesleklere göre dağılımında %69,48’inin idari personel, %17,65’inin yönetici ve %12,53’ünün ara eleman olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların demografik dağılımları

Demografik özellikler	Değişken	Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	162	25,6
	Erkek	469	74,4
Eğitim durumu	Okur Yazar Değil	1	0,2
	Okur Yazar	2	0,3
	İlkokul	47	7,4
	Ortaokul	38	6
	Lise ve Eşdeğer	198	31,3
	Yüksekokul/Fakülte	315	50
Çalışma pozisyonu	Lisansüstü	30	4,8
	Yönetici	112	17,65
	İdari personel	439	69,48
	Ara eleman	79	12,53
Yaş grubu	18-34 yaş arası	166	26,43
	35-49 yaş arası	311	49,53
	50-64 yaş arası	148	23,45
	65-74 yaş arası	3	0,55
Medeni durum	Evli	506	80,16
	Bekar	125	19,83
Toplam		631	100

Katılımcıların sığınaklar konusunda bilgi düzeyleri yeterli mi sorusuna yanıtları % 18,1’i evet, %38,4’ü hayır ve %43,5’i fikrim yok cevabını verdikleri görülmektedir. Afet/afetler konusunda bilgi düzeyleri; %47,3’ünün hayır, %43,8’inin fikrim yok ve %8,9’unun evet cevabı verdikleri görülmektedir. Katılımcıların afet karşısında halka haber vermek amacıyla çalınan uyarı ikazları hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarının dağılımında % 56,6’sının hayır, %31,6’sının fikrim yok ve %11,8’inin ise evet cevabı verdikleri görülmektedir. Katılımcıların en yakın sığınak afet durumlarında nerededir biliyor musunuz sorusuna %85’i hayır bilmiyorum ve %15’i de evet biliyorum cevabını verdikleri, evet cevabı verenlerin sığınak yerinin %96,5’i binanın bodrum katı, %3,5’inin ise valilik binasını altı olduğu şeklinde cevap verdikleri görülmektedir. Katılımcıların afet karşısında halka haber vermek amacıyla çalınan uyarı işaretleri hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarının dağılımında % 56,6’sının hayır, %31,6’sının fikrim yok ve %11,8’inin ise evet cevabı verdikleri görülmektedir. Katılımcıların afet tehlikesi geçti sinyali bilgi düzeyi sorusunda ise katılımcıların %78,7’sinin hayır, %12,8’inin fikrim yok ve %8,5’inin evet cevabı verdikleri görülmektedir. Katılımcıların kurumlarında sığınak olup olmadığını bilgi düzeyi sorusunda ise %42,2’sinin bilmiyorum, %29,3’ünün evet var ve %28,5’inin de hayır yok cevabını verdikleri görülmektedir.

Katılımcıların kurumlarındaki sığınakların donanımının yeterli olup olmadığının dağılımında %65,3'ü hayır, %31'i fikrim yok ve %3,6'nın evet cevabı verdikleri görülmektedir. Katılımcıların kurumlarındaki sığınaklar ne amaçla kullanıldığının dağılımında %42,6'nın depo-arşiv, %36,8'inin bilmiyorum, %9,6'nın sığınak, %5,1'inin kullanılmıyor, %4,4'ünün sığınak yok ve %1,5'inin mescit olarak kullandıkları cevabını verdikleri görülmektedir. Katılımcıların kurumlarında sığınakların yerini gösteren işaret ve uyarı levhaları bulunup bulunmadığının dağılımında %62,5'i hayır, %19,2'si evet ve %18,3'ünün ise fikrim yok cevabı verdikleri görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların sığınak- afet- uyarı işaretleri ve kurumlardaki sığınaklar hakkında bilgi düzeyi dağılımı

	Değişken	Frekans	%
Sığınak bilgi düzeyi yeterli mi?	Evet	114	18,1
	Fikrim yok	275	43,5
	Hayır	242	38,4
Afet bilgi düzeyi yeterli mi?	Evet	56	8,9
	Fikrim yok	299	47,3
	Hayır	276	43,8
Uyarı işaretleri bilgi düzeyi yeterli mi?	Evet	75	11,8
	Fikrim yok	199	31,6
	Hayır	357	56,6
Afet durumunda en yakın sığınak nerede biliyor musunuz?*	Evet	95	15
	Hayır	536	85
*Evet cevabı verenlerin belirttikleri yer	Binaların bodrum katı	92	96,5
	Valilik binası altı	3	3,5
Afet tehlikesi geçti sinyal bilgi düzeyi yeterli mi?	Evet	54	8,5
	Fikrim yok	81	12,8
	Hayır	496	78,7
Katılımcıların kurumlarında sığınak olup olmadığı bilgi dağılımı	Evet var**	187	29,3
	Hayır yok	180	28,5
	Bilmiyorum	266	42,2
Kurumlardaki sığınak donanımı yeterli mi?*	Evet	7	3,6
	Fikrim yok	58	31
	Hayır	122	65,3
Kurumlardaki sığınaklar ne amaçla kullanılıyor?	Sığınak	61	9,6
	Bilmiyorum	232	36,8
	Kullanılmıyor	32	5,1
	Depo-arşiv	269	42,6
	Mescit	9	1,5
	Sığınak yok	28	4,4
Kurumdaki sığınak yerini gösteren işaretçiler var mı?	Evet	121	19,2
	Fikrim yok	116	18,3
	Hayır	394	62,5
Toplam		631	100

Katılımcıların afet-sığınaklar ve uyarı işaretleri konusunda herhangi bir eğitim alıp almadığının dağılımında %88,3'ünün hayır, %11,7'sinin evet cevabı verdikleri; evet cevabı verenleri eğitim aldıkları kişi ya da

kurumların dağılımında %52,94'ünün AFAD, %37,25'inin hizmet içi eğitim, %7,84'ünün okul ve %1,96'nın kurs programı kapsamında aldıkları görülmektedir. Katılımcıların yaşadıkları ilde afet gelişme riskinin kendilerine göre ne derece riskli olduğunu %46,4'ünün orta, %37,3'ünün az riskli, %11,2'sinin yüksek, %3,1'inin riskli değil ve %2,1'inin de risk düzeyinin çok yüksek olduğu cevabını verdikleri görülmektedir. Katılımcıların yaşadığı ilde sizce sık karşılaşılan afet olaylarının neler olduğunun dağılımında %70,2'inin sel ve heyelan, %13,9'unun sel, %12,4'ünün heyelan, %2,2'sinin deprem, %1'i radyoaktif risk ve %0,4'ünün ise yangın cevabını verdikleri görülmektedir. Afet denilince ilk olarak ifade ettikleri tanımın dağılımı %56,2'sinin deprem, %21,3'ünün sel, %10,1'inin yıkıcı doğa olayları, %4,6'sının can ve mal kaybı, %2,5'inin heyelan, %2,1'inin yangın, %0,4'ünün ölüm-savaş-insan gücünün yetişemeyeceği tehlikeler, %0,2'sinin panik-salgın hastalık-kimyasal sızıntı, %1,7'sinin de korku cevapları verdikleri görülmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların afetler konusunda eğitim alma durumu, yaşanan ilde afet gelişme riski ve afet tanımlamaları dağılımları

	Değişken	Frekans	%
Afet-sığınak- uyarı işaretleri konusunda eğitim alma durumu*	Evet	74	11,70
Eğitim alınan yer/kurum*	Hayır	557	88,30
	Hizmet içi eğitim	28	37,25
	Okul(lise ve dengi)	6	7,84
	Kurs programı	1	1,96
	AFAD	39	52,94
Yaşadığınız ilde afet gelişme riski	Çok yüksek	13	2,1
	Yüksek	71	11,2
	Orta	293	46,4
	Az riskli	235	37,3
	Riskli	19	3,1
Yaşadığınız ilde sık karşılaşılan afet olayı	Sel ve heyelan	443	70,2
	Sel	87	13,9
	Heyelan	78	12,4
	Deprem	14	2,2
	Radyoaktif risk	6	1
	Yangın	2	0,4
Afet denilince ilk olarak akla gelen	Deprem	355	56,2
	Sel(su baskını)	134	21,3
	Korku	11	1,7
	Heyelan	16	2,5
	Panik	1	0,2
	Yıkıcı doğa olayları	64	10,1
	Salgın hastalık	1	0,2
	Ölüm	2	0,4
	İnsan gücünün yetmediği tehlikeler	2	0,4
	Savaş	2	0,4
	Can ve mal kaybı	29	4,6
	Kimyasal sızıntı	1	0,2
	Yangın	13	2,1
Toplam		631	100

Aşağıda araştırma kapsamında iki sınıflamalı değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını incelemek amacıyla Ki Kare Testi analizi yapılmıştır. Bu analiz sonuçlarına göre;

- Çalışmada cinsiyet ile sığınak bilgi düzeyi arasında istatistiksel olarak fark anlamlıdır ($p=0,006$). Erkeklerin sığınak bilgi düzeyi %20,3 iken; kadınların sığınak bilgi düzeyi %11,3 olarak bulunmuştur.
- Çalışmada cinsiyet ile kurumlarında sığınak olup olmadığını bilip bilmediklerinin dağılımına göre arasında istatistiksel olarak fark anlamlıdır ($p=0,006$). Erkeklerin %19,2'si kurumlarda sığınak olduğunu bilirken, kadınlarda ise bu oran % 10,5 olarak bulunmuştur.
- Çalışmada cinsiyet ile afetlerde sığınaklara geçmeniz gerekiyorsa sığınabileceğiniz en yakın sığınakın nerede olduğunu bilip bilmediklerinin dağılımına göre arasında istatistiksel olarak fark anlamlıdır ($p<0,001$). Erkeklerin %17,1'i afet anında sığınacakları en yakın sığınakın neresi olduğunu bilirken; kadınlarda bu oran % 7,4 olarak bulunmuştur.
- Çalışmada cinsiyet ile afetlerde halka haber vermek amacıyla çalınan uyarı işaretlerini bilip bilmediklerinin dağılımına göre arasında istatistiksel olarak fark anlamlıdır ($p<0,001$). Erkeklerin %14,1'i afetlerde halka haber vermek amacıyla çalınan uyarı işaretlerini bildiklerini belirtirken; kadınlarda bu oran %2,5 olarak bulunmuştur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma kapsamında sığınak farkındalığı incelenmiş ve sonuçlar tartışılarak sunulmuştur.

Araştırma sonucunda; sığınak bilgi düzeyi %18,1, afet bilgi düzeyi %8,9 ve uyarı ikazları bilgi düzeyi %11,8 olarak bulunmuştur. Araştırmamızda sığınak, afet ve uyarı ikazları konusunda eğitim alanların sayısının %37,5 olduğu, eğitim almayanların sayısının ise %62,5 olduğu bulunmuştur. Araştırmamızda eğitim alma düzeyinin düşük olduğu ve buna bağlı olarak sığınak, afet ve uyarı ikazları bilgi seviyelerinde düşük olduğu, çalışan erkek personellerin kadınlara oranla farkındalık düzeylerinin daha yüksek olduğu, sığınakların %42,6 ile depo-arşiv olarak kullanıldığı ve afet denildiğinde ilk olarak akla gelen afet olayının %56,2 oranı ile deprem olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

2010 yılında Çelik, bir kurumda çalışan hemşirelerin afetlere hazır olma durumlarını belirlemek amacıyla planlayıp yürüttüğü araştırmada katılımcıların afete hazır olma durumları için gerekli olan temel becerileri karşılamada kendilerini "yardımla yapabilir ve yapabilir" şeklinde bulduğu görülmüştür (Çelik, 2010: 46). 2020 yılında yapılan bir çalışmada acil durumlarda kullanılacak olan sığınakların geleceğe yönelik tasarlanması ve sürekli olarak yenilenebilirliğe açık olması gerektiğinden bahsedilmiştir (Wei vd., 2020:1). 2012 yılında yapılan bir başka çalışmada; 18-23 yaş aralığındaki kişilerin temel afet bilinci ve farkındalık seviyelerini tespit edilmeye çalışılmış ve sonuç olarak araştırmaya katılmayı kabul eden öğrencilerin not ortalaması oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Alınan eğitimlerin sonrasında bilgi seviyesini olumlu yönde değiştirdiği bulunmuştur (İnal vd., 2012: 15). Kundak 2011'deki çalışmasında Türkiye'de yaşanan afet olaylarına karşın yeni hedeflerin belirlenmesi, afetlere dirençli şehirlerin oluşturulması ve bu kapsamda halkın desteğinin alınması ayrıca bilinçlendirilmesi gerekliliğini vurgulamıştır (Kundak, 2011: 7). 2005 yılında yapılan diğer bir çalışmada da stratejik insan kaynakları yönetiminde afet yönetimi, afetlere hazırlık ve afet bilincinin kazandırılmasının daha güvenilir ortamlar oluşturulabileceği söylenmiştir (Marşap, 2005: 1461-1467). Bu bakımdan bu çalışmalar yaptığımız çalışmamız sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Işıkara 2004 yılında bir söyleşisinde; afetlerde oluşabilecek zararları azaltma çalışmalarında ekonomik kayıpların önüne geçebilmek için olası afetlerin ve etkilerinin bilinmesi ve ona göre binaların ve alt yapılarının dayanıklı bir biçimde inşa edilmesi ve ayrıca var olan mevcut yapılarında kuvvetlendirilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir (Işıkara, 2004: 177). Yine 2009 yılında Altay ve

arkadaşlarının bir çalışmada afet durumlarındaki canlı ve cansız kayıpları ve zararları azaltmak kapsamında gerekli olan ihtiyaçların ve teçhizatın hazır bulunması gerekliliğinden bahsetmiştir (Altay vd., 2009: 142). Başka bir çalışmada idareci hemşirelerin birçoğunun görev yaptıkları hastanenin kaynaklarının olması muhtemel bir deprem için yeterliliği hakkında ve kurumun planına göre depreme dayanıklılığı konusunda emin olmadıkları bulunmuştur (Vatan ve Salur, 2009: 32). Liu ve arkadaşları 2021 yılındaki çalışmalarında yeraltında inşa edilen yapıların doğal ve insan kaynaklı afetlerden ortaya çıkan her türlü etkiye karşı hazırlıklı olma düzeyini, kentsel dayanıklılığı artırabileceğini ve felaketler karşısında önemli yararları olabileceğini vurgulamaktadır (Liu vd., 2021: 1). Yine Dağdaş'ın 2020 yılındaki çalışmada yeraltında inşa edilen yapılar; herhangi bir savaş, saldırı, patlama, KBRN olayları gibi durumlarda güvenlik ve koruyucu özellikleri bakımından önemli olduğu vurgulanmıştır (Dağdaş, 2020: 61).

Ayrıca Basile 2020 yılında yaptığı bir çalışmada sığınakların faydalı yönlerinin yanında tıbbi yönden, personel yönünden ve prosedürler yönünden de iyileştirilebileceğini vurgulamıştır (Basile, 2020: 1). Bu bakımdan çalışmamız sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

ÖNERİLER

Uzun bir süredir dünyada teknoloji sektöründe görülen hızlı değişim ve gelişmeler, ülkelerin fiziksel ve fonksiyonel olarak yapılanmasında gerekli olan değişimleri zorunlu hale getirmektedir. Bununla birlikte dünya ve ülke genelinde meydana gelen afetler devlet ve insanlar üzerinde farkındalığı artırmıştır. Bu araştırma sonucunda; sığınaklar, afetler ve uyarı işaretleri konusunda bilgi düzeyinin yeterli olmadığı, sığınak ve donanımlarının yeterli olmadığı, sığınakların yüksek oranda amaçları dışında kullanıldığı sonuçları ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda;

- ✓ Afet, sığınak, uyarı işaretlerine yönelik yeterli, etkili ve düzenli aralıklarla eğitimler ve programlar, uygulamalı senaryolar ile düzenlenerek farkındalıklarının yüksek tutulması,
- ✓ Eğitim kurumlarında bu konuları içeren ve hem teorik hem de uygulamalı olarak ilgili derslerin eklenmesi ve ayrıca alanında uzman kişilerce eğitimlerin verilmesi,
- ✓ Eğitim programlarının her yaşta insan topluluğuna verilmesi,
- ✓ Gerekli yasal düzenlemelerin daha dikkatli yapılması, sorumsuzluk karşısında gerekli cezai yaptırımların olması ayrıca düzenli aralıklarda denetimlerin olması,
- ✓ İlgili kamu spotlarının oluşturulması ve halka açık alanlarda, TV ve radyolarda yayınlanması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- AFAD. (2013). *Türkiye Afet Hazırlık Müdahale Planı*. <https://www.afad.gov.tr/turkiye-afet-mudahale-planı>, S. 41, Erişim Tarihi: 05.04.2021.
- Akdağ, E. *Mali Yapı ve Denetim Boyutlarıyla Afet Yönetimi*. S. 101, (10.05.2018).
- Alkan, M. A. (2013). *Teknolojik Afetler Risk Azaltma Çalışma Grubu Faaliyetleri*. İnsan Kaynaklı Afet Yönetiminde Geleceğe Yönelik Politika ve Stratejilerin Belirlenmesi Çalıştayı, s. 82.
- Altay, N., Prasad, S., ve Sounderpandian, J. (2009). Strategic Planning for International Disaster Relief Logistics: Implications for Research and Practice. *International Journal of Services Sciences*, Vol. 2- Issue 2, s. 142.
- Altıntaş, H. (2003). Savaşların Çevresel Boyutu ve Ekosistem Üzerindeki Geri Dönüşü Olmayan Etkileri. *Kırgızistan- Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 8, s. 131-153.
- Arda, C. (2006). Nükleer Silahlar ve Radyasyon. *Türk Hij. Den. Biyol. Dergisi*, Cilt 63, No: 1, 2, 3, S: 139 – 144.
- Atabek A. T. ve Karadağ, A. (2011). *Klinik Uygulama Becerileri ve Yöntemleri*, Adana: Nobel Kitabevi,

s.102. 1545.

- Aydın, F. (2010). İlköğretim Sekzinci Sınıf Öğrencilerinin “Deprem” Kavramını Algılamaları: Fenomenografik Bir Analiz. *International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish*, Vol. 5/7, s. 802-817.
- Bashawria, A. Garritya, S. & Moodleya, K. (2014). An Overview Of The Design Of Disaster Relief Shelters. *Procedia Economics and Finance*, 18 (2014) 924 – 931.
- Basile, A. L. (2020). Sandy Kasırgası sırasında afet yardım sığınağı deneyimi: Bir ön fenomenolojik araştırma. *Uluslararası Afet Risk Azaltma Dergisi*, Cilt 45, Mayıs 2020, 101466. doi.org/10.1016/j.ijdr.2019.101466.
- Çelik, E. (2017). A Cause and Effect Relationship Model for Location of Temporary Shelters Indisaster Operations Management. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 22 (2017) 257–268.
- Çelik, F. (2010). *Türk Kızılayı’nda Çalışan Hemşirelerin Afetlere Hazıroluşluk Durumları*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dağdaş, R. (2020). Afetler Sırasında Hasta ve Yaralılara Müdahalede Sığınak Görevi Yapan Yer Altı Hastanelerine Genel Bir Bakış. *Resilience*, 55-63.
- Damon, P. C. (2011). *Introduction to International Disaster Management*. 2. Basım, Usa: Elsevier Yayınları, S. 9, 10.
- Djimesah, I. E. Okine, A. N. D. & Mireku, K. K. (2018). Influential factors in creating warning systems towards flood disaster management in Ghana: An analysis of 2007 Northern flood. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 28 (2018) 318–326.
- Dursun, K. (1997). *Konut Tipi Yapılarda Sığınakların Boyutlandırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Balıkesir.
- Erkal, T. ve Değerliyurt, M. (2009). Türkiye’de Afet Yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 14, Sayı 22, s.147-164.
- Gökçe, O. ve Tetik, Ç. (2012). *Teoride ve Pratikte Afet Sonrası İyileştirme Çalışmaları Afet Yönetimi ve Temel İlkeleri Afet Yönetiminde İyileştirme Aşaması Ulusal ve Uluslararası Örnekler Ülkemizde İyileştirme ve Mevzuat Sürdürülebilirlik ve İyileştirme*. T.C. AFAD, S: 20-270, Ankara.
- Gökçe, O., Özden, Ş. ve Demir, A. (2008). *Türkiye’de Afetlerin Mekânsal ve İstatistiksel Dağılımı Afet Bilgileri Envanteri*. T.C. Bayındırlık Ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü Afet Etüt ve Hasar Tespit Daire Başkanlığı, S: 5- 118, Ankara.
- Hikmet, Y. (2005). *Doğal afetler Yönüyle Türkiye’de Belediyelerde Kriz Yönetimi*. Ankara: Orion Yayınevi, s. 15.
- Hoyois, P., Below, R., Scheuren, J. M. & Guha-Sapir.D. (2006). *Annual Disaster Statistical Rewiew Numbers and Trends*. Univeriste Catholique de Louvain-Brussels-Belgium. Brussels. www.cred.be.
- [Http://www.mku.edu.tr/getblogfile.php?keyid=1678](http://www.mku.edu.tr/getblogfile.php?keyid=1678), Erişim Tarihi: 08.09.2019.
- [Https://afadem.afad.gov.tr/tr/3881/Insan-Kaynakli-Afetler](https://afadem.afad.gov.tr/tr/3881/Insan-Kaynakli-Afetler), Erişim Tarihi: 01.06.2019.
- [Https://www.afad.gov.tr/afet-risklerine-karsi-hep-birlikte](https://www.afad.gov.tr/afet-risklerine-karsi-hep-birlikte), Erişim Tarihi: 04.04.2021.
- [Https://www.afad.gov.tr/kbrn/fukushima-daiichi-nukleer-santral-kazasi](https://www.afad.gov.tr/kbrn/fukushima-daiichi-nukleer-santral-kazasi), Erişim Tarihi: 01.04.2021.
- [Https://www.afad.gov.tr/siginaklar](https://www.afad.gov.tr/siginaklar), Erişim Tarihi: 04.04.2021.
- [Https://www.afad.gov.tr/tr/23445/Siginaklar](https://www.afad.gov.tr/tr/23445/Siginaklar), Erişim Tarihi: 01.04.2021.
- [Https://www.afad.gov.tr/tr/23456/KBRN](https://www.afad.gov.tr/tr/23456/KBRN), Erişim Tarihi: 01.04.2021.
- [Https://www.afad.gov.tr/tr/3518/İkaz-Alarm-İsaretleri](https://www.afad.gov.tr/tr/3518/İkaz-Alarm-İsaretleri), Erişim Tarihi: 01.04.2021.
- Işıkara, A. M. (2004). *Depremden Kalan Anılar*. (Söyleşiyi Gerçekleştiren: Nazire Kalkan).
- İnal, E., Kocagöz, S. ve Turan M. (2012). Temel Afet Bilinç ve Hazırlık Düzeyinin Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma. *Türkiye Acil Tıp Dergisi - TR J Emerg Med*, 2012; 12(1):15-19.

- İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s: 177.
- Karabulut, U. (2014). Davetsiz Misafiri Beklerken İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Pasif Güvenlik Önlemleri (1939-1940). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (Journal of Modern Turkish History Studies)*, Sayı XIV/28, ss.173-197.
- Kılıç, N. (2017). Çevre ve Dış Politika İlişkisi: Çernobil Kazası ve Türk Dış Politikasına Yansımaları, *İGÜ Sos. Bil. Derg.*, 4 (1), 2017, ss. 151-179.
- Kırıkkaya, E. B., Ünver, A.O. ve Çakın, O. (2011). İlköğretim Fen ve Teknoloji Programında Yer Alan Afet Eğitimi Konularına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitim Dergisi*, cilt 5, sayı 1, s. 24-42.
- Kızıloğlu, F. M., Okuroğlu, M. ve Örüng, İ. (2006). Kırsal Yerleşimler ve Doğal Afetler. *GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 53-58.
- Koç, H. (2013). Türk Basınının Doğal Afetlere İlişkin Bakış Açısını Belirlemeye Yönelik Bir İnceleme. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Vol. 5, No. 2, s. 121-137.
- Köseoğlu, A. M. (2015). *Afet yönetimi ve İnsani Yardım "Lojistik süreçler ve Uygulamalar"*. Ankara: Nobel Akademi Kitabevi, s. 295.
- Kundak, S. (2011) *Şehirler, Afetler ve İnsanlar*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, s. 7.
- Landwehr, P.W., Wei, W. & Kowalchuck, M. (2016), Using Tweets to Support Disaster Planning, Warning and Response. *Safety Science*, 90 (2016) 33–47. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2016.04.012>.
- Liu, B. F., Egnoto, M., Wood, M. M., Bean, H., Sutton, J., Milet, D. S., & Madden, S. (2017). Is a picture worth a thousand words? The effects of maps and warning messages on how publics respond to disaster information. *Public Relations Review*, 43(3), 493-506. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2017.04.004>
- Liu, S.C., Peng, F.L., Qiao, Y.K. & Zhang, J.B. (2021). Yeraltı Alanının Afet Önleme Faydalarının Kentsel Dayanıklılık Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Uluslararası Afet Risk Azaltma Dergisi*, Cilt 58, Mayıs 2021, 102206. doi.org/10.1016/j.ijdr.2021.102206.
- Lövei, A. (2007). *Doğal Afetlerde Kardeş Kent Birliği ve Uluslararası Yardımlar: Szolnok Kenti Örneği*. Afet Risk Yönetimi Risk Azaltma ve Yerel Yönetimler, Marmara Üniversitesi Kent Sorunları ve Yerel Yönetimler Araştırma ve Uygulama Merkezi İle Dünya Bankası Ortak Yayını, Beta Basım Yayıncılık, İstanbul, s.278.
- Marşap, A. (2005). *İnsan Kaynakları Eğitiminde Afet Yönetiminin Yeri: Afete Hazırlık ve Afet Bilincinin Önemi*. Deprem Sempozyumu, S. 1461-1467, Kocaeli.
- Monteyne, D. (2011). *Fallout Shelter: Designing for Civil Defense in the Cold War*. Minneapolis, MN, USA: University of Minnesota Press, 2011. ProQuest ebrary. Web. 19 October 2015. S. 357, s. 35-75.
- Mukhtar, R. (2018). Review of National Multi-Hazard Early Warning System Plan of Pakistan in context with Sendai Framework for Disaster Risk Reduction. *Procedia Engineering*, 212 (2018) 206–213.
- National Academy of Engineering, Advisory Committee on International Decade of Hazard Reducton, Confronting Natural Disasters; an International Decade for Natural Hazard Reduction, Washington D.C., 1989.
- Opdykea, A., Javernick-Will, A. & Koschmann, M. (2018). Household Construction Knowledge Acquisition in Post-Disaster Shelter Training, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 28 (2018) 131–139: <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2018.02.038>.
- Özey, R. (2011). *Afetler Coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınevi, s. 214.
- Özgülven, M. A. (2007). *Afet Tıbbı*. Ünsal Yayınları, 2. Basım, Ankara, Cilt: 2, s. 834-1578.
- Özmen, B., Nurlu, M., Kuterdem, K. ve Temiz, A. (2005). Afet Yönetimi ve Afet İşleri Genel

- Müdürlüğü. Deprem Sempozyumu, 23-25 Mart 2005, İzmit, 1472-1474.
- Resmi Gazete, İşyerlerinde Acil Durumlar Hakkında Yönetmelik, 18.06.2013, Sayı: 28681, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18493&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 04.04.2021.
- Resmi Gazete, Sağlık ve Güvenlik İşaretleri Yönetmeliği, 11.09.2013, Sayı: 28762, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18829&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 04.04.2021.
- Resmi Gazete, Sığınak Yönetmeliği, 25.08.1988, Sayı: 19910, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4883&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 04.04.2021.
- Resmi Gazete, Sığınak Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik, Bayındırlık ve İskân Bakanlığında, 31 Aralık 2010, Sayı: 27802, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/12/20101231-12.htm>, Erişim Tarihi: 04.04.2021.
- Resmi Gazete, Tarih: 29/9/2010, Sayı: 27714, Kanun No: 3194 Sayılı İmar Kanununa Göre Düzenlenmiş Bulunan İmar Yönetmeliklerine Sığınaklarla İlgili Ek Yönetmelik. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/09/20100929-2.htm>, Erişim tarihi: 05.04.2020.
- Rose, Kenneth D. One Nation, Underground: A History of the Fallout Shelter. New York, NY, USA: New York University Press (NYU Press), 2001. ProQuest ebrary. Web. 19 October 2015. S. 313., s. 186-213.
- Şahin, C.ve Sipahioğlu, Ş. (2007). *Doğal Afetler ve Türkiye*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, s.472.
- T.C. Başbakanlık AFAD (2013). *Afete Hazır Okul Kampanyası Afet Bilinci Eğitimi Eğitimci Kılavuzu Okul Afet ve Acil Durum Yönetimi Planı Hazırlama Kılavuzu*. Ankara, S: 2-50, (28.01.2016)
- T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (2009). *Kentleşme Şurası Afetlere Hazırlık ve Kentsel Risk Yönetimi Komisyon Raporu*. S.1324, (30.09.2015).
- Vatan, F. ve Salur, D. (2009). *Yönetici Hemşirelerin Hastanelerdeki Deprem Afet Planları Konusundaki Görüşlerinin İncelenmesi*. VI. Türk Cerrahi ve Ameliyathane Hemşireliği Kongresi, s: 32-44, Aydın.
- Wei, Y., Jin, L., Xu, M., Pan, Ş., Xu, Y. & Zhanga, Y. (2020). Çin'de acil durum barınakları ve açık alanların planlanması için talimatlar: Küresel deneyimlerden ve uzmanlıklardan dersler. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Volume 51, Aralık 2020, 101813. doi.org/10.1016/j.ijdrr.2020.101813.
- Yavaş, H. (2004). *Doğal Afetler Yönüyle Türkiye'de Belediyelerde Kriz Yönetimi (İzmir Örneği)*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yiğit, N. (1998). *Yeraltı Sığınakları*. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.

GIS Based Landslide Sensitivity Analysis of Babadağ District (Denizli/Turkey) Landslide Areas

Prof. Dr. Mehmet Ali Özdemir

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2095-5683>

Afyon Kocatepe University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Geography, Afyonkarahisar – TURKEY

Oğuzhan Çırak

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3309-6948>

PhD Student / Afyon Kocatepe Üniversitesi, Institute of Social Sciences, Department of Geography, Afyonkarahisar – TURKEY

Asst. Prof. Dr. Okan Bozyurt

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7261-6125>

Afyon Kocatepe University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Geography, Afyonkarahisar – TURKEY

Ress. Asst. Enes Ertan Kulaksız

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1238-3390>

Afyon Kocatepe University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Geography, Afyonkarahisar – TURKEY

Article History

Geliş: 11.02.2021

Kabul: 18.05.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Keywords

Natural Disaster

Landslide

Sensitivity Analysis

Babadağ

Denizli

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.47570>

Abstract

In the Aegean Region, Denizli Babadağ district is an active landslide site. Babadağ has been known as a "disaster zone" by public institutions since 1941. Babadağ's Gündoğdu District was declared a "Disaster Exposed Zone" by the decision of the Council of Ministers on 06/02/2007 and numbered 11684. For this reason, this study was carried out in order to reveal both the current landslide situation and landslide sensitivity of Babadağ district. In order to detect landslide sensitivity, 12 parameters were based and GIS-based maps were created based on them. With AHP Template software developed by SCB Associates Ltd, landslide sensitivity analysis of Babadağ district was carried out using weight and sensitivity formulas of parameters. As a result of landslide analysis, very low, low, medium, high and very high sensitive landslide areas were detected. As a result of the determination; Babadağ district, 46.02% of the total area (56.47 km²) "medium sensitivity" while the settlements were found to have a "high sensitivity" rating. For this reason, due to Babadağ landslide directly occur in county town settlement, in next landslide, settlement areas are in danger of landslide. Due to the physical geography characteristics suitable for landslides, it has been revealed that work on landslide hazards and risks should be continued in residential areas and infrastructure works.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Özdemir, M. A.; Çırak, O.; Bozyurt, O. ve Kulaksız, E. E. (2021). GIS Based Landslide Sensitivity Analysis of Babadağ District (Denizli/Turkey) Landslide Areas. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 289-308.

Babadağ İlçesi'nin (Denizli/Türkiye) CBS Tabanlı Heyelan Duyarlılık Analizi

Prof. Dr. Mehmet Ali Özdemir

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Afyonkarahisar – TÜRKİYE

Oğuzhan Çırak

Doktora Öğrencisi / Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı,
Afyonkarahisar – TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Okan Bozyurt

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Afyonkarahisar – TÜRKİYE

Arş. Gör. Enes Ertan Kulaksız

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Afyonkarahisar – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Submitted: 11.02.2020

Accepted: 18.05.2021

Published Online: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Doğal Afet

Heyelan

Duyarlılık Analizi

Babadağ

Denizli

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.47570>**Öz**

Ege Bölgesinde, Denizli Babadağ ilçesi aktif bir heyelan sahasıdır. Babadağ, 1941 yılından beri kamu kuruluşlarınca “afet bölgesi” olarak bilinmektedir. Babadağ'ın Gündoğdu Mahallesi ise Bakanlar Kurulunun 06/02/2007 gün ve 11684 sayılı kararı ile “Afete Maruz Bölge” ilan edilmiştir. Bu nedenle Babadağ ilçesinin hem mevcut heyelan durumu hem de heyelan duyarlılığını ortaya koymak amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Heyelan duyarlılığını tespit edebilmek için 12 parametre esas alınmış ve bunlardan yola çıkılarak CBS tabanlı haritalar oluşturulmuştur. SCB Associates Ltd. tarafından geliştirilen AHP Template yazılımı ile parametrelerin ağırlık ve duyarlılık formülleri kullanılarak Babadağ ilçesinin heyelan duyarlılık analizi gerçekleştirilmiştir. Heyelan analizinin sonucunda çok düşük, düşük, orta, yüksek ve çok yüksek duyarlı heyelan alanları tespit edilmiştir. Tespit neticesinde; Babadağ ilçesinin toplam alanın %46,02'si (56,47 km²) “orta duyarlılıkta” iken yerleşim birimleri “yüksek duyarlılık” derecesine sahip olduğu ortaya konulmuştur. Bu nedenle Babadağ heyelanı doğrudan ilçe merkezi yerleşim alanında gerçekleştiği için sonraki heyelanlarda da yerleşim alanları tehlike altındadır. Heyelana uygun fiziki coğrafya özellikleri nedeniyle yerleşim alanlarında ve alt yapı çalışmalarında, heyelan tehlike ve riskine yönelik çalışmaların devam ettirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

1. INTRODUCTION

The landslide was the product of local geological, hydrogeological and geomorphological conditions; affected by vegetation, land use and human activities; artificial or natural instability controlled by the frequency and severity of precipitation and seismic events (Soeters and Van Westen, 1996: 130). Landslides play an important role in shaping slopes and are one of the most common natural disasters that lead to loss of life and property (Özdemir, 1996: 195). Economic losses from mass movements in the world have reached 4 billion US Dollars and approximately 1000 people die annually due to landslide spree (Gokceoglu, 2016: 1). According to the AFAD (Turkey, Ministry of Interior Disaster and Emergency Management Presidency) information inventory of Gökçe et al. (2008: 11) "it is the most common type of natural disaster with a rate of 45%".

Disaster-sized events cause long-term economic deterioration, population displacement and adverse effects on the natural environment. Effective implementation of geotechnical research, good engineering practices and land use management regulations can reduce landslide hazards. As a matter of fact, although they are natural disasters, some of the landslides can be observed in nature and their pre-formation references can be predicted. Preventive efforts can be prevented. The geomorphology of the research area has significantly determined the fate of the region. Babadağ district center was severely damaged due to landslide problems and the prediction of irreparable results necessitated measures. Babadağ's geomorphology and landslides have completely blocked the economic development and spatial growth of the district.

Today, many methods are used in research estimating hazardous, active landslide sites. It is partly possible to analyze and fight with various methods and techniques for landslide events, whose formations and types vary from region to region, both in the world and in Turkey. Sensitivity analyses are important and necessary to reduce the possible effects of the landslide by identifying hazardous and risky areas. Landslide susceptibility maps produced as a result of sensitivity analyses "are not usually about which region, when and what size there will be landslides, but which regions are more susceptible to landslides and which are less sensitive (Gökçeoglu and Ermanoğlu, 2001: 201). Sensitivity analyses of H are important for reducing the economic losses related to these processes, revealing the danger and risk of mass movements.

Babadağ (Denizli) landslide area, in the southern part of the Great Menderes Plain in the Aegean Region of Turkey, on the south section of meander graben is tectonic horst. It is located on the northern slopes of Babadağ (summit, 2300 m) and is 32 km from Denizli (Figure 1).

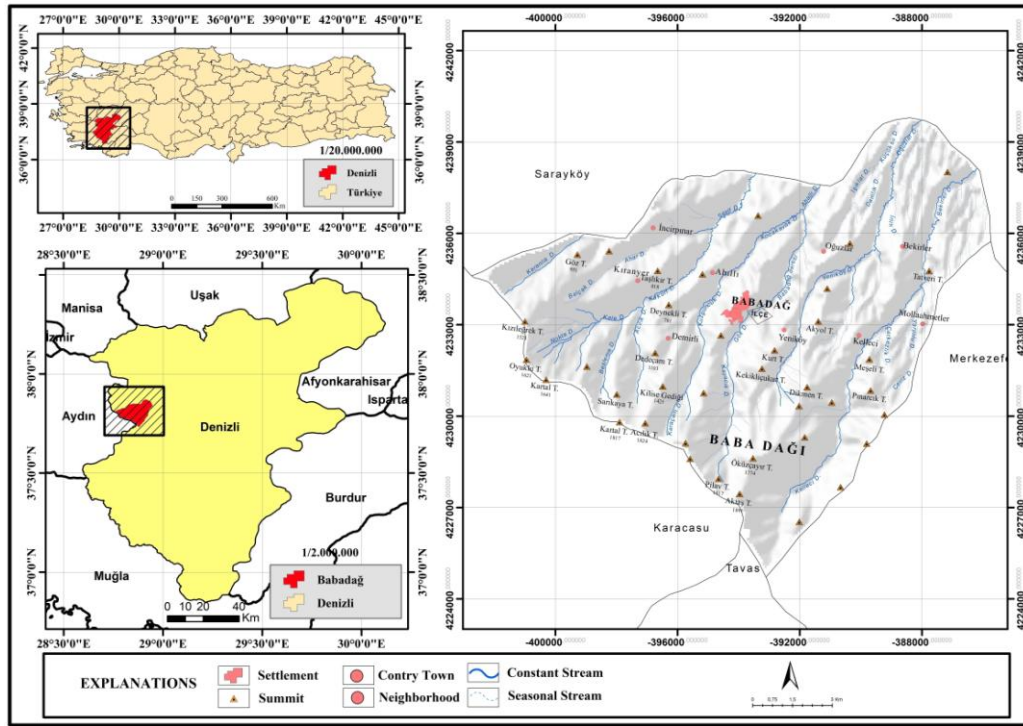

Figure 1: Location map of the research area.

2. MATERIAL - METHOD

Books, thesis, articles, reports, journals, newsletters and statistical data were scanned in libraries belonging to different institutions related to the Babadağ (Denizli) landslide and a wide range of literature was reached. The work in question was directly utilized from some of them and some in terms of method. Land observations performed at different times provided data about landslides and regions.

In the literature, the methods and parameters used during the preparation of landslide sensitivity maps have not yet established a consensus among the researchers and the parameters of the field in which each researcher is working a large number of parameters and methods are used (Gökçeoğlu and Ercanoğlu, 2001: 192). The parameters used for this study are provided by the observation of literature and terrain. The processing stages of the data, parameters and analyses used to obtain the landslide sensitivity map of the work area are given in figure 2. The data type-resources-data required for the creation of maps of these parameters are given in figure 2 and chart 1.

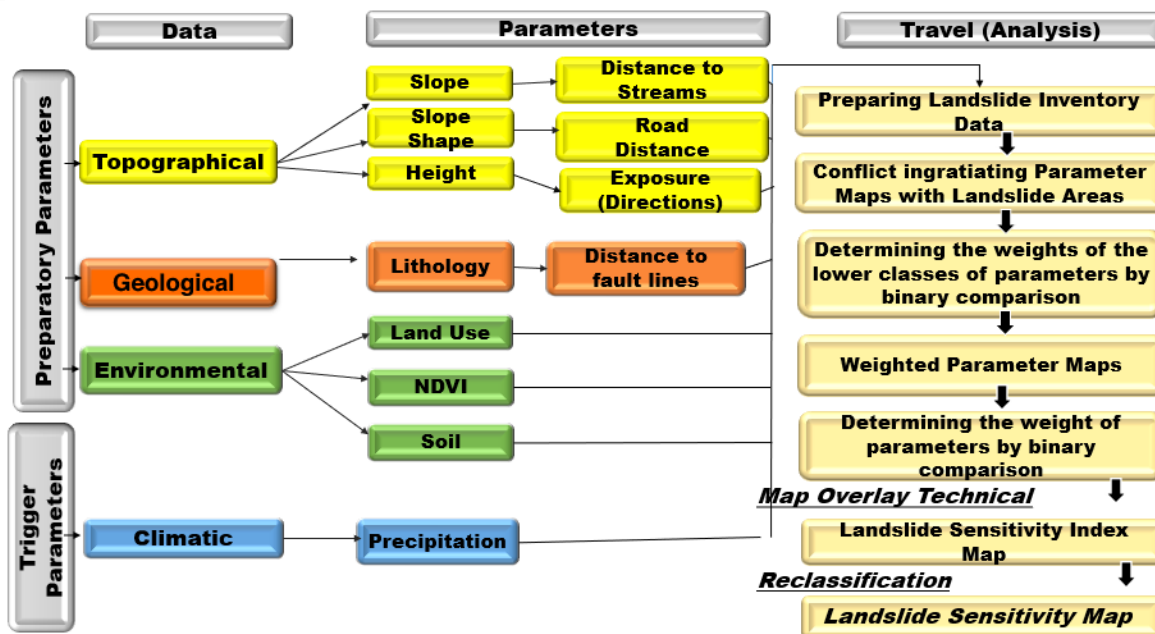

Figure 2: Process flow sheet of data, parameters and analyses determined to obtain a landslide sensitivity map of the worksite.

Chart 1: Data and Data Sources Used in the Study.

Data type	Data source	Data generated
Topography maps (1/100,000 scale M21 Plate) 1/25,000 Scale (M21-b3, M21-b4, M21-c1, M21-c2 Sheets).	Map General Command	Map Basic Data (hill, settlement, etc.) Distance to Roads-Streams
GDEM (Digital Elevation Model)	ERSDAC	Height, Slope, View, Slope shape
Geological map (M21 Plate, Scale:1/100,000)	Mineral Exploration and Exploration General Directorate	Lithology Distance to fault lines
Babadağ/Denizli Automatic Meteorological Observation Station Precipitation Data	Meteorology Affairs General Directorate	Precipitation-Temperature
1/25.000 Scale National Soil Database.	Ministry of Agriculture and Forestry	Tamara
1/100.000 Scale Terrain Inventory Maps	Ministry of Agriculture and Forestry Directorate General for Agricultural Reform	Land Use

*Turkey Landslide Inventory Map (Denizli map section, Scale: 1/500,000)	* Duman, et al., 2011,	Babadağ/Denizli Landslide Inventory Map
** MTA landslide Web Portal	** Geosciences Map Viewer and Drawing Editor. MTA.	

The most preferred method used to detect landslide sensitivity of a site is Analytic Hierarchy Process (Ayalew and Yamagishi, 2005: 17; Moradi et al. 2012: 671; Özşahin 2014: 168). Yalcin (2008: 1) argued that the AHP method yielded much more realistic results than some other methods. Özşahin (2014: 179) argues that the GIS-based AHP method yields healthy and usable results in landslide-sensitive studies. Çellek et al. (2015: 59-90) "From the studies conducted in the literature between 2000-2015, he examined the studies that were created with the process of Analytic hierarchy and a map of landslide susceptibility, risk and danger, and in particular the last three an increase in the use of AHP per year."

This study was carried out using AHP Template software developed by AHP, SCB Associates Ltd. For this purpose, the purpose of working with the first purpose was determined and the criteria affecting the selection were put forward for this purpose. Later, taking these criteria into consideration, alternatives were identified and a hierarchical structure was established (Dağdeviren and Eren, 2001: 43; Özşahin, 2014: 171). Then the criteria and alternatives identified were compared by Saaty (1994: 26), according to the severity scale placed on the first month and with the help of this scale ranked between 13. In the process of comparative decision-making and the creation of the preference matrix, the parameters first identified were compared with each other. When there were n (n-1)/2 comparisons were made at the hierarchy level to be compared in this comparison, n (n-1)/2 were compared and each comparison was arranged as a matrix" (Öztürk and Batuk, 2007: 90; Özşahin, 2014: 172). Then the criteria and alternatives determined in the scale, using the AHP Template program, to apply the consistency of percentage severity weights (Kwiesielewicz and Uden, 2004: 714; Özşahin, 2014: 472; Saaty and Vargas, 2001: 9) have been obtained. In determining the comparisons of intermediates and the sub-criteria (impact values) of the parameters, the produced Babadağ landslide inventory map and data layers were compared. Thus, the determined weight values are analysed in the boiler suitable for the field. As a matter of fact, this study was found to be 10% less than the consistency of the matrixes.

Chart 2: Weight Values of Criteria and Alternatives Evaluated in The Study.

Criteria	Alternatives	Total Field Percentage (a)	Landslide Area Percentage (b)	Frequency Ratio (b/a)	AHP Alternative Weight Values
	Alluvial (Quaternary)	0,49	0,28	0,57	0,085
	Pebble (Quaternary)	2,98	73,78	24,72	0,088
	Hillside Debris-Puddle Cone- (Quaternary)	0,19	0,40	2,11	0,1
	Pebble-Sandstone-Mudstone-Marn-Claystone (Pliocene)	45,78	21,00	0,46	0,132

Lithology	Pebble-Sandstone-Mudstone (Upper Miocene-Pliocene)	0,30	2,20	7,34	0,231
	Marble (Jura-Cretaceous)	0,35	1,46	4,21	0,081
	Quartzite-Quartzite schist (Paleozoic)	4,90	0,89	0,18	0,041
	Marble (Paleozoic)	0,22	0,00	0,00	0,05
	Schist (Paleozoic)	3,81	0,00	0,00	0,045
	Quartzite-Quartzite schist (Upper Paleozoic)	0,15	0,00	0,00	0,034
	Schist (Upper Paleozoic)	0,13	0,00	0,00	0,057
	Quartzite-Quartzite schist (Precambrian)	0,73	0,00	0,00	0,039
	Gneiss- Mica-schist (Precambrian)	39,97	0,00	0,00	0,016
Distance to fault lines (m)	0-100	22,64	26,85	1,19	0,379
	100-250	27,91	31,31	1,12	0,249
	250-500	24,80	31,65	1,28	0,16
	500-750	10,65	6,88	0,65	0,102
	750-1000	4,37	1,45	0,33	0,065
	1000- >	9,63	1,86	0,19	0,043
Height (m)	261-500	16,45	13,01	0,79	0,379
	501-750	29,55	60,24	2,04	0,249
	751-1000	18,75	13,65	0,73	0,16
	1001-1250	13,43	6,75	0,50	0,102
	1251-1500	11,75	2,96	0,25	0,065
	1501- >	10,07	3,41	0,34	0,043
Inclination Shape	Convex	39,42	38,88	0,99	0,539
	Flat	19,89	28,78	1,45	0,164
	Concave	40,69	32,30	0,79	0,297
Inclination (%)	0-15	33,53	42,60	1,27	0,062
	15-25	37,99	45,81	1,21	0,099
	25-35	20,66	8,04	0,39	0,161
	35-45	6,38	2,93	0,46	0,262
	45- >	1,45	0,58	0,40	0,416
Exposure (Directions)	Flat	9,25	5,96	0,64	0,023
	North	18,60	16,27	0,87	0,289
	Northeast	16,69	17,41	1,04	0,175
	East	11,09	18,73	1,69	0,125
	Southeast	1,68	3,46	2,06	0,081
	South	1,00	1,42	1,41	0,053
	Southwest	7,49	8,55	1,14	0,046
	West	22,83	18,34	0,80	0,034
	Northwest	11,29	9,84	0,87	0,174

Precipitation (mm)	957-1.100	36,11	55,72	1,54	0,062
	851-950	27,27	30,95	1,14	0,099
	751-850	21,23	7,66	0,36	0,161
	651-750	14,11	4,99	0,35	0,262
	561-650	1,29	0,68	0,53	0,416
Distance to streams (m)	0-100	24,62	15,00	0,61	0,416
	100-250	28,32	26,57	0,94	0,262
	250-500	28,19	38,53	1,37	0,161
	500-750	12,94	16,44	1,27	0,099
	750- >	5,92	3,46	0,58	0,062
Soil type	Red brown Mediterranean soil	4,80	15,54	3,24	0,099
	No lime brown forest soil	28,03	66,27	2,36	0,083
	No lime brown forest soil	18,93	16,27	0,86	0,067
	Rendzinas	35,15	1,93	0,06	0,471
	Regosols	13,10	0,00	0,00	0,083
Land Use	Settlement areas	1,19	15,49	12,99	0,056
	Forests	37,75	41,85	1,11	0,202
	Heath	21,69	10,81	0,50	0,08
	Mere	30,76	19,87	0,65	0,275
	Dry agriculture	3,48	10,32	2,97	0,105
	Vineyard	3,41	1,67	0,49	0,08
	Naked Cliff	1,71	0,04	0,02	0,058
NDVI	0,5-0,6	24,94	30,37	1,22	0,073
	0,4-0,4	38,90	37,21	0,96	0,11
	0,4-0,3	26,79	22,41	0,84	0,154
	0,3-0,3	8,51	8,90	1,05	0,391
	0,2-0,2	0,87	1,15	1,32	0,272
Road Distance (m)	0-100	12,23	13,02	1,06	0,032
	100-250	13,14	21,01	1,60	0,051
	250-500	17,05	29,70	1,74	0,071
	500-750	11,70	15,43	1,32	0,107
	750-1000	9,49	7,93	0,83	0,161
	1000-2000	21,45	8,15	0,38	0,225
	2000->	14,93	4,78	0,32	0,353

The data obtained by land and office studies for the determination of landslide sensitivity by AHP method and the database in schedule 2 have been established. At the final stage of the method, the weight values obtained were engraved on maps of alternative factors in vector data format. As a result of the analysis conducted in the study, Geographic Information Systems (GIS) methods and techniques, taking into account the values of all parameters, and ArcGIS/ArcMap 10 package program, 10x10 m resolution, raster-based grid maps produced. As a result, a landslide sensitivity map of the field was obtained.

3. FINDINGS

The first step in landslide sensitivity assessments is to learn about landslides that occurred in the past. Because it is assumed that future landslides take place under similar conditions as landslides that have occurred in the present and past (Akinci et al., 2011: 19; Kumtepe et al., 2009: 3; Varnes, 1984). For this purpose, landslide inventory map of the work area was made. As can be seen from the Babadağ inventory map, the district is an active and old landslide site (Figure 4). As a matter of fact, other geography conditions, especially the geomorphological, tectonic features and climate of Babadağ district are suitable as long as landslides have become. The height of the values, lacustrine Pliocene claystones and sandstone and marl rocks such as deep splitting by streams resulting from the sloped slopes laid the groundwork for the landslide. Neotectonic combined with the cascading topography of the severity faults and the strong relief energy of the streams the great elevation difference between the Great Menderes plain and Babadağ, the widespread use of claystone and marls, the main landslides in the field causes.

Figure 3: a. Babadağ (Denizli) landslide field b. landslide sensitive Upper Miocene-Pliocene claystones and marls on the badlands, tomorrow, flood erosion and stream active landslides are seen towards the edge.

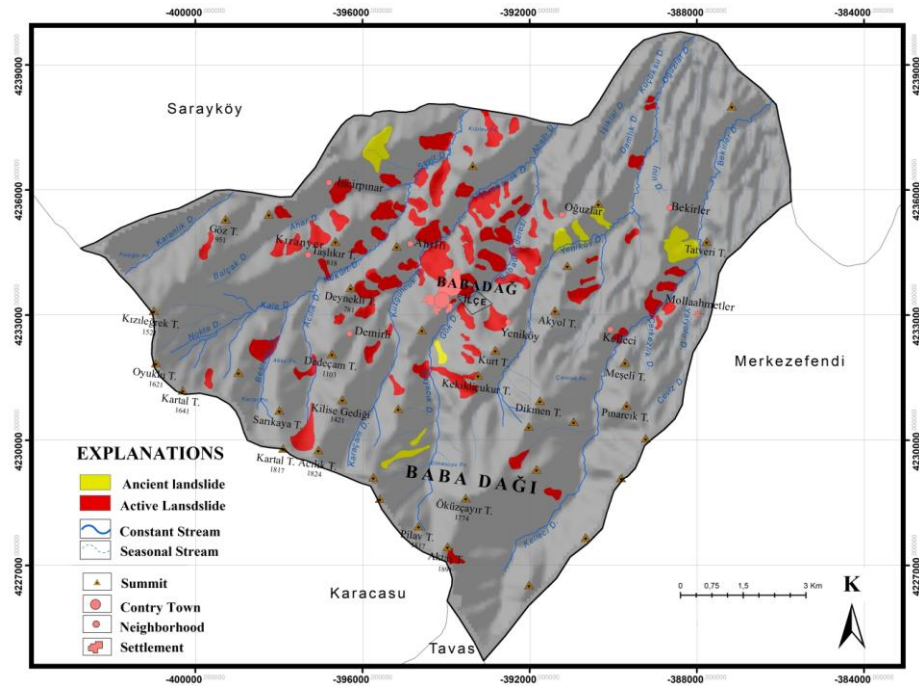

Figure 4: Babadağ District Landslide Inventory Map.

Landslides have occurred in Babadağ in the past and continue to this day. Today, movement and deformation of the type of "creep" are observed. Flowing continues continuously but gradually. The main reason for these landslides is the structure of the ground. A large part of Babadağ district center is a landslide material with high decomposition and liquefaction of impermeable rocks such as claystone and marn. As a result of air and water contact, the marns, which have low resistance properties, are easily dispersed and mechanically broken down. Clay, on the other hand, is slippery with water and the high rainfall in the field is saturated with 907 mm and flows into the flow, shifting itself and its units.

"The determinant of climatic conditions in landslide formation is particularly evident in precipitation" (Yalcin, 2008). The average annual rainfall is considered an important factor for landslide hazard analysis (Kayastha et al., 2013: 790). Because Babadağ district receives a high amount of precipitation, the rocks and debris that form the ground allow abundant water to leak, which creates landslide activity.

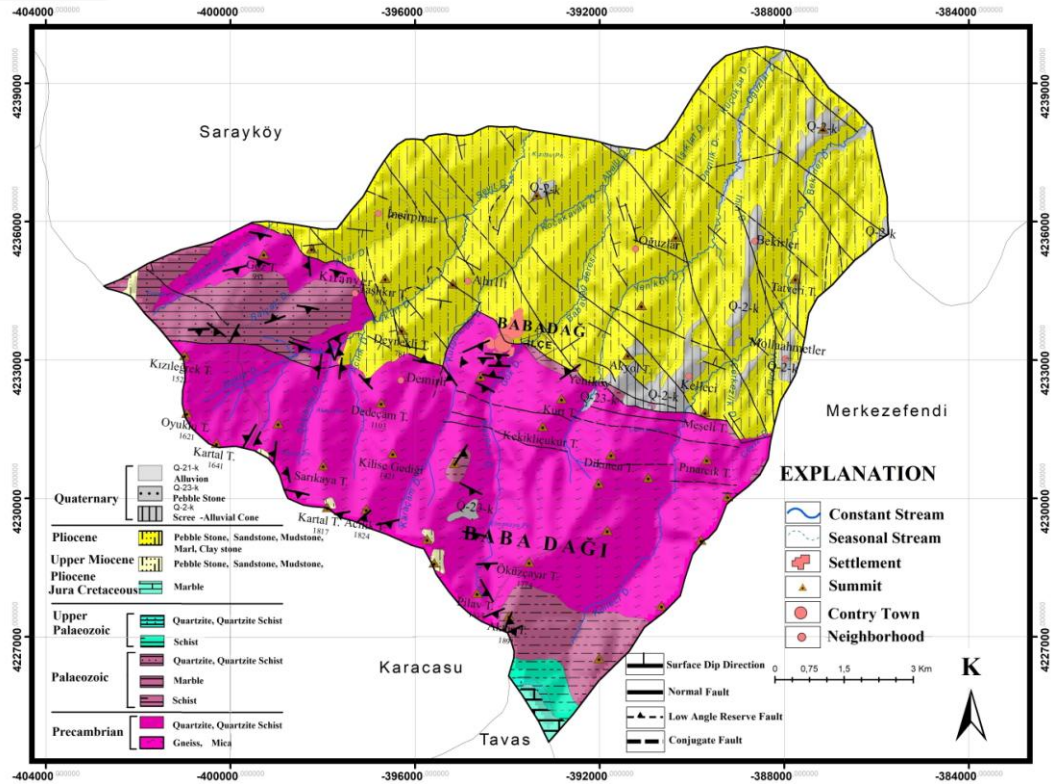

Figure 5: Geological Map of Babadağ District.

The research area is on the highly active tectonic structure formed by normal faults with NW-SE pointing, which borders the Great Menderes depression basin, including Denizli. Neotectonic movements increase deformation in areas close to the fault and weaken the materials that make up the ground (Figure 5). As a matter of fact, fault steepness, steps formed, rocks and layers were tilted, ridges were multiplied by fault and laid the groundwork for the landslides in the area connected to the Babadağ and Yeniköy faults passing through the area where Yeniköy neighborhood is located.

89.81% of the landslides in the field are seen on fault lines 0-500 m 10.19% in areas 500 m or more (Chart 2 and Figure 6). The cutting of sand, clay and marn rocks by faults that develop parallel to each other, such as the staircase step, plays an important role in the formation of different deformations. The fact that Babadağ fault is active in the research area and that the land is saturated with water during the rainy season creates the risk of landslide disasters.

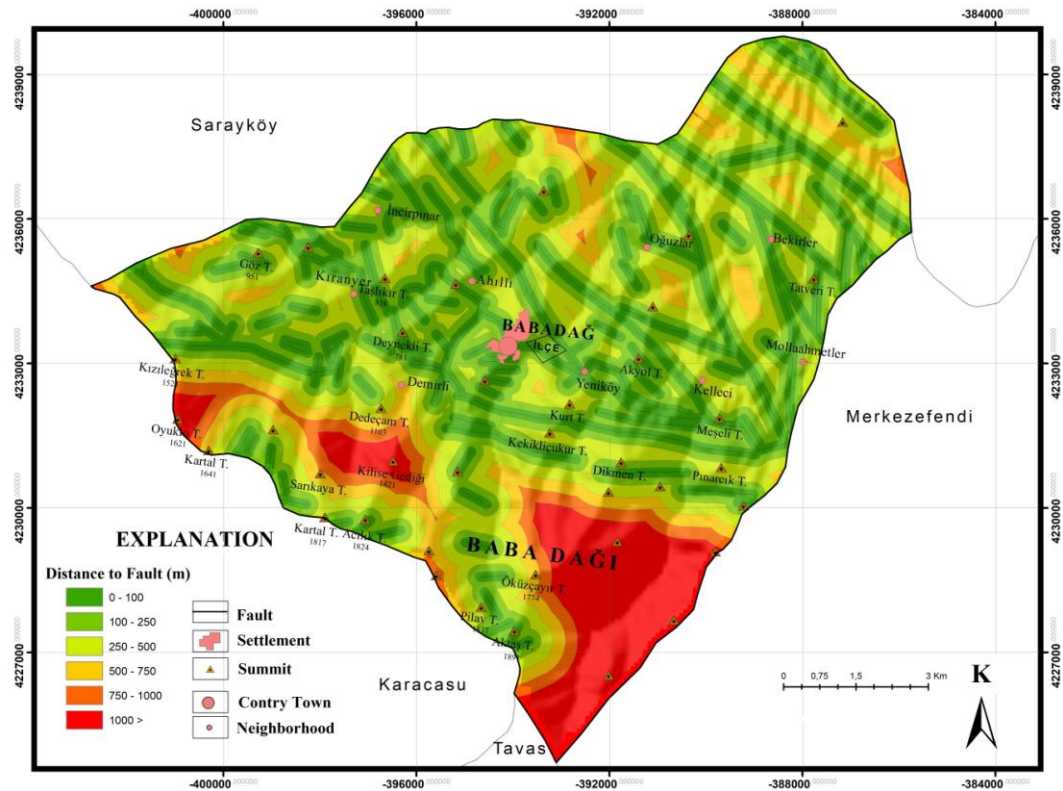

Figure 6: Distance Map to Fault Lines in Babadağ District.

In Babadağ, the lithological state of the ground, slopes and streams emerge as an important factor together on the landslides of the work site. The clay that forms the slopes, the marns become saturated with water and act with the effect of gravity. Water, on the other hand, increases the weight by reducing the equilibrium angle and reduces friction against it, making movement easier. In the research area, the streams have deep valleys and break the stability of the slopes by carving the patches from the bottom. When the distribution of landslides to the distances to the streams (m), 38.53% of the landslides were 250-500 m, 26.57% were 100-250 m, 16.44% were 500-750 m, 15% 0-100 m, 3.46% 750 m and above has occurred at distances. These data show that fluoride erosion in landslide formation also increases as the river bed approaches.

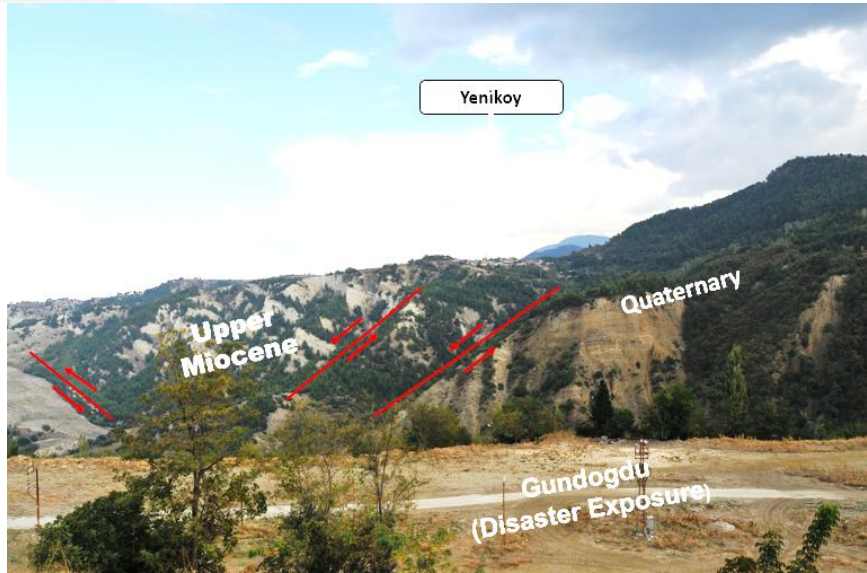

Figure 7: Looking east from Gündoğdu District from Babadağ District Center, normal and reverse faults that cut the Upper Miocene-Pliocene lake units.

In the preparation of landslide sensitivity maps, inclination is used as an important parameter in terms of the formation and development of the landslide. As my enthusiasm increased, sensitivity to landslides increased (Dölek and Avcı, 2016: 121; Gökceoğlu and Ercanoğlu, 2001: 197; Özşahin, 2013: 50, 2014: 174; Pektezel, 2015: 803; Sunkar and Avcı, 2016: 17).

Slope is one of the most important morphological parameters that control the range of motion of mass movements. Inclination; the formation of the landslide, its livelihood to the movement and the transportation of the material at the same time it supervises. The effect of the slope parameter in the field is determined and used by Bijukchhen et al. (2013) and Kayastha et al. (2013: 2732) and Özşahin (2014: 174) and Pektezel (2015: 803) is determined by inclination classes. Based on these classification ranges; The proportional distribution of landslides to slope groups formed in Babadağ district is 45.81%; Areas with a slope of 0-15% are 42.6%; Areas with a slope of 25-35% are 8.08%; Areas with a 35-45% inclination of 2.93%; 45% -> areas with slopes cover 0.58% area (Figure 7).

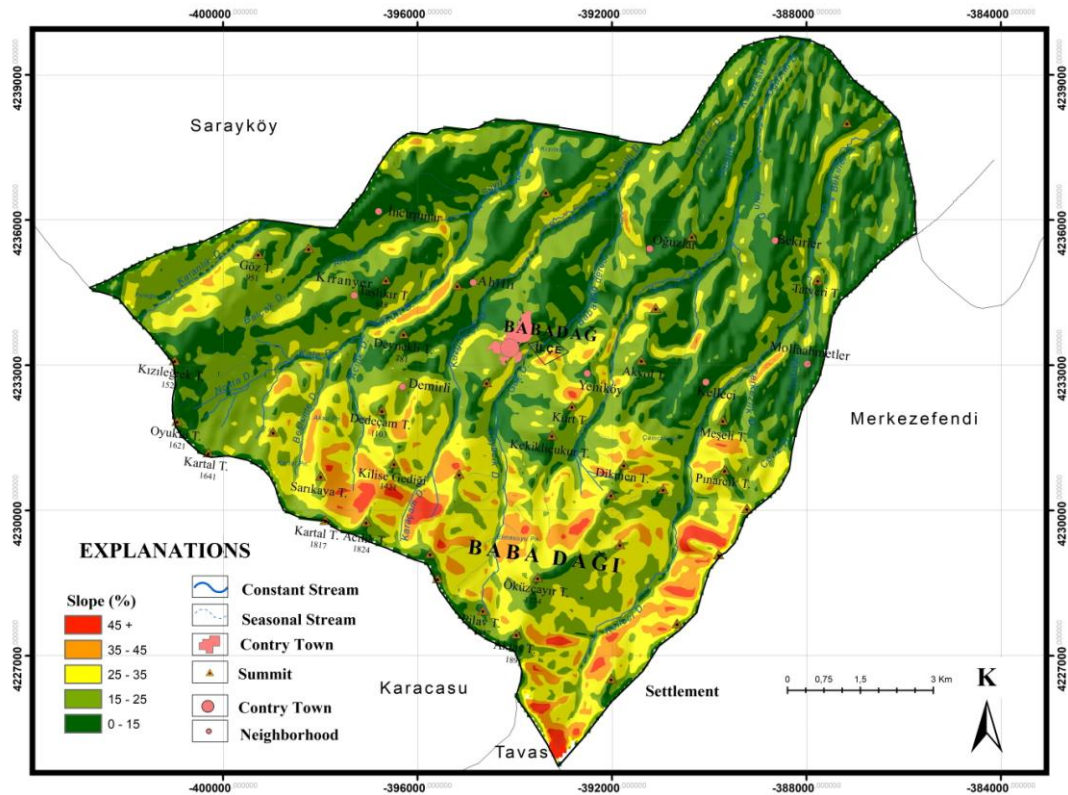

Figure 8: Slope Map of Babadağ District.

"Cliffs consists of flat, concave and convex slopes. The curvature of the slopes also has a decisive effect on the landslide"(Pektezel, 2015: 803). The inclination shape plays a role in the landslide formation process by controlling the acceleration or slowdown of the flow (Akinci et al., 2011: 21; Kayastha et al., 2013: 789; Nefeslioglu et al., 2008: 409). The slope is higher on the convex slopes than the concave slopes. Therefore, soil humidity on convex slopes is relatively low due to the rapid movement of water (Mater, 2004: 45). The distribution of landslides occurring in the field of adjustment to the inclination groups is 38.92% convex, 32.30% concave and 28.78% flat on the slopes. Naturally, the most landslides occurred on convex slopes (Chart 2).

The exposure factor plays an ambient preparation role by controlling heating, precipitation, humidity, freezing of the ground, time of snow and ice staying on the ground, dissolving processes for mass movements. Low heat reduces evaporation and increases humidity compared to south-facing slopes. The general precipitation aspect of area affects the liquefaction of the mass. In the field, 43.54% of the landslides are scattered in the view groups, 13.43% in the south, 5.96% straight, 18.73% east and 18.34% on the western slopes. Especially on the north-sided slopes, the reason for the intensification of the landslide is the geomorphological feature of the district, as well as the vegetation, wind effect, precipitation etc. as a result of the process of exposure to sunlight.

The determinant and triggering of climatic conditions in the formation of Babadağ landslides is especially evident in precipitation. Kayastha et al. (2013: 790) landslides are considered to be an important factor in the annual average rainfall for hazard analysis. As a matter of fact, the rainfall of Babadağ district between 500-1200 mm causes the streams to change beds and lateral and vertical slope erosion. Landslides occur frequently on the slopes of Babadağ-Gökdere-Ahıllı-Kocakavak-Kuzguncuk valleys. On Babadağ's faulty and sloping topography, the slope and elevation are high, the rivers that

are strengthened as a result of the rapid flow of precipitation abrasion is increasing and the slope balance is deteriorating. Like rainwater, snow melts cause erosion and landslides as temperatures rise from spring.

By utilizing Remote Sensing methods, vegetation properties of the worksite have been revealed. "In remote sensing technique, vegetation densities are determined by the help of plant indexes" (Tombuş, 2005: 65). Vegetation Density of Babadağ district, what is the normalized plant difference index (Normalized Difference Vegetation Index) (NDVI) manufactured accordingly.

According to NDVI from Landsat 8 satellite image of the work site dated May 18, 2018, vegetation density was evaluated. Because vegetation indices are used as a factor affecting landslides in landslide susceptibility studies (Althuwaynee et al., 2012).

Landsat 8 satellite image NDVI with the following formula;

$$NDVI = \frac{Band5 - Band4}{Band5 + Band4}$$

has been obtained. NDVI values in Babadağ district range from 0.6 to 0.02. The areas where NDVI (Normalized Difference Vegetation index) values are close to 1 indicate areas with high plant closures (northwest of the district center), and areas below 0 show areas devoid of vegetation (Figure 9).

The distribution of NDVI groups in the total area of the field is as follows;

0.5-0.6% to 24.94%; 0.4-0.4% to 38.9%; 0.4-0.3% to 26.79%; 0.3-0.3% covers 8.51% and 0.2-0.2% area (Figure 8).

Distribution of NDVI groups to landslide area; 0.5-0.6% to 30.37%; 0.4-0.4% between 37.21%, 0.4-0.3% to 22.41%; 0.3-0.3% to 8.9%; 0.2-0.2 is 1.15% (Figure 8).

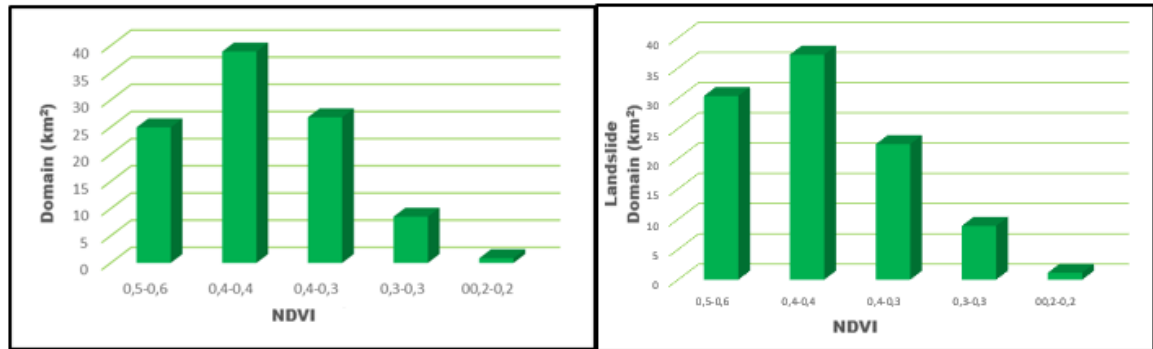

Figure 9: Distribution of NDVI Groups to Spatial and Landslide Area.

The weight of the trees in the forest area, which accounts for 46.77% of the total land in Babadağ district, increases the normal and slip stresses on the slope, which adversely affects the stability of the material. At the same time, the forest cover affects the superficial flow of rainwater and streams flowing along the slope, allowing the bedrock to decompose and dissolve by leaking deeper.

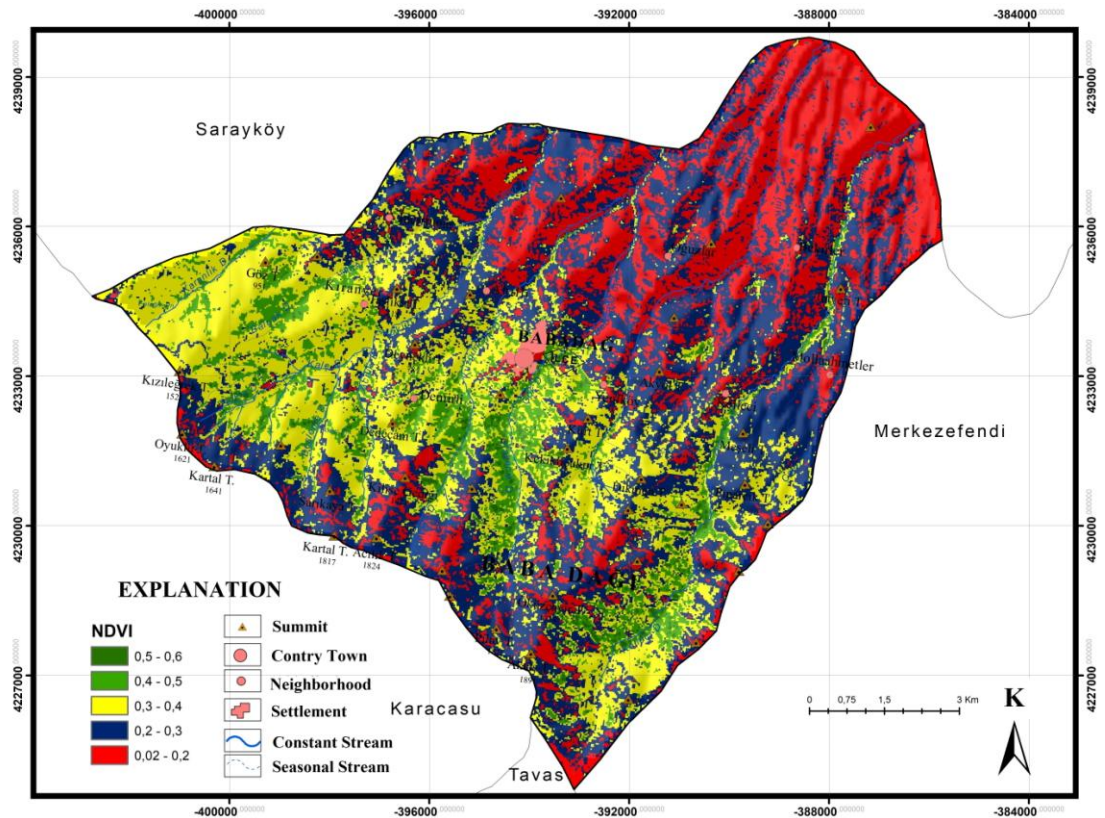

Figure 10: Babadağ NDVI (Normalized Difference Vegetation Index) map

Not too many landslide moments have occurred within the metamorphic units in the southern parts of the work area. The landslides that have been on unit stook place in a superficial veil separated by road expansion, construction excavations and river erosion. Interventions on the slopes (opened roads, excavations) cause load changes in the heel of the slopes as well as play a role in shaping topography.

7 classes have been created for distance to the road in the survey area. 79.16% of landslides are between 0-750 m; 20.84% were seen in areas that were more than 750 m away. Places between 0-750 m on the road in the working area are 54.12% of the total area. This indicates that proximity to the road is the factor that triggers the landslide (Chart 2).

Figure 11: Some mass movements seen in Babadağ District. From left to right, respectively, soil flows, gravestones, flows in the cover of decomposition on the schist, collision in houses, bending on poles, Babadağ landslide area and structures are seen.

4. LANDSLIDE SENSITIVITY ANALYSIS

With this study, which applied the AHP method based on GIS, Babadağ district's sensitivity to landslides was determined. As a result of the detection; 46.02% (56.47 km²) of the total area of Babadağ district was found to be in danger of landslides at "moderate sensitivity" (Figure 12). Areas with high risk of landslides are slopes with high slopes and precipitation values. In addition, the existing lithology here provides suitable material for landslides.

According to the analysis of landslide sensitivity with Analytic hierarchy process (AHP), 1% (1.23 km²) of Babadağ district is very high, 17.88% (21.94 km²) is high, 46.02% (56.47 km²) medium, 31.92% (39.17 km²) low, 3.17% (3.9 km²) is in danger of landslides at very low sensitivity (Figure 10). Babadağ is part of the district center and the high topography behind it is very high and high sensitivity. In the southern parts where metamorphic rocks are located, valley floors and areas with low slope, the risk of landslides is lower.

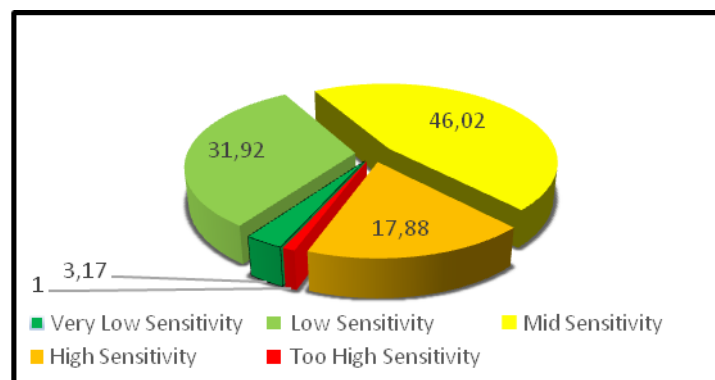

Figure 12: Spatial Distribution of Landslide Susceptibility Classes and Values of Babadağ District.

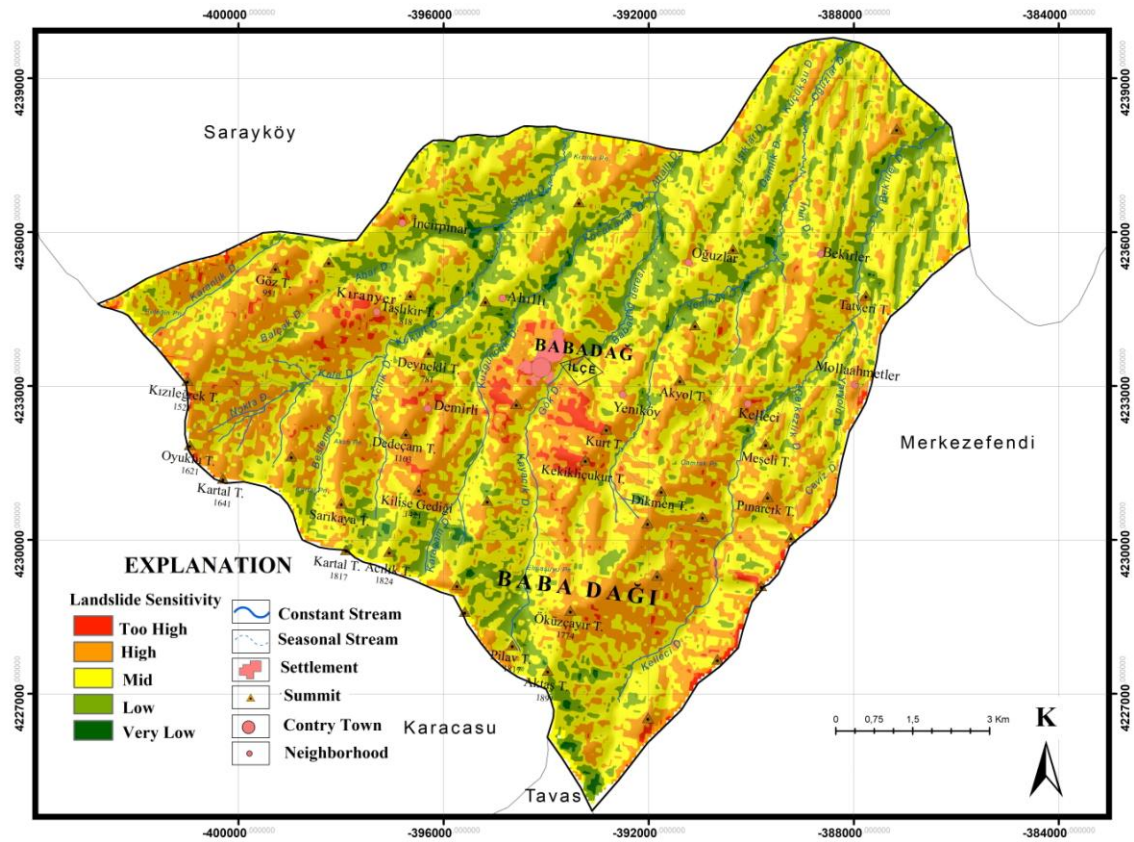

Figure 13: Landslide Sensitivity Map of Babadağ District.

When we evaluate Babadağ district center on a neighborhood basis, Yeniköy, Kelleci, Mollaahmet, Oğuzlar, Demirli, Kiranyer and İncirpınar have a "high degree of sensitivity", while Ahilli has a "degree of medium sensitivity" (Chart 3).

Chart 3: Landslide Sensitivity Degrees of Settlement units in Babadağ District (Denizli).

Neighborhood/Village Name	Degree of Sensitivity				
	Too High	High	Mid	Low	Very Low
Babadağ District Center		X			
Yeniköy		X			
Kelleci		X			
Mollaahmet		X			
Oğuzlar		X			
Demirli		X			
Bekirler		X			
Ahillı			X		
Kiranyer		X			
İncirpınar		X			

Landslide-sensitive areas are where slope and precipitation are high and the bedrock consists of marn and clay stones. As a matter of fact, the sky triggers the landslide by carving the slopes formed by streams, marn and clay. Earthquakes, landslides, which can be triggered by the Babadağ fault in spring and winter seasons, where the Y network is high and long-lasting and accompanied by snow melts will trigger it. As a matter of fact, it is clear that the risk of landslides in the analysis is also high in areas close to fault lines.

5. CONCLUSION

12 factors that have an effect on the formation of landslides were analyzed with them in the formation of landslides by reference to land studies and evaluations obtained in the literature in Babadağ district of Denizli province. Analysis factors have been found to have different degrees of effects. Lithology, faults, slope and precipitation properties have been shown to have the most dominant effect on the formation of landslides in the field.

According to the analysis of landslide sensitivity with Analytic Hierarchy Process (AHP), 1% (1.23 km²) of the total area of Babadağ districts very high, 17.88% (21.94 km²) is high, 46.02% (56.47 km²) medium, 31.92% (39.17 km²) low, 3.17% (3.9 km²) is in danger of landslides at very low sensitivity. A part of Babadağ district center, behind the high and fragmented topography is very high and high sensitivity.

Geomorphologically, landslide disaster risk areas are highly sloped slopes where the Upper Miocene and Pliocene erosion and filling flats rising with neotectonic movements are broken by streams. Likewise, the slopes formed by the lacustrine Upper Miocene-Pliocene claystone and marns, the slopes where the rivers are laterally eroded, sharp valleys and ridges. The claystone, marn, mudstone and sandstone units cut by normal faults parallel to each other with NW-SE strike highly sensitive to landslides. Therefore, precautions should be taken against the risk of landslides and earthquakes in the geomorphological units mentioned and to be built in these areas. Preventing landslides on slopes consisting of claystones and marnes, which are highly inclined due to defective topography, are not economical and always at risk of possible landslides.

REFERENCES

- Akinci, H., Dogan, S., Kilicoglu, C., and Temiz, M. S. (2011). Production of Landslide Susceptibility Map of Samsun (Turkey) City Center by Using Frequency Ratio Method. *International Journal of The Physical Sciences*, 6(5), 1015-1025.
- Althuwaynee, O. F., Pradhan, B. and Lee, S. (2012). Application of an evidential belief function model in landslide susceptibility mapping. *Computers & Geosciences*, 44, 20-135.
- Ayalew, L. and Yamagishi, H. (2005). The application of GIS-based logistic regression for landslide susceptibility mapping in the Kakuda-Yahiko Mountains, Central Japan. *Geomorphology*, 65, 15-31.
- Bijukchhen, S. M., Kayastha, P., and Dhital, M. R. (2013). A comparative evaluation of heuristic and bivariate statistical modelling for landslide susceptibility mappings in Ghurmi-Dhad Khola, east Nepal. *Arabian Journal of Geosciences*, 6(8), 2727-2743.
- Çellek, S., Bulut, F. and Ersoy, H. (2015). AHP Yöntemi'nin Heyelan Duyarlılık Haritalarının Üretilmesinde Kullanımı ve Uygulaması (Sinop ve Yakın Çevresi). *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, 39(2), 59-90.
- Dağdeviren, M. and Eren, T. (2001). Tedarikçi Firma Seçiminde Analitik Hiyerarşi Prosesi ve 0-1 Hedef Programlama Yöntemlerinin Kullanılması. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 16(2), 41-52.
- Dölek, İ. and Avcı, V. (2016). Çok Kriterli Karar Analizi Yöntemi (Çkay) Kullanılarak Arguvan (Malatya) ilçesi ve Yakın Çevresinde Heyelana Duyarlı Alanların Belirlenmesi. *The Journal of Academic Social*

- Sciences* 33, 106-129.
- Gokceoglu, C. (2016). Landslide Hazard Maps with Legislation, Powers and Scale Problematic. *Ankara Ulusal Heyelan Sempozyumu Tebliğler içinde* (s.1-3).
- Gökçe, O., Özden, Ş. and Demir, A. (2008). Türkiye’de Afetlerin Mekansal ve İstatistiksel Dağılımı Afet Bilgileri Envanteri. Ankara: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü.
- Gökçeoğlu, C. and Ercanoğlu, M. (2001). Heyelan Duyarlılık Haritalarının Hazırlanmasında Kullanılan Parametrelere İlişkin Belirsizlikler. *Hacettepe Üniversitesi Yerbilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Bülteni*, 23,189-206.
- Kayastha, P., Dhital, M. R., and De Smedt, F. (2013). Evaluation of the consistency of landslide susceptibility mapping: a case study from the Kankai watershed in East Nepal. *Landslides* 10, 785–799.
- Kumtepe, P., Nurlu, Y., Cengiz, T. and Sütçü, E. (2009, Kasım). *Bolu Çevresinin Heyelan Duyarlılık Analizi*. TMMOB Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi, İzmir
- Kwiesielewicz, M. and van Uden, E. (2004). Inconsistent and Contradictory Judgements In Pairwise Comparison Method in the AHP. *Computers & Operations Research*, 31(5), 713–719.
- Mater, B. (2004). *Toprak Coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Moradi, M., Bazyar, M. H. and Mohannadi, Z. (2012). GIS-Based Landslide Susceptibility Mapping by AHP Method, A Case Study, Dena City, Iran. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 2(7), 6715-6723.
- Nefeslioglu, H. A., Duman, T. Y. and Durmaz, S. (2008). Landslide susceptibility mapping for a part of tectonic Kelkit Valley (Eastern Black Sea region of Turkey). *Geomorphology*, 94(3-4),401-418.
- Özdemir, M. A. (1996). Elazığ, Kurt Dere Vadisinde Tarımsal Arazilere Zarar Veren Heyelanlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 195-208.
- Özşahin, E. (2013). CBS Kullanılarak Hatay ili Heyelan Duyarlılık Analizi. *Anadolu Doğa Bilimleri Dergisi*, 4(1), 47-59.
- Özşahin, E. (2014). Tekirdağ İlinde Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Analitik Hiyerarşi Süreci Kullanarak Heyelan Duyarlılık Analizi. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 167-186.
- Öztürk, D. and Batuk, F. (2007). Çok Sayıda Kriter ile Karar Vermede Kriter Ağırlıkları. *Yıldız Teknik Üniversitesi Sigma Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 25(1), 86-98.
- Pektezel, H. (2015). Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Analitik Hiyerarşi Yöntemi Kullanılarak Gelibolu Yarımadası’nda Heyelana Duyarlı Alanların Belirlenmesi. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(6), 789-814.
- Saaty, T. L. and Vargas, L. G. (2001). *Models, Methods, Concepts and Applications of the Analytic Hierarchy Process*. Boston, Kluwer Academic Publishers.
- Saaty, T.L. (1994). How to Make a Decision: The Analytic Hierarchy Process. *Interfaces*, 24(6), 19–43.
- Soeters, R., and van Westen, C. J. (1996). Slope instability recognition, analysis, and zonation. In A. K. Turner, & R. L. Schuster (Eds.) *Landslides, investigation and mitigation* (pp. 129-177), National Academy Press, Washington D.C.
- Sunkar, M., and Avcı, V. (2016). Şepker Çayı Aşağı Havzası’nın (Adıyaman Batısı) Heyelan Duyarlılık Analizi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 13-43.
- Tombuş, F. E. (2005). *Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanılarak Erozyon Risk Belirlenmesine Yeni Bir Yaklaşım, Çorum İli Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Varnes, D. J. (1984). *Landslide Hazard Zonation: A Review of Principles and Practices*, Varnes and the International Association of Engineering Geology, Commission on Landslides and Other Mass Movements on Slopes. Paris: UNESCO.
- Yalcin, A. (2008). GIS-based Landslide Susceptibility Mapping Using Analytic Hierarchy Process and bivariate statistics in Ardesen (Turkey): Comparisons of Results and Confirmations. *CATENA*, 72(1),1–12.

Information Security Awareness Scale (ISAS) for University Students: A Validity and Reliability Study

Asst. Prof. Dr. Can Güldüren

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9048-1228>

Ufuk University, Vocational School, Department of Computer Technologies, Ankara – TURKEY

Article History

Geliş: 10.06.2020

Kabul: 06.04.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Keywords

Awareness
Consciousness-Raising
Information Security
University Students
Scale Development

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.44135>

Abstract

The purpose of this study is to develop a scale for university students to determine information security awareness levels. The categories and the indicators related to information security awareness were determined by the literature review. A question pool of 90-items related to the categories and the indicators was generated. Next, 23 field experts evaluated the draft scale form for the content validity. After that, the 67-point scale, which was redesigned in line with expert assessments, was practiced to the students studying at Ankara University. As a result of exploratory factor analysis, it was determined that the scale consists of 34 items and 4 subscales ('privacy and safe browsing', 'attacks and threats', 'general security' and 'cyberbullying'). A confirmatory factor analysis with the data of the second group of 156 participants was performed at the following stage of the study, and the structure with four factors was confirmed. At the end of the construct validity analysis, the scale consists of four factors and 34 items, and the total variance that it can explain is 50,42%. The Cronbach Alpha internal consistency coefficient and the Spearman-Brown split-half reliability coefficient were calculated to confirm the reliability of the scale. Besides, the significance of the differences between the upper and lower 27 % group item averages was examined using the corrected item-total correlation and t-test. The Cronbach alpha internal consistency coefficient was 0.949 and the Spearman-Brown split half reliability coefficient was 0.861 for the whole scale, while it was calculated as PSB: 0.927/0.833, AT: 0.923/0.871, GS: 0.821/0.801, and CS: 0.898/0.887 for the sub-scales, respectively. All findings show that a high reliability and validity scale that can be used to determine the levels of information security awareness of university students was obtained.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Güldüren, C. (2021). Information Security Awareness Scale (ISAS) for University Students: A Validity and Reliability Study. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 309-326.

Üniversite Öğrencileri için Bilgi Güvenliği Farkındalık Ölçeği (BGFÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Dr. Öğr. Üyesi Can Güldüren

Ufuk Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Submitted: 10.06.2020

Accepted: 06.04.2021

Published Online: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Farkındalık

Bilinçlendirme

Bilgi Güvenliği

Üniversite Öğrencileri

Ölçek Geliştirme

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.44135>

Öz

Bu çalışmanın amacı, bilgi güvenliği farkındalık düzeylerini belirlemeye yönelik üniversite öğrencileri için bir ölçek geliştirmektir. Bilgi güvenliği farkındalığına ilişkin kategori ve göstergeler alanyazın taraması ile tespit edilmiştir. Kategori ve göstergelere ilişkin 90 maddelik soru-havuzu oluşturulmuştur. Daha sonra, taslak ölçek formu, kapsam geçerliği için 23 alan uzmanının görüşüne sunulmuştur. Uzman değerlendirmeleri çerçevesinde yeniden düzenlenen 67 maddelik ölçek, Ankara Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilere uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda, ölçeğin 34 madde ve 4 alt boyuttan ('mahremiyet ve güvenli gezinme', 'saldırı ve tehditler', 'genel güvenlik' ve 'siber güvenlik') oluştuğu belirlenmiştir. Çalışmanın bir sonraki aşamasında, 156 kişiden oluşan ikinci grup verileriyle gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi sonucunda geliştirilen ölçeğin 4 faktörlü yapısı doğrulanmıştır. Yapı geçerlik analizi sonunda ölçek dört faktör ve 34 maddeden oluşmakta olup açıklayabileceği toplam varyans% 50,42'dir. Ölçeğin bütününe ait Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ve Spearman-Brown iki yarı test güvenirlik katsayısı hesaplanmıştır. Ayrıca düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu ve t-testi kullanılarak üst %27 ile alt %27 grupların madde ortalamaları arasındaki farkların anlamlılığı incelenmiştir. Ölçeğin tümüne ait Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı 0.949 ve Spearman-Brown iki yarı test güvenirlik katsayısı 0.861; her alt ölçek için sırasıyla MGG:0.927/0.833, ST:0.923/0.871, GG:0.821/0.801 ile SZ:0.898/0.887 olarak hesaplanmıştır. Tüm bulgular, üniversite öğrencilerin bilgi güvenliği farkındalık düzeylerini belirlemek için kullanılacak güvenirliliği ve geçerliği yüksek bir ölçek elde edildiğini göstermektedir.

1. INTRODUCTION

The speed of developments in information and communication technologies has added new dimensions to interaction among people (Berman, 2004; Jeeger, 2018; Runtuwene, Mege, Palilingan, and Batmetan, 2018). Consequently, the acceptability, perception, and effects of new technologies entering human life have also changed depending on the social structure and time. With the widespread use of information and communication technologies and the Internet, the increase in web-based online applications cause security gaps in parallel. Therefore, the duty of ensuring information security has become everyone's responsibility in the society (Tsohou, Kokolakis, Karyda and Kiountouzis, 2008; Acılar, 2009; Vural & Sağıroğlu, 2011; Güldüren, 2015; Wilson, 2016; Güldüren, Çetinkaya & Keser, 2017).

Information Security essentially represents a practice of preventing unauthorized access, use, disclosure, disruption, modification, inspection, recording or destruction of information. It consists of three primary elements referred to as confidentiality, integrity, and accessibility (Puhakainen, 2006). If any of these three primary elements are damaged, a security weakness occurs. Information is an indispensable and valuable asset for people and organizations. Thus, security is vital to guard information. Moreover, the technologies that are continually developing and used for information processing pose a risk. Information systems are also becoming global today. As a result, all individuals and institutions which have a direct or indirect relationship with information systems should now contribute to information security (Vardal, 2009; Vural & Sağıroğlu, 2011; Wilson, 2016; Jeeger, 2018). It is impossible to eliminate the information security risks caused by human error. However, with a well-planned awareness training, security risks can be maintained at a satisfactory level (Kruger and Kearney, 2006; Vural, 2007; Acılar, 2009; Şahinaslan, Kandemir & Şahinaslan, 2009; Vardal, 2009; Gülmüş, 2010; Runtuwene, Mege, Palilingan, and Batmetan, 2018).

Kruger and Kearney (2006) describe information security awareness as understanding its importance through users, understanding personal responsibilities, and performing actions that are compatible with institution procedures. According to Furnell and Clarke (2012), the technology dimension does not ensure a preserved environment for information security. Therefore, end-users carry out a key role in the concept of information security.

Experts develop technology-based solutions like international standards, intrusion detection/prevention systems, antivirus software and firewalls to ensure information security. But it is still human who uses these technologies. At this point, while experts provide solutions to the problems with a technology-based perspective to ensure information security, they overlook the human factor (Chen, Shaw and Yang, 2006; Rezgui and Marks, 2008; Kjørvik, 2010; Öztemiz and Yilmaz, 2013). As a result of developing technologies, possible security weaknesses are gradually decreasing, and the whole view focuses on human errors. Therefore, the weakest link of the institution and personal information security is the human factor (Kritzinger & Smith, 2008; Veiga, 2008; Mahabi, 2010; Penmetsa, 2010). At this point, it shows the problem of information security cannot be corrected only with technology-based methods by overlooking the human factor. The most efficient solution to prevent possible threats is the awareness of people and the use of security technologies in the right place at the right time (Siponen, 2001; Mathisen, 2004; Puhakainen, 2006; Albrechtsen, 2007; Şahinaslan, Kantürk, Şahinaslan & Borandağ, 2009; Al-Shehri, 2012). It is never possible to eliminate the information security risks related to the human factor. However, with a well-planned awareness activity, security risks can be brought to a satisfactory level (Kruger and Kearney, 2006; Vural, 2007; Şahinaslan, Kandemir & Şahinaslan, 2009; Vardal, 2009; Gülmüş, 2010; Wilson, 2016; ; Jeeger, 2018).

Today, every individual (information owner, information user, or information system administrator) who carries out an active role in information systems is responsible for ensuring

information security (Straub and Welke, 1998; Thomson and von Solms, 1998; Siponen, 2000;). In this case, its level depends on the sensitivity that all users show. In other words, user awareness is of critical importance in establishing it (Rotvold, 2008; Furnell and Clarke, 2012).

On the hand, electronic applications produced as a result of developments in information and communication technologies, facilitate the functioning of life, but on the other, they bring new security threats and new crime types (Gülmüş, 2010). The interest in information security in the last 15-20 years has increased tremendously in our country as it has in the world. As a result, research on this subject has increased in our country. The researches on information security deal with the problems frequently from a technological perspective and overlook the human factor (Chen, Shaw and Yang, 2006; Rezgui and Marks, 2008; Kjørvik, 2010). It is impossible to assure the security of the institutional and personal information only with technical security measures (Rezgui and Marks, 2008). Furthermore, institutions and individuals must have information security awareness.

The findings of the literature review also approve higher education institutions are not in a remarkably excellent condition in terms of awareness of information security (Cox, Connolly and Currall, 2001; Rezgui and Marks, 2008; Vardar, 2009; Güldüren, 2015). The researches explain that higher education institutions are one of the risky places in the world in terms of it (Foster, 2004; Rezgui and Marks, 2008; Mahabi, 2010; Tekerek & Tekerek, 2013; Yıldırım & Varol, 2013). The investigations show that there are many insufficiencies and vulnerabilities in the information systems of higher education institutions (Rezgui and Marks, 2008; Mahabi, 2010). Information and informatics systems security studies obtain a necessity for higher education institutions as it does in other organizations. 435 higher education institutions participated in the research conducted by the University of Wisconsin in the USA (Caruso, 2003; Haeussinger and Kranz, 2013). The findings were determined that only one-third of the institutes participating in the survey provided information security awareness training for students and staff.

According to the Higher Education Institution Statistics (YÖK,2020), as of January 2020, about 8 million 76 thousand 615 students are attending school this fall. The YÖK also reports that there are 170 thousand 561 faculty members currently in Turkey. That is over 8.25 million students and faculty members spending their time inside schools, on their Wi-Fi, online programs, and much more. Cyber-criminals have higher education institutions in their crosshairs. According to some reports, higher education accounted for 13 percent of all data breaches in 2019, with only the health and financial sectors targeting higher rates. Higher education institutions confront unique threats in their data security. Hackers directly target universities for the sensitive information stored in their systems. Because the personal data of alumni, staff and faculty, academic studies, and cross-institutional information become the targets of hackers. According to the research findings in our country, it is possible to say that the conditions in our country are not better than the situation presented in this study (Vardar, 2009; Karaoğlan Yılmaz, Yılmaz & Sezer, 2014; Akgün & Topal, 2015; Gökmen & Akgün, 2015). Students studying at universities have to prioritize the issue of information security and educate themselves on this issue. In this context, it is necessary to identify the level of information security awareness of higher education students and the level of their deficiencies. In the literature review on information security awareness, a study detailed by Kruger and Kearney (2006), which developed a methodological approach to estimate information security awareness both abroad and for an international mining company. There were no studies present on information security awareness for higher education students at home. The studies are predominantly focused on those topics of information security management systems, risk evaluation, information security awareness training, and due diligence process regarding information security issues abroad and domestically. The studies are predominantly conducted to determine the general situations. There was no study to determine the

level of awareness of information security of the human element, expressed as the 'weakest link' in information security. This research aims to develop a scale that determines the information security awareness level of university students and determining the pre-psychometric properties.

2. METHOD

This section includes explanations for the model, working group, development of scale form, data collection and analysis processes used in the research.

2.1. Research Model

Balcı (2009) describes the research model as the regulation of conditions that ensure economic collection and analysis of data by the research objective, which guarantees to test research hypotheses or answer research questions. For this purpose, a theoretical scale development model proposed by Yurdağül (2005) was used to develop an information security awareness scale for university students. Workgroup features and scale development work phases presented in subheadings.

2.2. Participants

Guilford (1954) and Kline (1994) emphasize that a sample of at least 200 participants is satisfactory to extract reliable factors in scale development studies. Similarly, the sample size can be determined based on the number of items or factors. While Nunnally (1978) and Kline (1994) suggest the sample size as ten times the number of items, Tavşancıl & Keser (2002) suggest it is within five and ten times. As a general rule, at least 300 sample sizes are appropriate for a factor analysis (Tabachnick & Fidell, 2007; Çokluk, Şekercioğlu & Büyüköztürk, 2010). In this study, a particular attention was paid to the number of observations so that they it does not fall below the minimum number of observations to determine the psychometric feature of the scale with the least error.

The literature recommends conducting Exploratory factor analysis (EFA) and Confirmatory factor analysis (CFA) using different samples (Çakmak, Kılıç, Çebi & Kan, 2014; İlhan & Cetin, 2014). Accordingly, the factor analyses (EFA and CFA) were performed on data from different participant groups. The measuring tool was developed through the data collected from the students studying in separate departments of Ankara University. The fundamental assumptions of multivariate statistics were examined before EFA. As a result of the examination, it determined that a total of 442 forms filled by the students were suitable for statistical analysis. 291 (65.84%) of the students were female, and 151 (34.16%) were male. 162 of the students (36.65%) were 1st grade, 34 (7.69%) were 2nd grade, 43 (9.73%) were 3rd grade and 203 (45.93%) were 4th grade. 93 (21.04%) of the students were from The Computer Education and Instructional Education Program, and 61 (13.80%) of them were from The Guidance and Psychological Counseling Program, 54 (12.22%) of them were from The Early Childhood Education Program, and 52 (11.76%) of them were from The Social Sciences Teacher Education Program, and 51 (11.54%) of them were from The Primary School Teacher Education Program, 131 (29.64%) of them were from other programs (Turkish Teaching, Mathematics Education, Nursing, Applied English and Translation Programme, Public Administration, Business Administration). CFA was carried out in printed form through the data from the other public and foundation university (Gazi, Hacettepe, ODTÜ, Yıldırım Beyazıt, Başkent and TOBB) students in Ankara. The fundamental assumptions of multivariate statistics were examined before CFA. As a result of the examination, it determined that a total of 156 forms filled by the students were proper for statistical analysis.

2.3. Scale

The items in the scale were discovered on a theoretical basis to refer to all possible sub-dimensions of the measured structure (Tezbaşaran, 2008). The literature review was conducted before determining the scale items and developing the trial form. The categories and indicators related to information security awareness were determined by the literature review. A question pool of 90-items

related to the categories and indicators was generated. As the response format, the 5-point Likert scale ranging from 'strongly disagree' to 'strongly agree' was used.

The scale validity (construct, and content) was investigated. Lawshe (1975) technique was applied in order to analyze the content validity. A total of 23 field experts (on educational technologies, measurement, and assessment) assessed the 90-items draft scale. The draft scale was evaluated to measure the level of information security awareness, the relationship with the sub-dimension and the clarity of expression. The content validity indexes (CVI) were calculated by summing up the scores provided by the experts for each item. CVI was compared with the content validity criterion (CVC). Veneziano and Hooper (1997) converted CVC into a table. The statistical significance of the CVI was analyzed with the CVC ($CVC_{20}=0.42$, $\alpha<0.05$). In line with expert advice, some items were reviewed, and 23 items beneath CVC were removed from the draft scale form. The content validity index of the 67-item scale developed was 0.89. Later a Turkish language expert analyzed the scale for a linguistic evaluation. After the arrangements, a pilot study was conducted with a group of university students to get feedback on the scale items and the time it took to complete the scale. The primary dataset not included data from this group of students ($n=25$). Next, the 67-item scale was finalized to apply it to the principal participants.

2.4. Data Analysis

The construct validity (factor structure) of the scale was examined by way of exploratory factor analysis (EFA). It was aimed to discover the latent structures measured by the scale items with this analysis (Büyüköztürk, 2011). Confirmatory factor analysis (CFA) was then performed to determine the compliance level of the determined factor structure. The factor analyses (EFA and CFA) were performed after ISAS was applied to the first group of participants.

The reliability of the data obtained using scale was analyzed using Cronbach's alpha and Spearman-Brown Split-half parallel reliability correlations. The top 27 percent and the bottom 27 percent of participants which compared and adjusted item-total correlations were calculated to examine the discriminatory power of the items. SPSS 17.0 and Lisrel 8.57 package programs were used for statistical analysis.

3. FINDINGS

In this part of the study, the findings and comments obtained from the research are discussed under the subheadings. EFA and CFA were applied respectively to test the construct validity. These analysis steps are presented under separate headings.

3.1. Exploratory Factor Analysis

At this stage of the research, EFA was performed with the data obtained from the first group of participants. In the literature, it is recommended to check the data before analysis. The sample size is the most crucial requirement for EFA. In the factor analysis, it is declared as a general rule that at least 300 sample numbers are relevant (Tabachnick & Fidell, 2007; Çokluk vd., 2010). The sample size of the first group of 442 participants for EFA was satisfactory. Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) test is performed to test the compatibility of the data structure for factor analysis in terms of sample size. Bartlett's test of sphericity is performed to determine whether the data come from the multivariate normal distribution. If the value for the sample size is less than 0.50, it is interpreted that the test cannot be continued and if it is above 0.90, it is interpreted as 'perfect' Tavşancıl, 2005; Çokluk et al. 2010). EFA was executed with the first group data. Before the analysis, the data compatibility was analyzed with Bartlett's test of Sphericity and KMO test (Tabachnick and Fidell, 2007; Çokluk et al. 2010). The KMO test value of the scale was 0.947. This finding can be evaluated as the data structure is perfectly sufficient for a factor analysis. Similarly, as a result of the analysis Bartlett's test of sphericity was significant at the 0.01 level

($\chi^2= 19739.220$ $df=2211$ $p=0.000$). This finding means that the data came from the multivariate normal distribution and therefore another criterion of factor analysis was met (Tabachnick and Fidell, 2007). Analysis results show that the data is appropriate for EFA. While determining the number of factors according to the Kaiser-Guttman principle, the line graph of the eigenvalues that were greater than one, the factor eigenvalues and the variance rates they explained were examined (Zwick & Velicer, 1986). In EFA, factors with eigenvalues of one and above are considered stable (Büyüköztürk, 2002; Çokluk vd., 2010). To decide on the structure of the factors, the solution proposed should be theoretically-based (Zwick & Velicer, 1986). It is sufficient that the variance explained in single factor patterns is 30 percent or more. In multi-factor scale structures, the variance explained in the social sciences is considered to be sufficient between 40 percent and 60 percent (Tavşancıl, 2005). There are two types of ways to increase the variance described. The first is to increase the number of important factors, and the second is to look for a higher factor load in item selection (Büyüköztürk, 2011). EFA can be conducted using multiple factorization techniques (MFA). The principal component analysis (PCA) is more robust in psychometric terms among MFA. Therefore, the PCA was used for factorization in this study.

With these principles, while starting the EFA analysis, the eigenvalue was accepted as 2 and the factor load value as 0.55. As a result of EFA, the scale was collected under 4 factors (eigenvalue > 2). The variance explained by these factors was 50.42%. During AFA, the items that made up the factors were evaluated in terms of the degree of cross-loading and factor load values. In multi-factor patterns, items with cross-loading and low factor load-values can be combined. Although it is not a definite rule, the item removal process is expected to start with cross-loading items (Çokluk et al. 2010). The cross-loading and low factor load-value items were removed from the scale and EFA was repeated 15 times. The factor load values and common factor variance related to the items which were the result of EFA are presented in Table 1.

When Table 1 is examined, it can be seen that the first sub-factor consists of 15 items. The factor load values of this sub-factor ranges from 0.56 to 0.67. In the same way, common factor variances for these items are between 0.47 and 0.57. The second sub-factor consists of 10 items. The factor load values of this sub-factor ranges from 0.57 to 0.75. In the same way, common factor variances for these items are between 0.43 and 0.67. The third sub-factor consists of 6 items. The factor load values of this sub-factor ranges from 0.55 to 0.76. In the same way, common factor variances for these items are between 0.38 and 0.67. The fourth sub-factor consists of 3 items. The factor load values of this sub-factor ranges from 0.75 to 0.77. In the same way, common factor variances for these items are between 0.68 and 0.80. It can be said that the highest contribution to the total variance was made by the 35th item (factor load = 0.77 and common factor variance = 0.80). It can be stated that the lowest contribution to the total variance was made by the 3rd item (factor load = 0.55 and common factor variance = 0.38).

Table 1. Factor Loadings and Common Factor Variance

F1	Item	FL	CFV	F2	Item	FL	CFV	F3	Item	FL	CFV	F4	Item	FL	CFV
Privacy and Safe Browsing	B52	0,67	0,57	Attacks and Threats	B31	0,75	0,67	General Security	B17	0,76	0,67	Cyber Bullying	B35	0,77	0,80
	B54	0,66	0,57		B26	0,74	0,64		B16	0,70	0,53		B36	0,75	0,74
	B55	0,66	0,50		B32	0,74	0,64		B18	0,68	0,57		B34	0,75	0,68
	B53	0,65	0,51		B30	0,72	0,59		B15	0,67	0,48				
	B50	0,65	0,56		B33	0,70	0,60		B44	0,56	0,48				
	B67	0,64	0,52		B25	0,67	0,61		B03	0,55	0,38				
	B56	0,62	0,50		B29	0,67	0,54								
	B58	0,62	0,57		B28	0,65	0,63								
	B57	0,62	0,50		B22	0,62	0,43								
	B59	0,61	0,54		B27	0,57	0,56								
	B66	0,60	0,49												
	B60	0,59	0,51												
	B49	0,58	0,48												
	B65	0,58	0,51												
B51	0,56	0,47													
Eigenvalue:			9,11	Eigenvalue:			8,50	Eigenvalue:			6,46	Eigenvalue:			2,66
ETV			17,18	ETV			16,03	ETV			12,20	ETV			5,01
* Factor load values less than 0.55 are not shown in the table.													Explained Total Variance:		50,42
FL: Factor Loadings, CFV: Common Factor Variance, ETV: Explained Total Variance															

The total variance that the first sub-factor can explain is at the level of 17.18%. It has been identified as 'privacy and safe navigation' considering the item contents and literature. The total variance that the second sub-factor can explain is at the level of 16.03%. It has been identified as 'attacks and threats' considering the item contents and literature. The total variance that the third sub-factor can explain is at the level of 12.20%. It has been identified as 'general security' considering the item contents and literature. The total variance that the third sub-factor can explain is at the level of 5.01%. It has been identified as 'cyberbullying' considering the item contents and literature.

The total variance explained by the four-factor structure is 50.42%. The variances explained in the social sciences in multi-factor systems are considered to be satisfactory between 40% and 60% (Tavşancıl, 2005). Based on this criterion, the four-factor scale structure achieved was found satisfactory for surveying university students' information security awareness. The factor loadings remained above 0.55 for all thirty-four items on the scale. In the literature, items with a factor loading of 0.45 and above are considered as items that should be strictly kept on the scale (Kline, 2000: 167-168; Büyüköztürk, 2011: 124). Based on this criterion, it was decided that the scale should include all thirty-four items under four factors.

3.2. Confirmative Factor Analysis

CFA was performed to evaluate the covariance structure analysis of the model discovered by exploratory factor analysis (Kline, 2005). CFA was performed to evaluate the covariance structure analysis of the model discovered by EFA (Kline, 2005). The analysis was conducted through the data from the second group to validate the results of the EFA and to test the theoretical constructed scale model. Chi-square goodness fit and other fit indices were examined to evaluate the model fit. In this study, root mean square error of approximation (RMSEA), goodness of fit index (GFI), adjustment

goodness of fit index (AGFI), root mean square residuals (RMR), standardized root mean square residual (SRMR), comparative fit index (CFI), normed fit index (NFI), non-normed fit index (NNFI), incremental fit index (IFI), relative fit index (RFI), parsimony normed fit index (PNFI), parsimony goodness of fit index (PGFI), Akaike information criterion (AIC-Model), consistent Akaike information criterion (CAIC-Model), expected cross-validation index (ECVI-Model), and chi-square goodness of fit test were examined for CFA.

The goodness of fit indices reached without any tests on the model and before the proposed modification suggestions are as follows: [$\chi^2/df=3.190$ ($p=.00$); RMSEA= 0.119; GFI= 0.610; AGFI= 0.560; RMR= 0.150; SRMR= 0.097; CFI= 0.920; NFI= 0.880; NNFI= 0.910; IFI= 0.920; RFI= 0.880; PNFI= 0.082; PGFI= 0.540; AIC Model= 1809.890; CAIC Model= 2109.580; ECVI Model= 11.680]. As a result of the analysis, six modification suggestions among B67-B66, B56-B55, B26-B25, B50-B49, B28-B27, B33-B32 items were taken into consideration. Theoretically, these items measure similar situations. Therefore, modification suggestions were applied sequentially.

After the modification suggestions, the goodness of fit indices for the model was formed as follows: [$\chi^2/df=2.381$ ($p=.000$); RMSEA= 0.094; GFI= 0.680; AGFI= 0.630; RMR= 0.140; SRMR= 0.093; CFI= 0.950; NFI= 0.910; NNFI= 0.940; IFI= 0.950; RFI= 0.900; PNFI= 0.083; PGFI= 0.590; AIC Model= 1386.130; CAIC Model= 1710.12; ECVI Model= 8.94]. Figure 1 presents the structural equation model for the four-factor structure. Table 2 presents the t and R² (multiple correlation coefficient) values for the scale items. Table 3 presents the measurement model and standardized values obtained as a result of CFA.

Table 2. t and R² Values of the Items

F1	Item	t	R ²	F2	Item	t	R ²	F3	Item	t	R ²	F4	Item	t	R ²
Privacy and Safe Browsing	B49	7.98	0.36	Attacks and Threats	B22	6.46	0.25	General Security	B03	7.49	0.33	Cyber Bullying	B34	11.78	0.64
	B50	8.08	0.37		B25	7.68	0.34		B15	8.03	0.37		B35	14.41	0.83
	B51	6.81	0.28		B26	9.75	0.49		B16	11.16	0.60		B36	14.01	0.81
	B52	8.20	0.38		B27	8.18	0.38		B17	13.86	0.80				
	B53	9.97	0.51		B28	8.99	0.44		B18	13.22	0.75				
	B54	10.18	0.52		B29	10.30	0.53		B44	8.55	0.41				
	B55	9.09	0.44		B30	12.68	0.71								
	B56	9.68	0.49		B31	12.32	0.68								
	B57	10.20	0.53		B32	11.50	0.62								
	B58	9.05	0.44		B33	10.87	0.58								
B59	9.75	0.49													
B60	9.22	0.45													
B65	9.52	0.47													
B66	9.38	0.46													
B67	8.51	0.40													

p<0.01 (all t values are above 2.56)

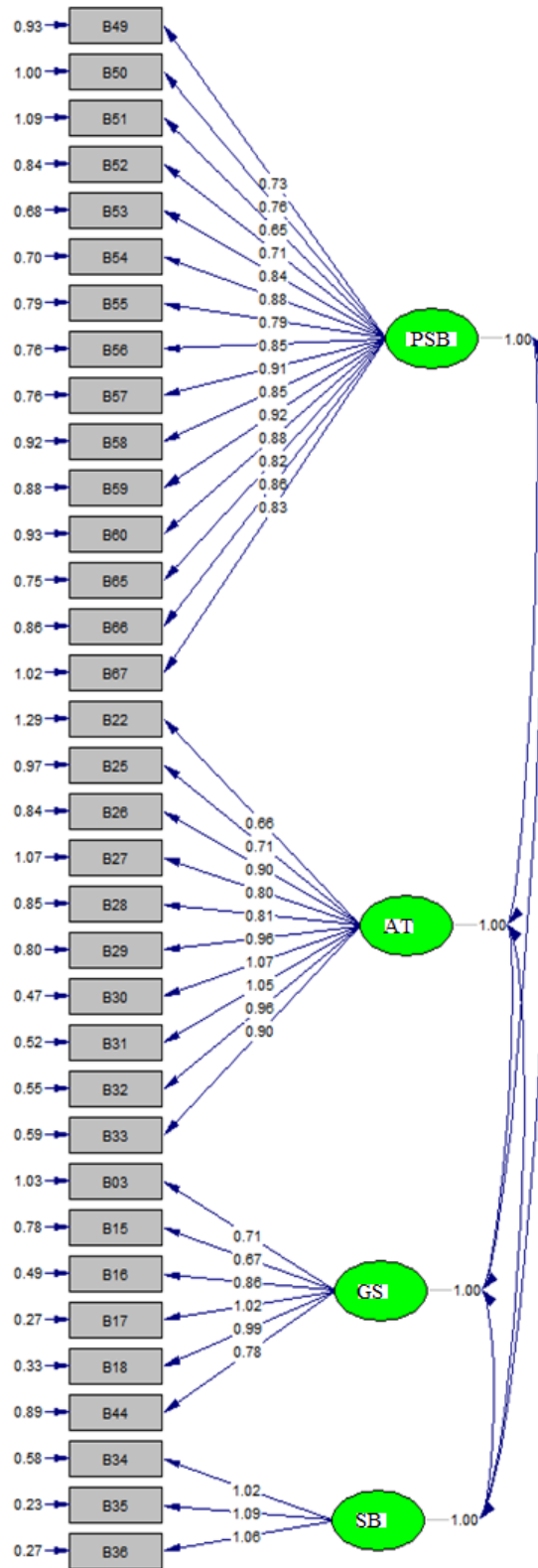

Figure 1. Model and Standardized Values Obtained as a Result of CFA.

The fit indexes presented in Table 3 were analyzed by considering the cut-offs that indicated a good fit and acceptable fit of the model. The findings show that Chi-Square goodness of fit has a value of 2.381 (below 2.5 for small samples, perfect fit, Kline, 2005; Çokluk vd., 2010). It is observed that the calculated RMSEA value is 0.094 (acceptable fit, Jöreskog & Sörbom, 1993; Brown, 2006). It can be declared that the model provides a weak fit for GFI value 0.680 and AGFI value 0.630 (GFI, AGFI > .90 perfect fit, GFI> .85 and AGFI>.80 acceptable fit; Jöreskog & Sörbom, 1993). Likewise, the model's RMR value indicates a weak fit for 0.140, while the SRMR value is 0.093. A value less than 0.010 indicates an acceptable fit (Byrne, 1994; Brown, 2006). When the literature is examined, it is emphasized that these index values are affected by the sample size (Şimşek, 2007:48). In this context, the goodness of fit indices adjusted for sample size effects were examined (CF, NFI, NNFI, IFI, RFI and PNFI). CFI and IFI values are greater than 0.95 (CFI, IFI>= 0.95 perfect fit; Sümer, 2000; Thompson, 2004). NFI and RFI values are greater than 0.90 (NFI, RFI>= 0.90 perfect fit; Sümer, 2000; Thompson, 2004). NNFI and PNFI values indicate acceptable fit (NFI< 0.95 and PNFI >= 0.80 acceptable fit; Sümer, 2000; Thomson, 2004). Similarly, Akaike information criterion (AIC), consistent Akaike information criterion (CAIC), and expected cross-validation indices (ECVI) confirm the model fit. As a result of confirmatory factor analysis, AIC value (1386.13 <13006.77), CAIC value (1710.12 <13144.47) and ECVI value (8.94 <83.91) were calculated respectively (Erkorkmaz, Etikan, Demir, Özdamar & Sanisoğlu, 2013).

Table 3. Examined Fit Indexes and Calculated Values

Fit Indexes	NV	AV	CV	Results
X ² - Chi-Square	p > 0.05		1226,12	
df - Degrees of Freedom			515	
X ² /df - Chi-Square Goodness of Fit	≤ 2.50	3 ≤ X ² /df ≤ 5	2,381	PF
RMSEA - Root Mean Square Error of Approximation	≤ 0.05	0.05 ≤ RMSEA ≤ 0.10	0,094	AF
GFI - Goodness of Fit Index	≥ 0.90	0.85 ≤ GFI ≤ 0.90	0,680	WF
AGFI - Adjusted Goodness of Fit Index	≥ 0.95	0.85 ≤ AGFI ≤ 0.95	0,630	WF
RMR - Root Mean Square Residuals	≤ 0.05	0.05 ≤ RMR ≤ 0.10	0,140	WF
SRMR - Standardized Root Mean Square Residuals	≤ 0.08	0.08 ≤ SRMR ≤ 0.10	0,093	AF
CFI - Comparative Fit Index	≥ 0.95	0.95 ≤ CFI ≤ 1.00	0,950	PF
NFI - Normed Fit Index	≥ 0.90	0.85 ≤ NFI ≤ 0.90	0,910	PF
NNFI - Non-normed Fit Index	≥ 0.95	.90 ≤ NNFI ≤ .95	0,940	AF
IFI - Incremental Fit Index	≥ 0.95	0.90 ≤ NNFI ≤ 0.95	0,950	PF
RFI - Relative Fit Index	≥ 0.90	0.85 ≤ RFI ≤ 0.90	0,900	PF
PNFI - Parsimony Normed Fit Index	≥ 0.90	0.80 ≤ RFI ≤ 0.90	0,830	AF
PGFI - Parsimony Goodness of Fit Index	≥ 0.90	0.80 ≤ RFI ≤ 0.90	0,590	WF
AIC-Model - Akaike Information Criterion	AIC Model < Independence AIC		1386.13 < 13006.77	A
CAIC-Model - Consistent Akaike Information Criterion	CAIC Model < Independence CAIC		1710.12 < 13144.47	A
ECVI-Model - Expected Cross-Validation Index	ECVI < Independence ECVI		8.94 < 83.91	A
NV: Normal Value, AV: Acceptable Value, HD: Calculated Value				
PF: Perfect Fit, AF: Acceptable Fit, WF: Weak Fit, A: Acceptance				

The parameter values for the observed values are significant at the level of 0.05 if t values exceed 1.96, and at the level of 0.01 if they exceed 2.56 (Çokluk vd., 2010:304). When the t values presented in Table 2 are analyzed, it is calculated that all the values vary between 6.46 and 14.41 and are significant at the level of 0.01 significance.

Another important criterion is the R2 value, which expresses the variance explained for each observed variable, and reveals how much of the change in the latent variable can be explained (Şimşek, 2007:86). When the t and R2 values of the model are examined, the highest contribution to the assessment of the level of information security awareness is 35 (R2 = 0.83), 36 (R2 = 0.81), 17 (R2 = 0.80), 18 (R2 = 0.75) and 30 (R2 = 0.75). It was observed that 22 (R2 = 0.25), 51 (R2 = 0.28), 03 (R2 = 0.33), 25 (R2 = 0.34) and 49. (R2 = 0.36) items provided the lowest contribution, respectively. These findings confirm the findings obtained in EFA.

3.3. Reliability and Item Analysis

It is critical each item in the scale measures the desired feature and the level of competence in distinguishing individuals. For this purpose, the first corrected item-total correlation values were calculated. Secondly, independent samples t-test was applied for the upper 27 percent and lower 27 percent groups according to the total score. In addition, Cronbach alpha internal consistency coefficient was calculated to determine the reliability of the scale. The analysis results are presented in Table 4.

According to the findings; the corrected item-total correlation values for the 'Privacy and Safe Navigation' factor are ranged from $r = 0.50$ to $r = 0.69$. The corrected item-total correlation values for the 'Attacks and Threats' factor are ranged from $r = 0.55$ to $r = 0.77$. The corrected item-total correlation values for the 'General Security' factor are ranged from $r = 0.42$ to $r = 0.77$. The corrected item-total correlation values for the 'Cyber Bullying' factor are ranged from $r = 0.74$ to $r = 0.86$. As a proof of scale item reliability, the corrected item-total correlation value is suggested as 0.30 and above (Nunnally & Bernstein, 1994). When Table 2 is examined, it realizes that the corrected item-total correlation values are higher than 0.30. These findings prove the reliability of the scale items. Besides, it is observed that the t-test values for item average scores of the lower 27 percent and upper 27 percent groups ranged between 5.49-20.49 and all of them are significant ($p < .001$). The average scores of all the items in the upper 27 percent group are significantly higher than the average scores of the lower 27 percent group. According to these findings, the items in the scale measure similar behavior and distinguish the participants with different awareness levels significantly. The analysis results show that article 28 has the highest discrimination, while article 15 has the lowest discrimination.

The Cronbach Alpha internal consistency coefficient was calculated to confirm the reliability of the scale. In general, the reliability coefficient of 0.70 or higher is recognized as sufficient (Nunnally, 1978). The Cronbach alpha internal consistency coefficient was 0.949 for the whole scale, while it was calculated as PSB: 0.927, AT: 0.923, GS: 0.821, and CS: 0.898 for the sub-scales, respectively. Spearman-Brown split-half reliability coefficient was 0.861 for the whole scale, while it was calculated as PSB: 0.833, AT: 0.871, GS: 0.801, and CS: 0.887 for the sub-scales, respectively. All findings prove that the scale provides satisfactory reliability. Besides, the height of the adjusted item-total correlation values also proves the strength of the internal consistency of the scale.

Table 4. Item Analysis Results

Sub-Factor	Item	Lower %27 X	Upper %27 X	t L/U %27 (2, 3)	CTIC (1)	P
Privacy and Safe Browsing	B49	2,35	4,20	14,69	0,62	< 0.000
	B50	2,40	4,23	15,61	0,68	<0.000
	B51	3,21	4,46	9,18	0,50	<0.000
	B52	2,38	4,19	14,62	0,69	<0.000
	B53	2,21	4,03	14,16	0,67	<0.000
	B54	2,47	4,38	16,68	0,69	<0.000
	B55	2,35	4,23	15,25	0,67	<0.000
	B56	2,33	4,23	15,14	0,68	<0.000
	B57	2,39	4,28	15,68	0,67	<0.000
	B58	1,96	4,06	19,48	0,69	<0.000
	B59	2,08	4,08	17,00	0,63	<0.000
	B60	2,03	4,06	17,99	0,63	<0.000
	B65	2,11	4,11	15,66	0,62	<0.000
	B66	2,14	4,18	15,76	0,63	<0.000
Attacks and Threats	B67	2,11	4,17	16,59	0,66	<0.000
	B22	1,87	3,48	10,97	0,55	<0.000
	B25	1,76	3,92	18,42	0,70	<0.000
	B26	1,66	3,71	16,89	0,75	<0.000
	B27	1,94	4,14	19,60	0,70	<0.000
	B28	1,87	4,09	20,49	0,77	<0.000
	B29	2,03	3,93	15,09	0,71	<0.000
	B30	1,68	3,45	13,36	0,72	<0.000
	B31	1,66	3,59	15,40	0,76	<0.000
General Security	B32	1,60	3,35	13,44	0,73	<0.000
	B33	1,66	3,32	12,12	0,68	<0.000
	B03	3,39	4,33	6,86	0,42	<0.000
	B15	3,68	4,37	5,49	0,52	<0.000
	B16	3,01	4,24	10,23	0,66	<0.000
	B17	2,87	4,36	13,79	0,77	<0.000
Cyber Bullying	B18	2,81	4,29	14,56	0,65	<0.000
	B44	2,95	4,39	11,70	0,53	<0.000
	B34	2,61	4,17	10,93	0,74	<0.000
Cyber Bullying	B35	2,17	4,17	14,39	0,86	<0.000
	B36	2,18	3,95	12,49	0,80	<0.000
Scale and sub-factors	Cronbach's Alpha	Split-half parallel reliability				

Information Security Awareness Scale (ISAS)	,949	0,861
Privacy and Safe Browsing (PSB)	,927	0,833
Attacks and Threats (AT)	,923	0,871
General Security (GS)	,821	0,801
Cyber Bullying (SB)	,898	0,887
<hr/>		
CITC: Corrected item-total correlation		

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

The finding obtained from the literature review is that studies on information security are predominantly directed towards information security and information security management systems. These studies focus on raising the information security awareness of human, which is the weakest link. The sources reviewed provide various recommendations and measures to be taken for information security awareness. Within the scope of the reached resources, only one study was found to measure the awareness abroad. Within the scope of the reached studies for the country; studies on faculty members, teachers and secondary school students were found. Within the scope of this research, primarily information security awareness categories and indicators were identified from the literature. Based on the pool of items created, a new scale was developed to determine the level of information security awareness of university students.

At the end of the construct validity analysis, the scale consists of four factors and 34 items, and the total variance that it can explain is 50,42%. This total variance value is recognized as sufficient for a multi-factor scale structure. The total variance explained by the first factor called 'privacy and safe browsing' is 17.18 percent. The total variance explained by the second factor named as 'attacks and threats' is 16.03 percent. The total variance explained by the third factor called 'general security' is 12.20 percent. The total variance explained by the fourth factor called 'cyberbullying' is 5.01 percent. In the item analysis, a strong relationship is determined between the adjusted item-total correlation scores.

The Cronbach Alpha internal consistency coefficient and the Spearman-Brown split-half reliability coefficient were calculated to confirm the reliability of the scale. The Cronbach alpha internal consistency coefficient is 0.949 and the Spearman-Brown split half reliability coefficient is 0.861 for the entire scale. The values for each sub-factor are presented respectively: PSB: 0.927 / 0.833, AT: 0.923 / 0.871, GS: 0.821 / 0.801, and CS: 0.898 / 0.887. The item analysis was conducted to examine the power of predicting the total score and the power of discrimination of scale items. The scale should be considered reliable considering the adjusted item-total correlation values and internal consistency coefficients ($5.49 \leq t \leq 20.49$, $p < .001$).

The goodness of fit indexes and standard values revealed by the confirmatory factor analysis indicate the fitness of the multi-factor structure reported by exploratory factor analysis. Especially considering the χ^2/df , CFI, NFI, IFI, RFI, AIC Model, CAIC Model, and ECVI Model values, it shows that the structure has a perfect fit. Given the RMSEA, SRMR, NNFI and PNFI values, it reveals that the structure has an acceptable fit. Given the GFI, AGFI, RMR, and PGFI values, it reveals that the structure has a weak fit. When the literature is examined, it is emphasized that these index values are affected by the sample size. At this point, it can be declared that it is due to the number of DFA samples used in the research as a limitation. Therefore, it is concluded that the indexes that show a value below the acceptable limit in the confirmatory factor analysis may be affected by the limitation of the research group.

Another limitation of the research is students who are reluctant to participate in such studies. Not to devote enough time to the research subject and the intensive curriculum of the students is considered as the reason for this situation. It is thought that this reluctance may also be effective in some changes in the statistical parameters obtained as a result of the analyses. Besides, the size of the study group can be considered as a limitation that may affect the values obtained by a factor analysis. It is thought that it will be useful to review the factor structure of the scale on larger participant groups in the future.

This study shows that the psychometric properties of the scale are valid and reliable. Typically, students between the ages of 18 and 24 are high-risk and attractive targets for security attacks. It is important to increase the awareness of university students about information security awareness to avoid the risk of losses, misuses of personal data, identity falsification, information leakage, etc. The awareness levels of university students can be determined with this scale in order to design the studies for awareness education..

5. REFERENCES

- Acılar, A. (2009). İşletmelerde bilgi güvenliği ve örgüt kültürü. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, I(1), 25-33.
- Albrechtsen, E. (2007). A qualitative study of users' view on information security. *Computer and Security*, 26(4), 276-289.
- Al-Shehri, Y. (2012). Information security awareness and culture. *British Journal of Arts and Social Sciences*, 6(1), 61-69.
- Akgün, Ö. E., and Topal, M. (2015). Eğitim fakültesi son sınıf öğrencilerinin bilişim güvenliği farkındalıkları: Sakarya üniversitesi eğitim fakültesi örneği. *Sakarya University Journal of Education*, 5(2), 98-121.
- Balcı, A. (2009). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. (7.b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Berman, M. (2004). *Katı olan her şey buharlaşıyor* (Çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York: Guilford.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. Cilt 32, 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (13. b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Byrne, B. M. (1994). *Structural equation modeling with EQS and EQS/Windows: Basic concepts, applications, and programming*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Caruso, J. B. (2003). *Information technology security: Governance, strategy, and practice in higher education*. Wisconsin, Madison: EDUCAUSE Center For Applied Research ECAR.
- Chen, C. C., Shaw, R., and Yang, S. C. (2006). Mitigating information security risks by increasing user security awareness: A case study of an information security awareness system. *Information Technology, Learning and Performance Journal*, 24(1), 1-14.
- Cox, A., Connolly, S., and Currall, J. (2001). Raising information security awareness in the academic setting, *VINE*. Vol.31 Iss:2, pp.11-16, Glasgow, United Kingdom. doi:10.1108/03055720010803961.
- Çakmak, E. Kılıç, Çebi, A. and Kan, A. (2014). E-öğrenme ortamlarına yönelik 'sosyal bulunuşluk ölçeği' geliştirme çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(2), 755-768.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. and Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik spss ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erkorkmaz, Ü., Etikan, İ., Demir, O., Özdamar, K. and Sanisoğlu, S. Y. (2013). Doğrulayıcı faktör

- analizi ve uyum indeksleri. *Türkiye Klinikleri*, 33(1), 210-223.
- Foster, A. L. (2004). Insecure and unaware. *Chronicle of Higher Education*, 50(35), 33-35.
- Furnell, S. and Clarke, N. (2012). Power to the people? The evolving recognition of human aspects of security. *Computers and Security*, 31(8).
- Guilford, J. P. (1954). *Fundamental statistics in psychology and education*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Güldüren, C. (2015). *Yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanlarının bilgi güvenliği farkındalık düzeylerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Güldüren, C., Çetinkaya, L. and Keser, H. (2016). Ortaöğretim öğrencilerine yönelik bilgi güvenliği farkındalık ölçeği (BGFÖ) geliştirme çalışması. *İlköğretim Online*, 15(2), 682-695.
- Gökmen, Ö. F., and Akgün, Ö. E. (2015). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi öğretmen adaylarının bilişim güvenliği eğitimi verebilmeye yönelik yeterlilik algılarının incelenmesi. *İlköğretim Online*, 14(4).
- Gülmüş, M. (2010). *Kurumsal bilgi güvenliği yönetim sistemleri ve güvenliği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Haeussinger, F., and Kranz, J. (2013). Information security awareness: Its antecedents and mediating effects on security compliant behavior. *Thirty Fourth International Conference on Information Systems*, Milan 2013.
- Ilhan, M., and Cetin, B. (2014). Development of classroom assessment environment scale: Validity and reliability study. *Education and Science*, 39(176), 31-50. <https://doi.org/10.15390/EB.2014.3334>
- Jeeger, L. (2018). Information security awareness: Literature review and integrative framework. *Proceedings of the 51 st Hawaii International Conference on System Sciences*. p.4703-4712.
- Jöreskog, K. G., and Sörbom, D. (1993). LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language. Chicago: SSI Scientific Software International Inc.
- Karaoğlan Yılmaz, G., Yılmaz, R., and Sezer, B. (2014). Üniversite öğrencilerinin güvenli bilgi ve iletişim teknolojisi kullanım davranışları ve bilgi güvenliği eğitimine genel bir bakış. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 176-199.
- Kjorvik, H. (2010). *Implementing and improving awareness in information security*. Unpublished master's thesis, University of Agder, Grimstad.
- Kline, P. (1994). *An easy guide to factor analysis*. New York, NY: Routledge.
- Kline, P. (2000). *The hand book of psychological testing (2nd Ed.)*. London: Taylor and Francis Group.
- Kline, P. (2005). *Principles and practice of structural equation modelling: a researcher's guide*. London: Sage.
- Kritzinger, E. and Smith, E. (2008). Information security management: An information security retrieval and awareness model for industry. *Computer and Security*, 27, 224-231.
- Kruger, H. A. and Kearney, W. D. (2006). A prototype for assessing information security awareness. *Computer Security*, 25(4).
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28, 563-575.
- Mahabi, V. (2010). *Information security awareness: System administrators and end-user perspectives at florida state university*. Unpublished doctoral dissertation, The Florida State University, Florida.
- Mathisen, J. (2004). *Measuring information security awareness - A survey showing the Norwegian way to do it*. Unpublished master's thesis, Gjøvik University, Hogskolen.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory (2nd ed.)*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Nunnally, J. C., and Bernstein, I. (1994). *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill.
- Özcan, B. (2009). *Kurumsal bilgi güvenliği ve COBIT*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Öztemiz and Yılmaz (2013). Bilgi merkezlerinde bilgi güvenliği farkındalığı: Ankara'daki üniversite kütüphaneleri örneği. *Bilgi Dünyası*, 14(1), 87-100.

- Penmetsa, M. K. (2010). *A methodology for measuring information security maturity in norwegian and indian MSME's with special focus on people factor*. Unpublished master's thesis, Gjøvik University, Hogskolen.
- Puhakainen, P. (2006). *A Design theory for information security awareness*. Unpublished master's thesis, Acta University of Oulu, Oulu.
- Rezgui, Y., and Marks, A. (2008). Information security awareness in higher education: An exploratory study. *Computer and Security*, 27, 241-253.
- Rotvold, G. (2008). How to create a security culture in your organization? *The Information Management Journal*, 42(6), 32-38.
- Runtuwene, J. P., Mege, R. A., Palilingan, V. R., and Batmetan, J. R. (2018). Information security awareness on data privacy in higher education, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. V172, p.172.174.
- Siponen, M. T. (2000). A conceptual foundation for organizational information security awareness. *Information Management and Computer Security*, 8(1), 31-41.
- Siponen, M. T. (2001, June). Five Dimensions of Information Security Awareness. *Computer and Society*, s. 24-29.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.
- Straub, D. W., and Welke, R. J. (1998). Coping with systems risk: Security planning models for management decision making. *MIS Quarterly*, 22(4), 441-469.
- Şahinaslan, E., Kandemir, R. and Şahinaslan, Ö. (2009). Bilgi güvenliği farkındalık eğitimi örneği. *Akademik Bilişim 09 - XI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, (s. 189- 194). Urfa.
- Şahinaslan, E., Kantürk, A., Şahinaslan, Ö. and Borandağ, E. (2009). Kurumlarda bilgi güvenliği farkındalığı, önemi ve oluşturma yöntemleri. *Akademik Bilişim 09 - XI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, (s. 597-602). Şanlıurfa.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinok.
- Tabachnick, B. G. and Fidell, S. L. (2007). *Using multivariate statistics (5th ed.)*. Boston, MA: Pearson/Allyn and Bacon.
- Tavşancıl, E. and Keser, H. (2002). Development of a likert type attitude scale towards internet usage. *Educational Science and Practice*, 1(1), 79-100.
- Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel.
- Tekerek, M., and Tekerek, A. (2013). A research on students' information security awareness. *Turkish Journal of Education*, 2(3).
- Tezbaşaran, A. (2008). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Thomson, M. E., and von Solms, R. (1998). Information security awareness: Educating your users effectively. *Information Management and Computer Security*, 6(4), 167-173.
- Thompson, B. (2004). *Exploratory and confirmatory factor analysis: Understanding concepts and applications*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Tsohou, A., Kokolakis, S., Karyda, M. and Kiountouzis, E. (2008). *Investigating information security awareness: research and practice gaps*. *Information Security Journal: A Global Perspective*, 207-227.
- Vardar, N. (2009). *Yükseköğretimde bilgi güvenliği: Bilgi güvenlik yönetim sistemi için bir model önerisi ve uygulaması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Veiga, A. d. (2008). *Cultivating and assessing information security culture*. Unpublished doctoral dissertation, University of Pretoria, Pretoria.
- Veneziano L. and Hooper J. (1997). A method for quantifying content validity of health-related

- questionnaires. *American Journal of Health Behavior*, 21(1), 67-70.
- Vural, Y. (2007). *Kurumsal bilgi güvenliği ve sızma (penetrasyon) testleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara
- Vural, Y. and Sağıroğlu, Ş. (2011). Kurumsal bilgi güvenliğinde güvenlik testleri ve öneriler. *Gazi Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Dergisi*. 26(1), 89-103.
- Yıldırım, N., and Varol, A. (2013). Sosyal ağlarda güvenlik: Bitlis eren ve firat üniversitelerinde gerçekleştirilen bir alan çalışması. *Türkiye Bilişim Vakfı Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği Dergisi*, 6(1).
- Wilson, S. R. (2016). *Information security awareness in higher education: A qualitative case study investigation*. Unpublished doctoral dissertation, Capella university, Minneapolis, Minnesota.
- YÖK. (2020). *Yükseköğretim bilgi yönetim sistemi istatistikleri*. 01 Mayıs 2020 tarihinde <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Yurdagül, H. (2005). Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması. *XVI. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi* içerisinde (s.1-6). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi. Denizli.
- Zwick, W. R. and Velicer, W. F. (1986). Comprasion of five rules for determining the number of components to retain. *Psychological Bulletin*, 99(3),432-442.

İnşaat İşletmelerinde KDV Uygulamaları

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Serdar Atay

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8070-6166>

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kırıkkale – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 27.03.2020

Kabul: 25.06.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

İnşaat İşletmeleri

KDV Uygulamaları

İnşaat Muhasebesi

İnşaat KDV'si

İnşaat Vergilendirmesi

Jel Kodu: M40, M41, M48, M49

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.42671>

Öz

Ülkemizdeki gayrimenkul sektöründe 1950'li yıllardan itibaren büyük şehirlere doğru yoğun bir göç meydana geldiği görülmektedir. Bu durumun sonucu olarak kentsel nüfusun önemli ölçüde artış eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Kentsel nüfusun bu denli yüksek bir oranda artış eğiliminin doğal bir sonucu olarak, konut edinmeye yönelik ihtiyaçlarda pozitif yönde bir ivme kazanmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan kentleşme ile birlikte konut talep piyasasında da önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Piyasanın konut edinmeye yönelik talebi çok sayıda müteahhit ve inşaatın gündeme gelmesine sebep olmuş ve yine bunun da uzantısı olarak vergiye yönelik düzenlemeler gündeme gelmiştir. Aynı zamanda inşaat sektörünün, GSYH içindeki yaklaşık % 8 direkt payı ve bağlı sektörlere olan %30'lar civarındaki ekonomik etkileri de dikkate alındığında konut sektörünün ülkemizdeki önemli sektörlerimizden biri olduğunu da ortaya koyacaktır. Milli ekonomimizde ciddi bir öneme sahip olan konut sektörünün kendisine has bazı özellikleri bulunmaktadır. Benzer biçimde inşaat muhasebesine yönelik bazı uygulama sorunlarına da sahiptir. İnşaat sektöründe KDV uygulamaları bu konulardan sadece birisi olduğu görülmektedir. Çalışmamızda inşaat sektörüne ait kısa bir genel durumunun yanı sıra KDV sorunlarına yer verilmiştir. Çalışmada ülkemiz inşaat sektöründe vergi ile ilgili geçmişte yaşanan tecrübeler doğrultusunda, vergi otoritesinin daha basit, kolaylıkla anlaşılabilen ve uygulanabilen denetim mekanizmalarına yardımcı ve daha etkin bir sistemin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Atay, M. S. (2021). İnşaat İşletmelerinde KDV Uygulamaları. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 327-336.

V.A.T. Applications in Construction Businesses

Asst. Prof. Dr. Mehmet Serdar Atay

Kirikkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Kirikkale – TURKEY

Article History

Submitted: 27.03.2020

Accepted: 25.06.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Construction Enterprises

VAT Applications

Construction Accounting

Construction VAT

Construction Taxation

Jel Codes: M40, M41, M48, M49.

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.42671>

Abstract

In the real estate sector in our country, there has been an intense migration towards big cities since the 1950s. As a result of this situation, it is observed that the urban population has a significant increase trend. As a natural consequence of the increasing trend of the urban population at such a high rate, the need for housing has also gained positive momentum. Important developments have occurred in the housing demand market with the urbanization that emerged as a result of all these developments. The market's demand for housing has brought a large number of contractors and construction to the agenda. And again, as an extension of this, tax regulations have been brought to the agenda. At the same time, considering the approximately 8% direct share of the construction industry in GDP and the economic effects of its affiliated sectors around 30%, it will reveal that the housing sector is one of our important sectors in our country.

The housing sector which has a significant importance in our national economy has some unique features. Similarly, it has some implementation problems for construction accounting. It is seen that VAT implementations in construction industry accounting are just one of these issues. In our study, besides a brief general situation of the construction sector, VAT problems are studied. The study emphasizes the necessity of a more efficient and effective system of auditing mechanisms of the tax authority, in line with the past experiences regarding tax in the construction sector of our country.

1. GİRİŞ

Zamanın değişimlerine bağlı olarak insanların yaşayış şekilleri, devletlerin talepleri ve hizmeti algılama biçimleri ve gereksinimler değişim göstermiştir. Bu duruma paralel olarak gelişmiş yapıların da çeşitli ihtiyaçlar karşısında niteliklerinin değiştiği, çeşitlendiği ve ölçeksel yapıda da farklılaştığı görülmektedir. İnşaat sektörü, niteliği itibarıyla mal pazarı, sunduğu diğer olanaklar ile hizmet pazarı içinde de değerlendirilebilmektedir. Dolayısıyla bu sektörü vermiş olduğu gayrimenkuller çerçevesinde sadece mal pazarı içinde değerlendirmek doğru olmayacaktır.

İnsanlık tarihi kadar eski olan inşaat işleri, önemli bir sektör dalını oluşturmaktadır. Bu temel endüstri dalı, son yıllarda tüm dünya ülkelerinin ekonomilerinde itici bir güç, diğer sektörlerle sağladığı katkılar nedeniyle önemli bir sektör olma özelliğini sürdürmektedir (ÖCAL,2002:43). Ülkemizde de inşaat sektörü, gerek sanayi boyutuyla, gerekse de pazarlama ve ticaret boyutuyla Türkiye'nin en geniş sektörlerinden bir tanesidir. Ayrıca Türkiye'de tarımdan sonra en yüksek istihdamı inşaat sektörü sağlamaktadır (Şengür, 2012:124). Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası'nın 2017 yılı İnşaat Sektörü Raporu'na göre, inşaat sektörünün GSMH içindeki payının yaklaşık yüzde 30 seviyesinde olduğu görülmektedir (Sayın, 2017:66). Bu sektör, ülkemizde büyük ölçüde yerli sermaye ve yerli iş gücüne dayanan, kendisine bağlı 200'den fazla alt sektörün harekete geçmesini sağladığından "lokomotif sektör" ve büyük istihdam kaynağı olduğundan "sünger sektör" olarak tanımlanmaktadır (Yereli, 2011:114).

Literatürde olduğu gibi ülkemizde de karada veya suda herhangi bir malzeme ile imal edilen her türlü konut, yapı ve müteammim cüzleri, karayolu yada tali yollar, çeşitli amaçlara yönelik olarak yapılan köprüler, barajlar ve su ve kanalizasyon gibi alt yapıya yönelik tesislerin yapım çalışmalarına inşaat adı verilmektedir.

Ülkemizde 3194 sayılı yürürlüğe konan İmar Kanunu madde 5'e göre yapı kavramında; "toprakta veya su üzerinde, sürekli ya da geçici biçimde, kamu ya da özel sektöre ait yer altında veya üzerinde gerçekleştirilen inşaat ile bunların üzerinde yapılan her türlü ekler, yapısal değişiklikler, tadilatlar ve onarımları içeren bir zemine sabit veya sabit olmayan tesisler olduğu anlaşılmaktadır.

Bununla beraber aynı kanunda yer alan bina kavramından;bağımlı ya da bağımsız biçimde kullanım imkanına sahip, üstü kapalı ve içine girmek suretiyle insanların, oturabilecekleri, çalışabilecekleri, eğlenebilecek ya da dinlenebilecekleri veyahut ibadet etmelerine imkan sağlayan, hayvanların ve eşyaların korunmasına yarayan yapılar" anlaşılmaktadır.

2. HUKUK SİSTEMİMİZDE İNŞAAT VE İNŞAATIN ÇEŞİTLERİ

İnşaat kökü, Arapça olan bir isimdir ve yapım, yapım işi anlamına gelmektedir. İnşaat yapı ya da yapı çevresinin, altyapısının, projenin oluşturulma, montaj işlemidir. İnşaat, belli bir bölgedeki bina, altyapı, havaalanı, baraj gibi geniş anlamda yapı veya yapı çevresinin oluşturulma aşamasıdır. İnşaat aslında pek çok işin aynı anda yürütüldüğü bir süreçtir (Öngören, 2017:10). En genel ifadesiyle inşaat, malzeme ve emek kullanılarak bir yapının ortaya çıkarılması faaliyettir (Pamuk, 2016:1).

Kendi nam ve hesabına veya taahhüt yoluyla başkalarına inşaat yapan işletmelere "inşaat işletmeleri" denir. İnşaat işletmeleri, inşaat taahhüt ve yap-sat (özel) inşaat işletmeleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu iki inşaat işletmesi türü hem vergilendirme hem de muhasebe sistemi açısından birbirinden farklılık göstermektedirler (Bekçi, 2011:124). İnşaat şirketlerinin özellikleri gereği yaptıkları işler genel olarak bir hesap döneminden uzun sürmektedir. Bu nedenle de o inşaat işiyle ilgili olarak döneme hesaplamalar diğer üretim işletmelerine göre farklılık göstermektedir (ŞEN, 2012:83).

İnşaat çeşitleri Türk hukuk sisteminde inşaat medeni kanun ve vergi hukukunda ayrı ayrı incelenmiştir.

2.1. Medeni Kanunda

Medeni kanun kapsamında menkul (taşınabilir)/ menkul olmayan (taşınamayan) inşaat tanımları yer almaktadır.

2.1.1. Menkul İnşaat

Daha önce belirlenmiş bir hizmeti gerçekleştirebilmek üzere geçici amaçlar çerçevesinde yapılan (Bu türden yapılarda sürekli biçimde kalma amacı bulunmaz. Sadece belli bir hizmet ile ilgili olarak oluşturulmuşlardır) Örneğin; bir orman içindeki kulübe, özel ihtiyaçlar için tesis edilmiş baraka, yaz dönemlerinde faaliyette bulunan genellikle açık hava sinemaları ya da tiyatro sahneleri, haftanın belli gününde işletilmek üzere kurulan pazar yeri tezgahları gibi yapılardır. Bu türden yapıların tapuya tescil işlemi gerçekleştirilmez.

2.1.2. Menkul Olmayan (Taşınmaz) İnşaatlar

Bu türden yapılar mevcut zemine (toprağa) sabit olarak bağlı kaldığı gibi devamlılık gösterirler. Yani geçici olarak inşa edilmeyen inşaatlardır. Bu yapılar menkul inşaatlara göre çok daha yüksek ekonomik değerlere sahiptirler.

Bu yapılar, menkul inşaat kavramının dışında değerlendirilmektedir. Yeryüzüne olan bağlantıları temel gibi ya doğrudan doğruya ya da bir ayak/duba gibi malzemeler ile vasıtalı bir şekilde irtibatlı olan yapılardır. Örnek vermek gerekirse; köprü ya da viyadükler, çeşitli amaçlara hizmet eden karayolu gibi yollar, havaalanı gibi çeşitli meydanlar, apartman yada gökdelen gibi binalardır.

Genellikle bu türden inşaatlar kullanım amacına yönelik çeşitli özellikleri ya da yapımında gerektiren uzmanlıklar gibi teknik sebepler nedeniyle 3 kategoride değerlendirilmektedir;

a) *Konutlar*; Küçük bir evden gökdelen kadar ikamet amacı içeren her türlü yapı.

b) *Ticari, Sınai, Sosyal ve Kültürel Yapılar*; İmalathane ya da ofis gibi iş yerleri, büyük ölçekli üretim gerçekleştiren fabrika binaları tersaneler ve bunlara ait ek tesislerin tamamı, otel, motel ve pansiyon gibi turizm amacına hizmet eden yerler, hastane ve klinik gibi sağlık tesisleri, anaokulundan üniversiteye kadar eğitim amacı ile inşa edilen eğitim kurumları ve stadyumdan sair kompleks tesislere kadar sportif ve eğitim amaçlı binalar.

c) *Özel uzmanlık alanına ihtiyaç duyan inşaatlar*; Asma ya da sabit yollar, köprüler, barajlar, limanlar, havaalanları gibi.

2.2. Vergi Hukukunda

Türk vergi hukukunda inşaatlar özel ve taahhüt şeklinde olmak üzere iki biçimde değerlendirilmektedir.

2.2.1. Özel İnşaatlar

Özel inşaatlar, inşaatın yapılış şekline göre ikiye ayrılmaktadır;

a) Birinci ayırmada inşaatın satış amacına göre yapılması amaçlanmaktadır. Pek çok müteahhidin, tüketicilerini gayri menkul sahibi yapmak üzere inşa ettikleri daireler, dükkanlar bu ayırım içinde değerlendirilmektedir.

Apartment inşa edip daire, kat ve dükkan halinde satanlar, bu inşaaata kendi arsaları üzerine yapabilecekleri gibi, arsa karşılığında belirli sayıda daire, kat veya dükkan vermek kaydıyla da başkalarına ait arsa üzerine yapabilirler. Ülkemizde daha çok bu yol tercih edilmektedir (Kurban, 2020:1).

Gelir Vergisi Kanununda; İnşaat ve onarma işlerinden elde edilen kazançlar, Ticari Kazanç hükümlerine göre vergilendirilir (ASMMMO)

b) İkinci ayırmada ise inşaatın satış amacına göre yapılması amaçlanmaz. Burada müteahhit kişisel gereksinimlerini karşılamak üzere yapmış olduğu inşaatlar söz konusudur.

2.2.2. Taahhüde Esas İnşaatlar

Taahhüt etmek yüklenicinin kendi adına ve hesabına iş yapması anlamına gelmektedir. Müteahhit, mevcut binayı kendi adına yerine değil, gerçek ya da tüzel kişilerin yararına olacak biçimde gerek sözleşmeli gerekse sözleşmesiz olarak bir işin yapılmasını başkaları adına üstlenmektedir. Hukukumuz bu tür bir yapısı belli bir metrekarenin üzerindeki tüm inşaatlar için geçerli kılmıştır.

Burada bir işin taahhüt ediliyor olması taahhüt edenin (inşaat işlemlerinde işi taahhüt eden müteahhittir) işi yaptıran gerçek ya da tüzel kişiye (binayı yaptıran mülk sahibi kurum ya da gerçek kişi - kısaca iş sahibi) vermeyi taahhüt ettiği aynı zamanda belirli bir ücret karşılığında bir yapının inşa edilmesini kapsamaktadır.

Taahhüt şeklindeki inşaatlarda dört unsur söz konusudur. Bunlar (Kurban,2020:1);

- İşin kendisi (İnşa edilen unsur)
- Alınan ya da verilen bir bedel (ücret)
- Belli bir bedel karşılığında işi yüklenen müteahhit
- İş vereni mal sahibi.

Aynı yıl içinde başlanılıp bitirilen inşaat ve onarma işlerinden elde edilen kazançlar genel hükümlere göre vergilendirirken yıllara sari inşaat ve onarım işlerinde taşıdığı özellikler nedeniyle genel hükümler dışında özel bir vergileme sistemi kabul edilmiştir (ASMMMO).

3. ÖZEL İNŞAAT İŞLEMLERİNİN VERGİLENDİRİLMESİ

İnşaat işlemlerinin verilendirilmesi konusunda mükellefler ile vergi müdürlükleri arasında yıllardan beri süren ihtilaflar söz konusudur. Hatta inşaat işlemlerinin vergilendirmesine yönelik tartışmaların pek çok sektörden bile daha fazla olduğu söylenebilir.

Vergi İdaresi'nin gayrimenkul ve inşaat işlerinin vergilendirilmesine yönelik kafasının karışık olması, yeterli ve düzenli, sağlam ve yıllar boyu değişmeden uygulanabilecek bir yasal düzenleme yapamaması da, sektörde yaşanan sıkıntıları artırmaktadır. (<http://www.asmmmo.org.tr/userfiles/others/files/InsaatMuhasebeciSunum.pdf>).

İnşaat sektörüne yönelik vergilendirmeden kaynaklı sorunları çözümü için vergi idarelerinin öncelikle bu sektörü iyi tanımlaması gerekmektedir. Bilhassa kriz dönemlerinde yaşanan sıkıntılar ile baş etmek zorunda kalan müteahhitlerin mali sorunları yeniden irdelenmeli ve özellikle kriz dönemlerine ait mali düzenlemelerin gündeme getirilmesi gereklidir.

Sektöre sadece mali rekabetsel gücü olan müteahhitlerin de yol açtığı zararı giderebilecek ve sorunların adaletli biçimde çözümlenmesini sağlayabilecek doğru bir vergilendirme, temel düstur olarak edinilmelidir.

Bu nedenle inşaat iş ve işlemlerinde GV,KV, KDV, DV, Tapu ve Belediye ile ilgili iş ve işlemlerin yanı sıra diğer vergi, resim ve harçların yeniden değerlendirilmesi yönünde sektörde kanaatlerin bulunduğu gözlemlenmektedir.

4. KATMA DEĞER VERGİSİ AÇISINDAN İNŞAAT MUHASEBESİ İŞLEMLERİ

4.1. KDV Taabiyeti

02/11/1984 Tarih ve 18563 sayılı resmi gazetede yayımlanan 3065 sayılı KDV Kanununun 1.madde, 1.bendine göre, ülkemiz sınırları içinde gerçekleştirilen ticari nitelikteki mal ve hizmetlerin alım ve satım işlemlerinin tümü Katma Değer Vergisi Kanunu çerçevesinde değerlendirilmektedir. .

Gelir vergisi kanununda madde 37/ 4 de inşaat işleriyle sürekli bir şekilde uğraşanların bu işlerinden dolayı ticari faaliyet kapsamında, özel inşaat işleri ise ticari gelir - değer artış getirisi aralığında bulunur. KDV olarak incelendiğinde;

- Ticari gelir sınıfındaki inşaat işleri KDV' uygulamaları içinde değerlendirilir.

- Kapsam olarak değer artış kazancı niteliğinde bulunan inşa faaliyetleri bu verginin konusu içinde değerlendirilmediğinden KDV kapsamında yer almamaktadır.

4.2. KDV Kanunundaki Değişiklikler

Konut ticaretinde geçmişten günümüze kadar gelen KDV oranlarında ise çok sayıda değişikliğin yapıldığı görülmektedir. 9153, 9759, 11674 sayılı kanunlar ve 535 sayılı Cumhurbaşkan Kararı ve 843 sayılı Cumhurbaşkan Kararı buna örnek gösterilebilir.

2007/13033 sayılı Katma Değer Vergisi oranları ile ilgili kararnamede, konut ve işyeri (yapı) ticaretine uygulanacak Katma Değer Vergisi, 2016/9153 sayılı kararname 08.09.2016 tarihinde yürürlüğe giren ve 2017/9759 sayılı Kararnamenin 2. maddesiyle 03.02.2017 tarihinden itibaren yürürlüğe girerek aşağıdaki biçimi almıştır;

Burada üç bölüm halinde incelemeye tabi tutulan bir durum söz konusudur. Bu durum inşaat ruhsatının 01.01.2013'ten önce, 01.01.2013 - 31.12.2016 tarihleri arasında ve 01.01.2017 tarihinden sonra alınmış olmasına göre değişiklik göstermektedir.

1. Bölüm: ilk ayırında yapıya ait olan ruhsatın 01.01.2013'den önceki herhangi bir tarihte alınması ve ayrıca söz konusu inşaata ait net alanın 150 m² ye kadar (150 m²dahil) olan konutları içermesi gerektiğidir. Bu konutların mal sahibine tesliminde 150 m²'ye kadar olanlar için KDV oranı %1, şayet konutun net alanı 150 m² den fazla ise, fazla bulunan bölüm için %18olarak değerlendirilecektir. Örnek vermek gerekirse; 168m² olan bir konutun ilk 150m²'lik bölümü için KDV, %1 hesaplanacak, kalan 18 m²'lik bölüm için %18 oranında KDV hesaplanacaktır.

2. Bölüm: 2.Bölümü oluşturan ayırım yapıya ait olan ruhsatın 01.01.2013- 31.12.2016 arasında alınması ile ilgilidir. Söz konusu tarihler arasında alınan konut yapımı ile ilgili projelerle, resmi kurumlar tarafından ya da resmi kurumların iştirakleri tarafından ihalesi 01.01.2013 tarihinden sonra gerçekleştirilecek olan konut inşaatlarını içermektedir.

Bu projelerde yapı ruhsatının alındığı tarih itibariyle, üzerine inşaat faaliyeti gerçekleştirilen arsanın; 29.07.1970 tarih ve 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu Madde 29'a göre tespit edilen arsa birim m² vergi değeri dikkate alınacaktır. Bu değer;

a) 500.- ile 999.- TL arasındaki konutların satışında %8,

b) 1.000.- TL değeri be bu rakamın üstündeki bir değere sahip konutların satışında %18 uygulanır.

c) Yukarıda yer alan iki madde kapsamında değerlendirilemeyenler için hesaplama şu şekilde yapılacaktır;

1. Herhangi bir büyükşehir belediye sınırları dışında kalanlar,

2. Büyükşehir belediye sınırları içinde bulunuyor bile olsa 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında rezerv yapı alanı ve riski içinde bulunanlar olarak tanımlanmış yerler (kentsel dönüşüm alanları) ile riskli yapıların bulunduğu yerlerde olan,

3. Büyükşehir belediyesi sınırlarında yer alsa bile arsa birim m² vergi değeri 500.- TL altında kalan, konutlar için %1 olarak uygulanacaktır.

3.Bölüm: Bu bölüm ile ilgili ayırım: 01.01.2017 tarihi dahil olmak üzere bu tarihten sonra alınan inşaat ruhsatlarını içermektedir.

Bir önceki bölümde de olduğu gibi bu ayırında; konut inşaatı projeleri ile herhangi bir resmi kurum ve kuruluşlarından ya da bunların herhangi bir iştirakleri tarafından ihalesi yapılan ve 01.01.2017 tarihinden itibaren yapılacak konut inşa projeleri bu kapsam içinde yer almaktadır.

Bu tarihten sonra ruhsatı alınan ve binanın inşa edildiği arsanın 29.07.1970 tarihli ve 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu'nun 29 uncu maddesine göre tespit edilen m² vergi değerinin hesabında aşağıdaki hususlara dikkat edilecektir.;

- a) Metrekaresi 1.000.-2.000.-TL (2.000.- TL dâhil) arasında yer alan konutların tesliminde %8, (1.000 TL altında %1),
- b) Metrekaresi 2.000.- TL üstünde kalan konutların tesliminde %18,
- c) Bunların haricinde ise;
1. Herhangi bir büyükşehir belediye sınırları dışında kalanlar,
 2. Büyükşehir belediye sınırlarında bulunuyor bile olsa 6306 sayılı kanundaki afet bölgesi içindeki alanların düzenlenmesi (–ki kentsel dönüşüm alanları olarak ta bilinmektedir) kapsamında yer alan konutlar ile riskli yapıların bulunduğu yerlerde bulunan,
 3. Büyükşehir belediyesi sınırlarında bulunsun bile, arsanın vergiye esas birim m² değeri 1.000.- TL'nin altında kalan, konutlar için %1 olarak uygulanacaktır.
- İnşaat ruhsatına ilişkin hususları özet bir tabloda gösterecek olursak;

Tablo 1: Yapı Ruhsatına İlişkin Hususlar

Yapı Ruhsatının Alınış Tarihi	(M ² Değeri/1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu'nun 29.maddesine istinaden arsa birim m ² vergi değeri				
01.01.2013 Tarihine Kadarki Alımlar	150 M ² 'ye Kadar %1	150 M ² dahil	150	m ² 'den fazlası %18	
01.01.2013-31.12.2016 Arasındaki Alımlar	499 TL'ye kadar %1		500 TL- 1000 TL arası %8	1000 TL'den fazla %18	
01.01.2017 Tarihinden Sonraki Alımlar	999 TL'ye Kadar %1		1000-2000 TL arası %8	2000 TL'den fazla %18	
01.04.2017 Tarihinden Sonraki Yabancılar, Yurtdışında 6 aydan çok bulunan Türk'lere bedeli döviz olarak getirilmek üzere ilk konut ve işyeri alımları	İstisna Edilmiştir, Uygulanmayacaktır.	KDV			

21.03.2019 tarih ve 30721 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 843 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile 31.12.2019 tarihine geçerli olmak üzere konut teslimlerinde katma değer vergisi oranına ilişkin olarak yapılan değişikliklere ilişkin açıklamalar ise aşağıda yer almaktadır;

- Yukarıdaki ayrımlarda yer alan konuları dikkate almadan % 18 KDV oranına tabi konutların ve işyerlerinin, 31.12.2019 tarihine kadar inşaat teslimatında KDV oranı % 8' dir.

Bu bağlamda, yukarıdaki ayrımlar dahilinde yer alan %18 KDV oranına tabi konutların ve işyerlerinin 31.12.2019 tarihine kadar teslimatlarında KDV oranı geçici olarak %8' dir. Yani 31.12.2019 tarihine kadar Türkiye'de yapılacak olan konut ve işyeri satışlarında %18 oranında KDV uygulanmayacaktır.

Bunların yanı sıra önemli bir husus ise, 08/03/2017 tarih ve 30001 sayılı Resmi Gazete' de Yayımlanan 6824 Sayılı "Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanun ve Kanun

Hükümünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla 3065 sayılı Katma Değer Vergisinin 13.maddesindeki bent ile yabancılar ile bir yıl içinde 180 günden daha çok ve sürekli olarak ülke sınırları dışında bulunan Türklerin konut ve işyeri alımları aşağıdaki şekilde KDV' den müstesna edilmiştir.

Söz konusu Kanun'un 7. maddesi ile 01/04/2017 tarihinden itibaren uygulanacak olan, Türkiye'ye ikamet etmeyen yabancı ülke vatandaşları ile iş yeri merkezleri Türkiye'de olmayan iş yeri ya da Türkiye'de gelir elde etmeyen kurumlar, satış bedelini yurt dışından getireceği dövizle ödemek koşuluyla, ilk aldıkları iş yeri ve konutta KDV' den istisna edilecektir.

Herhangi bir sebeple çalışma ya da oturma izni almak suretiyle 180 günden daha fazla ülke sınırları dışında ikamet eden Türk vatandaşları, milli sınırlarımız içinde konut ya da iş yeri alıyorlar ise KDV istisnasından yararlanabileceklerdir.

Ancak burada bir koşul bulunmaktadır. KDV istisnasından yararlanabilmek için, milli sınırlarımız içinde konut veya iş yeri satın alanlar bu gayrimenkulleri bir yıl içinde satmamaları koşuluyla bu istisnadan yararlanabileceklerdir. Şayet satın alınan bu gayri menkullerin bir yıl içerisinde satışlarını gerçekleştirmeleri durumunda, daha önce alınmayan KDV, bu sefer tahsil edilecektir.

Dolayısıyla yukarıda bilgiler dahilinde, 01.04.2017 tarihinden sonra yürürlüğe konmak üzere yabancılar ve çalışma veya oturma iznli olarak 180 günden daha çok ülke sınırları dışında ikamet eden Türk'ler konut alım ücretini yabancı para cinsinden ödemek koşuluyla, ilk kez sahip olacakları işyerleri ve konutları, elde etmiş oldukları ilk yıl içinde satışını gerçekleştirmemek koşuluyla KDV' den muaf tutulacaklardır.

4.3. 6306 Sayılı Kanun Kapsamında Riskli Yapı Belirlemesi Yapılmış Taşınmazlarda ve Kullanım Şekli Farklı Gayrimenkul Teslimleri

Riskli yapılar kapsamındaki taşınmazın arsa birim m² vergi değeri ve Büyükşehir Belediyesi Kanunu kapsamındaki büyükşehirlerde olup olmamasının önemi bulunmamaktadır. - 6306 sayılı Kanun kapsamında rezerv yapı alanı ve riskli alan olarak belirlenen yerlerde bulunan 150 m² nin altındaki konutların satın alınarak herhangi bir işleme tabi tutulmadan satışında, arsa birim m² vergi değerlerine bakılmaksızın %1 oranında KDV uygulanacaktır (IVDB).

Tablo 2: Riskli Yapılara İlişkin Hususlar

İşlem Türü	Teslimin Yapıldığı Kişi	Taşınmaz Türü		KDV Oranı
		150m ² 'ye kadar konut	150m ² Üstü Konut ve İşyerleri	
İnşaa Edilecek Bağımsız Bölüm Teslimi	Arsa Sahibi	x		1
	Arsa Sahibi		x	18
	3.Kişilere	x		1
	3.Kişilere		x	18
İnşaat Taahhüt	Arsa Sahibi	x	x	18
Al-Sat	3.Kişilere	x		1
	3.Kişilere		x	18

Fiili durumu ile kullanım şekli farklı olan yapılarda ise şöyle bir durum söz konusudur;

- Tapu Kaydı Konut, Kullanım Şekli İşyeri olanlarda %18 KDV
- Tapu Kaydı İşyeri, Kullanım Şekli Konut olanlarda %18 KDV

- Tapu Kaydı İşyeri, Kullanım Şekli İşyeri olanlarda %18 KDV uygulanacaktır.

4.4. Resmi Gazetede Yayımlanan Değişiklik Tebliğine göre;

27.09.2017 Tarihli ve 30193 Sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan “KDV Genel Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri No:14)” ‘ e göre inşaat işleri ile bu işlerle birlikte yapan mühendislik-mimarlık ve etüt-proje hizmetlerinde 2/10 olarak uygulanan KDV Tevkifat oranı 3/10 olarak değiştirilmiştir. Maliye Bakanlığı, Gelirler İdaresi Başkanlığı tarafından yayınlanan tebliğe göre Ekim 2017 tarihinden sonra inşaat işlerinde 3/10 oranında tevkifat uygulanacaktır. KDV Tevkifatı uygulamasına ilişkin resmi gazetede yayınlanan değişiklik tebliği için aşağıdaki linkin incelenmesi gereklidir. (*Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ-Seri No:14*) (<https://www.hakedis.org/insaat-islerinde-kdv-tevkifat-orani-degisti/>,2020).

5. SONUÇ

İnşaat sektörü, GSMH içinde ciddi bir yere sahip sektörlerimizden birisidir. Bu önemli sektörün muhasebe kayıtlamaları açısından tespit edilebilen bazı sorunları söz konusudur. KDV uygulamalarına yönelik durumlar, bu sorunlardan sadece birisidir.

Özetle, ilgili müteahhit tarafından gerçekleştirilecek olan konut tesliminde KDV konusu şu hususlar çerçevesinde dikkate alınmalıdır. Buna göre;

a) Konut kavramı, 150 M² altında olanlar için geçerlidir. İnşaat ruhsatı 01.01.2013’ ten sonra alınan konutlarda yeni düzenlemeye göre hesaplanan KDV oranları geçerli iken, 01.01.2013 öncesi alınmış olanlarda ise önceki KDV oranları aynen uygulanacaktır.

b) Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde bulunan, 150 M² altındaki konutlarda yeni KDV oranı, değilse eski KDV oranları uygulanacaktır.

c) Konut, 6306 sayılı afet riskine ilişkin yasa kapsamındaysa yeni KDV oranlarından müstesna edilecek olup, bunların tesliminde sadece %1 KDV oranı kullanılacaktır.

d) Konut, 1.1.2013’ ten önce bir kamu kuruluşu tarafından projelendirilmiş (yani bir kamu ihalesi ile yapılmış ise) olması halinde 150 M² altındaki konut teslimlerinde eski oranlar kullanılacaktır.

e) Yeni KDV oranları sadece lüks ve birinci sınıf inşaatlara uygulanacaktır.

f) Şayet ilgili konutun asgari emlak vergisine tabi olan, asgari birim metrekare değeri 1.000 TL’nin altındaysa %1, 1.000-2.000 TL aralığında %8, 2.000.-TL üzerindeyse %18 KDV’ye tabidir.

KAYNAKÇA

ASMMMO, (2020). İnşaatlarda Vergi ve Muhasebe Uygulamaları, http://www.asmo.org.tr/tablolari/genel/uygulama_1.pdf, Erişim Tarihi: 12.03.2020.

Bazı Bakanlar Kurulu Kararları ile 31/10/2018 Tarihli ve 287 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararının Eki Kararlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 535 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı.

Bazı Bakanlar Kurulu Kararları ile Cumhurbaşkanlığı Kararlarında Değişiklik Yapılmasına İlişkin Karar (Karar Sayısı: 843).

İlgili Kanun ve Bakanlar Kurulu Kararları.

Bekçi, İ. (2011). Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminin İnşaat Taahhüt İşletmelerinde Uygulanması, Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, 2/2011, ss:119-136.

İVDB İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı, Konut Teslimlerinde Uygulanacak KDV Oranları, https://ivdb.gov.tr/sites/all/olusturulanDosyalar/konut_isyeri_kdv_orani.pdf, Erişim Tarihi: 26.03.2020.

Kurban, D. A. (2020). Özel İnşaatlarda Vergi ve Muhasebe Uygulamaları, Seminer Sunum Notları, <http://www.muhasabetr.com/muhasebe/043/>, Erişim Tarihi: 22.03.2020.

- Pamuk, İ. (2016). Türk Vergi Hukukunda İnşaat Çeşitleri: Özel İnşaatlar ile Yıllara Yaygın İnşaatlar, <https://consensusymm.com/turk-vergi-hukukunda-insaat/>, Erişim Tarihi: 22.03.2020.
- Sayın, K. Ş. (2017). TMS 11 İnşaat Sözleşmeleri Standardının Türk Vergi Sistemi Açısından Değerlendirilmesi ve Uygulama Örneği, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, c. IV, s. XIII, Aralık, ss:63-95.
- Şen, İ. K. (2012). TMS11 - İnşaat Sözleşmeleri Standardına Göre Tamamlanma Yüzdesi Yöntemi, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, c.16,s.12, ss:83-94.
- Şengür, E. D. (2012), İnşaat Sözleşmeleri Muhasebesi ve Finansal Performansın Ölçülmesinde Maliyeti Kurtarma Yöntemi, Mali Çözüm, Eylül-Ekim 2012, ss:123-153.
- Öcal, M. E. (2002). Yapı Üretiminde Maliyet Muhasebesi ve Vergilendirme Uygulamalarının Değerlendirilmesi, Çukurova Üniversitesi, İİBF Dergisi, c.17. s.1-2, ss: 43-58.
- Öngören, G. (2017). İnşaat Hukuku, <http://www.ongoren.av.tr/wp-content/uploads/2017/02/insaat-hukuku-02-02-2017.pdf>, Erişim Tarihi: 22.03.2020.
- Yereli A. N. (2011). İnşaat Sözleşmelerine İlişkin Türkiye Muhasebe Standardı (TMS 11) Çerçevesinde Yıllara Yaygın İnşaat Taahhüt İşlerinin Muhasebeleştirilme, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c.13, s.3, ss:113-135.
- 6824 Sayılı "Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
- 2016/9153 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.
- 2007/13033 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.
- 2018/11674 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.
- <https://www.hakedis.org/insaat-islerinde-kdv-tevkifat-orani-degisti/>, Erişim Tarihi: 12.03.2020.
- <http://www.asmmmo.org.tr/userfiles/others/files/InsaatMuhasebeciSunum.pdf>, Erişim Tarihi: 10.03.2020.

Medyanın Haber Verme İşlevi ve Covid-19 Virüsü: Gençler Korona Pandemisinde Medyanın Haber Verme Fonksiyonunu Nasıl Kullandı?

Doç. Dr. Mihalis Kuyucu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1931-6844>

Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İletişim ve Tasarımı Bölümü,
Antalya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 02.10.2020

Kabul: 07.02.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Covid-19

Medya

Haber

Gazetecilik

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.46698>

Öz

Dünyanın son yüzyılda yaşadığı en önemli felaketlerden biri olan covid-19 pandemisi hem ekonomik, hem sosyolojik hem de psikolojik anlamda insanları olumsuz etkiledi. 2020 yılının Haziran sonuna gelindiğinde 10 milyon insanın küresel çapta covid-19 virüsüne yakalanması ve hastalanması, 500 bin kişinin de bu virüs nedeniyle ölmesi dünyada büyük bir paniğe neden olmuştur. Hayatın durma noktasına geldiği yeni tip korona virüsü covid-19 pandemisinde tüm dünya bu virüs ile ilgili güncel bilgi ve haberle almaya odaklanmıştır. İşte bu süreçte medyanın işlevleri bir kez daha ön plana gelmiştir. Covid-19 pandemisinde medyanın haber işlevinin insanlara karşı sorumluluklarını yerine getirip getirmediği ve insanların pandemi sürecinde hangi mecralardan haber ve bilgi aldığı konusu da merak edilmiştir. Bu çalışmada Türkiye’de covid-19 pandemisinin yaşandığı 2020 yılının ilk yarısında gençlerin pandemi ile ilgili haber ve bilgileri alırken medyayı nasıl kullandığı ve medyanın haber verme fonksiyonu ile ilgili neler düşündüğü araştırılmıştır. Araştırma İstanbul il sınırları içinde üniversitelerde eğitim gören 271 öğrenciye uygulanmış ve medyanın covid-19 pandemisinde ki haber verme işlevi ile ilgili görüşler derlenmiştir. Araştırmaya göre gençler medyanın pandemi süresince haber verme işlevinde başarılı olduğunu belirtmiştir. Pandemi döneminde haber amaçlı en çok kullanılan mecra sosyal medya ve televizyonken en az kullanılan mecra basılı gazete ve radyo olmuştur. Gençler bu süreçte televizyon mecrasında Habertürk, TrtHaber ve Fox TV kanallarını tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kuyucu, M. (2021). Medyanın Haber Verme İşlevi ve Covid-19 Virüsü: Gençler Korona Pandemisinde Medyanın Haber Verme Fonksiyonunu Nasıl Kullandı? *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 337-354.

The Reporting Function of Media and Covid-19 Virus: How did the Youth Use the Reporting Function of Media in Corona Pandemic?

Assoc. Dr. Mihalıs Kuyucu

Alanya Hamdullah Emin Pasha University, Faculty of Art and Design, Department of Communication and Design, Antalya – TURKEY

Article History

Submitted: 02.10.2020

Accepted: 07.02.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Covid-19

Media

News

Journalism

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.46698>

Abstract

The Covid-19 pandemic, which is one of the most important disasters experienced in the world in the last century, affected people both economically, sociologically and psychologically. By the end of June 2020, 10 million people were infected and became ill with the Covid-19 virus globally and 500 thousand people died due to this virus which turned into a great panic around the world. During the course of this novel type of coronavirus, known as covid-19, life has come to a halt and the whole world is focused on receiving current information and news on this virus. As a matter of fact, the functions of the media came to the fore once again. During the Covid-19 pandemic, whether the media fulfills its reporting functions against the people and from which channels the people are receiving news and information has become an issue of concern. Thus; how the young people used the media while receiving news and information on the pandemic in the first half of 2020 when the Covid-19 pandemic was experienced in Turkey and what they think about the reporting function of the media have been investigated in this research. The research was applied to 271 students studying at universities in the provincial borders of Istanbul and the opinions about the reporting function of media during covid-19 pandemic were compiled. According to the research, young people were in the opinion that the media was successful in terms of reporting during the pandemic. During the pandemic period, the most used media for receiving news and information was determined as social media and television while the least used media was found out to be the printed newspaper and radio. Young people stated that they preferred the TV channels of Habertürk, TrtHaber and Fox TV during this process.

1. Medyanın Haber Verme İşlevi ve Güvenirliliği

Haber verme ve alma ihtiyacı insanlık tarihi kadar eskidir. İlkel insanların mağara duvarlarına yaptıkları resimler ilk haberleşme yöntemlerinden biri olmuştur. Toplumlar geliştikçe özellikle teknolojinin de gelişimi ile yeni haberleşme yöntemleri de geliştirmiştir. Özellikle radyo ve televizyonun icadı ile haberleşmede yeni bir çağ başlamıştır. Öncelikle radyo ile en uzak köşelere en ıssız yerlere anında ses yolu ile haberin ulaştırılması, bunun ardından televizyonun icadı ile sese ek olarak görüntü ögesi de eklenmesi haberleşmede önemli milatlar olmuştur. Böylece bir olay ya da haber hakkında toplumu doğrudan bilgilendirmek mümkün olmuştur (Devran,2010:219).

Haber, yerel, ulusal ve uluslararası arenada vuku bulan olay ve gelişmelerin medya kuruluşlarında çeşitli format ve kurguda bildirilmesidir. Haber, beklenen ve beklenmeyen gelişmelere ilişkin bilgilerin aktarılmasıdır. Gazeteciliği meslek olarak edinen kişilerin, haber konusu olarak seçtikleri alanlarda topladıkları ve formata uygun hale getirdikleri görüntü, ses ve metinleri, yine gazeteciliği meslek olarak edinen kitle iletişim araçlarının sorumluları tarafından seçilerek okuyucu, dinleyici ya da izleyiciye aktarılmaktadır (Banar,2006:126).

Tokgöz, haberi tanımlamanın zorluğuna dikkat çekmiştir. Geleneksel olarak haber ile ilgili olarak “olan her şey”, “insanların üzerinde konuştukları şey”, “okuyucuların öğrenmek istedikleri”, “herhangi bir zamanda geçen olay, fikir ya da sorunun özeti” şeklinde tanımlamalar yapılmıştır. Ancak Tokgöz'e göre haberi yapan yalnızca bu özellikleri değil, aynı zamanda haberin içinde yer alan etkenlerdir. Bu nedenle haberi birçok boyutta ele almak şarttır. Bu özelliği ile haberi tanımlamak zordur (Tokgöz, 2015:176).

Haberi tanımlama çabalarında ilk olarak haberi “olan her şey” ya da “dün bilinmeyen her şey” olarak tanımlama görüşü hakim olsa da literatürde ortak paydada tanımlanan bir haber tanımı yapılamamıştır. Haber, belli bir yer ve zamanda gerçekleşen olayların, bilmeyenlere aktarılmasıdır. Ancak her olup biten şeyde haber değildir. Bir olayın haber olabilmesi için, okuyucu, dinleyici ya da izleyicinin en azından bir bölümünün ilgisini çekmesi gereklidir. Bu nedenle haber, ilk kez meydana gelen, geniş kitleleri ilgilendiren, ilginç, sık tekrarlanan ya da aniden ortaya çıkan, önemli ve insanların ilgisini çeken olaylardır (Yüksel vd, 2015:101-102).

Kars, haberi “bir olayın raporu” olarak tanımlamıştır. Herhangi bir yerde ve zamanda bir durumun meydana gelmesi olay iken, bu durumun başkalarına aktarılması ise haberdur. Dolayısıyla haberi gerçekten olmuş bir olayın özeti olarak tanımlamak mümkündür. Bu nedenle haber, olmuş bir olay hakkında verilen bilgidir. Haber, insanların ilgisini uyandırarak olay üzerinde konuşmalarını sağlamaktadır (Kars, 2010:76).

Yüksel ve Gürcan, haberi “insanları ilgilendiren ve zamana dayalı olan fikrin, olayın ya da sorunun özeti olup, iletişim ya da yayın organları aracılığı ile verilen bilgi” olarak tanımlamıştır. Haber, kimilerine göre bir olay, kimilerine göre ise bir olgunun özeti olsa da çok daha kapsamlı bir şekilde ele alınması şarttır (Yüksel ve Gürcan, 2005: 96).

Tokgöz ise haberin bir özet niteliği taşıması ve mekâna uygun olması gerektiğinden bahsetmiş ve genellikle bir olaya, fikre ya da soruna dayandırılmasının şart olduğuna vurgu yapmıştır (Tokgöz, 2015:184).

Haber tanımlamalarında ön planda olan olayın kendisidir. Olayın beklenen ya da beklenmedik şekilde ortaya çıkması, o olayın ya da o olayın ortaya çıkmasına neden olan sebeplerin yansıtılması, tarafsız bir şekilde anlamlandırılarak anlatılması, bir hikayesinin olması, bu hikâyenin hikayeleştirilmesi, güncel olması ve insanların üzerinde konuşmaya değer bulması önem taşımaktadır. Ancak bir olayın bir kimse için önemliken başka bir kimse için önemli olmaması da mümkündür. Bu nedenle haberin kişiden kişiye değişen bir anlamı olduğu söylenebilir (Hargreaves, 2007:14).

Haber ile ilgili olarak önemli olan bir faktörde haberin gerçekliğidir. Bu, haberin olmazsa olmaz

niteliklerindedir. Haber ile gerçek aynı şey aynı şey değildir. Haber, olayı iletmezdır. Buna karşılık gerçek, saklı kalmış olguları gün ışığına çıkarmak ve bunlar arasındaki ilişkiyi kurmaktır. Haberin gerçeğe en yakın anlatımı, haber kaynağının güvenilirliğinin yanında habercinin kişiliği, deneyimi ve etik değerlere olan bağlılığına bağlıdır.

Haberin bir diğer önemli niteliği ise haberin değerliliğidir. Haber değeri, her gün yaşanan onlarca olay içerisinde hangisinin haber olacağına belirlenmesi sırasında yapılan değerlendirmelerle ortaya çıkmaktadır. Bir olayın haber değeri taşıdığına belirlenip haber olarak aktarılmasında, izleyicilerin ve gazetecilerin dünya görüşlerinin yanı sıra medya grubunun çıkarlarına, toplumun siyasal ve kültürel altyapısına bağlıdır. Haberin medyaya yayınlanması için gerçek, güncel, ilginç ya da önemli olması şarttır. Bu unsurlardan yalnızca birine sahip olmak bile, haberin haber değeri taşımasını sağlayabilir (Özer, 2012:62).

Dünya üzerinde her gün doğal ya da insan kaynaklı olarak birçok olay meydana gelmektedir. Ancak yaşanan olayların tamamı haber niteliği taşımamaktadır. Kimi olaylar haber niteliği taşıırken, kimisi ise bu niteliğe haiz değildir. Ancak hangi olayın neye göre haber niteliği taşıdığı konusunda farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Haber değeri, somut olarak tanımlamasa da kitle iletişim araçlarını elinde tutanlar olayları kendi arzularına göre haberleştirip sunmaktadır. Her ne kadar haber değeri, soyut bir kavram gibi gözükse de, ideal olarak haber değerinin kriterlerini, gerçeklik, tarafsızlık, güncellik, ilginçlik, önemlilik ve devamlılık olarak sunmak mümkündür (Girgin, Özay, 2013:119):

⇒ **Gerçeklik:** Haberin olmazsa olmaz nitelikteki temel ilkesidir. Haber, kişisel algılardan sonra aktarılmaktadır. Bu nedenle aktaranın kişisel değerlerinden etkilenmektedir. Bu noktada aktaranın ve haber kaynağının güvenilirliği, haberin gerçekliği üzerinde etkili olmaktadır.

⇒ **Tarafsızlık:** Tarafsızlık, olayın olduğu gibi yansıtılmasıdır. Haberin açıklayıcılığının yanında, haberi sunanın kişisel yorumlamalarından uzak olmasıdır.

⇒ **Güncellik:** Zaman açısından yakınlık olarak sunulabilecek güncellik iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Ya olayın kendisi yeni gerçekleşmiştir ya da haberin içeriği yeni olmasa dahi yeni ortaya çıkmıştır.

⇒ **İlginçlik:** Haberin ilginçliği, sıradanlıktan uzak, olağan dışı söylemlerdir. Kişilerin olayın kendisine duyduğu ilgi, ilginçlik özelliğini ortaya koymaktadır. Özellikle mekânsal yakınlık hedef kitlenin ilgisini olay üzerine toplamaktadır.

⇒ **Önemlilik:** Olayın önemliliği, olayın ölçüsü ve sonucundan ibarettir. Bir operasyonda gözümlüne alınanların sayısı olayın ölçüsü iken, olayın toplum üzerindeki etkisi ise sonuç kıstasını ortaya koymaktadır.

⇒ **Devamlılık:** Verilen bir habere ilişkin sürecin takip edilmesi, devamlılık özelliğini ortaya koymaktadır.

Haber, gazeteciliğin bir ürünüdür. Dolayısıyla en doğru, en güvenilir ve en kaliteli haberi sunmak gazetecilerin görevidir. Bu noktada da haberin kaynağı ön plana çıkmaktadır. Haber kaynağı birincil kaynaklar, ikincil kaynaklar ve iç ve dış kaynaklar olarak üçe ayrılmaktadır. Birincil kaynak, muhabirin olaya ya da gelişmeye doğrudan tanık olması ya da doğrudan gözlemlemesi sonucunda elde ettiği bilgileri haberleştirmesidir. Dolayısıyla haberin kaynağı, doğrudan habercinin kendisidir. İkincil kaynak, habercinin habere ilişkin bilgileri doğrudan kendisinin değil, dolaylı kaynaklardan toplamasıdır. İç kaynaklar habercinin bağlı olduğu medya grubunda çalışan diğer muhabirler, dış kaynaklar ise habercinin bilgi toplamak amacıyla yararlandığı yabancı haber ajansları ya da yabancı medya kuruluşlarıdır (Alver, 2011:48).

Haberin güvenilirliği kadar medyanın güvenilirliği de toplumun habere yönelik bakışını etkilemektedir. Medya güvenilirliği gazeteciliğinin temel değerlerinden biri olan nesnellik ve gerçeklik arayışı fikriyle yakından bağlantılıdır. Bu kavram, ayrıca bilginin bilgi haline nasıl geldiği konusu ile

ilişkilidir. Gazeteciler, doğruyu arama ve halkın bilgi edinme hakkını sağlamaya yönelik görevlerini yerine getirirken, en temel ilke olan güvenilirliği her zaman göz önünde bulundurmak zorundadır. Dolayısıyla, güvenilirliğin çağdaş medya ikliminde sürekli olarak önemli bir değişken olarak işlev gördüğü bildirilmektedir (Chung ve Nah, 2013:274-276).

En temel şekliyle, güvenilirlik, “bir haber kanalının, bireysel kaynaklardan, medya kuruluşlarından ya da haberlerin içeriğinden farklı olarak değişebilirlik algıları” olarak tanımlanabilir. Mesajı iletenin güvenilirliği, dürüstlük ve uzmanlık gibi faktörlere dayalı bir tür algılanan güvenilirliktir. Haberci güvenilirliği üzerine yapılan araştırmaların büyük bir kısmı, haberciyi daha çok ya da daha inanılır ve güvenilir yapan karakteristik özelliklerin neler olduğuna odaklanmaktadır (Conlin ve Roberts, 2016:370-371).

Güvenilirlik konusundaki araştırmalar, araştırmacıların kaynak güvenilirliğinin kişilerarası ilişkilere olan etkisine ve ikna sürecindeki rolüne ilgi duyulması ile başlamıştır. Sonraki araştırmalarda örgütlerin de insan davranışlarını iletişim yoluyla etkilemeye çalışan kaynakları oluşturduğu kabul edilmiştir. Mesaj üzerine yapılan araştırmalarda mesajların karakteristik özelliklerine odaklanılmış ve onları daha fazla veya daha az inandırıcı kılabacak nitelikler keşfedilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, kitle iletişimi ile ilgilenen araştırmacılar, medya güvenilirliğinde belirli iletişim biçimlerinin (örneğin, gazete ve televizyon arasındaki) göreceli inandırıcılığını da incelemiştir (Metzger, vd.,2003:296).

Medya kuruluşlarının varlık sebebi haberlerdir. Haber olmaksızın bir medya kuruluşu, çok nadir bir şekilde hayatta kalabilmektedir. Haberler de medya kuruluşu olmaksızın var olamazlar. Dolayısıyla karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Her ne kadar günümüzde sosyal medya ile herkes haberciyeye dönüşmüşse de profesyonel anlamda habercilik, bireysel olarak (bir kuruma bağlı olmaksızın) yapılamamaktadır. Bu noktada medya işletmeleri hem haberin dağıtım rolünü üstlenirken hem de güvenilirlik ve yetkililiği sağlamaktadır (Çığ ve Çığ, 2011:36-39). Dolayısıyla güvenilirlik, pratikte habercinin ve medyanın karşılıklı etkileşimi ile oluşmaktadır.

Güvenilirlik habercinin ve medyanın etkileşimi ile ortaya çıkmakla birlikte, toplumdaki bireylerin algılamasına dayalıdır. Dolayısıyla haberci, kitle iletişim araçları ve hedef kitle ilişkisi büyük ölçüde güvene dayalı olmak durumundadır ve medya organları toplum desteğini sağladıkları ölçüde yaşamaya ve işlevlerini yerine getirmeye devam etmektedir. Toplumun kitle iletişim araçlarına güven duyması ise onların doğru, yansız, baskı altında kalmadan haber ve bilgi verebilmelerine ilişkin algılamaları gerekmektedir (Yılmaz, 2016:401).

Medyanın güvenilirlik algısı, haber güvenilirlik algısıyla doğrudan ilişkilidir. İnsanlar, güven duydukları iletişim araçlarını tercih etme eğiliminde olduğundan, kullanıcıların medya tercihine göre haber güvenilirliğini etkileyen unsurların neler olduğu araştırmalara konu edilmektedir. Bu algı, çoğunlukla içinde yaşanılan toplumla ilintili olmaktadır. Örneğin medyanın hükümetin yoğun kontrolü ve baskısında olduğu toplumlarda kullanıcılar internete ve sosyal medyaya daha fazla güven duyabilmektedir. Özellikle Arap Baharı yaşanan ülkelerde o dönemde insanlar hükümet kontrolündeki medyaya değil, internete ve sosyal medyaya daha fazla güven duymuştur (Algül, 2015:267).

Haberin ve medyanın güvenilirliği, medyanın haber verme işlevine karşı olan toplumun bakışını etkilemektedir. Son tahlilde haberciliğin işlevi, kamuoyunu bilgilendirmektir. Bu nedenle kamu yararı ön plana alınmalıdır. Haberin, okuyucunun, dinleyicinin ya da izleyicinin bilgi birikimi edinmesini sağlamak, ülke ve dünya gündemini takip etmesini sağlamak, ufkunu açmak, farklı bir bakış açısı kazandırmak gibi sorumlulukları bulunmaktadır. Bu nedenle habercilik, yalnızca olayı aktarmak değil, kamuda merak uyandırmak işlevini de yerine getirmektedir (Pavlik, 2013:153).

Medyanın haber verme işlevi, bir işlevden ziyade kamusal bir sorumluluktur. Bu işlevin yerine getirilmesinde sorumlu davranarak en doğru, en güvenilir ve en güncel bilgileri aktarmak durumundadır. Her ne kadar dünya tarihinde birçok salgın hastalık olmasına rağmen, tüm dünyayı

etkisi altına alan son salgının İspanyol Gribi olduğu, onun da 100 yıl önce gerçekleştiği düşünüldüğünde halen hayatta olan neslimizin salgın hastalıklar konusunda son derece tecrübesiz olduğu açıktır. Bu nedenle de medyanın haber verme işlevini yerine getirirken sorumlu davranarak topluma en doğru bilgiyi sunması gerekir.

2. Covid-19 Salgını

2.1. Salgının Dünyadaki Gelişimi

Covid-19, Koronavirüs (CoV) ailesi içinden türemiş yeni nesil bir virüstdür. Koronavirüsler hayvanlarda ve insanlarda hastalıklara neden olabilen bir virüs türüdür. Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS-CoV) olarak bilinen, tek hörgüçlü develerden insana bulaşan ve Şiddetli Akut Solunum Sendromu (SARS-CoV) olarak bilinen misk kedilerinden insana bulaşan hastalıkların da sebebi Koronavirüs ailesidir (Baydili,2020:159). 2019 yılı aralık ayı içerisinde Çin'in Wuhan kentinde deniz ürünleri ve hayvan satışlarının yapıldığı bir pazar yerinde ilk kez görülen 2019-nCov, bilinen yaygın adıyla Koronavirüs, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Şubat 2020 tarihinde Covid-19 olarak isimlendirilmiştir. Covid-19, virüs ailesinin İngilizce karşılığı olan "Corona" kelimesinin ilk iki harfi, virüs kelimesinin İngilizce karşılığının ilk iki harfi, yine İngilizce'deki hastalık anlamına gelen "disease" kelimesinin baş harfi ve son olarak 2019 yılı içerisinde görülmüş olması nedeniyle -19 olarak kodlanarak, "Covid-19" olarak isimlendirilmiştir. (Demir vd. 2020:32).

Covid-19 salgını, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 tarihinde "Pandemi", yani "küresel salgın" olarak tanımlamıştır. Salgın, ilk çıkış noktası Wuhan'dan Uzakdoğu ve Güney Asya ülkelerine sıçramış, sonrasında hızlı bir yayılım göstererek Avrupa, Asya, Amerika ve Afrika'da görülmüştür. Salgın Çin'de başlamış, sonrasında Avrupa'da ilk durakları İtalya ve İspanya olmuştur. İtalya ve İspanya'nın ardından salgın tüm Avrupa ülkelerinde görülmeye başlamıştır. Türkiye ilk vaka, Dünya Sağlık Örgütünün hastalığı pandemi olarak tanımladığı 11 Mart 2020 tarihinde görülmüştür.

Türkiye, tüm dünyada virüsün en son görüldüğü ülkelerden biri olmuştur. 11 Mart tarihine kadar herhangi bir vakanın görülmediği Türkiye'ye ulaşmadan önce virüs İran'da çok hızlı bir şekilde yayılmıştır. İran ve Türkiye, 1699 yılında çizilmiş kara sınırını halen aynı şekilde paylaşan, köklü tarihsel ve kültürel geçmişe sahip iki ülkedir. Özellikle doğu illerimizde İranlı turistler, yoğun bir şekilde günübirlik olarak ülkemize geçmekte ve alışveriş yaparak bölge ekonomisine katkı sağlamaktadır. Ancak salgının Türkiye'de görülmeden önce İran'da çok hızlı bir şekilde yayılmış olması, Türkiye'yi de ciddi bir salgın tehdidi altında bırakmıştır. 2020 yılının mart ayı, salgın konusunda tüm dünyanın gözünün İran'a, İtalya'ya ve İspanya'ya çevrildiği dönem olmuştur.

Özellikle Mart 2020'de ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde salgın tehdidinde yönelik umursamaz açıklama ve politikalarıyla tüm dünyanın tepkisini çekmiştir. Nisan 2020'ye gelindiğinde tehdidin büyüklüğünün nihayet farkına varan ABD ve İngiltere de politikalarında değişikliğe giderek salgınla mücadele etmeye başlamıştır. Bu dönem öncesinde İngiltere'nin herhangi bir önlem almayıp sürü bağışıklığı politikasını uygulayacaklarını açıklaması, dünya kamuoyunda "büyük bir kumar" olarak nitelendirilmiştir.

Salgının yayılma hızı hemen her ülkede farklı şekilde gerçekleşmiştir. Dünyanın en kalabalık ülkelerinden Hindistan ve Brezilya'ya salgın nispeten geç ulaşmışsa da çok hızlı bir şekilde yayılmıştır.

Tablo 1'de dünyada covid-19 salgınının 28 Haziran 2020 tarihi itibarıyla durumu görülmektedir. 28 Haziran 2020 itibarıyla tüm dünyadaki toplam vaka sayısı 10 milyon 108 bin 738'e ulaşmıştır. Tüm dünyada 501 bin 868 kişi salgın nedeniyle hayatını kaybetmiş, 5 milyon 480 bin 877 kişi ise iyileşmiştir. Halen aktif olan vaka sayısı 4 milyon 125 bin 993'tür. Bu vakaların içerisinde ciddi / kritik durumda olanların sayısı ise 57 bin 880'dir.

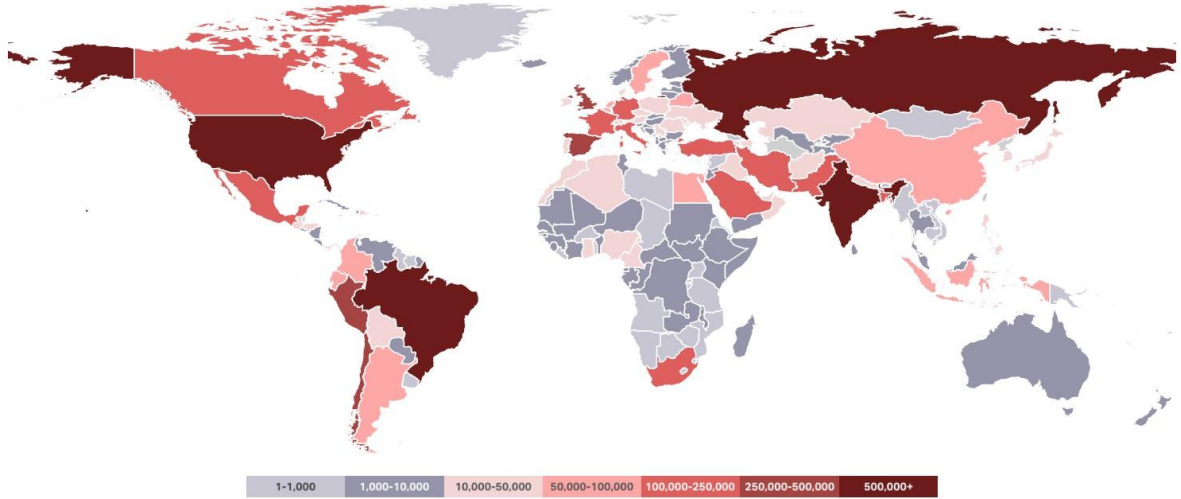
Salgın Çin'de ortaya çıkmışsa da salgının merkezi Haziran 2020 itibarıyla ABD ve Brezilya olmuştur. ABD'de toplam vaka sayısı 2 milyon 356 bin 841'i bulmuştu. Bu vakaların 122 bin 250'si

hayatını kaybetmiştir. Brezilya covid-19 oranında 1 milyon sınırını aşan ikinci ülke olmuştur. Brezilya tarafından da 1 milyon 86 bin vaka ve 50 bin 659 ölüm bildirilmiştir. Türkiye, 187 bin 685 vaka ve 4950 ölüm ile dünyada 12. sırada yer almıştır.

Ülke	Vaka	Can Kaybı	İyileşen
ABD	2.510.323	125.539	679.308
Brezilya	1.313.667	57.070	727.715
Rusya	633.542	9.060	398.311
Hindistan	528.859	16.095	309.713
Birleşik Krallık	311.727	43.598	1.364
Peru	275.989	9.135	164.024
Şili	267.766	5.347	228.055
İspanya	248.469	28.341	150.376
İtalya	240.136	34.716	188.584
İran	220.180	10.364	180.661
Meksika	212.802	26.381	160.721
Pakistan	202.955	4.118	92.624
Fransa	199.473	29.781	75.773
Türkiye	195.883	5.082	169.182
Almanya	194.693	8.968	177.628
Suudi Arabistan	178.504	1.511	122.128
Bangladeş	137.787	1.738	55.727
Güney Afrika	131.800	2.413	67.094
Kanada	104.878	8.576	67.445
Katar	93.663	110	77.225
Kolombiya	88.817	3.076	36.335
Cin	84.743	4.641	79.591

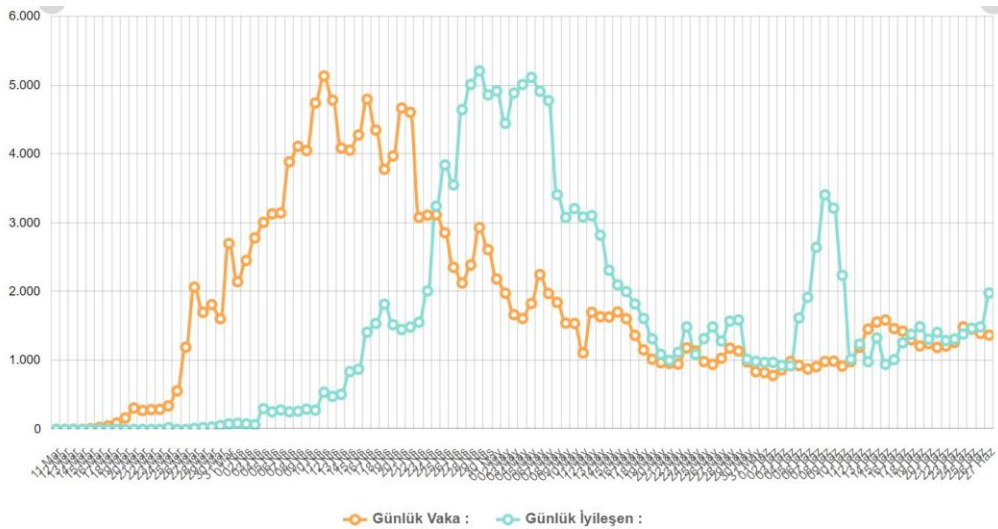
Tablo 1. Covid-19 Vakalarının Ülkelere Dağılımı (TRTHaber)

Son Güncelleme : 28 Haziran 2020 - 15:00

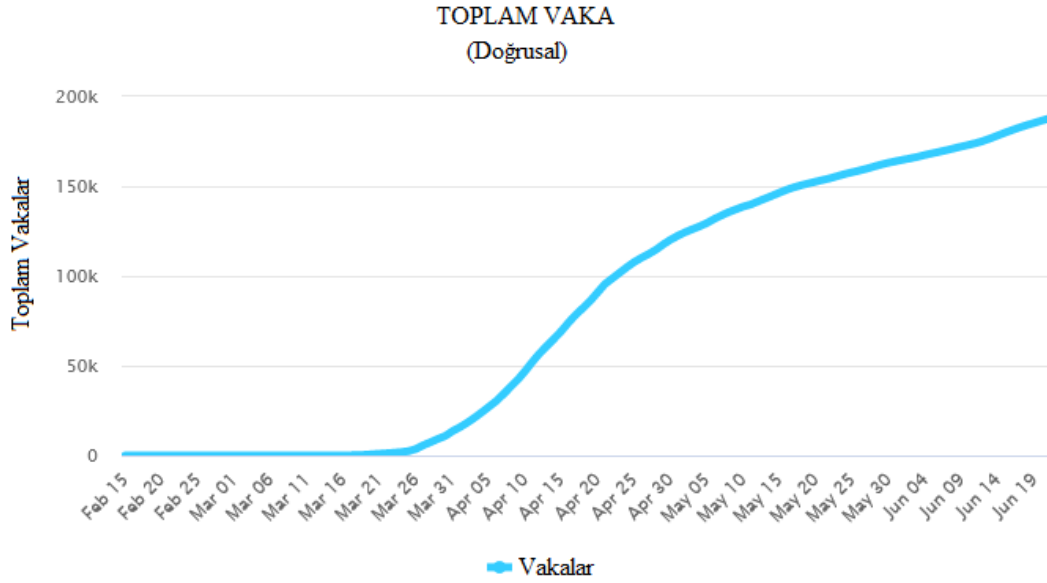

Şekil 1. Covid-19 Virüsünün Dünyaya Etkisi (28 Haziran 2020) (John Hopkins Ün. Verileri)

Türkiye covid-19 ile mücadele diğer pek çok ülkeye göre daha başarılı bir mücadele gerçekleştirmiştir. Gerek ilk pozitif vakanın geç gözükmesi, gerek diğer ülkelerle işbirliklerine gidilmesi ve sağlık kurulunun erken kurularak anında gereken tedbirlerin alınması gibi etkenlerden dolayı covid-19 vakaları sayısal olarak dünyaya göre daha olumlu bir seyir halinde olmuştur. Şekil 2'de Türkiye'de ilk covid-19 vakasının görünmesinden 28 Haziran 2020 tarihine kadar ki vaka ve iyileşen insan sayısı kıyası gözükmektedir.

Şekil 1. Türkiye'de Günlük Vaka / İyileşen Kişi Sayısı

Şekil 2: Türkiye’de Salgının Artış Seyri Kaynak:

<https://www.worldometers.info/coronavirus/country/turkey/> (Erişim Tarihi: 28.06.2020)

Tablo 1: Covid-19 Pandemisinin Türkiye’deki 120 Günlük Seyrinin Kilometre Taşları (Kaynak: Sağlık Bakanlığının verilerinden Analiz edilerek derlenmiştir)

Tarih	Test	Pozitif	Ölüm	İyileşen	Toplam Pozitif Test	Toplam Ölüm
11.03.2020		1				
<i>İlk Vaka</i>						
18.03.2020		69	1		198	1
<i>Vaka sayısı 100’ü geçti- İlk ölüm</i>						
22.03.2020	1.758	289	9		1.254	30
<i>Vaka Sayısı 1000’i geçti</i>						
28.03.2020	7.641	1.704	16		7.420	108
<i>Ölüm Sayısı 100’ü geçti</i>						
30.03.2020	11.535	1.610	37		10.845	168
<i>Vaka sayısı 10 bini geçti</i>						
10.04.2020	30.864	4.747	98	281	47.047	1006
<i>Ölüm Sayısı 1000’i geçti</i>						
11.04.2020	33.170	5.138	95	542	52.185	1101
<i>Vaka sayısı 50 bini geçti</i>						
19.04.2020	35.344	3.977	127	1523	86.324	2017
<i>Ölüm sayısı 2000’i geçti.</i>						
23.04.2020	40.962	3.116	115	2014	101.808	2491
<i>Vaka Sayısı 100 bini geçti</i>						

29.04.2020	43.498	2.936	89	5231	117.607	3081
<i>Ölüm sayısı 3000'i geçti.</i>						
14.05.2020	34.821	1.635	55	2315	144.767	4007
<i>Ölüm Sayısı 4000'i geçti.</i>						
20.05.2020	20.838	972	23	1092	152.605	4222
<i>Yeni vaka sayısı ilk kez 1000'in altına düştü.</i>						
30.05.2020	39.230	983	26	1021	163.121	4518
<i>Yeni vaka sayısı tekrar 1000'in altına düştü.</i>						
1.06.2020	31.525	827	23	974	164.787	4566
<i>Kontrollü Sosyal Hayat</i>						
12.06.2020	41.013	1195	15	1242	175.236	4781
<i>Yeni vaka sayısı tekrar 1000'in üzerine çıktı.</i>						
28.06.2020	45.213	1.372	17	1.984	195.883	5.082

2.2. Salgının Türkiye'deki Seyri ve Alınan Önlemler

Türkiye'de ilk Covid-19 vakası, Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca tarafından 11 Mart 2020 gece yarısından sonra canlı yayında düzenlenen bir basın toplantısı ile açıklanmıştır. Covid-19 kaynaklı ilk ölüm ise 17 Mart 2020 tarihinde gerçekleşmiştir. Toplam vaka sayısı, kümülatif olarak 1 Nisan'da 15 bin 679'a, 1 Mayıs tarihinde ise 122 bin 392'ye ulaşmıştır. Yaklaşık iki buçuk ay süren kısıtlı ve karantinalı yaşam 1 Haziran tarihinden sonra yerini "Yeni Normal" ve "Kontrollü Sosyal Hayat" bırakmıştır. 28 Haziran 2020 itibariyle Türkiye'de görülen toplam vaka sayısı 195 bin 883'e, toplam vefat eden vatandaş sayısı 5.082'te yükselmiştir. Yeni vaka sayısının ilk kez 1000'in altına düştüğü 20 Mayıs'tan bu yana, salgın tam olarak kontrol altına alınamamış, "Yeni Normal" denilen "Kontrollü Sosyal Hayat" dönemi sonrasında ise tekrar günde 1000'den fazla yeni vaka görülmeye başlamıştır.

Salgının ilk kez ortaya çıktığı Aralık 2019 tarihinden sonra salgına karşı en hızlı aksiyon alan ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Salgın konusunda Türkiye'nin aldığı önlemler kronolojik sıra ile aşağıdaki gibi sıralanmıştır (<https://www.dtr-ihk.de/tr/koronavirus/onlemler>):

Türkiye, 6 Ocak 2020 tarihinde Operasyon Merkezi kurmuş, 10 Ocak'ta ise bir Bilim Kurulu oluşturmuştur. 20 Ocak'ta başta Çin'in Wuhan kentinden gelenler olmak üzere Uzakdoğu ülkeleri, ABD ve Rusya'dan gelenlerin tamamı Türkiye'ye girişte taramadan geçirilmeye başlamıştır. 27 Ocak 2020'de Dışişleri Bakanlığı tarafından seyahat uyarıları yayınlanmaya başlamıştır. 1 Şubat'tan itibaren Türkiye, yurtdışında bulunan vatandaşlarını özel uçak göndererek Türkiye'ye getirmeye başlamıştır. 3 Şubat itibariyle Çin'e yapılan yolcu uçuşları ve Çin'den gelen yolcu uçuşları yasaklanmıştır. 23 Şubat'ta İran'la olan tüm kara ve demiryolu geçişleri durdurulmuştur. 29 Şubat'ta Irak, İtalya ve Güney Kore'den yolcu taşımacılığı yasaklanmıştır. 6 Mart'ta son 14 gün içerisinde İtalya'da bulunan yabancı ülke vatandaşlarının Türkiye'ye girişi yasaklanmıştır. 11 Mart'ta Avrupa teması olan bir Türk vatandaşında ilk kez Covid-19 görüldüğünü, dolayısıyla virüsün Türkiye'ye giriş yaptığını doğrulamıştır. 12 Mart'ta ülke genelindeki tüm okullarda eğitim öğretime öncelikle 2 haftalığına ara verilmiş, tüm tiyatro, konser ve etkinlikler iptal edilmiş, eğitimde uzaktan eğitim modeline geçilmiştir. 14 Mart'ta Covid-19 önlemleri kapsamında Almanya, Fransa, İspanya, Norveç, Danimarka, Belçika, Avusturya, İsveç, Hollanda ve Azerbaycan'a uçuşlar, 17 Nisan'a kadar durdurulmuştur. 15 Mart'tan itibaren umreden dönen vatandaşlar öğrenci yurtlarında karantina altına alınmaya başlamıştır. 16

Mart'ta üniversiteler uzaktan eğitim modeline geçmiş, camilerde başta Cuma Namazı olmak üzere cemaatle kılınan namazlar yasaklanmıştır. 17 Mart'ta tüm kafe ve barlar, sinema ve tiyatro salonları, kahvehane, nargile bahçesi, internet kafe, oyun salonları, çay bahçeleri, lokaller, eğlence merkezleri, geçici bir süreliğine kapatılmış, dernek ve vakıflardaki genel kurullar yasaklanmıştır. 19 Mart'ta futbolda Süper Lig durdurulmuştur. 21 Mart'ta 65 yaş üstü vatandaşların ve kronik rahatsızlığı bulunan vatandaşların dışarı çıkmaları yasaklanmıştır. Ayrıca aynı tarihte 46 ülke olan uçuşlar karşılıklı olarak durdurulmuş, berber, kuaför ve güzellik merkezlerinin faaliyetleri durdurulmuştur. 22 Mart'ta THY tüm dış seferleri durdurmuştur. 24 Mart itibarıyla marketlere maskesiz girmek yasaklanmıştır. 25 Mart'ta maske ve dezenfektanın ihracatı izne bağlanmıştır. 28 Mart'ta şehirler arası seyahat yasaklanmış, askerlerin celp ve terhis işlemleri 1 ay süreyle ertelenmiştir. 30 Mart'ta salgının ekonomik etkilerini en aza indirebilmek için "Ekonomik İstikrar Kalkanı" adı altında ekonomik önlem paketi açıklanmıştır. 4 Nisan tarihinde, 30 büyük şehre ve Zonguldak'a giriş çıkış yasaklandı. 65 yaş üstüne getirilen sokağa çıkma yasağı, 20 yaş altına da getirildi. 9 Nisan'da 20-65 yaş arası vatandaşlara 10 gün içinde haftalık 5'er maske dağıtımına başlanmıştır. 10 Nisan itibarıyla 30 büyükşehir ve Zonguldak'ta hafta sonları ve resmî tatil günlerinde sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. 4 Mayıs'ta yapılan açıklama ile 11 Mayıs itibarıyla ilk normalleşme adımlarının başlayacağı ve ilk adımda berber, kuaför ve güzellik salonları belirli kısıtlamalar altında açılacağı bildirilmiştir. Aynı tarihte celp ve terhis işlemlerinin haziran başında başlayacağı ilan edilmiştir. 11 Mayıs'ta yapılan açıklamada 16-19 Mayıs tarihleri arasında ve 18 Mayıs'ta yapılan açıklama ile 23-26 Mayıs Ramazan Bayramı süresince dörder gün boyunca tüm ülkede sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. 28 Mayıs'ta ise normalleşme adımlarının 1 Haziran itibarıyla atılacağını ve bu yeni dönemin "kontrollü sosyal hayat" olarak adlandırılacağı açıklanmıştır.

1 Haziran itibarıyla kamu personeli normal mesaiye başlamış, kreşler ve gündüz bakım evleri açılmış, 65 yaş üstüne saat kısıtlamasıyla dışarı çıkma yasağı esnetilmiş, restoran, kafe, kıraathane, çay bahçesi, lokal, yüzme havuzu ve kaplıcalar belirlenen kurallar dahilinde açılmıştır. Plajlar, milli parklar ve bahçeler, deniz turizmi ve balıkçılık kapsamındaki faaliyetler belirli sınırlamalarla başlamış, bireysel sporlarla ilgili faaliyetlerdeki tüm sınırlamalar kaldırılmış, açık hava konserleri gece 24:00'te sona ermek üzere başlamıştır. 9 Haziran'da yapılan açıklama ile ise 65 yaş üstü vatandaşlara her gün 10:00-20:00 saatleri arasında dışarı çıkabilme izni verilmiş, 18 yaş altının yasağı ise kaldırılmıştır. Nikah salonları 15 Haziran'dan, düğün salonları, sinema ve tiyatro salonları ise 1 Temmuz'dan itibaren hizmet vermeye başlayacağı ilan edilmiştir. Lokanta, kafe ve kıraathanelerin kapanış saati 22:00'dan 00:00'a uzatılmıştır.

3. Medyada ve Covid-19: Pandemi Haberlerinin Medyada Sunumuna Yönelik Yapılan Araştırmanın Yöntem ve Amacı

Asıl görevi halkı doğru bilgilendirmek olan medya artık ticari bir hale gelmiş ve haber, satılmak için üretilen bir meta şekline dönüşmüştür. Bunun bir çıktısı olarak haberler dezenformasyona uğrayarak çoğu kez de manipüle edilmiştir (Kırık vd, 2020:47). Manipüle edilen haberler doğru bilginin sunulmasına engel olmuş ve bazen insan hayatına kadar etki edecek kadar tehlikelere neden olmuştur. Bunun en büyük nedeni medyanın kamuoyu oluşturma etkisinin bulunmasıdır. Kimi zaman medya kuruluşlarının patronları elde etmiş oldukları gücü kullanabilmekte, maddi, manevi menfaat gözeterek medya özgürlüğünü zedeleyebilmektedir (Kırık ve Özkoçak,2020:137). Bu savaş ve pandemi gibi olağanüstü toplumsal olaylarda medyanın faaliyet içinde olduğu ülke insanların doğru bilgilенmesini engelleyebilmektedir. Bu durumun uzun süre devam etmesi bir bağışıklık yaratmakta ve toplum medyanın doğru haber vermemesine karşı bağışıklık kazanarak medyaya olan inancını da yitirebilmektedir. Bu durum medyanın haber verme işlevinin yara alması ve bu fonksiyonun sağlıklı bir biçimde yerine getirilememesine neden olmaktadır.

2019 yılının sonunda Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID-19 hastalığı küresel çapta bir salgına dönüşerek, bütün insanlık için tehdit haline gelmiştir. Bütün dünyada yetkililer bu hastalıkla ilgili sosyal mesafeyi sağlamak ve insan hareketliliğini asgariye düşürmek gibi temel önlemlerle hastalığın yayılım hızını düşürmeye çalışmaktadır. Dünyanın dört bir yanından gelen salgınla ilgili haberler, insanların ana gündem maddelerinden biri haline geldiğinde, insan iletişimde hastalıkla ilgili olan konuların sayısı artmıştır (Kızıldağ, 2020:672). Yaşanan bu gelişmeler sonucunda haberleşme ve iletişim ön plana gelmiş ve kitle iletişim araçları bu haberlerin sunulmasında büyük bir önem kazanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye'de eğitim gören lisans öğrencilerinin Covid-19 salgınına yönelik haberleri nereden takip ettikleri ve medyanın Covid-19 salgınına yönelik haber verme işlevini nasıl bulduklarına yönelik olarak nitel bir araştırmaya yer verilmiştir. 01-30 Mayıs 2020 tarihleri arasında 272 üniversite öğrencisine uygulanan araştırma anket yolu yapılmıştır. Hazırlanan üç soruluk, ucu açık soru online olarak toplam 400 üniversite öğrencisine gönderilmiştir. Araştırmaya katılmak isteyen 272 kişi anketleri doldurarak online ortamdan teslim etmiştir. Araştırma İstinye Üniversitesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Haliç Üniversitesi, Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesinin iletişim fakülte ve iletişim bölümlerinde eğitim gören öğrenciler arasında toplam 272 öğrenciye rassal olarak uygulanmıştır.

Betimsel bir nitel çalışma olan bu çalışmanın iki temel soruya yanıt aramaktadır. Bunlar:

1. Üniversitede eğitim gören gençler covid-19 pandemisi ile ilgili medyada hangi mecralardan takip etmeyi tercih etmiştir?
2. Üniversitede eğitim gören gençler covid-19 pandemisi sırasında medyanın haber ve bilgi verme fonksiyonunu yeterli bulmuş mudur?

3.1 Bulgular: Araştırmada elde edilen bulgular aşağıdaki gibi derlenmiştir.

Toplam 272 katılımcının katıldığı araştırmanın örnekleminde %58,57 kadın, %41,43 oranında ise erkekler yer almıştır.

Tablo 2: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

	%
Kadın	58,57%
Erkek	41,43%
Toplam	100,00%

Katılımcılara salgınla ilgili haberleri hangi mecradan takip ettikleri sorulmuştur. Verilen yanıtlar incelendiğinde salgınla ilgili haberlerin en çok sosyal medya ve televizyondan takip edildiği belirlenmiştir. Erkek katılımcılar, salgınla ilgili haberleri televizyondan ve internetten kadınlara göre daha çok takip ederken, kadın katılımcılar ise erkek katılımcılara göre sosyal medyadan haberleri takip etmeyi tercih etmiştir. Radyo ve yazılı basın ise takip mecrası olarak en az tercih edilen mecralar olmuştur.

Tablo 3: Covid-19 Pandemisinde En Çok Takip Edilen Mecra

	Kadın %	Erkek %	Toplam %
Televizyon	32,50	67,50	27,59
Radyo	50,00	50,00	4,14
Yazılı Basın	55,56	44,44	6,21
İnternet	43,75	56,25	22,07
Sosyal Medya	60,34	39,66	40,00
Toplam	48,28	51,72	100,00

Yapılan araştırmada görüşlerini bildiren katılımcıların söz konusu görüşleri içinde en çok tekrar eden temalar derlenmiştir.

Konu ile ilgili bir erkek katılımcı, sosyal mesafenin önemine dikkat çekerek, evde kaldığı süre boyunca haberleri televizyon ve internetten takip ettiğini belirtmiştir:

“Evde kalmak, diğer değişle sosyal mesafe, Covid-19 gibi solunum yoluyla bulaşan hastalıklarda enfeksiyon zincirini kırmak için en önemli halk sağlığı önlemleridir. Bu süreçte olay hakkındaki gelişimleri takip etmek açısından bir de almamız gereken tedbirleri anlamak amacıyla bu konuda her gün değişen haberleri takip etmek bizim için zorunluluk haline geldi. Bu konuda evde kaldığım süre zarfında ilk olarak TV ve internetten takip edebildim. Zaten akşam haber saatlerinde günlük tablolar gösterildi ve gösterilmeye de devam ediyor...”

Bir erkek katılımcı ise televizyon ve internet tercihinde değişen bir durumun olmadığını, zaten haberleri bu mecradan takip ettiğini, ancak salgınla birlikte televizyona olan erişiminin kolaylaştığı için televizyonu tercih ettiğini dile getirmiştir:

K 143: “Virüsün ülkemize girmesi ve salgının yayılması ile dışarı çıkmadım, hala çıkmıyorum. (...) Ülkemizdeki ve dünyadaki korona virüsü ve korona salgını ile ilgili sağlık haberlerini televizyondan ve daha çok sosyal medya-internetten takip etmeye başladım. Aslında bu benim için yeni bir şey değil zaten haberlerin hepsini normalde de bu mecralardan takip ediyordum. En çok kullandığım iki mecra bu dönemde, televizyon ve sosyal medya-internet oldu (...) Sosyal medya-internete her an her yerde ulaşabiliyordum, evde kaldığım için televizyona da daha rahat ulaşabilme imkânım oldu. Yani bu mecraları kullanmamın en büyük nedenlerinden biri onlara ulaşabilmemin evdeyken çok daha kolay olmasıdır.”

Bir diğer erkek katılımcı da televizyon ile internetin salgında en çok haber alınan mecra olmasının nedenini televizyonun güvenilirliği ve internetin hızıyla açıklamıştır.

K 19: “Televizyon ve internet. Televizyonun verdiği güven, internetin getirdiği hız tercih sebeplerimi belirledi. Televizyonda bir uzmanı dinlemek iyi hissettiriyorken, sıkıcı yayın akışından kurtulup internetin hızını tercih etmek gerekiyordu. Elbette hıza hâkim olduğumda bilgilerin çoğalması ve yanlış bilgilerinde yaygınlaşması kaçınılmaz bir son oldu.”

Yarışmaya katılan bir kadın katılımcı covid-19 ile ilgili haberleri edinirken en çok televizyon, internet ve sosyal medyayı kullandığını dile getirmiştir:

K 132: “Çoğunlukla TV, internet ve sosyal medyayı kullanıyorum. Çünkü en hızlı bu yollarla gündemi takip edebiliyorum. Akşamları zaten genel olarak dinlenme halinde olduğum için televizyon başında rahatça gündemi takip edebiliyorum. Telefon ve internet de her zaman elimizin altında yine aynı şekilde hızlı şekilde en güvenilir olacağını hissettiğim kaynaktan gündemi takip edebiliyorum.”

3.1.1 Medyanın Covid-19 Salgınında Haber Verme İşlevi Memnuniyeti

Araştırmanın ikinci araştırma konusu medyanın covid-19 pandemisi sırasında haber verme işlevini doğru yapıp yapmadığı ve araştırmaya katılanların bu konudaki görüşleri olmuştur.

Bu konuda erkek katılımcıların neredeyse istisnasız tamamı, medyanın salgın sürecinde çok iyi bir sınav verdiğini savunmuştur. Medyanın haber verme fonksiyonunun iyi işlediğini belirten katılımcıların oranı yüzde 92 iken, medyanın bu süreçte toplumu bilgilendirmede yetersiz kaldığını savunanların oranı yüzde 5, bu konuda çekimser kalanların oranı ise yüzde 3 olmuştur.

Araştırmaya katılan katılımcıların bu konu hakkındaki görüşleri aşağıdaki gibi derlenmiştir.

K5 :*“Bence medyamız korona döneminde elinden gelenin en iyisini yaptı diyebilirim. Bizleri bilgisiz bırakmadı, bu çok önemli bir özellik bence. Haberlerden sonra tartışma programlarında hep doktorlar veya Bilim Kurulu üyelerini konuk ettiler. Bilgilendirmeye çalıştılar ne yapıp ne yapmamamız konusunda... Sokağa çıkma yasağı süresince sokaklara indiler sokağın durumundan bilgi verdiler. Hiçbir şekilde bilgisiz kalmadık diyebilirim. Ya da düzeltmek gerekirse eğer, devletin ve medya patronlarının bilmemizi istedikleri tüm bilgileri bizlere verdiler, vermeye de devam ediyorlar. Ben şahsım adına teşekkür etmek istiyorum.”*

K 65: *“Medyanın haberleri bizimle sabah akşam günden güne paylaşması çok güzeldi. Hastalığın ciddiyetini anlamak açısından insanlar önlemlerini bu sayede aldı.”*

K 54: *“Bence Türk medyası korona salgını süresince oldukça güçlü ve iyi bir sınav verdiğini düşünüyorum”*

K 152: *“Korona salgını döneminde medya haber verme işlevinde bence çok iyi bir şekilde ilerleme kaydetti. Bu dönemde her olayla ilgili haberleri medyadan aldık ve bu haberleri almamız bizim daha dikkatli davranmamıza yardımcı oldu.”*

Bu görüşe katılmayanlar düşüncelerini anlatırken genelde medyanın tek derdinin reyting olduğunu savunarak medyanın bu dönemde dahi reyting almaya yönelik yayınlar yaptığını ve haber verme işlevlerini arka plana ittiklerini savunmuşlardır.

K 58: *“Televizyonların doğru şekilde sunum yaptıklarını düşünmüyorum. Yaptıkları yayınların tamamen show gibi, rating kazanmak için yaptıklarını ve bu durumu mağazinselleştirdiklerini düşünüyorum.”*

K 102: *“Salgının ilk dönemlerinde medya tek kalem olmuş ve sadece hastalığı ele alarak halkı bilgilendirme çabasıdaydı. Ancak insanlar gelen haberlere alışmaya başladıkça ne yazık ki ortaya yine haber değeri değil reyting kaygısı çıkıverdi. Kanallar salgını dahi siyasi bir hale getirerek partileri hedef almaya başladılar. Süreç ilerlemeye başladıkça tartışma programları meydana çıktı ve konusunda uzman olduğu söylenen kişiler ile birlikte üniversite rektörleri tartışma programlarında salgından korunma tarifleri vermeye başladılar. Bu durum bizlere bir kez daha gösterdi ki ülkemizde bilirkişi çok ancak çözüm üretecek kişi maalesef yok...”*

Kadın katılımcıların yanıtları incelendiğinde medyanın haber verme işlevine yönelik görüşlerinin farklı nitelikte olduğu görülmektedir. Bu konuda kadın katılımcılar arasında medyanın iyi bir sınav verdiğini düşünenler olduğu (yüzde 69) gibi medyanın salgınla ilgili haberler konusunda sınıfta kaldığını savunan (yüzde 31) katılımcılar da olmuştur. Örneğin bir kadın katılımcı, medyanın haber verme işlevi konusunda başlarda olumlu görüşe sahipken, zamanla görüşlerinin olumsuzu döndüğünü savunmuştur.

K 94: *“(…) Yabancı medyaya bakarak Türk medyası, destek ve evde kalma çağrısı yaptı ve bu konuda birlikte hareket etti. Bu zor zamanlarda çok güzel bir şeydi. Ancak başlarda ne kadar birlik çağrısı yapılırsa da zaman geçtikçe yine farklı ve propaganda sayılabilecek fikirler yayınlandı. Başlarda medya yayınlarının bu haber verirken ki birliğini takdir etsem de sonradan bozulması bende olumsuz düşünceler yarattı.”*

K 201: "bence medyanın korona salgını döneminde haber verme işlevinin biraz daha iyi olmasını beklerdim. Haberleri her ne kadar iyi aktarsalar da bizlere önlem ve tedbir konusunda aktardıkları bilgilerin yetersiz kaldığını düşünüyorum. Alınması gereken önlemleri daha çok göz önünde bulundurmalarını tavsiye ederdim. Çünkü göz önünde bulundurulan her şey akılda daha kalıcıdır.

Bir diğer kadın katılımcı ise Covid-19 ile ilgili olarak her kanalda farklı bilgilerin verilmesinin oldukça kafa karıştırıcı olduğunu belirtmiştir:

K 195: "Bu dönemdeki haber kanallarının tamamının tabii ki "Korona nasıl bulaşır? Nasıl korunuruz?" vb. şekillerde haberler vermesini anlayışla karşılıyorum. Fakat aynı zamanda bilgi karmaşasından dolayı anlamsız buluyorum. Çünkü her gün aynı kanalda farklı haber programlarında farklı kişiler farklı bilgiler veriyorlar. Mesela birisi maske kullanmak çok iyi derken, bir saat sonra aynı kanalda diğer kişi maske kullanmak kesinlikle tehlikelidir diyor hatta sizi rahatlığa sevk eder diyor. İşte bu şekilde bilgi karmaşası oluşuyor. Galiba sürekli aynı haberler verildiği için de insanlar da korku, panik havası oluşuyor. Artık insanlar hastalık hastası oluyor. Korona fobi tarzında bir şey başlıyor burada, bu da süreci daha da tehlikeli hale getiriyor."

Bununla birlikte kadın katılımcılar arasında ana akım medyanın iyi bir sınav verdiğini savunanlar da bulunmaktadır.

K 158: "Ben kanalları ne kadar eleştirsem de bu virüs hakkında verilen vakaların, gelişmelerin doğru, tutarlı, homojen olduğunu düşünüyorum. Özellikle de ana haber bültenlerine kıyasla ana akım haber kanallarının daha çabuk ve güvenilir bir şekilde sunduğunu düşünüyorum."

K 215: "Medyanın haber verme işlevini açıkçası kötü bulmadım. Özellik tv muhabirlerin çabası takdire şayandı. Kendi canlarını tehlikeye atıp bize haber sunmak için bunu yapmaları emekçi olduklarının göstergesidir bence. Her an halkı haberdar etme çabalarını görmek güzel çünkü yer yer ne kadar yanlış diye eleştirdiğimiz medyanın bu şekilde davranması beni mutlu etti."

K 203: "Medya korona salgını döneminde haber verme işlevini çok iyi buldum. Çünkü doğru ve güvenilir kaynakları takip edersek doğru bir şekilde bilgilenebiliriz ve panik ortamı sakinleşmiş olur."

K 17: "Bu dönemde şaşırdığım konulardan birisi, medya açısından normale göre konunun beklediğimden daha iyi bir şekilde yönetilmesi, tamamen Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca'nın açıklamaları üzerinden gidilmesi oldu. Devletin verdiği bilgi ve veriler doğrultusunda hareket edilerek halkı endişeye, korkuya sürükleyecek herhangi bir söylemden kaçınılması dikkatimi oldukça çekti. Gündemi yönlendirme söyleminin de bu süreçte ön planda olduğunu düşünüyorum çünkü çoğunlukla "Hep birlikte güçlüyüz, evde kalalım" gibi halkı umuda yönlendirecek söylemlerin medya aracılığıyla aktarıldığını ve gündem başlıklarının bu söylemler üzerine belirlendiğini gözlemledim."

K 49: "Korona salgını esnasında medya doğru haber verme görevini yerine getirdi bence. Ülkemizdeki salgın bilgilerini spekülasyonlara meydan vermeden bizlere ulaştırdı. Dünyadaki haberleri de sağlıklı olarak alabildik. Ülkemizle dünyadaki bilgileri kıyaslayarak, doğru bilgilere ulaşabildik. Sağlık çalışanlarının büyük mücadelesini, vefa destek gruplarının evlere yaptıkları ziyaretlere, medya vasıtasıyla tanık olduk."

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerine salgın haberleri konusunda en beğendikleri ve sıklıkla takip ettikleri medya kuruluşunun hangisi olduğu sorulmuş ve üç yanıt vermesi istenmiştir. Buna göre NTV, TRT Haber ve Fox TV salgın haberleri konusunda en beğenilen medya kuruluşları olmuştur.

Tablo 4: Salgın Haberlerinde En Çok Tercih Edilen Beş Medya Kuruluşu

Kanal Adı:	Erkek	Kadın	Toplam
	%	%	%
HaberTürk	30,8	69,2	26,5
CNN Turk	25,0	75	17,7
TRT Haber	30,8	69,3	25,4
Fox	38,5	61,5	26,3
ATV	50,0	49,1	4,1

SONUÇ

Herkes ekonomi, teknoloji, silahlanma konuları üzerinden planlara yaparken, bu alanlara yatırım yaparken ve “üçüncü dünya savaşı” ifadesini kullanırken 2020 yılının Ocak ayında dünyada, mart ayında da Türkiye’de gündeme gelen Covid-19 Pandemisi dünyada hiç bir şeyin planlandığı gibi olmadığını gösterdi. Ne silahlanma, ne de ekonomik kavgalar insanoğluna bu kadar büyük bir zarar verebilirdi. Covid-19 pandemisinin dünya gündemine gelmesi, dünyada ilk kez tüm toplumların tek bir düşmanla savaşmasına öncülük etti. O güne kadar birbirleriyle savaşan insanlar, pandemi ile birlikte tek bir düşmana karşı savaşmaya başladı. Bu düşman yeni tip korona virüsü Covid-19 oldu.

Covid-19 pandemisi ile beraber tüm dünyada sağlık yatırımlarının önemi bir kez daha önem teşkil etti. Silahlanmaya, lüks tüketime ve yaşam tarzlarına yapılan yatırımlar bir anda işlevini yitirdi. Dünyayı altı ayda yakıp kavuran covid-19 pandemisi 10 milyonun üzerinde insanın hastalanmasına ve 500 bin insanın hayatını kaybetmesine neden oldu. Bu virüse yakalanan insanların yarısına yakın bir bölümü iyileşse de , bu virüs ile mücadele konusunda dünya çok büyük bir mücadele ile karşı karşıya kaldı.

Covid-19 dünyadaki tüm yaşamı derinden etkiledi. Tüm sektörlerin ekonomik hacminin etkilendiği bu dönemde üretim ile tüketim arasındaki denge de bozulmuş ve dünyadaki tüm ülkelerin ciddi bir ekonomik kayba uğramasına neden oldu. Siyasi, ekonomik, psikolojik, sosyolojik boyutları dünyaya ciddi etkileri olan virüs, iletişim sektörünü de etkiledi. Covid-19 virüsü ve onun sonucunda ortaya çıkan pandemi döneminde karantinede kısıtlanmış bir sosyal hayat içinde olan insanların tüketim ve yaşam alışkanlıkları da değişti.

Medyanın en önemli işlevlerinden biri olan haber verme işlevi, covid-19 döneminde önceki dönemlere göre daha çok konuşulur oldu. İnsanlar, dünyayı tehdit altına alan, Çin’den çıkan bu virüs hakkında daha fazla bilgi almak için medyayı daha fazla kullanmaya ve kendilerini gelecekleri adına güncellemeye özen gösterdi. İşte bu dönemde daha çok eğlence işlevi işe önde olan medyanın “haber verme” işlevi ile covid-19 karşısında başarılı bir sınav verip vermediği konusu da tartışmaya açıldı.

Türkiye’de de 11 Mart günü başlayan pandemi tüm sektörleri derinden etkilemiştir. Pandemi döneminde iş yerleri uzaktan çalışma yöntemini tercih ederken, eğitim de uzaktan eğitim ile faaliyetlerine devam etmiştir. Medyada sosyal medyanın gücünün bir kez daha kendisini hissettirdiği pandemi döneminde Sağlık bakanlığı günlük olarak açıkladığı “Türkiye Günlük Korona Virüs Tablosu”nu sağlık bakanı Fahrettin Koca’nın kişisel Twitter hesabından açıklayarak bilgiyi sosyal medya üzerinden paylaşmayı tercih etmiştir. Medyanın haber verme işlevinin tartışıldığı bu dönemde

İstanbul Üniversitesi (İÜ) İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yeşim Güçdemir,, pandemi döneminde kullanıcıların sosyal medyada daha önce hiç görülmemiş şekilde bir araya geldiğini ifade etti (Milliyet). Prof. Dr. Güçdemir, "Sosyal medya, bu dönemde tüm organizasyonların ihtiyaçlarına cevap veriyor. Devlet birimleri salgının önlenmesinde, hastalıkla ilgili bireylerin bilgilendirilmesinde ve bilinçlendirilmesinde, hasta takibinin ve etkileşimin takibi gibi durumların çözümünde yoğun olarak sosyal medyadan da faydalanıyor." Derken, Ad Colony'nin yaptığı araştırmaya göre bu dönemde insanların salgın sebebiyle Türkiye'de izolasyonun başlamasıyla kullanıcıların %61'i sosyal medya kanallarında daha fazla vakit geçirmişlerdir (Hürriyet).

Sosyal medya covid-19 döneminde de yükselişine devam ederken, geleneksel medyanın en önemli mecrası televizyonda önemli bir atak yaparak popülerliğini arttırdı. RATEM (Radyo ve Televizyon Yayıncıları Meslek Birliği) yaptığı açıklamada pandemi döneminde televizyon izlenme alışkanlıklarının yüzde 23 oranında arttığını söyledi. Ratem Başkanı Gürsoy: "Halkın haber alması, bilgiye ulaşması, duyarlılığın oluşması medya aracılığıyla oluyor. Bu dönem radyo ve televizyonlarımıza olan güvene olumlu yansdı. Özellikle haber kanallarımızın etkisi de arttı" (CNNTÜRK) diyerek televizyon mecrasının bu dönemde haber verme fonksiyonunu daha iyi kullanarak izleyicilerin ilgisini çektiğine vurgu yaptı. İpsos'un yaptığı bir araştırmada korona döneminde Türkiye'de insanların izolasyon sürecinde salgınla ilgili haber ve bilgileri yüzde 86 oranında televizyonda yayınlanan haber programlarından, yüzde 42 oranında sosyal medyadan, yüzde 45 oranında ise çevrim için gazetelerden aldığı açıklanmıştır (İpsos,2020). Araştırmada basılı gazete ve radyo mecrası yüzde 7 ile korona salgınının ilk döneminde en az haber amaçlı kullanılan mecralar olmuştur.

Covid-19 pandemisinde medyanın haber fonksiyonunun kullanımına yönelik üniversitede eğitim gören gençler üzerinde yapılan bu araştırmada da televizyon ile sosyal medya en önemli haber kaynağı olarak karşımıza çıkmıştır. Araştırmamızda covid-19 virüsü ile ilgili güncel bilgilerin yüzde 40 oranında sosyal medyadan, yüzde 27,59 oranında televizyondan alındığı görülmüştür. Bu araştırmada da radyo 4,14 , basılı gazete ise yüzde 6,21 ile covid-19 döneminde haber kaynağı olarak en az kullanılan mecralar olmuştur. Bu veriler bir kez daha Türkiye özelinde dijital medyada sosyal medyanın, geleneksel medyada ise televizyon mecrasının en güçlü mecralar olduğunu göstermiştir. Haber kaynağı olarak kullanılan sosyal medyanın bilgi güvenilirliğini televizyonla test ettiğini ifade ettiklerini söyleyen gençler 2020 Türkiye'sinde televizyon mecrasının haber verme fonksiyonunun hala güçlü olduğuna vurgu yapmışlardır. Erkekler televizyon ve internetten yayınlanan dijital gazeteleri daha fazla tercih ederken, kadınlar sosyal medyayı erkeklerde daha fazla kullandıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmada covid-19 virüsü ile ilgili haberleri televizyon mecrasından takip edenlerin en çok Habertürk adlı haber kanalını tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin covid-19 virüsü ile haberleri edinirken en çok Habertürk'ü yüzde 26,5 ile takip etmişlerdir. İkinci sırada yüzde 26,3 ile Fox TV, üçüncü sırada ise yüzde 25,4 ile TRT Haber yer almıştır,

KAYNAKÇA

- Algül, A. (2015). Kurumsal ve Demografik Özelliklerin İnternet Haber Medya Güvenilirliği Üzerine Etkisi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(44), 257-273.
- Alver, F. (2011). *Gazetecilik Bilimi ve Kuramları*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Banar, S. (2006). Türkiye'de Haber Verme İşlevinin Kişilik Hakları ve Etik Yaklaşımına Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(15).
- Baydili, İ. (2020). Covid-19 sürecinde YouTube'daki Doktor Videolarının WHO ve Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Söylemleri ile Karşılaştırılması. *Turkish Studies*, 15(4), 153-178. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44188>.

- Chung, D. S., & Nah, S. (2013). Media Credibility and Journalistic Role Conceptions: Views on Citizen and Professional Journalists among Citizen Contributors. *Journal of Mass Media Ethics: Exploring Questions of Media Morality*, 28(4), 271-288.
- CNN TURK (2020). <https://www.cnnturk.com/turkiye/koronavirus-etkisiyle-televizyon-izleme-orani-yuzde-23-artti> (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
- Conlin, L., & Roberts, C. (2016). Presence of Online Reader Comments Lowers News Site Credibility. *Newspaper Research Journal*, 37(4), 365-376.
- Çığ, Ü., & Çığ, E. Ç. (2011). Haber Endüstrisi ve Gazetecilik Etiği. *İş Ahlakı Dergisi*, 4(8), 25-60.
- Demir, M., Günaydın, Y., & Demir, Ş. Ş. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Türkiye'de Turizm Üzerindeki Öncülleri, Etkileri ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1).
- Devran, Y. (2010). *Haber, Söylem, İdeoloji*. İstanbul: Başlık Yayınları.
- <https://www.dtr-ihk.de/tr/koronavirus/onlemler> (Erişim Tarihi: 15.06.2020)
- <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (Erişim Tarihi: 28.06.2020)
- Hargreaves, I. (2007). *Gazetecilik*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Hürriyet (2020). <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/koronavirus-sosyal-medya-aliskanliklarini-nasil-degistirdi-41533562> (Erişim Tarihi: 28.06.2020).
- IPSOS (2020). <https://www.ipsos.com/tr-tr/koronavirus-haber-kaynaklarinda-tv-haber-programlari-basi-cekiliyor> (Erişim Tarihi: 24.05.2020):
- Girgin, A., Özey, S. (2013). *Haber Yazmak*. Der Yayınları: İstanbul.
- Kars, N. (2010). *Haberin Tarihi, Kuramları, Söylemi ve Radyo – Televizyon Haberciliği*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Kırık, A. M., Var, S. S. A., Özköçak, Ö. Ü. V., & Darıcı, Ö. Ü. S. (2020). Pandemi Dönemlerinde İletişim ve Algı Yönetimi: Yeni Koronavirüs Hastalığı (Covid-19) Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 104, Mayıs 2020, s. 36-57.
- Kırık, A.M. ; Özköçak, Ö.Ü.V (2020). Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Sosyal Medya ve Yeni Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi. *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science*, Yıl: 7, Sayı: 45, Nisan 2020, s. 133-154.
- Kızıldağ, H. (2020). WhatsApp'ta yayılan COVID-19 mesajları zincir mektupların yeni ve farklı bir biçimi olabilir mi?. *Turkish Studies*, 15(4), 667-678. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44181>.
- Metzger, M. J., Flanagin, A. J., Eyal, K., Lemus, D. R., & Mccann, R. M. (2003). Credibility for the 21st Century: Integrating Perspectives on Source, Message, and Media Credibility in the Contemporary Media Environment. *Annals of the International Communication Association*, 27(1), 293-335.
- Milliyet (2020). <https://www.milliyet.com.tr/teknoloji/sosyalmedya/corona-virus-sosyal-medya-kullanimini-onemli-oranda-yukseltti-6202354> (Erişim Tarihi: 28.06.2020).
- Özer, Ö. (2012). *Alternatif Medya Alternatif Gazetecilik*. Konya: Literatürk Academia.
- Pavlik, J. V. (2013). *Yeni Medya ve Gazetecilik*. (M. Demir, & B. Kalsın, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- TRT Haber (2020). Koronavirüs Verileri. <https://www.trthaber.com/koronavirus-canli-harita> Erişim Tarihi: 28.06.2020
- Tokgöz, O. (2015). *Temel Gazetecilik*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Yılmaz, S. S. (2016). Medya Güvenilirliği: Gençlerin Güvenilirliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi E-Dergisi*, 4(1), 392-417.
- Yüksel, E., & Gürcan, H. İ. (2005). *Haber Toplama ve Yazma*. Konya: Tablet Kitabevi.
- Yüksel, E., Adıyaman, H. K., Aydın, N., Kurt, B., Çelik, C., Karaoğlu, E., & Demirel, M. (2015). İyi Haber de İyi Haber midir? Haber Değerleri Üzerine Bir İçerik Analizi Çalışması. *Selçuk İletişim*, 9(1), 94-114.

Analysis of Leadership Styles in Institutions in the Context of Bolman and Deal's Four Framework: A Comparative Research on the Banking Sector

Assoc. Prof. Özlem Işık

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1455-3154>

Erciyes University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Publicity, Kayseri – TURKEY

Article History

Geliş: 11.02.2021

Kabul: 18.05.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Keywords

Leader

Leadership Theories

Bolman and Deal

Four-Frame Theory

Banking Sector

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49357>

Abstract

Leadership has always been a main topic that is examined throughout the history. Behavior of leaders has directly or indirectly effect on workers and behaviors of them; and workers behave according to this effect. Considering the conditions of increasing competitive environment, just as other businesses the banking sector needs powerful leaders who will keep them superior to the competitors and ensure survival in market conditions. The purpose of this study is to analyze leader types in corporates in particular to the banking sector. The data of this study, which uses survey model and quantitative method, are carried out via "Leadership Orientation Questionnaire (LOQ) Scale" developed by Bolman and Deal (1991) and adapted to Turkish by Dereli (2003). For this purpose, a literature review on the concept of leadership and on the theories of leadership takes place in the first chapter of the study. Then, leadership theories are analyzed including Bolman and Deal's "Four Framework Theory". Second part of the study also uses Bolman and Deal's theory to explore the perceptions of employees in private and state banks in Kayseri regarding the typologies of leadership that their institution is perceived to represent. Data is analyzed in accordance with the type of institution (state-private) and demographics.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Işık, Ö. (2021). Analysis of Leadership Styles in Institutions in the Context of Bolman and Deal's Four Framework: A Comparative Research on the Banking Sector. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 355-377.

Bolman ve Deal'ın Dört Çerçeve Kuramı Bağlamında Kurumlardaki Liderlik Tiplerinin Analizi: Bankacılık Sektörü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma

Doç. Dr. Özlem Işık

Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Kayseri – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Submitted: 11.02.2021

Accepted: 18.05.2021

Published Online: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Lider
Liderlik
Bolman ve Deal
Dört Çerçeve Kuramı
Bankacılık Sektörü

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49357>

Öz

Liderlik, insanların bir arada oldukları ve yönetim işlevinin söz konusu olduğu her yerde varolan ve varolacak bir kavramdır. Kurum içinde liderlerin davranışları doğrudan yada dolaylı olarak çalışanları etkilemekte ve çalışan davranışları bu yönde şekillenmektedir. Artan rekabet ortamının şartları düşünüldüğünde diğer işletmeler gibi bankacılık sektörünün de kendisini rakiplerinden üstün tutacak ve piyasa koşullarında ayakta kalmasını sağlayacak güçlü liderlere ihtiyacı vardır. Bu araştırmanın amacı, bankacılık sektörü özelinde kurumlardaki liderlik tiplerini analiz etmektir. Tarama modeli ve nicel yöntemin kullanıldığı araştırmanın verileri, Bolman ve Deal (1991) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması Dereli (2003) tarafından yapılan "Leadership Orientation Questionnaire (LOQ) Ölçeği" aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde, liderlik kavramı ve liderlik teorileri üzerine literature taraması gerçekleştirilmiştir. Liderlik kavramı içinde; literatürde geçmişten bugüne liderlik tanımları sınıflandırılarak incelenmiş, liderlik ve yöneticilik kavramları arasındaki farka değinilmiş ve liderin özellikleri hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır. Liderlik teorileri kısmında ise; liderlik teorileri gelişim sırası ile ele alınmış; Bolman ve Deal tarafından geliştirilen "Dört Çerçeve Kuramı" detaylarıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Kayseri ilinde faaliyet gösteren özel ve kamu banka çalışanlarının, kurum liderlerinin temsil ettikleri liderlik tiplerine ilişkin algıları, Bolman ve Deal'ın dört çerçeve modeli kapsamında ele alınmıştır. Veriler, çalışanların demografik özellikleri ve kurum yapısı (kamu-özel) bağlamında farklılaşma durumu ekseninde analiz edilmeye çalışılmıştır.

INTRODUCTION

The importance, scope and quality of the concept of leadership is changing today, where technology has developed and knowledge is rapidly spreading to every field. Even though very different meanings have been assigned in every field where leadership management function exists, it has always existed. Since Kavran is regarded as the driving force of societies, a lot of research are continued on this subject. Leadership and the need to be directed, one of the basic characteristics of individuals, plays a major role in making leadership such a vital issue within the organization. At this point, corporate leaders are advised not to rely on limited models that address only a part of organizational life, and to develop different approaches appropriate to their situations when faced with various problems regardless of their leadership style. In this context, leadership orientations, approaches and theories that will enable leaders to know under what conditions and what kind of practices they will achieve more efficient results come to the fore in the literature (Çelik, 2007). There are some opinions on the issues that leaders can learn from these theories. These are: (1) Trusting experience and facts is not enough by itself; because all factual data require interpretation. (2) Interpreting facts based on individual experience is fraught with limitations because this approach ignores the knowledge and experience of others. (3) The cost of judgment mistakes made while gaining experience is quite high in terms of both human and material resources (Şişman, 2004: 14).

In this study, the perceptions of private and public bank employees about the leadership behaviors of their managers will be evaluated within the scope of the leadership types developed by Bolman and Deal, structuralist, human resources, political and symbolic leadership types. The problematic of determining the extent to which bank managers carry leadership skills in the eyes of employees constituted the starting point of this study. Based on the assumption that the leadership perceptions of the managers will change according to the demographic characteristics of the bank employees and the type of organization they work for (private-public). Based on the demographic characteristics of the bank employees and the type of organization (private-public) they work for, it is assumed that leadership perceptions about their managers will change. Leadership perceptions about their managers will change. thus the concept of leadership is aimed to be reviewed in terms of the banking sector. Based on this purpose and assumption, in the first part of the study, a general evaluation was made on the concept of leadership; The concept is discussed in the context of domestic and foreign literature. In the second part of the study, information was given about Bolman and Deal, one of the important names of leadership literature, and 4 theories they developed regarding the concept of leadership were examined. In the third and last part of the study, a survey was carried out with private and public bank employees operating in Kayseri and an analysis of their leaders was tried to be made in the eyes of employees.

AN OVERVIEW OF LEADER AND LEADERSHIP CONCEPT

The subject of leadership has been interesting for hundreds of years, from Greek philosophers such as Plato and Socrates to many management and leadership groups. It has been one of the important research topics in numerous field studies and conceptual studies, and many scientists have tried to embody the complexity of this global term. One of the problems with the term leadership is that, despite its popularity, it does not have a formal, standardized definition (Vroom and Jago, 2007: 17).

The concept of leadership is derived from the word 'Leader' in Anglo-Saxon origin, and the word leader means 'taking people on a journey and guiding them on the journey'. Leadership, on the other hand, was first defined in the Webster's American dictionary in 1828 as the status and conditions of the leader (Güçlü 2016). In Turkish, the word leadership means 'leadership, khan, glory, sultan (TDK,

www.tdk.com.tr). Leadership is a concept that can be analyzed and defined in different ways when taken from different perspectives. Concept is a subject of management science and has been tried to be analyzed from the psychological, sociological, political, military, philosophical and historical perspectives as well as the subject (Şişman, 2004: 1). Some of these definitions are given below.

- A leader is the person who encourages a group of people to behave in line with a specific purpose and that these people follow in order to achieve their personal and group goals, and act in accordance with his requests, orders and instructions (Koçel, 2010: 569).
- A leader is a person who has the power to influence a group or the people in the organization for a specific purpose (Baltaş, 2007: 32).
- A leader is a creative person who influences the behavior of the people as he wishes and guides them while performing this act of influence, enlightens, teaches, sees the foresight, gives orders and instructions, and senses the wishes and needs of the people he works with in time (Bakan, 2008: 14).
- Leadership is to persuade people to put aside their individual interests and to follow a general goal that is important for the well-being of a group (Lunenburg and Ornstein, 1996: 113).
- Leadership is the process of directing the activities of others to achieve personal or group goals under certain conditions (Kayalar and Özmutaf, 2008: 565).

Leadership definitions in the literature are generally; It focuses on the characteristics to possess and exhibit many of the admired personality traits, to direct people to the right goals, to be able to persuade people by influencing the people around them with their knowledge and abilities, to be able to affect people mentally, physically and emotionally by giving orders and sometimes by punishing them, with a high sense of justice, to effectively manage the main purpose, culture, strategy, identity and critical processes of the group or organization it manages, to establish a team (Erçetin, 2000: 12). Also in the definitions, it is predominant that leadership can be transferred from one leader to another and this procedure should be supported by a set of common ideas such as motivation and success. On the other hand, leadership leads to many desired outcomes at individual, group and organizational levels. It directs the organization towards more efficient and high performance outputs and it is an indicator of the competitive power of the enterprises in an intense competitive environment. The concept is also seen as a key phenomenon for sustainable organizational success and for companies to protect their assets. Similarly, an effective leader is a good listener; non-verbal communication is strong, perceptive, dignified, has values, creates vision-sets goals, good time management, can cope with stress, resolve conflicts, is reliable, powerful, impressive, approaches problems and people with empathy (Fritz etc. 1999: 5; Sperry, 2007: 2; Gül and Şahin, 2011: 239).

The increasing interest in the functions and importance of the leader is based on the fact that managers, who are open to teamwork, creative, sociable, energetic, productive, visionary, take their place in business life and their number is increasing. All these leadership functions are focused on the completion of individual, group or organizational goals (Gibson etc. 1991: 364). Therefore, the concept is a subject of management science and a concept related to business life, as well as a wide range of phenomena that can be analyzed from psychological, sociological, political, military, philosophical and historical perspectives.

The Features of Leader and Leadership

Although there are many opinions about the concepts of leader and leadership, nearly all leadership definitions and views defining the characteristics of leadership state that leadership includes the influence-power process (Vroom and Jago, 2007: 17). However, various opinions on the characteristics of leader and leadership have been included in the literature. For example, Stogdil (cited in Çelik, 2009: 8) listed the five basic characteristics that a real leader should have as follows:

- Capacity (intelligence, carefulness, originality and judgment)

- Success (education, knowledge and athletic skills)
- Responsibility (dependence, initiative, resistance, self-confidence and desire to be superior)
- Participation (effectiveness, sociability, cooperation, adaptation)
- Location (socio-economic position and popularity)

The new economic order requires organizations and, as a result, leaders to be able to respond quickly to changes in the environment, individuals and business systems. Today's leaders need to acknowledge that individuals carry their emotions, souls and social lives to the workplace and see all these as an opportunity for organizational change and development, and manage their human capital with an ethical and positive perspective. A similar classification was made by Serinkan (2008: 153). According to this classification, the basic characteristics that a leader should have are as follows.

- **Conflict Resolution:** People's views on various issues differ by nature and conflicts can arise when they articulate them. Conflict can be destructive or constructive depending on the way it is handled. It awakens respect and love around a person who resolves the incompatibilities and conflicts that arise by bringing the parties together on a common basis of agreement. The inability to deal with conflict in a constructive way or the tendency to escape and hide from it leads to a lack of respect and hostility in people.

- **Initiative:** The concept includes situations such as leaders making decisions and concentrating on a certain activity, starting a business that did not exist before or stopping an ongoing activity, or changing the direction and characteristics of the effort by themselves. Leaders can direct their audiences using their initiative. In some cases, if the leader chooses not to act, he still takes the initiative.

- **Research:** Provides access to data from collaborators or other sources of information and to learn facts about the subject. The quality of exploration depends on how deeply, how thoroughly one has made it. If a person does not care about this issue, the need for research may be overlooked. On the other hand, the standards of others may be high and may be curious and willing to learn as much about the topic as possible.

- **To be a party:** To be a party means to adopt an attitude, to fulfill opinions, thoughts and beliefs. A person may have strong beliefs, but they may consider revealing this risky. On the other hand, the individual may not take sides just because they have weak or no beliefs. Another may also adopt an opinion just to oppose someone or to prevail. Each person's way of putting forward what they believe is different, and this is a symptom of their leadership style. Leaders are not people who do not get involved in any business or take responsibility. Leaders have certain principles and views. As such, leaders take sides because they have business philosophies.

- **Decision Making:** Putting resources into practice is through decision making. Leader can take all decisions alone, transfer these responsibilities to one or more people or apply to teamwork.

- **Criticism:** There are several ways of evaluating the ways in which team members who want to achieve the goal solve problems. The key to this process is criticism. In other words, the leader who does not benefit from the way of working, feedback and criticism processes cannot go a long way. If criticism is done effectively, the way is opened to transform resources into measurable results (Nebus, 2006: 663; Goetballs etc. 2004: 124; Luthans, 2010: 111)

BOLMAN AND DEAL'S FOUR FRAME THEORY

Leadership is an important concept, especially since it enables the sharing of information, provides an atmosphere of trust, adaptation to culture, and the ability to take responsibility (Toylan and Semerciöz, 2012: 240). In most businesses, within the scope of international management, their managers must have the appropriate leadership type in order to overcome the different culture and value system (Byrne and Bradley, 2007: 168).

Developments and new concepts emerging in the field of management-organization and organizational behavior have also led to the emergence of new leadership types in the field of leadership. It is possible to gather the approaches to explain leadership under four main headings. These are traits approach

that focuses on the personal characteristics of the leader, the behavioral approach that focuses on the behavior of the leader, the situational approach that argues that leadership can change according to conditions and situations, and contemporary leadership approaches that have been emphasized in recent years.

Kippenberger (2002)'s chronological order of leadership is important in terms of reflecting the development process of the concept.

- The Big Man Theory until the mid 1900's
- 1900-1948 Properties Theory
- 1930s, Autocratic, Democratic and Laissez Faire Leadership Styles based on Levin's research
- 1945-1960s Behavioral Theories (Ohio, Michigan and Texas)
- 1957-1970's Contingency Theories
- 1967 - Contingency Theory to the Present
- 1970- Charismatic Leadership Until Present
- 1970- Team Leadership Until Today
- 1970- Servant Leadership Until Today
- 1978- Transformational Leadership until Today

As understood from the classification, traits theory marked the research on leadership in the 1940s. In these studies, it was thought that traits such as innate intelligence, ability to use language, and appearance were indispensable for leadership. Until the end of the 1940s and 1960s, the behavioral view prevailed and it was argued that leadership was a privilege that comes with one's behavior. In the following years, leadership movements that argue that the leader and subordinates should be in a relationship came to the fore.

With the rapidly changing relationships and technology, Bolman and Deal divided leadership into four categories in 1991, based on the fact that the characteristics that a leader should have in a single species are insufficient and that the leader must have more than one feature to adapt to change. As shown in Table 2, they are structuralist, human resources, political and symbolic leadership frameworks, respectively.

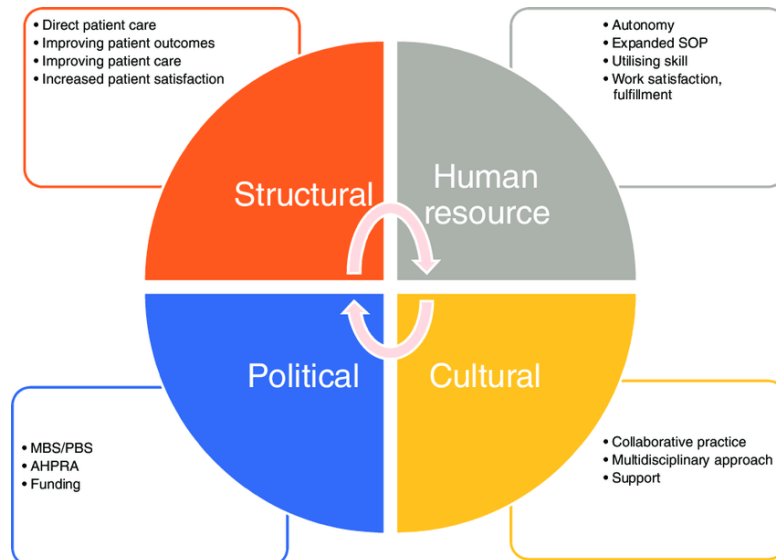

Table 2: Bolman and Deal's Four Frame Theory (Bolman and Deal, 1991)

According to Bolman and Deal (1991), our understanding of the structure and nature of organizations is the first condition for our understanding of the leadership process in organizations.

Bolman and Deal (2003), who used the four organizational paradigms in response to the four leadership paradigms, argued that human problems in organizations are multidimensional and that multiple leadership approaches are needed to understand these multidimensional human behaviors and to cope with the problems arising from these behaviors. Indicating that administration has structural, human resources, political and symbolic dimensions, Bolman and Deal (2003) argued that leaders' adoption of a multiple management approach that takes all these dimensions into account can prevent organizational failure. In this part of our study, the details of the Four Frame theory developed by Bolman and Deal (1991) will be examined.

Constructivist Approach

The structural (bureaucratic) model emerged from the bureaucratic approach developed by Max Weber. According to Weber, organizations are structures formed by formal social networks facilitating coordination and communication in order to achieve limited goals with a hierarchical structure (Weber, as cited in 1947: Aypay, 2006: 17).

Structural or bureaucratic organizations have some characteristics. These include factors such as promotion criteria, appointment of managers, a certain salary and payment to officials, recognition of the position - respect and job security. This model emphasizes formally established goals such as mission-vision. It is assumed that the organizations as a whole try to achieve the goals determined by the higher levels. It is assumed that hierarchical control, coordination, and communication lead organizations to achieve their goals (Birnbaum, 1988; Bolmanve Deal, 2003; Bush, 1995). In such organizations, as in society, division of labor leads to division. Partitioning brings up specialization. Rules eliminate individuality and provide neutrality (Bolman and Deal, 2003; Bush, 1995). On the other hand, the weaknesses of bureaucratic organizations; they also have negative features that make them weak. One of them is that bureaucratic organizations attach much more importance to the inside of the organization than outside the organization. Therefore, using the bureaucratic model may not be a problem for organizations that do not have much interaction with the environment. For example, Hoy and Miskel (1982) suggest that the degrees of bureaucracy should be questioned instead of the question of whether there are bureaucratic approaches in education. In the bureaucratic approach, especially educational organizations are seen as machine-like systems. Such organizations try to implement the normative goals and ideologies created by the higher levels of educational institutions in educational organizations. Sometimes, in schools where bureaucratic model is dominant, education is affected negatively (Meyer and Rowan, 1977 cited in Aypay, 2002: 18). Because teachers and administrators deal with too much bureaucratic procedures, there is no time left for other activities. Schools can't focus too much on goals. Unspecified goals, ambiguous technologies, loose participation, non-coordinated activities, and loose structural elements can produce anarchic images, and these images are incompatible with factory metaphors (Bolman and Deal, 1991, 2003; Cohen and March, 1984; Hoy and Miskel, 1982) . In summary, the "Structuralist Approach" constitutes one of the four important theoretical foundations within the management theory put forward by Bolman and Deal. The constructivist leader "Clarifies the organizational goals and tasks; arranges the building to establish healthy relationships with the environment; does not act wrong; it constantly tries, evaluates, changes. There is no rule that structuralist leaders will be authoritarian; develop a new structure suitable for the problem; Problem solving methods are not a chain of command. Those who work with a structural leader know their duties and responsibilities and their contributions to the organization (Bolman and Deal, 2003: 348-354).

Human Resources Model

When organizations are viewed from a human-centered perspective, it is seen that the objectives of the organization are to meet the needs of people. People are dependent on each other and

must be in harmony with each other. The needs of the people in the organization should be met and their job satisfaction should be provided. If this is done, efficiency will be obtained from the organization.

The human resources framework emphasizes the importance of relationships between individuals and organizations, and emphasizes that individuals and organizations need each other. The approach focuses on the needs of individuals in the organization and assumes that organizations that meet the basic needs of individuals will be more successful. Leaders who adopt the human resources approach attach importance to relationships and emotions in the organization, aim to lead members through open communication, empowerment, facilitation, placing the right people in the right positions and effective teamwork. While these leaders seek ways to bring about mutual harmony between the organization and the individual, At the same time, they draw an image that supports participation in decisions, is open to new ideas and has consistent applications (Bolman and Deal, 1991).

Unlike the structuralist approach, the human resources approach perceives the organization and human as an organic entity with their psychological and social needs to meet rather than seeing and operating them as a machine. In this style, the leader has the image of the person who provides support and strengthens. According to the human resource leader, the human being is the heart of the organization, authoritarian and insensitive managers can't be successful leaders. Leaders who adopt this style work to achieve the goals of the organization and its employees; supports and empowers its employees; believes and trusts its employees. Being accessible and supporting participation by sharing information is one of its main goals. In this approach, subordinates are empowered by providing openness, participation and autonomy; problems are solved together (Bolman ve Deal, 2003: 354-356).

In human resources or collegial model organizations, most employees assume that they have the right to participate in decisions. In particular, members of the organization agree on what the goals are in such organizations; Agreement on what the goals are, sets a direction and provides measurement and evaluation criteria for success as a source of legitimacy for the behavior of organization members (Bush, 1995).

The human resources model is focused on a common decision, joint management and shared responsibility in organizational policies and decisions. The reason for this is stated as the assumptions of this model are the assumptions most appropriate for the roles of the employees. So much so that the human resources model emphasizes participating in decisions, joint management, and taking joint responsibility in organizational policies and decisions. Therefore, it is accepted as the most valid model in explaining the organizational structures of institutions. In addition, in institutions where the human resources model is dominant (for example, universities), the level of participation of employees in corporate activities is also important (Aypay, 2006: 180).

Because the members of this model are assumed to be connected to the organization with very strong normative ties and it is assumed that participation in organizational activities is necessary. Normative participation is within the framework of some common values, but within the scope of this model, members also question corporate activities. If educational organizations expect teachers to participate in decisions, what should be the limit for this participation? This question is used to distinguish the pure human resources approach from the others. Will only a certain group of teachers participate in the decisions or will all teachers participate? (Bush, 1995). In summary, in the human resources model, the talents, opinions and energy of the employees are seen as the most important corporate resource. It is accepted that people have physical and social needs. A bond based on a weak relationship is formed between the people who cannot improve themselves in their institutions and can't strengthen their self-confidence and the institution. This weak bond harms both sides. In a weak bond, one side exploits the other, and in a strong relationship that is the opposite, both sides are

satisfied, profitable, and institutions work efficiently. Leaders who adopt this behavior attach importance to the wishes and needs of people and interpersonal relations (Bolman and Deal, 2013).

Political Approach

Political leadership theory developed by Bolman and Deal (2013) is an approach that sees institutions as a political arena where many people and their interests conflict. According to this theory, institutions are coalitions formed by different individuals and departments. This theory reveals that employees' values, preferences, beliefs and perceptions of reality are different and the source of these differences is the differences between people. Sharing of mostly limited resources, the use of power in this sharing, and conflicts are accepted as normal in this theory. While achieving institutional goals, decisions are determined through negotiations between representatives of different coalition groups.

The political leader represented by political theory is the profile of leaders who develop good relations with non-organizational groups and manage conflict. He/She knows and explains what He/She wants and what to buy; makes good use of balance of power, needs and interests; uses his strength carefully; doesn't give everyone what they want; prepares the necessary environment for groups to bargain (Bolman and Deal, 2003: 354-356).

On the other hand, political models focus on the goals of core units rather than organizational goals. For example, departments have different purposes in universities and colleges. These differences are clearly differentiated from other models that focus on organizational goals. According to scientists who study the political model, conflict and disagreement between groups make goals ambiguous and slippery, because alliances and resource allocation are constantly shifting (Bush, 1995). Hence, the struggle between individuals and groups in the political model is directed towards controlling scarce resources. The use of power is directly proportional to the amount of resources controlled in institutions (Bergquist, 1992).

The strength of the political approach lies in its ability to explain behavior at both individual and group levels. While other models often focus on the institutional or organizational level, they can't capture activities at the individual and group level. They also find it difficult to explain activities at the department level (Bacharach and Lawler, 1980). The weaknesses of political models arise from their over-focus on individual and group activities, ignoring organizational dimensions such as individual autonomy. Another disadvantage of political models is that they ignore the importance of values (Berger and Milem, 2000).

In the political model, organizational decision-making processes are also in a way a bargaining process. Individuals protect their interests because individual interests are the driving force of development. No individual or group has complete and eternal control of resources. Individuals can be members of different groups and come up with conflicts of interest, new alliances, bargains and agreements. At this point, an individual's gender, race, division, and career defines alternative coalitions and counter-coalitions that arise for the control of scarce resources. According to the model, the competition is healthy and shows organizational dynamics (Bergquist, 1992; Bolman and Deal, 2003; Pfeffer, 1997).

As a result, the "Political Approach" is the type of approach that draws the most attention to organizations among the multiple perspectives developed by Bolman and Deal, and makes organizations look like political arenas. Institutions reflecting this model are generally institutions with regional potential. In this model, organizational decision-making processes are in a way based on consensus and bargaining. Accordingly, individuals and groups struggle to control the limited resources available and to have power and protect their interests, and this struggle determines the behavior of the individual in organizations. According to the approach, although individual interests are seen as the driving force of development, no individual or group can maintain full and endless

control of resources.

Symbolic Leadership Model

Bolman and Deal's (2013) symbolic leadership model deals with meaning, beliefs and symbols in institutions; and that behind every event there is a meaning hidden; and it suggests that the same event can be interpreted by different people in different ways. According to the approach, it is difficult to interpret the events and processes that occur in institutions. If there is uncertainty in institutions, solutions can't be found by approaching these problems with analytical and logical thinking; People should use symbols to deal with such problems. The values and ceremonies that exist in the organization bring employees closer together, reduce concerns, strengthen communication and strengthen ties.

The symbolic approach focuses on how people make sense of the uncertain world they live in. At this point, the symbolic leader believes that the most important part of a leader's job is inspiration (giving people something they can believe in). People are excited and devoted to where there is a unique identity, where they feel their work really matters. Effective symbolic leaders are ambitious to make the organization unique in their field and pass on this ambition to others. These leaders use dramatic symbols to excite people and give them a sense of the organization's mission. These people produce slogans, tell stories, give prizes, appear in the most unexpected places, and rule by walking around. Organizations are assumed to be healthier and more productive if the symbolic approach works well within the organization. At this point, it is stated that there is a similarity between the symbolic approach and the bureaucratic model, but while the symbolic model follows the open system approach, the bureaucratic model follows the closed system approach. Also, While symbolic models guide individuals through symbols, rituals, other models do so using the organizational structure (Bush, 1995).

On the other hand, when we look at the strengths and weaknesses of the symbolic model, we come across a comparative picture. The main strength of the approach lies in its ability to focus on individuals and local variables. Symbolic models reflect the values and beliefs of organization members. Values and beliefs guide individual behavior. Thus, symbolic models shape non-formal aspects of organizational life. It is extremely important in revealing cultural norms and meanings. On the other hand, the weakness of the symbolic model is the assumption that there are no units working to achieve harmonious and coordinated same purpose within the institution. Loose systems refer to coordination between sub-units of organizations such as departments. According to the approach, institutions and sub-departments are characterized by segregation policies and interests (Aypay, 2006: 182). Another weakness of symbolic models can be understood when technical processes occur. These models neglect the rational aspects of organizational life. Additionally, problems can arise when some individuals don't share the same values. In addition, in this model, it is possible that leaders can change the organizational culture, and this situation is sometimes considered as the weak side of the approach. Although strong leaders can create strong cultures, changing organizational culture is both time-consuming and extremely difficult.

At this point, unlike Schein, Bolman and Deal (2003) argue that leaders can easily change cultures. However, at this point, they express that it would not be right to put too much emphasis on symbolic processes and that the process should be left to time. The reason is that institutions must both be pluralistic and at the same time have to protect the rights of the minority (Bush, 1995).

When organizations are evaluated symbolically, it is accepted that they have not only material, political, economic aspects, but also cognitive, cultural and social aspects. In other words, organizations have an abstract aspect besides their concrete aspect. If organization managers want to manage effectively, they have to consider this abstract aspect. What these incidents mean to people is more important than concrete events in organizations. The interpretation of these events varies from person to person. In other words, symbols interpret events, emphasize what is important, provide integration; It enables people to socialize and coalesce (Bolman and Deal, 2003; Bergquist, 1992; Birnbaum, 1988; Bolman and Deal, 2003).

In summary, the meaning worlds of individuals and the values and culture of the organization stand out in the symbolic framework. Here, meaning is the core of the symbols of belief. It drives behavior through

shared meaningful rules, agreements and understandings. Symbolic leaders increase commitment to the organization by creating excitement in their followers; They generate organizational loyalty by communicating a strong vision. Leaders who adopt symbolic analysis also support the development of organizational myths, ceremonies and other symbolic elements, while stimulating the imagination by generating new and exciting possibilities.

As a result, the "Four Frame Theory" developed by Bolman and Deal shows the ways of looking at all the problems faced by organizations from a multiple perspective. The structural dimension, the human resource dimension, the political dimension and the symbolic dimension are the synthesis of all relevant research and theories so far. Bolman and Deal (1991) state that managers who make use of multiple perspectives can be effective managers and leaders, stating that "instead of presenting the field of organizational theory as fragmented, we present it as pluralistic". The findings will be analyzed and tried to be presented in the context of the Four Frame Theory and demographic features.

METHODOLOGY

Subject and Purpose of the Research

The banking sector constitutes the backbone of the financial system in the functioning of the economy. There are many methods and practices banks use in achieving sustainability and competitive advantage. In these processes, the human factor emerges as the focal point. Considering the role of the top management of banks in affecting the strategies and objectives of banks, it has been recently discussed that the leadership characteristics of the top management will affect the performance of the employees and thus play a role in the success of the entire bank (Attar, 2004: 79).

In order to be successful in the knowledge economy, banks must be organizations that can balance opposing structures, processes and cultures under the same roof, manage short-term daily changes and long-term fundamental changes simultaneously, and adapt to changing environmental conditions. Therefore, the banking sector was included in the study, as it is a sector in which intangible capital is used extensively besides tangible capital, information and communication technologies are important, and in addition to being constantly innovative, approaches to protect existing customers have increased in recent years. From this point of view, in the context of Bolman and Deal's quaternary leadership framework, structuralist, human resources, political and symbolic leadership frameworks, what kind of leadership type the managers adopt as leaders in the banking sector and the differentiation of these leadership types in terms of demographic features and organizational structure (public- special) is aimed to analyze.

Limitations of the Research

The study includes the following limitations.

- Research results are limited to the opinions of the people who participated in the study.
- The research was carried out with private and public bank employees operating in Kayseri. Therefore, the results cannot be generalized to the entire banking sector.
- One of the limitations observed in terms of providing data to the study is that the participants try to answer the questionnaire during working hours and are afraid of people they see as leaders in the business environment.

Sample and Population

Among the researches on the concept of leadership, it is seen that there are very few and limited studies on the banking sector, which is one of the important sectors of today. For this reason, the banking sector has been discussed in our study. In this context, the research universe consists of the personnel working in various branches and various departments of private and public banks operating in Kayseri. Due

to the large number of branches within the scope of this definition and the problem of reaching the branches, the sample environment had to be selected more limited. Therefore, the participants were determined in line with the purposeful sampling method; branches were informed by phone and e-mail and information was given about our research. 158 people working in various branches and departments of public and private banks participated in our research. As a result of the application, 140 questionnaire returns were provided; 112 questionnaires could be analyzed.

Research Questions

The following research questions and hypotheses have been developed for the purposes of the research.

Research Question 1: What is the leadership perception of private bank employees (within the scope of leadership dimensions)?

Research Question 2: What is the leadership perception (within the scope of leadership dimensions) of public bank employees?

Research Question 3: Does the leadership perception of employees differ in line with the organizational structure (being private or public) and within the scope of leadership dimensions?

Research Question 4: In the context of demographic variables, does the leadership perception of employees differ within the scope of leadership dimensions?

Data Collection Tool and Data Analysis

Our research is a descriptive research conducted by Karasar (2007: 77) in the "scanning model" that tries to define a past or present situation, event, individuals or objects and as they are in their own conditions.

The data collection required for the research was carried out by the researcher. Necessary permissions were obtained from Erciyes University Ethics Committee for the implementation of the surveys; The application was carried out in January. Relevant questionnaires were distributed to the personnel in the sample in sealed envelopes in order not to be affected by each other and they were asked to answer them. In the study, the Leadership Orientation Scale was developed by Bolman and Deal (1991) and the "Leadership Orientation Questionnaire (LOQ)" scale, which was conducted by Dereli (2013), was used in our country. The scale includes a total of 32 items. The scale consists of 4 sub-dimensions, each of which has 2 dimensions in itself.

These are; Analytical and organized sub-dimensions in "Structural Leadership" dimension, supportive and participatory sub-dimensions in "Human Based Leadership" dimension, powerful and skillful sub-dimensions in "Political Leadership" dimension, inspirational and charismatic sub-dimensions in "Symbolic Leadership" dimension. Participants are evaluated on the frequency of exhibiting the behavior indicated by the statement in the scale in 5-point rating scale (Likert) type. In this study, the Cronbach Alpha coefficient of the scale was 0.91; Cronbach's alpha coefficients of the sub-dimensions were determined as 0.77 / 0.62 / 0.68 / 0.66.

The skewness coefficient in the normality test of the scale scores (skewness) is used. The fact that the scores obtained from a continuous variable remain within ± 1 limits of the skewness coefficient (skewness) used in the normal distribution feature can be interpreted as the scores do not show a significant deviation from the normal distribution (Büyükoztürk, 2011). Since the leadership orientation scores were normally distributed, the comparison of the scores according to the variables of gender, marital status and institutional type was used in two independent samples t test; One-way analysis of variance (ANOVA) test was used to compare age groups, education level, and unit variables. When a significant difference was seen in the ANOVA test, LSD post hoc test was used to determine which groups the difference was between. Pearson correlation test was used to determine the relationship between leadership orientation dimensions. Confidence interval in the analyzes was determined as 95% (significance level 0.05 $p < 0.05$).

RESULTS

1. Descriptive Findings

Table 1 shows the frequency and percentage distribution according to the demographic characteristics of the participants.

Table 1. Distribution of the Participants by Demographic Characteristics

Demographic Variable	Groups	n	%
Type of institution	Special	4	4
	Public	5	0,2
		7	9,8
Gender	Female	4	4
	Male	7	2,0
		5	8,0
Age groups (36,11±10,01)	30 years and below	4	3
	31-40years old	1	6,6
		1	6,6
	41 years and older	3	2
Marital status	Married	0	6,8
		4	3
	Single	3	8,4
		6	4
Divorced	2	1,1	
	3	2	
Monthly income	3000TL and below	2	1
	3001-4000TL	0	7,9
		2	2
	4001-5000TL	3	0,5
		4	3
5001TL and above	4	0,4	
Education level	High school	3	3
		5	1,3
	University	2	2
		7	0,5
Postgraduate	5	6	
	1	7,0	
Professional seniority	1-5 years	4	1
		1	1
	6-10 years	3	2
		4	6,8
11 years and above	1	3	
	4	6,6	
		1	3
		1	6,6

40.2% of 112 bank employees participating in the study work in public banks and 59.8% in private banks. 42% of the participants are women and 58% are men. The average age of the participants

has been determined as 36.11 ± 10.01 and 36.6% of them are 30 years and younger, 36.6% are 31-40 years old, 26.8% are 41 years old and above. 38.4% of the participants are married, 41.1% are single and 20.5% are divorced. Monthly income of 17.9% of the participants is 3000 TL and below, 20.5% of them is 3001-4000 TL, 30.4% of them is 4001-5000 TL, 31.3% of them has a monthly income of 5001 TL and above.

20.5% of the participants were high school, 67% university, 12.5% graduate level. The service period of 26.8% of the participants in the profession is 1-5 years, 36.6% of them is 6-10 years, and the service period of 36.6% is 11 years and above.

In Table 2, descriptive statistics consisting of mean and standard deviation information of leadership orientation scores are given.

Table 2. Descriptive Statistics of Leadership Orientation Scores

Sub Dimension	i	a	S	kewness
Structural Leadership	10	3.09	0.67	0,14
Human Based Leadership	10	3.12	0.56	0,08
Political Leadership	10	3.04	0.64	0,24
Symbolic Leadership	10	2.95	0.62	0,03

When the scores in Table 2 are examined, the leadership orientations of the participants with the highest score are human-induced leadership (3.12 ± 0.56), structural leadership (3.09 ± 0.67), political leadership (3.04 ± 0.64), respectively. And it was determined that the leadership orientation with the lowest score was symbolic leadership (2.95 ± 0.62).

2. Findings Regarding the Comparison of Leadership Orientation Scores According to Demographic Variables

Table 3 shows the results of the independent two-sample t test for the comparison of leadership orientation scores according to the type of institution.

Table 3. Comparison of Leadership Orientation Scores by Organization Type

Leadership Orientation	Type of Institution	N	Mean (S)		t	p
			Special	Public		
Structural Leadership	Special	5	5,05	5,70	0,48	0,632
	Public	7	5,11	5,65		
Human Based Leadership	Special	5	5,10	5,58	0,28	1,776
	Public	7	5,13	5,56		
Political Leadership	Special	5	5,01	5,67	0,45	1,655
	Public	7	5,06	5,62		
Symbolic Leadership	Special	5	5,94	5,64	0,10	0,919
	Public	7	5,95	5,61		

When the leadership orientation scores were analyzed according to the type of institution served, it was concluded that the human resources framework ($p < 0,05$) in private banks and the political leadership framework ($p < 0,05$) in public banks were a significant difference.

Table 4 shows results of two independent samples t test for the comparison of leadership orientation scores according to the gender of the participants.

Table 4. Comparison of Leadership Orientation Scores by Gender

Leadership Orientation	Gender	N	Mean (S)		t	p
			Female	Male		
Structural Leadership	Female	7	5,08	5,66	0,08	,937
	Male	5	5,09	5,69		
Human Based Leadership	Female	7	5,15	5,56	,48	,628
	Male	5	5,10	5,57		
Political Leadership	Female	7	5,10	5,63	,91	,366
	Male	5	5,99	5,64		
Symbolic Leadership	Female	7	5,99	5,60	,66	,513
	Male	5	5,91	5,64		

When the leadership orientation scores were analyzed by gender, it was concluded that female employees differ significantly in the framework of symbolic leadership ($p < 0,05$) and male employees in the framework of political leadership ($p < 0,05$).

Table 5 includes the results of one-way analysis of variance (ANOVA) test for the comparison of the leadership orientation scores according to the age groups of the participants.

Table 5. Comparison of Leadership Orientation Scores by Age Groups

Leadership Orientation	Age	S	l
Structural Leadership	A-30 years and under	1	,13 ,70
	B-31-40 years	1	,17 ,63 ,31 ,275
	C-41 years and older	0	,92 ,69
Human Based Leadership	A-30 years and under	1	,15 ,58
	B-31-40 years	1	,18 ,49 ,96 ,388
	C-41 years and older	0	,00 ,63
Political Leadership	A-30 years and under	1	,04 ,61
	B-31-40 years	1	,10 ,60 ,48 ,620
	C-41 years and older	0	,95 ,73
Symbolic Leadership	A-30 years and under	1	,97 ,61
	B-31-40 years	1	,03 ,60 ,24 ,293
	C-41 years and older	0	,80 ,66

It was determined that the leadership orientation scores didn't differ significantly according to age groups ($p > 0.05$).

Table 6 includes the results of one-way analysis of variance (ANOVA) test for the comparison of leadership orientation scores according to the marital status of the participants.

Table 6. Comparison of Leadership Orientation Scores According to Marital Status

Leadership Orientation	Marital status	n	\bar{X}	S		
Structural Leadership	A-Married	4	3			
	B-Single	3	,14	,71		
	C-Divorced	6	,95	,66	,93	,150
Human Based Leadership	A-Married	4	3			
	B-Single	3	,18	,58		
	C-Divorced	6	,06	,59	,45	,636
Political Leadership	A-Married	4	3			
	B-Single	3	,01	,61		
	C-Divorced	6	,05	,70	,08	,926
Symbolic Leadership	A-Married	4	2			
	B-Single	3	,89	,60		
	C-Divorced	6	,94	,65	,65	,522
		2	3			
		3	,07	,61		

It was determined that the leadership orientation scores did not differ significantly according to marital status ($p > 0.05$).

Table 7 includes the results of one-way analysis of variance (ANOVA) test for the comparison of leadership orientation scores according to the monthly income of the participants.

Table 7. Comparison of Leadership Orientation Scores by Monthly Income

Leadership Orientation	Monthly Income		\bar{X}	S		
Structural Leadership	A-3000TL and below	0	02	3,	1,17	0,324
	B-3001-4000TL	3	19	3,		
	C-4001-5000TL	4	94	2,		
	D-5001TL and above	5	21	3,		
Human Based Leadership	A-3000TL and below	0	10	3,	,91	,438
	B-3001-4000TL	3	15	3,		
	C-4001-5000TL	4	00	3,		
	D-5001TL and above	5	23	3,		
Political Leadership	A-3000TL and below	0	98	2,	,27	,847
	B-3001-4000TL	3	04	3,		
	C-4001-5000TL	4	99	2,		
	D-5001TL and above	5	11	3,		
Symbolic Leadership	A-3000TL and below	0	88	2,	,25	,862
	B-3001-4000TL	3	97	2,		
	C-4001-5000TL	4	91	2,		
	D-5001TL and above	5	01	3,		

It was determined that the leadership orientation scores didn't differ significantly according to monthly income ($p > 0.05$).

Table 8 includes one-way analysis of variance (ANOVA) test results for the comparison of leadership orientation scores according to the educational level of the participants.

Table 8. Comparison of Leadership Orientation Scores by Education Level

Leadership Orientation	Education Level		\bar{X}	S		
Structural Leadership	A-High School	3	83	2,	,66	
	B-University	5	13	3,	,67	,53 ,084
	C-Graduate	4	30	3,	,60	
Human Based Leadership	A-High School	3	97	2,	,65	
	B-University	5	13	3,	,54	,75 ,179
	C-Graduate	4	33	3,	,50	
Political Leadership	A-High School	3	93	2,	,80	
	B-University	5	03	3,	,60	,01 ,366
	C-Graduate	4	24	3,	,52	
Symbolic Leadership	A-High School	3	80	2,	,72	
	B-University	5	96	2,	,60	,25 ,290
	C-Graduate	4	13	3,	,54	

It was determined that the leadership orientation scores didn't differ significantly according to the education level ($p > 0.05$).

Table 9 includes results of one-way analysis of variance (ANOVA) test for the comparison of leadership orientation scores according to the professional seniority of the participants.

Table 9. Comparison of Leadership Orientation Scores by Professional Seniority

Variable	Professional seniority	\bar{X}	n	SS	F	J
Structural Leadership	A-1-5years	0	,23	,68	,18	,312
	B-6-10 years	1	,98	,67		
	C-11 years and above	1	,09	,67		
Human Originated Leadership	A-1-5years	0	,23	,59	,97	,384
	B-6-10 years	1	,04	,52		
	C-11 years and above	1	,12	,58		
Political Leadership	A-1-5years	0	,14	,63	,89	,411
	B-6-10 years	1	,94	,61		
	C-11 years and above	1	,06	,67		
Symbolic Leadership	A-1-5years	0	,03	,64	,45	,638
	B-6-10 years	1	,89	,58		
	C-11 years and above	1	,95	,65		

It was determined that the leadership orientation scores didn't differ significantly according to professional seniority ($p > 0.05$).

In line with the results of this analysis, the research question developed within the scope of the study is answered.

3. Findings Regarding the Relationship Between Leadership Orientation Scores

The Pearson correlation analysis results regarding the relationship between leadership orientation scores are included in Table 10.

Table 10. The Correlation Analysis Results of the Relationship Between Leadership Orientation Scores

Leadership Orientation	
1-Structural Leadership	,89** ,70** ,63**
2-Human Based Leadership	,81** ,64**
3-Political Leadership	,87**
4-Symbolic Leadership	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

A positive and significant correlation were determined between the scores of structural leadership orientation and human-induced leadership ($r = 0.89$; $p < 0.05$), the scores of political leadership ($r = 0.70$; $p < 0.05$) and symbolic leadership ($r = 0.63$; $p < 0.05$).

A positive and significant relationship were determined between human-induced leadership scores and political leadership ($r = 0.81$; $p < 0.05$) and symbolic leadership ($r = 0.64$; $p < 0.05$) scores.

A positive and significant relationship were determined between political leadership scores and symbolic leadership ($r = 0.87$; $p < 0.05$) scores.

In line with the results of this analysis, the research question developed within the scope of the study is answered.

CONCLUSION AND EVALUATION

With the increasing global competition in recent years, the way for banks and financial institutions to offer competitive products and services in world markets is to ensure that the quality of the customer demands and expectations is at the lowest level, the level of customer satisfaction is high and the human resources, which is an effective input, are the most effective. must be managed in a way, all employees must be adopted. It is necessary to apply a leadership style that they embrace and respond to the needs of the organization.

When the literature is examined, there are various types of leadership. These may vary depending on the leader's authority in decision making, source and personality. On the other hand, most leadership types can show similar characteristics with each other. In this study, leadership types are discussed in the context of Bolmer and Deal's four frame theory. Aiming to develop a new perspective on leadership based on four main organizational paradigms that dominate the field of business and management, Bolman and Deal (1991) developed different and unique assumptions for each approach towards the organization and human behavior within the organization. Understanding these assumptions provides important clues for managers and leaders regarding organizational behavior. In the four frame models of Bolman and Deal (1991); structural framework, organizational and planning dimension; human resources framework, employee dimension of the organization; political framework, power dynamics, conflict and reconciliation strategies; The symbolic framework represents perspectives on organizational culture that add purpose and meaning to the work. According to Bolman and Deal (2003), effective leaders are leaders who can effectively use more than one frame. Based on the statement of Hampten and Turner (1992: 167) "if there is no mental model, facts are not organized", Bolman and Deal (2003), who consider frames as mental models, argue that frames will help leaders to analyze the events they encounter. According to Bolman and Deal (2003), the correctness of leaders' decisions; It is directly related to the knowledge they have, the mental maps and how well they know how to use them.

The literature review and field research we conducted within the scope of the study show the results, the sharp distinction between who the leaders and managers are and what they actually do is actually a misconception. That is to say, leadership is neither a better nor a substitute for management, nor can management replace leadership. It is clear that organizations need to involve and support both sides in order to survive in today's turbulent and complex business environment. Managers encourage stability, leaders insist on change. Leadership with poor management or vice versa carries a risk for the organization. Adequate mix of managerial and leader characteristics is required to keep the organization in balance. Therefore, in the literature, we need not only studies based on theory integration, but also studies that enable us to investigate the relationship between managerial behavior and the individuals and groups affected by it by using new methods.

On the other hand, as emphasized by Pfeffer (1997), empirical studies comparing these models

in the literature and revealing their strengths and weaknesses are few. It is necessary to contribute to the literature in this field by basing the theoretical roots on more solid foundations and establishing cause and effect relationships. For this reason, data-based (quantitative or qualitative) studies are more needed. As Bolman and Deal (2013: 19) stated, trying to obtain a homogeneous image of a particular theory free from other theories in organizations is nothing but restricting the organization and the leader. Because, although every theoretical tradition or theory contributes to organizations, it also has blind spots.

As a result, the new economy requires organizations and leaders to be able to respond quickly to changes in the environment, individuals and business systems. These changes, which form the basis of increasing competition, have ensured that the individual / employee is at the heart of this new paradigm. In the information age, Human Capital emerges as the most important strategic difference that distinguishes an organization from others. For overall organizational performance and effectiveness, leaders need to acquire, develop and retain the knowledge they own, and therefore develop them in different ways by focusing on individuals who have this knowledge.

REFERENCES

- Attar, M. (2014). *Üst Düzey Yöneticilerin Liderlik Özelliklerinin Örgütsel Ustalık Düzeyine Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya
- Aypay, A. (2006). Üniversitelerde Akademik Etkinlik ve Örgütsel Davranış Arasındaki İlişki, *Educational Administration: Theory and Practice Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 46:175-198
- Bakan İ. (2008). Örgüt Kültürü ve Liderlik Türlerine İlişkin Algulamalar İle Yöneticilerin Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması. *Kahramanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14: 1-28.
- Baltaş A. (2007). *Değişimin İçinden Geleceğe Doğru Ekip Çalışması ve Liderlik*. İstanbul:Remzi Kitapevi.
- Bergquist, W.H. (1992). *The four cultures of the academy*. San Francisco: Jossey Bass.
- Birnbaum, R. (1988). *How colleges work: The cybernetics of academic organization*. San Francisco: Jossey Bass.
- Bolman, L. and Deal, T. (2003). *Reframing organizations*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Bolman, L. G. and Deal, T.E. (1991). *Images of leadership*. TN: National Center for Educational Leadership.
- Bush, T. (1995). *Theories of educational management*. London: Paul Chapman Publishing.
- Byrne, G. and Bradley, F. (2007) Culture's Influence On Leadership Efficiency: How Personal And National Cultures Affect Leadership Style, *Journal of Business Research*, 60 (2):168-175.
- Cohen, M.D. and March, J.G. (1984). *Leadership and Ambiguity: The American College President*. New York: McGraw Hill.
- Çelik, V. (2009). *Okul Kültürü ve Yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi
- Dereli, M. (2003). *A Survey Research of Leadership Styles of Elementary School Principals*. Middle East Technical University, Master of Science in Educational
- Erçetin Ş. (2000). *Lider Sarmalında Vizyon*. İstanbul: Nobel Yayınevi
- Fritz S., Brown F. W., Lunde J.P. and Banset A.E. (1999). *Interpersonal Skills for Leadership*, Prentice Hall.
- Gibson J. L., Ivancevich J.M. and Donnelly H.J., (1991). *Organizations*, Irwin, Serinkan C. (2008). *Liderlik ve Motivasyon Geleneksel ve Güncel Yaklaşımlar*. Ankara: Nofritbel.
- Goetballs, G. G. and Burns J. (2004) *Encyclopedia of Leadership*. London: Sage Publications
- Güçlü N. (2016). *Eğitim yönetiminde liderlik*. Ankara: Pegem Yay.
- Gül H. and Şahin K. (2011). *Bilgi Toplumunda Yeni Bir Liderlik Yaklaşımı Olarak Transformasyonel*

- Liderlik Ve Kamu Çalışanlarının Transformasyonel Liderlik Algısı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25.
- Hoy, W.K. and Miskel, C.G. (1982). *Educational Administration*. New York: Random House.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kayalar M and Özmutaf, N.M. (2008). Sivil Toplum Kuruluşlarında Gelecek Yönelimli Lider Performans Profili: İstatistiksel Bir Yaklaşım, *Ege Akademik Bakış*. 8(2): 565.
- Koçel T. (2010). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayın.
- Luthans, F. (2010). *Organizational Behavior an Evidence Based Approach*. USA: McGraw-Hill Companies.
- Lunenburg F.C. and Ornstein A.C. (1996). *Educational Administration Concepts and Practice*, Belmont.
- Nebus, J. (2006). Building Collegial Information Networks: A theory of Advice Network Generation. *Academy of Management Review*. 31(3): 615-637.
- Sperry L. (2007). *Becoming An Effective Health Care Manager, The Essential Skills of Leadership*, Health Professions Press,
- Şişman M. (2004). *Öğretim Liderliği*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Toylan, N. and Semerciöz, F. (2012) Leadership Styles in Strategic Alliances: A Lodging Industry Perspective, *Procedia. Social and Behavioral Sciences*, 58: 236-243.
- Vroom, H.V. and Jago, A.G. (2007). The Role of the Situation in Leadership. *American Psychologist*. 62(1):17-24.
- <https://tdk.gov.tr/> Accessed:12 Nowember 2020

Demokrasi ve Askeri Darbeler Ekseninde Eğitim: Ülke Örnekleme Bir Değerlendirme

Doç. Dr. Vedat Şahin

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5502-5219>

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Tekirdağ – TÜRKİYE

Öğr. Gör. Tuncay Akıncı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8052-3327>

Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 12.12.2020

Kabul: 13.06.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Demokrasi
Eğitim
Darbe
Politik Sistem
Ülkeler

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.48334>

Öz

Siyasal sistemin doğrudan halkın özgür olarak seçtikleri temsilciler vasıtasıyla gerçekleştiği sistem olan demokrasi, yurttaşların eşit haklar çerçevesinde yönetime katılmasını gerekli kılar. Ancak demokratik sistemin bir ülkede oturması ve işleyişinin kesintiye uğramadan devam etmesi her zaman mümkün olmamaktadır. Özellikle gelişmemiş ve toplumsal yapıların oturmadığı ülkelerde olmak üzere dünya tarihinde çok fazla demokratik hayatı kesintiye uğratan darbe olmuştur. Günümüz yakın tarihinde de darbeler birçok ülkede gerçekleşmekte ve seçimle gelen yönetimler askıya alınabilmektedir. Darbeleri engellemenin bir yolu halkın demokrasi bilincinin yükseltilmesidir. Bunun için ise eğitim önemli bir vasıtadır. Zira eğitim seviyesi yükselmiş, başkalarının haklarına saygılı toplumlar, adil bir seçimle gelen yöneticilerine ve kendi haklarına sahip çıkarlar. Diğer yandan genel olarak darbelerin eğitime etkisine bakıldığında eğitim sistemlerindeki sorunların çözüme kavuşmadığı görülür. Bu durum gerek Türkiye tarihinde yer alan darbeler sonrası eğitim sistemlerinin gidişatına bakıldığında gerekse dünya ülkelerinin geneli için de böyledir.

Bu çalışma, nitel veriler üzerinden içerik analizi yapılarak gerçekleştirilmiştir. Bu yönü ile çalışmada derinlemesine analiz yöntemlerinden içerik analizine gidilmiştir.

Sonuç olarak demokratik anlayışın toplumda içselleştirilmesi için sahip çıkılması ve desteklenmesi gerekir. Aksi takdirde kendisinde demokrasi bilincinin zayıf olduğu ülkelerde darbe sonucu yönetimi ele geçirme isteği daima olacaktır. Bu açıdan özellikle ortaöğretim kurumlarında çeşitli derslerin içinde demokrasinin önemi ve darbelerin sakıncaları işlenmelidir. Bu yönüyle özellikle sosyal bilgiler, vatandaşlık, tarih ve coğrafya dersleri içerik bakımından demokrasinin önemini kavratmaya müsaittir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Şahin, V. ve Akıncı, T. (2021). Demokrasi ve Askeri Darbeler Ekseninde Eğitim: Ülke Örnekleme Bir Değerlendirme. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 379-390.

Education in the Axis of Democracy and Military Coups: A Country-Sampled Assessment

Assoc. Dr. Vedat Şahin

Tekirdag Namik Kemal University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Geography Tekirdag –
TURKEY

Lect. Tuncay Akinci

Marmara University, Ataturk Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Istanbul –
TURKEY

Article History

Submitted: 12.12.2020

Accepted: 13.06.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Democracy

Education

Coup

Political System

Countries

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.48334>

Abstract

Democracy is the system in which the political system takes place directly through the people's freely chosen representatives. Democracy requires citizens to participate in government within the framework of equal rights. But, it is not always possible for the democratic system to sit in a country and continue its functioning without interruption. There has been a blow that interrupted many democratic life in world history, especially in countries where undeveloped and social structures are not established. Coups are also taking place in many countries in the recent history of today, and elected administrations can be suspended.

One way to prevent coups is to raise the public awareness of democracy. For this, education is an important tool. Because societies with a high level of education and respect for the rights of others will protect their managers and their rights that come with a fair selection. On the other hand, looking at the educational effect of coups in general, it is seen that the problems in education systems have not been solved. This is the case both when looking at the impact of coups in the history of Turkey on the education system and when looking at the countries of the world in general.

This study was carried out by making content analysis on qualitative data. In this respect, content analysis, one of the in-depth analysis methods, was used in the study.

As a result, in order for the democratic understanding to be internalized in society, it must be owned and supported. Otherwise, he will always have a desire to take over the government as a result of a coup in countries where his consciousness of democracy is weak. In this respect, especially in secondary education institutions, the importance of democracy and the drawbacks of coups should be covered in various courses. In this context, especially social studies, citizenship, history and geography lessons are suitable for understanding the importance of democracy in terms of content.

GİRİŞ

Toplumun demokratikleşme süreci çok hızlı gerçekleşen bir durum değildir. Yeni demokrasiye geçen ülkelerin sistemlerini ve anlayışlarını değiştirmeleri zaman almaktadır. Bu açıdan demokratik anlayış toplumda yerleşmemişse ve kurumlar kökleşmemişse, demokratik sistem kolayca darbelerle askıya alınabilmektedir. Bu yolla siyasi partilere son verilebilme ve halkın temsil yeteneği ortadan kaldırılabilir (Akıncı, 2014). Ancak askeri darbelerin birçok siyasi, sosyal ve ekonomik sonuçları olmaktadır. Darbeden tekrar demokrasiye dönülse de meydana gelen olumsuz etkiler uzun süre devam etmektedir. Bu nedenle askeri darbelerin çok yönlü neden ve sonuç ilişkisi vardır (Hatıpoğlu, Haydaroglu ve Coşgun, 2011). Askeri darbelerin olumsuz etkilerinin görüldüğü alanların biri de eğitimidir. Darbeler çeşitli nedensellik ilişkisi ve meydana getirdiği sonuçları bakımından eğitimle bağlantılıdır.

Eğitim süreklilik isteyen ve önemli kesintilerin tekrar yapılandırılması zor olan bir süreç olduğu gibi insan kalitesini etkilemede çok önemli bir yapıtaşdır. Eğitim zihni (bilisi) şekillendirdiği gibi insanın hayata bakış açısını ve değer yargılarını biçimlendirmede önemli bir etkiye sahiptir. Eğitimin içeriğinin nasıl doldurulacağı, insanın hangi değerler çerçevesinde ve hangi hedefler doğrultusunda yetiştirileceği eğitim anlayışını ortaya koymaktadır.

İyi eğitim ağı, iyi öğrencileri yetiştireceği gibi (Ortaylı ve Küçükçaya, 2012) demokratik anlayışla yetiştirilmiş gençler de demokrasinin doğru işlemini sağlayacaktır. Ancak dünya geneline bakıldığında bu standartları sağlayabilen çok az ülke vardır. Bazı ülkeler bu yönde önemli gayretler sarf etse de bütün kazanımlar bir askeri darbe ile kesintiye uğrayabilmektedir. Nitekim çatışmaların yaşandığı, güvenli eğitim ortamının var olmadığı ve eğitimi gerçekleştirecek nitelikli insanların yetiştirilemediği ortamlar da kaliteli bir eğitimden bahsedilemez. Bu açıdan darbeler gerek hazırlanış şartları itibariyle gerekse sonuçları itibariyle eğitime doğrudan etki etmektedir.

Genel olarak darbelerin eğitime etkisine bakıldığında zaman sorunların çözüme kavuşmadığı görülür. Bu durum, Türkiye tarihinde yer alan darbelerde görüldüğü gibi dünya geneli için de böyledir. Kıtalar bazında ele alındığında, her kıtada birçok devlette darbelerin zaman zaman yaşandığı görülür. Ancak bu darbelerin kendi içinde sebepleri ve iç dinamikleri farklı olabilmektedir. Bazen de dış güçlerin desteklemeleri ve yönlendirmeleri ile darbeler hazırlanmakta ve dış güçlerin çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek için özellikle demokrasinin farkında olan yetişmiş devlet adamlarının desteği ve halkın bu doğrultuda eğitilerek darbelere engel olma olanağı vardır. Bu çalışmada da dünyada yaşanan darbeler ve eğitim ile ilişkisi ele alınmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel veriler üzerinden içerik analizi yapılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmada örneklemin temsil edicilik özelliği yerine "orijinalliği önemlidir (Yeşil, 2014). Nitel veriler her türlü belge, ses, resim ve rapora dayalı olarak analiz edilebilir. Bu yönü ile çalışmada derinlemesine analiz yöntemlerinden içerik analizine gidilmiştir. İçerik analizi, metnin, belgenin içeriğinin irdelenmesi ve bunlar arasındaki bağlantıları göstermek için kullanılabilir (Sönmez ve Alacapınar, 2016). Bu yönüyle çalışma nitel araştırma özelliğindedir. Çalışmada dünyadaki bütün ülkeler eşit olarak incelenmemiştir. Zira dünyada darbe yaşayan ülkelerin sayısı ve darbelerin tekrarı oldukça fazladır. Bunları başarıya ulaşmış ve ulaşmamış diye de sınıflandırıldığında sayı daha da artmaktadır. Bu nedenle çalışmaya bir sınır getirilerek darbelerle ilgili bir genel kapsam çizilmiş ve sonra eğitim üzerindeki etkisi ve eğitimle etkileşimi üzerinde durulmuştur. Diğer yönden gerek Türkiye'de yakın ve uzak tarihi içeren darbe konulu birçok yayın vardır. Bunlar içinden konumuzla örtüşenler ve akademik bilgi içerenler tercih edilmiştir. Bu yönüyle çalışmada ulusal ve uluslararası kaynaklardaki darbe ve eğitim konulu kitap, sempozyum bildiri kitapları ve akademik dergilerden yararlanılmıştır.

Çalışmada kronolojik olarak ülkelerde gerçekleşen demokrasi tarihinin geçmişi veya darbelerin kronolojik sıralaması yapılmamış, bunun yerine çeşitli ülkelerden örnekler verilerek genel bir çerçeve ortaya koyma yoluna gidilmiştir.

BULGULAR

Demokrasiye Askeri Darbeler

Demokrasi kavramı, pek çok şekilde tanımlanmış olsa da yapılan bu tanımlar içerisinde halkın yönetime etkin şekilde katılmasını içeren çok partili sistem, bir grup veya zümreye üstünlük tanımaması anlamında eşitlik, temel hakların sağlanması ve özgürlüklerin bulunması gereken özelliklerdir. İktidarın siyasi yükümlüğü yasalara ve bu yetkiyi alabilmek için sivilin seçime bağlıdır. Bununla birlikte demokratik kurumların yetkilerinin meşru kapsamı konusunda belirsizlikler ve tartışmalar halen devam etmektedir. Yine de askerler tarafından bir ülkede silah zoruyla ülke yönetiminin ele geçirilmesi esasına dayanan darbelerle gelen cunta yönetimlerinden kesin hatlarla ayrılır.

Dünya tarihine bakıldığında; demokratik sisteme geçişin kolay gerçekleşmediği ve yine emek harcanmadan korunamadığı görülmektedir. Ayrıca tarihte Yunanistan'dan ve Çin'den İran'a, Hindistan'a, İtalya'ya, Rusya'ya Fransa'ya, Roma'ya, Mısır'a ve Osmanlı Devleti'ne varıncaya kadar pek çok ülkenin tarihinde çeşitli darbeler vardır (D'Etat, 1967). Günümüze gelindiğinde ülkelerin bazısında siyasi istikrar çeşitli çalkantılardan sonra yerine oturmuş olsa da birçoğunda darbeler kangren olmuşçasına halen devam etmekte ve siyasi düzen sağlam zemine oturmamaktadır. Her şeye rağmen 1990'lı yıllardan sonra dünya genelinde demokratik anlayışların gelişmesinde küresel bir gelişme olmuştur. Bunda SSCB'nin yıkılışı ile demir perde ülkelerinin demokratik yönetimlere kavuşması, bazı Afrika ülkelerinin çok partili hayata geçmesi ve dünya genelindeki yönetim anlayışlarının daha fazla katılımcı yaklaşımları etkili olmuştur. Ayrıca eskinin kapalı yapıları ve otoriter siyasi sistemleri kendilerini demokratik ve katılımcı anlayışla örtüşen yeni etkilere ve siyasi fikirlere açık hale getirmiştir.

Dünyanın farklı bölgelerinde yakın zamanda demokratik anlayışlarda gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin Zambiya, Arjantin, Polonya ve Güney Kore gibi çok çeşitli yerlerde demokratikleşme hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Ancak Çin, Vietnam, Küba, Kuzey Kore ve Laos halen sosyalist ülkelerdir. Dolayısı ile bu ülkelerde komünizm gereği politik ve ekonomik bir sistem geçerliliğini korumakta, seçimler tek parti esasına dayanmaktadır. Bu bağlamda Hong Kong'un Birleşik Krallık'tan Çin'e devredilmesi sürecinde Çin Hükümeti'nin, demokratik olarak seçilmiş yasama konseyinin yerine kendisinin tayin etmiş olduğu yasama organını kurmuş olması uluslararası bazda dikkat çekici bir örnektir. Ayrıca bu durumun Çin'deki muhalefetçe eleştirilmesinin ve demokrasi gösterilerinin şiddetle bastırılmış olması kayda değerdir (Weale, 1999). Çünkü günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti her ne kadar sosyalist bir sisteme sahip olsa da dünyanın önde gelen ekonomik ve askeri güçleri arasında yer almaktadır. Diğer yandan geçmişte bazı ülkelerdeki darbelerin planlayıcısı ve destekleyicisi bir dış güç olmuştur. Siyasi ve ekonomik çıkarlar gözetilen dış güçler, genellikle gelişmiş olarak bilinen ve sömürgeci anlayışlarını devam ettirmek isteyen ülkeler olmuşlardır. Bunlara farklı ülkelerden çeşitli örnekler vermek mümkündür. İran'da İngiltere'nin tertiplettiği askeri darbeler vardır. Nitekim Ahmet Şah 1925'te görevden alınarak yerine İngiltere'nin baştan itibaren anlaştığı Rıza Han getirilerek Pehlevi dönemi başlatılmıştır. Askeri darbe ile İran tahtına oturtulan Rıza Han, İran halkının kendisini yönetme şansını elinden alarak Londra'daki İngiliz hariciyesine teslim etmiştir (Karadeniz, 2012).

Afganistan'da 1973'de eski başbakan Muhammed Davud, Kral Zahir Şah'ı devirerek yerine geçti. Nisan 1978'de Afganistan'da başkan Muhammed Davud devrilerek yerine Marksist-Leninist anlayıştaki Halkın Demokrasi Partisi yönetime geçmiştir. Ancak bu yeni rejim anlayışı Aralık 1979'da

Afganistan'ı Sovyet istilasına maruz bırakmıştır. Bu duruma diğer ülkelerin karışması sonucu sorun uluslararası bir alanda gündeme gelmiş ABD, Suudi Arabistan, İran ve Çin'in Afganistan konusunda aktif rol üstelenmesi sonucu bir krize dönüşmüştür. Ancak sonuçta belirtmek gerekir ki ayrışmalar ve devrim mücadeleleri devam etmiştir. Fakirlik, birçok hayat kaybı ve sosyal trajediler durmamıştır. Afganistan'daki devrimler son derece yok edici olmuş, fakat Afganistan'daki büyük politik sorunlara hiçbir çözüm getirmemiştir. Bu yüzden Afgan politikası, politik istikrarsızlık yüzünden ıstırap çekmeye devam etmiştir (Ahady, 1991). Günümüzde de devam etmekte ve dış sorunların yanında derin iç ayrılıklar ve çatışmalar Afganistan'da yaşanmaktadır. Afganistan dünya üzerinde ülkenin eğitim seviyesi ve kalkınmışlık düzeyi arasındaki sebep sonuç ilişkisini en acı şekilde yaşayan ülkelerden birisi olmuştur. Çünkü günümüzde Afganistan dünyanın hem en fakir hem de en düşük eğitim düzeyine sahip ülkelerinden birisidir (Kazu ve Gülecan, 2008).

Dünyanın yedinci en kalabalık ordusuna sahip olan ve nükleer silahlara sahip Pakistan'da ordunun ülke içerisinde sürekli bir ağırlığı olmuştur. Askerlerin bu ağırlığı neredeyse süreklilik arz eden siyasi krizlerin neticesinde askeri darbeler ve askeri yönetim ülke içerisinde bir gelenek haline almıştır. Ülke tarihi boyunca pek çok kere demokrasiye geçiş denemesi yapılmış ise de seçimlerle iktidara gelen hiçbir hükümet uzun ömürlü olamamış ve askeri bir darbeye devrilmiştir. 1947'de kuruluşundan bu yana ülkenin 34 yılı askeri yönetimde geçmiştir.

Pakistan'da ordu 1947'den itibaren sivil hükümeti dört kez ele geçirmiştir. İlk askeri darbe, 7 Ekim 1958'de General Eyüp Han tarafından, İkincisi 1969'da General Yahya Han, üçüncü a 1977'de General Ziya-ül Hak tarafından yapılmıştır (Dawood, 2014). En son 1999 yılında Navaz Şerif hükümetini devirerek iktidarı devralan Pervez Müşerref Pakistan'ın askeri darbeler geleneğinde son halkayı oluşturmuştur. Müşerref yönetimi artan protestolar ve siyasi istikrarsızlık sonucunda 2008 yılında demokrasiye geri dönüş yapmış ve yapılan parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra Müşerref ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Siyasi tarihi boyunca Pakistan'daki siyasi sistem pek çok kez değişmiş ve askeri yönetimler, başkanlık sistemi, yarı başkanlık ve parlamenter sistem arasında sık sık değişiklikler yaşanmıştır. 2010'daki anayasa değişikliği ile Pakistan bir kez daha parlamenter sisteme geri dönmüş, cumhurbaşkanının yetkileri sembolik düzeye indirilerek başbakanlık ülke yönetiminde etkin hale getirilmiştir (Çevik, 2013). Ancak Pakistan'da birçok sorun var olmaya devam etmiştir. Nitekim 2013 yılı verilerine göre Pakistan'da kişi başına düşen gelir 1.300 dolar düzeyi gibi oldukça düşük seviyededir (World Trade Organization, 2015). Diğer yönden Pakistan'ın yükseköğretimi ele alındığında pek çok problemin var olduğu görülür. Birbirini tetikleyen ve üst üste yığılan tüm bu sorunlar Pakistan'da özellikle devlete ait üniversite ve yüksekokulların fiziksel şartlar bakımından yetersiz kalmasına, öğrencilerin ve öğretim elemanlarının motivasyonunun azalmasına ve politize olmasına, akademik standartların düşmesine yol açmıştır. Bu kurumların kütüphaneleri, laboratuvarları, bilgisayar ve internet donanımları, derslikleri, öğretim materyalleri son derece kısıtlı, araştırma olanakları ve nitelikli bilimsel çalışmaları yetersizdir. İstisnaları olmakla birlikte Pakistan'da devlete ait yükseköğretim kurumları araştırma ve eğitim-öğretim kalitesi bakımından dünya standartlarında değildir. Ancak genel tablo ne kadar kötü olursa olsun, hem devlet üniversiteleri hem de özel üniversiteler arasında kaliteli ve başarılı olanlar bulunduğunu da belirtmek gerekir (Pakdemirli, 2014). Pakistan örneğinde görüldüğü gibi ülkelerin gelişmesi için eğitim kurumlarının nitelikli olmaları ve ekonomik olarak desteklenmeleri gerekir. Aksi takdirde eğitimin alt yapısı yetersiz kalmakta ve kaliteli eğitim olanakları sunulamamaktadır. Bu açıdan Pakistan'da olduğu gibi siyasi çalkantılar ve darbelerin olumsuz etkileri ekonomiye yansımakta ve eğitim alanına yeterli yatırımların yapılmasını engellemektedir.

Bangladeş'te ilk askeri darbe 1977'de General Ziya-ur-Rahman tarafından yapıldı. Daha sonra da çeşitli defalar darbeler olmuştur. Pakistan ve Bangladeş'teki askeri müdahale her ne kadar ordunun

menfaatine olsa da demokratik kültür eksilmesine ve yolsuzluklara yol açmıştır. Bunun yanında bu ülkelerde düşük okuryazarlık oranında düşmeye ve eğitimin kalitesinin gerilemesine neden olmuştur. Diğer yandan yönetimi ele geçiren askeri yöneticiler Pakistan ve Bangladeş'teki güçlü siyasi kurumları inşa edemediklerinden devletin işleyişi zorluklarla karışmıştır (Dawood, 2014). Bu durum sonraki darbelerin bir nevi hazırlayıcısı olmuştur. Dolayısı ile ekonomik, askeri ve sosyal olarak köklü anlayışların gerçekleşebilmesi için eğitim kurumlarının demokratik anlayışa göre yapılandırılması gerekmektedir.

Ortadoğu'ya bakıldığında, devlet sistemlerinin genellikle darbelere maruz kaldığı ve babadan oğula geçen bir yapının hâkim olduğu görülür. Avrupalı devletlerin sömürgesinden çoğunlukla 2. Dünya Savaşı sonrası kurtulduktan sonra ulus devlet anlayışı ile yapılanmış olan ülkelerde demokratik meşrutiyet eksikliği kendini gösterir. Bu yönüyle otoriter rejimler hâkimdir. Günümüzde Suudi Arabistan, Katar, Ürdün ve Kuveyt'te monarşik bir yönetim vardır. Birleşik Arap Emirliklerinde ise her hangi bir temsili kurum bulunmamaktadır. Suriye'de her ne kadar rejim Cumhuriyet olsa da Hafız Esat'ın yerine oğlu Beşar Esat başkan olarak geçmiştir. Bu açıdan Lübnan ve Suriye'de gerçek anlamda demokratik bir yönetim hiç bir zaman kurulamamıştır (Şöhret, 2014). Bir dönem monarşi ile yönetildikten sonra demokrasiye geçen Mısır'da ise, seçimle işbaşına gelen Muhammed Mursi iktidarı 3 Temmuz 2013'te ordunun yönetime müdahale etmesi ve anayasayı askıya almasıyla indirilmiştir (BBC News, 2019). Halen yarı başkanlık sistemli bir cumhuriyetle yönetilen Mısır'da darbe ile yönetime gelmiş olan Genelkurmay Başkanı Abdülfettah el Sisi bulunmaktadır. Ancak seçilmiş yönetimin darbeyle indirilmesinden sonra da demokratik yollarla gelenlerin bastırılmasına ses çıkarmayan Batılı aktörler, demokrasiyi jeopolitik çıkarlarına feda etmişlerdir (Kardaş, 2016).

Mısır'da 2013 yılında Mursi'ye karşı yapılan darbe, demokrasi savunucusu görünen ABD ve AB'den beklenen tepkiyi görememiştir. Diğer yönden darbe rejimini ilk tanıyan ülkeler Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Katar olmuştur. Dolayısıyla Ortadoğu ülkelerinin bir taraftan demokratik anlayıştan uzak olması diğer taraftan bu durumun batı çıkarları ile örtüşmesi bölge toplumlarının yapısının değişimini zorlaştırmaktadır. Zira bu tarz politikalar bölgede uygulandığı sürece Batı için demokrasinin olması veya olmaması ya da eğitim standartlarının yükseltilmesi problemi önemli bir sorun teşkil etmemektedir (Ramazan, 2016). Hatta tam tersi olarak demokratik anlayışla yetişmiş insanların gelmesi ve eğitim sisteminin gelişmesi batı için bir sorun olabilir. Zira ileri bilimsel ve teknolojik gelişmeler batının ekonomik çıkarları ile ters düşeceği gibi askeri olarak kendi teknolojik silahlarını geliştirebilen nitelikte insanların yetişmesi batı için istenilen bir durum değildir.

Sıklıkla darbelerin görüldüğü ülkelere birisi Gana'dır. Burada 1966, 1972, 1978 ve 1979'da askeri darbe olmuştur. Bununla birlikte Gana'nın tarihi süreci incelendiğinde bu darbelerin bir çözüm getirmediği, ülkeyi huzura kavuşturmadığı ve karmaşaların devam ettiği görülmektedir. Hatta sık sık gerçekleştirilen darbeler karmaşayı daha da kökleştirmiş, kamu düzeninin bozulmasına neden olmuştur. Ayrıca siyasi çalkantıların yansımaları ekonomiyeye de olumsuz etkileri olmuş ve ülkenin zengin maden yataklarına sahip olmasına rağmen gelişmesine engel teşkil etmiştir. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki Gana'daki siyasiler içinde çözüm yolunu bilen ve savunanlar olmuştur. Nitekim 1969- 1972 arasında Gana'nın başbakanlığını da yapmış olan Kofi Abrefa Busia, muhalefette bulunduğu dönemde meclisteki bir konuşmasında ülkedeki sorunların çözümünün "baskıcı yasalarla değil, partilerin ve politikaların halkın seçimine bırakılmasıyla, işbirliğinin artırılmasıyla ve eğitimle" mümkün olacağını söylemiştir (Assensoh ve Alex-Assensoh, 2001).

Afrika Kıtası'nda yer alan ülkelerin çoğunluğunun ortak özelliği sosyal ve ekonomik olarak geri kalmış olmalarıdır. Ancak bu ülkelerde siyasi sistemler de oturmamıştır ve sıklıkla darbelerle yönetimler el değiştirmiştir. Bu ülkelere bazıları Sudan, Gana, Togo, Uganda, Benin Cumhuriyeti Burundi, Kongo Cumhuriyeti (Brazzaville), Nijerya, ve Sierra Leone'dir. Bunlardan Sudan'da post kolonial

dönemde ilk yapılan askeri darbe Korgeneral Ahmed Abboud ve Tümgeneral Wahhab tarafından 1958'in 17 Kasımında yapılmıştır. Ordu sivil yönetimin ekonomik başarısızlığını bahane ederek darbeyi gerçekleştirmiştir. Ancak darbeler daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Nitekim kıta ölçeğinde ele alındığında 1990 yılına kadar kıtada altmıştan fazla darbe gerçekleşmiştir. Bu darbelere çok sayıda neden gösterilebilirse bile temelde sunulan bazı sebepler vardır. Bunlardan bazıları; demokrasi eksikliği, rüşvetçilik ve yozlaşma, sivillerin askeri meselelere müdahaleleri ve askeri bütçenin yetersizliği gibi nedenlerdir. Ancak darbeler Afrika'ya sonuçları itibariyle ekonomik bir başarı getirmediği ve ulusları inşa etmede başarılı olmadığı görülmektedir. Hatta tam tersine Uganda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Merkezi Afrika Cumhuriyeti ve Zaire gibi örnekler göstermiştir ki askeri darbelerden sonra rüşvetçilik, yolsuzluk ve adam kayırma daha da artış göstermiştir (Onwumechili, 1998).

Amerika Kıtası'nda özellikle güney Amerika ülkelerinde de sık sık darbeler olmuştur. Bu ülkelerden Meksika'da 1876-1911 yılları arasında diktatör yönetimi sürdüren Porfino Diaz, liberal Madero tarafından düşürülmüş, fakat kendisi de ihtilalci halk akımlarını bastıramadığından 1913'te öldürülmüştür. 1917'de yapılan anayasa halen geçerli olan ülkede başkanlık sistemi vardır.

Arjantin ise adeta darbeler ülkesidir. 1930'dan bu yana hiçbir sivil idare uzun süreli iktidarda kalamamıştır. Buna rağmen demokratik olma özelliğinden ülke vaz geçmemiştir. Örneğin 1946'da seçimle işbaşına gelen Juan Domingo Peron, bir askeri darbe ile 1955'te devrilmişse de 1973'de yeniden devlet başkanı olmuştur. Bir yıl sonra ölmesi üzerine üçüncü karısı devlet başkanı olmuşsa da 1976'da ordu tarafından devrilmiştir. Ancak askeri idare 1983'te seçime giderek idareyi sivillere teslim etmiştir (Özey, 2015).

Güney Amerika ülkelerinden Şili'de Marksist olan ve seçimle başa geçen Salvador Allende'nin başkanlığındaki hükümet 1973 yılında General Augusto Pinochet'nin askeri diktatörlük rejimi ile devrilmiştir (Crooker, 2004). 1990 yılında serbest başkanlık seçimi sistemine geçilene kadar ülke Pinochet tarafından idare edilmiştir (Aydın, 2011). Şili gibi Brezilya tarihinde de çok sayıda darbe vardır. 1945'te Vargas yönetimi askeri darbe ile uzaklaştırılmışsa da 1950'de yeniden yönetime gelmiştir. 1954'te Vargas yönetimi yeniden uzaklaştırılmış ve intihar etmiştir. Sonra başkan Juscelino Kubitschek seçilmiştir. 1961'de seçimle iktidara gelen Jânio Gualart, 1964'te General Humberto Castello Branco askeri darbesi ile devrilmiştir (Meade, 2004).

Latin Amerika ülkelerinden Guatemala, 1931-1944 yılları arasında diktatör olan Jorge Ubico tarafından yönetildi. Guatemala'nın en büyük meyve şirketinin sahibi olan Ubico, siyasetteki herkesi susturmuşsa da 1944'te askeri kuvvetlerin yardımıyla yerine General Fedrico Ponce geçirilmiştir. Aynı yıl başkanlık seçimleri yapılmış ve edebiyat ve felsefe profesörü olan Juan Jose Arevalo seçimi kazanmıştır. 1951'de Başkanlığa Jacobo Arbenz Guzman almıştır. Fakat Guzman, Ubico'ya ait meyve şirketinin arazilerinin bir kısmını devletleştirdi ve muhalefetin zorlaması ve komünizmin geleceği kaygısı ile Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği ile yönetim devrilmiştir. Ancak bundan sonra olayların hızla gelişmesi ve Guatemala komünizmin etkinine girince ABD buraya yaptığı tüm yardımları kesti. Sovyetlerin Guatemala'ya silah yardımı nedeniyle ABD uçakları Guatemala'yı bombaladı. Yönetimde bulunan Arbenz kaçtıktan sonra 1957'de bir suikastla ölene kadar ülkeyi Armas yönetmiştir (Best, Hanhimaki, Maiolo ve Schulze, 2008).

Latin Amerika Kıtası'na bugün sivil hükümetler hâkim olsa da Venezuela (2002), Honduras (2009) ve muhtemelen Paraguay'daki (2012) askeri darbeler ile Bolivya'daki (2009) ve Ekvator'daki (2010) başarısız darbe girişimleri bize şunu hatırlatıyor: ordu hala siyasette hesaba katılması gereken bir güçtür. Latin Amerika'daki birçok ülkede sivillerin ve generallerin döngüsel yer değiştirme geçmişi 1860'lar ve 1870'lerdeki bağımsızlık dönemine kadar gider. Daha yakın zamanlarda, özellikle 1970 ve 1990 arasındaki dönemde, Latin Amerika kıtasına büyük ölçüde ya iç karışıklık ya da askeri hükümetler

hâkimdi. Ancak 2000'li yıllarda Orta veya Güney Amerika'da ve Karayipler'de artık bir askeri rejim kalmamıştır. Aslında otoriter rejimler 1980'lerin başında zaten çökmeye başlamıştı ve geçen sürede bölgedeki çoğu hükümet "demokratik" olarak sınıflandırılacak bir guruba geçmişse de tam olarak ne düzeyde olduğu halen tartışma konusudur. Yine de genel anlamda bölgede son yirmi yıldaki eğilim, ordunun kademeli olarak siyasetten çekilmesi ve "kışlalara geri dönmesi" olmuştur (Skaar ve Malca, 2014).

Demokratik olduğu bilinen AB de durum ne kadar adildir, sorunu vardır. Zira komünizmden çıkmış Doğu Avrupa ülkeleri hızla AB'ye alınırken, Türkiye uzun zamandır bahaneler ileri sürülerek tam üye yapılmamıştır. Ayrıca sistemin işleyişini adil bulmayan İngiltere'nin birlikten çıkması ve bazı üye ülkelerin çeşitli sebepleri ileri sürerek kaygılarını dile getirmeleri söz konusudur. Bunun yanında Birleşmiş Milletler 'e üye ülkeler arasında sadece beş tanesinin veto hakkının olması eşit ve adil bir dünya düzeni olmadığını da göstermektedir.

Türkiye siyasi tarihindeki çok sayıdaki darbe ve darbe girişimi önemli bir yer teşkil eder. Bunlar genel olarak Türkiye tarihinde kırılma noktaları olarak kendini gösterir. Çünkü bu olaylar birer başlangıç noktası ve hareket yolu niteliğindedir. Cumhuriyet siyasi tarihi incelendiğinde de 1960 ihtilali, 1971 muhtırası, 1980 darbesi, 28 Şubat 1997 postmodern bildirisi Türk siyasi tarihinin akışında birer kilit noktası olmuştur (Akpınar, 2001). Zaten darbelerden sonra askerce yapılan anayasalar ve büyük oranda yeniden oluşturulan kurumların temel hedefi askerin kontrolünü ve vesayetini sağlamaktır (Akıncı, 2013). Bu bağlamda son darbe girişimi olan ve başarısızlıkla sonuçlanan 15 Temmuz 2016 tarihli darbesi de başarıya ulaşmış olsaydı aynı sonuçlarla karşılaşılacağı şüphesizdir. Bununla birlikte 15 Temmuz darbesi, halkın kendi seçtikleriyle yönetilme isteğini ortaya koymuş, dolayısıyla askerlere boyun eğmeyi kabul etmediğini kesin olarak göstermiş ve demokrasi kazanmıştır.

Darbelerin Eğitime Etkisi

Ülkelerdeki rejim anlayışı ile eğitimde verilen vatandaşlık eğitimi arasında paralellik vardır. Ancak istenilen niteliklerde vatandaş ve öğrenciler yetiştirilmediği zaman devlete karşı başkaldırının öncülleri arasında öğrenciler yer almışlardır. Bazen de yanlış giden yönetimlere öğrenci gösterileri öncüllük etmişlerdir. Bu çerçevede yaklaşıldığında öğrenci gösterileri, 1955'te Arjantin'de, devrilmesinde, 1956'da Macar Devrimi'nde, 1958'de Venezuela'da, 1960'ta Japonya'da ve 1963'te Vietnam'da önemli rol oynamışlardır. Dünya coğrafyası bazında düşünüldüğünde bunların sayısı ise oldukça çoktur. Ancak bütün öğrenci hareketlerinin demokratik hükümeti tercih ettikleri sonucuna varmak yanlıştır. Örneğin Mussolini, genç faşist hareketin öğrencilerinden önemli ölçüde destek görmüştür. Aynı şekilde Latin Amerika'da öğrenciler Che Guevara liderliğindeki komünist gerilla hareketine güçlü bir destek vermişlerdir (Glaeser, Ponzetto ve Shleifer, 2007). Bu durum demokratik anlayışı benimseyen ülkelerdeki okullarda, okul programları dâhilinde demokrasinin erdem ve değerlerini öğretmeyi gerekli kılar. Çünkü sistematik ve bilinci bir şekilde okul çağında bu bilgilendirmelerin yapılmaması daha başka siyasi beklentisi olanların durumu kendi lehlerini angaje edebilmesine açık hale getirir. Diğer yünden yüksek eğitim düzeyine sahip toplumdan ülkelerin hem diktatörlükten demokrasiye geçişi hem de anti-demokratik zorluklara karşı direnç gösterme olasılığı daha yüksektir. Dahası darbelerle başarılı şekilde meydan okumada ve demokratik yaşamı korumada kendi haklarını araması bilen eğitilmiş insanların payı büyüktür.

ABD, demokratik anlayışın kökleşmesinde önde gelen ülkelerdendir. Bu açıdan Amerika Birleşik Devletleri'nde yurttaşlık yeterliliğini geliştirmede eskiden beri okullaşmanın önemli bir payı vardır. Nitekim Başkan Roosevelt "Eğitim süreci boyunca herkesin demokratik anlayışı güçlendirilmedikçe sistem buna uzun süre dayanamayabilir" sözü vardır (Dorn, 2007). Ancak ABD kendi ülkesi için istediği demokratik yönetim anlayışını başka ülkeler için de istememiş, gerek Türkiye'deki darbelerin gerekse Latin Amerika ve dünyanın birçok ülkedeki darbelerin planlayıcısı

veya destesi olmakla suçlanmıştır. Aynı şekilde batı medyası 15 Temmuz darbe girişimini meşru gösterme istemiş ve darbeye karışanları savunmuştur (Akman, 2017).

Yirmi birinci yüzyıldaki eğitim politikaları küresel güvenlik, sürdürülebilirlik ve hayatta kalmanın anahtarıdır. Bu nedenle güçlü demokratik ulus devletlerin uluslararası yönetim biçimlerini desteklemesi ve eğitim yoluyla demokrasiyi ulusal düzeyde sürdürebilir kılmaları gereklidir (Olszen, Codd ve O'Neill, 2004). Her ne kadar günümüzde eğitimle ilgili politika oluşturma son derece siyasallaşmış olsa ve kamusal tartışmaların odak noktasında yer alsın bile devletlerin kendi yönetim biçimlerini aktarmaları olağan ve yaygın uygulamalardır.

Demokrasi, bir hükümet biçiminden daha fazlasıdır; her şeyden önce ortak bir iletişim deneyimine eşlik eden bir yaşam tarzıdır. Demokrasi eğitimi topluma ilgilendiğinden sınıf ve ırk ayrımına dayanan engellerinin yıkılması için büyük öneme sahiptir (Dewey, 2004).

Türkiye'de darbelerin içine zaman zaman eğitim kurumları ve özellikle üniversiteler çekilmek istenmiştir. Bazen darbelere hazırlayıcı zemin olması için bazen de gençlik enerjisinden yararlanmak için gençler tercih edilmiştir. Bunun yanında Türkiye'de üniversitelerde kanlı olaylarda olmuştur. Örneğin 27 Mart 1978'de İstanbul Üniversitesi'nde öğrenciler üzerine bomba atılması ve silahla taranması suretiyle katliam yapılmış, 5 kişi ölmüş ve 47 kişi yaralanmıştır (Alatlı, 2002).

Bununla birlikte darbeler ile siyasal hayat kesintiye uğramış olsa bile, darbelerle gelenlerin eğitimi yeniden düzenleme ve yeni esaslar getirmeye yönelik çalışmaları olmuştur. Bu düzenlemeler bazen genel esaslar üzerinde olurken bazen müfredatlar ve uygulama esaslarına kadar varmıştır. Ayrıca darbeleri yapanların askerler olması nedeniyle önemli kararlar alınırken askerlerin özellikle müdahil oldukları ve yönlendirdikleri görülmektedir. Eğitim işlerinin düzenlenmesinde askerler, ortaöğretim kurumlarından yükseköğretimin en üst kademesine kadar karar verici noktada olmaktadır. Örneğin 12 Eylül 1980 darbesinde Milli Eğitim Bakanı General Hasan Sağlam olmuş ve öğretmenlerin mesai saatlerine varıncaya kadar düzenleme getirilmiştir (Ünlü, 2001).

Esasen Türkiye'de darbelerden sonra üniversite sistemine de müdahale edilmiş ve değişiklikler yapılmıştır. Bu bağlamda 1961'de Anayasa'ya üniversitelerin bilimsel ve yönetsel özerkliğini içeren maddeler konulmuşsa da 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ardından öğrencilerin olaylara karıştıkları gerekçesiyle ilgili maddeler değiştirilmiş ve özerklik önemli ölçüde sınırlandırılmıştır. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra üniversitelere tekrar müdahale edilmiş, bunun sebepleri arasında ise özerk üniversite yapısının varlığı gösterilmiştir (Erat, 2017). Esasen 1981 Üniversite reformundan önce, Türk yükseköğretim sistemi beş çeşit kurumdan müteşekkildi: a) Üniversiteler, b) Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı akademiler, c) Çoğu MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) bünyesinde olan ve diğer bakanlıklara bağlı yüksekokulları ile konservatuvarlar, d) MEB bünyesindeki üç yıllık eğitim enstitüleri, e) Mektupla öğretim yapan YAYKUR. Ancak 1981'de çıkarılan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'yla yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır. Böylece tüm yükseköğretim kurumları Yükseköğretim Kurulu (YÖK) çatısı altında toplanmıştır. Bu çerçevede akademiler üniversitelere, eğitim enstitüleri eğitim fakültelerine dönüştürülmüş ve konservatuvarlar ile meslek yüksekokulları üniversitelere bağlanmıştır (YÖK, 2018). Darbeyle gelenler halen ülke yönetiminde iken 1982'de Türk yükseköğretim sisteminin şekli anayasada düzenlenerek denetlenebilir kılınmış ve Yükseköğretim Kurulu, tüm yükseköğretimden sorumlu tek kuruluş haline getirilmiştir.

28 Şubat 1997 postmodern bildirisi akabinde MEB'de sekiz yıllık kesintisiz eğitime geçilmesiyle İmam Hatip Liseleri'nin önünün kapatılması, dindarların askeri kurumlarda ve devlet kurumlarında istihdamının engellenmesi, başörtülülerin üniversite ve devlet kurumlarına alınmasının yasaklanması (Akıncı, 2013) din eğitimini kimin ve nasıl yapılacağı gibi yasaklar ve uygulamalar devreye sokulmuştur (Aydoğdu, 2017).

27 Mayıs 1960 darbesi sonucunda, devlet kurumlarındaki tavsiyeler içinde üniversitelerdeki

hocalar da yer almış ve üniversitelerden atılmıştır (Öztürk, 2012). Diğer yandan 15 Temmuz darbesi girişiminden sonra FETÖ'ye üye olma veya yardım sağlamaktan çok sayıda akademisyen ve öğretmen gibi devlet memurları görevlerinden atılmışlardır. Aynı zamanda FETÖ'ye ait çok sayıda eğitim kurumu kapatılmıştır. Zira Fethullah Gülen, devlet içinde sadece askeriye ve diğer güvenlik mekanizmalarına sızmakla kalmamış (Alkan, 2016) yurt içinde ve dışında yüzlerce okul açmıştır (Mış, Güleler, Coşkun, Duran ve Ayvaz, 2016).

Demokratik sistemin yol göstericilerinden birisi siyasi partilerin programlarıdır. Türkiye Cumhuriyeti eğitim tarihine bakıldığında siyasi partilerin programlarında eğitime yer ayırdıkları görülür. Eğitimi düzenlemek için bir takım maddelere ve hedeflere yer vermişlerdir (Yılmaz, 2011). Bu çerçevede partilerin programları ve eğitim içerikleri zaman içinde revize edilmiş ve yenilenmiştir. Bu durum üzerinde genel olarak zaman içinde değişen ülke şartları ve imkânlarının yanında eğitim olanak ve anlayışında meydana gelen değişiklikler etkili olmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde demokrasi bazı istisnalar dışında büyük oranda kabul görmüş yönetim biçimidir. Ancak demokratik anlayışın toplumda içselleştirilmesi için sahip çıkılması ve desteklenmesi gerekir. Aksi takdirde kendisinde bir darbe sonucu yönetimi ele geçirebilirim isteği olan kişi ve grupların her zaman darbe yapma olasılığı vardır. Bu nedenle özellikle ortaöğretim kurumlarında gerek vatandaşlık dersi kapsamında gerekse sosyal içerikli dersler içinde demokrasinin önemi ve darbelerin sakıncaları işlenmelidir. Bunun gibi askerler ve silahlı güç sahibi olanlar için de sıkı bir demokrasi eğitimi verilmeli ve toplumun çoğunluğunun kararlarına herkesin uyması ve sahip çıkması bilinci yerleştirilmelidir.

Askeri darbeye kalkışanlar ağır şekilde cezalandırılmalıdır. Aksi takdirde bir caydırıcılığı olmayan kararlar daha fazla özendirici hal alabilir. Bununla birlikte cezalandırmada toplumun geneli değil, özellikle darbe ile ilgili olan ve bilinçli bir şekilde darbeye karışmış olanlar esas alınmalıdır. Aksi takdirde toplum darbeyi yapanlardan korktuğu gibi, darbe sonuçlarının kendisini olumsuz etkilemesi ve suçsuzların cezalandırılması algılamasına kapılabilir. Bu durumda darbe yapanlara karşı koymaktan ve demokrasiye sahip çıkmaktan çekinebilir. Bu yönüyle adaleti sağlamak ve darbecileri cezalandırmak için iyi eğitim almış hâkim ve savcılara görev düşmektedir. Ayrıca hâkimlerin doğru karar vermesini sağlamak için gerektiğinde ihtiyaç duyulan bilgilerin sağlanması açısından yetişmiş istihbarat elemanlarına ihtiyaç vardır. Dolayısıyla öncelikle devletin kurumlarını iyi yapılandırması ve eğitimin nitelikle olmasını ve eğitim programlarının istenilen insan tipini yetiştirmeye uygun olarak hazırlanması gerekir.

Darbelerle hazırlayıcı sebepler arasında olması nedeniyle üniversitelerdeki öğretim üyelerinin kurumsal yapı üzerinden siyaset yapmalarının önüne geçilmesi, darbelerle ön ayak olmak isteyen öğretim üyelerinin fırsat bulmalarına engel olacaktır. Bu bağlamda yasadışı örgütlerle dayanışmaya girmiş ve organik bağları bulunanlar, üniversitelerle ilişkisi kesilmelidir. PKK, DHKPC, FETÖ gibi yasadışı örgüt üyelerinin kamu görevlerine son verilmelidir. Bununla birlikte reel siyasi bilgiyi destekleyen, vatandaşlık hakları kapsamına yer alan hususlar çerçevesinde öğrenci ve öğretim üyelerinin siyaset içinde yer almalarına olanak verilmelidir. Bu durum insanların siyaset kurumuna olan güvenlerini olumlu etkileyeceği gibi yasa dışı etkileşimleri de azaltacaktır.

Ortaöğretim kurumları siyasetten tamamen uzak tutulmalıdır. Ancak demokrasi, insan hakları ve vatandaşlık bilincini geliştiren müfredatlar hazırlanmalıdır. Böylece bir taraftan vatandaşlık bilinci geliştirilirken, bir taraftan da darbelerin yanlışlığı öğretilmeli ve yapılabilecek darbelerin önüne geçilecek zemin hazırlanmalıdır. Devletin sahibinin millet olduğu anlayışı okullardaki dersler vasıtasıyla öğretilmelidir. Bir zümreyi temsil eden veya askeri darbelerle işbaşına gelmek isteyenlerin halkın iradesine el koyduğu gerçeği kavratılmalıdır.

Askerler neden darbe yapmaya ihtiyaç duyar? Niçin kendilerini halktan bir parça olarak görmez? Doğru eğitim ile askerlerin halktan bir parça olarak kendilerini görmeleri gerekir. Tam tersine halkın başında

ve onları yöneten bir anlayışın yerleşmesi engellenmelidir. Halkın ordusu ve milletiyle bir bütün olduğu anlayışı yerleştirilmelidir. Diğer yönden neden dış güçlerin yönlendirmesine askerler ihtiyaç duyar? Ve niçin kandırılır askerler? Asıl sorun verilen eğitim anlayışındadır. Dolayısı ile daha özgün, özgür ve geniş perspektiften bakabilen askeri eğitime ihtiyaç vardır. Dolayısı ile askerlerin politik ve stratejik birikiminin iyi olmasının yanında toplumun değerlerinin bilincinde olan bir anlayışla yetiştirilmelidir. Milletin değerlerine düşman bir askeri eğitim, er geç bir darbe ile halkın tepesine çıkmayı ve kendi emrinde bir halk yapısı oluşturmayı isteyecektir.

Özellikle politikaçıların ve askerlerin yetiştirilmesi için bilinç ve eğitime birimler kurulmalıdır. Bu eğitimlerde darbenin devlet, toplum, eğitim ve ekonomi gibi çeşitli açılardan zararlı işlenmelidir. Diğer yandan demokrasinin devlet ve millet için gerekliliği ve faydaları programlarda yer almalıdır. Her kurumun kendi sınırları içinde gelişmesi ve devlet-millet temelinde bireysel özgürlüklerin genişletilmesi ve yaşamda yer alması vurgulanmalıdır. Bunun yanında demokratik yönetimi savunucu örgün eğitim ve kitlesel halk eğitimi politikaları öncelikli hale getirmelidir. Ülkelerin hükümetleri ve elitleri, demokrasiyi benimseten eğitim anlayışının verilmesini sağlamalı ve gerekli koşulları oluşturmalıdır. Bu durum ülke imkânları içinde bir takım zorluklarla karşılaşıyorsa uluslararası siyasi, ekonomik, sosyal ve eğitimsel destek sağlanmalıdır.

Demokrasi halkın kendi oy hakkını kullanarak seçtiği hükümetini, yine kendi istediğinde değiştirebilmedir. Demokratik bir toplum zoraki yönetilmeye ve dış otoritelerin baskılarına karşı olduğundan temelinde halkın gönüllüğü ve isteklerinin ikame bulması esastır. Bu yönüyle demokrasi sadece bir hükümet biçimi değildir, aynı zamanda bir anlayış, başkalarının haklarına saygı ve yaşam tarzıdır. Bu bilinç düzeyinin gelişmesi için ise eğitimle eğitim müfredatlarında demokratik yaşam biçiminin erdemlerine yer verilmesi gerekir. Bu açıdan bilinç düzeyi gelişmiş bireylerin kedisini yok sayan bir anlayışın yansması olan darbelere karşı çıkması doğal bir sonuç olacaktır.

Darbelerin tekrar yaşanmaması için, devletin temel unsuru olan halkın okulöncesinden başlayarak uygulamalı bir şekilde tüm örgün öğretim kademelerinde müfredatlar yoluyla bilinç düzeyinin artırılması gerekir. Eğitim yoluyla devletin özelliklerinin ve işleyişinin bireylere kazandırılması sağlanarak bir hukuk devletinde darbe ile gelenlerin milletin varlığını hiçe saydıkları kavratılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahady, A. (1991). *Afghanistan: State Breakdown*. Goldston, Gurr, ve Moshiri (Ed.), *Revolution of the Late Twentieth Century* (s. 160-192). Oxford: Westview Press.
- Akıncı, A. (2013). Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-muhtıra. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2): 39-58.
- Akıncı, A. (2014). Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1): 55-72.
- Akman, F. B. (2017). *Batı Medyasında 15 Temmuz Darbe Girişimi Söylem Analizi*. İstanbul: Kadim Yayınları
- Akpınar, H. (2001). *28 Şubat Posmodern Darbenin Öyküsü*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Alatlı, E. (2002). *Mübadele*. İstanbul: Alfa yayınları.
- Alkan, H. (2016). 15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar. *Bilig (79)*: 253-272.
- Assensoh, A. B., ve Alex-Assensoh, Y. M. (2001). *African Military History and Politics; Coups and Ideological Incursions, 1900–Present*. New York: Palgrave Macmillan Press.
- Aydın, İ. S. (2011). *Şili Ülke Raporu*. Ankara: Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Yayınları.
- Aydoğdu, H. (2017). "Türk Demokrasinin Büyük Fay Hattı: Darbeler", *Uluslararası Darbe Sempozyumu*, C.2, 717-734, 26-28 Mayıs, Aydın.
- BBC News. (2019, 17 Haziran). Muhammed Mursi kimdir?: Mısır'ın halkoyuyla seçilip darbeyle devrilen eski cumhurbaşkanı. Erişim tarihi: 25 Mayıs 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48664537>
- Best, A., Hanhimaki, J. M., Maiolo, J. A., ve Schulze, K. E. (2008). *Uluslararası Siyasi Tarih, 20. Yüzyıl (Çev. U. Belge, E. Kurt)*. İstanbul: Yayınodası.

- Crooker, R. A. (2004). *Chile*. Philadelphia: Chelsea House Publishers.
- Çevik, S. (2013). *Pakistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*. Ankara: Seta Yayınları.
- Dawood, M. (2014). The Causes of Military Interventions in Politics: A Case Study of Pakistan and Bangladesh. *European Scientific Journal*, 283-293.
- D'Etat, C. (1967). *İhtilaller ve Darbeler Tarihi* (Çev. S. Bozbağlı). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Dewey, J. (2004). *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. Delhi: Aakar Books.
- Dorn, C. (2007). *American Education, Democracy, And The Second World War*. New York: Palgrave Macmillan.
- Erat, V. (2017). "1980 Darbesinin Yükseköğretim Politikasına Yansımaları", *Uluslararası Darbe Sempozyumu*, 1379-1392, 26-28 Mayıs, Aydın.
- Glaeser, E. L., Ponzetto, G. A., ve Shleifer, A. (2007). Why Does Democracy Need Education? *Journal of Economic Growth* 12 (2): 77-99.
- Hatipoğlu, Y. Z., Haydaroglu, C. ve Coşgun, M. (2011). Türkiye'de Darbelerin Ekonomi Politikası. *Anadolu International Conference in Economics II*, 14-15 Haziran, Eskişehir.
- Karadeniz, Y. (2012). İngiltere'nin İran'da Askeri Darbe İle Rıza Han Pehlevi'yi İktidara Getirmesi, 1921. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (27): 292-306.
- Kardaş, Ş. (2016). Türkiye ve Ortadoğu: 15 Temmuz Darbe Girişimi, Demokratik Yansıma Etkisi. *Ortadoğu Analiz*, 8 (76): 8-9.
- Kazu, İ. Y. ve Gülecan, S. (2008). Afganistan Eğitim Sisteminin İncelenmesi. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 25-31.
- Meade, T. A. (2004). *A Brief History Of Brazil*. New York: Checkmark Books.
- Mış, N., Gülener, S., Coşkun, I., Duran, H. ve Ayyaz, E. (2016). *15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması*. İstanbul: Seta Yayınları.
- Olszen, M., Codd, J. A. ve O'Neill, A. M. (2004). *Education Policy; Globalization, Citizenship and Democracy*. London: Sage Publications.
- Onwumechili, C. (1998). *African Democratization and Military Coups*. London: Praeger Publishers.
- Ortaylı, İ. ve Küçükakaya, İ. (2012). *1923, Cumhuriyetin İlk Yüzyılı, 2023*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özey, R. (2015). *Amerika Coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Öztürk, M. (2012). *27 Mayıs Devleti*. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Pakdemirli, N. (2014). Pakistan'da Yükseköğretimin Temel Sorunları. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (4): 34-49.
- Ramazan, T. (2016). Mısır: Hükümet Darbesi, 2. Perde. Şeyhoğlu (Ed.), *Mısır'da Askeri Darbe ve İhvan-İ Müslimin* (s. 41-43). İstanbul: DÜBAM Yayınları.
- Skaar, E. ve Malca, C. G. (2014). *Latin American Civil-Military Relations in a Historical Perspective: A Literature Review*. Norway: Chr. Michelsen Institute.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2016). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şöhret, M. (2014). Ortadoğu'da Devlet Yapıları. Çomak ve Sancaktar, *Ortadoğu Analizi* (s. 1-36). İstanbul: Beta Basım.
- Ünlü, H. (2001). *Eğitime Eylül Darbesi*. Ankara: Güldikeni Yayınları.
- Weale, A. (1999). *Democracy*. New York: Macmillan Press.
- World Trade Organization. (2015). *Trade Policy Review: Pakistan*. 5 2017, 3 tarihinde https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s311_e.pdf adresinden alındı
- Yeşil, R. (2014). Nitel ve Nicel Araştırma Yöntemleri. Kıncal (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (s. 51-78). Ankara: Nobel Yayınları.
- Yılmaz, E. (2011). *Türkiye'de Siyasi Partilerin Programlarında Eğitim Öğretim*. İstanbul: Başka Yerler.
- YÖK. (2018). YÖK: Tarihçe. Erişim tarihi: 1 Ekim 2020, <https://www.yok.gov.tr/kurumsal/tarihce>

Vefâî Tekke ve Zaviyelerinin Anadolu Coğrafyasındaki Dağılımı (XI-XV. Yüzyıllar)

Dr. Öğr. Üyesi Serpil Sönmez

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0560-9507>

Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Iğdır – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 06.01.2021

Kabul: 18.04.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Vefâîyye Tarikatı
Tekke
Zaviye
Bâbâîlik
Bektâşîlik
Alevîlik

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma, 02-04 Ekim 2020 tarihinde düzenlenmiş olan "Horasan'dan Anadolu'ya İrfan Geleneği: Elvan Çelebi Sempozyumu" nda sunulan "Vefâî Tekkelerinin İzinde" başlıklı bildirinin genişletilerek yazılmış halidir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.48777>

Öz

Bu çalışma XI. Yüzyılda kurulmuş olan Vefâîyye tarikatına mensup tekke ve zaviyelerin Anadolu'daki dağılımını incelemeyi amaçlamaktadır. Böylece Vefâîlikle ilişkilendirilen tarihî şahsiyetlerin tekke ve zaviyelerinin bir bütünlük içinde sunulması hedeflenmiştir. Bunun için, bu tarikat hakkında yapılmış veya bu tarikata değinen çalışmalardan faydalanılmıştır. XI. Yüzyılda kurulmuş olan Vefâîyye tarikatının Anadolu'nun dinî hayatı üzerinde oldukça etkili olduğu tahmin edilmektedir. Bâbâîler isyanının lideri Baba İlyas'ın bu tarikata mensubiyeti sebebiyle, XIII. Yüzyılda Bâbâî hareketine mensup olanlar ile yine bu hareketin XIV. Yüzyıldaki takipçileri olan Rum Abdallarının Vefâîyye tarikatına mensup oldukları ve bu tarikatın Bektâşîlik ve Alevîliğin oluşumunda da rolü olduğu ileri sürülmektedir. Araştırmacılar tarafından Vefâîyye tarikatıyla ilişkisi tespit edilen veya ileri sürülen tarihî şahsiyetler arasında Dede Garkın, Baba İlyas, Muhlis Paşa, Baba İshak, Hacı Bektâş-ı Velî, Sarı Saltık, Emirci Sultan, Barak Baba, Tapduk Emre, Âşık Paşa, Elvan Çelebi, Âşıkpaşazâde, Seyyid Velâyet, Şeyh Edebalı, Şeyh Marzubân, Şeyh Behlül Baba, Şeyh Çoban (Şeyh Hüseyin er-Raî), Geyikli Baba, Abdal Musa, Baba Merendî (Buzağu Baba), Şeyh Süleyman-ı Türkmanî, Abdal Mehmed, Doglu Baba, Postınpuş Baba ve Seyit Hasan Ezrakî sayılabilir. Ancak bu tarihi şahsiyetlerden bazılarının bu tarikata mensubiyeti tartışmalıdır. Bununla birlikte bu tarihi şahsiyetlerin tekke ve zaviyeleri incelendiğinde Doğu ve Batı Karadeniz bölgeleri hariç olmak üzere, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu, Akdeniz, Marmara, Orta Karadeniz ve Trakya bölgelerinde Vefâîyye tarikatına mensup tekke ve zaviyeler bulunduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Ege bölgesinde de bu tarikata ait tekke ve zaviyelerin olması ihtimal dahilindedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sönmez, S. (2021). Vefâî Tekke ve Zaviyelerinin Anadolu Coğrafyasındaki Dağılımı (XI-XV. Yüzyıllar). *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 391-404.

Distribution of Vefâi Lodges and Zawiyas Throughout Anatolian Geography (Xlth-XVth Centuries)

Asst. Prof. Dr. Serpil Sönmez

Igdir University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Igdir – TURKEY

Article History

Submitted: 06.01.2021

Accepted: 18.04.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Vefâiyye Tariqa

Lodge

Zawiya

Babaism

Bektashism

Alevism

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.48777>

Abstract

This paper aims to examine the distribution of lodges and zawiyas in Anatolia, which are subjects of Vefaiyye tariqa, founded in XIth Century. Thus, lodges and zawiyas of historical figures associated with Vefaiism will be presented in coherence. To ensure this to happen, works about and mentioning this tariqa have been used. Vefaiyye Tariqa, founded in XIth century is claimed to be intensively effective on the religious life in Anatolia. Due to the connexion of Baba İlyas, the leader of Babai rebellion with this tariqa, the members of Babai movement in XIIIth Century; and followers of this movement in XIVth Century, Rum Abdals were subjects of Vefaiyye tariqa; and at the uttermost point, this tariqa has played a crucial role on the constitution of Bektashism and Alevism. Amongst historical figures which are determined by researchers as subject or connected with Vefaiyye tariqa, Dede Garkın, Baba İlyas, Muhlis Paşa, Baba İshak, Hacı Bektâş-ı Velî, Sarı Saltık, Emirci Sultan, Barak Baba, Tapduk Emre, Âşık Paşa, Elvan Çelebi, Âşıkpaşazâde, Seyyid Velâyet, Sheikh Edebalı, Sheikh Marzubân, Sheikh Behlül Baba, Sheikh Çoban (Şeyh Hüseyin er-Raî), Geyikli Baba, Abdal Musa, Baba Merendî (Buzağu Baba), Sheikh Süleyman-ı Türkmanî, Abdal Mehmed, Doglu Baba, Postınpuş Baba ve Seyit Hasan Ezrakî take place. Yet, the subjectance of some of these historical figures are debatable. Nevertheless, when the lodges and zawiyas of these figures are examined, lodges and zaviyes subjected to Vefaiyye tariqa in Eastern Anatolia, South-Eastern Anatolia, Inner Anatolia, Mediterreanean, Marmara, Middle Black Sea and Trakya; except for Western and Eastern Black Sea, can be observed. Besides, in Aegean Region, it is possible that there are lodges and zawiyas subjected to this tariqa have been existed.

GİRİŞ

Tekke ve Zaviyeleri bu çalışmaya konu olan Vefâîyye tarikatı, XI. yüzyılda yaşamış olan Tâcü'l-ârifin Seyyid Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî tarafından kurulmuştur. Tâcü'l-ârifin Seyyid Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin hayatına dair yazılmış ve günümüze kadar ulaşmış en önemli kaynak, XIV. yüzyılda yaşamış ve kendisi de bir Vefâî şeyhi olan Şehâbeddin Ebü'l-Hüdâ Ahmed b. Abdülmünim eş-Şebrişî el-Vâsitî tarafından kaleme alınmış olan menâkıbnâmedir.¹ Vâsitî'ye göre Ebü'l-Vefâ'nın asıl ismi Muhammed b. Muhammed Âriz'dir. 1026 (H. 417) yılında Irak'ta doğmuştur. Rivayete göre soyu İmam Zeynelâbidîn sülalesinden gelmektedir. Muhammed'in babası Irak'ta Zabala bölgesinde yaşarken seyyidler hakkında yapılan bir takibat sebebiyle buradan kaçıp Kusan bölgesinde Benu Nercîs isimli bir Kürt aşiretine sığınmış ve bu aşiretten bir kızla evlenmiştir. Muhammed bu evlilikten dünyaya gelmiştir. Muhammed tahsiline Bağdat'ta başlamış, ardından dönemin önemli bilim merkezlerinden Buhara'ya giderek burada din alanında eğitim görmüştür. Eğitimini tamamladıktan sonra Bağdat'a dönmüş ve tasavvufa meylederek Şeyh Ebû Muhammed Abdullah b. Talha eş-Şenbekî'ye intihap etmiştir. Vâsitî'ye göre Muhammed'e *Ebu'l-Vefâ* lakabını veren de şeyhidir. Bir rivayete göre Irak'ta bu lakapla anılan ilk kişidir,² Bağdat'ta yaşadığı için de el-Bağdâdî olarak anılmıştır. Seyyid Ebu'l-Vefâ, Şenbekî'den icazet aldıktan sonra irşat faaliyetlerine başlamış ve kısa zamanda döneminin en önemli şeyhlerinden biri haline gelmiş ve etrafına her zümreden çok sayıda mürit toplanmıştır. Ünü o derecede yayılmıştı ki iddiaya göre Abbasi Halifesi el-Kâim bi-Emri'llah, şeyhin büyüyen şöhretinden korkarak, sapık inançlar yaydığı gerekçesiyle onu saraya çağırıp dönemin uleması tarafından sınava tabi tutulmasını istemiştir.

Seyyid Ebü'l-Vefâ hayatının büyük bir kısmını Irak coğrafyasında geçirmiş ve 1107 (H. 501) tarihinde burada vefat etmiştir. Kurduğu tarikat ölümünden sonra adına nispetle Vefâîyye olarak anılmıştır. Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın ölümünden sonra Vefâîyye tarikatı Ali b. Hîtî, Ali el-Kürdî, Maad el-Kürdî, Cakir el-Kürdî, Boğa b. Batû, Abdurrahman b. Doğancı, Muhammed Türkmanî, Şeyh Turan, Şeyh Tekin, Muhammed b. Belikisa, Matar el-Bedrânî, Ahmed b. Baklî el-Yemenî gibi halifeleri tarafından Irak ve Suriye coğrafyasında geniş bir sahaya yayılmıştır. Halifelerinin isim ve unvanlarından yola çıkılarak Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın Kürt, Türk ve Arap aşiretlerinin nezdinde güçlü bir etkiye sahip olduğu ileri sürülmektedir.³

Silsile, ritüeller, usul ve erkân gibi konular bakımından Vefâîyye tarikatı hakkında bilinenler oldukça azdır. Tarikatın kimliği de tartışmalıdır. Vâsitî'ye göre Seyyid Ebu'l-Vefâ Sünnî'dir (Alya Krupp'tan alıntılan Kafadar, 2019: 146). Bununla birlikte A. Yaşar Ocak, Vefâîyye tarikatının gayri

¹ Vâsitî 1371'de yazmaya başladığı *Tezkiretü'l-Müttakin ve Tebsiratü'l-Muktedîn* isimli menâkıbnâmesini 1376 yılının başlarında tamamlamıştır. Eserin dili Arapçadır ve iki ciltten oluşmaktadır. Vâsitî'nin *menâkıbnâmesi*, bir Zeyniyye-Vefâîyye şeyhi olan Seyyid Velâyet (1451-1522) tarafından Osmanlı Türkçesine çevirtilmiştir. Tek cilt ve asıl kitabın bir özeti mahiyetindeki bu çeviri literatürde *Terceme-i Menâkıb-ı Seyyid Ebu'l-Vefâ* olarak bilinmektedir (İnalçık, 2000:142).

² Ahmet Y. Ocak, Seyyid Muhammed'in Irak'ta *Ebu'l-Vefâ* unvanıyla anılan ilk kişi olduğunu yazarken Haşim Şahin *Tacülârifin* unvanını taşıyan ilk kişinin Seyyid Muhammed olduğunu yazmaktadır. Karşılaştırmak için Bkz. Ahmet Y. Ocak, Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefâîyye), (Türkiye Popüler Tasavvuf Tarihine Farklı Bir Yaklaşım). Belleten. Ankara: Nisan 2006, LXX, s.123; Haşim Şahin, Vefâîyye. Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür. İstanbul: Ed. Semih Ceylan, İSAM Yayınları, 2015, s.137.

³ Seyyid Ebu'l-Vefâ ve Vefâîyye tarikatı hakkında verilen bilgiler şu çalışmalardan derlenmiştir: Ahmet Y. Ocak, Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefâîyye), (Türkiye Popüler Tasavvuf Tarihine Farklı Bir Yaklaşım). Belleten. Ankara: Nisan 2006, LXX, s.121-127; Babaîler İsyanı, Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000, s.75-76; Haşim Şahin, Vefâîyye. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2012, XLII, s.600-603; Vefâîyye. Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür. İstanbul: Ed. Semih Ceyhan, İSAM Yayınları, 2015, s.135-156; Dursun Gümüšoğlu, Tâcü'l-arifin es-Seyyid Ebu'l-Vefâ Menakıbnâmesi, Yaşamı ve Tasavvufi Görüşleri. İstanbul: Can Yayınları, 2006.

Sünnî bir niteliğe sahip olduğunu ileri sürmüştür. Ocak'a göre Vâsıtî'nin eserindeki bazı bölümler, Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın ehl-i sünnet çizgisine pek de uymayan bir şeyh olduğuna veyahut kendisi bu çizgiye sadık kalsa bile kalabalık müritlerinden önemli bir kısmının bu çizginin dışında davrandığına ve Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın kadın ve erkeklerin bir arada bulunduğu ayinler yaptığına işaret etmektedir (1994: 347). Ayfer Karakaya Stump da tıpkı Ocak gibi menâkıbnâmenin Seyyid Ebu'l-Vefâ'yı Sünnî bir şeyh olarak resmetme gayretine rağmen, içinde belirgin bir Bâtınî eğilimi barındırdığına dikkat çekmektedir. Stump, Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın zaviye sahibi yerleşik bir sûfiye dönüşmeden önce uzun yıllar gezginci bir derviş olarak yaşadığının, daha sonra evlenmiş olmasına rağmen gezginci dervişlerin toplumsal normları reddeden anlayışına bağlı kalarak mücerred (bekâr) bir hayat sürdürdüğünün ve Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın takipçilerinin kadınlı-erkekli ayinler düzenlediğinin altını çizmiştir (2015: 200-201).

Varlığı eskiden beri bilinmesine rağmen Vefâîyye tarikatı Türkiye'de ancak 1980'lerden itibaren popülerleşen bir çalışma konusu olmaya başlamıştır. Bu tarikat 1980'lere kadar ne tasavvuf ne de Selçuklu ve Osmanlı tarihçilerinin ilgisini çekmiştir. Oysaki hem Âşıkpaşazâde'nin kendi seçercesini Vefâîliğe bağladığı⁴ hem de Geyikli Baba'nın bu tarikata mensubiyeti biliniyordu. 1980'lerden önce çalışmalarında Vefâîliğe değinen sadece Abdülbaki Gölpınarlı olmuştur. Gölpınarlı *Yunus ile Âşık Paşa ve Yunus'un Bâtınlılığı* isimli eserinde Baba İlyas, Muhlis Paşa, Âşık Paşa, Hacı Bektâş-ı Velî, Geyikli Baba gibi tarihî şahsiyetlerin ve bütün Bâbâîlerin Vefâî olduklarına dikkat çekmiştir (1941: 8). Gölpınarlı'dan sonra Vefâîyye tarikatını gündeme getiren kişi Ahmet Yaşar Ocak'tır. Ocak, ilk baskısı 1980 yılında yapılan *Babaîler İsyanı* isimli çalışmasında Bâbâî isyanının lideri Baba İlyas'ın bir Vefâî şeyhi olduğunu tekrar gündeme getirmiştir (2000: 113-114). Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın Anadolu'da bilinen ilk takipçisinin Güneydoğu Anadolu'da etkin olan Dede Garkın olduğunu da Ocak tespit etmiştir (2006:130, 134). O ayrıca Elvan Çelebi'nin *Menâkıbu'l Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye* isimli menâkıbnâmesine dayanarak, Dede Garkın ile Baba İlyas arasında akrabalık bağı olduğunu ileri sürmüştür. Ocak'a göre Baba İlyas, Dede Garkın'ın hem torunu hem de halifesidir (2014: 50-59; Ocak ve Erünsal, 2014: 3, 31, 277).⁵

Vefâîliğin Alevîlik ve Bektâşîlik ile ilişkisini inceleyen araştırmacılar, son yıllarda bu tarikatın Anadolu'da Yesevîlikten daha etkili olmuş olabileceği tezini gündeme getirmişler ve tartışmalar Vefâîlik-Yesevîlik ekseninde ilerlemeye başlamıştır. Bu minvalde, Hacı Bektâş-ı Velî'nin ve Bektâşîliğin Yesevîlikle ilişkisi de tartışmalı bir konu haline almıştır. Bilindiği üzere Fuad Köprülü, Hacı Bektâş-ı Velî'nin ve Bektâşî tarikatının Yesevîlik ile ilişkisini gündeme getirmişti (1976: 108, 110-113; Babinger-Köprülü, 1996: 64-65;). Batı Anadolu beyliklerinin ve özellikle Türkmenlerin dinî temayüllerini Yesevîlik, Kalenderîlik, Haydarîlik, Bâbâîlik ve Bektâşîlik çerçevesinde açıklayan Köprülü'ye karşı (2003: 117-121), Ayfer Karakaya Stump ve Ahmet T. Karamustafa farklı bir tez geliştirmeye çalışmışlardır. Karakaya Stump Anadolu tasavvufunun biçimlenmesinde Yesevîliğin etkisinin abartıldığını ileri sürerek onun yerine Vefâîliği koymaktadır. Vefâîliğin bütün Anadolu coğrafyasında dinî ve kültürel hayatın biçimlenmesinde mezhepsel ve sınıfsal sınırları aşan önemli bir rol oynadığını savunmaktadır (2015: 13). Karamustafa'ya göre ise Vefâîyye tarikatının asıl önemi Anadolu tasavvufu hakkında 20. yüzyıl sonlarına kadar kabul gören tezleri değiştirecek bilgiler ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. Karamustafa, Yesevîliğin Anadolu'nun dinî ve tasavvufî hayatında neredeyse hiçbir etkisi olmadığını, çünkü Yesevîliğin Anadolu'da hiç var olmadığını ve Anadolu tasavvufunu etkileyen dervişlerin Horasan'dan değil Vefâîliğin ortaya çıktığı Orta Doğu'dan gelmiş olabileceğini

⁴ Bkz. Âşıkpaşazâde. (1332). *Tevârih-i Al-i Osman'dan Âşıkpaşazâde Tarihi*. İstanbul: Matbaa-i Amire. s.1.

⁵ Baba İlyas'ın Dede Garkın'ın torunu ve halifesi olduğu görüşüne karşı çıkan Mertol Tulum, Elvan Çelebi'nin *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'de böyle bir bilgi vermediğini ileri sürmektedir (2000: 132-133).

ileri sürmektedir. Ona göre, bu tarikat Baba İlyas gibi XIII. yüzyıl Anadolu'sunda iz bırakmış bir şeyhin silsilesinin Horasan'a değil Irak'a çıktığını göstermektedir. Bu da Anadolu'ya gelen Türkmen şeyhlerinin kendileri Horasan kökenli olsa bile, bunların tasavvufî kökenlerinin ille de Horasan olması gerekmediğine, bu şeyhlerden bazılarının Dede Garkın gibi tasavvufa Güneydoğu Anadolu, Suriye veya Irak'ta girmiş olduklarına/olabileceklerine işaret etmektedir (2014: 89). Yesevîliğin Anadolu'da hiç var olmadığı, ya da etkisinin abartıldığı yaklaşımlarını ihtiyatla karşılayan Ocak ise Türkiye'nin dinî ve tasavvufî hayatı üzerinde Vefâîliğin önemli bir yere sahip olduğuna vurgu yapmıştır (2011a: 413; 2006: 149).

Anadolu'daki dinî hayatı Kalenderîlik-Vefâîlik-Bâbâîlik-Rum Abdalları-Bektâşîlik-Alevîlik/Kızılbaşlık çerçevesine oturtan Ocak, Vefâîyye tarikatıyla ilişkisi bilinen Bâbâîlik hareketinin, XV. yüzyıl sonu ile XVI. yüzyılda oluşan Alevîliğin ve Bektâşîliğin teşekkülü için gerekli ortamı hazırladığını, Vefâîyye tarikatının XV. yüzyıla kadar varlığını koruduğunu, bu yüzyıldan itibaren Alevîliğin, XVI. yüzyıldan itibaren de Bektâşîliğin içinde eriyip yok olduğunu savunmaktadır (2000: 76). Ocak'a göre XIII. yüzyılda Vefâîlik, heterodoks yapısı sebebiyle göçebe Türkmenler arasında oldukça yaygındır. Bu tarikat XIV. yüzyılda da bir yandan Şeyh Edebalı aracılığıyla Osmanlı Beyliği'nin kurulmasında diğer yandan da Hacı Bektâş-ı Velî kanalıyla Bektâşîliğin oluşmasında ana rollerden birini oynamıştır (1999: 60). Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda rolü olan Abdal Musa, Abdal Murad, Kumral Abdal gibi Türkmen babaları, Âşıkpaşazâde'nin *Rum Abdalları (Abdalân-ı Rûm)* dediği zümredendir (Köprülü, 2003: 119-120; Babinger-Köprülü, 1996: 63, 65). Ocak, Rum Abdallarını Bâbâî hareketinin ikinci/üçüncü kuşak temsilcileri/ardılları olarak kabul etmektedir.⁶ Özellikle Kalenderî Rum Abdallarını Bâbâî hareketine ve bu hareket vasıtasıyla da Vefâîyye tarikatına bağlamaktadır. Ona göre bu savını destekleyen en iyi örnek Geyikli Baba'dır. Geyikli Baba, Seyyid Ebu'l-Vefâ tarikinden Baba İlyas'ın müridi olduğunu dile getirmekle birlikte Ocak'a göre yaşayış itibarıyla tipik bir Kalenderî şeyhidir. Bununla birlikte Rum Abdalları XV. yüzyıl sonlarından itibaren Bektâşîliğe yönelmişlerdir (1999: 84-87). Ocak Anadolu'nun dinî hayatının şekillenmesinde Bâbâîler isyanının ve bu isyandan sonra ortaya çıkan mistik bir hareket olan Bâbâîler hareketinin önemli bir rol oynadığını; Bâbâîler isyanının Anadolu'da Alevîliğin oluşması için gerekli altyapıyı hazırladığını; Rum Abdallarının da Bâbâîler isyanının tarih sahnesine çıkardığı bir olgu olduğunu ve gerek XV. yüzyıl sonu ile XVI. yüzyıla ait bir olgu olan Alevîliğin gerekse Bektâşîliğin Bâbâîlik mirası sayesinde doğup geliştiğini savunmaktadır. Ocak bu tezine uygun olarak günümüzde Alevî dedelerinin büyük bir kısmının, Rum Abdallarının torunları olduğunu ileri sürmektedir (2011a: 76-79, 80-81). Bâbâîlik ve dolayısıyla Vefâîlik ile Alevîlik arasındaki ilişkinin varlığını Ocak, Alevî mürşit ocaklarının Seyyid Ebu'l-Vefâ'yı referans göstermeleriyle açıklamakta, bu referansın Alevîliğin önemli bir kesiminin Vefâîyye ile bağlantısını gösterdiğini iddia etmektedir (2014: 50).

Alevîlik ve Bektâşîlik hakkında birçok çalışması olan İrene Melikoff, Bektâşîliğin, Yesevî, Haydarî, Kalenderî ve Vefâî gibi hem dinî zümreleri hem de Hurûfîler, Abdallar ve Ahî loncaları gibi Türkmen aşiret çevrelerinden kaynaklanmış olan bütün heterodoks öğeleri bünyesine alarak bunlarla kaynaştığını ileri sürmektedir (1993: 206).

Karamustafa, Kalenderî, Haydarî dervişleri ve Rum Abdalları ile Bektâşî tarikatı arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır: Kalenderî, Haydarî dervişlerinin ve Rum Abdallarının Bektâşî tarikatına katılmasıyla birlikte, karakteristik ayinleri, teçhizatları ve senkretik öğretileriyle geç Osmanlı döneminin klasik Bektâşîliği ortaya çıkmıştır. Yani Karamustafa'ya göre klasik Bektâşî tarikatı, ancak Kanuni Sultan Süleyman zamanında ve sonrasında Kalenderî, Haydarî, Rum Abdalları ve Bektâşî

⁶ Geyikli Baba'nın yanı sıra Abdal Musa ve Abdal Murad'ın Vefâîyye tarikatından ve Baba İlyas'ın müritlerinden olduklarını ilk defa Gölpinarlı gündeme getirmiştir (1969: 270).

gruplarının bir araya gelmesiyle oluşmuştur (1993:128, 129).

Karakaya Stump, Vefâî icâzetnâmeleri, buyruklar, ziyaretnâmeler, seyyidlik şecereleri, hilafetnâme, vakıfnâme vb. bazıları arşiv belgesi bazıları belli başlı Alevî ocak dedelerinin elinde bulunan belgelere dayanarak Anadolu'daki Vefâîlerin sayısının bilinenden daha fazla olabileceğini ileri sürmekte, bu tarikatın Alevîlik ve Bektâşîlikle ilişkisini ve bunlarla bütünleşme sürecini ortaya koymaya ve Vefâîyye tarikatının mezhepsel anlamda geçirdiği değişime ışık tutmaya çalışmaktadır (2015: 190-193). Köprülü'nün Türk halk İslamı'nın ana tezahürleri olarak gördüğü Alevîlik ve Bektâşîliği Orta Asya Yesevî geleneğine bağlayan tezine karşı çıkararak, Alevîliğin tarihsel kökeninin Orta Asya'dan ziyade Ortadoğu coğrafyasına bağlanması gerektiğini ileri sürmektedir. Karakaya Stump'a göre Vefâîyye tarikatı hakkındaki bazı belgeler, Irak kökenli bu tarikatın ortaçağ Anadolu'sunda yaygınlığını ve Orta ve Doğu Anadolu'daki bazı önemli Alevî ocaklarının Vefâîyye tarikatıyla ilişkisini göstermektedir. Vefâîliğin XII. yüzyılın sonu ile XIII. yüzyılın başından itibaren Anadolu'da serpildiğini, Doğu Anadolu'da geniş bir Vefâî ağı oluşturduğunu ve bu ağın XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın başı arasında Kızılbaş hareketinin ana damarlarından birine dönüştüğünü ileri sürmektedir (2015: 187, 188-190).

Buraya kadar Vefâîyye tarikatı ve kurucusu hakkında kısa bir bilgi vermenin yanı sıra, bu tarikat üzerinde çalışanların ileri sürdükleri tezleri ve tartışmaları özetlemeye çalıştık. Böylece XI-XV. yüzyıllar arasında Anadolu'da yaşamış bazı tarihi şahsiyetlerin ve sonrasında bazı Alevî ocaklarının Vefâîyye tarikatıyla nasıl ilişkilendirildiğini okuyucu açısından daha anlaşılır kılmayı hedefledik. Burada çalışmanın amacı ve çerçevesi hakkında birkaç söz söylemek gerekir. Öncelikle belirtilmesi gereken husus, bu çalışmanın ne Vefâîlik konusunda ne de bu tarikata mensup şahsiyetler ve bunlara ait tekke ve zaviyeler hakkında yeni bir bilgi içermediğidir. Bu çalışma daha ziyade bu güne kadar yapılmış çalışmalarda Vefâîlik ile ilişkisi tespit veya iddia edilmiş olan tekke/zaviyeleri bir bütünlük içerisinde sunmayı ve bu tekke/zaviyelerin Anadolu'nun hangi bölgelerinde yoğun olarak bulduklarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bunun için Vefâîlik hakkında yapılmış çalışmalardan faydalanılmıştır.⁷ Şimdi bu çalışmalara göre Vefâîyye tarikatıyla ilişkilendirilen isimlerden bahsetmek yararlı olacaktır.

Bu noktada Vefâîyye tarikatıyla ilişkilendirilen şahsiyetlerden bahsedelim. Dede Garkın, Baba İlyas, Âşıkpaşazâde ve Geyikli Baba'nın bu tarikata mensubiyetlerine dair bilgi ve görüşlerden daha önce kısaca bahsedilmişti. Buna göre Muhlis Paşa, Âşık Paşa, Elvan Çelebi ve Seyyid Velâyet'i de bilinen Vefâîlere eklemek gerekir. Muhlis Paşa Baba İlyas'ın oğlu, Âşık Paşa da torunudur. Elvan Çelebi ise Âşık Paşa'nın oğludur.

Seyyid Velâyet'in Vefâî geleneğine mensup bir aileden geldiği bilinmektedir. Bu bilgi Seyyid Velâyet'in Türkçeye çevirttiği Tâcülârifin Seyyid Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin hayatını anlatan menâkıbnâme'ye eklettiği bölümde yazmaktadır (Şahin, 2009: 75-77). Ocak'a göre Seyyid Velâyet, Şeyh Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin Vefâîyye tarikatıyla Zeyniyye'nin kolu olan Vefâîyye'yi şahsında birleştirmiş bir mutasavvıftır (2006: 127).

Şeyh Osman, Aynuddevle (Ayna Dola), Hacı Mihman ve Bağdın Hacı önce Dede Garkın'ın sonra da Baba İlyas'ın halifeleridir. Dede Garkın onları Baba İlyas ile birlikte Rum'a göndermiştir

⁷ Bu tercihin birinci sebebi Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan tasnif edilmiş belgelerin, bu tarikat hakkında son derece sınırlı bir bilgi içermesi, ikinci sebebi ise tahrir, vakıf, mühimme gibi bu tarikata ait tekke/zaviyeler hakkında bilgi içermesi mümkün defter fonlarını incelemenin uzun süreli ve kapsamlı bir çalışma gerektirmesidir. Elbette ki bu defter fonlarının incelenmesiyle bu tarikata ait tekke ve zaviyeler hakkında daha fazla bilgiye ulaşmak ve bu tarikata mensup bu güne kadar bilinmeyen yeni tekke ve zaviyelerin varlığını gün ışığına çıkarmak mümkündür. Fakat böylesi bir inceleme bu çalışmanın sınırlarını aşan bir araştırma ve incelemeyi zorunlu kılmaktadır.

(Ocak, 2000: 169). Hacı Bektâş-ı Velî, , Şeyh Balı⁸, Emirci (Emirce) Sultan ve Şeyh Edebalı Baba İlyas'ın halifeleri olmaları dolayısıyla; Sarı Saltık ve halifesi Barak Baba'nın yanı sıra Aybek Baba (Aybeği Şeyhi), Baba Merendi (Buzağu Baba), Tapduk Baba, Şeyh Süleymanı Türkmânî Bâbâî hareketine mensubiyetleri dolayısıyla Vefâî oldukları ileri sürülen tarihî şahsiyetlerdir. Abdal Musa, Kumral Abdal, Abdal Mehmed, Abdal Murad, Doğlu Baba, Postınpuş Baba da Rum Abdallarından olmaları sebebiyle Vefâîyye tarikatıyla ilişkilendirilmektedirler (Ocak, 2000: 168-214; 2011b: 107).

Bu tarihî şahsiyetlerden bazılarının Vefâîlikle ilişkisi tartışmalıdır. Hacı Bektâş-ı Velî bunlardan biridir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Vefâî olduğunu ilk defa Gölpınarlı yazmıştır (1941:8). Ardından Ocak, Hacı Bektâş-ı Velî'nin hem Haydarî hem de Vefâî şeyhi olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre Hacı Bektâş-ı Velî Bâbâîler isyanına katılmamakla birlikte Baba İlyas'a intisap etmiştir ve onun halifelerindedir (1999: 60-61; 2011b: 107). Ancak Karamustafa, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Vefâîlikle ilişkisini reddetmektedir. Ona göre Hacı Bektâş-ı Velî ne Baba İlyas'a intisap etmiştir (yani bir Vefâî şeyhi değildir) ne de bir Haydarî dervişidir. O, Hacı Bektâş-ı Velî'nin, Anadolu'ya Horasan ya da Türkistan'dan gelmiş Yesevîlikle ilişkisi olan bir derviş olduğunu (ama bir Yesevî dervîşi değil), bununla birlikte Anadolu'ya geldikten sonra kendine bağımsız bir yol seçtiğini düşünmektedir (2014: 81, 82, 92).

Vefâîyye tarikatıyla ilişkisi tartışmalı diğer bir tarihî şahsiyet ise Emirci Sultan'dır. Emirci Sultan, Ocak tarafından *Menâkibu'l-Kudsiyye*'de adının geçmesi hasebiyle bir Vefâî halifesi olarak kabul edilmektedir (Ocak ve Erünsal, 2014: 278; Ocak, 2000: 176-177). Ayrıca Ocak Emirci Sultan'ı incelediği müstakil eserinde Emirci Sultan'ın Baba İlyas çevresinden sayılabileceğini ve Bâbâîlere yakınlığı sebebiyle bir Bâbâî şeyhi olduğunu, Bâbâîlik vasıtasıyla da Vefâîlikle bağlantılı olabileceğini, bu sebeple bir Vefâî şeyhi olarak kabul edilebileceğini ileri sürmüştür (2014: 203, 205, 214). Ocak'ın bu iddiasına karşılık *Menâkibu'l-Kudsiyye* üzerinde müstakil bir çalışma yapmış olan Mertol Tulum, menâkıbnâmede Emirce/Emircem isimli bir halifeden bahsedilmediğini iddia etmekte ve Ocak'ın bir yanlış okuma sonucunda bu yargıya vardığını ileri sürmektedir (2000:166-168).

Yukarıdakilere ek olarak Seyit Hasan Ezrakî, Şeyh Marzubân, Şeyh Behlül Baba ve Şeyh Çoban'ın da Vefâîyye tarikatına mensubiyetini tespit eden/ileri süren çalışmalar yapılmıştır.

XI. yüzyılda, Artuk Bey zamanında (ö. 1090), Şam'dan gelerek Mardin'e yerleşen Seyit Hasan Ezrakî bir Vefâî şeyhidir. Ezrakî ailesi Mardinîzâdelere, Atak Beyleri ve Muşar Kalesi naipleri olmak üzere üç kola ayrılmıştır ve varlıklarını Osmanlı döneminde de sürdürerek günümüze kadar ulaşmıştır (Yüksel, 2019: 427-457).

Hasan Yüksel, 1274 ve 1536 yıllarına ait iki vakfiyeye ve *Menakibü Tacü'l Arifin*'de yer alan bir rivayete dayanarak Şeyh Marzubân'ın bir Vefâî şeyhi olabileceğini ileri sürmektedir. Yüksel'in aktardığına göre bu rivayette Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın yedinci halifesi olan Şeyh Hüseyin er-Raî (Şeyh Çoban) ile Şeyh Marzubân tarikat kardeşi ve yol arkadaşı olarak gösterilmektedir. Horasan'dan Anadolu'ya birlikte gelmişler, Şeyh Marzubân'ın devesi Zara, Tekke Köyü'nde, Şeyh Çoban'ın devesi ise Sivas'ta çöktüğü için Şeyh Marzubân Tekke Köyü'nde, Şeyh Çoban ise Sivas'ta yerleşmişlerdir. İkinci bir rivayete göre ise Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın manevi işaretleriyle XII. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'ya gelmiş olan Şeyh Marzubân, Zara'nın Tekke Köyü'nde bir zaviye açmıştır (1995: 237).

Behlül Baba hakkında da bir çalışma yapan Hasan Yüksel, Hüseyin Hüsameddin'in kaynak göstermeden aktardığı bilgilere dayanarak Şeyh Behlül Baba'nın Baba İlyas'ın biraderzâdesi ve halifesi olabileceğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte Yüksel, Şeyh Behlül Baba zaviyesine ait vakfiyede

⁸ Şeyh Edebalı'nın Vefâîliği hakkında farklı bir görüş için bkz. Jonathan Brack. Was Ede Bali a Wafâî Shaykh? Sufis, Sayyids and Genealogical Creativity in the Early Ottoman World. *Islamic Literature and Intellectual Life in Fourteenth- and Fifteenth-Century Anatolia* (s.333-360). Edited by A.C.S. Peacock and Sara Nur Yıldız. Würzburg, 2016.

Behlül Baba'nın Baba İlyas'ın yeğeni olduğuna dair bir bilginin mevcut olmadığına da dikkat çekmektedir (2001: 97, 99).

Sadullah Gülten, Şeyh Çoban hakkında yaptığı çalışmasında onun hakkında şu bilgileri vermektedir: Şeyh Çoban (diğer adıyla Şeyh Hüseyin Raî) ismine ilk olarak Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın menâkıbnâmesinde tesadüf edilmektedir. Menâkıbnâme'ye göre Şeyh Hüseyin Raî, Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın halifesidir ve Rahman adında bir köye yerleşerek burada bir zaviye kurmuştur.⁹ Şeyh Çoban'ın Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın çağdaşı olmadığına ve XIII. yüzyıl sonu ile XIV. yüzyıl başlarında Sivas'ta yaşamış olabileceğine dikkat çeken Gülten, Şeyh Çoban'ın Vefâî geleneği içinde yer aldığını ileri sürmekte ve Şeyh Çoban'ın Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın halifesi olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır (2014: 95, 97).

ANADOLU'DA VEFÂÎ TEKKE VE ZAVİYELERİ

1.Dede Garkın, Baba İlyas ve Onun Soyundan Gelenlerin Tekke ve Zaviyeleri

Dede Garkın'ın Maraş Göksun'da, Malatya'ya bağlı Bîmare köyünde ve Mardin-Viraneşehir arasında, Circip suyu kenarında bu gün Dedeköy, geçmişte ise Dedegarkın ismini taşıyan köyde olmak üzere üç farklı zaviyesi olduğu bilinmektedir. Maraş Göksun'daki zaviyeyi bizzat Dede Garkın'ın veya bu sülaleden bir kolun açıp açmadığı konusunda bir bilgi yoktur. Malatya'daki Bîmare köyünde bulunan zaviyenin ise Dede Garkın sülalesinden bir kol tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Buraya kadar bahsi geçen üç zaviye de Dede Garkın'ın faaliyet alanı dâhilindedir. Dede Garkın'ın Anadolu coğrafyasında Malatya-Elazığ havalisi, Maraş-Elbistan yöresi, Urfa ve Mardin'de etkili olduğu bilinmektedir. Ancak bu faaliyet alanlarının dışında kalan Hamid Sancağı, Uluborlu Nahiyesi Yassıviran köyünde de Dede Garkın ismini taşıyan bir zaviye olması dikkat çekmektedir (Ocak, 2014: 66-68, 46-47; Gülten, 2011: 150, 152, 153). Ayrıca Garkın Baba adını taşıyan bir zaviyenin de Nif Kazası (Manisa), Ahmet Benli köyünde bulunduğu tespit edilmiştir (BOA, C. EV, 514/25995). Manisa'daki Garkın Baba ile Vefâîliğin Garkınıyye kolunun kurucusu Dede Garkın'ın aynı kişi olup olmadığını söyleyebilmek için daha derin bir araştırma yapılması gerektiği muhakkaktır.

Baba İlyas'ın Amasya yakınlarında bulunan İlyas köyündeki (eski adı Çat köyü) zaviyesinin Dede Garkın'ın ölümünden sonra Vefâîyye tarikatının merkezi olduğu ileri sürülmektedir (Ocak, 1999: 60).

Baba İlyas'ın oğlu Muhlis Paşa'nın zaviyesi *Menâkıbu'l-Kudsiyye'*ye göre Arapkir'dedir. Muhlis Paşa'nın oğlu Âşık Ali Paşa, Şeyh Osman tarafından babasının ölümünden on yıl kadar sonra Arapkir'den Kırşehir'deki zaviyeye getirilmiş ve şeyhlik makamına oturmuştur. Âşık Paşa'nın Kırşehir'deki zaviyesi, zamanında şehrin en önemli zaviyelerinden biriydi ve oldukça zengin vakıfları vardı (Ocak ve Erünsal, 2014: 58-60).

Âşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi hayatının büyük bir kısmını Amasya ile Çorum arasındaki Mecidözü yakınında bulunan ve kendi adıyla anılan köydeki zaviyesinde geçirmiştir (Eyice, 1969: 211-212; Ocak ve Erünsal, 2014: 3-5). Buraya 1326'da geldiği tahmin edilmektedir. Elvan Çelebi bu köyde cami, zaviye, türbe ve hamam yaptırmış, ailesini Kırşehir'den getirterek burada yerleşmiştir. Bu binaları 1352 tarihinde yaptırdığına dair kaynaklar mevcuttur. Sivas hükümdarı Eretna Bey'in veziri olan Alâeddin Ali Şâh-ı Rûmî, Elvan Çelebi'nin amcasının oğlu olduğundan bu binalar için vakıflar kurdurtmuş ve köyü de etrafındaki arazileriyle birlikte Elvan Çelebi'ye bağışlamıştır (Ocak ve Erünsal, 2014: 3-5).

Elvan Çelebi'nin zaviyesi, dönemin işlek bir yol güzergâhı üzerinde olduğundan Avrupalı seyyahların sık uğradığı bir konaklama yeri idi. XVI. yüzyıl ortalarında Hans Dernschwam ve Ogier

⁹ Gülten, bu köyün yerini tespit edememiştir.

Ghiselin Busbeq bu zaviyede kalmışlardır. Âşıkpaşazâde'nin de burada bir müddet yaşadığı bilinmektedir. Ocak ve Erünsal, Elvan Çelebi zaviyesinin tam olarak bir Sünni karakter taşımadığını, Bektâşiliğin teşekkülünden sonra da muhtemelen XIV. yüzyılda bu tarikatın nüfuzuna geçmiş olabileceğini ileri sürerlerken; XVI. yüzyılda zaviyeyi ziyaret etmiş olan seyyahların verdiği bilgilere dayanarak XVI. yüzyıl ortalarında burada yaşayan dervişlerin Kalenderî olduklarını da tahmin etmektedirler (2014: 11, 13). Ocak'a göre Elvan Çelebi Zaviyesi Vefâiyye tarikatının, Baba İlyas'ın İlyas Köyü'ndeki zaviyesinden sonra en önemli merkezi olmuştur. Bu zaviyenin XVII. yüzyılda da büyük ve önemli bir zaviye olduğunu ileri sürmektedir (1995: 64).

Âşık Paşa'nın torunu olan Âşıkpaşazâde, tasavvufi silsilesini açıkça Vefâiyye tarikatına bağlamış olmakla birlikte kendisi önde gelen bir Zeyniyye şeyhi idi. Âşıkpaşazâde'nin ölümünden sonra hem damadı hem de müridi olan Seyyid Velâyet İstanbul'daki tekkenin başına geçmiştir. Âşık Paşa, Seyyid Velâyet veya Emirler Tekkesi adıyla da bilinen bu tekke sonraki dönemlerde de bir süre bu ailenin yönetiminde kalmıştır. Tekkenin 19. yüzyıl ortalarında Halvetî Dergâhı, bu yüzyılın son çeyreğinde ise Nakşibendî tekkesi olarak faaliyet gösterdiği bilinmektedir (Şahin, 2009: 75-77).

2.Halifelere Ait Tekke/Zaviyeler

Aynuddevle (Ayna Dola) Tokat'a yerleşmiş ve orada bir zaviye kurmuştu ve Bâbâiler isyanından sonra Tokat'taki zaviyesinde yakalanmıştır. Daha sonra Baba İlyas'ın torunu Âşık Ali Paşa'nın kayınpederi olan Şeyh Osman ise Kırşehir'e yerleşmiş ve orada bir zaviye açmıştır. Hacı Mihman'ın, Baba İlyas'ın yanında kaldığı bilinmektedir ancak bir zaviyesi olup olmadığına dair bilgi yoktur. Bağdın Hacı hakkında ise hiçbir bilgi günümüze ulaşmamıştır (Ocak, 2000: 169-170).

Baba İlyas'ın yakın müritlerinden olduğu iddia edilen Aybek Baba (Aybeği Şeyhi) takriben 1248 yılında Amasya'daki Hânîkah-ı Mes'ûdî'nin şeyhlik makamına gelmiştir (Ocak, 2000: 198). Yine Baba İlyas'ın halifelerinden Şeyh Balı'nın mezarı ve ona ait olduğu iddia edilen bir zaviyenin kalıntıları Yozgat-Kırıkkale arasında kendi adını taşıyan bir köyde bulunmaktadır (Ocak ve Erünsal, 2014: 279; Ocak, 2000: 170). Emirci Sultan, Sulucakaraöyük'ün kuzey tarafında bir zaviye açmış ve orada yerleşmiştir. Zaviye Osman Paşa Tekkesi olarak da bilinmektedir (Ocak ve Erünsal, 2014: 278; Ocak, 2000: 176-177; 2014: 216).

Ocak'a göre Bâbâiler isyanının bastırılmasından sonra, Baba İlyas'ın Çat köyündeki zaviyesi dağılmış ve Moğol hâkimiyeti döneminde onun yerini iki zaviye almıştır. Bunlardan biri Hacı Bektâş-ı Velî'nin Sulucakaraöyük'te kurduğu zaviyedir. Bu zaviye zamanla bir Haydarî zaviyesi niteliği kazanmıştır (Ocak, 1999: 60-61). İkinci zaviye, isyandan sonra Konya bölgesine yerleşen yine Baba İlyas'ın halifelerinden Şeyh Edebalı'nın kurduğu zaviyedir. Şeyh Edebalı önce Lârende'de (Karaman) sonra da Bilecik'te büyük bir zaviye inşa ettirmiştir (Ocak, 1999: 170, 173-174; Kamil Şahin, 1994: 393-394). Edebâli Zâviyesi, Osmanlı devrine ait ahî zaviyelerinin nâdir örneklerinden birisi olarak kabul edilmektedir (Tanman, 1994: 394-395).

3.Diğer Vefâî/Bâbâî Şeyhleri ve Rum Abdallarına Ait Tekke/Zaviyeler

Şeyh Marzubân'nın zaviyesinin ne zaman inşa edildiği tam olarak bilinmemekte, 1237 ile 1274 arasında bir tarihte yapıldığı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte 1274'te varlığı kesin olarak bilinen Şeyh Marzubân Zaviyesi ve türbesi, günümüzde Sivas'ın Zara ilçesine bağlı Tekke Köyü'ne giden yolun sağında bulunan Şeyh İbrahim camisine bitişikti. Zaviyeden geriye sadece kargir bir yapıdan oluşan türbe kalmıştır. Zaviyenin kurulduğu mevkiin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen göç ve kervan yolu üzerindeki bir geçit olduğu söylenebilir (Yüksel, 1995: 236).

Sivas'ta Şeyh Çoban adını taşıyan bir mahalle ve zaviye 1454 tarihli tahrir defterinde kayıtlıdır. (TTD, 2: 470, 480). Şeyh Çoban zaviye ve türbesi Osmanlı öncesi döneme aittir, türbe binası günümüze

kadar ulaşmıştır. (Demirel, 2000: 59). Bu zaviyenin yanı sıra Niğde, Hasankeyf, Aksaray, Çemişkezek (Tunceli) ve Karahisar-ı Sahip sancaklarında da Şeyh Çoban zaviyeleri; Sivas'ın Gölova ilçesindeki Çobanlı Köyü'nde ve Tunceli'nin Mazgirt ilçesinde Şeyh Çoban ismine ait türbeler vardır. Ayrıca Hasankeyf, Niğde, Tokat, Urfa ve Kastamonu sancaklarında Şeyh Çoban isimli köyler bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında Şeyh Çoban ismini taşıyan birden fazla kişinin yaşamış olabileceği ihtimali söz konusudur (Gülten, 2014: 93, 96).

Behlül Baba zaviyesi Suşehri Baro Köyü'ndedir. Behlül Baba, Çobanlı Köyü'ndeki Şeyh Çoban ve Zara'nın Tekke Köyü'ndeki Şeyh Marzubân zaviyeleri Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen ve *Azarbeycan yolu* olarak tanımlanan yol güzergâhının üzerinde yer almaktadırlar (Yüksel, 2001: 99).

Sarı Saltık (Saltık Baba) kültürü, Orta Anadolu'da özellikle Sivas, Tokat ve Divriği'de ve Tunceli Alevîleri arasında oldukça yaygındır. Ayrıca Sarı Saltık Ocağına mensup bazı Alevî dedeleri onun soyundan geldiklerine inanmaktadırlar (Ocak, 2011b: 107; 2000: 187-193). Onun adını taşıyan, bazıları onun ölümünden sonra kurulmuş birden fazla tekke bulunmaktadır. Baba Saltık ya da Babadağı denilen tekke Tuna kenarındadır. Kaligra Sultan veya Yılan tekkesi Varna'nın kuzeyindeydi. Bu tekkede XVI. yüzyıl ortalarında Kalenderîler (Işıklar) bulunuyordu. Sarı Saltık adına sonradan açılmış olan iki tekkeden biri Edirne'deki Eski Baba tekkesi, diğeri Kütahya-Şeyhlü'deki Sarı Selcük tekkesidir. Bahsi geçen tekkelerin hepsi XVII. yüzyılda Bektâşîler tarafından idare edilmektedir (2011b: 91-98).

Barak Baba adına Balıkesir'in Bigadiç ilçesinin İçciler köyünde bir türbe bulunduğu bilgisini veren Necdet Tosun, Barak Baba'nın Tokat yakınlarında bir köyde doğduğunu ve İran'da öldürüldüğünü hatırlatarak, tarihte Barak Baba adında birden fazla kişinin yaşamış olması ihtimalini gündeme getirmektedir (2013: 110).

Tapduk Baba'nın Sakarya yakınlarında (şimdi Erenköy adıyla bilinen yerde) yaşadığı bilinmektedir (Ocak, 2000:200, 201).¹⁰ Aksaray Sancağı Eyübili Kazası, Oklağı? köyünde Tapduk Dede/Tapduk Dede Sultan isminde bir zaviye daha vardı (BOA, AE-SSLM III, 153/9200). Bununla birlikte Aksaray sancağında zaviyesi olan Tapduk Dede/Tapduk Dede Sultan ile Tapduk Emre'nin aynı kişi olup olmadığı araştırılması gereken bir konudur.

Geyikli Baba külliyesi Bursa'nın Gürsu ilçesine bağlı Babasultan köyündedir. Bursa'nın 40 km. kadar doğusunda yer alan bu köy, Bursa-İnegöl yolu üzerinde, Uludağ'ın eteklerindedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine ait olan Geyikli Baba külliyesi cami, tekke, türbe ve hamamdan oluşan bir külliye'dir. Bu külliyenin, dervişleriyle birlikte Bursa'nın fethine (1326) katıldığı bilinen Geyikli Baba için Orhan Gazi tarafından inşa ettirildiği bilinmektedir (Tanman, 1996: 47-49).

Osman Gazi, Şeyh Edebalı'nın müridi olan Kumral Abdal'a (Kumral Dede ve Kumral Baba olarak da bilinmektedir) Yenişehir yakınlarındaki Ermeni derbendi denilen yerde bir zaviye inşa ettirmiştir (Ocak, 2000: 212). Kumral Abdal daha sonra bugün türbesinin bulunduğu Elmalı-Tekkeköy'e (eski adı Genceli Köyü) yerleşmiştir (Ocak, 2000: 208-209).

Abdal Murad, Bursa'nın fethinden sonra şehrin yakınında bir tepede bulunan zaviyesinde yaşamıştır. Bu zaviye, XVII. yüzyılda önemli bir Bektâşî merkezi olarak faaliyet gösteriyordu (Ocak, 2000: 213).

Doglu Baba tekkesi Bursa'da Uludağ eteklerindedir (Kocadağ, 1998: 16). Postinpuş Baba'nın¹¹, Bursa'da Yenişehir'de bir zaviyesi mevcuttur. Şeyh Süleyman-ı Türkmânî Kırşehirde yerleşmişti ve

¹⁰ Tapduk Emre'nin ve müritlerinin faaliyet alanının Anadolu ile sınırlı olmadığını, Balkanlarda onun adıyla anılan köylerin bulunması göstermektedir (Şahin, 2011: 13).

¹¹ Postinpuş Baba, Ocak'a göre I. Murat döneminin tanınmış simalarındandır (2000: 214). Ekim 1570 tarihli bir mühimme kaydı Yenişehir'deki Poştinpuş Baba zaviyesinin Sultan Orhan döneminde inşa edildiğini ve Orhan'ın bir oğlunun da burada medfun olduğunu göstermektedir (Bkz. BOA, Mühimme 15: 652).

burada bir türbesi bulunmaktadır (Ocak, 2000: 214, 203).

Ezrakî sülalesine ait, Zırkıbaz (Gökbelen) köyünde Pir Hasan Zerrakî zaviyesi olduğu bilinmektedir (Yüksel, 2019: 455).

Kutbü'l-Arifin Seyyid Şeyh Ebü'l-Vefâ isminde bir zaviye Malatya'da Muşar bölgesindedir (Karakaya Stump, 2015: 204). Bu zaviyenin Malatya'da Muşar Nahiyesi Şeyh Hasanlı köyündeki Şeyh Hasan zaviyesi olması ihtimal dahilindedir. XVI. yüzyılda Malatya'nın Muşar nahiyesinde, günümüzde ise Elazığ, Baskil ilçesinde bulunan Şeyh Hasanlı köyündeki Şeyh Hasan zaviyesinin de Vefâîlikle ilişkisi olabileceği ileri sürülmektedir (Yılmaz, 2017: 227).

Bunlar haricinde Vefâîlikle ilişkili olabilecek bazı zaviyeler de bulunmaktadır. İlk olarak Sadullah Gülten'in, Kütahya ve Afyon şehir merkezlerinde tespit ettiği ve Ebu'l-Vefâ ismini taşıyan iki zaviye bulunmaktadır (2018: 575). Ancak Vefâîlik, Yesevîlik, Kalenderîlik ve Haydarîlik gibi gayri Sünnî tarikatlarla ait tekke ve zaviyelerin daha ziyade köy ve kırsal bölgelerde kurulmuş olduğu (Ocak, 1997: 15) ve Vefâîyye adında birden fazla tarikat bulunduğunu göz önüne alındığında bu zaviyelerin Seyyid Ebu'l-Vefâ el-Bağdâdî tarafından kurulan tarikatla ilişkisi araştırılması gereken bir konudur. İkinci olarak, XIV. yüzyılda yaşamış olan Şeyh Hacı İbrahim Sultan'ın vakfiyesi üzerine bir çalışma yapan Adnan Doğruyol, Şeyh Hacı İbrahim Sultan'ın Vefâîyye tarikatına mensup olabileceğini ileri sürmektedir (2014: 39, 36).

4.Alevî Ocakları

Vefâîlikle ilişkili Alevî ocaklarına gelince, Karakaya Stump bu ocakların tarihsel olarak Malatya'dan Erzincan'a uzanan bölgede etkin olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, bunlar arasında, faaliyet alanları Fırat'ın batı yakasından güneye genişleyen Dede Garkınlar, Fırat'ın doğu yakasından kuzeye ve doğuya doğru uzanan bölgede etkin olan Ağuiçenler ve İmam Zeynel Abidin ocakları bu bölgedeki Vefâî kökenli Alevî ocaklarının en önemlilerindendi. Karakaya-Stump bu bölgede mürşit ocağı olarak kabul edilen Ağuiçenler ve Zeynel Abidin ocaklarının eldeki belgeler ve sözlü anlatımlar ışığında Vefâîliğin beşiği olan Irak coğrafyasından Anadolu'ya göç etmiş olabileceklerini ileri sürmektedir. Ayrıca Doğu Anadolu'daki Şeyh Ahmed ve Malatya'nın Arguvan İlçesine bağlı Gürge köyü merkezli Şeyh Süleyman Alevî ocaklarının da Vefâî kökenli olduklarını savunmaktadır (2015: 193-197, 204, 167, 171).

Birdoğan, Mineyik ve Kara Pir Bad Alevî ocaklarının silsilesinin Seyyid Ebu'l-Vefâ'ya dayandığını ileri sürmektedir (1995: 226, 261). Bunlara ek olarak başka ocakların da Vefâîlikle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Örneğin Bir Vefâî şeyhi olduğu ileri sürülen Şeyh Çoban, Tunceli'nin Mazgirt ilçesindeki Şeyh Çoban/Çoban Dede isimli Alevî ocağının kurucusu olarak kabul edilmektedir (Gülten, 2014: 95). Delil Bircan, Üryan Hızır ocaklarının da Vefâî geleneği ile ilişkisi kurulmaktadır (Gülten, 2014: 103). Malatya Sancağı Muşar nahiyesindeki Şeyh Hasan ocağı ve onunla bağlantılı olarak Sultan Onar, Şeyh Ahmed Tavi Dede, Şeyh Bahşayış ve Seyyidân ocakları da Vefâîlikle bağlantılı ocaklar arasında gösterilmektedir (Yılmaz, 2017: 229, 231-232). Ocak'ın, Bâbâîlik hareketinin mensupları içinde dolayısıyla Vefâîlikle bağlantılı kabul ettiği Abdal Musa adına izafeten Abdal Musa ocağını da burada anmak gerekir (2000: 212).

Ağu içen ve Üryan Hızır Alevî ocakları genel olarak Amasya, Çorum, Sivas, Erzincan, Erzurum, Maraş, Tunceli, Adıyaman, Malatya, Elazığ ve Diyarbakır'dadır (Rençber, 2013: 165, 166; Akın, 2014: 19).

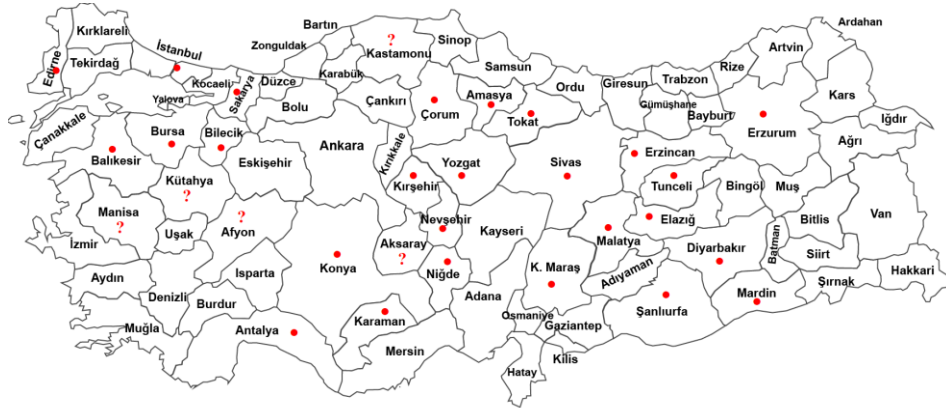
SONUÇ

Son on yıllarda yapılan çalışmalarla Vefâîyye tarikatına mensup olduğu tespit edilen veya ileri sürülen tarihi şahsiyetlerin sayısı artmaktadır. Bu zamana kadar yapılmış çalışmalarda, XI. yüzyılda

Şam'dan gelip Mardin'e yerleşen Seyit Hasan Ezrakî, Dede Garkın, Baba İlyas, Muhlis Paşa, Baba İshak, Şeyh Marzubân, Hacı Bektâş-ı Velî, Şeyh Behlül Baba, Sarı Saltık, Barak Baba, Tapduk Emre, Âşık Paşa, Şeyh Edebalı, Şeyh Çoban (Şeyh Hüseyin er-Raî), Elvan Çelebi, Geyikli Baba, Abdal Musa, Âşıkpaşazâde, Seyyid Velâyet, Baba Merendî (Buzağu Baba), Şeyh Süleyman-ı Türkmanî, Abdal Mehmed, Doglu Baba ve Postınpuş Baba gibi tarihî şahsiyetlerden bir kısmının Vefâîyye tarikatına mensubiyeti kesin olarak tespit edilebilirken bir kısmının da bu tarikata mensup oldukları ileri sürülmüştür. Şüphesiz bunlar içinde üzerinde en fazla tartışılan şahsiyet Hacı Bektâş-ı Velî'dir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin tasavvufî kimliğinin tespiti, yani onun Haydarî mi, Yesevî mi yoksa Vefâî mi olduğu tarihî kaynaklara rağmen kesin bir sonuca bağlanması zor bir mesele olarak, konunun uzmanlarının ve araştırmacıların önünde durmaktadır.

Bazı Alevî ocaklarının silsilesinin Seyyid Ebu'l-Vefâ'ya kadar gittiği yani bu ocakların Vefâîyye tarikatıyla ilişkili olduğu ileri sürülmüştür. Günümüzde yaklaşık 200 adet Alevî ocağı olduğu bilinmektedir. Bunlardan Dede Garkınlar, Ağuıçenler, İmam Zeynel Abidin, Mineyik, Kara Pir Bad, Şeyh Çoban/Çoban Dede, Şeyh Ahmed, Şeyh Süleyman, Delil Bircan, Üryan Hızır, Şeyh Hasan ve onunla bağlantılı olarak Sultan Onar, Şeyh Ahmed Taviil Dede, Şeyh Bahşayış ve Seyyidân ve Abdal Musa ocakları Vefâîlikle bağlantılı ocaklar arasında gösterilmektedir. Bu Alevî ocaklarının daha ziyade Orta Karadeniz, İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve kısmen Akdeniz bölgelerinde yaygın olduğunu söyleyebiliriz.

Vefâîyye tarikatının halifeleri, şeyhleri ve bunlara ait tekke ve zaviyeler vasıtasıyla Anadolu'daki izini takip ettiğimizde, bu güne kadar yapılmış olan çalışmaların ışığında bu tarikatın XI-XV. yüzyıllar arasında Doğu Anadolu'da Malatya, Elazığ, Erzurum, Erzincan ve Tunceli'de; Güneydoğu Anadolu'da Mardin, Diyarbakır ve Urfa'da; İç Anadolu'da Sivas, Yozgat, Kırşehir, Konya, Karaman, Niğde ve Nevşehir'de; Akdeniz bölgesinde Maraş ve Antalya'da; Marmara Bölgesinde İstanbul, Edirne, Bursa, Bilecik, Balıkesir ve Sakarya'da ve Orta Karadeniz'de Çorum, Amasya ve Tokat'ta etkili olduğunu söylemek mümkündür. Kastamonu, Aksaray, Manisa, Afyon ve Kütahya'da da mevcudiyeti ihtimal dâhilindedir. Bu tabloya bakıldığında XI-XV. yüzyıllar arasında Vefâîliğin Anadolu coğrafyasında dinî ve tasavvufî hayatı etkilemiş olabileceği, neredeyse bütün Anadolu'da iz bırakmış olmasından anlaşılmaktadır.

Vefâî Tekke ve Zaviyelerinin XI-XV. Yüzyıllar Arasında Anadolu'da Dağılımı

KAYNAKÇA

1.Arşiv Belgeleri

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), Mühimme Defteri No:15, Kayıt No: 652.

BOA, AE (Ali Emiri Fonu), SSLM III, 153/9200.

BOA, C (Cevdet Fonu), EV, 514/25995.

TTD (Tapu Tahrir Defteri), No:2

2.Yayınlar

- Akın, B. (2014). Alevi Ocakları İle İlgili Tespit Edilebilen En Eski Tarihli Belge: Ağuışen Ocağı Şeceresi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş-ı Velî Araştırma Dergisi*, S. 70: 15-38.
- Âşıkpaşazâde. (1332). *Tevârih-i Al-i Osman'dan Âşıkpaşazâde Tarihi*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Babinger, F. ve M. F. Köprülü (1996), *Anadolu'da İslamiyet*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Birdoğan, N. (1995). *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi, Ocaklar, Dedeler, Soyağaçlar*. İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Brack, J. (2016). Was Ede Bali a Wafâi Shaykh? Sufis, Sayyids and Genealogical Creativity in the Early Ottoman World. *Islamic Literature and Intellectual Life in Fourteenth- and Fifteenth-Century Anatolia* (s.333-360). Edited by A.C.S. Peacock and Sara Nur Yıldız. Würzburg.
- Demirel, Ö. (2000). *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Doğruyol, A. (2014). *Türki İktisat Tarihi Açısından Bir Anadolu Selçuklu Dönemi Vakfiyesi ve Mülknamesi: "Hacı İbrahim Sultan Vakfı ve Zaviyesi"*. *Türk Dünyası Araştırmaları*. S. 211: 35-58.
- Eyice, S. (1969). *Çorum'un Mecidözü'nde Âşık Paşa-oğlu Elvan Çelebi Zâviyesi, Türkiyat Mecmuası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, s.211-244.
- Gölpınarlı, A. (1941). *Yunus ile Âşık Paşa ve Yunusun Bâtınîliği*. İstanbul: Kenan Basımevi.
- Gölpınarlı, A. (1969). *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*. İstanbul: Gerçek Yayımevi.
- Gülten, S. (2014). *Bir Heterodoks Derviş Kimliğinin İnşası Yahut Vefailikten Aleviliğe: Şeyh Çoban ve Evladına Dair. Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*. Almanya: Alevi Bektaşî Kültür Enstitüsü Yayınları, S. X: 93-113.
- Gülten, S. (2011). *Anadolu'da BirVefâî Şeyhi: Tahrir Defterleri Işığında Dede Karkın Hakkında Bazı Değerlendirmeler*. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları, S. 59: 147-158.
- Gülten, S. (2018). *Osmanlı ve Vefâî Tarikatı İlişkilerine Bir Katkı: Yörükân-ı Seyyid Ebu'l-Vefâ Cemaati, Aşıkpaşazâde ve Seyyid Velâyet, IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşılık Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara)*. Ankara: Bildiriler Kitabı.
- Gümüsoğlu, D. (2006). *Tâcü'l-arifin es-Seyyid Ebu'l-Vefâ Menakıbnâmesi, Yaşamı ve Tasavvufi Görüşleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- İnalçık, H. (2000). *Aşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı. Söğütten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Kafadar, C. (2019). *İki Cihan Aresinde, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karakaya-Stump, A. (2015). *Vefailik, Bektaşılık, Kızılbaşlık, Alevi Kaynaklarını, Tarihini ve Tarihyazımını Yeniden Düşünmek*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karamustafa, A.T. (2014). *Yesevîlik, Melametîlik, Kalenderîlik, Vefâîlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu. Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler, Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm*. Ankara: Haz. Ahmet Y. Ocak, Türk Tarih Kurumu yayınları.
- Karamustafa, A.T. (1993). *Kalenders, Abdâls, Hayderîs: The Formation of the Bektâşîye in The Sixteenth Century. Süleymân The Second and His Time*. İstanbul: ed. Halil İnalçık-Cemal Kafadar, The Isis Press.
- Kocadağ, B. (1998). *Şahkulu Sultan Dergâhu ve İstanbul Bektaşî Tekkeleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1982). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Yay. Orhan F. Köprülü. Türk Tarih Kurumu.
- Ocak, A.Y. (2014). *Ortaçağ Anadolu'sunda İki Büyük Yerleşimci/Kolonizatör Derviş Dede Garkın ve Emirci*

- Sultan Vefâiyye ve Yeseviye Gerçeği. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ocak, A.Y. (2011a). Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ocak, A.Y. (2011b). Sarı Saltık, Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü (XIII. Yüzyıl). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak, A.Y. (2006). Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefâiyye), (Türkiye Popüler Tasavvuf Tarihine Farklı Bir Yaklaşım). Belleten. S.LXX: 119-154.
- Ocak, A.Y. (2000). Babailer İsyanı, Aleviliğın Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ocak, A.Y. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ocak, A.Y. (1997). Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler, Metodolojik Bir Yaklaşım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak, A.Y. (1994). Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (s.347-348) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ocak, A.Y. -İ.E. Erünsal (2014), Menâkıbu'l Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye, Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülâlesinin Menkabevî Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Melikoff, Irene (1993). Uyur İdik Uyardılar Alevilik, Bektaşılık Araştırmaları. İstanbul: Cem Yayınları.
- Rençber, Fevzi (2013). Adıyaman Yöresi Alevi Ocakları. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.35: 159-170.
- Şahin, Haşim (2015). Vefâiyye. Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür (s.135-156). Ed. Semih Ceylan. İstanbul: İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) Yayınları.
- Şahin, Haşim (2012). Vefâiyye. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (s.600-603). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahin, Haşim (2009). Seyyid Velayet. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (s.75-77) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahin, Kamil (1994). Edebâli. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (s.393-394) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tanman, Baha (1994). Edebâli Zâviyesi. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (s.394-395). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tanman, Baha (1996). Geyikli Baba Külliyesi. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (s.47-49). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tosun, Necdet (2013). Yunus Emre Rifâî, Hacı Bektaş Vefâî. Tasavvuf, İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi. S.31: 109-115.
- Tulum, Mertol (2000). Tarihi Metin Çalışmalarında Usul, Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerine Bir Deneme. İstanbul: Deniz Kitabevi.
- Yılmaz, Hacı (2017). Şeyh Hasan Ocağı ve Vefâîlikle İrtibatı. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları. S.83: s.223-240.
- Yüksel, Hasan (1995). Selçuklular Döneminden Kalma Bir Vefâî Zaviyesi (Şeyh Marzubân Zaviyesi). Vakıflar Dergisi. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğu. S.25: s.235-250.
- Yüksel, Hasan (2001). Bir Babaî (Vefâî) Şeyhi Zaviyesi (Şeyh Behlül Baba). Osmanlı Araştırmaları Dergisi. S.XXI: s. 97-107.
- Yüksel, Hasan (2019). Artuklular'dan Cumhuriyet'e Güneydoğulu Bir Seyit Ailesi: Ezrakiler ve Şecereleri. Türklük Bilgisi Araştırmaları, Özer Ergenç Armağanı. Ankara: yay. Cemal Kafadar-Gönül A. Tekin. S.52/2: s.427-457.

Türkiye Selçukluları Devleti'nin Moğollarla Sınırdaş Olması ve Ögeday Kaan'ın Alâeddîn Keykubâd'a Tabiiyet İçin Elçi Göndermesi

Dr. Filiz Akçay

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4292-5047>

T. C. Milli Eğitim Bakanlığı / Bulancak Züfer-Mustafa Eriş Ortaokulu, Giresun – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 04.02.2021

Kabul: 23.05.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Alâeddîn Keykubâd

Moğol

Ögeday Kaan

Elçi

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49201>

Öz

Türkiye Selçukluları Devleti'nin en kudretli hükümdârı olan Alâeddîn Keykubâd başa geçtikten sonra ülke işlerini yola koyup hemen fetih hareketlerine girişmişti. Ancak onun iktidarı ele aldığı dönemde dünyada yeni bir tehlike ortaya çıkmıştı. Bu tehlike tüm Orta Asya ve Doğu Avrupa'yı tehdit eden Moğollardı. Moğollar Alâeddîn Keykubâd'ın başa geçtiği sırada henüz Anadolu topraklarına ciddi saldırılarda bulunmamıştı. Ancak bu durum Alâeddîn Keykubâd'ın başa geçmesinden kısa bir süre sonra tersine dönmüştü. Zira Harezşahlar Devleti ile kötü giden münasebetler savaş ile sonuçlanmış ve neticede Harezşahlar Devleti yıkılmıştı. Bu devletin yıkılması Türkiye Selçukluları ile Moğollar arasındaki tampon bölgenin ortadan kalkmasına sebep olmuş ve Anadolu'yu Moğol saldırısına açık hale getirmişti. Moğol saldırılarının ciddiyetinin farkında olan Alâeddîn Keykubâd ülkede Moğol tehlikesine karşı birtakım önlemler almış ve ülkenin sınırlarını genişletmek için fetih hareketlerine devam etmişti. Bu olaylardan sonra pek çok devleti tabiiyeti altına alan Moğol Kaan Ögeday Alâeddîn Keykubâd'a 1236 yılında bir elçi gönderdi. Elçinin geliş amacı Alâeddîn Keykubâd'ın Moğolların üstünlüğünü kabul etmesini istemektir. Alâeddîn Keykubâd bu elçi ile görüştü ve elçinin isteklerini kabul ederek hediyelerle Ögeday Kaan'a geri gönderilmesini buyurdu. Ancak elçi henüz yola çıkmadan önce Alâeddîn Keykubâd hayatını kaybetti ve elçinin belirtilen şekilde Ögeday Kaan'a gönderilmesi oğlu II. Gıyâsedîn Keyhüsrev zamanında gerçekleşti.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akçay, F. (2021). Türkiye Selçukluları Devleti'nin Moğollarla Sınırdaş Olması ve Ögeday Kaan'ın Alâeddîn Keykubâd'a Tabiiyet İçin Elçi Göndermesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 405-418.

***Turkey Seljuks State Being Contiguous to the Mongolian State and Ogeday Kaan
Sending Envoy to Alaeddine Keykubadi for Dependance***

Dr. Filiz Akçay

T. C. Ministry of National Education, Bulancak Züfer-Mustafa Eriş Secondary School, Giresun – TURKEY

Article History

Submitted: 04.02.2021

Accepted: 23.05.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Aladdin Kaykubâdh

Mongols

Ogeday Kahan

Ambassador

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49201>

Abstract

After Aladdin Kaykubâdh (the mighty ruler of the Turkey Seljuqs State) ascent to the throne he immediately started his conquests. But a new threat emerged when he took power. This threat was none other than Mongolians who invaded all of Central Asia and Eastern Europe. The Mongols had not yet seriously attacked Anatolian lands when Aladdin Kaykubâdh took charge of the state. But that wasn't the case shortly after Aladdin Kaykubâdh reign. The bad relations with Khwarazshahs resulted in their decadence which meant that the middle zone between the two states were no more there. Thus made us vulnerable for the Mongolian attacks. Aware of the seriousness of the Mongol attacks, Aladdin Kaykubâdh took some precautions against the Mongol danger in the country and continued the conquest movements to expand the borders of the country. After these events, the Mongolian Khan Ögeday, who subordinated many states, sent an ambassador to Alaeddin Kaykubâdh in 1236. The ambassador's duty was to ask Aladdin Kaykubâdh to accept the supremacy of the Mongols. Ögeday met with this ambassador and accepted the ambassador's requests and ordered him to be sent back to Ogeday Kahan with gifts and delicacies. However, before the ambassador set off, Aladdin Kaykubâdh lost his life and the ambassador was sent to Ogeday Kahan as stated. It took place during the time of Giyathad-din Kaykhusraw.

GİRİŞ

Büyük Selçuklu Devleti hanedan üyelerinden Kulalmış'ın oğullarının Anadolu'ya gelmesi ile başlayan süreçten sonra, kısa zaman zarfında tarih sahnesinde yerini alan Türkiye Selçukluları Devleti Anadolu'da güçlü bir devlet kurmuşlardı. Türkiye Selçukluları Devleti'nin kuruluş sürecinde Bizans İmparatorluğu toprakları yönünde hızlı ilerleyişleri Bizans İmparatorluğu'nun Avrupalı Hristiyan Devletlerden yardım istemesine sebep olmuş ve Türkiye Selçukluları Devleti Anadolu'daki varlıklarını korumak için Bizans İmparatorluğu'nun yanında Haçlı ittifakı ile de mücadele etmek zorunda kalmıştı. Bizans İmparatorluğu ve Haçlı ittifakı ile büyük mücadelelere giren Türkiye Selçukluları Devleti'nin yıkılışı da Anadolu'ya yerleşme süreçleri gibi hızlı olmuştu. Tarihte pek çok devlette görüldüğü gibi ülkeleri yıkılmaya götüren siyasi bozulmalar Türkiye Selçukluları Devleti'nde de devletin en güçlü olduğu dönemde başlamıştı. Bu süreç I. İzzeddin Keykâvus'un başarısızlıkla sonuçlanan Halep seferinden sonra kendisine ihanet ettiğini düşündüğü devlet erkânını ve komutanları ortadan kaldırmasıyla meydana gelen boşluğun doldurulmadan Alâeddin Keykubâd'ın da başa geçtikten sonra aynı hatayı tekrarlamasıyla hızlanmıştı. Meydana gelen bu iki durum Türkiye Selçukluları Devleti'nde üst kademelerde yetkin kişilerin olmaması sonucu yanlış kararlar alınmasına sebebiyet vermiş, bu hatalar zinciri Alâeddin Keykubâd'ın vefatından sonra başa geçen oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında da devam ederek Türkiye Selçukluları Devletini hızla yıkılışa götüren olaylar silsilesini başlamıştı. Bu yıkılma sürecini başlatan etkin güç ise dönemin yıkıcı gücü Moğollardı.

Moğollar, tarih sahnesinde yer aldıkları XIII. yüzyılın başlarından sonra yarım yüzyıl gibi kısa bir sürede Çin'den başlayıp Doğu Avrupa'ya kadar yer alan memleketlerde saldırı ve yağma hareketlerine girişmişlerdi. Moğollar Anadolu topraklarına yakın olan Kafkasya'ya 1214 ve 1217 yıllarında iki sefer düzenlemişti. Moğollar Kafkas topraklarına ilk girdikleri sırada halk tarafından insandan başka varlığa benzetilmiş ve savaşçı özelliklerinden dolayı halkı dehşete düşürmüştü. Aknerli Grigor bu topraklara ilk defa giren Moğolları tarif ederken "onların insana benzemeyen, korkunç ve tarifi mümkün olmayan bir görüntüye sahip" olduklarını (Aknerli Grigor, 1954: 6 vd.) yazmıştır. Avrupalı bir seyyah olan Plano Carpini seyahatnamesinde Moğolların dış görünüşlerini ayrıntılı şekilde tasvir ederek diğer milletlere benzemediğini vurgulamıştır (Carpini, 2000: 29 vd.). Pek çok millete saldırılar düzenleyip dehşet saçan Moğolların 1243 yılına kadar Anadolu üzerine ciddi bir saldırıları olmamış, Moğollar bu tarihe kadar Anadolu'ya birkaç küçük akın faaliyeti yapmakla yetinmişlerdir. Örneğin 1232/1233 yılında Cormagun Noyan komutasında bir Moğol müfrezesi Doğu Anadolu'da Bitlis ve Erciş'e saldırmış ve halkı katletmiştir (Grousset, 1980: 255). Moğolların Anadolu topraklarına ciddi bir saldırıda bulunmamasındaki sebep o dönemde Anadolu'da güçlü bir Türk devletinin varlığı olabileceği gibi kaynaklarda "hiçbir korkusu olmayan millet" olarak geçen Moğolların Anadolu'ya saldırmak için uygun zamanı kolladıkları da başka bir sebep olarak düşünülebilir. Bu dönemde Moğollarla mücadele edebilecek güçte Türkiye Selçukluları Devletinden başka Eyyûbiler ve Moğolların önünden kaçarak Anadolu sınırlarına gelen Harezmsâhlar vardı. Bu nedenle Alâeddin Keykubâd Moğollara karşı tek başına mücadele edemeyeceğini görerek hem Eyyûbilerle hem de Harezmsâhlarla ittifak teşebbüsünde bulunmuştu. Alâeddin Keykubâd'ın bu teşebbüsleri aşağıda ele alacağımız üzere önceleri başarılı olmuşsa da meydana gelen ittifaklar önce Celâeddin Harezmsâh'ın daha sonra da Eyyûbilerin yanlış politikaları sebebiyle bozulmuş ve Anadolu'nun tahrip edilip Türkiye Selçukluları Devleti'nin sonunu getiren süreç başlamıştı. Bu çalışmada Türkiye Selçukluları Devletini yıkılışa götüren süreçte Harezmsâhlar Devleti ile meydana gelen münasebetler, Alâeddin Keykubâd'ın Moğol tehlikesine karşı aynı bölgede yer aldıkları Harezmsâhlar ve Eyyûbiler gibi devletlerle iş birliği yaparak güçlü bir savunma hattı

kurma çalışmaları ve nihayetinde Moğollara tabiiyeti meselesi dönemin kaynaklarına dayandırılarak ele alınmaya çalışılacaktır.

1. MOĞOL TEHLİKESİNE KARŞI ALÂEDDİN KEYKUBÂD'IN İTTİFAK GİRİŞİMLERİ

Alâeddîn Keykubâd'ın tahta çıktığı sırada Orta Doğu toprakları büyük bir karışıklığın eşiğinde idi. Orta Asya'dan hareket ederek önüne çıkan bütün toprakları yağma ve talan eden Cengiz Han komutasındaki Moğol orduları Kafkasya'ya saldırmış ve saldırılarını buradan Kırım'a kadar uzanan topraklarla birlikte Doğu Avrupa'ya kadar genişletmişti. Önüne çıkan her şeyi yakıp yıkan ve "merhametten yoksun" Moğol orduları karşısında Alâeddîn Keykubâd yağma ve yıkım hareketlerinin Türkiye Selçukluları Devleti topraklarını hedef almaması için tahta geçmesinin hemen ardından Kayseri, Konya ve Sivas gibi önemli kentlerinin kale ve surlarını yeniden inşa ettirmiş ve buralara gelebilecek herhangi bir Moğol saldırısı için tedbirler almıştı. Ayrıca Alâeddîn Keykubâd Moğol saldırılarına karşı ittifak girişimleri için de vakit kaybetmeden harekete geçmişti (İbn Vâsıl, 1960: 234-240, 250, 253; İbnü'l-Verdî, 2017: 111-112; Müneccimbaşı, 1935: 37; İbn Bibi, 1941: 77; İbn Bibi, 1996: 271-272; Abû'l-Farac, 1950: 505; Öngül, 2016: 117; Turan, 1971: 313; Yinanç, 2014: 37; Kesik, 1994: 17 vd.; Umar, 1998: 128-129; Ersan, 2020: 25; Özbek, 2018: 127).

Alâeddîn Keykubâd gibi Moğolların büyük bir tehlike olacağını düşünen Abbasî Halîfesi Nâsır-Lidînillâh (575/1180-622/1225) Moğollara karşı ortak hareket etme düşüncesi ile İslâm birliğini oluşturmak amacıyla 1220 ve 1226 yıllarında Selçuklularla birlikte bölgedeki İslâm devletlerine elçiler gönderdi (Makrizi, 1934-58: 256; Köymen, 2020: 444-445; Özbek, 2018: 127-129). Abbasî Halîfesi Nâsır-Lidînillâh bu amaçla Alâeddîn Keykubâd'a Muhyiddîn İbnü'l-Cevzî'yi göndererek Moğol tehlikesinin yaklaşmakta olduğunu ve hilâfet merkezi olan Bağdâd'ın korunması için Müslüman devletlerden bir ordu kurmak amacıyla kendisinden de iki bin asker talep ettiğini bildirdi. Kendisine iletilen bu ittifak talebi karşısında Alâeddîn Keykubâd, Muhyiddîn İbnü'l-Cevzî'ye "Moğolların bir sel gibi önlerine çıkan her şeyi yakıp yıktıklarını, Moğollarla savaşmak yerine dostluk ilişkilerinde bulunmanın daha doğru olacağını, kendisinin de bu siyaseti izleyeceğini"ni bildirdi. Alâeddîn Keykubâd'ın Muhyiddîn İbnü'l-Cevzî'ye verdiği bu cevaptan Moğolların pervasız hareketleri karşısında onlarla mücadeleye girmenin doğru bir hareket olmayacağını en doğru politikanın Moğollarla dostane ilişkiler yürütmek olduğunu düşündüğünü anlıyoruz. Buna rağmen Alâeddîn Keykubâd halîfenin isteğini geri çevirmeyerek Malatya Subaşı Bahâeddîn Kutluğca komutasında seçme sipahilerden oluşan beş bin süvariye silahları ve bir yıllık erzakları ile birlikte Bağdâd'a gönderdi (İbn Bibi, 1996: 275-278; Köymen, 2020: 444-445; Özbek, 2018: 127-129). Alâeddîn Keykubâd'ın göndermiş olduğu askeri birlik Erbil'e ulaştığı sırada Abbasî halîfesinden gelen yeni haberle Moğol ordusunun İran'a döndüğü ve Moğol tehlikesi geçtiği için Selçuklu ordusuna ihtiyaç kalmadığı bildirildi. Bunun üzerine Malatya Subaşı Bahâeddîn Kutluğca emrindeki kuvvetlerle Malatya'ya geri dönerek durumu Alâeddîn keykubâd'a bildirdi (İbn Bibi, 1996: 281-282; Köymen, 2020: 444-445; Özbek, 2018: 127-129).

Alâeddîn Keykubâd'ın yukarıda verdiğimiz bilgiden yola çıkarak Moğollara karşı dostane ilişkiler yürütmeyi amaçladığı görülse de komşu devletlerle iyi ilişkiler kurarak herhangi bir saldırı karşısında muhtemel müttefikler edinmeyi de ihmal etmemiştir. Çünkü Moğol tehlikesinin büyüklüğü karşısında tek başına vereceği mücadelenin herhangi bir başarıya ulaşma ihtimalinin olmadığını Alâeddîn Keykubâd pek tabii bilmekte idi. Bu nedenle en yakın komşu devletlerden olan Eyyûbiler Alâeddîn Keykubâd'ın ittifak kurabileceği en uygun devlet idi. Ancak I. İzzeddîn Keykâvus zamanında yapılan Halep seferinden dolayı Eyyûbiler ile aralarındaki ilişkiler bir hayli gergin durumda idi. Bu nedenle Alâeddîn Keykubâd önce Eyyûbiler ile aralarındaki münasebetlerin düzeltilmesi yoluna gitti. Bu bağlamda ilk olarak 610/1213 yılında ağabeyi I.

İzzeddin Keykâvus'a karşı taht mücadelesini kaybedip Ankara Kalesi'ne sığınunca kendisini kuşatan ağabeyine karşı ara buluculuk yapmasını istediği Haleb Eyyûbî Hükümdârı el-Melîkü'z-Zâhir Gâzî'nin dostluğunu kazanan Alâeddin Keykubâd, diğer yandan Ahlat Eyyûbî Melîki Melîkü'l-Eşref'e elçi göndererek dostane ilişkiler kurmak istediğini bildirdi (Makrizi, 1934-58: 258; İbn Vâsıl, 1960: 217-218; Özbek, 2018: 130-131).

Moğollar ile mücadele edebilecek Müslüman güçlerden biri olan ve Alâeddin Keykubâd'ın ittifak kurmayı düşündüğü Eyyûbîler ise bir takım iç karışıklıkların içinden geçmişlerdi. 1218 yılında Mısır Eyyûbî Hükümdârı el-Melîkü'l-Âdil Seyfeddin'in ölümü üzerine Eyyûbî hanedan üyeleri arasında hâkimiyet mücadelesi başlamış ve Eyyûbî melîkleri bu mücadelede bölgelerini ve kendilerini korumak için müttefikler arama yoluna girmişti. Bu ittifak girişimleri doğrultusunda Ahlat hâkimi el-Melîkü'l-Eşref Musa, Dimaşk hâkimi el-Melîkü'l-Muazzam'a karşı, Mısır Eyyûbî Hükümdârı el-Melîkü'l-Kâmil ile ittifak yapmıştı. Bu ittifaka kısa süre sonra Meyyafârikîn hâkimi Şihâbeddin Gâzî'de dahil olmuştu. Bölgede meydana gelen bu ittifak oluşumları karşısında yalnız kalan Dimaşk hâkimi el-Melîkü'l-Muazzam 1225 yılında daha sonra ele alacağımız üzere Moğolların önünden kaçarak Azerbaycan'a gelen Celâleddin Megüberti Harezşâh ile ittifak yapmıştı (Nesevi, 1934: 61 vd.; Makrizi, 1934-58: 258-259). Bölgede meydana gelen güç dengelerindeki değişime göre hareket eden Hısn-ı Keyfâ Artuklu Melîki Rükneddin Mevdûd, Erbil hâkimi Muzefferüddin Gökböri ve Mardin Artuklu Melîki Nasîreddin el-Artukî de bu ittifaka dahil oldular. Bu ittifak oluşumu neticesinde yalnız kalan Ahlat Eyyûbî Melîki el-Melîkü'l-Eşref, Alâeddin Keykubâd'ın ittifak teklifini memnuniyetle karşılayarak 1226 yılında Türkiye Selçukluları Devleti'ne bir elçi gönderdi (İbn Bibi, 1996: 381-385; Özbek, 2018: 132-138).

1226 yılına gelindiğinde Alâeddin Keykubâd Celâleddin Megüberti Harezşâh'ın Kirman'da çıkan bir isyanı bastırmak için bölgeden ayrılmasını fırsat bilerek Selçuklu tabiliğini bırakıp Celâleddin Megüberti Harezşâh'a tabii olan Artuklu Melîki Rükneddin Mevdûd'u itaat altına almak için harekete geçti. Şaban 623/Temmuz-Ağustos 1226 yılında Emîr-i Çaşnigir Mübârizeddin Çavlı'yı Rükneddin Mevdûd'un hâkim olduğu Kahta üzerine yolladı. Diğer yandan Emîr Esedüddin Ayas'ı da başta Çemişgezek ve Hısn-ı Mansûr olmak üzere Rükneddin Mevdûd'un elinde olan diğer kaleleri ele geçirmek üzere görevlendirdi. Zor durumda kalan Rükneddin Mevdûd, Alâeddin Keykubâd ile müttefik olan Melîkü'l-Eşref'ten ara bulucu olmasını istedi. Bunun üzerine Melîkü'l-Eşref, Alâeddin Keykubâd'dan başlamış olduğu seferi bitirmesini ve Rükneddin Mevdûd'dan aldığı yerleri ona geri vermesini istedi. İsteğinin reddedilmesi üzerine Alâeddin Keykubâd ile yaptığı ittifakı sonlandıran Melîkü'l-Eşref, Kahta'ya yardım için on bin süvari gönderdi. Ancak yapılan savaşta iki müttefik ordu mağlup oldu ve Kahta Mübârizeddin Çavlı'ya teslim edilmek zorunda kaldı. Rükneddin Mevdûd ise Alâeddin Keykubâd'a tabiliğini bildirdi (İbn Vâsıl, 1960: 203; İbn Haldûn, 1383: 320-321; Ebü'l-Fidâ, 1280: 143-144; İbnü'l-Verdî, 2017: 113; Anonim, 2014: 42; Yazıcızâde Ali, 2009: 409 vd.; Turan, 1971: 347 vd.; Yinanç, 2014: 69; Uyumaz, 2001: 125; Öngül, 2016: 135; Özbek, 2018: 138-139).

Alâeddin Keykubâd, Melîkü'l-Eşref ile aralarında yaşanan olumsuzluklara rağmen Anadolu kapılarına yaklaşmakta olan Moğollara karşı onun ile ittifak kurmak yeniden için harekete geçti. Ayrıca 1227 yılında Dimaşk hâkimi el-Melîkü'l-Muazzam'a elçi göndererek dostane ilişkiler kurmak istediğini bildirdi. Tüm bu girişimlerin yanında kısa bir süre önce vefat eden Mısır Eyyûbî Hükümdârı el-Âdil Seyfeddin'in kızı ile evlenerek aralarındaki dostluğu pekiştirmek istedi. Alaeddin Keykubâd, bu evlilikten doğan oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı hayatının son zamanlarında kendisine veliaht tayin ederek aralarındaki ittifakın devamlı olması yolunda da önemli bir adım atmış oldu (İbn Vâsıl, 1960: 234-240, 250, 253; İbnü'l-Verdî, 2017: 111-112;

Müneccimbaşı, 1935: 37; İbn Bibi, 1941: 77; Abû'l-Farac, 1950: 505; Koca, 2009: 195; Öngül, 2016: 117; Turan, 1971: 313; Yinanç, 2014: 37; Kesik, 1994: 17 vd.; Umar, 1998: 128-129; Özbek, 2018: 139-140).

Neticede Alâeddîn Keykubâd herhangi bir Moğol saldırısı karşısında kale ve surlarını güçlendirerek kendi savunma hattını oluşturmakla birlikte kuvvetlerinin yeterli olamaması ihtimalini de göz önünde bulundurarak ortak düşmanları olan Moğollara karşı komşuları ile ittifaklar yapma yoluna gitmiştir. Sultân Alâeddîn Keykubâd bu bağlamda ilk olarak sınır komşuları olan Eyyûbîlerle ittifak arayışına girmiş ve olumlu sonuçlar almıştır. Ancak Alâeddîn Keykubâd'ın çabaları sonucunda meydana gelen bu Selçuklu-Eyyûbî dostluğu ne yazık ki çok uzun sürmemiştir. Bunun sebepleri arasında Eyyûbî hânedân üyeleri arasında meydana gelen mücadeleler ilk sırada yer almakla birlikte Moğol istilâsı önünden kaçarak Anadolu ve Suriye sınırına gelen Celâeddîn Mengüberdi Harezşâh'ın da etkisi büyüktür. Alâeddîn Keykubâd ilk etapta olumlu sonuç veren Selçuklu-Eyyûbî ittifakı neticelenince bölgede istikrarın sağlanmasının önünde engel olabilecek güçlerden olan Harezşâh sultanı ve aynı zamanda soydaş oldukları Celâeddîn Mengüberdi Harezşâh'a karşı harekete geçti.

2. YASSIÇİMEN SAVAŞI VE MOĞOLLARLA SINIRDAŞ OLUNMASI

Moğolların tarih sahnesine çıktıktan sonra başladıkları yağma ve yıkım hareketleri neticesinde Cengiz Han'ın saldırılarıyla o "dönemin en güçlü İslâm devleti" olan Harezşâhlar Devletine son verilmiş ve "İslâm dünyasını Moğol saldırılarından koruyacak en büyük set" yıkılmıştı (Cüveynî, 2013: 147 vd.; Çakmak, 2002: 1430-1447; Ersan, 2020: 47,51). Harezşâhlar Devleti'nin Sultânı Kudbeddîn Muhammed, Hazar Denizinde yer alan bir adaya kaçmış ve 1220 yılında orada yaşamını yitirmişti. Ölümünden sonra başa geçen oğlu Celâeddîn Mengüberdi Harezşâh (1220-1231) Moğol baskısı nedeniyle Harezm'den ayrılmak zorunda kalmıştı. Celâeddîn Mengüberdi Harezşâh önce Horâsan'a sonra Gazne'ye gitmiş, orada da fazla kalamayarak Hindistan'a kaçmak zorunda kalmıştı. Celâeddîn Mengüberti Harezşâh Hindistan'da üç sene gibi bir süre kaldıktan sonra Cengiz Han tarafından yıkılan Harezşâhlar Devleti'ni eski gücüne kavuşturmak için Kirmân'a geldi (1224). Celâeddîn Mengüberdi Harezşâh Kirmân'dan sonra Irâk-ı Acem, Fars ve İsfâhan yörelerinde büyük başarılar elde etti. Bu sırada Moğollara karşı savaşmayı düşünen Celâeddîn Mengüberdi Harezşâh bunun için Abbasî Halîfesi Nâsır-Lidînellâh'a bir elçi yollayarak halîfeden yardım talebinde bulundu. Fakat Halîfe Nâsır-Lidînellâh, Celâeddîn Mengüberdi Harezşâh Irâk-ı Arab'a saldırır endişesiyle bu teklifi geri çevirdi. Halîfe bununla da yetinmeyip onu tehdit olarak gördüğü için üzerine bir askerî birlik gönderdi. Ancak Celâeddîn Mengüberdi Harezşâh Halîfe Nâsır-Lidînellâh'ın askerlerini yenerek Bağdâd yakınlarına kadar gelerek bölgeyi yağma ve talan etti. Buradan hareket eden Celâeddîn Mengüberdi Harezşâh Gürcülerin üzerine yürüdü ve onları yenerek Tiflis şehrini ele geçirdi. Celâeddîn Mengüberdi Harezşâh temelde Moğollara karşı yürüttüğü çetin mücadelelerle Azerbaycan'a kadar çekilerek 1225 yılı yaz aylarında Merâga şehrini gelip yerleşerek burayı başkent yaptı (Ebü'l-Fidâ, 1280: 134 vd.; İbn Bibi, 1996: 376; Hamevî, 1981: 109; Ersan, 2020: 51-52). Kısa bir zaman zarfında Azerbaycan'a hâkim olan Celâeddîn Mengüberdi Harezşâh'ın Moğollarla yaşadıkları tecrübelerden ders alarak Türk-İslâm devletleri ve Moğol tehlikesi altında olan İslâm devletleri ile iş birliği yapması beklenirken o, tam tersi bir tutum izlemiş ve başta Türkiye Selçukluları Devleti olmak üzere bölgedeki devletlere karşı saldırgan bir tutum içine girmişti. Celâeddîn Mengüberdi Harezşâh'ın bu tutumu Moğollarla mücadele etmesi gereken devletlerin güçten düşmesine ve nihayetinde aşağıda değineceğimiz üzere kendi devletin de sonunun gelmesine sebep olmuştur.

Şimdi Türkiye Selçukluları Devleti ile Celâeddîn Mengüberdi Harezşâh'ı karşı karşıya getirip Yassıçimen Savaşı ile neticelenen süreçte yaşananları ele alalım. Celâeddîn Mengüberdi Harezşâh 1225 yılının yazında baş kadısı Mucireddîn Ömer'i bir mektupla birlikte Alâeddîn Keykubâd'a elçilik

için gönderdi. Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh gönderdiği mektupta Moğollarla ve Müslümanların düşmanlarıyla giriştiği mücadeleleri anlatıp her iki devletinde Türk ve Müslüman olduklarını vurgulamış ve mektubun devamında Alâeddîn Keykubâd'a ittifak teklifinde bulunmuştu. Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh'ın bu dostane teklifi Alâeddîn Keykubâd tarafından memnuniyetle karşılandı. Bu elçilik heyetinden sonra her iki taraf birbirlerine değerli hediyeler göndererek dostluklarını pekiştirdi. Ancak aradan kısa bir zaman geçtikten sonra Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh Doğu Anadolu'da saldırı faaliyetlerine girişmiş ve durum her iki devletin arasının açılmasına sebep olmuştu. Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh önce Anadolu'dan kendi yanına gelen bir elçiye yol vermeyen ve Harezm'e giden tüccarlara engel olan Erzurum Melîki Rükneddîn Cihanşâh üzerine bir sefer düzenledi. Daha sonra Ahlat'a bağlı olan Muş Ovası'ndaki köylere akın düzenleyip buraları yıkıp yağmaladı. Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh 626 (1228/1229) yılına gelindiğinde ise Ahlat'ı kuşattı. Tehlikenin farkına varan Erzurum Melîki Cihanşâh, Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh'a elçi yollayarak affedilmesini istedi ve Türkiye Selçukluları Devleti'nin tabiiyetinden çıkıp ona tabii olacağını bildirdi. Cihanşâh istekleri kabul edilince Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh ile yüz yüze görüşmek için Ahlat'a gitti ve orada ona bağlılığını bildirdi. Ahlat'ta birkaç gün kalan Cihanşâh Erzurum'a döndü ve Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh'a Ahlat kuşatması için asker ve erzak gönderdi (İbn Vâsıl, 1960: 232 vd.; İbn Haldûn, 1383: 321-322; Abû'l-Farac, 1950: 527-528; İbn Bibi, 1941: 157; Yazıncızâde Ali, 2009: 541 vd.; Kesik, 1994: 19; Hamevî, 1981: 109; Turan, 1971: 363-365; 1977: 646-661; Öngül, 2016: 141; Geyikoğlu, 2002: 1448-1458; Özbek, 2018: 142-151).

Bu sırada Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh'tan Alâeddîn Keykubâd'a elçiler gelmiş ve Sultan, Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh'ın elçilerini Alâiyye'de ve Ahlat kuşatması devam ederken kabul etmişti. Alâeddîn Keykubâd elçilerle uzun uzun ve tercüman olamadan görüşmüştü. Alâeddîn Keykubâd elçilere Moğollarla mücadele etmek yerine "İslâm kültürünün merkezi" olan Ahlat'ı kuşatmalarının yanlış olduğunu ve kuşatmayı kaldırarak Moğollarla mücadeleye devam etmelerini söylemişti. Alâeddîn Keykubâd daha sonra Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh'a değerli hediyelerle birlikte Ahlat kuşatmasını kaldırması için elçi olarak Şemseddîn Altunaba'yı gönderdi. Ancak Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh Ahlat kuşatmasından vaz geçmemiş hatta Alâeddîn Keykubâd'ın elçisini yanında uzun süre bekletmişti. Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh'ı Ahlat kuşatmasından vazgeçiremeyince Alâeddîn Keykubâd ona son olarak Kemâleddîn Kâmyâr'ı elçi olarak gönderip Ahlat kuşatmasını bitirerek Moğollarla mücadelesini devam ettirmesi durumunda kendisine istediği kadar askerî yardım göndereceğini bildirmişti. Ancak Kemâleddîn Kâmyâr da Harezm sultanını ikna etmeyi başaramamıştı. Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh'ı Ahlat kuşatmasından vazgeçirmek için sadece Alâeddîn Keykubâd çaba göstermemiş Halife el-Muntasır ve Eyyûbîler de onu tüm Müslümanlar için önemli olan bu kenti kuşatmaktan vazgeçmesi için iknaya çalışmıştı. Ancak Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh tüm bu çabalara rağmen kuşatmayı devam ettirmekteki ısrarından vazgeçmemişti. Nihayet 28 Cemaziyelevvel 627 (14 Nisan 1230) tarihine gelindiğinde Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh Ahlatı zapt etti. Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh Ahlat'ın zaptından sonra kudretini iyice arttırmış hatta Hemedân'a gönderdiği fetihnamede "Anadolu ve Suriye'yi de alacağını" belirtme cüretini göstermekten geri durmamıştı. Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh'ın Ahlat kuşatması esnasında kent tamamen tahrip olmuş, çok sayıda insan yaşamını yitirmiş, halkın büyük bir kısmı kenti terk ederek göç etmek zorunda kalmıştı. "Dönemin en önemli ilim ve fikir merkezlerinden olan" Ahlat'ın kuşatılması ve Alâeddîn Keykubâd'ın tüm uyarılarına rağmen kuşatmanın kaldırılmaması bu iki Türk hükümdârını karşı karşıya gelmişti. Aralarında meydana gelen gerginliğin doruk noktasına çıkmasıyla her iki taraf savaş için müttefikler edinmeye başlamış ve artık savaş kaçınılmaz bir hal almıştı. Bunun için Alâeddîn Keykubâd Eyyûbîlerle birlikte hareket ederken, Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh'ın müttefikleri Trabzon İmparatoru I. Andronikos Gidos ile Erzurum Melîki Rükneddîn Cihanşâh'tı.

Alâeddîn Keykubâd Eyyûbî Sultanı Melîkû'l-Eşref ile yapmış olduğu ittifaktan sonra hemen tedbir olarak Erzincan'a ordularını gönderdi. Orduların hareket etmesinden sonra yirmi bin kişilik bir ordunun başında kendisi de harekete geçerek, Kayseri'den Sivas'a geldi. Bu sırada Eyyûbî sultanı on bin kişilik bir orduyla geldi ve her iki ordu Kızılırmak civarında birleştiler. Böylece dönemin en yıkıcı gücü olan Moğollara karşı birleşip savaşması gereken ve her ikisi de Türk olan ordular 627 yılı Ramazanın 28. günü (10 Ağustos 1230) Erzincan'daki Yassıçimen Ovası'nda savaşa tutuştular (İbn Bibi, 1941: 157; Müneccimbaşı, 2001: 71; Gaffârî, 1342: 115; Hamevî, 1981: 189 vd.; Turan, 1971: 371; Yinanç, 2014: 90; Kesik, 1994: 20; Özbek, 2018: 147-151). Üç gün süren ve iki taraf arasında meydana gelen şiddetli çatışmalar neticesinde Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh ve mütteliklerinin oluşturduğu ordu ağır bir yenilgiye uğradı. Savaş sırasında Erzurum Melîki Rükneddîn Cihanşâh ve Harezmlilerden birçok komutan esir edildi. Ancak Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh beraberindeki az miktarda bir kuvvetle birlikte Azerbaycan'a kaçtı. Bu savaş sonrasında Alâeddîn Keykubâd müttelikleri ile birlikte Erzurum üzerine yürüyerek Rükneddîn Cihanşâh'ı tekrar tabiiyeti altına aldı (İbn Vâsıl, 1960: 238 vd.; Safedî, 1420/2000: 288; İbn Haldûn, 1383: 321-322; İbn Bibi, 1996: 17, 394 vd.; 1941: 153 vd.; Gaffârî, 1342: 115; Abû'l-Farac, 1950: 528; Hondmîr, 1353: 540; Şahin, 2014: 30; Mirhond, 1357: 702; Mîrhând, 2018: 271; Kesik, 1994: 19-20; İbnü'l-Verdî, 2017: 114; Kazvinî, 2018: 380; Aksarâyî, 2000: 25; 1943: 129; Cüveynî, 2013: 376 vd.; Hamevî, 1981: 203 vd; Yazıcızâde Ali, 2009: 541 vd.; Yinanç, 2014: 66, 80-93; Öngül, 2016: 140 vd.; Uzunçarşılı, 1988: 116; Uyumaz, 2001:125; Özbek, 2018: 147-157).

3. YASSIÇİMEN SAVAŞINDAN SONRA MEYDANA GELEN OLAYLAR VE ALÂEDDİN KEYKUBÂD'I MOĞOL TABİİYETİNE GÖTÜREN SÜREÇ

Yassıçimen savaşından sora Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh'ın ortadan kalkmasıyla hem Türkiye Selçukluları Devleti hem de Eyyûbîler doğrudan doğruya Moğolların saldırıları ile karşı karşıya kalmışlardı. Bu durumun doğurduğu kötü sonuçlar hemen kendini göstermiş ve Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh'ı takip eden Moğollar 628 (1233/1231) yılında Eyyûbîler'in ve Artuklular'ın Doğu Anadolu'da yer alan kentlerine saldırıp istilâ etmişlerdi. Moğollar on beş bin civarında az sayılabilecek bir askeri kuvvetle buradaki şehirleri yağmalayarak tahrip ettiler. Moğollara buralarda bulunan hükümdârlardan hiçbiri mukavemet gösteremedi. Çünkü o dönemde Moğollar saçtıkları dehşetle herkesi korkuya boğduğundan, halktan ve hükümdârlardan hiç kimse onlara karşı koyma cesareti gösterememekteydi. Moğolların Doğu Anadolu'da sürdürdükleri bu istila hareketi devam ederken Cormagun Noyan (Ayan, 2018: 179-196)'ın başında olduğu bir Moğol müfrezesi Sivas yakınlarına kadar gelerek birçok insan ve hayvan sürülerini alarak götürdü. Bu durumu haber alan Alâeddîn Keykubâd, Kemâleddîn Kamyâr'ı hassa kuvvetleri ile birlikte hemen Sivas'a gönderdi. Bu öncü Moğol birliklerinin amaçlarını anlamak isteyen Kemâleddîn Kamyâr onların ardından Erzurum'a kadar gitti. Fakat bu birliklerin sadece bir akıncı birliği olduğunu öğrenince onları takip etmekten vaz geçti. Moğolların ardından giden casuslar onların Mugan Ovası'na vardıkları haberini getirdiler (Abû'l-Farac, 1950: 530; Müneccimbaşı, 1935: 49-50; 2001: 72-73; Anonim, 2014: 42, 106 n. 384; Yazıcızâde Ali, 2009: 575 -579; Yinanç, 2014: 99-101; Uyumaz, 2001, 83, 125; Öngül, 2016: 145-146; Turan, 1971: 375-376; 1977: 655; 1958: 78-79; Özbek, 2018: 158).

Alâeddîn Keykubâd tahta geçmesinden itibaren Moğollara karşı tedbir almanın gereğine inanıyor ve muhtemel bir Moğol saldırısını Anadolu topraklarına gelmeden durdurmayı amaçlıyordu. Ancak onun Moğolların bölge için arzettiği tehlike hakkındaki öngörüsüne rağmen bölgede yer alan diğer hükümdârlar aynı öngörüü gösterememiş hatta Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh gibi hükümdârlar bölgeyi savunmak yerine tahrip etme yoluna gitmişlerdi. Neticede Doğu Anadolu Bölgesi ve Ahlat gibi önemli şehirler önce önce Celâleddîn Mengüberdi Harezşâh,

sonra Moğol ordularının saldırıları ile tahrip olmuştu. Bu bölgede hüküm süren Melik Eşref Şâm'a çekilmiş ve devlet işlerinden elini çekerek vaktini eğlence içinde geçirmeye başlamıştı. Harezmden arta kalan askerler ise bölgede yolları keserek ticareti işleme hale getirmişlerdi. Alâeddîn Keykubâd tüm bu olumsuzlukları ortadan kaldırıp hem halkı sükuna kavuşturmak hem de bölgedeki kaleleri tamir ederek muhtemel yeni bir Moğol saldırısına karşı hazırlık yapmayı amaçlıyordu. Bu nedenle Alâeddîn Keykubâd, Kemâleddîn Kamyâr'ı bölgeye sefere yolladı. Kemâleddîn Kamyâr 630 (1232/1233) yılında beraberindeki Selçuklu ordusu ile birlikte Kayseri-Sivas-Erzincan ve Erzurum üzerinden Ahlat'a ulaştı. Ahlat Celâleddîn Mengüberdi Harezmsâh'ın saldırısından sonra tahrip olmuş halkın çoğu şehri terk etmişti. Ahlat'ta kalan halk ise güvene kavuşacaklarını bildiklerinden Selçuklu ordusunu görünce sevindiler ve şehirde Cuma hutbesi Alâeddîn Keykubâd adına okundu. Kemâleddîn Kamyâr karargâhını Van Gölü çevresine kurarak buradan civar şehirlere askerleri sevk etti. Tüm şehirlerde Selçuklu askerleri sevinçle karşılandı ve Ahlat'a dahil olan Muş, Van, Bitlis, Malazgird, Erciş, Sürmâri, Tatvan gibi şehirler kısa sürede ele geçirildi (İbn Bibi, 1996: 428 vd.; İbn Bibi, 1941: 169; Müneceimbaşı, 2001: 73; Abû'l-Farac, 1950: 530; Aksarâyî, 2000: 25; Yazıcızâde Ali, 2009: 582 vd.; Turan, 1971: 374 vd.; Yinanç, 2014: 104-106; Öngül, 2016: 147; Özbek, 2018: 159-161).

Ahlat ele geçirilince Emîr Sinâneddîn Kaymaz buraya subaşı olarak tayin edildi. Bölgede Selçuklu egemenliğini tesis etmeye çalışan Emîr Sinâneddîn Kaymaz Sultan'a Harezmden Kayır Han'ın bölgede zararlı faaliyetlerde bulunduğunu bildirdi. Alâeddîn Keykubâd Emîr Sinâneddîn Kaymaz'a Kayır Han'ın gönlünü kazanarak onu Selçuklu Devletinin hizmetine davet etmesini bildirdi. Sinâneddîn Kaymaz bunun üzerine Tatvan'a gidip Kayır Han ile görüştü ve ona Sultan'ın talebini ilettiler. Yapılan görüşmenin olumlu geçmesi neticesinde Harezmden Kayır Han, Küçlü Sengüm, Bilan Togu Han, Bereket Han, Saru Han Alâeddîn Keykubâd'a itaat etmeyi kabul ettiler. Doğrudan Sultan'ın maiyetine giren bu Harezmden beylerinin kumandasında on iki bin asker vardı. Bunun yanında Erzincan ve Erzurum'da dağılmış halde başka Harezmden askerleri de bulunuyordu. Kayır Han ve diğer Harezmden beyleri Selçuklu Vezîri Ziyâeddîn Kara Arslan ile birlikte Erzurum'a gelince bu Harezmden askerleri de Erzurum'a davet edilip Selçuklu hizmetine alındılar. Alâeddîn Keykubâd devlet hizmetine alınan bu önemli Harezmden beylerine çeşitli iktâlar vererek Moğollara karşı yapılacak herhangi bir mücadele için kendini zora sokacak bir gücü daha bertaraf etmiş oldu (İbn Bibi, 1996: 428 vd.; İbn Bibi, 1941: 137-173; Mehmed Neşri, 1949: 37; Yazıcızâde Ali, 2009: 585-589 vd.; Turan, 1971: 378-379; Yinanç, 2014: 119-120; Ersan, 2020: 70-71).

Alâeddîn Keykubâd tahta geçmesini takip eden süreç boyunca Moğol tehlikesine karşı tedbir almak konusunda gerekli çabaları sarfetmişti. Ancak Alâeddîn Keykubâd ne kadar tedbir almaya çalışsa da civar beyleri muhtemel Moğol saldırısına karşı bir o kadar kayıtsız davranıyorlardı. Zira Ahlat'ın Alâeddîn Keykubâd tarafından ele geçirilmesinden rahatsız olan ve Harezmlilerden önce buraya hâkim olan Moğollara karşı ortak hareket etmeyi düşündüğü Eyyûbîler Sultân'a karşı ittifak kurarak harekete geçtiler. Mısır Eyyûbî Hükümdârı Melik Kâmil kendi hânedânına mensup on altı Eyyûbî meliki ve Eyyûbîler'e metbu olan Harput Artuklu Hükümdârı İzzeddîn Ahmed (Hızır)'ı da yanına alarak Alâeddîn Keykubâd'a karşı harekâta girişti. Melik Kâmil'in oluşturduğu askeri birlik yüz bin kişiden fazla idi. Alâeddîn Keykubâd bu saldırı için derhal tedbirlerini aldı ve o da yüz bin kişiden fazla bir ordu ile harekete geçti. Eyyûbî ordusu Türkiye Selçuklularını topraklarına girerek Göksu Vadisi boyunca ilerliyorlardı. Ancak bölgedeki en önemli geçit olan Akçerband (Akgeçit)'in Alâeddîn Keykubâd'ın birlikleri tarafından tutulup geçilmez hale getirilmesi Eyyûbî ordusunun ilerlemesine engel olmuştu. Selçuklu saldırıları şiddetini artırınca Melik Kâmil Behisni ve Hısn-ı Mansûr yönünde geri çekilmek zorunda kaldı. Artuklu İzzeddîn Ahmed (Hızır), bu geri çekilme neticesinde Anadolu'nun Derbent yolu ile değil Harput istikâmetinden kolaylıkla zapt edilebileceğini söyledi. Melik Kâmil, bu öneriyi uygun bulup ordusu ile o tarafa hareket

etti ve yolda daha önce Alâeddîn Keykubâd'ın fethettiği Hısn-ı Mansûr (Adıyaman)'u kuşatıp zapt etti. Oradan Fırat Nehri'ni geçerek Süveydâ (Siverek)'ya vardı. Kendisi orada kalarak askerlerinin bir kısmını günümüzde Diyarbakır'ın bir ilçesi olan Çermük/Çermik, Ergani (Arkanin) ve günümüzde Elazığ sınırlarında bulunan Hazar Gölü yolu ile Harput'a gönderdi. Eyyûbîler'in bu çekilişi üzerine Alâeddîn Keykubâd da Malatya'ya döndü ve derbentleri muhafazaya memur edilen askerlerin Harput'a doğru hareketini emretti ve ordunun Fırat Nehri'ni geçmesi için köprüler yapıldı. Selçuklu birlikleri Harput Ovası'na geldiği zaman Eyyûbî birlikleri de orada idiler. Her iki kuvvet arasında meydana gelen savaşta Eyyûbî birlikleri mağlup oldu. Emîr ve askerlerden bazıları esir alındı bazıları Harput Kale'ne sığınıp savunmaya geçtiler. Selçuklular tarafından kuşatılan kale 631 Zilkâde (Ağustos 1234)'de teslim alındı. Sultân Alâeddîn Keykubâd Harput Artuklu Hükümdârı İzzeddîn Ahmed'in memleketini aldı ancak onu affederek Akşehir'i iktâ olarak ona verdi. Sultân Alâeddîn Keykubâd otağına kabul ettiği savaşa katılmış olan Eyyûbî meliklerine ve emîrlere hil'atler giydirdikten sonra serbest bıraktı. Bu olaylar olurken Melik Kâmil büyük umutlarla giriştiği seferin hezimetle sonuçlanmasından dolayı ezici bir mağlubiyetle Mısır'a döndü. Sultân Alâeddîn Keykubâd Harput Kalesi'ne bir subaşı ve diğer kasabalara memurlar tayin etti. Ordunun bir kısmını Samsat Kalesi'nin fethine memur etti fakat kış yaklaştığından Sultân Alâiyye kışlağına hareket etti (Safedî, 1420/2000: 288; İbn Haldûn, 1383: 322; İbn Vâsıl, 1960: 74 vd.; İbn Bibi, 1996: 434 vd.; İbn Bibi, 1941: 179; Müneccimbaşı, 2001: 75-76; Müneccimbaşı, 1935: 52; Anonim, 2014: 42; Aksarâyî, 2000: 25; Yazıcızâde Ali, 2009: 593 vd.; Abû'l-Farac, 1950: 532-534; Turan, 1971: 374 vd.; Yinanç, 2014: 107-111; Öngül, 2016: 148 vd.; Özbek, 2018: 162-170).

Alâeddîn Keykubâd kışı Alâiyye'de geçirdikten sonra yeni bir sefer hazırlığına girdi. Zira Urfa, Harran, Suruc, Rakka, Süveydâ ve Âmid şehirlerini kısa bir süre önce idaresine alan Melik Kâmil, Hısn-ı Keyfâ Artuklu Hükümdârı Melik Mesûd'a ait olan Âmid şehrini de 630 (1232/1233) yılında alıp memleketi içinde ona bir iktâ vermişti. Alâeddîn Keykubâd Eyyûbîler'in elinde kalan yerleri kurtarmak üzere 632 (1235) baharında Konya ve Aksaray üzerinden Kayseri'ye hareket etti. Her tarafta vâli ve subaşılar fermanlar gönderip askerlerini Kayseri'nin Meşhed Ovası'nda topladı. Böylece Eyyûbîlere karşı seferin ikinci safhası başlıyordu. Sultân Alâeddîn Keykubâd Kemâleddîn Kamyâr ve diğer devlet erkânı ile birlikte Malatya'ya hareket etti. Selçuklu ordusu Haziran ayında Urfa'yı kuşatmış ancak alamamıştı. Bunun yanında Harran, Rakka ve Süveydâ ele geçirilmişti. Bir müddet sonra Eyyûbî birliklerinin kuvvetli direnişine rağmen Urfa da fethedildi. Alâeddîn Keykubâd kış yaklaştığı için sefere devam etmeyip Malatya'dan Kayseri'ye döndü (Safedî, 1420/2000: 288; İbn Haldûn, 1383: 322; İbn Vâsıl, 1960: 82; İbn Bibi, 1996: 434 vd.; İbn Bibi, 1941: 179; Müneccimbaşı, 2001: 75-76; Müneccimbaşı, 1935: 52; Abû'l-Farac, 1950: 534-535; Yazıcızâde Ali, 2009: 601 vd.; Turan, 1971: 374 vd.; Öngül, 2016: 148 vd.).

Melik Kâmil oğlu Melik Sâlih'in elinde bulunan Kuzey Suriye ve Doğu Anadolu'daki pek çok yerin Alâeddîn Keykubâd tarafından ele geçirildiğini öğrenince 632 (1235) yılının sonbahar aylarında ordusu ile harekete geçti ve dört ay gibi kısa bir sürede Selçuklu ordusu tarafından fethedilen yerleri tekrar ele geçirdi. Melik Kâmil bölgede büyük bir yağma ve tahrip hareketine de girişerek buradaki Selçuklu beylerini esir aldı halktan pek çok kişiyi de öldürdü. Melik Kâmil Urfa Kalesi'ni yıktırıp Alâeddîn Keykubâd'a tabii olan Madin Artuklu Hükümdârı Nasîreddîn Artuk Arslan'ın üzerine yürüyerek Mardin civarında yer alan Dunaysır'ı tahrip etti. Melik Kâmil şehri yağma ve halktan pek çok kişiyi esir ettikten sonra Cemâziyülâhir 633 (Şubat-Mart 1236) yılında Mısır'a geri döndü. Alâeddîn Keykubâd tüm bu olanları öğrenince Kadı Şerefeddîn Erzincanî kumandasında bir orduyu doğu tarafına gönderdi. Bir süre Âmid'i kuşatan Selçuklu ordusu başarılı olamadı. Alâeddîn Keykubâd takviye olarak Şemseddîn Muhammed İsfahanî'yi gönderse de kış yaklaştığından dolayı bu fethin mümkün olmayacağını bildiren haberler karşısında kuşatmaya gelecek bahar devam etme kararıyla

Selçuklu ordusu geri çekildi. Alâeddîn Keykubâd'da adeti olduğu üzere kışı geçirmek için Alâiyye'ye gitti (Safedî, 1420/2000: 288; İbn Haldûn, 1383: 322; İbn Vâsıl, 1960: 98-99; İbn Bibi, 1996: 434 vd.; İbn Bibi, 1941: 179; Abû'l-Farac, 1950: 535; Müneccimbaşı, 2001: 75-76; Müneccimbaşı, 1935: 52; Yazıcızâde Ali, 2009: 605 vd.; Turan, 1971: 374 vd.; Koca, 2009: 112; Öngül, 2016: 148 vd.; Özbek, 2018: 162-170).

Tüm bu gelişmeler bize göstermektedir ki; bölge sultanlarının içinde Moğol tehlikesinin farkında olan ve tedbir almaya çalışan tek sultan Alâeddîn Keykubâd'dır. Alâeddîn Keykubâd her ne kadar yaklaşan Moğol tehlikesine karşı tedbir almaya çalışmışsa da bu işi tek başına yapamayacağını bilincinde olduğundan kendine müttefikler aramış ancak Celâeddîn Mengüberdi Harezmsâh ve Eyyûbîler bölgedeki istikrarın sağlanmasının önünde büyük engeller çıkartmışlardı. Celâeddîn Mengüberdi Harezmsâh ilk başlarda Moğolları durdurabilecek devlet olarak görünen Harezmsâhlar Devleti'nin sonunu getirmiş, Eyyûbîler ise Doğu Anadolu'daki varlıklarını sürdürebilmek için sürekli saldırgan tutumlar içine girmişlerdi. Bu durum Moğollara karşı ittifak girişimlerinde bulunan Alâeddîn Keykubâd'ın çabalarının boşa çıkmasına sebep olmuş ve aşağıda değineceğimiz üzere Türkiye Selçukluları Devleti'ni Moğol tabiiyetine götüren süreç başlamıştır.

4. ÖGEDAY KAAN'IN ALÂEDDİN KEYKUBÂD'A ELÇİ GÖNDERMESİ VE ELÇİNİN ALÂEDDİN KEYKUBÂD İLE GÖRÜŞMESİ

Alâeddîn Keykubâd Alâiyye'de iken Ögeday Kaan (Ögeday Kaan hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Ayan, 2001: 14-15; Carpini, 2000: 54; Kazvinî, 2018: 472; Kushenova, 2006: 28-34) tarafından kendisine bir elçi gönderildi. Ögeday Kaan tarafından gelen elçi Serverân olarak bilinen Emîr Şemseddîn el-Kazvinî isimli bir tüccardı. İbn Bibi, Yazıcızâde Ali'nin eserinde de benzer biçimde ifade edilen Serverân'ın elçiliğini kendi ağzından şu şekilde aktarır. "Ben olayların etkisi ile vatanım Kazvin'i terk edip ticarete atıldım ve hayatımı bu meslekte kazanmaya başladım. Erzurum'a gelince orayı pek çok nimetlerle dolu ve her türlü imkânları olan bir şehir olarak gördüm. Burada kalmak ve cennet gibi güzel bu şehirde oturmak istedim. Önce şehirde rahat edebileceğim bir ev satın aldım. Bir müddet seferden vaz geçip bu güzel şehirde oturdum. Nihayet pek çok mal ve kumaşlar toplayarak Türkistan yolunu tuttum. Orada pek çok mücevherat, kıymetli mamuller, nefis ve zarif eşya elde ettim. Bir ara bunların büyük Han'ın hazinesine layık olduğunu düşündüm. Yol çok uzak olmakla beraber o tarafa sefere çıktım ve padişahın bulunduğu yereardım. Orada ticarete başarılı ve kazançlı bir iş yaptım. Bir gün hazineye kumaş verirken Ögeday Kaan orada bulunuyordu. Bana nereden geldiğimi sorunca 'Rûm (Anadolu)'dan' cevabını verdim. Han: 'O ülke Sultân Alâeddîn Keykubâd'ın kudretli ve uğurlu elinde midir?' dedi. 'Evet' dedim. 'Onun padişahlıkta yolu ve hareketi nasıldır?' diye sordu. Ben de 'dünyada beğenilmiş ve misli görülmemiş bir padişahdır; dini ve görüşü sağlam, adaleti geniş, akı kâmil, ülkesi mâmur, serveti çok ve halkı hoşnuttur. Ülkesinde zalimler ve yol kesiciler onun siyaseti ve kahrı sayesinde meydana gelmez. Adalet icrasında kuvvetli ile zayıf arasında fark gözetmez. Ülkesini idarede dirayetli ve düşman avlamakta uyanıktır' dedim. Bunun üzerine Han, 'bu kadar yüksek hasletlere ve güzel vasıflara sahip bir hükümdârın bizim yardımımızdan mahrum kalması yazık olur. Ona bizim padişahlığımızla il (barış içinde) olmasını bildirelim ki, onun ülkesi mâmur ve halkı âsûde kalsın. Bizim hükümdârlığımız zamanında ihsanımıza nâil olması için seni ona elçi göndermek istiyorum.' dedi. 'Ben tüccar bir kimseyim elçilik işlerini ve inceliklerini bilmediğim için kusur işler ve yüksek eşîğinin itaplarına (azarlama) uğramaktan korkarım' diye cevap verdim" (İbn Bibi, 1941: 183-184; Yazıcızâde Ali, 2009: 607-611).

Ögeday Kaan bu konuşmadan sonra ona güvendiğini söyleyerek Şemseddîn Ömer el-Kazvinî'yi adı kaynaklarda Tudavun ve Urumtay olarak geçen iki Moğol nökeri/kölesi ile birlikte Alâeddîn Keykubâd'a gönderdi. Ögeday Kaan elçi ile birlikte Alâeddîn Keykubâd'a sunulmak üzere bir altın ve iki gümüş payza/amannâme (Uzunçarşılı, 1988: 202-204) ile birlikte bir yarlıg gönderdi. İbn

Bibi'nin eserinde yer alan bilgilere göre yarlığın içeriği şu şekildedir; “Adil Sultân Alâeddîn Keykubâd bilsin ki, devletini büyütme ve halkını korumak hususundaki halkın ve gelip gidenlerin senden memnun ve hoşnut oldukları bize ulaştırıldı. Biz de bunu beğendik. Size ferman buyurmak istedik ki, sen ülkende gönlü hoş ve âsûde (gönlü rahat) olasan. Yüce Allah, bizi büyük ve aziz kıldı, yeryüzünü bizim uruğumuza (soyumuza) lâıyk gördü. Sen iyi bir yoldasın. Onun için kendi halimizi size bildirmek ve sizi itaate çağırarak bize vacip oldu. Bundan sonra bizim durumumuzu size şöyle bildirelim ki, bizimle iyi geçinmeyen ve bize serkeşlik yapanların askerlerimiz ülkelerini zapt eder, kendilerini öldürür, onların kadınlarını ve çocuklarını esir alır, mallarını, eşyalarını yağmalar ve harap ederler. Bu kimselere kötülük gelir, fakat bize asla hiçbir şey olmaz. Bu yazı Piçin (Maymun) yılında 633 (1235/1236)'te yazıldı” (İbn Bibi, 1996: 450-451; 1941: 184; Yazıcızâde Ali, 2009: 607-611; Müneccimbaşı, 2001: 76-78).

Yukarıda değindiğimiz gibi Alâeddîn Keykubâd, Ögeday Kaan'ın gönderdiği elçinin gelişini Alâiyye'de iken öğrenmiş ve bahar gelince Kayseri'ye dönerek elçiyi kabul etmişti. Bu konu hakkında en ayrıntılı bilgiyi bize sunan İbn Bibi'den öğrendiğimize göre Alâeddîn Keykubâd ve elçi arasında şu diyaloglar meydana gelmiştir: “Tanrı'ya çok şükür ki, sizin gibi değerli bir elçi bizim yanımıza geldi. Siz ki Müslümansınız, Tanrı'nın aziz kulusunuz, bizi de aziz ettiniz sonra ilave etti: ‘Soracağım şeylere dindarlık icabı doğru cevap vereceksiniz!’ ‘Evet dedim bildiğim her şeyi daima olduğu gibi arz ederim. Buyurdu ki; Kaan'a dost olursak bizim ülkemize göz diker mi? Allah etmesin dedim. Onun o kadar ülkeleri var ki her yıl huzuruna birçok elçiler gelir, o kadar giyecekleri var ki hazinesinde çürümektedir; O kadar davar ve sürüleri var ki topraklarda, ahırlarda ihtiyarlamaktadır, o kadar altınları var ki yerin dibi onu taşımaktan acizdir. Ancak onun katına ufak bir armağan göndermek onun yanında gizli aşıkâr her şeyi beraber tutmak gerektir.” İbn Bibi elçi ile görüştüktan sonra Alâeddîn Keykubâd'ın Moğol tabiiyetini kabul ettiğini belirtir. Müneccimbaşı ve Ebülferec-İbnülibrî (Müneccimbaşı, 2001: 76-78; Ebülferec-İbnülibrî, 1941: 18). İbn Bibi'de yer alan bilgilere benzer ifadeler kullanarak bu elçilik ziyaretinden sonra Alâeddîn Keykubâd'ın Moğollara tabii olmayı kabul ettiğini ifade etmişlerdir. Ancak adı geçen ve diğer kaynaklardan farklı olarak Anonim, *Selçuknâme* Alâeddîn Keykubâd'ın Moğol egemenliğini kabul etmediğini şu şekilde ifade eder; “Moğollar asker topladı. Sultân, Erzenirrûm kapısında bunlarla karşılaştı. Hülagu'nun oğulları Malutay ve Mengü Timur'un derilerini yüzüp içini samanla doldurdu. Bâlâ (Tebriz olmalıdır) vilâyetine gönderdi. Asla kimsenin görmediği kadar Moğol öldürdü. Yirmi bin kere Moğollara saldırdı; onları bozguna uğrattı. Moğolların gönlüne büyük bir korku saldı. Daha sonra onlara elçi göndererek haraç istedi. Moğollardan çok miktarda hediye geldiyse de sultân bunu beğenmedi” (Anonim, 2014: 42). Ancak diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında bu bilginin doğru olması mümkün görünmemektedir. Alâeddîn Keykubâd kaynakların genel olarak kabul ettiğine göre Moğollarla mücadele etmenin doğru olmayacağını düşünüp Ögeday Kaan'dan gelen tabiiyet önerisini kabul etmişti (İbn Bibi, 1941: 183 vd.; Müneccimbaşı, 2001: 76-78; Ebülferec-İbnülibrî, 1941: 18; Yazıcızâde Ali, 2009: 607-611; Sümer, 1969: 6).

SONUÇ

Alâeddîn Keykubâd tahta çıkınca ilk olarak ülkede düzeni sağladıktan sonra devletin sınırlarını genişletmek için harekete geçmiş ve yaşamı boyunca yeni fetihlerin yanı sıra Anadolu'da siyasi birliği sağlayıp beylikleri devlete bağlamaya çalışmıştır. Alâeddîn Keykubâd sınırlarını genişletme faaliyetlerinin yanında mevcut sınırlarını korumak için dönemin en tehlikeli gücü olan Moğollara karşı ittifak girişimlerinde bulunmuştur. Bu ittifak girişimleri çerçevesinde Eyyûbîlerle olumlu ilişkiler kurma çabaları en dikkat çekici noktadır. Nitekim Eyyûbîler Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırlarında yer alıp Moğol tehlikesinin Anadolu'ya girmesini öneyebilecek en önemli set vazifesi görmekte idi. Alâeddîn Keykubâd Anadolu'da siyasi birliği sağlamaya çalışmak ve Moğollara karşı müttefikler oluşturmak için çabalarken

diğer yandan ülke için tehlike oluşturan Harezmsahlar ile de mücadele etmiş ve yapılan Yassıçimen savaşından sonra Harezmsahlar devleti yıkılarak Moğollarla sınır olunmuştur. Alâeddîn Keykubâd, Yassıçimen savaşından sonra Türkiye Selçukluları Devleti ile sınır olan Moğollara karşı tedbirler alarak önemli kent ve kalelerin surlarını inşa ettirmiştir. Bu sırada Alâeddîn Keykubâd'a Ögeday Kaan'dan bir elçi gelmiş ve Alâeddîn Keykubâd'a Ögeday Kaan'ın isteklerini bildirmiştir. Elçiliğın muhteviyatı yukarıda açıkladığımız gibi gibi tabiiyet şartlarını içermekte idi. Alâeddîn Keykubâd, Moğol elçisi ile yaptığı görüşmede Ögeday Kaan'ın isteklerini kabul etmiş ve elçi ile birlikte Anadolu'ya mahsus hediyelerin Ögeday Kaan'a gönderilmesini emir buyurmuştur. Bu görüşmede Alâeddîn Keykubâd'ın Moğol elçisinin isteklerine olumlu cevap vermesi yani bir bakıma Ögeday Kaan'ın tabiiyet şartlarını kabul etmesi dikkat çekici bir husustur. Alâeddîn Keykubâd bu hareketi ile Türkiye Selçukluları Devleti'nin en güçlü olduğu bir dönemde neden Moğollarla çatışmaya girmedığı merak konusu olmuştur. Bu durumun birkaç türlü izahı olabilir. Birincisi Alâeddîn Keykubâd Moğolların gerçekten yenilemez bir düşman olarak görmüş ve onlarla mücadele etmeyi göze alamamıştır ki bizce bu pek ihtimal dahilinde değildir. Çünkü Alâeddîn Keykubâd Moğol elçisi geldiği sırada gücünün doruğunda pek çok devleti tabiiyetine almış bir İslâm hükümdarı idi. İkincisi Moğolların henüz Türkiye Selçukluları Devleti için bir tehdit oluşturmadığını düşünüp önce diğer fetih planlarını gerçekleştirip Moğollara karşı güç toplamak için zaman kazanmayı amaçlamıştır. Bu düşünceye ek olarak Moğollara karşı yeterince hazırlık yapamadığını düşünüp önce hazırlıklarını tamamlamak için zaman kazanmayı da amaçladığı düşünülebilir. Sonuç olarak Alâeddîn Keykubâd'ın Moğol Kaan'ı Ögeday'ın itaat isteğine neden karşı çıkmadığı konusu tam olarak açık olmamakla birlikte Alâeddîn Keykubâd Moğolların yıkıcı gücünün farkına varıp komşuları ve diğer Moğol tehdidi altında olan diğer devletlerle iş birliği yaparak bu tehlikeyi bertaraf etmeyi amaçlaması ancak Eyyübîler başta olmak üzere Moğollara karşı oluşturmaya çalıştığı ittifak girişimlerin başarısız olması karşısında devletin istikbalini tehlikeye atmak istemeyip belki de Moğollara karşı daha güçlü bir konuma gelene kadar Ögeday Kaan'ın tabiiyet şartlarını kabul etmiş olması muhtemeldir. Ögeday Kaan'dan gelen elçi ile görüşmelerinden sonra Moğolların tabiiyet şartlarını kabul Alâeddîn Keykubâd'ın Moğollara verdiği sözü tutmaya ömrü vefa etmemiş onun isteğine göre yola çıkmaya hazırlanan elçi ölümünden sonra oğlu II. Gıyâseddîn Keyhüsrev tarafından babasının verdiği taahhütler ve hediyelerle birlikte Ögeday Kaan'a gönderilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abû'l-Farac. (1950). Abû'l-Farac Tarihi. (2. Cilt). (Ömer Rıza Doğrul, Çev.). Ankara: TTK.
- Aknerli Grigor. (1954). Moğol Tarihi. (H. D. Anreasyan, Çev.). İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.
- Aksarâyî. (2000). Müsmeretü'l-Ahbar. (Mürsel Öztürk, Çev.). Ankara: TTK.
- Aksarâyî. (1943). Selçuklu Devletleri Tarihi. (M. Nuri Gençosman, Çev.). Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi.
- Anonim. (2014). Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme). (Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Çev.). Ankara: Atıf Yayınları.
- Ayan, Ergin. (2018). Moğollar'ın Ortadoğudaki İlk Noyanı Cormagun. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. 13/2, 179-196.
- Carpini, Johann de Plano. (2000). Moğol Tarihi ve Seyahatnâme. (Ergin Ayan, Çev.). Trabzon: Derya Kitabevi.
- Cüveynî. (2013). Tarih-i Cihan Güşa. (Mürsel Öztürk, Çev.). Ankara: TTK.
- Çakmak, M. A. (2002). Moğol İstilas ve Harezmsâhlar İmparatorluğu'nun Yıkılışı. Türkler Ansiklopedisi içinde. 1430-1447. (4. Cilt). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ebülferec-İbnülibrî. (1941). Tarihi Muhtasarüddüvel. (Şerafeddin Yaltkaya, Çev.). İstanbul. Maarif Matbaası.
- Ebü'l-Fezâil Muhammed B. Alî b. Nazîf el-Hamevî. (H. 1401 M. 1981). el-Târîh el-Mansûrî. Dimâşk: (Yayınevi yok).
- Ebü'l-Fidâ. (1280). el-Muhtasar fî Târîhi'l-Beşer (el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer, Târîhu Ebi'l-Fidâ). (3. Cilt). İstanbul: el-matbaatü'l-Hüseyniyet'ül-Mısıriyye.
- Ersan, Mehmet. (2020). Bir Devletin Çöküş Hikayesi Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı. Ankara: Altınordu Yayınları.

- Es-Safedî. (1420/2000). el-Vâfi bi'lvefayât. (24. Cilt). (Ahmed el-Arnâûd-Türkî Mustafa Dâr İhyâi et-terâs el-Arabî, Neşr.). Beyrut.
- Geyikoğlu, Hasan. (2002). Harezmsâhlar ve Doğu Anadolu. Türkler, Ansiklopedisi içinde. 1448-1458. (4. Cilt). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Grousset, Rene. (1980). Bozkır İmparatorluğu, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Hondmîr. (1353 hurşîdî). Habîbü' s-Siyer fî Ahbâri Efrâdî'l-Beşer. Tahran: İntişârât-ı hayyâm.
- İbn Bibi. (1996). el Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-umuri'l-'Alâ'iyye, (Selçuk Name). (1. Cilt). (Mürsel Öztürk, Haz.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Başkanlığı Basımevi.
- İbn Bibi. (1941). Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi. (M. Nuri Gençosman, Çev.). Ankara: Uzluk Basımevi.
- İbn Haldûn. (1383). Târîhi İbni Haldûn. (4. Cilt). (Abdü'l-Muhammed Âyetî, Terc.). Tahran.
- İbn Vâsıl. (1960). Müferricü'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb. (3. Cilt). (Cemâleddîn eş-Şeyyâl, Neşr.). Kahire.
- İbnü'l-Verdî. (2017). Bir Orta Çağ Şairinin Kaleminden Selçuklular. (Mustafa Alican, Çev.). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Kâdî Ahmed Gaffârî. (hş.1342). Târih-i Cihân-Ârâ. (Hasan Nurakî, Neşr.). Tahran.
- Kazvinî. (2018). Târîh-i Güzide. (Mürsel Öztürk, Çev.). Ankara: TTK.
- Kesik, Muharrem. (1994). Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-'Aylemü'z-Zâhir Fî Ahvâlî'l-Evâlî Ve'l-Evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Koca, Saim. (2009). Moğol İstilâsına Karşı Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın Güvenlik Politikası. Gazi Türkiyat Türklük Araştırmaları Dergisi. 5, 187-216.
- Köymen, Mehmet Altay. (2020). Büyük Alâeddîn Keykubad ve Zamanı. İstanbul: Kronik.
- Kushenova, Ganizhamal. (2006). Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maverâünnehir (1229-1241). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Makrizi. (1934 -1958). Kitabu's-Sülûk li Marifeti Düveli'l-Mülûk. (1 Cilt). (M. M. Ziyade, Nşr.). Kahire.
- Mehmed Neşri, (1949). Kitab-ı Cihân-nümâ (Neşri Tarihi I). (F. R. Unat-Mehmet A. Köymen, Haz.). Ankara: TTK.
- Mîrhând. (2018). Ravzatu's-Safâ, fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye), (Erkan Göksu, Tercüme ve Notlar). Ankara: TTK.
- Mîrhond. (1357). Ravzatu's-Safâ. (2. Cilt). Tahrân: İntişârâti İlmî.
- Müneccimbaşı. (1935). Anadolu Selçukîleri. (Hasan Fehmi Turgal, Haz.). İstanbul: Türkiye Matbaası.
- Müneccimbaşı. (2001). Câmîu'd-Düvel. Selçuklular Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler. (2. Cilt.) (Ali Öngül, Çev.). İzmir: Akademi Kitabevi.
- Öngül, Ali. (2016). Selçuklular Tarihi 2 Anadolu Selçukluları ve Beylikler. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Özbek, Süleyman. (2018). Selçuklu-Eyyubî İlişkileri. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Rubruk, Wilhelm Von. (2001). Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253 1255. (Ergin Ayan, Çev.). İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Şahin, Mustafa. (2014). Habîbü's-Siyer'e Göre Türkiye Selçukluları. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi. 54, 21-40.
- Turan, Osman. (1977). Keykubâd I. İslam Ansiklopedisi içinde. 646-661. (4. Cilt). İstanbul: MEB.
- Turan, Osman. (1971). Selçuklular Zamanında Türkiye. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Turan, Osman. (1958). Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar. Ankara: TTK.
- Umar, Bilge. (1998). Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1988). Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal. Ankara: TTK.
- Uyumaz, Emine. (2001). Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddîn Keykubâd Dönemine (1220-1237) Bir Bakış. Cogito. 29, 121-131.
- Yazıcızâde Ali. (2009). Tevârih-i Âl-i Selçuk. (Abdullah Bakır, Haz.). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Yinanç, Mükrimin Halil. (2014). Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, (2. Cilt). Ankara: TTK.

Havalı Bir Turistik Ürün Çeşidi: İklim Terapisi

Doç. Dr. Mehmet Han Ergüven

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8442-3841>

Kırklareli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Kırklareli – TÜRKİYE

Öğr. Gör. Dr. Aysel Kaya

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1296-1074>

Anadolu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, Eskişehir – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 15.03.2021

Kabul: 01.06.2021

Online Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Sağlık Turizmi

İklim Kürü

İklim Terapisi

Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji

Turistik Ürün

Araştırma Makalesi

* Kaynak verilmeden paylaşılan bilgiler, yazarlardan birinin genelde sağlık turizmi özelde ise wellness turizmi alanlarındaki 20 yılın üzerindeki deneyim, birikim ve donanımına dayanmaktadır.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.50889>

Öz

Sağlıklı olmanın yaşam kalitesi ile ilişkilendirildiği günümüzde, yaşam alanlarındaki hava kalitesi ve iklim konforu gittikçe önem kazanmaktadır. Almanya’da 2000 yılında uygulamaya geçilen Büyük Sağlık Reformu ile hastalık merkezli bakış açısı, yerini sağlık odaklı bir yaklaşıma bırakmıştır. Türkiye’de ise termal suya dayalı terapilerin kullanımı son dönemlerde yaygınlaşsa da iklim (hava) temelli terapiler ile henüz hiçbir yerde karşılaşılmamaktadır. Hayati bir öneme sahip olan iklimin kullanımı ile gerçekleştirilen terapiler, toplum sağlığını korumanın ve artırmanın yanında bireyin yaşam kalitesinin de yükselmesine katkıda bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmada, Almanya’da ve Avusturya’da yaygın bir şekilde uygulanan iklim terapisini değerlendirip hâlihazırdaki iklim terapisi gerçeğini ele almak, bulgular üzerinden genel bir çerçeve oluşturmak ve Türkiye’deki uygulamacıların ve akademisyenlerin dikkatini konunun önemine çekmek amaçlanmaktadır. Ayrıca gelişen sağlık turizminde Türkiye’nin hâlihazırda atıl durumdaki doğal kaynaklarını koruyarak-kullanarak, kırsal bölgelerde ekonomik kalkınmaya ve göçlerin önlenmesine yönelik sürdürülebilir girişimleri desteklemek de hedeflenmektedir. Çalışmada, tanımlayıcı araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler, iklim terapisi çalışmaları ve uygulamaları ile ilgili ikincil kaynaklardan ve ilgili web sayfalarından elde edilmiştir. Çalışma sonucunda Türkiye’de iklim terapisinin henüz uygulanmadığı görülmüş, Almanya ve Avusturya’daki iklim terapi merkezlerinin model alınabileceği ve hava kirliliği yüksek olan illerde uygulanabileceği önerilmiştir. Özellikle hâlihazırda tıp fakülteleri bünyelerinde bulunan Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji Anabilim Dalları ve turizm sektörünün işbirliğine gidebileceği öngörülmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ergüven, M. H. ve Kaya, A. (2021). Havalı Bir Turistik Ürün Çeşidi: İklim Terapisi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 419-430.

Climate Therapy As A Touristic Product Type

Assoc. Dr. Mehmet Han Ergüven

Kirklareli University, Faculty of Tourism, Department of Tourism Management, Kirklareli – TURKEY

Lect. Dr. Aysel Kaya

Anadolu University, Faculty of Tourism, Department of Tour Guiding, Eskisehir – TURKEY

Article History

Submitted: 15.03.2021

Accepted: 01.06.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Health Tourism

Climate Cure

Climate Therapy

Medical Ecology and Hydroclimatology

Touristic Product

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.50889>

Abstract

Today, being healthy is strongly associated with quality of life, and the air quality and climate comfort become more important. With the Major Health Reform that was put into effect in 2000 in Germany, the illness-oriented perspective was replaced with a health-based approach. Although the use of thermal water therapies has increased in recent years, the climate (air)-based therapies have not yet been used in Turkey. These therapies that are performed by using the climate, which is of vital importance, contribute to increased quality of life, and they also protect and enhance the public health. From this viewpoint, it is aimed to review and analyze the climate therapy practices that are common in Germany and Austria, to discuss current status of climate therapy, to form a general framework through the findings, and to call the attention of practitioners and academics to the importance of this subject in Turkey. It is also aimed to encourage sustainable initiatives for economic development in rural areas and for prevention of immigration by preserving-using the natural resources that are already in hand for rapidly-growing health tourism in Turkey. In the study, descriptive research method was used. The data were retrieved from secondary sources about climate therapy studies and applications, and relevant websites. As a result of this study, it was observed that climate therapy has not yet been used in Turkey, and it was suggested that the climate therapy centers in Germany and Austria may be taken as examples, and these models may be implemented in cities with critical air pollution levels. It is predicted that Medical Ecology and Hydroclimatology Departments in Medical Schools and the tourism industry may collaborate on this matter.

GİRİŞ

Sağlığı korumak, artırmak veya kaybedilen sağlığı geri kazanmak için önerilen tedaviler arasında, sağlıklı beslenmenin, spor yapmanın ve yaşam tarzında yapılan iyileştirmelerin yanı sıra iklim kalitesinin önemi de yadsınamaz. Yaşanılan yerlerin, gidilen destinasyonların havası, suyu vb. özellikleri insan sağlığını etkileyici unsurlardandır. Gelişmiş ülkelere bakıldığında iklimin insan sağlığını koruyucu ve geliştirici özelliğinden faydalandığı iklim kürü, iklim tedavisi, iklim terapisi ve klimaterapi kavramlarının yaygın bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Almanya'da iklim terapi (kür) merkezleri, termal suya dayalı terapilerin uygulandığı kür merkezlerinden daha yaygındır. Bazı kür merkezlerinde termal su ve iklim terapileri, hem birlikte hem de ayrı ayrı sunulabilmektedir. İnsanlar bedenlerini dinlendirmek için termallere gidebilirken, hava kirliliğinden dolayı özellikle solunum yolu rahatsızlıklarını tedavi etmek için de iklim kür merkezleri ziyaret edilebilmektedir. Bu bağlamda Almanya, Avusturya ve İsviçre gibi ülkelerin yüz yılı aşkın bir birikim ve geleneğe sahip oldukları görülmektedir. Adı geçen destinasyonların aslında Endüstri Devrimi'nin beraberinde getirdiği sağlık sorunlarını, termal kürler ve iklim terapisi ile çözümlene yoluna gittikleri söylenebilir.

Bir gazete haberine göre (Bruyninckx, 2018) solunan havanın kalitesi(zliği)nin sağlığa olan (olumsuz) etkisinden dolayı dünyada her yıl 7 milyondan fazla insan yaşamını yitiriyordu. Haberin devamında Avrupa'nın havası en kirli 10 şehirden sekizinin Türkiye'de olduğu belirtiliyordu. Bu haber bir bakıma çalışmanın çıkış noktasını oluşturdu. Bu noktadan hareketle çalışmada; iklim terapisini değerlendirip hâlihazırdaki iklim terapisi gerçeğini ele almak, bulgular üzerinden genel bir çerçeve oluşturmak ve Türkiye'deki uygulamacıların ve akademisyenlerin dikkatini konunun önemine çekmek amaçlanmaktadır. Çalışmada tanımlayıcı araştırma yöntemi benimsenmiş olup mevcut durum ortaya konmaya çalışılmıştır. Veriler, iklim terapisi çalışmaları ve uygulamaları ile ilgili ikincil kaynaklardan ve ilgili web sayfalarından elde edilmiştir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında öncelikle kür, terapi ve tedavi kavramlarına açıklık getirilecek, iklim terapisinin tarihsel gelişimi ile birlikte hava kirliliği konusunda Dünya'daki belli başlı ülkeler ve şehirler adlandırılacaktır. Bir sonraki adımda Avrupa'da iklim terapisi bağlamında öne çıkan ülkeler ve uygulamalar ele alınacaktır. Türkiye'deki şehirlerin hava kalitesi ve sonuçları üzerinde durulurken; toplum sağlığı açısından iklim terapisinin önemi açıklanacak ve bir sağlık turizm çeşidi olarak ele alınacaktır. Turizmin bölgeler arası dengeli kalkınmaya olumlu katkısından ve iklim terapisi uygulamalarının da daha çok kırsal alanlarda uygulanıyor olmasından dolayı, kırsal kesimlerin refah düzeylerinin yükseltilebilmesi için iklim terapisinin bir araç olarak kullanılabileceği düşünülmektedir. Bu unsur da çalışmanın diğer bir katkısını ortaya koymaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kür, Terapi, Tedavi ve Reha

İklim terapisi kavramını açıklamadan önce genel anlamda kür, terapi, tedavi ve reha kavramlarından bahsetmek yerinde olacaktır. Kür; İngilizce "the cure", Almanca "die Kur" şeklinde ifade edilmektedir. Kür sözcüğü; özen ve ilgi anlamına gelen Latince 'cura'dan gelmektedir Sözcük anlamı ile üç şekilde tanımlanabilir: (1) İyileştirmek ve sağlığına kavuşturmak. (2) Hastalığın nüksetmediği, böylece tekrarlama riskinin az olduğu bir zaman. (3) Özellikle geçmişte bir tedavi süreci. Örneğin, bir kaplıcada yapılan kür gibi (MedicineNet, 2021).

Almancada "kür", bir tedbir olarak sağlığın korunmasına hizmet eder. Resmi kurumlarda kür sözcüğü "sağlığı güçlendirmek için önlemler" anlamında kullanılmaktadır. Önleyici tedavilerin sağlığı iyileştirmesi ve hastanın sorumluluk alma ve kendi kendine bakma becerisini güçlendirmesi beklenmektedir. Temel olarak kür, sağlık için yapılan bir tatil şeklindedir. İster koruyucu sağlık amaçlı isterse tedavi sonrası önlemler için uygulanan kür, bedeni, ruhu ve zihni dengelemek için

gerçekleştirilmektedir (Das Rehaportal, 2021).

Kür; hastalığın ciddiyetine bağlı olarak koruyucu, tedavi sonrası (rehabilitasyon) veya kronik hastalıkları hafifletme için kullanılan çok çeşitli terapileri içerir. Devlet onaylı bir kaplıca veya sağlık beldesindeki tedavinin en önemli amacı, bireyin özel ve mesleki yaşamını sürdürdürebilmesi için olumlu bir etki oluşturmaktır. Bir kür genellikle en az üç hafta sürmektedir (Fit Reisen, 2021).

"Kür" sözcüğü tıbbi tedaviden sonra, hastanın iyileştiğini ifade etmektedir. Bazı hastalıklar (ayak mantarı gibi) iyileştirilebilir. Bazı hastalıklar ise (diyabet gibi) iyileştirilemediği için tedavi edilerek belirtileri ve etkileri kontrol altına alınmaya çalışılabilir (Dynaread, 2021). Kür hastalığı tamamen ortadan kaldırmayı ifade ederken, tedavi hastalığı kontrol etmeye ve hastanın yaşam kalitesini iyileştirmeye yönelik uygulamalardır (BioEden, 2018).

Tedavi sözcüğü Türk Dil Kurumu sözlüğünde "çeşitli yöntemlerle hastalığı iyi etme, iyileştirme, sağaltım, sağaltma, terapi" şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2021). Tedavinin tanımında her ne kadar terapi yer alsın da bu iki sözcük sıklıkla birbirinin yerine kullanılan, ancak birbirinden farklı olan sözcüklere aittir. Tedavi akut bir hastalığı iyileştirmek, terapi ise hem ruhsal, hem fiziksel hem de sosyal bakımdan iyi olma durumunu sağlamaktır (Timur, 2015; Kozak, Tütüncü ve Ergüven, 2013; Çetin, 2006).

Reha (rehabilitasyon), örneğin inme veya kalp krizi gibi hastalıklardan sonra, bir ameliyat veya bir kaza sonrasında sağlığa kavuşmakla ilgilidir. Almanya'da rehabilitasyon klinikleri, genellikle hâlihazırda ciddi sağlık kısıtlamalarından muzdarip ve günlük yaşamda fiziksel veya zihinsel olarak ciddi şekilde engelli kişiler için ayrılmıştır. Rehabilitasyon, mevcut şikâyetlerin kötüleşmesini, iş göremezlik, engellilik ve bakıma muhtaç olma durumunu önlemeyi amaçlamaktadır. Rehabilitasyon sırasında hasta, sağlık durumunu iyileştirmek için gerekli tüm tıbbi, fiziksel ve psikososyal tedavileri almaktadır (Das Rehaportal, 2021).

Almanya'da enteresan olan durum, 2000 yılında gerçekleştirilen büyük sağlık reformundan bu yana, "kür" kelimesinin artık tıbbi tedaviler alanında kullanılmamasıdır. Bunu da endüstri toplumundan hizmet toplumuna geçişin bir işareti olarak görmek mümkündür. Almanlar kür yerine artık kısaca "reha" (rehabilitation) kullanmayı tercih etmektedir. Rehabilitasyon (Latince rehabilitatio, "yenile(n)me") genel olarak bireyin iş ve yaşama yeniden entegrasyonu ve (özellikle sigorta hukuku kapsamında) tıbbi yenilenme, mesleki açıdan yeniden yeterli duruma gelme ve sosyal olarak yeniden uyum için uygulanan bakım ve eğitimleri kapsamaktadır (Ergüven, 2021a).

Yukarıdaki açıklamalar ışığında Alman sağlık sisteminin gelişim sürecinin bir çıktısı olarak kür'ün markalaştığı ve kurumsallaştığı söylenebilir. 2000'li yıllardan sonra da benzer bir durumun "reha" için geçerli olduğu düşünülmektedir.

Hava Küründen İklim Terapisine

Meteoroloji Genel Müdürlüğü'ne göre iklim terapisi "iklimin insanlar üzerindeki etkilerinden yola çıkarak, herhangi bir rahatsızlığın olması durumunda o rahatsızlığa iyi gelecek olan iklimi, o kişiye tedavi amaçlı olarak uygulanmasını sağlamaktır" (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2021). Karagülle (2000) iklim terapisini (klimaterapi), kompleks bir kür programı çerçevesinde değerlendirilen balneoterapinin birlikte uygulandığı yöntemlerden biri olarak ele almıştır. İklim terapisi, hastanın maruz kaldığı hava, rüzgâr, güneş ve yağmur gibi iklim unsurlarına dayanmaktadır. Balneoterapi ve iklim terapisinin birbiriyle kombine edilebilen faydalı etkileri, eski çağlardan beri bilinmektedir (Internisten im Netz, 2021).

Hava kürü, iklim terapisinin bir parçasıdır ve en eski rehabilitasyon ve şifa uygulamaları arasındadır (www.deacademic.com; www.wellnessurlaub.com). Aydınlanma Çağı'nda fiziksel bir zindelik aracı olarak hava kürleri önerilmiştir. Aynı zamanda, 19. yüzyılda Almanca konuşan birkaç doktorun, özellikle tüberküloz hastalığının tedavisinde, yüksek alanlardaki iklimin tedavide yararlı

olduğunu belirtmeleri, hava kürüne olan ilgiyi artırmıştır. Doktor Hermann Brehmer (1826-1889) o zamana kadar iyileştirilmesi imkânsız gibi görünen tüberküloz hastalığının hava kürü ile iyileştirilebileceğini savunmuştur. Brehmer, ikliminden dolayı “bağışıklığı artırıcı yerlerin” orada yaşayan halkı tüberkülozdan koruyucu ya da hastalık durumunda ise iyileştirici etkiye sahip olduğunu gözlemlemiştir. Brehmer 1863 yılında akciğer rahatsızlıklarının tedavisi için Silezya’daki Görbersdorf’ta (günümüzde Polonya sınırları içindeki Sokołowsko) bir sanatoryum inşa ettirmiştir (www.spiegel.de).

Almanya’da bu ve buna benzer çalışmalar devam ederken, benzer gelişmeler yine bir Alman kökenli doktor olan Alexander Sprengler (1827-1901) tarafından bir hava kürü öncüsü olarak İsviçre’de başlatılmıştır. Davos’ta bir taşra doktoru olarak, burada yaşayanların tüberküloz hastalığına yakalanmadıklarını tespit etmiş ve bunu da iklim ile açıklamıştır. Sprengler, bu teoriyi yayınlamış ve 1860’a gelindiğinde Davos’taki pansiyonlara ilk kür misafirleri kabul edilmeye başlanmıştır. İlerleyen yıllarda Davos’ta birçok akciğer sanatoryumu kurulmuş ve Davos kendini “hava kürü yerleşkesi” olarak adlandırmıştır. Sanatoryuma tüm Avrupa’dan hastalar gelmiştir. Avusturya’daki gelişmelere bakıldığında ise hava kürlerinin Almanya ve İsviçre’deki gelişmelerin ışığında gerçekleştiği söylenebilir (www.deacademic.com).

Günümüzde hava küründen, astım ve bronşit gibi rahatsızlıkların tedavisinde yararlanılmaktadır. Tanınmış hava kür merkezleri sağlığı arttırıcılığı ispatlanmış açık ve şifalı bir havaya sahiptir (www.wellnessurlaub.com). Almanya’da iklim terapileri 150 yıldan fazla bir süredir vardır ve günümüzde yeniden keşfedilmektedir. Hepsinden önemlisi, bireyin kendini iyileştirmedeki güçlerine odaklanan bütüncül terapi yaklaşımları, hastaların ilgisini çekmektedir. Almanya’daki sağlık sigortaları, doğal çözüm olarak genellikle kronik hastalıkların maliyetini karşılamaktadır. Hastalar, neredeyse bir yıl boyunca üç haftalık bir terapinin rahatlatıcı etkilerinden yararlanmaktadır. İklim terapileri genellikle yüksek dağlarda ve deniz kıyısında, doğal mağaralarda ya da eski madenlerde gerçekleştirilmektedir (Bertram, 2015). Tabi ki her çeşit hava kürü, her akciğer rahatsızlığı için uygun olmayabilmektedir. Temiz dağ havasında, vadi veya şehir havasından çok daha düşük kirleticiler, egzoz gazları ve polenler vardır. Alerji ve astım hastalarına uygun olan hava kür merkezleri deniz seviyesinden 1.200 metrenin üzerinde olan yerlerdir (Mehr Luft, 2017).

Hava Kalitesi

İnternette bir arama motoruna (11.01.2019) “hava kirliliği” yazıldığında 1.360 bin sonuç çıkarken, İngilizce “air pollution” yazıldığında 59.000 bin sonuç ve Almanca “Luftverschmutzung” yazıldığında 1.540 bin sonuç çıkmaktadır. Bu rakamlara bakıldığında bu dili konuşan ülkelerde hava kirliliğinin, yaşamın olduğu gibi dilin de önemli bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre Avrupa’nın büyük şehirleri arasında hava kirliliği bağlamında bir sıralama yapıldığında İstanbul, havası en kirli metropol konumunda yer almaktadır. Aynı zamanda dünya çapında her 10 kişiden 9’u kirli hava solumaktadır. Hava kirliliğine maruz kalmanın bir sonucu olarak her yıl 4.2 milyon ölüm gerçekleşmektedir. Yine her yıl 3.8 milyon hane halkı kirli yemek dumanı ve yakıtlardan kaynaklanan dumanlara maruz kalma sonucunda yaşamını kaybetmektedir. Daha vahim olan, dünya nüfusunun %91’lik kısmı, hava kalitesinin DSÖ’nün hava kirliliği rehberinde belirtilen limitleri aşan yerlerde yaşamaktadır (World Health Organization, 2021). Başka bir haberde Dünya’nın havası en kirli 20 şehri açıklanmıştır. Bunlar arasında Türkiye’den bir tek şehir dahi olmaz iken Milano, Avrupa’nın havası en kirli şehri olmuş, onu Paris ve Londra izlemiştir. DSÖ’ye dayandırılan başka bir habere (2018) göre ise hava kirliliği her yıl 15 yaş altı 600 bin dolayında çocuğun ölümüne neden olmaktadır (Gökkuş, 2018). Yine DSÖ’ye göre Ankara, Avrupa’nın havası en kirli başkenti olmuştur.

Dünya’nın havası en kirli ülkesi Hindistan olurken, Avrupa’da havası en kirli ülke ise Polonya olmuştur. Haberin devamında ise Avrupa’da hava kirliliğinin en yoğun olduğu 20 şehirden 16’sının

Polonya'da olduğundan bahsedilmektedir. Avrupa Adalet Divanı 2018 yılı Şubat ayında Polonya'nın hava kirliliği konusunda önlem almayarak AB hukukunu çiğnediğine karar vermiştir (İHA, 2018). Yüksek gelir seviyesine sahip Avrupa şehirlerinde hava kirliliğinin ortalama ömrü 2 ile 24 ay arasında azaltmış olduğu belirlenmiştir (tr.euronews.com). Bu bağlamda, iklim terapisinin lüksten çok bir ihtiyaç olduğu rahatlıkla söylenebilir.

ÖRNEK DESTİNASYONLAR

İklim terapisi açısından bu çalışma için özellikle Almanca konuşulan ülkeler olan Almanya ve Avusturya seçilmiştir. Avusturya kara ülkesi olduğu için iklim terapisi imkânları açısından Almanya kadar çeşitliliğe sahip değildir. Almanya aynı zamanda deniz terapisini de (talassoterapi) bir iklim terapisi çeşidi olarak turistik bir ürüne dönüştürmeyi başarmıştır.

Almanya

Almanya'da şifalı iklimin hakim olduğu birçok coğrafi bölge ve terapi merkezi bulunmaktadır. Bu alanlar temel olarak havada zararlı maddelerin az olduğu deniz kıyısı ve dağlık bölgelerdeki büyük ormanlık alanların çevresinde yer almaktadır (www.kur-tipps.de). Almanya'nın havası ve ikliminin insan sağlığını iyileştirici ve insanı dinlendirici etkisi onaylanmış yerleşim yerlerindeki iklim terapi merkezlerine devlet tarafından tanınan bir sertifika verilmektedir (Travel Scout 24, 2021). Resmi makamlar tarafından verilen bu sertifikanın alınabilmesi için katı kuralların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bajanowski (2017) yaptığı araştırmalar sonucunda bu sayının 318 olduğunu tespit etmiştir. Başka bir kaynağa göre ise bu sayı sadece 50 civarındadır (Mehr Luft, 2017). Farklı bir kaynaktan ise hava terapi merkezlerinin bir belde ya da bir beldenin sadece bir parçası da olabileceği belirtilmektedir (www.urlaubsguru.de). Bu da bize rakamlar arasındaki büyük farkı kısmen açıklar niteliktedir.

Alman Kaplıcalar Yönergesinde, hava terapi merkezleri "iyi ve kaliteli olan havanın kür misafirlerine sunulduğu yerler" şeklinde belirtilmektedir. Bu merkezler altyapıları ile ağırlıklı olarak sağlık turistlerine yönelmektedir. İklim terapi beldeleri temiz havanın yanında kolay ve engelsiz ulaşılabilir olmalıdır. Rahatlık ve sakinlik sunan parklar bulunmalı ve trafikten uzak, bakımlı bir yerleşim yeri görüntüsü veren, rahat bir yapılaşmaya sahip olmalıdır. Çalışmanın sınırlarını zorlayacağı için burada hava terapi merkezlerinin yapısal özelliklerine değinilmeyecektir. Akreditasyon süreci; tıbbi, hijyenik, trafik, kaplıca, klimatolojik, biyoklimatolojik ve hidrolojik raporların alınmasından oluşmakta ve genellikle yaklaşık 10 bin avroya mal olmaktadır. Testler, Alman Hava Durumu Hizmeti tarafından genellikle bir yıla yayılan bir sürede yapılmaktadır. Hava terapi merkezleri yapılan bu testlerden her on yılda bir başarıyla geçmek durumundadır. Bu bağlamda süreçlerin aşırı pahalı olmasından dolayı bazı beldelerin hava kür merkezi belgesi, örneğin Hessen eyaletindeki son 16 yılda 32 belge, geçerliliğini kaybetmiştir (Bajanowski, 2017).

Almanya'da Baltık Denizi ve Kuzey Denizi kıyıları ile Starnberg Gölü gibi göller bakımından zengin alanlar iklim terapisi için uygundur. Solunum yolu hastalıklarının tedavisine yönelik bir tedavi planlamak için de Alpler bölgesi veya Fichtel Dağları önerilmektedir. Planlama yapılırken, farklı mevsimlerde iklim koşulları dikkate alınmalıdır. Bad Doberan ve Bad Freienwalde, deniz kenarı tatil beldeleri Kühlungsborn ve Baltık Denizi'ndeki Bansin, geleneksel sağlık merkezlerine örnektir. Yukarı Franconia'da bulunan Bad Steben, iyi bilinen bir sağlık tesisidir. Bunların yanı sıra Bischofsgrün, doğal kür merkezi Bad Alexandersbad, Kuzey Denizi'nde Pellworm Adası ve St. Peter-Ording kasabası iklim terapisi için tanınan destinasyonlardır (www.kur-tipps.de).

Türkçeye tuzlu su tesisi olarak tercüme edilebilecek "Gradierwerk" uygulaması, Almanya ve Avusturya'ya özgü bir iklim kürü uygulamasıdır. Bu yapılar 1600'lü yıllarda sadece tuz üretimi için kullanılırken, 1945'ten itibaren işlev değişikliğine gidilerek kür merkezlerinde daha çok iklim terapisi

uygulamaları için kullanılmaya başlanmıştır (www.salze-online.de). Almanya'da toplamda 59 adet tuzlu su tesisi bulunmaktadır (www.kurorte-und-heilbaeder.de). İklim kürü özellikle Almanya için önemli bir turistik ürün çeşididir, çünkü 318 belde Almanya'da kendini "Luftkurort", yani iklim kürü merkezi unvanı ile adlandırmaktadır (Bajanowski, 2017).

Avusturya

"İklim kür merkezi" unvanı, iklimi ve havası dinlenmeye ve sağlığa elverişli olan yerlere verilmektedir (www.austria.info). Bu unvan, Almanya'da olduğu gibi Avusturya'da da özel bir unvandır ve düzenli aralıklarla yenilenmek ve onaylanmak zorundadır. Onayın temeli, ilgili yerin biyo iklimine ilişkin bir görüştür. Bu rapor Avusturya'da Meteoroloji ve Jeodinamik Merkezi Kurumu (Zentralanstalt für Meteorologie und Geodynamik) tarafından hazırlanmaktadır. Raporunda diğer özelliklerin yanı sıra hava kalitesi, polen kirliliği, güneşli saat miktarı, sisli gün sayısı, gündüz ve gece sıcaklıkları arasındaki olası en yüksek farklar ve daha başka faktörler yer almaktadır. Bu arada, resmi olarak tanınan hava kür merkezleri, Almanya ve Avusturya gibi Habsburg Monarşisi'nin halefi olan devletlerin bir uzmanlık alanı olarak görülmektedir. 19. yüzyılın başlarında şehirlerin büyümesi ve sanayinin gelişmesi gibi etkenlerden dolayı, şehirlerin havasındaki kirlilik yüksek düzeye ulaştığından, imkanı olanlar rahatça nefes alabilmek için kırsal alanlara kaçmışlardır (Mehr Luft, 2017). Avusturya'da yasal olarak tanınan iklim terapi merkezleri, hava kür yerleri (LK-Luftkurorte) ve şifalı iklim kür yerleri (HK-Heilklimatische Kurorte) olmak üzere iki sınıfta ele alınmaktadır. Toplamda 44 tane olmak üzere, 30'u LK, geri kalan 15 tanesi ise HK'dir (www.oehkv.at).

ÖRNEK UYGULAMALAR

Yüksek alanlardaki, deniz kıyılarındaki ve yeraltındaki iklim, birbirinden farklılık göstermektedir. Yüksek dağlarda ve denizde daha az polen bulunmaktadır ve yeraltında neredeyse tozsuz ve polensiz bir atmosfer vardır. Bu bölgelerde kalmak, alerjisi olan kişiler için olduğu kadar astımlılar için de hayatı kolaylaştırabilir (www.naturheilmagazin.de). Bu bakımdan insanlar kendi sağlık durumlarına göre yerlere gitmeyi tercih etmektedirler. İklim terapilerini temelde dörde ayırmak gerekmektedir. Bunlar; deniz terapisi (talassoterapi), madenlerde iklim terapisi, yüksek dağlık alanlarda iklim terapisi ve tuzlu su tesislerinde iklim terapisi.

Talassoterapi

İklim terapisinin bir dalı olarak da kabul edilen talassoterapi, özellikle büyük şehirlerde yaşayan insanların artan hava kirliliğinden dolayı solunum yolu rahatsızlıklarına yakalanma riskini azaltmak için giderek daha çok talep edilmektedir (Ergüven ve Yılmaz, 2017: 89). Deniz havası hem vücut hem de zihin için iyileştirici bir etkidir. Deniz havasında bulunan tuz ve iyot da en ince şekilde dağılım göstererek, solunum yolu ile akciğerlere olumlu etki yapmaktadır (Ergüven, 2016). Deniz havası, metabolizmayı ve vücudun toplam aktivitesini uyarmaktadır. Ek olarak, havası çok saftır ve bu nedenle özellikle astım veya sarkoidoz gibi kronik solunum yolu hastalıkları üzerinde olumlu etkisi olan kirleticiler, deniz havasında düşük düzeydedir (Bertram, 2015). İyot, oksijen, su ve minerallerle birlikte, solunum, cilt kalitesi ve genel olarak fiziksel ve zihinsel sağlığı desteklemektedir. Talassoterapi ile solunum problemleri ve soğuk algınlığı hafifletilebilir veya iyileştirilebilir. Ayrıca, kan dolaşımı uyarılır (www.safiorida.com).

Maden Galerilerinde İklim Terapisi

Bir başka iklim terapisi şekli, doğal mağaralarda veya eski madenlerde yapılan tünel veya mağara terapisi. Bu terapi şekli yüz yıllık bir geçmişe sahiptir ve günümüzde yeniden keşfedilmiştir. Yüksek dağlarda ve denizde olduğu gibi, solunum problemleri olan insanlara fayda sağlayan, neredeyse tozsuz bir atmosfer vardır (Ergüven, 2021b). Galeriler ya da tüneller pratik olarak alerjen içermeyen boşluklardır. Neredeyse hiç alerjen (polen ve mantar sporları) bulunmayan bu sabit hava

saflığı, yüksek nem ve sürekli düşük sıcaklık, anti-alerjik, anti-inflamatuar, mukoza ve antispazmodik özelliklere sahiptir (www.naturheilmagazin.de; Ergüven, 2021b).

Bu uygulamada hastalar galeriye birkaç kez trenle girmekte ve terapi istasyonlarında yaklaşık bir saat geçirmektedir. Galerilerde radon ısı terapilerine özellikle önem verilmektedir. Burada asil gaz radonu doğal olarak kayadan çıkmakta ve cilt ve akciğerler yoluyla emilmektedir. Galerilerde ayrıca, ılık ve yüksek nemli tropik bir iklim hakimdir. Bu da vücudun hücre onarım mekanizmalarını uyarmakta, inflamatuvar hücrelerin aktivitesini düşürmekte, ağrıları azaltmakta ve kasları rahatlatmaktadır (Bertram, 2015). Almanya’da toplamda 11 tane şifalı galeri vardır (www.deutscherheilstollenverband.de). Tünelde tedavi edilen solunum yolu rahatsızlıkları arasında şunlar vardır (www.bodenmais.de):

- Bronşiyal astım
- Kronik bronşit
- Bronşektazi
- Anfizem
- Kronik akciğer enfeksiyonları.

Yüksek Dağlık Alanlarda İklim Terapisi

Alplerde veya 1.500 metreden yüksek dağlarda, solunum ve cilt hastalıklarında anti-alerjik etkilere neden olan akar, küf veya polen bulunmamaktadır. Alp bölgelerinde düşük atmosferik oksijen nedeniyle, vücut aslında bir dayanıklılık egzersizi yapmaktadır. Başlangıçta genellikle kan basıncında geçici olarak reaktif bir artış olmasına rağmen, bu tansiyonu dengeleyici etkiye sahiptir. Bu nedenle kan basıncı önceden kontrol edilmeli ve doğru şekilde ayarlanmalıdır. Bu seviye kan sayımını, oksijen taşınımını, kan şekeri, kan basıncını ve nabzın seyrini etkilemektedir. Böylece dağlardaki terapiler kardiyovasküler sorunları olan hastalara iyi gelmektedir (Bertram, 2015).

Tuzlu Su Tesisi Terapisi

Örnek uygulamaların başında akla ilk gelen belki de dağlık ve ormanlık alanlarda ya da yaylalarda yapılacak iklim terapileridir. Fakat bu çalışmada öncelikli örnek uygulama, Almanca konuşulan coğrafyada yaygın olan ve zamanla işlev değişikliği geçiren “tuzlu su tesisleri” olacaktır. Bunlar Almancada *Gradierwerk* olarak adlandırılmaktadır ve tamamen doğal malzemeden hazırlanan ve mimarisi ile de dikkat çeken tesislerdir. Ahşap bir iskelet olarak hazırlanan yapının içerisi karaçalı dallarının istiflenmesi ile doldurulmaktadır. Karaçalılar çoğunlukla Polonya’dan ithal edilmektedir ve bunların her 8-12 yıl arasında yenilenmesi gerekmektedir. Yukarıdan salınan tuzlu suyun karaçalı dalları arasından geçerken damlalara dönüşmesi bir deniz havası ortamı oluşturmaktadır. Bu, astım, polen alerjisi, soğuk algınlığı, sinüzit ve diğer bronş şikâyetleri gibi solunum yolu hastalıkları olan tüm insanlar için bir açık hava soluma yöntemidir. Nemli tuzlu havanın dekonjestan, dezenfekte edici, balgam söktürücü ve temizleme etkisi vardır. Vücuttaki oksijen taşınması genel olarak iyileştirildiği için, tüm organizmaya fayda sağlar ve bağışıklık sistemi desteklenir (www.salze-online.de). Almanya’da toplamda 59 tane tuzlu su tesisi bulunmaktadır (www.kurorte-und-heilbaeder.de).

Almanya ve Avusturya örneklerinde görüldüğü üzere, iklim terapi merkezleri sağlık turizmine yönelik yapılanan yerleşim yerleri oldukları için, bu alanda yatırım yapmaya devam etmektedirler. Bu merkezlerde iklim terapisi amacıyla konaklamak isteyenlerden kür vergisi adında bir ödeme alınmaktadır. Buradan toplanan gelirler ise yeni yatırımlar için kaynak oluşturmaktadır (www.urlaubsguru.de).

SONUÇ

Dünyadaki birçok ülke ve şehre bakıldığında hava kalitesinin ve iklim konforunun yeterli düzeyde olmadığı, yapılan araştırmalar sonucunda anlaşılmıştır. Endüstrileşmenin, şehirlerin yaşam

kalitesini özellikle hava kirliliği boyutunda olumsuz etkilediği görülmüştür. Bu çalışmada iklim terapisi örnekleri ele alınan ve bu sorunun farkına varan Almanya ve Avusturya gibi ülkelerin, bu soruna iklim terapisi şeklinde bir çözüm ürettikleri tespit edilmiştir. Uzun bir süre kısmen unutulmuş gibi görünen iklim terapisinin yine adı geçen bu ülkelerde çeşitlenerek tekrar keşfedildiği belirlenmiştir. Sağlık turizminin gelişmesi ile iklim terapisinin aynı zamanda sağlık turizminin bir alt dalı olarak görüldüğü ve insanlara sunulduğu ortaya konmuştur. Bu bağlamda iklim terapisinin bir lüks mü yoksa ihtiyaç mı olduğu sorusuna karşılık, iklim terapisinin daha çok bir ihtiyaç olduğu belirlenmiştir.

Temiz Hava Hakkı Platformu'nun (2020) Hava Kirliliği ve Sağlık Etkileri Raporu'nda 2019 yılında havası en kirli olan iller Amasya, Bursa, Çorum, Erzincan, Iğdır, İstanbul, Kahramanmaraş, Manisa ve Osmaniye şeklinde sayılırken, İsveç merkezli IQAir grubunun hazırladığı 2020 Dünya Hava Kalitesi Raporu'nda Çorum, Erzurum ve Düzce, Avrupa'nın en kirli şehirleri listesinde yer almaktadır (tr.euronews.com). Bu durum iklim terapisinin Türkiye için bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bir sağlık turizmi çeşidi olarak kırsal alanların kalkınması için kullanılabilme potansiyeline de sahiptir. Burada sayılan illerin bazılarının küçük iller olduğu göz önüne alındığında, hava kirliliğinin kış mevsiminde ısınmada kullanılan yakıt cinsinden kaynaklanabileceği düşünülmele birlikte özellikle şehir planlaması yapılırken doğal havalandırma dikkate alınmadan yapılaşmanın gerçekleşmiş olabileceği akla gelmektedir. Bu bağlamda şehir içindeki kirli havanın doğal hava sirkülasyonu ile temizlenmesinin önü kesilmiş olabilir. Türkiye'de havası en temiz illere bakıldığında ise yine Temiz Hava Hakkı Platformu'nun (2020) sunduğu raporda Ardahan, Artvin, Bitlis, Rize ve Tunceli illeri ilk sırayı almaktadır. Bu iller üç yıl üst üste havası en temiz iller arasında olsalar da hava kirliliği seviyeleri nadiren Dünya Sağlık Örgütü'nün önerdiği kılavuz değerlerin üzerindedir. Bu sonuç da bu illerin ulusal ölçekte temiz olsa da global ölçekte yeterince temiz olmadığını göstermektedir (Temiz Hava Hakkı Platformu, 2020).

Çalışmada açıklaması yapılan iklim terapisi çeşitlerinin uygulanabilirliği açısından ormanlık ve yüksek dağlık alanların (Doğu Karadeniz, Kazdağları ve Yıldız Dağları vb.), maden galerileri ve mağara galerilerinin (Çankırı Tuz Mağarası gibi) ve talassoterapi için sahil kesimlerinin araştırılması ve tespit edilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin coğrafi zenginliği ve çeşitliliğinden ötürü iklim terapisinin yapılabileceği destinasyonları il bazında adlandırmaktan çok bölgesel bir turizm yönetim yaklaşımının sergilenmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda hava kalitesi ve iklim konforu açısından gerektiğinde örneğin Kırklareli ile Bulgaristan, Artvin ve Ardahan ile Gürcistan arasında sınır ötesi işbirliğine giderek iklim terapisi sunabilir. Gerekli koşullar oluşturulduğunda Nahcivan'daki (Azerbaycan) Tuz Hastanesi de iklim terapisi için değerlendirilme potansiyeline sahiptir. Ayrıca Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı'nın yürüttüğü bir proje ile Çankırı'da bulunan Tuz Mağarası'nın turizme kazandırılması ve mağara galerilerinden 'speleoterapi' için faydalanılması planlanmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Tuzlu su tesisinde sunulan iklim terapisi örneğine ise Türkiye'de hiçbir tesiste rastlanılmamaktadır. Bu uygulamanın da Türkiye'de yapılması gerektiği ve yapılabilirliği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amaçlarından biri olan bir taraftan toplum sağlığını artırma diğer taraftan ise kırsal alanların korunarak kullanılması için iklim terapisi, sağlık turizminin bir alt dalı olarak geliştirilebilir. Bu bağlamda yukarıda sayılan destinasyonlar Türkiye için model alınabilir. Bu ülkelerin yaklaşık 150 yıllık bir iklim terapisi deneyimi ve birikimi, Türkiye için kullanılabilir. Tüm bu çalışmalar yapılırken alanın disiplinler arası olması özelliğinden ötürü turizm dışında, özellikle Türkiye'de hâlihazırda tıp fakülteleri bünyelerinde bulunan Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji Anabilim Dalları ile ilk andan itibaren işbirliğine gidilmesinin, çalışmaların sürdürülebilirliğini arttıracığı düşünülmektedir. Böyle bir adımın atılması, iklim terapisinin hızlı ve kapsamlı bir şekilde ülke genelinde yaygınlaştırılmasını sağlayabilir. Ayrıca akademik çalışmaların ortaya koyduğu sonuçlarla sektörün

(turizm ve sağlık) önünde giderek onlara yol haritası hazırlaması ve vizyon sunması bakımından bu çalışmanın önemli olduğu ve bu hizmeti de yerine getirdiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bajanowski, A. (2017). *Das Sterben der Luftkurorte*, Erişim tarihi: 20 Ocak 2021, <http://www.spiegel.de/wissenschaft/natur/buerokratie-posse-das-sterben-der-luftkurorte-a-1152474.html>.
- Bertram, S. (2015). *Luftkuren helfen bei vielen chronischen Erkrankungen*. Erişim tarihi: 21 Mart 2021, <https://www.heilpraxisnet.de/naturheilpraxis/luftkuren-helfen-bei-vielen-chronischen-erkrankungen-2015092445749>.
- Berühmter Kurort. Ein Hauch von "Zauberberg", Erişim tarihi: 29 Mart 2021, <http://www.spiegel.de/einestages/beruehmter-kurort-a-950039.html>.
- Beschwerdefrei in Luftkurorten, Erişim tarihi: 20 Mart 2021, <https://www.austria.info/at/aktivitaten/wellness/kur-kneipp/beschwerdefrei-in-luftkurorten>.
- BioEden (2018). *Treatment, Cures and Therapy Types*, Erişim tarihi: 10 Nisan 2021, <https://www.bioeden.com/uk/?news=treatment-cures-therapy-types#:~:text=A%20treatment%20improves%20a%20condition,same%20extent%20from%20MSC%20therapy>
- Bruyninckx, H. (11 Ocak 2018) "Marked improvement in Europe's air quality over past decade, fewer deaths linked to pollution". Erişim tarihi: 04 Mart 2021, <https://www.eea.europa.eu/tr/highlights/son-on-yilda-avrupa2019nin-hava>
- Çetin, G. (2006). Wellness SPA Terapisti Eğitim Program İçeriğinin Belirlenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Das Rehaportal, *Unterschied Reha und Kur*, Erişim tarihi: 10 Nisan 2021, <https://www.qualitaetskliniken.de/reha-haeufige-fragen/unterschied-reha-und-kur/#:~:text=Die%20Kur%20dient%20zur%20Vorsorge,Eigenverantwortung%20und%20zur%20Selbsthilfe%20st%C3%A4rken>.
- Dünya Sağlık Örgütü'nden hava raporu: Ankara Avrupa'nın en kirli başkenti, Erişim tarihi: 21 Ocak 2021, <https://tr.euronews.com/2018/05/02/dunya-sagl-k-orgutu-nden-hava-raporu-ankara-avrupa-n-n-en-kirli-baskenti>.
- Dynaread, "What's the Difference Between a Treatment and a Cure?". Erişim tarihi: 10 Nisan 2021, <https://www.dynaread.com/whats-the-difference-between-a-treatment-and-a-cure>.
- Ergüven, M.H. (29 Mart 2021a). „Çok Havalı Bir Turizm: İklim Terapisi“ Erişim tarihi: 02 Nisan 2021, https://www.turizm gazetesi.com/yazi/cok-havali-bir-turizm-iklim-terapisi/3558#_ftn1.
- Ergüven, M.H. (13 Nisan 2021b). „Dünyanın Koynundan Gelen Şifa“. Erişim tarihi: 14 Nisan 2021, <https://www.turizm gazetesi.com/yazi/dunyanin-koynundan-gelen-sifa/3564>
- Ergüven, M.H. (30 Eylül 2016) "Talasso: Denizden Gelen Sağlık". Erişim tarihi: 02 Nisan 2021, <https://www.turizm gazetesi.com/article.aspx?id=81507>.
- Ergüven, M.H. ve Yılmaz, A. (2017). Bir Turistik Ürün Olarak Talasso. *Turizmde Yeni Ufuklar*. Alper Çabuk ve Taki Can Metin (Eds.), Beau Bassin, Mauritius: LAP Lamert Academic Publishing.
- Fit Reisen, *Was ist eine Kur*, Erişim tarihi: 10 Nisan 2021, <https://www.fitreisen.de/footer/was-ist-eine-kur/>.
- Gesetzlich anerkannte Luftkurorte (LK) und Heilklimatischen Kurorte (HK) in Österreich, Erişim tarihi: 22 Mart 2021, <http://www.oehkv.at/heilvorkommen/gesetzlich-erkannte-luftkurorte-und-heilklimatische-kurorte.html>.
- Gökkuş, B. (2018). Dünya'nın havası en kirli 20 şehri: Türkiye'den hiçbir kent yok, Erişim tarihi: 02

- Nisan 2021, <https://tr.euronews.com/2018/10/30/dunya-nin-en-kirli-20-sehri-turkiye-den-hicbir-kent-yok>.
- Gradierwerke - Gesundheitsangebot zahlreicher Kurorte, Erişim tarihi: 23 Mart 2021, <http://www.salze-online.de/gradierwerk.html>.
- Gradierwerke in Deutschland, Erişim tarihi: 23 Mart 2021, <http://www.kurorte-und-heilbaeder.de/gradierwerke.html>.
- Heilstollen-Therapiezentren, Erişim tarihi: 10 Nisan 2021, <https://www.deutscher-heilstollenverband.de/11-0-Heilstollen-Therapiezentren.html>.
- Internisten im Netz, *Balneo- & Klimatherapie Ursprung*, Erişim tarihi: 06 Nisan 2021, <https://www.internisten-im-netz.de/fachgebiete/komplementaermedizin/naturheilkundliche-alternative-verfahren/balneo-klimatherapie.html?fbclid=IwAR3Hc7e4OF2Bv3SEiwIq2buamQ6YaLIGGcF--gMfKfUpdZr1ZuMZFBXzD8M>.
- İHA (8 Mayıs 2018) "Avrupa'nın Havası En Kirli Ülkesi Polonya". Erişim tarihi: 02 Nisan 2021, <https://www.haberler.com/avrupa-nin-havasi-en-kirli-ulkesi-polonya-10829297-haber/>
- Karagülle, M.Z. (2000). Yaşlılıkta Balneoterapi ve Kaplıca Tedavisi. *Turkish Journal of Geriatrics*, 3(3): 119-124.
- Kozak, N., Tütüncü, Ö. ve Ergüven M.H. (2013). *Termal ve SPA Hizmetleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kur bei Atemwegserkrankungen, Erişim tarihi: 22 Ocak 2021, <https://www.kur-tipps.de/kur-atemwegserkrankungen/>.
- Kurort Definition, Merkmale und Arten von Kurorten, Erişim tarihi: 23 Ocak 2021, <https://www.urlaubsguru.de/lexikon/kurort/>.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2021). Tuz Mağarası, Erişim tarihi: 24 Nisan 2021, <https://cankiri.ktb.gov.tr/TR-242649/tuz-magarasi.html>.
- Luftkur & Klimakuren, Bei Atemwegerkrankungen, Asthma und Bronchitis, Erişim tarihi: 23 Mart 2021, <https://www.wellnessurlaub.com/luftkuren/>.
- Luftkur, Erişim tarihi: 20 Ocak 2021, <http://deacademic.com/dic.nsf/dewiki/885744>.
- Luftkur, Erişim tarihi: 23 Mart 2021, <https://www.safiorida.com/sardinien-luftkur.php>.
- MedicineNet, *Medical Definition of Cure*, Erişim tarihi: 10 Nisan 2021, <https://www.medicinenet.com/cure/definition.htm>.
- Mehr Luft (6 Şubat 2017). "Was ist ein Luftkurort und ist dieser für alle Patienten geeignet?". Erişim tarihi: 03 Nisan 2021, <https://mehr-luft.at/aktuell/was-ist-ein-luftkurort-und-ist-dieser-fuer-alle-patienten-geeignet/>.
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü, *Meteoroloji Sözlüğü*, Erişim tarihi: 06 Nisan 2021, <https://www.mgm.gov.tr/genel/meteorolojisozlugu.aspx?>.
- Stollentherapie, Durchatmen im Berg, Erişim tarihi: 20 Mart 2021, <https://www.bodenmais.de/wellness/heilklimatischer-kurort/stollentherapie.html>.
- Stollentherapie, Erişim tarihi: 23 Mart 2021, <https://www.naturheilmagazin.de/naturerlich-heilen/naturheilkundliche-methoden/klimatherapie/klimatherapie-stollentherapie.html>.
- TDK, Erişim tarihi: 06 Nisan 2021, <https://sozluk.gov.tr/>.
- Temiz Hava Hakkı Platformu (2020). Kara Rapor 2020 Hava Kirliliği ve Sağlık Etkileri, Erişim tarihi: 24 Nisan 2021, <https://www.temizhavahakki.com/wp-content/uploads/2020/09/Kara-Rapor-2020-Son27082020.pdf>.
- Timur, B. (2015). SPA Hizmetleri ve Uygulamaları. *Sağlık Turizmi* içinde (Ed. Saadet Pınar Temizkan). (ss. 169-194). Ankara: Detay Yayıncılık.

Travel Scout 24, *Luftkurort*, Erişim tarihi: 11 Nisan 2021,
<https://www.travelscout24.de/glossar/luftkurort/>.
World Health Organization, Erişim tarihi: 23 Mart 2021, <https://www.who.int/airpollution/en/>

Hermeneutiğin Uluslararası İlişkilere Etkisi: Çin İle Filipinler Arasındaki Bölgesel Uyuşmazlık Sorunu

Öğr. Gör. Dr. İshak Turan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0428-7032>

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Zonguldak – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.09.2020

Kabul: 18.04.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Hermeneutik

Yorumsamacı

Çin

Güney Çin Denizi

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.28874>

Öz

Bir yorumlama sanatı olarak hermeneutik, sosyal bilimlerde giderek popülerite kazanmaktadır. Antikite dönemden günümüze kadar gelen hermeneutik yaklaşım, ilk olarak teolojik ve hukuk metinlerinde ortaya çıksa da 18. yüzyılda artan bireysellik ve bilimsel ilerleme ile sosyal bilimlerde de görülmeye başlanır. Tek bir doğruyu aramaya yönelik yorumlama çalışmaları, başlarda hermeneutiğin pozitivist bir metodolojik yöntemle ele alınmasına neden oldu. Ancak daha sonra ortaya çıkan eleştirel yaklaşımlar, hermeneutiğin yorumcu sosyal bilimlerde de yer bulmasını sağladı. Hermeneutik, dönemin bilimsel felsefesi yaklaşımlarından doğrudan etkilenmektedir. Döneme damgasını vuran filozofların ve bu alanla ilgili çalışma yapan düşünürlerin yaklaşımlarının da yorumlama yöntemlerini etkilediği görülmektedir. Dönem ve düşünür ilişkisi, metinlerin yeniden değerlendirilmesinde her zaman temel bir etkiye sahip olmuştur. Bu bağlamda temel bilimlerden faydalanan Uluslararası İlişkiler ana bilim dalının da hermeneutikten etkilenmemesi mümkün değildir. Uluslararası İlişkiler disiplini aslında birçok alt disiplini içinde taşıyan bir alandır. Siyaset bilim, Teoloji, felsefe, Sosyoloji, Hukuk, İktisat ve Çevirebilim bunlardan başlıca olanlarıdır. Bundan dolayı, bu alt disiplinlerdeki metinlerden beslenen Uluslararası İlişkiler alanındaki araştırmacılar, çalışmalarında bu beslendikleri metinlerden etkilenmektedir. Özellikle Hukuk metinlerin yazılı olmasına karşın yer yer muğlak ifadeler içermesinden dolayı küresel ya da bölgesel başat güçlerin bundan kendi çıkarlarına yönelik yorumsama yaparak fayda sağladığı görülmektedir. Bu çalışma, Çin ile Filipinler arasında Güney Çin Denizi'ndeki tartışmalı adalar sorununun Uluslararası Adalet Divanı'na taşınmasını bir vaka analizi olarak hermeneutiğin kavramsal bir çerçeve içerisinde sosyal bilimlerde nasıl şekillendiğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Turan, İ. (2021). Hermeneutiğin Uluslararası İlişkilere Etkisi: Çin İle Filipinler Arasındaki Bölgesel Uyuşmazlık Sorunu. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 431-447.

Hermeneutics and Its Effect on International Relations: Territorial Disputes Between China and The Philippines

Lect. Dr. İshak Turan

Zonguldak Bulent Ecevit University, Foreign Language High School, Zonguldak – TURKEY

Article History

Submitted: 19.09.2020

Accepted: 08.04.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Hermeneutics
Interpreting
China
South China Sea

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.28874>

Abstract

Hermeneutics, as an art of interpretation, is gradually gaining popularity in social sciences. Hermeneutical approach, starting from the Antiquity period until today, appeared first in the texts of Theology and Law. With the growing individualism and scientific progress in the eighteenth century, hermeneutics has been seen in a various social science. The efforts to set "one right" in interpreting have led hermeneutics to be discussed in a positivist methodology at the beginning. But then, the new critical approaches have ensured hermeneutics to take part in social sciences as well. Hermeneutics is directly influenced by the scientific philosophy of the time. It seems that philosophers who left their marks in the period and the approaches of thinkers working on this field also have affected interpretation methods. The relationship between the period and the thinker has always had a fundamental influence in re-evaluating the texts. It is no wonder that the department of International Relations which benefits from basic sciences to have been affected by that trend. International Relations is a field that carries a variety of studies in many sub-disciplines. Political Science, Theology, Philosophy, Sociology, Law, Economics and Translation Studies are the main ones. Therefore, researchers in international relations, benefiting from texts in these sub-disciplines, are influenced by their interpreted text in their works. It is seen that the global or regional dominant powers take advantage of it by interpreting in accordance with their own interests since the written legal texts usually contain ambiguous expressions. This study aims to reveal how hermeneutics is shaped in social sciences within a conceptual framework by analyzing the problem of the controversial islands on the South China Sea between China and the Philippines at the International Court of Justice as a case study.

1. Giriş

Teorik çalışmalarda açıklama ya da yorumlama önceliği tartışması üzerinde kendisine yer bulan hermeneutik kavramı, Yunan mitolojisinde tanrılar ile insanlar arasındaki iletişimsel aracı görevi gören Hermes adlı tanrıdan gelmektedir. Doğa bilimlerindeki gözlenebilen ve doğrulabilen bilginin ve pozitivist epistemolojiye dayanan metodolojik yaklaşımın benzer şekilde sosyal bilim teorilerine de uygulanmak istenmesi, yorumcu sosyal bilimlerde benzer hâkimiyeti sağlayamamıştır. Kutsal kitapların ya da hukuk metinlerinin tek bir otorite tarafından tek bir şekilde yorumlanabilir olacağına iddia edilmesi, Orta Çağ döneminde ilk olarak Luther ile bir kırılma noktası yaşamıştır. Benzer bir süreç de modern bilim dönemine karşı gelişen eleştirel yaklaşımlarda da görülmektedir. Bilgi-iktidar ilişkisi içinde, bilginin tek bir elden ya da tek bir doğru şekilde yönlendirilmek istenmesi, buna karşı gelişen yaklaşımların da artmasına neden olmaktadır. Bir araç olarak kullanılmaya başlayan hermeneutik, özellikle matematiksel nesnel yaklaşımların getirilmesinin pek mümkün olmadığı sosyal bilimlerde hala tartışmalı bir konudur. Wilhelm Dilthey'den etkilenen iktisatçı ve sosyolog olan Max Weber, hermeneutik yöntemini benimsemiş ve toplum bilimlerinin insan davranışlarını açıklamak değil bilakis anlamaya yönelik olduğunu belirterek salt gözlem ve deneye dayalı sosyal bilgiyi yadsımıştır (Yalvaç 2015: 42).

Konu üzerinde yapılan literatür taramasında da yorumsamacı yaklaşım ile sosyal bilimlerde Uluslararası İlişkiler disiplini arasındaki ilişkiyi doğrudan ortaya koyan çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülmüştür. Bundan dolayı bu çalışmanın bu eksikliğin giderilmesi konusunda literatüre katkı vermesi beklenmektedir. Bu açıdan bu çalışma, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) ile Uluslararası Adalet Divanı (UAD) yazılı metinlerinin Çin ile Filipinler arasındaki Güney Çin Denizi (GÇD) üzerindeki tartışmalı adalar sorununda nasıl farklı şekilde yorumlanabildiğini ve metnin yorumlanması ya da uygulanmasındaki güç-iktidar ilişkisini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle hermeneutiğin kavramsal çerçevesi ortaya konularak, yöntem açısından oldukça detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Ayrıca hermeneutiğin dil ile olan yakın ilişkisi ve yine hermeneutiğin nesnel bir yorumlamasının mümkün olup olmadığı üzerinde durulacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, hermeneutiğin bilimsel bir çerçeve kazanmasında ve gelişmesinde rol oynayan başlıca temsilcilerine yer verilerek, hermeneutiğin sosyal bilimlerde kullanılmaya başlanmasının nasıl gerçekleştiği tarihsel bir süreç içerisinde incelenecektir. Dördüncü bölümde, hermeneutik bağlamında Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde oldukça sorunlu olan deniz alanları egemenliği ve bu konuda uluslararası anlaşmalarda yer alan hususlar, yazılı metinler; Çin ile Filipinler arasındaki UAD davasında bir vaka analizi olarak hermeneutik kavramsal çerçevesi içerisinde ele alınacaktır. Son olarak, çalışmanın sonuç bölümünde varılan yargılar değerlendirilecektir.

2. Hermeneutiğin Kavramsal Çerçevesi

2.1. Hermeneutik Nedir?

Hermeneutik kavramı, Yunanca “yorumlamak” anlamına gelen “hermeneuein” fiilinden ve “yorum” anlamına gelen “hermeneia” isminden gelmektedir (Palmer 2008: 39). Hermeneutiğin sözlük anlamı, “anlaşılması zor olanı basit hale getirmektir” (Neuman 2009: 130). Hermeneutikte önemli olan bir şeyi daha kolay kavranabilir kılmaktır. Hermeneutik, tarihsel metinlerin yazarın zihninden yola çıkarak günümüze göre anlaşılır hale getirilmesi (reconstructive interpretation) de denilebilir (Görener 2006: 70). Hermeneutiğin birden çok tanımı yapılabilmektedir ancak bir metnin ya da durumun yorumlanması olarak da kısaca tanımlanabilir. Hermeneutik özellikle sosyal bilimlerin omurgasına oturmuş ve bu bilimlerin gelişmesinde yönlendirici rolü vardır. Felsefi olarak hermeneutik, 17. yüzyıldan beri “insan bilimlerinde bir anlamlandırma ve açıklama modeli” olarak da kullanılmaktadır (Kılıç 2010: 119).

Hermeneutik bir tür açıklama teorisi değildir bilakis bir tür anlama çabasıdır ve bu bağlamda

Alman fenomenolojisi ile varoluş felsefesinden etkilenmiştir (Palmer 2008: 37). Teorileri anlama ya da açıklama tartışması ciddi boyutlarda ele alınmaktadır. Kılıç (2014: 8)'a göre; "anlamada, sözün veya metnin bütünlüğüne ve orijinalliğine saygı göstererek iç münasebetlerin özüne nüfuz etmeye yönelme etken bir tavır olurken; açıklamada, olguların sebeplerini belirleme çabası ve parçalara bölme daha etkin bir tavır olarak ortaya çıkar". Yani, açıklamada daha çok yapısalcılık ön plana çıkmaktadır. Diğer bir tartışma konusu ise, anlama ile yorumlama arasında bir fark olup olmadığı üzerinedir. Hermeneutiği bilimsel seviyeye çıkartan Schleiermacher için anlama ile yorum aynıyken, Gadamer için ise anlama, yorumlamayla kişinin kendisinin de anlaması şeklinde gelişen bir süreçtir (Görener 2006: 69). Anlama ile yorumlama arasında kavramsal bir ayrıma gidilmesi tartışmalıdır. Ancak anlama ve yorumlama sanatı olarak hermeneutik, anlama nasıl ulaşılır sorusuna cevap bulmaya da çalışmaktadır (Görener 2006: 69).

Peki, metni yorumlama ihtiyacı neden ortaya çıktı? Bu ihtiyaç, yazarın metinde herkesin anlayamayacağı ya da farkına varamayacağı bir anlam olduğu fikrinden ortaya çıkmıştır (Toprak 2003: 7). İlk olarak kehanetlerin yorumlanması ile ortaya çıkan bu yaklaşım, zaman içinde Teoloji ve Hukukta bir anlama yöntemi olarak gelişirken, Orta Çağ'da dogmatik hal almış ve son olarak da felsefi ve bilimsel bir aşamadan da geçerek günümüze kadar gelmiştir (Toprak 2003: 8). Bir kelimenin anlamı, onun dildeki kullanıma bağlıdır ve bu gizli anlamı çıkarmak için de o sözün nasıl kullanıldığını bilmek gerekiyor (Alpyığıl 2003: 43). Bir okey oyununda rakibe belirli taşları göstermek, oyunu bilmeyende bir etki uyandırmaz ancak oyunu bilen ya da daha önce oyuna aşına olan kişi için bu bir anlam teşkil eder. Oyun bitti demek yerine sadece "okey" denilmesi kişide aynı anlamı uyandırır. Diğer bir ifadeyle, bazı sembollerin ya da kelimelerin nasıl anlamlandırıldığı veya kullanıldığı ancak kurumlar/kurallar içinde öğrenilebilir (Alpyığıl 2003: 44). Yorumsamacı yaklaşım, insan zihninin salt ampirik metotlarla sınırlı olduğunu kabul etmediği gibi insan bilincinin dil vasıtasıyla bütüncül bir hal aldığı ileri sürer (Ağcan 2014: 99). Böylece özne-nesne karşıtlığı yerine bir bütünleşmesi söz konusudur ki Gadamer buna ufukların birleşmesi der. Bu bakımdan anlam taşıyıcısı olan metnin okur tarafından doğru ya da yanlış anlaşılması durumu her zaman vardır ve bu sebeple metindeki "gizli" ve "derin" anlamı ortaya çıkartabilmek için çeşitli hermeneutik kriterleri devreye girer (Toprak 2003: 7-8). Zaten hermeneutiğin amacı da "pandoranın kutusu"nu açmaktır.

2.2. Hermeneutik ve Yöntem

Hermeneutik özellikle bilimsel bir alanın parçası olana kadar başlıca iki yöntem etrafında gelişti: "gramatik" ve "alegorik" yöntem. Gramatik yöntem daha çok dil bilgisini temel alırken, alegorik yöntemde ise metni aktaranın kişisel yorumlarını da içermektedir. Antikite dönemde alegorik yöntem öne çıkmaktadır. Alegorik yöntem bir parça ideoloji içerebilir. Bu yöntemle tek bir metinden onlarca farklı yorum çıkarılabilir. Dönemin Stoacıları olan Homeros'un tanrı ile ölümlüler arasında kozmik güç taşıdığına inanırlardı. Bu yüzden kendisinden yaklaşık 400 sene sonra yaşayan Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi düşünürler, Homeros'un eserlerini (İlyada ve Odysseia) halkın anlayabileceği şekilde dönemin ruhuna uyarlayarak yeniden yorumlamışlardır (Toprak 2003: 24-25). Homeros'un eserlerinde alegorik yöntemi benimsemesindeki amaç, arada geçen yaklaşık 400 yıl boyunca dildeki değişimlerin yeni döneme yabancılaşmasıdır. İnsanın iç dünyası ile dış görünümünün aynı olamayacağını iddia eden Kilise yaklaşımı, tanrının sözlerinin de düz anlamlarıyla anlaşılamayacağını ifade ederek; "resmin arkasına gizlenmiş derin yüce anlamı" bulup ortaya çıkarma görevinin Kilise'ye ait olduğunu iddia etmiştir (Toprak 2003: 33). Dönemin dinsel anlamı, otorite olan Kilise tarafından belirlenmekte ve halk da kutsal kitapları dil farklılığından dolayı anlama durumunda değildi. İncil'i halkın anlayabileceği şekilde Almancaya çeviren teolog Martin Luther, böylece anlamın yorumlanmasında aracı kurum olan kiliseyi ortadan kaldırmak istemiştir. Halk ile İncil arasındaki dil bariyerini kaldıran Luther'in kullandığı Almanca, bugün Almanya'nın basın ve yayın dili olarak kullanılmaktadır.

Luther, çevirisinde orijinal diller olan Yunanca ve İbraniceyi temel alır ve alegorik bir yorumlamaya kalkışmaz (Toprak 2003: 34). Kişisel yorumlarını katmadan yapısal bir yaklaşım sonunda bütüncül bir anlam çıkartan gramatik yöntem, kişisel fikirlerden bağımsızdır. Luther'in de en büyük özelliği gramatik bir İncil çevirisi/yorumlaması yapmasıdır. Dilbilimsel yorumlamada, dilin sadece yapısı değil aynı zamanda da morfolojik, sentaks ve semantik gibi dil mantığını da içine katarak gerçekleşir (Kırca 2010: 19). Bu sebeple, 18. yüzyıla kadar Antikite döneminden uzaklaşan Avrupa'nın, temel hermeneutik anlayıştan uzak kalması da anlaşılır. Zaten Orta Çağ boyunca, Kilise'nin etrafında dönen bir tür yorumsamacı yaklaşım hâkimdi.

Modernite içinde gelişen pozitivism, rasyonalizm ve empirizmin bir birleşimi olarak ortaya çıkmış ve pozitivismin kurucu olarak da bilinen Auguste Comte, doğa bilimlerinin toplumsal bilimlere de uygulanabileceği fikrini ortaya atmıştır (Şişman 1998: 3-4). Comte, temel aldığı pozitivist teoriyi, "akıl ekseninde gözlem ve deneyi referans alarak somut olguları ve olgular arası ilişkileri tahlil etme girişimi" olarak tanımlamaktadır (Kızılcılık 2004: 30). Pozitivism, tüm olguları yasalar ya da deneyler yoluyla açıklamayı temel aldığı için, metinlerdeki yorumsamacı yaklaşımların da belirli kurallar doğrultusunda gelişmesini bekler. Belli kurallar ile kastedilen daha nesnel yorumsamacı yaklaşımların olması gerektiğidir. Dilthey'e göre iki tür bilim vardır; ilki doğa bilimleri (Naturwissenschaft) diğeri ise tinsel bilimlerdir (Geisteswissenschaft) ve ikinci olanı, tarihsel süreç içinde insanların yaşam deneyimlerinin empati yoluyla anlaşılmasına (verstehen) dayanır (Neuman 2009: 130). Yorumsamacı yaklaşıma göre, insanın varlığı anlamlar ağı tarafından kuşatılmıştır ve bu anlamlar sadece insan zihninde değil aynı zamanda da eylemlerinde de yer alır (Şişman 1998: 13). Yorumsamacı yaklaşımda özne olan doğa değil insandır. Bundan dolayı sosyal olarak inşa edilmiş toplumsal olaylarda, pozitivist yaklaşımlar getirmek tartışmalıdır. Sosyoloji alanında, pozitivist ve hermeneutik yaklaşım sorunu yüz yıllardır tartışılmaktadır. Sosyolojinin kurucusu olarak da bilinen Comte, doğa bilimleriyle doğaya hükmetme anlayışını (gözlemlenebilir olgular üzerinden) sosyolojiye uyarlamaya çalışarak, sosyolojide bir tür sosyal fizik yaratmak istemiştir (Öztürk 2013: 230-231). Hume ve Berkeley de nedensellik zorunluluğu yerine düzenliliği savunmakta ve gözlenemeyen verileri kabul etmemektedirler (Demir 2009: 61). Toplumsal olguları "şey"ler olarak kabul eden Durkheim'ın temel amacı ise, insan davranışlarını da bilimsel rasyonalizm altına sokmaktır (Öztürk 2013: 208-210). Ancak Dilthey'le birlikte, kültürel ve tarihsel faktörler araştırma nesnesine uygulanmış ve nesnel temelde kalarak alternatif bir yöntem bilim yani anlamacı bir yaklaşım benimsemiştir (Öztürk 2013: 232). Aslında Dilthey yapmak istediği ile ulaştığı bir ikilemdir. Tarihi ve kültürü yadsımamasına rağmen ne nesnellığe ne de öznelliğe ulaşamamıştır.

Doğa bilimlerinin sosyal bilimlerde de uygulanabilir olduğuna yönelik mutlak otoritenin günümüzde sarsıldığı görülmekte ve bu dönem literatürde post-modern olarak da adlandırılmaktadır (Celik 2011: 26). Yirminci yüzyıl, Batı merkezli düşünce sistemine karşı hoşnutsuzluğun ortaya çıktığı dönemdir ve günümüzde insanların "modern" mi yoksa "post-modern" mi olup olmadığı tartışılmaktadır (Erkızan 2006: 3). Hermeneutiğin bilim olup olmadığı da tartışmalı bir konudur. Özellikle Bacon ile başlayan bilimin deney ve gözleme dayanmak zorunda olduğu inancı, yorum bilgisi gibi sosyal bilimler için uygulanması zor bir durumdur (Görener 2006: 70). Modern rasyonalist bilimin son aşamalarından biri olan pozitivism, kuramların doğrulanması/yanlışlanması üzerinde modern epistemoloji ile hareket eder (Erkızan 2006: 5). Toplumsal yaşamın sabit şekilde keşfedilmeyi beklediğini iddia eden pozitivist yaklaşımın aksine yorumlayıcı sosyal bilim, toplumsal olayların insanların onu algıladığı şeklinde kabul eder ve öznel bir gerçeklik anlayışı ortaya koyar (Neuman 2009: 132). Sosyal bilim dallarında eleştiri yapabilmek için hermeneutik olmazsa olmazdır. Çünkü hermeneutik ile metnin içinden yeni anlamlar ya da yaklaşımlar çıkarmak mümkündür. Pozitivist paradigamaya alternatif olarak öznel, yorumsamacı, nitel, eleştirel kuram gibi başlıklar ön plana

çıkarken, “insan bilimlerinde pozitivist paradigmaya alternatif olarak önerilen paradigmaya genel olarak yorumcu/yorumlamacı (interpretive) paradigma, yorumsama/yorumsamacı paradigma veya yaklaşım, hermenotik (hermeneutics/yorumbilim), hermenotik yaklaşım (hermeneutic)” gibi isimlerle tanımlanmaktadır (Şişman 1998: 13). Pozitivistler için sağduyu bilimden daha aşığadır ancak sosyal bilimciler için sağduyu, insanlara gündelik hayatta yol gösterir ve böylece toplumsal etkileşimleri anlamak için de bir anlamsal araçtır (Neuman 2009: 135). Post-modern hermeneutik yaklaşıma göre, hermeneutik bilim felsefesi ile sınırlandırılmaz ve önde gelen temsilcileri olan Kampis, Ropolyi ve Ihde, gelenekselci tek doğru üzerine inşa edilmesine karşı çıkarlar (Erkızan 2006: 6). Benzer şekilde Wittgenstein, zaman içinde dil değiştikçe ona bağlı sözcükler de değişmektedir ve böylece bu sözcükler yeni dil bağlamında anlam kazanırlar diyerek, “felsefe araştırmaları” adlı eserinde, pozitivistliğin linguistik temelinde eleştirmiştir (Şişman 1998: 4). Artık Feyerabend’in ileri sürdüğü gibi, günümüzde çoğulcu yaklaşımlar daha fazla yer bulabilmektedir. 80’lerle birlikte bilim sadece tarihsel değil sosyal boyutuyla da ele alınmaya başladı çünkü zaman ve mekân sosyal/toplumsal unsurların dışında tutularak bir anlam ifade edemeyeceği fikri giderek benimsenmektedir (Erkızan 2006: 9).

2.3. Hermeneutikte Nesnellik Sorunsalı

Rönesans sonrasında bilimin gelişmeye başlaması ve 17. yüzyılın sonuyla birlikte özgün çalışmaların daha fazla ortaya çıkması, metnin yorumlanması ihtiyacını da yeniden başlattı. Oysa bilimin hâkim bir otorite olmasından önce böylesine bir sorun yoktu. Başta kutsal metinlerde görüldüğü üzere, alegorik yöntem sert bir şekilde eleştiriye maruz kalmamıştı. Ancak bilimsel dönemin pozitivist yaklaşımı, metinlerin de nesnel bir şekilde yorumlanmasının da mümkün olabileceği tartışmasını başlattı. Aslında doğa bilimlerinin sosyal bilimlere de uygulanabilir iddiası, geniş ölçekte bu tartışmayı başlatan temel unsurdur. Gadamer’ci yaklaşıma göre, anlam tamimiyle yöntemler tarafından yönlendirilmez yani Wittgenstein’in dile getirdiği üzere dil, doğa yasaları gibi sadece katı kurallar bütünü değil bilakis esnek yapıya da sahip unsurları vardır (Alpyıgıl 2003: 51). Yani dilde belirli unsurlar kadar belirsizlikler de vardır ve bunlar nesnel yorumlamayı zorlaştırıyor. Bir kelimenin, önce yazıldığı sonra yorumlandığı çağda farklı anlamlara gelmesi tabii ki metnin de farklı yorumlanmasına neden olacaktır (Alpyıgıl 2003: 55). Bu bağlamda şimdi yorumlanan metinde güncel dil esas alınacaksa, metin çok daha farklı yorumlanabilir. Örneğin, Kur’an’ı güncel sorunlara bir çözüm olarak uygulamak zorundaysanız, buna yorum katmanız da doğaldır. 1500 yıl önce hiç var olmayan çok daha farklı bir durum üzerinden getirilmeye çalışılan bir kural, diğer kurallar üzerinden bir yorumlamaya gidilerek sentezlenebilmektedir.

Max Plank’ın kuantum fiziği ve çift yarı deneyiyle, daha sonra Einstein’ın izafiyet teorisine de iham kaynağı olacak radyasyonun “kuantalar” şeklinde yayılması, hâkim fizik görüşüne oldukça aykırı olan yeni bir şey ortaya koymuştu (Taslaman 2008: 43). Böylece artık bilinmezliklerin olabileceği, düzenin arkasında farklı bir gücün varlığı ya da daha bütünlükçü yaklaşımlar giderek artmaya başladı. Her şeyin aklın bile bilimle ölçülebileceğini (IQ) varsayan aydınlanmacı yaklaşım, en merkezinden yeni bir fiziksel yaklaşımla sarsılıyordu. Nesnel yargıların sorgulanmaya başlandığı bu dönemde, hermeneutik de bundan nasibini aldı. Hermeneutikte öznelliğe giden yeni dönemin mimarı Gadamer’di. Aslında daha öncesinde Dilthey, Comte’un sosyolojine alternatif olarak tinsel yaklaşım (manevi bilimci yaklaşım) ileri sürerek, sosyal bilimlerde yorumsamacı yaklaşımına yeni bir gelenek getirmiştir (Şişman 1998: 13). Schleiermacher ile nesnel bir yorumsamacı yaklaşım başlasa da çağdaş yorumsamacılar olan Gadamer, Derrida, Habermas (eleştirel yorumsamacı) ya da postyapısalcılar tarafından nesnel yaklaşım eleştirilir (Şişman 1998: 14). Çelik (2011: 29)’e göre; Heidegger, Gadamer, John Dewey ve Ludwig Wittgenstein gibi düşünürler, Kartezyen dünya algısının felsefeyi nasıl çevrelediği göstererek, meta-felsefeye karşı en çığır açıcı katkıyı sunmuşlardır. Pozitivistliğin-post-pozitivistlik arasındaki yaklaşım farklılığından anlaşılacağı üzere, hermeneutikte de tek bir yaklaşımın

ya da nesnel bir metodolojinin geliştirilmesi imkânsızdır. Bilime farklı paradigmlar ya da felsefeyle yaklaşılması, hermeneutiğin de bilimler üzerinde farklı işlemesine neden olmaktadır. Örneğin son elli yıldır Uluslararası İlişkiler gibi birçok disiplinde, nicel araştırmalar yerine nitel araştırmalar artması anlamlıdır.

3. Hermeneutiğin Önemli Temsilcileri

Bilimin karşısında metafizik ve dogmatik bir araç olarak görülen hermeneutiksel yaklaşım, en azından nesnellik standartlarına kavuşturulması amaçlanmıştır. Hermeneutiğin temsilcilerin doğduğu yıllara bakılarak da geliştirdikleri fikirlerin, yaşadıkları dönemin ruhundan etkilendikleri anlaşılır. Aslında bu bölümde sadece hermeneutiğin temsilcilerinin yaklaşımları gösterilmeyecek ayrıca hermeneutiğin de tarihsel gelişim ve değişim süreci de bu doğrultuda verilecektir.

3.1. Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768-1834)

Schleiermacher'a göre hermeneutik, "yazarın zihinsel sürecini yeniden tecrübe etmektir" (Palmer 2008: 121). Yani Schleiermacher için önemli olan, yazarla özdeşleşerek yazarın amacını ortaya çıkarabilmektir. Teolog olan Schleiermacher, hermeneutiği hem tarihsel bir disiplin haline getirdi hem de hermeneutiğe felsefi antropoloji ve psikoloji unsurlarını da kattı (Erkızan 2006: 6). Schleiermacher'ın en büyük katkısı, daha önce sadece dini metinler üzerinde devam eden hermeneutik yaklaşımını tüm farklı alanlardaki metinlere taşıyarak evrenselleştirmesi ve nesnel bir anlama sağlamak için de ilk kez yorumlamada yazarın ırkı, kültürü, etkilendiği felsefe gibi psikolojik etmenleri de bir unsur olarak kullanmasıdır (Toprak 2003: 40). Gramatik yöntem psikolojik unsurları da ekleyen Schleiermacher, böylece hermeneutikte sezgisel yaklaşımın da önünü açmıştır. Anlama sanatı olarak bilinen hermeneutiği geliştiren Schleiermacher, hermeneutiğin tüm disiplinlere uygulanabilir olduğunu söyler çünkü metinlerin bir dil içerisinde olduğunu ve bir mana oluşturabilmek için de gramer yapıları kullanılmaktadır der (Palmer 2008: 121). Yorumlamada nesnellüğün mümkün olduğunu iddia eden Schleiermacher, kullandığı sezgisel yöntemle de aslında bir ikilem içerisindeydi. Schleiermacher öncelikle yorumlamada gramere tekniğine bağlı iken, zamanla yazarı daha iyi anlayabileceği psikolojik bir teknik geliştirmiştir ve bu yöntem, dilden daha çok öznel ve ferdi olana yoğunlaşır (Palmer 2008: 126).

3.2. Wilhelm Dilthey ve Hermeneutikte Yöntem (1813-1911)

Dilthey ile hermeneutik, insan ve tin bilimlerine uygulanarak modern bir kimlik kazandı ve böylece hermeneutik bir tür anlama/yorumlama bilimine dönüştü (Erkızan 2006: 6). Dilthey, hermeneutiğin tüm alanlarda uygulanabilir olmasının önünü açtı. Alman Tarih Okulu'ndan esinlenen Dilthey, dönemin ruhunu anlayarak nesnel bir hermeneutik (nesnel tin) sağlanabileceğini iddia eder (Toprak 2003: 60). Dilthey'in yorumsamacı yaklaşım ile amacı, "içsel yaşantının ifadelerinin nesnel olarak geçerli yorumlanması"na yönelik metotlar geliştirmektir (Palmer 2008: 137). Tabiat bilimlerindeki metot ve uygulamaların sosyal bilimlerde aynen uygulanmasına karşı çıkmıştır ve bu bağlamda beşerî bilimler için "güç" yerine "anlam", "Matematik" yerine de "Tarih"ten faydalanmıştır (Palmer 2008: 137,143). Ancak yine de "nesnel tin" sınırı içinde kaldığı için pozitivistten etkilenmiştir. Bu durum, Kuhn'un moderniteyi eleştirdiği halde pozitivist bilim sınırları yani modernite sınırları içinde kalmasına benzer. Yine de Dilthey, Schleiermacher'a göre daha fazla yorumcu odaklıdır yani yazarı çok da göz önünde bulundurmaz. Nesnel yorumu amaçlarken, yargılarında Schleiermacher'ın aksine "ben"i de katar (Toprak 2003: 116). Hatta daha da ileriye giderek, yazardan bile daha iyi anlamının mümkün olacağını iddia eder ancak bunun için konunun uzmanın yorumlamasının/çevirmesinin gerekli olduğunu da belirtir (Toprak 2003: 70). Hem Dilthey hem de Schleiermacher, içinde buldukları pozitivist modern bilimden etkilenmişlerdir. Bu bağlamda farklı bakış açıları olsa da her ikisi de nesnel hermeneutiğin olabileceğini iddia ederler. Gadamer ile bu tek tip yaklaşım yerini daha çoğulcu yorumlamaya bırakacaktır. Ayrıca tüm insanların cinsellik, korunma ve giyinme gibi benzer fiziksel

özellikleri olduğunu söyleyen Dilthey, herkesi anlamının mümkün olduğunu ancak bunun da aklın sınırı ile yani karşılaştığımız olayın kendi kültürüne olan karşılığı çerçevesinde olabileceğini söyler (Toprak 2003: 60). Örneğin, daha önce hayatında hiçbir Müslüman görmemiş birisinin, abdest alan birisiyle karşılaşmasında ona dini bir anlam yüklemesi zor olacaktır. İşte Dilthey'in kastettiği şey, anlamının bir sınırı vardır ve bu zaten bilinmediği için de yorumlanamaz. Yine bu belirsizlik, Gadamer'in "ufuk" kavramı ile daha bir bilimsel temele oturtulur.

3.3. Varoluşçu Hermeneutik ve Martin Heidegger (1989-1976)

Hermeneutiği daha köktenci bir ontoloji ile açıklamaya çalışan Heidegger, "insanın tarihsel olarak dünyada-oluşunun en önemli ortamı olarak" fenomenolojiyi görür ve bu tarihsel süreç içinde varlığın tabiatının ipuçlarını bulmaktadır (Palmer 2008: 170). Dasein'in varoluşçu hermeneutik çözümlemesinden etkilenen Heidegger, fenomenolojik yöntemle varlıkbilimsel analiz yapabilmek için hermeneutiğin (varoluşun tarihsel yorumu) temel alınması gerektiğini söyler (Schrag 2006: 206). Diğer bir ifadeyle, anlamayı sağlamak için tarihsel açıdan insanı temel almak gerekmektedir. Kısaca insan merkezli bir ontolojik yaklaşım ortaya koyar. "Varlık nedir?" sorusuna cevap arayan Heidegger, cevap olarak "varlık dediğimiz şeyin anlamının açığa çıkarılmasıdır" der (Schrag 2006: 206). Ayrıca Heidegger'e göre, felsefe hermeneutikseldir ya da öyle olmalıdır çünkü kendi düşüncesinin bile önceki ve yeni kısımları hermeneutiksel bir nitelik taşımaktadır (Palmer 2008: 29).

3.4. Felsefi Hermeneutik ve Hans Georg Gadamer (1900-2002)

Heidegger'in yolunu takip eden Gadamer, hem hermeneutiğe felsefi bir yön kazandırmıştır hem de anlamının kendisini epistemoloji ve ontolojinin bir konusu haline getirmiştir (Palmer 2008: 74). Schleiermacher ve Dilthey, hermeneutiğin tarihsel bağlamda teolojik, filolojik ve hukuksal düzlemde yorumlayabilmenin metodolojik kısımlarını ele alırken, Gadamer ve Heidegger, hermeneutiği modern felsefi bir çerçeve kazandırdılar (Kılıç 2010: 119). Kuramsal olarak felsefi bilgi, tarihsel bir süreç içinde sürekli bir biçimde gelişen bilginin kuşaklar arasında aktararak devam eder ve bu birikim sayesinde insanlık "ortak aklı, kolektif bilinci ve vicdanı için bir normatif alan" yaratmış olur (Kılıç 2010: 117-118). Gadamer için metin, yazara göre önceliklidir. Özneyi anlamayı, merkezine dâhil eden bu ontolojik yaklaşım, anlama ve yorumlamayı da bu tarihsel süreç içerisinde kurgular ve hakikati tarih ve gelenek dışında yorumlayamaz (Kılıç 2010: 118).

Uluslararası İlişkilerde özellikle Soğuk Savaş sonrasında çok kullanılan konstruktivizm; kültür ve söylem gibi birçok etkene kimliği de ekleyerek, insan bilinci ve onun rolünü Uluslararası İlişkilerin analizlerinde yorumlamaya çalışmaktadırlar (Kaya 2008: 100). Artık uluslararası sistemde toplumları ya da devletlerarası ilişkileri incelerken, salt askeri ya da ekonomik parametreler üzerinden açıklamalar ya da yorumlar geliştirmek yetersiz kalmaktadır. Giderek karışık bir hal alan sistem, çözümlenmesi için çok farklı paradigmalardan aynı anda işletilmesine gereksinim duymaktadır. İşte Uluslararası İlişkilerin bu anarşik sistemde kendisine yol bulabilmesi için, var olan nesnelere üzerinden yorumlamaya gitmesi de olağandır. Anlamının bilinçli olmadan edilgen bir şekilde gerçekleştiğini iddia eden Gadamer, anlamayı evrenselleştirerek (Geschehen) bunun bir oluş olduğunu söyler (Akın 2015: 10). Tarihsel olarak gelişen ve dönüşen toplumlar farkında olmadan dile yansır ve böylece birey dile girmiş olan önyargılar ve önbilgilerin eseri etkisi altındadır (Akın 2015: 10). Gadamer'e göre metnin (text) anlamı, ancak ortak dil ve kültür ufku paylaşıldığında anlaşılabilir ve bu nedenle Gadamer, anlamı yazarın niyeti ile özdeşleştirmeyi kabul etmez (Tatar 2009: 17).

Dilthey'in "anlamada bir sınır vardır" yaklaşımı, Gadamer ile "ufuk" ve "önyargı" şeklinde kavramsallaştırılarak daha farklı bir boyut kazanmıştır. Gadamer'e göre; anlamak için tasarlanmış olan akıl üstün bir otoritedir ve kişinin daha önceki bilgileri (önyargı) yorumlamada farklı anlamaya yardımcı olan "ufku" belirler (Toprak 2003: 82-83). Yani her kişinin ufku bir olamaz. Farklı kültür, coğrafyada yaşamış ya da eğitim almış kişilerin hayatlarındaki farklı yaşamları, tecrübeleri ve

okumaları farklı ufuklara yol açar. Bundan dolayı aynı metni yorumlarken, ufku geniş olan daha farklı bir yorumlama getirmesi de doğaldır. Gadamer, Aydınlanmanın “önyargı” kavramını yanlış anladığını ifade eder ve anlama, “anlama etkinliği, öznenin önyargıları ve peşin hükümlerine bağlı olarak bir gelenek içerisinde gerçekleşebilir” der (Kılıç 2010: 120). Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer ve Paul Ricoeur gibi düşünürlerle felsefi hermeneutik gelişmeye başladı ve bu üç düşünür, ontolojik bir bakışla tarihsel ve insansal olanın da ötesine geçer (Erkızan 2006: 7). Diğer bir ifadeyle Dilthey’in epistemolojisi, Gadamer’in ontolojik yaklaşımıyla yerinden olur ya da “bilginin varlıktan nasıl türetileceği felsefi soruşturmanın merkezine yerleşmiştir” (Erkızan 2006: 7). Einstein’ın görelilik kuramı ile Kuantum fiziği, bilimin hem “bakış açısı” olmaksızın ilerleyemeyeceğini gösterdi hem de bilimi yapan ontolojik ve epistemolojik en önemli ögenin insan olduğunu gösterdi (Erkızan 2006: 8). Yani anlama ve yorumlama sürecinde, sürecin öznesi varoluşsal bir eylem olarak hareket etmekte ve tarihsel/sosyo-kültürel birikimi ile oluşturduğu gelenek, anlamayı inşa etmektedir (Kılıç 2010: 120). Modern faydacı düşünceden çok Sokrates’in diyalektik düşüncesine yakın olan Gadamer, gerçekliğe metodoloji yerine diyalektik ile ulaşır (Palmer 2008: 218). Ona göre metotlar, artık değişen dünyaya cevap verecek durumda değildirler. Dili araç yerine içinde geçmiş (past) ve şimdiki (present) kapsayan bir diyalog olan gören Gadamer’e göre dil, “karşılıklı konuşma içinde kendisini gerçekleştirir ve gerçek varlığa erişir; [bu esnada] bir kelime diğerine yol açar ve birbirimizin önüne getirdiğimiz ve birbirimize tanıttığımız dil hayatiyet bulur” (Tatar 2009: 10). Diyalog ile kastedilen anlamın hem bir nesne olmaktan ziyade bir tür etkileşim olduğunu göstermektedir hem de yorum keyfiliğini önlediği düşünülmektedir. Kısaca yazarın ölümü ilan eden Gadamer, günümüz post-modern yaklaşımçıları için de ilham kaynağı olmaktadır.

3.5. Eleştirel Hermeneutik ve Jürgen Habermas (1929 -)

Frankfurt Okulu temsilcilerinden olan Habermas, eleştirel yaklaşımlarıyla öne çıkmaktadır. Frankfurt Okulu; sadece pozitivist, hermeneutik ya da diyalektik yöntemin bir açıklama yöntemi olamayacağını ileri sürerek, “tek bilim” ve “tek yöntem” anlayışına karşı çıkar ve pozitivist ve hermeneutik metodu eleştirel bir zeminde uzlaştırmayı amaçlar (Durdu 2006: 16). Böylece Sosyal bilimlere getirmek istedikleri yeni şey ise, “öteki”nin haklarının korunduğu ve insana ait özgür yaşam alanı açmayı hedef alan yeni bir toplumsal kuram kurmaktır (Durdu 2006: 16). Gadamer’in oluşsal anlama yaklaşımını eleştiren Habermas, anlama sürecinin pasif olmadığını ve bunun “sistematik açıdan bozulmuş bir iletişimin çözülmesi için psikanalize dayanan eleştirel anlama” olarak yorumlar (Akın 2015: 10). Habermas, özgürleşen bireyin gelenekten sıyrılarak, otoriteye karşı koyarak yorumlama geliştireceğinin önemini vurgulamaktadır. Habermas’ın Ekol’e kattığı en önemli şey ise, dile verdiği önemdir. Habermas’a göre; “sosyal dünya, bir anlamda toplumun dilbilimsel örgütlenişidir” yani politik kültürün gömülü olduğu kara kutu siyasal söylemlerle açığa kavuşturulabilir (Yıldırım 2012: 195-196). Günümüzdeki toplumsal, kültürel ve teorik büyük değişimler, şüphesiz siyasal iletişimde de etkisini göstermektedir. Bu bakımdan Habermas’ın “iletişimsel eylem kuramı” ile hem sosyal hayatta hem de sosyal bilimlerde sosyo-linguistik düzeyde katkı yaparak, öznelerarası sosyal ve iktidar iletişimini yorumlamaya ve ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Yıldırım 2012: 195-200). Yönetmek istedikleri toplumların beklentileri ve içinde buldukları durumları daha iyi analiz eden siyasi aktörlerin, buna göre bir söylem iletişimi gerçekleştirdikleri görülmektedir. Tabii ki bu siyasal söylemler istismara oldukça açıktır. Bu bağlamda Frankfurt Okulu’un insanı özgürleştirici yaklaşımıyla ortaya çıkabilecek eleştirel bakış olmazsa olmazdır. İşte bu eleştirel hermeneutik, iletişimsel yaklaşımların çözülmesinde önemli bir unsurdur.

4. Sosyal Bilimlerde Hermeneutik ve Hukuk: Uluslararası Adalet Divanı Kararı Üzerinden Bir Analiz

Hermeneutik, getirdiği yorumsamacı yaklaşım ile tüm sosyal bilimlerde kendisine rahatlıkla yer bulmuştur. Bu yorumsamacı yaklaşımların nesnel olup olmaması gerektiği, yukarıda kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Gerçeğin epistemolojik sorgulanması, bilgilerin de nesnellliğini tartışmaya açmıştır. Olguların neden-sonuç ilişkisi içinde test edilebilir şekilde incelenmesi gerektiğini savunan açıklayıcı teorilerin, çok aktörlü ve yapısal bir disiplinde tek bir bakış açısı olarak kullanılması çok fazla eleştirilmeye başlanmıştır (Burchill ve Linklater 2013: 31). Bu bölümde, hermeneutiğin en fazla kullanıldığı disiplinlerden birisi olan Hukuk alanında Çin ile Filipinler arasındaki UAD'nin 2016'da aldığı karar üzerinden bir vaka analizine tabii tutulacak ve bu olay hermeneutik ile ilişkilendirilecektir.

Uluslararası İlişkilerde, teorilerin açıklayıcı mı (sorun-çözücü) yoksa yorumsamacı (hermenötik) temelinde inşa edici mi (oluşturucu) olması gerektiği, uzun süredir tartışılan konuların başında gelmektedir. Realizm, liberalizm ve Komünizm gibi açıklayıcı teorilerin, 70'lerle birlikte giderek değişen ve çeşitlenen bazı dünya problemlerine cevap verememesi bu teorilerin de hâkim konumunu zayıflatmış ve bizleri post-modern bir döneme taşıyacak eleştirel ve inşacı teorilerin önünü açmıştır. Sorun-çözücü teorilerin eleştirilmesi, hermeneutiğin de aslında başlangıç noktasıdır. Açıklayıcı teoriler olanı anlamak ve açıklamak içindir ancak yorumsamacı ya da eleştirel yaklaşımlar ise olguları eleştirme, dönüştürme ve değiştirme amacı içindedir (Devetak 2013: 227). Diğer bir ifadeyle, tarihsel dönemler içindeki değişimi değil de yaşanan dönem içinde bir dönüştürücü özgürlük amaçlanır ki bu da ancak olgulara farklı bir bakış açısıyla bakmayla mümkün olabilir. Örneğin, yüzyıllardır devam eden bir çatışma sorunu neden-sonuç ilişkisi içinde kavramsal bir çerçevede incelemek problemin çözülmesine yardımcı olmamıştır. İşte bu değişimin ilk ayak izlerini de aslında komünizm paradigmasının temel alındığı ancak yorumsamacı yöntemin ön plana çıkarıldığı Frankfurt Okulu temsilcilerinde görüldüğü söylenebilir. Hedley Bull da tarihsel ve kurumsal yaklaşıma sahip İngiliz Okulu bakış açısına yorumsamacılığı dâhil ederek, Uluslararası İlişkilere yöntemsel yeni bir yol açmıştır (Küçük 2015: 333). Günümüzde inşacı teorisyenler de hermeneutikten oldukça fazla beslenirler. Sosyal gerçeğin "fenomonolojik" yani bireyselci gelenekten değil de daha çok toplumsal, kolektif kimlik ve ortak normlardan geldiğini benimsedikleri için, sosyal olguların maddi gerçeklerden daha az nesnel olduğu görüşünü kabul etmezler (Küçük 2015: 337).

4.1. Hukuk ve Güç (Kimin Yorumu)

İlk hukuksal düzenlemelere Antik Yunan şehirlerinde (polis) rastlanmaktadır ve burada daha önce tanrıların koyduğuna inanılan sözlü yasalara (thesmoi) göre hareket ediliyordu (Kılıç 2011: 69). Roma hukukunda hermeneutik yaklaşım, "On İki Levha" kanunuyla birlikte, dönemin yargıçları olan rahipler sınıfının tekelci literal anlamın dışına çıkarak başarılımıştır (Kılıç 2011: 71). Günümüzde ise, iki önemli hukuk ekolü olan Anglo-Sakson ve Kıta Avrupa'sı hukuk sistemlerinden, yoruma oldukça kapalı olan pozitivist hazırlanmış Kıta Avrupa hukuk sistemini temel alan Türkiye'de (Roma hukukunun temel özellikleri hissedilir), hukuksal hermeneutik çok fazla ilgi görmemektedir (Kılıç 2011: 69). Benzer bir durum, hukuk eğitiminde de görülmektedir. Doğal olarak sosyo-kültürel gerçekleri ve değerleri yadsıyan pozitivist bilim ve felsefeden etkilenen hukuk, günümüzde oldukça eleştirilmekte ve insani ve kültürel etkileşimleri de içine alması gerektiği iddia edilmektedir (Yüksel 2013: 1). Metafiziğin neredeyse tamamen yadsındığı bu dönemde, hukukun da bundan ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Özellikle "insancıl hukuk"un giderek önem kazandığı Uluslararası İlişkilerde, insanı ya da toplumları özne alan yaklaşımlara daha fazla ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Laviathan'a göndermede bulunan Carl Schmitt, "yasayı yapan otoritedir, hakikat değil" der, yani hukuksal açıdan gerçekliği ortaya koyan özne olarak yasayı değil yargıcı işaret eder (Tutumlu 2012: 23). Tüm yargıçların aynı olayda benzer kararlar alacağı nesnel bir ölçüt, henüz icat edilmiş

değildir. Yazılı yasalara rağmen, sistemde yargıçların hala hermeneutik gücü vardır. Yargıcın, kanunun uygulayıcısı mı yoksa yorumlayıcısı mı olduğu tarihsel açıdan hep tartışmalı olmuştur ancak modern hukukta cezanın kanunsuz verilemeyeceğine dair katı ilke, özellikle ceza hukukunda yorum sorununu ortaya çıkarmaktadır (Keçelioğlu 2012: 85). Benzer şekilde kişilerin ya da devletlerin çıkan kararların doğru yorumlanmadığı gerekçesiyle uygulamada gönülsüz oldukları ya da tamamen reddettikleri de görülmektedir.

Genelde Marksist öğretiden gelenler, pozitivist temeller üzerine inşa edilmiş olan “anlam, dil, iktidar ve bilgi” ilişkisini; modern hukuk içerisine gömülü “tarih dışsallaştırıcı, idealleştirici, şeyleştirici ve soyutlaştırıcı eğilimine karşı bir duruş” gösterirler (Yüksel 2013: 11). Modern hukuk, cinsiyet, sosyo-ekonomik statü, ırk ve din gibi farklılıklar yerine soyut bireyi temel aldığı için, tek gerçeklik güç olduğunu yadsıyan normatif yaklaşımclar tarafından da oldukça eleştirilmektedir (Yüksel 2013: 11). Eleştirel yaklaşımcların önemli temsilcilerinden birisi olan Foucault, özne-iktidar ilişkisini çözümler. Foucault, “özneyi, birine kontrol ve bağımlılık yoluyla tabi olan ve kendi kimliğiyle bir bilinç ya da ben bilgisi yoluyla kurulan bağlar olarak görmektedir” (Demir 2013: 61). Foucault’a göre hem metnin hem de yazarının daha net anlaşılabilmesi için, Derrida’nın içine hapsediği sınırların dışına çıkarak, metinde üzeri örtülmeye çalışılan dışsal bağlantılara bakılması gerektiğini iddia eder (Alpyıgıl 2003: 151). Foucault, söylemin daha kolay anlaşılabilir kılınması için, söylemi üreten, çeşitlendiren ve devamlı kılan iktidar ve kurumlara bakılması gerekiyor der (Demir 2013: 57). Bilginin ya da teorilerin belirli hegemonya için yapıldığını iddia eden Alexander Wendt gibi, Foucault’un da yorumlama yaklaşımını bu temelde ele aldığı söylenebilir. Foucault’a göre, bilgi gözetleme, sistematikleştirme ya da disiplinleştirilerek özgürleşmenin önü kesilmektedir (Sarup 2004: 101).

Hukuksal hermeneutik, özne ile metin arasındaki diyalojiyi temel alır ve metnin ufku ile öznenin ufku arasında bir diyalektik yaklaşım öngörülür (Kılıç 2011: 63). Toplumsal düzeni gerek normlar gerek belirli kurallar çerçevesinde düzenlemeyi amaç edinen hukuk, tarihsel olarak zaman ve mekâna göre değişiklik göstermiştir. Son zamanlarda uluslararası insancıl hukuk gibi çeşitli evrensel hukuk çalışmalarında da bu yaklaşım görülmektedir. Ancak bu gibi evrensel hukuk düzenlemeleri, güçlü devletlerin çıkarlarına göre uyarlanmakta ya da çıkarları ile çakıştığı zaman da belirli şekillerde kuralların esnetildiğini görülmektedir. Bunun en güzel örneklerinden birisi 1979’da Nikaragua’da yaşanan devrimci hareketine ABD’nin taraf olması ve bunun sonucunda Uluslararası Adalet Divanı’nda verilen kararda görülmektedir. Sol rejim yönetimindeki Sardinista’nın, sağcı iktidar Somoza hükümetini yıkması ve ABD’ye muhalif Sovyetler Birliği ve Küba ile ikili ilişkilerini artırması üzerine, ABD, sağcı bloğa askeri ve siyasi destekte bulunarak örgütlenmiştir (Yılmaz ve Irk 2015: 156). Bu durumun Adalet Divanı’na taşınması üzerine, ABD haksız bulunarak tazminata mahkûm edilmiş ancak Adalet Divanı tartışmalı bir karara imza atarak; ABD’nin kontra gerillalara yaptığı yardımı, iç işlerine müdahale olarak kabul ederken, bu durumun “silahlı saldırı” kapsamına alınmayarak Nikaragua hükümetine meşru müdafaa hakkı vermemiştir (Yılmaz ve Irk 2015: 157-158). Benzer şekilde, Arap Baharı sürecince iç savaş yaşayan Libya ve Suriye örneklerine baktığımız zaman da ilginç yaklaşım farklılıkları göze çarpmaktadır. BM’nin 42. Maddesi uyarınca Libya’ya askeri müdahaleye NATO yetkilendirilerek onay veren BMGK, benzer bir kararı Suriye için yıllardır verememiştir (Ulusoy 2013: 280). Özellikle ideolojik ya da çıkara dayalı siyasi yaklaşımlar, hukuktaki en büyük problemlerin başında gelmektedir. Bu bağlamda yargılama sürecinin en büyük problemi, yorumlama sorunudur ve bunun sorumluluğu da karar veren yargıçlar üzerindedir (Işıқтаç ve Metin 2003: 179).

Aynı aktörlerin aynı yazılı kanunlardan farklı kararlara ulaşması ya da ulaşamaması, hukuk-iktidar ilişkisini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Filipinler ile Çin arasındaki Güney Çin Denizi’ndeki egemenlik tartışmalarının Adalet Divanı’na taşınması sonucunda, ABD ve AB ülkelerinin Filipinler’i Çin’e karşı açıkça desteklemesi, davayı yürüten yargıçlar üzerinde baskı unsuru oluşturmuş

ve Haziran 2016'da Filipinler'in davayı kazanmasında önemli etken olmuştur. Aslında sistemin başat güç tarafından barışçıl şekilde devam ettirilmesi için uluslararası hukuk olmazsa olmaz bir güvencedir. Diğer bir ifadeyle, genel olarak anlaşmazlıklar, bölgesel ve küresel aktörlerce Makyavelist bir bakış açısıyla değerlendirilmekte ve davaya mevcut hegemonya alanının muhafazasına yönelik politikalarla yaklaşmaktadır (Keskin ve Serbestoğlu: 331).

Hukuksal metnin yorumlanmasındaki en büyük tartışma; metnin kendisinin mi yoksa vaz' edenin mi temel alınacağı hususudur ki metni temel alanlar için objektif, vaz' edenin amacını temel alanlar için ise sübjektif teori oluşturdukları söylenir (Çağlı 1966: 133). Türk Medeni Kanunu'nda "Kanun, sözüyle ve özüyle değindiği bütün konulara uygulanır" hükmüyle, zaten kanunların yorumlanabilmesinin önünü açtığı görülmektedir ancak yine de verilen kararların dönemin tarihsel, kültürel, ekonomik ve sosyal koşullarına göre yeniden değerlendirilmesinde de fayda vardır (Özekes 2017: 116). Normatif bir gelenek üzerinde duran hukuksal hermeneutikte (hukuksal yorum), dogmatik unsurlar üzerinden kararlar verebileceği gibi genel yasalarla tekil olaylar üzerinde bir bağ kurarak somutlaştırması beklenmektedir (Kılıç 2011: 66). Yani soyut normatif kurallar bir şekilde somutlaştırılarak, toplumsal sorunlara uygulanabilme sorunu vardır. Örneğin UAD'nin "eşitlik prensibi" GÇD üzerindeki tartışmalı adalar sorunu üzerinde uygulansa, Çin ve Tayvan %37, Filipinler %28, Vietnam %20, Malezya %14 ve Bruney %2 oranında bölgeye sahip olması gerekmektedir (Bouchat 2013: 92). Fakat Çin'in %80 üzerinde bölgede hak iddia etmesi, soyut kuralları işlevsizleştirmektedir.

4.2. Vaka Analizi: Çin ile Filipinler Arasındaki Tartışmalı Adalar Sorunu

Soğuk Savaş sonrasında sistemde yaşanan değişiklikler, devletlerin dış politikalarını, güvenlik paradigmasını değiştirmesine ve hatta bölgesel güçlerin kendi çevresindeki politikalarda daha fazla müdahil olmasına neden oldu (Kasım 2015: 84). Benzer şekilde son 30 yıl içinde ciddi bir ekonomik kalkınma gerçekleştiren Çin, GÇD üzerindeki hak iddialarını güvenceye alabilmek için siyasi, ekonomik ve askeri araçlarını kullanmaktadır. Özellikle uluslararası hukuk karşısında beklediğini alamayan Çin, bu strateji sayesinde hem bölgedeki kontrolünü artırmaktadır hem de kendi lehine statükoyu artırmaktadır (Swaine 2013: 4). Diğer taraftan Çin, "barışçıl kalkınma" politikası altında bir tür yumuşak güç diplomasisini de takip etmek istemektedir ancak bu bölgedeki haklarından vazgeçeceği ya da olası bir anlaşmazlıkta sert gücünü kullanmayacağı anlamına gelmemelidir. Bölgede yürütülen bu politikanın amacı, bir taraftan Çin'in yeterli askeri güç kapasitesine ulaşana kadar zaman kazanmak iken diğer taraftan da bölgesel hatta küresel ticaretini sekteye uğratabilecek sıcak çatışmaların önüne geçmektir. Çin Deniz Araştırmaları Enstitüsü müdürü Dutton'a göre ise, Çin'in GÇD üzerinde üç temel amacı vardır: 1) bölgesel bütünleşmeyi gerçekleştirerek ekonomik kalkınmasını devam ettirmek, 2) bölgedeki canlı ve cansız kaynakların kontrolünü sağlamak için deniz gücünü artırmak, 3) Güney bölgesindeki güvenliğini güçlendirmek için GÇD'de tam bir kontrol gerçekleştirmektir (Dutton 2011: 55-58).

GÇD'nin bölge ülkeleri arasında tartışmalı hale gelmesinin ve jeostratejik önemi ile her zamankinden daha fazla uluslararası ilgi uyandırmasını başlıca nedenleri ise: GÇD'nin Hint Okyanusu ile Pasifik arasındaki bağlantının buradan gerçekleşmesi, her yıl değeri 5 trilyon doları aşan 41.000'den fazla gemiye, dünyadaki yelken trafiğinin yarısına ve ithal edilen petrolün yüzde 80'ine ev sahipliği yapıyor olması ve ayrıca kıyı devletlerinin geçiminde önemli bir yere sahip olan canlı ve cansız kaynaklarca zengin olmasıdır (Nguyen 2005: 13-14). Bölgeye baktığımızda, hemen hemen tüm ülkeler yüksek yıllık büyüme oranlarına sahip, bu da endüstriyel üretimlerini rekabet avantajı ile sürdürmek için doğal kaynaklara ihtiyaç duydukları anlamına geliyor.

Çin'in GÇD üzerindeki barışçıl kalkınma ile donanma gücünü artırıyor olması, Çin'e yönelik dış politika yaklaşımlarında bile hermeneutik bağlamında farklı teorik görüşlerin ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Neorealistlere göre, Çin yeni bir güç olarak ortaya çıkıyor ve mevcut hegemonik

güce karşı GÇD üzerinde bir meydan okuyor. Çin'in GÇD'deki revizyonist yaklaşımları, realistler tarafından yetkin kanıtlar olarak görülüyor. Diğer taraftan neoliberaler ise, Çin'in yükselişi konusunda daha az karamsarlar çünkü Çin'in ekonomik kalkınmayı liberal politikalar doğrultusunda gerçekleştirdiği ve bu devamlılığı sağlayabilmesi için de bölgesel istikrarın ve statükonun devam etmesinin farkında olduğunu belirtiyorlar (Kim 2015: 110, 115). Ayrıca Çin kapitalist sistemin bir parçası olduğu sürece, Çin'in bir dereceye kadar uluslararası hukuk hükümlerine uymak zorunda kalacağına inanılıyor. Ancak Çin'in ekonomik açıdan yükseldikçe siyasi ve askeri alanda bölgesel ve küresel etkinliğini ve kabiliyetini artırdığı da bir gerçektir. Bu doğrultuda, Çin'in 1974'te Vietnam'la kanlı bir savaşla Paracels'in tam kontrolünü ele geçirmesi ile 2012'de zor kullanarak Filipinler kontrolünde olan Scarborough Shoal'u ele geçirdiği unutulmamalıdır (McDevitt 2014: 30). Çin'in uluslararası hukuka tamamen aykırı şekilde kendi lehine oluşturduğu bu yeni statüko karşısında herhangi bir yaptırıma da maruz kalmamıştır.

Çin'in GÇD üzerindeki egemenlik söylemleri uluslararası hukuk yerine tarihsel iddialara dayanmaktadır. Çin'in modern tarihi iddiaları, 1648'de imzalanan Vestfalya Antlaşmasının egemen devletlere sınır hakkı verdiği Mançu Hanedanlığına kadar uzanır (Broderick 2015: 1). Bu bağlamda Çin, bölgedeki adalar için "Dongsha (*Pratas*), Xisa (*Paracels*), Zongsha (*Macclesfield Bank*), Nansha (*Spratlys*) ve Huangyan Adası'nı (*Scarborough Resifi*)" Çince tarihsel isimleri kullanmayı tercih ediyor (Beckman 2011: 101). Ayrıca Çin, GÇD'yi egemenliğinin bir parçası olarak kabul etmektedir ve ele geçirilen toprakların ve bölgelerin Çin'e geri verileceğini belirten 1943 ve 1945 Kahire ve Potsdam Deklarasyonlarına atfederek talep etmektedir (Shi 2015: 1). Diğer bir ifadeyle Çin, GÇD üzerindeki tarihsel egemenlik iddialarını "9 kesik çizgili harita"ya (*nine-dash line map*) ile dayandırmaktadır. Filipinler ise, ABD'nin İspanya'ya karşı kazandığı zaferden hemen sonra, ABD ile İspanya arasında imzalanan 1898 Paris Antlaşması'na atıfta bulunarak Macclesfield Bank ve Scarborough Reef üzerinde hak iddia etmektedir.

4.3. Sorunun Uluslararası Adalet Divanına Taşınması

Filipinler, 1898 Paris Anlaşması göz önünde bulundurarak GÇD'deki adalarının karasuları hakkı olduğunu talep etti ve 2009'da BMDHS tanımına göre 12 deniz mili karasal deniz ve 200 deniz mili MEB'i (Münhasır Ekonomik Bölge) ilan etti (Poling 2013: 10). Böylece Filipinler, Çin'in uluslararası hukukta yer almayan tarihsel iddialarını yok saymıştır. Filipinler, BMDHS'nin 56. Maddesine göre, 200 deniz mili üzerinde MEB hakkı olduğunu ilan ederken, yine Sözleşmenin 57. Maddesi gereğince devletlerin 200 deniz mili üzerinde egemenlik iddia edemeyeceğini belirterek Çin'i kastediyordu (UNCLOS 1982: 43-44). 2010'da Çin'e karşı sert söylemleriyle dikkat çeken Benigno Aquino'un iktidara gelmesinden sonra 5 Nisan 2011'de Manila, Filipinler'in hala Kalayaan Island Group (KIG) üzerinde egemenlik iddia ettiğini ve Manila'nın BMDHS'ye sıkı bir şekilde bağlı olduğunu, bu nedenle tarihi "dokuz kesikli çizgi" haritasının hiçbir uluslararası hukukta geçerliliği olmadığına dair sözlü bir nota vermiştir (Kingdon 2015: 135). Ve son olarak 2013'te Filipinler, GÇD'deki kıta sahanlığı ve MEB hakkını korumak için Pekin'i Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi'ne götürdü ve 2016'da davayı kazandı.

Çin'in Filipinler'in iddialarını reddetmesi sorunun Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) taşınmasına neden oldu. Ancak BMDHS'nin 279. Maddesi: "Tüm Üyeler, uluslararası ihtilaflarını, uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye atmayacak şekilde barışçıl yollarla çözeceklerdir" diye belirtir (UNCLOS 1982: 137). Sözleşmenin barışçıl yollar uygulamayan devlete yönelik herhangi bir yaptırım gücünün olmaması, hazırlanan metinlerdeki ifadelerin sistemde güçlü olan devletlere fayda sağladığı görülmektedir. Bu haliyle hukuksal metinler içine gizlenmiş "güç-iktidar" ilişkisi burada da karşımıza çıkmaktadır. Güçler ayrılığı ilkesinin UAD'nin yargılama kararında benimsenmemesi, alınan kararları da kadük bırakmaktadır. Diğer bir ifadeyle, UAD, Sözleşme'deki Maddeler ışığında tek karar alıcı mercidir ancak yaptırım gücünden yoksundur. Hukuki metinlerin açık ve kural koyucu kesin

maddelerinin olmaması ile uluslararası sistemde devletlerin tüm kurumların üzerinde yer alan anlayışın benimsenmesi, yazılı metinlerin konjonktüre ve devletlerin yapısına bakılarak kararların yorumsamacı bir yaklaşımla karara bağlanmasına yol açabilmektedir.

Her ne kadar 12 Haziran 2016'da UAD'nin Çin'in Filipinler'in hak iddia ettiği bölge üzerindeki Çin iddialarını yasal olarak meşru bulmaması hukuki açıdan kayda değer olsa da bölgeye hala Filipinli gemilerin giremiyor olması da düşündürücüdür. Güçlü devletin kendini uluslararası hukuk kurallarının üzerinde görmesi ve hatta bu mahkemelerin görevini yine diğer uluslararası sözleşmelere atıfta bulunarak belirtmesi de vahim bir durumdur. 7 Temmuz 2014'te Çin Dışişleri Bakanlığı'nun yayınladığı resmi yazıda, Filipinler'in açtığı davanın UAD'de görüşülmesi "BMDHS kapsamı dışındadır ve Sözleşmenin yorumlanması veya uygulanmasıyla ilgili değildir" şeklinde belirtir (FMPRC 2014: <https://www.fmprc.gov>). Hatta bildiride Çin'in Filipinler'in iddia ve söylemlerinin "hem tarihi hem de Çin'in GÇD üzerindeki egemenliklerini değiştirmeyeceğini" belirtmesi de dikkat çekicidir. Daha da ilginç olanı ise, GÇD Ulusal Çalışmalar Enstitüsü (NISCSS) Başkanı Wu Shicun, Çin'in Tahkim Davasına verdiği tepkiyi onayladığını çünkü 2006 yılında Çin Yönetiminin Sözleşme'nin 298. Maddesiyle ilgili herhangi bir tahkim davasının ve dolayısıyla UAD'nin verdiği kararın hariç tutulmasını belirttiğinin altını çizmiştir (Shicun, 2016). Sözleşme'nin 297. Maddesi: (UNCLOS 1982: 136)

"Ticari olmayan hizmette bulunan devlet gemileri ve hava araçları tarafından gerçekleştirilen askeri faaliyetler dahil askeri faaliyetler ile ilgili anlaşmazlıklar ve bir mahkeme veya mahkemenin yargı yetkisi dışında bırakılan egemenlik haklarının veya yargı yetkisinin kullanılmasıyla ilgili kanun uygulama faaliyetlerine ilişkin anlaşmazlıklar kapsam dışındadır"

hükmüne rağmen, davanın UAD'de kabul görmesi ve hatta Filipinler lehine sonuçlandırılmış olması da uluslararası hukuk metinlerindeki bu muğlaklığın ve yoruma açık olmasının bir sonucudur.

Bu doğrultuda GÇD üzerindeki tartışmalı adalar sorunun barışçıl şekilde çözülmesini beklemek çok rasyonel gözükmemektedir. ABD, denizlerin özgürlüğünden yararlanan en büyük devlet olduğu için bu davada Filipinler lehine çıkan bu kararın aslında Amerikan çıkarlarına uygun olduğu bilinmektedir. Ayrıca Amerika, GÇD'de Çin'in herhangi bir uzatılmış MEB iddiasını kabul etmiyor çünkü buna açıkça izin vermek bölgede statükonun da değişmesi anlamına gelecektir. Bu nedenle ABD, her zaman "dünyanın her yerinde yaptığımız gibi, uluslararası hukukun izin verdiği her yerde uçacağını, yelken açacağını ve faaliyet göstereceğini" beyan etmekte ve Çin'i UAD'nin verdiği karar uymaya ve buna uygun hareket etmeye ve tarihsel iddialarından vazgeçmeye çağırmaktadır (Shi 2015: 1).

5. Sonuç

Teoloji ve Hukuk alanında başlayan hermeneutik çalışmaları, Çeviribilim, Sosyoloji, Edebiyat, Felsefe ve Tarih gibi sayısız birçok temel sosyal bilimlerde de ağırlık kazandığı çalışmada görülmüştür. Ancak sosyal bilimlerde daha fazla öznel yargılar geliştiren hermeneutik yaklaşımın pozitivist yorumsamacı yaklaşımıcılar tarafından eleştirildiği görülmektedir. Yorumlamada nesnelliğin sağlanıp sağlanamayacağı tartışması, günümüze kadar devam etmiştir ancak hermeneutik bu süreç içerisinde önce bilimsel bir çerçeve kazanmış sonra da felsefi bir zemine oturtulmuştur. Günümüzde ise Gadamer'in açtığı yoldan ilerleyen post-modernler, yazarın ölümünü ilan ederek çok daha farklı yorumlara ulaşabilmektedirler.

Uluslararası İlişkiler disiplininin alanı çok geniştir. Disiplin içerisinde birçok alt yapının yer alması ve bu alardaki her birinin tarihsel ve felsefi bir süreç içinde inşa edilmesi, hermeneutiğin de Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde değerlendirilmesi gerektiği bu çalışmada öncelikle varılan sonuçlardan birisidir. Gramatik yöntemin daha çok benimsenmesinin beklendiği Hukuk alanında yer alan sözleşme ya da diğer yasal metinlerin aslında yoruma açık olduğu ve muğlak ifadeler de içerdiği çalışmada ulaşılan diğer bir sonuçtur. Bundaki temel amaç ise, güç-iktidar ilişkisi altında

değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çin'in sistem içerisinde giderek güçlenmesi, uluslararası mal ve enerji ticaretinden hayati bir role sahip olan GÇD üzerindeki egemenliği artıracak rezvinyonist bir yaklaşım içerisine girmesine neden olmuştur. ABD'nin küresel çıkarlarına zarar verecek bu gelişme, ABD'yi soruna savaşız bir şekilde dahil etme arayışına sokmuştur. Bu sayede bölgedeki müttefiki Filipinler ile ortak hareket ederek, tartışmalı adalar sorunu UAD'ye taşındığı sonucuna varılmıştır. Böylece ABD, küresel yargı sistemindeki etkisini kullanarak kararın kendi lehine çıkacak şekilde sonuçlanmasını sağlamıştır. ABD, uluslararası hukuk kuralları doğrultusunda Çin'in egemenlik iddia ettiği denizlerde savaş gemileri de dahil olmak üzere seyrüsefer hakkını kullanabilmektedir.

UAD yargıçları tarafından alınan kararın BMDHS'ye dayandırıldığı Maddelerde yer alan sorunların iyi niyetle çözülmesi gerektiği gibi yaptırım gücü olmayan ya da oldukça muğlak olması, alınan kararların da tartışmaya açık olmasına neden olduğu sonucuna varılmıştır. Özellikle Çin yönetiminin Sözleşme'nin 298. Maddesiyle UAD'nin kararı ele almasının bile hukuk dışı olduğunu belirtmesi, tahkim davasının meşruiyetini bile sorgulattır nitelikte olduğu çalışmada görülmüştür. Ayrıca alınan kararın bölgede Çin lehine gelişen mevcut statükoyu değiştirme gücünden yoksun olması, herhangi bir yaptırım gücünün de olmaması da ayrıca üzerinde düşünülmesi gereken hususlardır.

Sonuç olarak, eleştirel tüm yaklaşımlarda önemli bir çıkış noktası olan yorumlama sanatı, sosyal bilimlerde en önemli fikir geliştirme araçlarından biridir. Özne-nesne arasındaki ilişkileri anlayabilme ve yorumlama durumu, Uluslararası İlişkiler gibi birçok disiplinde giderek daha fazla kullanılmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmada, hermeneutik ile uluslararası ilişkiler arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu Hukuk alanındaki bir tahkim davası üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ağcan, A. M. (2014). "Sosyal Bilimler Felsefesi ve Uluslararası İlişkiler Teorisi", İç. Enver Balta (Ed.), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 77-106
- Akın, A. (2015). "Çeviride Yeni Yorumbilimsel Paradigmanın Çeviri Sürecine Bakışı ve Yabancılaştırma Yönetiminin Yeniden Yorumlanması", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (37), ss. 7-15.
- Alpyağıl, R. (2003). *Kimin tarihi? Hangi hermenötik? Kuran'an'ı anlama yolunda felsefi denemeler*, İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Beckman, R. 2011. China, UNCLOS and the South China Sea. Asian Society of International Law Third Biennial Conference Beijing, China 27-28 August 2011.
- Bouchat, C. J. 2013. Dangerous Ground: the Spratly Islands and the U.S. Interests and Approaches. Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press Report, 1-160.
- Broderick, K. 2015. Chinese Activities in the South China Sea: Implications for the American Pivot to Asia. Project 2049 Institute: 1-18.
- Burchill, S. & Linklater, A. (2013). "Açıklayıcı ve İnşacı Teori". Çev. Muhammed A. Ağcan ve Ali Aslan, İç. Scott Burchill vd. (Eds.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 31-35.
- Çağıl, O. M. (1966). *Hukuka ve Hukuk İlmine Giriş*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, S. K. (2001). "Burjuva Düşüncesinin Antinomileri: Batı Metafiziğini Yorumsamacılıkla Aşmak Mümkün mü?", *Praksis*, 3, ss. 26-82.
- Demir, Ö. (2015). *Bilim Felsefesi*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Devetak, R. (2013). "Eleştirel Teori", Çev. Muhammed A. Ağcan ve Ali Aslan, İç. Scott Burchill vd. (Eds.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 217-229.
- Durdu, Z. (2006). "Frankfurt Okulu'nun Sosyal Bilim Anlayışı", *Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 15, ss.

15-32.

- Dutton, P. 2011. Three Disputes and Three Objectives: China and the South China Sea. *Naval War College Review*, 64 (4): 42-67.
- Erzıkan, H. N. (2006). "Aristotelesçi Sosyal Bilim Anlayışı, Pozitivizm ve Hermeneutik", *SDÜ Felsefe Bölümü Dergisi*, 2, ss. 3-16.
- FMPRC (2014). Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China Is Authorized to Release the Position Paper of the Government of the People's Republic of China on the Matter of Jurisdiction in the South China Sea Arbitration Initiated by the Republic of the Philippines, 2014/12/07, https://www.fmprc.gov.cn/nanhai/eng/snhwtlcwj_1/t1368899.htm (accessed 28 July 2019).
- Görener, İbrahim. (2006). "Modern yorum bilimin kavramsal Çerçevesi ve Bunun Kur'an Tefsiri ile Doku Uyuşması Sorunu", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19 (1), ss. 69-75.
- İşıktaç, Y. & Metin, S. (2003). *Hukuk Metodolojisi*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Kasım, K. 2015. Turkey-Taiwan Relations in the Context of Turkey's Asia Pacific Policy. *Uluslararası İlişkiler*, 12 (45): 83-100.
- Kaya, S. (2008). "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (3), ss. 83-111.
- Keçelioğlu, E. (2012). Ceza Hukukunda İçtihadın Sınırı, Yorum ve Kıyas, *TAAD* 3 (11), ss. 77-100.
- Keskin, Y. B. & Serbestoğlu, İ. (2017). Siyaset-Mezhep İlişisine Dair Teorik Bir Çalışma: 1979 İran İslam Devrimi Sonrası Bahreyn Krallığı Örneği. (İçinde) *New Trends on Social and Liberal Sciences*, Zafer Gölen, İbrahim Serbestoğlu (Ed.). Gece Kitaplığı, Ankara, s. 331-339
- Kılıç, M. (2010). "Anlamın İnşası ve Anlama Etkinliği Bağlamında Geleneğin Sorunsallaştırılması", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, ss. 117-126.
- Kılıç, M. (2011). "Hukuksal Yorumun Filolojik Yorumbilimsel Bağlamı", *SDÜ İİBF Dergisi*, 16(1), ss. 63-78.
- Kırca, C. (2010). "Kur'an'ı Anlama Sorunları ve Yöntemleri". *Bilimname*, 26 (1), ss. 7-24.
- Kızılçelik, S. (2004). *Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırma*, Ankara: Anı Yayıncılık
- Kim, J. 2015. Territorial Disputes in the South China Sea: Implications for Security in Asia and Beyond. *Strategic Studies Quarterly*: 107-141.
- Kingdon, E. 2015. A Case for Arbitration: The Philippines' Solution for the South China Sea Dispute. *B.C. Int'l & Comp. L. Rev.* 129: 129-157.
- Knutsen, L. T. (2015). *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, Çev: Mehmet ÖZAY, İstanbul: Açılım Kitap.
- Küçük, M. (2015). "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık". R. Gözen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (325-376) İçinde. İstanbul: İletişim Yayıncıları.
- McDevitt, M. 2014. The South China Sea: Assessing U.S. Policy and Options for the Future. CNA Occasional Paper.
- Neuman, W. L. (2009), *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, Çev: Sedef ÖZGE, İstanbul: Yayınodası.
- Nguyen, D. M. 2005. Settlement of disputes under the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea The case of the South China Sea dispute. UN-Nippon Foundation Fellowship on the Law of the Sea Report: 1-76.
- Özekes, M. (2017). *Temel Hukuk Bilgisi*. Yetkin Basımevi: Ankara.
- Öztürk, E. (2013), "Sosyolojide Nesnellik Sorunu Bağlamında Max Weber'in Pozitivizm-Hermeneutik İkiliğini Aşma Girişimi", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (1), ss. 196-244.
- Palmer, E. R. (1969). *Hermeneutics*, Evanston: Northwestern University Press.
- Palmer, E. R. (2008). *Hermenötik*. İstanbul: Ağaç Kitapevi.

- Poling, G. B. 2013. *The South China Sea Focus: Clarifying the limits of Maritime Dispute*. Center for Strategic and International Studies: Washington.
- Sarup, M. (2004), *Post-yapısalcılık ve Post-modernizm*, Çev: Abdülbaki GÜÇLÜ, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Saygın, T. (2009), "Sosyal bilimlerin doğası ve hermeneutik". *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, "Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar"*, 6. *Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı*, ss. 101-111.
- Schrag, O. C. (2006), *Heiddegger Felsefesinde Fenomenoloji, Varlıkbilim ve Tarih*, Çev: Serdar ŞEN, ÇTTAD 13, ss. 205-215.
- Shi, C. X. 2015. *UNCLOS and China's Claim in the South China Sea*. The Centre for Defence and Strategic Studies of Australian Defence College.
- Shicun, W. 2016. *China is Right to Say No to the South China Sea Ruling*. NISCSS 27 July 2016 http://en.nanhai.org.cn/index.php/Index/Research/paper_c/id/112.html (accessed 20 September 2016).
- Swaine, M. D. 2013. *China's Maritime Disputes in the East and South China Seas*. U.S.-China Economic and Security Review Commission: 1-12.
- Şişman, M. (1998), "Eğitim Yönetiminde Kuram ve Araştırmada Alternatif Paradigma ve Yaklaşımlar", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 16, ss. 387-393.
- Tannenbaum, G. D. & Schultz, D. (2013), *Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev: Fatih DEMİRCİ, Ankara: Liberte Yayın Grubu.
- Taslaman, C. (2008), *Kuantum Teorisi Felsefe ve Tanrı*, İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- Tatar, B. (1999), *Felsefi Hermenötik ve Yazarın Niyeti: Gadamer Versus Hirsch*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Thompson, W. K. (1994), *Farhers of International Thought*, London: State University Press.
- Toprak, M. (2003). *Hermeneutik (Yorum Bilgisi) ve Edebiyat*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Ulusoy, Ü. H. (2013). "Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu", *TAAD 4 (14)*, ss. 269-297.
- UNCLOS (1982). *United Nations Convention on the Law of the Sea*.
- Yalvaç, F. (2015). "Uluslararası ilişkilerde teori kavramı ve temel teorik tartışmalar", İç. R. Gözen (Ed.), *Uluslararası ilişkiler teorileri İstanbul: İletişim Yayınları*, ss. 31-63.
- Yılmaz, E. A. & Orhan, I. (2015). "Nikaragua Divan Kararları Işığında Kuvvet Kullanma ve Meşru Müdafaa Sorunu", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi Cilt,13 (2)*, ss. 151-166.
- Yüksel, M. (2013), "Bilim Felsefesi ve Sosyal Teori Bağlamında Hukuk Öğretimine Bakmak", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2),ss.1-8.

Özgürlük Kavramının Kant ve Spinoza Üzerinden İncelenmesi

Öğr. Gör. Dilek Sacıhan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1433-9585>

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Atça Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Aydın – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 23.10.2020

Kabul: 18.04.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Özgürlük

Ahlak

Akl

Sorumluluk

İrade

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.39443>

Öz

İnsanın özgür olup olmadığı sorusu, tarih boyunca çeşitli düşünürler tarafından farklı bakış açılarıyla ele alınmış, bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Spinoza ve Kant, determinist bir dünyada aklın özgürlük aracı olduğu konusunda uzlaşırken, bunun ne şekilde ortaya konulacağı konusunda farklı anlayışlar ortaya koymuşlardır. Spinoza insan için herhangi bir istenç ya da irade özgürlüğünden söz edilemeyeceğini, insanın arzu ve korku gibi tutkular tarafından yönlendirilmeden rasyonel biçimde kararlar alıp eylemde bulunması durumunda özgürleşebileceğini ifade etmektedir. Tanrıyı zorunlu ve özgür varlık olarak nitelendiren Spinoza için zorunluluk ve özgürlük sadece Tanrıya mahsustur. Spinoza'ya göre insan, bir takım duygulara sahip olduğundan ötürü özgürleşmemektedir. İnsanın özgürleşmesinin biricik yolu Tanrısal düzeni, sezgisel olarak kavramaktan geçer. Spinoza için akıl, doğa yasasının zorunluluğunun bilincinde olan bir akıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant'ta ise bu durum kendi kendinde yasa koyan akıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant, insanın akıl aracılığıyla kendi eyleminin belirleyicisi olduğunu, bu bağlamda insanın özerk bir varlık olabileceğini ifade etmektedir. Özgürlük insan aklının ürettiği bir ide olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant'a göre ancak ahlak yasasına uygun eylemde bulunabilen kişi, özgür olarak adlandırılabilir. Özgürlük, bireye özgü olan etik bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Spinoza, beden üzerinden akli düşünerek özgürlüğü beden temelinde ilişkilendirirken, Kant ise özne üzerinden akli düşünerek; özgürlüğü özne temelinde açıklamıştır. Çalışmamızda özgürlük kavramı Kant ve Spinoza'nın felsefesi çerçevesinde ele alınmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sacıhan, D. (2021). Özgürlük Kavramının Kant ve Spinoza Üzerinden İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 449-460.

Investigation of the Concept of Freedom on Kant and Spinoza

Lect. Dilek Sacıhan

Aydin Adnan Menderes University, Atca Vocational School, Department of Office Services and Secretarial, Aydin – TURKEY

Article History

Submitted: 23.10.2020

Accepted: 18.04.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Freedom

Morality

Reason

Responsibility

Will

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.39443>

Abstract

The question of whether human beings are free has been dealt with by different thinkers from different perspectives throughout the history and different opinions have been put forward in this regard. While Spinoza and Kant agreed that reason is a means of freedom in a determinist world, they have put forward different understandings about how this will be revealed. Spinoza states that there can be no freedom of will or will for man, and that man can be free if he makes rational decisions and acts without being guided by passions such as desire and fear. For Spinoza, who considers God to be a necessary and free being, necessity and freedom belong only to God. According to Spinoza, man cannot be free because he has some emotions. The only way for human emancipation is to intuitively grasp the divine order. For Spinoza, reason appears as a mind that is aware of the necessity of the law of nature. In Kant, this situation appears as the mind that makes the law in itself. According to Kant, he argues that man is the determinant of his own action through reason and that human beings can be an autonomous being in this context. Freedom appears as an idea produced by the human mind. According to Kant, only one who can act in accordance with the moral law can be called free. Freedom is an ethical value that is unique to the individual. While Spinoza associates freedom on the basis of body by thinking of the mind through the body, Kant by thinking the mind through the subject; freedom on the basis of the subject. In our study, the concept of freedom is discussed within the framework of Kant and Spinoza's philosophy.

Giriş

İnsanın özgür ve özerk bir birey olarak varlığını sürdürmesi konusunda Kant ve Spinoza; aklın önemli bir araç olduğunu konusunda hemfikir olmalarına karşın, özgürleşmenin ne şekilde gerçekleşeceği konusunda farklı düşünceler ileri sürmüşlerdir. Ahlakın temeli olarak özgürlüğü gösteren Kant'ın felsefe anlayışında; özgürlük idesi dışsal gerçeklikten bağımsız bir şekilde, öznenin bir faaliyeti olarak ele alınmaktadır. Kant için saf akıl hem kuramsal hem de pratik olarak özgür olmak durumundadır. Burada özgürlük insan aklının ürettiği bir ide olarak karşımıza çıkmakta, özgürlük etik kişi olmanın biricik koşulu olarak görülmektedir. Kant'a göre ancak özgürlük fikri altında eylemde bulunan bireyler gerçekten özgürleşebilmektedir.

Felsefe tarihinin bilinen ilk demokrasi ve düşünce özgürlüğü savunucularından olan Spinoza'ya göre, dünyanın var olmasının temel argümanlarından biri özgürlüktür. Ona göre özgürlük, insan varlığının biricik koşuludur (Bumin, 2010:69). Özgürlüğe giden yolları sistematik olarak adım adım gösteren Spinoza, insanın özgür olabilme imkanlarını ya da nasıl özgür olabileceğini ortaya koyar. Özgür insanın karakteristik yapısını ortaya koyabilmek adına doğanın bir parçası olan insanın özünü açığa çıkarmak gerekmektedir. Spinoza'ya göre gerçek özgürlük, akıl ve zihnin sağlamlığıyla mümkün olmakta bu sayede insanlar daha adil yaşamalarını sağlayan toplumsal kuralları akılcı buldukları için uyum göstermektedirler.

Spinoza'ya göre ussal varlık olarak insan, kendi doğasını anlayarak ve buna uygun davrandığı ölçüde özgürleşirken, özgürlük bilinçli eylemin zorunluluğuna dayanmaktadır. İnsan, duygularını tanıdığı ölçüde onların üzerinde hâkimiyet kurabilecektir. Akıl tarafından yönetilen insan, duygularının daha az etkisinde kalacağından kendini daha yetkin ve özgür kılacaktır. Spinoza için akıl, Kant'ın tersine kendi kendinde yasa koyan bir akıl değil, doğa yasasının zorunluluğunun bilincinde olan bir akıl olarak karşımıza çıkar. Spinoza ve Kant akla verdikleri değer konusunda benzer düşünceleri paylaşmaktadırlar. Kant, özne üzerinden akılcı düşünürken; Spinoza, beden üzerinden akılcı düşünmüş; Kant benzer şekilde özgürlüğü özne, Spinoza ise beden temelinde ilişkilendirmiştir.

Kant'ın Ahlak Anlayışında Özgürlük Kavramı

Kant'ın ahlak anlayışında özgürlük kavramı çok önemli bir yer tutmaktadır. *Ahlak Metafiziğinin Değerlendirilmesi* adlı eserinde özgürlük kavramına değinen Kant, ahlakın temellerini özgürlükte bulmaktadır (Kant, 2002: 66). Kant'a göre akıl sahibi bir varlık olarak insan, eylemlerinin belirleyicisi olup, yapma emrini bizzat kendisinden alan bir varlıktır. Kant'ın anlayışında yer alan özgürlük idesi nesnel olup, dışsal gerçeklikten bağımsız olarak düşünen öznenin bir faaliyeti durumundadır. Kant'a göre saf akıl hem kuramsal, hem de pratik olarak özgür olmalıdır. Bu durum her iki özgürlüğünde bir ve aynı aklın özgürlüğü olmasından kaynaklanmaktadır (Rawls, 2005: 269).

Kant'ın anlayışında özgürlük ahlak yasasının buyurduğu biçimde eylemde bulunmayı gerektirmektedir. Özgürlük, insan aklının ürettiği bir ide olarak karşımıza çıkmaktadır. Akıl sahibi her varlık ahlak yasasının buyurduğu biçimde eylemde bulunma olanağına sahip olmasına rağmen bunu gerçekleştirebilenler özgür kişilerdir. Kant'a göre özgürlük etik kişi olmanın biricik koşulu olup, ancak ahlak yasasına uygun eylemde bulunabilen kişi özgür olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle özgürlük, kişinin kendisiyle ilişkisinde ortaya çıkan bireye özgü etik bir değerdir. Kant'a göre ancak özgürlük fikri altında eylemde bulunan varlıklar gerçekten özgür olup, tüm eylemleri kendileri tarafından yönetilmektedir. Bu nedenle akıl sahibi bir varlığın istemesi ancak özgürlük idesi altında gerçekleşmekte ve her akıl sahibi varlık için geçerli olmaktadır (Rawls, 2005: 269).

Kant insan eylemleriyle ilgili yargıların, eylemlerin nasıl olması gerektiğine bakılarak verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Kant'a göre özgürlük bir deney kavramı değildir (Kant, 2000: 11). Kant için olayların doğa yasalarınca belirlenmesi bir zorunluluk olup bu zorunluluk, apriori bilgi kavramını

beraberinde getirmektedir. Deney, bu doğa kavramını doğrularken olanaklı olacaksa, bu kavramı varsayması gerekmektedir. Doğa, gerçekliği deney örnekleriyle kanıtlanan bir anlama yetisi iken; özgürlük, nesnel gerçekliği şüpheli bir akıl idesidir. Kant için özgürlük, kavranamayan ve görüsü elde edilemeyen bir kavramdır. Herhangi bir deneyde ortaya konamayacak idedir (Kant, 1999: 4).

Kant için özgürlük, doğal içgüdülerden bağımsız ve aklın yasalarına göre eylemde bulunmaya belirleme yetisinin, aklın zorunlu bir varsayımdır. Doğa yasası ve özgürlük arasındaki bu paradoks nedeniyle özgürlüğün olanaksız olduğunu iddia edenler için Kant: *“Bunlara ancak su gösterilebilir: onda bulduklarını sandıkları çelişki, ancak, doğa yasasını insanın eylemleri için geçerli kılmak istediklerinden, insana görünüş olarak bakmak zorunda kalmalarında bulunur ve şimdi, onlarda düşünce varlığı olarak insanı kendi başına şey olarak da düşünmeleri istenince, hâlâ ona görünüş olarak bakmağa devam ettiler; burada ise, nedenselliğinin (yani istemesinin) duyular dünyasının bütün doğa yasalarından aynı öznedey ayrılması, kuskusuz, çelişki olur; ama görünüşlerin arkasında (saklı olarak olsa da) kendi başına şeylerin temelde bulunması gerektiğini, bunların etkide bulunma yasalarının da görünüşlerin bağlı olduğu yasalarla aynı olmayacağını sakın sakın düşünüp, akla uygun olduğu gibi, kabul etmek isteseler, bu çelişki ortadan kalkar”* (Kant, 2002: 78) açıklamasını yapmaktadır.

Özgürlüğü hem destekleyen hem reddeden geçerli kanıtlar bulunmaktadır. Özgürlüğün lehinde olan teze göre doğa yasalarına ait nedensellik evrendeki tüm olayların türetilebileceği tek nedensellik olmamaktadır. Buna göre her şey bir kurala göre, kendinden önceki bir durum/olayla ilişkilidir. Bir şeyin olmasını sağlayan neden doğa yasasına göre önceki bir durumun/olayın sonucu olarak karşımıza çıkar. Bu durum sonsuza kadar devam edeceğinden bir tamamlanmışlıktan söz edilemez. Bu nedendir ki nedenselliğin yalnızca doğa yasalarına göre gerçekleştiğini söylemek kendisiyle çelişmektedir. *Saf Aklın Eleştirisi* adlı eserinde özgürlük idesini aklın antinomilerinden birisi olarak ele alan Kant'a göre özgürlük, insanda, insanın akla dayalı eylemlerinde gerçekleşmektedir. Ona göre özgürlüğü, aklın pratik kullanımında aramak gerekmektedir. Pratik aklı, eleştirel felsefenin en önemli yapıtlarından biri olan *Pratik Aklın Eleştirisi* eserinde inceleyen Kant, saf pratik aklın varlığını ortaya koymaya çalışmıştır (Kant, 1999:3).

Teorik aklın eleştirisinde bilgiyi gerçek sayarak onun şartlarını araştıran Kant, ahlak söz konusu olduğunda ise bunu yapmayarak örf ve adetleri gerçek sayarak onun üzerine ahlakı inşa etmemiştir. Ahlaklılık, vicdanın bir hükmü olup, bu hükmün şartı ise özgürlükten geçmektedir. Özgürlükten ahlak yasalarına ulaşan Kant, var olan gerçek bilgimizi ele alarak onun şartlarını aramış ve apriori ilkelere ulaşmıştır. Pratik akılda bunun tersini yapan Kant, apriori ilkelere hareketle ahlak yasalarına ulaşmaktadır (Erişirgil, 1997: 222).

Özgürlük kavramını negatif ve pozitif özgürlük olarak ikiye ayıran Kant'a göre, istemenin özerkliği ahlak yasalarının tümünün ve bu yasalara uygun ödevlerin tek ilkesidir. Ahlaklılığın tek ilkesi yasanın her türlü içerikten, arzu edilen nesneden bağımsız olmasıdır. Bu bağımsızlık, negatif özgürlük olarak karşımıza çıkar. Kant'a göre pratik aklın kendi kendini yasa koyması ise pozitif özgürlüktür. Ahlak yasası pratik aklın özerkliğinden başka bir şey ifade etmemektedir ki bu özgürlük, bütün maksimlerin biçimsel koşuludur. Maksimler bu koşula bağlı olduklarında ancak en yüksek pratik yasaya uyum sağlayabileceklerdir (Kant,1999:38). Pozitif özgürlük, bağımsız iradenin yasa koyma yetisi ve gücü iken; negatif özgürlük, olumsal mümkün olabilirlik alanının önünü açmaktadır. Pozitif özgürlük ancak negatif özgürlük koşuluyla mümkün olabilmektedir. Kant için özgürlük felsefesinin özü bu soyutlamaya dayanırken, iradenin otonomisi olmadan ahlak alanının yasası mümkün olamamaktadır.

İnsanın özgürlüğünü “transcendental/mutlak özgürlük” olarak kabul eden Kant'a göre özgürlük, algılanabilir bir şey değildir. Özgürlük ve ahlak yasası arasında direk bir ilişki olup biri olmadan diğeri var olamamaktadır. Özgürlüğün gelişigüzelliği yasadan yoksunluğu onun negatif anlamını verirken, pozitif anlamda özgürlük yasaya uymadır. Özgürlük, hiçbir yasanın olmaması

anlamına gelmemekte, insanın otonom olarak yani kendi iradesinin yasasına uyması şeklinde tecelli etmektedir (Heimsoeth, 1986: 143,144).

Kant' göre saf aklın pratik olabilmesi deneysel olandan bağımsız olarak var oluşuyla mümkün olabilecektir. Bu olgu, istemenin özgürlüğünün bilincinde olunmasına sıkı bir biçimde bağlı olup, akıl sahibi varlık olarak insanın istemesi bireyi nedensellik yasalarına bağlı kılmaktadır. Birey, pratik alanda kendi başına bir varlık olarak şeylerin düşünülür düzeninde belirlenebilen var oluşunun bilincinde olup insanın özgürleşmesi ancak şeylerin düşünülür dünyasına ulaşmakla mümkün olacaktır (Kant, 1999: 48).

Ahlak yasalarının bilinciyle, özgürlüğün bilincini aynı şey olarak tanımlayan Kant'a göre saf pratik yasalar ancak istemenin özgürlüğüyle ilgileri sonucunda olanaklı olmaktadır. Pratik ilkeler olarak bu yasaların mevcudiyeti özgürlüğü zorunlu kılar (a.g.e.:52). Özgürlük vasıtasıyla nedenselliğin bir yasası olarak karşımıza çıkan ahlak yasası bu özelliğiyle duyular üstü bir doğanın olanağının yasası durumundadır. Ahlak yasası sadece özgürlüğün olanağını değil özgürlüğü kendileri için bağlayıcı bir yasa olarak tanıyan varlıkların gerçekliğini de kanıtlamaktadır (a.g.e.:54).

İnsan, özgürlüğünü kendi deneyimi ile bilememekte deneyim, salt anlama yetisinin ilkeleri yani nedensellik yasasına bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant'a göre deneyim ve ona bağlı olarak duyular dünyası, insana ancak görünüş dünyasının bir parçası olduğunu göstermektedir. Sonu gelmeyen nedensellik zinciri içerisinde özgürlüğün olanaklı olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. İnsan özgür olduğunun bilincine deneyim dışı bir kaynaktan ulaşmaktadır ki bu da insanın içinde duyduğu "yapmalısın" buyruğudur. Aklın temel fenomeni olarak karşımıza çıkan bu buyruk temelini özgür bir varlıkta bulmaktadır. Bu özgürlük insana "yapmalısın, çünkü yapabilirsin" kudretini vermektedir. İnsanın özgür olduğu bilgisi, kendisini ahlak yasasında bulmaktadır. Bu da insanda özgürlüğün nedensiz olmadığını belli bir nedenselliğin var olduğunu göstermektedir. İnsanın özgürleşmesi ancak ahlak yasasını bilmeye mümkün olabilecektir. İnsan, özgürlüğün nedenselliğine sahip olan ve isterse ahlak yasasının gereklerini yapabilecek olan bir varlıktır (Heimsoeth, 1986:142,143).

Kuramsal akıl ve pratik akıl olmak üzere iki akıl biçimi üzerinde düşünceleri bulunan Kant "Pratik Aklın Eleştirisi" adlı eserinde kuramsal akıl ile pratik akıl arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Kuramsal akıl "neyi bilebilirim?" sorusu üzerine odaklanırken, iki önemli nokta üzerinde durmaktadır: saf aklın bilme, anlama yetisi ve bu bilme yetisinin nesnesi (Heimsoeth, 2007: 67). Bilme yetisinin nesnesi kuramsal akılda fenomenler dünyası olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant için doğa, fenomenler dünyası olarak bir zorunluluk alanı olarak görülürken; Tanrı, bilinmemesi nedeniyle ontolojik bir neden olarak görülmemektedir. Özgürlük felsefesinin nedeni kendisi olan bir varlık üzerinden kurulurken, Kant için bu varlık öznedir. Özne, "nedenini belirleyen neden" dir. Kant'a göre, insan özgür olmalı ki istemelerinin nedenini kendisi belirleyebilsin. Böylelikle ahlak yasası özgürlüğün bilinme nedeni, özgürlük de ahlak yasasının bilinme nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Ona göre bir isteme ile ahlak yasası altında olan bir isteme bir ve aynı şeydir (Kant, 2013: 65).

Kant'ın felsefi anlayışında zorunluluk alanında zihnin belirleme yetisi olan iradeyi belirleyen yasalar olmakta ve doğa alanında her şey bu yasalara göre düzenlenmektedir. Özgürlük alanında ise her şey "olması gerekli" olana göre gerçekleşirken zorunluluk fenomeninden, olandan; özgürlük ise olması gerekenden ilkedan çıkmaktadır. Kant için özgürlük, olabilirlikler içinde olması gerekenin zorunluluğuna göre eylemekken, zihnin anlama yetisi "nedir" sorusunu, irade ise "ne için, neye göre" sorularını sormaktadır: *"Benim burada yöneldiğim amaç ahlaksal dünya bilgeliği olduğundan, ortaya koyduğum soruyu şöyle daraltıyorum: acaba, sırf deneysel olabilecek ve Antropolojiye ait olan her şeyden tamamen arındırılmış saf bir Ahlâk Felsefesini geliştirmenin son derece zorunlu olduğu düşünülemez mi? Nitekim böyle bir Ahlâk Felsefesinin olanaklı olması gerektiği, sıradan ödev ve ahlâk yasaları idesinden de*

besbellidir. Herkesin kabul etmesi gerekir ki, bir yasa ahlâk yasası olarak geçerli olacaksa, yani bir yükümlülük nedeni olacaksa, mutlak zorunluluk taşımalıdır; 'yalan söylemeyeceksin' buyruğunun, sırf insanlar için geçerli olduğu, diğer akıl sahibi varlıkların ise ona aldırış etmeleri gerekmediği düşünülmemelidir. Gerçekten ahlâk yasaları olan diğer bütün yasalarda da durum böyledir; dolayısıyla yükümlülük nedeni burada insanın doğal yapısında ya da içinde bulunduğu dünyanın koşullarında değil, apriori olarak doğrudan doğruya saf aklın kavramlarında aranmalıdır" (Kant, 2015: 4).

Ahlak yasası, saf ödevden dolayı kendi mutluluğunu koruma yasası iken ahlaki değer taşır. Ahlaki değer, eylemin hedefe ulaşmasında değil, eylemi yaptırtan ilkede yer almaktadır. Ödev, ahlaki yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğuyken, eylemin nesnesine saygı gösterilmez: : "Kendim için bir yasa olarak tanıdığımı, saygıyla tanıyorum. Bu da, duyularıma başka herhangi bir etkileme aracılığı olmadan, istememin bir yasa altında bulunduğu bilincinden başka bir şey demek değildir. İstemenin yasa tarafından belirlenmesinin ve bunun bilincinin adı saygıdır." (Kant, 2015: 16). Ahlaki olan yalnızca yasaya saygı iken, ahlaki yasa geçerli nesnel ilkelere göre eylemde bulunmayı gerektiren bir buyruktur. Kant için "kesin buyruk bir tanedir, hem de şudur: ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin ilkeye göre eylemde bulun. Eyleminin ilkesini sanki senin iradenle genel bir doğa yasası olacaktı gibi eylemde bulun." (a.g.e.:38). Kant için özgürlük ve ahlak evrensel olanda özdeşleşmektedir.

Kant'a göre ahlaki yasa, eşdeğeri olmayan bir değer iken, ahlaki değer amacı kendinde olan amaçtır. Nesnesi ve ereği yoktur. Ahlak yasasının evrenselliği, tüm bunları yok saymaktadır. Aklın kendisiyle ilişkisinde buyruk, mutlak amaç iken bu ilke ödev gereği mutlak suretle boyun eğmelidir. Kant için itaat eden irade kul iken mutlak yasayı belirleyen Tanrı ise öznedir. Tanrı, kendi belirlediği yasaya mutlak suretle kul olarak uymalıdır.

Kant'a göre metafiziksel ve ontolojik anlamda özgürlük, öznenin bilme ve eyleme kapasitelerinde değerlendirilmektedir. Bu anlamda özgürlük, onun varoluşsal özüne ilişkin bir bilgi olarak olanaklı görülürken, fenomenal dünyanın nedensel determinizmine tabi olan insanın numenal dünyada ortaya koyduğu bir ide olarak görünmektedir. İde, doğal nedenler zincirinden bağımsız olarak saf aklın kendinde yeni bir nedensel zinciri başlatmasının olanağını ifade etmektedir. Bu, saf aklın düşünsel karakterinin doğrudan etkisini gözler önüne sermektedir (Kant, 1990:538). Ampirik doğal nedenselliğin fenomenal dünyanın ötesine uzanması söz konusu değildir. Böylesi bir özgürlük aklın kendinde koşulsuz olanı tasarlayabilmesini ifade etmektedir ki, bu da insanın kendi eylemini kendisinin başlatabilmesini sağlamaktadır.

Duyusal, fenomenal yanıyla doğal zorunluluğa tabi olan insanın ussal yanıyla numenal alanda özgürleşeceğini belirten Kant, özgürlüğü numenal alana yerleştirmektedir. Numen olarak insan ampirik dünyanın nedenselliğinden bağımsız biçimde hareket edebilmekte, kendi eylemlerinin başlatıcısı olabilmektedir. Tanrı, insanı bir fenomen olarak değil "kendinde şey" olarak yarattığından insan özgürlüğünü olanaklı kılmak adına en yüksek varlık idesi anlamında düzenleyici bir ilke olarak görünmektedir (Collingwood, 1999: 138).

Kant'a göre bireyler ahlaksal eylemleri yerine getirmesi bakımından özgürken, bu eylemlerinden dolayı da sorumludurlar. Bizim dışımızdan kaynaklanan eylemler, kişinin yükümlü olmadığı şeyleri yerine getirmediği için birer eylem sayılmamakta, bu eylemlerinden dolayı sorumlu tutulmamaktadırlar. Kişi yerine getirmekle yükümlü olduğu bir eylemi gerçekleştirmediğinde ise bunun bir eylem sayılmasından dolayı sorumluluk kişinin kendisine ait görülmektedir (Kant, 1994: 79). Kant için sorumluluk, özgür bilinci ve özerk eylemi gerektirmekte ancak özerk bir kişi yaptığı eylemlerden sorumlu olmaktadır. Kant bu durumu "Özgürlüğün öznel koşulları, eylemde bulunma yetisi ve insanın bu yetiye ait olan şeyleri bilmesi, eylemin motifi ile nesnesini tanumasıdır. Bu öznel koşullar bulunmadığı zaman sorumluluk vukua gelmez; bu nedenle yararlı bir şeyi bozan çocukları sorumlu tutmak mümkün değildir, çünkü onlar nesneyi tanımazlar" (a.g.e.: 82) şeklinde açıklamaktadır.

Kant'a göre insanları eylemlerinden dolayı sorumlu tutmak ancak bir yere kadar mümkünken, kişiyi bir eylemden dolayı sorumlu tutma imkânı tanımayan aynı nedenler bireye sorumluluk yüklemektedir. Eylem, özgürlüğe ne kadar az bağımlıysa sorumluluk oranı o kadar azalmaktadır. Baskı altında bireyin sorumluluk oranı azalırken baskı engelini aşmasına karşın eylemi yerine getirmezse devreye özgür seçim girmiş olacağından sorumluluğu o denli artacaktır (a.g.e.:83-84).

Tüm ahlaksal kötülüklerin kaynağını özgürlükte bulan Kant'a göre kötü eylemler özgürlükten kaynaklanmaktadır. İnsan doğasının kusurlu oluşu hafifletici bir sebep değildir, yasal ceza insanların eylemlerinin tüm kesinliğiyle uygulanmalıdır (a.g.e.:85-88). Kendi kendisine yasa koyan ve bu yasaya uyan özerk bir varlık olarak insan özgür olarak eylemlerinin sonuçlarından sorumludur. Eğer insan özgür olmasaydı eylemlerinin sonuçlarından da sorumlu olmayacaktı.

Spinoza'nın Ahlak Anlayışında Özgürlük Kavramı

Felsefe tarihinin bilinen ilk demokrasi ve düşünce özgürlüğü savunucularından olan Spinoza'ya göre, dünyanın var olmasının temel argümanlarından biri özgürlüktür. Ona göre özgürlük, insan varlığının biricik koşuludur (Bumin, 2010: 69). Özgürlüğe giden yolları sistematik olarak adım adım gösteren Spinoza, insanın özgür olabilme imkânlarını ya da nasıl özgür olabileceğini ortaya koyar. Özgür insanın karakteristik yapısını ortaya koyabilmek adına doğanın bir parçası olan insanın özünü açığa çıkarmak gerekmektedir. *"Kendi çıkarlarının peşinde koşan insanlar şeylerin nedenlerinden habersiz olarak doğarlar ve bu arzularının bilincindedirler. Bu yüzden de kendilerini özgür varsayarlar"* (Spinoza, 1996: 60). Doğanın ve Tanrının bir parçası olan insan, doğayı ne kadar çok bilir ve uyum gösterirse o kadar özgür, mutlu ve erdemli olacaktır. Birey mevcut düzeni sınırsız bilgisini tamamen bilemeyeceğinden hep daha fazlasını öğrenme ve hayatta kalma çabası gösterecektir. Bunun tek yolu insanın evrendeki zorunluluğu anlaması ve buna uyum sağlamasıdır. Akıllı insan mevcut şartlar içinde kendi var oluşunu, gayesini anlamaya çalışarak ona uyum sağlamaya çalışmaktadır. Özgürlük, mevcut düzeni kabullenip ona ayak uydurmaktan kendisi ve diğerleri için daha iyisini istemekten geçmektedir.

Her şeyin determinist bir yasa neticesinde zorunlu olarak meydana geldiğini savunan Spinoza'ya göre, Tanrı yaratmaz her şey Tanrı'dan zorunlu olarak ürer. Özgür olarak doğmayan insan, bunu yaşamı boyunca korumak zorundadır. Burada insan için mutlak bir özgürlükten bahsedilemez. Özgürlük insanın yaşamı boyunca mücadele vermesi gereken bir durumdur: *"Eğer insanlar hür doğsalardı hür oldukları süre boyunca iyi veya kötü şey hakkında hiçbir kavram oluşturmayacaklardı"* (Spinoza, 2011: 250). Spinoza'ya göre gerçek özgürlük, akıl ve zihnin sağlamlığıyla mümkün olmakta bu sayede insanlar daha adil yaşamalarını sağlayan toplumsal kuralları akılcı buldukları için uyum göstermektedirler. Akıl güdümünde olan insan iyi, kötü kavramlarının ötesinde özgürlüğünü inşa edecek, akıl doğrultusunda yaşamayan insanlar ise bundan mahrum kalacaktır. Bu insanlar, kendi tutkularının esiri olmaya mahkûmdur. Tutkularının peşinde giden insan onun kölesi haline gelecektir. Tutkularının esiri olan insan iyi olanı görmesine rağmen kötüye yönelebilmektedir. Spinoza için iyilik faydalı olan şeyi, kötülük ise bir iyiliğe sahip olmamızı engelleyen şeyi anlatmaktadır (Spinoza, 2011: 200). Spinoza için iyi olan şeyler faydalıyken, kötü olanlar ise erdemsizdir. İyi ve kötü olan eylemlerin sonuçları sevinç ve keder olarak açığa çıkar. İyi eylemde bulunan bir insan bunun sonucunda sevinç duygusu yaşarken aksi durumda keder duygusunu hissedecektir. Kendisi için iyi ve faydalı olanı isteyen insan daha mutlu ve erdemli olurken varlığına zarar vereni aradığında ise mutsuz ve güçsüz olacaktır (a.g.e.:214). İnsanın özgürleşmesi ancak kendisini tutsak haline getiren tutkularından uzak durmasıyla mümkün olacaktır. İnsan kendisini köle haline getiren tutkularıyla savaşmalı ve onlardan uzak durmalıdır. Her şeyi oluşa bağlı olarak düşünen bir filozof olan Spinoza, insanın doğasına ait hiçbir şeyin olmadığını düşünmektedir. Özgür ya da akıllı olarak doğmayan insan "nasıl özgürleşebilirim" ya da "nasıl akıllı olabilirim" sorularıyla kendini gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Tanrıyı bilen insan kendi özünün de bilincinde olacak bu sayede kendi zorunluluklarının farkına varacak. Bu da özgürlüğün kapılarını kendisine aralayacaktır. Spinoza'ya göre Tanrı bilgisi akıl ile birlikte sezgisel olarak daha iyi anlaşılır. Oluş halinde olan insan, deneyimleriyle kendi kendisini var etmeye çalışmaktadır. Yaşamın bir sanat olduğunu bunun her birey için ayrı deneyimler anlamına geldiğini belirten Spinoza'ya göre özgür insan ölümü en az düşünen insandır. Kendi var oluşundaki zorunluluğu anlayan insan kendisine zarar verdiğini düşündüğü şeylerden uzaklaşabildiği oranda özgürleşir. Kendisini pasifleştiren, tutsak haline getiren, duygulanımlardan uzak durduğu ölçüde özgür kalacaktır. Özgür kalabilmek bu duygularla sürekli bir savaş halinde olmayı gerektirir. Determinist bir özgürlük anlayışını savunan Spinoza için, insan tin ve tenden oluşmaktadır. Spinoza için insan, özgür olmamasına rağmen onu özgürleştirmek mümkündür. Özgürlük ve zorunluluk arasında tutarlı bir ilişkinin olduğunu belirten Spinoza'ya göre, özgürlük vardır ama özgür irade yoktur.

İnsan mevcut düzene uyum gösterdiği takdirde özgürleşmekteyken, Tanrı kendi kendisinin nedeni olduğu için mutlak anlamda özgür olmak zorundadır. Spinoza'ya göre tabiatta bir eser meydana getirmesi Tanrısal tabiatın bir zorunluluğudur (Spinoza, 1996: 60). Ona göre varlık ancak Tanrı tarafından meydana getirilir. Tanrı, kudret sahibidir, onun kudretinde tasarlanan her şey zorunlu olarak mevcuttur (a.g.e.:67). Determinizm, doğaya hakim olan genel yasadır. Doğada rastlantısal hiçbir şey yoktur ve bir nedensellik ilkesi mevcuttur. Her bir neden başka bir şeyin nedenidir. Tabiatın bir parçası olan insan, doğaya uyum sağladığı ölçüde özüne ulaşabilir. İnsan, doğanın düzenine boyun eğer ve ona uyum sağlar (Spinoza, 2011:204).

İnsan hem bedeniyle hem de zihniyle aldığı kararlarla doğanın zorunluluğunu kabul etmektedir ki bu da insan için bir iç özgürlüğün mevcudiyetinin göstergesidir. Ruh, bedenden bağımsız değildir. Ruh ve beden birbiriyle uyumlu olmak zorundadır. Birey doğadaki bu zorunlu var oluşu anladığı ölçüde özgürleşecektir. Doğanın bütünüyle Tanrı eksenli kavranması en üst bilgi seviyesi olan sezgisel bilgiye ulaşmanın bir yoludur. İnsan özgürlüğünden bahsediyorsak Tanrının sonsuzluğu ve özgürlüğü bilinmelidir. Mutlak anlamda tek hür olan Tanrı'dan yola çıkarak ancak insan özgürlüğüne ulaşılabilir. İnsan aklıyla Tanrı bilgisine ulaşabilir. Burada ruh, kendisini bilgiye ve faydaya ulaştıracak olan aklı temsil etmektedir (Spinoza, 2011:216).

Doğadaki determinizmle birlikte kendi oluşunun farkına varan insan, Tanrı'nın bilgisine ulaştığı oranda özgürdür. İnsan doğasıyla uygun nedenler tarafından eylemde bulunmaya yönlendirilir (Spinoza, 2012: 20). Spinoza'ya göre bilinçli olarak istediğini zanneden insan akıl ve tutku, bilim ve imge arasında seçim yaparken özgür değildir. Bu bir zorunluluktur. İnsan kendi doğasında bulunan bir zorunlulukla bir eylemde bulunur. Özgürlüğün yapı taşı Tanrı'nın ve diğer varlıkların zorunlulukla var olduğunu bilmekten geçmektedir (Bumin, 2010: 88).

Metafiziksel ve ontolojik anlamda özgürlüğün determinizmle bağdaştırarak bunu töz tanımı çerçevesinde ele alan Spinoza'ya göre töz, varlığı özünde içerilen kendi başına var olan salt kendisi aracılığıyla tasarlanabilen mutlak varlık olarak görülmektedir. Bu mutlak varlık, sonsuz sıfatları olan diğer bütün şeylerin nedeni olan Tanrı ya da doğadır. Buna göre eylemi sadece kendisi tarafından belirlenen şeyler özgürleşebilmektedir (Spinoza,2004:31,32). Spinoza'ya göre Tanrı sadece gerçek ve mutlak anlamda özgürken, ontolojik özgürlük Tanrısal özün ifadesi olmaları bakımından kendi için doğalarına göre varoluşlarını ifade etmektedir. Bireysel şeylerin varoluşu doğrudan Tanrıdan değil diğer tekil şeylerden ve dolaylı olarak Tanrıdan kaynaklanır. Tanrı dışında bütün tekil şeyler öz ya da doğa bakımından içsel zorunluluğa tabidir (a.g.e.:57). Ontolojik olarak insanın özgürleşmesi onun tabi olduğu içsel zorunluluktan kaynaklanmaktadır.

Sonuç Olarak Kant ve Spinoza'nın Özgürlük Probleminin Karşılaştırılması

Spinoza'ya göre Tanrı, bütün şeylerinin özünün ve varoluşunun ilk nedenidir (cousa prima)

hem de onların tek özgür nedeni (cousa libera) olarak görülmektedir. Tanrı, kendi başına var olan kendi kendisiyle tasarlanan ve kendi doğasının zorunluluğuna göre eyleyen özgür nedendir (Spinoza, 2004: 61). Mutlak anlamda özgür olan Tanrı, kendi doğasının içsel zorunluluğuna göre eylemek ve yaratmak durumundadır (a.g.e.:64-66). Tanrı, etkinliğini kendi doğasının zorunluluğuna göre yerine getirmek durumunda olduğundan yaratımlarında herhangi bir özgür iradeye sahip değildir.

Spinoza'ya göre insanlar, önyargılı bir biçimde davrandıklarında kendi istek ve arzularının bilincine odaklanmaları nedeniyle olayların nedenleri üzerinde fazla düşünmemekte bu da onların karar eylemlerinde kendilerini özgür sanmalarına neden olmaktadır (Spinoza, 2004: 68,69). İnsanların bütün karar ve eylemleri içsel veya dışsal bir zorunluluktan kaynaklandığı göz önüne alındığında özgür biçimde verilen kararlardan veya yapılan seçimlerden söz edilemez. Spinoza'ya göre zihinden bağımsız biçimde işleyen bir istenç ya da irade söz konusu değildir. İnsan ruhunda söz konusu olan şey, bir şeyi olumsuzlamak ya da olumsuzlamaktır. Spinoza'ya göre böyle bir yetiyi kullanabilmek için de bireyin şeyleri niçin uygun bulduğu veya reddettiğine ilişkin nedenler bilgisine sahip olması gerekir (a.g.e.:120-123). Spinoza için insanların özgür biçimde davrandıklarını düşünmelerinin sebebi eylemleri doğuran nedenlere ilişkin bilgi ve bunun sonucunda ortaya çıkan farkındalık düzeyidir. Bu bilinçlilik insanın özgürleşmesinin biricik koşuludur.

Özgürlük ve zorunluluk çelişkisi üzerinde duran Kant ise bu çelişkiyi insana atfedilen duyuşal doğa çerçevesinde ele almaktadır. Kant'a göre insan bir taraftan uzaysal-zamansal düzen içinde bulunan görünüş olarak kabul edilirken, öte yandan ussal doğası gereği duyuşal sezginin koşullarına tabi olmayan bu yüzden de ampirik nedenselliğe bağlı olmayan "kendinde şey"dir. İnsan ussal biçimde kendi yasasını kendisi koymakta ve kendi eylemlerini belirlemektedir (Kant, 1999:54-56). Kant'a göre insan, kendi eylemlerini kendisi belirleyebilen iradeli bir varlıktır. Özgürlük genel geçerlilik koşulları altında kendi maksimine göre eyleyen insanın isteminde ifade edilen aklın nedenselliği olarak kabul edilir: *"kendimizi amaçlar düzeninde ahlak yasaları altında düşünmemek için, etkide bulunan nedenler düzeninde kendimizi özgür sayıyoruz, sonra da kendimize isteme özgürlüğü yüklemiş olduğumuz için, kendimizi bu yasalar altında düşünmüyoruz"* (Kant, 1995: 69). Kant için özgürlük ve istemin kendi kendine yasa koyması anlamında özerklik aynı şey olup aklın pratik yasasına göre bir eylemin nedensel belirlenimini ifade etmektedir.

Kant'a göre kendini ahlak yasası aracılığıyla gösteren özgürlük idesi istencin özerkliğinde gerçeklik kazanmaktadır. Bu, istemenin kendinde iyi olana yönelmesidir. Özerklik, eylemin maksimlerinin genel bir yasa olacak şekilde seçilmesini ifade etmektedir. Kant'a göre kişi, maksimlerini duyuşal istek ve isteminin nesnelere dayandırırsa heteronom içinde bulunmaktadır. Birey, eylemini kendi isteği dışında koşullu buyruklara göre eylemiş olacağından ahlaki ve özerk "autonom" davranmış olmayacaktır (a.g.e.:58,59). Kant'a göre kişinin ahlaki buyruğa göre davranması bir ödevdir. Bu ödevi yerine getirme onun özerkliğini ifade etmektedir. Kant'a göre kişinin özgür olmasının koşulu ahlak yasasının özgürlüğünde kendini bir amaç olarak belirlemesinden geçmektedir. Kişinin özerkliğini, kendi varlığını, kendi kişisinde istemesinin bir nesnesiyle belirlemesi kişinin kendisini bir araç yapmaktadır. Bu durumdan hiçbir biçimde özerk ve özgür eylemden bahsedilemez.

Spinoza, *Etika* adlı eserinde geometrik yöntemle sistemleştirdiği metafiziksel bir dizge oluşturmaya çalışırken Kant, Saf Aklın Eleştirisinde bir bilgi kuramı ortaya koymaktadır. Spinoza için Tanrı her şeye içkin, var olanların nedeni gerçek ve zorunlu varlıkken; Kant da Tanrı aşkın bir varlıktır. Kant için Tanrının deneyimi ya da bilgisi olanaklı değilken, Spinoza için her deneyim aslında Tanrının bir deneyimidir. Tanrı veya doğa, olgusal ve sonlu şeylerin zorunlu nedeni olup, şeylerin özünü kavrayan insan, Tanrıyı daha iyi anlamaktadır.

Spinoza da sonsuz ve mükemmel bir varlık olan Tanrı veya doğa, sonlu şeylerin hem içkin nedeni hem de var oluşlarının nedeni olarak neden, etki dizisinin başlangıcında yer almakta ve sezgisel

olarak anlaşılabilir. Buna karşın Kant'ın Tanrısı olgusal dünyanın bir parçası olmadığından insan ona ilişkin herhangi bir sezgiye sahip olmadığından bilgiye de sahip değildir. İnsan duyusal sezgiye bağlı olarak şeyler arasındaki ilişkinin bilgisini ortaya koymaktadır. Tanrı ise gerçeklikten ziyade bir ide olarak varsayılmakta her şeyin kendisinde tasarlanmasının olanaklı temeli olarak görülmektedir. Kant da Tanrı, aklın zorunlu bir idesi ve düzenleyici bir ilke olarak görülürken; insan, salt bilen değil, aynı zamanda eyleyen bir varlıktır. Kant da fenomenler dünyası açısından mekanik; insanın kendi ve bütününde doğa açısından teolojik nedensellik söz konusudur. Tanrı her iki düşünür için etik yaşamın temelini oluşturmaktadır.

Spinoza'ya göre ussal varlık olarak insan, kendi doğasını anlayarak ve buna uygun davrandığı ölçüde özgürleşirken, özgürlük bilinçli eylemin zorunluluğuna dayanmaktadır. İnsan, duygularını tanıdığı ölçüde onların üzerinde hâkimiyet kurabilecektir. Akıl tarafından yönetilen insan, duygularının daha az etkisinde kalacağından kendini daha yetkin ve özgür kılacaktır. Spinoza için akıl, Kant'ın tersine kendi kendinde yasa koyan bir akıl değil, doğa yasasının zorunluluğunun bilincinde olan bir akıl olarak karşımıza çıkar. Olgusal dünyadaki nedensellik açısından özgürlüğün imkansız olduğuna inanan Kant, doğa yasasının zorunluluğunu ussal varlık olarak insanın kendi kendinde koyduğu bir yasa biçiminde değerlendirerek zorunluluğu özgürlükle ilişkilendirmektedir.

Spinozada Tanrı da dâhil insanlar için herhangi bir irade özgürlüğünden söz edilmemekte Tanrı, kendi özünün içsel zorunluluğuna göre eylemek durumunda olduğundan başka türlü davranması beklenmemektedir. İstenç ve anlayış bir tutan Spinoza için insanların istenç ya da irade özgürlüğü olarak gördükleri şey bir yanılmadan ibarettir. Spinoza'ya göre insanlar, davranışlarını belirleyen duyguların nedenlerini bilmeden eylemde bulduklarından kendilerinin özgürleştiğini sanmaktadır. Spinoza için bütün eylemler içsel veya dışsal zorunluluktan kaynaklanmakta kararlarının nedenlerin bilgisine sahip olmayan bireylerin eylemleri, dışsal zorunlulukla belirlenmektedir ki bu durumda bireyler, eylemlerinden herhangi bir şekilde zorunlu değildir.

Kant'a göre kişi, eyleminin öznel ilkelerini genel bir yasa olacak şekilde koşulsuz bir biçimde seçmesi durumunda özerkliğe kavuşacaktır. Tam tersi durumda ise birey, bir şeyi kendisi için değil başka bir şeyin nedeni ile yaptığı öznel ilkelerini duyusal istek ve ampirik tasarımlara göre seçmesi durumunda özerk davranmış olmayacaktır. Kişinin ahlaki buyruğa göre eylemesi bir ödev niteliği taşımakta ve bu ödevi yerine getirmesi onun özerk olmasını ifade etmektedir. Bu özerklik insanı duyusal yönden soyutlarken salt ussal biçimde eylemesi gereken bir varlık olarak görmektedir.

Doğa durumu her iki filozof için de insanlar arasındaki anlaşmazlık ya da uyuşmazlık durumunu ifade ederken Spinoza bu sorunu toplumsal ve siyasal haklar ve özgürlükler çerçevesinde ele alırken, Kant liberal bakışla bireysel hak ve özgürlükler çerçevesinde değerlendirmektedir. Spinoza ve Kant akla verdikleri değer konusunda benzer düşünceleri paylaşmaktadırlar. Kant, özne üzerinden akli düşünürken; Spinoza, beden üzerinden akli düşünmüştür; Kant benzer şekilde özgürlüğü özne, Spinoza ise beden temelinde ilişkilendirmiştir.

Sonuç olarak, Tarih boyunca her filozof özgürlük kavramı üzerinde düşünmüş, bu kavram farklı düşünürler tarafından çeşitli biçimlerde ele alınmıştır. Eserlerinde özgürlük kavramı üzerinde görüşleriyle dikkat çeken Kant, insan için özel bir nedenselliği olan özgürlüğün olanağını kabul etmemektedir. Kant'a göre bu durumda özgürlüğe bağlı olan sorumluluk ve ahlaklılık kavramları da anlamsız hale gelmektedir. Doğa zorunluluğu ile özgürlük arasında var olan çatışma Kant için gerçek bir çatışma olmayıp, insanın iki farklı alandan oluşan bir varlık olduğunun kabul edilmesiyle bu çatışmanın ortadan kalkacağını ileri sürmektedir. İnsanın bir yönüyle duyulur dünyaya, bir yönüyle de düşünülür dünyaya ait bir varlık olduğunu ifade eden Kant'a göre, bu iki alanın bir ve aynı öznedeki birleşimi var olan bu çatışmayı ortadan kaldıracaktır.

Kant'ın felsefesinde özgürlük, bir nedensizlik, yasadışı olarak görülmemekte insan kendi yasasını kendisinin koyması ve bu yasaya uyması durumunda özerkleşecektir. İnsan, akıl sahibi bir varlık olarak düşünülür dünyaya ait olmasıyla bir takım güdülerin, dürtülerin, arzuların ötesine çıkarak özgürleşmektedir. Akıl sahibi bir varlık olarak insan, özgür iradesiyle eylemde bulunurken davranışlarından da sorumlu olacaktır.

Özgürlüğe ulaşmanın biricik yolu Spinoza'ya göre aklın doğru kabul ettiği ilkeleri benimsemekten geçmektedir. Kendi varlığını devam ettirme çabası içinde olan insan, bunu özgür irade neticesinde gerçekleştirmenin yanlıgısı içindedir. Özgürlük iyi, kötü kavramların ötesinde inşa edilen bir yaşama hali olduğundan insanın özgür olduğu gerçek değildir. Birey ancak kendini tutsak eden duygulardan uzaklaşırsa özgürlüğe kavuşur. Akla uymakla özgürlüğünü elde eden insan, kendi sınırlarını bilmek durumundadır.

Spinoza'nın özgürlük anlayışı Tanrı ve doğa anlayışı ile oldukça ilişkili iki kavram olarak karşımıza çıkar. Tanrı, biricik tözdür. Var olan her şey onun sıfatlarıdır. Varlık ve var olan ayrımını zorunlu ve özgür olmak temelinde yapan Spinoza felsefesinde bu sıfatların sadece Tanrı'ya özgü olduğu kabul edilir. Kendi doğası varlık nedeni olduğundan dolayı Tanrı'nın başka bir nedene ihtiyacı yoktur. Bu da doğasının içkin neden olduğu kabulünün sonucudur. Öz sadece Tanrı'nın varlığı için söz konusuysen içkin neden olarak tanımlamaktadır. Spinoza'ya göre varlığın zorunluluğunun ispatı ancak öz kavramı göz önüne alınarak yapılabilir.

Spinoza felsefesinde zorunluluğa determinist bakış açısıyla baktığından bu kavramı özgürlükle ilişkilendirir. Determinizm zorunluluğun özgür olmaya neden olduğunu kabul etmektedir. Ancak bu özgürlük sadece varlık için geçerlidir. Zorunluluğun determinizmi özgür olmak, zorunluluğun zorlaması ise bağlı olmak anlamına gelmektedir. Determinist bakış açısıyla özgür olmak sadece Tanrı'ya özgüdür.

KAYNAKÇA

- Bumin, Tülin (2010). Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Collingwood, Robin George (1999). Doğa Tasarımı, Çev.Kurtuluş Dinçer, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Erişirgil, Mehmet Emin (1997). Kant ve Felsefesi, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Heimsoeth, Heinz (1986). Immanuel Kant'ın Felsefesi, Çev. Takiyettin Mengüşoğlu, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kant, Immanuel (1990). Kritik der reinen Vernunft, 3. Auflg. Felix Meiner Verlag GmbH, Hamburg.
- Kant, Immanuel (1994). Philosophia Practica Universalis – Etik Üzerine Dersler I, Yayımlayan: Gerd Gerhardt, Çev. Oğuz Özügül, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Kant, Immanuel (1995). Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, Çev. İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, Immanuel (1999). Pratik Aklın Elestirisi, Çev. İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, Immanuel (2000). Gelecekte Bir Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prologemena, Çev.İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, Immanuel (2002). Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, Çev. İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, Immanuel (2015). Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Rawls, John (2005). "Kant'ın Ahlak Felsefesinin İzlekleri", Çev. Özlem Barın, Cogito, Sayı: 41-42, s. 241-277.

- Spinoza, Benedictus (1996). Törebilim, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları.
- Spinoza, Benedictus (2004). *Etika*, Çev. Hilmi Ziya Ülken, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Spinoza, Benedictus (2011). Geometrik Düzene Göre Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Olan Etika, Çev. Hilmi Ziya Ülken, Ankara: Dost Kitabevi
- Spinoza, Benedictus (2012). Politik İnceleme, Çev. Murat Erşen, Ankara: Dost Yayınları

Sanat Yoluyla Panoptikon

Arş. Gör. Dr. Burak Muhammet Gökler

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5035-6756>

Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 21.02.2021

Kabul: 20.05.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Panoptikon

Göbeklitepe

Töz

İslam Sanatı

Mimari

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49580>

Öz

Yüzyıllar boyunca insanlar kendilerinden üstün bir gücün olduğunu kabul etmiştir. Bu gücü bazen doğada, bazen tanrı veya yarı tanrılarda bazen ise yöneticisinde görerek onların liderliğinde kendilerine bir yön belirlemeye çalışmışlardır. İnsanlık, başlangıcından günümüze kadar farkında olsa da olmasa da gözetim altında kalmıştır. Çünkü her birey kendi elinin altındakini gözetlemektedir.

Gözetim, diğer bir deyişle Panoptikon'un ortaya çıkışı ise 1785 yılında inşa edilen bir hapisaneden gelmektedir. Jeremy ve Samuel Bentham tarafından tasarlanan hapisanenin inşasıyla birlikte Panoptikon artık iyiden iyiye hissedilmeye başlanmış ve hapisane dışında diğer yerlere de sıçramıştır. Dairesel planda inşa edilen bu yapı hem plan şemasıyla hem de altında yatan felsefesiyle bütün dünyayı etkilemiştir. Panoptikon günümüzde ise kameralarla, cep telefonlarıyla, tabletlerle, bilgisayarlarla, internet çerezleri (cookies) ve internetle, sosyal medya hesaplarıyla ve daha sayamayacağımız birçok şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bugün insanların birçoğu bunun farkında bile olmayabilirler.

Panoptikon teriminin ve felsefesinin ortaya çıkışından önce insanların nasıl gözetim altında tutulduğu veya gözetlediği ise o çağın teknolojisinde yatmaktadır. Günümüzdeki teknolojinin olmadığı bir toplumda gözetimi gerçekleştirmenin en iyi yolu inancın yansımaları, şehir planlamaları, mimari ve sanatsal eserlerle birlikte gücün hizmetindeki sadık insanlardır.

Devletler tarafından ortaya konulan her eser, devletin gücünün, sanatının bir yansıması ve halkına olan hizmeti gibi görülmüştür. Fakat bu eserler vasıtasıyla gözetim veya panoptikonun gerçekleştiği hiçbir zaman değerlendirilmemiştir. Ancak, "her tüketimde mutlaka bir gözetim" söz konusudur. Bu felsefeden yola çıkılarak, Göbeklitepe başta olmak üzere inşa edilen inanç merkezleriyle, saraylarla, ticaret yapılarıyla birlikte yapı üzerinde kullanılan ve karşılığı olan her bir sembole, insanların nasıl gözetim altında tutulduğunu değerlendirmeye çalışacağız.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Gökler, B. M. (2021). Sanat Yoluyla Panoptikon. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 461-479.

Panopticon Through Art

Ress. Asst. Dr. Burak Muhammet Gökler

Ataturk University, Institute of Social Sciences, Department of History Art, Erzurum – TURKEY

Article History

Submitted: 21.02.2021

Accepted: 20.05.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Göbeklitepe

Panopticon

Töz

Islamic Art

Architectural

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49580>

Abstract

For centuries, people have accepted that there is a superior power than themselves. They saw this power sometimes in nature, sometimes in gods or demi-gods and sometimes in their rulers, and tried to determine a direction under their leadership. Humanity has been under surveillance since its inception until today, whether aware or not. Because each individual is watching what's at his disposal.

The emergence of surveillance, or in other words the Panopticon, comes from a prison built in 1785. With the construction of the prison designed by Jeremy and Samuel Bentham, the Panopticon began to be felt more and spread to other places outside the prison. This structure, which was built in a circular plan, affected the whole world both with its plan schema and its underlying philosophy. The Panopticon is everywhere today, with cameras, mobile phones, tablets, computers, websites (cookies) and the Internet, social media accounts and many other ways that we cannot count. Most people today may not even be aware of this. How people were put under surveillance or watched before the emergence of the term Panopticon and its philosophy lies in the technology of that era. In a society where today's technology did not exist, the best way to carry out surveillance is through the reflections of belief, city planning, architectural and artistic works, and loyal people in the service of power.

Every artefact made available by a government is seen as a reflection of the power and art of that government and its service to the people. However, through artefacts there is no time when oversight or panopticon is realized. Nevertheless, "in every consumption there is an surveillance". Based on this philosophy, how people are kept in under surveillance will be evaluated through each symbol used on the structures of trade buildings, belief centers, especially in Göbeklitepe, and palaces.

GİRİŞ

İlkçağlardan itibaren insanoğlu her zaman kendinden üstün bir gücün olduğunu kabul etmiş ve bu doğrultuda kendilerine yön verecek, yönetecek ve sınırlarını çizerek liderlik edecek bir insana ya da güce ihtiyaç duymuştur. Bu gücü Mısır'da, Yunan'da, Roma'da, Orta Asya'da ve antikçağ uygarlıklarında, Tanrı, tanrılık iddiasında bulunan krallarda ya da Tanrının yeryüzündeki temsilcisinde görmekteyiz ki, bunlar inançlar bağlamında değişiklik gösterebilir. Yunan-Roma'daki imparatorlar, Mısır'da firavunlar, Orta Asya'da kut (Tanrı tarafından hükümdarlığın verilmesi), İslam'da ise peygamberler şeklinde yorumlanabilir. Bu durumda insanlık, bu güçler tarafından her zaman gözetlendiğini hissederek onlara hizmet etmiş ve kurbanlar adanmışlardır.

Yaşanılan dönemin imparatorları veya hükümdarları da sahip oldukları topraklarda halkına güçlerini göstermek ve istedikleri yönde yönlendirmek amacıyla gözetim altında tutmaya çalışmışlardır. Gözetimi gerçekleştirmenin en iyi yolu ise sanatsal eserlerdir. Çünkü her dönemin kendine ait teknolojisi ve yaşam şartları vardır. Yöneticiler de dönemin şartlarını göz önünde tutarak bunu gerçekleştirmişlerdir (Çoban 2009, 1).

Sanatsal eserler ortaya konulurken amaç sadece devletin gücünü göstermek, tanrıya veya inançlara hizmet etmek, halkın ihtiyaçlarını karşılamak, onların içsel duygularına tercüman olmak, insanları eğlendirmek ve yaşamlarına anlam katmak için ya da sanatsal eseri ortaya koyan kişinin zevkleri ya da inançları bazında olmamalıdır. Başta inançsal duyguların yanı sıra kurulan şehirlerle, yollarla, ibadet merkezleriyle, ticaret ve eğlence yerleriyle, insanların nereye gideceğine, nerede yaşayacağına, nerede eğleneceğine, nerede ibadet edeceğini etkileyebilir, yönlendirebilir ve bu sayede gözetim altında tutabilirsiniz.

Geçmişten günümüze kadar insanlar bunun farkında olsa da olmasa da aslında sanatsal faaliyetler ile yönlendirilmekte ve gözetilmektedir. Çünkü *"her tüketimde mutlaka bir gözetim söz konusudur"* (Ritzer 2011, 122). XVIII. yüzyıldan sonra yaygınlaşmaya başlayan gözetimin (Sönmez 2016, 263) (Panoptikon) nasıl gerçekleştirildiğini anlamak için önce panoptikonun anlamına ve ortaya çıkışı değerlendirilmelidir.

Panoptikon terimi, **"pan"** ve **"opticon"** olarak iki farklı kelimenin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. *Pan* kelimesi "bütün" kavramını ifade ederken *opticon* "gözlemek" anlamını taşımaktadır. Bu iki kelimenin birleşmesiyle "Bütünü Gözetlemek" veya "Bütünü Gözlemek" anlamı meydana gelmektedir. Terim, ilk olarak 1785 yılında inşa edilen hapishanenin ismi olarak karşımıza çıkmaktadır (Özdel 2012, 23). İki kardeş olan Samuel ve Jeremy¹ Bentham tarafından tasarlanan bu yapı, dönemin kontrolden çıkmış olan halkını gözetim altında tutmak için yapılmıştır (Furlong 2015, 136).

Panoptikon Hapishanesi, merkeze yerleştirilmiş olan gözetleme kulesinin etrafında yuvarlak (rotond) planlı olarak tasarlanmıştır. Kulenin etrafını çevreleyen her hücre bir mahkûmun kalabileceği şekilde bölümlenmiş ve diğer hücrelerle arasına duvar çekilerek insanlar arasındaki iletişim koparılmıştır. Bununla birlikte hücrelerde iki pencere açıklığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, dışarı açılan bir pencere olup ışıktan faydalanarak hücredeki mahkûmun daha net görülmesi için, diğer açıklık ise kuleye bakan penceredir ki, bu da gözetleyen kişinin hücreyi görebilmesini sağlamaktadır. Kulenin tasarımı ise içerisinde bulunan gözetleyicinin görünemeyeceği şekilde yapılmıştır. Böylelikle mahkûmlar kulede birinin varlığından haberdar olmamakla birlikte sürekli gözetlendiği hissi empoze edilecektir (King 2001, 40-50). **(Çizim 1-2)**.

Jeremy plan şemasının temel noktasını ve avantajlarını mektuplarında; *"Binanın genel biçimine gelince, birçok amaç için en kullanışlı olan dairesel plandır, ancak bu, tek önemli şart değildir. Bununla birlikte*

¹ Jeremy ve Samuel Bentham'ın biyografisi için bkz: Ross Harrison, *Jeremy Bentham*, Britannica, *Samuel Bentham*.

göreceğimiz gibi, hem tüm biçimler için mükemmel bir görüş sağlayan hem de aynı boyuttaki sayısız blok için aynı görüşü sağlayan sadece dairesel biçimdir. Bu gözetmenin konumunu değiştirmeden tüm mahkûmları ve aynı anda yine konumunu çok fazla değiştirmeden mahkûmların yarısını da aynı mükemmel şekilde gözetleyeceği bir yer sağlar. Ve burada en önemli olan şey, mümkün olan en geniş zaman diliminde, her bir kişinin gerçekten gözetim altında tutulmasıdır” şeklinde ifade etmektedir (Bentham 2008, 23-24). Dairesel olmayan şemaların kör noktalar oluşturacağını ve ne kadar kalın duvarlara sahip olursa olsun güvenlik zafiyeti vereceğini söyleyen Jeremy, dairesel planda en ince duvarların yeterli olacağını, ayrıca bu şemanın hastanelere, okullara, fabrikalara, ıslah evlerine, tımarhanelere ve birçok kamu binalarına uygulanabileceğinden bahsetmektedir (Bentham 2008, 25-29). Jeremy’ in bu düşüncesini Michel Foucault destekler bir şekilde “Hapishanenin Doğuşu” adlı kitabında, gözetimin diğer kurumlarına aktarıldığını, iktidar bakışının kurumsal mekanizmaların merkezinde bulunduğunu vurgulamaktadır. Aslında panoptikon anlayışta gözetimi yapan kişinin de iktidar tarafından gözetlendiğini yani bunun bir zincir halkası şeklinde tepe noktaya kadar uzandığını anlatmaktadır (Foucault 2017, 301-303).

İşleyişi mükemmel olan mimari yapının planın şemasının kaynağını ise Versailles Sarayı’nın bahçesinde yatmaktadır. “Hayvanat bahçesinin merkezinde sekiz kenarlı bir pavilyon vardır, bunun birinci katında yalnızca kralın salonu bulunmaktadır; burası geniş pencerelerden yedi kafese bakmaktadır, bu kafeslere çeşitli hayvan türleri kapatılmıştır”². Buradan hareketle kralın yerini gözetleyici, hayvanların yerini ise mahkûmlar almıştır (Foucault 2017, 299-300).

Versailles Sarayı’nın dışında Panoptikon Hapishanesine ve altında yatan felsefeye kaynak oluşturacak birçok mimari ve sanatsal eser bulunmaktadır. Bunları değerlendirmek hem Sanat Tarihi hem de panoptikon açısından değerli olacaktır.

Gözetim, insanların inanç merkezlerinden başlayarak yaşantısının pek çok alanında görülmektedir. Anadolu toprakları içerisinde yer alan en eski inanç merkezi olan Şanlıurfa Göbekli Tepe’nin (Schmidt, Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe 2007, 26) plan şeması oldukça dikkat çekicidir. Bu inanç merkezine hem farklı bir bakış açısı getirmek hem de panoptik bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Günümüzden 12.000 (M.Ö. 10. Yüzyıl) yıl öncesine tarihlendirilen Göbekli Tepe (Schmidt, Göbekli Tepe – the Stone Age Sanctuaries. New results of ongoing excavation with a special focus on sculptures and high relief 2010, 240) sonsuzluğun, bütünlüğün ve evrenin simgesi olan (Cirlot 1971, 123) dairesel plan şemasında inşa edilmiştir (Çizim 3). Bu form tapınaktaki kayalar üzerinde de daire sembolüne rastlanmaktadır (Schmidt, Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe 2007, 150). Bu şemayı Göbekli Tepe’den sonra Stonehenge’de (Schimmel 2000, 265), Roma tapınaklarında ve Hindistan’da Khasiler kabilesine ait büyük dikme taşlarla çevrili dairesel kült yapılarında da karşılaşılmaktadır (Eliade 2005, 262). Ancak dairesel planda inşa edilmesinin nedeni arasında simgesel anlamının yanı sıra tapınak merkezini, iki farklı başlıkta değerlendirmek yerinde olacaktır. Bunlardan birincisi, plan şemasının avantajları, ikincisi ise buranın bir tapınak/kült merkezi olmasıdır.

Dairesel planın en büyük avantajı yukarıda da belirtildiği üzere sağlam ve korunması en kolay şemadır. Kesin olarak verileri bulunmasa da Schmidt, kule olarak kullanıldığı ihtimaline de değinmektedir (Schmidt, Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe 2007, 132). Bir ihtimal dâhilinde de olsa gözetimin birinci aşamasını oluşturmaktadır.

İkinci avantaj, dairesel alan içerisinde konumlandırmaları, görüş açılarını ve iç bölümü iyi organize edebilir, kontrolü kolaylaştırabilirsiniz. Bunu destekleyecek önemli bulgulardan birisi, taşlar üzerine işlenen hayvan figürlerinin, özellikle çoğu yırtıcı olanların (alttan yukarı ve üstten aşağı bakanlar hariç) başlarının aynı yöne doğru işlenmeleri, hatta 38. dikilitaş üzerine işlenen figürlerin

² Bentham döneminde hayvanat bahçesi yok olmuştur.

hepsinin orta yöne doğru bakar vaziyette verilmesidir (Schmidt, Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe 2007, 155). Bu şekilde yerleştirilmesinin nedeni yapının korunmasını sağlamak ve hayvanlar sayesinde gözetimi gerçekleştirmek veya buraya giren kişilere gözetildiği hissini verilmek istenmesi olabilir. Bunu kare bir planda uygulamak mümkün görünmemektedir. Kare veya dikdörtgen bir formun köşeleri, düz duvarlarına bir figürün merkeze bakar şekilde yerleştirilmesi oldukça zordur.

K. Schmidt, Göbeklitepe'nin bir kült merkezi olduğunu, dirilerin değil ölülerin yerini temsil ettiğini söylemektedir (Schmidt, Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe 2007, 145). Göbeklitepe'nin bir kült merkezi olması ayrıca panoptik değerlendirmemiz ikinci bölümü için önemlidir.

"Kült" kelimesi ilk XVII. yüzyılın başlarında kullanılmış, Latince "cultus" (ibadet) anlamında olup buradan da Fransızca "culte" kelimesinden İngilizce'ye geçmiş, ibadet eylemi, tapınılan yer veya dini törenler için kullanılan bir kelime olmuştur (merriam-webster 2017). Kültü uygulayan, yöneten ve yön veren bir yönetici bulunmaktadır. Ayrıca kült için belirli ritüeller ve araçlar vardır (Tezcan 1996, 120). Bu bağlamda, Göbekli Tepe kutsal bir alandır ve tanrının gözetiminin bariz bir şekilde hissedildiği yerdir. Tanrının gözetimindeki bir mekân olması, oraya özen gösterilmesini, inanca göre içerisine çeşitli figürlerin ve onu temsil eden simgelerin konulması gerektiği anlamını ortaya çıkarmaktadır. Temsil eden her figür/obje ise orada bulunanları gözetken birer unsurdur. Bunu destekleyecek en önemli bulgu ise taşlar ve üzerine işlenen, konumlandırımlarıyla göze çarpan hayvanlardır. Çünkü tapınakta bulunan bazı figürler, insanların dönemsel inançları doğrultusunda tanrıları sembolize ettiği düşünülmektedir. Örneğin bunlardan tilki, Babil ve Sümer inançlarında yeryüzünü yöneten baş tanrı Enlil'in simgesidir (Özalp 2016, 68). Bunun dışında turna, Bereket Tanrıçası Demeter'in kutsal hayvanıdır. Ayrıca yılan motifi koruyuculuğu simgelemektedir. (Schmidt, Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe 2007, 217-220) (Foto 1).

Gözetimin diğer önemli göstergesi ise girişte bulunan ve yapıyı korumakla görevli olduğunu belirtilen aslanlı kapıdır (Schmidt, Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe 2007, 143-144). Aslanlı kapı, Göbeklitepe dışında, İhtar ve Hattuşa gibi yerlerde de karşımıza çıkmakta olup koruma anlamı yüklenmiştir. Korumanın yanında gücün de temsilcisi olan aslanın (Ersoy 2007, 245-247), belki de en önemli özelliği gözetim hissini veren hayvanlardan biri olmasıdır. Aslanlı kapıdan geçen kişilerin artık gözetlendiği olgusu oluşturulmuş, içeride bulunan hayvanlarla bu his pekiştirilmiş olabilir. Bütün bunları kapsayan ve destekleyici mahiyetteki unsur ise tapınağı meydana getiren "T" biçimindeki dikili taşlardır. İlahi ataların bir yansıması olması olan bu taşlar, dönemin muhafızlarını³ yani gözcülerini temsil etmektedir (Collins 2019, 366).

Tapınak ve inanç merkezlerinin dışında gözetimin gerçekleştirileceği, insanları toplu olarak yönlendirebilecek ve kontrol altına alabilecek en önemli yerlerin başında şehirler ve kaleler gelmektedir.

İnsanlar, çevresinden emin olmak, güven içinde yaşamak ve kontrolü sağlamak için her dönemde kendilerini, ailelerini, yiyecekleri korumak amacıyla yaşadıkları yerin etrafını duvarlarla çevirmişlerdir. Daha sonra diğer topluluklarla birlikte yaşamak zorunda kalması sebebiyle yerleşim yerleri kurarak etrafını surlarla çevirip kaleler veya kale görünümünde şehirler kurmuşlardır (Boran 2001, 1). İnşa edilen her bir kale ve şehir, insanları yönlendirmenin, kontrol altına almanın, gözetimi gerçekleştirmenin en etkin yoludur.

Stratejik yerlerde inşa edilen kalelerin, tarihleri, malzemesi, boyutları, burçları, içerisindeki nüfus ve surların kalınlığı değişse de hepsinin kuruluş amacındaki düşünce aynıdır. Düşmanı dışarıda tutmak, içeride huzur ve güvenliği sağlamaktır.

³ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Andrew Collins, *Göbekli Tepe ve Tanrıların Doğuşu*, İstanbul 2019.

2001’de Rod Lurie yönetmenliğinde gösterime giren Last Castle (Son Kale) filminin girişindeki şu kelimeler aslında kalenin kuruluşunu ve amacını yansıtan en iyi düşünceler arasındadır.

“Bir kaleye bakın, herhangi bir kaleye, şimdi de onu kale yapan unsurları düşünün. 1000 yıldır değişmemişlerdir. Bir, konum. Göz alabildiğine geniş bir alana hâkim bir yüksek bir konum. İki, koruma: Cephede saldırıya karşı koyabilecek kadar güçlü, kocaman duvarlar. Üç, bir garnizon: Öldürmek için eğitilmiş ve buna istekli adamlar. Dört, bir bayrak. Adamlarına “Siz askersiniz, bu da bayrağımız” dersin. Onlara “Bayrağımızı kimse ele geçiremez” dersin. Sonra onu herkes görsün diye bayrağı göndere çekersin. İşte sana bir kale...”

Asırlar boyunca yüzlerce belki de binlerce kale inşa edilmesinin asıl amacı, bulunduğu bölgenin gözetimini-kontrolünü ve güvenliği sağlamaktır. Bunun içinde bölgenin topoğrafik yapısından faydalanılarak hâkim ve en güvenli yerler seçilmektedir. Bu nedenle kale plan tipleri farklılıklar gösterebilir. Panoptikon Hapishane plan şemasında inşa edilen, Özbekistan sınırları içerisinde bulunan Koy Kırılğan Kale, form itibarıyla verilebilecek en güzel örnektir (Akın 1990, 23) (**Çizim 4**). Ancak kalelerde sadece form değil, altında yatan felsefenin uygulanışı önemli olduğu için kalede gözetim nasıl sağlanır onu değerlendirmek gerekir. Öncelikle kalenin bölgeye hâkim bir yere inşa edilmesi yukarıdaki tanımda da değindiğimiz gibi *“Göz alabildiğine geniş bir alana hâkim bir yüksek bir konum”* gözetimin belki de en önemli bölümüdür. Geniş bir alana hâkimiyeti avantaj haline getirecek unsur ise dışarıyı gözetlemede kullanılan, surlar üzerindeki gözetleme kuleleridir. İsminden de anlaşılacağı üzere bu kuleler gözetimin temel parçalarındandır. Bir diğer parça ise hem kulelerde, hem kale içerisinde, hem burçlarda hem de giriş kapılarında bulunan askerlerdir. Görevli askerler, saydığımız bu mimari öğeler sayesinde gözetleme yapmaktadır.

Kulede bulunacak bir kişi, dışarda oluşabilecek tehlikelerden haberdar olabilir. Bu uygulama aslında içerisi içinde önemlidir. Kaleyi komuta eden kişinin içeride de kontrolü sağlamalıdır. Bu ise yine yüksek bir konumda bulunan bir asker ile gerçekleştirilmekte, ayrıca kale içerisinde bulunan dar sokaklarla sağladığı düşünülmektedir. Sokakların dar olması oradan geçecek insanların sayısını düşürmekte, insanları bir hizaya sokmakta ve kabiliyet alanlarını kısıtlamaktadır. Anadolu’da karşımıza çıkan sokakların dar olarak tasarlanmasının asıl nedeni belki de gözetim olabilir.

Nüfus arttıkça, kalelerin içerisine sığmayan insanlar, etrafı surlarla çevrili şehirler inşa etmişlerdir. Kurulan şehirler hem yaşayan halkı hem ticareti hem de dışarıdan gelen düşmanı gözetim altında tutmaya yöneliktir. Bu tasarım içerisinde şehrin kurulacağı topografya, kalelerde olduğu gibi önemlidir. Coğrafi konumdan sonra şehrin tasarımında dış güvenliği sağlayacak yüksek ve sağlam sur duvarları, iç bölümün kontrolü kolaylaştıracak yollar, sokaklar ve binaların yerleştirilme biçimi panoptikonu etkileyecek etmenlerdir. Tarihsel süreç içerisinde bu tanımlamalara uyan önemli örnek ise Bağdat Şehri’dir.

Abbasiler döneminde, Halife Cafer el-Mansur tarafından dairesel planda, 762 yılında inşasına başlanılan Bağdat şehri (Medinetü’s Selam) (Hasan 1987, 195-197), 766 yılında bitirilerek Abbasilerin başkenti olmuştur (Ed-Dûri 1991, 426, Yiğit 2008, 40) (**Çizim5**) (**Foto.2**).

Halife Mansur, şehrin yeri ile ilgili yapmış olduğu tespitleri ise manidardı; *“Dicle ile Fırat arasında bulunan bu bölge dünyanın en önemli ticaret merkezi olma özelliğini taşımaktadır. Zira, Vâsit, Basra Übülle, Fars, Umman, Yemâme, Bahreyn ve diğer yerlerden gelerek Dicle boyunca gidecek olan gemiler burada demirleyecektir. Aynı şekilde Musul, Diyâru Rebia, Azerbaycan ve Ermeniyeye’den gelip Dicle boyunca aşağı yol alan gemilerle, Diyâru Mudar, Rakka, Şam bölgelerin, Mısır ve Mağrib’ten gelerek Fırat’tan aşağı doğru giden gemiler çeşitli ticaret ürünlerini getirecek ve yüklerini Bağdat’a boşaltacaklardır. Yine burası Cebel, İsfahan ve Horasan bölgelerinden gelenlerin bir dinlenme yeri olacaktır. Gerçekten dünyanın en güzel şehri olacaktır”* (Yüksel 2010, 8). Halifenin bu sözleri bölgenin ticari olarak keşişim noktasında bulunacağını ve kontrol merkezi olacağını bir göstergesidir.

Dairesel plan şemasında tasarlanan Bağdat şehrinin etrafı sur duvarlarıyla çevrilerek büyük bir

kale görünümü kazanmıştır. Bununla beraber şehre girişi sağlayan kapılar üzerinde hem şehri hem de şehrin dışını gözetlemek amacıyla inşa edilen kuleler bulunmaktadır. Şehri ikiye bölen, iki yolun kesiştiği noktaya ise halifenin sarayı konumlandırılmıştır. Bu planın seçilmesinin en önemli nedeni ise merkezde bulunan sarayın, şehrin her tarafına eşit uzaklıkta olması ve kolay kontrol edilip korunmasını sağlamaktır (Ed-Dûri 1991, 426-427).

Bağdat'ın kuruluşundan sonra bölgeyi ziyarete gelen Bizans İmparatoru'nun elçisi, şehir hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Şehrin mükemmelliğinden bahseden elçi, çarşıların, şehrin içinde olmasının zafiyet oluşturacağını ve kontrolün sağlanamayacağını halifeye iletmiştir. Bu uyarılar neticesinde el-Mansur gerekli tedbirleri almıştır (El-Bağdadi 1931, 80, Yüksel 2010, 9).

Şehir plan şemasının, Panoptikon Hapishanesi ile benzerliği dikkat çekicidir. Hapishanenin merkezinde bulunan kulenin yerini, şehirde saray alırken, gözetimi kolaylaştıran plan şeması olmuştur. İslam'ın halifesi olan Mansur, büyük bir kale olarak kurdurttuğu bu şehirle, içeri ve dışarı arasındaki kontrolü, güvenliği sağlamış hem bölgeyi hem de insanları gözetim altında tutmuş ve yönlendirmiştir.

Bu plan şeması ilk defa Bağdat'ta uygulanmamıştır. Öncesinde Türkmenistan'da Daşlı'de, İran'da Darabgird ve Firuzabad kentlerinde de görülmektedir (Akın 1990, 12-19).

Abbasilerden bir diğer örnek ise Samerra Şehri'dir. Bağdat'ın 100 km. kuzeyinde, Dicle Nehri'nin kıyısında 836-892 yılları arasında Halife Mu'tasım Billah tarafından kurulmuştur (Demirci 2009, 70).

Samerra'nın harap olması nedeniyle planı ve görüntüsü ile ilgili bir veri bulunmamaktadır. Ancak, kaynaklardaki ibarelerden Samerra'nın altı büyük ana cadde üzerine kurulmuş olduğunu, içerisinde sarayların, kamu binalarının, üst düzey bürokrat evlerinin, çarşıların ve camilerin (Demirci 2009, 70) yer aldığı bilinmektedir. Bağdat'tan daha büyük boyutlarda ele alınan şehrin panoptik yönü ise kurulma amacındadır. Kaynaklarda geçen bilgiler ışığında Türklerden oluşan grubun, şehir hayatına uyum sağlayamaması, Bağdat halkı ile olan kavgaları, sokaklardaki taşkınlıklar ve hatta ölümler, şehrin huzurunu bozmaktadır. Böyle bir şey de şehir içerisinde karmaşaya neden olmakta ve kontrolsüzlüklere sebebiyet vermektedir (Demirci 2009, 70, Kök 2003, 7, Topuz 2011, 83-112, Creswell 1958, 259-260). Bu sebeple Halife hem Bağdat şehrindeki kargaşayı önlemek hem de Türkleri gözetim altında tutmak için Samerra'yı inşa ettirmiştir.

Şehrin plan şeması yuvarlak olmamasına, kaynaklarda gözetim ya da kontrol altında tutmak gibi bir yaklaşım görülmemesine karşılık, kuruluş amacının bu yönde olduğu açıktır. Ayrıca, Samerra Ulu Camii'nin malviye tipindeki minaresi, asli görevinin dışında gözletleme kulesi olarak kullanılmış olması muhakkaktır. Samerra'nın kurulmasıyla Halife, insanlara yeni bir hizmet sunarken insanları nasıl yönlendirildiğini ve kontrol altında tuttuğunu görebiliriz.

Şehirler dışında, ülke sınırları içerisinde belki de gözetimi sağlayacak en önemli mimari eserler kervansaray/hanlardır. Kervansaraylar, kitabelerde ve kaynaklarda ribat olarak da geçmektedir. Sınırlarda inşa edilen, içerisinde ordu ve binek hayvanların konakladığı ribatlar, yüksek, kalın beden duvarları, gözcü kuleleriyle kalevari bir görüntüye sahip olup stratejik askeri harekâtlar için oldukça önemlidir (Akalin 2002, 299-302).

IX. yüzyılın sonlarında ribatların işlevi değişerek ticaret yolu üzerinde inşa edilen kervansaraylara dönüşmüştür. XII. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu, milletlerarası ticaretin merkezi olmuştur. Selçuklu'nun yöneticileri de Anadolu'daki ticaret yolları üzerine kervansaraylar inşa ettirerek hem yolları, hem de ticareti gözetim altına almıştır (**Harita 1**). Öncelikle Selçuklu, tüccarlara Anadolu topraklarına girdiklerinden itibaren mallarına güvence vermiştir (Turan 1988, 121-137). Daha sonra yolcuların konaklayacakları ve ihtiyaçlarını karşılayacakları bu abidevi eserlerle de kişilere üç gün ücretsiz (Akalin 2002, 299-302) kalma hakkını tanımıştır. Böylelikle ticaret yapanları bu yapılarda kalmaya yönlendirmiştir (**Foto 3**). Selçuklu'nun bu hamlesi, ticareti yapanların çıkarlarına uygun gibi

görünmesine karşılık, bu mimari yapılara yönlendirilerek hem ticaretin yol güzergâhlarını, hem ürünleri, hem de tüccarları gözetim altına alarak devletin çıkarları gözetilmiş ve insanlar yönlendirilmiştir.

Gücün bir tezahürü olan panoptikonun bir zorunluluktan doğmuş olduğu da düşünebilir. Üç kıtaya hükmetmiş olan devletlerin bu felsefeyi, hâkimi altında olanlara hissettirmeleri gerekmektedir. Buradan yola çıkarak hapishanedeki benzer bir uygulamayla Osmanlı'da karşılaşılmaktadır. Osmanlı Devletinde, Divan-ı Hümayun'un düzenlendiği odayı, üstten izlenecek şekilde tasarlanan demir parmaklıklı ve siyah perdeli (Tehlike Penceresi) köşke Kasr-ı Adl ismi verilmekteydi. Burada tıpkı kuledeki nöbetçinin varlığı bilinmediği gibi padişah da hiçbir şekilde görülmemektedir. Vezirler orada bir padişahın olup olmadığını bilmediği için sürekli gözetim altında tutulduğunu düşünerek çalışmalarını titizlik ve ciddiyetle gerçekleştirmiştir (Ortaylı 2007, 52-77) **(Foto. 4)**.

Sanatta panoptikonun uygulanış yöntemlerinden birisi de semboller olup bunun öncülüğünü "göz" üstlenmektedir.

Görme işlevini üstlenen göz, insan vücudunun hayati organlarından. Bu bağlamda gözetimi gerçekleştiren en eski örnek belki de Mısır'da karşımıza çıkan "Horus'un Gözü"dür" **(Foto. 5)**. Simgesi şahin kanatlı, güneş yuvarlağı olan Horus'un Gözü (Tanrının gözü bağlamında), Mısır tapınaklarında yer almıştır (Champdor 2006, 19). Göz, vicdanın gözünden hiçbir şeyin kaçamayacağını, insanın iç dünyasının yaşamın her yönünde var olduğunu ve her davranışın gözetlendiğini, hiçbir şeyi gözden kaçırmayan merhametsiz yargıcın keskin bakışını sembolize etmektedir. Vicdanın gözü sürekli açık olduğu için güneş ve ay Horus'un Gözünü temsil etmektedir (Güneş tanrısı Ra'nın gözü olarak da nitelendirilir) (Kurhan, Eski Mısır Kraliyet Tanrısı Ptah 1994, 25, Kurhan, Eski İmparatorluk Devrinde Tanrı Re 1993, 7). Güneş ve ay nöbetleşerek sürekli olarak insanlar üzerindedir. Bunun en önemli yansıması, firavunun tahta geçtiğinde adaletin simgesi olan Horus'un Gözüyle izlendiğine inanmasıdır (Özdel 2012, 26).

Gözetleme unsuru gerek iyi ve koruyucu amaçla gerekse tam tersi bir anlayışta tezahür etsin bunu her medeniyette görebiliriz. Bunlardan biriside, inancın hâkim olduğu Türklerdir.

Eski Türk devletlerinde hanedanlığın başına geçecek olan kişi "Kut" anlayışı ile belirlenmiştir. Bu sisteme göre başa geçecek olan kağanın gücü ve yetkilerinin Gök Tanrı tarafından verildiğine inanılmaktadır (Arslan 2011, 102). Bu sebeple halk her zaman bu yöneticilere itaat etmiş, tanrının kağan aracılığıyla kendilerini gözetlediğini düşünerek hayatını ona göre şekillendirmiştir.

Türkler 'de gözetimin hissedildiği bir diğer unsur atalar kültü inancıdır. Bu inanca göre ataların ruhlarının yaşadığına, toplumla ilişkisinin devam ettiğine ve bir takım mistik güçleri olduğuna inanılmaktadır. İnançtan dolayı atalar için keçeden, paçavralardan, ağaç kabuğundan, hayvan derilerinden atalarını temsilen semboller yapılmakta ve "töz" adı verilen bu figürleri duvarlara veya çadırlara asarak, onlar tarafından sürekli gözetildiğini veya korunduğunu düşünmektedir. Toplumun veya aile bireyinin sadece inanç olarak onun varlığına inanması, onun tarafından sürekli korunduğunu ve gözetlendiğini hissetmesi önemlidir (Güngör 2002, 264, Çoruhlu 1999, 53-54) **(Foto 8)**.

Gözetimi gerçekleştiren göz, resim ve heykel sanatında karşılaşılmaktadır. Bunun en önemli örneği, kilise kubbelerinin ortasına veya apsis yarım kubbesinin içerisine yerleştirilen İsa'dır. Kariye Kilisesi'nin kubbesinde bulunan İsa'nın, gözlerinin aşağıda bulunan insanlara çevirdiğini görebiliriz. Aynı şekilde Hıristiyanların ibadet için yöneldikleri apside de İsa'nın yerleştirilmesi ve gözlerinin ibadet edenlere doğru bakması, gelenlerin sürekli gözetlendiğinin bir göstergesi olarak tanımlanmaktadır **(Foto. 6)** (Bentham 2008, 101). İsa dışında kiliselerdeki mimari anlayışın da gözetlenme konusunda etkili olduğu düşünülebilir. Katedrallerin ve kiliselerin azametli yükselişi, insanlara bu hissiyatı verebilir. Nitekim Ortodokslar için kilise, İsa'nın bedeninin temsildir (Bentham 2008, 100).

Hristiyanlıktan sonra İslam dünyasında bunun nasıl uygulandığı merakı doğmuştur. Her ne

kadar inanç bağlamında benzer bir fikir yatmasa da psikolojik olarak aynı düşüncenin varlığı bilinmektedir. Sembol bakımından gözetimi, İslam mimarisine önemli eserler katan Emeviler'de (661-750) görebiliriz. Birçok saray inşa eden Emeviler, yapılarını, güçlü ve yüksek duvarlara sahip, korunaklı, kalevari bir mimaride tasarlamışlardır. Filistin'de bulunan, 724-743 yıllarında Halife A. bin Hişam tarafından yaptırılan⁴ (Behrens-Abuouseif 1997, 14) Hırbet'el Mefcer bunlardan birisidir (Beksaç 1998, 326).

Dikdörtgen bir planda düzenlenen yapı; saray, cami, hamam ve çeşitli birimlerden oluşmaktadır (**Çizim 6**). Hırbet'el Mefcer mimarisinin dışında süslemeleri ile dikkat çekicidir (Sivrioğlu 2013, 201-202). Sarayın girişinde uzun bir friz içerisinde verilen ve Roma etkisinin hissedildiği rölyeflerin hepsi farklı yüz hatlarına sahiptir. Abartılı bir göz şemasına sahip olan figürlerin saraya girenleri izlemekte ve onlara sürekli gözetildiği hissini aşlamaktadır (Sivrioğlu 2013, 201). Halifenin veya korumalarının olmadığı bir yerde bile gücün tezahürü olan figürler, saraya gelenlere gözetildiği mesajını vermektedir (**Foto. 7**).

Gözün anlam bulduğu bir başka örnek, Pablo Picasso'nun 1937 tarihli "Guernica" tablosudur. Ressam, tabloda Alman bombardımanı altında kalan Guernica kasabasındaki yaşanan dramı yansıtmıştır (Javier Barrallo 2011, 215-222). Picasso, tablo üzerinde çalışırken şu ifadeleri dile getirmiştir: "İspanya'nın mücadelesi, insanlara, özgürlüğe yapılan saldırıya karşıdır. Ressam olarak hayatım boyunca sürekli sanatın ölümüne karşı durmaya çalıştım. Benim gericilikle ve ölümle anlaşma içinde olduğumu kim bir an için bile olsa düşünebilir? Üzerinde çalıştığım ve Guernica ismini vereceğim resimde ve son zamanlardaki tüm eserlerimde, İspanya'yı acı ve ölüm okyanusuna batıran askeri sınıfa duyduğum nefreti açıkça göstermekteyim" (Theguardian 2018).

Guernica'da Kübist üslupta yerleştirilmiş olan öğelerin acılarını ve feryatlarını başarıyla karşı tarafa hissettiren Picasso, figürlerin üzerine bir ışık yerleştirmiştir. Burada dikkat çeken öğe ise ampulün dışını çevreleyen göz ve onun figürler üzerine yayılışıdır. Eserin ilk çizimlerinde, bu ışığın geçirdiği evreleri görmek mümkündür (Javier Barrallo 2011, 215-222) (**Foto. 9**). İlk olarak güneş olan bu ışık daha sonra göze dönüşmüştür. İkisinin de anlamı aynıdır. Tabloda olan biten bütün kargaşayı, zulmü ve acıyı izleyen, buna müsaade eden kişi iktidardır. Ölenlerin ve acı çekenlerin hiçbir şeyden haberleri yoktur. Ancak göz sembolü olayın farklı bir yönüne ışık tutarak, gücün her şeyi izlediğini ifade etmektedir (**Foto 10**).

SONUÇ

Toplumların ıslahı için 1795'de inşa edilen hapisane plan şeması ve altında yatan felsefe bütün dünyayı etkilemiştir. Bu etki, olayın başlangıç aşamasından günümüze çok farklı anlamlar kazanarak gelmiş ve artık gücün vazgeçilmezi olmuştur. Bununla birlikte gözetim sadece 1795 yılından çıkan bir hapishaneden ibaret olmadığını, bunun yeryüzündeki insanlığın ilk inanç merkezinden başlayarak süre geldiğini söylenebilir.

Her dönemin kendine ait olan teknoloji ve yaşam şartları gözetimin şeklini, biçimini ve uygulanış tarzını değiştirmiştir. Panoptikonu, Sanat Tarihi açısından değerlendirdiğimizde ise iki farklı başlık ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi mimari eserler ve plan formları, ikincisi ise inanç ve sembollerdir.

İncelemeye alınan yapılar arasındaki Göbeklitepe, Koy Kırılğan Kale, Bağdat Şehri plan açısından öne çıkan örneklerdir. Bu yapılar dışında yuvarlak planın uygulandığı birçok inanç merkezini de görmek mümkündür. Yuvarlak planın tercih edilmesinin en önemli nedeni hiç şüphesiz sağlamlığı olup iç ve dış arasındaki kontrolün kolay bir şekilde sağlanmasına olanak tanınmasıdır. Ayrıca planın bir

⁴ Bazı araştırmacılar, yapının ve mimari dekorasyonunun Halife II. Velid tarafından (743-744) yapıldığını bildirir.

merkez noktaya sahip olması ve oraya yönetim biriminin yerleştirilmesi (Bağdat örneği) dikkat çekicidir. Ancak bütün mimari eserleri bu planda inşa etmek mümkün değildir. Aynı felsefeyi taşıyan ancak farklı plan tiplerinde olan yapıları da görebiliriz. Samerra Şehri, kaleler, kervansaraylar, saraylar ve kilise yapıları bunlardan bazılarıdır.

Samerra Şehrinin kuruluş amacının doğrudan kontrol ve gözetim altına almak olduğu söylenebilir. Bunun dışında inşa edilen kaleler, farklı plan tiplerinde olsa da aslında en önemli gözetim merkezidir. Çünkü, kalelerin kuruluş amaçlarından birisi de içeriye ve dışarıyı gözetlemek, kontrol altında tutmaktır. Devletlerin gücü ve sınırları arttıkça dönemin şartlarına göre hem yaşadıkları sarayda hem çevresinde hem de devletin en önemli gelir kaynağı olan ticarete panoptikonu gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Nitekim inşa edilen bütün yapılar birer sanat eseri olarak görülse de onlar, ayrıca bu amaca hizmet eden bir parçadır. Bunu incelemeye aldığımız Selçuklu ve Osmanlı yapılarında da görebiliriz.

Mimari yapılarda şu husus ise gözden kaçırılmamalıdır. Bu eserler hiçbir zaman tek başlarına panoptikon için yeterli değildir. Gözetim amacına hizmet etmek için mutlaka hapishanedeki gibi gözetleyen bir kişinin olması veya onu temsil eden bir sembolün bulunması gerekmektedir. Nitekim ikinci grubu, gözetimin en önemli yansıtıcısı olan semboller oluşturmaktadır.

Her sembolün bir anlamı ve temsil ettiği bir güç veya bir kişi vardır. Göbeklitepe'den ele alarak başladığımız semboller her dönemde, her sanat eserinde karşımıza çıkmaktadır. Bu semboller bazen tanrıların simgesi olurken, bazen de gücün bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göbeklitepe'de yer alan sembolleri bunun en güzel örneğini göstermekte olup insanların bu simgeler ile gözetlendiği düşünülebilir. Ayrıca, Horus'un Gözü ve İsa'nın bedenini temsil eden kiliseler ve kilise kubbelerinde yer alan İsa, panoptikon için belki de en somut örneklerdir. Bu hususu Türklerin kut anlayışı ve tözlerinde de görebiliriz.

Tanrı ve inançlar dışında İmparatorun gücünün simgesi olan sembollerde vardır. Bunlar bazen Mefcer Sarayında olduğu gibi rölyeflerle gerçekleştirilirken bazen de gücün simgesi olan hayvan figürleriyle elde edilmiştir. Aslan ve kartal bu kapsamda olup güç denildiğinde, yüklenmesi gereken bir vasıf olarak gözetimin de eklenmesi gerektiği düşünülmelidir.

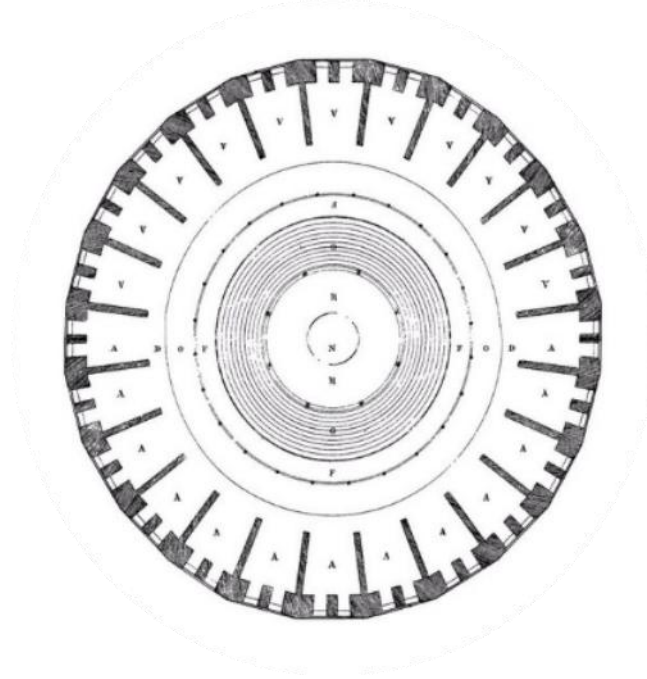
Son olarak gözetimin karşılıklı olduğunu unutulmamalıdır. Sinoptikon olarak isimlendirilen ve çoğunluğun azınlığı gözetlediği bir olgu olan bu terimin de sanatsal yönünün değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

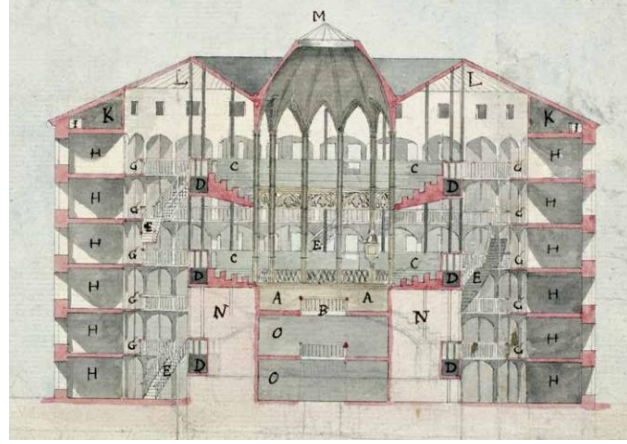
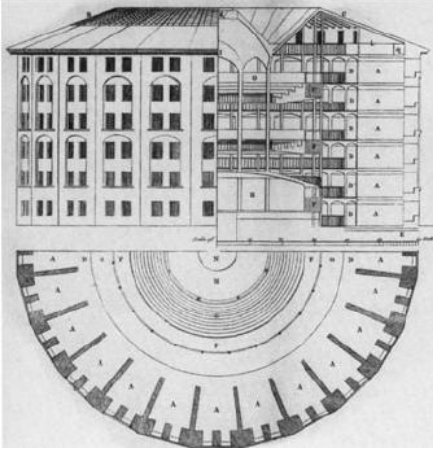
- Akalın, Şebnem, "Kervansaray", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2002, 299-302.
- Akın, Günekut. *Asya Merkezi Mekân Geleneği*, Ankara, 1990.
- Arslan, Mahmut, "Eski Türk Devlet Anlayışı ve Kutadgu-Bilig", *Sosyoloji Konferansları*, 2011, 100-111.
- Behrens-Abuouseif, Doris, "The Lion Gazelle Mosaic at Khirbat al-Mafjar", *Muqarnas*, 1997, 11-18.
- Beksaç, Engin, "Hırbetü'l-Mefcer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1998, 326-327.
- Bentham, Jeremy, vd. *Panoptikon Gözün İktidarı*, İstanbul, 2008.
- Boran, Ali. *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescidleri*, Ankara, 2001.
- Champdor, Albert. *Mısır'ın Ölümler Kitabı*, (Çeviren Suat Tahsuğ). 2006.
- Cirlot, Juan Eduardo. *A Dictionary of Symbols*, Çeviren Jack Sage. London, 1971.
- Collins, Andrew. *Göbeklitepe ve Tanrıların Doğuşu*, İstanbul 2019.
- Creswell, K.A.C. *Early Muslim Architecture*, 1958.
- Çoban, Barış, "Yeni Panoptikon, Gözün İktidarı ve Facebook", *Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2009, 1-18.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin ABC'si*, İstanbul, 1999.

- Demirci, Mustafa, "Sâmerrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2009, 70-71.
- Ed-Dûri, Abdülaziz, "Bağdat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1991, 425-433.
- El-Bağdadi, El-Hatib, *Târîhu Bağdad*, Kahire, 1931.
- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihi*, (Çeviren Mustafa Ünal), Konya, 2005.
- Ersoy, Necmettin. *Semboller ve Yorumları*, İstanbul, 2007.
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*, (Çeviren M. Ali Kılıçbay), Ankara, 2017.
- Furlong, Gillian, "Designs for a Panopticon Prison by Jeremy Bentham Section of an Inspection House: Plan of Houses of Inspection: Section Plan", *Treasures from UCL*, 2015,136-139.
- Güngör, Harun, "Eski Türklerde Din ve Düşünce", *Türkler Ansiklopedisi*, 2002, 264.
- Hasan, Hasan İbrahim. *İslam Tarihi*, (Çeviren İsmail Yiğit), İstanbul, 1987.
- Javier Barrallo, Santiago Sanchez Beitia, "Guernica", *Bridges: Mathematics, Music, Art, Architecture, Culture*, 2011, 215-222.
- King, Lyall, "İnformatin, Society and the Panopticon", *The Western Journal of Graduate Research*, 2001, 40-50.
- Kök, Bahattin, "Samerra'nın Kuruluşu", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, 1-42.
- Kurhan, Mürüvvet, "Eski İmparatorluk Devrinde Tanrı Re", *Belleten*, 1993, 1-25.
- Kurhan, Mürüvvet, "Eski Mısır Kraliyet Tanrısı Ptah", *Belleten*, 1994,1-27.
- merriam-webster*. 25 6 2017. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/cult>.
- Ortaylı, İlber, *Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*, İstanbul, 2007.
- Özalp, Hasan, "İnsanlığın En Eski Tapınağı Göbeklitepe Teolojik Olarak Bize Ne söyler?", *Bilimname*, 2016, 59-74.
- Özdel, Gizem, "Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve Panoptikon ve İktidarın Gözü Göstergeleri", *The Turkish Online Journal of Desing, Art and Communication*, 2012, 22-29.
- Ritzer, G. *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, (Çeviren Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Schimmel, Annemarie, *Sayıların Gizemi*, (Çeviren Mustafa Küpüşoğlu), İstanbul, 2000.
- Schmidt, Klaus, "Göbekli Tepe – the Stone Age Sanctuaries. New results of ongoing excavation with a special focus on sculptures and high relief", *Documenta Praehistorica*, 2010, 239-256.
- , *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe*, (Çeviren Rüstem Aslan), İstanbul, 2007.
- Sivrioğlu, Ulaş Töre, "Emevi Saray Tezyinatında Kullanılan Antik Figürleri", *History Studies*, 2013, 191-205.
- Sönmez, Barbaros, "Gözetim Toplumunun Günümüz Tüketim Dinamikleri Bağlamında Yorumlanması", *Selçuk İletişim Dergisi*, 2016, 262-284.
- Tezcan, Mahmut, *Kültürel Antropoloji*. Ankara, 1996.
- Theguardian*. 25 06 2018. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2006/apr/29/arts.visualarts> .
- Topuz, Hatice Kübra, "Abbasi Başşehri Samerra ve Abbasi Tarihinde Samerra Dönemi", *İstem*, 2011, 83-112.
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara, 1988.
- Yiğit, İsmail, "Bağdat'ın Kuruluşuyla İlgili Rivayetler Üzerinde Bir Değerlendirme", *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medinetü's-Selam) Uluslararası Sempozyum*, 2008, 39-54.
- Yüksel, Ahmet Turan, "Kuruluş Döneminde Bağdat'ın Ticari Yapısı ve İlişkileri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, 7-20.

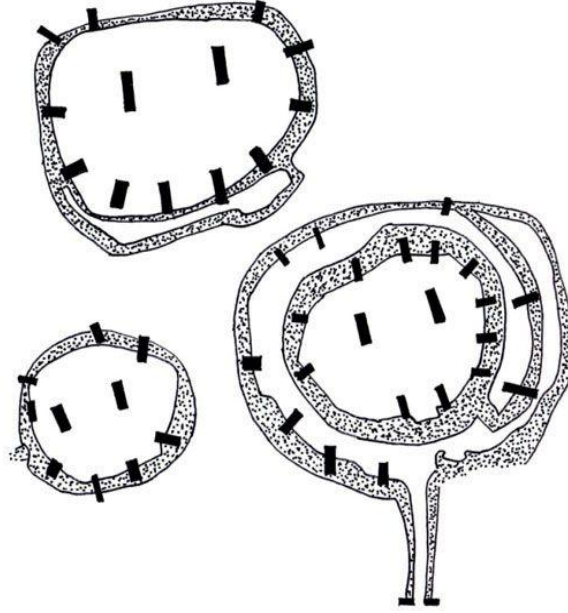
EKLER

Çizim 1: Panoptikon Hapishanesinin Planı (François Victor Tochon)

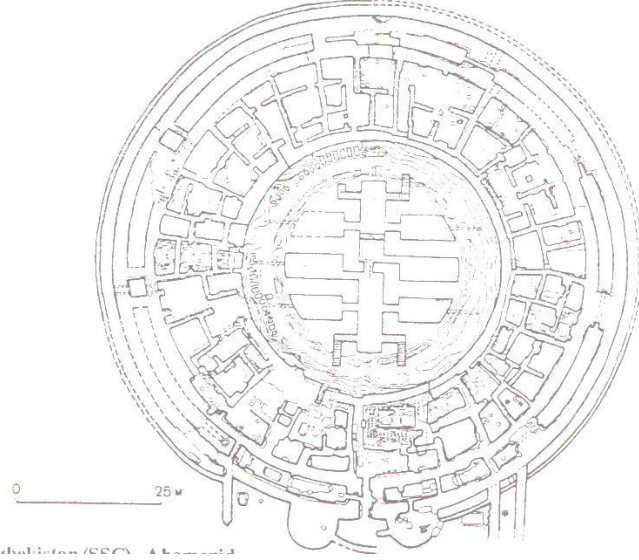
Çizim 2: Hapishanenin Kesiti (Philip Steadman)

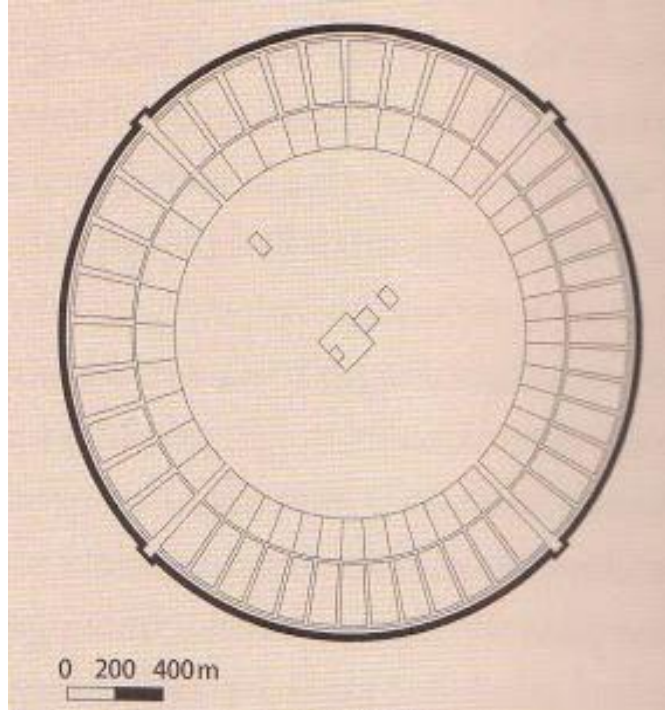
Çizim 3: Göbeklitepe (Pinterest)

Foto. 1: Tilki Kabartması (Schmidt)

Çizim 4: Koy Kırılğan Kale (Günkut Akın)

Çizim 5: Bağdat Şehri Planı (balkansdmim.blogspot.com)

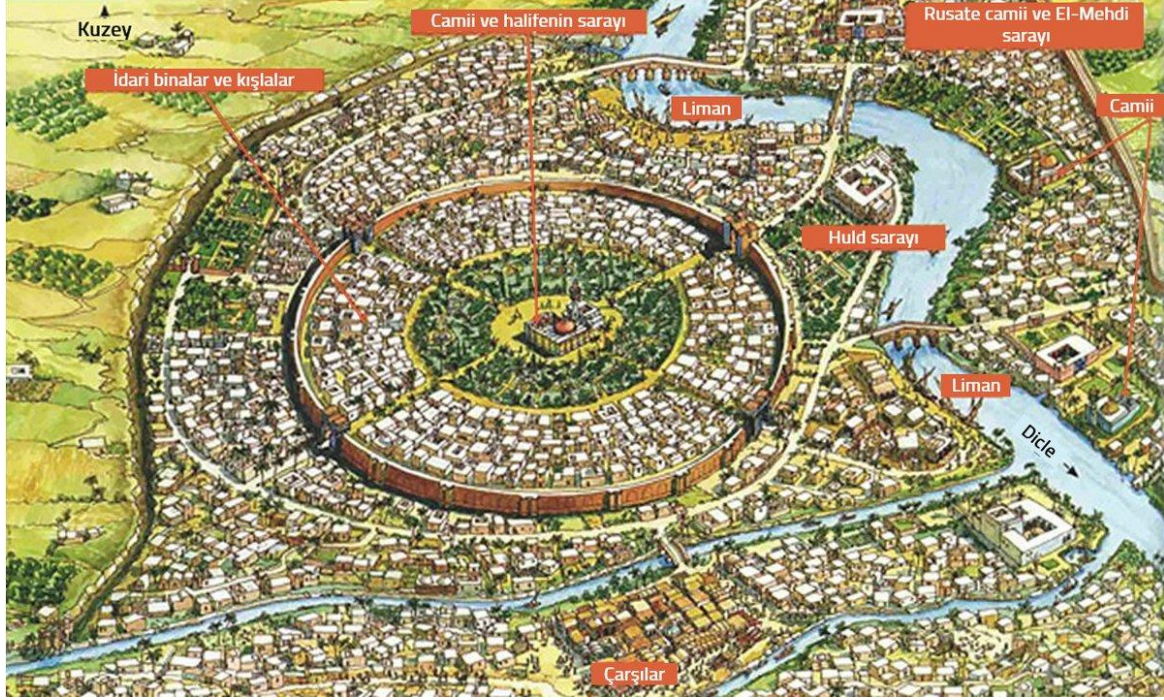
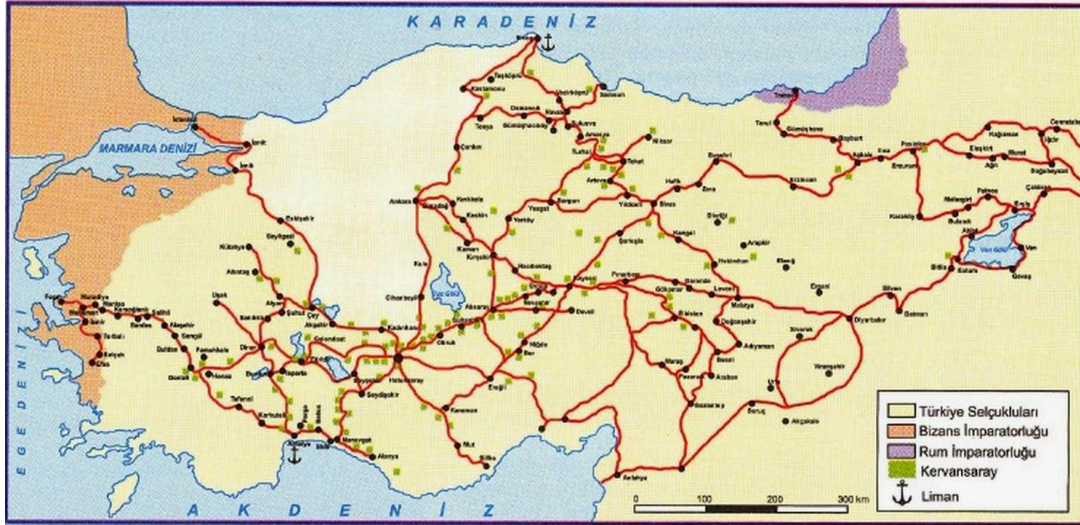

Foto. 2: Bağdat Şehri (tech-worm.com)

475

Harita 1: Anadolu Selçuklu Ticaret Yolları ve Kervansarayları (B. Yıldırım)

Foto. 3: Aksaray Sultan Hanı (Bekiroğlu Restorasyon)

Foto. 4: Topkapı, Kasr-ı Adl (S. Engul)

Foto. 5: Horus'un Gözü (antiksirlar.com)

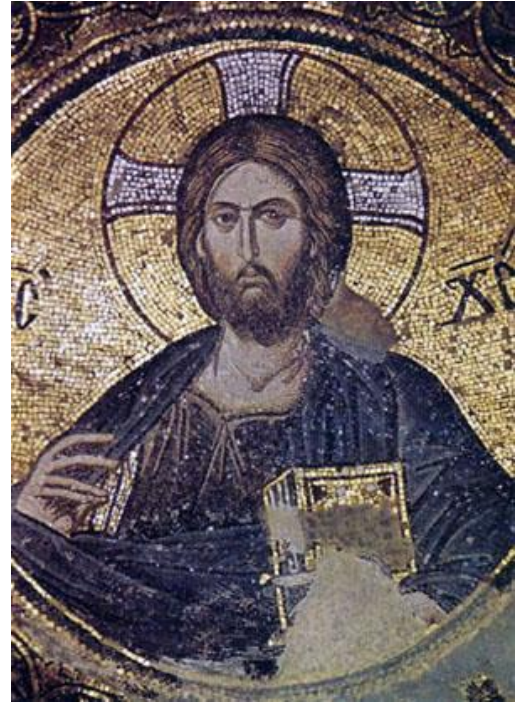
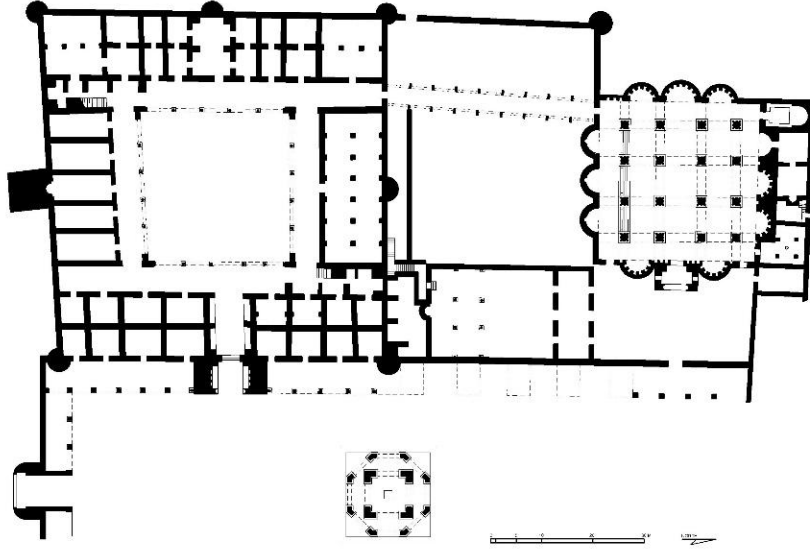

Foto. 6: Kariye Müzesi, İsa Mozaïği (kariyemuzesi.gov.tr)

Çizim 6: Hirbet'el Mefcer Sarayı (Archnet)

Foto. 7: Saraydaki Rölyefler ([alamy.com](https://www.alamy.com))

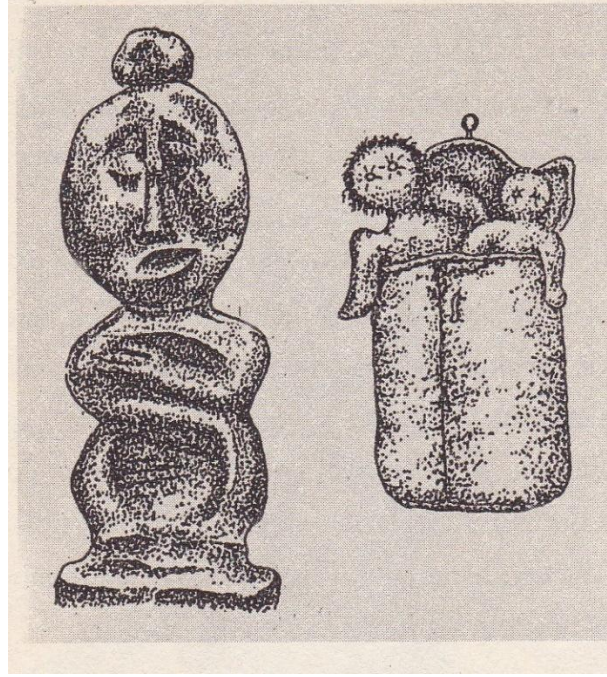

Foto. 8: Töz (Çoruhlu)

479

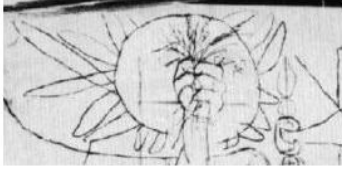

Foto. 9: Guernica'daki Göz (Javier Barrallo - Santiago Sánchez-Beitia)

Foto. 10: Guernica Tablosu (Javier Barrallo & Santiago Sánchez-Beitia)

Amerikan Kongre Binası (Capitol) Baskını: Uluslararası Tepkiler Üzerine Bir Değerlendirme

Arş. Gör. Sinem Çelik

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9072-7542>

Ataturk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Erzurum – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 01.02.2021

Kabul: 21.05.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Donald Trump
Amerikan Kongre Binası
Uluslararası Tepkiler
Joe Biden
Demokrasi

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49159>

Öz

2016 seçimlerini kazanması sonrasında ABD devlet başkanı olan Donald Trump ile birlikte Amerikan demokrasisi büyük bir gerileme dönemine girmiştir. Trump öncesi dönemde de artan partizanlık, kutuplaşma, yargı ile çatışma, siyasete para akışı vb. sebeplerle düşüş yaşayan Amerikan demokrasisi, Trump tarafından gerçekleştirilen tüm anti-demokratik uygulamalar dolayısıyla giderek kan kaybetmiştir. Trump döneminde yaşanan demokratik gerilemenin zirve noktasına ulaştığı an ise, Kasım 2020’de gerçekleşen başkanlık seçimlerine usulsüzlük karıştığı yönünde iddialarda bulunan Trump’ın Beyaz saray önünde destekçilerine yaptığı çağrı sonrasında Amerikan Kongre Binası’nın basılması olmuştur. Kongre Binası’nda ortaya çıkan durum, Trump’ın seçimlerde usulsüzlük yapıldığına ilişkin iddialara dayanarak, destekçilerini 2020 seçim sonuçlarını alt üst etmeye iten aylarca sürdürdüğü tweet ve açıklamaların doruk noktasıdır. ABD Kongresi 1814 yılından bu yana ilk kez bu türden bir zor kullanmaya tanık olmuştur. Amerikan Kongre Binası’nın Trump destekçileri tarafından işgal edilip, demokratik ilerleyişin sekteye uğratılmasının Amerikan demokrasisi için bir utanç günü olduğunu söylemek mümkündür. Washington’da yaşanan bu kaos ortamı, ülkeyi kutuplara ayırarak Amerikan demokrasisine sağlam bir darbe vurmuş, aynı zamanda demokrasinin olmadığı yerlere demokrasi götürme iddiasında olan ABD’nin bu alanda sorgulanabilirliğini tartışmaya açmıştır. Amerikan Kongre Binası’nın Trump destekçileri tarafından basılması sonrasında dünyanın dört bir yanından tepkiler de gecikmemiştir. Çalışmanın amacı, Trump döneminde gerileyen Amerikan demokrasisini ele aldıktan sonra Kongre’nin basılması sürecine ilişkin bilgilere yer verip, yaşanan olaylar karşısında gösterilen uluslararası tepkilere dair değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Atf Bilgisi / Reference Information

Çelik, S. (2021). Amerikan Kongre Binası (Capitol) Baskını: Uluslararası Tepkiler Üzerine Bir Değerlendirme. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 481-492.

The U.S. Capitol Raid: An Assessment of International Reactions

Ress. Asst. Sinem Çelik

Ataturk University, Faculty of Economics and Administrative, Department of International Relations,
Erzurum – TURKEY

Article History

Submitted: 01.02.2021

Accepted: 21.05.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Donald Trump

The Capitol

International Reactions

Joe Biden

Democracy

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49159>

Abstract

American democracy has entered a great downturn with Donald Trump, who became the US president after winning the 2016 elections. The American democracy, which had declined in the pre-Trump period due to reasons such as increased partisanship, polarization, conflict with the judiciary, and money flow to politics, has gradually lost blood due to all anti-democratic practices implemented by Trump. The moment when the democratic recession experienced during the Trump era reached its peak, it was the raid of the American Capitol Building after call of Trump, who made allegations in the presidential elections in November 2020, to his supporters in front of the White House. The situation in the Capitol is the culminating point of Trump's months of tweets and statements that pushing his supporters to tempest the 2020 election results. The Capitol witnessed such use force for the first time since 1814. It is possible to say that it is a day of shame for American democracy when the American Capitol was occupied by Trump supporters and the democratic progress was interrupted. This chaos in Washington has dealt a strong blow to American democracy by polarizing the country, and at the same time, it has raised of the questionability of the USA, which claims to bring democracy to places where there is no democracy. After the raid of the Capitol by Trump supporters, reactions from all over the world did not delay. The aim of the study is to give information about the raid of the Capitol after discussing the recession of American democracy in the Trump era, and to evaluate the international reactions to the events.

GİRİŞ

6 Ocak 2021 tarihinde ABD'nin başkenti Washington'da 117. Birleşik Devletler Kongresi'ne karşı bir isyan gerçekleşmiş, Kongre Binası'na yönelik bir saldırı yapılmıştır. Protestolar ABD'nin 45. başkanı Donald Trump'ın 2020 başkanlık seçimlerindeki yenilgisini tersine çevirmek amacıyla bir grup destekçisi tarafından gerçekleştirilmiştir. Trump tarafından harekete geçme çağrısı alan binlerce destekçisi, 5 ve 6 Ocak'ta Washington DC'de 2020 seçiminin Trump'tan "çalındığı" iddiasını desteklemek ve Joe Biden'ın zaferini reddetmek için toplanmıştır. 6 Ocak sabahı Ellipse'te düzenlenen "Amerika'yı Kurtar" mitinginde Trump, Kasım 2020 başkanlık seçimlerinde hile yapıldığı iddialarını tekrarlamış, kalabalığa tüm gücüyle mücadele etme çağrısında bulunmuştur. Trump'ın teşvikiyle binlerce protestocu Biden'ın zaferini resmileştirmek için Seçim Kurulu oy sayımının başladığı Kongre Binası'na doğru yürümüştür.

Bazıları daha önce toplanmış olan Kongre Binası'ndaki kalabalığın çoğu, binanın çevresindeki güvenlik bariyerlerini aşarak binaya saldırmıştır. İsyanlılar birkaç saat boyunca binanın bazı bölümlerini tahrip etmiş, Kongre polis ve muhabirlerine saldırmış, milletvekillerinin olduğu odaya girmeye çalışmıştır. Anayasal yetkiye sahip olmadığı halde Seçim Kurulu'nun oylarını reddetmediği için Başkan Yardımcısı Mike Pence'i suçlayan sloganlar atan protestocular Kongre Binası içinde "Trump bu seçimi kazandı" diye bağırarak serbestçe dolaşmışlardır. İsyan, Kongre Binası'nın boşaltılmasına, kilitlenmesine ve dört kişinin ölümüne yol açmıştır. Kongre Binası'nda yaşanan olaylar, uluslararası siyasi liderler ve kuruluşlar nezdinde geniş çapta yankı uyandırmıştır. Konuya ilişkin açıklamada bulunan dünya liderleri, demokrasi timsali olarak görülen ABD'nin Kongre Binası'nın bu tarzda anti-demokratik gelişmelere sahne olmasını kınamışlardır.

Bu çalışmanın amacı, Amerikan Kongre Binası'nın basılmasına yönelik uluslararası tepkiler üzerine bir değerlendirme yapmaktır. Bu bağlamda çalışmanın anlatım planı şu şekilde düzenlenmiştir: İlk olarak Kongre Binası baskınının gerçekleşmesi üzerinde büyük etkisi olan Trump'ın başkanlığı döneminde Amerikan demokrasininin yaşadığı gerilemeden bahsedilmiş, ardından Amerikan demokrasisi için bir utanç günü kabul edilebilecek 6 Ocak 2021 tarihinde yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Son olarak yaşanan olaylar karşısında dünya liderlerinin ve uluslararası kuruluşların verdiği tepkiler incelenmiş ve buna ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Amerikan Demokrasisinde Trump Dönemi

Amerikan demokrasisi Donald Trump'ın 2016 seçimlerini kazanması ile ABD devlet başkanı olmasını takiben büyük bir gerileme dönemine girmiştir. Trump öncesi dönemde de artan partizanlık, kutuplaşma, siyasete para akışı, yargı ile çatışma vb. sebeplerle düşüş yaşayan Amerikan demokrasisi, Trump'ın gerçekleştirdiği tüm anti-demokratik uygulamalar ile giderek kan kaybetmiştir. Amerikan demokrasisinde var olan gerileme Trump'ın iktidara gelmesiyle daha da derinleşmiştir. Trump'ın demokratik gerilemeye sebep olan eylemlerini altı başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki; Trump'ın bağımsız kurumların siyasallaştırılması noktasında yürüttüğü eylemler, attığı adımlar ve ortaya koyduğu söylemlerdir.

Bilindiği üzere, sağlıklı demokrasiler, siyasi liderlerin etkisinden uzak ve gücü kötüye kullanmak isteyen yöneticileri sınırlayabilecek güçlü bağımsız kurumlara sahiptir. Örneğin, ABD'de Adalet Bakanlığı'nun partizan siyasetin üzerinde olduğu kabul edilir ve federal kurumların belirli partilere veya bireylere iltimas olmadan yasayı yönetmesi ve uygulaması beklenir (McCarthy, 2017). Ancak Trump bu geleneklere çok az saygı göstermiş, Adalet Bakanlığı ve FBI gibi kurumların bağımsızlığını zayıflatmaya çalışmıştır. Federal bürokrasi ve kamu görevlilerine olan güveni de zayıflatan Trump, bağımsız kanun uygulanmasına her fırsatta müdahale etmiştir. Örneğin, 2016 seçimlerinin sonucunu etkilemek için Rus hükümeti ile gizli anlaşma yapıp yapmadığına ilişkin

soruşturmayı durdurma girişiminde bulunarak, soruşturmaya başkanlık eden FBI müdürü James B. Comey'yi görevden almıştır (Shear ve Apuzzo, 2017). Siyasi muhaliflerin soruşturulması ve yargılanması için defalarca çağrıda bulunan Trump, Hillary Clinton'ın hapse atılmasını savunan ifadeler kullanmıştır (Appelbaum, 2016).

Trump aynı zamanda Adalet Bakanlığı ile doğrudan temas kurulmasına karşı olan kuralları defalarca ihlal etmiş, Rus hükümeti ile gizli anlaşma yapıp yapılmadığına yönelik soruşturmaya ilişkin raporların ortadan kaldırılması için görüşmeler gerçekleştirmiştir (Arnsdorf, 2017). Hukukun uygulanması hususunda da uygunsuz tavır sergileyen Trump, kolluk kuvvetlerinin polis araçlarına yüklenen şüphelilere çok iyi davranmamaları gerektiğini söyleyerek, onların kafalarını koruma gibi uygulamalardan vazgeçmeleri hususunda çağrıda bulunmuştur (Zapotosky ve Berman, 2017). Trump ve yönetimi, kendi destekçisi olmayan memurları ve bürokratik uzmanları itibarsızlaştırmak, görevden almak için kampanya yürütmüştür. Örneğin başkanlık geçişi sırasında, Trump ekibi federal çalışanlara ideolojik turnusol testleri uygulamaya çalışmıştır.

Trump'ın Amerikan demokrasisinde gerilemeye yol açan eylemlerinden ikincisi dezenformasyonun yaygınlaştırılması olmuştur. Bilindiği gibi, gerçek ve doğru bilgi anayasal demokrasi için vazgeçilmezdir. ABD'de hükümetin gerçek bilgileri halkla paylaşacağı ve doğru verilere dayanarak hareket edeceği varsayımı federal yasalarda yerleşiktir. Ancak Trump, göreve geldiği günden beri gerçek dışı ifadeler kullanmış ve yanıltıcı iddialarda bulunmuştur (Washington Post, 2018). Örneğin 2016 seçimlerinin geçerliliği ile ilgili olarak birçok iddia ortaya atmış, kampanya sırasında defalarca seçimin hileli olacağını belirtmiştir. Hiçbir delil olmadan 3,5 milyon yasadışı seçmenin kendisinin kazanmasını engelleyeceğini iddia etmiştir (Phillip ve DeBonis, 2017).

Trump ve yönetimi uzman veri ve analiz kaynaklarının altını boşaltan eylemlere de girişmiştir. Parti destekçisi olmayan Kongre Bütçe Ofisi'nin 2019 yılı içerisinde 24 milyon Amerikalıyı sağlık sigortasından mahrum bırakacağı doğrultusunda gerçeklikten uzak bir rapor yayınlamıştır (Short ve Blase, 2017). Bu durumun partizan olmayan bir kurumu siyasallaştırma ve faaliyetlerini sahte olarak etiketleme dolayısıyla demokrasiyi baltaladığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda Trump kendi aleyhine haber yapan The New York Times, CNN, Washington Post gibi haber kanallarını Amerikan halkının düşmanı olarak nitelendirmiş ve onların düzenli olarak sahte haber yaptığını iddia etmiştir (Ember ve Grynbaum, 2017).

Amerikan demokrasisinde gerilemeye neden olan Trump eylemlerinden bir diğeri; yürütme yetkisinin tek elde toplamasına ilişkindir. Bilindiği üzere, güçlü demokrasiler kuvvetler ayrılığından yararlanır, yasama ve yargı organları yürütmenin fazla yetkiyi elinde bulundurmasını engeller. Otoriter liderler kuvvetler ayrılığının altını oyarak, yetkiyi yalnızca kendi ellerinde tutmak isterler. Trump'ın kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı davrandığı birtakım olaylar vardır. Bunlardan biri Trump'ın Rusya davasında kendisinin yasayı ihlal etmekten sorumlu tutulamayacağını belirtmesine ilişkindir (Vladeck, 2017). Aynı zamanda iki defa yargı sürecinden geçen tek ABD başkanı olan Trump'ın göreve geldiği günden beri kendisi hakkında aleyhte konuşan, karar veren tüm yargıçları suçlaması da dikkat çekmektedir (Westwood, 2017).

Amerikan Anayasası, ABD Başkanı'nın ülkeyi tek başına savaşa götürmesini engellemek için, savaş çıkarma ve savaşa katılma yetkisini Kongre ve Başkan arasında bölmüştür. Ancak Trump, Nisan 2017'de Suriye'de Esad rejimine karşı askeri çarpışma emri verirken tek başına hareket etmiş, Kongre'den herhangi bir izin almamıştır (Florence, 2017). Bu yetkiyi kendisine hangi yasal gerekçenin verdiğini açıklamaya bile ihtiyaç duymayan Trump, aynı zamanda Kongre gözetimini de sınırlandırmaya çalışmıştır. Yürütme yetkisini tek elde toplamasının önemli bir göstergesi de, geniş bir iş imparatorluğunun mülkiyetini elinde tutan Trump'ın Başkanlık makamını kendisinin ve ailesinin çıkarlarını korumak için kullanması olmuştur. Trump, modern çağda çatışma yaratabilecek ticari

çıkarlardan kendini mahrum bırakmayan ilk ABD Başkanı olmuştur. Trump ve ailesi, Trump şirketlerinin reklamını yapmak için federal hükümetin kollarını kullanmıştır. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi birçok ülke yeni başkana kendilerini göstermek için Trump şirketlerinin işlerine akın etmiştir (Kumar, 2018).

Trump'ın demokrasiyi baltalayan bir diğer eylemi ise, muhalefeti susturmaya ve ortadan kaldırmaya ilişkindir. Trump'ın muhalefete olan toleransı oldukça azdır. Kendisinden olmayana tehdit etme veya işten çıkarma eğiliminde olan Trump, vatandaşların fikirlerinden hoşlanmadığında, muhalefeti susturmanın bir yolu olarak işverenlere onları cezalandırmaları hususunda baskı yapmıştır. Örneğin, Amerikan Ulusal Futbol Ligi (NFL) sahiplerinin milli marş sırasında diz çöken oyuncularını cezalandırmasına ilişkin kampanya yürüten Trump, vergi yasası değişikliği kozunu kullanarak NFL sahiplerini oyuncuları cezalandırmasını sağlama noktasında baskılamıştır (Schwartz, 2017).

Demokrasiye zarar veren bir diğer Trump eylemi de, çeşitli toplulukların yasadışı bırakılması ve önemsenmemesi olmuştur. Bilindiği gibi, demokrasi azınlık haklarının korunması ile doğrudan ilişkilidir. Çoğu zaman otoriter rejimler, ötekileştirilmiş topluluklar içinde bir korku iklimi yaratmak için günlük siyasi şiddete göz yumarlar veya en azından sessizce yayında olurlar. Tüm Amerikan vatandaşlarının haklarını koruma hususunda zaten kusurlu bir tarihe sahip olan ABD, Trump yönetimi ile bu tarihsel sorunun bir sarmal haline gelmesinde katkı sahibi olmuştur. Trump birçok kez ırksal ve dini topluluklara yönelik şiddeti kınamayı reddetmiştir. Örneğin, Afro-Amerikan bir vatandaş olan George Floyd'un öldürülmesi ve polisin cezasız bırakılması hususlarında ülke geneline yayılan ırkçılık ve polis şiddeti karşıtı protesto gösterilerini bastırmak için orduyu kullanmak istemesi büyük bir tepki çekmiştir. Aynı zamanda ülkesinde yer alan Meksikalı vatandaşlardan uyuşturucu ve suç getiren tecavüzcüler olarak bahsetmiş, Meksika sınırına duvar örülmesi hususunu sürekli dile getirmiştir (Müller, 2017). Göçmen ve İslam karşıtı politikaları ile ülkede kutuplaştırıcı etki yaratan Trump, cinsel azınlıklara da saldıran bir tavır sergilemiştir.

Demokrasiyi baltalayan Trump eylemlerinden son bir tanesi de, seçimlere yönelik uygunsuz tavır ve gelişmelere ilişkindir. Adil seçimler Amerika demokrasisinin bel kemiğidir (Matthews, 2016). 2016 seçimlerinde Trump, ABD seçimlerine çok az saygı göstermiştir. Örneğin Trump, seçim sonuçlarını ancak kazanırsa kabul edeceğini belirtmiş, ayrıca Rus hükümeti müdahalesini kınamayı reddederek, 2016 seçimlerinin meşruiyetine agresif bir şekilde meydan okumuştur. Joe Biden arasında gerçekleşen başkanlık yarışında da Trump'ın ABD seçimlerine saygı duymadığı bir kez daha anlaşılmıştır. Trump 3 Kasım 2020'de gerçekleşen Başkanlık seçimlerini kaybetmiş, Demokrat aday Joe Biden 78 milyonu aşan oyla ABD'nin 46. başkanı olmuştur (Financial Times, 2021). Ancak Trump 2016 seçimlerinde sergilediği tavrı, son seçimde de sergilemekten geri durmamış, seçimlerde hile yapıldığını iddia ederek sonucu kabul etmediğini açıklamıştır (Collinson ve Reston, 2020).

Görüldüğü üzere, Trump'un dört yıllık başkanlık süresi içinde demokrasiyi baltalayan pek çok uygulaması olmuştur. Bu uygulamaları temelde; bağımsız kurumların siyasallaştırılması, dezenformasyonun yaygınlaştırılması, yürütme yetkisinin tek elde toplanması, muhalefetin susturulması, azınlık haklarına saygı duyulmaması ve seçimlere ilişkin anti-demokratik davranışlar sergilenmesi şeklinde altı başlık altında toplamak mümkündür. Ancak bilindiği üzere, bu altı başlığın ABD başkanlarından yalnızca Trump'ın başvurduğu uygulamalar olmadığını söylemekte yarar vardır. Söz konusu uygulamalardan özellikle dezenformasyonun yaygınlaştırılması ve seçimlere ilişkin anti-demokratik davranışlar sergilenmesi Trump'ın nispeten öne çıktığı uygulamalardır.

Amerikan Demokrasi Tarihinin Utaç Günü

Trump döneminde yaşanan demokratik gerilemenin zirve noktaya ulaştığı an ise, Kasım 2020'de gerçekleşen başkanlık seçimlerine usulsüzlük karıştığı yönünde iddialarda bulunan Trump'ın

Beyaz saray önünde destekçilerine yaptığı konuşma sonrasında, Joe Biden'ın galibiyetini teyit etmek için toplanılan Amerikan Kongre Binası'nın basılması olmuştur. Trump'ın Beyaz saray önünde destekçilerine yaptığı çağrı sonrasında yaşanan anti-demokratik gelişmeler ülkenin başkentinin kaosa sürüklenmesini beraberinde getirmiştir.

Kongre Binasının basılması kimilerine göre beklenmedik bir gelişmeyken, kimileri bu duruma şaşırmadıklarını ifade etmiştir. Esasen Trump'ın söylemlerini ve aşırı sağ Trump destekçilerini yakından takip edenler için yaşanan gelişmelerin uyarı işaretlerinin ortada olduğunu söylemek mümkündür. Trump daha seçim gecesi "Seçimi biz kazandık" açıklamasından sonra attığı tweet ile seçimi Biden ve ekibinin çalmaya çalıştığını iddia etmiştir. Diğer bir ifadeyle hileli seçim iddiası ilk kez Twitter'da tohumlanmıştır. Twitter'da "#StopTheSteal" etiketi ile birçok video, resim ve grafik paylaşılmış, Facebook'ta "Stop The Steal" adlı bir grup oluşturulmuştur. Bu grup, kısa sürede en hızlı büyüyen gruplardan biri olmuştur. Grupta paylaşılan gönderilerin çoğu binlerce ölünün oy kullandığı ve oylama makinelerinin Trump'tan Biden'a oy vermek üzerine programlandığı gibi kitlesel seçim sahtekârlığına ilişkin doğrulanmamış iddialara odaklanmıştır. Ancak Trump ve destekçileri bu süreçte hiçbir resmi kanıt sunamamıştır (Sardarizadeh ve Lussenhop, 2021).

5 Kasım günü ilgili Facebook grubu kapatılsa da, onlarca grup onun yerini almış, çalınan bir seçim fikri internette yayılmaya ve tutmaya devam etmiştir. 7 Kasım Cumartesi günü büyük haber kuruluşlarının (The New York Times, CNN, The Guardian, Washington Post vb.) Joe Biden'ın seçimi kazandığını açıklaması üzerine Trump destekçilerinin tepkisi, öfke ve meydan okuma olmuştur. Mahkemeler seçimlerde usulsüzlük yapıldığı iddialarını çoktan reddetmiş olsa da Sidney Powell ve Lin Wood, Trump'la yakın bağları olan iki avukat olarak, Trump ile komploya düşkün destekçiler arasında bir kanal haline gelmiştir. Powell ve Wood internette öfke uyandırma konusunda başarılı olsalar da yasal çabaları boşa çıkmıştır. Kasım ayı sonunda yaklaşık 200 sayfa olarak yayınladıkları belgenin zaten komplo teorilerinden ve mahkeme tarafından çürütülmüş iddialardan oluştuğu ortaya çıkmıştır (Shalvey ve Shamsian, 2021).

Seçimlerde yapılan usulsüzlüğe ilişkin iddiaların çürütülmüş olması, Trump destekçilerinin öfkesinde en ufak bir değişiklik yaratmamış, aksine öfkelerinin şiddet yanlısı söylem ve eylemlere dönüşmesine zemin hazırlamıştır (Diallo vd., 2021). Popüler bir Trump yanlısı site olan "TheDonald" da paylaşılan yüzlerce gönderi altında yasalara aykırı olarak barikatları aşma ve ateşli silah taşıma doğrultusunda pek çok başlık tartışılmıştır. 6 Ocak Çarşamba günü Trump, Beyaz Saray'ın güneyindeki bir park olan Ellipse'de binlerce kişiye hitap ederek, "Var gücünüzle savaşmazsanız, artık bir ülkeniz olmayacak" ifadelerini kullanmıştır. Görüldüğü üzere, o günkü şiddet potansiyeli en başından beri açık bir şekilde kendini göstermiştir (Sardarizadeh ve Lussenhop, 2021).

Trump'ın çağrısının akabinde Trump destekçileri, Biden'ın seçim zaferinin onaylanacağı Kongre Binası'na doğru ilerlemeye başlamışlardır. Öfkeli kalabalık Senato ile Temsilciler Meclisi'nin ortak oturumunun başlamasından kısa bir süre sonra Kongre Binası etrafındaki güvenlik bariyerlerini aşarak, binaya ulaşmışlardır. Camları kıran ve "asla vazgeçmeyeceğiz" diye bağırarak protestocular, Kongre Binasında "Trump bu seçimi kazandı" sloganları atarak serbestçe dolaşmışlardır (Ferris vd., 2021). Kongre polisi milletvekillerinin bulunduğu odaya barikat kurarken, silahlarını çekerek protestocuların içeri girmesini engellemeye çalışmıştır. Polis ve protestocular arasında yaşanan arbedede dört kişi hayatını kaybetmiştir. Seçim Kurulu oylarının sayımına başkanlık eden ve Trump'ın seçim sahtekârlığına ilişkin iddialarına destek vermediği için protestocuların hedefinde olan Başkan Yardımcısı Mike Pence, Trump destekçileri binaya akın etmeye başladığında binadan çıkartılmıştır (Macias ve Mangan, 2021). Polis protestoculara biber gazı ile müdahalede bulunurken, yaşanan gelişmelerin yatıştırılması açısından Ulusal Muhafızlar konuşlandırılmıştır. Washington DC'de 24 saat boyunca sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir.

Kongre Binası'nda ortaya çıkan durum, Trump'ın seçimlerde usulsüzlük yapıldığına ilişkin iddialara dayanarak, destekçilerini 2020 seçim sonuçlarını alt üst etmeye iten aylarca sürdürdüğü tweet ve açıklamaların doruk noktasıdır. ABD Kongresi 1814 yılında İngilizlerin binaya saldırıp binayı yakmasından bu yana ilk kez böylesi bir zor kullanmaya tanık olmuştur. Kongre, savaş hali haricinde ilk kez bir işgalle yüz yüze gelmiştir (Barrett vd., 2021). Joe Biden, "Başkan Trump'tan ulusal televizyona çıkarak, anayasal görevini yerine getirmesini ve bu duruma bir son verilmesi çağrısı yapmasını istiyorum. Bu yaşananlar bir protesto değil, adeta bir başkaldırıdır. Tüm dünyanın gözü bizim üzerimizde" açıklamasında bulunmuştur (Ferris vd., 2021).

Trump nihayet destekçilerini isyan başladıktan saatler sonra "evine gitmeye" çağırmıştır. Ancak bir dakikalık videoda seçim kaybına ilişkin iddialarını sürdürürken, destekçilerine "Seni çok seviyoruz. Özelsin. Ancak evine huzur ve sevgi içinde dön" şeklindeki ifadelerle yer vermiştir (Madani, 2021). Yayınladığı video sonrasında Twitter'da da protestocuları yurtseverler olarak nitelendiren bir tweet atmış ve eve dönmelerini söylese de bugünü sonsuza dek hatırlamalarını ifade etmiştir. Bunun üzerine Twitter, Trump ve birçok siyasi destekçisinin hesaplarını kalıcı olarak askıya almıştır. Sosyal medya hesaplarının özgür düşüncüyü yaymada önemli bir araç olduğunu iddia eden ABD'de böylesi bir durumun yaşanması oldukça manidardır.

Trump'ın yaptığı çağrılarının ardından güvenlik güçlerinin de müdahalesiyle protestocular tamamen binadan uzaklaştırılmış ve güvenliğin yeniden sağlandığı açıklanmıştır. Senatörler Biden'ın seçim zaferini onaylamak için yeniden toplanmışlardır. Ancak burada en dikkat çeken husus, Kongre binasının basılmasının George Floyd'un Minneapolis polisleri tarafından öldürülmesinin ardından ülke çapında gerçekleşen barışçıl "Black Lives Matters" protestolarının çoğundan daha az polis gücüyle karşılanmış olmasıdır (Ferris vd., 2021).

Tüm bu yaşanan gelişmeler ışığında, Amerikan Kongre Binası'nın Trump destekçileri tarafından işgal edilip, demokratik ilerleyişin sekteye uğratılmasının Amerikan demokrasisi için bir utanç günü olduğunu söylemek mümkündür. Washington'da yaşanan bu kaos ortamı, ülkeyi kutuplara ayırarak Amerikan demokrasisine sağlam bir darbe vurmuş, aynı zamanda demokrasinin olmadığı yerlere demokrasi götürme iddiasında olan ABD'nin bu alanda sorgulanabilirliğini tartışmaya açmıştır.

Uluslararası Tepkiler

Amerikan Kongre Binası'nın Trump destekçileri tarafından basılması sonrasında dünyanın dört bir yanından tepkiler de gecikmemiştir. Konuya ilişkin açıklamalarda bulunan dünya liderleri, Trump ve destekçilerini Kasım ayında yapılan başkanlık seçimlerinin sonucunu kabul etmeye çağırarak, ABD'nin başkenti Washington'da yaşanan anti-demokratik gelişmeleri kınamışlardır. Dünya liderlerinin çoğu Trump yanlısı protestocuların eylemlerini utanç verici ve şok edici bulduklarını açıklamıştır.

Almanya Başbakanı Angela Merkel, Trump'ın Kasım ayından beri yenilgisini kabul etmemesinin bu şiddet atmosferini yarattığını belirterek, Kongre'ye saldıranların isyancılar olduğunu ve bu durum karşısında öfke ve üzüntü duyduğunu söylemiştir. Almanya cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier de, yaşanan gelişmelerin bölünmenin, nefretin, demokrasiyi küçümsemenin ve yalanın bir sonucu olduğunu vurgulayarak, Kongre'ye yapılan baskını kınamıştır. Fransa cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Washington'da yaşananların Amerika'yı yansıtmadığını ve bu süreçte Amerikan demokrasisinin gücüne inandığını belirtmiştir (Henley vd., 2021). İngiltere Başbakanı Boris Johnson ise Twitter'da yaptığı açıklamada, Kongre'de yaşananları utanç verici gelişmeler olarak nitelendirdikten sonra, ABD'nin dünya çapında demokrasiyi savunan bir ülke olduğunu ve dolayısıyla barışçıl ve düzenli bir güç aktarımının hayati önem taşıdığını vurgulamıştır (Aljazeera, 2021).

İspanya Başbakanı Pedro Sanchez, haberleri endişeyle takip ettiğini ancak Amerikan demokrasisinin gücüne güvendiğini söyleyerek, Joe Biden'ın yeni başkanlığının Amerikan halkını birleştirerek bu gergin aşamayı atlatmasını sağlayacağına inandığını belirtmiştir (Ryan, 2021). İsveç Başbakanı Stean Lofven, Kongre binasına yönelik gerçekleştirilen saldırıyı endişe verici olarak nitelendirmiş ve bu saldırının aslında demokrasiye yapılan bir başkaldırı olduğunu çizmiştir. Avustralya Başbakanı Scott Morrison, Trump'ı eleştirmekten kaçınarak yalnızca yaşanan şiddeti kınadığını belirtmiş ve Biden yönetimine barışçıl bir hükümet transferini dört gözle beklediğini söylemiştir (BBC, 2021).

Yeni Zelanda Başbakanı Jacinda Ardern, Twitter'dan yaptığı açıklamada insanların oy kullanma, seslerini duyurma ve sonra bu kararı barışçıl bir biçimde onaylama hakkının asla bir çete tarafından bozulmaması gerektiğini ifade etmiş, yaşanan utanç verici olayları kınadığını açıklamıştır. Kanada Başbakanı Justin Trudeau ise, Kanadalıların demokrasiye yönelik yapılan saldırıdan derin rahatsızlık ve üzüntü duyduğunu belirterek, Amerikan demokratik kurumlarının gücüne inandığını ve sürecin kısa sürede normale dönmesini umduğunu vurgulamıştır (Henley vd., 2021). Japonya, Güney Kore, Nepal ve Tayvan liderleri konuya ilişkin net açıklamalarda bulunmaktan kaçınmış, sadece hükümet transferinin barışçıl ve demokratik bir şekilde gerçekleşmesini beklediklerini açıklamışlardır (The Diplomat, 2021).

Arjantin Cumhurbaşkanı Alberto Fernandez, Şili Devlet Başkanı Sebastian Pinera ve Fiji Başbakanı Frank Bainimarama Kongre binasına yapılan saldırıyı kınayarak, Amerikan demokrasinin gücüne ve süreç sonunda demokrasinin galip geleceğine inandıklarını belirtmişlerdir (BBC, 2021). Hindistan Başbakanı Narendra Modi, Twitter hesabından yaptığı açıklamada, Washington'daki isyan ve şiddeti görmekten üzüntü duyduğunu ifade ederek, demokratik sürecin yasadışı protestolarla altüst olmasına izin verilemeyeceğinin ve dolayısıyla düzenli ve barışçıl güç aktarımının devam etmesi gerektiğinin altını çizmiştir (The Indian Express, 2021). Pakistan Başbakanı Imran Khan'ın özel asistanı Rauf Hasan, Twitter'da "ABD, ABD'de ne yaptığını görse, ABD'yi ABD'nin tiranlığından kurtarmak için işgal eder" şeklinde manidar bir açıklamada bulunmuştur (VOANews, 2021). Zimbabve Devlet Başkanı Emmerson Mnangagwa, Trump yönetiminin Zimbabve'nin demokrasisine ilişkin endişeleri gerekçe göstererek Zimbabve'ye ekonomik yaptırımlar uyguladığına atıf yaptıktan sonra yaşanan olayların ABD'nin başka bir milleti demokrasiyi destekleme kisvesi altında cezalandırma hakkına sahip olmadığını gösterdiğini belirtmiştir (Africa News, 2021).

İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, ABD Kongre Binası'nda yaşanan olayların Batı demokrasisinin kırılma ve popülizme karşı savunmasız olduğuna dair bir kanıt olduğunu vurgulayarak, Kongre Binası'nın basılmasının Batı demokrasisinin ne kadar başarısız olduğunu ve Trump'ın popülist biri olarak ülkesinin itibarına nasıl zarar verdiğini ortaya koyduğunu belirtmiştir (Allouche, 2021). Iraklı bir milletvekili olan Hâkim al-Zamili, dünyanın ABD'yi başarılı bir demokrasi modeli olarak gördüğünü ancak Amerikan Kongresi'ne yapılan saldırının yarattığı kaosu aslında ABD'nin üçüncü dünya ülkelerinden farklı olmadığını ortaya koyduğunu ifade etmiştir (Henley vd., 2021).

İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, Kongre Binası'ndaki saldırının şiddetle kınanması gereken utanç verici bir eylem olduğunu belirterek, kanunsuzluk ve şiddetle kınadığını açıklamıştır (Jewish News Syndicate, 2021). Rusya Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Maria Zakharova ise durumu ABD'nin iç meselesi olarak nitelendirdikten sonra ABD seçim sistemini yaşanan durumdan dolayı kınamış, sistemin kadim ve modern demokratik standartları karşılamadığından ve sayısız ihlal için fırsatlar yarattığından bahsetmiştir. Amerikan medyasının bir siyasi mücadele aracı haline geldiğini vurgulayan Zakharova, Amerikan halkının tarihin bu dramatik anını onurlu bir şekilde atlatmasını umduğunu belirtmiştir (Aljazeera, 2021).

Çin komünist partisinin sözcüsü olan ve devlet tarafından yönetilen Global Times ise ABD seçim sonuçlarını alt üst etmek için Kongre'ye giren isyancılar ile geçen yıl Hong Kong Yasama Konseyi'ne baskın düzenleyen demokrasi yanlısı protestocular arasında karşılaştırma yapmıştır. Dışişleri bakanlığı sözcüsü Hua Chunying, Hong Kong'daki olayların Washington'dakilerden daha şiddetli olduğunu, ancak tek bir göstericinin dahi ölmediğini vurgulamış, Amerikalıların bir an evvel barış, istikrar ve güvenliğe yeniden kavuşması temennisinde bulunmuştur (BBC, 2021). Venezuela Dışişleri Bakanı Jorge Arreaza, Twitter'dan yaptığı açıklamada, Washington'da meydana gelen şiddet olaylarını endişe içerisinde takip ettiklerini belirterek, ABD'nin saldırgan politikaları aracılığıyla diğer ülkelerde sebep olduklarının aynısını yaşadığını vurgulamıştır. Siyasi kutuplaşmayı kınadığını belirten Arreaza, ABD halkının kısa sürede istikrara giden yeni bir yol açacağına inandığının altını çizmiştir (O'Grady, 2021).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ise, Türkiye'nin ABD Kongre Binası'nın protestocular tarafından basılmasına kadar varan iç gelişmeleri endişe içinde takip ettiğini belirterek, ABD'deki kaosa dâhil olan tüm tarafları ılımlı ve sağduyulu olmaya davet ettiklerini bildirmiştir. ABD'nin söz konusu iç siyasi krizi olgunluk içinde atlatacağına inandıklarını ifade eden Bakanlık yaptığı açıklamada, ABD'de bulunan Türk vatandaşlarına gösteri yapılan kalabalık mekânlardan uzak durmaları konusunda tavsiyede bulunmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021).

NATO, BM ve AB gibi uluslararası kuruluşlar da Kongre Binası'nın basılmasına ilişkin tepkilerini dile getirmişlerdir. NATO genel sekreteri ve eski Norveç Başbakanı Jens Stoltenberg, Kasım ayında yapılan başkanlık seçimlerinin sonucuna saygı duyulması çağrısında bulunmuş, Washington'da yaşananları şok edici gelişmeler olarak nitelendirmiş ve yapılan saldırıyı kınadığını açıklamıştır (Henley vd., 2021). BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, Kongre Binası'nda yaşanan gelişmeler karşısında üzüldüğü açıklamış, BM Genel Kurul Başkanı Volkan Bozkır ise ABD'de yaşanan şiddet olayları dolayısıyla demokrasinin kesintiye uğramasından derin endişe duyduğunu belirtmiştir (Aljazeera, 2021).

Üst düzey AB liderleri de olaya ilişkin görüşlerini dile getirmiştir. Avrupa Konseyi Başkanı Charles Michel, Washington'daki olaylar karşısında şok olduğunu söyleyerek, ABD Kongresini bir demokrasi tapınağı olarak tanımlamış ve tarafları barışçıl hükümet transferi gerçekleştirmeye çağırmıştır. Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen ise meydana gelen gelişmeler karşısında ABD kurumlarının ve demokrasinin gücünü vurgulamış, bir sonraki başkan olarak Joe Biden ile çalışmayı dört gözle beklediğini ifade etmiştir (BBC, 2021). AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Josep Borrell da gerçekleşen olayların ABD demokrasisine, kurumlarına ve hukukun üstünlüğüne yapılmış bir saldırı olduğunu ve söz konusu gelişmelerin ABD'yi yansıtmadığını belirterek, Amerikan demokrasisinin kuşatma altında olduğunu dile getirmiştir (Frater vd., 2021).

SONUÇ

Donald Trump'ın dört yıllık (2016-2020) başkanlık süresi boyunca demokrasiye sekteye uğratan pek çok uygulaması olmuştur. Söz konusu uygulamaları; bağımsız kurumların siyasallaştırılması, dezenformasyonun yaygınlaştırılması, yürütme yetkisinin tek elde toplaması, muhalefetin susturulması, azınlık haklarına saygı duyulmaması ve seçimlere ilişkin anti-demokratik davranışlar sergilenmesi şeklinde altı başlık altında ele almak mümkündür. Trump döneminde Amerikan demokrasisinin yaşadığı gerilemenin doruğa ulaştığı olay ise, Kasım 2020'de gerçekleşen seçimlerde Biden ve ekibinin hile yaptığına yönelik iddialarda bulunan Trump'ın Ellipse Parkı'nda destekçilerine yaptığı çağrı akabinde Amerikan Kongre Binası'nın basılması olmuştur.

Amerikan Kongre Binası'nın Trump destekçileri tarafından işgal edilip, demokratik ilerleyişin sekteye uğratılmasının Amerikan demokrasisi için bir utanç günü olduğunu söylemek mümkündür.

Washington'da yaşanan bu kaos ortamı, ülkeyi kutuplara ayırarak Amerikan demokrasisine sağlam bir darbe vurmuş, aynı zamanda demokrasinin olmadığı yerlere demokrasi götürme iddiasında olan ABD'nin bu alanda sorgulanabilirliğini tartışmaya açmıştır. Bununla birlikte bir ABD Başkanı'nın şiddete davetiye çıkardığı gerekçesiyle Twitter hesabının askıya alınması, tüm dünyada şok etkisi yaratmıştır. Ortadoğu, Asya ve Afrika ülkeleri başta olmak üzere çoğu ülkede şiddete yönelik paylaşım yapan hesapları kapatmak şöyle dursun, yapılan paylaşımları dahi silmeyen Twitter'ın konu ABD olunca, Başkanın hesabını askıya alması şaşkınlık yaratan bir durum olmuştur.

Amerikan Kongre Binası'nın Trump destekçileri tarafından basılması sonrasında dünyanın dört bir yanından tepkiler de gecikmemiştir. Konuya ilişkin açıklamalarda bulunan dünya liderleri, Trump ve destekçilerini Kasım ayında yapılan başkanlık seçimlerinin sonucunu kabul etmeye çağırarak, ABD'nin başkenti Washington'da yaşanan anti-demokratik gelişmeleri kınamışlardır. Dünya liderlerinin çoğu Trump yanlısı protestocuların eylemlerini utanç verici ve şok edici bulduklarını açıklamıştır.

Amerikan Kongre Binası'nın basılmasına yönelik uluslararası tepkiler incelendiğinde, Amerikan demokrasisinin acı yüzünü gören ülkelerin (Irak, İran, Pakistan, Zimbabwe, Venezuela vb.) ABD'de yaşanan olayları ironik bir dille eleştirdikleri görülmektedir. Trump'ın Başkanlık süresince yürüttüğü politikalar dolayısıyla seçimi kaybetmesinden memnuniyet duyan AB ülkeleri başta olmak üzere çoğu Batı ülkesi, yaşanan olaylarda Trump'ı eleştirerek, Amerikan Kongre Binası'nda ortaya çıkan şiddet sarmalını kınamışlardır. ABD'nin uluslararası alanda önemli rakipleri olan Rusya ve Çin'in yaptıkları açıklamalardan ise, Amerikan demokrasisinin zayıf yönlerine vurgu yapıldığı ve yaşanan durumun aslında ABD'nin demokratik anlayışının bir eksikliği olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Çin ve özellikle Rusya, Trump döneminde dünyada siyasi ve ekonomik anlamda etki alanını genişlettiğinden yaşanan olayları Trump'a bağlamaktan ve onu eleştirmekten geri durmuş, yalnızca Amerikan seçim sistemini yaşanan durumdan ötürü kınamakla yetinmiştir.

KAYNAKÇA

- Africa News (2021). Zimbabwe's Mnangagwa and world leaders blast Pro-Trump riot on Capitol. Erişim Tarihi: 24.01.2021, <https://www.africanews.com/2021/01/07/world-leaders-condemn-pro-trump-supporters-attack-on-u-s-congress-as-biden-win-certified/>.
- Aljazeera (2021). 'Disgraceful': World reacts as Trump supporters storm US Capitol. Erişim Tarihi: 22.01.2021, <https://www.aljazeera.com/news/2021/1/6/world-reacts-as-trump-supporters-descend-on-capital-hill>.
- Allouche, Y. (2021). US Capitol riots: Middle East states react. *Middle East Eye*. Erişim Tarihi: 24.01.2021, <https://www.middleeasteye.net/news/us-capitol-riots-middle-east-states-react-trump>.
- Appelbaum, Y. (2016). Trump's Promise to Jail Clinton Is a Threat to American Democracy. *The Atlantic*. Erişim Tarihi: 16.01.2021, <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2016/10/trumps-promise-to-jail-clinton-is-a-threat-to-american-democracy/503516/>.
- Arnsdorf, I. (2017). Priebus Request to FBI Violated Norms, if Not Rules. *Politico*. Erişim Tarihi: 17.01.2021, <https://www.politico.com/story/2017/02/reince-priebus-fbi-contact-trump-235351>.
- Barrett, T., Raju M. ve Nickeas P. (2021). US Capitol secured, 4 dead after rioters stormed the halls of Congress to block Biden's win. *CNN Politics*. Erişim Tarihi: 22.01.2021, <https://edition.cnn.com/2021/01/06/politics/us-capitol-lockdown/index.html>.
- BBC (2021). US Capitol riots: World leaders react to 'horrifying' scenes in Washington. Erişim Tarihi: 22.01.2021, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-55568613>.
- Collinson S. ve Reston M. (2021). "Biden widens lead over Trump in critical Pennsylvania". *CNN Politics*, <https://edition.cnn.com/2020/11/05/politics/presidential-election-2020-biden-trump/index.html>, Erişim Tarihi: 21.01.2021.

- Diallo, M., Guensburg, C. ve Hughes, E. (2021). Capitol Chaos Brings Unwelcome Memories for New Americans. *VOA News*. Erişim Tarihi: 21.01.2021, <https://www.voanews.com/usa/capitol-chaos-brings-unwelcome-memories-new-americans>,
- Ember, S. ve Grynbaum, M. (2017). News Media, Target of Trump's Declaration of War, Expresses Alarm. *New York Times*. Erişim Tarihi: 18.01.2021, <https://www.nytimes.com/2017/01/22/business/media/sean-spicer-don-aldrump-alternative-facts.html>,
- Ferris, S., Beavers, O., Zanona, M., Everett B. ve Levine M. (2021). Hill chaos turns deadly after rioters storm Capitol. Erişim Tarihi: 21.01.2021, <https://www.politico.com/news/2021/01/06/electoral-college-certification-halted-amid-massive-pro-trump-demonstration-455495>.
- Financial Times (2021). Biden vs Trump: live results 2020. Erişim Tarihi: 20.01.2021, <https://ig.ft.com/us-election-2020/>.
- Florence, J. (2017). What's the Legal Basis for the Syria Strikes?. *Protect Democracy*. Erişim Tarihi: 20.01.2021, <https://protectdemocracy.org/update/whats-legal-basis-syria-strikes/>.
- Frater, J., Dewan, A., Yeung, J. ve John T. (2021). World leaders condemn 'horrifying' riot at US Capitol building. *CNN*. Erişim Tarihi: 25.01.2021, <https://edition.cnn.com/2021/01/06/world/world-reaction-us-capitol-riot-intl/index.html>.
- Henley, J., Sullivan, H., Phillips T. ve Holmes O. (2021). World leaders react with horror to 'disgraceful' storming of US Capitol. *The Guardian*. Erişim Tarihi: 22.01.2021, <https://www.theguardian.com/us-news/2021/jan/06/trump-blows-up-us-democracy-the-world-watches-on-in-horror>.
- Jewish News Syndicate (2021). Netanyahu calls mob attack on US Capitol 'disgraceful,' says American democracy will prevail. Erişim Tarihi: 25.01.2021, <https://www.jns.org/netanyahu-condemns-disgraceful-attack-on-us-congress/>.
- Kumar, A. (2018). Foreign Governments Are Finding Ways to Do Favors for Trump's Business. *McClatchy DC Bureau*. Erişim Tarihi: 20.01.2021, <http://www.mcclatchydc.com/news/nation-world/article192131074.html>.
- Macias, A. ve Mangan, D. (2021). U.S. Capitol secured hours after pro-Trump rioters invade Congress. *CNBC*. Erişim Tarihi: 21.01.2021, <https://www.cnbc.com/2021/01/06/buildings-in-us-capitol-complex-evacuated-amid-pro-trump-protests.html>.
- Madani, D. (2021). Trump tells mob at Capitol 'we love you' but 'go home'. *NBC News*. Erişim Tarihi: 22.01.2021, <https://www.nbcnews.com/politics/congress/live-blog/electoral-college-certification-updates-n1252864/ncrd1253120#blogHeader>.
- Matthews, O. (2016). Revealed: Putin's Covert War on Western Decadence. *The Spectator*. Erişim Tarihi: 20.01.2021, <https://www.spectator.co.uk/2016/10/revealed-putins-covert-war-on-western-decadence/>.
- McCarthy, A. (2017). On Strzok, Let's Wait for the Evidence. *National Review*. Erişim Tarihi: 15.01.2021, <http://www.nationalreview.com/article/454413/fbi-agent-peter-strzok-rush-judgment>.
- Müller, J. W. (2017). Donald Trump's Use of the Term 'the People' Is a Warning Sign. *The Guardian*. Erişim Tarihi: 20.01.2021, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/jan/24/donald-trumps-warning-sign-populism-authoritarianism-inauguration>.
- O'Grady S. (2021). World stunned by subversion of U.S. democracy after pro-Trump throng breaches capitol. *Washington Post*. Erişim Tarihi: 25.01.2021, <https://www.washingtonpost.com/world/2021/01/06/world-reaction-us-election-georgia-runoffs/>.
- Phillip, A. ve DeBonis, M. (2017). Without Evidence, Trump Tells Lawmakers 3 Million to 5 Million Illegal Ballots Cost Him the Popular Vote. *Washington Post*. Erişim Tarihi: 18.01.2021, https://www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2017/01/23/at-white-house-trump-tells-congressional-leaders-3-5-million-illegal-ballots-cost-him-the-popular-vote/?utm_term=.f5c603b6f8c7.
- Ryan J. (2021). How the world is reacting to the US Capitol riots. *CNN Politics*. Erişim Tarihi: 22.01.2021, <https://edition.cnn.com/politics/live-news/congress-electoral-college-vote-count->

- 2021/h_823cbc008c54ebc1060d7c2ec2f15240.
- Sardarizadeh, S. ve Lussenhop, J. (2021). "Trump riots: 65 days that led to chaos at the Capitol". *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-55592332>, Erişim Tarihi: 21.01.2021.
- Schwartz, I. (2017). Judicial Watch's Fitton: Was FBI Turned Into A KGB-Type Operation Under Obama Administration?. *Real Clear Politics*. Erişim Tarihi: 20.01.2021, https://www.realclearpolitics.com/video/2017/12/14/judicial_watches_fitton_was_fbi_turned_into_a_kgb-type_operation_under_obama_administration.html.
- Shalvey, K. ve Shamsian, J. (2021). The city of Detroit calls for pro-Trump attorneys Sidney Powell and Lin Wood to be disbarred for spreading 'objectively false allegations'. *Business Insider*. Erişim Tarihi: 21.01.2021, <https://www.businessinsider.com/michigan-dems-disbar-pro-trump-lawyers-sidney-powell-lin-wood-2021-1>.
- Shear, M.D. ve Apuzzo, M. (2017). FBI Director James Comey Is Fired by Trump. *New York Times*. Erişim Tarihi: 16.01.2021, <https://www.nytimes.com/2017/05/09/us/politics/james-comey-fired-fbi.html>.
- Short, M. ve Blase, B. (2017). The Fundamental Error in the CBO's Health-Care Projections. *Washington Post*. Erişim Tarihi: 18.01.2021, https://www.washingtonpost.com/opinions/the-fundamental-error-in-the-cbos-health-care-projections/2017/07/14/25f0d8a4-67ee-11e7-a1d7-9a32c91c6f40_story.html?utm_term=.07f0a2e4d332.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2021). 6 Ocak 2021, ABD'de Meydana Gelen Olaylar Hk. Erişim Tarihi: 25.01.2021, http://www.mfa.gov.tr/no_-7_-abd-de-meydana-gelen-olaylar-hk.tr.mfa.
- The Diplomat (2021). What Are Asian Governments Saying About the Storming of the US Capitol?. Erişim Tarihi: 24.01.2021, <https://thediplomat.com/2021/01/what-are-asian-governments-saying-about-the-storming-of-the-us-capitol/>.
- The Indian Express (2021). 'Distressed to see violence in the US': How PM Modi and other world leaders reacted. Erişim Tarihi: 24.01.2021, <https://indianexpress.com/article/india/us-violence-trump-supporters-narendra-modi-reactions-biden-7136273/>.
- Vladeck, S. (2017). Trump's Lawyer: Summer Zervos Can't Sue in State Court. Legal Expert: Wrong. *NBC News*. Erişim Tarihi: 18.01.2021, <https://www.nbcnews.com/think/opinion/trump-s-lawyer-summer-zervos-can-t-suestate-court-ncna827346>.
- VOA News (2021). World Leaders Offer Mixed Reactions After Mayhem at US Capitol. Erişim Tarihi: 24.01.2021, <https://www.voanews.com/usa/world-leaders-offer-mixed-reactions-after-mayhem-us-capitol>.
- Washington Post. (2018). President Trump Has Made 1,950 False or Misleading Claims Over 347 Days. Erişim Tarihi: 17.01.2021, https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/wp/2018/01/02/president-trumphas-made-1949-false-or-misleading-claims-over-347-days/?utm_term=.accd45f9ea54.
- Westwood, S. (2017). Exclusive Interview: Trump 'Absolutely' Looking At Breaking Up 9th Circuit. *Washington Examiner*. Erişim Tarihi: 18.01.2021, <http://www.washingtonexaminer.com/exclusive-interview-trumpabsolutely-looking-at-breaking-up-9th-circuit/article/2621379>.
- Zapotosky, M. ve Berman, M. (2017). Acting DEA Administrator Says Trump 'Condoned Police Misconduct' in Comments About How Cops Handle Suspects. *Washington Post*. Erişim Tarihi: 17.01.2021, https://www.washingtonpost.com/news/postnation/wp/2017/08/01/acting-dea-administrator-says-trump-condoned-police-misconduct-in-remarks-about-handling-suspects/?utm_term=.684fe1701585.

İnternet Reklamlarının Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi*

Hüseyin Pala

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7317-6838>

Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Anabilim Dalı, Uşak –
TÜRKİYE

Doç. Dr. Murat Sezgin

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2200-3301>

Uşak Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Uşak – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 27.09.2020

Kabul: 07.02.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Reklam

İnternet Reklamları

Tüketici Davranışı

Tüketici Satın Alma Davranışı

Reklam Etkileri

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma, Doç. Dr. Murat Sezgin danışmanlığında 1. yazar Hüseyin Pala tarafından hazırlanan "İnternet Reklamlarının Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.46621>

Öz

Bu çalışma, internet ortamında reklam yayını yapan banner, pop-up ve arama motoru reklamlarının tüketici üzerindeki satın alma davranışına etkisi üzerine bir araştırmadır. Bu çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın birinci bölümünde internet ve reklam hakkında literatür taraması yapılarak teorik bilgiler elde edilmiştir. İkinci bölümde araştırmanın diğer konusu olan tüketici davranışları konusu üzerine yine literatür taraması yapılarak teorik bilgiler yer almıştır. Üçüncü bölümde çalışmanın uygulama kısmı yer almış, bu kapsamda 3 ana hipotez ve her ana hipotezin altında 5'er adet alt hipotez olmak üzere toplam 18 hipotez belirlenmiştir. Çalışmada, Banner Reklamlarına Yönelik Tutum ölçeği ile Satın alma karar süreci ölçeği kullanılmış ve uygulama bölümüne veri oluşturmak için 672 kişiye anket çalışması uygulanmıştır. Anket İzmir, Manisa ve Uşak illerinden, 18 yaş ve üstü ve en az bir kere online alışveriş yapmış bireyler katılmıştır. Cevaplanan anketlerin sonuçları SPSS programına girilmesi sonucu analizler yapılmıştır. Bunlarla birlikte demografik özellikler ile internet kullanım özelliklerinin frekans analizi, güvenilirlik analizi, banner reklamları, pop-up reklamları, arama motoru reklamları ile satın alma davranışı ölçeklerinin frekans analizi ve yine banner reklamları, pop-up reklamları, arama motoru reklamları ile satın alma davranışı ölçeklerinin ortalaması ve standart sapma değerleri saptanmış ve yorumlanmıştır. Ayrıca çalışmada üç ana ve onüç alt hipotezler regresyon analizi yapılarak test edilmiştir. Elde edilen test sonuçlarına göre toplam 18 olan hipotezden 17'si kabul edilmiş, 1'i de red edilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Pala, H. ve Sezgin, M. (2021). İnternet Reklamlarının Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 493-517.

The Effect of Internet Ads on Purchasing Behavior

Hüseyin Pala

Usak University, Institute of Social Sciences, Department of Public Relations and Advertising, Usak –
TURKEY

Assoc. Dr. Murat Sezgin

Usak University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Advertising, Usak –
TURKEY

Article History

Submitted: 27.09.2020

Accepted: 07.02.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Advertising

Internet Ads

Consumer Behavior

Consumer Buying Behavior

Advertising Effects

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.46621>

Abstract

This study is a research on the effect of banner, pop-up and search engine ads that broadcast advertisements in the internet environment on the purchasing behavior of the consumer. This study consists of three main parts. In the first part of the study, theoretical information about the internet and advertising was obtained by scanning the literature. In the second part, the theoretical information about consumer behavior, which is the other subject of the research, was made by scanning the literature again. In the third part, the application part of the study was included, in this context, a total of 18 hypotheses, including 3 main hypotheses and 5 sub-hypotheses under each main hypothesis, were determined. In the study, the Attitude towards Banner Ads scale and the Purchasing decision process scale were used and a survey was applied to 672 people to create data in the application section. Individuals from İzmir, Manisa and Uşak provinces aged 18 and over and who have made online shopping at least once participated in the survey. Analyzes were made as a result of entering the results of the answered questionnaires into the SPSS program. In addition to these, demographic features and frequency analysis of internet usage characteristics, reliability analysis, frequency analysis of banner ads, pop-up ads, search engine ads and purchase behavior scales, and again banner ads, pop-up ads, search engine ads and purchase behavior scales Mean and standard deviation values were determined and interpreted. In addition, three main and thirteen sub-hypotheses were tested by performing regression analysis in the study. According to the test results, 17 of the 18 hypotheses were accepted and 1 was rejected.

GİRİŞ

Bilgisayar teknolojileri ve bununla bağlantılı internetin gelişip yaygınlaşmasıyla hayatımızın her alanında kullanılan bir araç hale gelmiştir. Bu gelişme ve yaygınlaşma hemen her sektörü etkilemiştir. İnternetin her alanda yaygınlaşmasıyla reklam veren ve reklam üreticileri yeni bir reklam yayın ortamı oluşturmuşlardır. Bireylerin internette ciddi zaman geçirmesi, reklamın bu mecrada ne kadar etkili olabileceğini ortaya koymaktadır.

Özellikle internet dünyasının web 2.0 teknolojisi ile tanışması ile web ortamındaki etkileşimler ve uygulamalar hızlı bir şekilde artmıştır. İnternetin gelişmesiyle beraber, internet kullanıcıları da her geçen gün artmıştır. İnternet kullanımının bu kadar hızlı bir şekilde yaygınlaşması, ürün veya hizmetini pazarlamak isteyen işletmeler için tanıtım mecrası olmuştur. İnternet içeriklerine ait reklam içeriklerinin üretilmesi özellikle televizyon karşısında büyük avantaj sağlamakta ve üretilen bu reklamın yayınlanması da diğer pek çok reklam mecralarına göre çok daha hızlı olmaktadır. İnternet içeriklerinin her geçen gün artmakta bununla birlikte gazete, dergi, kitap okuma, televizyon izleme ve radyo dinleme alışkanlıkları azaltılmaktadır. İnternetin gelişmesi ve bu gelişmeyle birlikte ortaya çıkan sosyal medya son yıllarda iletişim dünyasını oldukça etkilemiştir. Sosyal medyanın ortaya çıkıp gelişmesiyle beraber, günümüz iletişim teknolojileri ve iletişim yöntemleri da bir takım değişikliklere gitmiş, bu alanda gelişimini sürdürmüştür.

Tüketicinin satın alma sırasında internet reklamın etkisi göz ardı edilemez derecede önemlidir. İşletmeler ürün ve markalarına yönelik tüketicilerin satın almaya yönelmesi için reklamlardan yararlanmaktadır. Geleneksel reklam mecralarına göre internet reklamının etkisi ve uygulanması yönünden daha avantajlı bir mecra ve diğer mecralara göre de daha az bütçede yayınlanabilmektedir.

İnternet reklamlarının satın alma davranışı üzerindeki etkisini inceleyen bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde internet ve reklam hakkında teorik ve tarihsel aşamaları incelenmiştir. İkinci bölümde tüketici davranışları ve satın alma süreci ile alakalı teorik bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölüm olan çalışmanın uygulama bölümünde de, İzmir, Manisa ve Uşak illerinde yaşayan aktif internet kullanıcısı ve daha önceden en az bir defa online alışveriş sitelerinden alışveriş yapmış bireylere anket çalışması yapılmış ve bu anketin sonuçları verilmiştir.

İNTERNET VE REKLAM

Teknolojinin gelişmesiyle değişen ve dijitalleşen dünyada, reklam sektörü de değişerek dijitalleşen dünyada yerini almıştır. Özellikle son yıllarda sosyal medyanın ortaya çıkışı ile birlikte tüketiciler internet ortamına yoğun ilgi göstermesi, günün önemli bir kısmını internette harcaması ile tüketiciler bu ortamdaki gördükleri her mesajdan etkilenmektedirler. Reklamda tüketicilerin satın alma, imaj oluşturma, kişileri yönlendirme gibi reklam amaçlarını internet ortamına da aktarmıştır. Artık internetin her yaşta, her gelir düzeyine ve her sosyo-kültürel yapıya hitap etmesiyle her çeşit insanı içine alan internette, her geçen gün kullanımı daha da artmaktadır. İnternet reklamlarında ses, video, animasyon gibi görsel ve işitsel malzemelerin kullanılabilmesi ile görsel ve işitsel duylara hitap ederek tüketici zihninde daha dikkat çekici ve daha kalıcı hale gelebilmektedir. İnternet reklamlarının, kişinin kullanmış olduğu bilgisayar veya cep telefonu sayesinde, tüketicinin nelerle ilgilendiği, hangi içerikteki sayfalarda gezdiği, ilgilendiği konularla ilgili kişisel kullanım bilgilerine erişebilmektedir. İnternet reklam yayınlarındaki etkisi yanında, satış ve pazarlama alanında da etkisi oldukça artmıştır. Günümüz birçok marka ve ürünün sanal mağazaları veya online satış yerlerinden tedariki söz konusudur. İnternet bu anlamda aynı zamanda fiziki mağazalardan da bir kısım pazar payına sahip olmuştur. İnternet reklamları; banner reklamları, pop-up (sayfa içi ve sayfa dışı) reklamlar, arama motoru reklamları, rich medya (zengin medya içeriği reklamları), içerik sponsorlukları, e-posta reklamları, akıllı bağlantı reklamları, sosyal –medya reklamları olmak üzere çeşitleri vardır.

İnternet reklamlarının satın alma davranışı üzerindeki etkisini inceleyeceğimiz bu araştırmamızda internet reklam çeşitlerinden banner reklam, pop-up reklamlar ve arama motoru reklamlarının satın alma davranışı üzerindeki etkisini araştırılacaktır.

TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI

Tüketici davranışı, karar verme sürecinin de dahil olduğu, tüketicinin istek ve ihtiyaçlarını tatmin edecek ürün ve hizmetleri arama, seçme, satın alma, kullanma ve kullandıktan sonra elden çıkarma süreçlerini kapsayan davranışlardır (Al-Jeraisy, 2008:45 Akt: Tercan, 2016:5). Tüketim, fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçları karşılamak için temel ihtiyaçlardan özel ihtiyaçlara kadar hayatın her aşamasında karşımıza çıkan bir olgudur.

Tüketici davranışlarını incelerken 7 özellik dikkat edilmesi gerekmektedir (Odabaşı, 2003:30)8. Tüketici davranışı güdülenmiş bir davranıştır. Tüketici davranışı dinamik bir süreçtir. Tüketici davranışı çeşitli faaliyetlerden oluşur. Tüketici davranışı karmaşıktır ve zamanlama açısından farklılıklar gösterir. Tüketici davranışı farklı roller ile ilgilenir. Tüketici davranışı çevre faktörlerinden etkilenir. Tüketici davranışı farklı kişiler için farklılıklar gösterebilir.

Tüketici ürün veya hizmet satın alırken bir takım karar verme aşamalarından geçtikten sonra ürün veya hizmeti satın alma kararı verirler. Başka bir ifade ile, tüketici satın alma karar süreci, tüketicinin bir ürün ya da hizmeti satın alırken geçmiş olduğu basamaklardan oluşmaktadır (Bozkurt, 2004, s. 124).

Tüketicinin satın alma karar süreci 5 aşamada gerçekleşmektedir. Bunlar; ihtiyacın ortaya çıkması, alternatiflerin belirlenmesi, alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma ve satın alma sonrası davranış (Mucuk, 2006:79).

Satın alma davranışı, her bireyde ve her üründe farklılık gösterebilir. Çünkü her ürün veya markaya ilgi ve ihtiyaçlar farklılık göstermektedir. Ayrıca ürün ve markalar arasındaki fark ve özelliklerde, tüketicinin satın almada farklı davranışlar sergilemelerinin temel nedenidir (Acar, 2012:54).

Tüketici satın alma davranış şekillerini 4 grupta incelenmektedir. Bunlar; karmaşık satın alma davranışı, alışlagelmiş satın alma davranışı, uyumsuz satın alma davranışı, çeşitlilik gösteren satın alma davranışı.

Tüketici davranış modelleri tüketicinin satın alma kararını vermesindeki tüm süreçleri ve bu süreç içerisinde karar verme işlemlerinin nasıl oluştuğunu ve etkileyen faktörleri açıklamak, tanımlamak amacıyla hizmet eder (İslamoğlu ve Altunışık, 2013: 21-22).

Tüketici davranışları modelleri iki ana başlıkta incelenmektedir. Bunlar; tüketici davranışlarının ortaya çıkış nedenini güdülere dayalı olarak inceleyen klasik model ve davranışların nasıl oluştuğu ile ilgilenen modern modeldir (Girgin, 2016:37).

Klasik modeller 4 adet olup, bu modeller araştırmacılarının adları ile anılmaktadır (Valiyeva, 2015:14). Bunlar;

- Marshall Ekonomik Modeli,
- Freud'un Psikanalitik Modeli,
- Pavlov'un Öğrenme Modeli,
- Veblen'in Sosyo Psikolojik Modeli.

Modern modeller, klasik modellerin tüketici davranışlarını açıklamada yetersiz kalması ve tüketici davranışlarını nasıl oluştuğunu gösterememesi sebebiyle ortaya çıkmıştır. Modern modeller üç adet olup, bunlar;

Howard Sheth – HS Modeli,
Engel – Kollat – Blackwell (EKB) Modeli
Nicosia Modeli

Tüketici davranışları, bireyin ve toplumun içinde bulunduğu ortam ve sahip olduğu bir takım özellikler itibari ile bireyde ve toplumda farklılık göstermektedir. Bunda şüphesiz her bireyin ve toplumun benzer yapı ve özelliklere sahip olmamasıdır. Tüketicilerde farklı tüketici davranışları oluşmasında bir takım faktörler vardır. Bunlar;

Kişisel faktörler: yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek, gelir, yaşam tarzı.

Sosyal faktörler: referans grupları, aile, rol ve statü.

Kültürel faktörler: kültür, alt kültür, sosyal sınıf.

Psikolojik faktörler: öğrenme, motivasyon (güdülenme), algılama, kişilik, tutumlar.

olmak üzere dört ana faktördür. İnternet reklamlarının satın alma davranışı üzerindeki etkisini inceleyeceğimiz bu araştırmamızda özellikle kişisel faktör unsurlarının satın alma davranışına etkisi ele alınacaktır.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu araştırmanın amacı internet reklamları olan Banner, Pop-Up ve Arama Motorları reklamlarının tüketici satın alma süreci üzerindeki etkisini incelemektir. Bu maksatla konu ile ilgili literatür taraması yapılmış, daha önceden ortaya konan kaynaklar (Cho, Lee, Tharp (2001) ve Polat (2006)) ışığında anket soruları oluşturulmuştur. Araştırmada internet kullanıcılarının ve internette alışveriş yapan tüketicilerin, bu ortamda maruz kaldıkları internet reklamları hakkında değerlendirmeleri ele alınmıştır. Bunun yanında da, satın alma sürecinde tüketicilerin özellikleri ve davranışları incelenmiştir.

Bu çalışmanın kapsamında Uşak, Manisa ve İzmir illerinde yaşayan, 18 yaş ve üzeri, aktif internet kullanan ve en az bir kere online alışveriş sitelerini kullanmış tüketicilere anket soruları yöneltilmiştir. Anket çalışması sırasında 128 adet anket yüz yüze, 544 anket Google Form üzerinden online anket olarak toplam 672 katılımcı tarafından cevaplanmıştır.

Banner, Pop-Up ve Arama Motoru reklamlarının yanında daha pek çok internet reklamları mevcuttur. Ancak bu reklamların internet reklamlarında en çok tercih edilen reklamlar olması ve bunun yanında anket çalışmasının demografik ve internet kullanım özellikleri soruları ile birlikte 74 soru sayısına ulaşmaktadır. Daha fazla internet reklam çeşidinin çalışmaya dahilinde soru sayısı artacak ve katılımcılar bu soru sayısı karşısında anket çalışmasına katılmayı istemeyecek öngörüsü üzerine çalışma banner, pop-up ve arama motoru reklamları olarak sınırlandırılmıştır.

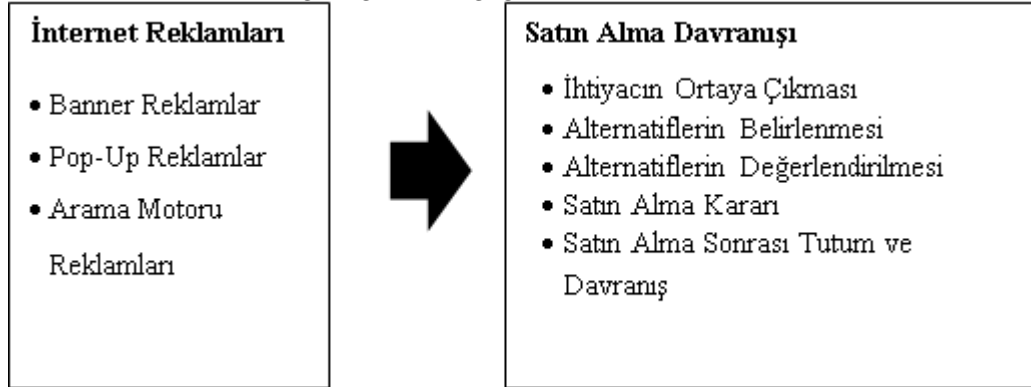
Araştırmanın ana kütlesi Uşak, Manisa ve İzmir illerinde yaşayanlar ile 18 yaşını doldurmuş aktif internet kullanan ve online alışveriş sitelerini kullanan tüketicilerdir. Araştırma yapılırken, anket çalışmalarındaki örneklem sayısı şehrin 2018 yılı TÜİK nüfus verilerine göre, nüfusun 10.000'e bölünmesi ile belirlenmiştir. Anket çalışmasının uygulanacağı illerin nüfus yoğunluğunun birbirinden farklı olması ile birlikte bu illerde aynı sayıda anket uygulanması sonucunda çalışmanın geçerliliği tehlikeye düşecektir. Yine anketin 10.000'de bir olarak belirlenmesinin temel sebebi ise anket sayısının belirli düzeyde tutularak hem anketin uygulama aşamasında uygulama zorluklarının yaşanmaması ve dikkatin dağılmaması hem de bu üç ilin nüfusunun bu oranda tutularak nüfustan kaynaklı eşitsizliğin çalışmaya olumsuz etki etmemesidir. Buna göre TÜİK 2018 nüfus verilerine göre; İzmir 4.320.519, Manisa 1.429.643, Uşak 367.514 (cip.tuik.gov.tr, 2018) verilerine ulaşılmıştır. Buna göre; İzmir 4.320.519 nüfusuna göre 475 kişi, Manisa 1.429.643 nüfusuna göre 156 kişi, Uşak 367.514 nüfusuna göre 41 kişi olmak üzere toplam 672 kişiye anket çalışması uygulanmıştır.

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Anket 3 bölümden

oluşturulmuştur. Birinci bölümde katılımcıların demografik bilgileri ile internet kullanımı ile ilgili sorular sorulmuştur. İkinci bölümde, Chang-Hoan Cho, Jung-Gyo Lee, Marye Tharp (2001) tarafından oluşturulan Banner Reklamlarına Yönelik Tutum ölçeği, Banner reklamlarının yanında Pop-Up Reklamlarına ve Arama Motorları Reklamlarına uyarlanarak oluşturulmuştur. Üçüncü bölümde, literatür araştırması yapılmış ve geçmiş çalışmalardan (Can:2006) yararlanılarak hazırlanmıştır. Satın alma süreci ölçeğinin içinde de 5 değişkenlerden oluşmaktadır. İhtiyacın ortaya çıkması, alternatiflerin belirlenmesi, alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma kararı, satın alma sonrası davranışlar olmak üzere 5 alt değişkenden oluşmaktadır.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Araştırmanın modeli aşağıda gösterildiği gibidir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Model, Polat (2006)'ın yaşam tarzlarının satın alma karar süreci üzerindeki rolünün incelendiği çalışmaya esas alınarak hazırlanmıştır.

Araştırma amacı ve modeli doğrultusunda araştırmanın hipotezleri şu şekilde belirlenmiştir:

H 1: Banner reklamlarına karşı tutum satın alma sürecini etkiler.

H 1a: Banner reklamlarına karşı tutum ihtiyacın ortaya çıkmasını etkiler.

H 1b: Banner reklamlarına karşı tutum alternatiflerin belirlenmesini etkiler.

H 1c: Banner reklamlarına karşı tutum alternatiflerin değerlendirilmesini etkiler.

H 1d: Banner reklamlarına karşı tutum satın alma kararını etkiler.

H 1e: Banner reklamlarına karşı tutum satın alma sonrası tutum ve davranışları etkiler.

H 2: Pop-Up reklamlarına karşı tutum satın alma sürecini etkiler.

H 2a: Pop-Up reklamlarına karşı tutum ihtiyacın ortaya çıkmasını etkiler.

H 2b: Pop-Up reklamlarına karşı tutum alternatiflerin belirlenmesini etkiler.

H 2c: Pop-Up reklamlarına karşı tutum alternatiflerin değerlendirilmesini etkiler.

H 2d: Pop-Up reklamlarına karşı tutum satın alma kararını etkiler

H 2e: Pop-Up reklamlarına karşı tutum satın alma sonrası tutum ve davranışları etkiler.

H-3: Arama motoru reklamlarına karşı tutum satın alma sürecini etkiler.

H 3a: Arama motoru reklamlarına karşı tutum ile ihtiyacın ortaya çıkmasını etkiler.

H 3b: Arama motoru reklamlarına karşı tutum alternatiflerin belirlenmesini etkiler.

H3c: Arama motoru reklamlarına karşı tutum alternatiflerin değerlendirilmesini etkiler.

H 3d: Arama motoru reklamlarına karşı tutum satın alma kararını etkiler.

H 3e: Arama motoru reklamlarına karşı tutum satın alma sonrası tutum ve davranışları etkiler.

BULGULAR

Demografik Özelliklerinin Analizi

Tablo 1: Cevaplayıcıların Demografik Özellikleri

		Kadın		Erkek	
		f	%	f	%
Medeni Durum	Evli	76	23,4	185	53,3
	Bekar	249	76,6	162	46,7
Yaş	18-25 Yaş	168	51,7	86	24,8
	26-35 Yaş	125	38,5	172	49,6
	36-50 Yaş	31	9,5	75	24,6
	51 Yaş ve üstü yaş	1	0,3	14	4
Eğitim Durumu	İlkokul-İlköğretim	3	0,9	30	8,6
	Lise	64	19,7	82	23,6
	Ön Lisans	60	18,5	70	20,2
	Lisans	156	48	139	40,1
	Yüksek Lisans/Doktora	42	12,9	26	7,5
Meslek	Kamu Çalışanı	66	20,3	159	45,8
	Özel Sektör Çalışanı	107	32,9	126	36,3
	Öğrenci	115	35,4	44	12,7
	Ev Hanımı	16	4,9	0	0
	İşsiz ve Emekliler	21	6,5	18	5,2
Gelir Durumu	1500 TL ve Altı	136	41,8	53	15,3
	1501-2000 TL	52	16	55	15,9
	2001-3000 TL	48	14,8	93	26,8
	3001-4000 TL	44	13,5	55	15,9
	4001 TL ve Üstü	45	13,8	91	26,2

Tablo 1'deki cinsiyet ile medeni durum değişkenlerinin çapraz tablo analizi ile incelendiğinde; çalışmaya katılan kadınların 76'sının (%23,4) evli, 249'unun (%76,6) bekar ve çalışmaya katılan erkeklerin 185'inin (%53,3) evli, 162'sinin (%46,7) bekar olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 1'deki cinsiyet ile yaş değişkenlerinin çapraz tablo analizi ile incelendiğinde; çalışmaya katılan kadınların 168'inin (%51,7) 18 ile 25 yaş arası, 125'inin (%38,5) 26 ile 35 yaş arası, 31'inin (%9,5) 36 ile 50 yaş arası ve 1'inin de (%0,3) 51 yaş ve üstü bireyler olduğu, çalışmaya katılan erkeklerin 86'sının (%24,8) 18 ile 25 yaş arası, 172'sinin (%49,6) 26 ile 35 yaş arası, 75'inin (%21,6) 36 ile 50 yaş arası ve 14'ünün de (%) 51 yaş ve üzeri yaşa sahip bireyler olduğu bulgusuna rastlanmıştır.

Tablo 1'deki cinsiyet ile eğitim durumu değişkenlerinin çapraz tablo analizi ile incelendiğinde; çalışmaya katılan kadınların 3'ünün (%0,9) ilkökul-ilköğretim, 64'ünün (%19,7) lise, 60'ının (18,5) ön lisans, 156'sının (%48) lisans, 42'sinin de (%12,9) yüksek lisans/doktora eğitimine sahip olan bireyler olduğu sonucu ortaya çıkarken, çalışmaya erkeklerin 30'unun (%) ilkökul-ilköğretim, 82'sinin (%23,6) lise, 70'ünün (%20,2) lisans, 139'unun (%40,1) lisans ve 26'sının (%7,5) yüksek lisans/doktora eğitimine sahip olan bireyler olduğu bulgusu ortaya çıkmıştır.

Tablo 1'deki cinsiyet ile meslek değişkenlerinin çapraz tablo analizi ile incelendiğinde; çalışmaya katılan kadınların 66'sının (%20,3) kamu çalışanı, 107'sinin (%32,9) özel sektör çalışanı, 115'inin (35,4) öğrenci, 16'sının (%4,9) ev hanımı ve 21'inin (%6,5) işsiz ve emekliler olduğu bulgusuna rastlanırken, erkeklerin 159'unun (%45,8) kamu çalışanı, 126'sının (%36,3) özel sektör çalışanı, 44'ünün (%12,7) öğrenci ve 18'inin de (%5,2) işsiz ve emeklilerden oluştuğu bulgusu elde edilmiştir.

Tablo 1'deki cinsiyet ile gelir durumu değişkenlerinin çapraz tablo analizi ile incelendiğinde; çalışmaya katılan kadınların 136'sının (%41,8) 1500 TL ve altı, 52'sinin (%16) 1501 TL ile 2000 TL arası, 48'inin (%14,8) 2001 TL ile 3000 TL arası, 44'ünün (%13,5) 3001 TL ve 4000 TL arası ve 45'inin de (%13,8) 4001 TL ve üstü gelir durumuna sahipken, çalışmaya katılan erkeklerin 53'ünün (%15,3) 1500 TL ve altı, 55'inin (%15,9) 1501 TL ile 2000 TL arası, 93'ünün (%26,8) 2001 TL ile 3000 TL arası, 55'in (%15,9) 3001 TL ile 4000 TL ve 91'inin de (%26,2) 4001 TL ve üstü gelir durumuna sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

İnternet Kullanım Özellikleri Analizi

Tablo 2: Cevaplayıcıların İnternet Kullanım Özellikleri

İnternet Kullanım Özellikleri					
İnternette Geçirilen Günlük Ortalama Zaman	(f)	(%)	İnternet Kullanım Amacı	(f)	(%)
Yarım Saatten Az	22	3,3	Oyun/Eğlence	292	43,5
Yarım Saat	23	3,4	İş Amaçlı	323	48,1
Bir Saat	96	14,3	Sosyal Medya/Sohbet	539	80,2
İki Saat	132	19,6	Alışveriş	369	54,9
İki Saatten Fazla	399	59,4	Araştırma	198	29,5
Kullanılan Sosyal Medya Uygulamaları	(f)	(%)	Bankacılık	278	41,4
Facebook	524	78,0	Dosya Paylaşımı	175	26,0
Twitter	301	44,8	Mail	272	40,5
Instagram	546	81,3	Yayın/Forum/Blok Takibi	92	13,7
YouTube	466	69,3	Diğer	48	7,1
MySpace	7	1,0	Online Alışveriş Sitelerinden Alınan Ürünler	(f)	(%)
Foursquare (Swam)	62	9,2	Elektronik/Yazılım/Oyun	275	40,9
Vine	1	0,1	Giyim/Ayakkabı/Saat/Mücevher	456	67,9
LinkedIn	98	14,6	Kozmetik/Kişisel Bakım	212	31,5
Google Plus	86	12,8	Kitap/Dergi/Müzik/Film	348	51,8
Bloglar (Tumblr Blogger)	60	8,9	Ofis/Kirtasiye	85	12,6
Diğer	25	3,7	Ev Dekorasyon	119	17,7
Sosyal Medya Hesabım	10	1,5	Gıda/Temizlik	43	6,4

Yoktur.	(f)	(%)	Otomobil/Motosiklet Ürünleri	54	8,0
Toplamda Online Alışveriş Sitelerinde Ne Kadarlık Harcama Yapıldı? (Kaç TL?)					
500 TL ve Altı	201	29,9	Spor/Hobi Ürünleri	72	10,7
501 - 1000 TL	135	20,1	Evcil Hayvan Ürünleri	43	6,4
1001 - 5000 TL	192	28,6	Diğer	3	0,4
5001 TL ve Üstü	144	21,4			

Tablo 2'ye göre ankete katılan katılımcıların internet kullanım özelliklerine baktığımızda da; ankete katılan katılımcıların günde, %3,3'ü yarım saatten az, %3,4'ü yarım saat, %14,3'ü bir saat, %19,6'sı iki saat, %59,42'ü de iki saatten fazla internette ortalama zaman geçirmektedir. Cevaplayıcılara interneti kullanım amaçlarının ne olduğu sorulmuş ve katılımcılara birden fazla seçeneği işaretleme yapılabileceği ifade edilmiştir. 672 kişinin katıldığı bu ankette, 672 kişinin %43,5'i oyun/eğlence, %48,1'i iş amaçlı, %80,2'si sosyal medya/sohbet, %54,9'u alışveriş, %29,5'i araştırma, %41,4'ü bankacılık, %26'sı dosya paylaşımı, 40,5'i mail, %13,7'si yayın/forum/blok takibi, %7,1'i de diğer seçenekleri işaretlemişlerdir. Katılımcılara kullandıkları sosyal medya uygulamaları neler olduğu sorulmuş ve yine katılımcılara birden fazla seçeneği işaretleme yapılabileceği ifade edilmiştir. 672 kişinin %78'i Facebook, %44,8'i Twitter, %81,3'ü Instagram, %69,3'ü YouTube, %1'i MySpace, %9,2'si Foursquare (Swam), %0,1'i Vine, %14,6'sı LinkedIn, %12,8'i Google Plus'ı, %9'u bloglar (Tumblr, Blogger), %3,7'si diğer ve %1,3'ü de sosyal medya hesabım yoktur seçeneğini işaretlemiştir. Cevaplayıcılara online alışveriş sitelerinde aldıkları ürünler sorulmuş ve burada da birden çok seçeneği işaret edilebileceği ifade edilmiştir. 672 kişilik katılımcılardan 275 kişi (%40,9), elektronik/yazılım/oyun, 456 kişi (%67,9) giyim/ayakkabı/saat/mücevher, 212 kişi (%31,5) kozmetik/kişisel bakım, 348 kişi (%51,8) kitap/dergi/müzik/film, 85 kişi (%12,6) ofis/kurtasiye, 119 kişi (%17,7) ev dekorasyon, 43 kişi (%6,4) gıda/temizlik, 54 kişi (%8) otomobil/motosiklet ürünleri, 72 kişi (%10,7) spor/hobi ürünleri, 43 kişi (%6,4) evcil hayvan ürünleri, 3 kişi (%0,4) diğer seçeneklerini işaretlemişlerdir. Katılımcılara aynı zamanda "Şu Ana Kadar Online Alışveriş Sitelerinde Ne Kadarlık Harcama Yaptınız?" sorusu yöneltilmiş, katılımcıların %29,9'u 500 TL ve altı, %20,1'i 501 – 1000 TL, %28,6'sı 1001 – 5000 TL, %21,4'ü de 5001 TL ve üstü cevaplarını vermiştir.

Tablo 3:Kullanılan Online Satış Siteleri

Kullanılan Online Satış Sitelerini	(f)	(%)	Kullanılan Online Satış Sitelerini	(f)	(%)
hepsiburada.com	186	27,7	teknosa.com, yemeksepeti.com	6	0,9
trendyol.com	178	26,5	defacto.com, geek.wish.com, lcwaikiki.com, koton.com, dolap.com	5	0,7
n11.com	161	24,0	patirtı.com, sanalmarket.com, epttavm.com, gearbest.com, tozlu.com, mango.com, bkmkitap.com,	4	0,6
gittigidiyor.com	118	17,6	watsons.com, evidia.com, okuoku.com, zebramo.com	3	0,4
kitapyurdu.com	76	11,3	instagram, modanisa.com, ebay.com, ebebek.com, bershka.com, pegemakademi.com, nadirkitap.com	2	0,3
aliexpress.com	37	5,5	mydukkkan.com, istanbulbilisim.com, sateen.com, lensmarket.com, sopsy.com, korayspor.com, yalıspor.com, zara.com, allday.com, temizmama.com, modacrus.com, tekzen.com	7	1,0
d&r.com	29	4,3			
idefix.com, sahibinden.com	27	4,0			
amazon.com, kitapseç.com	12	1,8			
flo.com.tr	9	1,3			
steam.com, letgo, ciceksepeti.com	8	1,2			
h&m.com, vatanbilgisayar.com, sefamerve.com, markafoni.com	7	1,0			

İnternet kullanım özelliklerinin devamı olarak, katılımcılara online alışveriş sitelerini kullanıp kullanmadıkları sorulmuş, eğer katılımcı hayır cevabı vermişse anketi sonlandırması istenmiş ve katıldığı anket çalışması analiz değerlendirilmesine dahil edilmemiştir. Evet diyen 672 kişilik diğer katılımcıların hangi alışveriş sitelerini kullandıkları sorulmuş ve birden fazla online alışveriş sitesi

yazabilecekleri belirtilmiştir. Tablo 3’de görüldüğü gibi, katılımcıların kullandıkları online alışveriş sitelerinde en çok tercih edilen ilk 10 internet sitesi; hepsiburada.com’u 186 kişi (%27,7), trendyol’u 178 kişi (%26,5), n11.com’u 161 kişi (%24), gittigidiyor.com’u 118 kişi (%17,6), kitapyurdu.com’u 76 kişi (%11,3), aliexpress.com’u 37 kişi (%5,5), morhibo.com’u 35 kişi (%5,2), d&r.com’u 29 kişi (%4,3), idefix.com ve sahibinden.com’u 27 kişi (%4) tercih ettiğini belirtmiştir. kaft.com, karacahome.com, zarahome.com, sarev.com, petlebi.com, organiksatinal.com, evmanya.com, mediamarket.com, addax.com, gymholix.com, enuygun.com, obilet.com, kidega.com, gratis.com, akakce.com, brahmaclubturkey.com, alibaba.com, yakaloco.com, gsstore.com, ayakkabidelisi.com, avon.com, otukenyayinlari.com, lr.com, tchibo.com, biggond.com, hediyezenizi.com, nike.com, decathlon.com, zuhre.com, kitapsan.com, esteelauder.com, lidyana.com, gandrops.com, robotistan.com, roboshop.com, gardrops.com, kitapbudur.com, englishhome.com, madamecoco.com, dermoeczanem.com, cosmetica.com, kariyerkitap.com, bodyshop.com, brandroom.com, mavi.com, uspa.com, hb.com, kirmizibeyazeczane.com, sanalkionu.com, denizbutik.com, instreet.com, twist.com, ipekyol.com, polo.com, soobe.com, yargiyayinevi.com, kartalyuvasi.com, aralgame.com, vegamevim.com, vegambakkal.com, mamasepeti.com, babil.com, beymen.com, nl.com, koctac.com, bauhause.com, ikea.com, kigili.com, getir.com, dx.com, petmarketim.com, ucuzbilet.com, kip.com sitelerini de 1’er kişi (%0,1) tercih etmiştir.

Ölçeklerin Güvenilirliğinin Test Edilmesi

Bu çalışma ile ilgili literatür çalışması yapılmış, elde edilenler doğrultusunda 8 değişken ve 62 sorudan oluşan anket soruları oluşturulmuştur. Daha sonra anket çalışmasının güvenilirliğinin test edilmesi için SPSS 17.0 programı üzerinden Cronbach alfa katsayısı (α) test edilmiştir.

Tablo 4: Ölçeklerin Güvenirlik Analizi Sonuçları

	Cronbach Alfa Katsayısı	İfade Sayısı
Banner Reklamları	0,953	8
Pop-Up Reklamları	0,973	8
Arama Motoru Reklamları	0,966	8
Banner, Pop-Up ve Arama Motoru Reklamları Değişkenlerinin Ortalaması	0,961	24
İhtiyacın Ortaya Çıkması	0,810	6
Alternatiflerin Belirlenmesi	0,708	8
Alternatiflerin Değerlendirilmesi	0,882	6
Satın Alma Kararı	0,645	5
Satın Alma Sonrası Davranışlar	0,776	13
Satın Alma Davranışı Değişkeni Ortalaması	0,910	38
Bütün Değişkenlerin Ortalaması	0,937	62

Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda (Tablo 4), banner reklamlarının 8 ifadesi için 0,953, pop-up

reklamlarının 8 ifadesi için 0,973, arama motoru reklamlarının 8 ifadesi için 0,966, ihtiyacın ortaya çıkmasının 6 ifadesi için 0,810, alternatiflerin belirlenmesinin 8 ifadesi için 0,708, alternatiflerin değerlendirilmesinin 6 ifadesi için 0,882, satın alma kararının 5 ifadesi için 0,645, satın alma sonrası davranışların 13 ifadesi için 0,776 ve son olarak bütün değişkenlerin 62 ifadesi için 0,937 sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal bilimlerde, Cronbach alpha katsayısının 0,700 ve üzeri değeri araştırmanın güvenilir olması için yeterli görüldüğünden çalışmanın güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Cevaplayıcıların İnternet Reklamlarına Karşı Tutumlarının Ortalama Ve Standart Sapmaları

Bu bölümde ankete katılan cevaplayıcıların banner reklamı, pop-up reklamı ve arama motoru reklamlarına karşı tutumlarının ortalama ve standart sapmaları gösterilecektir. Katılımcılara banner reklamları, pop-up reklamları ve arama motoru reklamlarına karşı tutumlarını belirlemek üzere 5'li Likert Ölçeği ile hazırlanan ifadelerle katılım düzeyleri sorulmuştur.

Tablo 5: Cevaplayıcıların Banner Reklamlarına Karşı Tutumlarının Ortalama ve Standart Sapmaları

İfadeler	Ortalama	Standart Sapma
Banner reklamlarını beğenirim.	1,9271	1,17945
Banner reklamları eğlendiricidir.	1,8824	1,08623
Banner reklamları yararlıdır.	2,2277	1,16081
Banner reklamları önemlidir.	2,1458	1,13323
Banner reklamları ilginçtir.	2,1622	1,14735
Banner reklamları bilgilendiricidir.	2,2217	1,17852
Banner reklamını tekrar görmekten hoşlanırım.	1,7619	1,07117
Banner reklam iyidir.	2,0699	1,14501
Ortalama	2,0499	,98745

Tablo 5'de görüldüğü üzere katılımcılar banner reklamlarına karşı tutum ortalaması 2,0499'dur. "Banner reklamları yararlıdır." ifadesi 2,2277 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahiptir. Daha sonra sıralamada, "Banner reklamları bilgilendiricidir." ifadesi 2,2217 ortalama ile ikinci en yüksek ortalamaya sahiptir. Bunların yanında, "Banner reklamını tekrar görmekten hoşlanırım." ifadesi 1,7619 ortalama ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Tablo 6: Cevaplayıcıların Pop-Up Reklamlarına Karşı Tutumlarının Ortalama ve Standart Sapmaları

İfadeler	Ortalama	Standart Sapma
Pop-Up reklamlarını beğenirim.	1,5982	,98538
Pop-Up reklamları eğlendiricidir.	1,6518	1,02467
Pop-Up reklamları yararlıdır.	1,7530	1,05228
Pop-Up reklamları önemlidir.	1,7679	1,07247
Pop-Up reklamları ilginçtir.	1,7738	1,06818
Pop-Up reklamları bilgilendiricidir.	1,8110	1,09803
Pop-Up reklamını tekrar görmekten hoşlanırım.	1,6116	1,02403
Pop-Up reklam iyidir.	1,7440	1,05156
Ortalama	1,7139	,95989

Tablo 6’da görüldüğü üzere katılımcılar pop-up reklamlarına karşı tutum ortalaması 1,7139’dur. “Pop reklamları bilgilendiricidir.” ifadesi 1,8110 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahiptir. Daha sonra sıralamada, “Pop-up reklamları ilginçtir.” ifadesi 1,7738 ortalama ile ikinci en yüksek ortalamaya sahiptir. Bunların yanında, “Pop-up reklamını beğenirim.” ifadesi 1,5982 ortalama ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Tablo 7: Cevaplayıcıların Arama Motoru Reklamlarına Karşı Tutumlarının Ortalama ve Standart Sapmaları

İfadeler	Ortalama	Standart Sapma
Arama motoru reklamları beğenirim.	2,6012	1,28798
Arama motoru reklamları eğlendiricidir.	2,2991	1,16767
Arama motoru reklamları yararlıdır.	2,6518	1,30602
Arama motoru reklamları önemlidir.	2,5134	1,24728
Arama motoru reklamları ilginçtir.	2,3690	1,19392
Arama motoru reklamları bilgilendiricidir.	2,5804	1,29176
Arama motoru reklamları tekrar görmekten hoşlanırım.	2,2530	1,18673
Arama motoru reklamları iyidir.	2,5000	1,24974
Ortalama	2,4710	1,11639

505

Tablo 7’de görüldüğü üzere katılımcılar arama motoru reklamlarına karşı tutum ortalaması 2,4710’dur. “Arama motoru reklamları yararlıdır.” ifadesi 2,6518 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahiptir. Daha sonra sıralamada, “Arama motoru reklamları beğenirim.” ifadesi 2,6012 ortalama ile ikinci en yüksek ortalamaya sahiptir. Bunların yanında, “Arama motoru reklamları tekrar görmekten hoşlanırım.” ifadesi 2,2530 ortalama ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Cevaplayıcıların Satın Alma Davranışına Karşı Tutumlarının Ortalama ve Standart Sapmaları

Bu bölümde ankete katılan cevaplayıcıların Satın alma davranışlarından; ihtiyacın ortaya çıkması, alternatiflerin belirlenmesi, alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma kararı, satın alma sonrası davranışlara karşı tutumlarının ortalama ve standart sapmaları gösterilecektir. Katılımcılara satın alma davranışlarından; ihtiyacın ortaya çıkması, alternatiflerin belirlenmesi, alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma kararı, satın alma sonrası davranışlar karşı tutumlarını belirlemek üzere 5’li Likert Ölçeği ile hazırlanan ifadelerle katılım düzeyleri sorulmuştur.

Tablo 8: Cevaplayıcıların Satın Alma Davranışı Ölçeğinden İhtiyacın Ortaya Çıkması Değişkenine Karşı Tutumlarının Ortalama ve Standart Sapmaları

İfadeler	Ortalama	Standart Sapma
Çevremdekilerin satın aldığı bir ürüne karşı benim de o ürüne ihtiyacım olduğunu fark ederim.	2,6815	1,21702
İnternet reklamları sayesinde o ürüne ihtiyacımı fark ederim.	2,4613	1,18924
Online satış sitelerinde gezinirken birçok ürüne ihtiyacım olduğum ortaya çıkar.	2,7321	1,25437
Bir ürüne olan ihtiyacım kendi kendine ortaya çıkar.	3,2307	1,19814
Mevcut kullandığım üründen memnun kalmazsam yeni ürüne ihtiyacım ortaya çıkar.	3,4063	1,12953
Maddi durumum iyileştikçe daha farklı ürünlere ihtiyacım olduğu ortaya çıkar.	3,5982	1,16935
Ortalama	3,0184	,85527

Tablo 8’de görüldüğü üzere katılımcıların satın alma davranışından ihtiyacın ortaya çıkması değişkenine karşı tutum ortalaması 3,0184’dür. “Maddi durumum iyileştikçe daha farklı ürünlere ihtiyacım olduğu ortaya çıkar.” ifadesi 3,5982 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahiptir. Daha sonra sıralamada, “Mevcut kullandığım üründen memnun kalmazsam yeni ürüne ihtiyacım ortaya çıkar.” ifadesi 3,4063 ortalama ile ikinci en yüksek ortalamaya sahiptir. Bunların yanında, “İnternet reklamları sayesinde o ürüne ihtiyacımı fark ederim.” ifadesi 2,4613 ortalama ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Tablo 9: Cevaplayıcıların Satın Alma Davranışı Ölçeğinden Alternatiflerin Belirlenmesi Değişkenine Karşı Tutumlarının Ortalama ve Standart Sapmaları

İfadeler	Ortalama	Standart Sapma
İhtiyacım için ürünleri değerlendirirken fiyatlarına dikkat ederim.	4,0565	1,12805
İhtiyacım için ürünleri değerlendirirken ürünlerin özelliklerini dikkat ederim.	4,1339	1,07536
İhtiyacım için ürünleri değerlendirirken ürünlerin ödeme koşullarını dikkat ederim.	3,9330	1,12682
Satın alacağım ürün hakkındaki bilgiyi çoğu kez ailemden edinirim.	2,5744	1,18880
Satın alacağım ürün hakkındaki bilgiyi çoğu kez arkadaşlarımdan edinirim.	3,0461	1,16300
Satın alacağım ürün hakkındaki bilgiyi çoğu kez reklamlardan edinirim.	2,5833	1,15125
Satın alacağım ürün hakkındaki bilgiyi çoğu kez satış elemanlarından edinirim.	2,6324	1,17107
Satın alacağım ürün hakkındaki bilgiyi çoğu kez geçmiş deneyimlerime dayanarak edinirim.	3,7902	,99133
Ortalama	3,3437	,70612

Tablo 9’da görüldüğü gibi katılımcıların satın alma davranışından alternatiflerin belirlenmesi değişkenine karşı tutum ortalaması 3,3437’dir. “İhtiyacım için ürünleri değerlendirirken ürünlerin özelliklerini dikkat ederim.” ifadesi 4,1339 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahiptir. Daha sonra sıralamada, “İhtiyacım için ürünleri değerlendirirken fiyatlarına dikkat ederim.” ifadesi 4,0565 ortalama ile

ikinci en yüksek ortalamaya sahiptir. Bunların yanında, "Satın alacağım ürün hakkındaki bilgiyi çoğu kez ailemden edinirim." ifadesi 2,5744 ortalama ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Tablo 10: Cevaplayıcıların Satın Alma Davranışı Ölçeğinden Alternatiflerin Değerlendirilmesi Değişkenine Karşı Tutumlarının Ortalama ve Standart Sapmaları

İfadeler	Ortalama	Standart Sapma
Satın alacağım ürün ile ilgili muhtemel bütün alternatifleri değerlendiririm.	3,8854	1,02005
Satın almayı planladığım ürünün özelliklerini mutlaka belirlerim.	3,9821	,99311
Bazı firmaların ürünlerine karşı ön yargılı yaklaşırım.	3,6429	1,13493
Alternatifleri değerlendirirken aradığım özellikleri listeleyip, ihtiyacıma en çok cevap veren ürünü tercih ederim.	3,8929	1,07421
Satın alacağım ürünün alternatiflerini belirlerken rakip firmaların ürünlerinin karşılaştırmasını yaparım.	3,8720	1,07885
Ürün alternatiflerini belirlerken yaşam tarzıma en uygun olan ürünü tercih ederim.	3,9792	1,02408
Ortalama	3,8757	,83721

Tablo 10'da görüldüğü üzere, katılımcıların satın alma davranışından alternatiflerin değerlendirilmesi değişkenine karşı tutum ortalaması 3,8757'dir. "Satın almayı planladığım ürünün özelliklerini mutlaka belirlerim." ifadesi 3,9821 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahiptir. Daha sonra sıralamada, "Ürün alternatiflerini belirlerken yaşam tarzıma en uygun olan ürünü tercih ederim." ifadesi 3,9792 ortalama ile ikinci en yüksek ortalamaya sahiptir. Bunların yanında, "Bazı firmaların ürünlerine karşı ön yargılı yaklaşırım." ifadesi 3,6429 ortalama ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Tablo 11: Cevaplayıcıların Satın Alma Davranışı Ölçeğinden Satın Alma Kararı Değişkenine Karşı Tutumlarının Ortalama ve Standart Sapmaları

İfadeler	Ortalama	Standart Sapma
İnternette ürün araştırması yaparken sürekli aynı marka ve ürünün reklamını karşılaşırsam bundan etkilenirim.	2,8110	1,24076
Alışveriş yaparken diğer tüketicilerin seçtiği ürün hakkındaki olumsuz düşünceleri beni etkiler.	3,7247	1,08373
Satın almak istediğim ürünün internet sitesinde bulunmaması durumunda ürünün siparişini farklı mecralardan verir, ürünün gelmesini beklerim.	3,3884	1,16175
Satın almak istediğim ürünün internette bulunmaması durumunda daha önce belirlediğim ikinci alternatif ürünü satın alırım.	3,2128	1,10315
İnternet sitesinin basit ve amatörce hazırlanmış görsel tasarımından etkilenirim.	2,5268	1,22779
Ortalama	3,1327	,74873

Tablo 11’de görüldüğü üzere katılımcıların satın alma davranışından satın alma kararı değişkenine karşı tutum ortalaması 3,1327’dir. “Alışveriş yaparken diğer tüketicilerin seçtiğim ürün hakkındaki olumsuz düşünceleri beni etkiler.” ifadesi 3,7247 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahiptir. Daha sonra sıralamada, “Satın almak istediğim ürünün internet sitesinde bulunmaması durumunda ürünün siparişini farklı mecralardan verir, ürünün gelmesini beklerim.” ifadesi 3,3884 ortalama ile ikinci en yüksek ortalamaya sahiptir. Bunların yanında, “İnternet sitesinin basit ve amatörce hazırlanmış görsel tasarımından etkilenirim.” ifadesi 2,5268 ortalama ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Tablo 12: Cevaplayıcıların Satın Alma Davranışı Ölçeğinden Satın Alma Sonrası Davranışlar Değişkenine Karşı Tutumlarının Ortalama ve Standart Sapmaları

İfadeler	Ortalama	Stn. Sapma
Bir ürünü satın aldıktan sonra aynı ürün kategorisindeki rakip ürünler hakkında bilgi edinmeye devam ederim.	3,1845	1,21044
Ürünü satın aldıktan sonra kararımın iyi ya da kötü olduğunu düşünmem.	2,7545	1,22595
Satın aldığım üründen beklediğim değeri alırsam, aynı firmanın ürünlerini sonraki alışverişlerimde de tercih ederim.	3,9301	1,01971
Satın aldığım üründen beklediğim değeri alırsam, ürünü arkadaşşıma da tavsiye ederim.	4,0223	,97408
Satın aldığım üründen beklediğim değeri alamazsam uğraşmaya değmeyeceği için şikayet yollarına başvurmam.	2,7604	1,25950
Satın aldığım üründen beklediğim değeri alamazsam ne yapacağımı bilmediğim için şikayet yollarına başvurmam.	2,5030	1,22444
Satın aldığım üründen beklediğim değeri alamazsam vaktim olmadığı için şikayet yollarına başvurmam.	2,6146	1,21661
Satın aldığım üründen beklediğim değeri alamazsam nereye başvuracağımı bilmediğim için şikayet yollarına başvurmam.	2,3973	1,20290
Bir ürünü satın aldıktan sonra üründen beklediğim değeri alamazsam aynı firmanın başka ürününü bir daha satın almam.	3,8289	1,15899
Bir ürünü satın aldıktan sonra üründen beklediğim değeri alamazsam firmayı boykot ederim.	3,4345	1,19307
Bir ürünü satın aldıktan sonra üründen beklediğim değeri alamazsam firma hakkında yakınlarımı uyarırım.	4,0387	1,02356
Bir ürünü satın aldıktan sonra üründen memnun kalmazsam firmaya başvuru yaparak mağduriyetimin giderilmesini talep ederim.	3,7277	1,12363
Bir ürünü satın aldıktan sonra üründen memnun kalmazsam firma hakkında tüketici mahkemesine/tüketici hakem heyetine başvururum.	3,3393	1,23573
Ortalama	3,2720	,61777

Tablo 12’de görüldüğü üzere katılımcıların satın alma davranışından satın alma sonrası davranışlar değişkenine karşı tutum ortalaması 3,2720’dir. “Bir ürünü satın aldıktan sonra üründen

beklediğim değeri alamazsam firma hakkında yakınlarımı uyarırım.” ifadesi 4,0387 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahiptir. Daha sonra sıralamada, “Satın aldığım üründen beklediğim değeri alırsam, ürünü arkadaşıma da tavsiye ederim.” ifadesi 4,0223 ortalama ile ikinci en yüksek ortalamaya sahiptir. Bunların yanında, “Satın aldığım üründen beklediğim değeri alamazsam nereye başvuracağımı bilmediğim için şikayet yollarına başvurmam.” ifadesi 2,3973 ortalama ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Hipotezlerin Regrasyon Analizi İle Test Edilmesi

Çalışmanın bu bölümünde çoklu regrasyon analizi yapılarak araştırmada ortaya konan hipotezler ve onun alt hipotezleri test edilmektedir.

H 1: Banner reklamlarına karşı tutum satın alma sürecini etkiler.

Tablo 13: Banner reklamlarına karşı tutum satın alma davranışını etkiler hipotezinin regresyon analizi

B	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
,253	,150 ^a	,022	1,926	15,415	,000 ^a

Tablo 13’de satın alma sürecindeki farklılaşmanın %02’si, modele dahil edilen banner reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 15,415’lik F değeri ve p=0,000 (p<0,05) düzeyi bu modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Banner reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışın satın alma sürecine etkisi 0,253 birim olacaktır. Bu bağlamda, banner reklamlarına karşı tutum ile satın alma süreci arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğundan söz edilebilir.

H 1a: Banner reklamlarına karşı tutum ihtiyacın ortaya çıkmasını etkiler.

Tablo 14: Banner reklamlarına karşı tutum ihtiyacın ortaya çıkmasını etkiler hipotezinin regresyon analizi

B	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
,248	,215 ^a	,046	1,904	32,324	,000 ^a

Tablo 14’de ihtiyacın ortaya çıkması değişkenindeki farklılaşmanın %05’i modele dahil edilen banner reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 32,324’lük F değeri ve p=0,000 (p<0,05) düzeyi bu modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Banner reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışın, ihtiyacın ortaya çıkmasına etkisi 0,248 birim olacaktır. Bu bağlamda, banner reklamlarına karşı tutum ile ihtiyacın ortaya çıkması arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

H 1b: Banner reklamlarına karşı tutum alternatiflerin belirlenmesini etkiler.

Tablo 15: Banner reklamlarına karşı tutum alternatiflerin belirlenmesini etkiler hipotezinin regresyon analizi

B	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
,142	,101 ^a	,010	1,928	6,950	,009 ^a

Tablo 15’de alternatiflerin belirlenmesi değişkenindeki farklılaşmanın %01’i, modele dahil edilen banner reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 6,950’lik F değeri ve $p=0,009$ ($p<0,05$) düzeyi bu modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Banner reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışı alternatiflerin belirlenmesine etkisi 0,142 birim olacaktır. Bu bağlamda, banner reklamlarına karşı tutum ile alternatiflerin belirlenmesi değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

H 1c: Banner reklamlarına karşı tutum alternatiflerin değerlendirilmesini etkiler.

Tablo 16: Banner reklamlarına karşı tutum alternatiflerin değerlendirilmesini etkiler hipotezinin regresyon analizi

β	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
-,084	,071 ^a	,005	1,940	3,415	,065 ^a

Tablo 16’ya göre P değerinin 0.05’ten ($p>0,05$) büyük olması bu sonuçların istatistiksel olarak anlamsız olduğunu ifade etmektedir. **H 1c** hipotezi kabul edilemez.

H 1d: Banner reklamlarına karşı tutum satın alma kararını etkiler.

Tablo 17: Banner reklamlarına karşı tutum satın alma kararını etkiler hipotezinin regresyon analizi

β	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
,282	,214 ^a	,046	1,941	32,213	,000 ^a

Tablo 17’de satın alma kararı değişkenindeki farklılaşmanın %05’i, modele dahil edilen banner reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 32,213’lük F değeri ve $p=0,000$ ($p<0,05$) düzeyi bu modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Banner reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışı satın alma kararına etkisi 0,282 birim olacaktır. Bu bağlamda, banner reklamlarına karşı tutum ile satın alma kararı değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

H 1e: Banner reklamlarına karşı tutum satın alma sonrası tutum ve davranışları etkiler.

Tablo 18: Banner reklamlarına karşı tutum satın alma sonrası tutum ve davranışları etkiler hipotezinin regresyon analizi

β	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
,215	,135 ^a	,018	1,946	12,356	,000 ^a

Tablo 18’de satın alma sonrası tutum ve davranış değişkenindeki farklılaşmanın %02’si, modele dahil edilen banner reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 12,356’lık F değeri ve $p=0,000$ ($p<0,05$) düzeyi bu modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Banner reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışın satın alma sonrası tutum ve davranışa etkisi 0,215 birim olacaktır. Bu bağlamda, banner reklamlarına karşı tutum ile satın alma sonrası tutum ve davranış değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

H 2: Pop-Up reklamlarına karşı tutum satın alma sürecini etkiler.**Tablo 19:** Pop-Up reklamlarına karşı tutum satın alma sürecini etkiler hipotezinin regresyon analizi

β	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
,198	,121 ^a	,015	1,857	9,952	,002 ^a

Tablo 19'da satın alma sürecindeki farklılaşmanın %02'si, modele dahil edilen Pop-Up reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 9,952'lik F değeri ve p=0,002 (p<0,05) düzeyi bu modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Pop-Up reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışın satın alma sürecine etkisi 0,198 birim olacaktır. Bu bağlamda, Pop-Up reklamlarına karşı tutum ile satın alma süreci arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğundan söz edilebilir.

H 2a: Pop-Up reklamlarına karşı tutum ihtiyacın ortaya çıkmasını etkiler.**Tablo 20:** Pop-Up reklamlarına karşı tutum ihtiyacın ortaya çıkmasını etkiler hipotezinin regresyon analizi

β	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
,179	,160 ^a	,026	1,827	17,549	,000 ^a

Tablo20'de ihtiyacın ortaya çıkması değişkenindeki farklılaşmanın %03'ü modele dahil edilen Pop-Up reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 17,549'luk F değeri ve p=0,000 (p<0,05) düzeyi bu modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Pop-Up reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışın, ihtiyacın ortaya çıkmasına etkisi 0,179 birim olacaktır. Bu bağlamda, Pop-Up reklamlarına karşı tutum ile ihtiyacın ortaya çıkması arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

H 2b: Pop-Up reklamlarına karşı tutum alternatiflerin belirlenmesini etkiler.**Tablo 21:** Pop-Up reklamlarına karşı tutum alternatiflerin belirlenmesini etkiler hipotezinin regresyon analizi

β	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
,123	,091 ^a	,008	1,858	5,538	,019 ^a

Tablo 21'de alternatiflerin belirlenmesi değişkenindeki farklılaşmanın %008'i, modele dahil edilen Pop-Up reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 5,538'lik F değeri ve p=0,019 (p<0,05) düzeyi bu modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Pop-Up reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışın alternatiflerin belirlenmesine etkisi 0,123 birim olacaktır. Bu bağlamda, Pop-Up reklamlarına karşı tutum ile alternatiflerin belirlenmesi değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

H 2c: Pop-Up reklamlarına karşı tutum alternatiflerin değerlendirilmesini etkiler.**Tablo 22:** Pop-Up reklamlarına karşı tutum alternatiflerin değerlendirilmesini etkiler hipotezinin regresyon analizi

β	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
-,139	,122 ^a	,015	1,874	10,044	,002 ^a

Tablo 22’de alternatiflerin değerlendirilmesi değişkenindeki farklılaşmanın %02’si, modele dahil edilen Pop-Up reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 10,044’lük F değeri ve p=0,002 (p<0,05) düzeyi bu modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Pop-Up reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışın alternatiflerin değerlendirilmesine etkisi -0,139 birim olacaktır. Bu bağlamda, Pop-Up reklamlarına karşı tutum ile alternatiflerin değerlendirilmesi değişkeni arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

H 2d: Pop-Up reklamlarına karşı tutum satın alma kararını etkiler**Tablo 23:** Pop-Up reklamlarına karşı tutum satın alma kararını etkiler hipotezinin regresyon analizi

β	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
,289	,225 ^a	,051	1,898	35,806	,000 ^a

Tablo 23’de satın alma kararı değişkenindeki farklılaşmanın %05’i modele dahil edilen Pop-Up reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 35,806’lık F değeri ve p=0,000 (p<0,05) düzeyi bu modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Pop-Up reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışın satın alma kararına etkisi 0,289 birim olacaktır. Bu bağlamda, Pop-Up reklamlarına karşı tutum ile satın alma kararı değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

H 2e: Pop-Up reklamlarına karşı tutum satın alma sonrası tutum ve davranışları etkiler.**Tablo 24:** Pop-Up reklamlarına karşı tutum satın alma sonrası tutum ve davranışları etkiler hipotezinin regresyon analizi

β	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
,218	,140 ^a	,020	1,880	13,430	,000 ^a

Tablo 24’de satın alma sonrası tutum değişkenindeki farklılaşmanın %02’si, modele dahil edilen Pop-Up reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 13,430’lük F değeri ve p=0,000 (p<0,05) düzeyi bu modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Pop-Up reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışın satın alma sonrası tutuma etkisi 0,218 birim olacaktır. Bu bağlamda, Pop-Up reklamlarına karşı tutum ile satın alma sonrası tutum değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

H-3: Arama motoru reklamlarına karşı tutum satın alma sürecini etkiler.**Tablo 25:** Arama motoru reklamlarına karşı tutum satın alma sürecini etkiler hipotezinin regresyon analizi

β	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
,697	,365 ^a	,133	1,948	103,140	,000 ^a

Tablo 25’de satın alma sürecindeki değişimin %13’ü modele dahil edilen arama motoru reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 103,140’lık F değeri ve p=0,000 (p<0,05) düzeyi bu modelin anlamlı olduğu görülmektedir. Arama motoru reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışın satın alma sürecine etkisi 0,697 birimdir. Bu bağlamda, arama motoru reklamlarına karşı tutum ile satın alma süreci arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğundan söz edilebilir.

H 3a: Arama motoru reklamlarına karşı tutum ile ihtiyacın ortaya çıkmasını etkiler.**Tablo 26:** Arama motoru reklamlarına karşı tutum ile ihtiyacın ortaya çıkmasını etkiler hipotezinin regresyon analizi

β	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
,611	,468 ^a	,219	1,886	187,967	,000 ^a

Tablo 26’da ihtiyacın ortaya çıkması değişkenindeki farklılaşmanın %22’si modele dahil edilen arama motoru reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 187,967’lik F değeri ve p=0,000 (p<0,05) düzeyi bu modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Arama motoru reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışın, ihtiyacın ortaya çıkmasına etkisi 0,611 birimdir. Bu bağlamda, arama motoru reklamlarına karşı tutum ile ihtiyacın ortaya çıkması arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

H 3b: Arama motoru reklamlarına karşı tutum alternatiflerin belirlenmesini etkiler.**Tablo 27:** Arama motoru reklamlarına karşı tutum alternatiflerin belirlenmesini etkiler hipotezinin regresyon analizi

β	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
,473	,299 ^a	,089	1,942	65,737	,000 ^a

Tablo 27’de alternatiflerin belirlenmesi değişkenindeki farklılaşmanın %09’u, modele dahil edilen arama motoru reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 65,737’lik F değeri ve p=0,000 (p<0,05) düzeyi bu modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Arama motoru reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışın alternatiflerin belirlenmesine etkisi 0,473 birim olacaktır. Bu bağlamda, arama motoru reklamlarına karşı tutum ile alternatiflerin belirlenmesi değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

H 3c: Arama motoru reklamlarına karşı tutum alternatiflerin değerlendirilmesini etkiler.**Tablo 28:** Arama motoru reklamlarına karşı tutum alternatiflerin değerlendirilmesini etkiler hipotezinin regresyon analizi

β	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
,158	,118 ^a	,014	1,943	9,485	,002 ^a

Tablo 28’de alternatiflerin değerlendirilmesi değişkenindeki farklılaşmanın %01’i, modele dahil edilen arama motoru reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 9,485’lik F değeri ve $p=0,002$ ($p<0,05$) düzeyi bu modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Arama motoru reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışın alternatiflerin değerlendirilmesine etkisi 0,158 birim olacaktır. Bu bağlamda, arama motoru reklamlarına karşı tutum ile alternatiflerin değerlendirilmesi değişkeni arasında pozitif yönlü düşük bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

H 3d: Arama motoru reklamlarına karşı tutum satın alma kararını etkiler.**Tablo 29:** Arama motoru reklamlarına karşı tutum satın alma kararını etkiler hipotezinin regresyon analizi

β	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
,463	,311 ^a	,097	1,990	71,567	,000 ^a

Tablo 29’da satın alma kararı değişkenindeki farklılaşmanın %1’i, modele dahil edilen arama motoru reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 71,567’lik F değeri ve $p=0,000$ ($p<0,05$) düzeyi bu modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Arama motoru reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışın satın alma kararına etkisi 0,463 birim olacaktır. Bu bağlamda, arama motoru reklamlarına karşı tutum ile satın alma kararı değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

H 3e: Arama motoru reklamlarına karşı tutum satın alma sonrası tutum ve davranışları etkiler.**Tablo 30:** Arama motoru reklamlarına karşı tutum satın alma sonrası tutum ve davranışları etkiler hipotezinin regresyon analizi

β	R	R ²	Durbin-Watson	F	p
,369	,204 ^a	,042	1,977	29,109	,000 ^a

Tablo 30’da satın alma sonrası tutum ve davranış değişkenindeki farklılaşmanın %04’ü, modele dahil edilen arama motoru reklamlarına karşı tutum değişkeni tarafından açıklanmaktadır. 29,109’luk F değeri ve $p=0,000$ ($p<0,05$) düzeyi bu modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Arama motoru reklamlarına karşı tutum değişkenindeki bir birimlik artışın satın alma sonrası tutum ve davranışa etkisi 0,369 birim olacaktır. Bu bağlamda, arama motoru reklamlarına karşı tutum ile satın alma sonrası tutum ve davranış değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

Regresyon analizi sonucunda aşağıdaki tabloda hipotezlerin sonuçları yer almıştır.

Tablo 31: Hipotezlerin regresyon analizi sonucu kabul/red durumu

HİPOTEZ		Kabul/Red
H1	Banner reklamlarına karşı tutum satın alma sürecini etkiler.	Kabul
H1a	Banner reklamlarına karşı tutum ihtiyacın ortaya çıkmasını etkiler.	Kabul
H1b	Banner reklamlarına karşı tutum alternatiflerin belirlenmesini etkiler.	Kabul
H1c	Banner reklamlarına karşı tutum alternatiflerin değerlendirilmesini etkiler.	Red
H1d	Banner reklamlarına karşı tutum satın alma kararını etkiler.	Kabul
H1e	Banner reklamlarına karşı tutum satın alma sonrası tutum ve davranışları etkiler.	Kabul
H2	Pop-Up reklamlarına karşı tutum satın alma sürecini etkiler.	Kabul
H2a	Pop-Up reklamlarına karşı tutum ihtiyacın ortaya çıkmasını etkiler.	Kabul
H2b	Pop-Up reklamlarına karşı tutum alternatiflerin belirlenmesini etkiler.	Kabul
H2c	Pop-Up reklamlarına karşı tutum alternatiflerin değerlendirilmesini etkiler.	Kabul
H2d	Pop-Up reklamlarına karşı tutum satın alma kararını etkiler.	Kabul
H2e	Pop-Up reklamlarına karşı tutum satın alma sonrası tutum ve davranışları etkiler.	Kabul
H3	Arama motoru reklamlarına karşı tutum satın alma sürecini etkiler.	Kabul
H3a	Arama motoru reklamlarına karşı tutum ile ihtiyacın ortaya çıkmasını etkiler.	Kabul
H3b	Arama motoru reklamlarına karşı tutum alternatiflerin belirlenmesini etkiler.	Kabul
H3c	Arama motoru reklamlarına karşı tutum alternatiflerin değerlendirilmesini etkiler.	Kabul
H3d	Arama motoru reklamlarına karşı tutum satın alma kararını etkiler.	Kabul
H3e	Arama motoru reklamlarına karşı tutum satın alma sonrası tutum ve davranışları etkiler.	Kabul

Tablo 31'deki sonuçlara göre H1c:" Banner reklamlarına karşı tutum alternatiflerin değerlendirilmesini etkiler." hipotezi reddedilmiş, diğer bütün hipotezler kabul edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde özellikle internetin özellikle de sosyal medyanın etkisi çok fazladır. Bireyler sohbet ortamları, iş yerleri, eğlence ortamı, okul ve ders çalışma ortamı gibi bireyi oyalayacak faaliyetlerde bile sosyal medyanın etkisinden kurtulmamaktadır. Sosyalleşmenin önemli bir kısmı sosyal medya hesaplarından geçtiği algısı bireylerin bu platformda yer almasını ve zaman harcamasını neden olmaktadır. Sosyal medya kullanımında Facebook, Instagram ve YouTube daha çok tercih edildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sosyal medya siteleri veya uygulamalarının tercih edilmesinde içerik açısından zengin olmasının yanında popüler kültürün etkisi son derece fazladır. Bunların dışında pek çok sosyal medya sitesi veya uygulaması olmasına karşın özellikle Facebook, Instagram ve YouTube'ın kullanılmasının yanında diğer sosyal medya siteleri vey uygulamalarının kullanım oranları çok düşüktür.

Güvenirlilik analizi sonuçlarının yer aldığı Tablo 4'e baktığımızda satın alma süreci ölçeğinde yer alan satın alma kararı değişkeninin 5 ifadesi için 0,645 değeri vermesi dışındaki diğer bütün ölçeklerin 0,700 değerinin üzerinde bir sonuç verdiği görülmektedir. 0,645 değerinin 0,700 değerine yakın olması ve satın alma ölçeği ölçeğinin 38 ifadesi için 0,910 değerini vermesiyle satın alma kararı değişkeninin ölçeğin kabul edilebilir.

SPSS programında yapılan çoklu regresyon analizi ile 3 ana hipotez olmak üzere toplam 18 hipotez test edilmiştir. Regresyon analizinde bağımlı değişkenler 1. bağımlı değişken banner reklam ölçeği olup, bağımsız değişkenleri ise; Satın alma süreci ölçeği, ihtiyacın ortaya çıkması, alternatiflerin belirlenmesi, alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma kararı, satın alma sonrası davranışlardır. 2. bağımlı değişken pop-up reklamları ölçeği olup, bağımsız değişkenleri ise; Satın alma süreci ölçeği, ihtiyacın ortaya çıkması, alternatiflerin belirlenmesi, alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma kararı, satın alma sonrası davranışlardır. 3. bağımlı değişken arama motoru reklamları ölçeği olup, bağımsız değişkenleri ise; Satın alma süreci ölçeği, ihtiyacın ortaya çıkması, alternatiflerin belirlenmesi, alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma kararı, satın alma sonrası davranışlardır.

Çalışmada yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda Tablo 31'de de görüldüğü gibi H1c: "Banner reklamlarına karşı tutum alternatiflerin değerlendirilmesini etkiler." hipotezi reddedilmiş, diğer bütün hipotezler kabul edilmiştir. Tablo 16'da P değerinin $p < 0,05$ değerini karşılamadığı için İstatistiki anlamda aralarında anlamlı bir ilişki olmadığı ve hipotezin bu sonuçla kabul edilemez düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Bireyler banner reklamları karşısında diğer satın alma süreci unsurlarına etkilenirken, alternatifleri değerlendirme aşamasında etkilenmemektedir. Çünkü bireyler banner reklamlarının etkisiyle tüketicinin bir ürüne bir ihtiyaç algısını canlandırmakta ve alternatiflerin içerisinde banner reklamlarında yer alan ürüne yönlendirmesinde etkilidir. Ancak tüketici alternatifleri değerlendirirken, reklamdan çok fiyatı, özelliği, işlevi, tüketiciye katacak yararı, garanti ve satış sonrası destek gibi pek çok faktörü değerlendirmektedir. Bu sebeple tüketici satın almak istediği ürünle ilgili alternatifleri değerlendirirken duygusallıktan uzaklaşarak faydacı ve gerçekçilik çerçevesinde alternatiflerini değerlendirir.

Hipotezlere baktığımızda 3 ana hipotez altında her birinde 5'er adette alt hipotez olmak üzere 18 hipotez incelenmiş ve elde edilen araştırmaya göre 17 hipotez kabul bir hipotez reddedilmiştir. Kabul edilen hipotezler ışığında doğrudan söyleyebiliriz ki internet reklamları satın alma sürecini etkilemektedir.

İnternet reklamlarının satın alma davranışlarına etkisini inceleyen bu çalışmanın sonuç bölümünden yola çıkarak öneriler geliştirilmiştir. İnternet reklamlarından banner ve pop-up gibi insanları rahatsız eden reklam türlerinin yayını sırasında internet kullanıcısı olan tüketiciyi çok daha uzun süre rahatsız etmemek için daha kısa süreli sayfa kaplama veya internet kullanıcısının uzun süre beklemesini önlemek için "Reklamı Atla" veya reklamı kapatmaya yarayan düğmeler ekleyerek reklamın rahatsız edici durumunu ortadan kaldırmalıdır. Özellikle piyasaya yeni giren işletmeler reklam kampanyalarında internet reklamlarına önem vermeli, hedef kitlesine göre bu platformda çalışmalarını yapmalıdırlar. İnternet reklamlarının daha çok dikkat çekmek için reklam üretim aşamasında daha nitelikli yayınlar oluşturulmalıdır. Bu sayede zaten oluşan reklam kirliliğinin içinden sıyrılarak rakiplerinden daha etkili bir mesaj tüketiciye ulaştırılmak amaçlanmalıdır. Bazı insanların genel anlamda interneti ve online alışverişi güvenmemektedir. Bu bağlamda internet ortamının daha güvenli, online alışverişlerin daha sağlıklı ve güvenli ödeme imkanlarının geliştirilmesi sağlanmalıdır. İnternet ortamında gezen veya online alışveriş yapan kullanıcılara ait verilerin gizliliği oldukça önemlidir. Hiçbir ticari veya diğer amaçlarla içerik ne olursa olsun kişisel bilgiler paylaşılmamalıdır ve firmaların bu konuda hassas olması zorunludur. Tüketicilerin ihtiyaç, talep ve beklentileri yaş, cinsiyet, eğitim, gelir vb. gibi demografik özelliklere göre değişiklik göstermektedir. İşletmeler internet

reklamlarını uygularken, bireylerin internet kullanım alışkanlıklarını ve yaş, cinsiyet, eğitim, gelir vb. gibi demografik özelliklerini dikkate alarak internet reklam içeriklerini oluşturmalıdırlar. İşletmeler internet kullanıcılarını daha hızlı ve etkin ulaşabilmek için daha çok tercih edilen internet sitelerinde ve üyesi daha yoğun sosyal medya uygulamalarında reklam yayınları yapması oldukça önemlidir. Aksi durumda ziyaretçi sayısı az siteler ve üye sayısı düşük sosyal medya uygulamalarında yayınlanacak internet reklamları ile bütçe amaca uygun olmayan harcamalara yol açacaktır. İnternet reklamlarının medya planlaması yapılırken reklamı yapılan ürün veya marka ile bağlantılı siteler tercih edilmesi oldukça önemlidir. Bu çalışmada sınırlılıkların olması ve zaman kıtlığı sebebiyle internet reklamları olan banner, pop-up ve arama motoru reklamları ile satın alma süreci ve alt değişkenleri arasında etkinin incelenmesiyle sınırlı kalmıştır. İleriki zamanlarda yapılacak çalışmalarda bireylerin demografik özellikleri ile satın alma davranışı arasındaki etkinin incelenmesi gelecekteki tüketici beklentilerinin anlaşılmasına yardımcı olabilir. Tüm bunların ışığında, çalışmanın internet reklamları ile online alışveriş sitelerine yol göstermesi ve bundan sonra yapılacak akademik çalışmalarda yol gösterici bir kaynak olarak değerlendirilmesi ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, S. (2012). *Kurumsal Markaların Tüketicilerin Satın Alma Davranışı Üzerine Etkisi Ve Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Avşar, Z. ve Elden M. (2004). *Reklam ve Reklam Mevzuatı*. İstanbul: Piramit Yayınları
- Baykal, N. (2005). *Bilgisayar Ağları*. Ankara: Sas Bilişim Yayınları.
- Bozkurt, İ. (2004). *İletişim Odaklı Pazarlama Tüketiciden Müşteri Yaratmak*. İstanbul: Mediacat Yayınları.
- Can, P. (2006). *Yaşam Tarzları İle Satın Alma Süreci Üzerindeki Rolüne İlişkin bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duğan, Ö. (2015). *Sağlıkta Şiddet Haberlerinin Basına Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elden, Müge ve Kocabaş, Füsün (2006). *Reklamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Girgin, Ç. (2016). *Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İslamoğlu, A. H. ve Altunışık, R. (2013). *Tüketici Davranışları*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Koçoğlu, D. ve Haşiloğlu S. B. (2008). *“Reklam Harcamalarının İşletmelerin Etkinlik Seviyesi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma”*, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, s.1.
- Mucuk, İ. (2004). *Pazarlama İlkeleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2003). *Tüketici Davranışı*. İstanbul: MediaCat Akademi.
- Valiyeva, T. (2015). *Tüketici Davranışlarını Etkilemede Yeni Bir İletişim Tekniği Olarak Nöropazarlama İletişimi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tercan, H. (2016). *Tüketici Davranışları Açısından Reklamın Rolü: Özel Okul Reklamlarına Yönelik Tüketici Tutumları Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- <https://cip.tuik.gov.tr/?il=45> Erişim tarihi 15/10/2018.

Muhasebe Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetim Alanındaki Güncel Gelişmelere Bakış Açıları: Elazığ İli Örneği*

Enes Polat

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9137-4881>

Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü Yüksek Lisans Mezunu, Elazığ – TÜRKİYE

Doç. Dr. Özcan Demir

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9382-6781>

Fırat Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Elazığ – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 24.09.2020

Kabul: 18.04.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Denetim

Bağımsız Denetim

Muhasebe

Muhasebe Meslek Mensupları ve

Bağımsız Denetçi

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda aynı adla kabul edilen Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.46574>

Öz

Bağımsız denetlemenin giderek artan önemi özellikle gelişmiş veya gelişmekte olan bütün ülkelerde daha fazla değer kazanmaktadır. Muhasebe sistemlerinin daha da karmaşık hale gelmesi ve muhasebe işlemlerinin de giderek zorlaşması işletmelerin giderek büyümesi gerçekleşmektedir. İşletmelere ilişkin karar vericilerin, bu karışık sistem çerçevesinde karar verebilmelerini daha da güçleştirmektedir. Bu nedenle işletme yöneticilerinin doğru ve güvenilir bir karar vermeleri için işletmenin mali tablolarının vermiş olduğu verilerin gerçeği yansıtması gerekmektedir. Yararlanılan mali tabloların gerçeği yansıtmayı yansıtmadığı ancak yapılacak denetlemeyle tespit edilmesiyle mümkündür. Denetlenme faaliyetlerini yerine getirecek meslek mensuplarının (SM, SMMM, YMM) mesleki tecrübesi, bilgisi ve diğer özellikleri büyük önem arz etmektedir. Yapılacak olan denetlemenin kaliteli ve güvenilir olması, meslek mensuplarının denetleme risklerini en alt seviyeye düşürülmesiyle gerçekleşebilmektedir. Bu çalışmada öncelikle literatür incelemesi yapılarak muhasebe meslek mensuplarının denetime bakış açılarını ölçmek ve muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim hakkındaki bilgileri-görüşleri, denetim faaliyetlerine hazır olup olmadıkları ile bağımsız denetimin faydalı olup olmayacağı yönündeki sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada, bağımsız denetim alanındaki değişikliklerle meslek mensuplarının bakış açılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, Elazığ ilinde faaliyet gösteren 250 (bağımlı ve bağımsız tespit edilerek) meslek mensuplarından 155 kişiye ulaşılmış ve yüz yüze görüşme yoluyla anket uygulanmıştır. Araştırma verilerinin analizinde SPSS-22.0 programı kullanılmıştır. Ayrıca verilerin tespiti amacıyla değişkenler arasında t testi ve Tek yönlü (One way) Anova testi yapılarak sonuçlar yorumlanmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Polat, E. ve Demir, Ö. (2021). Muhasebe Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetim Alanındaki Güncel Gelişmelere Bakış Açıları: Elazığ İli Örneği. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 519-540.

*Perspectives of Professional Accountants on Current Developments in
the Field of Independent Audit: The Case of Elazığ Province*

Enes Polat

Firat University, Graduate of Business Administration of Social Sciences Institute, Elazığ – TURKEY

Assoc. Dr. Özcan Demir

Firat University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business
Administration, Elazığ – TURKEY

Article History

Submitted: 24.09.2020

Accepted: 18.04.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Auditin

Independent Auditing

Accounting

Professional Accountants and
Independent Auditors Page

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.46574>

Abstract

The growing importance of independent auditing is gaining greater value, especially in all developed or developing countries. As the accounting systems become more complex and accounting transactions become more and more difficult, the growth of enterprises is realized. That makes it difficult for business decision-makers to make decisions within this complex system. For this reason, in order for business managers to make an accurate and reliable decision, the data provided by the entity's financial statements must reflect the truth. Whether the financial statements used reflect the truth or not is only possible by assessing with auditing. Professional experience, knowledge and other characteristics of the members of the profession (SM, SMMM, YMM) that will carry out the auditing activities are of great importance. The quality and reliability of the audit to be performed can be realized by minimizing the audit risks of the independent auditor. In this study, first of all, literature review is conducted to measure the perspectives of accounting professionals to auditing and to answer the questions of professional accountants about their independent auditing, whether they are ready for audit activities and whether independent auditing will be useful. In addition, the study aimed to determine the perspectives of the members of the profession with the changes in the field of independent audit. For this purpose, 155 persons from 250 (dependent and independent) professionals in Elazığ province were reached and a questionnaire was administered through face-to-face interviews. SPSS-22.0 program was used in the analysis of the research data. In addition, in order to determine the data, the results were interpreted by performing t-test and One-way Anova test among the variables.

GİRİŞ

Bir işletmenin önceden belirlenmiş standartlar çerçevesinde, işlemlerinin ve faaliyet sonuçlarının uygunluğunun belirlenmesi için yapılan inceleme ve gözden geçirmeler denetim olarak ifade edilir. Finansal faaliyetlerin denetlenmesinde ekonomik denetim, muhasebe denetimi veya finansal tablo denetimi ifadeleriyle sık sık karşılaşılmaktadır.

Bu bağlamda elde edilen bilgilerin güvenilirliği ve doğruluğunun tespiti bağımsız denetimle sağlanmaktadır. Giderek günümüzde önem derecesi artmasıyla beraber, sermaye piyasasında güven ortamının oluşturulmasında önemli bir etken bağımsız denetim sağlamaktadır. Bağımsız denetim faaliyetlerine duyulan ihtiyaç, özellikle giderek gelişen ve karmaşıklaşan ticari işlemlerin işletmelerin sunmuş olduğu bilgilerin güvenilirliği ve doğruluğunun belirtilmesinden kaynaklanmaktadır.

21. yy başlarından itibaren Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve bazı ülkelerde yaşanan bağımsız denetim skandalları ile birlikte finans alanında faaliyet gösteren işletmelerin bağımsız denetime karşı güvenlerinde sarsılmalar ortaya çıkmıştır. Başta ABD olmak üzere İngiltere, Kanada, Japonya ve diğer gelişmiş bazı ülkelerdeki yetkili otoriteler kuruluşların karşılaştığı bu finansal anlamda güvensizliğe çözüm bulmak için köklü değişime gidilmiştir. Bağımsız denetimle alakalı olarak yapılan kanunları ve bağımsız denetim gözetimini uygulayacak kurumlar oluşturulması şeklinde düzenlemeler oluşturulmuştur. Finansal bilgilerin güvenilirliğinin artırılması, bağımsız denetim kuruluşlarının yetkilendirilmesi ve gözetiminin yapılmasına ilişkin yapılacak yasal düzenlemelerle kaliteli bir hizmet elde edilmesi amacı güdülmüştür.

Muhasebe meslek mensuplarının taşıdığı önemli sorumluluklarından bir tanesinde şirketlerin bünyesinde bulundurduğu bilgileri kullanma yetkisi olan ve şirketin ihtiyaçları üretirken toplumun çıkarlarını da göz ardı etmemesidir. Meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerinde bir takım sorunlarla karşılaşmalarına ve beklentilerine yol açan etkenlerden biride bünyelerinde bulundukları sosyal sorumluluk duygusundan kaynaklanmaktadır. Yapılacak faaliyetlerle birlikte karşılaşılan bu sorunlarda ortadan kalkacaktır. Bu bağlamda çalışmamızda Elazığ ilinde faaliyet de bulunan muhasebe meslek mensuplarının denetime bakış açılarını ölçmek ve muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim hakkındaki bilgileri-görüşleri, denetim faaliyetlerine hazır olup olmadıkları ile bağımsız denetimin faydalı olup olmayacağı yönündeki sorulara cevap bulunamaması ve ayrıca çalışmada, bağımsız denetim alanındaki değişikliklerle meslek mensuplarının bakış açılarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Literatür Çalışması

Pike (2003) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, denetçi bağımsızlığı ve denetim kalitesi konuları incelenmiştir. Araştırmanın sonunda, bağımsız denetçi ve şirketlerin nitelikleri ve bunların birbirleri arasındaki ilişkiden etkilendiği ileri sürülmektedir.

Elitaş vd. (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) algısı incelenmiştir. Çalışma, Afyon, Denizli ve Uşak illerinde faaliyet yürüten 139 muhasebe meslek mensubu üzerinde anket tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, çalışmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının çoğunluğunun TMS konusuna bilgi sahibi olduğu fakat yine de bu konuda eğitim almalarının kendileri için daha iyi olacağı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra TMS' nin uygulanma zorluğu nedeniyle, 16-20 yıl arası faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarının, 1-5 yıl arası faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarına göre, mesleklerini bırakmayı düşündükleri tespit edilmiştir.

Çelik (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, muhasebe meslek elemanlarının TRFS'ye bakış açıları incelenmiştir. Çalışma, Niğde İlinde faaliyet gösteren 65 meslek elemanı üzerinde anket tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonunda, standartların algılanmasında, cinsiyet değişkeninin etken olmadığı ancak öğrenim durumu değişkeninin etken olduğu belirtilmiştir. Buna sonuca ek olarak

TFRS' ye göre hazırlanan finansal tabloların, kullanıcılara daha fazla güven vereceği, TFRS' nin yalnızca çeviri olması değil, uygulama konusunda daha anlaşılır hazırlanması gerektiği, TFRS' de yapılan açıklamaların uygulamalar için yeterli olmadığı, TFRS' nin çok sık değişmesinin önlenemeyecek sorunlar ortaya çıkaracağı düşünülüyor belirtmiştir.

Erol Fidan ve Cinit (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, TFRS' yi ve KOBİ TFRS' yi kullanmaya başlayan muhasebe meslek mensuplarının TFRS ve KOBİ TFRS hakkındaki algıları incelenmiştir. Çalışmanın uygulama kısmı Eskişehir ilinde faaliyette bulunan 152 muhasebe meslek mensubu üzerinde anket tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda ise, muhasebe meslek mensuplarının yarısından fazlasının TFRS ve KOBİ TFRS hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı tespit edilmiş ve yaklaşık %72' lik kısmının ise TFRS ve KOBİ TFRS' nin uygulamayı zorlaştıracağını belirtmiş ve buna ek olarak KOBİ TFRS uygulamasının muhasebecilerin iş yükünü artıracığını belirtmişlerdir.

Özçelik vd. (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, bağımsız denetim alanında yapılan "6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu" çerçevesindeki değişikliklere, muhasebe meslek mensuplarının bakış açıları değerlendirilmiştir. Araştırmanın uygulama kısmı Isparta ve Burdur illerinde faaliyet yürüten 393 muhasebe meslek mensubu üzerinde anket tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, meslek mensuplarının yaklaşık yarısının denetçi ruhsatı almayı düşündükleri, %54' ünün ise, sermaye şirketlerinin denetime hazır olması için 5 yıl gibi bir süre gerektiğini düşündükleri, belirtilmiştir.

Sawan ve Hamuda (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, denetim firmalarının ve Libya Muhasebeciler ve Denetçiler Derneği'nin (LAAA) denetim mesleğinin geliştirilmesinde ne ölçüde önemli bir rol oynadığını incelemiştir. Araştırma, Libya kamu şirketlerinde çalışan; Libya'daki denetim firmalarında çalışanlar, ve Libya Denetçiler ve Muhasebeciler Birliği (LAAA) için çalışan kontrolörler üzerinde anket tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucunda, LAAA'nın denetçi bağımsızlığı algısını iyileştirmek için uluslararası denetim ve muhasebe standartlarını benimsemesi gerektiği ortaya konulmuştur.

Mohiuddin (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Bangladeş'teki denetçi bağımsızlığı algısının düşük seviyede olduğunu ve etkili kurumsal yönetim uygulamaları ile bu algının artacağı tespit edilmiştir.

Uyar ve Özdemir (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Antalya ilindeki Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren işletmelerin bağımsız denetime bakış açıları incelenmiştir. Çalışma sonucunda, işletmelerin bağımsız denetime yeteri kadar önem vermediği, denetimi yasal bir zorunluluk olarak gördükleri, işletmelerin aile işletmesi olmasından nedeniyle kapalı bir politika benimsediği, yasal zorunluluk dışında bütçe ayıramadıkları ve bağımsız denetimin işletme yöneticileri ve çalışanlar tarafından tam olarak anlaşılmadığı tespit edilmiştir.

Arıkboğa ve Şişmanoğlu (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Türkiye'de bağımsız denetimde mesleki yargı kullanımına ilişkin bağımsız denetçilerin görüşleri incelenmiştir. Çalışma sonucunda, denetçilerden denetim süreci boyunca kamu yararını gözetecek etik kurallara bağlı kalmaları ve itibarlarını etkileyecek durumlardan uzak durmaları beklenmektedir. Ayrıca BDS'lerin genel olarak denetçi açısından yeterli ama denetlenen tarafından yeterince bilinmediğinden mesleki odalar tarafından BDS'ler kapsamında eğitim verilmesinin faydalı olacağını belirtmişlerdir.

Cengiz, Dinç ve Güngör (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, 2010-2014 yılları arasında Borsa İstanbul üretim sektöründe faaliyette bulunan 90 şirketin verilerini kullanarak bağımsız denetim kalitesinin finansal performans üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda, bağımsız denetim kalitesinin finansal performans üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu, denetim kalitesiyle birlikte finansal performansın yüksettiği tespit edilmiştir.

Enderoğlu vd. (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının

bağımsız denetime bakış açıları incelenmiştir. Çalışma, Kocaeli ilinde faaliyette bulunan 477 muhasebe meslek mensubuna üzerinde anket tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, muhasebe meslek mensuplarının 'BASEL' alanında yeterli bilgiye sahip olmadıkları, tüm sermaye işletmelerinin bağımsız denetimden geçmesinin zorunlu olduğu, bağımsız denetimin etkinliği için etik değerlerin ön planda olmasının gerektiği ve yine bağımsız denetimde etkinlik için TÜRMOB, KGK ve Maliye Bakanlığı'nun ortak çalışması gerektiğini belirtmişlerdir.

Çandır ve Uyar (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, bağımsız denetim kavramına, bağımsız denetçi olan ve olmayan muhasebe meslek mensuplarının bakış açıları incelenmiştir. Çalışma, Antalya ilinde faaliyette bulunan 208 muhasebe meslek mensubu üzerinde 19 soruluk bir anket çalışması ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, muhasebe meslek mensuplarının Uluslararası Muhasebe Standartları bilgi seviyelerinin 'orta' düzeyde olduğu, ve VUK bilgi seviyelerinin ise 'iyi' düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber, meslek mensuplarının "Devlet kurumlarının da bağımsız denetimden geçmesi ve bağımsız denetim yetki belgesinin TÜRMOB tarafından verilmesi gerektiğini düşündükleri" de araştırma sonucunda ortaya konulmuştur.

Bekçi, Apalı ve Özlemiş Özen (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Batı Akdeniz Bölgesi'nde (Burdur, Antalya, Isparta) faaliyet yürüten muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetime bakış açıları incelenmiştir. Çalışma, Batı Akdeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren toplam 208 meslek mensubu üzerinde anket yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, meslek mensuplarının bağımsız denetime bakış açıları, mesleği icra ettikleri illere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Literatürde bu araştırmaları çoğaltmak mümkündür. Fakat literatür taramaları sonucunda bağımsız denetim hakkında Elazığ'da yapılan bir çalışma tespit edilememiştir. Bu nedenle Elazığ İlindeki meslek mensuplarının bağımsız denetime bakış açıları arasındaki farklılığın olup olmadığının araştırılması amaçlanmıştır. Dolayısıyla hem amaç hem ölçek, hem de elde edilen sonuçlar açısından literatürde bulunan çalışmalardan farklı olup, çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada öncelikle literatür incelemesi yapılarak muhasebe meslek mensuplarının denetime bakış açılarını ölçmek ve muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim hakkındaki bilgileri-görüşleri, denetim faaliyetlerine hazır olup olmadıkları ile bağımsız denetimin faydalı olup olmayacağı yönündeki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada, bağımsız denetim alanındaki değişikliklere meslek mensuplarının bakış açılarının belirlenmesi de amaçlanmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacı kapsamında 12 ana hipotez geliştirilmiştir. Çalışma için oluşturulan hipotezler aşağıda verilmektedir.

Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin güncel yaklaşımlara bakış açılarıyla alakalı olarak yapılan hipotezler:

H₁: Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine yönelik algıları demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

H₂: Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine yönelik algıları demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

H₃: Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmeye sağlayacağı katkı düzeyine yönelik algıları demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

H₄: Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine yönelik algıları kamu kurumunun açtığı eğitimlere katılma düşüncelerine göre farklılık göstermektedir.

H₅: Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine yönelik algıları kamu

kurumunun açtığı eğitimlere katılma düşüncelerine göre farklılık göstermektedir.

H₆: Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmeye sağlayacağı katkı düzeyine yönelik algıları kamu kurumunun açtığı eğitimlere katılma düşüncelerine göre farklılık göstermektedir.

H₇: Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine yönelik algıları denetçilik eğitimi veren kurumlara göre farklılık göstermektedir.

H₈: Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine yönelik algıları denetçilik eğitimi veren kurumlara göre farklılık göstermektedir.

H₉: Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmeye sağlayacağı katkı düzeyine yönelik algıları denetçilik eğitimi veren kurumlara göre farklılık göstermektedir.

H₁₀: Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine yönelik algıları sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine göre farklılık göstermektedir.

H₁₁: Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine yönelik algıları sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine göre farklılık göstermektedir.

H₁₂: Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmeye sağlayacağı katkı düzeyine yönelik algıları sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine göre farklılık göstermektedir.

Araştırmanın Varsayım ve Sınırlılıkları

Bu araştırmada muhasebe meslek mensupları tarafından verilen yanıtların gerçek düşünceleri olduğu varsayılmıştır. Araştırmamız sadece Elazığ il merkezindeki SMMM Odasına kayıtlı olarak çalışan muhasebe meslek mensuplarından veri sağlandığı için elde edilen bulgular ancak Elazığ ili için genellenebilir. Araştırmamızda elde edilen bulguların muhasebe meslek mensuplarının tamamına genelleştirilmesi açısından da bazı sınırlılıklar içermektedir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma evreni; 2018-2019 yılı içerisinde Elazığ ilinde faaliyet gösteren bağımlı ve bağımsız muhasebe meslek mensupları olarak belirlenmiştir. Elazığ Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası verilerine göre odaya kayıtlı 250 meslek mensubu olduğu tespit edilmiştir. Araştırma, odaya kayıtlı üyeler üzerinde yürütülmüştür. Evren büyüklüğünü hesaplama amacıyla kullanılan formül aşağıda yer almaktadır. Evren büyüklüğü 250 kişidir ve formüle göre örneklem büyüklüğü en az 152 (n) olması gerekmektedir. Çalışmamızda örneklem büyüklüğümüzü 155 Bağımlı ve Bağımsız Muhasebe Meslek mensubu oluşturmuştur. Bu sayı ile örneklem büyüklüğünün % 95 güven düzeyinde evreni temsil gücüne sahip olduğu söylenebilecektir (Hayran, 2012: 72; Sezgin ve Düşükcan, 2020: 1694).

Örneklem Hacmi

$$n = t^2 \cdot p \cdot q / [d^2 + t^2 \cdot p \cdot q / N]$$

N: evren büyüklüğü; t: ∞ serbestlik derecesinde teorik t tablo değeri (1,96); p: öngörülen evren oranı (0,5); q: 1-p (0,5); pxq: varyans (0,25); d: oran için öngörülen sapma miktarı-örneklem hatası (0,05).

Araştırmanın Veri Toplama ve Analizi Yöntemi

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Literatür taraması sonucunda düzenlenen anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, katılımcıların demografik özellikleri ve genel bilgilerine yönelik sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde ise meslek mensuplarının bağımsız denetimle ilgili güncel yaklaşımlara ilişkin sorular yer almıştır. Ayrıca Özçelik, Şenol ve Aktürk (2014) ve Enderoğlu vd. (2017) adlı araştırmalar referans alınarak anket soruları hazırlanmıştır. Meslek mensuplarının bakış açılarının belirlenmesine yönelik geliştirilen ölçeğin genel Cronbach's Alfa değerleri, (,905) ve (,927) olarak hesaplanmıştır. Anket yönteminde karşılıklı ilişki olmadığı ve kişilerden isimlerini açıklamaları beklenmediği için, toplanan bilgilerin güvenilirliği yüksek olmaktadır. Veriler yüz yüze görüşülerek toplanmıştır. Uygulanılan bu anket sorularının cevaplanmama oranını azaltmak ve anketin cevaplanması sırasında cevaplayanların anlayamadığı

noktaları sorarak, daha doğru ve tutarlı bilgiler elde edilmesini sağlamak amaçlanmıştır. Maddeler, 5'li Likert tipi ile derecelendirilmiştir. Seçenekler şu şekildedir "Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum". Çalışmada elde edilen verilere ilişkin aritmetik ortalamaların yorumlanmasında kullanılan ölçüt aralıkları şu şekildedir (Çakınberk ve Demirel, 2010: 110; Demir ve Narlıkaya, 2020: 2898):

1,00 < aritmetik ortalama < 2,60: Düşük;

2,60 < aritmetik ortalama < 3,40: Orta;

3,40 < aritmetik ortalama < 5,00: Yüksek

Veriler SPSS-22.0 programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizi için, frekans dağılımı, aritmetik ortalama ve standart sapma, güvenilirlik (cronbach alfa) analizi, t-testi ve Tek yönlü (One way) varyans analizi yöntemleri kullanılmıştır.

Güvenilirlik Analizi

Araştırma verilerinin tutarlılığını ölçmek amacıyla güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik analizi için Cronbach's Alfa katsayısı kullanılmıştır. Cronbach's Alfa Katsayısının değerlendirilmesinde uyulan değerlendirme ölçütü (Kılıç, 2016: 48; Düşükcan, Sezgin ve Kaya, 2019: 437):

- $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir.
- $0,41 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçek düşük güvenilirliktedir.
- $0,61 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek orta güvenilirliktedir.
- $0,81 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek güvenilirliktedir.

Araştırmada kullanılan meslek mensuplarının bakış açılarının belirlenmesine yönelik ölçek için güvenilirlik sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Güvenilirlik Analizi

Ölçeğin Adı	Cronbach Alfa
Meslek Mensuplarının Muhasebe Mesleğine Yönelik Sorular	0,852
Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetim Nitelikleri Hakkındaki Sorular	0,748
Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetimin İşletmelere Sağlayacağı Katkı Düzeyi Soruları	0,766

Cronbach Alfa değerleri; Meslek Mensuplarının Muhasebe Mesleğine Yönelik Sorular 0,852, Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetim Nitelikleri Hakkındaki Sorular 0,748, Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetimin İşletmelere Sağlayacağı Katkı Düzeyi Soruları 0,766 olarak hesaplanmıştır. Genel kanı olarak Cronbach Alfa değerleri sonuçlarına göre; muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin güncel yaklaşımıyla ilgili soruların ölçeklerinin orta ve yüksek güvenilirlikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Katılımcılara Ait Demografik Bulguları

Frekans dağılımı; bir veya daha fazla değişkenin değerlerinin dağılımına ait özelliklerini göstermek için, verileri sayı ve yüzde olarak veren istatistiksel bir sonuçtur. Frekans dağılımı; grafik şeklinde verilebileceği gibi, tablo şeklinde de verilebilir. Anket uygulamasına katılan muhasebe meslek mensuplarından elde edilen verilere ilişkin frekans dağılım tabloları ve bu tablolarda yer alan verilerin analizi aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. Muhasebe Meslek Mensuplarının Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	%
Erkek	147	95
Kadın	8	5
Toplam	155	100

Tablo 2’de araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının cinsiyetlerine göre dağılımı verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere; ankete katılan katılımcıların %95’i (147 kişi) erkek, %5’i (8 kişi) ise kadın olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaş Grupları

Yaş	Frekans	%
25-30	16	10
31-35	26	17
36-40	44	28
41-45	40	26
46 Ve Üzeri	29	19
Toplam	155	100

Tablo 3’de araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının yaşlarına göre dağılımı verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere; ankete katılan katılımcıların %10’u (16 kişi) 25-30 yaş arasında, %17’si (26 kişi) 31-35 yaş arasında, %28’i (44 kişi) 36-40 yaş arasında, % 26’sı (40 kişi) 41-45 yaş arasında ve % 19’u (29 kişi) 46 yaş ve üzeri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4. Muhasebe Meslek Mensuplarının Eğitim Durumları

Öğrenim Durumu	Frekans	%
Lise	-	-
Önlisans	52	33
Lisans	91	59
Lisansüstü	12	8
Toplam	155	100

Tablo 4’de araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının eğitim durumlarına göre dağılımı verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere ankete katılan katılımcıların %33’ü (52 kişi) ön lisans, % 59’u (91 kişi) lisans, % 8’i (12 kişi) yüksek lisans eğitim seviyesine sahip olduğu tespit edilmiştir. Eğitim durumları incelendiğinde anketi cevaplayanların büyük çoğunluğunun lisans mezunu olduğu görülmektedir. Ayrıca anketin yapıldığı kişiler arasında hiç lise mezunu bulunmamaktadır.

Tablo 5. Muhasebe Meslek Mensuplarının Mezun Olduğu Bölümler

Mezun Olunan Bölüm	Frekans	%
İşletme	67	43
İktisat	67	43
Maliye	6	4
Kamu Yön.	12	8
Çalışma Ekonomisi	3	2
Toplam	155	100

Tablo 5’de araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının mezun oldukları bölümlere göre dağılımı verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere ankete katılan katılımcıların %43’ü (67 kişi) işletme, % 43’ü (67 kişi) iktisat, % 4’ü (6 kişi) maliye, % 8’i (12 kişi) kamu yönetimi ve % 2’ si (3 kişi) ise çalışma ekonomisi bölümü mezunudur.

Tablo 6. Muhasebe Meslek Mensuplarının Çalışma Yılları

Meslekte Çalışma Yılınız	Frekans	%
1-5 Yıl	21	13
5-10 Yıl	31	20
11-15 Yıl	19	12
16-20 Yıl	28	18
21-25 Yıl	29	19
25 Ve Üzeri	27	18
Toplam	155	100

Tablo 6’da araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının mesleki tecrübelerine göre dağılımı verilmiştir.. Tabloda görüldüğü üzere; ankete katılan katılımcıların % 13’ü (21 kişi) 1-5 yıl arasında, % 20’si (31 kişi) 5-10 yıl arasında, % 12’si (19 kişi) 11-15 yıl arasında, % 18’i (28 kişi) 16-20 yıl arasında, % 19’u (29 kişi) 21-25 yıl arasında, % 18’i (27 kişi) ise 25 yıl üzeridir. Mesleki deneyimleri incelendiğinde katılımcıların yaklaşık % 97’sinin (134 kişi) 5 yıl üzeri tecrübeye sahip olduğu görülmektedir

Tablo 7. Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Grubu Dağılımı

Meslekte Çalışma Durumunuz	Frekans	%
Bağımsız	116	75
Bağımlı	39	25
Toplam	155	100

Tablo 7’de görüldüğü üzere araştırmaya katılanların meslek grubu dağılımına baktığımızda; yaklaşık % 75’nin (116 kişi) bağımsız faaliyet gösterdiği, % 25’nin (39 kişi) bağımlı olarak faaliyet gösterdiği görülmektedir.

Tablo 8. Bağımsız Denetçi Belgesi ve Eğitimini Almayı Düşünenler

	Bağımsız Denetçi Belgesi Almayı Düşünüyor Musunuz?		Kamu Gözetim Kurumunun Açtığı Eğitimlere Katılmayı Düşünüyor Musunuz?		Bağımsız Denetçilikle İlgili Eğitim Aldınız mı?	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Evet	89	57	94	61	52	33
Hayır	54	35	37	24	96	62
Kararsızım	12	8	24	15	7	5
Toplam	155	100	155	100	155	100

Tablo 8 incelendiğinde araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının, %57’si (89 kişi) denetçi belgesi almayı düşündüklerini ifade ederlerken, KGK’nın açtığı eğitimlere katılmayı düşünenlerin oranı, %61’dir (94 kişi). Bağımsız Denetçilik ile ilgili eğitim alanların oranı ise %33 (52 kişi) olarak tespit edilmiştir. Cevaplar incelendiğinde, denetçi belgesi almayı düşünenler ile KGK’nın

açtığı eğitimlere katılmayı düşünenlerin oranları birbirine çok yakın olduğu görülmektedir ki, bu durum meslek mensuplarının bağımsız denetçilik konusunda kararlı olduklarını, belgeyi almayı düşünenlerin aynı zamanda KGK'nın açacağı yetkilendirme ile ilgili eğitimlere katılmayı düşündüklerini göstermektedir.

Tablo 9. Bağımsız Denetim Eğitimi Hangi Kurum Vermeli

Bağımsız Denetçilik Eğitimini Kim Vermeli?	Frekans	%
TÜRMOB ve Yetki Verilen Odalar	98	63
KGK	22	14
Üniversiteler	12	8
Maliye Bakanlığı	23	15
Toplam	155	100

Tablo 9'da görüldüğü üzere araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının %63 (98 kişi) gibi büyük bir kısmı bağımsız denetçilik eğitimlerinin TÜRMOB tarafından verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Meslek mensuplarına anket uygulama süreci devam ederken KGK üniversiteler ile işbirliğine giderek bağımsız denetim eğitimi KGK ile sözleşme imzalayan üniversiteler tarafından vermeye başlanmıştır.

Tablo 10. Sermaye Şirketleri Bağımsız Denetime Hazır Hale Gelmeleri Ortalama Kaç Yıl Sonra Olmalı

Sermaye Şirketlerinin Bağımsız Denetime Tabi Olması Kaç Yıl Sonra Olmalı	Frekans	%
1 yıl	19	12
2 yıl	21	14
3 yıl	44	28
4 yıl	19	12
5 yıl ve üzeri	52	34
Toplam	155	100

Tablo 10'da görüldüğü üzere, meslek mensuplarının %34 (52 kişi) sermaye şirketlerinin bağımsız denetime hazır hale gelebilmeleri için gereken sürenin 5 yıl ve üzeri olabileceğini düşünürlerken, 1 yıllık sürede (2018 yılı içinde), bağımsız denetime hazır hale gelebileceğini düşünenlerin oranı ise, %12 (19 kişi) gibi oldukça düşük bir rakamda gerçekleşmiştir. Uygulamanın içinde olan meslek mensuplarının görüşleri dikkate alındığında, sermaye şirketlerinin bağımsız denetim uygulamalarını eksiksiz yerine getirebilmeleri için, yapılması gereken iş yoğunluğunun fazla olduğunu göstermektedir.

Ölçek Puanları

Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine ilişkin sorular ve ortalama değerleri Tablo 11'de özetlenmiştir.

Tablo 11. Katılımcıların Muhasebe Mesleğine İlişkin Soruları ve Ortalama Değerleri

Değişkenler	1		2		3		4		5		Toplam		Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
*Bağımsız Denetime Yönelik Gelişmeler Yakından Takip Edilmelidir.	-	-	6	4	26	17	92	59	31	20	155	100	3,95	,724
*TMS/FRS 'nin Uygulanması Bağımsız Denetime Olumlu Etkilerde Bulunur.	10	7	9	6	33	21	83	53	20	13	155	100	3,61	1,003
*KOBİ Ve BOBİ' nin Denetim Standartlarında Farklılaştırma Oluşturulur.	5	3	11	7	50	32	66	43	23	15	155	100	3,59	,938
*Bağımsız Denetimde Mali Tablolar Hazırlanırken Tarafsız, Doğru Ve Güvenilir Olmalıdır.	-	-	11	7	10	7	45	29	89	57	155	100	4,30	1,094
*TÜRMOB, KGK ve Maliye B. Bağımsız Denetim Konusunda Uyum İçinde Çalışmalıdır.	10	7	3	2	6	4	53	34	83	53	155	100	4,26	1,082
*Mali Müşavirlik Denetçiler Açısında Zorunlu Olması Gerekir.	10	7	5	3	36	23	56	36	48	31	155	100	3,82	1,108
*Uzman Denetçilerle Birlikte Bağımsız Denetim Başarılı Olur.	5	3	15	10	28	18	61	39	46	30	155	100	3,83	1,064
*Bağımsız Denetim Sürecinin Kolaylaştırılması, Vergi Mevzuatı İle TMS/FRS' nin Arasındaki Uyum İle Mümkündür.	-	-	6	4	6	4	101	65	42	27	155	100	4,15	,666
*Denetim Kalitesinin Artırılması Denetim Kurulunun Bağımsız Denetim Ücretini Bir Başka Kurumdan Tahsis Etmesiyle Mümkündür.	-	-	11	7	30	19	73	47	41	27	155	100	3,93	,861
*KGK'nın Yaklaşımları Bağımsız Denetimin Etkinliğini Arttırır.	1	1	-	-	28	18	91	58	35	23	155	100	4,03	,683
*Meslek Mensuplarının Görüşleriyle Bağımsız Denetime İlişkin Gelişmeler Yaşanmıştır.	4	3	12	8	34	22	77	49	28	18	155	100	3,73	,935
*Anlaşılır Denetim Standartları Gerçekleştirilmelidir.	4	3	3	2	19	12	83	53	46	30	155	100	4,06	,855
*Maliye Bakanlığı'nın Sistem Üzerindeki Etkisi Azaltılmalıdır.	7	5	25	16	48	31	44	28	31	20	155	100	3,43	1,117
*Denetim İle İlgili Gerekli Tüm Destekleyici Yasal Düzenlemeler Tamamlanmalıdır.	-	-	2	1	8	5	93	60	52	34	155	100	4,26	,612
*Denetim Kapsamına İlişkin Belirsizlikler Ortadan Kaldırılmalıdır.	2	1	1	1	13	9	81	52	58	37	155	100	4,24	,739
*Denetim İle İlgili Mevzuatta, Etik Değerlere Ve Cezaya Vurgu Yapılmalıdır.	-	-	12	8	22	14	95	61	26	17	155	100	3,87	,779
TOPLAM													63,06	14,26
1. Kesinlikle Katılıyorum 4. Katılıyorum 2. Katılmıyorum 5. Kesinlikle Katılıyorum 3. Kararsızım														

Tablo 11’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine göre sıralandığında “Bağımsız Denetimde Mali Tablolar Hazırlanırken Tarafsız, Doğru ve Güvenilir Olmalıdır” (4,30) sorusu ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca “Bağımsız Denetimde Mali Tablolar Hazırlanırken Tarafsız, Doğru ve Güvenilir Olmalıdır.” sorusunun muhasebe meslek mensuplarının çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlar içerisinde önem derecesinin orta düzeyde olduğu fakat diğer soruların ortalamalarının düşük seviyelerde kalması muhasebe mesleğinin çalışma yaşamına etkisinin istenilen düzeyde olmadığına kanıt gösterilebilir.

Bu sonuçlara göre Tablo 11’de yer alan ve araştırmaya muhasebe meslek mensuplarının

muhasabe mesleğine etkisiyle ilgili sorunların her biri, araştırmaya muhasabe meslek mensupları tarafından belirli oranlarda önemli olduğu tespit edilmiştir. Bunun sonucu olarak muhasabe mesleğine etkisinin oldukça yüksek ve bu sorunların çözüme kavuşturulması gerektiğinin yorumu yapılabilir.

Tablo 12. Katılımcıların Bağımsız Denetim Niteliklerine İlişkin Sorular ve Ortalama Değerleri

Değişkenler	1		2		3		4		5		Toplam		Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
*Kâğıt Üzerinde (Yüzeysel) Bir İşleme Dönüşmesi Tüm Sermaye İşletmelerinin Bağımsız Denetime Tabi Olması Durumunda Mümkündür.	6	4	24	15	54	35	54	35	17	11	155	100	3,34	,995
*6335 Sayılı Yasa İle Denetime Tabi Tutulacak Şirketlerin, Bakanlar Kurulunca Belirlenecek Olması Olumlu Bir Gelişmedir.	10	6	19	12	35	23	71	46	20	13	155	100	3,46	1,071
*Bağımsız Denetim Zorunluğu Ayrım Yapılmaksızın KOBİ Ve BOBİ Sermaye Şirketlerinde Uygulanmalıdır.	7	5	19	12	24	15	79	51	26	17	155	100	3,63	1,045
Bağımsız Denetimden Geçmiş Finansal Tablolar, İşletme Yöneticilerinin Alacağı Kararların Kalitesini Arttıracaktır.	3	2	5	3	12	8	76	49	59	38	155	100	4,18	,856
*"Muhasebe Vergi İçindir" Anlayışı Yerine "Bilgi İçin Muhasebe" Anlayışının Yerleşmesine Katkı Sağlar.	3	2	15	10	15	10	79	51	43	27	155	100	3,93	,968
*Etik Değerlerin Ön Plana Çıkarılması Bağımsız Denetim Etkinliğini Arttırır.	6	4	4	3	9	6	63	40	73	47	155	100	4,25	,963
Uygulanan Kanuni Yaptırımların Gücü Bağımsız Denetimin Etkinliği Arttırır.	-	-	6	4	16	10	84	54	49	32	155	100	4,14	,748
Netçi Bağımsızlığı Etik Bir Konu Olup, Toplumun Ve Denetçinin Etik Değerlere Bağlılığı Denetim Üzerinde Etkilidir.	-	-	6	4	13	8	93	60	43	28	155	100	4,12	,711
TOPLAM													31,05	7,357
1. Kesinlikle Katılmıyorum 4. Katılıyorum 2. Katılmıyorum 5. Kesinlikle Katılıyorum 3. Kararsızım														

Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine ilişkin sorular ve ortalama değerleri Tablo 12’de özetlenmiştir.

Tablo 12’de de görüldüğü gibi araştırmaya katılan muhasabe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine göre sıralandığında “etik değerlerin ön plana çıkarılması bağımsız denetim etkinliğini arttırır” (4,25) sorusu ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca “etik değerlerin ön plana çıkarılması bağımsız denetim etkinliğini arttırır” sorusunun muhasabe meslek mensuplarının çalışma yaşamlarını olumlu yönde etkilediği fakat diğer soruların ortalamalarının da yüksek seviyelerde kalmasının bağımsız denetim niteliklerine etkisinin istenilen düzeyde olduğuna kanıt gösterilebilir.

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine göre sıralandığında; “bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolar, işletme yöneticilerinin alacağı kararların kalitesini artıracaktır” (4,18), ‘uygulanan kanuni yaptırımların gücü bağımsız denetimin etkinliği artırır” (4,14), “Denetçi Bağımsızlığı Etik Bir Konu Olup, Toplumun Ve Denetçinin Etik Değerlere Bağlılığı Denetim Üzerinde Etkilidir” (4,12), “önem derecesi ile Tablo 12’de yer almıştır.

Bu sonuçlara göre Tablo 12’de yer alan muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine göre muhasebe mesleğinde karşılaştıkları sorunların her biri, araştırmaya katılan muhasebe mensupların tarafından belirli oranlarda önemli bulunmuştur. Bunun sonucu olarak Elazığ İlinde görev yapmakta olan muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim nitelikleri ilgili sorunla karşılaşmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 13. Katılımcıların Bağımsız Denetimin İşletmelere Sağlayacağı Katkı Düzeyine İlişkin Soruları ve Ortalama Değerleri

Değişkenler	1		2		3		4		5		Toplam		Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
*İşletme Sahiplerinin Bağımsız Denetime Yaklaşımları Denetimin Etkinliğini Arttıracaktır.	-	-	3	2	29	19	88	56	35	23	155	100	4,00	,703
*İşletmelerde Kurumsal Yönetim Anlayışını Geliştirir.	3	2	3	2	10	6	98	63	41	27	155	100	4,10	,757
Yatırım Dışı Ekonominin Azalmasına Katkı Sağlar.	3	2	3	2	18	12	75	48	56	36	155	100	4,15	,844
Tüm Ortakların Haklarının Korunmasına Katkı Sağlar.	-	-	7	5	18	12	72	46	58	37	155	100	4,17	,804
İşletmelerin Kredibilitesini Arttırır.	-	-	3	2	16	10	89	57	47	30	155	100	4,16	,679
*İşletmelerin Çoğunluğu Faaliyet Sonuçları Ve Politikaları İle Hisse Senetlerine Etki Etme İhtimali Bulunan Gelişmeleri Kamuya Açıklanmaktadır.	3	2	4	3	45	29	63	40	40	26	155	100	3,86	,900
İşletme Sahiplerinin Konu Hakkındaki Bilgi Düzeyleri Arttırılmalıdır.	6	4	-	-	9	6	88	57	52	33	155	100	4,16	,849
TOPLAM												28,6	5,536	
1. Kesinlikle Katılmıyorum 4. Katılıyorum 2. Katılmıyorum 5. Kesinlikle Katılıyorum 3. Kararsızım														

Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmelere sağlayacağı katkı düzeyine ilişkin sorular ve ortalama değerleri Tablo 13’de özetlenmiştir

Tablo 13’de de görüldüğü gibi araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmelere sağlayacağı katkı düzeyine ilişkin sorular değerlendirildiğinde “tüm ortakların haklarının korunmasına katkı sağlar” (4,17) sorusu ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca “tüm ortakların haklarının korunmasına katkı sağlar” sorusunun muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmelere sağlayacağı katkı düzeyine fayda sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Fakat diğer soruların ortalamanın altında kalması bağımsız denetimin işletmelere sağlayacağı katkı düzeyine etkisinin istenilen düzeyde olmadığına kanıt gösterilebilir.

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmelere sağlayacağı katkı düzeyine göre sıralandığında; “işletmelerin kredibilitesini arttırır” (4,16), “işletme

sahiplerinin konu hakkındaki bilgi düzeyleri arttırılmalıdır” (4,16), “kayıt dışı ekonominin azalmasına katkı sağlar” (4,15), “işletmelerde kurumsal yönetim anlayışını geliştirir” (4,10) önem derecesi tablo 13’de yer almıştır. Tablo 13 incelendiğinde de görüleceği gibi cevaplarının birbirine ne kadar yakın olduğu görülmektedir, bunun sonucunda da ankete katılan kişilerin ortak noktada bulduklarını ve herkes içinde fayda sağlayacağını gösterir.

Bu sonuçlara göre Tablo 13’de yer alan araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmelere sağlayacağı katkı düzeyine ilişkin sorunların her biri, araştırmaya katılan muhasebe meslek mensupları tarafından belirli oranlarda önemli bulunmuştur. Bunun neticesinde Elazığ İlinde görev yapmakta olan muhasebe meslek mensuplarının mesleklerini yaparken ortak sorunla karşı karşıya kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların Bağımsız Denetim Alanındaki Güncel Gelişmelere Bakış Açılarına İlişkin Bulgularının Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik İncelenmesi

Aşağıda katılımcıların demografik özellikleriyle meslek mensuplarının mesleğe yönelik ilişkileri arasında farklılık olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Aralarındaki farklılıkların tespiti için ikiden fazla bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında Tek yönlü (One way) Anova testi yapılmıştır.

Tablo 14. Muhasebe Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetim Niteliklerine Yönelik Algılarının Demografik Özelliklerine Göre Değerlendirilmesi

Değişkenler		N	Ortalama	Standart sapma	F	p
Yaş	20-25	-	-	-	2,457	,048
	25-30	16	3,90	0,25		
	31-35	26	3,78	0,52		
	36-40	44	3,94	0,45		
	41-45	40	3,93	0,40		

Tablo 14’de verilen analizler neticesinde;

Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine yönelik algıları demografik özelliklerine göre incelendiğinde yaş değişkeni açısından ($p < 0,05$, H_1 kabul) anlamlı farklılık göstermektedir. Ayrıca ortalama puanlar incelendiğinde ise 36-40 yaş grubundaki meslek mensuplarının diğer yaş grubundaki meslek mensuplarına göre daha fazla bağımsız denetimle ilgili güncellemeleri takip ettikleri belirlenmiştir.

Katılımcıların Bağımsız Denetim Alanındaki Güncel Gelişmelere Bakış Açılarına İlişkin Bulgularının Bağımsız Denetimin Niteliklerine İlişkin İncelenmesi

Katılımcıların demografik özellikleri ile bağımsız denetimin nitelikleri hakkında ki ilişkileri arasında farklılık olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Aralarındaki farklılıkların tespiti için iki bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında t-testi, ikiden fazla bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında Tek yönlü (One way) Anova testi yapılmıştır. Analizler neticesinde; muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine yönelik algıları demografik özelliklerine göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p > 0,05$, H_2 red).

Katılımcıların Bağımsız Denetim Alanındaki Güncel Gelişmelere Bakış Açılarına İlişkin Bulgularının Bağımsız Denetimin İşletmelere Sağlayacağı Katkı Düzeyi Açısından İncelenmesi

Katılımcıların demografik özellikleri ile bağımsız denetimin işletmelere sağlayacağı katkı düzeyiyle ilişkileri arasında farklılık olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Aralarındaki farklılıkların tespiti için iki bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında ikiden fazla bağımsız grup

arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında Tek yönlü (One way) Anova testi yapılmıştır. Analizler neticesinde; muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmeye sağlayacağı katkı düzeyine yönelik algıları demografik özelliklerine göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0,05$, H_3 red).

Katılımcıların Bağımsız Denetime Bakış Açılarını Çerçevesinde Mesleğe Yönelik Sorularının Anova İle Değerlendirilmesi

Tablo 15. Katılımcıların Bağımsız Denetime Bakış Açılarının Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Yaklaşımların Kamu Kurumunun Açtığı Eğitimlere Katılma Düşüncelerine Göre Anova İle Değerlendirilmesi

Değişkenler		N	Ortalama	Standart sapma	F	p
Kamu Gözetiminin Açtığı Eğitime Katılma	Evet	94	4,01	0,44	4,776	,010
	Hayır	37	3,77	0,39		
	Kararsızım	24	3,93	0,26		

Tablo 15’de verilen analizler neticesinde;

Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine yönelik algıları kamu kurumunun açtığı eğitimlere katılma düşüncelerine göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Sonuç olarak H_4 hipotezi kabul edilmiştir. Ortalama puanlar incelendiğinde ise evet diyen meslek mensuplarının, hayır ve kararsızım şeklinde cevap veren meslek mensuplarına göre daha fazla bağımsız denetimle ilgili güncellemeleri takip ettikleri belirlenmiştir.

Yapılan çoklu karşılaştırmalı testlerinden schefe testi sonuçlarının kamu kurumunun açtığı eğitimlere katılma düşüncelerine göre evet işaretleyen katılımcı grubu ile hayır işaretleyen katılımcı gruplarının algıları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. [Ortalamalar arası fark (evet-hayır): -0,244]

Tablo 16. Katılımcıların Bağımsız Denetime Bakış Açılarının Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Yaklaşımların Bağımsız Denetçilik Eğitimi Kimlerin Vermesine Göre Anova İle Değerlendirilmesi

Değişkenler		N	Ortalama	Standart sapma	F	p
Bağımsız Denetçilik Eğitimi Kim Vermeli	TÜRMOB ve Yetki Verilen Odalar	98	4,01	0,35	2,941	,035
	KGK	22	3,84	0,41		
	Üniversiteler	12	3,94	0,33		
	Maliye Bakanlığı	23	3,75	0,63		

Tablo 16’da verilen analizler neticesinde;

Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine yönelik algıları denetçilik eğitimi veren kurumlara göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Sonuç olarak H_7 hipotezi kabul edilmiştir. Ortalama puanlar incelendiğinde ise TÜRMOB ve Yetki Verilen Odalar diyen meslek mensuplarının diğer verilen cevaplar çerçevesinde meslek mensuplarına göre daha fazla bağımsız denetimle ilgili güncellemeleri takip ettikleri belirlenmiştir.

Yapılan çoklu karşılaştırmalı testlerinden schefe testi sonuçlarının bağımsız denetçilik eğitimi kimlerin vermesine göre TÜRMOB ve Yetki Verilen Odalar işaretleyen katılımcı grubu ile Maliye Bakanlığı işaretleyen katılımcı gruplarının algıları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. [Ortalamalar arası fark

(TÜRMOB ve Yetki Verilen Odalar –Maliye Bakanlığı): 0,257]

Ayrıca katılımcıların bağımsız denetime bakış açılarının muhasebe meslek mensuplarına yönelik yaklaşımların sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine göre de Anova ile değerlendirilmesi yapılmıştır. Analiz sonucunda;

Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine yönelik algıları sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Sonuç olarak H_{10} hipotezi red edilmiştir.

Katılımcıların Bağımsız Denetime Bakış Açılarını Çerçevesinde Bağımsız Denetimin Nitelik Sorularının Anova İle Değerlendirilmesi

Tablo 17. Katılımcıların Bağımsız Denetime Bakış Açılarının Bağımsız Denetimin Niteliklerinin Kamu Kurumunun Açtığı Eğitimlere Katılma Düşüncelerine Göre Anova İle Değerlendirilmesi

Değişkenler		N	Ortalama	Standart sapma	F	p
Kamu Gözetiminin Açtığı Eğitime Katılma	Evet	94	3,85	0,56	4,519	,012
	Hayır	37	4,07	0,29		
	Kararsızım	24	3,71	0,41		

Tablo 17’de verilen analizler neticesinde;

Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine yönelik algıları kamu kurumunun açtığı eğitimlere katılma düşüncelerine göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Sonuç olarak H_5 hipotezi kabul edilmiştir. Ortalama puanlar incelendiğinde ise hayır diyen meslek mensuplarının evet ve kararsızım şeklinde cevap veren meslek mensuplarına göre daha fazla bağımsız denetimle ilgili güncellemeleri takip ettikleri belirlenmiştir.

Yapılan çoklu karşılaştırmalı testlerinden schefe testi sonuçlarının kamu kurumunun açtığı eğitimlere katılma düşüncelerine göre hayır işaretleyen katılımcı grubu ile kararsızım işaretleyen katılımcı gruplarının algıları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. [Ortalamalar arası fark (hayır- kararsızım): 0,362]

Tablo 18. Katılımcıların Bağımsız Denetime Bakış Açılarının Bağımsız Denetimin Niteliklerinin Bağımsız Denetçilik Eğitimi Kimlerin Vermesine Göre Anova İle Değerlendirilmesi

Değişkenler		N	Ortalama	Standart sapma	F	p
Bağımsız Denetçilik Eğitimi Kim Vermeli	TÜRMOB ve Yetki Verilen Odalar	98	4,04	0,36	11,690	,000
	KGK	22	3,65	0,65		
	Üniversiteler	12	3,72	0,44		
	Maliye Bakanlığı	23	3,51	0,58		

Tablo 18’de verilen analizler neticesinde;

Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine yönelik algıları denetçilik eğitimi veren kurumlara göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Sonuç olarak H_8 hipotezi kabul edilmiştir. Ortalama puanlar incelendiğinde ise TÜRMOB ve Yetki Verilen Odalar diyen meslek mensuplarının diğer verilen cevaplar çerçevesinde meslek mensuplarına göre daha fazla bağımsız denetimle ilgili güncellemeleri takip ettikleri belirlenmiştir.

Yapılan çoklu karşılaştırmalı testlerinden schefe testi sonuçlarının bağımsız denetçilik eğitimi kimlerin vermesine göre TÜRMOB ve Yetki Verilen Odalar işaretleyen katılımcı grubu ile KGK işaretleyen katılımcı gruplarının algıları arasında anlamlı bir farklılık çıkmıştır (TÜRMOB ve Yetki Verilen Odalar – KGK): 0,391]

Tablo 19. Katılımcıların Bağımsız Denetime Bakış Açılarının Bağımsız Denetimin Niteliklerinin Sermaye Şirketlerinin Bağımsız Denetime Tabi Olma Süresine Göre Anova İle Değerlendirilmesi

Değişkenler		N	Ortalama	Standart sapma	F	p
Sermaye Şirketlerinin Bağımsız Denetime Tabi Olması Kaç Yıl Sonra Olmalı?	1 Yıl	19	4,18	0,39	8,033	,000
	2 Yıl	21	3,74	0,23		
	3 Yıl	44	3,64	0,66		
	4 Yıl	19	3,78	0,54		
	5 Yıl ve Üzeri	52	4,07	0,28		

Tablo 19’da verilen analizler neticesinde;

Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine yönelik algıları sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine göre farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Sonuç olarak H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Ortalama puanlar incelendiğinde ise bağımsız denetime tabi olma süresini 1 Yıl olarak belirten meslek mensuplarının diğer cevapları veren meslek mensuplarına göre daha fazla bağımsız denetimle ilgili güncellemeleri takip ettikleri belirlenmiştir.

Yapılan çoklu karşılaştırmalı testlerinden scheffe testi sonuçlarının sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine göre 1 Yıl işletleyen katılımcı grubu ile 2 Yıl işletleyen katılımcı gruplarının algıları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir [Ortalamalar arası fark (1 Yıl– 2 Yıl): 0,433]. Ayrıca yapılan çoklu karşılaştırmalı testlerinden scheffe testi sonuçlarının sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine göre 1 Yıl işletleyen katılımcı grubu ile 3 Yıl işletleyen katılımcı gruplarının algıları arasında da anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir [Ortalamalar arası fark (1 Yıl– 3 Yıl): 0,541].

Katılımcıların Bağımsız Denetime Bakış Açılarını Çerçevesinde Bağımsız Denetimin İşletmelere Sağlayacağı Katkı Düzeyi Sorularının Anova İle Değerlendirilmesi

Katılımcıların bağımsız denetime bakış açılarının bağımsız denetimin işletmelere sağlayacağı katkı düzeyi açısından kamu kurumunun açtığı eğitimlere katılmalarına ilişkin düşüncelerinin Anova ile değerlendirilmesi neticesinde;

Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmeye sağlayacağı katkı düzeyine yönelik algıları kamu kurumunun açtığı eğitimlere katılma düşüncelerine göre farklılık göstermemektedir ($p > 0,05$). Sonuç olarak H_0 hipotezi red edilmiştir.

Tablo 20. Katılımcıların Bağımsız Denetime Bakış Açılarının Bağımsız Denetimin İşletmelere Sağlayacağı Katkı Düzeyi Açısından Bağımsız Denetçilik Eğitimi Kimlerin Vermesine Göre Anova İle Değerlendirilmesi

Değişkenler		N	Ortalama	Standart sapma	F	p
Bağımsız Denetçilik Eğitimi Kim Vermeli	TÜRMOB ve Yetki Verilen Odalar	98	4,16	0,37	5,733	,001
	KGK	22	4,10	0,28		
	Üniversiteler	12	4,12	0,28		
	Maliye Bakanlığı	23	3,74	0,78		

Tablo 20’de verilen analizler neticesinde;

Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmeye sağlayacağı katkı düzeyine yönelik algıları denetçilik eğitimi veren kurumlara göre farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Sonuç olarak H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Ortalama puanlar incelendiğinde ise TÜRMOB ve Yetki Verilen Odalar

diyen meslek mensuplarının diğer verilen cevaplar çerçevesinde meslek mensuplarına göre daha fazla bağımsız denetimle ilgili güncellemeleri takip ettikleri belirlenmiştir.

Yapılan çoklu karşılaştırmalı testlerinden schefe testi sonuçlarının bağımsız denetçilik eğitimi kimlerin vermesine göre TÜRMOB ve Yetki Verilen Odalar işaretleyen katılımcı grubu ile Maliye Bakanlığı işaretleyen katılımcı gruplarının algıları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. [Ortalamalar arası fark (TÜRMOB ve Yetki Verilen Odalar –Maliye Bakanlığı): 0,419]

Tablo 21. Katılımcıların Bağımsız Denetime Bakış Açılarının Bağımsız Denetimin İşletmelere Sağlayacağı Katkı Düzeyi Açısından Sermaye Şirketlerinin Bağımsız Denetime Tabi Olma Anova İle Süresine Göre Değerlendirilmesi

Değişkenler		N	Ortalama	Standart sapma	F	p
Sermaye Şirketlerinin Bağımsız Denetime Tabi Olması Kaç Yıl Sonra Olmalı?	1 Yıl	19	4,37	0,40	3,900	,005
	2 Yıl	21	3,86	0,53		
	3 Yıl	44	4,05	0,58		
	4 Yıl	19	4,22	0,29		
	5 Yıl ve Üzeri	52	4,05	0,30		

Tablo 21’de verilen analizler neticesinde;

Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmeye sağlayacağı katkı düzeyine yönelik algıları sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine göre farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Sonuç olarak H_{12} hipotezi kabul edilmiştir. Ortalama puanlar incelendiğinde ise 1 Yıl diyen meslek mensuplarının diğer verilen cevaplar çerçevesinde meslek mensuplarına göre daha fazla bağımsız denetimle ilgili güncellemeleri takip ettikleri belirlenmiştir.

Yapılan çoklu karşılaştırmalı testlerinden schefe testi sonuçlarının sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine göre 1 Yıl işaretleyen katılımcı grubu ile 2 Yıl işaretleyen katılımcı gruplarının algıları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. [Ortalamalar arası fark (1 Yıl– 2 Yıl): 0,511].

Araştırma Hipotezlerinin Sonuçları

Araştırmanın amacına ilişkin oluşturulan hipotezlerin sonuçları Tablo 22’de sunulmuştur. Değişkenler arasında yapılan t-testi ve Anova analizlerinin sonucunda, başta kurulmuş olan 12 hipotezden 8’si kabul edilmiş ve 4 tanesi de reddedilmiştir.

Tablo 22. Hipotezlerin Kabul ve Red Durumları

Hipotez No.	Hipotezler	Sig (p)	Sonuç
H ₁	Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine yönelik algıları demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.	0,048	Kabul
H ₂	Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine yönelik algıları demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.	-	Red
H ₃	Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmeye sağlayacağı katkı düzeyine yönelik algıları demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.	-	Red
H ₄	Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine yönelik algıları kamu kurumunun açtığı eğitimlere katılma düşüncelerine göre farklılık göstermektedir.	0,010	Kabul
H ₅	Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine yönelik algıları kamu kurumunun açtığı eğitimlere katılma düşüncelerine göre farklılık	0,012	Kabul

	göstermektedir.		
H ₆	Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmeye sağlayacağı katkı düzeyine yönelik algıları kamu kurumunun açtığı eğitimlere katılma düşüncelerine göre farklılık göstermektedir.	-	Red
H ₇	Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine yönelik algıları denetçilik eğitimi veren kurumlara göre farklılık göstermektedir.	0,035	Kabul
H ₈	Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine yönelik algıları denetçilik eğitimi veren kurumlara göre farklılık göstermektedir.	0,000	Kabul
H ₉	Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmeye sağlayacağı katkı düzeyine yönelik algıları denetçilik eğitimi veren kurumlara göre farklılık göstermektedir.	0,001	Kabul
H ₁₀	Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine yönelik algıları sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine göre farklılık göstermektedir.	-	Red
H ₁₁	Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim niteliklerine yönelik algıları sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine göre farklılık göstermektedir.	0,000	Kabul
H ₁₂	Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmeye sağlayacağı katkı düzeyine yönelik algıları sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine göre farklılık göstermektedir.	0,005	Kabul

p>0,05= Red, p<0,05= Kabul

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmamızda öncelikle Elazığ ilinde faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerine, kurumsal kimliklerine ilişkin frekans ve yüzde değerlerine yer verilmiştir. Böylelikle meslek mensuplarının demografik özelliklere göre sayısal ve yüzdesel değerlerine ulaşılmıştır. Daha sonra ise meslek mensuplarının bağımsız denetime yönelik algılarına ilişkin ortalama ve standart sapma değerlerine yer verilmiş ve meslek mensuplarının demografik özellikleri ile bağımsız denetime yönelik algıları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak adına analizler yapılmıştır. Elazığ ilinde bağımsız denetimle ilgili bilgiye sahip meslek mensuplarının genel durumunu değerlendirecek olursak:

Ankete katılan 155 katılımcının %95'i erkek, %5'nin kadın olduğu görülmektedir. Ankete katılan bağımsız denetimle ilgili bilgiye sahip meslek mensuplarının genel olarak yaş dağılımlarına bakıldığında ise katılımcıların %81'i 25-45 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre yaş aralığının ağırlıklı olarak genç ve orta yaş kesiminden oluşması nedeniyle meslek mensuplarının, bağımsız denetim ile ilgili yeterli bilgi ve tecrübe birikimi kazanmış kişiler olduğu söylenebilir. Denetimle ilgili bilgiye sahip meslek mensuplarının eğitim durumlarının toplam rakamlar üzerinden değerlendirildiğinde ise, meslek mensuplarının %100' ü üniversite mezunu olduğu ve eğitim düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca bu meslek mensuplarının mezun oldukları bölümler açısından bakıldığında ise %86'lık oranlarla işletme ve iktisat bölümlerinden mezun oldukları görülmektedir.

Anket katılan bağımsız denetimle ilgili bilgiye sahip meslek mensuplarının meslekte çalışma yılları bakımından çoğunluğunun 10 yıl üzerinde çalışma hayatında yer aldıkları belirlenmiştir. Bu durum ankete katılanların mesleki tecrübelerinin oldukça yüksek olduğu göstermektedir. Ankete katılan bağımsız denetimle ilgili bilgiye sahip meslek mensuplarının mesleki grupları bakımından incelendiğinde ise %75 bağımsız, %25 bağımlı olarak çalıştıkları görülmektedir. Buda anketimize katılan meslek mensuplarının büyük bir oranının bağımsız çalıştığını göstermektedir.

Ankete katılan bağımsız denetimle ilgili bilgiye sahip meslek mensuplarının bağımsız denetçi

belgesi ve eğitimi almalarıyla ilgili analizde ise %57'nin evet, %35'nin hayır ve %8'inin de kararsız olduğu görülmektedir. Bu durum meslek mensuplarının büyük çoğunluğunun bağımsız denetçi belgesi ve eğitimi almak istediklerini göstermektedir. Ankete katılan bağımsız denetimle ilgili bilgiye sahip meslek mensuplarının bağımsız denetim eğitimi verecek kurumlarla ilgili vermiş oldukları cevaplar neticesinde %63'lük oranla TÜRMOB ve Yetki Verilen Odaların yapılmasını istemiştir. Bu durum da meslek mensuplarının TÜRMOB ve Yetki Verilen Odaların konuya daha hakim olduklarını düşünmesinden kaynaklanmaktadır.

Son olarak çalışmamızda, muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine yönelik sorularını, bağımsız denetim nitelikleri hakkında ve bağımsız denetimin işletmelere sağlayacağı katkı düzeyi yönelik algılarını kamu kurumunun açtığı eğitime katılma düşüncesi, bağımsız denetçi eğitimini kimlerin vermesi ve sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine ilişkin sorular dikkate alınarak değerlendirmeye gidilmiştir.

Meslek mensuplarının muhasebe mesleğine yönelik sorularına ilişkin algıları kamu kurumunun açtığı eğitime katılma düşüncesiyle arasında bir bağlantı olup olmadığı incelendiğinde ise;

✓ Kamu kurumunun açtığı eğitime katılma düşüncesiyle muhasebe mesleğine yönelik algıları incelendiğinde, kamu kurumunun açtığı eğitime katılma düşüncesiyle muhasebe mesleğine yönelik soruları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ($p < 0,05$)

✓ Kamu kurumunun açtığı eğitime katılma düşüncesiyle bağımsız denetim nitelikleri hakkında algıları incelendiğinde, Kamu kurumunun açtığı eğitime katılma düşüncesiyle bağımsız denetim nitelikleri hakkında sorular arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ($p < 0,05$)

Kamu kurumunun açtığı eğitime katılma düşüncesiyle bağımsız denetimin işletmelere sağlayacağı katkı düzeyi yönelik algıları incelendiğinde;

✓ Kamu kurumunun açtığı eğitime katılma düşüncesiyle bağımsız denetimin işletmelere sağlayacağı katkı düzeyi yönelik sorular arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. ($p > 0,05$)

Meslek mensuplarının bağımsız denetim nitelikleri hakkında ilişkin algıları bağımsız denetçi eğitimini kimlerin vermesi arasında bir bağlantı olup olmadığı incelendiğinde ise;

✓ Bağımsız denetçi eğitimini kimlerin vermesi görüşüyle muhasebe mesleğine yönelik algıları incelendiğinde, bağımsız denetçi eğitimini kimlerin vermesi görüşüyle muhasebe mesleğine yönelik soruları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ($p < 0,05$)

✓ Bağımsız denetçi eğitimini kimlerin vermesi görüşüyle bağımsız denetim nitelikleri hakkında algıları incelendiğinde, bağımsız denetçi eğitimini kimlerin vermesi görüşüyle bağımsız denetim nitelikleri hakkında sorular arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ($p < 0,05$)

✓ Bağımsız denetçi eğitimini kimlerin vermesi görüşüyle bağımsız denetimin işletmelere sağlayacağı katkı düzeyi yönelik algıları incelendiğinde, bağımsız denetçi eğitimini kimlerin vermesi görüşüyle bağımsız denetimin işletmelere sağlayacağı katkı düzeyi yönelik sorular arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ($p < 0,05$)

Meslek mensuplarının bağımsız denetimin işletmelere sağlayacağı katkı düzeyi yönelik algılarıyla sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine ilişkin bir bağlantı olup olmadığı incelendiğinde ise;

✓ Sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine ilişkin görüşüyle muhasebe mesleğine yönelik algıları incelendiğinde, sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine ilişkin görüşüyle muhasebe mesleğine yönelik soruları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. ($p > 0,05$)

✓ Sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine ilişkin görüşüyle bağımsız denetim nitelikleri hakkında algıları incelendiğinde, sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine ilişkin görüşüyle bağımsız denetim nitelikleri hakkında sorular arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ($p<0,05$)

✓ Sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine ilişkin görüşüyle bağımsız denetimin işletmelere sağlayacağı katkı düzeyi yönelik algıları incelendiğinde, sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma süresine ilişkin görüşüyle bağımsız denetimin işletmelere sağlayacağı katkı düzeyi yönelik sorular arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ($p<0,05$)

Genel bir değerlendirme yaparsak, bağımsız denetimde katılımcılarımızın denetim özelliği, nitelikleri ve işletmeye katkı düzeyleri konusunda görüş farklılıkları bulunmadığı daha doğrusu istatistiksel anlamda farklılık göstermeyişi nedeniyle bağımsız denetimin bu özellikleri konusunda bir görüş birliği ortaya konulmuştur. Meslek mensuplarının işlerinde belirli bir standarda ve teknığe uygun olarak yapacakları denetim işlemi; hem denetlenen işletmeye, hem de denetimi yapan meslek mensuplarının işletmeye olumlu etkiler sağlayacağı söylenebilir. Bu bağlamda denetim; işletmelerin yaşamlarını sürdürmelerinde ve yapılan işlemlerde kaliteyi olumlu olarak etkileme gücüne sahip olacaktır. Özellikle iş yaşamında standardizasyon önem arz ettiği günümüz denetiminde de standardizasyon paralelinde önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, iş kapsamında denetimin güncel olarak öneminin artmasıyla beraber bu alanda ulusal ve uluslararası standartlara uyumu da beraberinde getireceği bir gerçektir.

Öneriler

Çalışmada elde edilen sonuçlardan hareketle bağımsız denetim hakkında muhasebe meslek mensuplarının şu önerileri göz önünde bulundurması gerekmektedir: Öncelikle denetim işletmelerin arasında da yer alan mevzuat karışıklıklarının bir an önce çözülmesi gerekmektedir. Muhasebe meslek mensuplarıyla bağlantılı olduğu şirket hakkında yeterince bilgi sahibi olmalıdır. Muhasebe meslek mensuplarıyla ile bağımsız denetçiler arasındaki yakın bir ilişki olmalıdır. Muhasebe meslek mensuplarıyla işletmelerin bağımsız olmalıdır. Muhasebe meslek mensupları işinde uzman ve çalışkan olmalıdır. Bağımsız denetlemeye ilişkin düzenlemeleri hangi meslek grubu tarafından yapılacağı belirtilmeli bir den fazla meslek grubu yerine çoğu ülkede yapıldığı gibi bir meslek grubu tarafınca yerine getirilmesi fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Apalı, A., Bekci, İ. ve Özlemiş Özen, Ö. (2020). Muhasebe Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetime Bakış Açılarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi: Batı Akdeniz Bölgesi Örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (16), 173-195.
- Anıkboğa, D. ve Şişmanoğlu E. (2016). Türkiye’de Bağımsız Denetimde Mesleki Yargı Kullanımında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, (49), 29-48.
- Cengiz, S., Dinç, Y. ve Güngör S. (2017). Bağımsız Denetim Kalitesinin Finansal Performans Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Borsa İstanbul’da Bir Uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(9), 171-197.
- Çakınberk, A. ve Demirel, E.T. (2010). Örgütsel Bağlılığın Belirleyicisi Olarak Liderlik: Sağlık Çalışanları Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 103-119.
- Çandır, D. ve Ünal Uyar, G. F. (2018). Independent Audit Overview of Professional Accountants in Antalya Province. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 8 (4), 343-354.
- Çelik, S. (2013). *Muhasebe Meslek Mensuplarının Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarına Bakış Açılarının Değerlendirilmesine İlişkin Ampirik Bir Çalışma: Niğde Örneği*. Yüksek Lisans Tezi,

- Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Niğde.
- Demir, Ö. ve Narlıkaya, Z. (2020). Covid-19 Salgını Sürecinde Muhasebe ve Finans Derslerini Alan Öğrencilerin Uzaktan Eğitime İlişkin Tutumlarının Araştırılması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(60), 2894-2904.
- Düşükcan, M., Sezgin, E.E. ve Kaya, E. (2019). Elazığ 112 Acil Sağlık Hizmetleri İstasyonlarında Görev Yapan Sağlık Çalışanlarında İş Streslerinin İşten Ayrılma Niyetine Etkisi. *Journal of Academic Value Studies (JAVStudies)*, 5(3), 433-442.
- Elitaş, C., Karakoç, M. ve Özdemir, S. (2011). Muhasebe Meslek Mensupları Perspektifinden Türkiye Muhasebe Standartları. *World Of IFRS Dergisi*, (5), 1-13.
- Enderoğlu, A. D., Konakay, G., Karacan, S. ve Günce, N. (2017). Muhasebe Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetime Bakış Açısı. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 10(2), 14-20.
- Erol Fidan, M. ve Cinit, H. (2013). Türkiye Finansal Raporlama Standartları Çerçevesinde KOBİ Muhasebe Standartlarının Muhasebe Meslek Mensupları Tarafından Algı Düzeylerinin Tespitine Yönelik Uygulama: Eskişehir İli Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD)*, (59), 39-60.
- Hayran, O. (2012). *Sağlık Bilimlerinde Araştırma ve İstatistik Yöntemler*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Kılıç, S. (2016). Cronbachs Alpha Reliability Coefficient, *Journal of Mood Disorders*, 6(1), 47-48.
- Mohiuddin, G. (2015). A study on audit independence and corporate governance of private commercial bankers of Bangladesh. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 44 (3), 1-12.
- Özçelik, H., Şenol, H. ve Aktürk, A. (2014). Muhasebe Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetim Alanındaki Güncel Gelişmelere Bakış Açıları ve Farkındalıkları Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD)*, (62), 55-72.
- Pike, E. J. (2003). *Studies on auditing*. (P.h.d. Thesis), Wisconsin University, Madison.
- Sawan, N. and Hamuda, K. (2014). Perceptions of Auditor Independence in Libyan Audit Market. *International Business Research*, 7(2), 120-128.
- Sezgin, E.E. ve Düşükcan, M. (2020). Hemşirelerin Öz Yeterlik İnanç Düzeylerinin Performansları Üzerindeki Etkisi: Elazığ İli Örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1689-1702.
- Uyar, S. ve Özdemir S. H. (2015). İşletmelerin Bağımsız Denetime Bakış Açılarına İlişkin Bir Araştırma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(3), 117-123.

Yoksulluk Karşıtı Bir Hareket Olarak Tekel Direnişı

Şenol Sırma

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9171-3051>

Muğla – TÜRKİYE

Makale Geçmişı

Geliş: 28.12.2020

Kabul: 06.03.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Güvencesizleştirme

Yoksulluk

Kamusal Alan

Özelleştirme

Emek Rejimi

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49081>

Öz

1980'lerden günümüze kadar geçmiş kırk yıl sermayenin her alanda yoğun saldırılarına sahne oldu. Bu saldırılardan maalesef çalışma yaşamı ve bu bağlamda çalışanlarda ciddi bir biçimde etkilendi. Bu saldırılar çalışanların giderek güvencesiz emek rejimlerine mahkûm olmasına sebebiyet verdi. Kamusal alanın tasfiyesi anlamına gelen bu süreç aynı zamanda çalışma yaşamının güvencesizleştirilmesiyle kalmıyor çalışanların giderek yoksullaşmasına da neden oluyordu. Kamusal alanın piyasalaştırılması ve kamu kaynaklarının piyasaya ve piyasa dışı diğer aktörlere aktarılması gibi yapısal bir takım özellikler taşıyan bu süreç dönemin temel özelliği olarak karşımıza çıkıyor.

15 Aralık 2009'da başlayıp 2 Mart 2010 tarihine kadar geçen 78 günlük süre yukarıda belirtilen sermayenin saldırılarına açıktan bir karşı çıkış idi. Tekel İşçileri, özelleştirmeler yoluyla ellerinden alınmak istenilen sınıfsal haklarına karşı Ankara'nın soğuk ve karlı günlerinde neredeyse bütün ülkenin tek gündemi olmayı başardılar. Yukarıda belirtilen piyasalaştırma ve güvencesizleştirmeye karşı sürdürülen bu mücadelenin aynı zamanda yoksulluk karşıtı bir hareket olduğu görüşü bu çalışmanın temel dayanağını oluşturmaktadır. Nitekim Tekel İşçilerinin sürdürmüş oldukları bu mücadele deneyimi de yoksulluk karşıtı olarak ele alınabilecek nice örneklerden sadece birisidir. Yoksulluk karşıtı bir hareket olarak değerlendirilecek olan Tekel Direnişı neo-liberal politikalar sonucu yoksullaşan işçi sınıfının yoksulluğa karşı yürütmüş oldukları bir mücadele olduğu için aynı zamanda yoksulluk karşıtı bir harekettir. Bu sebeple de çoktan yoksulluk karşıtı bir hareket olmayı hak etmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sırma, Ş. (2021). Yoksulluk Karşıtı Bir Hareket Olarak Tekel Direnişı. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 541-548.

Tekel Resistance as an Anti-Poverty Movement

Şenol Sırma
Muğla – TURKEY

Article History

Submitted: 28.12.2020
Accepted: 06.03.2021
Published Online: 30.06.2021

Keywords

Insecurity
Poverty
Public Space
Customize
Labor Regime

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49081>

Abstract

The last forty years since the 1980s have witnessed intense attacks of the capital in all areas. Unfortunately, working life and employees in this context were seriously affected by these attacks. These attacks have increasingly condemned workers to precarious labor regimes. Precarization, expropriation and, finally, impoverishment in the world of work were the main apparent consequences of these attacks. This process, which means the liquidation of the public sphere, also meant deregulation in working life. The commercialization of the public sphere and the transfer of public resources to the market and other non-market actors were among the salient features of this process.

The 78-day period, starting on December 15, 2009 and ending March 2, 2010, was an open opposition to the above-mentioned attacks. In the cold and snowy days of Ankara, Tekel Workers managed to be the only agenda of almost the whole country against their social rights plundered through Privatization. The view that this struggle against marketization and precarization mentioned above is an anti-poverty movement at the same time forms the basis of this study. As a matter of fact, this struggle experience of Tekel Workers is just one of many examples that can be considered as anti-poverty. The Monopoly Resistance, which will be considered as an anti-poverty movement, is also an anti-poverty movement because it is a struggle of the working class, which has become impoverished as a result of neo-liberal policies, against poverty.

GİRİŞ

Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk üzerinde görüş birliğine varılmış bir tanımı olmayan oldukça tartışmalı bir kavram ve aynı zamanda büyük bir sorundur. Tartışmanın başında sorunun tanımı olmakla birlikte konuyu ele alanlar açısından öznel bir kavram olması sebebiyle genel geçer bir kavram ortaya koymak mümkün görünmemektedir. Yoksulluğa sebep olan birçok faktör olması sorunu birçok açıdan ele almayı zorunlu kılmaktadır. Ancak yine de ortak kabul gören kimi yönleri de vardır. Yeterli düzeyde tüketememek, sürekli ve nitelikli bir gelir elde edememek, insan onur ve haysiyetine uygun koşullarda yaşam sürememek bunlardan bazılarıdır. Ancak yeterli düzeyde tüketememenin, nitelikli ve sürekli bir gelirden mahrum olmanın da belirli sınırları bulunmaktadır. Daha açık bir ifade ile gelişmiş ülkeler için daha üst sınırlardan bahsedilirken az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için bu sınır daha düşüktür. Günümüzde karşılaştığımız ve yaşadığımız yoksulluğun sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik gibi birçok açıdan özelliği bulunmaktadır. Ayrıca sosyal dışlanma, yetersiz bir sosyal katılım, sosyal haklardan mahrumiyet, güç yoksunluğu, siyasi katılım noksanlığı, gibi daha çok sosyal ve kültürel alanla ilişkilendirilen bir yönü de bulunmaktadır. Bu bağlamda yoksulluk daha çok prekaryalaşmış, güvencesiz yaşam koşullarına sahip toplumsal kesimlere vurgu yapmaktadır. Yoksulluk, görüldüğü üzere kavrama ve bu soruna bakış açılarına göre, değişik değer sistemlerine sahip bir toplumsal yapıdan bir diğerine ve zaman içinde değişiklik göstermektedir (Şenses, 2009: 62).

Neo-liberal politikalar, demografik yapıdaki değişimler, göç ve ekonomik krizler, işsizlik, kırsal yapıda meydana gelen değişimler, politik ve kültürel kimlikler yoksulluğun başlıca sebepleri olarak gösterilebilir. Ayrıca yoksulluğu ele alırken günümüz piyasa toplumu içerisinde daha geniş bir bakış açısına sahip olmak gerekir. Nitekim günümüzde yoksulluk, modernitenin yarattığı kentlerin varoş bölgelerinde ya da mahallelerinde yaşama; sağlıksız çevre koşullarına maruz kalma; eğitim, sağlık, adalet gibi toplumsal gereksinimlerden az yararlanma; güvenlik yetersizliği, şiddete açık olma gibi sorunları da kapsayan daha geniş çerçeve içinde ele alınmaktadır (Tekeli, 2000:145). Yoksulluk sorunu/olgusu birbirinden etkilenen ve birbirleriyle beslenen karmaşık bir süreçtir. Yoksulluk sarmalı olarak ifade edilebilecek bu süreç ekonomik ve sosyal her türlü kaynağa ulaşmadaki engeller, yoksulluğun hem nedeni hem de sonucu olabilmektedir. Başka bir deyişle yoksulluğa neden olan bazı etmenler aynı zamanda yoksulluğun sonucu olarak da karşımıza çıkmaktadır (Karadeniz ve Öztepe, 2013). Belirtmek gerekir ki yoksullukla ilgili sorunlar herkesi aynı şekilde etkilemiyor. Mesela Güneydoğu'da yaşanan şiddetten ve onun ekonomik hayat üzerindeki etkisinden kaçarak bölgedeki veya ülkenin diğer kesimlerindeki büyük şehirlere gelmiş Kürt nüfusun, savaş sonucu ülkelerini terk etmiş olan Suriyelilerin, inançları dolayısıyla dışlanmış Alevilerin, farklı cinsel tercihleri sebebi ile ötekileştirilenlerin ve diğer kültürel ve kimliksel açıdan farklı kesimlerin yoksulluk algılayışları ve yoksulluk ile ilgili sorunları herkesinkinden hem daha farklı hem daha ağır olabilmektedir. (Buğra,2005: 75).

Yoksulluğun tanımına ve yoksulluğa yaklaşıma bağlı olarak yoksullukla mücadele yöntemleri de değişmektedir. Ayrıca yoksulluğun nedenleri de bu mücadelelerin yönünü belirlemektedir. Mücadelenin türünü ve eksenini belirleyen bir diğer faktör ise hangi yoksulluk türü ile mücadele edileceğidir. Göreli yoksulluk, mutlak yoksulluk, ultra yoksulluk, kadın yoksulluğu, çalışan yoksulluğu, çocuk yoksulluğu gibi yoksulluk türü ve çeşidi de belirttiğimiz üzere mücadelenin seyrini belirlemektedir. Yoksullukla mücadele de bir diğer etken ise toplumsal hareketlerdir. Bu hareketler başta kendi üyelerinin hak ve çıkarlarını koruyarak onların yoksulluğa karşı korunmalarını sağlamaktadırlar. Türkiye'de bu bağlamda çalışmalar yürüten, üyelerini ve onların aileleri ile geniş toplumsal kesimleri yoksulluğa karşı koruyan sendikalar, dernekler, siyasi partiler bulunmaktadır. DİSK, Türk-İş, KESK ve bağlı sendikalar bu bağlamda önemli adımlar atan hareketler olarak

değerlendirilebilir. Zira Tekel Direnişi, Tek-Gıda İş'e bağlı işçilerin örgütlülüğü kapsamında gelişmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki direniş ilerleyen günlerinde sendikanın üzerinde bir etkiye sahip olarak işçilerin bağımsız bir hareketi olma eksenine kaydı. Bu açıdan Tekel direnişinin önemi, egemen siyasal arenada yaratacağı etkiden çok, işçi hareketine yönelik yarattığı yenilenme ufku ve basıncı etrafında aranmalıdır (Bürkev,2010:20). Bu basınç işçi sınıfı ve onun örgütleri üzerinde ciddi bir yenilenme ihtiyacı ortaya çıkardı. İşçi hareketinin ve toplumsal muhalefetin yetersizliği karşısında Tekel işçilerinin kendi öz güçlerine dayanarak ilerlemeleri, işçi sendikalarını ve tüm toplumsal muhalefeti aşağıdan yukarıya sarsan son derece olumlu bir etki yarattı (Bürkev,2010:22).

Güvencesizleştirme, Kuralsızlaştırma ve Yoksullaştırma

1970'lerin ortalarından sonra dünya ekonomisinin gelişme hızı dramatik bir şekilde yavaşlamıştı. Daralan iç pazarlar, dış pazarlarda yoğunlaşan rekabet, artan petrol fiyatları, verimlilik artışlarını geçen ücret artışları, düşen kar oranları ve refah devletinin maliyetleri, Fordist sistemin sınırlarını zorluyordu. Post-fordist ya da esnek üretim sistemine uygun neo-liberal politikalar ve refah devletinde daralma eğilimi bu ortamda doğdu. Üretim sisteminde ve üretimin organizasyonundaki bu esneklik, esnek çalışma biçimleri ile bütünlendi. Geniş bir işçi kitlesinin daha küçük üretim birimlerinde, taşeron işletmelerde, fason üretimde, evde, düşük ücretli ve düzensiz çalışma koşullarında istihdam edilmeleri, işgücünün düzenli, istikrarlı işlerde çalışanlarla, düzensiz, istikrarsız işlerde çalışanlar arasında parçalanması yaygınlaştı. Sendikaların üye sayıları azaldı; toplumsal ve siyasal etkileri zayıfladı. Sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmet sistemlerinin yeniden yapılandırılması yoluna gidildi. Bütün bu gelişmeler, toplumda düzensiz, güvencesiz ve düşük ücretli çalışmayı yaygınlaştıran, işçi sınıfının geniş kesimlerini yoksulluğa sürükleyen bir süreç yarattı (Erdoğan ve Kutlu, 2014).

Bu dönemde emeğin konumundaki gerilemenin bir sınırı yok gibi görünmektedir. Sermaye mevcut çalışma koşullarının ve istihdam yapısının halen büyük yük oluşturduğunu düşünmekte, bu nedenle emek süreçlerinde esnekliği arttıracak ve bu tarz yükleri daha da hafifletecek düzenlemelerin hayata geçirilmesini istemektedir (Öztürk ve Öztürk, 2014). Bu yüklerin hafifletilmesi işgücü üzerinde ve istihdamın yapısında meydana gelecek olumsuz dönüşümlere işaretir. Zira dönüşümün sihirli kavramı ise esnekliktir. Bu bağlamda esnekleşme işgücü maliyetlerinin düşürülmesi ve rekabet gücünün artırılması amacıyla bir maliyet unsuru olarak görülen güvenceli istihdamın yerine güvencesiz istihdam koşullarının yaratılmasıdır. İşçiler açısından ise esneklik iş güvencesinin olmaması, düşük ücretlerle, uzun çalışma saatlerinde kayıt dışı istihdam demektir (Öztürk ve Öztürk, 2014). Güvencesiz istihdam, iş kaybı tehlikesini, sendikasızlaşmayı, koruyucu düzenlemelerden yoksun kalmayı, çalışanın kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler için düşük geliri ve beraberinde yoksulluğu getirir. Güvencesiz istihdamın, çalışma yaşamını ve bununla bağlantılı olarak yaşamını emek gücünü satarak sürdürenlerin tüm yaşamlarını etkileyen sosyoloji temelli kapsayıcı bir kavram olduğu göz önünde tutulmalıdır (Savul,2012:128).

Tüm dünyada 3 milyar dolayında istihdam, 190 milyon işsiz var. 1 milyon 200 bin kişi de günlük 2 doların altında bir ücretle çalışmakta (ILO,2009). Enformel istihdamı içeren korunaksız işlerin oranı da dünya genelinde % 56 dolayında. Yani her iki çalışandan biri korunaksız, güvencesiz ve kayıt dışı çalışmaktadır. Güvencesiz istihdam aynı zamanda kuralsız bir istihdam modelidir. Yani düzensiz çalışma saatleri, yoğun iş yükü, ücretlerin zamanında ödenmemesi, yıllık izin veya resmi tatil izinleri bir yana gün içi ara dinlenmelerinin sınırlandırılması; hatta tuvalete giderken dahi işçilerin takip edilip kayıt altına alınması gibi uygulamaların devreye sokulmasıdır (Savul,2012:126). Güvencesiz ve örgütsüz emekçi sınıflar Polanyi'nin deyişi ile çift yönlü bir hareketin içinde yer almaktadırlar. Bir taraftan liberal ekonomi politikaları uygulanıp emekçiler yoksullaşırken; diğer taraftan emekçi kitlelerin bu politikalara karşı ortak hareket etme, sosyal koruma talepleri ve dayanışma pratikleri gelişmektedir.

Emekçi sınıfların yoğun biçimde yaşadıkları yoksullaşma, dışlanma gibi sorunların büyümesi, uygulanan programların arkasında yatan bütünsel projelerin sorgulanmasının önünü açmakta, dolayısıyla da sosyal hareketlerin hızla politikleşmesine neden olmaktadır. Bu politikleşmenin, bu aşamada kendisini egemen politikalarda köklü reform talebiyle ifade etmesi son derece doğaldır. Ancak yoksul sınıfların yeni liberalizm karşıtlığının egemen güçler tarafından fazla ciddiye alınmaması ve politikalarda hiçbir değişime yol açmaması, kapitalizm karşıtı perspektiflere de ciddi bir kapı aralamaktadır (Çoban,2002). Yoksulluk karşıtı hareketler tam da bu dönemde böylesi yapısal bir sorun sebebiyle ortaya çıkmıştır. Neo liberal ekonomik politikaların yaratmış olduğu tahribat emekçi sınıfları yan yana getirmiştir. Marks'ın deymiyle kendi mezar kazıcılarını yaratmıştır.

Neo Liberal Dönem ve Etkileri

Türkiye ekonomisi özellikle 1980 sonrası süreçte piyasalaşma, dışa açılma ve serbestleşme politikaları çerçevesinde şekillenmeye başlamıştı. İthal ikameci politik iktisat yerine dışa açılma ve ithal etme anlayışı Türkiye ekonomisini dışa bağımlı bir hale getirdi. Bu durum zamanla emekçi kitlelerin artan bir biçimde örgütsüzleşmesine, mülksüzleşmesine ve son olarak yoksullaşmasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte neo liberal yapısal uyum süreci Kasım 1983 tarihinde başlayan ve 1980'li yıllara damgasını vuran ANAP iktidarı döneminde yaşanmıştır. Bir bütün olarak 1980'li yıllarda dışa açılma ve ihracatın artırılması stratejisine dayalı büyüme modeli benimsenmiştir¹. Bu bağlamda ekonominin dünya ekonomisi ile bütünleşmesini sağlayacak politikalar uygulanmış, iç finansal piyasaların serbestleşmesi ve gelişmesi doğrultusunda önemli düzenlemeler yapılmış, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi yönünde kararlar alınmış ve kısmi serbestlik sağlanmıştır (Sönmez, 2009: 30). Yeni sömürgecilik uygulaması olan "küreselleştirme" politikası doğrultusunda Türkiye, ekonomisi yeniden düzenlenerek, devletin ekonomideki rolü zayıflatılarak, özelleştirmelere hız verilerek ve ekonomi, denetimsiz dış piyasaya açılarak merkez kapitalist ekonomilerin istediği rampaya oturtulmuş oldu (Balseven ve Önder, 2009). Kuşkusuz bu gelişmeler birlikte ele alındığında çalışanlar açısından derin bir sosyal krizin ortaya çıktığı da görülmektedir. Bu kriz, sosyal refaktan elde edilen ücret gelirinin düşmesi, çalışanların yoksullaşması, örgütsüz ve güvencesiz çalışma biçimlerinin yaygınlaşması, işsizliğin ve sefalet ücretlerinin artması gibi doğrudan işgücünü ilgilendiren önemli sorunların doğmasına da yol açmıştır. Çalışma sürelerinin yeniden uzaması, sosyal güvenlik haklarının budanması, ölüm ve sürekli iş göremezlikle sonuçlanan iş kazalarındaki ve meslek hastalıklarındaki rekor artış, yoksulluğun ve işsizliğin yaygınlaşması gibi göstergeler (Mütevellioglu ve Işık, 2009) diğer önemli sorunlar olarak karşımızda durmaktadır. Neo liberal küreselleşme sürecinde devletin küçültülmesinin ve gündemin kısa dönem sorunlar üzerinde odaklanmasının az gelişmiş ülkelerdeki en önemli etkileri sosyal politika alanında yeni yeni yeşermeye başlayan refah devleti ve sosyal devlet anlayışının giderek zayıflamasına ve sanayinin gündemden düşmesine neden olmuştur (Şenses, 2004:34).

Tekel Direnişi

Tekel işçilerinin direnişi, neo liberal özelleştirme sürecinin bir sonucuydu. Tütün, tütün mamulleri ve içki üretimi yapan devlet tekeli durumundaki TEKEL işletmelerinin özelleştirilmesiyle

¹ Tarihe 24 Ocak kararları olarak geçen ve yeni bir büyüme ve kalkınma modeli olarak sunulan kararların ana hatları şöyleydi. 1- %32,7 oranında devalüasyon yapılarak günlük kur ilanı uygulamasına gidildi, 2- Devletin ekonomideki payı küçültüldü, KİT'ler kaderlerine terk edilerek özelleştirilmenin önü açıldı, buna paralel olarak tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılarak küçük üretici çöktürüldü, 3- Gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırıldı,4-Dış ticaret liberalleştirilerek serbest hale getirildi, yabancı sermaye yatırımları teşvik edildi, kar transferlerine kolaylık sağlandı, her konuda sermayenin önü açıldı, 5- İthalat kademeli olarak liberalleştirildi, ihracat; vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti, sektörler göre farklılaşan teşvik sistemi ile teşvik edildi (<http://marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/6298/24-Ocak-1980-Demirel-hukumeti,-24-Ocak-adiyla-bilinen-kararlari-acikladi>)

önce bu alanda üretim yapan fabrika, ardından da tütün depoları dâhil sektörle ilgili tüm işletmelerin kapatılması sürecinde Tekel işçileri kendilerine dayatılan koşulları kabullenmeyip direnişe başladılar. Kapatılan TEKEL yaprak tütün fabrikaları ve depolarında çalışan işçilerin geçici personel statüsünde olan 4-C düzenlemesine göre çalışmamak için yaptığı ve 78 gün süren direnişin adıdır Tekel direnişı. Direniş, yukarıda yaşanan gelişmelerin sonucu ortaya çıkmıştır. Başta özelleştirmeler olmak üzere işçi sınıfını yoksullaştıran, geniş emekçi kitlelerin düşük ücretlerle uzun çalışma saatleri içerisinde kayıt dışı çalışmasına sebep olan bu gelişmeler 18. Yüzyıl İngiltere'sini andırmaktadır. Tekel işçilerinin kendilerine teklif edilen 4-C uygulamasını kabul etmemeleri, topyekûn bir "çalışma hakkı" talebidir". Tekel işçilerinin kazanılmış hakları ile başka kamu işletmelerine geçmek istemelerini, 'çalışma olmayan' işin reddi mesai saatleri dışında kalan zamanlarını ve çalışma ömrü sonrasında da örgütleyen güvenceli bir iş talebidir (Bulut,2002:20). Tekel direnişı, özelleştirmelere, işsizliğe, hak kayıplarına karşı Türkiye işçi sınıfının özgüveni ve mücadele gücünü yükseltti. Teslimiyetçiliğe karşı direncin, bireysel çözüm arayışlarına karşın dayanışmanın ve örgütlü mücadelenin simgesi oldu. Tekel işçileri, kararlı mücadeleleri ile toplumun, emekçi sınıfların sorunlarına ilgisini ve duyarlılığını arttırdı (Mütevelliöglü,2010:66).

Tekel işçileri kazanılmış haklarının gaspına karşı çıkmışlardı. Bu hak gaspları emekçilerin yoksullaşması anlamına gelmekteydi. Tekel işçileri bu durumun farkındaydılar. Ülkenin dört bir yanından gelmiş Kürt, Türk, Alevi, Sunni tüm işçiler tam bir kardeşleşme örneği sergilediler. Mevcut hükümet, demokrasi taleplerini kolayca istismar edebiliyor hatta kimi kesimleri de peşine takıyordu. Ancak bu direniş, özelde hükümetin genelde de sistemin maskesini düşürmüştü. 4-C'de hükümete geri adım attırmayı başarmışlardı. 4-C hükümetin atmış olduğu adımlarla neredeyse 4 B statüsüne yaklaşmıştı. İş ve güvenceli iş ortamı için 4-C'ye hayır pankartı arkasında yürüyenler kısmen başarılı olmuşlardı. Büyük bir mevzi kazanılmıştı.

Tekel direnişı yoksulluk karşıtı hareket olmasının yanında yaşamın piyasalaştırılmasından, tek tipleştirilmesine kadar her türden neo liberal ideoloji karşıtı bir harekettir. Güvencesiz istihdam koşullarından yaşamın güvencesizleştirilmesini de içine alacak kadar etki yapmış bir harekettir. Kültürel, etnik kimlik ayrışmalarının kaldırılmasını sağlayarak işçi sınıfı içerisinde birleşik mücadele deneyiminin önünü açmıştır. Uzun süredir Kürt sorununun yaratmış olduğu çatışma ortamından kaynaklı yaşanan gerilim ve ayrışma tek el direnişı ile bir nebze olsun dinmiştir. Bu bağlamda sınıfın birliği açısından da önemli bir karşılığı bulunmaktadır. Niceliksel olarak Türkiye toplumunun neredeyse % 70'ini oluşturan bir ücretliler sınıfı gerçeği ile karşı karşıyayız. Bu denli piyasa bağımlısı bir dönem Türkiye tarihi açısından yaşanmamıştır. Tekel direnişı bu açıdan da önemlidir. Tekel direnişı özelleştirme karşıtı olduğu için aynı zamanda yoksulluk karşıtı ve neo liberal politikalar karşıtı harekettir. Çünkü neo liberal politikaları uygulayan hiçbir ülkede sosyo-ekonomik açıdan bir gelişme gözlemlenmedi. Kamu sektörü ile birlikte kamu istihdamının daraltılması, kamunun küçültülmesi, düzenli çalışma ilişkilerinin yerini esnek çalışma ilişkilerine bırakması, başta çalışma hakkı ve sendikal haklar olmak üzere sosyal hakların kullanılmaz hale gelmesi, su, elektrik, ulaşım, iletişim vb. kamu hizmetlerinin piyasa mallarına dönüştürülerek pahalılaşması özelleştirmelerin bütün ülkelerde görülen sonuçlarıdır (Mütevelliöglü,2010:153).Tekel Direnişinin en belirgin özelliği, yaklaşık 30 yıldır uygulanan neo-liberal politikalara karşı net bir başkaldırının olması ve salt bir ücret pazarlığının yapılmamasıdır. Direniş basit bir ücret pazarlığı değil, doğrudan neo-liberal politikaları hedef alan bir hak mücadelesi şeklinde gelişti. Bu nedenle talepler de sadece çalışma hayatına sıkışıp kalmamıştı. Yoksulluğun önlenmesi, işsizliğin giderilmesi ve

Tekel direnişı, sınıf mücadelesinin eksenini güvencesizlik temelinde ele almayı zorunlu kılmıştır. Refah devleti döneminin güvenceli istihdam modelinin yerini neo-liberal dönemde güvencesiz istihdama bıraktığı görülmektedir. Tekel direnişı güvencesiz, dağınık, düzensiz ve örgütsüz

işçi sınıfının bu koşullara ilk karşı çıkışı olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple direniş kapitalizm karşıtı bir hareket olarak ele alınabilir. Tekel direnişi, sermayenin küresel meydan okumasına bu topraklardan bir yanıt verilebileceğini gösterdiği gibi, hak mücadelesinin esaslarını da anımsatmıştır (Özüğurlu,2010:51). insanca yaşam gibi tüm toplumu ilgilendiren talepler söz konusuydu. (Bürkev, 2010: 27) Direniş boyunca birçok işçi ve memur sendikası, demokratik kitle örgütlerinden, siyasi partilerden, öğrenci dernekleri gibi büyük küçük birçok örgüt kesintisiz destek vermiştir. Ayrıca başta, Ankara halkı ve esnafı olmak üzere, ülke çapında direnişe destek her geçen gün artmıştır. Direniş boyunca toplumsal muhalefetin kalbi direniş çadırlarında atmıştır. Tekgıda-İş, direnişi başarılı bir şekilde yönetmiş ve direnişe destek veren örgütleri bir arada tutmayı başarmıştır. Başladıktan kısa bir süre sonra Tekel işçilerine özgü olmaktan çıkan ve genel kamusal destek bulan bu direniş, toplumsal muhalefete kısa sürelide olsa bir soluk olmuştur (Sevgi,2012:75). Zira direnişin bu denli güçlü olmasının sebebi ülke gündemini işgal etmesinin yanı sıra kapitalizm ve neo liberalizm karşıtlığıdır. Her kimlikten, kültürden, bölgeden, cinsten destek bulması iktidarı şaşırtmakla kalmamış korkutmuştur. Tekel direnişi, işçi olduklarına dair kuşku duymayan ancak aralarındaki sosyo-kültürel ve mekânsal uzaklıklar nedeniyle etnik, politik, yerel kimlikleri ağır basan; yıllarca iş güvencesi ile yaşadıkten sonra bu güvenceleri ellerinden alındığında “dışarıdan bilinçle” değil kendi refleksleriyle harekete geçen; sendikal örgütlülük deneyiminin getirdiği kolektif mücadele anlayışını içselleştirmiş bir işçi kuşağının hareketidir (Oğuz,2010:21).

SONUÇ

Tekel direnişi için çok şey söylendi çok şey yazıldı, çokça tartışıldı, çok yönlü ele alındı. Bu sebeple burada bizim söyleyeceklerimiz tekrardan ibaret olacaktır. Ancak bizim burada yaptığımız şey ise direnişi başka bir açıdan ele almaktır. O dönem ülke gündeminin yoğunluğu arasından kendine yer bulmayı başaran, kendisini gündem ettiren bir gelişmedir tekel direnişi. Bu sebeple direnişi bir başka açıdan bir muhalefet hareketi olarak görmek, toplumsal bir hareket olarak ele almak başka bir gerçekliktir. Tekel direnişi neo liberal politikalar sonucu güvencesizleştirilen ve kırılğan hale getirilen çalışma hayatının karşısında duran ve bu gerçeği gündem eden bir olgudur. Sosyal devletin saldırı altında olduğu, uygulamalarının teker teker rafa kaldırıldığı, işçi sınıfının kazanılmış haklarının gasp edilmeye çalışıldığı, işçi sınıfına olan inancın zayıfladığı, siyasetin sınıfsal değil kimliksel ve kültürel kodlarla okunduğu ve gelişmelerin bu kodlarla açıklanmaya çalışıldığı bir dönemde tekel direnişi sınıf gerçeğini bir kere daha göstermiş oldu. Bu bir başarıdır. Bu sebeple de kalıcıdır. İşçiler elbette somut anlamda büyük bir kazanım elde edemediler. Ancak direnişin kendisinin umudu yeşertmesi, işçi sınıfı ve emekçi kitleler adına büyük bir kazanım olmuştur. Emekçiler birlikte olduklarında, dayanışma sergilediklerinde kazanacaklarını görmüşlerdir. Emekçileri yan yana getiren ise güvencesiz var oluş koşullarıdır. Güvencesiz istihdam koşulları içerisinde işçiler, yoksullaşacaklarını ve kazanılmış haklarını kaybedeceklerini bildiklerinden ortak hareket etmeyi başarmışlardır.

KAYNAKÇA

- Buğra, A. (2011). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arzu Çerkezoğlu, Ö. G. (2010). Sınıfnı Arayan Siyasetten Siyasetini Arayan Sınıfa: Güvencesizler. Kolektif içinde, *Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi* (s. 63-92). Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Balseven, H., & Önder, İ. (2009). Türkiye’de KamuKesiminde Neoliberal Dönüşüm. S. S. Nergis MÜtevellioğlu içinde, *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm* (s. 77-123). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bilimciler, B. S. (2011). *Ücretli Emek ve Sermaye*. İstanbul: Yordam Kitap.

- Çoban, A. (2002). Küreselleşmeye Karşı Olmak: Olanaklar ve Sınırlılıklar. *Praksis/Küreselleşme Emperyalizm: Ne Yapmalı, Nasıl Direnmeli*, (7), 117-164.
- Bürkev, Y. (2010). Tekel Direnişi: Ne Eskinin Basit Bir Devamı Ne Yeninin Kendisi. Kollektif içinde, *Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi* (s. 11-44). Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Göztepe, Ö. (2012). Yeni Dönemin Satırbaşları. Ö. Göztepe(Editör) içinde, *Güvencesizleştirme, Süreç, Yanılgı, Olanak* (s. 15-60). Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Munck, R. (2003). *Emeğin Yeni Dünyası*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Mütevellioğlu, N. (2010). Özelleştirmelerin Krizine Karşı Toplumsal Olanı Savunmak. Kollektif içinde, *Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi* (s. 149-172). Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Mütevellioğlu-Işık, N.-S. (2009). Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm. N.-S. Mütevellioğlu-Işık içinde, *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm* (s. 159-198). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özügürlü, M. (2010). Tekel Direnişi Sınıflar Mücadelesi Üzerine Anımsamalar. Kollektif içinde, *Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi* (s. 45-62). Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Saad-Filho, A. (2007). *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Savul, G. (2012). Standartdışının Standartlaşması: Güvencesiz İstihdam. Ö. Göztepe(Editör) içinde, *Güvencesizleştirme, Süreç, Yanılgı, Olanak* (s. 117-142). Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Sevgi, H. (2012). Neo-Liberalizme Karşı Sendikal Mücadele: Toplumsal Hareket Sendikacılığı. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4(2), 67-77.
- Şenses, F. (2009). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Sönmez, M. (2010). Asyalaşma, Güvencesizleşme ve Kamu Müdahalesi. Kollektif içinde, *Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi* (s. 173-188). Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Sönmez, S. (2009). Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri. N. M.-S. Sönmez içinde, *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm* (s. 25-71). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Standing, G. (2011). *Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. (2000). Kent Yoksulluğu ve Modernitenin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine, Devlet Reformu: Yoksulluk, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Yeldan, E. (2002). Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler. *Praksis*, 1-14.
- Oğuz, Ş. (2011). Tekel Direnişinin Işığında Güvencesiz Çalışma/Yaşama: Proletaryadan "Prekarya"ya mı? *Mülkiye Dergisi*, 1-24.

Kamu Yönetimi Disiplininin Kıta Avrupası'nda Gelişimi, Kameralizm ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Sinan Sunar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0765-4106>

Doktora Öğrencisi / Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi
Anabilim Dalı, Kütahya – TÜRKİYE

Prof. Dr. Özgür Önder

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8716-4769>

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü,
Kütahya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 22.05.2020

Kabul: 18.04.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Kameralizm

Kamu Yönetimi

Osmanlı Devleti

Tanzimat Dönemi

Bürokrasi

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29132>

Öz

Kameralizm, yönetim bilimi ve kamu yönetimi düşüncesinin bilimsel bir inceleme alanı olması yanında hem Kıta Avrupası'nı hem de Tanzimat'tan günümüze Türk kamu yönetimini de etkisi alması hasebiyle önemli bir düşünce olarak görülmüştür. Merkantilizmin oluşturduğu ekonomik refahın sağlanması ve modern merkezi devletin kurulmasında Almanya merkezli bir gelişme gösteren kameral bilimler kürsüleri devlet bilimi (Staatswissenschaften) denilen alanı da kapsamıştır. Devletin modern anlamda yeniden yapılandığı bir döneme de tekabül eden kameralizm maliye, hukuk ve ekonomi gibi üç temel alt bileşenden oluşmuştur. Kameralizmde devletin ekonomik olarak çalışan ve altyapısı oluşturulmuş bir hukuk sisteminde vergi alabilmesi ve oluşturduğu kaynaklarla refah oluşturabilmesi anlayışı hakimdir. Kıta Avrupası yönetim bilimi anlayışını yansıtan ve Anglo Amerikan kamu yönetimi düşüncesinden gelenek olarak farklılıklar gösteren kameralizm, 19. Yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı bürokratlarının da ilgisini çekmiştir. Kameralizm, Viyana sefirliği de yapan Sadık Rifat Paşa üzerinden Tanzimat döneminin bürokratik reformistlerine cazip gelmiştir. Devleti modern bir düzene koymak, vergi sistemini kurabilmek ve idarede reformları da içeren kameralizmin belki öngörülme de bürokratik elitizme/despotizme giden boyutu dikkate alınmadı. Tanzimat Fermanı yönetilenlere hitap ettiği kadar yönetenlere de klasik Osmanlı kanun-u kadim anlayışı dışında yeni bir zihniyeti işaret ediyordu. Kul bürokrasinin can ve mal güvenliğini zedeleyen prangalarından kurtulan Osmanlı bürokrasisi, kameralizmi devleti kurtarmak için bir çare olarak görürken Ortaylı'nın da dediği gibi bu sayede bürokratik egemenliklerini de ilan etmişlerdir. Bu anlamda çalışmamızda kamu yönetimi disiplininin özellikle Kıta Avrupa'sındaki gelişimine önemli katkılar sağlayan kameralizmin genel hatları ortaya konarak Osmanlı Devleti'ni reform sürecinde nasıl etkilediği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Atf Bilgisi / Reference Information

Sunar, S. ve Önder, Ö. (2021). Kamu Yönetimi Disiplininin Kıta Avrupası'nda Gelişimi; Kameralizm ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 549-558.

The Development of Public Administration in the Continental Europe: Cameralism and its Effects on the Ottoman State

Sinan Sunar

PhD Student / Kütahya Dumlupınar University, Institute of Social Sciences, Department of Public Administration, Kutahya – TURKEY

Prof. Dr. Özgür Önder

Kutahya Dumlupınar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration, Kutahya – TURKEY

Article History

Submitted: 22.05.2020

Accepted: 18.04.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Cameralism

Public Administration

Ottoman State

Tanzimat Era

Bureaucracy

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29132>

Abstract

Cameralism is seen as an important current because of the fact that it was a field of study in administrative science and public administration idea and also prominent in the continental Europe and Turkey from Tanzimat Era. Cameralism, having been providing economic welfare and constitution of a modern state, contained the field called state science (Staatswissenschaften): Cameralism comprised of three main components like finance, law and economy, as it coincided with the building of the modern state. It is the prominent idea that the state could tax within the legal framework that functioned economically and created welfare with the sources it created. Reflecting the continental understanding of administrative science and showing some differences from the Anglo-Saxon public administration approach, cameralism drew attraction to the Ottoman bureaucrats from the beginning of 19th century. Cameralism was found attractive by Tanzimat reformist bureaucrats through Sadık Rifat Pasha who was then Vienna Ambassador. Though it was left undiscovered of the respects of Cameralism that led to bureaucratic elitism/despotism, Cameralism was used to put the state in modern design, constitute a taxation system and create administrative reforms. Tanzimat Declaration addressed the ruled as much as the rulers from outside the ancient rules in classical Ottoman. Having got rid of the restriction on life and property coming from subject bureaucracy, Ottoman bureaucracy, as Ortaylı points out, declared their independence as they saw Cameralism as the only cure to save the state. In this sense, in our study, the general lines of cameralism, which has contributed significantly to the development of the discipline of public administration, especially in Continental Europe, has been put forward and how it affected the Ottoman Empire in the reform process.

GİRİŞ

Kamu Yönetimi disiplininin günümüzde çalışma alanı, kapsamı ve nesnesinin ne olduğu dahi tartışılmakta ise de bir bilim olarak ele alınıp modern anlamda eserler verilmesi 17. yy a kadar dayanmaktadır. Dönem devletlerinin özellikle dağınık durumdaki Almanya ve Avusturya'nın güçlü bir merkezi otorite altında birleşmesini sağlamak ve güçlü bir orduya sahip sanayileşmiş bir devlet olması için dönemin önde gelen düşünür ve devlet adamlarının ortaya koyduğu uygulamalar ve çözüm önerilerinin bütününe Almanca yönetim bilimi anlamına gelen "Cameralia" kelimesinden türetilen Kameralizm ismi verilmiş, bu alanda ekonomi, maliye, yönetim bilimi gibi devlet yönetimiyle alakalı bilim dallarına da Kameral Bilimler adı verilmiştir. Bir Kamu Yönetimi akımı olarak niteleyebileceğimiz bu yapı sadece Almanya ve Avusturya'yı etkilememiş, benzer durumdaki diğer devletleri de etkisi altına almıştır. Bu devletlerden biri de Osmanlı Devleti'dir.

18. yy'da ve 19. yy başlarında yaşadığı sorunlar ile güçlü bir merkezi yönetime ihtiyaç duyan Osmanlı, Avrupa'ya gönderdiği elçiler ile oradaki gelişmeleri izlemiş ve aradığı çözümü Kameralizmin önerilerinde bulduğunu düşünerek ülkede uygulamaya koymuş ve bu doğrultuda birçok ıslahat yapmıştır.

Çalışmamız üç temel üzerine bina edilmiştir. Bunlardan birincisi Kamu Yönetimi disiplininin Kıta Avrupası'nda 20.yy'a kadar olan gelişimi, ikincisi Kameralizmin doğuşu ve genel ilkeleri, üçüncüsü de Kameralizmin Osmanlı Devleti'ne olan etkileridir.

1. Kamu Yönetimi Disiplini'nin 20. yy Başlarına Kadar Gösterdiği Gelişim

Kameralizmin yönetim biliminde özel bir alan olarak gelişmeye başlanması 17. Yüzyıla kadar gider ve "Politik Bilim" çalışmalarına kadar dayanır. Abadan (1959: 42) kameralizmin özellikle Prusya Kralı II. Friedrich'in 1723'de Halle ve sonra da 1727'de Frankfurt üniversitelerinde kurulmasında etkili olduğunu ifade eder. 1729 yılında Prusya'da kameralizm ile ilgili çalışmalar yapması için iki üniversite profesörünün görevlendirilmesi ile resmi çalışmalara başlanmıştır. Bunun yanında 1656 yılında kaleme aldığı iki eserden dolayı Veit Ludwig von Seckendorff ilk yönetim bilimci olarak kabul edilmektedir. Seckendorff inceleme alanı olarak küçük eyaletlerin yönetimini ele almıştır. Bu araştırmalarını "günlük uygulamaların benzersizliğini aşan bir girişim" şeklinde değerlendirdiğinden bilimsel bir çalışma olarak görmüştür. Fransız yazar Delamare de "Treatise on Polity" isimli eserinde benzer bir durum ortaya koymuştur. Çalışmasında kamu yönetimini prenslikte bir bilim olarak ele almıştır. Bundan dolayı hem Seckendorff hem de Delamare'nin çalışmaları kamu yönetimi ile ilgili tarihi ve hukuki açıdan fikir vermelerinin yanında uygulamaya yönelik ortaya koydukları çalışmalarla temel metinler olma özelliklerinin yanında dönem şartlarını da yansıtan bilimsel eserler olarak görülmektedir (Yavaş ve Demir, 2015: 94). Kameral bilimleri sadece teorik çerçevesi olan bir bilim alanı olarak görmek bu yönüyle doğru olmayabilir. Zira kameralistler 19. Yüzyılda Avusturya ve Macaristan halkları üzerinde otorite kurulmasını esas alan bir idarenin inşasında da yardımcı olmuştur (Tortop, İsbir ve Aykaç, 1993: 18).

Kameralizmin kurucuları arasında değerlendirilen Von Justi (1725-1807) fabrika, kamu maliyesi, para üzerine; Göttingen'de profesörlük ve Danıştay üyeliği görevlerinde bulunan Jean-Etienne Putter (1725-1807) ise imparatorluk idarelerinin tarihi üzerine yazdıkları eserlerle bu yeni disiplinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Kameralizm, Viyana Üniversitesi'nden politik bilimler hocası Joseph Von Sonnenfels ile tam bir gelişme imkânı oluşturmuş ve Sonnenfels birçok hükümet kuruluşunda, polis ve maliye teşkilatında yürütülen reformlara katkı sağlayarak ayrı bir ün kazanmıştır (Tortop, İsbir ve Aykaç, 1993: 17-18).

Fransız Devrimi'nden sonra meydana gelen olaylar diğer pek çok alanda olduğu gibi kamu yönetiminde de etkili olmuş ve bu alandaki bilimsel çalışmaların özellikle Avrupa'da da hızla artmasını

sağlamıştır. Kıtada yaşanan devrimler sonrası liberalizmin etkisiyle anayasal devlet fikrinin yaygınlaşması aynı zamanda temel hak ve hürriyetlerin teminat altına alınarak bunların korunmasını devletin temel vazifelerinden biri durumuna getirmiştir. Temel hak ve hürriyetlerin anayasal teminat altına alınmasına dair yaklaşımlar kamu yönetimindeki uygulamaların yasal/hukuki zeminde ele alınması durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu durum özellikle Kıta Avrupa'sında kamu yönetiminin idare hukuku kapsamında kalmasına neden olmuştur (Kalfa, 2011: 406). Bu yaklaşımın bir sonucu olarak Genel Kamu Hukuku ve İdare Hukuku kürsüleri oluşturularak yaygınlık kazanmış ve önceden “güçlü devlet için iyi yönetim” şeklinde ele alınan anlayışı yerini “vatandaşlık hak ve sorumlulukları”na bırakmıştır. Bu dönemde Fransız idare hukuku anlayışı da idarenin yasal zeminde ele alınması fikrini ortaya koymuştur (Özer ve Önen, 2017: 18). Fransız yazar Bonnin 1812 yılı gibi erken sayılabilecek bir tarihte “Kamu Yönetiminin İlkeleri” isimli eserinde hem ilk kez kamu yönetimi kavramını kullanmış ve disiplinin temelleri adına önemli bir adım atmıştır. Kamu yönetimi, Napolyon’un 1800’lerden sonra başlattığı Avrupa fetihleri ve yeni bir idare kurma ihtiyacından sonra öne çıkan bir konu olmuştur. Ortaya koyduğu yaklaşımla kamu yönetimini bireyin sosyal yapı ile olan münasebetlerinin bilimi olarak gören Bonnin, disiplini geniş bir perspektifle ele almış, sosyal yapı içerisindeki bir olgu ve onun pratiği şeklinde algılayarak sosyal bilimler alanında kamu yönetimini diğer disiplinlerle bir bütün olarak görmüştür (Altunok, 2012: 79, 80).

19. yy’ın ilk yarısında Bonnin’in de katkılarıyla bir sosyal bilim olarak ortaya çıkan idare bilimi, fayda temelli bir altyapıya sahip Fransız kamu yönetimi yaklaşımıyla iktisat, siyaset, hukuk ve sosyolojiyi de içine alan kapsamlı bir bilimsel temel oluşturmaya çalışmıştır (Saklı, 2011: 104). Burada görüleceği üzere devlet idaresinin eylemlerini içeren bütün bilimsel alanlar kamu yönetimi disiplininin kapsamı içine alınmaktadır. 1850’li yıllarda yaptığı çalışmalarla Viyana Üniversitesi’nde kamu yönetimi disiplinine yönelik araştırmaları başlatan kişi olarak görülen Lorenz Von Stein de Bonnin gibi kamu yönetimini sosyal bilimlerin bütünü ya da birleşimi olarak ele almış ve vatandaşların hürriyetlerini temin etmek için insan bilgisinin tamamının kullanılması gerektiğini vurgulayarak, kamu yönetiminin “bütün bilimlerin tacı” olduğunu ifade etmiştir (Thornhill, 2006: 794). Bonnin gibi Fransız kamu yönetimi anlayışının öncülerinden kabul edilen Macarel de 19. yyın ilk yarısında idare hukukuna yönelik üç eser kaleme almıştır. Macarel’i farklı kılan nokta kamu yönetimini yalnızca idare hukuku temelinde değil, idare hukukunu yönetim prensipleri noktasında ele almış olmasıdır. Ancak bu çalışmalar da Fransız kamu yönetimi anlayışında hukuk ve yönetimin ayrı alanlar olarak ele alınması durumunu ortaya çıkarmamıştır (Karasu, 2004: 4). Diğer yandan Vivien’in “Yönetimsel İncelemeler” adlı eseri kamu yönetimi disiplininin temel noktalarıyla ilgili tartışmalara yer verirken, siyaset-yönetim dikotomisi eserde incelenmiştir (Karasu, 2004: 5).

Bu yönüyle “İdarenin İncelenmesi” adlı ünlü makalesiyle kamu yönetimi disiplinine yön verdiği düşünülen Woodrow Wilson’dan yaklaşık 35 sene önce Vivien’in siyaset-yönetim dikotomisine dikkat çektiği görülmektedir. Siyaset biliminde sürekli olarak farklılaştırma çabası kamu yönetimi disiplininin ilk dönemlerinde itibaren olagelen bir durumdur. Fransız kamu yönetimi Vivien de bu noktada erkler ayrılığı prensibine konu olan yasama, yürütme ve yargı güçlerinden idareyi de içine alan yürütmeyi, kamu hizmetlerinin etkin ve yaygın bir şekilde yerine getirilmesi noktasında “idari”, kamu menfaatlerine yönelik olarak da “siyasi” olduğunu ifade etmiştir (Karasu, 2004: 5).

Genel olarak değerlendirdiğimizde kamu yönetimi disiplininin Avrupa’da iki yönde geliştiği gözlemlenebilmektedir. Bunlardan ilki kapitalist iktisadi düzene geçişi, bu düzene uyumu ve düzenin korunmasını sağlayacak ve süreci hızlandıracak devlet içerisindeki idari yapılanmanın nasıl ve ne şekilde gerçekleşeceğine dair sorulara cevap aranan ve bu sorulara cevap veren kameralist gelişimdir. Kameralizmin bu yöndeki çalışmaları 18. yy. ortalarından itibaren özellikle Prusya’da pratiğe yönelik bir idare bilimi ya da devlet biliminin ortaya çıkmasını sağlamış, böylece yasal temellere dayalı Alman

kamu bürokrasisinin de oluşumuna katkıda bulunmuştur (Şaylan, 1996: 4). İkincisi de yukarıda da detaylarına değindiğimiz Fransız ekolü olarak da adlandırılan, idari yapının yasal zemine oturtulmasını savunan akımdır. Burada kamu yönetiminin çerçevesi idare hukukuyla sınırlandırılmıştır. Sonuç olarak tüm bu yaklaşım ve gelişmeler kamu yönetiminin Kıta Avrupası'nda hukuk temelli olma ve rasyonel bürokrasi noktalarında ilerleme kaydederek geliştiğini ortaya koymuştur (Saklı, 2013: 287).

2. Kameralizm Kavramı, Kapsamı ve Genel Özellikleri

1618-1648 yılları arasında yaşanan, Avrupa'nın pek çok ülkesi dâhil olsa da Almanya bölgesini önemli ölçüde etkileyen, dini-mezhepsel bir temele sahip Otuz Yıl Savaşları, Almanya'da üç yüzün üzerinde küçük devletçiklerin meydana gelmesine neden olmuştur. Bunlar önceki dönemin aksine bağımsız hareket eden ve belirli bir bütünlüğe sahip yapıları nedeniyle kralın ve meclisin merkezi sultasını etkisiz kılmıştır (Örs, 2013: 20). İktisadi ilişkilerde birbirlerine üstünlük kurma çabası içerisinde olan bu küçük devletlerin krala karşı olmaması şartı dışında diğer ülkelerle her türlü antlaşmayı yapabiliyor olmaları kralı dış siyasette de yetkisiz hale getirmiştir. Savaş aynı zamanda Almanya bölgesinde nüfusun 21 milyondan 13 milyon seviyelerine düşmesine neden olmuş ve bu süreç dağınıklık ve yıkımı ortaya çıkarmıştır. İktisadi ve sosyal değişimin önündeki en büyük engel olarak görülen feodal sistem bir süre daha sürmüştür (Aktel, Kerman, Altan ve Güven, 2015: 84). Feodal otoriteler ve küçük devletlerin iktidar mücadelelerinin ortaya çıkardığı kaos ortamından kurtulmaya çalışılmasının etkisiyle devlet yönetme bilgisi ve sanatı olarak ortaya çıkan kameralizm, özellikle feodal otoritelerin tasfiyesi ve merkezi devlet etrafında toplanılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Kameralizm bir fikir akımı olarak modern anlamda kamu yönetimine form veren bir uygulamalar bütünüdür. Kameralizm, 16. Yüzyıldan sonra gelişmeye başlayan merkantilizmin refahın devlet eliyle sağlanma gayesini bilimsel yönden ele almıştır. Özellikle mutlakiyetçi monarşi idare eliyle ekonomik refahı gerçekleştirmeye kalkışmıştır. Aristo'nun devletin amacını mutluluğu sağlamak olarak gören ilkesine faydacı ve ticari bir özellik kazandıran kameralizme göre yine Aristo'dan mülhem idari bir aygıt olarak da bürokrasi ortak iyiyi gerçekleştirmeye çalışacaktır (Abadan, 1959: 42, 43). Bu yıllardan itibaren kameral bilimlerin alanında kamu yönetimi özel bir ilgi görmüştür. Kameralizm Almanca'da "prens hazine odası" manasına gelen "camere" kelimesinden türetilmiştir. Kameralizm eğitimi veren alanların gayesi devletin idari yapısına alanında eğitilmiş insan kaynağını kazandırmak olmuştur (Yavaş ve Demir, 2015: 97). Bu noktada kameral bilimlerin kapsamında iktisat, maliye, muhasebe, idare sanatı, teşkilat ve personel problemleri ve idarecilerin eğitimi ve tercih edilme kriterleri gibi konularda dersler verilmiştir (Nasrullah, 2005: 198). En genel tanımıyla kameralizm, merkezi idare sultasını yaygınlaştırmak gayesiyle meydana çıkmış, devlet idaresine dair bilgi, teknik ve usuller bütünüdür. Asıl olarak devlet bilgisinin ortaya konulması gayreti olan kameralizm, "devleti kuvvetli kılan nedenler nelerdir?, devlet neyi nasıl yapar?" gibi sorulara cevaplar arayarak idarenin fonksiyonlarını belirleme gayesini gütmektedir. Kameralistler sosyal refahı kuvvetli bir idarenin meydana getirebileceğini iddia ederek devletin iktisadi, siyasi ve mali noktadaki fonksiyon ve sorumluluklarını belirlemeye çalışmışlardır (Kalfa, 2011: 406).

Modern devlet, kapitalizme dönüşümde yaşamsal işlevleri yerine getiren bir devlet türüdür ve bu işlevler esas olarak politika tayini yanında yönetim etkinliği gibi süreçleri kapsamaktadır. Devletin bir yönetim süreci olarak kapitalist dönüşümdeki yaşamsal işlevi, özellikle bu dönüşümde tarihsel olarak geç kalmış toplumlarda çok belirgin hale gelmiştir. Uygulamaya yönelik bir bilgi oluşturma çabası olarak tanımlanabilecek olan "Kameralizm" in Prusya ya da Avusturya İmparatorluğu gibi dönüşümde geç kalan toplumlarda ortaya çıkması rastlantı değildir (Şaylan, 1996: 3). Kameralizm, kapitalist dönüşümü hızlandırmaya yönelik bir devlet yönetiminin nasıl oluşturulabileceği sorusuna

cevap aramaktadır. Prusya ya da Avusturya gibi geç kalmış ülkelerde bilge kişiler, deneyimli devlet görevlileri belli bir amaca yönelik olarak devlet yapısının nasıl olması ve ne tür fonksiyonlara sahip olması gerektiği konusunda düşünce ve çözüm üretmeye yönelmişlerdir. Bu çözümler mutlakiyetçi monark tarafından uygulamaya konacaktır. Böylece 18. ve 19. yy'larda, German dünyasında uygulamaya dönük yani araçsal olma özelliği taşıyan bir devlet bilimi ya da kuramı oluşmuştur (Şaylan, 1996: 4).

Hocaoğlu da Kameralistlerin hedefleriyle ilgili şunları söylemektedir. 1: Merkezî yönetimin kurulmasında en ciddi engellerden biri olan feodal otoritelerin saf dışı bırakılması; 2: Dünyevî bir hüviyet taşıyan monarşinin kuvveti karşısında önemli bir engel teşkil eden, hem dünyevi hem de dini otoriteyi kendinde birleştiren kilise yapılanmasının dünyevi hükümranlılığının saf dışı bırakılması; 3: Ekonomik olarak güçlü, müreffeh bir burjuvazinin oluşturulması (Hocaoğlu, 1997: 3).

Kameralizm'in genel özelliklerini de şu şekilde sıralayabiliriz:

- Kameralizmde temel nokta düzenin istikrarıdır. Bu durum güçlü bir orduya, teknik gelişmeye bağlı iktisadi ilerlemeye, eğitilmiş ve nüfus bakımından artmış insan kaynağının müteşebbis bir anlayışla hareket etmesine bağlıdır (Aktel, Kerman, Altan ve Güven, 2015: 90).

- Devlet bir işletme gibi ele alınmış ve toprakları iktisadi açıdan gelir getirici ve refahı sağlayan bir kaynak olarak görülmüştür (Saklı, 2013: 288).

- Kameralizm, iktisadi bir öğretiyi ortaya koymuş ve bu vatandaşların gelir seviyesi ve yaşam kalitelerini artırmak için uygulanan usullerin tetkikine dayandırılmıştır. Burada vatandaşların temel ihtiyaçlarından olan güvenlik ve yaşam kalitesinin tesisi devletin temel görevleri arasında görülmüştür (Saklı, 2013: 288).

- Devletin mutlak otoritesinin bilimsel usullerle topluma empoze edilmesini temel alan kameralizm, kralın keyfi gücü ve buna bağlı yönetici sınıfına karşı da bir anlamda karşı duran bir yapıdadır. Buradaki temel amaç, yasal yönden yetki sahibi, eğitilmiş ve deneyimli idarecilerle devletin iktisadi ve idari yönden kuvvetlenebileceği şeklindedir (Aktel, Kerman, Altan ve Güven, 2015: 92).

- Hukukun temel alınması kameralizmde önemli bir etkidir. Bu sayede yargı mekanizmaları oluşturulmasıyla devlet hiyerarşik bir yapıya kavuşturulmuştur. Kameralistler bu noktada kabul gören bir hukuki yapı ve yasalara bağlı yargı organları ile süratli ve öngörülebilir bir idari yapı oluşturmaya çalışmışlardır (Johnson, 1964: 284).

- Burada birey ikincil bir noktadadır. İnsani değerler de aynı anlamda ikincildir. Hükümeti esas alan, toplumu önceleyen ve kamu yararı noktasında hareket eden bir düşünce söz konusudur (Aktel, Kerman, Altan ve Güven, 2015: 93).

- Bu anlayışta devlet bireyle sürekli çatışma halindedir. Bireysel hak ve hürriyetler gözardı edilerek devlete itaat ön planda tutulmuştur (Aktel, Kerman, Altan ve Güven, 2015: 93).

- Kameralizm iktisadi olarak devlete sosyal hayat için gerekli olan mal ve hizmetlerin üretimi, satışı gibi noktalarda önemli vazifeler öngörmüştür. Merkantilizm benzeri uygulamalar burada da görülmekte, üretim desteklenerek ithalat kısıtlanmaktadır (Reinert, 2005: 280).

- Kameralizmde vergiler farklı bir noktada değerlendirilmektedir. Vergilere ikincil bir rol biçilmiştir. Kimi kameralistler yalnızca ordu giderleri için vergi alınmasını savunmuşlardır. Vergilerin keyfi oranlarda değil sabit olması gerekliliği vardır. Sanayi yatırımlarının vergilerden dolayı engellenmesi kabul edilemez bir noktadadır. Bu noktada müteşebbislerden düşük oranlı vergi alınması öngörülmüştür (Reinert, 2005: 282).

- Piyasada devletçi bir anlayış söz konusu değildir. Aksine piyasayı rekabetçi hale getirecek şekilde, özellikle tekel oluşan sektörlere devletin girmesi teşvik edilmiş, tekele karşı çıkılarak serbest ticaret savunulmuştur (Reinert, 2005: 282).

- Sosyal değişimde devlet etken halk edilgendir. Yani toplum devleti değil devlet toplumu

değiştirmektedir (Örs, 2013: 52).

- Kameralistler seküler bir yapıya sahiptir ve kilise karşıtı görüşleri savunmaktadırlar. Bu durum devlet eliyle kilise hükümlerinin zayıflatılması durumunu ortaya çıkarmış, bu durum Protestan toplumlarda sekülerliğin, Katolik toplumlarda laikliğin yaygınlaşmasına neden olmuştur (Örs, 2013: 45).

- Elitizmi de bünyesinde barındıran “aydın despotizmi” sayesinde kameralistlere ülke yönetimini elinde tutma imkanı veren bu yönetim düşüncesi, 19. Yüzyılda liberalizmin yükselişi ile etkisini yitirmiştir (Yücel Batmaz, 2014: 238).

Salt idari değil daha kapsayıcı mahiyette siyasal, iktisadi ve toplumsal anlamda da devleti merkez kabul eden bir anlayışla inşa eden kameralizmin modern formda bir dönüşümü öngördüğü ifade edilebilir. Kameralizm, modern anlamda hukuk, yönetim ve maliye anlayışını istikrar, refah ve düzeni tesis etme odaklı oluşturmaya çalışıp bürokratik, gerektiğinde otoriter ve entelektüelist seçkinci yöntemlere başvururken yine modernitenin harekete geçirdiği demokratik temsil ya da sınırlı iktidar gibi anayasal devlet ideallerinden uzak durmuştur.

3. Kameralizmin Osmanlı Devleti'ne Etkileri

18. yy sonlarında devletin adeta bir kaos ortamında bulunması ve sorunlara çözüm arayışları neticesinde, Avrupa'ya gönderilen elçiler ve Tercüme Odası'nda yetişen bürokratların etkisiyle kameralizm, fikri olarak Osmanlı Devleti'ne taşınmıştır. Prusya ile benzer sorunlar yaşanması, merkezi güçlü bir idare, merkezi bir ordu ve bürokratik yapı ihtiyacı kameralizmin Osmanlı yenileşme çabalarına etkisinde önemli bir rol oynamıştır.

Tercüme Odası'nda yetişen ve Avrupa'da elçilik görevlerinde bulunan, Tanzimat'ın ilanında da önemli rollere sahip olan Mustafa Reşit Paşa ve Sadık Rifat Paşa, Prusya'yı dağınık yapıdan kurtaran, tebaasına mülkiyet hakkı tanıyan, merkezi kuvvetli bir idare oluşturma noktasında siyaset güden, monarşik mutlak bir sulta ile egemenliğin tesisini savunan bu yönetim tarzından oldukça etkilenmişler ve Osmanlı'nın sorunlarına çare olacağını düşünmüşlerdir. Zira Osmanlı dönem itibariyle toplumsal olarak klasik dönemdeki yapısı gittikçe bozulan, yönetimdeki bozulmaların merkezi idareyi güçsüz kıldığı bir noktada idi. Bundan dolayı toplumsal olarak dağılmış yapıyı bir araya getirecek, merkezi idareyi tekrar güçlendirecek bir yönetim anlayışına ihtiyaç vardı (Örs, 2013: 67-68).

Tanzimat'ın kodifikasyon, bürokratik reform, özellikle yeni bir bürokrasiyi yetiştirecek olan modern eğitim, idari ve mali merkezîyetçilik gibi unsurlar/esaslar çerçevesinde gelişimi kameralizmin amaç ve hedefleriyle uyumludur. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki; dışardaki gelişmeler yakından takip ve analiz edilip içerdeki buhranların çözümüne kanalize edilse de Tanzimatla başlayan modern reform anlayışının tasarlanmasında geleneğin de tamamen reddedilmediğinin en bariz örneği meşveret usulüne göre oluşturulan Tanzimat meclisleridir. Kameralist içerikli politikaların karar ve uygulama aşamasında yer alan devrin bürokratlarının yazılı kanunname ve nizamname gibi metinler üzerinden bir kodifikasyon akışını sağlamaları Ortaylı'nın (2007: 473) “kaide-i tedric”e dayanan şuurulu düzenlemeler çerçevesinde oluştuğunu ifade ettiği “kanun asrı”nı inşa etmiştir. Ortaylı'ya göre (2007: 473) bu düzenlemeler sadece reorganizasyon değil tüm devrin yeniden düzenlenmesi ve en önemlisi de “kanunlaştırma”dır.

Kameralizmin Osmanlı Devleti'nde etkin bir noktaya gelmesinde sefaretlerin etkisi oldukça büyüktür. III. Selim zamanında başlayan Avrupa'ya sürekli sefaretlerin açılması II. Mahmut döneminde daha da artmış ve Avrupa'nın birçok başkentinde sefaretler kurulmuştur. Yenileşme ve ıslahat çalışmaları gönderilen elçilerin raporları ile daha canlı bir yapıya kavuşmuş, sefirler Avrupa'daki gelişmeleri dikkatle takip ederek gözlemlemiştir. Bunların neticesinde hazırladıkları raporları merkeze göndermişler ve böylece yenileşme ile ilgili yol haritaları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu noktada

kameralizmin Osmanlı Devleti'nde etkili bir hal almasında Sadık Rıfat Paşa'nın önemli bir etkisi söz konusudur. Viyana elçiliği ile görevlendirildiği dönemde yaptığı gözlemler ve Prens Metternich ile dostluğa varan ilişkileri neticesinde edindiği fikirleri Osmanlı'ya taşımış, özellikle Tanzimat Fermanı'nın hazırlanması ve ilanına etki ederek Ferman'ın fikir babası olarak adlandırılmıştır (Örs, 2013: 67-68).

Hocaoğlu, Osmanlı'da kameralizmi Batı'nın tersine geç kalınmış bir hareket olarak görür. Yüzyıllar boyunca Osmanlı'nın kendisini Batı'dan üstün gördüğünü belirten Hocaoğlu, Avrupa'daki gelişmelerin aksine Devlet-i Aliyye'nin geleneksel yapısını korumaya çalıştığını, iktisadi ve siyasi gelişmelerden uzak durarak bir dönüşüme ihtiyaç duyulmadığını ifade eder. Osmanlı'daki ıslahat hareketleri özellikle III. Selim'den itibaren bir Batılılaşma düşüncesine döner ve devletteki iktisadi, idari ve siyasal reformlar kameralizm ışığında gerçekleştirilir. Fetih ve gaza anlayışıyla topraklarını yüzyıllar boyunca sürekli genişleten Osmanlı, artık hem doğal sınırlarına ulaşmış hem de merkezi bir otorite ile tam manasıyla idare edilemeyecek genişliğe ulaşmıştır. Avrupa'daki iktisadi ve siyasi gelişmeler Osmanlı'yı da ister istemez yeni bir sürecin içine sokmuş, bu noktada ciddi iç sıkıntılarının içerisinde boğuşan devlet, dış devletlerin baskısını da iyice hissetmeye başlamıştır. Düzenin yeniden ihyası ve devlet ve milletin muhafazası fikirleri etrafında, kameralizmin Osmanlı'da etkinliği artmıştır. Zira her ıslahat/reform hareketi "devlet nasıl kurtulur?" sorusu etrafında şekillenen önerilerden oluşuyordu. Kameralizmin güçlü merkezi devlet önerisi Osmanlı için önemli görülmekteydi. Çünkü kameralizmin en başta gelen önerisi güçlü devlet, merkezi otorite idi. Bunun için güçlü merkezi ordu, bunun finansmanı için de güçlü bir iktisadi yapı gerekmektedir. İyi bir vergilendirme usulü güçlü iktisadi yapının temeli olarak görülmekte, bunun için de iyi çalışan bir bürokratik sistem gerekiyordu. Osmanlı'da bu gelişmelerden diğerlerinin aksine bürokrasi daha ön plana çıkmış ve gerçekleştirilen reform çalışmalarının genel niteliği de bürokratik olmuştur (Hocaoğlu,1997: 5).

Bürokratik reformlar çerçevesinde kameralizm temelli yenilikler, birbirleriyle bağlantılı olan orduda reformlar için vergi, vergi için düzenli sistem, düzenli sistem için teşkilatlı bir bürokratik yapı gerekliliği çerçevesinde yapılmaya çalışılmış ancak durum zamanla bürokratik temelde kalmış ve Hocaoğlu'nun deyimiyle "bürokratik despotizm"e dönüşmüştür (Hocaoğlu,1997: 6).

Kameralizm, ekonomik anlamda güçlü bir orta sınıf oluşturma düşüncesine dayanır ki bu da Osmanlı devlet adamlarının aradığı çözümdür. Devlet tebaasına eğitim ve ticareti kolaylaştıracak böylelikle sosyo-ekonomik gelişme yoluyla vergi gibi devletin mali imkânları genişleyecektir. Gerek ordu gerekse de bürokrasi bu mali imkânlarla reforme edilecek dolayısıyla merkezi otoritenin tesis edilmesine de katkı sunulacaktır (Mardin, 1985: 12; Mardin, 2006: 83-84). Ancak gerek taşrada gerekse de merkezi idarede özellikle mali sistemin hemen kurulamayışı reformları geciktirmiş ve beklenen hedefler tam manasıyla gerçekleşmemiştir. Çünkü klasik dönem iktisadi anlayışında sermaye birikimini engellemeye yönelik çok ciddi önlemler söz konusudur. Yenileşme döneminde de bu durum toplumsal yapıda sermaye birikimine yönelik bir temayül söz konusu olmadığından gerçekleşmemiş, sermaye olmayınca işletmeler ve özel teşebbüs anlayışı yaygınlaşmamış ve orta sınıf istenildiği seviyede ortaya çıkmamıştır.

Kameralizmin Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilemediği esaslarından biri de sanayileşmedir. Sanayinin olmayışını devletin zayıflığının bir göstergesi olarak gören kameralizm, merkezi otorite, güçlü ordu, vergi sistemi, eğitilmiş bürokrasinin yanı sıra güçlü iktisadi yapı, orta sınıf ve sanayileşmeyi de temel prensipleri arasında görmüştür. Ancak yukarıda da değinildiği üzere Osmanlıda sermaye birikiminin olmaması, teknik eleman yetersizliği gibi konular sanayi yatırımlarının engellemiş ve dolayısıyla orta sınıf oluşturulamamıştır.

Osmanlı'daki yenileşme hareketlerinin hepsinde pragmatik bir tavır ve hızlı sonuç alma beklentisi olduğu görülmektedir. Bu noktada kameralizmin etkisiyle gerçekleştirilen reformlar, kısa

sürede bürokrasinin güçlü bir konum elde etmesini sağlamış ve değişim bürokratik usul ve yöntemlerle sağlanmaya çalışılmıştır. Bu durum Osmanlı'nın yıkılışına kadar hatta Cumhuriyet döneminde de devam etmiş, idarenin iyi tahsil görmüş insanlar eliyle gerçekleşeceği düşüncesi merkezi bir nitelik kazanmıştır.

SONUÇ

Kameralizm; Kıta Avrupası'nın tarihsel şartları içerisinde ortaya çıkmış, merkantilist ekonomi politikalarının etkisiyle devletin merkezi yönetim anlayışıyla yeniden dizaynını ve kapitalist sisteme entegrasyonunu sağlamıştır. Özellikle merkezi devlet yapısını oluşturamamış Prusya ve Avusturya gibi devletlerde ilk görülen kameralizm, söz konusu devletlerin hızla merkezileşerek sanayileşmesini ve kalkınmasını sağlamıştır.

Kamu Yönetimi disiplininin de müstakil bir disiplin olarak ortaya çıkması ve gelişmesinde önemli katkıları olan kameralizm akımı; devletin kurumsal bir yapıya kavuşturulmasını sağlamış, devlet yönetiminin yasalara bağlanmasını sağlayarak monarkların keyfi uygulamalarını sonlandırmayı amaçlamış ve idare hukuku gibi bir alanın oluşmasına katkı sağlayarak Kamu Yönetimi disiplininin bu yönde gelişmesini, özellikle Kıta Avrupası'nda Kamu Yönetiminin idare hukukuyla neredeyse eşanlı olacak şekilde anlaşılmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti de gerek topraklarının genişliği ve bir kısmının Avrupa kıtasında bulunması gerekse ekonomik, siyasi v.b. yakın ilişkiler sebebiyle Avrupa'da yaşanan tüm gelişmelerden azami ölçüde etkilenmekteydi. Topraklarının merkezden yönetilmesi zor olacak kadar geniş olması, ayrılıkçı milliyetçilik akımlarının etkisiyle toprakların bir bir kaybedilmesi gibi dış sorunların yanında devletin yapısal durumundan kaynaklı sorunlar nedeniyle ekonomik ve siyasi gelişmelere ayak uydurulamadığının düşünülmesi devlette reform yapılması gerektiği kanaatini ortaya çıkarmıştır.

Dönemin iktisadi ve siyasi gelişmeleri Avrupa'daki elçiler vasıtasıyla gözlemlenmiş ve reform hareketleri bürokratik/diplomatik ilişkiler çerçevesinde yürütülmeye çalışılmıştır. Kameralizmin ortaya koyduğu ilke ve uygulamaların özellikle Prusya ve Avusturya'da meydana getirdiği gelişmeler Tanzimat bürokratlarınca tahlil edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abadan, N. (1959). *Bürokrasi*. AÜ SBF Yayınları. Ankara.
- Aktel, M., Kerman, U.; Altan, Y. ve Güven, F. (2015). Kameralizmi Anlama Çabası. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(12):83-98.
- Altunok, M., (2012), *Türkiye'de Kamu Yönetimi Düşüncesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Hocaoğlu, D., (1997) Bir Entelektüel Despotizmi: Kameralizm., *Yeni Türkiye Dergisi*. Sayı.18, ss. 375-381
- Johnson, H. C., (1964), The Concept Of Bureaucracy in Cameralism, *Political Science Quarterly*, Vol. 79, No.3, New York, ss. 378-402
- Kalfa, C., (2011), Kamu Yönetimi Disiplininin Gelişimi ve Kimlik Tartışmaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16/1, Isparta, ss.403-417
- Karasu, K., (2004), "Kamu Yönetimi Disiplininin Kökenine İlişkin Bir Not", II.KamuYönetimi Forumu, Ankara; <http://kamyon.politics.ankara.edu.tr/bulten/belgeler/04.pdf>; 19.11.2017.
- Mardin, Ş. (1985). 19. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. C.2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş. (2006). Batıcılık. *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, (Der. M. Türköne, T. Önder), 16. B., İletişim Yayınları, İstanbul.
- Nasrullah, A. M., (2005), From Public Administration to New Public Management: An Analysis,

- Pakistan Journal Of Social Sciences*, Sayı:3/1, Punjab, ss.197-204
- Ortaylı, İ. (2007). Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedit Neşriyat, Ankara
- Örs, A. S., (2013), *Kameralizm ve Osmanlı Devletine Etkileri (1808 - 1876)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar
- Özer, M. A., S. M., Önen (2017), *200 Soruda Yönetim Kamu Yönetimi*, Gazi Kitabevi, Ankara
- Reinert, S. A., (2005), Cameralism and Commercial Rivalry: Nationbuilding through Economic Autarky in Seckendorff's 1665 Additiones, *European Journal Of Law and Economics*, Vol.19, ss.271-286
- Saklı, A. R., (2011) Disiplinler Arası Bir Disiplin Olarak Kamu Yönetimi, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:13/2, Ankara, ss. 97-120
- Saklı, A. R., (2013), Kamu Yönetimi Disiplininin Kökenleri: Prusya Ekolü, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:13/3, İzmir, ss. 285-294
- Şaylan, G., (1996), Bağımsız Bir Disiplin Olarak Kamu Yönetimi, *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı:29/3, Ankara, ss.3-16
- Thornhill, C., (2006), The Domain Of Public Administration, *Journal Of Public Administration*, Vol. 41, No. 4.1, Oxford, ss. 793-806
- Tortop, N.; İsbir, E. G. ve Aykaç, B. (1993). *Yönetim Bilimi*, Yargı Yayınları, Ankara.
- Yavaş, H., K. A., Demir, (2015), Kamu Yönetiminin Geleceği Üzerine Kavramsal Bir Tartışma, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Sayı:13/25, Çanakkale, ss. 91- 113
- Yıldız, M., C., Babaoğlu ve Şahin, B. (2016), Kamu Politikasını Türk İdare Tarihi Üzerinden Çalışmak, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:34/2, Ankara, ss. 133-158
- Yücel Batmaz, Nazlı (2014). Kameralizm maddesi, *Kamu ve Özel Sektör Yönetimi İçin Yönetim Sözlüğü*. Adalet Yayınevi, Ankara.

Kadınlar Bölgesel Basketbol (KBBL) Ligi'nde Oynayan Basketbolcularda Statik ve Dinamik Dengenin Geliştirilmesi

Doç. Dr. Kürşad Han Dönmez

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7793-0922>

Giresun Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, Giresun – TÜRKİYE

Prof. Dr. Ahmet Salbacak

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1790-5204>

Giresun Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Anatomi Anabilim Dalı, Giresun – TÜRKİYE

Uzm. Fzt. Rıdvan Türkeri

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4319-5525>

Giresunspor Kulübü Derneği, Giresun – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 29.03.2021

Kabul: 01.06.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Denge
Basketbol
Kadın
Statik Denge
Dinamik Denge

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51150>

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı, amatör liglerde mücadele eden kadın basketbol oyuncularını için hazırlanan uygulanabilirliği kolay antrenman programları ile oyuncuların denge yeteneğindeki gelişimini görmektir.

Gereç ve Yöntem: Bu çalışmaya, 2018-2019 sezonunda KBBL' de mücadele eden Giresun Üniversitesi Bayan Basketbol takımının son bir yıl içerisinde nörolojik hastalık, vestibüler, vizüel rahatsızlık veya son 6 ay içerisinde ciddi bir alt ekstremitte sakatlığı geçirmemiş 12 aktif oyuncusu dahil edilmiştir. Oyunculara 12 hafta boyunca uygulanabilirliği basitten zora, kolaydan karmaşığa takım halinde uygulayabilecekleri denge antrenmanları hazırlanmıştır. Oyunculara özel hazırlanmış egzersiz programına başlamadan önce ve her 4 haftanın sonunda, statik denge yetenekleri flamingo denge testi ile, dinamik denge yetenekleri ise yıldız denge testi ile hem dominant hem de non- dominant taraf ölçümleri alınıp kaydedilmiştir.

Bulgular: KBBL' de oynayan kadın sporcuların haftada 2 gün, uygulanabilirliği kolay özel olarak hazırlanan denge egzersizleri ile statik ve dinamik dengelerindeki gelişimi görmek amacıyla yapılmıştır. Yapılan egzersizler ve ölçümler sonrasında statik denge yeteneği ve dinamik denge yeteneğinde bir önceki ölçüme göre gelişme gösterdiği görülmektedir. Sonuçlar incelendiğinde bütün sporcularda p değerinin yaklaşık 0,000 olduğu görülmektedir. Seçtiğimiz anlamlılık düzeyinin(p=0,05) altında kalan bu değer, sporcuların her ölçüm değerinin bir öncekine göre gelişme göstermiş olduğunu açıkça göstermiştir.

Sonuç: Kadın sporcular için hazırlanan uygulanabilirliği kolay denge antrenmanları ile, statik ve dinamik denge yetenekleri geliştirilebileceği gözlenmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Dönmez, K. H.; Salbacak, A. ve Türkeri, R. (2021). Kadınlar Bölgesel Basketbol (KBBL) Ligi'nde Oynayan Basketbolcularda Statik ve Dinamik Dengenin Geliştirilmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 559-574.

Development of Static and Dynamic Balance in Basketball Players Playing in the Women Regional Basketball League (WRBL)

Assoc. Dr. Kürşad Han Dönmez

Giresun University, Faculty of Sports Sciences, Department of Physical Education and Sports, Giresun – TURKEY

Prof. Dr. Ahmet Salbacak

Giresun University, Faculty of Medicine, Department of Anatomy, Giresun – TURKEY

Exp. Phy. Rıdvan Türkeri

Giresunspor Club Association, Giresun – TURKEY

Article History

Submitted: 29.03.2021

Accepted: 01.06.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Balance

Basketball

Woman

Static Balance

Dynamic Balance

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51150>

Abstract

Aim: The aim of this study is to see the development of balance ability with easy-to- apply training programs prepared for female basketball players competing in amateur leagues.

Material and Method: In this study, 12 active players of Giresun University Women's Basketball team, who fought in WRBL in the 2018-2019 season, who did not have neurological disease, vestibular visual discomfort or serious lower limb disability in the last 6 months were included. Balance training has been prepared for the players for 12 weeks. Before starting the exercise program specially prepared for the players and at the end of every 4 weeks, static balance abilities, flamingo balance test and dynamic balance abilities were taken and recorded both dominant and non-dominant side measurements with star balance test.

Results: It was made to see the development of the static and dynamic balances of the female athletes playing in WRBL 2 days a week with the specially prepared balance exercises that are easy to apply. After the exercises and measurements, it is seen that the static balance ability and dynamic balance ability showed improvement compared to the previous measurement. When the results are examined, it is seen that p value is approximately 0,000 in all athletes. This value, which is below the significance level we selected ($p = 0.05$), clearly shows that each measurement value of the athletes has improved compared to the previous one.

Conclusion: It is observed that static and dynamic balance abilities can be developed with easy-to-apply balance training prepared for female athletes.

GİRİŞ

Günlük yaşam aktiviteleri ve sportif performansın sağlanabilmesi için denge önemli bir faktördür. Denge, spor faaliyetleri sırasında anlık ve değişken yer çekimi merkezlerine karşı vücut kompozisyonunu koruyarak sporcuların başarılı bir performans sergilemesine katkı sağlar. Ayrıca denge, spor sakatlıklarının önlenmesinde önemli bir role sahiptir(Sucan ve ark., 2005).

Denge, vücudun ağırlık merkezini yer çekimine uygun bir şekilde koruyarak destek tabanı üzerinde pozisyonun sağlanmasıdır(Woollacott ve ark., 1986).

Dengenin oluşmasında kinetik zincir basamakları boyunca birlikte koordineli hareketler aracılığı ile kontrol edilen kalça, diz ve ayak bileği eklemlerinin doğru hareket etmeleri önemlidir(McKeon P. O. ve ark., 2008). Kapalı kinetik zincirin bu önemli parçası olan denge, değişen hareket paternlerinin tamamını kapsadığı için sportif performansın en önemli parçasıdır(Blackburn, 2000). Sporda yapılan akıcı hareketlerin oluşmasında da bu hareketler görev alır.

Denge statik bir durum olarak düşünülse de pek çok nörolojik durumu içeren dinamik bir durumdur(Howe ve ark., 2007). Dengenin ve dinamik postüral kontrolün, sportif başarının başarılı gösterilmesinde, yön değiştirmelerde, duraklamada, başlamada, nesnelere hareket ettirmede, vücudun pozisyonunun korunmasında ve günlük yaşam aktivitelerini yapmakta önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. Sportif performansın üst seviyelere çıkarılması için ihtiyaç duyulan vücut kompozisyonunun sağlanması için denge önemli bir faktördür. Bundan dolayı denge, ani hareket değişikliği olan sporların önemli unsurlarındandır(Altay, 2001). Statik ve dinamik denge, günlük yaşam aktiviteleri ve spor aktivitelerinde uygun performans sergilemek amacıyla sahip olunması gerektiği savunulmaktadır(Cote, 2005).

Denge yeteneğinde azalma performansta düşüşe neden olmakla kalmaz aynı zamanda yaralanma riskini de arttırabilir(Zemkova, 2009). Denge, başarılı bir performans göstermek ve performansı arttırmak için önemli bir parça olmakla birlikte aynı zamanda denge performansındaki bozulmaların sakatlıklar için risk faktörü olduğu bilinmektedir. Yapılan çalışmalarda denge performansındaki azalma, erkek ve kadın sporcularda alt ekstremitede, özellikle de ayak bileğinde yaralanma riskinde artış olduğunu göstermektedir. Kadınların anatomik ve biyomekanik açıdan farklılıklarından dolayı diz ve ayak bileği yaralanmalarını erkeklere nazaran daha fazla yatkın oldukları tespit edilmiştir(Foss, 2014; Hewett, 2009; Matthews ve ark., 2016; Pappas, 2007; Salcı ve ark., 2004). Kadınlardaki farklı pelvis yapısı ve alt ekstremitede bulunan postüral farklılıklar kadınlarda diz yaralanmalarının daha fazla görülmesine neden olur(Borgstein, 2007). Sakatlıkların önlenmesi ve nöromusküler fonksiyonel performans açısından denge antrenmanlarının etkili bir yöntem olduğu bildirilmektedir. Ayrıca bu gibi yaralanmaların ardından spora geri dönüş yapabilmek için denge antrenmanlarının önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir.

Her spor branşının kendine özgü denge parametreleri ve hareketleri mevcuttur. Hangi branşta hangi denge parametrelerinin kullanılacağı belirlenir ise performansta artış ve yaralanma miktarında azalma sağlanabilir(Hammami, 2014). Denge, yapılan spor branşına göre özelleşir ve sporcu her branşa göre denge yeteneği kazanamaz. Denge yeteneği sporcunun branşına göre özelleşir(Singer, 1980). Basketbol, motor özellikleri en üst düzeye çıkaran ve bu motorik özelliklerin sürekli kullanılması gereken bir spor branşıdır(Balçiünas, 2006).

Amatör kulüp ve sporcularda bulunan hızlı şekilde başarıya ulaşma hırsı, denge antrenmanlarının yapılmaması veya önemsenmemesi, daha çok sonuç odaklı antrenmanların yapılması sporcularda eklem sakatlıkları ve performans düşüklüğüne neden olmaktadır. Bu çalışmanın amacı amatör liglerde basketbol oynayan kadın sporcuların uygulanabilirliği kolay olan denge egzersizleri ile denge yeteneğinin arttırılması ve spor sakatlıklarının önüne geçilmesinin bir parametresi olan denge yeteneği üzerine dikkat çekmek amaçlanmıştır.

MATERYAL VE METOT

Bu çalışma Kadınlar Bölgesel Basketbol Liginde mücadele eden Giresun Üniversitesi takımı oyuncularına Aralık 2018, Şubat 2019 tarihleri arasında sezon içerisinde uygulanmıştır. Oyunculara pazartesi ve perşembe günleri antrenman öncesi genel ısınma sonrası takım halinde ekstra denge antrenmanları yaptırılmıştır. Çalışmaya son altı ay içerisinde alt ekstremitte sakatlığından dolayı cerrahi operasyon geçiren çalışma süresince herhangi bir alt ekstremitte sakatlığı geçiren oyuncular dahil edilmemiştir.

Çalışmadan elde edilen verilerin analizi IBM SPSS Statistics 25 istatistiksel paket programı kullanılarak yapılmıştır. Önemlilik düzeyi $p < 0.05$ olarak alınmıştır. Bireylerin demografik özellikleri ortalama ve yüzde (%) şeklinde verildi. Çalışmada non- parametrik hipotez testlerinden olan Friedman Test istatistiği yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca denge bacağı ile ilerleme arasındaki ilişkiyi gözlemlemek için bağımsız t testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Katılımcıların Denge Yeteneği Dağılımları

Araştırmaya katılan katılımcıların Flamingo Denge Testi (FDT) sağ ayak ortalaması 4,1364, sol ayak ortalaması 3,5000 olarak bulunmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Flamingo Denge Testi Sonuçları

Değişkenler		n=12	
		Ortanca	min.-max.
Flamingo Denge Testi (FDT)	3,5182	3,5000	0,00-8,00
Statik Denge İndeks Skoru (BI) Sağ ayak	4,1364	3,7500	0,00-11,00
1.ölçüm	5,8182	5,0000	0,00-11,00
2.ölçüm	5,0909	5,0000	2,00-9,00
3.ölçüm	3,1818	3,0000	1,00-6,00
4.ölçüm	2,4545	2,0000	1,00-4,00
Statik Denge İndeks Skoru (BI) Sol ayak	3,5000	3,2500	0,00-8,00
1.ölçüm	5,3636	6,0000	0,00-8,00
2.ölçüm	4,3636	4,0000	2,00-8,00
3.ölçüm	2,5455	2,0000	1,00-5,00
4.ölçüm	1,7273	1,0000	1,00-4,00

Tablo 2. Friedman Test İstatistiği Sonuçları

Test İstatistikleri	Flamingo Denge Testi Sağ Ayak	Flamingo Denge Testi Sol Ayak
N	12	12
Ki-Kare	24,446	24,612
Df	3	3
Asymp. Sig	0,00	0,00

$p < 0,05$

Test istatistikleri sonuçları incelendiğinde yapılan ölçümler sonucunda her bir katılımcının her iki taraf için bir önceki hata puanlamasına göre düşüş gösterdiğinden dolayı anlamlı fark ortaya çıkmıştır.

Tablo 3: Normallik Testi

	Kolmogorov-Smirnova			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Sağ	,146	12	,200*	,937	12	,463
Sol	,248	12	,040	,753	12	,503

Katılımcı sayısı 50 kişiden daha az olduğu için Shapiro-Wilk Sig. değerine bakılmış ve elde edilen değer %5'in üstünde olduğundan dolayı gruplara göre değişkenimiz normal değerde bulunmuştur.

Tablo 4: Group Statistics

	DestekAyağı	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Sağ	1,00	4	-5,7500	1,70783	,85391
	2,00	8	-2,3750	3,50255	1,23834
Sol	1,00	4	-1,7500	4,03113	2,01556
	2,00	8	-4,5000	1,30931	,46291

Tablo 5: Independent Sample Test

		Levene's Test		t-test		
		F	sig.	T	Df	sig(2tailed)
Sağ	equal variances assumed	1,0000	0,3410	-1,7920	10,0000	0,1030
	equal variances not assumed			-2,2440	9,9760	0,0500
Sol	equal variances assumed	4,6500	0,0560	1,8220	10,0000	0,0980
	equal variances not assumed			1,3300	3,3210	0,2680

Tablo 6. Katılımcıların Yıldız Denge Testi Sonuçları (sağ / sol anterior)

Değişkenler		Ortanca	min-max
	\bar{X}		
Yıldız Denge Testi	77,9759	78,3201	68,86-87,05
Dinamik Denge İndex Skoru,sağ anterior	78,2794	78,3338	68,86-89,49
1.ölçüm	76,0067	77,1300	68,86-85,47
2.ölçüm	77,3817	77,5000	71,15-85,57
3.ölçüm	79,1575	78,1600	73,07-88,21
4.ölçüm	80,5717	80,5450	74,03-89,49
Dinamik Denge İndex Skoru,sol anterior	77,6725	78,3063	59,09-87,05
1.ölçüm	75,0708	75,625	59,09-84,42
2.ölçüm	76,7492	77,105	65,45-84,94
3.ölçüm	78,5583	79,635	68,18-86,84
4.ölçüm	80,3117	80,86	71,63-87,05

Tablo 7. Friedman Test İstatistiği Sonuçları

Test İstatistikleri	Yıldız Denge Testi Sağ Anterior	Yıldız Denge Testi Sol Anterior
N	12,0000	12,0000
Ki-Kare	35,4920	36,0000
Df	3,0000	3,0000
Asymp.Sig.	0,0000	0,0000

p<0,05

Katılımcıların yapılan ölçümleri sonucunda her bir katılımcının her iki taraf için bir önceki ölçüme göre bir gelişme gösterdiği açıkça görülmektedir.

Tablo 8 Katılımcıların Yıldız Denge Testi Sonuçları (sağ / sol anteromedial)

Değişkenler	\bar{X}	Ortanca	min-max
Yıldız Denge Testi	79,1777	79,2512	68,42-90,30
Dinamik Denge İndex Skoru,sağ anteromedial	77,9136	77,4949	68,42-90,84
1.ölçüm	75,2692	73,7300	68,42-87,89
2.ölçüm	77,1392	76,4400	71,57-87,89
3.ölçüm	78,5508	79,0400	72,11-86,73
4.ölçüm	80,695	80,7400	74,42-90,84
Dinamik Denge İndex Skoru,sol anteromedial	80,4417	81,0075	63,63-90,30
1.ölçüm	77,6200	77,4700	63,63-86,73
2.ölçüm	79,6817	79,9950	69,09-87,98
3.ölçüm	81,3242	82,4900	69,42-88,17
4.ölçüm	83,1408	84,0750	71,15-90,30

Tablo 9. Friedman Test İstatistiği Sonuçları

Test İstatistikleri	Yıldız Denge Testi Sağ Anteromedial	Yıldız Denge Testi Sol Anteromedial
N	12,0000	12,0000
Ki-Kare	32,2120	36,0000
Df	3,0000	3,0000
Asymp.Sig.	0,0000	0,0000

p<0,05

Katılımcıların yapılan ölçümleri sonucunda her bir katılımcının her iki taraf için bir önceki ölçüme göre bir gelişme gösterdiği açıkça görülmektedir.

Tablo 10 Katılımcıların Yıldız Denge Testi Sonuçları (sağ / sol medial)

Değişkenler	\bar{X}	Ortanca	min-max
Yıldız Denge Testi	79,0345	78,3457	68,18-91,20
Dinamik Denge Index Skoru,sağ medial	78,2269	76,7313	64,54-92,30
1.ölçüm	75,4192	74,9000	64,54-86,00
2.ölçüm	77,0742	75,7200	69,09-87,60
3.ölçüm	79,4867	77,4700	72,21-90,40
4.ölçüm	80,9275	78,8350	74,00-92,30
Dinamik Denge Index Skoru,sol medial	79,8421	79,9600	68,18-91,20
1.ölçüm	76,9042	76,785	68,18-88,00
2.ölçüm	78,8775	79,205	70,76-88,63
3.ölçüm	80,8725	81,395	72,21-90,52
4.ölçüm	82,7142	82,455	74,03-91,20

Tablo 11. Friedman Test İstatistiği Sonuçları

Test İstatistikleri	Yıldız Denge Testi Sağ Medial	Yıldız Denge Testi Sol Medial
N	12	12
Ki-Kare	35,7230	36,0000
Df	3	3
Asymp.Sig.	0,0000	0,0000

p<0,05

Katılımcıların yapılan ölçümleri sonucunda her bir katılımcının her iki taraf için bir önceki ölçüme göre bir gelişme gösterdiği açıkça görülmektedir.

Tablo 12. Katılımcıların Yıldız Denge Testi Sonuçları (sağ / sol PM)

Değişkenler	\bar{X}	Ortanca	min-max
Yıldız Denge Testi	83,5943	84,2132	71,57-95,36
Dinamik Denge Index Skoru,sağ PM	82,1302	82,3663	61,57-95,36
1.ölçüm	78,9975	80,2400	61,57-93,78
2.ölçüm	81,0900	81,2600	65,26-93,78
3.ölçüm	83,3317	83,2650	67,36-94,73
4.ölçüm	85,1017	84,7000	69,78-95,36
Dinamik Denge Index Skoru,sol PM	85,0584	86,0600	71,57-105,00
1.ölçüm	82,2392	84,6550	71,57-94,94
2.ölçüm	84,1025	85,5250	73,07-97,00
3.ölçüm	86,2142	86,6000	74,73-102,30
4.ölçüm	87,6775	87,4600	76,69-105,00

567

Tablo 13. Friedman Test İstatistiği Sonuçları

Test İstatistikleri	Yıldız Denge Testi Sağ PM	Yıldız Denge Testi Sol PM
N	12	12
Ki-Kare	35,7230	36,0000
Df	3,0000	3
Asymp.Sig.	0,0000	0,0000

p<0,05

Katılımcıların yapılan ölçümleri sonucunda her bir katılımcının her iki taraf için bir önceki ölçüme göre bir gelişme gösterdiği açıkça görülmektedir.

Tablo 14. Katılımcıların Yıldız Denge Testi Sonuçları (sağ / sol P)

Değişkenler	\bar{X}	Ortanca	min-max
Yıldız Denge Testi	82,2416	82,4788	66,31-96,00
Dinamik Denge Index Skoru,sağ P	79,8300	78,8700	63,20-96,00
1.ölçüm	76,8375	76,7250	63,20-88,76
2.ölçüm	78,9475	78,7000	66,98-90,00
3.ölçüm	80,8100	79,4950	70,84-93,00
4.ölçüm	82,7250	80,5600	74,10-96,00
Dinamik Denge Index Skoru,sol P	84,6531	86,0875	66,31-105,00
1.ölçüm	81,5042	85,3950	66,31-94,03
2.ölçüm	83,2833	85,8750	67,59-97,00
3.ölçüm	85,9375	86,3600	71,05-102,30
4.ölçüm	87,8875	86,7200	72,63-105,00

Tablo 15. Friedman Test İstatistiği Sonuçları

Test İstatistikleri	Yıldız Denge Testi Sağ P	Yıldız Denge Testi Sol P
N	12	12
Ki-Kare	36,0000	34,9000
Df	3	3
Asymp.Sig.	0,0000	0,0000

p<0,05

Katılımcıların yapılan ölçümleri sonucunda her bir katılımcının her iki taraf için bir önceki ölçüme göre bir gelişme gösterdiği açıkça görülmektedir.

Tablo 16. Katılımcıların Yıldız Denge Testi Sonuçları (sağ / sol PL)

Değişkenler	\bar{X}	Ortanca	min-max
Yıldız Denge Testi	77,5522	77,1775	63,10-89,89
Dinamik Denge Index Skoru,sağ PL	76,8140	76,3775	63,10-89,89
1.ölçüm	74,1908	74,0500	63,10-86,31
2.ölçüm	75,9817	75,1450	64,75-87,05
3.ölçüm	77,5942	77,0750	65,53-89,26
4.ölçüm	79,4892	79,2400	66,99-89,89
Dinamik Denge Index Skoru,sol PL	78,2904	77,9775	62,10-91,01
1.ölçüm	75,3817	73,8950	62,10-88,14
2.ölçüm	77,5083	77,0800	65,26-89,62
3.ölçüm	79,2283	78,8300	70,52-89,90
4.ölçüm	81,0433	82,1050	71,57-91,01

569

Tablo 17. Friedman Test İstatistiği Sonuçları

Test İstatistikleri	Yıldız Denge Testi Sağ PL	Yıldız Denge Testi Sol PL
N	12	12
Ki-Kare	36,0000	36,0000
Df	3	3
Asymp.Sig.	0,0000	0,0000

p<0,05

Katılımcıların yapılan ölçümler sonucunda her bir katılımcının her iki taraf için bir önceki ölçüme göre bir gelişme gösterdiği açıkça görülmektedir.

Tablo 18. Katılımcıların Yıldız Denge Testi Sonuçları (sağ / sol L)

Değişkenler		ortanca	min-max
	\bar{X}		
Yıldız Denge Testi	65,6881	64,0552	52,63-79,78
Dinamik Denge Index Skoru,sağ L	64,6104	64,2313	52,63-79,78
1.ölçüm	62,0758	62,1250	52,63-76,21
2.ölçüm	63,7792	63,7500	54,73-76,21
3.ölçüm	65,5383	64,5300	56,59-78,94
4.ölçüm	67,0483	66,5200	58,24-79,78
Dinamik Denge Index Skoru,sol L	66,7658	63,8790	52,04-81,36
1.ölçüm	64,6758	61,2850	52,04-78,94
2.ölçüm	66,0375	62,5760	54,08-79,26
3.ölçüm	67,3525	64,0500	57,14-80,09
4.ölçüm	68,9975	67,6050	58,64-81,36

Tablo 19. Friedman Test İstatistiği Sonuçları

Test İstatistikleri	Yıldız Denge Testi Sağ L	Yıldız Denge Testi Sol L
N	12	12
Ki-Kare	35,4150	35,7230
Df	3	3
Asymp.Sig.	0,0000	0,0000

p<0,05

Katılımcıların yapılan ölçümler sonucunda her bir katılımcının her iki taraf için bir önceki ölçüme göre bir gelişme gösterdiği açıkça görülmektedir.

Tablo 20. Katılımcıların Yıldız Denge Testi Sonuçları (sağ / sol AL)

Değişkenler	\bar{X}	Ortanca	min-max
Yıldız Denge Testi	77,3148	76,3538	66,98-86,63
Dinamik Denge Index Skoru,sağ AL	78,871	77,9025	66,98-90,52
1.ölçüm	75,6017	74,555	66,98-87,78
2.ölçüm	77,8308	77,435	71,15-89,15
3.ölçüm	79,8808	78,81	73,07-90,00
4.ölçüm	82,1708	80,81	74,03-90,52
Dinamik Denge Index Skoru,sol AL	75,7586	74,8050	66,03-86,63
1.ölçüm	72,8475	71,82	66,03-83,36
2.ölçüm	75,0125	74,38	68,86-85,05
3.ölçüm	76,7875	75,535	70,87-85,78
4.ölçüm	78,4267	77,485	72,81-86,63

571

Tablo 21. Friedman Test İstatistiği Sonuçları

Test İstatistikleri	Yıldız Denge Testi Sağ AL	Yıldız Denge Testi Sol AL
N	12	12
Ki-Kare	36,0000	36,0000
Df	3	3
Asymp.Sig.	0,0000	0,0000

p<0,05

Katılımcıların yapılan ölçümler sonucunda her bir katılımcının her iki taraf için bir önceki ölçüme göre bir gelişme gösterdiği açıkça görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular bu bölümde tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Denge, hareket sistemimizin uyum halinde çalışmasıdır. Beynimizin beyin sapına yakın bir yerinde, denge merkezi bulunmaktadır. Vücudumuzdaki tüm organların kas ve sinir sistemlerinden bu merkeze gelen uyarılara karşılık olarak, buradan vücut kaslarına gönderilen komutlarla vücudumuz dengesini sağlamaktadır. Ancak vücuttaki bu dengenin sağlanması için çoklu ve karmaşık bir sistemin uyum içerisinde çalışması gerekmektedir. Bu sistemde oluşan hasarlar

sonucunda denge problemleri başlar ve bu mükemmel sistemin bozulmasına sebep olur.

Bu çalışma, KBBL'de oynayan kadın sporcuların haftada 2 gün, uygulanabilirliği kolay özel olarak hazırlanan denge egzersizleri ile statik ve dinamik dengelerindeki gelişimi görmek amacıyla yapılmıştır. Basketbol takım antrenmanlarına ek olarak devamlılık prensibine göre antrenman başında yapılan denge egzersizlerinin denge yeteneğini geliştirdiği görülmüştür.

Statik denge ölçümleri için uygulanan denge egzersizleri her iki bacak içinde yapıldığı için dominant ve non-dominant taraf statik denge yeteneği üzerinde anlamlı gelişmeler görülmüştür. Fakat bu gelişmede dominant tarafın etkisi olmadığı görülmüştür. Literatürde Kapşigay ve ark.(2013), Lin ve ark.(2009), Can (2008), Aydın ve ark.(2002), McCurdy ve ark.(2006), Holm ve ark. (2004) ve Aslan (2014) tarafından yapılan çalışmalar da bu sonucu desteklemektedir.

Dinamik denge ölçümleri için uygulanan YDT'nin 8 hareket yönündeki değişiklikler analiz edilip kaydedilmiştir.

Yapılan çalışma ve ölçümler sonrasında basketbol antrenmanlarının başında haftada 2 gün yapılan uygulanabilirliği kolay denge antrenmanları ile her iki taraf statik ve dinamik denge yeteneğinin geliştiği ve anlamlı bir fark oluştuğu görülmektedir ve literatürde yapılan diğer çalışmalarda da anlamlı farklar olduğu görülmüştür.

Mohammadi ve ark. (2012), Siriphorn (2015), Yaggie ve ark. (2006), Suveren (2016), Behm (2012), Haksever ve ark. (2017), Paterno ve ark. (2004), Yılmaz (2012) tarafından yapılan çalışmalar bu çalışmanın sonuçlarını desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- Altay, F. (2001). "Ritmik Cimnastikte İki Farklı Hızda Yapılan Chainé Rotasyon Sonrasında Yan Denge Hareketinin Biyomekanik Analizi", Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Aslan A. K. (2014). Genç Futbolcularda Sekiz Haftalık Core Antrenmanın Denge ve Fonksiyonel Performans Üzerine Etkisi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Aydın, T., Yıldız, Y., Yıldız, C., Ateşalp, S., Kalyon, T.A., (2002). Proprioception of The Ankle: A Comparison Between Teenaged Gymnastics and Controls, *Foot Ankle Int*, 23:2, 123-129.
- Balčiūnas M, Stonkus S, Abrantes C, & Sampaio J. (2006). Long Term Effects Of Different Training Modalities On Power, Speed, Skill And Anaerobic Capacity İn Young Male Basketball Players. *Journal Of Sports Science & Medicine* 5(1), 163.
- Behm, D., & Colado, J. C. (2012). The Effectiveness Of Resistance Training Using Unstable Surfaces And Devices For Rehabilitation. *International Journal Of Sports Physical Therapy*, 7(2), 226.
- Blackburn T, Guskiewicz K. M., Petschauer M. A., Prentice W. E. (2000). Balance And Joint Stability: The Relative Contributions Of Proprioception And Muscular Strength. *J Sport Rehabil*, 9:315-328.
- Borgstein, J., Dugan, S.A., ve Solomon, J.L. İçinde Frontera, W.R., Herring, S.A., Micheli, L.J., ve Silver, J.K., (2007). *Clinical Sports Medicine Medical Management and Rehabilitation*. China: Saunders; pp. 87-102.
- Can B. (2008). Bayan Voleybolcularda Denge Antrenmanlarının Yorgunluk Ortamında Proprioepsiyon Duyusuna Etkisi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Ana Bilim Dalı, 2-4. Ankara.
- Cote, K.P., Brunet, M.E. (2005). "Gansneder BM, Shultz SJ. Effects Of Pronated And Supinated Foot Postures On Static And Dynamic Postural Stability", *Journal of Athletic Training*, 40(1): 41-46.
- Foss K.D.B., Myer G.D., Hewett T.E. (2014). Epidemiology Of Basketball, Soccer, And Volleyball İnjuries İn Middle-School Female Athletes. *The Physician And Sportsmedicine*. 42(2): 146-153.

- Haksever, B., Düzgün, İ., Yüce, D., Baltacı, İ. (2017). "Sağlıklı Bireylere Standart Denge Eğitiminin Dinamik, Statik Denge ve Fonksiyonellik Üzerine Etkileri". *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi* 2 / 3, 40-49.
- Hammami R., Behm DG., Chtara M., Othman AB., Chaouachi A. (2014). Comparison Of Static Balance And The Role Of Vision İn Elite Athletes. *Journal of Human Kinetics*, 40, 33-41.
- Hewett T.E., Torg J.S., Boden B.P. (2009). Video Analysis Of Trunk And Knee Motion During Non-Contact Anterior Cruciate Ligament İnjury İn Female Athletes: Lateral Trunk And Knee Abduction Motion Are Combined Components Of The İnjury Mechanism. *Br. J Sports Med.* 43(6):417- 422.
- Holm I., Fosdahl MA., Friis A., Risberg MA., Myklebust G., Steen H. (2004). Effect of Neuromuscular Training on Proprioception, Balance, Muscle Strength, And Lower Limb Function in Female Team Handball Players, *Clinical Journal Sport Medicine*,14: 88-94.
- Howe TE, Rochester L, Jackson A, Banks PM, Blair VA. (2007). Exercise for improving balance in older people. *Cochrane Database Syst Rev.* 17(4):CD004963.
- Hyong I H, Kim J H. (2014). Test of intrarater and interrater reliability for the star excursion balance test. *Journal of Physical Therapy Science*, 26(8), 11391141.
- Kapşığıy B, Özgül B, Sarı Z, Polat MG (2013). Futbol Oyuncularında Dominant Ve Non-Dominant Alt Ekstremitenin Vücut Dengesi Üzerine Etkisinin Araştırılması, VII. Ulusal Spor Fizyoterapistleri Kongresi, 7-9 Kasım, Ankara.
- Kirchner M, Schubert P, Getrost T, Haas CT. (2013). Effect Of Altered Surfaces On Postural Sway Characteristics İn Elderly Subjects. *Hum Mov Sci.*
- Laudner K. G, Koschnitzky M. M. (2010). Ankle Muscle Activation When Using The Both Sides Utilized (BOSU) Balance Trainer. *J Strength Cond Res* 24: 218-222.
- Lin WH, Liu YF, Hsieh CCC, Lee AJ (2009). Ankle Eversion To İnversion Strength Ratio And Static Balance Control in The Dominant And Non-Dominant Limbs Of Young Adults. *Journal Of Science And Medicine İn Sport*, 12(1), 42- 49.
- Matthews M.J., Matthews H., Yusuf M., Doyle C. (2016). Traditional Martial Arts Training Enhances Balance and Neuromuscular Control in Female Modern Martial Artists. *J Yoga Phys Ther.* 6(228): 2-5.
- Mccurdy K, Langford G. (2006). The Relationship Between Maximum Unilateral Squat Strength And Balance İn Young Adult Men And Women, *Journal Of Sports Science And Medicine* 5, 282-288.
- McKeon PO, Ingersoll CD, Kerrigan DC, Saliba E, Bennett BC, Hertel J.(2008). Balance Training İmproves Function And Postural Control İn Those With Chronic Ankle İnstability, *Medicine &Science in Sports & Exercise*, 40 (10):1810- 1819.
- Mohammadi V, Alizadeh M, Gaieni A. (2012). The Effects Of Six Weeks Strength Exercises On Static And Dynamic Balance Of Young Male Athletes, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 31; 247-250.
- Müniroğlu, S., & Deliceoğlu, G. (2008). Futbol'da Müsabaka Analiz Ve Gözlem Teknikleri, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara.
- Pappas E., Hagins M., Sheikzadeh A., Nordin M., Rose D. (2007). Biomechanical Differences Between Unilateral And Bilateral Landings From A Jump: Gender Differences. *Clin J Sport Med.* 17(4): 263-268.
- Paterno M.V. Myer G.D. Ford K.R. Hewett T.E. (2004). Neuromuscular Training İmproves Single-Limb Stability İn Young Female Athletes. *Journal of Orthopaedic & Sports Physical Therapy*, 34(6): 305-316.
- Salcı Y., Kentel B. B., Heycan C., Akin S., Korkusuz F. (2004). Comparison Of Landing Maneuvers

- Between Male And Female College Volleyball Players. *Clin Biomech* (Bristol, Avon). 19(6): 622-628.
- Singer, R., N.(1980), *Motor Learning and Human Performance*. Florida States University, s.202-204.
- Siriphorn A, Chamonchant D. (2015). Wii Balance Board Exercise Improves Balance And Lower Limb Muscle Strength Of Overweight Young Adults, *J Phys Ther Sci*, 27: 41–46.
- Sucan, S., Yılmaz, A., Can, Y., Süer, C. (2005) Aktif Futbol Oyuncularının Çeşitli Denge Parametrelerinin Değerlendirilmesi. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi (Journal of Health Sciences)*, 14:1 36-42.
- Suveren E., C., Er, F., İpekoğlu, G., Çolakoğlu, T., Zorba, E., & Çolakoğlu, F. F. (2016). Farklı Denge Egzersizlerinin Voleybolcular Da Statik Ve Dinamik Denge Performansı Üzerine Etkileri. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 11-18.
- Tsigilis N, Douda H, Tokmakidis S. P. (2002). Test Retest Reliability Of The Eurofit Test Battery Administered To University Students, 95(3): 1295-300.
- Woollacott M.H., Shumway-Cook A., Nashner L.M. (1986). Aging And Posture Control: Changes In Sensory Organization And Muscular Coordination. *Int J Aging Hum Dev*. 23(2): 97–114.
- Yaggie, J. A., & Campbell, B. M. (2006). Effects Of Balance Training On Selected Skills. *Journal Of Strength And Conditioning Research*, 20(2), 422.
- Yılmaz T. (2012). 8 Haftalık Yüzme Egzersizlerinin Adölesanların Aerobik Güçleri, Solunum Fonksiyonları Ve Vücut Dengeleri Üzerine Etkisi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Zemkova E. (2009). Balance Readjustment After Different Forms Of Exercise: A Review. *Int J Appl Sports Sci*, 21(1), 45–60.